કાર્યાલય
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
વડોદરા

જાન્યુઆરી '૪૯
વર્ષ ૨૬ અંક ૫ પુસ્તક ૫૧

તંત્રીઓ
'કુમાર'
નટુભાઈ

આદ્ય તંત્રી અને સ્થાપક સ્વ. જયકૃષ્ણ ના નમો

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ જયકૃષ્ણ ના વર્મા

તંત્રીઓ
કુમાર
નટુભાઇ

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

વ્યવસ્થાપક
નટવરલાલ ઠક્કર
ઉદ્યાનમિત્ર પ્રેસ
વડોદરા

પુ ૫૧] જાન્યુઆરી ૧૯૪૯ [વર્ષ ૬૬

પ્રભુની સૃષ્ટિ શ્રી જશભાઇ કા પટેલ	૧૪૧
દીપક : શ્રી સુધા રમણલાલ દેસાઇ	૧૪૨
જીવનમાં જોતા ? શ્રી 'મ'	૧૪૩
જીંદગી શ્રી લક્ષ્મીકાંત બા વ્યાસ	૧૪૪
માગી લીધું શ્રી દેસાઇ	૧૪૫
વ્યથા શ્રી વૈકુંઠપ્રસાદ જોષી	૧૫૦
અંતીમ બોધ શ્રી દેસાઇ	૧૫૨
સત્કર્મ શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઇ	૧૫૩
તાપસી શ્રી રમણિક કિશનલાલ મહેતા	૧૫૧
પ્રભા શ્રી મફતલાલ સંઘવી	૧૬૧
સ્વ કવિ સમ્રાટ ન્હાનાલાલને અંજલિ : મોરારજી લાલજી ઓઝા	૧૬
બિંદુની અભિલાષા શ્રી 'સારમ'	૧૭૦
વિશાખા શ્રી બાળકૃષ્ણ જોશી	૧૭૧
શોભા નથી શ્રી જોઇતારામ પડ્યા	૧૭૩
બે ઇચ્છાઓ : શ્રી હરિશ્ચંદ્ર વૈદ્ય	૧૭૪
પરદેશીનો શોખ શ્રી હસનસ	૧૭૫
પુસ્તક પરિચય	૭૧
ચિંતનામૃત શ્રી રણજીવરામ	

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ માટે રૂા ૫–૮–૦ વિદેશ માટે શિલીંગ ૧૨ છુટક નકલ એક રૂપીયો

તમારા માથાના દુખાવા માટે

ડાયમન્ડ પેનબામ

વાપરો

દરેક જગ્યાએ મળે છે

એમ. મણીલાલ એન્ડ કું.
૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ
જાન્યુઆરી '૫૯
અંક ૫
વર્ષ ૨૬ પુસ્તક ૫૧

પ્રભુની સૃષ્ટિ

આરતી

હાસ્ય રુદનના ટૂકડા નાખી
પ્રભુએ સરજી સૃષ્ટિ આખી,
તોયે એની ન્યારી રાખી
પ્રભુએ બલિહારી

સોહી તણુ આશા કેરા
જીરવવાને સુખદુઃખ કેરા
પ્રભુએ બક્ષ્યા જોમ અનેરા
ખૂબી એ ભારી

શ્રી જશભાઇ કા. પટેલ

દીપક

પલપલ ઝબકે પલમાં બુઝે
ઝગમગ દીપક થાય,
આયુના ઝગમગ દીપક થાય

કોઈ એક ઘડીએ આવી અચાનક
પ્રગટ દીવડો થાય,
એવીજ કો અણચિંતવી ઘડીએ,
સહજમા બુઝી જાય!
અજબ એ ભેદ ન કો'થી કળાય
આયુના ઝગમગ દીપક થાય ૧

વ્યોમપટે અંકિત તારલિયા
રચે કો દીપકમાળ,
એય અગોચર દીપસમૂહે
ટમટમ દીવડા થાય,
ગહન એ ભેદ ન કો'થી કળાય
આભમા ઝગમગ દીપક થાય.

લીલમ લીલા વન ઉપવનમા,
પુષ્પબિછાત બિછાય,
આજ પ્રફુલ્લ થઈ એ મ્હેકે,
પાગરીને એ વિલાય,—
પ્રકૃતિ – ભેદ ન કો'થી કળાય
સૃષ્ટિમા ઝગમગ દીપક થાય ૩

શૂન્યાકાશે પરમબ્રહ્મનો
પ્રકાશ ભવ્ય છવાય,
સ્થળ ને કાળના કરાલ ભેદો
ત્યા પહોચી સધાય,
પુનિત એ એટલુ સત્ય કળાય
વિશ્વમા ઝગમગ દીપક થાય...

શ્રી. સુધા રમણુલાલ દેસાઈ

જીવનમાં જોતાં...?

શ્રી. 'મ'

શા માટે એવું ઇચ્છીએ કે જેનું વિશ્વવ્યવસ્થામાં કંઈ સ્થાન ન હોય, જેને કાળ ખાઈ જવાનો હોય!

અમૃતપુરીના પ્રવાસીને હૈયે રાગ દ્વેષ ને ભયના વાદળાં જામે છે તેનું કારણ શું? શું તે-તે પ્રકારના વાદળા ત્યાં સ્વયમેવ દોડી આવે છે? કે માનવી પોતે તેને ત્યાં આમંત્રે છે?

જ્યાં પોતાને માટે નાની-સુની પણ ખોરાકની જોગવાઈ થયેલી દેખે ત્યાંજ તે પ્રકારની યોગ્યતાવાળું બળ જામે. રેતીના રણમાં ન ઊગવાને બદલે રસાર્દ્ર ભૂમિમાં જ વૃક્ષો શા માટે ફાલે છે? શું રણમાં જમીનનો અભાવ હોય છે! ના, બીજાંકુર નહિ છતાં ત્યાં વૃક્ષો ફાલી નથી શકતા. કારણ કે જ્યાં તેમને ફાલવાને યોગ્ય વાતાવરણ જ નથી હોતું

શું ત્યારે વાતાવરણ જેવું જ વ્યક્તિનું જીવન હોય? એક પ્રકારના વાતાવરણમાં વસતા મનુષ્યોની વિચારસરણિ એક પ્રકારની હોય છે ખરી?

ઉત્તરોત્તર નિજ જીવનવિકાસ ઝંખતો મનુબાળ, વૃક્ષની જેમ મૂળમાંથી રસકસ ચુસવાને બદલે વધારે પડતો બહિર્મુખ બની જતો હોવાથી વિકસવાને બદલે તેનું જીવન તેજ રૂંધાય છે કારણ કે વિકાસને નામે તે પોતાની આસપાસ ભૌતિક પદાર્થોના ઢગલા ખડકી દે છે અને તે ઢગલા વધારવામાં તે પોતાની જાતનો વિકાસ થતો દેખે છે

આમ થવાનું મુખ્ય કારણ શું હોઈ શકે? શું માનવી મૂર્ખો છે કે તે હાથે કરીને પોતાની જાતને પદાર્થોના ઢગલામાં ગૂમાવી દે? માનવીને મૂર્ખો નહિ, પરંતુ યથાર્થ જીવનદૃષ્ટિ વિહોણો કહીએ તો ચાલે

અણમોલ જીવનમન્થના અભ્યાસી પુરુષોએ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે, 'માનવીનું સ્થાપ્યું કુદરતે ન ઉત્થાપ્યું'

જ્યારે આજે તો આપણા જીવનનો અમૂલ્ય કાળ મોટે ભાગે ઘડ-ભાંગમાં જ પસાર થાય છે કારણ કે આપણે એક વિચારને યથાર્થ રીતે જીવનમાં વણીને જગતના વ્યવહારમાં યોજવા સુધી તૈયાર નથી હોતા આજે વિચારીને આવતી કાલે તેને અમલી બનાવવા તત્પર થઈએ છીએ ને પરમ દિવસે જો તે માફક ન આવે તો તેને ફગાવી દેવા સુધી તૈયાર થઈ જઈએ છીએ

જીવન આમ જીવાય!?

દાખલા તરીકે દરિઓ શું તેની સપાટી પર રમતા તરંગોની અસર તેની જીવનની અગમ શાંતિમાં અંતરાય નાખતી હશે બધી પ્રકારના વાહિયાત તરંગોને જીવનમાં સ્થાન આપી દઈ, જીવનમાં રમતી દિવ્ય શાંતાને દૂર હડસેલી મૂકવાથી જીવનનો કોઈ અર્થ નહિ રહે? જેના જીવનની આંતરિક સ્થિતિ સંગીન નથી, તે મનુષ્ય ખરી રીતે મનુષ્ય નથી

જગતના ડહોળાયલા વાતાવરણને સત્ત્વ સમૃદ્ધ બનાવવા માટે પોતાના જીવનની આંતરિક સ્થિતિ સદ્ધર કરવા માટે પ્રત્યેક જગત-નાગરિકે સાચા દિલે પ્રયાસ કરવા જોઈએ

આંતરિક સ્થિતિ અને બાહ્ય સ્થિતિ વચ્ચેની સમાનતા ન જળવાવાને કારણે જગતની શાંતિનું પલ્લું ઊંચું ગયું છે ને અશાંતિનું પલ્લું નીચું નમ્યું છે જો, માનવીના આંતર-બાહ્ય જીવન વચ્ચે અતૂટ ઐક્ય સંધાય તો જગતની પ્રજાઓના જીવનમાં વાસ્તવિક લાક્ષણિકતા પ્રગટ થાય સહુ કોઈ જીવનને તેના સાચા સ્વરૂપમાં વિકસાવતા થાય.

આજે જીવનનો અર્થ ઘટ્યો છે અને અર્થમાંથી જીવન-નિષ્પન્ન કરવાની નાનો વહેની થઈ છ કે જેનું એ રીતે વિશ્વવ્યવસ્થામાં કોઈ સ્થાન નથી?

કેટલા બધા સ્ત્રી પુરુષો, બાળકો, યુવતિઓ બજારમા પ્રફુલ્લિત ચહેરે નીકળી પડયા હતા જાણે મેળો ભરાયો ન હોય ! પોતે જ માત્ર ચિંતા, થાક, કુટિલતા અને એયેનીનો ટોપલો વહી જીંદગી જીવી રહ્યા હતા તેમના વ્યવસાયી માનસ પર વિચારોએ ધમસાણુ મચાવી મૂક્યુ સવાર થયુ અને વાસના, ખાઉધરાપણાની સજીવ મૂર્તિ જેવી ફુલી ગયેલા મ્હો વાળી ઉજળી કંચનગૌરી અને તેની સંતાન પરંપરાએ સર્જેલ કંટાળાજનક પ્રવૃત્તિ નીરખવી અને પંપ હલાવવા બેસવુ જેમ તેમ ચાહ પેટમા રેડી બે લોટા શરીર પર રેડી દેવસેવા કરી લેવી ને પછી શાકપાદડુ લેવા, ગાંધીયાણુ કે તેલ–ઘી ખરીદવા બજારે દોડી જવુ ત્યા તો ઘડીઆળના ત્વરિત ગતિએ દોડતા કાંટા ઓફીસનો ટાઇમ બતાવી દેતા એટલે ચુપચુપ બે કોળીઆ મારી કોટના બટન ભીડતા દોડવા માડવુ ને છાતી દુ ખી જાય ત્યા સુધી કાગળો ઘસડયા કરવા વળી પાછુ એ ઘર , એ છોકરા—, એ મિજાજી કામુકતા ભરી સ્વાર્થી સ્ત્રી અને દિવસ ખલાસ

" The time is out of joint,
Oh ! Cursed spite, that ever I was
bron to setit right "

કોંકવાર એ દિનચર્યામા સ્હેજસાજ પરિવર્તન થતુ રજાને દિવસે બે–ચાર કલાક મંદિરમા બેસી ધોળ ગાતા પણ જીવન તો રાબેતા મુજબ નિરસ અને રગસીઆ ગાડા જેવુ ખખડ ખખડ ગમડચે જતુ હતુ તેમા ફેરફાર એ તો માત્ર હાસ્યાસ્પદ થીંગડા જેવો હતો જે જીવનની પોકળતા, નિસહાયતાને વધુ પ્રગટ કરી દેતો. એકધારા, જડ, રંગહીન રામા સ વગરના, થકવી નાખતા દિવસોને અંતે માત્ર આટલી વિવિધતા હતી એક દિવસે તીખા મુઠીઆ થતા તો બીજે દિવસે ખુશ થયેના કંચનગૌરી મકાઇના ચેવડો કરતા દિલ હતાશને ઉણપથી લોચવાઇ જતુ મન પોકાર પાડતુ કે નિશ્ચય કરી જીવન બદલી નાખવુ પણ કશુ વ્યવહારીક રીતે સંગીન પરિવર્તન શક્ય જ નહોતુ શુ થઇ શકે તેમ છે ? એ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમા એક સૂકુ ઉદાસીન સ્મિત ફીક્કા અસહાય હોઠ પર આવી જતુ

પ્રત્યેક વસ્તુથી કંટાળો આવી જતો હતો. અન્યને કહેવાની કે કૈંક જોવાની જીજ્ઞાસા થીજી ગઇ હતી. સાહસ, ઉત્સાહ, અજંપો, ઉલ્લાસનુ નામનિશાન નહોતુ પ્રત્યેક માનવી એવી જ વાતો કરતો હતો જે તે ખરા હ્રદયથી લેશમાત્ર માનતો નહોતો, જે તે વિચારતો હતો તેને કાળજીપૂર્વક વિસ્મૃતિમા છુપાવી રાખતા હતા. પ્રત્યેકને સારા, હોશીઆર, સુખી દેખાવાનો ઢોગ કરવાનું મન થતુ જ્યારે વાસ્તવિક રીતે તે બધા જ મૂર્ખ, સાવ સામાન્ય અને અસત્ય રીતે નિરસ જેવા હતા.

બપોરે ચાહના વખતમા કારકુનો આમ તેમ સીગારેટો ફુકતા ગપ્પા મારતા કામચોરી કરતા ઘુમતા ત્યારે દામોદરલાલ ટેબલ પર કોણી ટેકવી બારી બહારના નિર્જન પહોળા ડામરના રસ્તા ઉપર દૃષ્ટિ ફેરવી વિચારતા કંટાળો ઉપજાવે તેવો દિવસ જ ખવાઇને કાજળઘેરી રાત્રીનું રૂપ લેતો તેમની તેજ હીન આખો સમક્ષ બાળપણુ આવીને ટકોરા મારી ગયુ જ્યારે નાનકડી પોતડી પહેરી ભક્તિભાવ ભર્યા તે મંદીરે જઇ કીર્તન કરતા અને રાધાકૃષ્ણના શ્રૃગારની વિવિધ છબીઓ નીરખી, નિત્યનવીન કલ્પનાઓથી આનદિત બની હૈયુ ઉત્સાહથી છલકાવી મૂકતા

પરતુ આ તો વાસ્તવિક જીવન હતુ ' ઓફીસની પેલી પાર બજાર હતુ જ્યા

કંચનગૌરીની સાડીઓ અને ઘરેણાં, છોકરાંના રમકડાં અને ખાદ્યપદાર્થો અને દેવસેવાનો મેવો મળતો. બજાર મૂકીને ઘર આવતું ખચીને પહોંચી વળવા તે અથાક પ્રયત્ન કરતા અને થાક્યા પાક્યા ઘેર આવી જરા ચાહપાણી પી હીંચકે બેસતા ત્યાં કંચનગૌરી ગર્જી ઉઠતા " ચાનોને કલ્યાણરાયજીમા દર્શન થઈ જશે, આ સુરેશકૃષ્ણને ઝાની લ્યો, હું વીણાને ધવરાવી લઉં " હાંફતા હાંફતા તે ચશ્માની દાંડી ઠીક કરતા મંદીરે દર્શન કરવા નીકળતા. ત્યારે બગલમાં દબાવેલો સુરેશ કોદારલાલની આગળીએ વળગાડેલા કૃષ્ણના વાળ પીંખતો અને સામે જ તાલ આપતાં હોય તેવા કંચનગૌરીના ગાલીપ્રદાન મુક્ત રીતે છુટતા દેવમંદીરે દર્શન કરતાં કોદરલાલનું હૈયું દેવમાં એકાગ્ર થવાને બદલે ધક્કામુક્કી, કોલાહલ, છેડછાડ કરી અશાંતિ ઉકળાટથી વધારતા ભક્તજનોમાં વધુ પરોવાઈ જતું મન પોકારી ઉઠતું શું બધા મારા જેવી જ જીંદગી જીવી રહ્યા છે ? સાડીઓને ઘરેણાંના પ્રદર્શન સિવાય આ સ્ત્રીઓના જીવનમાં લોકોત્તર કોઈ ઉદાત્ત ભાવના હશે ખરી ? પણ ચિંતનને ચાકડે ચડીને દીલ ડોલવા માંડે તે પહેલા ઘી–તેલવાળાની ઉઘરાણી ૧ અને ટાપડીઆનો તગાદો સ્મૃતિમાં આવી જતો. એમના જેવા જ સંસારી દયાપાત્ર કેટલા જીવો ઘરના, ગામના નિષ્ફળ ટાયલા અને પૂર્વજોના ઈતિહાસની મસાલેદાર વાતોને યાદ કરી વર્તમાનને ભૂલવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરતા હતા. કોઈક એમ્બ્રોના થતા તો કદીક જયંતિઓ ઉજવાતી. છોકરા પેદા કરવા અને જીવન, વ્યક્તિ, સંબંધ, સંજોગ, દુષ્કાળ, મોંઘવારી અને અછત વિષયક ફરિયાદો કર્યા કરી એ વાર્તાલાપનો કેન્દ્રવર્તી વિચાર રહેતો. નરી પોકળતા, લાચારી અને રાગ સિવાય અન્ય કે જાણતું નહોતું

જરા સરીખુ રસીક, મધુર જીંદગીમાં માણ્યું હોય–જોયું હોય તો તે બચપણમાં જ બની ગયું હતું ।

ચડભાજમાં શાક તો ખરીદ્યું પણ કંચનગૌરીના છોકોટા નસીબમાં સાંભળવાના હશે તે શાક વધારે પડતું કોપચું નીકળ્યું શાક વિનાજ જમીને કોદરભાઈ ઓફીસે ગયા

ટેબલ પર કામ તો ઘણું હતું પણ કેટકેટલા દિવસોની અપુરતી ઉંઘથી તેમને જરા ઝોકું આવી ગયું કોદરલાલ જ ખતા હતા કે રજા આવે તો નિરાંતે આરામ લઈએ પણ રજા આવતી ત્યારે ક્યાંકથી નવી કામગીરી એવી ટપકી પડતી કે મનેકમને કામ પતાવવું જ પડતું રાત્રે થાક્યા પાક્યા સુવાની તૈયારીમાં પાન ચાવતા હિંચકા પર સ્હેજ બેસે છે છોકરા આમતેમ લેટી ગયા છે ખપપુરતી પથારીઓ પથરાઈ છે બાઈ વાસણો માંજી પાણવે હાથ લુછી ચોકખા કરતી દાદર ઉતરી ગઈ કોદરભાઈને ઝોકું આવી જાય છે આંખો બંધ થતા તલસી છે પણ મગજ ઘડીઓનો ઘોર મચાવી અજ પાનું બસૂરૂ સંગીત જમાવે છે ત્યાં એકાએક ચમકીને કોદરભાઈ હીંચકે અઢેલી ટટાર બેસે છે જાડા હોઠને ફફડાવતા, ઝીણી–રતાશભરી, મેશ આંજેલી આંખની અસ્થિર કીકીઓને હલાવતા કંચનગૌરી આવીને કોદરલાલને ઉઠાડી અંદર ઓરડામાં ખેંચી જાય છે બિચારા કોદરલાલની અસહાય દશા તરફ દયા ખાતો હોય તેવો ઝાંખો દીવો રૂમમાં ફીક્કો પ્રકાશ ફેંકી પવનઝપાટે ધ્રુજે છે ને સવાર પડે છે

જીવનની આ અખંડ દીપહારમાં ક્યાંય વિવિધતા નથી કે નથી સુખશાંતિ, સ્નેહ કે તૃપ્તિ સર્વ માનવીઓ ટેવને અનુસરી ચાવી આપેલા ઘડીયાળના કાંટાની જેમ કામ કરી, સંતાન પર પરાણે ગણતાં દિવસો પુરા કરે છે,

ત્યા પાછળથી કોદરલાલની પીઠપર હળવો ટપલો પડે છે ને તે ચશ્માની દાંડી હાથથી ઠીક કરતા તરત જાગી ઉઠે છે

"કેમ શાહ સાહેબ, શા વિચારમા પડયા છો ?" "તમારે લ્હેર છે લ્હેર ! કો'ક દહાડે અમને તો લહેર કરાવ"

"બોલો કાશ્મીર આવવુ છે ?"

"નારે ભાઇ આ ડાંગોર તો જવાતુ નથી. કૈંક વર્તાય એવી વાતતો કર"

"ત્યારે સીનેમા જોવા જઇશુ ?"

"અમસ્તો શુ કરવા સવાસલુ કરે છે"

"નાન્ના સાચુ કહુ છુ આજે સીનેમા તો જોઇએ જ ટીકીટ કઢાવી હુ ઘેર તેડવા આવીશ, આવશો ને ?"

કોદરલાલના હસતા મુખે સમતિ આપી દીધી આજે પગ પણ હમેશ કરતા જોરમા પડતા હતા કચનગૌરી પ્રફુલ્લ બની સાડી પહેરી છોકરાને તૈયાર કરવામા લાગી ગયા સીનેમા જોવાનો અને તે પણ પારકે પૈસે પછી આનદની અવધી રહે કે ? છોકરાની પલટણ અને દપતિને જોઇ તેમનો મિત્ર બોલી ઉઠયો : "નીચે ગાડી ઉભી છે તમે બેસીને થીયેટરમા પહોચો હુ સાયકલ પર આગળ જઉ છુ"

ગર્વથી નાકનુ ટેરવુ ચઢાવી પાન ચાવતાં ચાવતા કચનગૌરી ઘોડા ગાડીમા બેઠા એક પછી એક કરી કોદરભાઇએ સતાનોને ગાડીમા ખડકવા માડયા અને બાળકો પણ હનમાનજીની સેનામા નામ નોધાવે તેવા હતા છેવટે તેઓ થીએટરે પહોચ્યા

ગાદીવાળી ખુરશીમા રડતી વીણાને ખોળામા લઇ કોન્રલાલ ફીલ્મ જોવા બેઠા. થયે પદર મીનીટ થઇ ત્યા તો સુરેશે "ઓ બા, રે !" કરીને કારમી ચીસ પાડી. તેના ચગદાયેલા પગને પપાળી તેનો ખભો થાબડી તેમણે મહા મુશ્કેલીએ તેને શાંત પાડયો. અને કોટના બટન છોડી હાફળા હાફળા તે વીણાને અટકાવવા ચેષ્ટાઓ અને ધીમા ડચકારા કરવા લાગ્યા ચિત્રપટની વારતા આગળ વધતી હતી નાયક નાયિકાનુ અનેક અડચણો પછી મિલન થયુ અને નાયિકા પ્રેમના ઉઘડતા પ્રભાતની ઉષ્મા અને પમરાટ ભરી કલ્લોલતી ગાઇ રહી હતી સગીતના મીઠા સરોદોમા યૌવનમસ્ત રૂપગર્વિતા નાયિકાના મનોરમ્ય અભિનયને નીરખવામા કોદરલાલ પોતાનુ વાસ્તવિક અસ્તિત્વ અને પાર્થિવ વાતાવરણ વિસરી ગયા જીવનનો થાક, ઉદ્વેગ, સતાપ, ઉકળાટ, આત્મવચના સાવ વિસરાઈ ગયાં અને તેને સ્થાને નિસર્ગની કલ્લોલતી કવિ-સૃષ્ટિ, કોયલના મધુરા ટહુકા, કલકલતા ઝરણા, ખીલતી કુમુદિની આવીને બેસી ગયા પદર વર્ષ પહેલાની પોતાની કિશોર વ્યક્તિની સાથે રેશમી ઝૂલવાળો ઘાઘરો અને ભરેલો કબજો પહેરી રમવા આવતી હસી પડતી કચનગૌરીનુ ગોળમટોળ મ્હો નાયિકાના મુખમા આવીને બેઠુ તેમણે આલેખ્યુ પ્રેમાવેશમા ખભાને અડીને બેઠેલી કચનગૌરીના ખોળામા તેમણે હાથ નાખ્યો. કચનગૌરીએ સસ્મિતમુખે રાગભરી આખે તેમની આખો સાથે આખો મેળવી પોતાની હથેલીમા એ હાથમા એ હાથને દાબી દીધો. જીદગી પલટાતી હતી

કોદરલાલના હૈયામાંથી જિવનસગિનીના સ્પર્શે અનિર્વચનીય આનદની ઝરણીઓ ફૂટી ફૂટીને વહેવા માડી હતી. અગે અગ એ ધબકારને તાલ આપવા ઉત્કઠીત બની ગયા હતા ઘડી પહેલાનુ ઝળહળીત થીયેટર, અસખ્ય પ્રેક્ષકો, સંગીતને વાજીત્રોના સરોદો સર્વ સમસ્ત સૃષ્ટિમાં ભળી જઇ વાતાવરણ તે દપતિના જ અસ્તિત્વમા તન્મય બની ગયુ હતુ ત્યા એકાએક અધકાર બાઝી ગયો અને થીએટરના સર્વ દીવા એક સાથે

મધ્યાન્તર વિશ્રામ માટે સર્વત્ર ઝળકી ગયા. સોડા-ચંગિના વેચનારાઓ અને પ્રેક્ષકોનો કોલાહલ પૂરજોશથી ખુણેખુણે પહોંચી ગયો, અને કોદરભાઇની નજર સમીપ કલ્પનાની અલકાપુરીને સ્થાને ગોઝારુ, ધમાલિયુ એક ધાર વાસ્તવ જીવન આવીને બેસી ગયું

ફીલ્મ પુરી થઇ છોકરાંને મુશ્કેલીએ જગાડી, ઉચકી તે બહાર આવ્યા અને ઘોડાગાડીમા બેઠા. ઘોડાના દાબડાનો અવાજ જુની સડકપર ટક્ ટક્ વાગવા માંડયો

કંચનગૌરીની આંખો પર ચિત્રપટના નાયકનાયિકાએ માર્દવ અને પ્રેમની કુમાશના અંજન આજી દીધાં હતાં ઘોડાગાડીમા કોદરલાલ માથાને પોતાના ખભાપર ઢળતા દઇ તે ઘણે વર્ષે પતિની સાથે લાડ કરવાનો અવસર માણવા લાગ્યા કોદરલાલને લાગ્યુ કે જિવનમા હવે ફરિયાદ કરવા જેવુ કાંઇ નથી

ઘેર પહોચ્યા ત્યા ઘરડી નોકરડીએ આવીને બારણુ ઉઘાડી સમાચાર આપ્યા કેમના ગોટા ચિરંજીવી રતિકાન્ત સાયકલનો અકસ્માત કરી વગાડી આવ્યા હતા. રસોડામા જઇ ખાસ્સી રીતે જમી કંચનગૌરી વીણાને સોડમા લઇ આડા સૂતા એટલે કોદરલાલ છોકરાને શેક કરવા બેઠા.

ઘડીયાળનો કાંટો ફર્યે જતો હતો. કોદરલાલની આખમા ઉંઘ ભરી હતી. તેમને ઝોકુ આવ્યુ બબડી ઉઠયા, ' સવાર થયુ કે શુ ? પંપ હલાવશો છે ને ? "

ઘડીઆળનું લોલક ટકટક હસતું હતુ દયા દાખવતી હોય તેમ દિવાની દીવેટ પણ આમતેમ ફફડીને નિસ્તેજ પ્રકાશ ફેંકી રહી.

માગી દીધુ

મે ધન માગ્યુ ત્યારે તે ધન આપ્યુ
તેં ધન આપ્યુ ને લોભ પણ આપ્યો.

મે વિદ્યા માગી ત્યારે તે વિદ્યા આપી
તેં, વિદ્યા આપી ને ગર્વ પણ આપ્યો.

મે કિર્તી માગી ત્યારે તે કિર્તી આપી
તે કિર્તી આપી ને મદ પણ આપ્યો

મે પ્રકાશ માગ્યો ત્યારે તેં પ્રકાશ આપ્યો
તે પ્રકાશ આપ્યો ને અંધકાર પણ આપ્યો.

મે પ્રેમ માગ્યો ત્યારે તે પ્રેમ આપ્યો
તે પ્રેમ આપ્યો ને ત્યાગ માગ્યો.

—શ્રી દેસાઇ

વ્યથા

શ્રી. વૈકુંઠપ્રસાદ જોષી

[પૂર્ણિમાની રાત્રિ છે. કબ્રસ્તાનમાં, ચન્દ્રે પોતાના કિરણોરૂપી જાજમ પાથરી દીધી છે. પાંદડું એ હાલતું નથી. જાણે શાન્તિનું ભીષણ સામ્રાજ્ય ! દિવસભરના કામથી શ્રમિત બનેલો મસૂર શૂળીએ ચડેલા ઇશુને નિહાળતો કબ્રસ્તાનમાં પ્રવેશે છે]

મસૂર કેવી શાન્તિ જામી છે ! આજે સવારે અહીં હજારો માનવી ઉભરાતા હતા. ક્યાં ગયા એ પાપીઓ ? (ઇશુની નજીક જાય છે અને રડી પડે છે) જગતના શિલ્પી ! માનવતાના અવતાર ! દેવ ! તારી આ દશા ! દુનિયાના ઉંધા ચશ્માએ તારી દિવ્ય મૂર્તિ ન દેખી ! યુગો વહી જશે પણ દુનિયાના દિલ ઉપરથી આ ઘા નહીં રૂઝાય. કેવો તારો ટેક ! સત્ય માટે તેં બલિદાન આપવામાં પણ પાછું વાળીને જોયું નહીં દેવ, તારા પાઠ દુનિયા ભલે આજે જીવનમાં ન ઉતારે, તારો સંદેશ જ્યાં સુધી માનવને ગળે નહીં ઉતરે ત્યાં સુધી દુનિયાને માથેથી એક તો શું પણ હજારો ક્રોસની યાતનાઓ ટળવાની નથી. તારા સંદેશે તો જડમાં ચેતન રેડયું છે

છે ચેતના પથ્થરમાં ઉતારી,
ને તારલા લે હૃદયે ઉતારી,
હાં કેવું છે માનવ તારૂં હૈયું,
ના ઘૂંટડો અમૃતનો ગળી શક્યું !

અરે પ્રભુ ! જેના સંદેશે પથ્થરમાં કવન પ્રેર્યું, વનરાજીને સજીવન બનાવી તે સંદેશ માનવના હૃદય સુધી ન પહોંચી શક્યો ! પાપીઓએ સુકોમળ પુષ્પસમાન ઉરમાં ખીલા ઠોકી દીધા ! જે હૃદયમાંથી માનવજાતની વેદના ટાળવા વિશ્વબંધુત્વની સરિતાનો સ્રોત સતત અને એકધારો વહ્યો જતો હતો ત્યાંથી આજે શોણિતની સરિતા વહતી હું જોઉં છું ! જગતની મુક્તિ કાજે જે હૃદય ઘડાયું હતું તેને આમ્રુથી ખીલાથી જકડી દેવામાં આવ્યું ! આજે પથ્થર રડે છે. દિશાઓ કલ્પાન્ત કરે છે, નદીઓના જળ થંભી ગયા છે, માનવ, તને વિચાર સરખો ન આવ્યો કે જગતના શિલ્પીને ક્રોસ પર ચઢાવી તું જગતનું જ અકલ્યાણ કરી રહ્યો હતો ! તારે માથેજ આફત ઉતારી રહ્યો હતો ! તું તારીજ મુક્તિના દ્વાર હમેશ માટે બંધ કરી રહ્યો હતો ! કેવી તારી મૂર્ખતા ! પામર, તેં કરેલા કૃત્યો માટે દુનિયાને યુગો સુધી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા પડશે, તોયે આ પાપ નહીં ધોવાય.

કારૂણ્યના હોય કરોડ બંધુઓ,
કે અશ્રુની હોય અનેક જાહ્નવી,
તોયે ન સામર્થ્ય કદી મળી શકે,
આ ઘાવ ધોવા ક્રૂર માનવી તને !

અવાજ મસૂર, રડે છે શા માટે ! બલિદાન તો મોટું તપ છે મારા ! શોણિતસ્રોતમાંથી દુનિયાનો ભારેલો અગ્નિ શાન્ત શાન્ત થશે. ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વેરઝેરનું કાજળ ધોવાશે. દુનિયાના જુલ્મો તણાઈ જશે અનિષ્ટ માંથી શુભ પ્રકટશે, પછી રડે છે શા માટે ?

મસૂર દેવ, તપનો આવો કરૂણ અંત !

અમૃતનો બદલો વિષ ! પ્રેમનો બદલો હાંસી એ કોઈ ન્યાય છે ? આજે હું જ નહીં, જગતની સારીએ જડ વસ્તુઓ પણ રડી રહી છે અને તમારા વિલયથી શોક થતો નથી, કારણ કે તપસ્વીનો વિલય તો કેવળ રૂપાન્તર છે અને રડવું આવે છે, કારણ કે ધરતીના રૂદન સુણનાર હવે કોઈ રહ્યું નથી ! અંધારી દુનિયાને પ્રકાશ કોણ પાશે ? બળતા હૃદયને કોણ ઠારશે ?

અવાજ છતાંય તારે રડવું ન જોઈએ ! મારા સંદેશમાંથી તને બળતા હૃદયને ઠારવાની, અંધકારમાં તેજ પાથરવાની અને રડતી દુનિયાને આશ્વાસન આપવાની સંજીવની મળી રહેશે. માનવો ! તમારે સહનશીલ બનતા શિખવું જોઈએ માન્યતાઓ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા રાખો, સત્યાસત્યની તુલના કરો, ક્રોધના આવેગને રોકો, આશાના ભ્રમથી દૂર રહો અને એક બીજાને ચાહતા શિખો, તો હું તમારી સાથે જ છું મારો આત્મા શાન્તિમાં છે પરસ્પરના સ્નેહમાં છે, દુખી પ્રત્યેની દયામાં છે

મસૂર દેવ, તારો સંદેશ માનવ ક્યારે ઝીલશે ?

અવાજ માનવ જ્યારે વેરઝેર મૂકી એના પડોશીને ચાહતા શિખશે ત્યારે જ્યારે માનવની જીભથી સહાનુભૂતિના પુષ્પો વેરાશે, હૃદયથી મમતા ઝરશે, આંખોમાંથી કરુણા ટપકશે ત્યારે મારો સંદેશ પવન દૂર દૂર દિશાઓમાં લઈ જશે, ભમરાઓ તેને ફુલે ફુલે ફેલાવશે, માનવને હૈયે તે ઘર કરી બેસશે

મસૂર અરે ! પણ એ દિવસ ક્યારે આવશે ?

અવાજ જ્યારે માનવી અહંભાવ છોડશે ત્યારે હું ને બદલે અમે—આપણે એવી ભાવના માનવ હૈયે સ્ફૂરશે, ત્યારે એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે દુનિયાનું પાપ નામાવશેષ થશે. પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ ઉતરશે. આ કબ્રસ્થાનના તમામ શહીદો પોતાની ઘોર નિદ્રામાંથી જાગશે, અને જગતપિતા એમને ન્યાય આપશે.

મસૂર મને તો આ દિવસ ઘણો દૂર લાગે છે કારણ કે આજે તો

> અન્તર આગ ભભૂકે જગના,
> ગાઢ તિમિર દિગમાં વ્યાપ્યું,
> આશ પ્રકાશ તણી નહીં પેખું,
> દેવ, પછી કયમ ધીરજ રાખું ?

અવાજ મસૂર, તારે ધૈર્ય ધરવું રહ્યું ! અંધારાને ખાળીશ તો જ પ્રકાશ પામીશ ! તપ કરીશ તો જ સિદ્ધિ પામીશ ! સેવા કરીશ તો જ પ્રતિસ્પર્ધીઓનાં દિલ જીતી શકીશ ! તો જ તું આ પાપ દૂર કરી શકીશ, તો જ તું મારો સંદેશ દશે દિશામાં ફેલાવી શકીશ તું રડીશ નહીં જે લોકોએ મને ક્રોસ પર ચઢાવ્યો છે તેમને માટે લગારે તારા હૃદયમાં વેરભાવ રાખીશ નહીં ઈશ્વર તેમને માફ કર એવી ભાવના કેળવ એમાં એમનો કશો વાંક નથી બીચારાઓ પોતે શું કરે છે તે સમજતા નથી એમાં એમનો શો દોષ ? તું એમને સમજતા કર અંધારામાં તારી સાથે કોઈ ન આવે તો પ્રકાશબન—બીજાને માર્ગદર્શન કર, જેથી દુનિયાને નવી દૃષ્ટિ મળે, નવું બળ મળે, નવો ચીલો દેખાય. રડયા કરે કશું વળવાનું નથી તું જેને માટે રડે છે, તેને તો તે માટે લગારે શોક નથી, પછી તારે રડવાનું અસ્થાનેજ

ભણાય. તુ એવુ કર કે તારે માટે કોઇ ન રડે. માનવના મરણ પછી એની જયન્તિ ઉજવાય તો તે મરણ માનવનુ નથી, પણ તે મૃત્યુનુ મરણ છે મસૂર બેઠો થા, આગળ વધ, તુ જ પ્રકાશ બનીશ, તને જ દુનિયા અનુસરશે !

[મસૂર પ્રકાશ નિહાળે છે-ઊંચુ જુવે છે]

મસૂર (ચીસ પાડતા) હાય, મારા હાથે જ ઘડેલો ખીલો જગતના શિલ્પીના કોમળ હૃદયમા ભોકાઇ ગયો છે ! !

[મસૂર, ક્રોસ ઉપરની કોઇ દિવ્ય શક્તિને ઊંચે ચઢતી જુએ છે, અને ઢળી પડે છે દૂર દૂરથી ગાન સભળાય છે]

એકલડો ચાલ્યો, મુસાફર
એકલડો ચાલ્યો,

તિમિર ભરેલો પથ કાટાળો
એણે ઉજાળ્યો -મુ૦

જગને પાવા પીયૂષપીણા,
પોતે વિષ ઘોળ્યા,
યુગયુગ વેઠયા દુ ખ, અપરને
સુખશાન્તિ દેવા -મુ૦

જે પથે વિચર્યા મહાપુરુષો
તે પથે ચાલ્યો,
સેવા ધ્યેય બનાવી એણે
માનવ ને તાર્યો.-મુ૦

એણે મારગ ચિધ્યો
સહુને આબાદીવાળો,
એના જીવનની ચીનગારી
જગમા જ્યોત જગાવો -મુ૦

અતીમ બોધ

વ્હાલાઓ !
શોક ન કરશો.
પ્રભુના પ્યારાઓ !
વિષાદમા વહી જતા તમારા અશ્રુઓ રોકો
અશ્રુ ન રોકી શકનાર પ્રભુના પ્યારા રહી શકતા નથી.
શોકમાં મગ્ન બનનાર વ્હાલાઓનુ પદ સાચવી શકશે નહીં

—શ્રી દેસાઇ

સત્કર્મ

શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ

ઘણા લોકો એવી બૂમો પાડે છે અથવા કહો કે ફરિયાદ કરે છે કે, અમે અમારી વર્તમાન પરિસ્થિતિમા શુ કરી શકીએ તેમ છે ! અમને કામ કરવાની તક મળતી નથી, અમારા ઉચ્ચ આદર્શો અમલમા મૂકવાનો અનુકૂળ મોકો મળતો નથી, અથવા અમારા સયોગો બહુ મર્યાદાની બહાર અમને નિકળવા દેતા જ નથી

બહુ ઊંડો વિચાર કરતાં જ જણાશે કે આ બધી દલિલો મન-નવરા કે નિર્બળ મનમાથી ઉત્પન્ન થાય છે જેને કાઈ પણ કાર્ય કરવુ છે તેને માટે કોઈ તક વિનાની પળ હોતી નથી જેને સેવાનો ક્રમ સાધવો છે એને કોઈ સયોગ કે પરિવેષ્ટનની મર્યાદા અન્તરાય કરતી નથી. અરે, તેને તો ૨૪ કલાકનો ભર્યો પાથર્યો દિવસ ટૂંકો પડે છે તેને તો ૫૦ થી ૭૫ વર્ષનુ આરોગ્યવાળુ આયુષ પણ અલ્પ લાગે છે જેના દિલમા રાત દિવસ કર્તવ્ય પરાયણતાની તમન્ના રમી રહેલી છે, તેને સમય, સ્થળ કે અન્ય ઉપાધિઓ પ્રતિબધક નિવડતી નથી. તેઓ તો મુશ્કેલીઓમાથી પણ પોતાનો માર્ગ કાઢવામા કુશળતા સેવે છે તેઓ તો પ્રતિકૂળ પ્રસગોનો પ્રતિકાર કરવામા પણ કાર્યક્ષમતા અનુભવે છે દુઃખ રૂપી દાવાનળમા ય પણ તેમનુ કર્તવ્ય ભસ્મીભૂત થયા વિના જારી રહે છે હા, યોગ્ય સમયમા કે પરિપૂર્ણ કલ્પના પ્રમાણે પરિણામ ફળ પ્રાપ્ત થવામા ન્યૂનતા આવે. પણ તે તો કુદરતના હાથની વાત છે અને તેથી તેમને અસતોષ ન થતા, વિશેષ દૃઢતાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવાની તે પ્રેરણા મેળવે છે

कर्मण्येवाऽधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन

ગીતાના આ વાક્યનો મર્મ જેના મનમા સદા રમી રહ્યો હોય છે એવો કર્મવીર મનુષ્ય પ્રારબ્ધ અને ભવિતવ્યતાની નિરાશ વાતોમા પોતાના અમૂલ્ય સમયનો વ્યય કરતો નથી પરતુ કર્મ કરવાનો પોતાનો પ્રત્યેક પળનો જીવનસિદ્ધ અધિકાર છે અને એ જ પુરુષાર્થનો જનક છે, એ ભાવથી કર્મના આઘાતપ્રત્યાઘાતોને સાચા અર્થમા સમજીને તે જીવનનો વ્યવહાર નભાવે છે

કર્મ, અકર્મ, વિકર્મ વગેરેની મિથ્યા ભાંજગડમા ન પડતા, જિજ્ઞાસુ પ્રગતિવાછુ મનુષ્ય તો, સત્કર્મની સાદી વ્યાખ્યા નજર આગળ રાખે છે જે કર્મ કરવાથી, અન્યને કોઈ પણ પ્રકારનુ નુકશાન ન થાય, બલ્કે અન્યના અનિષ્ટનુ નિવારણ કરવામા યત્કિંચિત પણ મદદરૂપ થવાય, તે સત્કર્મ જો કે, શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી સત્કર્મની વ્યાખ્યા ઘણા ઉચા પ્રકારની છે અને તેના અનેક પ્રકારના વિભાગો પડી શકે તેમ છે પરતુ તેનો અત્રે નિર્દેશ ન કરતા, સત્કર્મની સાદી અને વ્યવહારૂ સમજ, આ પ્રમાણેની પૂરતી છે જે કર્મથી માત્ર પોતાનો જ સ્વાર્થ સધાય તે કર્મ કહી શકાય, સત્કર્મ નહિ અમુક હદની અદર રહીને એવા કર્મની જરૂર છે પણ એવા જરૂરી કર્મનો જ્યારે અતિરેક થાય, અન્યના જરૂરી કર્મ કે હિત પર આક્રમણ કરીને, પોતાના જ લોભ પોષણમા પરિણમે ત્યારે તે કર્મ જરૂરી ધર્મ મટી ' સ્વાર્થ ' બની જાય છે અને આવો સ્વાર્થ સર્વ પાપોનુ મૂળ સેવાવે છે

સત્કર્મની સાથે પણ Negative

નિષેધાત્મક વ્યવહારુ વ્યાખ્યા પણ થઇ શકે અમુક નિશ્ચિત રૂપે નિષિદ્ધ મનાયના કર્મો ન કરવા, બીજાઓને દુ ખ થાય, અન્યના હિત–હક્કોનુ શોષણ થાય, એ રીતના કાર્યો કરતા અચવુ, અને માનવતાની દૃષ્ટિએ દુષ્ટ ગણી શકાય એવા કાર્યોથી બચવુ, એ સત્કર્મ કયા કાર્યો નિષિધ માનવા–એ માત્ર શાસ્ત્રો કે શિષ્ટપુરુષોના વચનો વડે જ નિશ્ચિત કહી શકાય તેમ નથી. શાસ્ત્ર–શિષ્ટજનના મત ઉપરાત, જે તે સમયના સમાજની નૈતિક ઉન્નતિની આવશ્યકતાના આધારે, નિષિદ્ધ કર્મોનો સ પૂર્ણ નિર્ણય થઇ શકે

વ્યવહારુ સમજમા આગળ વધતો જતો સામાન્ય માનવી, ઉપર જણાવેલા બન્ને પ્રકારના વિહિત અને નિષિધ કર્મોની વ્યાખ્યાને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી સમાજમા પોતાનુ આચરણ કરે તો તે ધર્મના પ થે પળે છે, એમ કહેવામા જરાય અતિશયોક્તિ નથી કર્મ અને ધર્મનો ભેદ છે એની ના નથી પરતુ કર્મ ધર્મનુ સ્વરૂપ ક્યારે પકડે છે તે કહેવાનો ઉપર આશય છે

મોટા મોટા પૂર્તકર્મો–એટલે કે ધર્માલયો, દવાખાના, વાવ–તળાવ, કુવા, શાળા વગેરે બ ધાવવા–કે જે સ પત્તિની સહાયતાથી જ થાય છે મહાન યજ્ઞયાગો, અનુષ્ઠાનો, વ્રતોત્સવો કે જેમા અમુક પ્રકારની જ પવિત્ર સામગ્રીની અને ક્રિયાકાડની જરૂર પડે છે, તથા કેટલાક વિશિષ્ટ સેવાકર્મો કે જેને પાર પાડવા સત્તા કે સત્તાધીશની સહાયતાની જરૂર પડે છે,– આ વગેરે કર્મો કરવાથી જ વ્યક્તિ ધર્મ સાધી શકે છે, નહિ તો નહિ, એ ભ્રામક ખ્યાલ છે કર્મ–સત્કર્મમા સાધન, સ યોગ, સત્તા કે ચોક્સ કાર્યક્રમની અપેક્ષા નથી પરતુ ટૂ કમા વિચારીએ તો બ જ બાબતની અગત્ય છે

(૧) સત્કર્મ સ્વકર્મની અપેક્ષા રાખે છે અને (૨) સત્કર્મ કુશળતાની અપેક્ષા રાખે છે

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામા આ બન્ને વિશે ઉલ્લેખ કરેલો છે અર્જુનને પણ પોતાનુ સ્વકર્મ એ જ ધર્મ છે એ ભાવમા વારવાર સ્થિત કરવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રબોધ કર્યો છે અને **कर्मसु कौशलम् योग** । સ્વકર્મની કુશળતાને તો યોગની સ જ્ઞા આપી તેની મહત્તા વધારી છે તાત્પર્ય કે, સત્કર્મ કરવાની ધગશ સેવનારે પ્રાપ્ત સ યોગોમા સંતોષ માની, પોતાના પ્રારબ્ધમા જે કર્મ કરવાનુ આવી પડે, તેનો સત્કાર કરવો જોઇએ, અને તેજ કર્મ–સ્વકર્મ–કુશળતા અને પ્રસન્નતાપૂર્વક કરવુ જોઇએ. તેજ કર્મ કરવાનો તેનો અધિકાર છે એમ માનવુ જોઇએ બીજા મોટા કર્મો કે ભવ્ય કાર્યક્રમોની અપેક્ષાએ, પ્રાપ્ત નાના નાના કર્મોનો સાજ કરવામા સત્કર્મનો ધર્મ જોખમાય છે સ્વકર્મ–નાનુ હોય કે મોટુ હોય, છાનુ હોય કે જાહેર હોય,–સદ્ભાવપૂર્વક કુશળતાથી કરવામા આવે એટલે કે, પોતાના તન મન અને બુદ્ધિની સ પૂર્ણ એકાગ્ર યોજનાપૂર્વક કરવામા આવે તો તે સત્કર્મ–ધર્મમય–બની જાય છે

ચાર રસ્તા ઉપર ઉભા રહી વાહનવ્યવહારને અ કુશમા રાખવાનુ કર્મ જેને સોપવામાં આવ્યુ છે તેવો નાનકડો પોલિસ–સિપાઇ, પોતાની ચોકસ જગ્યા પર ઉભા રહેવાને બદલે, બાજુની દુકાનોમા બેસી ગપ્પા મારે, અથવા જગ્યા પર ઉભા રહી ધ્યાનપૂર્વક કાર્ય ન કરે, અથવા બીજા મોટા મહત્વના કાર્ય માટે ત્યાથી દોડી જાય, તો વાહન વ્યવહારમા અવ્યવસ્થા કે અકસ્માત પણ થાય અને તે પોલીસ પોતાનુ સ્વકર્મ કુશળતા પૂર્વક બજાવવાના ધર્મમાંથી ચ્યુત

થયો કહેવાય. એટલે અંશે તેણે અધર્મ પણ આચર્યો કહેવાય.

આ તો એક સામાન્ય ઉદાહરણ સમજૂતી માટે રજૂ કર્યું છે. આપણે સામાન્ય મધ્યમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલા માણસો આપણા સંયોગોમાં રહીને કુશળતાપૂર્વક શું કાર્ય સાધી શકીએ? આપણે આપણું સ્વકર્મ—ભલે યત્કિંચિત સ્વાર્થ પોષનારું હોય તો પણ—સાધવા ઉપરાંત અને તે સાધતાં સાધતાં જ—વ્યક્તિ તરીકે નાગરિકની ફરજો અદા કરવા પ્રયત્ન કરીએ તો શું તે સત્કર્મ ન કહેવાય? આપણું સ્વકર્મ બજાવવાની પદ્ધતિમાં આપણે નાગરિક આદર્શો અનુરૂપ વર્તન સામેલ રાખીએ તો શું આપણે સત્કર્મના ધર્મનો અંશ પણ નથી મેળવતા? નિદાન, આપણી સ્વહિતની પ્રવૃત્તિઓને પણ અન્યના અહિતને સાધવાની વૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિનો સ્પર્શ સરખો ન લાગે, એટલી કુશળતા કે કાળજી રાખવામાં આપણે સ્વકર્મ નહિ પણ સત્કર્મ જ કરીએ છીએ એમ માનવું જોઈએ. આપણા દરેક કાર્યમાં પવિત્રતાનું, સદ્ભાવ અને પરહિતના વિચારોનું આરોપણ કરવાથી, આપણે થોડાઘણા અંશે આપણા કર્મને સત્કર્મનું સ્વરૂપ આપીએ છીએ. એમાં સંશય નથી. કોઈ વ્યક્તિ રેશનિંગનું કામકાજ કરતો હોય અને તેમાં અનાજ વગેરે વસ્તુના માપમાં કે કિંમતના ભાવમાં સહેજ પણ ઉચાપત ન થવા દેવાની પૂરતી કુશળતા રાખે તો તેનું પેટ પોષણનું સ્વકર્મ પણ સત્કર્મ રૂપ બને છે. વિના વેતને કાર્ય કરવાની જ્યાં

જેની ફરજ હોય ત્યાં તે વિક્રય કરે અથવા કિંમત મૂલ્ય કરતાં વધારે મૂલ્ય માગે કે મેળવવાની કોશિશ કરે. લાભ, લાલચ કે લાંચ અથવા સભ્ય સ્વરૂપમાં ભેટ સોગાદ સ્વીકારવાની તજવીજ કરે તો તે માણસે સ્વકર્મ તો કુશળ રીતે બજાવ્યું ન જ કહેવાય, પણ નિષિદ્ધ અધર્મ કર્મનું આચરણ કર્યું કહેવાય.

આમ સામાન્યમાં સામાન્ય નજીવી ગણાતી બાબતોથી શરૂ કરી, મોટામાં મોટી પ્રવૃત્તિઓ પર્યંત, કર્મના ઉપરોક્ત દર્શાવેલા સાવ સામાન્ય લાગતા પણ સાદા સાચા સિદ્ધાન્તો દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખવાની પ્રત્યેક કાર્યકર્તાની ફરજ છે અને પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના જીવન નિર્વાહ પૂરતો, જાણેઅજાણે પણ કાર્ય કરે છે જ એટલે તેનો પોતાનો તો ધર્મ થઈ પડે છે અને આવો ધર્મ બજાવવાની તક પ્રત્યેક—કાર્યકર્તા—મનુષ્યને પ્રત્યેક પળે મળી રહે છે, એમાં શક નથી. ખાવાનું ગણાતું કાર્ય પણ આ હિસાબે સત્કર્મમાં આવી જાય છે. માટે તો શાસ્ત્રમાં તેને યજ્ઞ કહ્યો છે. પરંતુ રસોઈ બનાવનાર, વેઠ ગણી જેમ તેમ રસોઈ બનાવે તથા જમનાર પણ, અવિચારીપણે કે આરોગ્ય અને વૈદકના નિયમાનુસાર ન જમતાં નિષિદ્ધ પ્રકારે આરોગે, તો તે કર્મ યજ્ઞ કયાંથી કહેવાય? અને યજ્ઞ વિના ધર્મ નથી.

આપણે આજથી કુશળતાપૂર્વક સ્વકર્મ આચરીએ અને સત્કર્મના ધર્મપંથે વિચરીએ એવી પ્રભુ આશીષ આપે.

"જેઓની ઇચ્છા માનવજાતિને મદદ કરવાની છે તેમણે પોતાના સુખદુઃખ, યશ અને એવા એવા બીજા બધા લાભોને ભેગા કરી તેમનું એક પોટલું બનાવી ઉંડા દરિયામાં ફેંકી દેવું અને પછી જ પરમાત્મા પાસે આવવું. આ પ્રમાણે બધા મહાત્માઓએ કહ્યું છે અને કર્યું પણ છે."

—સ્વામી વિવેકાનંદ

તાપસી

મૂળ લેખક શ્રી. શંભુદયાળ સકસેના
અનુવાદક— શ્રી. રમણિક કિશનલાલ મહેતા

ઉર્મિલા લક્ષ્મણની પત્ની
માંડવી ભરતની પત્ની
શ્રુતિકીર્તિ શત્રુઘ્નની પત્ની
ચિત્રા ઉર્મિલાની સખી
સુમિત્રા ઉર્મિલાની સાસુ

[સ્થળ અયોધ્યાના રાજપ્રાસાદનું અન્તઃપુર સમય સાયંકાળ]

(ઉર્મિલા ઝરૂખામાં બેઠી છે પોતાના લાંબા કેશકલાપને ડાબા ખભાની બાજૂએ આગળ લાવી હાથમાં રાખી ગણગણી રહી છે આંખો સજળ છે કંઠ ભીનો છે ઝરૂખાની નીચે થઈને સરયૂ કલકલ કરી વહી રહી છે)

ઉર્મિલા જે વેણીને ગૂંથી ગયા એ,
તેને કયમ હું ખોલું રે!
રસમાનસમાં ભરી ગયા ત્યાં
વખડાં શાને ઘોળું રે!

[ચિત્રા ધીરે ધીરે આવે છે દિવાલ પર કોણી ટેકવીને ઊભી રહે છે ઉર્મિલા ગણગણાટ બંધ કરીને ચિત્રા તરફ જૂએ છે]

ચિત્રા માતા સુમિત્રાના મંદિરમાં હજુ દીપક પ્રકટાવવામાં આવ્યો નથી

ઉર્મિલા એ તો મારૂં જ કામ છે

ચિત્રા ત્યારે તો હું આવી છું

ઉર્મિલા હું જાઉં છું માતાજીએ આ કાર્યોમાં લગાડીને મારા પર કેટલો બધો ઉપકાર કર્યો છે! આટલા સમય પર્યંત હું મારા દુ:ખને ભૂલી રહી છું એમાં મને સંતોષ અને આનંદ પણ મળે છે એની સાથે અનેક મીઠી સ્મૃતિઓ સંકળાયેલી છે ઓહ!

[નિશ્વાસ નાખે છે ચિત્રા રાજળ નયને બીજી બાજુએ ફરીને જાતે કાઇંજ સાંભળ્યું ન હોય તેમ ઊભી રહે છે]

ઉર્મિલા એક દિવસ, આ વખતે, આ સ્થળે બેસીને હું સરયૂની લહરીઓને નિહાળી રહી હતી તેઓ એ ઘડીએ દોડતા આવ્યા અને માતા સુમિત્રાના આવાસમાં લઇ જઇને મને ખડી કરી મેં કાંઇક ખીજાઇને પૂછ્યું—" કેમ, શું છે?" તેઓ બોલ્યા " દીપક પ્રકટાવવામાં વિલંબ થવાથી દાસીઓને મળી રહેલી ધમકીઓમાંથી તે બિચારીઓને બચાવવા માટે

ચિત્રા પછી?

ઉર્મિલા મેં પૂછ્યું—કેવી રીતે? ઉત્તરમાં પોતાના હાથે મારી દાઢી ઊંચી કરીને બોલ્યા આ ચંદ્રમાના ઉજાસમાં દીપકોનો ભાવ કોણ પૂછે!" (નિશ્વાસ નાખી) વિનોદની એ ઘડીઓ સખી! આજ ભૂલી ભૂલાતી નથી

ચિત્રા કયાંથી ભૂલાય એ?

[ચિત્રા જાય છે]

ઉર્મિલા ત્યારે હું જાઉં

[શ્રુતિકીર્તિ પ્રવેશ કરે છે]

શ્રુતિકીર્તિ કઇ તરફ જાઓ છો, જીજી?

ઉર્મિલા શું કહું બહેન? હું મહા અભાગિણી છું માતાજીના આવાસમાં દીપક પ્રકટાવવાનું કામ પણ હું વખતસર કરી શકતી નથી.

શ્રુતિકીર્તિ જીજી, ચિન્તા ન કરશો દીપક મેં પ્રકટાવ્યા છે

ઉર્મિલા એટલા માટે તો હું આવતી હતી.

શ્રુતિકીર્તિ પરન્તુ માએ મને કહ્યું હતું—

તરી જીજીને માટે પોતાનુ દુખ કાઇ ઓછુ છે ? તુ એને સહાયતા કરતી રહે

ઉર્મિલા માતાજી મારે માટે કેટલા દુખી રહે છે !

શ્રુતિકીર્તિ બહુ જ દુખી છે !

ઉર્મિલા હુ તો સૌને દુખ દેવા માટે જ જન્મી છુ !

શ્રુતિકીર્તિ આટલો મહાન ત્યાગ પણ કોઇ કરી શકે તેમ નથી. જીજી ! તમે જે કાઇ કર્યું છે એની દુનિયામાં ઉપમા નથી

ઉર્મિલા એ બધુ વ્યર્થ છે બહેન ! હુ મારા મનને સમજાવી શકતી નથી. એ તો અંદરને અંદર અશાન્ત રહે છે એટલે હુ એને મારૂ ગૌરવ માની શકતી નથી.

શ્રુતિકીર્તિ મન તો મન જ છે જીજી ! તમારા આ મહાન ત્યાગનો અભ્યાસ તો એમને થતા થશે. મારી કૃપણતા તો જુઓ. હુ તો જન્મથી સદાયે લેતા જ શીખી છુ મોટી બહેન, વચેટ બહેન અને તમારી પાસેથી સદાયે કાંઇને કાઇ મેળવતી જ રહી છુ મા-બાપના ઘરમા, સાસરિયામા સર્વત્ર મે તો લીધા જ કર્યું છે પામ્યા કર્યું છે આપવુ—ત્યાગ કરવો એ બધુ તમારા બધાને ભાગે પડ્યુ છે એમા પે જીજી ! માનો કે ન માનો, પણ તમે તો બધાની યે આગળ છો.

ઉર્મિલા બહેન ! તારી વાતો સાભળીને મનમા થઈ આવે છે કે હુ એવી જ બની રહુ તો ? આંખમાથી એક પણ આંસુ સાર્યા વિના હસતા હસતા હુ સર્વ કાઇ સહન કરૂ હાય ! પણ હુ એવુ ક્યા કરી શકુ છુ ? એકાન્ત મળતા જ જીવ અંદરથી ઊભરાય છે અને આંખો આંસુભીની બને છે

કે

શ્રુતિકીર્તિ એમા શુ ? એ તો એ મહાન વ્યથા સહન કરવાની ભૂમિકા છે આંસુએ ધોવાઇને ત્યાગની ગાથા પવિત્ર બને છે

ઉર્મિલા શ્રુતકીર્તિ ! બહેન ! તારી વાતો હૃદય પર શીતળ લેપનુ કામ કરી રહી છે તુ થોડી વાર અહીં રહે

શ્રુતિકીર્તિ ઠીક તો હુ દાસીને મઝલી જીજીની પાસે મોકલી દઉં

ઉર્મિલા શા માટે ?

શ્રુતિકીર્તિ નદી ગામમા જ પાદુકા-પૂજન અને ત્યાથી જ રાજ્યનુ સચાલન થશે જીજી પણ ત્યા રહેશે. એમને પહેરવાને માટે વલ્કલ જોઇએ છે

ઉર્મિલા તો જાઓ બહેન ! પહેલા એ કામ કરો.

શ્રુતિકીર્તિ હુ જાઉ છુ

[જાય છે

ઉર્મિલા હાય ! જીજી માડવીને કેવુ સુન્દર રાજ્ય મળ્યુ છે ! મઝલી મા શુ એ બધુ જાણતી હતી ?

(ચિત્રા પ્રવેશ કરે છે)

ચિત્રા માતા સુમિત્રાનો આદેશ છે કે મારે અહી રહેવુ

ઉર્મિલા હા. અહી રહે બહેન ! એકલા મારા જીવને કોણ જાણે શુનુ શુ થઇ જાય છે !

ચિત્રા એવુ ક્યાં સુધી રડવા કરીશ ? જીવને બહેલાવે એવુ ચિત્ર ક્યા છે ? ચાલો એને જ પૂરૂ કરો.

ઉર્મિલા ચાલો.

[જવા માટે ઊઠે છે માડવી પ્રવેશ કરે છે]

માડવી બહેન ! આ શુ ? શરીરે તો હવે તુ અર્ધીએ નથી રહી ? આમ કેમ ચાલશે ?

ઉર્મિલા બહેન !

[આંખમાંથી આંસુ સરી પડે છે]

માંડવી (સમીપમાં આવીને પોતાના પાલવ વડે ઉર્મિલાનાં આંસુ લૂછતાં) છિ ! રડે છે બહેન ! જીજી સીતાને તો જો ! હસતાં હસતાં માથાનો મુગટ મારે સાથે મહીને ચાલી ગઇ !

ઉર્મિલા આ રાજસી વલ્કલ તમને કેટલાં યોગ્ય લાગે છે ! આહ ! શું આપણુ સૌ બહેનોનું ભાગ્ય એક જ સાચામાં ઢળાયેલું છે ?

માંડવી એતો ઠીક જ છે વિધાતાએ આપણને પરસ્પરની ઇર્ષ્યા કરવાનું નથી રાખ્યું

ઉર્મિલા એ એની કૃપા છે

માંડવી ચિત્રા ! બહેન ઉર્મિલાની સભા ળનો ભાર તારા પર છે મારે તો નવા કર્તવ્ય માટે જોડાવાનું છે

ચિત્રા આપ ચિન્તા ન કરશો.

માંડવી (ઉર્મિલાને હૈયે ચાંપી) બહેન ! હું જાઉં છું

ઉર્મિલા જાઓ બહેન !—મે એમનેજ નથી રોક્યા, તો પછી હવે કોઇનેય નહિ રોકું બહેન, શ્રુતિકીર્તિ કહે છે એવીજ હું બનીશ હવે

[માંડવી જાય છે]

ચિત્રા પેલા ચિત્રને પૂરૂં કરશોને ?

ઉર્મિલા હવે અત્યારે તો હું એમાં જીવ નહિ પરોવી શકું

ચિત્રા તો આરામ કરો હું માતા સુમિત્રાની પાસે જઇ આવું

[ચિત્રા જાય છે]

ઉર્મિલા ઓહ ! મારે આરામ ક્યાં છે ? આરામ તો પ્રિયની સાથે સાથે જ વનવાસી બની ચૂક્યો છે, પરંતુ નહિ એ યોગ્ય નથી મારે તો કહેવું જોઇએ કે—

[ધીમે ધીમે ગણગણે છે

એ તપતા તપ, શીતલ હું,
એ વસતા વન, હું ઘરમાં
પ્રિય પીએ હરિનાં ચરણામૃત
હું વિલપું વિરહાનલમાં

એ તપતા તપ, શીતલ હું,
અ સુવનથી આંખડી ધોઇ રહું
કર્મતણી કઠણાઇ સખિ ! આ
કેં જ કહ્યા વિણ મૂક સહું !

[શ્રુતિકીર્તિ પ્રવેશ કરે છે]

શ્રુતિકીર્તિ જીજી, માતાજી સરયૂસ્નાન કરવા જાય છે તમે આવો છોને ?

ઉર્મિલા સરયૂસ્નાન માટે ?

શ્રુતિકીર્તિ હા

ઉર્મિલા બીજું કોણ કોણ આવે છે ?

શ્રુતિકીર્તિ દેવી અરૂંધતી, મોટી માં, મઝલી મા સૌએ છે

ઉર્મિલા મારે આવવું જરૂરી છે, બહેન !

શ્રુતિકીર્તિ ઇચ્છા હોય તો ચાલો જીવને કાંઇક આનંદ થશે

ઉર્મિલા જીવને આનંદ થાય એટલા માટે તો હું આવવા નથી માગતી.—આ જીવને બહેલાવવાની હવે ઇચ્છા પણ નથી મને બહેન !

શ્રુતિકીર્તિ તો કાંઇ નહિ જવા દો. હું પણ નહિ જાઉં

ઉર્મિલા ના. તું જા મારે માટે તારે તપસ્વિની બનવાની જરૂર નથી

શ્રુતિકીર્તિ જીજી માંડવી નથી જતાં તમે પણ નથી આવતાં પછી હું એકલી જઇને શું કરૂં માને હું કહી આવું

[શ્રુતિકીર્તિ જાય છે]

ઉર્મિલા શ્રુતિકીર્તિ કહે છે કે હું અહીં તહીં ઘૂમી–ફરીને આ જીવને બહેલાવું કેટલી ભોળી છે એ ? એને ખબર કે આ સૂના હૃદયને લઇને હું

જાગશે ત્યા કોઇને કોઇ જૂની સ્મૃતિઓ મળી આવશે. આ ઓરડામા પૂરાઈ રહેવાથી મારા આસુઓનો પ્રવાહ કાઇક પરિમિત રહે છે

[ચિત્રા પ્રવેશ કરે છે]

ચિત્રા હજી સુધી આરામ નથી કર્યો ! શુ થાય છે !

ઉર્મિલા મારે જીવ બહેલાવવાની સામગ્રી કયા છે એનો હુ વિચાર કરી રહી છુ આ ઘૂઘર અને આ અન્તપુરમા રહુ કે ઉદ્યાનો, અમરાઈઓ, મદિરો અને સરયૂતટ પર જઈને ઘૂમ્યા કરુ !

ચિત્રા મનને જેમ ગમે તેમ.

ઉર્મિલા દિલમા તો એમ થાય છે કે જ્યાં જ્યા પ્રિયની જે કાઇ સ્મૃતિઓ પથરાએલી છે એ સૌને લાવીને એકઠી કરુ એ સ્મૃતિઓની માળા ગૂથુ અને રાતદિવસ એને હૃદયમા ધારણ કરી રાખુ તેઓ પાછા આવે ત્યારે એમને એ પહેરાવી દઉ

[ચિત્રાનાં નયનો આસુભીના બને છે]

ઉર્મિલા તુ કાઈ બતાવતી નથી, સખી !

ચિત્રા (ફીકુ હસીને) શુ બતાવુ !

ઉર્મિલા એ બતાવ કે પ્રિયતમની સાથે હુ જ્યા જ્યા ફરીએ છીએ ત્યા જવાથી શુ આ દિલને આનદ મળી શકશે ! હૃદયમા જે સાગર ભરાઈ રહ્યો છે એને વહાવી દેવાથી શુ મને શાન્તિ મળશે !

ચિત્રા એ સૌ વાતોનો વિચાર કરવાનુ હમણા થોડા દિવસ માટે મૂકી દો

ઉર્મિલા એ કેમ બની શકે બહેન ! આ ઝરૂખાની નીચે વહી જ સરયૂ નદી રહી છે બની આંખે હુ એને કેમ ન જોઉ ! મદિરોની આરતી અને ઘટનાદ બધ કરાવવાનુ હુ કેમ કહી શકુ ! આ ચાદની અહીં પથરાતા કેમ રોકી શકુ ! ઉદ્યાનના કુજે રહેલી કોકિલાને હુ કેમ મના કરી શકુ ! આ દક્ષિણ પવન કાઇ આવ્યા વિના રહેવાનો નથી એવી કઇ વસ્તુ છે કે જે પોતાની સાથે પાછળની કથાઓને લઈને નથી આવતી ! આ પૂજાના ફૂલ પણ વીતેલા જીવનની યાદ આપ્યા વિના નથી રહેતા

ચિત્રા સાચુ છે છતા યે આમ નિરતર રડતા જ રહેવાથી આંખો બચાવી શકાશે ! તેઓ પાછા આવશે ત્યારે તુ એમને પાછુ શુ વાળીશ ! એમની થાપણ તો જેમની તેમ સાચવી રાખવી જોઈએ.

ઉર્મિલા એ સાચુ કહ્યુ બહેન ! એમને જતી વેળાએ જ્યારે આ આખોએ આશ્વાસન આપ્યુ, હૃદય સયમ જાળવી શક્યુ ત્યારે હવે એને વિચલિત થવા દેવુ યોગ્ય નથી

ચિત્રા જરાયે નહિ

ઉર્મિલા એમાથી તો એક વાતનો સાર નીકળ્યો.

ચિત્રા શો !

ઉર્મિલા એજ કે એમને પણ એમની થાપણની સુરક્ષાનુ ધ્યાન રહેશે

ચિત્રા શા માટે નહિ રહે !

ઉર્મિલા એ તો ઠીક નહિ થાય બહેન ! મારી થાપણની રક્ષામા તેઓ પોતાનુ કર્તવ્ય ભૂલી જાય એવુ હુ નથી ઇચ્છતી. અને મારે માટે તેઓ કાઇ જ ન લાવે પરતુ નિજ સાધનાના પથથી વિરક્ત ન બને. જેઠ અને જીજીની સેવાનુ એમનુ વ્રત પૂર્ણ થાઓ !

ચિત્રા તમારા આ પવિત્ર વિચારોના બળ પર જ તેઓ બનેની સિદ્ધિ કરી શકશે

ઉર્મિલા કયાક સાચેજ સખી એમને મારુ ધ્યાન રહ્યુ તો એકાન્ત વનવાસના દિવસો એમને કેવા ખાવા ધાશે ! ક્યાર ક્યાક મારી જ યાદ એમની આખો

રાતદિવસ આસુએ ઉભરાતી હશે તો આ બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ જશે

ચિત્રા સભવિત છે—પોતાના પ્રિયજનોના સુખદુખની અસર હૃદય પર પડયા વિના રહેતી નથી.

ઉર્મિલા અરે, શુ સાચુ કહે છે ? હુ કદાપિ એવુ નહિ થવા દઉ મારા હૃદયને કચરી નાખીશ આખના આસૂઓને સૂકવી દઇશ જેના દર્શનથી રડવુ આવે છે એને મેળવીને અટ્ટહાસ કરીશ તેઓ સુખી રહે પોતાનુ વ્રત પૂર્ણ રીતે નિભાવે. બહેન શ્રુતિકીર્તિને કહી આવ કે હુ પણ સરયૂસ્નાન કરવાને આવીશ.

ચિત્રા હમણા કહી આવુ છુ

[ચિત્રા જાય છે]

ઉર્મિલા હવે આ આસૂઓ સાથે મારો કોઇ જાતનો સબધ નહિ રાખુ

[આસૂ લૂછે છે સુમિત્રા પ્રવેશ કરે છે]

સુમિત્રા વહુ ! વહુ ! તારૂ ગુલાબ સમુ મુખડુ કયા ગયુ બેટી !

[ઉર્મિલાને હૈયા સરસી ચાપે છે]

ઉર્મિલા મા, મને આશીર્વાદ આપો હુ આ બધુ હસતા હસતા સહન કરીશ.

સુમિત્રા એમજ કર, મારા લક્ષ્મણની રાણી ! એમજ કર, બેટી ! જે ઉદારતાપૂર્વક તે સમર્પણ કર્યુ છે એમા કમી ન આવવા દેજે ! આખમા આસૂ ન લાવ હૃદયમા વિચાર ન કર સદાયે હસતી-ગાતી રહે તારા અતરનો ઉલ્લાસ એના કર્તવ્યના પન્થે પ્રેરકશક્તિ બનીને સહાયક બનશે.

ઉર્મિલા એમજ કરીશ, મા ! વધૂનો ઘૂઘટ દૂર કરવાની મને સ્વતત્રતા આપો એમને જ્યારે સેવા માર્ગ જ પસદ કર્યો છે ત્યારે હુ પણ એને મારા જીવનનો મત્ર બનાવીશ. મા ! આજથી બધા કામ મને સોપી દો મોટી મા, મઝલી મા તથા તમારા આવાસના કોઇ પણ કામ માટે અન્ય કોઇને કષ્ટ આપવાની જરૂર નથી પરિજન, પૂરજન, પ્રજાજન સૌના સુખ દુખોમા આજથી મારો ભાગ રહેશે મારી સેવાથી મા ! હવે કોઇ વચિત નહિ રહેવા પામે !

સુમિત્રા બેટી ! તારા નિશ્ચયથી મને પરમ સતોષ છે હવે હુ સુખે સૂઇ રહીશ

[ચિત્રા જાય છે]

ઉર્મિલા મા કેટલી કોમળ છે ! છતા યે કેટલી દૃઢ અને ઉદાર છે ! ભગવાન સૌને એવી સાસુ આપો

[ચિત્રા પ્રવેશ કરે છે]

ચિત્રા (આશ્ચર્યપૂર્વક) ઓહ ! તુ હજી સુધી બેસી રહી છે, સૂતી નથી ?

ઉર્મિલા આજે સૂવાનુ મન જ કયા થાય છે ? આજે તો મન થાય છે કે ગાઉ હૃદયમાથી ઉલ્લાસ ઊભરાઇ રહ્યો છે

ચિત્રા તો ગા હુ યે સાભળુ, પણ જો રડતી નહિ

ઉર્મિલા આ આનન્દની ઘડીએ હુ જરૂર ગાઇશ

[શ્રુતિકીર્તિ પ્રવેશ કરે છે]

શ્રુતિકીર્તિ જીજી, ગાઓ. ઘણા દિવસો બાદ હુ યે સાભળુ બચપણમા ઝૂલા પર ને પુષ્પોની સાથે કેટલુ ગાયુ'તુ ! કેવા મિઠ્ઠા હતા એ દિવસો !

ઉર્મિલા સાભળો ત્યારે—

[ગાય છે]

શૂળ બનો ફૂલ મારગના,
સહુ કકરની મૃદુ ધૂળ બનો,
જહીં જહીં પ્રિયના પાય પડે,
એ કેડી સદા અનુકૂલ બનો !

[અવાજ ગૂજે છે શ્રુતિકીર્તિ અને ચિત્રા સ્તબ્ધ બની ને સાભળે છે]

(પડદો પડે છે)

પ્રભા

લેખક શ્રી. મફતલાલ સંઘવી

(ગતાંકથી ચાલુ)

દિવસ ઉગ્યો, તડકા ચડ્યા, છતાં પ્રભાકર જાગ્યો નહિ ઉષા તેને જગાડવા ગઈ ઊંડા શ્વાસ ખેંચતો પ્રભાકર, એક ચાદર ઓઢીને સૂતો હતો, 'સૂતેલાને કોણ જગાડે' એમ વિચારતી ઉષા-પ્રભાકરને જગાડવા જતાં જરા પાછી પડી. પાછો તેના મનમાં કંઈક વિચાર આવ્યો ને તે બોલી, ' પ્રભાકરભાઈ, ઊઠશો કે ?

' મારું માથું બહુ દુખે છે ઉઠી શકું તેમ નથી. ' આંખો ઉઘાડ્યા સિવાય જ પ્રભાકરે જવાબ આપ્યો.

' લાવો, હું દાબું ' કહીને ઉષા પ્રભાકરની પથારી નજીક ગઈ

' ના, ના, તમે નહિ ' કરસંજ્ઞા વડે પ્રભાકરે, માથું દાબવાની ના કહી.

' હું તો તમારી નાની બહેન કહેવાઉં આવા પ્રસંગે પણ તમે મને સેવાની તક નહિ આપો તો. હું તમારું ઋણ ક્યારે ફેડી શકીશ ! ગળગળી થઈને ઉષા બોલી

' ઉષા બહેન ! જગત આપણને હસશે. હું તે ખમી શકીશ, કારણ કે ખમતો આવ્યો છું પણ તારાથી તે નહિ ખમાય. તેથી જ તને હું માથું દાબવાની ના કહું છું

' હું તમારી નાની બહેન જેવી ' છતાં, જો જગત મને તમારું માથું દાબતી જોઈને મારા તરફ નીચી નજરે તાકશે, તો હું માનીશ કે, આપણા પવિત્ર સંબંધોને જીવન્ત રાખનારી પવિત્ર ભાવનાઓનો જગતમાંથી નાશ થયો છે ' પ્રભાકરના ઉષ્ણ લલાટ પર પોતાનો હાથ ફેરવતા ઉષા બોલી.

' ઉષા, પડખું ફેરવતા પ્રભાકર બોલ્યો, ' છેલ્લા ચાર-છ દિવસથી મને માથાનો સખત દુખાવો ઉપડેલો. જ્યાં સુધી તે સહન કરાયો ત્યાંસુધી વગર બોલ્યે ચાલ્યે મે તે સહન કર્યો. આજે ન છૂટકે મારે સૂઈ રહેવું પડ્યું '

' તમે પણ ખરા ! મને જણાવ્યું હોત તો, હું તમારી થોડી ઘણી પણ સેવા ન કરત. ? તો પછી પ્રભાબહેનને તેડાવી કેમ નથી લેતા ? '

' મે તેને ગઈ કાલે જ તત્સંબંધી પત્ર લખ્યો છે બનતા સુધી તે આજે આવી પણ જશે ' આંખો ઝીણી કરતાં પ્રભાકરે કહ્યું

માથું સખત દુખતું હોવાથી પ્રભાકર આજે કાર્યાલયમાં પણ જઈ ન શક્યો.

રસોડાનું સઘળું કામ પતાવીને ઉષા મેડી ઉપર ગઈ ને તે પ્રભાકરને માથે મલમ ચોળવા લાગી. મલમ ચોળતા ચોળતા તે બોલી, ' તમે હંમેશા ઉદાસ જેવા કેમ જણાઓ છો ? ઘણા વખતથી હું તમને તે સંબંધી પૂછવા માગતી હતી. આજે તક મળતા તે પૂછી શકું છું !

'તે, તુ નહિ સમજી શકે ઉષા ' મારૂ હૃદય માનવકુનના સુખદુ મનો પ્રત્યેક આઘાત પ્રત્યાઘાત ઝીલીને એટલુ બધુ વિચિત્ર બની ગયુ છે કે, તેની જરા જેટલી કાળી-ધોળી છાયા મારા વદન પર પડયા સિવાય રહેતી નથી ' પોતાના જીવનનો ઝીણો ઇતિહાસ વર્ણવતો પ્રભાકર બોલ્યો

ઉષા ધીમે હાથે પ્રભાકરને કપાળે હાથ ફેરવી રહી હતી તેવામા પ્રભા, પગથિયા ચડતી મેડી ઉપર આવી પહોચી

તેને જોતા ઉષા ગભરાઈ, માથુ દાબતી તે એકદમ દૂર ખસી ગઈ

' ગાડી, આ તને શોભે ? ' પ્રભાકરની પથારી નજીક જતા પ્રભા બોલી ' હુ તને પણ ઓળખુ છુ જો એમને પણ ઓળખુ છુ પછી તારે ડરવાનુ કારણ શુ છે ?

પ્રભાનો અવાજ સાભળતા જ પ્રભાકરે આખો ઉઘાડી ધીમે-ધીમે તે બોલ્યો, ' આવી ગઈ '

' તમે કયા જપવા દો એવા છો તે વળી આવો પ્રશ્ન કરતા હશો ? '

' એ તો ઠીક, પણ ઉષા કેમ દૂર ખસી ગઈ ? ' બેઠો થતા પ્રભાકર બોલ્યો

ઉષાને નજીક બોલાવતા પ્રભાએ કહ્યુ, ' ઉષા, મને જોઈને તુ દૂર ખસી ગઈ તે મને તો શુ ખુ પ્રભાકરને પણ નથી રુચ્યુ ? તાર એમ ન કરવુ જોઈએ સાચા પ્રેમીઓની ગલીમા શકરનુ ભૂત ડોકિયુ પણ નથી કરી શકતુ, તે તુ ચોકકસ માની લેજે '

' પણ તુ ચોર પગને ઉપર આવી ચડી એટલે એને ડર તો લાગે જ ને ? ' પ્રભાકરે મજાકમા કહ્યુ

' તમે ય જબરા છો ઘડીકમા આમ બોલો ને ઘડીકમા તેમ બોલો. તમને ' પુરુષોને તો પ્રભુ જ પહોચે ? ' અબોડા સરખો કરતા પ્રભા બોલી

' પણ એ તો કહે કે તુ એકદમ મેડી કઈ રીતે આવી પહોચી. '

' એમા કહેવા જેવુ છે જ શુ ? ' પ્રભાકરના પગ ચાપતા પ્રભાએ કહ્યુ ' સ્ટેશન પરથી ઘેર આવી, નીચે તમને ન જોયા એટલે સામાન નીચે મૂકીને હુ ઉપર આવી ઘર કયા બધ હતુ તે હુ તમને ઘાટો પાડીને બોલાવુ

આ હૃદયની વિશાળતાના જવલત, જીવન્ત પ્રતીક સમાન પ્રભાને જોઈને, ઉષાનુ સુકુમાર હૃદય, કઈ કઈ પવિત્ર ભાવો અનુભવવા લાગ્યુ પત્નીની ગેરહાજરીમા પતિ, એક સ્વરૂપવતી કુમારી પાસે માથુ ચોળાવે ને અચાનક આવી પહોચેલી પત્ની જો તે જોઈ જાય, તો તે તેના પતિને અને પેલી કુમારીને ન કહેવાનુ, ન કહી દે ' પણ અહીં તો તેનાથી ઉલ્ટુ જ વાતાવરણ સર્જાયેલુ જોતા ઉષા ખુશ-ખુશ થઈ ગઈ

ઉભી થઈને તે પ્રભાના પગમા પડી, ને બોલી, ' બહેન, નારીકુલનુ ગૌરવ તમારા સરખી વિશાળ હૃદયની સન્નારીઓના કારણે જ આજ સુધી ટકી રહ્યુ છે ને ભવિષ્યમા ટકશે તમારા હૃદયની વિશાળ-તાએ મને ખરેખર મુગ્ધ બનાવી દીધી છે '

ઉષાને હાથ વડે દૂર કરતા પ્રભા બોલી ' ઉઠ, ઉઠ, તુ તો મને શરમાવી રહી છે મે તારો એવો કયો ગુન્હો માફ કર્યો છે, તે તુ મારા પગમા પડીને મારા વખાણ કરી રહી છે

' ઉષા ' દૂધ પડયુ હોય તો ચ્હા બનાવી લાવ ને ? ઉષા પોતાને ઓળખી શકી છે એવુ જાણ્યા પછી જ પ્રભાએ તેને પહેલ વહેલુ કામ બતાવ્યુ

'જનાની માનુ છુ.' કહેતી ઉષા નીચે ગઇ

પ્રભાના ખોળામા માથુ નાખતો પ્રભાકર બોલ્યો, 'અમદાવાદનુ પાણી માફક ન આવ્યુ કે કેમ ?

'એવો પ્રશ્ન શાથી પૂછવો પડયો ?' પ્રભાકરના વાળમા આંગળા પરોવીને ગમ્મત કરતી પ્રભા બોલી.

'જોને, તારુ મ્હોડુ કેટલુ ફીક્કુ પડી ગયુ છે ક્યાં પહેલાના તારા ભરાવદાર ગાલ ? ને ક્યા અત્યારના બેસી ગએલા' કહેતાકને પ્રભાકર, તેના ગાલ પર એક ધીમી ટપલી મારી

'રાત દિવસ તમને મશ્કરીજ સૂઝે છે ઊઠો, ઊઠો ખોળામા ઊંઘવા દીધા એટલે" પ્રભાકરનુ માથુ ઉંચકતા પ્રભાએ ટોણો માર્યો

'ઉષાનુ એકલવાયુ આ કરમાતુ જીવન જોઇને મને બહુજ દુખ થાય છે તને પૂછીને, હવે ગમે ત્યાં ગોઠવણ કરો તો ?' ઉષાનુ, કોઇ સારે સ્થળે સગપણુ કરવાની વાત કરતા પ્રભા બોલી

'એમા હુ શુ સમજુ ? તમે બે મળીને કોઈ સારુ સ્થળ શોધી કાઢો ક્ન્યાના સગપણની બાબતમા, હમેશા પુરુષો કરતા સ્ત્રીઓજ વધારે સમજે ' પ્રભાકરે જવાબ આપ્યો

એટલામા ઉષા ન્હાના પ્યાલા સહિત ઉપર આવી ત્રણેય જણા ચ્હા પીવા બેઠા

ચ્હા પીને ઉષા ને પ્રભા નીચે ઉતર્યા પ્રભાકર આરામ કરવા પથારીમા આડો પડયો

ઉષાના વદન પર છવાએલી ઓશિયાળા પણાની છાયા સ્પષ્ટપણે અવલોકતી પ્રભા બોલી 'ઉષા, તને એકવાયુ જીવન કંટાળાભરેલુ તો લાગતુ જ હશે !

શુ પ્રભા, પોતાનો હૃદય ભાર પણ વાચી ગઈ ? કઇક વ્યગ્રતા ધારણ કરતા ઉષા બોલી, 'ના, ના એવુ કશુ નથી તમે મને કયા એવુ લાગવા દો તેવા છો ?'

'છતા પણ તને જીવનમાં કઇક સૂનું સૂનુ તો જરૂર લાગતુ હશે ?' મર્મમા ઉંડી ઊતરતા પ્રભાએ પૂછયુ

'ડોકમાની નાજુક સોના-સેર ફેરવતા ઉષાએ ઉત્તર આપ્યો ' તમે જે માનો તે ખરૂ

'તો પછી તારો શો વિચાર છે ? તારી ધ્યાનમા કોઈ સારૂ ઘર હોય તો તું બતાવ નહિતર પછી મારી ધ્યાનમા છે તે હુ બતાવુ મહેશ ચિત્રકારને તો તુ ઓળખતી હોઇશ ? '

'હા, એમને ઓળખુ છુ ખરી એમણે તો મને ? હર્ષાવેગમા ઉષા નદીવાળો પ્રસગ વર્ણવવા જતી હતી, તે એકદમ અટકી ગઇ

'શરમાય છે શા માટે ' તેમના વિષે તારે જે કહેવુ હોય તે મને કહી દે !'

'વિચાર કરીને હુ જવાબ આપીશ ' પ્રસગ ને ઉડાડી દેવાના ઉદ્દેશથી ઉષાએ જવાબ આપવાની વાત ભવિષ્ય પર મુલતવી રાખી

પ્રભાનો અવાજ સાભળીને પાડોશમાં રહેતા મજુના બહેન બોલી ઊઠયા,' પ્રભા બહેન, આવ્યા કે ? તમારા ભાઈની તબીઅત કેમ છે ?

'હા, બહેન આવી ગઇ, હવે કુમુદની તબીઅત સારી છે પણ તમારા ઘર-સસારના રગથિયા ગાડાની ગતિ કઇ વધી કે નહિ તે તો જણાશે.

'હવે તો એ પણ ઠેકાણે આવી જવાને હુ પણ એમને સમજી ગઈ '

'બસ ત્યારે, ઉડાવો આનદ તમે

સુખી એટલે હું સાતવાર સુખી આપણામા પણ કહેવતી છે ને કે પ્રભુ ! પાડોશીનુ ભલુ કરીને મારૂ ભલુ કરજે ! ' મંજુલાના સુખી સંસારની વાત સાભળીને ખુશી થતા પ્રભા બોલી

ઘરનું કામ પતાવીને પ્રભા સાજે મેડી મેડી ઉપર ગઇ પ્રભાકર હજી ઊંઘતો હતો પાસે જઇને તેણે પ્રભાકરના કપાળ પર હાથ મૂક્યો હાથ મૂકતા જ તેને લાગ્યુ કે, માથાની પીડાએ તાવ સખત ચડી ગયો છે હાક મારીને તેણે ઉષાને ઉપર બોલાવીને કહ્યું, ' તરત કાર્યાલયમા જા, ને રમેશને કહેજે કે એમને તાવ ચડયો છે માટે તરત જ દાક્તરને લઇને ઘેર આવે.

ઉષા ઝડપભેર કાર્યાલયે પહોચી. કાર્યા લયનુ કામ પતાવીને રમેશ ઘેર જતો હતો તેને રોકીને તેણે તેને તરત દાક્તરને લઇને ઘેર આવવાનુ કહ્યું ને તે પાછી ઘર તરફ વળી

રમેશ તરત જ દાક્તરને તેડીને ઘેર આવ્યો. દાક્તરે આવીને પ્રભાકરનો તાવ માપ્યો. નાડીની ગતિ જોઇ હૃદયના ધબકારા ગણ્યા ને દવા લખી આપી.

પ્રભાએ તેમને ફીના પૈસા ધાર્યા ' બીજી વાર થઇ પડશે. ' કહીને દાક્તર સાહેબ નીચે ઉતર્યા. રમેશ તેમની સાથે જ ગયો.

' કમ્પાઉન્ડર, દવા આપી દેશે. હુ એક દર્દીની મુલાકાતે જાઉ છુ ' કહીને દાક્તર રમેશથી છૂટા પડયા.

થોડીવારમા રમેશ દવા લઇને આવી ગયો. પ્રભાએ એક ભાગની દવા તરત જ પ્રભાકરને મોઢે કરીને પાઇ દીધી દવાની અસર થતા પ્રભાકરને પરસેવો વળ્યો. તેનુ માથુ જરાક હલકુ થયુ તે પૂર્ણ શુદ્ધિમા આવ્યો. પોતાના પગ દાબતી પ્રભાના વદન વદન તરફ તેની નજર ગઇ ત્યાં તેને હર્ષને બદલે દુઃખ–દર્દની છાયા તરતી જણાઇ તેનાથી તે સહન ન થયુ સૂતા સૂતા તે બોલ્યો. ' પ્રભા ! હવે મને આરામ છે '

' પરીખ, હવે તમે પણ જાઓ. ' ક્યારના બેસી રહેલા રમેશને પણ ઉઠવાનું કહ્યું

' ઘેર જાઓ ત્યારે, માલતીબહેનને કહેજો કે, ' પ્રભા યાદ કરતી હતી. ' ઉઠતા રમેશને પ્રભાએ કહ્યુ

બીજે દિવસે સવારે નવેક વાગ્યે રમેશની પત્ની માલતી, પ્રભાકરની તબીઅતના સમા ચાર પૂછવા આવી.

માલતીની ધોળી ચામડી જોઇને કોઇ તેને રૂપવતી જરૂર કહી બેસે, પણ તેના આખાય ઉજળા શરીરમા સૌન્દર્યની એક ઝળક પણ દીસતી ન હતી કે જેના આધાર તેને રૂપવતી તરીકે વર્ણવી શકાય.

પ્રભાકરની તબીઅતના સમાચાર પૂછીને તે ઉષાની સાથે વાતે વળગી

આખો મીચકારતી તે ઉષાને પૂછવા લાગી ' તમે શા માટે નાસી આવ્યા ? શુ અમદાવાદ જેવુ શહેર પણ તમને ન ગમ્યુ તે આ ગામડા ગામમા આવી પડયા ? '

બોલવાનો લાગ શોધતી પ્રભાએ, ઉષાને પ્રશ્નો પૂછતી માલતીને પૂછ્યુ ' માલતીબહેન ! તમારા પ્રશ્નોનો જવાબ ઉષાને બદલે હુ આપુ તો તમને માઠુ તો નહિ લાગે ને ? '

' ના. ના જરાય નહિ '

તો સાભળો. પ્રભા બોલી, ' ઉષાએ અમદાવાદ એટલા માટે છોડયુ કે, ત્યા તેના શીલ ને સૌન્દર્ય જોખમમાં આવી પડે તેવો પ્રસંગ તેની નજર સામે ઊભો થયો હતો. શીલ ને સૌન્દર્યના રક્ષણને કાજે સુંદરી જેટલા પ્રયાસો ન કરે તેટલા ઓછા ' માલતીના મર્મને વીંધવાના આશયપૂર્વક પ્રભા બોલી.

તમારી શીખને સૌન્દર્યની વાતમા કંઈ કાઇ ન સમજુ '

' અમારા રમેશભાઈ તો બધુ સમજાવે એવા છે પણ તમે એમને એવી વાતો પૂછતા જ નહિ હો ને ? ' માલતીના હૃદયમા રમેશનુ શુ સ્થાન છે એ માપવાના ઈરાદે પ્રભાએ ટોણો માર્યો.

' મને તમારા બાઈની કોઈ વાતનો સંતોષ નથી ' બંદુકમાથી ગોળીઓ છૂટે તેમ માલતીના મોમાથી શબ્દો છૂટયા.

' કઈ વાતનો સંતોષ નથી એ તો અમને સમજાવશોને ?

' એવી વાતો સમજાવવાની ન હોય, ઇશારે સમજી લેવાની હોય ' હૃદયવ્યથા દાબતી માલતી બોલી

' ગમે તે રીતે તમારા પતિમા સંતોષ માનવો જોઈએ ' માલતીને સમજાવતા પ્રભાએ કહ્યુ

' મારાથી તે બને તેમ નથી ' માલતીએ સાફ શબ્દોમા સંભળાવી દીધુ

' જે તમારાથી નથી બનતુ, તે, હવે બીજી કઈ સ્ત્રી બનાવવા આવવાની હતી માલતીબ્હેન ! જરા બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરો તમે એક સ્ત્રી છો. સ્ત્રી, પુરુષ માટે નિર્માણ થયેલી છે પુરુષ, સ્ત્રી માટે નિર્માયેલો હોય છે એક બીજાને સહારે વિશ્વ વ્યવસ્થા ટકી રહે ને દરેક સ્ત્રી તમારી માફક જ બોલે ને વર્તે ને દરેક પુરુષ એમ જ કહે કે, ' મને મારી સ્ત્રીથી સંતોષ નથી તો બીજે જ દિવસે જગતના ફલક પર પ્રલયનો અગ્નિ નૃત્ય કરતો પ્રકટ થાય ને અસંતોષી માનવ જગતને એક જ ફૂંકે સાફ કરી નાખે. ' સ્ત્રી–પુરુષના પરસ્પરના અતૂટ સંબંધને વર્ણવતા પ્રભા બોલી

' માલતી બહેન ' આટલીવાર શાન્ત બેઠેલી ઉષા પ્રસંગ આવતા બોલી, ' સંતોષ અંદરથી પ્રગટ થાય છે, બહારની દુનિયામા તેની શોધ કરનારા મૂર્ખો છે અશાશ્વત પદાર્થોમાથી, સંતોષનુ શાશ્વત અમીકિરણ કોઈ કાળે પ્રગટ ન થાય જ છે '

' તમે મારૂ દુઃખ શુ જાણો ! એ તો જેને વીતે એને જ ખબર પડે. ' ઊકળતા– ઊકળતા માલતી બોલી

' બસ જશો. ' ઝડપથી પગથિયા ઊતરતી માલતીને ઉષાએ કહ્યુ

પ્રભા, તેને વિવેકની ખાતર થોડેક સુધી વળાવવા ગઈ જુદા પડતા માલતીને ઊભી રાખીને તેણે ચોકખા શબ્દોમા કહ્યુ, ' પુરુષને પરાયો લેખવી, પરાયામા પતિભાવે લીન થવા તને જે પાશવી બળ પ્રેરી રહ્યુ છે તેને અખતરા દાખલ પણ મહિનો–માસ સુવડાવી નાખીશ, તો તને જ સમજાશે કે ' મે આજ સુધી જે ભૂલો કરી તે મારા ગાંડપણની જ નિશાનીરૂપ હતા. '

પછી બન્ને જુદા પડયા.

એટલામા મહેશ પણ પ્રભાકરની ખબર પૂછવા આવી પહોંચ્યો.

મહેશને સત્કારતા પ્રભાએ કહ્યુ, ' હમણાં તો ઘણા દિવસે દેખાયા ! '

' એક ચિત્ર તૈયાર કરવામા રોકાયો હતુ એટલે કયાય જવુ ગમતુ જ નથી ' ચિત્ર પ્રેમ વર્ણવતા મહેશ બોલ્યો.

' એવુ તે કયુ ચિત્ર છે તે, તમને બહાર નીકળતા ય રોકી રાખે છે ? '

' એ ચિત્ર છે, આદર્શ ગુર્જરકન્યાનુ ' પ્રસંગ પારખીને મહેશે જવાબ આપ્યો.

મહેશની વાતમા ઉષાને વહેમ પડયો,

તેને લાગ્યું કે ઉષા જ રમેશ તે કન્યા તરીકે પોતાનું જ નામ ઉચ્ચારી દેશે. ઊઠીને તે નીચે જવા માંડી.

'તેને જતી જોઈને પ્રભાએ કહ્યું, 'ઉષા તું નીચે જ બેસજે, ક્યાંય બહાર ન જતી.'

ઉષા ગઈ, એટલે પ્રભાએ મહેશને ઉષાનું સગપણ તેની સાથે કરવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. પ્રભાકરે પણ તેમાં હા ભણી.

'પણ તે ઉષાને મંજૂર ન હોય તો ?' શંકા દર્શાવતા મહેશ બોલ્યો.

'તમે નીચે જાઓ ને તે અંગેનો મધુરો ખુલાસો જાતે જ ઉષા સાથે કરી નાખો.'

પ્રભાના કહેવાથી મહેશ નીચે ગયો. દર્પણમાં મુખ જોતી ને કંઈક ગણગણતી ઉષા નીચેના ખંડમાં ઊભી હતી.

મહેશ તેની પાસે ગયો. કોઈનો પગરવ

'બસ, તો જાઓ કહી દો કે, ઉષાની મંજૂરી છે.' મહેશના ખભા પર શિર ટેકવતા ઉષાએ જવાબ આપ્યો.

ઉષાની મંજૂરી મળતાં મહેશ હર્ષપૂર્વક મેડી ઉપર ગયો. પ્રભા અને પ્રભાકરને સઘળી વાત કરી.

યોગ્ય સમયે, સર્વ સ્નેહી જનોની હાજરીમાં મહેશે, ઉષાનો પત્ની તરીકે સ્વીકાર કર્યો. ઉષાએ મહેશના કરમાં પોતાનો મેંદી-વર્ણો કર સ્થાપ્યો.

શુદ્ધ પાંચમનો ચન્દ્ર એ નવદંપતીના મસ્તક પર અમી વર્ષતો મલકી રહ્યો.

ઉષાના પતિગૃહે વળામણાં થયાં.

પ્રભા ને પ્રભાકર, ધર્મ બજાવ્યાનો સંતોષ અનુભવતાં ઘેર આવ્યાં.

* * *

'મારા શરીરમાં તમને કંઈ ફેરફાર થતો જણાય છે ?'

સૌન્દય પહેલા કરતા વધારે ખીલ્યુ હતુ પણ હવે તે પહેલાની ત્વરાએ કામ ન કરી શકતી થોડી થોડી વાર તેના શરીરમા પ્રમાદના ચિન્હો જણાતા

' પ્રભા, હવે કામકાજ સભાળીને કરજે તારી જ્વાબદારી વધી રહી છે એ ભૂલતી નહિ ? ' દાઢી કરતાં પ્રભાકરે, પ્રભાને ગ્ય સૂચન કર્યુ

' સાચી વાત છે આજ સુધી હુ પતિની પત્ની હતી હવે માતા થવાની છુ હવે મારે પત્ની ધર્મ અને માતૃધર્મ બન્ને બજાવવાના ' મત સાથે વાત કરતી તે બોલી

દાઢી કરી, ન્હાઇ, જમી પરવારીને પ્રભાકર કાર્યાલયમા ગયો. ' વિશ્વશાન્તિ ' માસિકમા પ્રગટ કરવા માટે ' ત્રીજુ વિશ્વયુદ્ધ અને જગતપ્રલય ' નામનો અભ્યાસપૂર્ણ એક લેખ લખ્યો વિશ્વશાન્તિને, સુગમ ને શકય બનાવવાના થોડાક રસ્તા શોધ્યા. તે રસ્તાની યથાર્થતા–અયથાર્થતા અંગે દેશભરના અગ્રણીઓને સલાહ–સૂચન પાઠવવા અંગે પત્રો લખ્યા.

કામ પતતા તે ઘર તરફ વળ્યો. શરીને નાકે ઉષા મળી પહેલાની ને આજની ઉષામાં તેને મોટો ફેર જણાયો. પહેલાં તેની આખોમા સ્નેહ હતો વદન પર ઉલ્લાસ તરવરતો હતો.

ઉષાને જોતા જ પ્રભાકરે પૂછ્યુ, ' કેમ છે બહેન ? ' ' તમારા પ્રતાપે હુ બધી વાતે સુખી છુ ' ધર્મના ભાઇને જોતા જ અર્ધી–અર્ધી થઇ જતી ઉષા બોલી

'કોઇ કોઇ વખત આવતી રહેજે' કહીને તે ઘેર ગયો.

પ્રભાને તે સાથ જમ્યા પછી પ્રાર્થના કરી, ને ઉંઘવાનો સમય થતા સાથે સુઇ ગયા તેમના સુખી ગૃહજીવન પર આકાશના તારા પણ હાસ્યના પુષ્પ વર્ષાવતા હતા

મોડી રાતે, ઉંઘમા ને ઉંઘમા પ્રભા ઝબકી– તે પથારીમા બેઠી થઇ પ્રભાકરને જગાડયા. એકાએક શુ થયુ પ્રભા ' જાગતાં વેત પ્રભાકરે પ્રશ્ન કર્યો

' એક સુદર સ્વપ્નુ આવ્યુ '

' પણ તેમા ઝબકી શા માટે ? ' વિસ્મય પામતા પ્રભાકરે પૂછ્યુ

' મને લાગ્યુ કે તમે મને મૂકીને જતા રહ્યા. ' ખુલાસો કરતા પ્રભા બોલી

પણ તે એ માની કેમ લીધુ શુ તને મારામા પૂરતો વિશ્વાસ નથી ? '

' પ્રભાકર ' આમ ન બોલો તમે તો મારા પ્રાણ છો.' કચવાતી કચવાતી પ્રભા બોલી

' એવુ તે કયુ સ્વપ્નુ હતુ કે જેણે તને મારાથી જુદી પાડી ? ' જાણે એમને બન્નેના જગતમાં કોઇ જુદુ પાડનાર જ નહિ એ રીતે પ્રભાકર બોલ્યો.

' સ્વપ્નુ તો બહુ સુદર હતુ જાણે કે તમે ને હુ એક સાથે સરિતાના જળમા સ્નાન કરી રહ્યા છીએ આકાશમા પુનમનો ચન્દ્ર હસી રહ્યો છે હુ તમને પકડવા આવુ છુ તમે પકડાતા નથી ને મારી આખો ઉઘડી ગઈ મને થયુ કે તમે હાથમાં આવતા નથી તો તમે ગયા કયા ? ' સ્વપ્નકથા વર્ણવતા પ્રભા બોલી

આ અવસ્થામા તને આવેલુ સ્વપ્ન, ખરેખર કોઇ મહાન ફળનુ સૂચક ગણાય. સ્વપ્ન–મહિમા વર્ણવતા પ્રભાકરે કહ્યુ

' ત્યાર તો આપણે બન્ને, પ્રભાત પહેલા જ નીચે જઇશુ ' પ્રભાકરના ખોળામા માથુ નાખી દેતા પ્રભા બોલી, ' તમે આવશો ને ? '

' જરૂર જરૂર તને તે ના કહેનાર કે ? પ્રભાનો હાથ પોતાના હાથમા પકડતા ને બોલ્યો.

રમત–ગમતમા તેમણે પાચ વગાડી નાખ્યા

એક થેલીમા નવા કપડા ભરીને–પતિ પત્ની–સરિતા તરફ ચાલ્યા રસ્તામા તેમણે એક કાળા કુત્તરાને કાન પટપટાવતો સાભળ્યો પણ શુકન–અપશુકનનો ખ્યાલ બાધ્યા સિવાય તેઓ આગળ ચાલતા થયા

પ્રભા, દોડતી દોડતી પ્રભાકરની પે પહેલા નદી પર પહોંચી ગઈ નદી પર પહોચતા જ કાઠા પરની રેતમા બેસી ગઇ કારણ કે ભારે શરીરે હોવાથી દોડવા જતા તેને જરા હાફ ચઢી હતી. એટલામા પ્રભાકરપણ આવી ગયો

થેલી કિનારા ઉપર મૂકીને બન્ને જણા પહેરેલા વસ્ત્રે નદીમા ન્હાવા પડયા કેડ કેડ સમાણા જળમા જઇને બન્ને ઉભા રહ્યા પાણીમા એક બીજા ખૂબજ તોફાન પર ચડી ગયા, ઘડીકમા પ્રભાકર પ્રભાને પાણીની છાનકો મારે તો ઘડીકમા પ્રભા, પ્રાભકરને ધક્કોમારીને પાણીમા પાડી નાખે

ન્હાતા–ન્હાતા અર્ધો કલાક થયો ત્યારે પ્રભાકર બોલ્યો, ' મને તો હવે ટાઢ વાય છે હુ તો બહાર નીકળી જાઉ છુ તુ પણ હવે કેટલી વાર ન્હાઇશ ? '

' તમારે જવુ હોય તો જાઓ હુ તો હજી બીજી અર્ધી કલાક સુધી ન્હાવાની ' જળની છલાક ઉરાડતી પ્રભા બોલી

' એમે ય તમારા સ્ત્રીઓના શરીર પુરુષો કરતા ગરમ વધારે હોય, એટલે તમે ન્હાઈ શકો. અમે તમારી સરીખ કરવા જઈએ તો માંદા પડીએ માટે હુ તો આ ચાલ્યો ' બોલતો પ્રભાકર પાણી બહાર નીકળી ગયો

પાણીની સપાટી પર હાથ પછાડતી પછાડતી પ્રભા કાઠાથી દૂરને દૂર જવા માડી પાણી તેની છાતી બરાબર થઈ ગયુ ખળખળ–ખળખળ અવાજે વહેતા જોરદાર પાણીને, છાતીના સ્નાયુબદ્ધ ભાગ વડે દૂર કરતી તે જરા આગળ વધી પાણીનુ જોર વધવા લાગ્યુ તેના પગ ડગમગવા લાગ્યા. જેમ તે, પાછી ખસવા મહેનત કરતી, તેમ પાણી તેને આગળ ખેચી જવા માડ્યુ તેને લાગ્યુ કે હુ જરૂર ખેચાઈ જઈશ

કાઠે ઉભેલા પ્રભાકરને તેણે બૂમ મારી ' દોડો દોડો હુ ખેચાઈ રહી છુ ' સરિતાનુ અફાટ જળ તેની બૂમને ગળી ગયુ પ્રભાકરના કાન સુધી તેના શબ્દો ન પહોચ્યા

ઉગરવાને તરફડિયા મારતી તે માથોડા પાણીમા હાથપગ આમતેમ પછાડવા માડી આખરે તે થાકી ગઈ બે જીવવતી એક સ્ત્રી સરિતાના અફાટ જળપ્રવાહ સામે ક્યા સુધી ટક્કર ઝીલી શકે ?

હાથપગ હલતા બધ થયા ને તે ખેચાવા લાગી. ડાચકા ખાતા–ખાતા તેણે પોતાનુ સઘળુ જીવનબળ વાપરીને જોરની એક રાડ નાખી, ' પ્રભાકર વ્હાલા દોડજો '

દૂર–દૂરથી આવાતી બૂમ, પ્રભાકરને કાને પડી પહેરે કપડે તેણે સરિતામા ઝપલાવ્યુ ઝડપભેર જળ કાપતો તે આગળ વધ્યો તેણે પ્રભાની છેલ્લી ડચ-કિયો સાભળી

પાણીની સપાટી પર માથુ પછાડતાં તેણે એક ડૂબકી મારી. વિદ્યુતવેગે હાથપગ હલાવતો તે દૂર-દૂર નીકળી ગયો જોત જોતામા તેણે તણાતી જતી પ્રભાને પકડી પાડી.

એક હાથ વતી જળ કાપતો ને બીજા હાથે પ્રભાને પાણીની સપાટી પર અધર રાખીને તે કાઠા પર આવ્યો

પ્રભાના અસ્તવ્યસ્ત કપડા સરખા કરતો તે બોલ્યો, ' પ્રભા ! તને કેમ છે ? '

પણ સામો જવાબ ન મળ્યો

તેણે પ્રભાની નાડ તપાસી. તે ઠંડી પડી હોય તેવું લાગ્યું ધબકારા તપાસવા તેણે છાતી પર હાથ મૂક્યો, તો ત્યાં પણ કઈ આશા જેવું ન જણાયું

એક કલાક સુધી તે પ્રભા સામે તાકીને બેસી રહ્યો પણ પ્રભાએ ન તેની સામે તાક્યું કે ન તો કંઈ બોલી

આખરે તેનું હૃદય ભાગી ગયું તેનાથી ન રહેવાયું ને તે પ્રભાની જ છાતી ઉપર માથું મૂકીને રડવા લાગ્યો.

' પ્રભા ઓ મારી જીવન પ્રભા ' તને આ શું થયું ?

એટલામાં દિવસ ઊગી ગયો. નદી તીરે લોકોની અવરજવર થવા લાગી સહુએ આવીને કહ્યું ત્યારે જ પ્રભાકરે માન્યું કે ' તેની પ્રભા ખરેખર મરી ગઈ '

જીવનપ્રભા બનીને હરાઈ જતા, પ્રભાકરને સંસાર ખારો લાગ્યો.

છેવટે પ્રભુની જીવન પ્રભા બનીને તે ' વિશ્વશાન્તિ ' ના તેના જીવનધ્યેયને પાર પાડવા સંસારમાં ઓતપ્રોત થયો.

(સંપૂર્ણ)

સ્વ. કવિ સમ્રાટ ન્હાનાલાલને અંજલિ

આભને આરે આથમ્યો, હો રસનો રૂડો રસરાજ,
મૂકી ચાલ્યો એ રસનો રસ રાજ,
ગુર્જરી આંસુ સારે અણુ દીઠડા

ચાલ્યો, આ ઘેરી વાટડી, હો ચાલ્યો ના એવે ઝલાય,
કોઈનો રોકયો ના એ તો રોકાય,
સંભારણાં મુકી જગે મન મીઠડા

ઉરે પડછંદ એના પડે, હો રણકે છે એની સીતાર,
ઉરના સુના ઉઘડે છે દ્વાર,
સુર આવી આવી અણુદીઠડા

ઝીલું હું પ્રહ્મબોલ ગેબના, હો ઉરની અગાશીએ આજ,
વ ર સે મો હિ ની ર સ રા જ,
ઉઘડે પ્રાણ કેરા પોયણા

અર્પું હું ઉરની અંજલી, હો ઝીલજો રસના રસરાજ,
ગુર્જરીના આત્મદેવ આજ,
જગવી રસ જ્યોત કેરા દિવડા

અર્પનાર શ્રી. મોરારજી લાલજી ઓઝા

બિંદુની અભિલાષા

શ્રી ' સારંગ '

તમારી પૃથ્વી કરતા અનેકઘણા વિશાળ વ્યોમનુ હુ રહેવાથી—વાદળીના ગર્ભમા છુપાએલુ જળબિંદુ

તમારી ભૂમિના પ્રથમ દર્શને જ મને એનાથી પ્રેમ થયો ! મને થયુ " અહા ! પૃથ્વી કેટલી રમ્ય છે ! ચારો તરફ હરિયાળી વનરાજી પશુ, પક્ષી, પહાડ, નદી, સાગર ! " ખરેખર પૃથ્વી મને અદ્દભુત લાગતી

મારા આકાશના માનીતા તારના મને અણગમતા થઇ પડયા, નદી પરના રંગીન સુરભિયુક્ત પુષ્પો મને રોજ યાદ આવતા તારા તારલા કરતા મને એમા અનેકગણી સુંદરતા જણાયાથી પૃથ્વીને મેળવવાની મારી આસક્તિ દિનપ્રતિદિન તિવ્રતર થતી ચાલી

અધાન્મા મને યૌવન આવ્યુ રગરગમા પ્રેમોન્મદકિરણ દોડી રહ્યુ કદી ન અનુભવેલી લાગણીઓથી મન વિવશ બન્યુ ખિન્ન વદને મે પૃથ્વી તરફ નજર ઢાળી મારા જેવીજ લાગણી અનુભવતા મારા સહોદર પ્રેમોન્મત્ત બની એક પર્વતરાજને અલિંગન કરવા માતાની ગોદ છાડી એ અટળ ગિરિરાજ પર પ્રેમાભિષેક કરી રહ્યા હતા પણ એ નિષ્ઠુર પર્વત તો અચળ બની જાણે મહાન યોગી રાજની જેમ ધ્યાનસ્થ હતો આલિંગનની ઇચ્છાથી અધિર બનેલા બિંદુઓ બિચારા એ મહાકાય નિષ્ઠુર રૂપીરાજના શરીરના સ્પર્શ માત્રનાજ અધિકારી થઇ શકયા હતા કિંતુ કેવળ સ્પર્શમા તૃપ્તિ કયા ?

વિરહની કળાત નિરાશાના અંધકારમા હતાશ થઇ હુ આંસુ સારી રહ્યુ હતુ મારૂ યૌવન નિષ્ઠુર થઇ મને દમી રહ્યુ હતુ પણ આલિંગનની તૃપ્તિ જાણે મારા ભાગ્યમા નહોતી

સહસા મારી નિરાશા મધુર આશામા ફેરવાવા લાગી પેલા નીરમોહી પર્વતરાજના ચરણોમાથી એક સરિતા ઉન્માદિત અતિથી વહી રહી હતી મારા જેવી જ અસંતુષ્ટ, વિરહી, આલિંગન માટે તડપતી એ સાગરરાજને ભેટવા જતી હતી

મે હર્ષોન્માદમા ચકચુર બની તૈયારી કરી એ મધુર મિલનના મધુર સ્વપ્નોનુ સુખ મેળવવા. એ પ્રેમાકાંક્ષીણીમા સંભવિત થઇ સાગરને આલિંગવા. વિશાળ વ્યોમને ત્યાગી હુ પૃથ્વી તરફ સરવા લાગ્યુ

—કિંતુ નિષ્ઠુર અનિલ મને કયાય દૂર—અભિસારિકા સરિતાથી જોજન દૂર—મરુભૂમિમા ઉપાડી ગયો, અને ત્યા પડતા જ પૃથ્વીના અતિ ઉષ્ણ સ્પર્શેથી હુ નષ્ટ થયુ

મારી એ મધુર આશા સાગરના એક બિંદુ માત્ર બની રહેવાની મેગિસ્નાની ઉષ્ણતામા કયાય વિલિન થઇ ગઇ

" જે માણસ પોતે શીખવાને માટે આતુર છે પણ બીજાને શીખવવા રાજી નથી તે કદી પણ સાચુ શીખી શકતો નથી બીજાને શીખવવાથી જે શીખાય છે તે ગમે તેટલા પુસ્તકો વાચ્યાથી શીખાતુ નથી કારણ એકમા સ્વાર્થ છે, જ્યારે બીજામા પરમાર્થ છે, જ્યા પરમાર્થ છે ત્યા ઇશ્વર છે "

—વિવેકાનંદ

વિશાખા

શ્રી બાળકૃષ્ણ જોષી

(૧)

" ઊર્મિલા બેન દેસાઇ—"

બહારથી ટપાલવાળાએ બૂમ પાડી અને એક અઢાર ઓગણીસ વર્ષની મુગ્ધ યૌવના બહાર આવી. આગણામા પડેલુ પાકીટ એણે ઉત્સુકતાથી ઉપાડી લીધુ અને બહાર પડેલી ખુરસી પર જ બેસી જતા ફાડી એણે પત્ર પર સરસરાટ નજર ફેરવવા માંડી. કેટલોક ભાગ આમજ વચાઇ ગયો અને અપાવાસે એના હોઠ ખૂલ્યા—એ મોટેથી વાચવા લાગી.

" ઊર્મિ, હુ તને કેમ કરીને સમજાવુ ? મારા કચડાઈ ગયેલા હૃદયની દારુણ વેદના કયા શબ્દોમા તારા આગળ વ્યક્ત કરૂ ? જીવનનો અર્થજ મને સમજાતો નથી. કારણ કારણ—આશાના મધુબિંદુ પર આજ દિન સુધી ઉછરેલુ અને હૃદય સાથે જડાઇ ગયેલુ મારૂ પ્રેમસ્વપ્ન આજ ભાંગી ગયુ છે

જીવનમાં જીવવા જેવુ હવે શુ રહ્યુ છે ?

લે તારી દુખી વિશુ

સખી વિશાખાનો તે પત્ર વાંચતા વાચતા ઊર્મિલાની આખો આસુથી ઉભરાઇ ગઇ વિશાખાના મૃદુલ હૃદયની ગભરામણ એની નજર આગળ મૂર્ત સ્વરૂપમાં દેખાવા લાગી. તેથી જ કે કેમ જાણે એણે આખો મીંચી દીધી બારીમાથી આવતા ઠડા પવનથી શરીરે રોમાચ થતાં એ ઉઠી અને પોતાના ખડમા આવી

ટેબલ પર પડેલા ઘડીઆળ પર નજર પડતા તેમા દસ વાગતા જણાયા ઊર્મિલાએ ઝટપટ ચોપડીઓ ગોઠવી દીધી અને કોલેજ જવાની તૈયારી કરી એ નીચે જમવા ગઇ

કોલેજના ચાર પીરિયડ અને બે પછી ટેનિસનો સેટ રમી ઘેર આવતા સાયકાળ થઇ ગયો બહારના વ્યવસાયમાથી મન ફારેગ થતાં પુન વિશાખાનો પત્ર યાદ આવ્યો— એને હવે બહાર ફરવા જવાની વૃત્તિ ન થઇ એ સીધી પોતાના ઉપલા ખડમાં જ આવી

ખડમા એના સિવાય બીજુ કોઇ નહતુ એ છજામા જઇ કઠેડાને અઢેલીને ઉભી રહી આકાશમા વિખરાયલા, ઝબુક ઝબુક થતા ચાદરણા જોઈ એણે એકલી છતા કોઇપણ સોબતી મળવાનો ક્ષણવાર ભાસ થયો. એક ક્ષણ પહેલા અત્યત ઉદાસીન થઇ ગયેલુ, છતા આકાશના ચાદરણાના સહવાસથી સહનશીલ બનતુ ધૈર્યશીલ હૃદય કાઇક ઉલ્લાસમા આવી ગયુ એને પોતાના ચિત્તની તરલતા પર મન હસવુ આવી ગયુ હસતા હસતા કોઇક તરગી વિચાર એના મનમાં ચમકી ગયો —

" વિશાખાના પ્રણયનો ભગ થયો હતો. એનો પ્રેમપાત્ર—ભાવિ જીવનસાથી વિહાર ઇગ્લેડથી ઉચી ડાક્ટરી ડિગ્રી લઇ જેમા પાછા ફર્યો હતો તે સ્ટીમર દરીઆમા ડૂબી ગયાના સમાચાર મળ્યા હતા, તેમા બચી ગયેનાઓની નામાવલિ પ્રસિદ્ધ થઇ ગઇ હતી પણ તેમા વિહારનું નામ ન હતુ '

વિશાખાનુ વિહાર સાથે શાસ્ત્રોક્ત રીતે લગ્ન થયુ ન હતુ એટલે એના માતાપિતા એના માટે બીજુ પાત્ર શોધી કાઢી લગ્નની તજવીજ કરવા મડી પડેલા હતા પણ વિશાખાનુ વિહાર સાથે દેહલગ્ન ન હતુ— સ્નેહલગ્ન હતુ અને એકવાર મનથી તેવુ લગ્ન થઇ ગયા પછી એ બીજુ દેહલગ્ન, બાહ્યલગ્ન કરવા ઇચ્છતી ન હતી—માતપિતાનો વિરોધ કરવાની એનામા શક્તિ નહતી—જિગર નહતી આથી એ પરિણામે આત્મહત્યાના

અંતિમ નિર્ણય પર આવી હતી—અને તેટલા જ કારણથી ઊર્મિલાનું મન બહુ ઉદ્વિગ્ન બન્યું હતું એ વિચાર વમળમાં ઘસડાઈ

(૨)

" ખરેખર, જીવનમાં ધૈર્ય આવે એવી, અને એક સુખસ્વપ્ન તૂટવા છતાં બીજાં અનેક સુખસ્વપ્નોની પરંપરાથી મનને ઉલ્લાસિત કરે એવી કેટલીયે અસંખ્ય બાબતો રહેલી છે પ્રણયનું મધુર, માદક સ્વપ્ન વિચ્છિન્ન થઈ જતાં વિશાખાનું મન સંવેદનાથી આકુળવ્યાકુળ થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ—પણ—જીવનમાં જીવવા જેવું હવે શું રહ્યું છે ?—એવો તેનો સંપૂર્ણ નિરાશા, વૈરાગ અને કાયરતાનો પ્રશ્ન શું વાજબી છે ? શું માનવજીવનનો વિસ્તાર અને વિકાસ એટલો અલ્પ છે કે પ્રણય જેવું એકાદ સ્વપ્નજ તેને મર્યાદિત કરી દે ? અને બીજાં અનંત સ્વપ્નોને, કાર્યક્ષેત્રને તેમાં સ્થાન જ ન મળી શકે ? નહિ, નહિ, એમ કેમ બને ? જીવનની ઉભણી કેટલી વિચિત્ર બાબતો પર, કેટલી અનંત સ્વપ્નસૃષ્ટિપર, અને કેટલી અસંખ્ય કાર્ય પરંપરા પર રચાઈ છે ! ભિન્ન ભિન્ન સ્વપ્નોની આશા આકાંક્ષાઓની અને મનોરથોની જે લાંબી માળા મનુષ્યનું બુદ્ધિવાદી, ધ્યેયવાદી હૃદય ગૂંથે છે તે માળા કદિજ પૂરી થતી નથી, તે માંનામાંથી પ્રણય જેવું એકાદ પુષ્પ સૂકાઈ જાય, ખરી પડે તો આખી માળાજ સૂકાઈ જઈ કાયમને માટેજ મરી ગયાનો ભાસ થાય છે, પણ એક વિચ્છિન્ન થયેલા સ્વપ્નને ખાતર બાકીનાં સર્વ સ્વપ્નો તરફ અખાડા કરવામાં—તેમની ઉપેક્ષા કરવામાં શો અર્થ છે ?

ઊર્મિલાને અચાનક એની સદાખ્યાથી સખી વસુધા યાદ આવી. લગ્ન પછી થોડા જ વખતમાં તે વિધવા થયાની ખબર પડી ત્યારે ઊર્મિલાને તેની પાસે જઈ તેના મનનું સાંત્વન કરવા જેટલી ધીરજ રહી નહિ યૌવનમાં આવેલા વૈધવ્યના એ વજ્રઘાતનું દુઃખ એના શબ્દોથી ઓછું થઈ શકે એમ ન હતું તેની એને ખબર હતી પણ લગભગ એક વરસ પછી તેનો ઊર્મિલા પર પત્ર આવ્યો અને સાહિત્ય, સમાજસેવા, સ્વાશ્રય ઈત્યાદિમાં તેણે પોતાનું ચિત્ત પરોવતાં તે કાર્યક્ષેત્રમાં સફળ થતી હતી—, નવી નવી આકાંક્ષાઓ ધરાવતી થઈ હતી—એવી જ્યારે ખબર પડે ત્યારે તેના માટે આનંદ અને આશ્ચર્યથી ઊર્મિલાનું હૃદય ઉછળી આવ્યું હતું જીવનનું એક પુષ્પ, નહિ એક આખી માળાજ સુકાઈ ગઈ વિચ્છિન્ન થઈ જવા છતાં બીજાં અનેક પુષ્પો પોતાને સુલભ હોઈ નવીન ઉત્સાહથી તેની નવી માળા પોતે ગૂંથી શકશે એવી તેને શ્રદ્ધા હતી તો વસુધાનો દાખલો વિશાખાને પણ માર્ગદર્શક કેમ ન થાય ? અવશ્ય થશે જ

અને એ વિશાખાને પત્રનો જવાબ લખવા બેઠી "

(૩)

ઊર્મિલાએ અધાએક પત્ર લખ્યા કાઢ્યો. ત્યાં અચાનક બહારથી એનો પતિ શ્રી. આસુતોષ ત્રિવેદી આનંદના ઉદ્‌ગાર કાઢતો અંદર આવ્યો

' ઊર્મિ, બીલકુલ નવા સમાચાર, તાજા સમાચાર—'

' ક્યાં, રેડીઓ પર, કે છાપામાં ? આજે તો હું છાપું પણ જોઈ શકી નથી ' ઊર્મિલાએ હાથમાં પેન ઉંચી કરતાં કહ્યું

" નહિ રે, છાપામાં તો વાસી સમાચાર તે શા કામના ? આ તો રેડીઓ બોલે છે "

" હા શું શું ? કહો ને ? " ઊર્મિલાની ઉત્સુકતા વધી

" પેલી ઈંગ્લાંડથી આવતી સ્ટીમર એકાએક માસપર ડૂબી ગયાના સમાચાર આવેલા ને તેમાથી બચી ગયેલા ઉતારૂઓની નામાવલિ તે અરસામા આવેલી પણ તેનુ Supplementary વધારાનુ લિસ્ટ આજે બહાર પડ્યુ છે—અનભ્યસ્ત રેડીઓ પર "

" હે, હે—કહોને, આપણુ કોઈ પરિચિત "

" અરે હાં, ડૉ વિહાર દેસાઈ એમ ડી. ખારા હાઈસ્કૂલનો સહાધ્યાયી બચી ગયો ગઈ કાલે જ તે મુબાઈ ઉતર્યાના સમાચાર છે "

ઊર્મિલા એની ખુરશી પરથી આનંદમા ઉછળી પડી, અને થોડીવાર પર પોતાની સખી વિશાખાને માટે રાસ કરેલા દિલાસાપત્રને હસતા હસતા ફાડી નાખી એટલે તે ઉપર અભિનંદનનો પત્ર લખી કાઢ્યો —

વહાલી વિશુ,

Congratulations, ડૉ. વિહારને મળવા ક્યારે ઉપડે છે ? લગ્ન વખતે મને જરૂર યાદ કરજે-ભૂલીશ તો નહિ ને !

લી. આનંદથી ઉછળતી,
ઊર્મિ

પ્રો આસુતોષ પાસે ઉભો રહી પત્ર વાચતો હતો. એણે ઉલ્લાસમા આવી જઈ ઉર્મિને બાહુ પાશમા જકડી અને સખીના સુખ સ્વપ્નના તરંગોમાં તણાતી ઉર્મિલા તેની સ્નેહગોદમા સમાઈ

શોભા નથી !

(રાગ હરીગીતની ચાલમાં)

હું ગાઉં છું કહેનારની, ગાવા મહીં શોભા નથી,
કામ કરનારા તણી, બકવાદમા શોભા નથી....૧

ખીલે ભલે જળમા કમળ, પણ મૂળના ઉગ્યા પછી,
એ શોભશે વેલી મહીં, કંઈ જળ તણી શોભા નથી ૨

સમજો વિચારી સ્નેહીઓ, શુદ્ધતાને પળે પળે,
રંગરાગના જે તાનમા, એ પ્રેમની શોભા નથી ૩

સ્નેહી મળતા એ પળે, આનંદનો વાતો ચવી;
' રામ ' તેના પ્રેમ પાઠો, સુખ ભોગતા શોભા નથી .. ૪

શ્રી જ્યોતિરામ પંડ્યા

બે ઇચ્છાઓ

શ્રી હરિશ્ચંદ્ર વૈદ્ય

રાત્રિની શાંતિમાં યમદૂત પૃથ્વીપર યમરાજ પાસેથી ઉતર્યો શહેર ઉપર ચક્કર લગાવતો, લોકોના રહેઠાણોને તેની દૃષ્ટિથી ભેદતો હતો તેણે સ્વપ્નોની પાંખે ઉડતા કેટલાયે નિરાંતે ભોજે સુતેના જીવાત્માઓને ભાળ્યા

જ્યારે ચંદ્રક્ષિતીજ પરથી નીચે ઢળ્યો અને શહેર સાવ અંધકારમાં ગોરંભાઈ ગયું ત્યારે યમદૂત શાંતિથી લોકોમાં ધનિકોના નિવાસોમાં—કશાને ન અડકાય તેની કાળજી રાખતો—ઘૂમતો ઘૂમતો એક મહાલયે આવી પહોંચ્યો તે સહેજ પણ અડચણ વગર,—ઘણીજ સહેલાઈથી તાળાબંધ દરવાજામાંથી પ્રવેશ્યો અને એક ધનિકની પથારી આગળ ખડો થઈ ગયો, અને જેવો યમદૂતે તેના કપાળ પર સ્પર્શ કર્યો કે સુતેલા ધનિકે ખૂબજ ભય ચકિત તેની આંખો ખોલી

જેવો તેણે આગંતુક ને જોયો કે તેણે ભયમિશ્રિત ક્રોધયુક્ત અવાજે બૂમ પાડી, “ જવું રહે, ઓ ભયંકર સ્વપ્ન ! મને રહેવાદે ઓ ભયંકર પ્રેત તું કોણછે ? તું આવી જગ્યાએ કેવી રીતે આવી ચડ્યો ? તારે શું જોઇએ ? આ જગ્યા એક દમ છોડી જા કારણ હું આ ભવનનો માલિકછું અને હું મારા નોકર ચાકર ને બોલાવી તને મારી નાખવા હુકમ કરીશ. ” પછી યમદૂતે ધીમેથી પરંતુ ભયંકર ધાતુધન અવાજે કહ્યું “ હું યમદૂત છું, ઉભો થાતો, અને પ્રણામ કર ! ”

ધનિકે ઉત્તર વાળ્યો ' તારે જોઇએ શું ? તું આવ્યો છે શા માટે ? મે તો હજી મારા કાર્યો પણ આટોપ્યા નથી ! મારા જેવા બળવાન પાસે તે તું શું જોઇને આવ્યો છે, કોઈ નિર્બળ માણસ પાસે જા, અને લઈ જા એને મને મને તારા ભયંકર પંજા અને પોલા ચહેરાની દૃષ્ટિથી કટાણો લાગે છે અને તારી ભયંકર પીછાં વાળી પાંખો અને પ્રેતના જેવું શરીર જોઇને મારી આંખો થાકી જાય છે ”

થોડી વારે કંઇક ભય લાગતા તેણે વળી પાછું ઉમેર્યું, ના, ના, ઓ દયાળુ યમદૂત, મારી વાતમાં માનીશ નહિં કારણ કે જે વાત હૃદય કહેવાની પાડે છે તેને ભય ઉપાડી પાડી દે છે, થોડા શેર માટું સોનું જોઇએ તો લે અથવા થોડા મારા નોકરોના જીવ લે મને તો છોડ હજી મારે જીવનમાં કંઇક હીસાબો પતાવવાના છે હજી મારે લોકો પાસે કેટલુંયે સોનું લ્હેણું છે, કેટલાંયે વહાણો હજુ બંદરે આવ્યાં નથી, હજી મારા વડે પણ લણાયા નથી તારે જે જોઇએ તે લે પણ મને છોડ, મને જવા દે

ઓ યમદૂત હું અપ્રતિમ સુંદરીઓનો જનાનો ધરાવું છું તું માંગે તે હું આપું જરા માનાથી ઓ યમદૂત મારે-મારે માત્ર એકજ બાળક છે અને હું તેને ખૂબજ ચાહું છું કારણ કે તે એકલું જ મારા જીવનનો આનંદ છે હું તને પરમભોગ આપવા માગું છું—જા, તેનેય લઇજા પણ મને જવા દે ”

યમદૂત ગણગણ્યો, ” તું જરાયે ધનિક નથી પરંતુ દયાપાત્ર દરિદ્રી છે પછી તે પાર્થિવ ગુલામનો યમદૂતે હાથ પકડ્યો, તેની ભૌકિકતા દૂર કરી અને બીજા યમદૂતોને તેને સુધારવા માટે સોંપી દીધો

અને યમદૂત ધીમે ધીમે ગરીબોના ઝુંપડા ખુંદતો છેવટે શોધતો શોધતો ઘણાજ ગરીબ માણસને ઘેર પહોંચ્યો તે ઝુંપડામાં પેઠો અને એક યુવાન અદાથી જે પથારી પર સુતો હતો ત્યાં ગયો યમદૂત તેની

આંખો ને સ્પર્શ કર્યો, કુમાર યમદૂતને તેની પાસે ઉભેલે જોતા વેંતજ કૂદીને બેઠો થયો અને પ્રેમ અને આશા ભર્યા અવાજે તે બોલ્યો

"હું અહિંયા છું મારા સુંદર યમદૂત મારા આત્માને ગ્રહણ કર, કારણ તુંજ મારા સ્વપ્નની આશા હતો. તું મારી આશાની સિદ્ધી બન ! આવ મને આલિંગન આપ, મારા પ્રીય યમદૂત ! તું દયાળુ છે તું મને જરાયે ન છોડીશ. તું તો ઇશ્વરી ફીરસ્તો છે, મને તું એની પાસે લઇ જા તું જ સત્યનો જમણો હાથ છે અને દયાનો સાગર છે મને જરાયે ન છોડીશ.

મે મે ત્હારી ઘણીય વખત રાહ જોઇ છે પરંતુ તું તો ન આવ્યો, મે તારી ઘણીયે શોધ કરી પરંતુ તે મને હાથતાળી જ આપી, મે તને બહુયે બૂમો પાડી પરંતુ તે મને સાંભળ્યો જ નહિ હવે તું મને સાંભળ–મારા આત્માને આલિંગન આપ પ્રીય યમદૂત ! "

યમદૂતે તેનો કોમળ હાથ તેના થરથરતા હોઠ ઉપર મૂક્યો, તેની ભૌતિકતા દૂર કરી અને તેને તેના સારા ચારિત્ર બદ્દલ તેની પોતાની પાંખમાં લપાવ્યો, અને આકાશ તરફ નજર કરતાં યમદૂતે પાછળ જોયું અને ફરીને તેણે તેની ચેતવણી ઉચ્ચારી

" તેજ ખરેખર મોક્ષને પામે છે
જે પૃથ્વી પર તેની એષના કરે છે " *

* ખિલિલ જીબ્રાનના "Two Wishes" નું રૂપાંતર

પરદેશીનો ક્ષોભ

શે ગમશે એ સ્વર્ગ ભૂમિમાં મુજને નવાનવાને
માનવના સહચારની ટેવો
તમ સંગે ગમશે શે દેવો ?
તમને કેમ કરી રસ પડશે મારા લાગણી આંને ?

ગત પૃથ્વીની ગલીમલીનો પ્રત્યય જાણે મુજ ઘરબાર
શે સમજીશ હું તમ આ ભાષા ?
તમેય જાણો શે મુજ આશા ?
આજ લગી માનવની સંગે મારો'તો સઘળો વ્યવહાર

હે દેવો, આ પરદેશીનો કર્યો થશે તમ ઘર સત્કાર ?
ક્યારે ભાશે કહો, નવાઇ ?
ક્યારે મુજને કહેશો ' ભાઇ ? '
બાંધવના રડવાનો હજીયે ઉત્સરતો આવે સ્વર તાર,

પૃથ્વી જનગણુથી આવું છું સાદો સીધો માનવબાળ
તમ આ સ્વર્ગતણા પ્રાકારે,
પ્રાસાદોના દ્વારે દ્વારે
હે દેવો, સહી લેશો મારો જુદી સંસ્કૃતિનો ઉચ્ચાર !

શ્રી ઉશનસ્

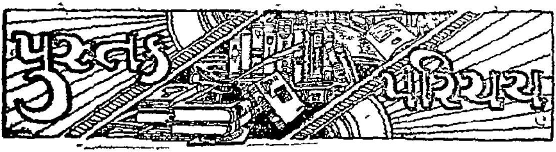

(૧) અપ્સરા-ખંડ ત્રીજો (૨) ગુલાબ અને કંટક—લેખક શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઇ એમ એ પ્રકાશક આર આર શેઠની કંપની કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઇ ૨ દરેક પુસ્તકની કિંમત પાંચ રૂપીઆ અને પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૪૦૦

વિરાટ ગ્રંથાવલીના ૫૫ અને ૫૮ મા પુસ્તકો તરીકે આ બન્ને સુન્દર ગ્રન્થોનુ પ્રકાશન થયેલુ છે ગૂજરાતના અગ્રણી નવલકથાકાર આ ગ્રંથોમા ચિન્તક-વિચારક અને અભ્યાસી તરીકે વાચકને દર્શન દે છે અભ્યસ્ત-અભ્યાસપૂર્ણ ગ્રન્થોના લેખનમા તટસ્થ વિવેચનવૃત્તિ નિષ્ક્રીય રહી શકે તેમ ન જ હોય.

'અપ્સરા' ના પહેલા બે ખંડ બહાર પડયા ત્યારથી જ ગુજરાતી વાચકવર્ગમા અને ખાસ કરીને શ્રી રમણભાઇના પરિચિત વર્ગમા ખૂબ ઉહાપોહ શરૂ થયો હતો ઘણા શુભેચ્છક બંધુઓ લેખકને જ નિખાલસતાથી પ્રશ્ન પૂછવા તત્પર થયા કે આ વયે આ પતિતાવર્ગનુ પરિશિલન શા માટે ? અને એનો આછો પાતળો ખુલાસો શ્રી દેસાઇએ 'પૂર્ણા' માસિકના સપ્ટેમ્બર ૪૮ના અંકમા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે પણ સદ્ગ્રન્થના અધ્યયન અને સમજુતી સાથે, વ્યક્તિ વિષયક વિચારને બિલકુલ સાંકળવુ ન જોઇએ, એ ધ્યાનમા રાખવુ ઘટે છે

હિંદ સિવાયના દેશોની ગણિકા સંસ્થા સંબંધી, કુતૂહલ કે સહાનુભૂતિ અથવા બન્ને વૃત્તિઓથી પ્રેરાયેલી અભ્યાસવૃત્તિએ કરેલો પ્રથમ અને દ્વિતીય ખંડનો વિસ્તાર ત્રીજા ખંડમા પણ પ્રસરેલો છે અને લેખકે 'પૂર્ણા'મા અને અન્યત્ર જણાવ્યુ છે તેમ ચોથા અને પાંચમા ખંડ સુધી આ સુવિસ્તૃત વાર્તિક વિસ્તરશે, એમ જણાય છે પાંચે ખંડ એક સાથે વાચી વિચારી, એના સાહિત્ય વગેરેનુ વિવરણ કરવુ ઉચિત ગણાય આ ત્રીજા ખંડમા, પ્રાચીન જગતમા સ્ત્રીઓનો ગુલામો તરીકે કેવો ઉપયોગ થતો હતો, ખરીદીવેચાણના વ્યવહારમા રશિયા-ચીન અને પશ્ચિમ એશિયામા યુવતીઓને કેવી રીતે ભોળવવામા આવતી હતી તે વગેરે વ્યાપારની વિગત આપી, લેખકે ગણિકાવૃત્તિ અને તેનુ નિયંત્રણ નિત્ય છે કે આવશ્યક—તે સકારણ ચર્ચી, તેમા કાયદાની કડકાઇના પરિણામોની વિગતો આપી છે પહેલા ખુલ્લા અને ગુપ્ત ગણિકાગૃહોની અનીતિ પોષક પણ આકર્ષક વ્યાપાર પ્રચારની કેવી યોજનાઓ હતી તથા તેની શૃંખલામા માલીક, વ્યાપારી, પ્રેમી, દલાલો, ગુંડા વગેરે તત્ત્વો નિયોજાતા, તથા તેમાથી ગુહ્ય વિવિધ વ્યાધિઓનો વિકાસ થતો તે વગેરે ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ કર્યું છે દલાલની વ્યક્તિત્વ ભરી કાર્યક્ષમતા, વિલક્ષણતા, વ્યાપકતા—વગેરે માટે લેખકે ત્રણ પ્રકરણો રોકયા છે છેલ્લા પ્રકરણમાં, ક્રાન્તિયુગની પ્રેરક સોવિયેટ

સત્તાના પ્રતિનિધિ રશિયાએ ગણિકાવૃત્તિને નાબૂદ કરવા જે જોરદાર પ્રવૃત્તિઓ મુશ્કેલી વેઠીને પણ આદરી છે તથા તેના જે પરિણામો આવ્યા છે, તેનુ નોંધચિત્ર રજુ કર્યું છે

ત્રણે ખડોના નિરૂપણની ભીતરમા, સમાજ અને માનવીનો સૂક્ષ્મ સબધ, પરસ્પરના માનસના આઘાત-પ્રત્યાઘાતો તથા તેમાથી જાણે અજાણે નિપજતા વિલક્ષણ પરિણામો—જેમાં ગણિકાસસ્થાનો મોટો ફાળો છે—તરફ અભ્યાસી દૃષ્ટિ સતત તરવરતી રહેલી જોવાતુ આપણને સ્પષ્ટ ભાન થાય છ આ સાક્ષરની રસપ્રસિદ્ધ માધુર્યભરી શૈલિના દર્શન, આ ખડોમા ન થાય તો શકય નથી બલ્કે સવિશેષ રસવિત્તતાને લીધે ચર્ચાયેલો નાજુક વિષય,—જાતીય શિક્ષણનો ઇશારા સરખો પણ આવતો હોય એવી ચોપડીને નહી અડકવાના આગ્રહી-વાચકોને, ઊડાણપૂર્વક વાચવા પ્રેરે છે, એ શૈલિની સફળતા ગણવી કે સમસ્ત ગ્રન્થની ? કે પસદ કરેલા વિષયની !

ગુલાબી વિષયની ગુલાબી વાચન પછી, લેખકનુ બીજુ પુસ્તક આપણને ગુલાબી શય્યામા સુઇ રહેવા દે તેમ નથી. તેથી જ તેનુ નામ પણ 'ગુલાબ અને કટક' આપેલુ છે તે યથાર્થ છે 'શારદા માસિકના પ્રત્યેક અકમા 'આત્મનિરીક્ષણ 'સકલ્પ વગેરે શિર્ષક હેઠળ, જ્યારે આ લેખમાળા રસપૂર્વક વચાતી, ત્યારે તેમા તત્કાલીન પરિસ્થિતિનુ સચોટ અવલોકન અને મર્યાદ્દ માર્ગદર્શન સ્પષ્ટ તરી આવતુ પણ આ ગ્રન્થમા આપીય લેખશ્રેણિનો સમાવેશ કરેલો જોતા અને વાચતા, તે સર્વ લેખોની તત્કાલીન નહિ પણ—સર્વકાલીન ઉપયોગીતા (ખાસ કરીને ભારતવર્ષ માટે) દૃષ્ટિગોચર થયા વિના નથી રહેતી શ્રી રમણભાઇના સાહિત્યની આ વિશિષ્ટતા તેમની નવલકથાઓમા, બહુ પ્રાધાન્યપણે જોવા નથી મળી—જેટલી અગ્રે અને એવા જ ' ઉર્મિ અને વિચાર ' તથા ઇતર વિવેચન લેખોમા જોવા મળે છે વર્તમાન બનાવો પ્રત્યે એક વિચારકની નિર્મળ દૃષ્ટિથી જોવાની નિખાલસ તટસ્થતા આ લેખોમા તરી આવે છે બાકી જે વખતે દેશમા ક્રાન્તિનો અને ક્રાન્તિની પૂર્વ પીઠિકાનો પ્રચડ જુવાળ વહેતો હોય તે વખતે, વહેતા પાણીને નિહાળતા કાંઠે ઉભેલા પુરુષની જેમ, વિશદ દર્શન કરવુ—કરાવવુ, અને તેને નિર્ભયતાપૂર્વક પ્રકટ કરવુ, એ અર્ધદગ્ધ કે અધ માનસ પ્રવર્તતુ હોય ત્યા ન સભવે, પોતાની આસપાસ સ્વરાજ્યનો ઇતિહાસ રચતી પ્રસગાવલી એક પછી એક વાયુવેગે ચિત્રવત્—દૃષ્ટિગોચર થતી હોય કે, રાજકીય જાગૃતિના જુવાળમાં સારા માઠા બન્ને તત્ત્વોનો પણ ઓછો વત્તો સપર્ક અનુભવ રખાતો હોય ત્યા તે પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને શકય તે સમભાવ સાચવી યોગ્ય દોરવણીનુ કાર્ય વિચારક કરે તો તે કાર્મ કપરુ, આકરૂ અને કદાચ 'કટક જેવુ કડુતા પ્રેરક પણ છે પણ તેની સચ્ચાઇનાં પ્રમાણમા તે જરૂર ગુલાબની પાખડીઓ જેટલુ જ મનોહર, મુવાયમ

વિંછીના ડંખની
ચમત્કારીક દવા
કિંમત રૂા. ૧-૮-૦
આજે જ લખો
જે આર બ્રધર્સ
રૂસ્તમ વીલા, રેસકોર્સ વડોદરા.

અને સર્વને સાચી સૌરભ આપનારૂ પણ છે, એ વિસરવા જેવુ નથી ગાધીવાદની છાપાવાળા કે કોંગ્રેસના નામે કામ કરનારા-પછી તે નાની મોટી સત્તાના સ્થાને હોય કે, નેતા-પ્રચારક તરીકે પ્રવૃત્તિ કરતા હોય-સઘળા જ બધી બાબતોમા સારૂ અને સાચુ જ આદરે છે કે આચરે છે એવી અધવૃત્તિથી બચવા બચાવવાની લાગણી લેખકે આ લેખમાળામા ધરીને, સમાજની-દેશની સેવા બજાવી છે એમ કહીએ તો જરાય અતિશયોક્તિ જેવુ નથી

મર્મ, વ્યગ્ય, કટાક્ષ, રમુજ છતા પ્રસન્નતાપ્રતીત ગાભીર્યની છટાથી આલેખન પામેલા આ સઘળા નિબધ જેવા લાગતા વિવેચન લેખોમા, પત્રકાર, પ્રોફેસર, વ્યાપારી, વિદ્યાર્થી, લોકનેતા, લોકશાસન રાજ્ય, સાક્ષર, સાહિત્યપરિષદ, એટમબોમ્બ, વગેરેથી માંડી, અહિંસા-રાષ્ટ્રધર્મ-કોમ-દેહ-આત્મા વગેરેની રસપ્રદ મીમાસા વાચતા, આપણને-દરેક વાચકને અને કેટલેક સ્થળે લેખક જાણે પોતાને ય (લેખક અને વાચક બન્નેને) કાંટાળુ પુષ્પ લેવા હાથ ધરતા ન હોય, એમ ભાસ થાય છે 'માનવી-પશુની દષ્ટિએ'ના પહેલા ૪૫ પાનના લેખમા તથા છેલ્લા 'ધર્મમીમાસા' 'મૂલ્ય પરિવર્તન' 'ગાધીજીનુ મૃત્યુ' અને 'ગાધીજીનો વારસો'ના લેખોમા, સાક્ષર શ્રી રમણલાલ ભાઈની વેધક દષ્ટિનો આપણને પરચો મળે છે

સાક્ષર તરીકે સુવિખ્યાત શ્રી રમણભાઈની શૈલી વિષે વારવાર વિવેચન કરવાનુ હોય જ નહિ 'અપ્સરા' ગ્રન્થમા જણાતી પુનરાવૃત્તિ કેટલીક વખત વાચકને કટાળો આપે પણ વિષયની કુતુહલતાને લીધે એ કટાળો કટક સમાન લાગતો નથી તેમા લેખકનુ અભ્યસ્ત માનસ પૃથક્કરણનો વિસ્તાર કરાવે અને પ્રતિપાદ્ય વિચાર મુદ્દાનુ પુનકથન કરાવે એ સહજ છે પણ ગુલાબ અને 'કટક'મા લેખકની પ્રચલિત પ્રશ્નાત્મક શૈલીનો વધુ પડતો ઉપયોગ, લેખકના ચોક્કસ અસદિગ્ધ નિર્ણયોને જાણવા આતુર હૃદયોને સપૂર્ણ સતોષ ન આપે તે પણ સ્વાભાવિક છે અતમા ગૂજરાતના સાક્ષર કોટિના વિચારક પાસેથી, 'અપ્સરા'ના અભ્યાસ ગ્રન્થોની જેટલી અપેક્ષા રાખી શકાય તે કરતા, 'ગુલાબ અને કટકના જેવી સલક્ષણ, નીડર, નિર્ગ્રો જ અને રાગદ્વેષ રહિતપણે રજુ કરાયલી તટસ્થ વિવેચન કે માર્ગદર્શનની આશા રાખવામા આવે, એ ગૂજરાતને અને દેશને સ્વકલ્યાણની દષ્ટિએ વધુ હિતાવહ છે, એટલુ સૂચન કરે, ગ્રન્થકર્તાને તથા (સુન્દર સુદ્રણ કાર્ય માટે) પ્રકાશકોને અભિનદન આપી આપણે 'ગુલાબ-કટક'ની ભાવનાશીલ ગ્રન્થમાળા મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈએ, એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે

ભક્તિવિચારણા—વિચારક અને પ્રકાશક, યોગીન્દ્ર જ ત્રિપાઠી, મામાનીપોળ, વડોદરા મૂલ્ય 'અમૂલ્ય' છે પૃષ્ઠ ૬૦

મુખ્યત્વે *શ્રી શાડિલ્યમુનિ* અને શ્રી નારદમુનિ-બન્ને ભક્તિસપ્રદાયના બીનસાપ્રદાયિક આચાર્યોના સૂત્રો મૂળ સસ્કૃતમા આપી, લેખકે ભાવાર્થ આપ્યો છે જરૂર જણાઈ ત્યા તેમણે યોગસૂત્ર, શ્રી ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ ભાગવત, મહાભારત, રામાયણ, વિષ્ણુપુરાણ અને નૃસિહપુરાણમાથી શ્લોક ટાકી અર્થપૂર્તિ કરી છે આ પદ્ધતિએ અભ્યાસી લેખકે ભક્તિની અવસ્થાઓ, ધ્યેય, સિદ્ધાન્તો, ભક્તિને પામવાના સાધનો-નિયમો, ભક્તિના અધિકારીઓ, અપરાધના પ્રકાર,

અને છેવટે પરમપ્રેમમા પરિણમતી નિરૂપાધિ પરાભક્તિ–વગેરેનું બહુ સરળ ભાષામા આલેખન કર્યું છે પુસ્તિકાના અન્તમા, લેખકના પિતા સ્વરૂપસ્થ જ્ઞાનયોગી શ્રી ' સાગર ' મહારાજે નારદમુનિના ભક્તિ સૂત્રોનુ અનુષ્ટુપમા કરેલુ ભાવવાહી ભાષાન્તર આપેલુ છે જે વિષયને સમજવામા ઘણુ ઉપયોગી થઇ પડે તેમ છે આવા ધ્યેયલક્ષી સાત્ત્વિક સાહિત્યનો જેમ વધુ પ્રકાશ અને પ્રચાર થાય તે ઇષ્ટ છે અને તેથી આ અભ્યાસ લેખ લખી, જનતાને ' અમૂલ્ય ' લાભ આપી, ભાઇ શ્રી ત્રિપાઠીએ જનતાની સેવા કરી છે, એ સ્પૃહણીય છે

સબરસ લેખક અને પ્રકાશક, અમીન આઝાદ, બદરીરોડ, સુરત.

છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષોથી ગુજરાતમા મુશાયિરાની મહેફિલ વારવાર જામે છે આ મુશાયિરા કે ડાયરાઓમાં જો કે તત્કાલીન રસલ્હાણુ કરતી સભારજની કવિતાનો ફાલ ઉપલબ્ધ થાય એ સ્વાભાવિક છે તો પણ તેમા કેટલીક કવિતાઓ મુક્તકસમી પણ મળી જાય છે ખાસ કરીને, આ મુશાયિરાઓમા આપેલી જુદી જુદી પાદપંક્તિઓ પછી, એકાદ ગઝલ–કવાલીને યોગ્ય પંક્તિ પણ હોય છે અને તે પંક્તિની પાદપૂર્તિઓ જ વધારે પ્રમાણમા થાય છે જેથી નબળી ગઝલો વધારે આવે છે

મુસ્લીમ કવિઓને ગઝલ–કવાલીની કવિતા રચના સહજ હોઇ શકે છે શ્રી શયદા વગેરે જાણીતા ગઝલ–કવિઓનુ સ્થાન નિશ્ચિત છે યુવાન મુસ્લીમ કવિ શ્રી અમીન આઝાદ પોતાનો પહેલો ગઝલ–ફાલ ' સબરસ ' જાણે સ્વાતંત્ર્યના નવા વર્ષની મુબારક લ્હાણુ રૂપે આપે છે ' સબરસ 'મા ઘણી ગઝલો પ્રાસંગિક હોઇ મધ્યમ કક્ષાની છે પરંતુ સમસ્ત વાચન કરતા, આ ગઝલોમા કવિની પ્રાસાદિક શૈલિની સરળતા, શબ્દોને અમુક અર્થમા વાપરવાની કુશળતા, કાફિયાની સુયોગ્ય પસંદગી અને કેટલેક સ્થળે ભાવ–વિચારનુ નાવિન્ય આકર્ષે છે અને ભવિષ્યમા ઉત્તમ કોટિના ગઝલ કવિ થવાની આશા આપે છે શ્રી અમીન આઝાદને અમે મુબારકબાદી આપીએ છીએ, અને દર વર્ષે સબરસલ્હાણુ કરે એવુ ઇચ્છીએ છીએ

" સર્વ પ્રકારની વિશાળતા એજ જીવન છે સંકુચિતતા મૃત્યુ છે પ્રેમ વિશાળતા છે, સર્વ પ્રકારનુ સ્વાર્થીપણુ સંકુચિતતા છે આથી કરીને પ્રેમ એજ જીવનનો એક માત્ર નિયમ છે જે પ્રેમ રાખે છે તે જીવે છે જે સ્વાર્થી છે તે મૃત્યુ તરફ જઇ રહ્યો છે, માટે પ્રેમની ખાતરજ પ્રેમ રાખો કારણ જીવનનો એજ એક માત્ર નિયમ છે "

—સ્વામી વિવેકાનંદ

ચિંતનામૃત

રજૂ કરનાર રણજીતરાય

સ્વભાવને કોણ ફેરવી શકે ? બળવાન સંસ્કારોને કોણ ભૂસી શકે ? આપણે માનીએ કે જેમ આપણામા પરિવર્તન થાય કે વિકાસ થાય તેમ આપણા આશ્રિતોમા કે સાથીઓમા પણ થવો જોઇએ એ મિથ્યા છે

માબાપ થનારની જવાબદારી કેવી ભયંકર છે તે આ *દષ્ટાંત ઉપરથી કંઈક સમજાય એમ છે

× × ×

પ્રચારનુ કામ મે એક જ રીતે કરી જાણ્યુ છે આચારની જોડે જિજ્ઞાસુ સાથે વાર્તાલાપથી.

× × ×

સુધારા કરવાને ખાતર પણ પોતાની શક્તિ બહાર જવુ ન ઘટે

× × ×

અંગ્રેજો ઘણીવાર અને ઘણુ ખાય છે રાતના બાર વાગ્યા લગી ખાધા કરે ને પછી દાક્તરના ઘર, શોધે. આ ઉપાધીમાથી છૂટવુ હોય તો સવારનુ ખાણુ 'બ્રેકફાસ્ટ' છોડી દે

× × ×

મારી માન્યતા છે કે મનુષ્યને દવા લેવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે છે પથ્ય અને પાણી, માટી, ઇત્યાદિના ઘરગથ્થુ ઉપચારોથી એક હજારમાથી નવસે નવાણુ કેસ સારા થઇ શકે છે

ક્ષણે ક્ષણે વૈદ્ય, હકીમ અને દાક્તરને ત્યા દોડવાથીને શરીરમા અનેક વસાણા અને રસાયણો ભરવાથી મનુષ્ય પોતાનુ જીવન ટૂંકુ કરે છે, એટલુ જ નહિ પણ પોતાના મન ઉપરનો કાબૂ ખોઇ બેસે છે તેથી મનુષ્યત્વ ખોઇ બેસે છે અને શરીરનો સ્વામી રહેવાને બદલે શરીરનો ગુલામ બને છે

× × ×

આ વાચીને જેઓ જુસ્સાનુ પુસ્તક ખરીદે તેમણે તેમાનુ બધુ વેદ વાક્ય ન સમજવુ બધા લખાણોમા લેખકની એકાંગી દષ્ટિ ઘણે ભાગે હોય છે પણ દરેક વસ્તુને ઓછામા ઓછી સાત દષ્ટિએ જોઇ શકાય છે ને તેને દષ્ટિએ તે વસ્તુ ખરી હોય છે પણ બધી દષ્ટીઓ એકજ વખતે ને એક પ્રસંગે ખરી ન જ હોય વળી ઘણા પુસ્તકોમા ઘરાકીની અને નામની લાલચનો દોષ પણ હોય છે એટલે જેઓ મજકુર પુસ્તક વાચે તેઓ વિવેક પૂર્વક વાચે અને કંઇ પ્રયોગો કરવા હોય તો કોઇ અનુભવીની સલાહ મેળવે અથવા ધીરજપૂર્વક આવી વસ્તુનો થોડો અભ્યાસ કરી પ્રયોગોમા ઊતરે

× × ×

મારો દઢ વિશ્વાસ છે કે મનુષ્ય બાળક તરીકે માતાનુ દૂધ પીએ છે તે ઉપરાંત બીજા દૂધની આવશ્યકતા નથી મનુષ્યનો ખોરાક વનપક ફળો લીલા અને સૂકા સિવાય બીજો નથી બદામાદિ બીજોમાંથી અને દ્રાક્ષાદિ ફળોમાથી તેને શરીર અને બુદ્ધિનુ પૂર્ણ પોષણ મળી રહેછે આવા ખોરાક ઉપર જે રહી શકે તેને સારૂ બ્રહ્મચર્યાદિ આત્મસંયમ ઘણી સહેલી વસ્તુ થઇ પડે છે આહાર તેવો ઓડકાર, માણસ જેવુ ખાય તેવો થાય છે, એ કહેવતમા ઘણુ તથ્ય છે એમ મે અને મારા સાથીઓએ અનુભવ્યુ છે

× × ×

ખાવા પીવાની સાથે આત્માને સંબંધ નથી. તે નથી ખાતો, નથી પીતો, જે પેટમા જાય છે તે નહિ પણ જે વચનો અંદરથી નીકળે છે તે હાનિલાભ કરે છે વગેરે હું જાણુ છુ એમા તથ્યાંશ છે પણ દલીલમા

(સામે કવર પેજ ૩ પર ચાલુ)

* જુઓ, આત્મકથા-દ્વિતીય ખંડનું પ્રારંભ ૫ મુ-પ્રકરણનો ભાગ

(સામે પાન ૧૮૦ નું ચાલુ)

ઊતર્યો વિના અહીં તો માગે દું નિશ્ચય જ મૂકી દઉં છું કે જે મનુષ્ય ઈશ્વરના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા ઇચ્છે છે એવા સાધકને મુમુક્ષુને સારુ પોતાના ખોરાકની પસંદગી-ત્યાગ અને સ્વીકાર આવશ્યક છે જેટલા વિચાર અને વાચાની પસંદગી-ત્યાગ અને સ્વીકાર આવશ્યક છે

× × ×

આરોગ્યના પુસ્તકને આધારે પ્રયોગો કરનારા બધા ભાઈ બહેનોને હું સાવધાન કરવા ઇચ્છું દૂધનો ત્યાગ સર્વાંગે લાભદાયી લાગે, અથવા અનુભવ વૈદ્ય ડાક્તરોની તેનો ત્યાગ કરવાની સલાહ હોય તે સિવાય, કેવળ મારા પુસ્તકને આધારે તેઓ દૂધનો ત્યાગ ન કરે. અહીંનો મારો અનુભવ અત્યાર લગી તો મને એમ જ સૂચવે છે કે જેની હોજરી મંદ થઈ છે ને જે પથારીવશ થયો છે તેને સારુ દૂધ જેવો બીજો હલકો તથા પોષક ખોરાક જ નથી તેથી દૂધની મર્યાદા જે એ પુસ્તકમાં સૂચવી છે તે પર હઠ ન રાખવા તે પુસ્તક વાંચનારને મારી વિનતિ અને ભલામણ છે

× × ×

વર્તમાનપત્રો સેવાભાવથી જ ચાલવાં જોઈએ

વર્તમાનપત્ર એ ભારે શક્તિ છે પણ જેમ નિરંકુશ પાણીનો ધોધ ગામના ગામ ડુબાવે છે ને પાકનો નાશ કરે છે, તેમ નિરંકુશ કલમનો ધોધ નાશ કરે છે એ અંકુશ બહારથી આવે તો તે નિરંકુશતા કરતાં વધારે ઝેરી નીવડે છે અંદરનો અંકુશ જ લાભદાયી હોઈ શકે

આ વિચારસરણી સાચી હોય તો દુનિયાના કેટલા વર્તમાનપત્રો નભી શકે ? પણ નકામાને બંધ કોણ કરે ? કોણ કોને નકામું ગણે ? કામનું ને નકામું સાથે સાથે ચાલ્યા જ કરવાનાં, તેમાંથી મનુષ્યે પોતાની પસંદગી કરવાની રહી

× × ×

હિંદુસ્થાનમાં આપણી મોટામાં મોટી સમાજસેવા કરનારા ઢેડ, ભંગી ઇત્યાદિ જેને અસ્પૃશ્ય ગણીએ છીએ તેને ગામ બહાર નોખા રાખીએ છીએ, ગુજરાતીમાં તેમના વાસને ઢેડવાડો કહીએ છીએ ને તે નામ લેતાં સુગાઈએ છીએ આજ પ્રમાણે ખ્રિસ્તી યુરોપમાં એક જમાનામાં યહૂદીઓ અસ્પૃશ્ય ગણાતા ને તેમને સારુ જે ઢેડવાડો વસાવવામાં આવતો તેનું નામ 'ઘેટો' કહેવાતું તે અપશુકનિયું નામ ગણાતું આજ પ્રમાણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં આપણે હિંદીઓ ઢેડ બન્યા છીએ

હિન્દુઓની જેમ યહૂદીઓ પોતાને ઈશ્વરના માનીતા ને બીજાને અણમાનીતા ગણીને તે ગુનાની શિક્ષા વિચિત્ર રીતે ને અઘટિત રીતે પામ્યા. લગભગ તે જ રીતે હિંદુઓએ પણ પોતાને સંસ્કૃત કે આર્ય માની પોતાના જ એક અંગને પ્રાકૃત, કે ઢેડ માન્યું છે તેના પાપનું ફળ વિચિત્ર રીતે, ને ભલે અણઘટતી રીતે, દક્ષિણ આફ્રિકા ઇત્યાદિ સંસ્થાનોમાં તેઓ મેળવી રહ્યા છે ને તેમાં તેમના પડોશી મુસલમાન પારસી જેઓ તેમના જ રંગના ને દેશના છે તે પણ સંડોવાયા છે એવી મારી માન્યતા છે

આપણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં 'કુલી' તરીકે પંકાયલા છીએ 'કુલી' શબ્દનો અર્થ અહીં તો માત્ર મજૂર કરીએ છીએ. પણ દક્ષિણ આફ્રિકામાં થતો તે શબ્દનો અર્થ ઢેડ, પંચમ, ઇત્યાદિ તિરસ્કાર વાચક શબ્દોથી જ સૂચવી શકાય. દક્ષિણ આફ્રિકામાં, જે સ્થાન 'કુલી'ઓને રહેવા માટે નોખું રાખવામાં આવે છે તે 'કુલી લોકેશન' કહેવાય છે

'આત્મકથા'માંથી

આ માસિક વડોદરા-રાવપુરામાં ધી લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ ઠક્કરે પોતાને માટે છાપી અને તેજ ઠેકાણેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું તા. ૧-૧-૪૧

૦ દરેક ઘરમાં વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકો ●

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ ભાગ ૧-૨
લેખક — કિંમત
શ્રી ચીમનલાલ મ ડૉકટર — રૂ. ૩-૧૧-૬

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી
લેખક — કિંમત
શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઈ — રૂ ૬-૪-૦

સાગર જીવન અને દર્શન
લેખક — કિંમત
શ્રી યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી — રૂ ૨-૪-૦

અધમોદ્ધારક મહાજન દજી
લેખક — કિંમત
શ્રી ચન્દ્રકાન્ત મહેતા — રૂ ૦-૮-૦

હજરત મોહમ્મદ પેગમ્બર સાહેબ
લેખક — કિંમત
શ્રી મસ્તુભાઈ ન. વકીલ — રૂ ૦-૮-૦

નૂતન માનસવિજ્ઞાન
લેખક — કિંમત
શ્રી ચતુરભાઈ કા. ભટ્ટ — રૂ. ૧-૬-૬

ભારતીય તર્કશાસ્ત્ર પ્રવેશ
લેખક — કિંમત
દેસાઈ દ્રુપદકુમાર શિવરાય — રૂ ૧-૧૨-૦

[દરેકનું પોસ્ટેજ જુદું]

હિંદુસ્તાનનાં
જાણીતાં શહેરો

વડોદરાની સામાન્ય માહિતી
રજુ કરતું પુસ્તક
વડોદરા
લેખક
શ્રી ચંદ્રશંકર મ ભટ્ટ
કિંમત રૂ ૦-૮-૦

●

સુરતના શોખીન લોકોના
રસિક જીવનનો અનુભવ
મેળવવું મન થાય તેવું
પુસ્તક
સૂરત
ભાગ ૧-૨
લેખક
શ્રી મંગેશરાય જ પાઠક
કિંમત રૂ ૧-૦-૦

●

દ્વારકા જવા પ્રવાસીઓને
સાચી માહિતી પુરી પાડતું
અજોડ પુસ્તક
દ્વારકા
લેખક
શ્રી કલ્યાણરાય ન જોશી
કિંમત રૂ ૧-૧-૦

આ પુસ્તકો તમે વસાવ્યા ન હોય તો આજે જ લખો.

વ્યવસ્થાપક : લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
રાવપુરા, વડોદરા.

ફેબ્રુઆરી '૪૯

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ જયકૃષ્ણ ના વર્મા

તંત્રીઓ
કુમાર
નટુભાઈ

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

વ્યવસ્થાપક :
નટવરલાલ ઠાકર
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
વડોદરા

પુ ૫૧] ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૯ [વર્ષ ૨૬

ઘેરી અંધારી રાત રે શ્રી કિશોરચંદ્ર ગુ દેસાઈ . ૧૮૧
સંગીનીનો સાથ શ્રી જશભાઈ કા પટેલ . .. ૧૮૨
ઘેરાયા આભે વાદળા શ્રી રસિકલાલ પંડ્યા ૧૮૨
શાશ્વત સરસતા ૧૮૩
સ્ત્રી જીવનનો અવરોધાયેલ-વિકાસ શ્રી રમણીક પંડ્યા ૧૮૪
ભક્તોની ભલાઈ શ્રી મેઘ્યદેવ .. ૧૯૨
માનવતાનું ખૂન શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઈ .. ૧૯૭
આગ શ્રી ઉશનસ્ ૨૦૩
સંજીવની શ્રી પ્રાણલાલ પ્ર બક્ષી ૨૦૪
યાદ શ્રી ઉશનસ્ ૨૦૮
મહાકવિ પ્રેમાનંદનું ગુજરાતી કવિઓમાં સ્થાન શ્રી રતિલાલ રામચંદ્ર ભટ્ટ ૨૦૯
સન્નારીની સ્તુતિ શ્રી નેહાગીર દેસાઈ ૨૧૫
ભેટ શ્રી સનાતન ... ૨૧૬
આત્મભૂતિ અનુ શ્રી રમણલાલ ગ મહેતા ૨૧૭
ચિંતનામૃત શ્રી રણછોડલાલ ઠાકોર ... . કવર પેજ ૩

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ માટે રૂ ૫-૮-૦ વિદેશ માટે શિલીંગ ૧૨ છૂટક નકલ એક રૂપીયો

તમારા માથાના દુખાવા માટે

ડાયમન્ડ પેનબામ

વાપરો

દરેક જગ્યાએ મળે છે

એમ મણીલાલ એન્ડ કું.
૪૩, અર્યગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧

ગૃહસુંદરી
-અને સ્ત્રીહિતોપદેશક
ફેબ્રુઆરી '૬૯
અંક ૬
વર્ષ ૨૧ પુસ્તક ૫

ઘેરી અંધારી રાત રે

[[illegible]]

ઘેરી અંધારી રાત રે, આજ આવ્યું સારે ભારત માત રે
આવે આવે આવે આવે પેલો એનો તાન
ધૂમનો લઈ હીંચો સમાન....ઘેરી અંધારી

આવો જુવાને જાગી માનવતા
ધૂમી ધૂમી ઝીલવા યૌવન જગાવવા
કરવા પરદેશીને મહાત રે.. ઘેરી અંધારી

જાગ્યો ઉજમ, આવ્યો છે રમ, નથી બાપુનો સમ
મરતી માનવતા બચાવવા એ મત
તોડે ગોમાખની તાન રે....ઘેરી અંધારી.

દુનિયાને ઘેર આવું તારી પાવડી
ઘેર ઘેર સબળના હૈયાની વાતડી
આવું કરે અનુપમ રે....ઘેરી અંધારી

ઘેરી બની ઊંડી રાત અમાન
[illegible]
[illegible] રે....ઘેરી અંધારી.

[illegible]

સંગનીય સાથ

ગીતડાં મન ગમતાં રે ગાતા'તાં રે
મીઠાં આનંદના.

હે ..શિશિરે જ્યારે ઠંડી વાયે
હુંફાળી સૌ સેજ ભરાયે,
તોયે ગીત નીત અમે ગાતા'તા
મીઠાં આનંદના ..ગીતડાં

હે...ગ્રીષ્મ તપે ને ઘામ ધખે રે
શૈત્ય ચહે સૌ, જલ તલખે રે,
બેસી આભ હેઠ તદા ગાતા'તાં
ગીતો આનંદનાં. ગીતડાં.

હે .વર્ષા આવે જવ ચોધારે
જળ ડૂબે જવ ધરતી ત્યારે.
એક સાથ બેસી અમે ગાતા'તાં
ગીતો આનંદના ..ગીતડા

હે સંગી વિહોણો આજ અટૂલો
સૃષ્ટિ વિભવમા મારગ ભૂલ્યો,
સંગીનીય સાથ હવે ખોયા સૌ
ગીતો આનંદના . ગીતડા.

શ્રી જશભાઈ કા પટેલ

ઘેરાયા માથે વાદળાં

કાંતિ કરી સૂર્ય હજી
તપતો'તો સ્વાંગ સજી
નવલા પ્રયાણના સોહામણા
ઘેરાયા માથે વાદળાં.

વર્ષા હોય એક સર્વ
દેખી ઉજવતે પર્વે
આ તો મોસમ વિના ગવણા
ઘેરયા માથે વાદળા,

શેર હો' તે સજ્જ થાય
હળપતીઓ આવી જાય
કર્મયોગે લીન થઈને સભર કરો ખળાં
ઘેરાયા માથે વાદળા.

શ્રી રસિકલાલ પરમાર

સ્ત્રીજીવનનો અવરોધાયેલ – વિકાસ

શ્રી રમણીક પંડયા

હિન્દના ઇતિહાસમા સ્ત્રીઓનુ સ્થાન ઉચ્ચ હતુ તેમ અનેકવાર વાચવામા આવે છે પુરાણો પણ સૈકાઓ પહેલા સ્ત્રીઓનુ સ્થાન સમાજમા તેમજ માનવ જીવનમા ગૌરવ ભર્યું વર્ણવી ગયા છે

ત્યારપછી બીજો એક સમય આવ્યો જ્યારે સ્ત્રીએ મહાન દેખાવા કરતા મહાન બનવુ વધારે યોગ્ય માન્યુ અને તે આદર્શ દિવસે દિવસે એક પ્રવાહરૂપે ચાલ્યો તેણે સ્ત્રીપુરુષનુ સાનિધ્ય સ્વીકાર્યું અને પોતાની શક્તિઓથી પુરુષને સમાજમાં વીર, ધર્મિષ્ટ, જ્ઞાની અને વિવેકી બનાવ્યો અને પુરુષની મહત્તામાંજ પોતાની મહાનતા માનવા લાગી પુરુષોમાં શક્તિ હોય છે પરતુ તે શક્તિને કેન્દ્રિત કરી યોગ્ય રસ્તે વાળનાર સુકાની જોઇએ. અને તે સુકાની સ્ત્રીઓ બની પછી તો તેની શક્તિ અને વિકાસનુ પૂછવુ જ શુ ?

જ્યારે એક શક્તિમા બીજી શક્તિ મળે અને બન્ને શક્તિઓ કેન્દ્રિત થાય એટલુ જ નહિ પરતુ તે શક્તિને સુકાની પણ સાપડે ત્યારે તેની પ્રતિભા કેવી દેદીપ્યમાન જણાય ?

થોડા સૈકાઓ આમ ચાલ્યુ હશે તેટલામાં એક નવુ જ તત્ત્વ તેમા પ્રવેશ્યુ પોતાના પુરુષનુ મહત્ત્વ કે મોટાઇ વધારવા માટે સ્ત્રીઓએ પોતાનુ સર્વસ્વ આપવા માડ્યુ હવે પુરુષનુ ગૌરવ તે સ્ત્રીનુ ગૌરવ છે તેમ તેમ તે માનવા લાગી અને પુરુષની મહત્તાની ખાતર તે પોતાના ગુણો છુપાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. સામાજીક અનેક પ્રસગો આવે જ્યારે પુરુષો પોતાની બુદ્ધિમત્તાને ઉપયોગ કરવો પડે છે તેના શબ્દના વજન ઉપરથી જ તેની સારામાર કિંમત આંકી શકાય આવા પ્રસગે સ્ત્રીઓએ પોતામા વિશેષ જ્ઞાન હોવા છતા પણ મૌન સેવવુ જ ચાલુ રાખ્યુ અને ઘણીવાર તેવીજ પ્રતિષ્ઠા ખાતર અયોગ્ય શિક્ષાઓ અને અપમાનો પણ હસતે મુખે સહન કર્યાં આ બધુ શા માટે ? આ બધા પાછળ એક આદર્શ હતો " મહાન બનવા કરતા મહત્તાને વિકસાવી તેનો શોખ અને તેનુ માર્ગદર્શન જગતના ઉત્કર્ષના ફાળામા નોંધાવવી. "

હવે સ્ત્રીઓ પાસે આદર્શનુ ત્રીજુ વિકૃત સ્વરૂપ ખડુ થયુ મહાન બનવાનુ, મહાન બનાવવાનુ અને મહત્તા જગતને સમજાવી ઉત્તમ પ્રકારનુ સર્જન કરવુ પરતુ આ છેલ્લુ તત્ત્વ તેને બહુજ ભારે પડ્યુ તેના અચળ નિર્ણય છતાં તેના કટકમય માર્ગેથી જતા તે સમાજમાથી પોતાનું સ્થાન ગુમાવી બેઠી કારણ કે પુરુષો વર્ષો જતા સ્ત્રીની ગમે તે સકટ સહન કરી સેવા કરવાની ભાવનાને ઓળખી ન શક્યા. તેઓ હવે માનતા થયા કે સ્ત્રી પુરુષને આધીન રહેવા સર્જાયેલી છે. પુરુષથી વધારે જ્ઞાન મેળવવા તેને અધિકાર નથી. અને પુરુષની સેવા કરવી તેમા જ તેના જીવનનુ સાર્થક છે

સ્ત્રીઓને મન પુરુષની આધીનતા તથ એના સ્વીકારવામાં કંઇજ હરકત ન લાગી. ઉલટુ તેમા તેને માટે બહોળુ ક્ષેત્ર મળવાની સભાવના લાગી પરતુ તે આદર્શને સિદ્ધ કરવાની ધૂનમા પોતાને આવી પડનાર ત્રીજુ બધન કે સ્ત્રીઓને જ્ઞાન મેળવવાનો અધિકાર નથી અથવા તો સ્ત્રીઓ પુરુષથી વધારે જ્ઞાની થઇ શકે નહિ. તેથી તે બધન સમય જતા તેને ખૂબજ મુશ્કેલીમા ધકેલી ગયુ સ્ત્રીઓના સ્વાર્થત્યાગ અને સેવાના પ્રતાપે પુરુષ સમાજના તત્ત્વો સમજી તેનુ નિગમન કરતો ગયો જ્યારે

સમાજમા કંઇક સ્થાન મેળવી શક્યો પરતુ તેનાથી સ્ત્રીઓની શક્તિ સાખી ન શકાય. તેને દબાવવા માટે તેનામા અનેકવિધ તોફાનો જાગવા માડયા. તેણે પ્રથમ તો સ્ત્રીઓથી વધારે આગળ શી રીતે આવવુ તે પ્રયત્ન કરી જોયા પરતુ આખરે માર્ગ ન સુઝતા તેણે સ્ત્રીઓના ઉત્કર્ષને અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેના પર ખોટા નિયમન મૂક્યા. અને પુરુષોના આ આડબરથી–મોટાઇ પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગથી–સ્ત્રીઓના સાચા માર્ગ તરફ તે જોઇ ન શક્યો અને સ્ત્રીઓની શક્તિ રૂધાતા દિવસો જતાં તેનો લોપ થતો ગયો.

સ્ત્રીઓને પોતાનો સેવા કરવાનો આદર્શ પાર પડ્યાથી આત્મસતોષ થયો પરતુ તે આત્મસતોષે તેના નારીત્વનો નાશ સરજ્યો સ્ત્રીઓમાં ધીમે ધીમે નિર્બળતા વધતી ગઇ તેનુ સ્થાન સમાજમાથી ઓછુ થવા લાગ્યુ અને પુરુષોનુ પ્રાધાન્ય વધ્યુ અને પુરુષ માનતો થયો કે સ્ત્રીને સમાજમા કે કુટુબમા દાસત્વ સિવાય કોઇ અધિકારજ નથી તેથી ફરીને તેને હવે સ્વાર્થ સરતો જણાય તેવુ જ સ્થાન અપાવા લાગ્યુ

સમાજના તત્ત્વોમાં હવે વિષમતાએ પ્રવેશ કર્યો સ્ત્રીનો જ્ઞાનપ્રવાહ અટક્યો કે અવરોધાયો અને તેનો જ્ઞાન આપવાનો તેમજ પુરુષને હરેક પ્રસગે ઉપયોગી થવાનો આદર્શ હવે અફળ થવા લાગ્યો. છતા પણ વશપરપરાની અસર તથા માતાના સસ્કારોથી નારીસમાજ પુરુષને ઘણીજ મદદ કરતો આવ્યો. પરતુ વખત જતાં તેની શક્તિઓ ઓછી થઇ અને તે પુરુષોને ઇચ્છા હોવા છતાં પણ ઉપયોગી બનવામા અફળ થવા લાગી. આથી પુરુષોમા તેના પ્રત્યે હલકો અભિપ્રાય બધાયો અને લેખકો તથા ટીકાકારો પણ ખુલ્લી રીતે કહેવા લાગ્યા કે "સ્ત્રીની બુદ્ધિ પગની પાનીએ" સ્ત્રી

આખરે તેને અબળાનો ઇલ્કાબ આપી સમાજે તેને દયા બતાવી

દિવસો આ પ્રમાણે વિતતા સ્ત્રીનુ સ્થાન સાવ નીચે જઇ પડ્યુ હવે તેની પ્રવૃત્તિમા મુખ્યત્વે પ્રજોત્પત્તિ અને થયેલી પ્રજાને પોષવાનુ રહ્યું પોષણ કરવુ એટલે–પુરુષ લાવી આપે તે પદાર્થ બુદ્ધિ પ્રમાણે વ્યવસ્થિત ગોઠવવુ અને તેની સૂચના અનુસાર તેનો ઉપયોગ કરવો. પુરુષ સ્ત્રીઓને આ સ્થિતિમાં રહેતી જોવામા પણ તેના ઉપર ઉપકાર કરતો હોય તેવુ જણાવા લાગ્યુ અને બને તો તેમાથી મુક્તિ મેળવવા પ્રયાસ કરતો પરતુ આ સમયમાંજ સમાજના હિત ચિતકોએ સ્ત્રીને અર્ધાગનાનુ સ્થાન આપ્યુ અને પોતાની જ ઇશ્વર દત્તની વાસનાની તૃપ્તિ માટે પોતાની જવાબદારી છે તેમ વિચાર આવતા તેણે ગમે કમને પણ તેણે પોતાની પાસે સ્થાન આપ્યુ પરતુ હવે સ્ત્રી બુદ્ધિહીન અને એક ઓઠા જેવીજ હતી.

કુટુબ અને તેવા કુટુબોના બનેલા સમાજની સુકાની થવા સર્જાયેલી સ્ત્રી આવી નિર્બળ, અજ્ઞાની અને બુદ્ધિહીન હોય ત્યારે તેની ભાવિ પ્રજા કેવી સભવે ? તેની અસરથી દિવસે દિવસે પ્રજા નિર્માલ્ય જન્મવા લાગી અને તેની પાસે અને સમાજની પાસે સારા સુકાનીના અભાવે વિખવાદ, કલેશ અને પશુતાએ સ્થાન લીધુ

હવે પુરુષ પોતાની સ્ત્રીની ખામીથી નબળી પડતી સત્તા હસ્તગત કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખવા માટે તેણે અનેકવિધ ઉપાયો યોજ્યા, ગુલામી નોતરી અને ભયકર વિનાશ સર્જ્યા

પ્રજા દિવસે દિવસે નિર્માલ્ય થવા લાગી હતી અને તેમાથી જ્ઞાન અને હૃદયની વિશાળતાનો લોપ થવા લાગ્યો તેની ખાલી પડેલી જગાએ મોજશોખે અને આડબરે સ્થાન

લીધુ મનુષ્ય હવે પૈસા ભેગા કરવામા જ મહત્તા સમજવા લાગ્યો સમાજ એટલે જ આવા મનુષ્યોનો સમુહ અને તેથી જ સમાજમા પૈસાનુ સ્થાન વધ્યુ અને સમાજે તેના આંતરીક તેમજ બાહ્ય બન્ને વહેવારોમા સહીયપણે અપનાવ્યુ

સ્ત્રીત્વની કિંમત ઘટી સાથે સાથે પુરૂષત્વ પણ નિર્માલ્ય થયુ હતુ હવે સ્ત્રીઓને પુરુષની કિંમત જ્ઞાન અને શૈર્યને બદલે પૈસાથી અંકાવા લાગી અને આગળ જતા કન્યા વિક્રય તેમજ વર વિક્રયોનો જન્મ થયો.

સ્ત્રી સમાજ તો યજ્ઞવેદીમા જલતો આવતો હતો તેને વળી આ નવુ જ દુઃખ આવી પડયુ તેને આ પ્રથામા લાભાલાભનો વિચાર કરવાનો અધિકાર હતો જ નહિ ઘરની કમાનાર (પૈસા પેદા કરનાર) વ્યક્તિને આથી લાભ જણાયો તેને તો પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનો આ નવીજ નુસ્ખો સાપડયો. અને આથી કુટુંબોમા ધનની લાલસા વધી અને નિર્ધનતા કે અછતના પ્રસંગે છોકરીના લગ્ન કરી–વેચી પૈસા ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા પુરુષને આ પ્રથાથી ઘણા ક્ષેત્રમા વ્યક્તિગત તથા કુટુંબના ફાયદા જેટલો પણ લાભ થયો ખાસ કરીને વરવિક્રય થતા હતા ત્યાંજ આ ફાયદો થતો. છોકરાનો પીતા વધારેમાં વધારે પૈસા આપી શકે તેનીજ પુત્રી સ્વિકારતો તેથી ગરીબ માબાપની સુશિક્ષિત તથા સુંદર અને આદર્શ પુત્રીઓ પણ તેને " પત્થર " સમાન થઇ પડી. આથી તેના તરફ બેદરકારી વધી અને તેનો જન્મ કુટુંબમા થાય એટલે અમંગળ કહેવાવા લાગ્યુ જ્યારે બીજી બાજુએ પુત્ર જન્મ સદ્‌ભાગ્યનુ ચિન્હ મનાવા લાગ્યુ આથી પુત્રીના માબાપનુ સ્થાન ઘટયુ અને પુત્રનો પિતા અભિમાની થયો. યુવાનને પણ પૈસા સાથે આવતી પત્ની પરણવામા નામોશી ન જણાય તેને તો આ પૈસાથી ઘણી મદદ મળતી હોય તેવુ જણાયુ આથી દિવસે દિવસે સ્ત્રી પુરુષની ખૂબજ ઓશીયાળી બની જ્યારે પુરુષ પૈસા માટે નિશ્ચિત બન્યો વરવિક્રયની જ્યાં પ્રથા છે તેવા બંગાળા દેશમા વધારે પૈસાની લાલસાથી ઘણી સુશિક્ષિત યુવતિઓના ત્યાગ કરવામાં આવ્યા અને તેને સ્થાને એક બે એમ પત્નીઓ થવા લાગી.

દેખીતી રીતે પુરુષ!! પૈસા ઉપજતાં હોવા છતા પણ આથી તેની કિંમત ઘટી જ્યારે પુત્રીના માબાપો પોતાની પુત્રીની સદ્‌ગુણી અને સંસ્કારી બનાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પરંતુ આ સદ્‌ગુણ કે સંસ્કારની કિંમત બહુજ ઓછા લોકો સમજતા અને પરણનાર યુવકને પત્નીની સાથે સાથે પૈસાદાર થવાની ઇચ્છા જાગૃત થતી હજુ પણ બંગાળાના ઘણા ગામડામા શિક્ષિત ગણાતા સમાજમા વરવિક્રય થઇ રહ્યો છે તેવીજ રીતે ગુજરાત કાઠીયાવાડમા કન્યાવિક્રય સદંતર બંધ તો થયોજ નથી, વરવિક્રયવાળા સમાજમાં કન્યાપક્ષ સામા પક્ષની લાયકાતનો જાતે વિચાર કરી ન શકતો અને જો તેમ કરવા જતો તો તેની પુત્રીને પૈસા આપવા છતા પણ સ્વિકારવામા આવતી નહિ અને આવા અસ્વિકારના ભોગ બનીને પુત્રીને કુંવારી તો થોડીજ રાખી શકાય ? આથી પુરુષની બેદરકારી વધી અને સમાજની પ્રગતિમા એક બીજુ અવરોધક તત્વ ઉમેરાયુ સમાજની આ કેવી કરૂણતા ! આની રીતે જે જ્ઞાન જોડવામા આવે ત્યા પ્રેમ અને પરસ્પર વફાદારીની ભાવના ક્યાથી સંભવે !

આથી સ્ત્રીની સ્થિતિ સૂડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઇ તેને સમાજના બન્ને પક્ષો તરફથી સહન કરવાનુ આવ્યુ તેમા બાળલગ્ન થવા લાગ્યા. પુત્રીના પિતાને પૈસાની જરૂર

પડે તો તે પોતાની પુત્રીને વેચી ન શકે ? તેને તે સમયમા રોકનાર કોઇ હતુ જ નહિ અને તે પુત્રી–જાણે કે કોઇ બેન્કનો ચેક કે કે હુંડી હોય–તેમ મન ફાવે ત્યારે વટાવી શકતો. તેમાં આગળ જણાવ્યુ તેમ લાય કાતનો બાધ તો નજ હતો પરતુ ઘણી ખરી જગ્યાએ નાતના બધન હતા આથી જે ઇસમ વધારે પૈસા આપી શકે તે તેનો પતી થઇ શકતો ઘણીવાર દસ બાર વર્ષની કુમારીકાનો ૫૦–૬૦ વર્ષનો પુરુષ પતી થતો અને અગ્નિદેવ અને તેના પ્રતિનિધિ જેવા ભૂદેવોને કબૂલ રાખતા અને સમાજને કબુલ કરાવતા આથી કલ્પના આવી શકે કે દેવોને પણ છેતરી શકાય છે ખરા

આ પ્રથામા થોડુ નિધનવર્ગના પુરુષોને સહન કરવુ પડયુ અને તે પણ કન્યા વિક્રયવાળા પ્રદેશમાંજ તેમાના ઘણા પૈસાના અભાવે પત્ની મેળવીજ ન શકતા અને તેને ફરજીયાત બ્રહ્મચારી રહેવુ પડતુ ધર્મમાં કે પુરાણોમા બ્રહ્મચર્યને સ્થાન આપ્યુ નથી. અને દેખીતી રીતે જ બ્રહ્મચર્ય એ તો કુદરતના નિયમનો ભગ છે અને આવી વિષમ પરિસ્થિતિમા સમાજને સુઝનાર કુ૦ રતજ છે એમ માની બ્રહ્મચર્ય પાળી કુદરતના નિયમનો સવિનય ભગ કરવામા આવ્યો. ગાધીજીને પણ સવિનય ભગની લડત અપનાવવી પડી કારણ કે તેને લાગ્યુ કે હિન્દુસ્તાનની આવી સ્થિતિ કરનાર આ કાયદાજ છે એટલે તેને તોડી નાખવા એટલે કે તેનો ભગ કરવો અને બતાવવુ કે તેમા અમે સમત નથી. બ્રહ્મચર્યની લડત તો કુદરત સામે હતી એટલે તેને એક પ્રકારની તપશ્ચર્યાનુ બિરુદ મળ્યુ કારણ કે તેનાથી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરને આવી પ્રથા દૂર કરવાની વિનતિ હતી પરતુ તેમા અપૂર્ણતાને લઇને કે ઇશ્વરને તે માર્ગે લાવનાર તરફ તિરસ્કાર હોવાથી તેને તેણે સાભળ્યા નહિ આથી સ્ત્રીપુરુષોનો બનેલો આવો બ્રહ્મચારી સમાજ નીરાશ થયો અને સ્ત્રીપુરુષો અપ રીણીત રહેવા લાગ્યા

પરીણામે સમાજમા ખૂબજ સડેલાં તત્વોએ પ્રવેશ કર્યો બ્રહ્મચર્ય પાળી ન શકવાથી સ્ત્રીઓમા ગણિકાવૃત્તિ જાગી અને પુરુષોએ તેને પોષણ આપ્યુ પરતુ આથી સ્ત્રીઓને જ સહન કરવાનુ આવ્યુ કારણ કે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે કરેલા કાર્યની અસર સ્ત્રીમાં જ જણાય આવતી. સ્ત્રીઓ વધારે તિરસ્કાર પામવા લાગી પરતુ તે વધારે ત્રાસ સહન ન કરી શકવાથી જાહેર રીતે પોતાનુ જીવન જીવવા લાગી

હવે ગણિકાવૃત્તિ વિકસી. તેમા આક ર્ષણના તત્વો વધ્યા પુરુષ પણ આવા તત્વોની શોધમા જ ફરતો એટલે તેને આ તત્વોએ અનુકૂળ આકર્ષણ આપ્યુ અને તેના જીવનમા ક્ષણિક આત્મસતોષના તત્વો ક્યારેક ક્યારેક જણાવાં લાગ્યા સામાજનો ઘણો છુપો ભાગ આમાં જાહેર તથા ખાનગી રીતે રસ લેતો થયો અને આ પ્રવૃત્તિમા બીજી રીતે સ્ત્રી પુરુષોનુ સમન્વય થયુ અને દિવસો જતા આ પ્રવૃત્તિ એક પૈસા કમાવાનુ સાધન થયુ એટલુ જ નહિ પરતુ ગરીબીના દુખમાથી બહાર આવી પગભર થવાનુ આ સાધન બન્યુ પરીણામે ગણિકાની સખ્યામાં વધારો થયો અને તેને અકુશમાથી મુક્તી જણાઇ અને પોતાનો ધધો વિકસાવવા માડયો આ જમાનો તો પૈસાનો હતો અને પૈસા સિવાય કોઇપણ ધધો વિકસાવી પણ શી રીતે શકાય ? તેથી તેણે દાંપત્યજીવન ભોગવતા પુરુષને આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેની તે વખતની માન્યતા પ્રમાણે પરણેલ પુરુષ પૈસાદાર હોવો જોઇએ અને તેથીજ તેજ પૈસા આપી શકે બીજી બાજુ પુરુષને

પણ પૈસા સાથે ધમાન કરવાથી કે બીજી કોઇ વધારે આકર્ષક વસ્તુ ગણિકામા જણાવાથી તેનામા એક કરતા વધારે પત્ની-સ્ત્રી પામવાની ઇચ્છા થવા લાગી આથી ઘણા ધનવાનોએ એક કરતા વધારે લગ્ન પણ કર્યાં અને ઘણા તેમ ન કરી શકવાથી ગણિકાગામી બન્યા.

તે સમયમા પુરુષને એક પત્નીત્વ પાળવાની ફરજ ન રહી. જ્યારે સ્ત્રીઓને તો પોતાના પતિમા જ સર્વ દુનિયા હતી તેથી તેણે બાહ્ય આકર્ષણોથી પોતાનો પતિ ન ભરમાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા માડયા હવે તે ટાપટીપથી રહેવા લાગી અને તે ખાસ કરીને પોતાના પતિના મનને કાબુમા રાખવા માટેજ છતા પણ કેટલોક ભાગ ગણિકા વૃત્તિમા ફસાતો થયો અત્યારે ગણિકા સસ્થા સરકાર તથા જનતા તરફથી માન્ય ગણવામા આવી છે કારણ કે બીજી રીતે વિચારતા તેનાથી સમાજના નૈતિક જીવન જીવતા દપતિઓમા નીતિ જળવાઇ રહે છે

પરિણામે ઘરની સ્ત્રીપ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવાવા માડયુ હવે તેની સામે જોવાની પણ,જરૂર પુરુષને ન લાગી પરિણામે સ્ત્રીઓમા વખત જતા એક પ્રકારની વૃત્તિ જાગૃત થઇ તેમા આગળ કહ્યું તેમ ટાપટીપ વધી આડબર વધ્યો અને પુરુષને વશ કરવા અનેકવિધ પ્રવૃત્તિયો થવા લાગી. અને આ પ્રથા આજ વીસમી સદી સુધી ચાલુ રહીને ફેશનને નામે ઓળખાવા લાગી–આ પ્રવૃત્તિથી સ્ત્રીઓ ઘણી જગ્યાએ સફળતા મેળવે છે પરતુ બહુધા તો તે સફળતાના અંતે તે કેવુ સુખી જીવન ગાળી શકતી હશે તે તો સ્ત્રીજ જાણી શકે. પુરુષમા તો આડબરના તત્વો પ્રવેશ પામી ચુકયા જ હતા અને હવે તે સ્ત્રીનો હરીફ થયો હરીફાઇમા તેને પોતાના અમુક તત્વો પ્રતિકૂળ લાગ્યા અને તેનો તેણે ત્યાગ કર્યો અને સ્ત્રીઓની સ્વાભાવિક કોમળતા મેળવવા માટે તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અત્યારે પણ ઘણી જગ્યાએ–મારાથી એ નહિ થઇ શકે–એમ બોલવુ એ મહત્તાવુ તત્વ ગણાય છે કારણ કે તે નબળાઇ એ સુખની (વૈભવ) નિશાની મનાય છે પરતુ સ્ત્રી સ્વાભાવિક જે કોમળતા છે તે હૃદયની કોમળતા છે તેની પાછળ તો સ્વાર્થ ત્યાગની ભાવના છે અને સેવારૂપી પાણીથી તેનુ સિચન થાય છે શરીરની કોમળતા તો નિર્માલ્યતા છે કોઇ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ કોમળતાનો આવો અવળો અર્થ કરતો હોય તો તેણે વિચારવાની જરૂર છે કે કોમળતા શરીરની નહિ પરતુ હૃદયની હોવી જોઇએ. આવી શારીરિક કોમળતાની જીવનમા શી જરૂર છે ?

આવા અનેકવિધ પ્રયત્નોથી સ્ત્રીઓની કિંમત સમાજમાથી ઓછી થઇ–કહો તો નામનીજ રહી—" ઉજ્જડ ગામમા એરડો પ્રધાન " એ કહેવત અનુસાર પુરુષ આજદીન સુધી સમાજમા શ્રેષ્ઠસ્થાને ટકી રહ્યો તેના પ્રયત્નો કદાપી અટકયા જ નહિ અને પરીણામે સ્ત્રીત્વનો સહાર થતો ગયો અને પુરુષે પોતાનુ પુરુષત્વ જાતેજ હલકુ બનાવ્યુ

આખરે આ પુરુષ સમાજ થાકયો તેને પ્રગતિનો માર્ગ કોઇ પણ પ્રયત્ને જડવો મુશ્કેલ લાગ્યો તેને હવે સ્ત્રીત્વ અને પુરુષત્વનો વિનાશ થતો જોઇ પોતાના પર આક્ષેપ આવવાની દહેશત લાગી તેથી તેણે પોતાના બચાવ ખાતર સ્ત્રીઓને થોડી છૂટ આપવા માડી અને છેલ્લા થોડા વર્ષોથી સમાજ કઇક વિચારતો થયો

આવા કુટુબો હવે સુધારામા માનનારા તરીકે આ પ્રવૃત્તિ અપનાવતા પરતુ ખરુ જોતા તે પૂર્વજોના પાપકર્મોનુ પ્રાયશ્ચિત છે પરતુ આવી સ્ત્રી સસ્કારોથી કેટલી કેળવા

પેલી હોય તે આપણે વિચારવુ રહ્યું પતિના પગ તળે કચડાતા) અને સમાજના પાંજરામાં પુરાયેલી સ્ત્રીસમાજ જ્યારે તેમાંથી મુક્તિ મેળવે ત્યારે તેની શરૂઆતની સ્થિતિ કેવી હોય ? પાંજરામાં પુરાયેલા પોપટને તેમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે તો તે જંગલમા ઉડી જઈ સ્વતંત્રતા માણવાનો પ્રયત્ન કરી શકે છે ? તેનો તે પીંજરૂ બહુ જ સારૂ લાગે છે આપણી સ્વતંત્રતાનો દાખલો લઈએ તો આપણને સમજાશે કે હિન્દુસ્તાનમાં હજુ લગભગ ૬૧ ટકા ભાગ પોતાના પીંજરાના સુખો સંભારે છે અને સ્વતંત્રતાને તેઓ સમજી શકતા નથી. આવા ૫૦૦–૬૦૦ વર્ષના પરદેશી સત્તાઓના આક્રમણોથી અને છેલ્લા ૨૦૦ વર્ષના સકંજામા સપડાયાથી સમાજનો આવો મોટો ભાગ પોતાનો હિતનો સારાસાર વિચાર કરી શકતો નથી તો પછી સૈકાઓથી કચડાતી સ્ત્રી પોતાના જીવનનો સારાસાર વિચાર શી રીતે કરી શકે !

આ વાક્યનો અર્થ પુરુષ સમાજ એમ જ કરતો હોય કે સ્ત્રીનુ ભાવિ પુરુષ જ નક્કી કરે તો જ તેનુ શ્રેય છે તો મારે તેની બુદ્ધિ માટે તેને સાબાશી–અત્યારે બે પક્ષોને ઝગડો કરતાં જોઈને તેને ત્રીજું તત્વ જેમ સાબાશી આપે છે તેવીજ કંઈક–આપવી ઘટે અને તેને નમ્ર વિનંતિ કરવાની ફરજ પડે કે તમારી સંમતિ લેવા અને તમારૂ માર્ગદર્શન લેવા માટે તો સ્ત્રીઓએ પોતાના આખા સમાજનુ બલિદાન આપ્યુ છે હવે તો પોતાનુ ભાવિ તે ગમે તે રીતે નક્કી કરશે તેમાં ગમે તેટલી ખામીઓ હોય તો તે તેની નિર્બળતાને કારણે નથી પરંતુ પુરુષ સમાજના દમનના કારણે છે પુરુષને સ્ત્રીનુ ભાવિ ઘડવાનો કે તેના પર ચર્ચા કરવાનો જરાપણ અધિકાર હવે નથી. સ્ત્રીઓ કદાચ પોતાની ઉદારતા બતાવી તેના ઘડતરમા તેમને સ્થાન આપે તો પુરુષે પોતાના પ્રાયશ્ચિત ખાતર પણ તેને અને તેટલું માર્ગદર્શન આપવાની ફરજ છે સ્ત્રી સમાજનો આજનો પ્રગતિનો જુવાળ જામી ગયેલા બરફના વહેતા પ્રવાહ જેવો છે તે પ્રવાહની સામાન્ય ગતિ થોડી હોય છે પરંતુ તેમા પત્થર અને કોઈ સમયે પર્વતો ઢસડી લાવે છે તેવી જ રીતે આ નારી સમાજ પ્રગતિને પથે પળ્યો છે તેના પ્રવાહને સંસાર સાગરમા જોઈને પુરુષ સમાજનુ નાવ ભયભિત થાય છે રખેને તેમાં રહેલા બરફના પહાડો પોતાના નાવને હતુ ન હતુ કરી નાખે તો ?

બરફના પ્રવાહમા આવા વિનાશક તત્વો હોય છે તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી સમાનના પ્રગતિમા કંઈક આડંબર અને અયોગ્ય ટાપટીપ જેવા દુષણો હશે પણ ખરા. છતા પણ તેના પર ટીકા કરવાનો પુરુષને અધિકાર નથી. કદાચ સ્ત્રીઓની રહીસહી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા પણ તેમા સમાજને, દેશને કે કોઈ દેશના પરમાણુને સહન કરવાનુ આવે તો આગળ કહ્યું તેમ તે પુરુષે સહન કરવાનુ છે જ પછી તેને દુઃખ ગણીને કે પશ્ચાતાપ ગણીને હસતા હસતા ભોગવે. વહેતા પ્રવાહનો સામનો કરવો તે બહુ જ મુશ્કેલ છે આ પ્રગતિનો પ્રવાહ હવે પોતાનુ ભાવિ નક્કી કરીને જ અને સમાજનુ સુકાન પોતાના હાથ ધરવાને લાયક બનીને જ જંપશે કારણ કે તેની આંતરિક ભાવના તો બીજાના ઉપકાર પર જીવવા કરતા બીજાને પોતાની સેવા આપી આત્મસંતોષથી રહેવાની છે તે પોતાના કાર્યમા દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે પ્રવૃત રહે છે અને તેમા બીજા ઉપાયો અજમાવ્યા છતા પણ કંઈ નહિ સરે તો તેના પ્રગતિનો પથ રૂંધનાર વ્યક્તિ, ન્યાત, કે વૈભવનો ત્યાગ કરતા તે અચકાશે નહિ. તેને આવી અવરોધક વસ્તુઓની જરૂર નથી

તે એક જ નીતિ અખત્યાર કરીને જુવાળે ચઢી છે કે જે તત્ત્વ પ્રગતિના પથ આડુ આવતા મલપટા કર્યેથી દૂર થઇ શકે તો તેને તે પ્રમાણે થવા દેવુ શાંત તત્ત્વને દયાની દ્રષ્ટિથી નીહાળવુ અને સડેલા તત્ત્વોને દૂર કરવુ

સ્ત્રીઓની નવી પ્રગતિ તો પાગેરામા પહેલી પુણી છે તેમને તો હજુ ખૂબ જ આગળ વધવાનું છે સમાજની પાસે જ પોતાની લાયકાત કબુલ કરાવવી છે તે માટે સગઠનની જરૂર છે અને પોતાના સમાજની સુપ્ત ભાવનાને જગાડવાની છે તે માટે પ્રચારની આવશ્યકતા છે સમેલનો ભરવાની જરૂર છે અને બીજી અનેકવિધ નારી પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરવાની જરૂર છે કારણ કે જેટલુ સમુહ બળ તેટલુ જ અસરકારક અને સગીન કાર્ય થવાનુ નારી સમાજનો મોટા ભાગ સમાજની ઠોકરોથી બેભાન અવસ્થામા છે પાંજરે પુરાયુ થયુ જોવા છતા પણ તેમાથી બહારની દુનિયા જેવા કે પ્રયત્ન કરી બહાર આવવાનો વિચાર પણ નથી કરી શકતો

સમાજના આવા ભાગને દોરવા પડે છે, તેને ઘણી વખત ધક્કા મારીને જગાડવા પડે છે, અને તેમ કરવા છતા અનેક સકટોમાથી પસાર થવુ પડે છે જેવી રીતે અગ્રેજ સરકારે હિન્દીઓના હાથે જ હિન્દનુ દમન કરાવ્યુ અને સામ્રાજ્ય જમાવ્યુ તેવીજ રીતે નારી સમાજના સાસુપદ ભોગવતો એક વિભાગ છે તે સુધરેલા વિચારોમા માનતો હોવા છતા પણ પોતાની દમનની નીતિ અખત્યાર કર્યા સિવાય રહી શકતો નથી જેવી રીતે અગ્રેજ સરકારના વખતના જમી નદારો, અને અમીચદો પોતાની ભવિષ્યની સત્તાનો પ્રભાવ નાશ થતો જોઈ પોતની સ્વતત્રતાને વખોડે છે તેવીજ રીતે સાસુપદ ભોગવતો વિભાગ અને તે પદ પર આવવાની અપેક્ષા સેવતો વિભાગ સ્ત્રીઓના જુવાળને બહુ જ અવરોધે છે અને તેને આ પથ પર ભૂલાવવા, દરેક પ્રયત્નો કરી છૂટે છે તેથી કરીને આપણે સમાજના ઘણા જ યુવક યુવતિના જીવન બરબાદ થતા જોઇએ છીએ આવી સાસુ પદ ભોગવતી સ્ત્રીઓ જો થોડો સ્વાર્થ ત્યાગ બતાવી શકે તો પોતાના સમાજનો ઘણો જ ઉપકાર કર્યો ગણાશે. સ્ત્રીઓના જુવાળ પહેલા પાચ ટકા વિભાગ સાસુપદે પહોંચ્યા છતા પોતાના ભૂતકાળ પર દષ્ટિપાત કરી તેના જેવુ જીવન પોતાની પુત્ર વધુ ન થાય તેમ જોવા ઇચ્છતો અને આ જુવાળની અસરથી ત્રણેક ટકાનો તેમા વધારો થયો છે અને દસ ટકાનો વધારો વિભક્ત કુટુબની પ્રથાથી થવા પામ્યો છે જ્યારે કેળવણીના પ્રભાવે યુવાનો તરફથી લગભગ તેર ટકાનો તેમા વધારો કરવામા આવ્યો છે એટલે પહેલા કરતા લગભગ ૩૧ ટકા જેટલો પ્રયત્ન આમા થયો છે સ્ત્રીઓના પ્રયાસમા સફળતાની આશા જણાય છે

ગામડાઓમાં અજ્ઞાનતાના કારણે આવા તત્વો વિશેષ જણાય છે છતા પણ તે આજની બાળાઓ બરોબર સમજી હશે તો તે ભવિષ્યમા આવા તત્વો નિભાવશે નહિ. સાસુપદ પછીથી સ્ત્રી તથા પુરૂષ સમાજ માટે આરામનુ અને માર્ગદર્શન આપતુ પદ ગણાશે. તેની મહત્તા ઓછી ન થતાં વધશે અને સમાજની જગાડોઓમા કુઠીત થતી શક્તિઓને નવીજ જાગૃતિ મળશે

આ તત્વનુ ધ્યાન તેથી કરીને સાસુપદે જનારી અને ભવિષ્યની માતા થનારી યુવતિને થવાની જરૂર છે તેણે તે પદ પર પહોંચ્યા પછી સ્રીસમાજનો સ્વાર્થ જોવાનો છે અને તેટલુ જો તે સમજશે તો તેની ભાવનાની સફળતા હાથ વેતમા છે

અત્યારે વધારેમા વધારે જરૂર આ તત્વને સમજાવવામા છે તેથી સમેલનો અને જાહેર

પ્રવૃત્તિઓજ વધારે અસરકારક નીવડી શકે સંમેલનોમાં પોતાના લાભાલાભની ચર્ચા થાય તેના પર નિર્ણયો બંધાય, અને સ્ત્રી જીવનમાં બીજી અનેક સ્ત્રીઓ રસ લેતી બને. સ્ત્રી સંગઠનથી, તેના પ્રવૃત્તિના વિકાસથી અને તેની પ્રગતિની જરૂરીયાતની સમજ છતાં તેને એક યા બીજી રીતે પોષણ મળતું જાય અને તે રસ્તે જતા પ્રયત્નો થવા લાગે. લાગ્યા બાદ તેની અસર મજબૂત બને તે સમાજ ખાતે દરજ્જના રૂપમાં સ્વિકારતો થાય અને સમય જતાં તે પોતાના ભૂતકાળ પર દ્રષ્ટિપાત કરી અને પોતાનું ભાવી નક્કી કરી શકશે.

સ્ત્રી સંમેલન એટલે મંદિરનો મેળો નથી એ ખ્યાલમાં રાખવાની જરૂર છે તેમાં ઝેરી તત્વો દેવાવો ન થાય તે માટે ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર છે નિંદા અને ચાડી ચુગલી એ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ થઇ પડ્યો છે આવા સ્વભાવને ત્યાં પદાર્પણમાં મુકવાનું નથી સંમેલન પાછળ સર્વ સામાન્ય ઉદ્દેશનો પ્રગતિ જ હોય શકે આવા અવગુણોનો નાશ કરવો એ પણ એક સુધારોજ છે તેવું વાતાવરણ અને તેને મળતા પોષક તત્વો ઓછા થતા તે મોટા સમયમાં વિસારે પડશે પ્રગતિ એ આવા ગુણોનો ખાસ દુશ્મન છે દુરમક ા તો તો આવી ચર્ચા કરવાની તક સાંપડની થી આટલા માટે સંમેલન સમયે અમુક કારનું ચોક્કસ નક્કી થવું જોઇએ અને તેના ર પ્રગતિ કેટલી થઇ શકે છે તે પરત્વે તાની હિંમત અભાવ છે પ્રગતિ તો કુદરતી કે તેના પ્રવાહમાં પડતા અનેક માર્ગો સૂઝે કે શાળામાં ભણતો વિદ્યાર્થી એક શાળાનું જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો નથી પરંતુ તેમનો વિકાસ તેની શક્તિ પ્રમાણે અને વાતાવરણ પ્રમાણે ભણી જ દીશાઓમાં થાય છે આથી સંમેલનના અમુક નક્કી કરેલા કે મા પ્રયાસ કરવાથી પોતપોતાની શક્તિ અને સંસ્કાર પ્રમાણે સાધિ શકશે સંમેલન આ રીતે પ્રગતિનું મોટું અંગ છે તેની અસર ક્રમે ક્રમે થાય છે કારણ કે પ્રગતિએ પરોક્ષ વસ્તુ છે

અત્યારે આવી પડેલી ટાપટીપ કે દેખાવમાં પણ પાછળથી પ્રગતિની ભાવના છે એવો ડોળ કરવામાં પણ સાચો માર્ગ હાથ લાગી જશે. તેમાં આ ડોળ તરફ તિરસ્કાર કરતા તેને પ્રગતિનો આ ભાસ ગણી તેના તરફ સહાનુભૂતિ બતાવવી જોઇએ. તેના આકર્ષણ પરથી જ તેની કિંમત આંકી શકાય કારણ કે પ્રગતિશીલ યુવાન માનસને તે વધારે આકર્ષે છે યુવાન અને યુવતિ પરસ્પર તરફથી માર્ગદર્શન અને સુખની અભિલાષા સેવે છે

આ બધું વિચારતા સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્ત્રીઓને પોતાની પ્રગતિમાં અવરોધ ન કરવામાં જ પુરુષોને અને સમાજને લાભ છે અને તેનાથી જ તે સ્ત્રીઓના ચરણમાંથી મુક્ત થઈ શકશે. આ તત્વ વહેલું સમજાશે તેટલી તેની વહેલી અસર ભાવી પ્રજા પર થશે. આપણી લુપ્ત થતી સંસ્કૃતિના મર્મો આપણી ભાવી પ્રજા થકી તે આપણી આધુનિક પ્રાધાન્ય અને શરમી મસ્કૃતિની અસર તળે આવેલી સંસ્કૃતિને નવું સ્વરૂપ આપશે

જમાના જમાના આ યુગ વધારે નીકટના પરીચયમાં આવી વિચારોની આપલે કરતા થયા છે તેથી શક્તિનો સમન્વય થવા સંભવ છે અને તેથી હવે યોગ્ય માર્ગ પર ક્રમશઃ તે ચડી ચૂક્યા છે તેમાં પ્રગતિ કરવી તે જ હવે રહ્યું છે હવે તેને રસ્તો બતાવવાની જરૂર નથી. પરંતુ તે આગળ ધપે ન ચાલે તે જ જોવાનું છે માટે આત્માની ઉન્નતિને તપાસતા રહો. પૈસા કેટલા ભેગા થયા છે એમ જોયા કરતા પોતાનું જીવન કેટલું શાન્તિમય છે અને પોતાના બાળકોને શું જોઇએ છીએ તે બતાવવામાં જ પ્રગતિ છે સાચી

શાંતિનો માર્ગ સમજાશે તો માણસ કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત થશે. સન્યાસી કે ફકીર બનવા કરતાં સેવા અને સહૃદયતામાં તેને શાંતિ જણાશે, કુદરતને જીતવા કરતાં કુદરતને ખોળે રાચવામાં તેને મઝા આવશે

જગતમાં તે સાધુ ગણાશે અને તેનું માર્ગદર્શન અનેક પુરુષોને ઉપયોગી થશે સાધુ એટલે ભિખારી નહિ પરંતુ તે દાનવી સાધુતા એટલે હૃદયની વિશાળતા અને તેમાં જ સ્ત્રીજીવન તથા પુરુષ જીવનો ઉત્કર્ષ છે

સ્ત્રીઓએ સમાજને ઉપયોગી થવામાંજ પોતાના જીવનનું સાર્થક માન્યું છે અને તેના તે ઉત્તમ નિર્ણયમાં જરા પણ ફેરફાર થશે નહિ, પરંતુ એવા પ્રયત્નો થશે કે જેનાથી જ આવાતો સામે પણ શાંતિ અને સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કરવા સ્ત્રી સમાજ તૈયાર રહેશે.

ભક્તોની ભલાઇ !

(નાચો નાચો પ્યારે મનકે મોર—એ લય)

ભાળો ભાળો ભક્તોની ભલાઇ !
આ નવયુગની નવમી નવાઇ !... ભાળો.

જોવા જેવા જરા ચેનચાળા, કરમાં માળા, કનિત્ય નિરાળા,
દીનરાત સ્વપ્નોમાં કર્મો કાળા
છે લીલાઓ પ્રભુથી સવાઇ
ખાય મખ્ખન મ્હેસુર, મીસરી મલાઇ ભાળો

જેવો દેશ તેવો વેશ રાખે પંચ કેસ, ભવ્ય જેનો ભાવાવેશ
અગમ્ય એના અંતરના આદેશ—
ઘેર ઘેર ગૌરવની ગીતા ગવાઇ....ભાળો

ભક્તે થઇને ભક્તિમાં વાધે ? નામ રૂપ ગુણ પર પ્રભુ આરાધે !
ઉપાધી બાંધે શ્રેય – પ્રેય હાંધે,
જ્ઞાન આત્માનું મનની હવાઈ !
ભલા ભક્તોથી ભૂમી છવાઇ !
ભલી ભક્તિ, ભલાઇ – ભવાઇ !.. ભાળો

શ્રી કૈવલ્યદેવ

માનવતાનું ખૂન !

[એક પ્રહસન]

શ્રીયુત એ એમ પી આર્ચર, એમ એ. એમની અંગ્રેજી નાટ્યકૃતિ ઉપરથી, સંક્ષિપ્ત અનુકૂળ ગુજરાતી નાટિકા રૂપે રૂપાંતર કરનાર,
શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ બી. એ

[સંસ્કારમૂર્તિ, તત્ત્વમૂર્તિ અને પ્રજ્ઞાદેવી વચ્ચે ન્યાયમૂર્તિઓ ન્યાયાસને છે કોર્ટ ચિકાર છે આરોપી 'વિજ્ઞાન'નો પોકાર થતાં, તે પોતાના નિયત કરેલા સ્થાને બેસે છે]

ન્યાયાધીશ સંસ્કારમૂર્તિ પાઠક ! તહોમતનામું વાંચી સંભળાવો

શિરસ્તેદાર (વાંચે છે) વિજ્ઞાન મહાશયને આ તહોમતનામું વાંચી સંભળાવવામાં આવે છે કે, ઈ સ ચોથા સૈકાથી શરૂ કરી આજ દિન પર્યંત, આપે ભાલા, તલવાર વગેરે શસ્ત્રો—અસ્ત્રો, ગનપાવડર, બોંબ શોધી કાઢ્યા છે મૃત્યુકિરણ શોધવાના પ્રયાસો જારી છે મોટરોના અકસ્માતોથી હજારોને મરણશરણ કર્યા છે અને એ રીતે તથા બીજા અનેક પ્રયાસો અને પ્રયોગો દ્વારા, આજથી પચાસ વર્ષ પછી ૨૦૦૦ ની સાલમાં માનવતાનું મૃત્યુ થાય એ રીતની ઈરાદાપૂર્વક યોજના કરી છે અને ફોજદારી કાયદાની કલમ ૩૦૨ પ્રમાણે શિક્ષાને પાત્ર બનો ગુન્હો કર્યો છે આ કાળની અદાલતમાં આજની તારીખે તેની તપાસ થાય, એમ તમો વિજ્ઞાન ! ઇચ્છો છો ? કે ગુન્હો કબુલ કરો છો ?

આરોપી વિજ્ઞાન હું ગુન્હો શા માટે કબુલું ? કાળની આ વરીષ્ઠ અદાલત કે જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાન જેવા તટસ્થ અધ્યક્ષ અને સંસ્કાર તથા પ્રજ્ઞાદેવી જેવી પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓની યોગ્ય હોય—તે સમક્ષ હું ઇચ્છું છું કે મારો કેસ તપાસાય.

× × ×

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ (આરોપી પ્રતિ) આ સામે બિરાજેલા જ્યુરીના ફરો સભાસદોની મે શરૂઆતમાં જ ઓળખ આપેલી છે તેઓની વિરુદ્ધ તમારો વાંધો હોય તો જાહેર કરી શકો છો.

આ વિજ્ઞાન (જ્યુરરોને ઝીણી નજરે જોઈ લે છે)—આ તો વારવાર મને મારી નવી શોધખોળ અંગે પૂછપરછ કરતી કેળવણી Education છે તે મને માન્ય છે પણ આ હિરામોતીની માળા અને ચળકતા મુકુટવાળા મહારાજા કઈ લાયકી પર આ આસને બિરાજ્યા છે ?

મહારાજા હું મારા રાજ્યની મુખ્ય જવાબદાર વ્યક્તિ છું અને'

આ વિજ્ઞાન પાણી વિનાના જળાશયની જેમ, જવાબદાર રાજ્યતંત્ર વિનાના રાજા કઈ રીતે જવાબદાર હોઈ શકે ?
[હસાહસ]

ન્યા સંસ્કારમૂર્તિ આરોપીનો વાંધો માન્ય રાખવામાં આવે છે

આ વિજ્ઞાન આ ' વેપારી વાણિયો ' સો ઉદર મારીને પાટે બેઠો' છે, નામદાર !

વેપારી હું આરોપી સામે (ડીફેમેશન) બદનક્ષીનો દાવો નોંધાવા માગું છું નામદાર !

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ આરોપી પોતાનો વાંધો હોય તે જલદી જણાવે.

આ વિજ્ઞાન જી, નામદાર આ લબાડી માણસે Trade ઊર્ફે વેપારના નામે, ઉત્પાદન અને વહેંચણી સબંધી મારી સઘળી શોધખોળોને ધૂળભેગી કરી છે દેવાળીઆ નાદાર તરીકેની તેની અરજી પણ કોર્ટની નોંધવહીમા મળી આવશે '

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ (કારકુન સાથે પૂછપરછ કરી)–આરોપીનો વાંધો માન્ય રાખવામા આવે છે

આ. વિજ્ઞાન પ્રામાણિકતાના પહેરવેશમા છુપાએલા Finance નામે ઓળખાતા આ **અર્થ**–મહાશયની લાગવગ તો નામદાર ' છેક ન્યાયાસન સુધી પહોચી ગયેલી છે [હસાહસ]

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ શાંતિ ' શાંતિ ' કોર્ટનુ અપમાન ન થાય એ રીતે બોલવાની હુ આરોપીને સૂચના કરુ છુ બોલો, આ ' **સંશોધન** ' નામના બીજા જ્યુરર વિષે તમને વાંધો છે ?

આ વિજ્ઞાન હા, નામદાર ' આ જ્યુરરના ચિત્તની સ્થિરતા વિષે તપાસ થવા મારી વિનતિ છે

સંશોધન તદ્દન જૂઠ્ઠ. ચિત્તભ્રમથી હુ સાવ મુક્ત છુ

[કોર્ટમા ખળભળાટ; અને ન્યાયમૂર્તિઓ મસલત કરી ઉન્માદના ખાસ ડૉક્ટરને બોલાવી મગાવે છે]

ન્યા સરકારમૂર્તિ ડૉક્ટર, આ જ્યુરરને તપાસો.

ડૉક્ટર (સંશોધનના માથેથી પાઘડી ઉતારી, ચારે બાજુ ટકોરા મારી.) તમારી જીભ બતાવો જોઇએ

[સંશોધન જીભ બહાર કાઢે છે]

ડૉક્ટર નામદાર સાહેબોને હુ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકુ છુ કે આ માણસનુ મગજ Mad એટલે ગાડુ છે

સંશોધન બદમાશ ' તારો બાપ ગાંડો હશે (સિપાઈ તેને પકડી અદાલતની બહાર લઈ જાય છે સંશોધન બહારથી બૂમો પાડે છે ' સાહેબ ' હુ ડાહ્યો છુ, દોઢડાહ્યો છુ.)

[કોર્ટમા હાસ્ય ફેલાય છે]

ન્યા. સરકારમૂર્તિ શાંતિ. આ **સેવા** અને **સમાજ** Service society–એ બન્ને સન્નારીઓ સબંધી કાંઇ કહેવુ છે ?

આ. વિજ્ઞાન (બન્ને તરફ ટીકીટીકીને જોઇને)–નિરાશ્રિતો અને અજ્ઞાન કેદીઓને સહાય કરનાર આ **સેવાદેવીના**–ભલે પદ્ધતસરના નહિ પણ–પ્રામાણિક પ્રયાસોને હુ સન્માનુ છુ પણ આ રેશમી પરિધાનમાં ઝબકતા આ **શ્રીમતી સમાજદેવીને** હુ પૂછુ છુ કે તેઓ વિજ્ઞાન સબંધી શુ જાણે છે ?

સમાજદેવી વિજ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિકોની ' ટેસ્ટ ટયુબો 'ને હુ સારી પેઠે પિછાનુ હુ પણ વિજ્ઞાન મહારાજે પોતાની પ્રયોગશાળા (લેબોરેટરી) છોડીને અહીં પાંજરામા પધારવાની કેમ તસ્દી લીધી !

આ. વિજ્ઞાન આ તો ઇન્ટરવલ છે વિરામનો વખત છે પણ નામદાર ' મને ડર છે કે આ સોહામણી પ્રતિમા, જ્યુરરનુ કામ કરવાને બદલે, આંસુ અને આક્રંદની નદીઓ ન વહાવે '

સમાજદેવી જો આરોપી સાબિત થાય અને વિજ્ઞાન ફાંસીએ લટકે, તો હુ જરૂર પોક મૂકીને રડીશ

[કોર્ટમાં ખળખળાટ હાસ્ય થાય છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ સમાજબાનુ ! આપ આ પને સ્થાને બિરાજો. આરોપી ! આ 'નાગરિક 'ને તપાસવા છે !

આ. વિજ્ઞાન (હસીને)—શું 'નાગરિક' જેવા સગીર બચ્ચાંને પણ જ્યુરર બનવાનો મોકો મળે છે ! અને બે વર્ષ પહેલાં ચૂંટણીની રસાકસીમાં જ મારા મારી માટે આ નાગરિક સદ્ગૃહસ્થને અદાલતમાં આણ્યા હતા ! વારુ આ 'બેકાર'ને 'કાર'માં બેસાડીને સાલી, અહીં કેમ બેસાડ્યા છે !

બેકાર ન્યાયમૂર્તિઓ તો માત્ર મુકદ્દમો સાંભળી ચાલ્યા જશે પણ મને તો તમારા કેસ પાછળ પૂરેપૂરો વખત આપવાની અનુકૂળતા છે

[હસાહસ]

આ વિજ્ઞાન નામદાર ! કૃષિવિદ્યા જેવી મીસ એમીકલ્ચર નામની બાનુએ મારા પર ભરણપોષણનો દાવો માંડેલો તેમાં આ બેકારે જુઠ્ઠી જુબાની આપી હતી.

[ન્યાયમૂર્તિઓ અને કારકુન, પાકા સાથે ધીરી વાતચીત થાય છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ આરોપીનો વાંધો માન્ય રાખવામાં આવે છે અને નાગરિક તથા બેકાર—એ બન્નેને જ્યુરરો તરીકે નાલાયક ગણવામાં આવે છે

બેકાર (કપાળ પર હાથ મૂકી) આ ચાલ્યો ત્યારે. મને તો બધે જ બેકારી દેખાય છે ! (માન્ય કરેલા જ્યુરીના સદ્ગૃહસ્થો. ઊભા થઈ સોગનપૂર્વક જાહેર કરે છે કે)—અમે જ્યુરરો અમારા-માંથી અર્થ મહાશયને સર્વાનુમતે અધ્યક્ષ તરીકે પસંદ કરીએ છીએ, અને સોગંદ લઈએ છીએ કે, આ મુકદ્દમામાં રજુ થતા પુરાવાઓનો અમારી પસંદગી પ્રમાણે વિચાર કરીને મરજી મુનાસબ ચુકાદો આપીશું !

આ. વિજ્ઞાન વાહ ! વાહ !

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ ચૂપ. શાંતિ !

ફરિયાદપક્ષનો વકીલ (ઊભો થઈને) સદરહુ કેસમાં ૩૦૨ ની કલમ અનુસાર માનવતાના ખૂનનું તહોમત છે પણ હું આપ નામદારોને નિવેદન કરું છું કે આપણી કોર્ટ કામકાજ ચલાવી રહી છે ત્યાં સુધી તો પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે માનવતા હજુ મરણને શરણ ગઈ નથી શું આપણે બધા અત્યારે જીવતા જાગતાં નથી !

[હસાહસ.]

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ Order ! શાંતિ ! એમાં શંકાને સ્થાન ન હોય. પણ હું વકીલ મહાશયનું તહોમતનામા તરફ ધ્યાન ખેંચુ છું કે સદરહુ તહોમત આજથી પચાસ વર્ષ પછી થનાર ખૂનનો ઉલ્લેખ કરે છે આજે ૧૯૪૮ માં તો આપણે ચોક્કસ જીવતા બેઠા છીએ ! હું સરકારી વકીલને પૂછું છું કે, ઈ સ ૨૦૦૦ માં માનવતા નક્કી મૃત્યુ પામશે એવી સાબિતિ માટે તેમની પાસે શા પુરાવા છે !

સરકારી વકીલ મહાન જ્યોતિષી શ્રી કૃષ્ણાચાર્યજીનું ભાવિકથન હું કોર્ટને વાંચી સંભળાવું છું (પુસ્તક ઉઘાડી વાંચે છે) "વિજ્ઞાનના વિધાતક યંત્રવાદને પરિણામે ઈ સ ૨૦૦૦ માં માનવતા સંપૂર્ણ વિનાશને પામશે."

બચાવ પક્ષનો વકીલ ધૂમકેતુના દર્શનથી શેરો અને વેલ્સ જેવા વિદ્વાનોએ પણ જણાવેલું કે, ૧૯૧૨ માં આખી દુનિયા

દૂર થઇ જશે અને સંવત ૨૦૦૦ માં જગતના જલપ્રલયની આગાહી પણ જોષીઓએ જ આપેલી શું ખગોળશાસ્ત્રીઓ તથા જ્યોતિષીઓના અભિપ્રાયોને વિશ્વસનીય પુરાવા તરીકે કોર્ટમાં વાપરી શકાય, નામદાર !

[જ્યુરરો તથા ન્યાયમૂર્તિઓમાં થોડી મસલત ચાલે છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ ૨૦૦૦ માં માનવતાના મૃત્યુની ચોક્કસતા શંકાસ્પદ જણાય છે એટલે અમારો નિર્ણય છે કે, ૩૦૨ ને બદલે ૩૦૭ મી કલમના આરોપ આધારે આ મુકદ્દમો ચલાવવો.

બ. વ. પણ નામદાર ! આથી તો મારા નિર્દોષ અસીલ ઉપર માનવતાના ખૂનની કોશિષનું તહોમત લગાડવામાં આવે છે તે યોગ્ય નથી ' માનવતા પર હુમલો કર્યાની કોશિષ ' માટે કપર મી કલમ લગાડી આ કામ ચલાવાય, એવી મારી વિનતિ છે

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ આ કાળદેવની (Time) વરીષ્ઠ અદાલત છે ત્રીજા વર્ગના ન્યાયાધીશ સમક્ષ ચલાવવા યોગ્ય ગુન્હાનું કામકાજ, આ બેન્ચને હસ્તક લેવું ઉચિત નથી. ગુન્હાનો પ્રકાર છેવટે નક્કી થશે માટે સરકારી વકીલને હું કામ આગળ ચલાવવા ફરમાવું છું

સરકારી વકીલ (કાગળોનું જુથ ઉઘાડીને) નામદાર સાહેબો ! અને જ્યુરીના સભ્યો ! આ અપૂર્વ અને અનોખા પ્રકારનો મુકદ્દમો છે માનવતાનું ખૂન થતું અટકાવવાના અને માનવજાતિની રક્ષાના હેતુથી, તે અત્રે સાદર કરવામાં આવે છે વિનાશના અનેકવિધ સાધનોની શોધ કરીને આરોપીએ વિનાશને સરજ્યો છે, હસ્તકલા અને ગૃહઉદ્યોગોનો નાશ કરી બેકારી વધારી છે, મૌલિક વિચારશ્રેણિનો શ્વાસ રૂંધ્યો છે, પશુવત્ જીવન પ્રેર્યું છે

અરે ઇશ્વરનો ઇન્કાર કરી, આધ્યાત્મિક ઐહિક આબાદીનો પણ અંત આણ્યો છે એવું એવું તો આરોપીએ ઘણું કર્યું છે આરોપીના વિરૂદ્ધ ફરમાવેલા તહોમતનામા માટે હું હવે મારા સાક્ષીઓ રજુ કરીશ

[Politician રાજદ્વારી મુસદ્દી પોકાર પડતાં હાજર થઇ સોગન લે છે]

સરકારી વકીલ આ આરોપી વિષે તમે કાંઇ જાણો છો ?

મુસદ્દી હું જાહેર કરી શકું તે કરતાં ઘણું ઘણું વધારે ગુપ્ત રહસ્ય આ આરોપી માટે જાણું છું

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ મુદ્દાસર વાત કરો. વાચાળ ન બનો

બચાવ પક્ષનો વકીલ વાચાળતા તો તેની પ્રાણપ્રકૃતિ છે, નામદાર !

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ . ભલે, પણ તે બને તેટલું ટૂંકમાં કહેવાનું રાખે

મુસદ્દી મેં જાતે જોયું છે તે કરતાં વિશ્વસનીય મિત્રમંડળ પાસેથી ઘણું ઘણું સાંભળ્યું છે કે, છેલ્લી છ સદીમાં જેટલાં યુદ્ધો થયાં તેમાં, ગન પાવડર પોઇઝન ગેસ, હવાઇ ટોર્પીડો, સુરંગો, જળ-જહાજો અને એવાં અનેક સાધનો વડે લગભગ બે કરોડ માણસોનો સંહાર થયો. આ બધા સાધનોની શોધ, સાહેબ ! આ આરોપીએ જ કરેલી અને તે પણ માનવતાને મારી નાખવાના ઇરાદાથી જ હજુ પણ આરોપી વિશ્વવિગ્રહમાં વાપરવા અમોઘ મૃત્યુકિરણની શોધમાં મશગુલ

છે જો એ કિરણ શોધાયું તો એક એક માણસ, આપ નામદાર પણ !

[હસાહસ]

ન્યા સરકારમૂર્તિ બસ, બસ, બચાવ પક્ષના વકીલને હું ઉલટ તપાસની રજા આપું છું

બ. પક્ષનો વકીલ મીસ્ટર મુસફી ! તમારી ઉમર કેટલી ?

મુસફી હું માનવજાત જેટલો જુનો પુરાણો છું, છતાં નિત્ય નવિન તાજોમાજો છું

બ. પ વકીલ આટલી ઉમરમાં તમે કદી જુઠું બોલ્યા છો ?

મુસફી શું પૂછો છો ? (હસીને) એ તો મારો ધધો—અરે ભૂલ્યો—ધર્મ છે !

[હસાહસ]

બ પ. વકીલ આરોપીના સાધનો વડે બે કરોડ માનવીઓને મરતા તમે જોયા છે ? અથવા આરોપીના સાધનો ન શોધાયાં હોત, તો તે માનવીઓ મરી ન જાત, એમ તમે કહી શકો છો ?

મુસફી હું એટલું કહી શકું છું કે, આરોપીના સાધનોની અસરથી જે લુલા, લગડાં આંધળા, મુગા ને બ્હેરા બનીને જીવી ગયાં છે તે કરતા, મરી ગયેલા સુખી થયા છે

[હસાહસ]

ન્યા. સરકારમૂર્તિ - મુદ્દાસર જવાબ આપો. મૃત્યુકિરણ એ આજે કે ભવિષ્યમાં સભવિત વસ્તુ છે ?

મુસફી : તે હું ચોક્કસ ના કહી શકું

ન્યા. સ તમે જઈ શકો છો.

[જમીનદાર—નો પોકાર થતા એક બરો બાજુથી બરેયો અને દાઢી સુધી ફુલેલા ગાલવાળો બારે માણસ આવે છે અને સોગદ લે છે]

સરકારી વકીલ તમે આ આરોપી વિષે શુ જાણો છો ?

જમીનદાર આ આરોપીએ યન્ત્રોને ઉપજાવીને માનવજાતના વિનાશનું બી રોપી દીધુ છે, નામદાર ! દૂધ, દહી અને ઘી મધથી છલકાતી ભારતભૂમિના ભૂતકાઓ નખમાય રોગને ઓળખતા નહતા ચોખા છડવાની, સુતરની, કાપડની એવી એવી મીનોએ, આરોગ્ય, પોષણ, શિવણ, કાંતણ, હસ્તકલા, ગૃહઉદ્યોગ વગેરેને વિદાય આપી છે દરેક કાર્યનું ગૌરવ ખડિત થયુ છે ભણેલો માણસ નેતા બની ભાષણ કરે પણ હળની લાકડી સરખી ય હાથમા લઈ શકતો નથી આપણી ખેતી અને ગાયોની બાબતમા પણ સતોષ તથા સમૃદ્ધિ ઓસરી ગયા છે દુષ્કાળ, મોંઘવારી અને બેકારી પ્રસરી રહ્યા છે બળદ ગાડાનુ સ્થાન મોટર-કારોએ પચાવી પાડ્યુ છે આ યન્ત્રોની મ્હોકાણ શુ કહું, નામદાર !

બચાવ પક્ષનો વકીલ ત્યારે તમે કોર્ટમા શી રીતે આવ્યા !

જમીનદાર મારી અપટુડેટ રોલ્સરોયમા વળી.

[હસાહસ]

બ. પ. વ. ત્યારે યન્ત્રોની વિરૂદ્ધ શા માટે બોલો છો ?

જમીનદાર એ તો પગમા પીડા છે એટલે ! બાકી, મોટર મને બિલકુલ પસદ નથી.

બ પ વ. તમે માનો છો કે યન્ત્રો ન હોત તો, આ તમારા કોટપરની પીન તથા કાંડાની ઘડીઆળ વગેરે જરૂરી આતની ચીજો તમને મળી હોત ?

જમીનદાર આ બધી વસ્તુઓની જરૂર જ શા માટે ? મશીનોના માલીક બનવાને બદલે, આપણે બધા જ ગુલામ મશીન બની રહ્યા છીએ કુ બહુ જાડો ન હોત તો આ કોટના બટન માટે પીન ન વાપરત '

[હસાહસ]

બ. પ વ. ગામનો લુહાર એવી પીન ન બનાવી આપે '

જમીનદાર એ જ પચાત છે ને ' આરોપીએ આપી નાનકડી વસ્તુઓમા પણ બજાર એવુ કબજે કરી લીધુ છે કે બિચારા લુહારનુ શુ ગજુ કે હરિફાઈમા ઉતરી શકે '

બ પ વ ખેતીવાડી અને નવી નહેર–યોજનાઓમા યન્ત્રોએ શુ ફાયદો નથી આપ્યો ?

જમીનદાર કોને ? કામ કરનાર ખેડૂતને ? મારા ગામમા તો નહેર શુ પણ નાનુ ખાબોચિયુ ય નથી અને મારા ભત્રીજાની જમીન તો સરકારી યોજનાથી સાવ ખારી ઉસ થઈ ગઈ છે ' અને પેલા પપો તો પાચ મહિનામા ભાંગીને ભૂક્કો થઇ જાય છે '

બ. પ. વ. જ્યા સુધી જમાનદીના દર અને કર–વેરામા વધારો નથી થતો ત્યા સુધી જ આ ખેડૂતોના પરસેવે તગડા થતા જતા જમીનદારની જાતની તાગડ ધીના છે !

સરકારી વકીલ પણ આરોપીને હાથે જ્યારે આખી માનવજાત મરી જવા બેઠી છે ત્યા આ જમીનદારોની જમાત શી રીતે જીવવાની છે ?

જમીનદાર (પોતાના પેટ પર હાથ ફેરવતા) અમે જમીનદાર યાવચ્ચન્દ્ર દિવાકરો રહેવા સર્જાયેલા છીએ

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ આપ જઈ શકો છો જીનવાણીને હાજર કરો.

[જીનવાણી સોગદ લે છે]

સરકારી વકીલ આ આરોપી વિષે તમે શુ કહેવા માગો છો '

જીનવાણી આરોપીની પ્રવૃત્તિઓ પછી, સોક્રેટિસ, પ્લેટો, એરિસ્ટોટલ, શેક્સપીઅર, કીરદૌસી, વાલ્મિકી, વ્યાસ, બુદ્ધ, જિસસ, મહમદ જેવા મૌલિક વિચારકો અને ચિંતકોની આયાત ઓછી થઇ ગઈ છે વર્તમાનપત્રોના વાસી સમાચાર તથા રેડિયો અને સીનેમાના હળવા–હલકા સગીતે માનવ–મનની સ્વતત્ર સર્જન શકિતને મદ કરી કરી નાખી છે

બ. પ. વ. તમારી પાસે રેડિયો છે ?

જીનવાણી હતો, પણ ઘોઘાટથી કટાળી કાઢી નાખ્યો '

બ. પ વ. વર્તમાનપત્રોના વાંચકો શુ પોતે વિચાર કરી શકતા નહિ હોય ? રેડિયો–સીનેમામાં શુ સર્વોત્તમ સગીત નહિ જ માણી શકાતુ હોય ?

જીનવાણી તે હુ ન કહી શકુ, પણ તેઓને તૈયાર વિચાર લેવાની ટેવ તો પડી ગઇ છે જુના જમાનામા સુવર્ણના અલકારોમા મોહાતી વનિતાઓ આજે વાચનને વળગતી થઈ છે '

બ. પ. વ. તમારી પાસે કેટલુ સોનુ છે !

જીનવાણી મારી આબરૂ એ જ મારુ સોનુ મારી પ્રતિષ્ઠા એ જ મારી મિલ્કત

[હસવા–ખિસી જાય છે]

[ધર્મરાજનો પોકાર થતાં તે પ્રવેશે છે]

સરકારી વકીલ આપનું જ નામ ધર્મરાજ કે ? આપને શું કહેવું છે ?

ધર્મરાજ આ માનવતાનો મહાખૂની સૃષ્ટિના સર્જકને હસી કાઢે છે, ઈશ્વરના ઈન્કારનો બોધ કરે છે (આવેશમાં) તે કહે છે કે બાળકને જન્મ લેવામાં કે શ્વાસ ધારણ કરવા માટે પ્રભુ-પ્રભુની કોઈ જરૂરિયાત નથી. ધર્મ તો લોકોને આપેલું અફીણ છે આરોપી, માત્ર પ્રત્યક્ષ જગતની મર્યાદિત માહિતિ ધરાવે છે અનંત અદૃશ્ય વિશ્વ વિષેની જે વિગતો માત્ર પવિત્ર મહાપુરુષો જ જાણી શકે છે તેનાથી તે બિલકુલ બિનવાકેફ છે, નામદાર !

બ. પ. વ. તમે પ્રભુને પ્રત્યક્ષ જોયા છે ?

ધર્મ નજરે ન જોવાય તેથી શું ગયું ?

બ. પ. વ. : જેને પ્રત્યક્ષ જોઈએ નહિ તેનું અસ્તિત્વ કેમ હોઈ શકે ?

ધર્મ તો હું આપ સાહેબનું મગજ કાપ કરતું જોઈ શકતો નથી. એટલે મગજ નથી, એમ માનું ?

[હસાહસ]

બ. પ. વ. આપને એમ નથી લાગતું કે બીજી દુનિયાની ચર્ચામાં બહુ ધ્યાન આપવાથી, આપણે આ દુનિયાને ખોઈ બેઠા છીએ ?

ધર્મ : આપની ગેરસમજ થાય છે મહેરબાન ! આ દુનિયા એટલે કે દરેકને સમજાવે તો હું બહુજ ગૌરવ થતા માટે હું આ આરોપીના નાસ્તિકવાદ ઉપર હું હંમેશા પ્રહાર કરતો રહ્યો આવ્યો છું અને કરતો રહીશ

બ. પ. વ. - વિદ્વાનની મારફત તમે શું ચાલી અહીંયાનું ખૂન-સર્દ થઈ ગયું ?

ધર્મ (મૂછમરડી) આ આરોપી પોતાની પ્રેરણા શયતાન પાસેથી મેળવે છે

બ. પ. વ. નામદાર સાહેબો ! સાક્ષીએ આ નવો મુદ્દો ઊભો કરેલો છે તેનો જવાબ આપવા મારા અસીલને પરવાનગી આપવા હું વિનંતિ કરું છું કારણ આ સાક્ષી ઘણુ જ મહત્વનો છે

[ન્યાયમૂર્તિઓમાં મસલત ચાલે છે]

ન્યાયમૂર્તિ વાહ, પરવાનગી આપવામાં આવે છે

આરોપી વિદ્વાન શયતાન પાસેથી સહેજ પણ પ્રેરણા હું મેળવતો નથી તમે બધા નિયમિતપણે મંદિરોમાં પૂજા-પાઠ ને પ્રાર્થના કર્યા કરો છો, નૈવેદ્ય ભોગ ધરો છો છતાં તમારા દેવો કશું લક્ષ્યમાં લેતા નથી તમને કાંઈ દેતા નથી. પણ મેં મારી શોધોથી મનુષ્ય માત્રની શક્તિ, સંપત્તિ સત્તા લાખો ગણી વધારી મૂકી છે મેં સારા નગરો અને નિવાસસ્થાનો, નૌકા-વહેલો, હરિયાળાઓ, સ્નાનાગૃહો રચ્યા છે વ્યાધિ અને મરણની સામે પણ મેં યુક્તિઓ અને સાધનો શોધી આપ્યા છે રોજ રોજ માણસોનો શ્રમ અને બોજો ઓછા થાય છે, અને સુખચેન વધે છે, ન મારે લીધે ઈશ્વરના પ્રકાશપ્રેરક આદેશને મેં અનુસર્યો છે જ્યારે તમે અને તમારા ધર્મગુરુઓએ તો પ્રકાશને બદલે અંધારા વાવ્યાં છે ખુદ ઈશ્વરને પણ અંધારામાં સંતાડી રાખ્યો છે

ધર્મ તમારી કહેવાતી શોધોને લીધે તો જ્યાં જુઓ ત્યાં ભણતરની છત અને દુર્ગુણનું ઝેર બહુ જણાય છે ધનના ભારથી ગરીબ શ્રમિકોના હાથમાં જ તમારી એરડો વારો દોરાયો લીધો

અસખ્ય સ્રીપુરુષોના આક્રદથી વાતાવરણ કપી ઊઠે છે જ્યા જ્યા આત્માના અનુસધાન વિનાની તમારી શોધોનો પજો પડે છે ત્યા ત્યા નગરનાશ અને માનવસહારના તાડવ જોવા મળે છે શસ્રસજ્જ રાષ્ટ્રો, તમારી જ મદદથી, મૃત્યુના મોરચા રચવા મડી પડે છે વિગ્રહ, વિસવાદ, સઘર્ષ, અસત્ય અનીતિ અને નાસ્તિકતાના પ્રચાર માટે જ તમારા મુદ્રણાલયો અને પત્ર-પ્રકાશનો રાત્રિદિવસ કામે લાગી જાય છે નક્ષત્રમડળની તમારી શોધે, ઇશ્વરની સૃષ્ટિને સાવ બાજુએ હડસેલી દીધી છે

આરોપી વિજ્ઞાન તદ્દન ગલત ગેલીલીઓના સ્વપ્નનુ અને જુનોના અનુમાનોનુ મે સ્પષ્ટ નિદર્શન કર્યુ છે મારી પ્રવૃત્તિઓને લીધે તો સ્વર્ગની-આકાશી કિતાબ એવી ઉઘાડી થઇ ગઇ છે કે એનુ એકે એક પાનુ નાનુ બાળક પણ ઉકેલી શકે છે, સૃષ્ટિના રહસ્યો સબધી તમે તમારી અજ્ઞાનાવસ્થામા જે કલ્પના-કથાઓ વહેતી મૂકી છે, તે કરતા મારી શોધની વિગતો વધારે વાસ્તવિક અને આશ્ચર્યથી ભરેલી છે

ધર્મ ભલુ કરવાની મારી શક્તિ વિષે તમે અજાણ હો એમ જણાય છે શ્રી રામકૃષ્ણ, વિવેકાનદ, સાંઇબાવા વગેરેના જીવન જરા જુવો, તેઓ મારા વડે કેવા સુખી થઇ ગયા ?

આ વિજ્ઞાન તમારા વડે નહિ ઇશ્વર વડે પણ ધારો કે તમારી વાત કબૂલ રાખીએ તો પણ, થોડા સુખી આત્માઓ કરોડો માનવીઓના આસુ શી રીતે લૂછી શકે તેમ છે ! તમારો માર્ગ દુખી હૃદયોને સહન કરાવીને મોજ માનવાનો છે ગરીબો તો હમેશાં ભીખ માગતા જ રહે કે જેથી તમારો દાનનો માર્ગ ચિરજીવ રહે, એ તમારો માર્ગ ? તમારા ઉપજાવેલા વિધિ-વિધાનો, ક્રિયા કાંડો, પ્રભુને પણ તમારી મરજી મુજબ નચાવવા માગે છે ! ન સમજાય તેમ પાંટા પાડી બબડવુ, આડા ને અવળા, ઉંચા ને નીચા હાથ કરવા, જરૂર પડે આંસુ પણ વહાવવા-આ બધા ધતીગ લાખો લોકોને આડે માર્ગે લેઇ રહ્યા છે મૃત્યુ અને દુખને પણ દેવ બનાવી દીધા છે, માંટીમાથી જન્મેલો માનવી માટીમાં ભળી જવાનો છે-એવા પામર પ્રચારથી તમે મનુષ્યને દીન-હીન બનાવી દીધો છે રક્ષણ માટેની તમારી રોજની પ્રાર્થનાઓ છતા કેટલીય માનવજાતિઓ મરી પરવારી

ધર્મ जातस्य हि ध्रुवो मृत्यु

આરોપી વિજ્ઞાન નહિ મારૂ નૂતન જ્ઞાન, માનવજાતને એક દિવસે મરણમુક્ત કરશે એ મારૂ જુગ જુગ જુનું સ્વપ્નુ છે.

ધર્મ (હસીને) ઓ સ્વપ્ન સેવી ! કાન ખોલીને સાંભળી લો. આત્મા અજન્મા અને અમર છે પણ જન્મ પામતુ શરીર નાશવત છે તમારો પદાર્થના અવિનાશીપણાનો સિદ્ધાન્ત સાચો છે અણુ તત્વો નાશ ન પામતાં નવા આકારો ધારણ કરે છે માંસ, મજ્જા, મેદ, અસ્થિ વગેરેના સમુદાયરૂપ શરીર નાશ પામતા, તે પાછુ આવતુ નથી પ્રભુનો તેમા સકેત રહેલો છે કનક, કીર્તિ, કાન્તા, કુટુબ, ઇત્યાદિના પરપોટા જેવા સુખની મનુષ્યની પ્રભુને દયા આવે છે મૃત્યુની સગડીમા આ સર્વ વિકારો ગળી જાય છે મૃત્યુ કંઈ

રતી અને અનિવાર્ય છે તે રોકયુ રોકાય તેમ નથી, અને રોકવુ ઇષ્ટ પણ નથી. આ પૃથ્વી પરની માનવતાને તેના આયુષ્યકાળ પહેલાં મારી નાખવા પ્રયત્ન ન કરો તો બસ છે નહિ તો આ માયાવી જગતના અને પરલોકના સૂક્ષ્મ રહસ્યો સબંધી

આરોપી વિજ્ઞાન (વચમાં જ) પણ આ પૃથ્વી પરના જીવનને જ વધુ સુખદ અને મધુર બનાવવાનો વિચાર કરવાને બદલે, માણસે આવાં ગુપ્ત રહસ્યો શોધવા પાછળ શા માટે શ્રમ અને સમય બગાડવો જોઈએ ?

ધર્મ : કારણ આ જીવન એકાદ દિવસ કે પળ જેટલું ક્ષણભંગુર છે

આ. વિજ્ઞાન : તો તે દિવસ કે પળને જ, પ્રકાશ અને આનંદપૂર્ણ જીવન જીવી લેવા દો ને ? જુઓ આ માટે હું શાસ્ત્ર પાથી આધાર આપુ છુ

ધર્મ : (હસીને) વિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો આધાર લે છે ! કેવુ વિચિત્ર !

[હસાહસ]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ : શાન્તિ, ધર્મ મહાશય સ્થાને બેસી જાઓ છે (ધર્મ સ્વસ્થાને બિરાજે છે) (Investigating Officerને) તમે શુ કહેવા માગો છો ?

ગુન્હાશોધક અમલદાર : હું ગુન્હાશોધક અમલદાર છુ આરોપીને ગિરફતાર કરવામાં મને ઘણી જ મુશ્કેલી નડી છે નામદાર ! રોકતા ભાગી ગયો. મેં ગોળી છોડી. તો આરોપી મોટરમાં કૂદી પડ્યો. હું મોટરમાં નિકળ્યો ત્યારે તે વિમાનમાં ઉડ્યો. હું પણ એરોપ્લેનમાં ઉડ્યો. તેણે વિચિત્ર વેગવાળુ એર-ક્રાફ્ટ બદલ્યુ પછી તો બુલેટ, સીપ્લેન વગેરે એક એકથી ઝડપી વાહનો તેણે શોધી કાઢ્યા એન્ટીએરક્રેફ્ટ તોપના નિશાનથી મેં તેના વાહનને નીચે પાડ્યુ ત્યારે તે મારી આંખો સમક્ષ અદૃશ્ય થઈ ગયો !

[કોર્ટ ગુમસુમ સ્તબ્ધ બની જાય છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ : વિચિત્ર આરોપીની અદૃશ્ય થવાની શક્તિ વિષે આરોપનામામાં કાંઈ ઉલ્લેખ નથી.

ગુ અ : હું સત્ય કહું છુ નામદાર ! જમવા માટે જ્યારે તે દૃશ્ય થયો ત્યારે મેં તેને બાવડાથી પકડ્યો.

બચાવ પક્ષનો વકીલ : અમલદાર સાહેબ ! આપે ખુલ્લી આંખે મારા અસીલને અદૃશ્ય થતો જોયો !

ગુ અ. : હા, હા, ભોજન સમયે તે દેખાયો ત્યાં સુધી મેં મારી નરી આંખો એ નિહાળ્યા જ કર્યું કે તે ત્યાં હોવા છતાં અદૃશ્ય રહ્યો છે !

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ : આરોપીનો હું આ બાબત ખુલાસો માગુ છુ

આ વિજ્ઞાન : નામદાર ! માનવતાને બને તેટલી મદદરૂપ થવા માટેના મારા પ્રયાસોમાં અંતરાયરૂપ બનારી કેટલીક વ્યક્તિઓ જેવી કે વહેમ, અજ્ઞાન, પૂર્વગ્રહ, સ્થાપિત હિતો, ધર્માંધતા વગેરે મારી સાથે અદાવત રાખે છે તેથી તેઓ દ્વારા મારા કેસની સુનાવણીને અદાલતથી વિપરીત રીતે રજુ કરવા કોશિશ થયેલી છે માટે આખો મુકદ્દમો પૂરો થતાં સુધી, કોર્ટના મનમાં અમળ પૂર્વગ્રહો સ્થાન ન પામે તે માટે હું નામદાર કોર્ટને વિનંતિ કરુ છુ મારી શોધખોળ, પ્રામાણિકપણે માનવજાતના કલ્યાણના જ પ્રયોજનથી પ્રેરાયેલી છે પરંતુ સ્વાર્થ લુચ્ચા માણ

સોએ તેની ચોરી કરી, દુરુપયોગ કરેલો છે જેમ કુહાડાની રચના લાકડા કાપવા માટે થઈ છે છતા તેનો ખૂન કરવા પણ ઉપયોગ થાય છે જેમ માનવતાનો મિત્ર હોવાનો દાવો કરનાર રાજદ્વારી પુરુષ, દુશ્મન બની માનવતાને આત્મઘાત પ્રતિ પ્રેરે છે તેમ મારી શોધખોળના ઘણા સ્વાર્થી હિમાયતીઓ પોતાના મલિન હેતુ બર કરવાના કારણે અને નિષ્ફળ નીવડવાના કારણે મને બદનામ કરે છે હુ તો નમ્રપણે જાહેર કરુ છુ કે વિજ્ઞાની માત્ર માનવજાતની જ પેદાશ છે અને તેથી માનવતાનુ મૃત્યુ આણવાનો મારો લેશ પણ ઇરાદો હતો નહિ, અને હોઇ શકે પણ નહિ

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ આ બાબતમા તમાર કોઇ સાક્ષીઓ ?

આરોપી વિજ્ઞાન હા, જોઇએ એટલા. ડૉક્ટર, જ્ઞાન, વિદ્યુત વગેરે.

[પ્રથમ સાક્ષી ડૉક્ટર medicine સાથે પ્રવેશ કરે છે હાથમાં બેગ છે]

બચાવ પક્ષનો વકીલ ડૉક્ટર ! આરોપી સબધે આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

ડૉક્ટર બહુ જ સરસ. આરોપી મહાશયની પરોપકારક પ્રવૃત્તિઓને પરિણામે, એક વર્ષની અદરના બાળકોનુ મરણ પ્રમાણ ૭૫ ટકા ઘટી ગયુ છે કૉલેરા, પ્લેગ, ઇન્ફ્લુએન્ઝા, ટાઇફૉઇડ, વગેરે વ્યાધિઓથી થતા મરણોમા પણ ૫૦ ટકા ફેર પડી ગયો છે હાથીપગા જેવા અનેક વિચિત્ર દરદોથી મનુષ્યના જીવન મૃત પ્રાય બની જાય છે પણ તેના અસલ કારણોનુ નિદાન અને ચિકિત્સાની શોધખોળને લીધે, એ દર્દો હવે ઓછા થાય છે ચશ્મા અને શ્રવણયત્રની શોધે લાખો માણસોને આંધળા-બ્હેરા બનતા અટકાવ્યા છે—અરે કેટલાયને આંખો અને કાન આપ્યા છે બિલકુલ પીડા પામ્યા સિવાય થતી શસ્ત્રક્રિયાની, કુશળતાએ હજારોને નવી જીંદગી આપી છે લોકો લાબુ જીવે છે અને યુવાની માણી શકે છે અને હવે તો ઘરઘરમા પેન્સીલીન આવ્યુ છે

સરકારી વકીલ (ઉલટ તપાસમા) તમને ખબર છે કે ઘણીવાર ઓપરેશન સો ટકા સફળ થાય છે, પણ દર્દીનુ જીવન નિષ્ફળ નીવડે છે ?

ડૉક્ટર એ તો કેટલાક કેસમા એમ પણ બને પણ ડૉક્ટરના દિલમાં તો સમાનતા જ વસે છે પછી દર્દી મરે તો એનુ દુર્ભાગ્ય !

સ. વકીલ ચશ્મા વિના શુ ચક્ષુની દૃષ્ટિ સારી ન રહી શકે ?

ડૉક્ટર ન્યાયમૂર્તિઓ વિનાનો ન્યાય જેટલો સારો તેમ

[હસાહસ]

સ. વકીલ અત્યારે એક એવી માન્યતા થતી જાય છે કે જગતમા બહુ બાળકોની જરૂર નથી તેથી બાળકોના મરણ પ્રમાણમાં થતો ઘટાડો બિલકુલ માનવતાના હિતમાં નથી !

ડૉક્ટર એવી ખોટી માન્યતાને ચલાવી લઇએ તો પણ, એ ધ્યાનમાં રાખવુ જોઇએ કે, વિજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિઓના પ્રારભ પહેલાં પણ બાળમરણ સ્વાભાવિક હતાં

સ વકીલ અત્યાર, મદ્રાસ, કલકત્તા, કોચીન, ત્રિવેન્દ્રમ વગેરે સ્થલોમા હાથીપગાથી હજારો દર્દીઓ પીડાય છે, તે તમને ખબર છે ?

ડૉક્ટર – હા, પણ આવા દર્દીઓની પહેલાં બહુ મોટી સંખ્યા હતી. તે હવે વિજ્ઞાનના પાણી પુરા પાડવામાં સુધારા પ્રયાસો અને પ્રયોગ-સાધનોથી ઓછી થઈ ગઈ છે.

સ. વકીલ – વાહ, ડૉક્ટર! છોકરીના વીમા ઉતારવામાં તમે જુઠાં સર્ટીફીકેટો આપો છો, એ વાત ખરી કે ?

ડૉક્ટર – નિષ્ફળ જીવનના હેતુથી હું છોકરીના વીમાને આવકારતો નથી પણ પાછળ બહોળું કુટુંબ મૂકી જનારા જીવનના વીમાને હું આશાપૂર્વક સ્વીકારું અને જુઠાં સર્ટીફીકેટ માટે જો પૂછતા હો તો, ભૂલી ગયા કે આ સરકારી વકીલની જગ્યા મેળવવા માટે મારી પાસે ખોટી ઉમરનું સર્ટીફીકેટ લેવા કોણ આવ્યું હતું ?

ન્યા. સરકારમૂર્તિ – આ મુદ્દાને લગતી હકીકત નથી, માટે રદ કરવામાં આવે છે.

સ. વકીલ – તમે પ્રખ્યાતિ પામેલા ડૉક્ટર છો, એટલે પૂછું છું તમારા લોકોનું જીવન સુખી અને સમૃદ્ધ બને તે માટે તમે ડૉક્ટરો માંદગી વધારવામાં વધારે પડતો રસ લો છો, એમ નથી લાગતું ?

ડૉક્ટર – કદાચ અમે એમ કહીએ છીએ એમ લાગતું હશે. પણ અમારી દાયણ-નર્સો જ્ઞાન-પ્રમાણ વધારવામાં વધારે રસ લે છે, એ શું સત્ય નથી ?

[હસાહસ]

સ. વકીલ – તમે ડૉક્ટરો આ દુનિયામાં ન હો તો, શું થાય ?

ન્યા. પ્રધાનમૂર્તિ – હું ધારું છું કે ડૉક્ટર વિના લોકો કુદરતી મોતે જ મરે !!

[હસાહસ]

(વધુ આવતે અંકે)

આગ

લોકને કરવા વાત મળી ગઈ,
દુશ્મને આઘાત મળી ગઈ,
બેપરવા, ને આ જિંદગી આખી,
જાગવા કાજે આગ મળી ગઈ

શ્રી. ઉશનસ્

સંજીવની.

શ્રી પ્રાણલાલ પ્ર. બક્ષી

જે જીવનમા જરા અને મૃત્યુ વ્યાપે નહિ, એની અમર જીવનની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવામા આવે, તેને સંજીવની-વિદ્યા કહેવામા આવે છે એ મૃત-સંજીવની આપણ અલ્પ શક્તિવાળુ જીવન બનાવે છે પરન્તુ તેને માટે આપણા ચાલુ જીવનને હાથમા લઈ તેને કસોટી ઉપર મૂકી પરિવર્તન કરવુ પડે છે એટલે કે દિવ્ય-જીવન માટેનુ ઘડતર નવેસરથી ઘડવુ પડે છે કહ્યુ છે કે—

"જરા મીચ વ્યાપે નહિ, મુઆ ન સુનીયે કોય,
ચલ કબીર વા દેસ કો, વૈદ રમૈયા હોય."

હાલના સમયમા હજારો લોકો આધ્યાત્મિક જીવન ગાળવાને માટે પ્રયાસ આદરે છે તેમાના ઘણાખરા આધ્યાત્મ જીવન કેવા ધોરણ ઉપર રચાયુ છે તેમજ તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતો શુ છે તે સારા પ્રમાણમા સમજવા લાગ્યા છે છતાંપણ તેમના ધાર્યા પ્રમાણે પરિણામ લાવી શક્યા નથી આમ થવાનુ શુ કારણ છે તે સ્પષ્ટ-રીતે તેઓ સમજી શકતા નથી હાલમા જે અધ્યાત્મ જ્ઞાન આપણા જાણવામા આવેલુ છે તેનાથી અથવા તેની સહાયતાથી પ્રથમ નહી જાણવામા આવેલુ એવુ મહાન પરિણામ લાવવુ જોઈએ જેનાથી આપણે માત્ર આપણા જીવનની અંદર રહેલી દરેક ખોટ ખામીઓ નિર્મૂળ કરવી જોઈએ એટલુ જ નહી, પરંતુ જે જે લોકો આધ્યાત્મિક જીવન ગાળતા હોય તેમના જીવનમાથી પણ દરેક પ્રકારની ખામીઓ અને અપૂર્ણતાઓ દુર કરીને આપણુ જીવન આદર્શમય બનાવવુ જોઈએ એટલે કે એ સત્, ચિત્ અને આનંદના મહોદધિમાથી દરેક પ્રકારની જોઈતી શક્તિ અને સાધન પુરતા પ્રમાણમાં મળી શકે છે એ બાબતની આપણને ખાત્રી થવી જોઈએ આધ્યાત્મિક જીવન ગાળવાને માટે આપણા જીવનને સંપૂર્ણ રીતે હાથમાં લેવાની જરૂર છે અને એક હીરાને ચકચકીત બનાવવાને માટે તેની જુદી જુદી રીતે પહેલો પાડવામા આવે છે તે પ્રમાણે જીવનની અંદરની ખામીઓને કાઢી નાખી તેને બદલે દિવ્યતાના ભાવો ભરવાને માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવુ જોઈએ મનુષ્ય જીવનનો ખરો ઉદ્દેશ એક આદર્શ જીવન બનાવવા માટેનોજ હોવો જોઈએ એટલે કે જે આત્મપ્રકાશ તેની હાલની સ્થિતિમા ઘણાજ ઓછા પ્રમાણમા વ્યક્ત થઈ શકે છે તે સંપૂર્ણ રીતે વિકસિત થાય એવુ જીવન બનાવવાને માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવુ જોઈએ આપણે જાણીએ છીએ કે જગતમા બે માર્ગ છે તેમા એક તો પ્રવૃત્તિ માર્ગ અને બીજો નિવૃત્તિ માર્ગ બન્નો માર્ગ પૈકી પ્રવૃત્તિ માર્ગ ઉપર પ્રમાણ કરનારા મનુષ્ય અધિક સંખ્યામા હોય છે તે માર્ગ ઉપરનુ જીવન કેવી જાતનુ હોય છે, તેનો આપણને દરેકને અનુભવ છે અર્થાત્ આપણી આજુબાજુના જગતમા તે માર્ગના પ્રવાસીઓની પરિસ્થિતિ કેવી હોય છે તે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ ત્યારે પ્રવૃત્તિ માર્ગ હંમેશા પોતાના અંતિમ ધ્યેયથી દૂર અને દૂર ખસેડી લઈ જનાર છે ત્યારે નિવૃત્તિમાર્ગ મનુષ્યને હંમેશા પોતાના અનંત જીવનરૂપ જે ધ્યેય છે તેના તરફ લઈ જનાર છે આ બન્ને માર્ગ પૈકી જે અનંત જીવન પ્રતિ આકર્ષણ કરનારો નિવૃત્તિમાર્ગ છે તેનેજ ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

હાલના સમયમાં જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણા આદર્શ જીવનાદે જગતની મહાન સેવા કરવાની અમુલ્ય તક આપણને પ્રાપ્ત થયેલી છે ત્યારે એ મહાન દિવ્ય શક્તિનો ઉપયોગ માત્ર સ્થૂલ શરીરની તંદુરસ્તી અને આબાદી પ્રાપ્ત કરી સમાધાન માની બેસી રહેવામાં નથી. પરંતુ તે મહાન શક્તિનો ઉપયોગ જગતના વિકાસી કાર્યમાં મદદ કરવા માટે ઘણીઘણી રીતે કરવો પડે છે છતાં આ મહાન કાર્યો કેવીરીતે સહેલાયથી ફળીભૂત કરી શકાય તેના કુપામાર્ગથી ઘણા થોડા જાણીતા હોય છે. જનસમૂહનો મોટો ભાગ જે નાની નાની બાબતોમાં ફતેહમંદ પરિણામ લાવી શકે છે પરંતુ આવી મોટી બાબતમાં ધાર્યું પરિણામ લાવી શકતા નથી તેનું શું કારણ છે તે સહજ સમજી શકાય તેમ છે ધાર્યું પરિણામ નહી આવવું તેનું કારણ એવું છે કે એક માણસ બે ઘોડે ચઢી શકતો નથી તેમજ એકી સાથે બે માલીકની સેવા ઉઠાવી શકતો નથી અર્થાત્ એકી વખતે આપણે બન્ને માર્ગ ઉપર ચાલવા માગીએ તો ચાલી શકીએ નહી. અભ્યાસ માર્ગમાં આગળના મેળવી હોય તો દઢ નિશ્ચયથી આપણે એકજ માર્ગનું એટલે કે જે માર્ગ આપણને અનંત જ્ઞાન તરફ લઈ જનાર છે તે નિવૃત્તિમાર્ગનુંજ અવલંબન કરવું જોઈએ

જ્યારે આપણને એમ જણાવવામાં આવે છે કે ઈશ્વરે મનુષ્યને પોતાની પ્રતિકૃતિ રૂપ બનાવ્યો છે ત્યારે આપણે વિચારના એક પ્રકારના નવીન વાતાવરણમાં પ્રવેશ કરો હોય એમ જણાય છે એ બાબત અપૂર્ણ રીતે સમજતા પણી કોઈ નવીન પ્રકારની શોધ કરી હોય અથવા આપણે કોઈ જુદી રીતે વિચાર કરવાને તેમજ જ્ઞાન મળવાને કોઈ નવીન માર્ગ શોધી કાઢ્યો હોય એમ આપણને જણાય છે પ્રથમની માન્યતા એવી હતી કે આપણે એક પાપીની માફક અને એક નિર્બળ અને અજ્ઞાન મનુષ્ય તરીકે જીવન ગાળીએ છીએ. પરંતુ હાલના નવીન સત્યથી આપણને એમ સમજવામાં આવ્યું છે કે આપણે એક દિવ્ય વ્યક્તિ તરીકે પ્રભુના બાળક કે રાજકુમાર તરીકે શક્તિવાન પરિપૂર્ણ દિવ્ય આત્મા તરીકે આપણું જીવન ગાળીએ છીએ અને આવી સમજનો જ્યાં ઉદય થયો તે ક્ષણેજ ક્યા માર્ગ પર આપણે પ્રયાસ કરવું બેહતર છે તેનો આપણે નિશ્ચય કરી લેવો જોઈએ. કારણ કે હવે એક જ માર્ગ નિશ્ચિત કરી રાખવું પડશે. દીલમાં અને હોઠમાં જુદું જુદું એટલે માન્યતા કંઈ અને વર્તન કંઈ એવા પ્રકારનું જીવન હવે નભી શકશે નહીં. કેમકે તેથી કોઈપણ પ્રકારના ધારેલા પરિણામને લાવી શકાય નહીં.

ઘણા લોકો દિવ્ય સત્યની અંદર માન્યતા ધરાવે છે, અને તેઓ સંપૂર્ણ રીતે માન્ય કરે છે કે મનુષ્ય એ ઈશ્વરની પ્રતિકૃતિરૂપ છે છતાં પણ તે પોતાને મનુષ્ય પ્રાણી તરીકે નિર્બળ હોવાનો વિચાર ચાલુ રાખે છે જ્યારે કોઈ મુશ્કેલ કાર્ય ઉભું થાય છે, અને તેમાં જ્યારે નિષ્ફળ નિવડે છે, ત્યારે તેઓ સ્વાભાવિકરીતે નિરાશ બની જાય છે તેઓની નિરાશાજનક ભાષા આ પ્રમાણેની હોય છે કે, " હું એમજ ધારતો હતો, પણ શું કરું ! હું તો માત્ર મનુષ્ય છું, એક નિર્બળ અને નાદાન પ્રાણી છું, આવા કાર્યને પહોંચી વળવાને અને તેમા આગળ વધવાને હું તદ્દન અશક્ત છું કોઈ વખતે હું આગળ વધવાને ભાગ્યશાળી થયો પરંતુ હજુ સુધી તો હું પોતેજ નિર્બળ છું એટલે મારે

પોતાને માટે સફળતા મેળવવાની વધારે આશા રાખી શકુ નહીં કારણ કે હુ માત્ર મનુષ્ય પ્રાણી છુ." આવા પ્રકારની શ્રેણી ઘણા મનુષ્યોના મનમા ઉદ્દભવે છે એજ સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપે છે કે તેમને પોતાના કાર્યમા શા માટે સફળતા મળતી નથી તેઓ પોતાની અદર રહેલી પૂર્ણતા અને દિવ્યતા અનુભવવાનો પ્રયત્ન તો કરે છે પરતુ સાથે સાથે તેમના મનમા મનુષ્ય તરીકેની નિર્બળતા અને અપૂર્ણતાના વિચાર ચાલુ રાખે છે તેઓ માનવનિર્બળતાની દુનીયામા રહેવાનું ચાલુ રાખી દિવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખે છે તેઓ એકી સાથે સત્ અને અસત્ નો પરિચય કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પરતુ જ્યાસુધી અસત્નો સપૂર્ણ રીતે વિનાશ કરવામા આવે નહીં ત્યાસુધી સત્ની શક્તિનો પરિચય આપણે કરી શકીએ નહીં

જ્યા સુધી મન બહિર્મુખ હોય છે ત્યા સુધી સ્વાભાવિક રીતે તેને એમજ લાગે છે કે જે બહારની દુનિયા છે તેજ માત્ર સત્ય જગત છે, પરતુ ખરી મુશ્કેલી આ સ્થિતિમાંજ ઉભી થાય છે આપણે એમજ ધારીએ છીએ કે જેટલુ બહારનુ છે તેટલુ મહત્વનું છે અને અદરનું જેટલુ છે તેટલુ કેવળ "મનની કલ્પનાઓ છે" પરતુ આપણી તેવી માન્યતાને જ્યારે આપણે તદન ઉલ્ટાવી નાખીશુ ત્યારેજ આપણને ખરૂ સત્ય માલુમ પડે છે સામાન્ય જનતાની એવી માન્યતા છે સ્થૂળ શરીર એક નિર્બળ અને નાશવત છે અને એવો વિચાર જમાનાથી ચાલ્યો આવે છે અને તેજ પ્રમાણે સ્વાભાવિક સ્થૂળ શરીર નિર્બળ અને નાશવત છે તેવુ આપણે માનતા આવ્યા છીએ. પરતુ સત્ય વાત એવી છે કે સ્થૂળ શરીર નિર્બળ છે તેનુ કારણ આપણેજ ઉત્પન્ન કરેલુ છે આત્મિક બળને બદલે મનુષ્યને મનુષ્ય તરીકેની નિર્બળતાઓ વારસામા મળેલી છે એવો દાવો કરવાનું આપણે ચાલુ રાખ્યુ છે પોતાને અમર્યાદ આત્મિક બળ વારસામા મળેલુ છે એવી સતત માન્યતાથી જેઓ પોતાનુ જીવન ઘડવાજ ગાળવા લાગે તો સ્થૂળ શરીર નિર્બળ છે એવુ ક્ષણભર પણ માની શકશે નહીં સ્થૂળ શરીરને આપણે જેવા પ્રકારનુ ઘડવા માગીયે તેવા પ્રકારનુ બની શકે છે અને જેવી સહેલાઇથી આપણે તેને નિર્બળ બનાવી શકીએ છીએ તેટલીજ સહેલાઇથી તેને સપૂર્ણ બળવાન બનાવી શકીએ છીએ. તમે એમ ધારો કે મનુષ્ય એક અને નિર્બળ અને નાશવત પ્રાણી છે તો તે વિચારને અનુસરીને સ્થૂળ શરીરને તમે નિર્બળતાને વસવાનુ સ્થાન બનાવી મુકો છો પરતુ હવે તો તમારે ખાત્રીથી માનવુ જોઇએ કે તમો એક મહાન, બળવાન, અજીત અને અનત જીવનવાળા આત્મા છો. એટલે તમારી એ પ્રમાણેની દૃઢ માન્યતાથી તમારૂ સ્થૂળ શરીર પણ ઉચ્ચ પ્રકારના સદ્ગુણો, સૌદર્ય ને શક્તિના ભડારરૂપ બનશે આત્મિક ભૂમિકા ને શક્તિ અને જીવન તેની મારફત પ્રદર્શિત થશે

આપણે વિદ્વત્તાપૂર્વક આધ્યાત્મિક વિચારોની સુદરતા વિષે પ્રતિપાદન કરીએ છીએ પરતુ તે આધ્યાત્મિક વિચારની છાપ આપણી વાણી અને વર્તનની મારફતે પ્રદર્શિત ન કરી શકીયે ત્યા સુધી તેનો આપણને કશો ઉપયોગ નથી શબ્દોની કેવા પ્રકારની શક્તિ હોય છે તે આપણે સર્વ જાણીયે છીએ. જ્યારે જ્યારે આપણે બોલીયે છીએ ત્યારે ત્યારે શરીરના દરેક ભાગમા વાણીની મારફતે એક પ્રકારનો જીવન પ્રવાહ

ભૂમિકા (વેશ)નો આપણે વિકાસ સાધ્યો, પણ હવે તો પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ–Intuition)નો વિકાસ સાધવા માટે આ વિજ્ઞાનો ઉપયોગ છે પ્રજ્ઞાનો વિકાસ થયા પછી અમર જીવનનો આનંદ–અનુભવ કેવો થાય છે તે " ગિરિ શિખર "ના મથાળાંથી આપેલ લેખમા વર્ણન કરવામા આવેલુ છે

" સજીવની " સબધમા સતમતમા જે પરિચય કરાવેલ છે, તેનો અત્રે ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી થશે, એવા ઉદ્દેશથી નીચે પ્રમાણે આપવામા આવે છે—

જરા મીચ વ્યાપૈ નહીં, મુઆ ન સુનિયે કોય,
ચલ કબિર વા દેસકો, વૈદ રમૈયા હોય.

ભૌ–સાગર તે પૌ રહૈ, જ્યૌ જલ કમલ નિરાસ.
મનુવા વહા લે રાખિયા, જહા નહિ જમ કાલ

કબીર જોગી બન બસા, ખનિ ખાયા કદ મૂલ,
ના જાનૌ કિસ બૂટિસે, અમર ભયા અસ્થૂલ

કબીર તો પિવ પૈ ચલા, માયા મોહસે તોરિ,
ગગનમ ડલ આસન કિયા, કાલ રહા મુખ મોરિ

કબીર મન તીખા કિયા, લાય બિરહ ખરસાન,
ચિત ચરનો સો ચપટિયા, કા કરે કાલકા બાન.

કાચી રતી મતિ કરો, દિન દિન બઢૈ બિયાધ,
રામ કબીરા રુચિ ભઈ, યાહિ ઔષધિ સાધ.

મનુવા ભયા દિસન્તરી, બોલૈ સબ્દ રસાલ,
બાત દિસાવર કી કહૈ, તહા નહીં જળ કાલ.

ઐસી તીખા સુરતિ હૈ, ફોડિ ગઇ બ્રહ્મડ,
રામ નિરાલા દેખિયા, સાત દીપ નૌ ખડ

રામ રમત અસ્થિર ભયા, જ્ઞાન કથત ભયલીન,
સુરતિ સબ્દ એકૈ ભયા, જલ હી હ્વૈગા લીન

રામ મરૈ તો હમ મરૈ, નાતર મરૈ બલાય,
અવિનાસી કે ચેટવા, મરૈ ન મારા જાય

× × × ×

યાદ

જો કશી તાહરી યાદ આવી ગઇ,
ઉગ્ર કો ફૂલની વાસ આવી ગઇ !
કયાક જાતા જતા ગધની ફૂલની,
કો ઋતુ સ્હેજ મુજ બાગ આવી ગઇ

શ્રી ઉશનસ્

મહાકવિ પ્રેમાનંદનું ગુજરાતી કવિઓમાં સ્થાન

શ્રી રતિલાલ રામચંદ ભટ્ટ

કવિ કે કવિતા એ એમાંથી કોઈની પણ પૂર્ણ વ્યાખ્યા થઈ શકતી નથી. કવિતા સાહિત્યનું એક સ્વરૂપ છે. કવિતાની એક વિશિષ્ટ આકૃતિ હોય છે. કવિતા એ એક કલા છે. કલા એટલે સુઘટિત સંયોજન. ઊર્મિ–અનુરૂપ વાણી રચનામાં આકાર મળે ત્યારે કવિતા જન્મે છે. એવી કવિતાને બનાવનાર તે કવિ.

ઉચ્ચારણ દ્વારા જનતાને બોધ આપનાર કવિ આથી જ સમાજવિધાયક છે. પ્રેમાનંદ કવિ આપણો એક મહાન સમાજ વિધાયક છે. ગુજરાતને વાણી અને ભાત દ્વારા એકતા અર્પનાર સાહિત્યકારોમાં તેનું સ્થાન મોખરે છે. ગુર્જર સાહિત્યના ઉત્કર્ષે આયુષ્ય સમર્પનાર પ્રેમાનંદ કવિ એટલે રસસિદ્ધ ચિરંજીવી અને કવિનું સાહિત્ય એટલે ચિરંજીવી સાહિત્ય. ગુજરાતી ભાષાને બીજી ભાષાઓના જેવા સાહિત્યથી શણગાર તેજ પાણી ચડે એવું તે પાણીના જમાનામાં આધાર પણ લેનાર ભટ્ટ કવિ પ્રેમાનંદ ઈ. સ. ૧૬૩૬–૩૭માં વડોદરામાં જન્મ્યા. એણે કાવ્ય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશનું એણે વર્ષો નટેતરવિલાપ. તેણે માગ્યો કાવ્યમાં ઉતાર્યું. એણે અનેક પ્રકારથી ગિરા ગુર્જરીને દેદીપ્યમાન બનાવી. ગુર્જરી ગિરાના સદ્ભાગ્યે મુનિપ્રીતસો વર્ષ જેટલું સાનુકૂળ આયુષ્ય ભોગવનાર એ પ્રતાપી કવિ આશરે ૭૦ માનો તેઓની પ્રસાદ જેમ આશાને માપે છે તેમ આશાથી સહિત માપી લે છે. આશરે ૭૦ [illegible] અભિમાની કવિ પ્રેમાનંદ જ છે.

કૈરવિસનો મતાર્યો સૌ ગુજરાતી સાહિત્ય માટે બહુ મહત્વનો છે. આમ, પ્રેમાનંદ, શામળ એક બીજાથી તદ્દન ભિન્ન પ્રતિભાવાળા એવા ત્રણ કવિઓ આ સૈકાને પોતાના ગાનથી ભરી દે છે. અખો સમાજના આત્મિક અધિકારની દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ એવા ભાગ માટે પોતાની જ્ઞાનધારા રેલાવી રહ્યો છે તો તેની પછી તરત આવતો કવિ પ્રેમાનંદ દર્શન કરતા જીવન નિરૂપણ પર વધારે ભાર મૂકી અધિકારની દૃષ્ટિએ મધ્યમવર્ગ આગળ સાગર પર વેગનો રણકારો બોલાવતો પોતાની કથાવાર્તા ભમકારી રહે છે. પ્રેમાનંદ અને શામળ તે દલપત નર્મદની પેઠે સમકાલિન અને સામસામા મોરચા બાંધી લડનાર નહતા.

અણુપડ કાલિદાસની જીભ ઉપર કાલિમાતાની–કૃપાથી સરસ્વતી વસી. અણુમ પ્રેમાનંદે રોવતા રોવતા વળી રામાનંદ સ્વામીને રસ્તે પાડી પાડવા તો છેવટે સંયુક્ત નહિ તો પ્રાકૃતમાં ઉત્તમ કવિ થવાના આશીર્વાદ એને મળ્યા.

આ ૧૭મી સદીના ઇતિહાસના પાના ઉપર ભાગે નજીકે જોઈએ તો દેશની બહુ પ્રકારે અવનતિ થયેલી માલુમ પડે છે. સૈકાનાં સૈકા થયા હરેનવાબોના અને સુલતાનોના–જુલમ નીચે ત્રાસ ગુજરાતના આત્મા દબાઈ. શિરછત્ર અને વિધર્મી રાજ્યકર્તાઓના અમલમાં રાજકીય કે ધાર્મિક ઉન્નતિની આશા ક્યાંથી! કેવી સાહિત્યપણ દુર્ભાગ્ય દશામાં હતું. ગુર્જર સાહિત્ય મંદિરને નરસિંહ, પદ્મનાભ ને ભાલણે શોભાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તે પછીના કાવ્ય શિલ્પીના પરેશ ભાલણ ને કેટલાક જ હતા. પ્રેમાનંદ જેવા વિરલ નરનો હૃદયરાગ ભાષામંદિરમાં શાંતિ થઈ રહી આપણે એમાંથી ઉન્નતિ

આખ્યાન સાહિત્યમા વિવિધતા અને વિશિષ્ટતાની ઝાખી થાય છે તે તો પ્રેમાનદની કૃતિઓમાજ થાય છે એક તરફ મૌક્તિક નજ્ઞ શૈલીમા રચેલુ પણ રસે ઉભરાઇ જતુ ઓખાહરણુ આકર્ષે છે બીજી તરફ ભક્ત હૃદયની માનુષી વૃત્તિઓ અને દૈવી ભાવનાઓ વચ્ચે શુદ્ધ ચીતરતુ સુદામા ચરિત્ર ચીત્તને ચકિત કરે છે ત્રીજી તરફ સુભદ્રા હરણુ અને રૂક્મિણી હરણ સુઘટિત અપૂર્વ-રસ વિધાનથી આપણા મનનુ હરણુ કરે છે એના રચેલા સાહિત્ય મદિરને માથે ભાગવત દશમસ્કધ પૂર્વાર્ધ સોનાના કળશરૂપ છે ઉત્તરવયમા સતકવિ તરિકે પૂજાયેલા પ્રેમાનદની એ અતિમ પ્રસાદી છે

આગગાડી વગરના એક યુગમા પ્રેમાનદની પ્રતિભા આખા ગુજરાતે ઓળખી હતી. ઘેર ઘેર ગવાતુ 'ઓખાહરણ', ચકલે ચકલે ગવાતો 'દશમસ્કધ', પ્રભાતે પ્રભાતે ઉચ્ચારાતી 'હારમાળા' અને પ્રસગે પ્રસગે ઉકલતુ 'મામેરૂ' પ્રેમાનદની વ્યાપકતા સૂચવે છે દયારામની ગરબીઓ માફક, નરસિહ મીરાના ભજનો માફક, પ્રેમાનંદના આખ્યાનોએ આખુ ગુજરાત એક બનાવી દીધુ છે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો માટે પ્રેમાનદના કાવ્યો સસ્કારના ઝરણા સરખાં હતા જનતા સુદામા અને નરસિહ સાથે હસતી, અને દમયતિના વિલાપ સાથે રડતી, આમ પ્રેમાનંદે ગુજરાતની રસિકતા ઘડી છે

પ્રેમાનદનો શૃગાર શુદ્ધ, મર્યાદાશીલ સસ્કારી અને ઉડો છે કરુણરસ પ્રેમાનદ પછી કલાપીએજ સર્જ્યો એમ કહીયે તો ચાલે. અને તેના હાસ્યની જોડે બેસે એવા આજ સુધી પણ બહુજ ઓછા કલાકારો થયા છે એની ભાષા ડોળ વગરની છતા શુદ્ધ, રસભરી અને મર્મવાળી છે ઉચ્ચ પ્રકારનુ-ગૌરવ પ્રેમાનદની ભાષામા રહેલુ આપણને દેખાઇ આવે છે વર્ણનશક્તિ પણ અસત ઉચ્ચ પ્રકારની, પ્રસગને, ચિત્રને, પાત્રને તાદશ્ય બનાવવાની શક્તિ પ્રેમાનદ સરખી પાછના કોઇ કવિમા ન હતી. અને પાત્રનિરૂપણુ કરવાની શક્તિ તો પ્રેમાનદનીજ, સ્વાભાવીકપણુ એ પાત્રનિરૂપણનો પાયો. પ્રેમાનદનુ પાત્રાલેખન બહુ સ્વાભાવિક-નૈસર્ગિક છે એની કવિતા એટલી પ્રસાદપૂર્ણ છે કે વાચ્યા પછી તેની અસર ઉડી જતી નથી

મહાકવિ પ્રેમાનદ એ અરવી ગુજરાતનો એક અને અનેરો લાડીલો કવિ છે મધ્યકાલિન સાહિત્યકારોમા એ મણિમેરૂ છે, પૌરાણિક આખ્યાનકારોમા એ કીર્તિસ્તભ છે, રસસ્રષ્ટાઓમા એ રસેશ્વર છે, મર્મવિદોમા એ મનમોહક છે, અનુભવનિયોકોમાં એ રત્નાકર છે, કલાકોવિદોમા એ કામણગારો કવિ છે ભક્તિ, પ્રભુલીલા અને જનહૃદય-રહસ્યના ત્રિવેણીસગમથી છલકાતો એનો કાવ્યનાદ-સર્વાનુભવરસિક છે ચિરજીવી સાહિત્યસર્જનમાં પ્રેમાનદની વિરાટતા, માનવમાનસના સસ્પર્શમા પ્રેમાનદની વેધકતા, રસલક્ષી દ્રષ્ટિબિંદુઓમા પ્રેમાનદની સૂક્ષ્મતા, સર્વદેશીય જીવનદર્શનમાં પ્રેમાનદની અનેકાનુભાવગમ્યતા, એ સઘળાં અનન્ય તત્વો પહેને વાચનેજ ચિત્તહારી બને છે. વસ્તુત પૌરાણિક કથાઓની પોરલૌકિ સૃષ્ટિમા ચમકતી માનવતા ખહલાવનાર, તેને તત્કાલીન ગુર્જરી ગૌરવે રગી, ચોટદાર વાતાવરણે અકિત કરી, દેવકથામાથી મે માનવ રહસ્યો ઉકેલનાર કલાકાર પ્રેમાનદ એકવાર વાચ્યા પછી સહૃદયી વાચકોથી અળગો કરી શકાતો નથી. એની આખ્યાનનદી આપણી તત્કાલીન ગુર્જરસસ્કૃતિની સ્મરણસહિતા છે એના રગમટકાઓ, એના ચિત્રદર્શનો, એનાં નિહગદર્શી કલ્પનાવિહારો, એની હાસ્ય

રીઓ અને મર્માળુતા, એનો ભાષાપ્રેમ કથારસિકતા, કરોઇ પ્રાન્તીય સાહિત્યને ગૌરવ અપાવે તેવા છે પ્રેમાનંદ, એ ગુજરાતનો અને અનન્યપણે ગુજરાતી ભાષાનો નૈકનિષ્ઠ કવિ છે

•

વિક્રમના અઢારમા સૈકામા (ઇ સ. ૧૬૩૬–૧૭૩૪) શાન્ત અને સ્વસ્થ જીવન અને કવનથી ઉછળતો પ્રેમાનંદનો આ કાવ્યનદ "મિથ્યા સંસાર સાચો કવિ કથે" એમ કહી યથાર્થથી દૂર રહેતા અખા અને "કહ્યું કથે તે શાનો કવિ" કહી કપટ તર્કભારથી દબાતો અચચ્ચો વાર્તારસ પાવા ઉત્સુક દેખાતા સામળના સર્જનની સાથોસાથ મઘમઘે છે અખાની ધારધુક્ત વાણી સ્વયંભૂ છે સામળની તાર્કિક વાર્તાઓના બીજ જૈન રાસાઓમા અને દૂર સુદૂર પંચતંત્ર, કથા સરિત્સાગર, આદિ સંસ્કૃત–પ્રાકૃત લોકવાર્તાઓમા મળે છે પ્રેમાનંદને, શેક્સપિયર પેઠે, એનું આખ્યાન વસ્તુ પુરાણોમાથી સાપડેલ છે, પરંતુ એટલુંજ એને પર્યાપ્ત નથી એનું તો ભવભૂતિની પેઠે "इदम् कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमो वाकम् प्रशास्महे ।" કહી નજીકનાજ પુરોગામી કવિઓની સુવાસ પોતાના કાવ્યોદ્યાનમા યથાવકાશ ફેલાવી છે, આ સૌરભલાભયને પરિણામે ભાલણ, નાકર, વિષ્ણુદાસ, મનોહર, વિશ્વનાથ જાની, ઉદ્ધવ, વગેરે પ્રાક્પ્રેમાનંદીય યુગના કવિઓના બાદશાહી ખજાનામાથી પ્રેમાનંદને લૂટ તો ચલાવવી જ પડી છે, "સર્જકની કળા આ લૂટને નવી જીવંત સૃષ્ટિની વ્યવસ્થામા આવિર્ભૂત કરવામા રહેલી છે" એમ શ્રી. ખબરદાર કહે છે પ્રેમાનંદનુ પણ તદનુસાર છે એનું પુરોગામીઓમા નહિ એવા પ્રસંગો યોજી, પાત્રવિવેક જાળવી, જનરુચી કેળવી, વસ્તુભેદ પારખી, રસસંક્રમણ સપ્રમાણ કરી, પોતાની નવ પ્રતિભાવંત કાવ્યસૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરેલ છે તોપણ એનુ યથાર્થ મુલ્યાંકન કરવા માટે આપણે પ્રાક્પ્રેમાનંદીય સાહિત્યનુ દિગ્દર્શન કરવુ જોઇએ

વિક્રમના પંદરમા શતકની શરૂઆતથી એટલે કે નરસિંહના જન્મથી માડીને બસો વર્ષ પર્યંતના એટલે કે આખા જગતના જન્મ પર્યંતના ભક્તિયુગને પ્રાક્પ્રેમાનંદીય યુગનુ નામ આપી શકાય. આ યુગ ધર્મમૂલક હતો. જ્ઞાન, ભક્તિ, શૃંગાર, આધ્યાત્મિકતા આદિ વિવિધ ભાવોની આ યુગમા છોળ ઊડતી ભક્તિરસમા તલ્લીન રહેતો નરસિંહ જ્ઞાનગમ્ય રસવૃત્તિને પૌરાણિક આખ્યાનોદ્વારા પોષતો પંડિત કવિ ભાલણ, જનહિત ખાતર આખ્યાનો રચતો વણિક કવિ નાકર, આખ્યાન શૈલીમા વાર્તાની વિનોદી શૈલી મેળવતો વસ્તો ધર્મવિમુખ સમાજને પુરાણ કથા ભેગો લોકહિતનો–ઉપદેશ આપતો વિષ્ણુદાસ–આદિ અનેક વિભૂતિમત્–સાહિત્યકારોએ પૌરાણિક આખ્યાનો રચી પ્રાક્પ્રેમાનંદીય સાહિત્ય કુંજને વિવિધ સૌરભે ભરી હતી. અને પ્રેમાનંદને એમા યથેચ્છ વિહાર કરવા અવકાશ હતો.

પરંતુ આ આખ્યાનો પ્રો. મજમુદાર કહે છે તેમ કેવળ ગુજરાતી ભાષાનુંજ કલેવર ધારણ કરનારા કથા ભાગ તરફજ દૃષ્ટિ રાખનારા, પુરાણનેજ સર્વથા અનુસરનારા હતા. એમની પાછળ કોઇ સૂક્ષ્મ કથાવિધાયકનો સર્જક આત્મા દોરીસંચાર કરી રહેલ ન હતો. એટલે વસ્તુત તો અઢારમા સૈકામા પ્રેમાનંદના સમયથીજ મહાભારત, રામાયણ, માર્કન્ડેય પુરાણ આદિ અનેક મહાપુરાણોનો કથાનદ્–વસોવાયો અને સાચી કલાકૃતિ ગણી શકાય તેવાં આખ્યાનો એક પછી એક બહાર આવવા લાગ્યાં.

આખ્યાન સાહિત્યમા વિવિધતા અને વિશિષ્ટતાની ઝાખી થાય છે તે તો પ્રેમાનદની કૃતિઓમાંજ થાય છે એક તરફ મૌલિક ઋજુ શૈલીમા રચેલુ પણ રસે ઉભરાઈ જતુ ઓખા-હરણ આકર્ષે છે બીજી તરફ ભક્ત હૃદયની માનુષી વૃત્તિઓ અને દૈવી ભાવનાઓ વચ્ચે યુદ્ધ ચીતરતુ સુદામા ચરિત્ર ચીત્તને ચકિત કરે છે ત્રીજી તરફ સુભદ્રા હરણ અને રૂક્મિણી હરણ સુઘટિત અપૂર્વ–સવિધાનથી આપણા મનનુ હરણ કરે છે એના રચેલા સાહિત્ય મદિરને માથે ભાગવત્ દશમસ્કધ પૂર્વાર્ધ સોનાના કળશરૂપ છે ઉત્તરવયમા સતકવિ તરિકે પૂજાયેલા પ્રેમાનદની એ અતિમ પ્રસાદી છે

આગગાડી વગરના એક યુગમા પ્રેમાન-દની પ્રતિભા આખા ગુજરાતે ઓળખી હતી ઘેર ઘેર ગવાતુ ‘ઓખાહરણ’, ચકલે ચકલે ગવાતો ‘દશમસ્કધ’, પ્રભાતે પ્રભાતે ઉચ્ચારાતી ‘હારમાળા’ અને પ્રસગે પ્રસગે ઉકલતુ ‘મામેરૂ’ પ્રેમાનદની વ્યાપકતા સૂચવે છે દયારામની ગરબીઓ માફક, નરસિહ મીરાના ભજનો માફક, પ્રેમાનદના આખ્યાનોએ આખુ ગુજરાત એક બનાવી દીધુ છે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો માટે પ્રેમાનદના કાવ્યો સસ્કારના ઝરણા સરખા હતા જનતા સુદામા અને નરસિહ સાથે હસતી, અને દમયતિના વિલાપ સાથે રડતી, આમ પ્રેમાનદે ગુજ રાતની રસિકતા ઘડી છે

પ્રેમાનદનો શૃગાર શુદ્ધ, મર્યાદાશીલ સસ્કારી અને ઉંડો છે કરૂણરસ પ્રેમાનદ પછી કલાપીએજ લખ્યો એમ કહીયે તો ચાલે. અને તેના હાસ્યની જોડે બેસે એવા આજ સુધી પણ બહુજ ઓછા કલાકારો થયા છે એની ભાષા ડોળ વગરની છતા શુદ્ધ, રસભરી અને મર્મવાળી છે ઉચ્ચ-પ્રકારનું ગૌરવ પ્રેમાનદની ભાષામા રહેલુ આપણને દેખાઈ આવે છે વર્ણનશક્તિ પણ અસત ઉચ્ચ પ્રકારની, પ્રસગને, ચિત્રને, પાત્રને તાદશ્ય બનાવવાની શક્તિ પ્રેમાનદ સરખી પાછના કોઈ કવિમા ન હતી અને પાત્રનિરૂપણ કરવાની શક્તિ તો પ્રેમાનદનીજ, સ્વાભાવીકપણુ એ પાત્રનિરૂપણનો પાયો પ્રેમાનદનુ પાત્રાલેખન બહુ સ્વાભાવિક–નૈસર્ગિક છે એની કવિતા એટલી પ્રસાદપૂર્ણ છે કે વાચ્યા પછી તેની અસર ઉડી જતી નથી

મહાકવિ પ્રેમાનદ એ ગરવી ગુજરાતનો એક અને અનેરો લાડીલો કવિ છે મધ્ય-કાલિન સાહિત્યકારોમા એ મણિમેરૂ છે, પૌરાણિક આખ્યાનકારોમા એ કીર્તિસ્તભ છે, રસસ્રષ્ટાઓમા એ રસેશ્વર છે, મર્મવિદોમા એ મનમોહક છે, અનુભવનિચોડમાં એ રત્નાકર છે, કલાકોવિદોમા એ કામણગારો કવિ છે ભક્તિ, પ્રભુલીલા અને જનહૃદય–રહસ્યના ત્રિવેણીસગમથી છલકાતો એનો કાવ્યનાદ–સર્વાનુભવરસિક છે ચિરજીવી સાહિસસર્જનમા પ્રેમાનદની વિરાટતા, માનવમાનસના સસ્પર્શમા પ્રેમાનદની વેધ-કતા, રસલક્ષી દૃષ્ટિબિંદુઓમા પ્રેમાનદની સૂક્ષ્મતા, સર્વદેશીય જીવનદર્શનમાં પ્રેમાનદની અનેકાનુભાવગમ્યતા, એ સઘળા અનન્ય તત્વો પહેલે વાચનેજ ચિત્તહારી બને છે. વસ્તુત પૌરાણિક કથાઓની ‘પારલૌકિક સૃષ્ટિમા ચમકતી માનવતા ખીલાવનાર,’ તેને તત્કાલીન ગુર્જરી ગૌરવે રગી, ચોટદાર વાતા વરણે અકિત કરી, દેવકથામાથી યે માનવ રહસ્યો ઉકેલનાર કલાકાર પ્રેમાનદ એકવાર વાચ્યા પછી સહૃદયી વાચકોથી અળગો કરી શકાતો નથી, એની આખ્યાનનદી આપણી તત્કાલીન ગુર્જરસસ્કૃતિની સ્મરણસહિતા છે એના રગચટકાઓ, એના ચિત્રદર્શનો, એના વિહગદર્શી કલ્પનાવિહારો, એની હા. ક

રીઓ અને મર્માળુતા, એનો ભાષાપ્રેમ કલારસિકતા, કરોઇ પ્રાન્તીય સાહિત્યને ગૌરવ અપાવે તેવા છે, પ્રેમાનંદ, એ ગુજરાતનો અને અવશ્યમેવ ગુજરાતી ભાષાનો નૈકનિષ્ઠ કવિ છે

વિક્રમના અઢારમા સૈકામા (ઇ સ. ૧૬૩૬–૧૭૩૪) શાન્ત અને સ્વસ્થ જીવન અને કવનથી ઉજળતો પ્રેમાનંદનો આ કાવ્ય ન. "મિથ્યા સસાર સાચો કવિ કહે" એમ કહી યથાર્થથી દૂર રહેતા અખા અને "કહ્યું કહે તે ચાનો કવિ" કહી કઇંક તર્કભારથી દબાતો અગ્ન્યો વાતોરસ પાવા ઉત્સુક દેખાતા સામળના સર્જનની સાથોસાથ ઝળમળે છે અખાની ક્ષારયુક્ત વાણી સ્વયભૂ છે સામળની તાર્કિક વાર્તાઓના બીજ જૈન રાસાઓમાં અને દૂર સુદૂર પચતત્ર, કથા સરિત્સાગર, આદિ સસ્કૃત–પ્રાકૃત લોકવાર્તાઓમા મળે છે પ્રેમાનંદને, શેક્સપિયર પેઠે, એનું આખ્યાન વસ્તુ પુરાણોમાથી સાંપડેલ છે, પરતુ એટલુજ એને પર્યાપ્ત નથી. એણે તો ભવભૂતિની પેઠે "इदम् कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमो वाकम् प्रशास्महे ।" કહી નજીકનાજ પુરોગામી કવિઓની સુવાસ પોતાના કાવ્યોદ્યાનમા યથાવકાશ ફેલાવી છે, આ સૌરભવાહકને પરિણામે ભાલણ, નાકર, વિષ્ણુદાસ, મનોહર, વિશ્વનાથ જાની, ઉદ્ધવ, વગેરે પ્રાક્પ્રેમાનદીય યુગના કવિઓના બાદશાહી ખજાનામાથી પ્રેમાનંદને લૂટ તો ચલાવવી જ પડી છે, "સર્જકની કળા આ લૂટને નવી ભાત સૃષ્ટિની વ્યવસ્થામા આવિર્ભૂત કરવામા રહેલી છે" એમ શ્રી. ખબરદાર કહે છે પ્રેમાનંદનુ પણ તદનુસાર છે એણે પુરોગામીઓમા નહિ એવા પ્રસગો યોજી, પાત્રવિવેક જાળવી, જનરુચી કેળવી, વસ્તુભેદ પારખી, રસસક્રમણ સહજીભૂત કરી, પોતાની નવ પ્રતિભાવત કાવ્યસૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરેલ છે તોપણ એનુ યથાર્થ મુલ્યાકન કરવા માટે આપણે પ્રાક્પ્રેમાનદીય સાહિત્યનુ દિગ્દર્શન કરવુ જોઇએ

વિક્રમના પદરમા શતકની શરૂઆતથી એટલે કે નરસિંહના જન્મથી માડીને બસો વર્ષ પર્યંતના એટલે કે આખા જગતના જન્મ પર્યંતના ભક્તિયુગને પ્રાક્પ્રેમાનદીય યુગનુ નામ આપી શકાય. આ યુગ ધર્મમૂલક હતો. જ્ઞાન, ભક્તિ, શૃગાર, આધ્યાત્મિકતા આદિ વિવિધ ભાવોની આ યુગમા છોળ ઊડતી ભક્તિરસમા તલ્લીન રહેતો નરસિંહ જ્ઞાનગમ્ય રસવૃત્તિને પૌરાણિક આખ્યાનોદ્વારા પોષતો પડિત કવિ ભાલણ, જનહિત ખાતર આખ્યાનો રચતો વણિક કવિ નાકર, આખ્યાન શૈલીમાં વાર્તાની વિનોદી શૈલી મેળવતો વસ્તો ધર્મવિમુખ સમાજને પુરાણ કથા ભેગો લોકહિતનો–ઉપદેશ આપતો વિષ્ણુદાસ–આદિ અનેક વિભૂતિમત્–સાહિત્યકારોએ પૌરાણિક આખ્યાનો રચી પ્રાક્પ્રેમાનદીય સાહિત્ય કુજને વિવિધ સૌરભે ભરી હતી. અને પ્રેમાનંદને એમા યથેચ્છ વિહાર કરવા અવકાશ હતો.

પરતુ આ આખ્યાનો પ્રો. મજમુદાર કહે છે તેમ કેવળ ગુજરાતી ભાષાનુંજ કલેવર ધારણ કરનારા, કથા ભાગ તરફજ દૃષ્ટિ રાખનારા, પુરાણનેજ સર્વથા અનુસરનારા હતા. એમની પાછળ કોઇ સૂક્ષ્મ કલાવિધાયકનો સર્જક આત્માં દોરીસચાર કરી રહેલ ન હતો. એટલે વસ્તુત તો અઢારમા સૈકામા પ્રેમાનંદના સમયથીજ મહાભારત, રામાયણ, માર્કંડેય પુરાણ આદિ અનેક મહાપુરાણોનો કથાનકવિલોવાયો અને સાચી કલાકૃતિ ગણી શકાય તેવાં આખ્યાનો એક પછી એક બહાર આવવા લાગ્યા

અને નિસત્વ ગરીબડી ગુજરાતીમાં આવા કલા યુકત આખ્યાનોનો જુવાબ જ્યારે પ્રેમાનંદે ઉભો કર્યો ત્યારે ગુજરાતીની કિંમત તો કેવળ " શુ ચા પૈસા ચાર " જેવી હતી વિદ્વાનોની ભાષા તો ગીર્વાણુગિરા સંસ્કૃતિ ગણાતી જનમનરંજન તો સંસ્કૃત પુરાણો વાચીનેજ કરાતુ અને ભક્તિ, ધાર્મિકતા વગેરે તો સંસ્કૃતમાંજ હોય એવી દૃઢ માન્યતા પ્રચલિત હતી. ઘરગથ્થુ ગુજરાતી ભાષા તો માત્ર કોમળતા, દીનતા, આર્દ્રતા વ્યકત કરવાજ વપરાતી આવી વિષમ પરિસ્થિતિમા પ્રેમાનંદને " સાગોપાગ સુરંગ વ્યંગ અતિશે ધારો ગિરા ગુર્જરી " કહી ગુજરાતી ભાષાનુ સારગ્રાહી સામર્થ્ય એનુ ભાવવાહી જેમ, અને " પાદેપાદ રસાળતા " પ્રતિપાદિત કરવાના હતાં પુરાણીઓની સંસ્કૃત કથાઓથી પણ વિશેષ રસપ્રદ, વિશેષ મનોરંજક, વિશેષ સ્પર્શક્ષમ આખ્યાનો પ્રાકૃત ભાષામા, ગુજરાતીમા, લખાય છે એ તેને હરિફાઈ કરી બતાવવાનુ હતું અને એ તેણે જીવનભરનો " પુરાણા ભેખ " લઇ બતાવ્યુ પણ ખરુ આખ્યાનો ઉપર આખ્યાનો રચી તેણે " મોવાદાટ " દુર્બોધ પુરાણીઓને જનહૃદયથી વેગળા કરી, પોતાની હૃદયસ્પર્શિતા અને લોકગમ્યતા પુરવાર કરી, મધ્યકાળનો કોઇપણ સાહિત્યકાર સંપાદન કરી શકે તેથી વિશેષ કીર્તિ સંપાદન કરી

પ્રેમાનંદ લોકપ્રિય તો બન્યોજ અને તે પણ એના આખ્યાનોને લીધેજ ત્યારે એ આખ્યાનોમા એવી કઈ કઈ અનન્ય વિભૂતિમત્તા હતી, કે જેને લઇને એ આટલા બધા રૂચિર અને હૃદયસ્પર્શી બન્યા તે હવે જોઇએ.

પ્રેમાનંદના આખ્યાનોની બહુમાન્ય લોકપ્રિયતાના વિવિધ કારણો માહેનુ પહેલુ કારણ તેમા ક્ષણે ક્ષણે પ્રતીત થતી વ્યાપક અને ચિરજીવ પાત્રસૃષ્ટિ છે, આ પાત્રસૃષ્ટિ અનેક પર્યવસાયી અને અનુભવગમ્ય પણ છે, એમા હૃદયના સ્વયંભૂ પ્રેમથી આકર્ષાયેલા, મૃદુલ સ્નેહમય લગ્નજીવનનો ઉચ્ચગ્રાહ આપતા, ઉષા અને અનીરૂદ્ધ (ઓખાહરણ) અર્જુન અને સુભદ્રા (સુભદ્રાહરણ) મદાલસા અને ઋતુધ્વજ (મદાલસાખ્યાન,) કૃષ્ણ અને રુકિમણી (રુકિમણી હરણ) જેવા રસિક સંયમી દંપતીયુગલો છે, એમા પુત્રઘેલા નંદ-યશોદા કે વસુદેવ-દેવકી જેવાં-પ્રૌઢગભીર વત્સલ પાત્રો છે (દશમસ્કંધ) એમાં વડસાસુ કે નણદલ જેવા પ્રાકૃત વ્યવહારૂ બુદ્ધિનાં પાત્રો છે, (મામેરૂ) ધૃષ્ટ બુદ્ધિ જેવા કુટિલ અને દુરાચારી પ્રધાનો છે (ચંદ્રહાસાખ્યાન) સુધન્વા જેવા નરવીર યોદ્ધાઓ છે ('સુધન્વાખ્યાન') ટુકમા પ્રેમાનંદનુ પાત્રવૈવિધ્ય વિપુલ છે

વળી આ પાત્રસૃષ્ટિ-તત્કાલિન ગુર્જરી ગૌરવે રંગાયેલ હોવાથી સવિશેષ સુગ્રાહ્ય અને તાદાત્મય ભોગવતી લાગે છે, ગુજરાતી ગૃહ જીવનની ભાવનાઓ અને આશા એષણા ઓથી આ સૃષ્ટિ અલિપ્ત નથી. એમાં સાસુઓ " હાક મારતા જી જી કહીને ઉત્તર આપે વહુરે " એવી કુલવધૂની અપેક્ષા રાખે છે (ચંદ્રહાસાખ્યાન) એની વહુવારૂઓ " ઘરનાં કામ કરે થાય તેવાં સાચવે સાસનુ મનજી " એવી આજ્ઞાંકિત હોય છે (રુકિમણી હરણ,) એમા નણદો " એક કકડો કાપડુ ન પામી પુત્રી મારી ફૂલફૂલીજી " કહી મોઢુ ચઢાવે છે (મામેરુ) એમા દ્રૌપદી ગુજરાતી શોકય પેઠે સુભદ્રા ઉપર તગાદો કરે છે, એમા ઓખા સારો વર મેળવવા ગોર પૂજે છે, એમા ' બીને વાન દીસતો ' વાણીયો ' કોરા ને કરકરા ' રૂપિયા માગે છે-આ બધુ તત્કાલીન ગુજરાતનુજ જીવન-દર્શન છે ' સુદામાચરિત્ર ' નો સુદામો,

' અભિમન્યુ આખ્યાન 'નો શુક્રાચાર્ય 'રુક્મિણી હરણ 'નો હરિભટ્ટ – એ બધાય પ્રેમાનદ યુગના જ બાહ્મણો છે ગુજરાતી શિષ્ટ જીવનના રીતરિવાજો, હાવભાવ, પોષાક પહેરવેશ, રહેણીકરણી, આચારવિચાર, હરકાલહેકા, બધુયે એટલી સૂક્ષ્મતાથી આ પાત્રોમા પ્રતિબિંબિત થયુ છે કે ગુજરાતને જો એ મનોરજક ન લાગે તો બીજા કોને લાગે !

આખ્યાનોનુ બીજુ આકર્ષક તત્ત્વ કવિની રસજમાવટની અલૌકિક શક્તિ છે આખ્યાનોમા રસનુ અખડિત નિર્ઝરણ રસસક્રાંતિનુ કૌશલ્યભર્યું નિર્વહણ, રસ વૈવિધ્યની અપ્તરગી પ્રતિભા, રસલીનતાનુ કાવ્યમય ઉડાણ, એવી અનેક બાબતોમા પ્રેમાનદ અદ્યાપિ પર્યંત અજેય રહેલ છે પ્રેમાનદની રસોદ્રેકતા કે રાસલીલા હરકોઇ મહાકવિને ઝાખો પાડે તેવી છે એના સમકાલિનોમા પુરોગામીઓમા કે અનુગામી ઓમા–કોઇમા રસનુ આવુ વૈવિધ્યમય સક્રમણ પ્રેમાનદ જેટલી ઉદાત્તતાએ પહોચેલ નથી. નરસિહ મીરાંનો ભક્તિભાવ અન્તર્ગૂઢ ભક્તિમિશ્રિત શૃગારરસથી ઇતર કંઇ વહાવી શકતો નથી ભાલણનુ પાંડિત્ય એને રસલીન થતાં અટકાવે છે અખા, ભોજા કે ધીરામા રસદૃષ્ટિ ન હોય તે દેખીતુ છે, સામળની રસિકતા સમસ્યાઓની રમઝટ વચ્ચે તર્ક-ભારથી દબાઇ જાય છે, દયારામમા રસની એકતાનતા છે એટલે સક્ષેપમા કહીએ તો આખાએ મધ્યકાલિન સાહિત્યમા પ્રેમાનદ તો રસેશ્વર જ છે, " રસની બાબતમા કોઇ એના પેગડામા પગ ઘાલી શકે તેમ નથી. " (નવલરામ)

કોઇ એક રસને પ્રેમાનદે બીજા કરતા વિશેષ મહત્ત્વ આપ્યુ હોય તેવુ ભાગ્યે જ બને છે, એના સ્થિતપ્રજ્ઞ ચક્ષુને સર્વ રસ સમાન છે ઋષ્ય શૃગાખ્યાનમા એ ' ચાતુરી ષોડશી ' કે ' સુરતસગ્રામ ' જેવા વિપ્રલમ્ભ શૃગાર વર્ણવી શકે છે અને એટલી જ સ્વસ્થતાથી ' દશમસ્કધ 'ની ગોકુળલીલામાં બાલસુલભ વત્સલ રસ પણ વહાવી શકે છે ' નળાખ્યાન' મા કરુણનુ પ્રાધાન્ય છે, ' રણયજ્ઞ ' અને સુધન્વાખ્યાન 'મા પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ કરુણાની ધારાઓ વહે છે ' દેવી ચરિત્ર ' આખુ વીરરસનુ કાવ્ય છે, ' રુક્મિણી હરણ ' અને ' લક્ષ્મણાહરણ 'મા પણ પ્રસગોપાત વીરરસના પ્રચડ ઉદ્‌ઘોષ સભળાય છે, ' ઋષ્યશૃગાખ્યાન ' આખુ શૃગાર કાવ્ય છે ' દાણલીલા ' અને ' ઓખા હરણ 'મા પણ કોઇવાર શૃગારની રોમાંચક ફરફર ઉડે છે ' સુદામાચરિત્ર ' આખુ હાસ્યરસિક છે ' મામેરુ ' અને ' માન્ધાતા ખ્યાન ' પણ હાસ્ય રસને આગળ સ્થાન આપે છે ' હરિશ્ચન્દ્રાખ્યાન 'મા બીભત્સરસ છે, ' મદાલસાખ્યાન 'માં ભયાનક રસ છે ' અષ્ટાવક્રાખ્યાન 'માં શાન્તરસનો સ્વસ્થ માતરિશ્વા વહે છે આમ કવિની નવરસરુચિરા કળા દરેક આખ્યાનોમા જુદા જુદા સ્વરૂપે વિલસે છે પ્રેમાનદ ખરેખર રસેશ્વર જ છે

રસની જમાવટ કરતા યે એની સક્રાન્તિ પ્રેમાનદમા વિશેષ રસપ્રદ બને છે એક રસને બરાબર જમાવી તેનો–અનુભવાનદ થવા માડે ત્યા તો કવિ–બીજા રસનિરૂપણ તરફ ધસે છે, અને એ રસસક્રાન્તિનુ શ્રોતાજનોને અભિજ્ઞાન થાય ન થાય ત્યાં તો બીજો રસ પણ પથરાઇ ગયો હોય છે આમ એક રસમાથી બીજા રસમા છટકી જવામા પ્રેમાનદને જરાયે હરકત આવતી નથી અને રસભગ પણ થતો નથી. વસ્તુત આખ્યાનમા કયો પ્રસગ કયા રસથી કેટલો વિકસાવવો એની વિવેક

૫

શક્તિ પ્રેમાનંદમા અગાધ જણાય છે અને એજ એની આગવી સિદ્ધિ છે

આખ્યાનોનુ ત્રીજુ આકર્ષક તત્ત્વ કવિની છટાદાર શૈલી અને વેધક ચિત્રશક્તિ છે એના આખ્યાનોમા રસદાયી પ્રસંગો ખીચોખીચ હોય જ છે એવુ કંઈ નથી, ક્વચિત્ પ્રસંગો પાંગળા પણ હોય છે, પરંતુ ત્યા રસદૃષ્ટિનો સૂક્ષ્મ પરીક્ષક એવો આપણો કવિ શબ્દો પર શરસંધાન કરે છે, આવા શરસંધાન સમયે ચિત્રો કે વર્ણનોમા કવિના શબ્દો એટલી બધી સુકુમારતા પકડે છે, એની ભાષા એટલી બધી લક્ષ્યવેધી અને ઓજસ્વતી બને છે, એના અલંકારો એટલા બધા સૂક્ષ્મ અને સુરુચિકર બને છે, શબ્દોનો પ્રવાહ એવો જોસભેર ધધડાટ કરતો વહે છે અને રાગોમા પણ એવા વિવિધ પલ્ટાઓ આવે છે—કે કવિના આખ્યાને રંગમંડપનુ વાતાવરણ શૌર્યપ્રધાન બની જાય શ્રોતાજનો પણ શબ્દો અને રાગોના તાલ સાથે ડોકુ ધુણાવવા માંડે, અને કંઈપણ પ્રયોજન વિના, કંઈપણ પ્રસંગ વિના, આખુંય વાતાવરણ કોઈ અગમ્યરસથી પ્રફુલ્લિત થઈ જાય ! પ્રેમાનંદની આ શબ્દશક્તિ કે ભાષાપ્રભુત્વ, ચિત્રશક્તિ કે વર્ણનછટા અમોઘ છે, 'દેવીચરિત્ર'મા ચંડી અને દાનવોનુ યુદ્ધ, 'ઋષ્યશૃંગાખ્યાન'મા શૃંગીઋષિ પાસે વારાંગનાઓનુ આગમન, 'ભ્રમરપચ્ચીશી'મા ગોકુળનો પ્રાતઃકાળ, 'દશમસ્કંધ'મા વૃન્દાવનમા પ્રસરતી પ્રચંડ-અગ્નિની જ્વાળાઓ 'વામનચરિત'મા બળિરાજાનો ઘેરો 'સુભદ્રાહરણ'મા રસભોગી અર્જુનનો ભગતવેશ 'હરિશ્ચંદ્ર'-આખ્યાનમા સ્મશાનની કરાળરાત્રિ, 'લક્ષ્મણાહરણ'મા સાબ શકુનિનુ યુદ્ધ માન્ધાતાખ્યાનનો મોહક પ્રસવપ્રસંગ વગેરે અનેકવિધ પ્રસંગચિત્રો, શબ્દચિત્રો અને વર્ણનો આ આખ્યાનોની આગવી સિદ્ધિ બને છે

અને આવા જ્વલંત પાત્રો, હૃદયંગમ રસસિદ્ધિ કે મનોહર વર્ણન છટા કોઈપણ કથાકાર સાવ ગાંસડા પોટલા પેઠે આખ્યાનોમા ઠાલવી તો ન જ દે એ સ્વાભાવિક છે તેમજ પ્રેમાનંદના સમયની કળાદૃષ્ટિ એટલે આજના નવલ નવલિકા પેઠે સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત Technique તો ન જ હોય એટલે પ્રેમાનંદને મન તો જે રીતિ શ્રોતાઓને રંજન પમાડે તે કલાત્મક અને બાકી બધી કલાહીન ! કવિની આ દૃષ્ટિ એના આખ્યાનોની વસ્તુસંકલના માટે માન ઉપજાવે તેવી છે આખ્યાનોમાં શ્રોતાઓને કથારસ તરફ અભિમુખ કરવા માટે, એ રસને સુસંગત અને સુસંકલિત રીતે વહતો રાખવા માટે, વસ્તુસંકલનામા કવિના અભિનય પ્રયત્નો પ્રશંસાપાત્ર છે કોઈવાર આખ્યાનમા જે વર્ણ્ય વિષય હોય તેને પૂર્વાપર સંદર્ભ સહિત બરાબર સમજવા માટે પશ્ચાદ્ભૂ તરીકે પહેલા બેક કડવામા આખોયે પૂર્વ ઇતિહાસ આપે ! કોઈવાર આખ્યાનને અંતે શ્રોતાજનો 'હાશ' કહીને-ઉઠવાની તૈયારી કરતા હોય ત્યાં વસ્તુથી અસંગત એવો રસિક પ્રસંગ મૂકે ! કોઈ વાર કથાવસ્તુ જો પાંગળુ લાગે તો ગુજરાતમા ઘેરઘેર બનતો સર્વસામાન્ય પ્રસંગ પુરાણનાં પાત્રો પાસે ઉજવાવે ! મનોહર-વસ્તુવિધાનના આવા અભિનવ પ્રયોગો કવિની રુચિર કળાદૃષ્ટિનો સારો ખ્યાલ આપે છે

અને આવા કલાયુક્ત આખ્યાનોના કર્તાને નામે નાટકોનુ કર્તૃત્વ પણ ચડાવવા કોણ ન લલચાય ? હરેક દેશના સાહિત્ય સમ્રાટોનુ બને છે તેમ પ્રેમાનંદને પણ ત્રણેક નાટકોનુ કર્તૃત્વ ઓઢવુ પડેલ છે નરસિંહરાવ જેવા સૂક્ષ્મ વિવેચકોએ એ પ્રેમાનંદીય નાટકોના કર્તાને અર્વાચિન ઠરાવેલ છે સ્વ. કેશવલાલ ધ્રુવે પ્રેમાનંદના કર્તૃત્વનો પક્ષ લીધો છે કા ન્હલાલ વ્યાસે એથી આગળ

જઈ કેશવદાસ પ્રુવજ એના કર્તા હોય એવી આશંકા કરી છે શ્રી. ડોલરરાય માંકડે પ્રેમાનંદ સુત વલ્લભનાં આખ્યાને અને આ નાટકનું કર્તૃત્વ એક જ વ્યક્તિનું છે એમ સાબિત કર્યું છે પ્રો. રવિશંકર જોશીએ એથી આગળ વધી વલ્લભને અર્વાચીન યુગમાં ધસડ્યો છે પ્રો નવલરામ ત્રિવેદીએ આ મન્તવ્યમાં સંમતિ આપી છે પ્રો અનંતરાય રાવળે એ સંમતિમાં 'સાખ' પુરાવી છે

આમ મધ્યકાલિન સાહિત્ય ઉપરનું મહાકાકવિ પ્રેમાનંદનું અનેકદેશીય સાર્વભૌમત્વ આપણે જોયું કેટલાક વિવેચકો પ્રેમાનંદના દોષો અજમાવવા તરફ પણ કલમ અજમાવતા હમણાં હમણા થયા છે પુરાણના પ્રતાપોજ્જ્વલ પાત્રોને પ્રાથમિક દશામાં લાવવાનો, વર્ણન કરતી વેળાએ અલંકારોની ઢીપ રજૂ કરવાનો, ઔચિત્યદષ્ટિનો અનાદર કરવાનો કે એવો બીજો કોઈ દોષ કેટલાક કાઢે છે ખરા. અને એ વ્યાજબી પણ છે પણ સાથે સાથે એમ પણ એ વિવેચકગણને પૂછી શકાય કે ભાઈ, તમને પ્રેમાનંદની કોઈ કૃતિ પછી ભલે તે નળાખ્યાન હોય કે કુંવરબાઈનું મામેરું હોય વાંચવી ગમી કે નહિ ? વાંચતાં આનંદ આવ્યો કે નહિ ? જો ખરેખર આનંદ આવ્યો હોય તો પ્રેમાનંદ સાચો સર્જક છે કારણ કે પ્રેમમિશ્રિત આનંદ આપવો એજ એનો સર્જનહેતુ છે

વળી અન્ય પુરાણોની જેમ ,ભાગવતમાં પણ અસંગતિ ઘણી વાર દેખાય છે, ને તે અસંગતિઓને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન પણ પ્રેમાનંદમાં દષ્ટિગોચર થાય છે એ સંગતિ વિધાયકતા તેણે થોડે ઘણે અંશે સાધી છે એમ પણ કહી શકાય. આવા શંકાસમાધાન માટે તેણે શ્રીધરનો આશ્રય અનેક વાર લીધો છે, ને તેથી જે આરોપ રત્નેશ્વર પર મૂકાયો છે તે શ્રીધર-ઋણનો આરોપ પ્રેમાનંદ પર કેટલેક અંશે મૂકી શકાય તેમ છે 'રણયજ્ઞ' માં પણ તેની મૌલિક ને પ્રતિભાયુક્ત સંગતિ વિધાયકતા જોઈ શકાય છે રાવણ જાનકી પાસે જતો કે તેને તેની માતા તેમાં દેખાતી એ એકજ કલ્પના સ્પર્શથી તેણે રાવણના અસુરત્વ ને માનવ્ય વચ્ચેનો તૂટેલો તાર સાધી દીધો છે એટલે સંગતિવિધાન મૌલિક કલ્પના શક્તિથી પણ તે કરી શકે છે *

* 'મહાકવિ પ્રેમાનંદ મોઢ ચોવીસા સેવા સમાજ' તરફથી ઇનામી હરિફાઈમાં ઉત્તીર્ણ થયેલો નિબંધ

દર્દની નિશાની

દર્દીના ઘા રુઝાઈ ગયા,
મલમપટ્ટા હટી ગયા
દર્દી હસ્યો
અને કહ્યુ,
"ચાંદુ છે તો મટ્યું—
ડાઘા રહી ગયા "

—શ્રી દેસાઈ

સન્નારીના સ્તુતિ

રૂપની કળા કરી રે " — ઢાળ

પૃથ્વી પટ પર રે કે દિવ્યતા ધારે સન્નારી,
નિજના સત્ પર રે કે દઢ રહે ભારે સન્નારી
સૃષ્ટિ ને સ્વર્ગમા રે કે પળમાં પલટાવે સન્નારી,
પુરુષના વર્ગમા રે કે સુખબીજ વાવે સન્નારી
લાત જવ મારે રે કે અશોકના વૃક્ષને સન્નારી,
વિકાસ વધારે રે કે તેનો નિજ લક્ષણે સન્નારી
દારુનો કોગળો રે કે બકુલ પર નાખે સન્નારી,
શોકથી મોકળો રે કે છોડ કરી રાખે સન્નારી
તરૂ જે કુરૂબક રે કે આલિંગે જ્યારે સન્નારી,
ખિલાવે બેશક રે કે તેને તે વારે સન્નારી
તિલક વૃક્ષ પર રે કે નાખે જવ દૃષ્ટિ સન્નારી,
ફળી આવે સત્વર રે કે કરતી જ્યમ દૃષ્ટિ સન્નારી
એવા ચમત્કારો રે કે અણુગણુ દાખે સન્નારી,
પ્રભાવ કૈં ન્યારો રે કે ઉર મહીં રાખે સન્નારી
અહોનિશ વંદન રે કે કરીએ અમ તુજને, સન્નારી,
ક્લેશનુ નિકંદન રે કે થાય તવ પૂજને, સન્નારી'

શ્રી જેહાંગીર દેસાઈ

ભેટ

સલજ્જ નયનો ઢળેલ ધરતી પરે, મુખપે
છવાઇ રહી શર્મની અકથ લાલિમા, પ્રેમની
અબોલ રસગોઠડી નયન નર્તને ચાલતી
કદિક કદિ વાણી તો, પરમપ્રિય એ મૌનમા
યુગાંતર ભૂખ્યા તહીં હૃદયની કથાઓ ચતી,
કપોલ પર આડ કંકુ તણી, પિત્ત પાનેતરે
વિંટેલ તવ અંગવેલ, મૃદુ હસ્તપે મીંઢળ,
સખમણી સમા હતા સકળ અંગ સંકોરીયા,
ધર્ છ પ્રિય ! આજ એ સ્મરણુ ભેટ તારે પદે
અધિક કયી ધન્યતા હૃદય આથી માને કહે !

શ્રી સનાતન

આન્ધ્રભૃત્યો

મૂ. લે. ડૉ. બી. ભટ્ટાચાર્ય
અનુ. શ્રી. રમણલાલ નાગરજી મહેતા

આખા હિંદના ઇતિહાસમાં અને ખાસ કરીને પુરાણોની વંશાવળીમાં 'આન્ધ્રભૃત્યો' એ ગુંચવણ ભર્યું નામ છે. તેમના શાસનકાળ, કાર્યો અને તેમની ઓળખાણ માટે ઘણું લખાણું થયું છે. આ લખાણ પછી પણ તેમનું ઓળખાણ અસંદિગ્ધપણે અથવા સંતોષકારક રીતે થઇ શકે છે કે કેમ તે બાબત હજુ શંકાસ્પદ છે. આ ઉપરાંત આ રસપ્રદ પ્રશ્ન પર વિદ્વાનોમાં પણ એક મત નથી. આ નોંધમાં આ પ્રશ્ન પર વિદ્વાનોને માટે વધાર પ્રકાશ નાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કારણ કે આન્ધ્રભૃત્યોએ પ્રાચીન હિંદનો ઇતિહાસ ઘડવામાં અગત્યનો ફાળો આપ્યો છે. આ પુરાવો કેટલો સાચો અથવા ખોટો છે તે જાણવા માટે આખા દેશમાં આ પ્રશ્નની છણાવટ થવી જરૂરી છે. -

આ પ્રશ્નની દરેક બાજુએથી છણાવટ પ્રખ્યાત વિદ્વાન સ્વ. કાશીપ્રસાદ જાયસ્વાલે કરી છે. તેના પ્રખ્યાત પુસ્તક History of India 150 A. D. to 350 A. D. (હિંદનો ઇ. સ. ૧૫૦-૩૫૦ નો ઇતિહાસ) માં આન્ધ્રભૃત્યો માટે મળી તેટલી તમામ માહિતી ભેગી કરી છે. ત્યાં જાયસ્વાલ આન્ધ્રભૃત્યોને પ્રખ્યાત સાત વાહનો (કે જેના વંશમાં ચોટુ વંશનો હારીતીપુત્ર થઇ ગયો) તરીકે ઓળખાવે છે. એનો અભિપ્રાય ખરો છે કે ખોટો તે તો માત્ર ભવિષ્યની શોધખોળજ કહી શકે. પરંતુ તેણે આન્ધ્રભૃત્યો માટે મળતી તમામ માહિતી ભેગી કરીને દેશના ઇતિહાસકારોની મોટી સેવા બજાવી છે. આ નોંધ લખવામાં મને તેના પ્રમાણભૂત ઇતિહાસમાં સંગ્રહાયેલી જે માહિતી મળી છે તે માટે હું તેમનો ઋણી છું.

આજે જાણીતા પુરાણો આન્ધ્રો પછી થયેલા રાજાઓની વંશાવળીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપે છે તે અત્રે જણાવવાની ખાસ જરૂર નથી. જો કે પુરાણો વંશાવળીઓનું વર્ણન કરે છે તો પણ તેઓ રાજાના નામ, તેમના કાર્યો અને રાજ્યનો સમય વગેરેની વિગતો આપતા નથી. છતાં પુરાણો દરેક વંશે જેટલા વર્ષ રાજ્ય કર્યું હોય તેટલા વર્ષ જણાવ્યા સિવાય રહેતા નથી. કમનસીબે આ હકીકત પણ દરેક પુરાણમાં એક સરખી મળી આવતી નથી. આમ પુરાણોમાં રાજ્ય વંશની ઓળખાણ, રાજાઓની સંખ્યા તથા કુલ રાજ્યકાળ વગેરે બાબતોમાં ગૂંચવણો છે. દાખલા તરીકે વાયુ અને બ્રહ્માંડ પુરાણો આભિરોના દશ રાજાઓ હોવાનું જણાવે છે, જ્યારે ભાગવત માત્ર સાત જ કહે છે. ભાગવતની માફક વિષ્ણુ પણ સાત કહે છે. શ્રીપાર્વતીય તરીકે ઓળખાતા આન્ધ્રભૃત્યોના વડે—આભીરોની માફક—સાત રાજાઓ વર્ણવ્યા છે. પરંતુ તેમનો શાસનકાળ કેટલાક પુરાણો ૧૦૦ વર્ષ જ્યારે બીજા ૧૦૫ વર્ષ જણાવે છે. આ શાસનકાળ પણ શંકાસ્પદ છે કારણ કે પુરાણોના આ અસ્પષ્ટ ફકરાઓનું બરાબર ભાષાંતર થયું છે કે સમજાયા છે કે કેમ એ એક સવાલ છે.

ઉપરના ફકરાઓ પરથી આપણા આભીરો, શ્રી પાર્વતીયો અને આન્ધ્રભૃત્યોના પ્રશ્નોમાં કેવો ગૂંચવાડો છે તે સમજાશે. નવી માહિતીના અભાવે આપણા તમામ ઇતિહાસકારોનાં આ વંશોને ઓળખવાના તમામ

પ્રયત્નોએ જોઇતુ ફળ આપ્યુ નથી અને આજે ઘણુ લખાણુ થયુ હોવા છતા આપણે હજુ સૈકાઓ પહેલા હતા તેટલાજ અ ધારામા છીએ પર તુ હવે સારે નસીબે કલીયુગ રાજ વૃત્તાન્ત નામના ભવિષ્યોત્તર પુરાણુ ભાગમા આપણુને આન્ધ્રભૃત્યોના વ શ, રાજાઓ, તેમની સ ખ્યા, કાર્યો અને રાજ્ય કાળ, તથા સમગ્ર વ શના શાસન કાળ માટે વિગતવાર માહિતી મળે છે આ લખાણુ આ રાજાઓ માટેના કોયડાઓનો નીવેડો આણી શકે એમ હોવાથી હુ તેને વિદ્વાનો સમક્ષ મૂકવા ઇચ્છા રાખુ છુ કારણ કે તે મારી ફરજ છે

પ્રાચીન સમયથી ઉતરી આવેલા પુરણો વ શાવળીઓને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી આજે સ પૂર્ણ નથી પર તુ ભાગી તૂટી દશામા છે આને લીધે તેઓ રાજાઓના નામ અને કાર્યો માટે શાત છે નવાઇની વાત એ છે કે પુરાણો પ્રાચીન હિ દના બળવાન અને લાગવગ ધરાવનાર ગુપ્ત વ શ વીષે કઇ પણુ હકીકત આપતા નથી મુદ્રા, શિલાલેખો, સસ્કૃત નાટકો, કાવ્યો અને ચીનના મુસાફરોના વર્ણનો ગુપ્તરાજાઓના કાર્યો અને વર્ણનોથી ભરેલા છે એટ નુ જ નહી પરન્તુ વધારામાં તેમણે શરુ કરેલો ગુપ્તાબ્દ હિ દમા ઘણા સૈકાઓ સુધી અસ્તિત્વમા રહ્યો હતો. મહાન વિજેતા અને અશ્વમેધ યજ્ઞ કરનાર સમુદ્ર ગુપ્ત, તથા વિક્રમાદિત્ય તરીકે જાણીતો થયેલા ચંદ્રગુપ્ત બીજા માટે, રાજાઓની વ શાવળીઓ આપનાર પુરાણો એક શબ્દ પણુ કેમ ઉચ્ચારતા નથી ? આનો જવાબ સ્પષ્ટ અને સાદો છે પુરાણોમા ગુપ્તોનુ વર્ણન કરતો ભાગ ભુલાઇ ગયો. અને ખાલી પડેલી જગ્યાઓ પુરાણોની પુનરચના કરનાર તેની નકલ કરનાર પણુ ન સમજી શકે એવા વ શોના નામથી ભરવામા આવી. પર તુ આથી આ પર પરા આખા હિ દમા બધે જ ઘ્લાઇ ગઇ છે એમ માનવાને કારણુ નથી દક્ષિણમા આમ બન્યુ ન હતુ ઉત્તર હિ દની મહાભારતની લાબામા લાબી નકલ એક લાખ શ્લોકની છે જ્યારે દક્ષિણુના મહાભારતમા આના કરતા બમણુા શ્લોકો છે એ સુવિદિત છે આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કલિયુગરાજ વૃત્તાન્તના લેખકે આવા સવિસ્તર પુરાણોમાથી પોતાને જોઇતી માહિતી મેળવી હશે આજના પુરાણો જ્યારે હિંદુસ્તાનમાથી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ નષ્ટ પ્રાય થઇ, અને જ્યારે ભૂતકાળની યાદ ઝાખી થઇ ત્યારે લખાયા હશે અને તેમણે ન સમજાય એવા નામો લખ્યા હશે.

કલિયુગરાજવૃતાન્ત આન્ધ્ર ભૃત્યો માટે રસપ્રદ માહિતી પુરી પાડે છે આ માહિતીનો કાળજીપૂર્વક ઉડો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે કલિયુગરાજવૃતાન્તનો પુરાવો કેટલાક વિદ્વાનો પૂરતી તપાસ સિવાય અથવા લખાણુને બનાવી કાઢેલુ, અને પાછળથી ઉમેરેલુ કહીને કાઢી નાખે છે તેમ કાઢી નાખવા જેવો નથી. પ્રમાણુભુત ગણુાતા વર્તુલોમાથી આવતો હોય તો પણુ આવો અભિપ્રાય પ્રમાણુભુત ગણી ન શકાય અને તેનુ વજન પણુ જોઇએ તેટલુ પડે નહીં કારણુ કે આ પ્રકારનો અભિપ્રાય ઉચ્ચારતાં પહેલા સસ્કૃતના ઉપરચોટિયા રસ કરતાં વધારે રસની જરૂર છે અલબત્ત મુદ્રાશાસ્ત્ર કે શિલાલેખોની માફક જ કલિયુગ રાજ વૃતાન્ત સર્વ માહિતીમાં સત્ય જ છે એમ ન માની શકાય કારણુ કે શિલાલેખોના વાચન અને અન્વયમા પણુ વૈદકીય શોધખોળની માફક નવીન શોધ થયા કરે છે નવા અને જુના શિલાલેખોના વાચન તપાસતા માલમ પડે છે કે એમાની ઘણી હકીકત વિશ્વાસનીય અને આધાર રાખવા લાયક નથી

પરતુ, એ જુદી વાત છે આન્ધ્ર ભૃત્યો અને તેની ઓળખાણુ માટે આ પુરાણુને શુ

કહેવુ છે તે આપણે જોઈએ ગુપ્તવંશનો ઇતિહાસ આપતા આ પુરાણ નીચેનો સૂચક શ્લોક આપે છે

> तेषां तु सम्स्थिते राज्ये
> भूमिगुप्तान् गमिष्यति ।
> श्री पार्वतीयान्ध्रभृत्या
> इत्या ख्या यान्ति ये नृपा ॥

જ્યારે તેમનું (આન્ધ્રો)નું રાજ્ય નાશ પામશે ત્યારે શ્રી પાર્વતીય આન્ધ્ર ભૃત્યો તરીકે ઓળખાતા ગુપ્તો જમીનના માલીક થશે.

કલિયુગરાજ વૃત્તાન્તના આ શ્લોક પરથી આન્ધ્ર ભૃત્યોની સાચી પીછાન મળે છે તેમને શ્રી પાર્વતીય વિશેષણ આપવામાં આવે છે અને ગુપ્તો તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે આમ ગુપ્ત સમ્રાટો બીજા કોઈ નહીં પણ આન્ધ્ર ભૃત્યો જ છે એમ સપ્રમાણ માની શકાય એમ છે આન્ધ્ર ભૃત્ય શબ્દનો વિગ્રહ વ્યાકરણના નિયમોથી બે રીતે થઈ શકે (૧) આન્ધ્રોના નોકરો, (૨) આન્ધ્રો જેના નોકરો છે તે. મહા જયસ્વાલ અને અને બીજાઓ બીજો અર્થ સ્વીકારે છે પરંતુ કેટલીક જગાએ તેમને નવીન આન્ધ્રો તરીકે ઓળખાવીને તેમને ખરા આન્ધ્રો (૧૯ રાજાઓ)થી જુદા પાડીને જુદા સાત રાજાઓ તરીકે ઓળખાવે છે ત્યારે પ્રથમ અર્થ સ્વીકારે છે, પરંતુ ખરું જોતા પ્રથમ અર્થ "આન્ધ્રોના નોકરો" વધારે યોગ્ય અને હિંદના ઇતિહાસમા વધારે બંધબેસતો આવે છે. અને આ કુદરતી અને યોગ્ય અર્થ હોય એમ લાગે છે કારણ કે કલિયુગરાજ વૃત્તાન્ત જણાવે છે કે ગુપ્તવંશ શરૂ કરનાર પહેલો ચન્દ્રગુપ્ત આન્ધ્રવંશી રાજા ચન્દ્રશ્રી શાતકર્ણીનો સેનાપતિ હતો અને આથી તે સમ્રાટ આન્ધ્રોનો નોકર હતો. અને પરિણામે તેના વંશજોને 'આન્ધ્ર ભૃત્યો' તરીકે ઓળખવામા આવતા હતા આ અભિપ્રાયને કલિયુગરાજ વૃત્તાન્તના બીજા શ્લોકથી પણ ટેકો મળે છે આ શ્લોકો નીચે મુજબ છે

> एते प्रणतसामन्ता
> श्रीमद् गुप्तकुलोद्भवा ।
> श्री पार्वतीयान्ध्र भृत्य
> नामानः चक्रवर्तिनः ॥
> महाराजाधिराजादि
> विरुदावल्य लङ्कृता ।
> भोक्ष्यन्ति द्वे शते पंच
> चत्वारिंशच्च वै समा ॥

"પોતાના તાબાના રાજાઓથી માન અપાતા ઐશ્વર્યવાન ગુપ્ત કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રી પાર્વતીય અને આન્ધ્રભૃત્ય નામથી પ્રખ્યાત થએલા ચક્રવર્તી રાજાઓ થશે. તેમને મહારાજાધિરાજ વગેરે બિરુદો મળશે અને તેઓ બસો પિસ્તાલીસ વર્ષ રાજ્ય કરશે.

કલિયુગરાજ વૃત્તાન્તના લેખકને આજના યુગમા મળતા પુરાણો—વિષ્ણુ, ભાગવત, મત્સ્ય—કરતા જુદા સ્થળેથી માહિતી મળી હશે એમ આ પરથી સહજ જણાશે આજના પુરાણોના સંપાદકોએ ઘણા ભાગો પડી રહેવા દઈને, તથા કેટલાક નામો અને સંખ્યાઓ ગુંચવી દઈને દરેકને શંકાના સમુદ્રમાં મુકી દીધા છે એ કલિયુગરાજ વૃત્તાન્ત આન્ધ્રભૃત્યોનો કોયડો, દરેક પ્રકારની વિગ

લિંછીના કંપની
ચમત્કારીક દવા
કિંમત રૂા ૧-૮-૦
મળે જ ઠેકાણે:
જે આર બ્રધર્સ
રાતપીઠા, સ્ટેશન વડોદરા.

તામા ઉકેને છે કે નહીં તે જોયા સિવાય એટલુ કહી શકાય કે આ કોયડાનો સતોષ કારક રીતે ઉકેલ લાવે છે મારા જાણવામા છે ત્યાં સુધી મી. રા એમ. ક્રીશ્નમાચારીએ પોતાના History of Classical Sanskrit Literature (સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ) મા આ ગ્રથ પહેલ વહેલો વિદ્વાનોની જાણમા આણ્યો છે તે બદલ આપણે તેમનો ઉપકાર માનવો જોઇએ સમ્રાટ ગુપ્તો અથવા આન્ધ્રભૃત્યો માટેની વધારે માહિતી મે કલિયુગરાજ વૃતાન્તના આધારે મારી ટિકા સાથે જર્નલ ઓફ બિહાર એન્ડ ઓરીસ્સા રીસર્ચ સોસાયટીના ૧૯૪૪ ના ૩૦ મા અન્કના પાન ૧૧ પર ન્યુ લાઇટ ઓન ધી હીસ્ટ્રી ઓફ ધી ઇમ્પિરિયલમા આપી છે (ગુણસુન્દરી અને શ્રીહિતોપદેશના જાનેવારી ૧૯૪૮ ના અન્કમા છપાયો છે) તે વધારે ઉત્સુક વાચકોએ જોઇ લેવી

ટૂકમા આન્ધ્રભૃત્યો અને ગુપ્તસમ્રાટો એકજ છે કારણ કે પહેલો ચન્દ્રગુપ્ત આન્ધ્રોનો નોકર હતો. ગુપ્તોજ શ્રીપાનતીયો તરીકે ઓળખાય છે કારણ કે તેઓ શ્રીપર્વત પરથી આવતા હતા આ પ્રદેશમા લિચ્છ વિઓનો વાસ હતો. જ્યાં સુધિ દક્ષિણનો શ્રીપર્વત લિચ્છવીઓના મૂળ સ્થાન તરીકે સાબિત ન થાય ત્યા સુધી શ્રીપર્વતનુ સ્થાન લિચ્છવીઓના નિવાસ સ્થાન નેપાલની આજુબાજુમા હશે એમ ધારી શકાય. વળી આન્ધ્રભૃત્યોના સાત રાજાઓ એ કુલ ૨૪૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું આન્ધ્રભૃત્યો ને સમ્રાટના બિરુદો હતા અને તેમના ઘણા સામન્તો હતા ભાગવત, વિષ્ણુ, વાયુ, બ્રહ્માડ મત્સ્ય અને બીજા છાપેલા પુરાણો અપૂર્ણ, કેટલીક જગ્યાએ ગૂચવાડો ઉત્પન્ન કરનાર અને કેટલીક જગ્યાએ ચોક્કસ ખોટા છે માત્ર આ એકજ કારણ પુરાણોની અન્દર રહેલી ઐતિહાસિક માહિતીનુ સશોધન, બીજા પ્રકાશનો બહાર પાડવા પહેલા કરવુ જરૂરી છે અને આ દીશા તરફ આપણી પ્રજાનો પ્રયત્ન પહેલી તકે થવો જોઇએ કારણ કે સપૂર્ણ સશોધન કર્યા સિવાય કરેલા સપાદનો તેના પાના પર સાહી સુકાય તે પહેલા જુના થઈ જાય છે

કલિયુગરાજ વૃત્તાન્ત હિન્દના ઇતિહાસમા અગત્યની માહિતી પુરી પાડે છે તે માત્ર સ્થિર ગુપ્ત પર જ કહેવાતી ખોટી માહિતી પુરી પાડતુ નથી પરન્તુ તે બીજા બધા ગુપ્ત સમ્રાટો, અને નન્દ, મૌર્ય, સુગ, કણ્વ અને આન્ધ્રવશ પર પણ માહિતી પુરી પાડે છે સપ્તર્ષિ યુગ માટે કલિયુગરાજ વૃત્તાન્ત બધા પુરાણો કરતા વધારે વરાહમિહિરની માફક માહિતી પુરી પાડે છે દુનિયા કોઇ પણ મનુષ્યને રસ ઉપજાવનાર સપ્તર્ષિ યુગ પરની માહિતી શા માટે ઉપજાવી કાઢી ? આપણા ઇતિહાસકારો કલિયુગરાજ વૃત્તાન્ત પર જેમ બને તેમ વધારે લક્ષ્ય આપે તો સારૂ અને જ્યારે હિન્દના ઇતિહાસકારો હિન્દનો ઇતિહાસ દશ કરતા વધારે ગ્રથોમાં બહાર પાડવા તૈયાર થયા છે ત્યારે આ પ્રયાસ આવકાર દાયક થઇ પડશે.

મુદ્રક
ઉઠાવામિત્ર પ્રેસ
વડોદરા

માર્ચ '૪૯
વર્ષ ૨૨ અંક ૩ પુસ્તક ૫૨

તસ્વીર
'કુમાર'
નટુભાઇ

આવરણની અને રચના ... જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ. જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

તંત્રીઓ
કુમાર
નટુભાઈ

વ્યવસ્થાપક
નટવરલાલ ઠક્કર
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
વડોદરા

પુ. ૫૨] માર્ચ, ૧૯૪૯ [વર્ષ ૨૬

વસંત શ્રી નરશીભાઈ કા. પટેલ ૧
કસ્તુરબા શ્રી ચંદ્રકાન્ત મહેતા ૨
પનિહારી શ્રી જગદીપ વિહારી ૨
નમીબા શ્રી લક્ષ્મીકાંત બા. વ્યાસ ૩
આવી પ્રીત શ્રી સનતન ૫
અ. હિ. મ. પ. ગ્વાલિયરમાં મળેલા અધિવેશનનો અહેવાલ ૬
કૃષ્ણ-કમળ શ્રી બાળકૃષ્ણ જોશી ૧૦
મહાકવિ પ્રેમાનંદનું ગુજરાતી કવિઓમાં સ્થાન શ્રી રતિલાલ રામચંદ્ર ભટ્ટ ૧૧
ચંદ્રોદય શ્રી હસનલ ૧૭
માનવતાનું ખૂન શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ ૧૮
કળિયુગના એ રનેરા શ્રી કિશોરચંદ્ર શ્રુ. દેસાઈ કવર પેજ ૩
મધરાતે સૌ. હસુમતિ ધીરજલાલ દેસાઈ

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ માટે રૂ. ૫-૮-૦ વિદેશ માટે શિલીંગ ૧૨ છૂટક નકલ એક રૂપીયો

જોઈએ છે
નવા શરૂ થતા એક અઠવાડીક તેમજ માસિક પત્ર માટે
તંત્રી
આજે જ લખો — પો. બો. નં. ૮૫,
ઠે. રાવપુરા, વડોદરા

તમારા માથાના દુખાવા માટે
ડાયમન્ડ પેન બામ
વાપરો
દરેક જગ્યાએ મળે છે
એમ. મણીલાલ એન્ડ કું.
૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧

ગુણસુન્દરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

માર્ચ '૬૯
અંક ૧
વર્ષ ૨૬ પુસ્તક ૫૨

વસંત

✿

આજ સખી, ખીલી લે ! રંગીલી વસંત
પૃથ્વીને પમથારે
આકાશી આભારે
સખી, ખીલી લે ! રંગીલી વસંત

બાગ ધરતીનો ફૂલડે ઉભરાતો,
પંખી સમુહ આ વસંત ગુણ ગાતો.
સૃષ્ટિને આંગણું ફાગ રમાતો,
સખી, ખીલી લે ! રંગીલી વસંત

મસ્ત રંગીનતા રોજ લ્હેરાટે,
ગુલાબી હોરે સંધ્યાની ગોઠે
સોહાગી રાત્રિ એન્દ્રે ઢોરે,
સખી, ખીલી લે ! રંગીલી વસંત !

અણુ યે અણુ યે ચેતન રે ! જાગ્યું,
વિશ્વે આજે ધારણ નિજ ત્યાગ્યું,
ભોગવવા જીવન બન્ધન ટાળ્યું,
સખી, ખીલી લે ! રંગીલી વસંત !

શ્રી જશભાઈ કા. પટેલ

કસ્તુરબા

જગદંબા, જગદંબા, જુગ જુગ જગમાં અમર હજો,
જગદંબા હિન્દ સદા—અમરસોમ તુજ અમર હજો.

જેલ જીવનભર અકલી મહાવી,
યૌવનવય કોટડીએ ગાળી,
દેહ દમનથી દેહ ઉજાળી,
ત્યાગભરી, ત્યાગભરી—સહન ભાવના અમર હજો,
પ્રેમભરી, પિયુપભરી—જગત ચાહના અમર હજો.

પતિ સહ વિસર્યા દેશવિદેશો,
સુખ નિહાળ્યું નવ લવ લેશે
કીર્તિ છતા પામ્યા સવિશેષે,
વિજયમયી, વિજયમયી, વિજયકથા અમર હજો,
ચક્રમયી, ત્રિરંગમયી, વિજય પતાકા અમર હજો

પૂર્ણ સ્વરાજ પુકાર બુલંદી
નાદ ગયો ઘર ઘર રણચંડી
જેલ જવા મહિલાઓ મંડી
કુચ કરી, શૌર્યભરી, શહીદસોમ અમર હજો,
ઉરતણી, શૂરતણી, આર્ય અહિંસા અમર હજો,
જગદંબા, જગદંબા, અમરસોમ તુજ અમર હજો

શ્રી ચંદ્રકાન્ત મહેતા

★

પનિહારી

દુર દુર ગગન કેરી ગોખે,
એક વાદળી આવી જોને
જાણે આગ હૃદય કેરી ફુંજે,
કો સુન્દરી આવી જોને

ઝણકારા નુપુર તણા, સાંભળતા બેસી રહું
સાડી શ્યામ આભમહી, ઉડતી જોયા કરૂં
અને મોહ્યા કરૂં તેની રૂડી ચાલે
એક વાદળી આવી જોને

નાનકડી નાર સમી, નીર ભરી આવી એ
દુર દુર દરિયાથી, આશાઓ લાવી તે
અને લાવીએ મનગમતી વાતો
એક વાદળી આવી જોને

સંધ્યા સમે સુન્દરીના શણગાર નીરખુ
રૂપ ખીલે શરમ તણા શેરડા હું પારખુ
અને ગાયા કરૂં મારા ઉર્મિગીતો
એક વાદળી આવી જોને

શ્રી જગદીપ વિરાણી

નસીબ

શ્રી. લક્ષ્મીકાંત ભા. વ્યાસ

'આંકડાના રમકડા, પૈસામાં બે, રમી લ્યો, રમાડો તુટી જાય તો ખાઈ લ્યો– પૈસામાં બે. "

સુરીલા સ્વરે આ શબ્દો પોકારતો ફેરીયો નાનકડી ઘટડી બજાવતો ચાલ્યો જતો હતો.

એનો સાદ સાંભળતાજ ત્રિવેણી બોલી ઉઠી–" બા પૈસો આપ રમકડા લઉ "

" આજે પૈસો નથી, દીકરી. "

"એક જ પૈસો–પગે લાગુ છુ બા "

" નથી ત્રિવેણી, કાલે લેજે હો "

ત્રિવેણીના મ્હો પર સતોષની ઝલક દેખાઈ તેણે બારીમાથી કહ્યુ " એ રમકડા વાળા, આજે પૈસો નથી, કાલે આવજે "

" અલી એમ ! ' ચુપ રહે, આવી વાત તે કહેવાતી હશે કે ? " તેની બાએ અંદર-ખાનેથી અકળાઈને કહ્યુ

ત્રણ વર્ષની ત્રિવેણીની સમજમા એ ઉતર્યું નહિ પરન્તુ તેની બા પોતાના જીવનનો અભાવનો પડદો દુનિયાની સામે ઉઘાડતા અચકાતી હતી. કારણ આવો શુષ્ક વિષય માત્ર લોકોના ઉપહાસ માટે જ હોય છે

અને ખરેખર–પેલો રમકડાવાળો, ધીમુ ધીમુ હસતો, પોતાની ઘટડી બજાવતો ચાલ્યો ગયો.

* * *

સંધ્યા પડવા આવી હતી.

લજ્જાવતી રસોડામા ભોજન બનાવી રહી હતી કચેરીમાંથી પાછા વળવાનો તેના પતિનો સમય હતો આજ ઘરમા કોઈ શાક નહોતુ, પાસે પૈસા પણ નહોતા. વિજય કૃષ્ણને સુક્કુ ભોજન ભાવતુ હતુ લજ્જા રોટલી વણી રહી હતી અને ત્રિવેણી તેના બાપાની ઉત્કંઠાથી પ્રતિક્ષા કરી રહી હતી.

' બા, ખુબ ભૂખ લાગી છે, " કરુણ સ્વરે ત્રિવેણીએ કહ્યુ

" તારા બાપાને આવવા દે, બ્હેન એમની સાથે ખાજે, હવે આવતા જ હશે," લજ્જાવતીએ પટાવતા કહ્યું કારણ કે એકજ થાળીમા ત્રિવેણી અને વિજયકૃષ્ણ સાથે બેસીને હમેશા ભોજન કરતા હતા અને તે બન્નેના જમી લીધા પછી તેજ થાળીમા લજ્જાવતી ટૂકડા ઉપર જમનારા પોતાના પેટની જ્વાળાને શાન્ત કરતી હતી. એટલુ જ તેનુ સૌભાગ્ય હતુ

લજ્જાવતીએ દીવો સળગાવ્યો. ત્રિવેણીએ આંખો મીંચી દીપકને પ્રણામ કર્યો, કારણ કે તેની માતાએ પ્રતિદિન એમ કરવા તેને શીખવ્યુ હતુ

બારણા ઉપર ટકોરાનો અવાજ થયો. વિજય દિવસ ભરનો થાકેલો પાછો વળ્યો હતો. ત્રિવેણીએ કૂદીને કહ્યુ " બા, બાપા આવી ગયા "

વિજય ઓરડીના ખૂણામા પોતાની પુરાની છત્રી મૂકીને ખુટી ઉપર ઝભ્ભો અને ટોપી ટાંગી રહ્યો હતો.

લજ્જાવતીએ પૂછ્યુ " મહિનાનો પગાર આજે મળ્યો ને ? "

" ના, મળ્યો નથી. કાલે વહેંચશે. સાહેબે બીલ પાસ કરી દીધુ છે, " હતાશ સ્વરે વિજયકૃષ્ણે જવાબ આપ્યો.

લજ્જાવતી ચિન્તિત ભાવથી થાળી પીરસવા લાગી ભોજન કરતી વેળા, સુક્કી રોટલી અને દાળની વાડકી ભણી જોઈને

વિજય કોણ જાણે શુ વિચારી રહ્યો હતો વિચારવા દો, કારણ કે ચિન્તા જ દરિદ્રીનુ જિવન છે અને આશા એમનો પ્રાણ.

* * *

જેમ તેમ દિવસો વીતી રહ્યા હતા.

રાત્રીનો સમય હતો ત્રિવેણી સુઇ ગઇ હતી, લજ્જા બેઠી હતી

" લાગે છે કે આ નોકરીનુ પણ કઇ કહેવાય નહિ," ગભીર મ્હોએ વિજયકૃષ્ણે કહ્યુ

" કેમ ! શુ કઇ બન્યુ છે ? " લજ્જાવતીએ તેની ઢળી પડેલી આખો ઉપર ઉઠાવી, એકવાર વિજય તરફ નજર ફેકી પૂછ્યુ

" મોટા સાહેબ મારાથી નાપસદ રહે છે તેમની આખો મારા ભણી હમેશા ચડેલી જ રહે છે "

" શા માટે ? "

" બની શકે છે, મારી ઉદાસીનતા પણ તેનું કારણ હોય. "

લજ્જાવતી ચુપ હતી

" પદર રૂપીએ મહિનાભર રાતદિવસ પરિશ્રમ કરો છો છતા પણ "

' ઓહ, મહા ભયાનક સમય આવ્યો છે, ' લજ્જાવતીએ દુખનો એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખતા કહ્યુ

' મકાન માલીકનુ બે મહિનાનુ ભાડુ બાકી છે આ વખતે એ બાકી નહિ રાખે અને મળશે નહિ તો મોટી આફત મચાવી મૂકશે,' લજ્જાવતી ભયભીત બની બોલી ઉઠી.'

" શુ કરુ ? જીવ દેતા પણ આ જીદગીથી છુટકારો મળે તો બહેત્તર છે "

" એવી ચિન્તા કરવી નકામી છે ગભરાવાથી શુ લાભ ? કો'ક્વાર પણ દિવસ ફરશે ને ! "

" કાલે રવિવાર છે, રજાનો દિવસ છે, એક ઠગ્ગે દુકાન ઉપર કાગળપત્ર લખવાનુ કામ છે મહિને પાચ રૂપીઆ આપવાનુ કહેતો હતો કલાક બે કલાક તેનુ કામ કરવુ પડશે હુ આઠ માગતો હતો. હવે મને વિચાર થાય છે કે તેને મળી સ્વીકારી લઉ કચેરીમાથી પાછા વળતી વેળા ત્યા જતો રહીશ,—" કહેતા કહેતા વિજયકૃષ્ણના હૈયામા દુઃખારાની આછી લાગણી આવીને દોડી ગઇ

" જેમ યોગ્ય તેમ કરો " એમ કહીને લજ્જા વિચારમા પડી ગઇ. તે જાણતી હતી કે વિજયનુ સ્વાસ્થ્ય પરિશ્રમ કરવાથી દિવસે દિવસે ખરાબ થતુ જતુ હતુ

પરતુ તે લાચાર હતી, કારણ રોટીનો પ્રશ્ન સર્વ કરતા મોટો હતો.

* * *

દિવસો, અઠવાડીયા અને મહિના વીતતા ગયા. વિજય દરરોજ કચેરીમા જતો તે સર્વની સાથે બહુ ઓછુ બોલતો. એની એ નીરસતા પ્રત્યે લગભગ બધાજ નોકરો મશ્કરી ઉડાવતા.

તેનો પીળો, ફીક્કો ચહેરો અને ઉડી ઉતરેલી આખો લોકોને વિનોદ કરવા માટે ઉત્સાહિત બનાવતી હતી. પરતુ તે ચુપચાપ તેમની મશ્કરી ઠઠ્ઠાને સાભળ્યુ—ન સાભળ્યુ કરી નીરુત્તર બેસી રહેતો આમ છતા લોકો તેના પર અસતુષ્ઠ રહેતા હતા

વિજયના જીવનમા આજે અને નહીં બનવાની ઘટના બની ગઇ તેને સમજ પડી નહિ માર્ગમા તેના પગ આગળ વધતા જ નહોતા તેની આખો સમક્ષ લાલપીળા દેખાવા લાગ્યા તેને સમજાયુ નહિ કે તેનાથી શો અપરાધ થઇ ગયો છે તેણે કેટલીયે વાર આને આ પ્રશ્ન પોતાની જાતને પૂછી જોયો

ઘેરથી કચેરીમા જતી વેળા બિલાડી આડી ઉતરી હતી આગળ ચાલતા ખાલી ઘડો જણાયો હતો. એટલા માટે સર્વ અપ-

શુકનો એ ભેગા મળી તેના ભાગ્યનો ફેસલો આપી દીધો હતો

સાહેબ મોટો અત્યાચારી છે શુ ગરીબોના પેટ પર પાટુ મારવા માટે જ મુડીપતિઓનો આવિષ્કાર થયો છે? તેમનો નાશ હો એવો દિવસ ક્યાર આવશે જ્યારે રૂપિયાનુ અસ્તિત્વ સસારમાથી મટી જશે? ભૂખ્યો મનુષ્ય બીજાની સામે હાથ નહિ ફેલાવી શકે!' વિચારતા, વિચારતા વિજયનુ માથુ ભમવા માડ્યુ તે રસ્તામા પડતો પડતો બચી ગયો

એકાએક તેણે દૃષ્ટિ ઉઠાવી જોયુ તે તેના ઘરની સામે આવી ગયો હતો, ખુબ મુશ્કેલીથી તે ઘરમા પેઠો ને ઓરડીમા પેસી પથ્થર થઈને બેસી પડ્યો

લજ્જાવતીએ ગભરાઈને પૂછ્યુ "તબીયત કેમ છે?"

"કહ્યું'તુ તેમજ બન્યુ"

"શુ થયુ?"

"નોકરી છૂટી ગઈ સાહેબે જવાબ આપી દીધો," કહેતાં કહેતા તેની આંખોમા ઝળઝળીઆ આવી ગયા

વિજયની દશા પર લજ્જાને રડવુ આવી ગયુ તેની આંખોમાથી પણ અશ્રુ ટપકવા માંડ્યા. તે બન્નેને રડતા જોઈ ત્રિવેણી પણ ડુસકા લેવા માંડી.

સધ્યાની મલિન છાયામા ત્રણે બેસીને રડતા હતા. ત્યારબાદ શાન્ત થઈ વિજયે પોતાની આખો લૂછી, લજ્જાવતીએ પોતાની અને ત્રીવેણીની—

કારણ સસારમા એક એવી મોટી શક્તિ છે, આ સર્વ શાસન કરનારી ચીજોથી કેટલીયે ઉંચી છે—જેને ભરોસે બેઠેલો મનુષ્ય આખ ફાડીને પોતાના ભાગ્યની રેખાને જોયા કરે છે *

* વિનોદશકર વ્યાસની હિન્દી વાર્તા પરથી

આવી પ્રીત

નહીં તુ બેસે છે ફાગ ગગનના રગના
અહીં હુ મરૂ છુ તારા સ્વપ્નના ભારમા,
સુદર આવાસે તારે નુપૂરધ્વનિએ નાચે
અહીં રહ્યો જલી તારા સ્મરણુ અગારમા,

આવી પ્રીત તારે મારે ક્યાથી રે બધાઈ ગઈ!
હવે રહ્યુ રોવુ મારે અહોકની આશમાં,
તારે નથી દેવુ મારી ઝીલવાને અશ્રુમાળ,
(કે) મારે નથી આખ જોવા ઊભેલાને પાસમા?

શ્રી સનાતન

ગ્વાલિયરમાં મળેલા અધિવેશનનો અહેવાલ

અમે તા. ૨૨ મી શનીવારની રાતે ગ્વાલીઅર જવા નીકળ્યા. ધાર્યા કરતા તદ્દન ઓછી ગીરદી હતી, એટલે મુસાફરી ઘણી જ આસાનીથી પુરી કરી. ગ્વાલીયર જતા અમારે મથુરા ટ્રેઇન બદલવાની હતી ત્યા સાતેક કલાકનુ રોકાણ હતુ એટલે અમે મથુરા જોવાનુ નક્કી કર્યું નાહી ધોઇ વ્હેલી સવારે વૃંદાવન જોવા નીકળ્યા જ્યા શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓ સાથે રાસ લીલા રમતા તે કુંજ ગલીઓ જોઇ, કદંબનુ ઝાડ જોયુ, કાળી નાગને હરાવ્યો હતો તે સ્થાન પણ જોયુ કુંજ ગલીઓ ઘણી જ ગંદી રહે છે બંને બાજુ ખુલ્લી ગટરો વહે છે આજુબાજુ કચરો અને ગંદકીના ઢગ દેખાતા હતા. દુકાનોમા મીઠાઇઓ પર માખીઓ બણબણતી હતી મથુરામા પણ આજ દેખાવ હતો પવિત્ર અને સુંદર ગણાતા મથુરા-વૃંદાવનના વર્ણનો અને સાચી હકીકતમા કેટલો તફાવત છે? ગોરના તો ધાડાને ધાડા ! પેટના ગુજરાન માટે હજુએ ગોર અને પંડયાઓએ પોતાનો જુનો ધંધો જ ચાલુ રખ્યો છે સમય પલટાયો છે, પરંતુ તેઓ પલટાયા નથી

મથુરાથી ગ્વાલીઅર જતી ટ્રેઇનમા અમે બેઠા. આગ્રા આવ્યુ તાજમહેલના, દર્શન થયા ગાડીમા દુરથી ગ્વાલીઅરનો કીલ્લો દેખાયો કીલ્લા પર એક નાનુ સરખુ શહેર વસ્યુ હોય એમ દુરથી લાગતુ હતુ.

ગ્વાલીયર

૧૮૫૭ નો બળવો, ઝાંસીની મહારાણી લક્ષ્મીબાઇ, સીંધીઆ અને બ્રીટીશ સલ્તનત, કિલ્લો જોતાની સાથે યાદ આવ્યા. તે સમયે જ સીંધિયાઓએ બ્રિટીશના મદદનીશ થવાને બદલે આપણા બળવાખોર કહેવાતા નેતાઓનો પક્ષ લીધો હોત તો !

ગ્વાલીયર આવ્યુ સ્ટેશન પર સ્વયંસેવિકાઓ અને સ્વયંસેવકો મહેમાનોને સત્કારવા ઉભા હતા. અમારો સામાન તેઓએ ઊતરાવી ટ્રકમા ભરાવ્યો અને અમે અમારા માટે તૈયાર રાખેલી બસોમા બેસી ઉતારે ગયા

ઉતારા તરીકે અપાયેલુ મકાન ઘણુ જ સુંદર હતુ કેટલેક વર્ષ પહેલાં તે રાજાનો મહેલ તરીકે વપરાતુ હતુ નવા મહેલો તૈયાર થયા એટલે તેને કન્યાશાળાના ઉપયોગમા લેવામા આવ્યુ અત્યારે તેમા હાઇસ્કૂલથી કોલેજ સુધીના વર્ગો લેવાય છે મકાનની બાંધણી ઘણી જ સરસ છે વીશાળ મેદાન છે મેદાન વચ્ચે મોટો સભા હોલ બાંધેલો છે જેમા મહીલા પરીષદનુ અધીવેશન ભરાયુ હતુ ઉતારાની તેમજ બીજી વ્યવસ્થા ઘણી સારી હતી તે બદલ સ્વાગત સમીતીના સભ્યોને અભીનંદન ઘટે છે

કલા-પ્રદર્શન

તા. ૨૬ મીએ સવારે કલાકૌશલ પ્રદર્શનની ઉદ્‌ઘાટન ક્રીયા રાજકુમારી શ્રી. અમૃતકુવરના હસ્તે થઇ તેમણે કહ્યુ કે, હુ જ્યારથી ગાંધીજીના ચરણે આવી છુ ત્યારથી ખાદી અને ગ્રામઉદ્યોગનુ મહત્ત્વ મને સમજાયુ છે પરદેશી રાજ્ય સાથે પરદેશી વસ્તુઓ આવી, આપણા મન લલચાયા,

આપણો માર્ગ ખુલ્યા અને કલાકૌશલ્યને ધક્કો લાગ્યો. બ્રિટીશ રાજ્ય કરવા ગ્રામ ઉદ્યોગ રીયાસતમા વધાર પ્રચલીત છે ગ્રામ ઉદ્યોગને વધારે અને વધારે વીકસાવવા માટે આપણે ગ્રામઉદ્યોગની બનાવટ ખરીદવી એ આપણી પહેલી ફરજ છે રચનાકાર્ય બહેનોએ ઉપાડી લેવુ જોઇએ હાથની બનાવેલી ચીજો વાપરવી જોઇએ. હાથ બનાવટની ચીજો મોઘી પડે છે એ એમને રોજી મળે એ સમજીને વસ્તુઓ ખરીદવી જોઇએ ગામ ઉદ્યોગનુ મહત્વ સમજાવી તેને વીકસાવવાનો બોધ આપ્યો હતો, અને પ્રદર્શનને ખુલ્લુ જાહેર કર્યું હતુ, ત્યારે બાદ જનગણમન ગવાયા બા સભા વીખરાઇ હતી

અધિવેશનનો આરંભ

તેજ દીવસે બપોરના અ. હીં મ. પરીષદનુ અધીવેશન ભરાયુ, મંડપને કુલપતાકાથી શણગારવામા આવ્યો હતો શહેરના નાગરીકોએ તેમા સારા પ્રમાણમા હાજરી આપી હતી, સૌથી પ્રથમ પ્રાર્થના થયા બા૦ શ્રી અનુસુયાબાઇ કાલેએ શ્રી ઉર્મીલા મહેતાનો પરીચય આપી તેમને પ્રમુખસ્થાન લેવા માટેની દરખાસ્ત મુકી હતી. શ્રી. રાજેશ્વરી નહેરૂએ ઉપરની દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો હતો અને જણાવ્યુ હતુ કે, શ્રી ઉર્મીલા બહેન મહેતા અ. હી. મ પરીષદનું શરૂઆતથી કામ કરતા આવ્યા છે હુ જ્યારે પ્રમુખ હતી ત્યારે મારા એ મંત્રી હતા અને કામનો બધો બોજો ઉપાડી સહજ રીતે પાર પાડતા હતા ત્યારથી મને લાગ્યુ હતુ કે, આ બહેન જે કામ લેશે તે પુરૂ પાડશે અને તેના નેતૃત્વ તળે આપણી પરિષ૦ ઘણી પ્રગતી કરશે. આજે સમય ઘણો બારીક આવ્યો છે આર્થીક બીસ વધની જાય છે તેના સમયે આપણે રચનાત્મક કાર્ય સંગીત રીતે શરૂ - કરવુ જોઇએ આજે આપણી પરીષદમા બહેની ઓ અભણ બધી જ બહેનો સાથ આપી રહી છે તો તે બધી શકતીને એકત્ર કરી દેશને આબાદ બનાવવામા ફાળો આપવો જોઇએ શ્રી સાચી અહીંસક સીપાઇ છે, તો આજે તેનો સીપાહીગીરી કરવાનો સાચો સમય આવ્યો છે

સંદેશાઓ

શ્રી ઉર્મીલા બહેને પ્રમુખસ્થાન લીધા બાદ પુષ્પહાર થયા હતા ત્યારબાદ શ્રી. જવાહરલાલ નહેરૂ, મીટર્સ હન્ટર નેશલ લીગ, વીજ્યા લક્ષ્મી પંડિત, સુથુ લક્ષ્મી રેડ્ડી, બેગમ અબ્દુલા, બેગમ હમીદાઅલી, સરલા દેવી સારાભાઈ, રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવડે, વીગેરેના સંદેશાઓ વંચાયા હતા

સ્વાગત વ્યાખ્યાન

સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમત સૌ મહારાણી વિજ્યા રાજે શીન્દેએ બધાનુ હાર્દિક સ્વાગત કરતા કહ્યુ કે, ગ્વાલીઅરમા આ પરીષદનુ ૨૧ મુ અધિવેશન ભરાય છે તેથી મને ઘણોજ હર્ષ થાય છે અમારે આમણે અમારી અગ્રગણ્ય બહેનો પધારી છે તેનુ સ્વાગત કરતા મને આનંદ થાય છે સત્કારમા અમારી ત્રુટીઓ રહી ગઇ હશે પરન્તુ અમારી ભાવના પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી પૂર્ણ છે અને આમ સૌ એજ સૌજન્યથી તેનો સ્વીકાર કરશો ગ્વાલીયરમા સ્ત્રી શિક્ષણનું કામ સારૂ ચાલી રહ્યુ છે, "ગ્વાલીયર મહિલા મંડળ" નારી સમાજમા જાગ્રતિ લાવી શિક્ષણ, સમાજ સુધારણા રચનાત્મક કાર્ય કરી રહ્યું છે 'નારી ઉદ્યોગ મંદિર'મા બ્હેનોને કલા કૌશલની તાલીમ અપાય છે ઘણી બહેનો આનો લાભ ઉઠાવી રહી છે અમે રચનાત્મક કાર્ય હજુએ આગળ

વધારવા માગીએ છીએ દેશના ભાગલાથી ઘણા સવાલો ઉભા થયા છે ત્યાંની બહેનો બેહાલ સ્થીતીમા અહીં આવી સાચા નાગરીક બનાવી શકીશુ

સ્ત્રીઓએ રાષ્ટ્રની સમસ્યાઓમા ભાગ લેવો જોઇએ એ સાચુ છે પરંતુ કુદરતે એક પવીત્ર જવાબદારી તેના પર નાખી છે તેની ઉપેક્ષા કરી શકાય તેમ નથી. રાષ્ટ્રની ભાવી પેઢીને સબળ, સ્વસ્થ, સુશીક્ષીત અને સંપુર્ણ નાગરીક બનાવવાનું કાર્ય આપણુ છે આ અધીવેશનની તૈયારીમા અમને જે જે વ્યક્તી અને સંસ્થાએ સાથ આપ્યો છે તેનો આભાર માનુ છુ ફરી એક વાર હુ આપ સર્વનુ હાર્દીક સ્વાગત કરુ છુ અને આ અધીવેશનની સફળતા માટે મંગળમય ભગવાન પાસે પ્રાર્થના કરુ છુ

ઉર્મીલા મહેતા

વાર્ષિક વિવરણ થયા બાદ શ્રીમતિ અધ્યક્ષા ઉર્મીલા મહેતાનુ ભાષણ થયુ તેમણે શ્રી અનસુયાબાઇ કાળેની પ્રમુખપદ નીચે અધિવેશન ભરાયા બાદ દેશમા થઇ રહેલ ઝડપી ફેરફારોનો નિર્દેશ કર્યો હતો. સંકટમસ્ત બહેનોને રાહત આપવાના મહીલા પરીષદની બહેનો, સુચિતા કૃપલાની, શ્રીમતિ રામેશ્વરી નહેરુ, મૃદુલા સારાભાઇ, શ્રીમતિ હંસાબહેન, શ્રીમતિ રક્ષાસારણા તથા બીજી બહેનોએ જે કાર્ય કર્યુ છે તે ખરેખર ગૌરવ લેવા જેવુ મનાવ્યુ હતુ

તેમણે આગળ કહ્યું હતુ કે, હીંદની સ્ત્રીઓને જાગૃત કરી રાષ્ટ્રસેવાના કર્તવ્યની પ્રેરણા આપનાર રાષ્ટ્રપીતાના આપણે ઋણી છીએ આજે તે આપણી વચ્ચે નથી તેના અવસાનથી દેશને ઘણી મોટી ખોટ પડી છે તેમની સંવત્સરીની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે તે સમયે તેમના અધુરા રહેલા કાર્યને પુરુ કરવા, તેમના આદર્શો અને સ્વપ્નોને અનુકુળ, માનવના ભર્યો મહાન હીંદનુ સર્જન કરવાની પ્રતીજ્ઞા લેવી જોઇએ

આપણને સ્વતંત્રતા મળી ગઇ છે પરંતુ હજુ ઘણા કામો કરવાના બાકી છે ગરીબી, મલીનતા, અજ્ઞાન, રૂઢીનાબંધન, વ્હેમ વગેરે દુર કરવાનુ કામ આપણુ છે ભાવી માતા ઓને તાલીમ આપવા કેન્દ્રો ખોલવા જોઇએ જેથી તંદુરસ્ત નાગરીકો આપણને મળે. હમણા ભાષાવાર પ્રાંતોની માગણી અંગે ઘણીજ ખરાબ હરીફાઇ ચાલી રહી છે આનાથી બહેનોએ દુર રહેવુ જોઇએ

આપણી સંસ્થા વીકસી તો રહી છે પરંતુ નીચલા થરના લોકોમા આપણે નથી પહોચી શકયા તેનુ પ્રતિનિધિત્વ હજુ પ્રાપ્ત કરવાનુ છે તે માટે આપણે કાર્ય શરૂ કરવુ જોઇએ ચીનમા ચાલતી 'ન્યુ લાઇફ મુવમેન્ટ' નુતન જીવન પ્રવૃત્તિના જેવુ આંદોલન આપણે ઉપાડવુ જોઇએ

સપસે લઉ છું

મારી પાસેથી તમને પ્રેરણાત્મક સંદેશો નહિ મળે. હુ તો સૈનિક છુ અને એક સૈનિક તરીકે પતીજ્ઞા કરુ છુ કે ગરીબી, અન્યાય, અજ્ઞાન, રોગ અને અત્યાચારની સામે લડવામા હુ તમારી સાથેજ રહીશ અને જર્જરીત પુરાણી દુનીયામાથી વધુ સુંદર દુનીયાના સર્જન માટે હુ લડતી રહીશ "

ગ્વાલીયરનરેશ શ્રી સયાજીરાવ શિન્દેએ અને મધ્યભારત પ્રધાન મંત્રી શ્રી લીલાધર જોશીએ બહારથી આવેલા મહેમાનોનો આનંદથી સત્કાર કર્યો હતો શ્રી રાજકુમારી અમૃતકોર અને કુમારી આગાથા હેરીસનના મનનનીય પ્રવચનો થયા બાદ 'જનગણમન' ગવાયુ હતુ અને પછી સભા વિખરાઇ હતી

કાર્યવાહી

તા. ૨૭ મીએ દસ વાગે સભાની કામગીરી શરૂ થઈ હતી. તેમાં સૌથી પ્રથમ શોકદર્શક ઠરાવો રજુ થયા હતા. મી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય લાવ્યાં. ઠરાવ મુકતાં કહ્યું હતું કે દુનિયામાં પુરેપુરી આઝાદી વગર શાંતી નહી સ્થપાય, પોતે આઝાદ થઈ બેસી જઈએ તો ચાલે તેવું નથી. જગતભરમાં શાંતી સ્થાપવી હોય તો નાના દેશોનું શોષણ અટકવું જોઈએ. દરેકને સ્વતંત્રતા મળવી જોઈએ. મી. રાજકુમારી અમૃતકોરે આ ઠરાવને ટેકો આપ્યો અને ગાંધીજીની યાદ આપતાં કહ્યું હતું કે આપણને એ રાષ્ટ્રપીતાએ તોપ, બંદુક, વીમાન દારૂગોળા વગેરે વિના આઝાદી અપાવી છે. તેના દર્શાવેલ માર્ગે આપણે નહી ચાલીએ તો આપણને મળેલી આઝાદીનો કાંઈ અર્થ જ નથી. દેશની દરેક બહેનો પ્રતીજ્ઞા કરે કે સત્ય અને અહીંસાના માર્ગ પર શાંતી મેળવીશું. હીંદની બહેનો નહીતો આખી દુનિયાને શાંતીનો પાઠ જરૂર શીખવશે અને અન્યાયનો સામનો કરી શાંતી સ્થાપવામાં મદદરૂપ થશે.

આ ઠરાવ પર થોડા સુધારા સુચવવા હતા, ચર્ચા પણ સારી થઈ હતી પરન્તુ ૨૫ મતે ઉડી ગયા હતા. ઠરાવ મુળ રૂપમાં પસાર થયો હતો.

બીજા ઠરાવો

બીજા ઠરાવોમાં બેકારી, આરોગ્ય ખાતાંના પ્રશ્નો, ઓફીસોમાંના કુંટુંબ પગાર, ત્રીજા વર્ગની રેલ્વે મુસાફરીની હાડમારી વગેરે ઠરાવો મુખ્ય હતા.

રવિવારે બપોરે એક વાગે અધીવેશન પુરૂં થયું.

આ અધીવેશનમાં પ્રતીનીધી તરીકે દરેક ર

પ્રાંતની બહેનો આવી હતી. દુરદુર આસામથી બહેનો પરીષદમાં આવી હતી. મંડળની અંદર દેશના પચરંગી પોષાકવાળી બહેનો દેખાતી હતી. જુદી જુદી ભાષા કાન પર અથડાતી હતી. એક બીજાના સમાગમમાં આવવા દરેક બહેન પ્રયાસ કરી રહી હતી.

ગ્વાલીયરનો કીલ્લો ઘણો જ ગોરો છે. તેમાં બુદ્ધ અને મહાવીરની પથ્થરમાં ખાડકામાં કોતરેલી મુર્તીની લગભગ ૫૦ થી ૬૦ ફીટ ઉંચાઈની હશે. જૈન ધર્મમાં જે દેરા પણ તે "સાસુ વહુ" ની દેરા તરીકે ઓળખાય છે. રાજા માનસીંહનો મહેલ અને ગુજરીરાણીનો મહેલ જેમાં જાણે દેશના જુદા જુદા ભાગના નમુના સ્થપાય અનેક છે જોવા લાયક છે.

કોટાપર એક હાઈસ્કુલ અને સરકારી વીદ્યાલય છે. હાઈસ્કુલની વ્યવસ્થા ઘણી સારી છે. તેમાં દરેક પ્રાંતના બાળકો શીક્ષા પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. ઉપરાંત શહેરમાં રાજની બજાર વગેરે રસ્તા જોવા લાયક છે.

—એક પ્રતિનિધિ બહેન

["નવ સૌરાષ્ટ્ર"]

વિંછીના ડંખની
ચમત્કારીક દવા
કિંમત રૂા ૧-૮-૦
ખાત્રીજ થશે
જો આજ અજમાવ
[illegible] વડોદરા.

કૃષ્ણ-કમળ

શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોશી

કુરરર—

કૃષ્ણલાલ ઠાકોર એના વાંચનમા મશગૂલ હતો ત્યા ટેલીફોનની ઘટડી વાગતા એણે કાને રીસીવર ધરી પૂછ્યુ,

"એલાઉ—"

"હા કોણ બોલો છો ?"

"હુ, કૃષ્ણલાલ ઠાકોર"

"કોણ ?" સહજ આશ્ચર્યસૂચક સામો અવાજ થયો

"પણ આપ કોણ ?"

"હુ મિસ કમળા શ્રોફ, આપ ક્યાથી બોલો છો ? આપનો નબર ?"

"હુ મારા ઘેરથીજ બોલુ છુ કુજવિહાર ન ૫૨૭ આપને કોનુ કામ છે ?"

"ઓ, સોરિ—ભૂલથી નબર જોડાયો—મારે ન ૨૩૦ જોઇતો હતો માફ કરજો હો—"

પટાક કરતુ કૃષ્ણલાલે રીસીવર નીચે મૂક્યુ

બીજે દિવસે કૃષ્ણલાલ બહાર જવાની તૈયારીમાં હતો ત્યા ટેલીફોન આવ્યો એણે પગમા ચપલ પહેરતાજ રીસીવર ઉપાડયુ

"હલ્લો !—" આગલા દિવસ જેવોજ અજાણ્યો અવાજ કાને આવ્યો.

"યસ, હુ કૃષ્ણલાલ ઠાકોર, આપ કોણ બોલો છો ?"

"હુ મિસ કમળા શ્રોફ—"

"ઓહો, કેમ આજે પણ ખોટો નબર જોડાયો કે શુ ?"

"નાના, આજે તો જાણી જોઇનેજ—"

"તે કેમ વારૂ ?"

એનુ કારણ એવુ બન્યુ—કાલે આપે આપનો નબર કહ્યો તે વખતે એકદમ મારા ધ્યાનમા નહિ આવ્યુ, પરતુ "રજનીગધા" અને "રગીન દુનીઆ" વગેરે નવલકથાઓના લેખક—તેજ આપ કૃષ્ણલાલ ઠાકોર"

"હા જી"

"વાહ વાહ—એ બને મારી અત્યત પ્રિય નવલકથાઓ છે અને તે બહુજ ગમે છે"

"Thanks"

"ખરેખર, 'રગીન દુનીઆ'નીઅદરનુ ટેકનિક બહુ સુદર છે પણ 'રજનીગધા'ની અદર આવતો કથાભાગ અને સવાદ તો તદન કલાથી ભરપૂર છે મે એ ચોપડીઓ ત્રણ ચાર વાર વાચી અને દરેક વખતે મને તેમાંથી અવનવો આનદ મળ્યો છે

ક્ષણે ક્ષણે યન્નવતામુપૈતિ
તદેવ રૂપં રમણીયતાયાઃ

એ સૂત્રનો મને આ ચોપડીઓ દ્વારા પૂરો સાક્ષાત્કાર થયો છે પણ મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ કે—

"કે ?"

"કે મારા માનીતા લેખકની ઓળખાણ મને આમ અણધારી રીતે થશે !"

"વાહ, મારા અહોભાગ્ય !"

"ખરેખર, આપે ક્યારથી નવલકથા લેખનની શરુઆત કરેલી ?"

હવે કૃષ્ણલાલને પણ આ અજાણી મિસ કમળા શ્રોફની વાતોમા કાઇક રસ પડયો. એણે કહ્યું "હુ પચીસમે વર્ષે એમ. એ. થયો—તે પછી ત્યારથી અત્યાર સુધીમા આ પાચ છ વરસનો અનુભવ છે."

"આઇ સી—" અને પછી કમળા મનમા જ બબડી

"ત્યારે તો ભાઈસાહેબની ત્રીસેક વર્ષની ઉમર લાગે છે !"

" ઓહો—આપની કલ્પનામૂર્તિ યુવતી કવિનુ વર્ણન તો ત્યારે જરા કહી સભળાવો ? પછી જોઉ કે મને તે કેટલે અશે લાગુ પડે છે ? "

" મને લાગે છે કે એક નાજુક મુગ્ધ સુદર શરીરની, શ્યામ વર્ણ પણ વિલક્ષણ ભાવનાભરી નજરવાળી તેજસ્વી આખ વાળી યુવતી—

એવી જ આ સુદર કવિતા કરનાર 'પકજ' હોવી જોઇએ—"

જવાબમા કૃષ્ણલાલને કમળ તરફથી કાઇ જ સાભળવા મળ્યુ નહિ

" કેમ બોલ્યા નહિ, મિસ કમળ ? મે કહ્યું વર્ણન આપને કેટલે દરજ્જે મળતુ આવ્યુ લાગ્યુ ? કે પછી તેના કરતા પણ વધારે સુદર—

" ના ના, એવુ તો કાઇ નહિ—હા, પણ મને ' આપ કેવા હશો ? ' તે સબધી જે લાગે છે તે કહુ કે ? "

" હા, કહોને ? " કૃષ્ણલાલે કાન માડયા.

" ના, ના જવા દો ને—હુ તો કાઇ કહેતી નથી, ભાઇસાબ—બાકી પુરુષ ગમે એવા હોય—દેખાવડા હોય કે ન હોય—તો પણ શુ ? તેની પ્રતિભાનું જ ખાસ મહત્ત્વ હોય છે । "

" એવો આપનો પ્રામાણિક અભિપ્રાય છે ? મિસ કમળ ! "

" અલબત્ત પણ માફ કરજો—મારા મજુભા હાક મારે છે—ચાલો સાહેબજી—"

" સાહેબજી—Thanks "

" વચમા બીજા આઠ દસ દિવસનો ગાળો પડયા પછી એક દિવસ કમળાનો ટેલીફોન જાગૃત થયો

" એનાઉ—"

" કોણ મિ. કૃષ્ણનાલ ? "

" હા, હુ જ કેમ આજે આટલો મારે અવાજ કાઇ લાગે છે ? "

" કાઇ નહિ—એ તો અમસ્તુ જ પણ સાચુ કહેજો આપ આજ કેટલા બધા વખતે મળ્યા ? લગભગ આઠ દિવસ થઇ ગયા—"

" હા, હુ જરા બહારગામ ગયો હતો. મિસ કમળ "

" મે બેત્રણવાર ફોન કરેલો—"

" હા, ને મને નોકરે વાત કરી. પણ જુઓ મિસ કમળ, અત્યારે હુ સીધો ગાડીમાથી ઉતરી તુર્તજ અહીં આપની સાથે વાતો કરવા બેસી ગયો છુ —"

" ઓય બાપ ! એમ કે ? ત્યારે તો અત્યારે બાર વાગી ગયા છે—આપ જમ્યા પણ નહિ હો— "

" નહિસ્તો—પણ તેનું શુ થાય ? મહારાજ હજી રસોઇ બનાવે છે—"

" ખરેખર, આવી રીતે નોકર ચાકર પર આધાર રાખવાથી આપને કેટલી તકલીફ વેઠવી પડતી હશે ?

" હાસ્તો, પણ તેનુ શુ થાય ? "

" તો પછી લગ્ન કેમ કરી લેતા નથી ? "

" હા, એ વાત ખરી, પણ મિસ કમળ ? લગ્ન કરવુ એ કાઇ હાસીખેલ છે ? યોગ્ય પાત્ર મળે તો ને ?—"

" હા, હા, બરાબર—ઠીક ત્યારે હવે આપ જાઓ—જલદીથી નાહી ધોઇ પરવારી લો—પછી આપણે નિરાંતે વાતો કરીશુ હાં, પણ મુસાફરીમા આપની તબીઅત તો સારી રહેતી હતી ને ? "

" એ તો એવીસ્તો ? પણ તેને પણ ખબર છે ને કે તેની ચિંતા કરે એવુ બીજુ કોઇ નથી ? "

" વારુ, વારુ, હવે જમી લો—" કમળે હસતા હસતા રીસીવર નીચે મૂકી દીધુ

વારુ, પણ મારે તમને કયી નિશાનીએ ઓળખવાં ? "

" હુ કેસરી રગની ભૂરી કિનારવાળી સાડી પહેરીને આવીશ "

" જુઓ પણ મોડુ ન કરતા હો—"

' ના ના, પણ તમે કેવા દેખાશો ? "

" હવે કાલે જોશો જ ને ? પણ આપણો આ આપ અને તમે નો વ્યવહાર ક્યાં સુધી ચાલુ રાખવો છે ? "

" એ બધાનો કાલે નિકાલ આવશે—"

કમળે એક નિશ્વાસ નાખ્યો, પણ તે દરમ્યાન ફોન બધ પડયો હતો

૫

બીજે દિવસે સાંજના ૭-વાગે બાવીસ ત્રેવીસ વર્ષની એક યુવતી ઉતાવળે પગલે વસતપાર્કમા દાખલ થઇ પરતુ એના પગલામા પ્રિયતમના પ્રથમ મિલનનો આનદ કે અભિસારિકાના ક્ષોભ કે શકાની કાઇ પણ નિસાની જણાતી ન હતી. એ જડ પગલે ચાલી રહી હતી. એણે શરીર કેસરી સાડી ધારણ કરી હતી, અને તેની ભૂરી કિનાર સાડીના મૂળ રગમા વધારો કરી રહી હતી.

એણે ચોમેર નજર ફેરવી. આવતા જતા લોકો તેના ચહેરા સામુ જોતા હતા—ક્ષણવાર ચમકતા હતા—ક્વચિત્ સ્મિત કરતા હતા અને વારવાર પાછુ જોતા આગળ ચાલી જતા હતા.

થોડીવારમાં યુવતી લતામડપ તરફ વળી. અને કોઇના આવવાની રાહ જોતી લોન એક ખાલી બાકડા પર બેસી ગઈ

થોડીક મિનિટ પછી એક ત્રીસ બત્રીસ વર્ષનો નવયુવક લતાકુજ તરફ આવતો જણાયો. એણે બારીક સફેદઆસ્તા જેવુ ધોતીયુ છૂટે છેડે પહેર્યુ હતુ બગાળી પહેરણ, આખે ઝેલ્લી ઢબના, કચકડાની ફ્રેમના ચશ્મા પહેર્યા હતા પરતુ એની શરીરની ચામડીનો રગ કોલસાને પણ લજાવે એવો હતો. એના ઉપલા દાત નીચલા હોઠ પર આવી ચપસાઇને બેઠેલા હતા.

યુવતીએ ક્ષણવાર તેના તરફ જોયુ અને એના શરીરે કમકમા આવ્યા. પણ તેનીજ તે રાહ જોઈ રહી હતી—અને તે તો એની કલ્પના કરતા તદ્દન જુદોજ જણાયો—તેથી એ પુન બહાર જોવા લાગી.

થોડીવારે તેજ યુવક બીજી તરફ એક આંટો મારી પાછો ત્યાજ આવ્યો. તે વખતે યુવતીનુ તે તરફ ધ્યાન ન હતુ એ નીચુ મો કરી વિચારમગ્ન દશામા બેસી હતી.

આખરે ઘણી મુઝવણ પછી શકાશીલ સ્વરે યુવક બોલ્યો. " માફ કરજો, હુ આપનું નામ પૂછી શકુ ? "

" યુવતી ક્ષણવાર ચમકી. એને તે સ્વર પરિચિત લાગ્યો એકદમ મો ઉચુ કરી એણે યુવક તરફ જોયુ અને પોતાની જગ્યાએ જ ચિત્રવત્ ઉભી રહી. એણે અચકાતા અચકાતા કહ્યુ " હુ મિસ કમળ શ્રોફ "

" શુ કહ્યું ? " યુવક આશ્ચર્યથી બૂમ પાડી ઉઠયો ક્ષણવાર એને પોતાની આખ પર વિશ્વાસ ન આવ્યો. એની સામે શીતળાના ચાઠાથી કદરૂપ બનેલી, જાડા ઢોકળા જેવા લબડી આઇ હોઠવાળી, ઝીણી ચૂખરી આંખો ક્ષણે ક્ષણે ઉઘાડમીંચ કરતી એક યુવતી બેઠેલી જણાઇ !

પરતુ સમય સૂચકતા વાપરી યુવકે "માફ કરજો." એટલા જ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા, અને તેજ ક્ષણે એ ત્યાંથી પવનવેગે ચાલી નીકળ્યો યુવતીએ તો પીઠેથી જણાતી આકૃતિ તરફ ફરીવાર નજર પણ ન નાખી.

ખીલવાની અણી પર આવેલુ કૃષ્ણ-કમળ ચીમળાઇ ગયુ !

વારૂ, પણ મારે તમને કયી નિશાનીએ ઓળખવા ?"

"હું કેસરી રંગની ભૂરી કિનારવાળી સાડી પહેરીને આવીશ "

"જુઓ પણ મોડું ન કરતા હો—"

'ના ના, પણ તમે કેવા દેખાશો ?"

"હવે કાલે જોશો જ ને ? પણ આપણો આ આપ અને તમે નો વ્યવહાર ક્યાં સુધી ચાલુ રાખવો છે ? "

"એ બધાનો કાલે નિકાલ આવશે—"

કમળે એક નિશ્વાસ નાખ્યો, પણ તે દરમ્યાન ફોન બંધ પડયો હતો

૫

બીજે દિવસે સાંજના ૭ વાગે બાવીસ ત્રેવીસ વર્ષની એક યુવતી ઉતાવળે પગલે વસંતપાર્કમાં દાખલ થઇ પરંતુ એના પગલાંમા પ્રિયતમના પ્રથમ મિલનનો આનંદ કે અભિસારિકાના ક્ષોભ કે શંકાની કાંઇ પણ નિસાની જણાતી ન હતી. એ જડ પગલે ચાલી રહી હતી. એણે શરીરે કેસરી સાડી ધારણ કરી હતી, અને તેની ભૂરી કિનાર સાડીના મૂળ રંગમા વધારો કરી રહી હતી

એણે ચોમેર નજર ફેરવી. આવતા જતા લોકો તેના ચહેરા સામુ જોતા હતા—ક્ષણવાર ચમકતા હતા—ક્વચિત્ સ્મિત કરતા હતા અને વારંવાર પાછુ જોતા આગળ ચાલી જતા હતા.

થોડીવારમાં યુવતી લતામંડપ તરફ વળી. અને કોઇના આવવાની રાહ જોતી લાજ એક ખાલી બાંકડા પર બેસી ગઈ

થોડીક મિનિટ પછી એક ત્રીસ બત્રીસ વર્ષનો નવયુવક લતાકુંજ તરફ આવતો જણાયો. એણે બારીક સફદબાસ્તા જેવુ ધોતીઉં છૂટે છેડે પહેર્યું હતુ બંગાળી પહેરણ, આંખે ઉંસ્લી ટ્રેમના, ટચકડાની ફ્રેમના ચશ્મા પહેર્યા હતા પરંતુ એની શરીરની ચામડીનો રંગ કોલસાને પણ લજાવે એવો હતો. એના ઉપલા દાંત નીચલા હોઠ પર આવી ચપસાઇને બેઠેલા હતા.

યુવતીએ ક્ષણવાર તેના તરફ જોયુ અને એના શરીરે કમકમા આવ્યા. પણ તેનીજ તે રાહ જોઈ રહી હતી—અને તે તો એની કલ્પના કરતા તદ્દન જુદોજ જણાયો—તેથી એ પુનઃ બહાર જોવા લાગી.

થોડીવારે તેજ યુવક બીજી તરફ એક આંટો મારી પાછો ત્યાંજ આવ્યો. તે વખતે યુવતીનુ તે તરફ ધ્યાન ન હતુ એ નીચુ મોં કરી વિચારમગ્ન દશામા બેસી હતી.

આખરે ઘણી મુંઝવણ પછી શંકાશીલ સ્વરે યુવક બોલ્યો. "માફ કરજો, હુ આપનું નામ પૂછી શકુ ? "

"યુવતી ક્ષણવાર ચમકી. એને તે સ્વર પરિચિત લાગ્યો. એકદમ મો ઉંચુ કરી એણે યુવક તરફ જોયુ અને પોતાની જગ્યાએ જ ચિત્રવત્ ઉભી રહી. એણે અચકાતા અચકાતા કહ્યુ "હુ મિસ કમળ શ્રોફ "

"શુ કહ્યું ? " યુવક આશ્ચર્યથી બૂમ પાડી ઉઠયો ક્ષણવાર એને પોતાની આંખ પર વિશ્વાસ ન આવ્યો. એની સામે શીતળાના ચાઠાથી કદરૂપ બનેલી, જાડા ઠોઠળા જેવા હબસી આંઇ હોઠવાળી, ઝીણી ચૂંખરી આંખો ક્ષણે ક્ષણે ઉઘાડમીંચ કરતી એક યુવતી બેઠેલી જણાઇ !

પરંતુ સમય સૂચકતા વાપરી યુવકે "માફ કરજો." એટલા જ શબ્દો ઉચ્ચાર્યો, અને તેજ ક્ષણે એ ત્યાંથી પવનવેગે ચાલી નીકળ્યો યુવતીએ તો પીઠેથી જણાતી આકૃતિ તરફ ફરીવાર નજર પણ ન નાખી

ખીલવાની અણી પર આવેલુ કૃષ્ણ-કમળ ચીમળાઇ ગયુ !

મહાકવિ પ્રેમાનંદનું ગુજરાતી કવિઓમાં સ્થાન

શ્રી રતિલાલ રામચંદ્ર ભટ્ટ

[ગયા અંકથી ચાલુ]

પ્રેમાનંદે કરેલા ઘણા ફેરફારો તત્કાલીન સમાજની નીતિ, વૃત્તિ, રુચિ ને રૂઢિને અનુકૂળ થવાની ઇચ્છાના પરિણામ રૂપ છે શ્રી ન્હાનાલાલ કહે છે " He is the most Gujrati of Gujrati poets, ancient or modern " પોતાના સમયનું જીવન તેણે ઝીલ્યું છે તે માટે તેને દોષ દેવાને બદલે આપણે તેને પ્રશસ્ય કાર્ય ગણવું જોઇએ. શ્રી અ. ક. ત્રિવેદી કહે છે તેમ " પ્રેમાનંદ એના સમયના જનસમાજના જીવનને સ્પર્શી શક્યો ને તેમાંથી સાહિત્યના બધા રસ ઉપજાવી શક્યો તે માટે—તેના પર પ્રેમાનંદની મહત્તાનો આધાર હતો.

આપણા પ્રાચીન કવિઓની વિશિષ્ટતા એમની ધર્મપરાયણતામાં છે એમણે સર્જેલું સાહિત્ય મુખ્યત્વે ભાગવત, મહાભારત, ને રામાયણની અખૂટ પ્રેરણાને આભારી છે તેમાં યે ભાગવત દશમસ્કંધમાં કથાતત્વો, ભક્તિમહિમા, કથારસ ને રસ સ્રોતાનો અપૂર્વ સુમેળ થવાથી દરેક કવિનું એ પ્રિય પ્રેરણાસ્થાન બની ગયું છે લગભગ દરેક પ્રાચીન કવિએ દશમસ્કંધનાં વસ્તુ પર પોતાની કાવ્યકલા અજમાવી છે જાણે દશમસ્કંધ તો કાવ્યપ્રેરી કલાનિકષ હોય, એ વિધાનમાં અપવાદ ગણવા જ હોય તો વણિક આખ્યાનકાર નાકર, લોકવાર્તાકાર શામળ, તત્વજ્ઞ અખો કે ચાબખાઓ લગાવનાર ભોજો ગણી શકાય. એ સિવાયના નાના મોટા લગભગ દરેક કવિમાં ભાગવતકારે કૃષ્ણચરિત્રની રસપિપાસા જાગ્રત કરી છે, નરસિંહ-મીરાંના કાવ્યો, દેવીદાસ, પ્રીતમદાસ, ગિરધર, દ્વારકાદાસ, રાધાબાઈ વગેરેની કૃતિઓમાં દશમનો એક કે બીજો વિષય જોઇ શકાય છે એ સિવાયના લગભગ દરેક કવિએ માત્ર છૂટાછવાયા કાવ્યોથી સંતોષ નહીં પામતા દશમસ્કંધનો સંપૂર્ણ અનુવાદ કરવાની ઇચ્છા પૂરી કરી છે

પ્રેમાનંદના પુરોગામીઓમાં શ્રીધર વ્યાસ, કર્મણમંત્રી, કેશવ હરેરામ, ભીમ, ને ભાલણે દશમસ્કંધની રચનાઓ કરી છે પરંતુ પુરોગામીઓના દશમસ્કંધોમાં ખાસ જૂના 'દશમસ્કંધ'ની અસર પ્રેમાનંદ પર જોઈ શકાય છે શ્રી. ગજેન્દ્રશંકર પંડ્યા કહે છે " બાળપણમાં વત્સલ રસ ને કરુણ રસ વધારે દીપી નીકળે છે દશમસ્કંધનું સમગ્ર અવલોકન કરતાં જણાશે કે પ્રેમાનંદે મૂળને અનુસરી લખ્યું છે ને તેથી તેને બંધનમાં રહી સરળતા ને સુગમતા સાચવી રસભર લખવાનું છે જ્યારે ભાલણે કલ્પનાની છૂટ ઠેકાણે ઠેકાણે લીધી છે ને અનુવાદ કે ભાષાંતર જેવું કર્યું નથી ભાલણ ખાસ દાણલીલા ને ભ્રમરગીતમાં ખીલતો હોય પણ સમગ્ર દૃષ્ટિએ પ્રેમાનંદનું વિશિષ્ટપણું જે બન્ને દશમસ્કંધો સાથે રાખી વાંચવામાં આવે તો સ્પષ્ટ જણાય છે " પ્રેમાનંદે ભાલણનો દશમ જોયો હશે એમ લાગે છે જે પ્રસંગોમાં ભાલણે પોતાની વિશિષ્ટ કલા દર્શાવી છે તે પ્રસંગો પ્રેમાનંદે સંક્ષેપમાં પતાવ્યા છે ત્યારે જે પ્રસંગો ભાલણે સંક્ષેપમાં પતાવ્યા છે, ને જેનો રસમય વિકાસ થઈ શકે તેમ હોય તેવા પ્રસંગોને

પ્રેમાનંદે બહલાવ્યા છે ભાલણમા પદબંધ છે, અધ્યાયે બંધ નથી. દેવકીરૂદનનું કારણ્ય (અ ૧) નાગદમન (અ ૧૬) ઇત્યાદિ પ્રસંગો પ્રેમાનંદે મૌલિક પ્રતિભાથી વિસ્તાર્યો છે

ભાલણની અસર પ્રેમાનંદની રચનામાં કવચિત શબ્દાનુસારી સામ્ય સુધી પણ પહોચે છે, દા. ત. "જાણ્યો નંદનો ગોવાળિયો રે, તું શાનું માગે દાણ" ભાલણ "જાણ્યુ મે નંદનો ગોવાળિયો રે, તું તો કહોનું માગે દાણ જો" પ્રેમાનંદ દશમની રચના કરનાર અન્ય કવિઓ રત્નેશ્વર માધવદાસ, લક્ષ્મીદાસ, હરિરામ, તુલજારામ, દયારામ ઇત્યાદિ છે તેમા રત્નેશ્વરની કૃતિ નોંધપાત્ર સર્જન ગણાય રત્નેશ્વરની અન્ય કૃતિઓ જેમ તેના ભાગવતાનંત દશમમા પાંડિત્ય વિલસી રહ્યું છે એના પાંડિત્યથી પ્રાકૃત શ્રોતા ભડકી જાય તેવો પણ સંભવ છે

રત્નેશ્વરનુ ભાગવત ચોકસાઇ, પાંડિત્ય ને ઔચિત્યથી જે સફળતાથી મૂળ ભાગવતને અનુસરે છે તેને લીધે સર્વ દશમસ્કંધોમાં તેનુ સ્થાન વિશિષ્ટ છે

ભાલણનો ' દશમસ્કંધ ' સ્વતંત્ર ભાવાનુવાદ છે, ત્યારે પ્રેમાનંદનો 'દશમસ્કંધ' શ્રોતાજનની રસવૃત્તિઓને કલાપૂર્વક ઉત્તેજે છે ને રત્નેશ્વરનો ' દશમસ્કંધ ' તો પંડિતોચિત અનવધતાનો અપૂર્વ કલાનમૂનો છે

પ્રેમાનંદના 'દશમસ્કંધ'મા દેવકીને પુત્રી આવી એમ જાહેર થાય છે કે તરત કાખડોળે રાડ નેતો કંસ " આઠમો ગરભ શત્રુ સરવથી " એ આકાશવાણીના રહસ્યને અત્રે પર્યાપ્ત ગણી એ બાળકીને મારવા તૈયાર થાય છે, તે સમયની વસુદેવ –દેવકીની રૂકદિશામાં, બાળકીને જીવાડવાની વિનવણીઓમા, પ્રેમાનંદે એનું વિશિષ્ટ દમયન્તીના નળ પાછળના વિલાપ જેવું કરુણપર્યવસાયી કૌશલ બતાવેલ છે એમે આશ્રમે એ સંતાન એ મ્હારે શતપુત્ર સમાન કહી કરુણ રૂદન કરતી દેવકીમા " હજી મૈથિલી તો નથી મૂકાવી, ત્યા તને નિદ્રા કેમ આવી ? " વગેરે વચનોથી લક્ષ્મણ પાછળ વિલાપ કરતા રામથી ઓછી કરુણતા નથી.

બારમા અધ્યાયમા અઘાસુરને હણી તેના લોહીવાળા ચર્મ ઉપર કૃષ્ણ અને અન્ય ગોપબાળો સાથે મળી મિજબાની કરે છે એ ચિત્ર 'દશમ સ્કંધ'ના આકર્ષક ચિત્રો માંહેનુ એક છે પરંતુ અહીં જંગલમા આવા કટાણે " ભાતદાળ ને રોટલી પકવાન નાના પેર" આ લોકો કયાથી ઉપાડી આવ્યા હશે એ પ્રશ્ન રહે છે ! દયારામે પણ 'સતભામાખ્યાન' મા સત્રાજિતને " વાનોસ પાપડી શીકશ તમતમા" " કારેલા કંકોડા ને વંતાક " પીરસતો ચિતરેલ છે, મધ્યકાલીન કવિઓની આવી અપ્રાસ્તાવિક ઉદારતા નોંધપાત્ર તો ખરી જ !

પંદરમા અધ્યાયમા ગર્ધભાસુરના વધનો પ્રસંગ છે તે સમયનુ વૃન્દાવનનુ સૌંદિર્ય વર્ણન, 'ચંદ્રહાસાખ્યાન'મા ચંદ્રહાસનાં આશ્રમનથી લીધુ છમ થઇ જતાં વનનુ વર્ણન, કે વસ્તાકૃત 'શુકદેવ આખ્યાન'માં બદ્રિકાશ્રમનાં વનનુ વર્ણન કે નરસિંહ કૃત શામળશાહના વિવાહમાં પ્રભાતવર્ણન–વગેરેની સહજ યાદ આપે તેવુ છે આજે મધ્યકાલિન સૌંદિર્ય વર્ણન પદ્ધતિને સમુચિત ચિતાર આપે છે

અને પ્રેમાનંદની ભાષા તો કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ નિતેય બોલાતી તરપટી નથી પણ પ્રૌઢ અને સંસ્કૃતમય છે અંગ્રેજીમા સરખાવો તો મિલ્ટન સાથે

માનવતાનું ખૂન !

[એક પ્રહસન]

શ્રીયુત એ એસ પી આય્યર, એમ એ. એમની અંગ્રેજી નાટ્યકૃતિ ઉપરથી, સંક્ષિપ્ત અનુકૂળ ગુજરાતી નાટિકા રૂપે રૂપાંતર કરનાર
શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ બી એ.

[ગયા અંકથી ચાલુ]

[જ્ઞાન—નો (Knowledge) પોકાર થતાં, તે હાજર થઈ સોગંદવિધિ લે છે]

બચાવપક્ષનો વકીલ જ્ઞાન મહાશય ! આ આરોપી સંબંધી આપનો શો અનુભવ છે ?

જ્ઞાન અજ્ઞાન, વહેમ અને ભ્રમના અંધકારમાં દુનિયા અટવાતી હતી પણ આ વિજ્ઞાનવિભૂતિએ પોતાના વરદ હસ્તોમાં જ્ઞાનજ્યોતિ ધારણ કરી, પ્રકાશ રેલાવ્યો. લોકોની આંખો ઉઘાડી અને દૃષ્ટિદાન કર્યું વિજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ પહેલાં, લાખો લોકો પોતાના પાડોશી ગામ કે દેશ વિષે સાવ અજાણ્યું રહેતા. અરે, પોતાના ધર્મ સંબંધી પણ તેઓ અજ્ઞાત હતા. આથી ગેરસમજુતી, સંઘર્ષ, કલહ અને યુદ્ધોમાં તેઓ ફસાતા. પણ હવે, આ વિજ્ઞાનના અપૂર્વ તપના પરિણામે, આપણે મુદ્રણકળા, ફોટોગ્રાફી, નકશા, ચલચિત્ર, વગેરે દ્વારા વિશ્વવિશાળ વિદ્યાભવનના સ્વપ્નને પામ્યા છીએ. દેશવિદેશની જાતિના ઇતિહાસ, ધર્મો અને સંસ્કૃતિઓને સમજાવતા સર્વોત્તમ ગ્રન્થો આપણને સરળતાથી અને સસ્તા મૂલ્યે મેળવી શકીએ છીએ અમારૂના કરતાં વધારે સારી, સરકારી, સાધન સંપન્ન અને સુરક્ષિત પ્રમાણપૂર્ણ દુનિયામાં આપણે જીવી રહ્યા છીએ ગ્રહમંડળ સહિત સમસ્ત આકાશને આપણે ઓળખીએ છીએ, સૂર્યગ્રહણ, ચંદ્રગ્રહણ, ધરતીકંપ વગેરે વિચિત્ર લાગતા વ્યતિકરોને પણ આપણે સમજી શકીએ છીએ આ બધો શું વિજ્ઞાન દેવતાનો અનુગ્રહ નથી !

સરકારી વકીલ આ બધી માહિતી મેળવવા છતાંય, અશાંતિ અને કલેશ કર્યા કર્યા છે !

જ્ઞાન વ્યક્તિગત ઝઘડાઓમાં હવે ખાસ ખૂનો નથી થતાં જાહેર યુદ્ધોમાં જ મરણની સંખ્યા રહી છે ધીમે ધીમે આ વિગ્રહો પણ માત્ર ભૂતકાલીન હકીકત બની રહેશે

સ વકીલ ગામ, દેશ, જાતિ, ધર્મ કે સંસ્કૃતિ સંબંધી માહિતી મેળવવાથી તો આપણે ભેદવૃત્તિને જ વધારે પોષી રહ્યા છીએ, એમ નથી લાગતું ?

જ્ઞાન નવું નવું ગણીને શરૂઆતમાં જ ઘર્ષણ જ વધારે તેમ વખત જતાં એક બીજાના દેશોમાં પ્રવાસીઓની અવરજવર વધશે અને આ સંઘર્ષ સમૂળો અદૃશ્ય થઈ જશે—અરે ગોપ્યો પણ નહિ જડે.

સ વકીલ અરે ! આરોપીની પ્રવૃત્તિઓએ તો જાતિભેદ વધાર્યો છે એટલું જ નહિ, પણ જાત જાતની ઉપર લૂંટ અને ખૂનરેજી ચલાવી છે—એનો આક્ષેપ થયો છે

ઓળખુ છુ, સન્માનુ છુ, અને તેની પ્રેમ વડે પૂજા કરુ છુ ?

સ વકીલ પણ ધર્મને આશ્રયે ચાલતી વિવિધ સસ્થાઓ, જેવી કે ગાદી પરપરા, અને પ્રણાલિકાઓને તમે કયા સ્વીકારો છો ?

જ્ઞાન રાજ્ય શાસન અને લોકશાહીની જેમ એ બધી રોટલી મેળવવા ઊભી કરેલી મત્રવત્ પ્રવર્ત્તતી પ્રચડ પ્રવૃત્તિઓ છે, અથવા સાધનિક સૂત્રો છે, એમ કહીએ તો જરાય ખોટુ નથી

સ. વકીલ પણ ધર્મની સહાયતા વિના, સાચા ખોટાનો ભેદ શી રીતે પારખી શકાયો.

જ્ઞાન ધર્મની કસોટી વૈજ્ઞાનિક રીતની નથી એ તો પેલા હાથીને જોવા ગયેલા આધળાઓની જેમ, પોતાના જ સિદ્ધાતો સાચા હોવાનો પોકાર કર્યો કરે છે હુ તો સત્ય અને અસત્ય બન્ને બાજુઓને એકી સાથે ઇશ્વરના સૂર્ય પ્રકાશમા રજુ કરુ છુ અસત્ય કરમાઇ જાય છે, સત્ય ઝળકી ઊઠે છે એક ડાહ્યા માણસે કહ્યુ છે કે, એક જુઠાણા વડે થોડા વખત સુધી તમે ઘણા માણસોને અને ઘણા વખત સુધી થોડા માણસોને મૂર્ખ બનાવી શકો છો. પરતુ બધા જ માણસોને મૂર્ખ બનાવી શકાય નહિ

સ. વકીલ જુઠાણાથી માણસોને મૂર્ખ બનાવવાની વાત, તમે કોના સબધે કરો છો ?

જ્ઞાન ધર્મ સબધી જ મ્હો. હજુ પણ તે તેના ખખડી ગયેલા જુનવાણી વિધિ રિવાજો અને વહેમો વડે ભોળા જનતાને છેતરવાનુ ક્યા છોડે છે ? એવા ધર્મ તેવા મનુષ્યો પોતે તો પ્રભુનો પ્રત્યક્ષ સપર્ક સાધી શકતા નથી, પણ બીજાઓના પ્રકાશની તેઓ આડે આવે છે પ્રપચ અને પાખડના પ્રવાહમા જુઠુ જીવન જીવવાની તેઓ જાણે ફરજ પાડે છે ઉઘાડી રીતે તો તેમનો વિરોધ કરવો હિતાવહ ન હોવાથી, અદરખાનેથી અસખ્ય માણસો પ્રચલિત અને પરપરિત્ માન્યતાઓનો દ્રોહ પણ કરતા હોય છે આમ જ્યા ત્યાં દભ અને પોકળ મિથ્યાચારને પોષણ મળતુ જાય છે

સ. વકીલ વારુ, ત્યારે તમને અનુસરનારને શો લાભ થાય છે

જ્ઞાન ધાર્મિક ફદામા ફસાયનો 'મનુષ્ય જો સાચી રીતે મારુ ,અનુસરણ કરે તો, તેનો મુક્તિનો જન્મસિદ્ધ હક્ક તે કદિય ન ગુમાવે, અને આ પૃથ્વી પર કે સ્વર્ગમાં કયાય તેને મસ્તક નમાવવાનો કે ઘુટણિયે પડવાનો અવસર ન રહે સૂક્ષ્મ સમજની પારનો પ્રેમ અને પ્રકૃતિનો અખિલ અદ્ભુત જ્ઞાન-ખજાનો, હુ તેના સમક્ષ હસ્તામલકવત્ દર્શાવી દઉ

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ તમે તમારા સ્થાને બેસી શકો છો

[જ્ઞાન બેસી જાય છે 'વાહન' પોકાર થતાં પ્રવેશે છે]

બચાવ પક્ષનો વકીલ તમારુ નામ 'વાહન વ્યવહાર' કે' આગેપીની પ્રવૃત્તિઓ વિષે તમારા શુ અનુભવ છે ?

વાહન વ્યવહાર હા, છુ, પહેલા, આપાર વૃદ્ધિ માટે આમજ વધવાથી આ દૈવાછ કિમત નહોતી મરણોન્મુખ મિત્રનુ મુખ દર્શન પણ અચોક્કસ હતુ અને તીર્થ યાત્રા કે સગા સબધીઓનો મેળમેળાપ પણ દુર્લભ બની જતા, પણ વિજ્ઞાન

મહાશયની કૃપાએ દૂર દૂરનાં અંતરો દૂર કરી દીધા છે, અને સઘળા પ્રવાસોમાં સરળતા, સગવડતાને સફળતા આણી છે ઘોર અંધકાર હોય તો પણ પાણી કે પવનની પીઠ પર ચડી મનુષ્ય સહેજે, વિના સંકોચે, સહેલગાહની સફર કરી શકે છે વિલાયત પહોચતા જે ૨૪-૨૪ રાત અને દિવસ ભયમાં પસાર કરવા પડતા તે હવે માત્ર ૨૪ કલાકમા ગરૂડની ગતિએ પ્રસન્નતાપૂર્વક પહોંચી શકાય છે

સરકારી વકીલ ગરૂડની ગતિ ?

વાહન વ્યવહાર હા, છેલ્લામાં છેલ્લા વિમાનની ગતિ કલાકની ૭૨૭ માઈલની નોંધાઈ છે

સ. વકીલ પણ પ્રકાશની ગતિ આગળ તેનો શો હિસાબ ?

વા. વ્યવહાર તેનો અનુભવ પણ વિજ્ઞાન દેવતા ભવિષ્યમાં કરાવશે.

સ. વકીલ કદાચ વિચાર દ્વારા ! અને વિચારના વેગ કરતાંય વિનાશનો વેગ વધારે ઝડપી નહીં વારૂ ?

વા. વ્યવહાર લાંબા વખત સુધી પથ્થરની જેમ જડવત્ જીવવું, તેના કરતા, થોડો વખત જીવી મોજ માણવી, એ વધુ પસંદ કરવા જેવું છે

સ. વકીલ તમે મોટર માલીક હશો ! કેટલી ગતિએ હાંકો છો ?

વા. વ્ય ઓછામાં ઓછી પોણોસો માઈલ તો ખરી જ

સ. વકીલ તે ગતિ ભયકારક નથી ?

વા વ્ય. હજુ સલામત છું

સ. વકીલ પણ બીજાઓને તો અકસ્માત નડયા હશે ને ?

વા. વ્ય. મારી મોટરે સાત જીવાત્માઓને આ સંસારમાંથી મુક્તિ અપાવી છે !

સ. વકીલ તો તમને સજામાંથી મુક્તિ કેમ મળી ?

વા. વ્ય. બધા જ ન્યાયાધીશો મોટર માલીકો હોઈ, મારી મુંઝવણ બરાબર જાણે છે અને સઘળા પોલીસ અમલદારો મારી ગતિને પસંદ કરે છે અરસપરસ સહાય અને સરકારનું ધોરણ સૌ કોઈ સ્વીકારે છે, એટલે અનુકૂળ સીફારીશ પણ તેમની મળી રહે છે !

[હસાહસ]

ન્યા. સંસ્કારમૂર્તિ બસ બસ, મુદ્દાસર વાત કરો.

વા વ્યવહાર હાજી માંદા અને મરવા પડેલા સંબંધીઓને મળવામાં, મારી ગતિ આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડી છે પહેલા વેગીલા વાહન વ્યવહારના અભાવે દુષ્કાળથી દેશમાં વિનાશ પ્રસરતો ૧૭૭૦ માં દુકાળે કરોડ માણસનો જીવ લીધો. ૧૮૬૬ માં, ઓરિસ્સાના દુકાળમાં ૧ કરોડ અને ૧૮૯૬-૯૭ ના દુકાળ પાંચ લાખ પણ ૧૯૧૧ ના દુકાળમાં માત્ર હજારેક માણસો જ માર્યા ગયા છે

સ. વકીલ ૧૯૪૨-૪૩ માં તો બંગાળના દુકાળે ૧૦-૧૨ લાખના પ્રાણ લીધા છે

વા. વ્યવહાર વ્યવસ્થા ખોરવાઈ જવાથી તેમ બનવા પામ્યું હતું

સ. વકીલ અનાજની હેરફેરની વાત જવા દો. પણ તમારા પાડોશી પાસે પૂરતું અનાજ છે કે નહિ તેની તમને ખબર છે?

વા. વ્યવહાર અરે મારા પોતાના કુટુંબીઓને કોઠી સરખી મળે છે કે નહિ તે જાણવાની મને ફુરસદ નથી વહેંચણીની વ્યવસ્થા માટે સતત માલની હેરફેરમાંથી હું પોતે જ હરી ફરી શકતો નથી !

[અટ્ટહાસ]

(થોડું મૌન સેવી) વકીલો, જ્યુરર સાહેબો અને ન્યાયમૂર્તિ નામદારોને

ટકી રહેવા માટે જોઇતા ઇન્જેક્શનો તથા મોજશોખના સાધનો તો સાત સમુદ્રની પેલે પારથી હું જ લાવી આપું છું —

ન્યા. સંસ્કારમૂર્તિ જાણે કે તે વિના અમારૂં અસ્તિત્વ જોખમાઇ જાત ! એવી જાઓ શ્રીમતી વિદ્યુલ્લેખાને બોલાવો

[તેજસ્વી મુખાકૃતિવાળી કોર્ટમાં પ્રકાશ ફેંકતી વિદ્યુલ્લેખા પ્રવેશી સોગંદ લે છે]

બચાવ પક્ષનો વકીલ આરોપી વિષે આપની હકીકત કોર્ટને નિવેદન કરશો.

વિદ્યુલ્લેખા વિજ્ઞાનની પરોપકારક પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ થયો નહોતો, તે પહેલાં દુનિયા ઘોર અંધકારમાં અટવાતી હતી અને વારંવાર ઓલવાઇ જતી મીણબત્તીઓ બિચારી ઝાંખો પાંખો પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન કરતી. વાસ મારતાં તેલીઆ ફાનસો, જ્યાં ત્યાં કાળું કરતા દિવેલીઆ કોડિયાંઓ અને ઘાસની ગંજીઓમાં આગના અકસ્માતો કરતી, મશાલોથી માનવજાત કંટાળી ગઇ હતી. પણ હવે સુંદર સ્વચ્છ ઇલેક્ટ્રીક જ્યોત્સ્ના વડે, દિવસની જેમ રોશની ભરી રાત્રિઓ ઝળહળે છે અમાસના અંધારામાં, વિદ્યુતનો અંચળો ઓઢી, શીતલ ચાંદની ચમકે છે રાતે પણ કારખાનાઓ ગાજે વર્ષો સુધી વસ્તુઓ બગડે નહિ, એવી યુક્તિઓ અને યંત્રો, મારી મદદથી જન્મ્યાં છે મોસ્કોમાં લેનિનના શબ શરીરને ૩૦ થી ૪૦ વર્ષ સુધી સંઘરી રાખ્યું તે મારા જ વડે

સરકારી વકીલ તેથી શો ફાયદો ? મૃતદેહનું તાત્કાલિક દહન કે દફન કરવું શું હિતાવહ નથી ?

વિદ્યુલ્લેખા આપના જેવાના શરીરોની તો એજ દશા થવી યોગ્ય છે !

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ વ્યક્તિગત ઉલ્લેખ ના કરો, બાનુ !

વિદ્યુલ્લેખા માફ કરૂં નામદાર ! મારો કહેવાનો આશય એટલો જ હતો કે, વિશ્વકલ્યાણ માટે મરનારા મહાપુરુષો અને સંતોના સાચવી રાખેલા શરીરોમાંથી જનતાને જેવી પ્રેરણા મળે તેવી, કોર્ટના કાવાદાવાનું કામકાજ કરનારા કાબેલ પુરુષોના શબોમાંથી મળી શકેલ છે ?

[હસાહસ]

સરકારી વકીલ આ તમારા અનુયાયીઓએ સ્ટોક, સટ્ટા ને શેરબજારના જુગારને શું ઘરઘરમાં નથી ઘુસાડી દીધો ! ટેલીગ્રામ, ટેલીફોન, ટ્રંકકોલ અને બીજા વીજળી સાધનોથી શું વિશ્વવિગ્રહોને વેગ નથી મળ્યો !

આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મેઘન ફ્યુઝ ઊડી ગયો. અને આપનો કારોબાર અટકી પડ્યો ! મારી પ્રજાનો કેવો પ્રભાવ !

[પડદા પાછળથી

या देवी सर्व भूतेषु विद्युत्रूपेण संस्थिता ।
नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ॥

દીવા પ્રકટે છે અજવાળું થાય છે માઇક પણ કામ કરે છે]

આ તત્ત્વમૂર્તિ આપ શ્રીમતી બિરાજમાન ભવ

(વિદ્યુલ્લેખા બેસી જાય છે જેથી સુનાવણી બંધ થાય છે)

બચાવ પક્ષનો વકીલ (જ્યુરિ તરફ) સદ્‌ગૃહસ્થો ! બન્ને પક્ષના પુરાવા આપે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યા છે માનવતા મરી તો નથી ગઈ એ વાત દીવા જેવી ચોક્કસ છે કારણ તે તો આપ સર્વમાં, નામદાર ન્યાયમૂર્તિઓમાં પ્રતિપક્ષના સાક્ષીઓમાં તથા સમસ્ત શ્રોતાસમુદાયમાં જીવતી જાગતી બેઠેલી જણાય છે આ જુનવાણી જમીનદારો, ઢોંગી ધર્મ દેવતાઓ પાખંડી પૂજારીઓ પાદરીઓ, આ જૂની જબાનના મુસદ્દીઓ પોતાના સ્થાપિત હિત હક્કોને, આરોપીના પુણ્ય પ્રકાશમાં અંધકારની જેમ ઓગળી જવાનો ભય સેવે છે મારા અસીલના તરફેણમાં સાક્ષી આપનારા ડૉક્ટર, જ્ઞાન વાહનવ્યવહાર અને શ્રીમતી (બોખારો બાઇને) વિદ્યુલ્લેખા સર્વે સુપ્રતિષ્ઠિત સામાન્ય નાગરિકો છે માનનીય સદ્‌ગૃહસ્થો ! જો વિજ્ઞાનનું વિશ્વમાંથી વિલોપન થાય તો વિશ્વની કેવી અવસ્થા થાય ! પ્રત્યાઘાતી પુરુષો વધારે ને વધારે ફાવે અને સમાજના શોષણને ચોરે સાચી સત્તા અને શક્તિનું દાન કરનારા જ્ઞાનની જગ્યાએ, મિથ્યા વહેમ અને મલિન વિદ્યાનોજ વિસ્તાર થાય, અને પરિણામ અજ્ઞાનનો અંધકાર આપણા સર્વના વિનાશને જ નોંતરે. તે વખતે માનવતા જરૂર મરી જાય. માટે સન્માનનીય સદ્‌ગૃહસ્થો ! 'આરોપી'ને નિર્દોષ જાહેર કરવા હું આપને વિનતિ કરું છું જો વિજ્ઞાન જીવશે તો તે જગતને સત્ય પ્રકાશ આપી જરૂર જીવાડશે.

સરકારી વકીલ (જ્યુરિ તરફ) મહાશયો ! મારા વકીલ મિત્રના ઉદ્‌બોધનની આપના મગજ પર કાંઈ જ અસર નથી એની મને ખાત્રી છે આપ જાણો છો કે, આરોપીની 'વિરુદ્ધમાં સાહેદી આપનારા, આજકાલના જુવાનીઆઓ નથી પણ જમાના જૂની અનુભવી વિશ્વમાન્ય સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિ છે તેમાંય રાજાઓનાં ય હૃદય પર આધિપત્ય ભોગવનાર સાક્ષાત્ ધર્મદેવતા સ્વયં સાક્ષી પૂરવા પધાર્યા હોય ત્યાં મારે વિશેષ શું કહેવાનું હોય ! હું એક વસ્તુ તરફ આપનું ધ્યાન ખેંચવાની રજા લઉં છું પ્રતિપક્ષના એક એક સાક્ષીઓ—ડૉક્ટર, વાહન વિદ્યુત્ વગેરે આરોપી વિજ્ઞાનના આશ્રિતો છે અરે તે સર્વનું ભરણપોષણ અને અવલંબન માત્ર આરોપી ઉપર છે આજે માનવતા જીવતી છે અથવા મરી નથી, એથી એમ પુરવાર નથી થતું કે ૨૦૦૦ ની સાલમાં તે નહિ મરે. માફ કરશો. મારે કહેવું ન હોતું પણ મારા મિત્રે કોર્ટનો દાખલો આપ્યો એટલે જણાવવું પડે છે કે, આજે આપણે બધાં જીવતા છીએ તેથી એમ સાબિત નથી

થતુ કે આપણે બધા ભવિષ્યમા નહિ મરીએ ' વહેમ વગેરે માનવતાનો વિકાસ નહિ રૂંધી શકે એ સભવિત છે પરતુ વિજ્ઞાન તો માનવતાનો વિકાસ નહિ પણ વિનાશ લાવશે, તેનું શુ ? મારે આપ જવાબદાર જ્યુરીમડળને મારી વિનમ્રભાવે વિનંતિ છે કે. બહુ જ ડહાપણપૂર્વક અને દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરી. આપનો અમૂલ્ય અભિપ્રાય આપશો કે જેથી પરિણામે માનવતાનુ કલ્યાણ થાય.

[જ્યુરિના સભાસદો અદર અદર મસલત જમાવે છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ જ્યુરિના સદ્ગૃહસ્થો ' આ મુકદ્દમો બહુ જ ગહન અને તેથી કપરો છે પણ રજુ થએલા પુરાવા પરથી નિર્ણય પર આવવાનુ છે, મને જણાવતા દિલગીરી થાય છે કે, બન્ને પક્ષના સાક્ષીઓ સપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવા પાત્ર જણાયા નથી તે સૌનો હિત સબંધ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે ;દાખલા તરીકે, રાજદ્વારી મુસદ્દીનો સ્વભાવ, સરકાર અને શિક્ષણથી જ તકવાદી છે જમીનદાર ચુસ્ત સકુચિત મવાત મતવાદી છે ધર્મરાજ તો પરપરાગતિથી વિરૂદ્ધ હોઇ, પરિવર્તનથી સતત ડરતા હોય એમ જણાય છે જુનવાની જડ અને સ્થિર હોઇ ક્રાંતિકારી વિચારથી દૂર ભાગે છે અને ગુન્હાશોધક અમલદારની તો આદત છે કે જે માણસને તે પકડે છે તેની વિરૂદ્ધ જ કેસને પુરવાર કરવા તે હમેશા મડી પડે છે બીજી બાજુ, ડોકટર, વાહન વ્યવહાર અને વિદ્યુત્લેખા આરોપી ઉપર સપૂર્ણપણે અવલબીને રહેલા છે જ્ઞાન પણ મોટે ભાગે આરોપી પર આધાર રાખે છે અને માનવતા જો કે હજી મરી નથી ગઇ તો પણ પચાસ વર્ષ પછી તે મરશે કે નહિ તે કોઇ પણ ચોક્કસ કહી શકે તેમ નથી પણ આપણે તો મહત્વના મુદ્દા તરફ આપણુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવુ જોઇએ આ મુકદ્દમાનુ તહોમત માનવતાનુ ખૂન નથી, પણ ખૂનની કોશિષ છે અને એ તહોમતને લગતી હકીકત છે ખીસ્સુ સાવ ખાલી હોય એટલે ચોર સફળ ન થાય. તો પણ ખીસ્સા કાતરૂ પ્રયત્ન કરતો પકડાયાનો પુરાવો થાય તો કાયદા માટે તે પૂરતુ છે એટલે આ કેસમા, આરોપીના પ્રયાસો સાચા કે જુઠા હોવા બાબત, આપને વિચાર કરવાનો રહે છે વહેમ વગેરેની પ્રવૃત્તિઓની આપને જરાય દરકાર કરવાની જરૂર નથી માત્ર આ આરોપી અને મુકદ્દમો—એ બેના જ આધારે, નિર્ણય કરી, ' આરોપી નિર્દોષ અથવા ગુન્હેગાર છે અથવા નાસાબિત છે એમ જાહેર કરવા આપ સપૂર્ણ સ્વતત્ર છો. આરોપીને શકનો લાભ મળવા પણ પૂરેપૂરો અધિકાર છે સદ્ગૃહસ્થો ' આપ જ્યુરીમા જઇ, બહુજ સાવધાનીથી અને સ્વતત્ર બુદ્ધિથી અતઃકરણના અવાજને માન આપી, આપનો સ્વતત્ર અભિપ્રાય આપી શકો છો એક સૂત્ર લક્ષમાં રાખવા મારૂ સૂચન છે કે, પૂર્વગ્રહિત વિચાર ઘણી વખત પાછળ બનારા અન્ય વિચારને રોકે છે

[જ્યુરીના સભાસદો જ્યુરી રૂમમા જાય છે અને મસલત ચલાવે છે]

(વધુ આવતે અંકે)

મુંબાઇનું માનીતું અને જુનામાં જુનું

ગુજરાતી "સાપ્તાહિક પત્ર" શુ કહે છે ?

પુસ્તક ૭૦ સવત ૨૦૦૫ પોષ વદી નવમી મુંબાઈ રવિવાર તા ૨૩-૧-૧૯૪૯ અંક ૪

હિન્દબાળની પ્રસાદી "અદ્વૈત આનંદ"

હાલના જડવાદ અર્થવાદના નાસ્તિક જમાનાની ઘેરી છાપ જનસમાજના હૃદય પર પડી ગયેલી હોવાથી તેના ફળરૂપે અસમાનતા, અસત્ય અને અનાચાર તેમજ હિન્દી સંસ્કૃતિ તથા હિન્દુ ધર્મનો લોપ પ્રતિદિન થતો ચાલ્યો છે ધર્મને નામે અધર્મની પરંપરા ચાલી રહી છે, જનતા અનેક પ્રકારની વિવિધ વિટંબણાઓથી પીડાઇ રહી છે આવા સમયમાં આ વિષમ માર્ગેથી પ્રજાને વાળવા માટે તેમજ સુખ શાન્તિ તથા સમાનતા ફેલાવવા માટે જો કોઈ સાધન હોય તો તે ધાર્મિક અને શિષ્ઠ સાહિત્ય છે, અત્યારે જે અશિષ્ટ અને અશ્લીલ સાહિત્યનો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે તેને સ્થાને પ્રભુની પિછાન કરાવનારૂં શિષ્ઠ સાહિત્ય જનતા સમક્ષ કસી કિંમતના બદલા સિવાય મૂકવાની ખાસ જરૂર છે, એ સન્માર્ગે આજે વર્ષોથી મારા યતકિંચીત પ્રયાસ ચાલુ છે, પરંતુ મારા પ્રયાસો આર્થિક સ્થિતિની મર્યાદાને કારણે કેટલીકવાર અટકી પડે છે કોઇ પણ ઇચ્છા કે આશા સિવાય તેમજ મહેનતના બદલા સિવાય ફક્ત પ્રભુ પ્રિત્યર્થે પ્રભુદત્ત લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરનાર શ્રી સંપન્ન સજ્જનો આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા અને ચાલુ રાખવા પોતાનો દિવ્ય દાનરૂપી હાથ લંબાવ્યા કરે અને એમ કરીને પોતાની દૈવી સંપત્તિ તથા પોતાના મનુષ્ય જન્મને પરોપકારી કાર્યો કરીને સાર્થક કરે એવી નમ્ર વિનંતિ છે

આશા છે કે પરોપકારી ભાઈ બહેનો ધાર્મિક જ્ઞાન લ્હાણીનો જનતામાં ફેલાવો કરવા માટેની મારી "મફત સાહિત્ય માળા" ની પુણ્યકારક પ્રવૃત્તિમાં પોતાનો હાથ લંબાવી નાણાની યોગ્ય મદદ કરશે-દરેક મદદનો જાહેર રીતે સ્વીકાર કરીને તે રકમમાંથી જે સાહીત્ય પ્રકાશન પામે છે, તેમાં તે દાતાનો જાહેર ઉપકાર માનવામા આવે છે મયારામ વિ ઠક્કર

"જિગર અને અમીની" મૂળ વાર્તા કોની ?

કેટલાંક સમય પહેલાં અમદાવાદના સાપ્તાહિક "પ્રજાબંધુ" માં "જીગર અને અમી" નામની એક ચાલુ વાર્તા છપાઇ હતી ત્યાર પછી તે પુસ્તકના આકારમા બે ભાગમાં છપાઇ બહાર પડી છે તેના કર્તા તરિકે ગ ચુનિલાલ વર્ધમાન શાહ નું નામ મુકવામાં આવ્યુ છે આ વાર્તા સત્ય ઘટનાત્મક હોવાનું પણ તે સમયે જણાવવામાં આવ્યુ પણ હતુ ત્યારે તે સબંધી એટલે તેના લેખક સબંધી કોઇ બીજાએ કશો દાવો કર્યો નહોતો હવે પાંચ ૭ વર્ષ પછી એ વાર્તાના મૂળ લેખક તરિકે એક ભાઇ શ્રી મયારામ વિ ઠક્કર દાવો કરતા બહાર પાડયા છે પોતાના દાવાના સમર્થનમાં તેમણે જે હકિકતો અને આધારો ટાંકયા છે તે અહિં નીએ અમદાવાદથી પ્રગટ થતા માસીક મંગલમ્ ના ડીસેમ્બર ૧૯૪૮ ના અંકમાંથી અત્રે આપ્યા છે અમને તો મંગલમની હકીકત ઉપરથી એવી લાગે છે કે કથા નાયકે બન્નેને પોતાની કથા કહેવી હશે, અને બન્નેએ તે ઉપરથી વાર્તા લખી હશે એકે વ્હેલી તો બીજાએ મોડી તેમ છતાં આ બાબતનો ખુલાસો જો કાંઇ કરવા જેવો હોય તો શ્રી ચુનિલાલ વર્ધમાન શાહ પોતે કરવા સમર્થ છે એને અમારી સમજ પ્રમાણે એવો ખુલાસો તેમણે કરવાની જરૂર છે જેથી એ "સત્ય ઘટનાત્મક" નવલ કથાના લેખક વિષે લોકોમાં રહેલી ગેર સમજૂતી દુર થાય. —તંત્રી "ગુજરાત"

જિગર અને અમીની મૂળ વાર્તા

"જિગર અને અમી" નામની શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહે લખેલી "સત્ય ઘટનાત્મક" નવલકથાની મૂળ નકલ જે છપાઈ છે તે અમને મળી છે, જે નવલકથાને શ્રી ચુનિલાલ શાહ કથા નાયક વિશ્વભરની નોંધ પોથી કહે છે જે "પ્રજાબંધુ" માટે છુટક છુટક લખાઈને ચાલુ કથા રૂપે પ્રસિદ્ધ થઈ છે, તેજ નવલકથાનુ નામ મૂળની શ્રી મયારામ વિ ઠક્કર નામના લેખકે લખેલી નવલકથાનો ઉતારો છે શ્રી મયારામ ઠક્કરની એ નવલ કથાનુ નામ 'દાંપત્ય પ્રેમ દિગ્દર્શન યાને દેવી શ્રી મુક્તાવલીનુ ચરિત્ર, એમ છે આ નામ ઉપરાંત તે લેખકે તે નવલકથાનુ નામ 'પતિ માટે પ્રાણાર્પણ અથવા સંસાર દિગ્દર્શન" એમ પણ રાખ્યુ છે

શ્રી મયારામ ઠક્કરની એ નવલકથાને ગુજરાતના વિદુષી વિદ્યાબ્હેનનુ "પ્રોત્સાહન" સાંપડ્યુ અને અમે એમનુ આખુય "પ્રોત્સાહન" આપીએ છીએ

પ્રોત્સાહન

શાન્તિના ચંદ પર કેશવલી, અમદાવાદને પોતાનુ નિવાસસ્થાન કરી રહેલા પંડિત મોક્ષાકરના જીવનની કહાણી આ પુસ્તકમાં આપેલી છે આ કહાણી પંડિતે સ્વમુખે જાહેરમાં પણ કહેલી છે તે સંઘળી વાંચકવર્ગ આગળ મૂકવા આ પુસ્તક લખનારે પ્રયત્ન કર્યો છે, પ્રોત્સાહન તરીકે બે શબ્દ લખવા હું પ્રેરાઉં છું કારણ કે સમાજ સેવક તરીકે બિલકુલ પૈસાની અપેક્ષા વગર મૂંગી સેવા કરનારના પૂર્વાપરની એ કથા છે, જે વાંચી ઘણાને લાભ થાય તેમ છે તેમજ લખનાર કીર્તિલોભ વિના પોતાના શોખ ખાતર જનસમાજ આગળ અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠી પુસ્તક રજુ કરે છે આવા નિરાભિમાની માટે સહાનુભૂતિ દર્શાવવી જરૂરની લાગે છે, સાહિત્ય એટલે ભાષા અગર શૈલીની દૃષ્ટિએ આકૃતિ ન નિહાળતાં માત્ર તેના કથા રહસ્ય અને પ્રકાશનના ઉત્સાહ તરફ ધ્યાન રાખવા વાચક વર્ગને વિનતી છે

આજકાલ પોતાના લાભ માટે પુસ્તકો લખી પ્રગટ કરવા માટે ઘણા મથે અને તે માટે પુરોવચન પણ લખાવે છે તેવો હેતુ આ પુસ્તક પ્રકાશકનો નથી તે જાણે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે

ભદ્ર, અમદાવાદ તા ૨૭–૮–૩૨

વિદ્યાબહેન રમણલાલ નીલકંઠ

"જિગર અને અમી" ની મૂળ વાર્તા લિ દયાળ મયારામ વિ ઠક્કરે અનેક પરિશ્રમો ઉઠાવી તેને માટે રાત્રી દિવસના ઉજાગરા વેઠી તૈયાર કર્યું છે પણ તેમની પાસે બિલકુલ પૈસા ન હોવાથી બાકીનો ભાગ કોઈ ઉદારાત્મા શ્રીમતના હૃદયમાં રામ વસે ને કંઈ મદદ કરે તો આની માફક બહાર પાડી શકાય, નહિતો પૈસા મળતાં સુધી તો મુલતવી રહેશે. જો કોઈ ધનવાન મદદ કરે તેવી આશા તો નથી ન કરે એવી નિરાશા સેવવાનુ પણ કારણ નથી માટે પ્રભુ જો કોઈના હૃદયને પ્રેરણા કરશે અને જો આ ચોપડી છપાવી ભારતીય આર્ય માતાઓને અને બાઈઓને સુખી થવામાં અને અનુકરણ કરવામાં મદદ કરશે તો તેની કિંમત નાની સૂની નહિ કહેવાય અને પ્રભુ પાસે દયા પહેલેથી જ તે માટે તેમનુ કલ્યાણ કરવાની હૃદયપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ છીએ આ પુસ્તક મફત વહેંચાયુ તેને દેશ પ્રેમનુ [illegible] અને બીજાઓ પણ પુસ્તક વાંચી અમારા મતના થશે એમ માનીએ છીએ, "ઉપરનુ અવતરણ" એજ નવલકથાની પ્રસ્તાવનામાંથી લેવાયે છે અને તેની નીચે દુ ા ભદ્ર તા ૧–૮–૩૨ એમ છાપવામાં આવ્યુ છે

પ્રકાશક મયારામ નિ ઠક્કરના નિવેદનનો અંતભાગ આ પ્રમાણે છે " દેવીશ્રી ચંદ્રાવલી અને પંડિતનું ચરિત્ર તે બલિદાનની સત્ય ઘટના દિવ્ય દિવ્ય દાંપત્ય પ્રેમ દિગ્દર્શન નાગે બનાવી, મા ચંદ્રાવલિને અર્પણ કરૂં છું "

"દેવીશ્રી ચંદ્રાવલી અને પંડિતનું ચરિત્ર" લખનારશ્રી મયારામના લખવા પ્રમાણે કથા નાયક પંડિતજી મોક્ષાકર કે વિશ્વંભર તેમના પરમ મિત્ર છે જીગર અને અમીના લેખક શ્રી ચુનિલાલ વર્ધમાન શાહ તેમને પોતાના મિત્ર માને છે હવે મુઝવતો પ્રશ્ન એ છે કે ૧૯૩૨ ની સાલમા છપાએલી શ્રી મયારામની આ નવલકથાનો ઉલ્લેખ ચુનીલાલ શાહ કરતા જ નથી, શ્રી મયારામને રૂબરૂ મળતા તેમની પાસે લગભગ પાંચેક હજાર પાના શ્રી વિશ્વંભરે સ્વમુખે લખાવેલા હજુ પણ પડ્યાં છે, શ્રી ચુનીલાલ " જીગર અને અમી " ની પ્રસ્તાવનામા કહે છે તેમની પાસે પાંચેક હજારનો ચોપડો છે ત્યારે સાચુ કોણ? કથાનાયક શ્રી પંડીતજી કે શ્રી મયારામ ઠક્કર કે ચુનિલાલ શાહ ?

(ઈ સ ૧૯૩૨ ની સાલના છપાએલી શ્રી ઠક્કરની નવલકથામાંથી જ અમુક અમુક ભાગને છોડી દઈને તેને સુવ્યવસ્થિત કરી શ્રી ચુનિલાલ શાહે "જિગર અને અમી" નામની નવલકથા ઈ સ ૧૯૪૩ માં પ્રગટ કરી છે એમ માનવામાં કોઈ બાધા નથી આગ "મંગલમ્" મા શ્રી મયારામ ઠક્કરની મુળ નવલકથા જેમાથી શ્રી ચુનીલાલ શાહે ઉતારો કર્યો છે તે જેમ છે તેમ છાપવા ઈચ્છીએ છીએ ગુજરાતના વાચકો પોતાની મેળે જ નિર્ણય કરી લેશે. વર્ષ ૧લુ અ ૧૧)

(મંગલમ્ માસીકમાંથી)

જિગર અને અમીની મુળ વાર્તા

લખનાર હિન્દબાળ મયારામ વિ. ઠક્કર
ઠા૦ અમદાવાદીપોળ વડોદરા

પ્રકરણ પહેલું

[શ્રી માસ્તરે આ અચાર્યપદ કહિકત વાંચી પોતે ખરા છે હિન્દબાળ પણ ખરા છે એમ અમને સમજાયું છે શ્રી ચુનીલાલ શાહે "જીગર અને અમી" નામની નવલકથા, તેમ જ ગોખપોથીમાંથી જે તેઓએ પહેલાં, હિન્દબાળ, મયારામ ઠક્કરને આપી હતી લખી છે એ પણ એમને માન્ય છે શ્રી ચુનીલાલ શાહ જેવા લબ્ધપ્રતિષ્ઠ લેખક, પહેલાં છપાએલી નોંધ પાનાનો સ્વીકાર નથી કરતા એટલું જ શોચનીય છે તંત્રી]

છાબડીમાં લેઈ ગલિયોમાં ફરી વેચતા હતા, તેઓ આખા દિવસમાં પોતાના કુટુંબ માટે નિર્વાહ પુરતુ કમાતા, તે ૧૯૧૪ના

બળવામાં જ્યારે પુરબીયા ભૈયા લોકો દિલ્હીમાં આવ્યા અને લુટ થવા લાગી તેમજ મારામારી તથા કાપાકાપી શરૂ થઈ તે વખતે મારા દાદા પોતાના ભાઈ સાથે આ કુલ્લડમાં શામેલ થયા બનવાકાળ એવુ બન્યુ કે દિલ્હીના કમિશ્નર સાહેબ જે યુરોપિયન હતો તે બળવાખોરોને હાથે મરાયો. તેની મડમ પોતાના ત્રણ નાના બાળકોને લઈને પોતાના બાળકોનો જીવ બચાવવા માટે બગલાની પાછળથી નાસી છૂટી મારા દાદાને મડમની આ દશા જોઈને દયા આવી તેને એક નાના સરખા ખાંચામાં ઉભી રાખી, તેને કહ્યુ કે 'બેન' તમે ગભરાશો નહિ હુ તમને મારીશ નહિ પણ તમને અને તમારા બાળકોને બચાવી લઈશ તમે મારી ચાદર માથે ઓઢી લો અને આ રસ્તે મારી સાથે ચાલો

અહિંથી થોડેક દૂર સુધી તમારે ઉતાવળે ચાલવુ પડશે આગળ મ્હારી લાકડાની વખાર છે, ત્યાં તમે નિર્ભીતપણે પહોંચી જશો તો પછી તમારા માટે જરા પણ ભય નથી મ્હારા શરીરમા પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમને કે તમારા બચ્ચાંઓને જરા પણ આંચ આવવા દઈશ નહિ તમો મારા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો મ્હારી પત્નિ ભાગીરથીને હુ તમારી પાસે રખીશ અને હું તમારો સારી રીતે બચાવ કરીશ મડમને મ્હારા દાદા પર કંઈક વિશ્વાસ આવવાથી તે બોલી જો તમે મારા છોકરાંઓને બચાવી લેશો તો હુ તમને તેનો બદલો આપીશ જેમ તેમ માર્ગ વટાવી મારા દાદા તેમને વખારમાં લઈ આવ્યા અને વખારની પાછળ સતાડી, પોતે હાથમાં કુહાડો લઈ બન્ને ભાઈઓ આગળ આવી બેઠા આ વાત કેટલાક લોકોના જાણવામાં આવી ગઈ એટલે તો મારા, દાદાને એમ પણ કહ્યુ, કે તમે એ લોકોને મારી નાખો, નહિ તો કુલ્લડખોરોથી હેરાન થશો કેટલાક લોકો તો જોવા પણ આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, તમે અમને જોવા દો પણ દાદાએ મડમ તથા તેના છોકરાંને એવી રીતે અંદર સતાડેલાં કે અંદર જનારની નજરેય ન પડવા મ્હારા દાદીમા સુવાવડમાં હતાં છોકરાંઓને પેટીની પાછળ અને મડમને થોડાક

પહેલા તો અમારૂ કુટુંબ ગરીબ હતુ અમારૂ આદ્યગૌડ બ્રાહ્મણ કુટુંબ મૂળથી જ દિલ્હીનુ વતની હતુ મ્હારા દાદા, ચારદાચંદ વીસેક વર્ષની વયના હતા ત્યારે તે એક નાની બાળવાની લાકડાંની દુકાન ચલાવતા હતા અને સેકેલા ચણા છાબડીમા લઈને દિલ્હીની ગલિઓમાં વેચતા હતા એવામાં સવત ૧૯૧૪ સને ૧૮૫૭ માં બળવો જાગ્યો દિલ્હીનો અગ્રેજ કમિશ્નર બળવાખોરોના હાથે મરાયો અને તેની મડમ તથા તેના ત્રણ બાળકો બગલાને પાછલે દરવાજેથી જીવ બચાવવા નાસી છૂટ્યાં, મારા દાદા અને તેમના બળવા વખતના તોફાનમાં સામેલ હતાં પરન્તુ તેમની નજરે એ મડમ અને તેનાં બાળકો પડયાં અને તેમને દયા આવી તેમણે મડમને ઉભી રાખીને

ધિરજ આપી અને પોતાની ચાદર ઓઢવા આપી, તેઓ મડમ અને તેના બાળકોને લાકડાની વખારે લાવ્યા અને વખારની અંદર લાકડાં ની અંદર વચ્ચે સતાડયાં. બેઉ ભાઈઓ હાથમાં કુહાડિ લઈને વખારને બારણે બેઠા એમ ત્રણ દિવસ સુધી તેમણે મડમ અને તેના બાળકોનું રક્ષણ કર્યું તેમને રોજ રોટલા ઘી અને ગોળ ખાવા આપતા, ત્રણ દિવસે કુલ્લડ શાંત થયુ અને સત્તા વાળાઓએ અમલ જમાવ્યો ત્યારે દાદાએ ઉપરી અમલદારને આ વાતની ખબર આપી અને મડમે લખી આપેલો કાગળ આપ્યો તુરત જ અમલદાર વીસ સૈનિકોની ટુકડી સાથે આવ્યો અને મડમ

લાકડાંની વચ્ચે સતાડેલા રોટલા ઘી અને ગોળ ખાવા માટે આપતા એવી રીતે ત્રણ દિવસ સુધી મારા દાદાએ તેમનુ સપૂર્ણ રીતે રક્ષણ કર્યું જ્યારે હુલ્લડ શાન્ત થયુ અને સર્વત્ર બ્રિટિશ સત્તાનો અમલ થયો ત્યારે મ્હારા દાદાએ ઉપરી અમલદારને આ વાતની ખબર આપી અને મડમે લખી આપેલો કાગળ આપ્યો ,કાગળ જોતાંજ અમલદાર મ્હારા દાદાની સાથે આવ્યો અને મડમ તથા બચ્ચાઓને સહીસલામત લેઇ બહુ રાજી થયો તે અમલદાર તેની સાથે વીશ ગોરા સિપાઇની ટુકડી લઇને આવેલો મડમ પોતે અને તેના છોકરા કેવી રીતે બચ્યા તે બધી વાત ,પોતાનો સગો ભાઇ જે મદ્રાસમા મોટો અમલદાર હતો તેને લખી તે કેટલેક દિવસે દિલ્હી આવી પહોંચ્યો

તથા તેના બાળકોને સહિસલામત લેઇ ગયો મડમે પોતાના બચાવની વાત પોતાના ભાઇને મદ્રાસ લખી મોકલી તે પણ કોઇ મોટો અમલદાર હતો તે કેટલેક દિવસે દિલ્હી આવી પહોંચ્યો

સ્વાદિષ્ટ અને લ્હેજતદાર ખરીદો.

પા પ ડ

પરસનબાઇ મયારામ વિ. ઠક્કર
હિન્દબાળ, અમદાવાદીપોળ વડોદરા.

(જીગર અને અમી)ની મુળ વાર્તાનું વિવેચન

'જીગર અને અમી' નામની કહેવાતી સત્ય ઘટનાત્મકનવલકથા આ નવલકથાની, એકજ વ્યક્તિએ બે જુદા જુદા લેખકોને આપેલ પોતાની નોંધપોથીની ચર્ચા 'મગલમ' ના વાચકોએ વાચી છે, 'જીગર અને અમી' ની આવૃતિઓ ગુજરાતે રસભર વાંચી છે ગુજરાતના વાચકોનુ માનસ એ પરથી પ્રતિબિમ્બિત નથી થતુ ? સત્યને નામે ગુજરાતના વાચકો પોતાની ભોળી લાગણીઓને પપાળી સુખ અનુભવે છે એની યાદ અમે અપાવીએ છીએ.

જીગર અને અમીએ ગુજરાતને શુ આપ્યુ છે ?

(૧) સ્ત્રીજગત (ચદ્રાવલિ સિવાય) વ્યભિચાર અને પ્રપચ ભરપૂર છે

(૨) જૈન સાધુ સાધ્વીઓમાં અનાચારનો અતિરેક છે

(૩) પડિતજી મોક્ષાકર દરેક કસોટીમા સફળ નિવડયા છે, (આત્મશ્લાઘા !)

જીગર અને અમીએ શુ નથી આપ્યુ ?

(૧) સ્ત્રી પુરૂષને ઉન્નત પથદર્શક પ્રેરણા

(૨) ધર્માચાર્યોના પવિત્ર ચરિત્ર

(૩) નરો વા કુંજરો વા કહી 'મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર છે' એ યુધિષ્ઠિરે બતાવેલી સુજ્જનની લપસણી ભૂમિકા અને તેથીજ અમે 'મગલમ્' ની સર્વાભિપ્રેતહેતવે ભાવનાને અનુસરી 'જીગર અને અમી 'નાં સ્ત્રી સમાજ, જૈન સમાજની નિન્દાનાં પ્રક ઐ છાપવાં અનિષ્ટ માનીએ છીએ શુભમસ્તુ તત્રી આશ્રકુજ સોસાયટી અમદાવાદ

(ગોપાલકૃષ્ણ એ મહેતા તત્રી મગલમ્ વર્ષ બીજુ અક પહેલો ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૯)

અમદાવાદનુ સાપ્તાહિક પત્ર "આરામ" શુ કહે છે?

"મગલમ" માસિકનો છેલ્લો જાન્યુઆરી માસનો અંક પ્રગટ થયો છે તંત્રીશ્રીનુ દષ્ટિબિન્દુ છે કે, "મગલમ"ને સર્વ ક્ષેત્રમાં વિહરનારૂ (બનાવવુ) અને એટલા માટે જ્યોતિષ, વિગેરે અનેક વિષયો એમાં ચર્ચાય છે હમણાંના છેલ્લા અંકમાં તંત્રીશ્રીએ એક નવી શોધ પ્રગટ કરી છે આ શોધ ચમત્કારીક નવીન અને ધ્યાન ખેચે તેવી છે આ શોધ શ્રી ચુનિલાલ વર્ધમાન શાહ કૃત નવલકથા "જીગર અને અમી" વિષેની છે તંત્રીએ લેખીત પુરાવા એકઠા કરી નિવેદન કર્યું છે કે "જીગર અને અમી" એ મૌલિક નવલકથા નથી એ સત્ય પ્રધાન નવલકથા હશે, પરતુ 'જીગર અને અમી" માં આવતી કથા આજથી ૧૭ વર્ષ પહેલાં લગભગ આવા જ સ્વરૂપે પ્રગટ થયેલી તેના લેખક "હિન્દબાળ" છે તેઓ સ્વામી શ્રી અખડાનદજીના નિકટના સગા છે આ કથા ૧૯૩૨ ની સાલમાં બહાર પડી ત્યારે તેની પ્રસ્તાવના શ્રી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે લખી હતી આ પ્રસ્તાવના 'મગલમ' ના તંત્રીએ સાદ્યંત છાપી છે તેમજ પહેલી કથા તથા 'જીગર અને અમી" ની કથાની તુલના કરતા ગદ્યખંડો સામસામા રાખીને એમાં રહેલો અલ્પ ભે. દર્શાવ્યો છે આ શોધ કરીને તંત્રીશ્રીએ એક અપૂર્વ પ્રકાશ એક અનોખી નવલકથા ઉપર પાડ્યો છે આ સત્ય હશે! એમ હજી પણ સશય થયા કરે છે "જીગર અને અમી" તો સત્ય પ્રધાન નવલકથા તરિકે ગણુ થઇ છે એ સત્ય પ્રધાન જ નીકળી ચુકી? જો આ ઘટના સાચી હોય તો સાહિત્ય જગતમાં ખળભળાટ થાય (સા. અ.) લે જીવનલાલ મહેતા

હિંદબાળ સાહિત્ય માટે પ્રાથમિક બે બોલ!

સપાદક રામકૃષ્ણજી મયારામ ઠક્કર પાપડવાલા

રવિની કળા અકળિત છે એણે અનેક પરચા આપ્યા છે અનેક ભક્તોનાં કાર્ય એણે કર્યા છે "હિદબાળ" ની સાહિત્યપ્રસાદી તેની જ પ્રેરણાથી પીરસાઇ રહી છે 'હિદબાળ' પાસે અખૂટ સાહિત્ય પડેલુ છે જે અવકાશે ક્રમશ પ્રગટ કરવામાં આવશે.

પૂર્વ સંચિત યા વિદ્યા । પૂર્વ સંચિત યા ધન્ ॥
પૂર્વ સંચિત યા ભાર્યા । અગ્રે અગ્રે ધાવતિ ॥

મતલબ કે પૂર્વના સસ્કારો વિદ્યા, લક્ષ્મી, દ્રવ્ય અને સ્ત્રી પ્રાપ્ત થાય છે એ બધુ આગળ દોડતુ આવે છે કોઇ કોઇનુ કઇજ નથી પણ સૌ કોઇ પ્રારબ્ધ યોગે જ લેણુદેણુ વસુલ કરવા માટે આ સસાર સાગરમાં આવી મળે છે

વીસ વર્ષ જેટલો સમય અમદાવાદ રહી દેશ પરદેશનાં પર્યટન કર્યા બાદ વડોદરા આવીને સ્થિર થયા બાદ મડીવાં પાપડનો ધંધો કરતા શક્ય તેટલી સાહિત્ય સેવા કરવાની ગુરૂ-પ્રેરણા થવાથી 'હિદબાળ' મફત સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય શરૂ કર્યું છે અને તે દ્વારા જન સમાજમાં લોકોપકારક સાહિત્યનો મફત પ્રચાર કરવામાં આવે છે

'હિદબાળ' ને તેના આ સત્કાર્યમાં સેવાભાવી સજ્જનો તરફથી પ્રસગોપાત નાની યા મોટી રકમોના રૂપમાં આર્થિક મદદ મળે છે આ મળેલી રકમો મફત સાહિત્યના પ્રચારમાં વાપરવામાં આવે છે કેટલાક સજ્જનો મદદ આપવા ઉત્સુક હોય છે પરતુ મદદ નિભંવી હોય છે એવે સજ્જનોને વિનતી કે 'શુભસ્ય શિઘ્રમ્' એ ન્યાયે કુલ નહિ તો ફુલની પાંખડી જે બને તે મદદ કરી 'મફત સાહિત્ય' પ્રચારમાં ફાળો આપવો

મદદ આપનારને 'હિદબાળ' તરફથી પ્રકાશિત થતી દરેક કૃતિઓ વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવે છે

આદર્શ સંન્યાસી (ત્યાગી) નાં લક્ષણો.

લેખક—એક આદર્શ ત્યાગી (અવધુત)

જે સન્યાસી (ત્યાગી) પાસે ગાડીવાળી શકાય તેટલો સામાન હોય તેને ખરેખરો **આદર્શ સન્યાસ** લીધો એમ તો ન જ કહેવાય પણ દુનીયાને છેતરવાનો ધંધો શરૂ કર્યો કહેવાય તેમ છતાં ભલે તેમની પાસે અધ્યાત્મીક જ્ઞાન હોય અથવા તો યોગ સાધનની વિદ્યા હોય, અર્થાત હરકોઇ પ્રકારનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેમ છતા તેઓ કેવી સ્થિતિ ભોગવે છે તે તપાસીએ

જે સન્યાસી થયો તેને હાથ ઉંચી બેસવાની ગાદીઓ, રૂપાની પીચદાનીઓ, ગરમા ગરમ મશાલાના દુધ, માલપાણી, મીષ્ટાન્ન, ભજીઆ, ગરમ મશાલા વિગેરે તામસી ખોરાકનો આહાર કરે તે આપણને શુ દેખાડી આપે છે ? અને તેઓ (પાખંડી) કોના પૈસાથી તાગડધીન્ના કરે છે ? આ તદ્દન તામસી આહારથી શુ તેઓ જીંદગીભર બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે ખરા કે ? નહી તો પછી તેઓને કયો રસ્તો લેવો પડે ? તે તો પ્રિય વાંચક વિચારી લેશે માટે પ્રેમી પ્રભુ જનોને એટલુ જ જણાવવાનુ કે હાલના આવા સાધુ ઓથી ચેતી જવાની જરૂર છે કારણ કે હાલમા આવા પાખંડીઓનાં ઠેરઠેર બજાર ભરાય છે

ખરો સન્યાસી કોને કહેવો ?

જેને કામિની અને કચનનો સંપૂર્ણ ત્યાગ જેમ કે (મહર્ષિદયાનદ, પરમહંસ રામકૃષ્ણ, વિવેકાનદ, રામતીર્થ તેમજ હાલમા થઇ ગએલ ભિક્ષુ અખંડાનદ) જેવો ત્યાગ અને જેવુ ઓવે તેવુ પવિત્ર આચરણ, અને તદ્દન અલ્પ સાત્વીક આહાર અને ઉચ્ચ અનુભવ સિદ્ધ જ્ઞાન હોવુ જોઇએ તેજ ખરા પ્રભુના દરબારમા જવા માટે લાયક જ ગણી શકાય, બીજાઓ નહિ

ભિક્ષુ અખંડાનદ ત્રણ લાખ ઉપરાંત કેવી રીતે મેળવી સસ્થા ચલાવી તેમ કદાચ શંકા થતી હશે. તે પણ આદર્શ ત્યાગી હતા એક વખત હિન્દબાળ માંદો હતો ત્યારે ભિક્ષુવૃત્તિથી એક ગૃહસ્થને ત્યાંથી કઢી કોદરી માગી લાવી પોતે અખંડાનદ હિન્દબાળ અને કાળીયુ કુતરૂ ત્રણે ભાગે જમ્યા હતા પણ સસ્થાની રકમમાંથી ઉપયોગ કર્યો નહતો. હિન્દબાળ તો પાંચ વર્ષ સેવા કરી તેઓ પાસે રહ્યો ત્રણે જાણે છે તે ગમેઇ અદ્ભુતાનદ પત્રીકામા આવશે.

દભીઓની સ્થિતિ તો જેમ સમડી અને ગીધ ભલે આકાશમાં ઉંચે સુધી ઉડી શકે પરંતુ ધ્યાન તો ઉકરડાની ટોચ ઉપર રાખે છે તેવી રીતે હાલના સાધુઓનું ધ્યાન પણ શરીર વિષયસુખાકારી તરફ જ ધ્યાન હરદમ રાખે છે પરંતુ ફીકર નહિ વખત જતાં આદર્શ વીરલા તેમનાં ખસી ગએલાં ચક્કર થોડાક વખતમાં ઠેકાણે લાવશે અને તેમનુ નામ નિશાન શોધ્યુ પણ નહિ જડે તે ભાવથી અવધુતના ॐ તત્સત્.

"હિન્દબાળની હાકલ" પબ્લીકનો સદકાર અને પ્રેમી દયાળુ ભક્તોની કૃપા થાય હિન્દબાળને કોઇ ઉદાર આત્મા હેલ્પ કરે તો "કર્મવિરનો આદેશ યાને મુક્તિનો માર્ગ" એ સંસારના સુગંધી પુષ્પસમા સ્વામીથી વિવેકાનદના "સોન્ગ ઓફ સન્યાસી" નામનુ એક કાવ્ય પ્રભુ પ્રેમીએ ઉતારો કરી આપેલ તે પ્રસિદ્ધ કરવુ છે

એની પ્રત્યેક લીટીમાંથી ઉચ્ચ તત્વજ્ઞાનના ઝરણ વહે છે ને પ્રત્યેક મનુષ્યને ઉત્સાહ આશ્વાસન અને શાન્તીની ભેટ આપે છે કોઇ વિરલો આત્મા હિન્દબાળને હેલ્પ કરી શકે ?

હિન્દબાળની ભિક્ષા—હિન્દબાળ ભિક્ષામા માત્ર મફત સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની ભિક્ષા માટે "કાગળ, પ્રીન્ટીંગ, અને બાઇન્ડીગ ખર્ચ" માગે છે તે પણ કરકસરથી બહુ જ થોડામાં પતી શકે તેવી રીતે. સસ્થા તમારી છે, ઇશ્વર પ્રેરણા કરે તો હેલ્પ કરજો નહિ તો હરિ ॐ તત્સત તે ભાવનાથી તમો જે કહો તે !

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ જયકૃષ્ણ ના વર્મા

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

તંત્રીઓ
કુમાર
નટુભાઇ

વ્યવસ્થાપક
નટવરલાલ ઠક્કર
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
વડોદરા

પુ ૫૨] એપ્રીલ ૧૯૪૯ [વર્ષ ૨૬

દૂર રહ્યું એ બોલાવી ! શ્રી જરાભાઇ કા પટેલ .. . ૨૫
અભિલાષા શ્રી રસિકલાલ પંડયા.. ૨૬
કોઇ બતાવે વાત શ્રી સનાતન .. ૨૬
સ્વ સરોજિની નાયડુ શ્રી શાન્તિકુમાર જ ભટ્ટ ... ૨૭
વિવશતા શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત ભા વ્યાસ ૨૯
બે સન્નારીઓના આદર્શ બલિદાન શ્રી નલિનકાન્ત પંડયા .. ૩૩
ત્યારે સૌ હસે શ્રી અજિતકુમાર ૩૫
પિયા મીલનકી આશ શ્રી અલખ ૩૮
માનવતાનુ ખૂન શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઇ ૪૦
વીરાને પત્ર : શ્રી મોરારજી લાલજી ઓઝા ૪૩
અમેરિકાની મહિલાઓએ સાધેલી પ્રગતી શ્રી ફ્રેડા એસ મીતર ૪૪
મહિલા જીવન સૌ સરસ્વતી એમ મહેતા ૪૮
દોષ કોનો ? શ્રી ગજેન્દ્ર કા મહેતા ૫૦
ચિંતનામૃત શ્રી રણજીતરાય .. ૫૫

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ માટે રૂા ૫-૮-૦ વિદેશ માટે શિલીંગ ૧૨ છુટક નકલ એક રૂપીયો.

જોઇએ છે

હાલ વખતમા જ નવા શરૂ થતા એક સીને અઠવાડીક
તેમજ વાર્તા માસિક માટે

તંત્રી

આજે જ લખો — પો બો. ન ૮૫,
ઠે શિયાપુરા, વડોદરા

તમારા માથાના દુખાવા માટે

ડાયમન્ડ પેન બામ

વાપરો
દરેક જગ્યાએ મળે છે

એમ. મણીલાલ એન્ડ કુ
૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઇ ૧

ગુણસુન્દરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ વર્ષ ૨૬ પુસ્તક ૫૨
એપ્રિલ '૪૯
અંક ૨

દૂર રહ્યું એ બોલાવી !

દિન વિલાતા
ઊતરે જ્યાં ત્યાં
ધરતી ટપારે
રાત્રિના અકલિત ઓળા !

વાયુ કેરી
સુરભી પરી
શીતલ લ્હેરી
કે કે લાવે ભણકારા

સાગર રાણો
ઘૂઘવે ગાણો
અગણિત ગાનો
શ્રવણે કે મુજ પડતા આ

આકાશે જે
તારા ચમકે
અંતર મારે
જગવે સ્વપ્નતણી ,માળા.

દૂર અંધારે
ડુંગર ધારે
આતમ તારે
દિલ ગયું કો ઝબકાવી.

ને ઉર સારે
થાપે મારે
કે અણુસારે
વારે વારે
દૂર રહ્યું એ બોલાવી !

શ્રી જશભાઈ કા. પટેલ

અભિલાષા

હુ તારો અનુરાગી થઇ રહુ
કેવળ એ અભિલાષા

ત્રણે લોકમા વિભો વિસ્તર્યો
કયમ કરૂ અર્ચા ભાલે ?
ઉન્નત નભને શોભ આપતા
દ્યોતિપૂર્ણ વિસ્તારે ?
ગૂઢતમ અતિ તુજ ભાષા
હું તારો અનુરાગી થઇ રહુ
કેવળ એ અભિલાષા

ચરણુ તમારા આર્ત જનોમા
અનેક કષ્ટે પિડાતા
સમિપ આવીને હુ જ સ્પર્શવા
અશક્ત ક્યા મમ શાતા ?
કયમ સમજુ તુજ પાસા ?
હુ તારો અનુરાગી થઇ રહુ
કેવળ એ અભિલાષા.

વિરાટ તુ ત્રિભુવન પાગર્યો
ત્યા હુ માનવ પ્રાણી ?
તને ભેટવા છેક વીર્યહીન
નમુ તુને હતવાણી
નામ રટણુની આશા
હુ તારો
મૂક પ્રસશક થઇ રહુ
અતિમ એ અભિલાષા
હુ તારો અનુરાગી થઇ રહુ
કેવળ એ અભિલાષા

શ્રી રસિકલાલ પડ્યા

કોઇ બતાવે વાટ

(એક ગીત)

રે ! મને કોઇ બતાવે વાટ
મારે થવુ અનતને ઘાટ
—મને૦

મારે પથ કે કેડીનુ કામ નથી
મારૂ દૂર સમીપમા ધ્યાન નથી
મારૂ ધ્રૂવ તારક નિશાન નથી
એક મીલનનો તળસાટ
—રે મને૦

જાણુ ના ઘેરથી કયારે પળ્યો
ક્યાય મારગમા ન મુકામ કર્યો
મારી કેડીને કયાઇ ના અત કર્યો
મારો એક અનત ઉચાટ
—રે મને૦

લાખ લાખ દિવે મારે ધ્વની રહુ
લાખ લાખ પળે નહિ પથ લહુ
કોઇ પામે નહિ એવી ચીજ ચહુ
તારી સાધી છે મીટ વિરાટ
—રે મને૦

શ્રી સનાતન

સ્વ. સરોજિની નાયડુ

શ્રી શાન્તિકુમાર જ. ભટ્ટ

રાજકારણ અને જીવનના તમામ ક્ષેત્રોના ઓછામા ઓછા વિરોધીઓ અને વધુમા વધુ પ્રશસકો ધરાવતી એક વ્યક્તિનુ નામ આપવાનુ આપણને જણાવવામા આવે તો તરતજ આપણા મન સમક્ષ શ્રીમતી સરોજિનીદેવીની મૂર્તિ ખડી થયા વગર રહે નહિ.

ભારતના નદનવનને આશા અને ઉત્સાહથી, માનવતા અને માધુર્યથી, પ્રેરણા અને ધબકતા પ્રાણથી રસભર બનાવતુ જીવનબાગ સુણાવી એ બુલબુલે પરલોકગમન કર્યું છે કર્તવ્યની ફોરમથી મહેકતુ એમનુ જીવન ભવ્ય હતુ અને કર્તવ્ય બજાવ્યાનો સતોષ અનુભવ્યા પછીનુ એમનુ અવસાન એથી પણ વધુ ભવ્ય છે

> "તેઓ સર્વપ્રિય હતા, બહુમુખી સસ્કારિતાના પ્રતીક હતા, આપણે તમને આનદ અને હાસ્યથી ભરપૂર સાથી તરીકે ઓળખીએ છીએ અને એ કારણે તેઓ કદી મૃત્યુ નહિ પામે"
>
> —પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ

એમના જીવનને ઘડનાર સસ્કાર બળોનો પરિચય કરી આપણે એમના આત્માને ભાવ અને ભક્તિથી અજલિ અર્પણ કરીએ

શ્રીમતી નાયડુનો જન્મ દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં સને ૧૮૭૯–ફેબ્રુઆરી માસની તેરમી તારીખે થયો હતો. યુરોપની સસ્કૃતિના પડતરમા જે ભાગ ઇટાલીએ ભજવ્યો છે તે ભાગ હિદની સંસ્કૃતિના પતરમા બગાળે આપ્યો છે એમનો જન્મ એક અત્યત સસ્કારી બગાળી કુટુબમા થયો હતો એમના પિતાશ્રી અઘોરનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય એક આર્ષ ઋષિ જેવા અને સાચા સાધક હતા, નિઝામની કૉલેજના પ્રીન્સીપાલ હતા. બાળપણના એ સુખી ઘરનો સુદર ચિતાર શ્રીમતી નાયડુના ભાઇ અને મહાન લોકપ્રિય કવિ શ્રી. હરીન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયે પોતાની જીવનચરિત્રમા આપ્યો છે

ડૉક્ટર ઓફ સાયન્સની' પદવી ધરાવતા પિતાની મહત્ત્વકાક્ષા પુત્રીને પણ વિજ્ઞાન તથા ગણિતમાં રસ લેતી કરવાની હતી. પણ એ નીરસ વિષયોમા એમને જરાપણ રસ ન પડયો માત્ર બાર વર્ષની કુમળી વયે તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી પરતુ તબીયત લથડતા આગળ અભ્યાસ કરવાનુ મોકુફ રાખી તેમણે ચાર વર્ષ ઘેર અભ્યાસ કર્યો ત્યાર બાદ નિઝામની સ્કૉલરશીપ લઇ ત્રણ વર્ષ ઇગ્લેન્ડમા અભ્યાસ કર્યો પરતુ તબીયત બગડતા હિન્દ પાછા આવ્યાં ઇગ્લેન્ડમાં તેમણે જ્ઞાતિભેદને દૂર રાખી શ્રી. જી નાયડુ નામના હૈદરાબાદના પ્રખ્યાત તબીબ સાથે લગ્ન કર્યા

કિશોર વયમાં તેમણે લખેલા કાવ્ય પ્રથમ એડમન્ડ ગોસ નામના પ્રખ્યાત અગ્રેજ વિદ્વાને પ્રશસા કરી હતી ત્યાર બાદ તેમણે બીજા ત્રણ કાવ્ય લખ્યા છે ૧૯૧૪ ની સાલથી તેઓ રૉયલ સોસાયટી ઓફ લીટરેચરના ફેલો છે

કાવ્યના કલ્પના રગી વાતાવરણમા સ્વૈરવિહાર કરી લીધા પછી રાજકારણ તેમને માટે આકર્ષણ ઉભુ કરે છે

લીલાના પતિ શ્રીમાન્ રામકિશોર ટહેલવા નીકળી ગયા હતા અને લીલા ખડમા તેના બે બચ્ચાને લઇ બેઠી હતી મને જોતા જ તે ઉઠીને ઉભી થઇ—" અરે રમેશ—તુ ! " તેણે ઉઠતા કહ્યુ

" હા, લીના હુ જ છુ ! " હસવાનો પ્રયત્ન કરતા મે ઉત્તર આપ્યો

ઘડીવાર અમારી દૃષ્ટિ પરસ્પર મળી રહી લીલાએ પોતાની આંખો ભૂમિ પર ઢેરવી એક ઠડો શ્વાસ લીધો " ઠીક થયુ, તે મારી ખબર તો લીધી "

લીલાના આ ઉત્તરથી હુ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. મે લીલાને એકવાર માથાથી પગ સુધી જોઇ લીધી—અને હુ આપને સાચુ કહીશ, હુ કપી ઉઠયો મારી સામે એક પ્રાણહીન સ્ત્રી ખડી હતી. લીલા બદલાઈ ગઇ હતી—બહુ ખરાબ ઢગથી બદલાઇ હતી તેના ગાલ પીળા પડી ગયા હતા, એની આંખોની ચમક જતી રહી હતી, તેના મ્હો પર એકલતાની રેખાઓ વિદ્યમાન હતી, એના આત્માની એકલતા એના આખા અસ્તિત્વમાથી છલકી ઉઠતી હતી.

લગભગ રાત્રે અગીઆર વાગે શ્રીમાન રામકિશોર ઘેર આવ્યા. તે સમયે તે બહુ ઓછા ભાનમાં હતા.

શ્રી રામકિશોર લગભગ ચાલીસ વર્ષની અવસ્થાના હશે મ્હો સુદર હતુ પણ તેની કાન્તિ ઘણા વખત પહેલાની ઉતરી ગઇ હતી. અને મોટી મોટી આખો ઉડી ઉતરી ગઇ હતી તે ટરી ટરી બહુ ખરાબ રીતે ચમકી ઉઠતી હતી. તેઓ શહેરના મોટા જમીનદારોમા ગણાતા હતા. એમ કહેવાય છે કે લીલાના પિતાએ લીલાના લગ્ન કરતી વેળા રામકિશોરના રૂપિઆ પર વધુ ધ્યાન આપ્યુ હતુ પરન્તુ લીલાના પિતાને કદાચ એ ખબર નહિ હોય કે તે પોતાની પુત્રીનુ લગ્ન એક બગ ઉભા માનવી સાથે કરી રહ્યા છે.

રામકિશોરે મારા ક્ષેમકુશળ પૂછ્યા કુશળતા પૂછવામા તેમને થોડો પરિશ્રમ પડયો. એમ મને લાગ્યુ, પછી તે સુવા ચાલ્યા ગયા.

બીજે દિવસે રામકિશોરે મારુ ખુલ્લા હૈયાથી સ્વાગત કર્યું મને તે વેળા એ જોઇને આશ્ચર્ય થયુ કે રામકિશોર મારુ સ્વાગત કરતા હતા તે લીલાને સારુ લાગ્યુ નહિ

સધ્યાકાળે શ્રી રામકિશોર મને અને લીલાને સીનેમા જોવા લઇ ગયા. લીલા આવી તો ખરી પણ જાણે બળાત્કારે એમ લાગતુ હતુ કે જાણે સીનેમા જોવાનુ તેને ગમતુ નથી, તે બીનકુલ ભાવનાહીન બેસી રહી. ઇંટરવલમા શ્રી રામકિશોરે મને ધીરેથી કહ્યુ " રમેશ એક અર્ધો પેગ લેશો ? "

" નહિ " મે જવાબ આપ્યો.

" હમણા આવુ છુ " એમ લીલાને કહી શ્રી રામકિશોર બહાર ચાલ્યા ગયા. મે લીલાને પૂછ્યુ " લીલા, શ્રી રામકીશોરની સ્થિતિ કેવી છે ? "

ખુબ કરુણ સ્વરે લીલાએ ઉત્તર આપ્યો

" રમેશ, એ પૂછશો નહી ! "

" નહી કહે એ મને ! હુ જોઉ છુ કે તુ ખુબ દુખી છુ, " મે આગ્રહ કર્યો.

" ના—ના કહેતો ખરી ! મને લાગે છે કે તુ ખુબ દુખી છુ, " મ્હે આગ્રહ કરી પૂછ્યુ

" તો સાભળ—અમારા ઉપર અત્યત કરજનુ બારણુ છે પેલા તો જમાનાને જાણે ઓળખતાં જ નથી, શક્તિ બહાર ખર્ચ કર્યા કરે છે, આવક વધારવા ઘોડાની રેસ ખેલે છે, અને ત્યાંથી પણ હાર ખાઇ પોતાનુ દુખ દુર કરવા દારૂ પીવે છે "

લીલાની વાત પુરી પણ થઇ નહિ ને રામકિશોર પાછા આવ્યા તે વેળા તેમની આખો પેધી રતાશ ભરી હતી લીલાએ તેમની બધી જોયુ—થોડી વાર સુધી તેની

આંખો રામકિશોરની આંખોમાં પરોવાયેલી રહી બા. રામકિશોર હસી પડયાં, તેમણે લીલાનો હાથ પોતાના હાથમાં લેતા કહ્યું

" જો મને માફ કર—હું ભૂલ કરતા કરતા એટલો ટેવાઇ ગયો છું કે હવે સંભાળ રાખવી મારે માટે અસંભવિત બની ગયું છે " આમ બોલી તેમણે લીલાની તરફથી પોતાની આંખોના અશ્રુ સંતાડવા માટે મ્હો ફેરવી લીધુ લીલાએ એક દીર્ઘ ઊંડો શ્વાસ અને વિવશ ભાવે મારા ભણી જોયુ

' અમે બધા સીનેમાથી પાછા ઘેર ગયા તે રાત્રે મને ઉંઘ આવી નહિ હું કોણ જાણે શું નું શું વિચારવા લાગ્યો. એ આલીશાન મકાનનો એ આલીશાન ઓરડો જેમાં હું સૂતો હતો હતો તે એક અજબ કુરૂપતાની નજરથી મને જોઇ રહ્યો હતો. મને એમ થવા માંડ્યુ કે વૈભવનો પિશાચ જાણે બરાબર મારા માથે પહેરો ભર્યો કરે છે

સવાર પડી—ખુબ મુશ્કેલીથી નાસ્તા વગેરે કરી મે કપડાં પહેર્યા શ્રીમાન રામકિશોરે પૂછ્યુ

' કહો ભાઈ શું પ્રોગ્રામ છે ?

" શહેરમા ફરી આવવાનો વિચાર છે '

શ્રી રામકિશોરે ડ્રાઇવરને હાંક મારી " રમેશ ભાઇને શહેરમા ફેરવી લાવો ' અને તેમણે મને કહ્યુ ' મને ક્ષમા કરશો મારી તબીયત ઠીક નથી. "

બે કલાક પછી જ્યારે હું પાછો આવ્યો ત્યારે મે જોયુ કે લીલા બેઠી બેઠી રડી રહી છે—રડી રહી નહોતી બલ્કે ડુસકા લઇ રહી હતી, અને મહાશય રામકિશોર શૂન્ય દૃષ્ટિથી પોતાની ચારે પાસ જોતા બેઠા હતા. મને જોઇને મહા પ્રયત્ને લીલાએ પોતાની જાતને સંભાળી. તેણે ખાવાની વ્યવસ્થા કરી અને અમે બધાં ખાવા બેઠા પરન્તુ તે વેળા નતો લીલાએ બરાબર ખાધુ ના શ્રી રામકિશોરે મને પણ એ બન્ને લીધે ખાવાનુ ભાવ્યુ નહિ

ખાવાનુ પતાવી જ્યારે અમે ઉઠયાં ત્યારે શ્રી રામકિશોરે મને કહ્યું " રમેશ મારી તબીયત ઠીક નથી હું તો સુઇ જાઉં છું સાંજે આપણે રેસકોર્સ જઇશું તમે લીલાની સાથે વાત કરો. ' કહીને તે તેમના ખંડમા ચાલ્યા ગયા

અમે બન્ને થોડીવાર સુધી એમના એમ બેસી રહ્યા મે કહ્યુ " લીલા, તું આટલી ઉદાસ કેમ છું ? આથી ફાયદો પણ શું ? "

" કદાચ કંઇ જ નહિ " થોડુંક હસીને તેણે કહ્યું—' ફાયદો તો કોઇ કામમા નથી અને ઉદાસ હોવુ એક સ્વાભાવિક વાત બની ગઇ છે '

લીલાએ સાચી વાત કરી હતી એકાએક હું લીલાને પૂછી બેઠો " શું તું રામકિશોરને ચાહે છે ? "

કઇ ભાવનાથી પ્રેરાઇ હું આ પ્રશ્ન કરી બેઠો હતો તેની મને ય ખબર નહોતી અને એ પ્રશ્ન પૂછવા માટે આજ સુધી મને દુખ થાય છે લીલાએ ખુબ આશ્ચર્યથી મારી સામુ જોયુ, જાણે મે કોઇ અત્યંત અયોગ્ય વાત કહી નાંખી નહોય ' પછી તેણે રામકિશોરના ઓરડા ભણી જોતા જોતા કહ્યું " હા, રમેશ ' અત્યંત—એટલું બધુ ચાહું છું કે જેની તને કલ્પના પણ નહી આવી શકે ' "

અમે બન્ને મૌન બની ગયા, એ મોટો ઓરડો બીલકુલ સ્તબ્ધ હતો મોટી ઘડીયાળનો " ટીક—ટીક " અવાજ સ્પષ્ટ સંભળાઇ રહ્યો હતો. અને હું સાચ્ચુ કહું છું કે ઘડીયાળનો એ અવાજ મને ભયાનક લાગી રહ્યો હતો લીલા તેના ગાલ ઉપર હાથ રાખી કંઇક વિચારી રહી હતી તેનુ પીળુ મુખ કોણ જાણે શાથી ફીક્કુ પડી ગયુ હતુ.

તેમની સામે મસ્તક નમાવ્યું બન્નેએ પોતપોતના પતિને કાગળ લખ્યા હતા ઘેરથી નીકળતા પહેલા જ તેમણે પ્રાણ-ત્યાગનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને પત્રો પહેલેથી જ લખીને ઘેર મૂક્યા હતા પત્રોમા લખ્યુ હતુ ''

"પ્રાણનાથ, નાછુટકે અમારે આપની હાજરી ન હોવા છતા યવન સમ્રાટની સામે દરબારમા આવીને ગાવુ પડ્યુ છે અમે પવિત્ર છીએ હમારૂ સતીત્વ સુરક્ષીત છે બાદશાહે અમને પોતાની પુત્રીઓ સમજી અમારી સાથે વર્ત્યા છે તો પણ હમે પતિવ્રતના એક અગથી ભ્રષ્ટ થયા છીએ અને આપના પવિત્ર ખોળાને માટે હમે લાયક રહ્યા નથી, આ કારણથી જ આ અધમ શરીરનો ત્યાગ કરવાનુ અમે યોગ્ય માન્યુ છે હવે પરલોકમા આપના આગમનની અમે બન્ને રાહ દેખીશુ

આપની ચરણ સેવિકા

બન્ને શુદ્ધ મહિલાઓની સ્મૃતિમા ત્યાં 'સગીત મદિર' સ્થપાયુ આટલા વર્ષના ગાળા બાદ પણ આજે આ સ્મારકમા ભગ્નાવશેષ અહમદાવાદના એલિસપુલની પાસે મોજુદ છે

તાનસેન તાની-નાનીને પોતાના જીવનમા વિસરી શક્યો નહિ. પોતાની આ બે ધર્મ બ્હેનોના નામ ચિરંજીવી બનાવા માટે જ્યા ૐ નો પ્રયોગ થતો હતો ત્યા 'તોમ-તાના નાના, અગર તો-મ-તા-તા-ના-નાતા'નો પ્રયોગ તેણે કર્યો જે આજ પણ પ્રચલિત છે

[હિન્દી 'કલ્યાણ'માંથી]

સ્નેહ અને શોકથી, પૃથ્વી અને પરિવર્તનશીલ વ્યોમથી
મને સતોષ ન થાય ત્યા સુધી
મારી તમામ ભૂખ સતોષાય ત્યા સુધી થોભી જા,
ઓ મૃત્યુ મારાથી અવસાન પામી નહિ શકાય

(સરોજિની દેવીના એક કાવ્યમાંથી)

લોહાણા જ્ઞાતિનુ પત્ર
લોહાણા વર્તમાન
ટુંક સમયમા પોતાની સેવાઓ ફરીથી
આપવાની શરૂ કરશે
વિગત માટે મળો યા લખો —
'લોહાણા વર્તમાન' કાર્યાલય.
૨૬૫, રાયપુર, કોઠની પોળ, અમદાવાદ

ત્યારે સૌ હસે

શ્રી "અગ્નિકુમાર"

સ્મિત અને હાસ્ય એ માનવ સહજ પ્રકૃતિ છે એનો ઉદ્ભવ ગુરૂમથી, આત્મત્રુટિ ગોપન અને દાતારની અનુકંપા જ હોય છે

ઊર્મિનો અતિરેક એ હાસ્યનુ જન્મસ્થાન છે જીવનના બે પાસા-કરૂણ અને હાસ્ય છે, એટલે આત્મવિવેચન હૃદય મંથનથી ઉદ્ભવે તે સ્મિતની ભાવના ઉપજાવી હાસ્યના આંદોલન ઉપજાવે જ

સંજોગ, વાણી અને પોષાક એ ત્રણ હાસ્ય ઉપજાવનારાં છે એટલુ જ નહિ પણ માનસશાસ્ત્રની સૂચો પણ હાસ્યજનક નિવડે છે

*

એક પ્રાથમિક શાળાની શિક્ષિકાને સત્તાવાળા તરફથી એવો હુકમ હતો કે ગેરહાજર રહેનાર શિષ્યના વાલીની ચિઠ્ઠીઓ મેળવી એકઠી કરી રાખવી સ્થાનના પ્રતાપે એ હુકમ બરાબર પળાતો નહિ. નિયામક એક વખતે આવી પેલા શિક્ષિકા બ્હેનને ઝડતીથી તતડાવવા માંડયા

" તારાબેન ! તમે વાલીઓની ચિઠ્ઠી સહી સાથે કેમ નથી એકઠી કરતા ? "

" સાંબ ! ઘણાને સહી કરતા જ નથી આવડતી. "

" ત્યારે અંગુઠા કેમ નથી પડાવતા ?" નિયામક તાડુક્યા

" કોઈક કપતીને અંગુઠા જ નથી હોતા ! " બ્હેને બડબડ કે કહ્યુ

" તો પછી-તો પછી-નિયામક માથે હાથ ફેરવતા ગણગણ્યા—

પેલા બેને અટ્ટહાસ્ય કરતાં કહ્યું " સાહેબ, કેટલાક કાયદા માણસ માટે હોય છે, માણસ કાયદા માટે નથી જ, એટલે અપવાદ રાખવા જ જોઇએ ના "

અને નિયામક આ તાર્કિક દલિલથી સંતોષાઇ ખડખડાટ હસી પડયા.

*

એક માધ્યમિક શાળાના પહેલા વર્ગમાં એક શિક્ષક છોકરાને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન દેતા વિદ્યાર્થીઓમાં કોઇક શિક્ષકને પણ આંઝી લઈ મહાન કરવા કોશિષ કરતો !

એક વાર શિક્ષકે છૂટતા પહેલાં વિદ્યાર્થીઓને ખીલવવા પ્રશ્ન રમત ચલાવી.

તેમણે શરૂ કર્યુ

" માણસને હોય છે—

" બે પગ ! "

" કામડાને છે—

" બે પગ ! "

" ગધેડાને હોય—

" ચાર પગ ! ";

" હાથીને છે

" ચાર પગ. "

એક જાતને ચતુર માનતો, શિક્ષકથી જુદા સૂર કાઢી ચાપલ્ય બતાવવા ઇચ્છતો વાચાળ બટુ બોલી ઉઠયો " પૂછડી ને છે—

જવાબ મળ્યો " ચાર પગ ! " અને શિક્ષકે જાણ્યુ કે શિષ્યો સૌ હસે, કારણ કે જવાબ હાસ્યજનક અને મૌલિક હતો. આવે વખતે સૌ હસે જ

*

લોકપ્રિય નાટકની પહેલી રાત્રિએ ત્રીજે અંકે ચાલતો હોવ-બન નાયક સંકેજમાં આવેન

નાયિકાને પિસ્તોલની નળીએ મારી નાખવાનો અભિનય કરતો હોય. પ્રેક્ષકની અનુકંપા ગુમાવી તિરસ્કાર ઉપજાવે એવા તેના " લાલાજી " જેવા બાપનું બાદ ગોળીબાર કરતો હોય—પણ ધુમ ધડાકા કરનાર નિ દરની લગનીમાં અવાજ કરવાનું વિસરી ગયો હોય પેલો જેમ જેમ પિસ્તોલનો ઘોડો દાબી બાર કરે, તેમ તેમ અવાજ ન જ આવે, આથી તે ચિડાઈ સમયવર્તી ' સત્યને કવચ હોય, અત્યારના યંત્ર માણસના સેવક હોય તો ઠીક —રોક થાય તો—' વગેરે ભાષણની ઝડી વરસાવે પણ નીતિપ્રિય પુણ્ય પ્રકોપથી જનમાણ " ઝાડુ ' બન્યો બદામનો ' બેટમેજી લેતો જા ' ખાધી પીસ વટકટ ' " પોકારી ઉઠે ત્યારે સૌ જોનારા હરો જ હસે '

*

" ગૂજરાતીઓનાં મો અપભ્રંશથી ભરેલ કહેનાર પર ભ્રાન્તી જ્યારે '—

' કેળી, કેરા, ડાડા, તલશી, ટમે પી, તેને તેવું કહેવું, કેયે, ઘોટાવું, જોબરવું, કટાણા, ગુડાણા, મારી લાખા, વટે પડયો— વગેરે સાભળતા સૌ કોઈ હશે જ પણ એ ટીકાખોર—વિવેચક

" અમારા બ માન દેશ અધુના હજામા અનેક માલમ પડી છે '

" ઇશુ છે પાપીનો ભરનાર જેમ બાઈની બેન ભાભી નરતી નાર " આમચા મહારાષ્ટ્ર પાહુણા કરીતા સર્વ પ્રપંચ કરનાર વગેરે વદે ત્યારે " ચારણી કરઅડાને કે કુકુ ટપ રોટને હસતા જોઈ સાભળનાર સૌ હશે જ ખસ હસે જ '

*

શ્રાવણ માસની બળેવથી દિવાળી અ ક મારની જાહેરાત અપાઈ રહેલ હોય સાહિત્યના રસથાળની—મહાલક્ષ્મી દિવાળીને અન્નકૂટ વાનગીઓ—સાદર રજુ કરવાના ડિમ્ ડિમ્ ઠોકાઈ રહ્યાં હોય. પણ ધનતેરશને બદલે ભાઈબીજે જ્યારે એ અંક પ્રગટ થાય, ત્યારે ગૂજરાતભરના સિદ્ધહસ્ત લેખકોને પુરસ્કાર દેવાની ખટપટથી બચવાની લોભવૃત્તિથી તન્ત્રી મહાશયે લહિયાની ગમે તેવી ' મેટર ' અને જાહેરાતનો ગજ ભર્યો હોય, ત્યારે ભૂતકાળના દેવમન્દિર જેવી પ્રતિષ્ઠાવાળા, એ સાપ્તાહિકના 'સીનેસ્થાન' જેવી ટંકશાળ પાડતી ભાડુતી નીતિ માટે સૌ કોઈ હસે જ '

*

ધનજીવીનો ડાયરો જામ્યો હોય. દરેક લક્ષ્મીનંદન પોતાની પાસેની શ્રી સંપત્તિની ગણત્રિ મૌખિક જાહેરાતથી કરી લોકોપણાનો આનંદ મેળવતો હોય. ત્યા રોકડચંદ બોલી ઉઠે કે-ઘેનાશેઠ પાસે તો પાચ કરોડ, નેમચંદ પાસે બાવીસ લાખ, ટોપાણી પાસે ત્રણસો તોલા હેમ, અને રેબેકા જ્યુ પાસે પાંચહજાર તોલા ચાંદી હશે. એ બધી માલદાર 'પાર્ટી કહેવાય પણ મારી પાસે તો—

એક શ્રી સવા પોતે,

એક પરણેતર,

પાચ ઉપવસ્ત્ર,

બાર સંતાનો,

પંદર છૈયા

એમ ચેતન પુંજી છે તમારી જડલક્ષ્મીથી તે ચડી જ જાય ને.

અને આવા બેહુદા જવાબે પણ સૌ હશે જ ને !

બુદ્ધિજીવીની પરિષદ ભરાઈ હોય ત્યાં સૌ પોતપોતાના પ્રશંસા પુષ્પો વેરી રહ્યા હોય વિદેશી લેખકો વાચ્યાની હારમાળા ગણવાની હોય કોઈ હોલકેન, તો કોઈ માર્ક ટવેઈન, કોઈક પી જી વુડ હાઉસ, તો કોઈ

મેરી સ્ટોપ્સ, કોઇક વાઇલ્ડ તો કો' બેરી વામ્માનુ ગણાવતા હોય ત્યા કોઇક અક્કલનો એક્કો 'હીનીસ' અને 'એન્ડ'ના પુસ્તકોનુ વાચન ગણાવે અને 'પીપુલ્સ બેક' ની પાસબૂક હોવાનુ દર્શાવે ત્યારે રગ જોતા સુગ તો હશે.

શ્રમજીવીઓ સાજે-રાત્રે તાપણાની આજુબાજુ કુડાળે વળ્યા હોય. ત્યા કોઇ ખેતીની તો કોઇ સુતારી અને લુહાર કામની, કોઇ કાલા ફોલવાની તો કોઇ રેટિયા સાળની, એવી દિવસના દસ કલાક મહેનતની વાણ્યુ વહેતા હોય ત્યા કો'ક બુધ્ધુ બડાસ ફેકે—

એક ગધેડા ઉપર બાર મણનો 'ટાવર' ચોવીસ કલાક સુધી સુકી, ટાવરને માથે સેવકે બેસી સો 'શીગ' સવારી કરી '

આ અશક્ય ગુલબાગ સાભળી સમજુ સૌ કો હસે જ

*

સામાન્યતા કોઇને રડતા જોઇ કોઇને હસવુ ન આવે પણ કેટલેક સ્થળે મરણ પાછળ 'આખ ઉજાસને જવાબ દેતી હોય' એવુ વિકૃત, બેહૂદ, અને કૃત્રિમ રુદન ચાલતુ હોય ત્યારે હાસ્યોર્મિના મોજા ફરેરાઇ જાય છે '

કોઇ અકસ્માત પડી જાય અને તેના સજોગ કેળાની છાલ, ભાણુનો પોદળો કે લપસણી જમીન હોય ત્યારે પડતા માનવીને જોનાર પોતાને સુજ્ઞ હોઇ સલામત માનનાર મુરબ્બિ ભાવે હસી પડે છે

જાતને સયમી-યોગી માનનાર મહાજન જ્યારે વરણાગી-નખરાને પ્રેમને નામે વાસના દર્શન થતા ત્યારે આવી બનાઇથી નવાઇ પામી, સ્મિત હાસ્ય કરે છે

આથી જ કોઇ કોવિદે કહ્યુ છે કે —

'હર્ષ શોકના રગીન પાટા
ચિત્ર વિચિત્ર પડયા જીદગીમા. '

અને આનો પુરાવો 'દેવદાસ' ફીલમની દેવદાસે ગાયેલ 'અબ દીન બીતત નાહી' ગાયની રેકર્ડ તેના કરણ હાસ્યના ઉદ્‌ગારો " હ્ હ્ હ્ " પુરા પાડે છે

એમ કહેવાય છે કે માનવબળ મર્યાદાભૂલી વિશ્વમા વેવલા વીણ્વા નિહરે ત્યારે પ્રકૃતિ-ઇશ્વર-સૃષ્ટિ હસે-આમાર-પુરુષનુ પરિમિત પગલાના અતિરેકથી કેમકે જ્યા માનવી શક્તિ મર્યાદા પૂર્ણ થાય, ત્યા સામ્રાજ્યની શરૂઆત થાય છે જ આમ એકના અતમા અન્યની શરૂઆત જોઇ સચ્ચિદાનદ પરિબ્રહ્મ આત્મારામ હશે-બસ હશે જ

વિછીના ડખની
ચમત્કારીક દવા
કિમત રૂ. ૧-૮-૦
આજે જ લખો
જે આર બ્રધર્સ
ફરતમ પીથા, સ્ટેશન વડોદરા

આકર્ષક
છાપકામ માટે
★ સુદર
★ કલાત્મક
★ સફાઇદાર
★ દરેક જાતનુ છાપકામ
વ્યાજબી ભાવ અને સમયસર કામ માટે એક વખત જરૂર મુલાકાત લો
લુહાણામિત્ર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
પો. બો ન ૮૫, ઘીયાપુરા, વડોદરા

પિયા મીલનકી આશ

શ્રી 'અલખ'

અસ્ત થતા પદ્મિનીનાથની સોનેરી રશ્મિઓ આકાશમા ખેલવા લાગી મસ્જીદોમા વાગતા સ્વરો પ્રતિધ્વનિત થવા લાગ્યા બેગમે સેથામા અતિમ મોતી પરોવી લીધુ, શ્રૃગાર પુરો થયો ગળામા ગજરો નાખી એણે બહાર ડોકીયુ કર્યુ નવાબના આવવાનુ કોઇ ચિન્હ દેખાયુ નહિ

× × ×

તે દિવસે—

અરધી રાત થઈ ગઈ હતી, બેગમની આખોમા નિદ્રાનુ નામ ન્હોતુ

ઓરડામા કશો પ્રકાશ નહતો કેવળ પૂર્ણિમાના કેટલાક કિરણો મુક્ત વાતાયનમાથી ગાલીચો અને તેના પર સુતેલી બેગમના વક્ષસ્થનને આલોકિત કરી રહ્યા હતા પડખામા બેઠેલી બાદીની આગળીઓ ગોદમા રાખેલા સરોદના બહારના સ્વરો પર ધીમે ધીમે આવજા કરી રહી હતી. નર્ગિસ અને હિનાની સુગધથી ઓરડો મહેકી રહ્યો હતો

બેગમના નેત્રો ચમકી રહ્યા હતા, શ્વાસ વેગથી ચાલી રહ્યો હતો, માનસ પટપર વાજીદ અલીશાહના પ્રથમ સહવાસના દશ્ય ચિત્રિત થઇ રહ્યા હતા

એ રાત્રિ પછી કેટલાય માસ વીતિ ગયા હતા નવાબ વાજીદઅલીશાહ પોતાની સેકડો બેગમોમા એને ભૂલી ગયા હતા, કોણ જાણે હવે ક્યારે યાદ આવશે, બેગમે એક નિશ્વાસ નાખ્યો, અને બોલી

'બાદી'

'હજુર ?'

આગલીઓ સરોદ પર અટકી ગઇ હતી

'નવાબ ક્યા છે ?'

'નિમાજ બાનૂ બેગમને ત્યા'

એક 'ઉફ્' બેગમના હદયથી નીકળી ગઇ

બહારનો આલાપ થઇ ચુકયો હતો, આગળીઓએ હવે થોડીક ગતિ પકડી, ગત શરૂ થઇ

બેગમની આખોની ચમક તિવ્રતર થતી ચાલી, શ્વાસનો વેગ વધી પડયો, અને ભાવોના પ્રવાહ પણ પ્રબળ થતા ચાલ્યા. સ્મૃતિ એના હદયમા ગલગલીયા ' કરી રહી હતી, રહીરહીને રોમાચ થઇ આવતો હતો, અગ કાપી ઉઠતા હતા એણે ફરી બૂમ પાડી

'બાદી'

'હજુર ?'

'શરાબ લાવ'

રાકેશની રજતરશ્મિયોમા સુરાઈ ગલાસ ચમકી ઉઠયા, છલછલ કરતી મદિરા પ્યાલામા આવી પડી, બેગમે કપિત કરોથી ઉઠાવી એને ગળાની નીચે ઉતારી લીધી રકતમા ગરમી દોડી ગઇ

સરોદ પર આગળીઓ દોડી રહી હતી ગતની લય વધી ગઇ હતી અપ્સુઝુની તાનો ચિત્તને ઉછાળી રહી હતી અને ઉપરથી પુર્ણિમાનો ચદ્ર, નર્ગિસ અને હિનાની માદક સુગધ અને મદિરા.

બેગમનુ ચિત્ત અત્યત વિચલિત થઇ ઉઠયુ હાથ કોઇને આલિગન કરવા માટે તરફડવા લાગ્યા, આરકત અધર કાપવા લાગ્યા હૃદય ધડકવા લાગ્યુ એણે ચીસ પાડી

'બાદી'

'હજુર ?'

'મારી પાસે આવ'

બાંદી પાસે આવી. ઝપટથી બેગમે એને એની ભુજાઓમા કસી લીધી, ઓઠો પર ઓઠ રાખી દીધા.

પણ આથી સતોષ ક્યા ?

બેગમને રાતભર ઉધ ન આવી

બીજે દીવસે—

બેગમે પત્રમા પોતાનું હૃદય રાખીને નવાબની પાસે મોકલી દીધુ લખ્યુ હતુ

'મારા દિલ,

ગુસ્તાખી માફ કરજો, દાસીનો કાબુ મન અને બદન પરથી ઉડી ગયો છે, અંદર એક આગ જાણે જલી રહી છે, મારા નવાબ આપના વિના એને કોણ બુઝાવી શકે, રાતોની રાતોથી ઉંઘ મારી આંખોથી દૂર ભાગતી રહે છે, દાસી હજુરની કૃપા દૃષ્ટિની ઇચ્છુક છે, આપની રાહ જોઇ રહી છુ

કાતિમા'

બાંદી પત્ર આપીને ખાલી હાથેજ પાછી ફરી. નવાબ નિમાજખાનુ બેગમની હવેલીમા મસ્ત પડયા હતા

બેગમે હૃદયની જ્વાળાને મદિરાથી બુઝાવવા ચાહી—એ વધારે ભડકી ઉઠી.

એ રાત્રે પણ એને ઉંઘ ન આવી, માછીની જાળમા પડેલી માછલી જેમ જળને આલિંગન કરવા માટે તડપે છે, બરાબર એવીજ દશા બેગમની હતી. આંખોમાં રક્ત ચડેલુ હતુ, નાગિણી જેવી લટો અહીં તહીં ઝુમી રહી હતી, અંગે અંગ બેચેન હતુ

ત્રીજે દિવસે—

બેગમ નવાબને ફરી પત્ર લખવા બેઠી

'નવાબ,

મારા દીલનુ દર્દ અત્યતવધી પડ્યુ છે એની આગળ અન્ય કોઇ દર્દ મને માલુમ જ થતુ નથી હુ મારા બદનમા છુરી ભોંકી દઉ— કોઇજ દર્દ થતુ નથી, એક ચરકો માત્ર ઉઠે છે એમા ઔર મજા છે અગર હજુરની સેવામાં જલદી હાજર ન થઇ શકી તો હુ એ ચરકાની મજા લેતી લેતી મારા કલેજાને કાપી નાખીશ.

—કાતિમા બેગમ.'

પત્ર લખીને એણે હાથમા ધારદાર છરી લીધી અને પોતાની જાંઘમા ભોંકી દીધી માંસનો એક ટુકડો નીકળી આવ્યો બાંદીની સાથે પેલો પત્ર અને ટુકડો નવાબની પાસે પહોંચી ગયો

વિલાસ અને વાસનાનો સોદો કરતા કરતા નવાબ વાજીદ અલીશાહની વાસ્તવિક પ્રેમની પરખ ચાલી ગઈ ન્હોતી તુરત કાતિમા બેગમને ત્યા એમણે એજ રાત્રે આવવાનો સદેશો કહેવરાવી દીધો.

× × ×

આજ એજ પ્રતિક્ષા હતી

બેગમનો ખંડ વિલાસના આયોજનોથી પરિપૂર્ણ હતો, સેજમાથી નર્ગિસની તીવ્ર માદક સુગંધ ઇંદ્રિયોને ઉત્તેજીત કરી રહી હતી બાજુમા જ સુરાઈ અને પ્યાલી અને એમા લાલ મદિરા ભાવનાઓને આમંત્રિત કરી રહી હતી

આજ બેગમે બહુ દિવસો પછી શૃંગાર કર્યો હતો, હાથપગમા મેંદી, આંખોમાં સુરમો, મોંમા પાન અને સેંથામા મોતી.

એની આંખો બમણા વેગથી ચમકી રહી હતી દાંત હોઠને બળપૂર્વક દબાવી રહ્યા હતા, જરીથી ભરેલા મખમલના જાકીટમા એની છાતી ખળભળાટ કરી રહી હતી અંગ નાચી રહ્યા હતા

બાગનો અવાજ વધતા જતા તિમિરમાં વિલીન થઈ ગયો, એણે ઉંચકીયુ કર્યું નવાબનો આવવાનુ કોઇપણ ચિન્હ હજુ સુધી ન દેખાણુ

અંધકાર વધતો ચાલ્યો આખા દિવસના થાકેલા પખેરૂ પોતપોતાના માળા તરફ વળવા લાગ્યા, આગીઓ મોડેથી પાછા ફરેલા પક્ષીઓને પ્રકાશ દેખાડી રહ્યા હતા, વિખુટા પડેલા મળ્યા, પણ બેગમ !

એકાએક બહાર પગલાંનો અવાજ સંભળાયો, બેગમે ઝડપથી પડદો ખોલી નાખ્યો. જોયુ તો બાંદી હતી એ ગરજી ઉઠી

'નવાબ ક્યાં છે ?'

'અમેજ ગીરફતાર કરી લઈ ગયા.'

માનવતાનું ખૂન!

[એક પ્રહસન]

શ્રીયુત ઓ એમ પી આય્યર, એમ એ એમની અંગ્રેજી નાટ્યકૃતિ ઉપરથી, સંક્ષિપ્ત અનુકૂળ ગુજરાતી નાટિકા રૂપે રૂપાંતર કરનાર

શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઇ બી. એ.

[ગયા અંકથી ચાલુ]

અર્થ આપણે એકબીજાના અભિપ્રાય તો જાણીએ બોનો કેળવણી ! તમારો શો મત છે

કેળવણી જો કે વિજ્ઞાનની અતિ–પ્રવૃત્તિઓ મને બહુ પસંદ નથી. માનસ-પ્રકૃતિ, બુદ્ધિ, સ્મૃતિ, ચારિત્ર્ય વગેરેને લગતી તેની રોજરોજની નવી નવી શોધોથી, મારો આદર અળપાઇ જતો જણાય છે ઇશ્વર, રાજા, રાષ્ટ્ર વગેરેની જુગજુની સંસ્થાઓનું તે ગૌરવ હણે છે પરંતુ તેમ છતાં ' ગુન્હેગાર ' છે એવો અભિપ્રાય હું આપી શકીશ નહિ કારણ જો હું તેમ કરૂં, તો મને જ સમાજભ્રષ્ટ થવાનો ભય રહે છે વિજ્ઞાનના અંકુશ વિના ધર્મ, જમીનદાર જુનવાણી અને મુસદ્દી લોકો મારો વિપર્યાસ કરી નાખશે એટલે હું તો મધ્યમ માર્ગ પર ચાલીશ અને જણાવીશ કે ' સદર ગુન્હો ના સાબિત છે '

અર્થ ઠીક છે સેવાદેવી અને સમાજદેવી ! આપ બન્નેના અભિપ્રાય જણાવશો કે ?

સેવા ગુન્હેગારો કે પતિતાઓ, સામાન્ય માનવતાનો એક વિભાગ છે–એવા આરોપીના ઉદાર નિર્ણયોએ, મારી સેવાવૃત્તિને ખૂબ વેગ આપ્યો છે અને ભૂલને પાત્ર હોય તેજ સુધરવાને પાત્ર છે માટે હું પણ " ના સાબિત " જણાવું છું

સમાજ સુંદર વિવિધ ખાનપાનની વાનગીઓ, મનોરંજન અને સુખસગવડના સાધનો, વાહનવ્યવહારોની અનુકૂળતાઓ વગેરેનો વિચાર કરતા, ખરેખર આપણે આરોપીના અત્યંત ઋણી છીએ ધર્મ અને જુનવાણીની જડતાભરી હમ્બગ વાતોથી હવે હું ધરાઇ ગઇ છું ! જ્વાળામુખી જેવા મુસદ્દી તથા હમેશા ગુન્હા–ગુન્હા ને ગુન્હાની જ વાતો કરનારા ગુન્હા–શોધક અમલદારની આદતો મને પ્રિય નથી. મને જો આરોપીએ ભરી કોર્ટમાં એક અબળાની જેમ રડી પડીશ એમ ન જણાવ્યું હોત તો હું તેને ' નિર્દોષ ' ઠરાવત. પણ હવે હું મારી બેન સેવાના ' ના સાબિત 'માં સૂર પૂરાવીશ

અર્થ હું પણ આપ સર્વની સાથે સહમત થાઉં છું જો કે આરોપીએ તો મને જગતના સર્વ અનિષ્ટોના મૂળ તરીકે દેખાડવા કોશિષ કરી હતી. છતા પણ, હું જાણું છું કે, બેન્કો, પેઢીઓ અને ભર્યા ભંડારોના હિસાબના પાયામાં રહેલા ગણિતની સદ્ધરતા માટે આરોપીની પ્રશસ્ય જવાબનરી ન હોત તો નાના નાના શરાફો અને વ્યાજ–વટાવના લોભી વ્યાપારીઓએ ભાવોને બહુ ઊંચે ચઢાવી દીધા હોત ચાલો આપણે ' ગુન્હો ના સાબિત 'નો આપણો એકત્ર અભિપ્રાય જાહેર કરીએ

સમાજ પણ બોલો. તમને લાગે છે કે આ ઘુવડ, મોર અને શાહમૃગની ન્યાય મેન્ય સમત થશે ?

અર્થ આવી અસબદ્ધ ટીકા કરવાની જરૂર નથી, દેવી.

સમાજ , એમા અસબદ્ધ શુ છે ' આ પ્રમુખ તત્ત્વમૂર્તિનુ મુખ દિવેલ પીધેલ ઘુવડ જેવુ નથી જણાતુ ? અને આ સરકારની પ્રતિમાને ખબર છે કે, પીછાનો ગુચ્છ ઉપાડી લો એટલે મોર કાગડા કરતા ય વધારે કદરૂપો જણાય છે ' વળી સ્વચિંતનની રેતીમાં જ પ્રેરણા માટે શાહમૃગની માફક પોતાનુ માથુ ખોસી રાખતી આ પ્રજાદેવીની દશા તો બીજા બે કરતા ય વધુ હસવા જેવી નથી લાગતી ' તેઓ શુ સમતિ આપવાના છે

અર્થ સમાજદેવી ' જેમ આપણે સમત થયાં, તેમ તે ત્રિપુટિ પણ સમત થશે જો કે જીવન સબધી વિચાર વિનિમય કરવામા તેઓ કદિ એકમત થઇ શક્યા નથી '

કેળવણી તમને એ પણ ખબર નથી કે, આપણે આરોપીને બદલે તેઓના સબધી ચર્ચા કરી રહ્યા છીએ ! આશ્ચર્યની વાત છે કે, સખ્યાબંધ કેસોનો નિકાલ કરનારા આ ન્યાયાધીશો, પોતાના અગત જીવનનો ન્યાય નથી કરી શકતા '

અર્થ ચાલો જલદી ચુકાદો આપી દઇએ એટલે પેર ભાણા ભેગા થવાય '

[ન્યુરીના સભાસદો પોતાનાં સ્થાને બેસે છે]

કારકુન ન્યુરિ પોતાનો મત કોર્ટને જાહેર કરી શકે છે

અર્થ અમે ન્યુરિના સભ્યો સર્વે એકમત થઇને ' ગુનો ના સાબિત ' હોવાનુ જાહેર કરીએ છીએ.

[તાલાપીઓ મશહુર કરે છે]

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ આવો તટસ્થ નિર્ણય આપીને ન્યુરીએ ઓછામાં ઓછી જવાબદારી અને જોખમદારીનો માર્ગ લીધો છે હુ પોતે પણ ન્યુરીના વિચારને કેટલેક અશે મળતો થાઉં તેમ છે કારણ આરોપીની પ્રવૃત્તિઓ વિના સસ્કારશીલ જીવન હોવુ, એ મને અસભવ જેવુ જણાય છે એટલે આરોપીને કોટડીમાં કેદ કરી રાખવો એ યોગ્ય નથી. પરતુ ભવિષ્યની દૃષ્ટિએ મને દહેશત રહે છે કે જો તે નિરકુશપણે અમર્યાદ બની જશે તો, તેના વિરુદ્ધ સરક્ષણનો મુકદમો ચલાવવો પડશે.

[સહાનુમતિ]

ન્યા સસ્કારમૂર્તિ હુ માનુ છુ કે, આરોપીના આગમન ઇ સ. ૪૦૦ પૂર્વે પણ સસ્કારી જીવન ઇષ્ટહતુ, દા. ત. પીરામીડઝના વખતમાં ઇજીપ્તવાસીઓની બેબીલોનીઅન અને ચેલ્ડીઅન સસ્કૃતિ હતી. હજારો વર્ષો પહેલાંની મોહેન્જોડેરોની ભારતવાસીઓની તથા ચીનની સસ્કૃતિ અને આજે પણ બૌદ્ધ કાલીન સસ્કૃતિ ક્યા નથી !

સ્વાદિષ્ટ અને લહેજતદાર
મઠીયા - પાપડ
ખરીદો.
પરસનભાઇ મયારામ વી. ઠક્કર
હિંદબાળ—અમદાવાદી પોળ, વડોદરા.

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ ન્યાયમૂર્તિ બધુ ! હુ ભૂતકાળની નહી પણ ભવિષ્યની વાત કરતો હતો.

ન્યા. સસ્કારમૂર્તિ ઓહ, ભવિષ્યની ! તો તેમા હુ સમત છુ એક સસ્કારી માનવ પોતાનો સસ્કાર દર્શાવ્યા સિવાય જગ-લીપણામાથી મુક્ત થઇ શકતો નથી અને આરોપીએ પોતાની પ્રવૃત્તિઓ આદરી ત્યાર પછી, જગત કોઇ એનુ એ રહી શકે નહિ. ઘણીવાર હુ મારી જાતને પ્રશ્ન પૂછુ છુ કે વિજ્ઞાન પાસે શુ સસ્કાર છે ? અને તેણે શા માટે જીવવુ જોઇએ ? પણ બીજી જ પળે બીજો જ વિચાર આવે છે કે મુસદ્દી પાસે પણ શુ સસ્કાર ધન છે ? તેણે શા માટે જીવવુ જોઇએ ? ' એટલે આ જ્યુરીએ જણાવેલા અભિપ્રાય પ્રમાણે 'ના સાબિત' હોવાનો ચૂકાદો આપવો, એમા જ સભ્યતા જણાય છે

ન્યા. તત્ત્વમૂર્તિ પ્રજ્ઞાદેવી ! આપનો શો મત છે ?

ન્યા પ્રજ્ઞામૂર્તિ મને એવુ અકથ્ય ભાન થાય છે કે, આરોપીની પ્રવૃત્તિઓનો શુભ અત આવશે. જો કે, આરોપી પ્રેરણા-પ્રજ્ઞા વિષે બિલકુલ માનતા નથી, પણ પ્રેરણાને સ્થાને હલકી–જુદી જ વૃત્તિને સન્માને છે તો પણ, ' નાસાબિત 'નો નિર્ણય મારા મતે યોગ્ય છે

ન્યા તત્ત્વમૂર્તિ (બેન્ચનો ચુકાદો સભ-ળાવે છે) અમે જ્યુરીના નિર્ણયનો સ્વીકાર કરીએ છીએ, અને આરોપીને છોડી મૂકીએ છીએ પરતુ સાથે સાથે યોગ્ય પુરાવા મળે, આરોપી વિરૂદ્ધ સભ્ય મતિનો મુકદ્દમો લાવવાની સરકારને પરવાનગી આપીએ છીએ પણ તે મુક-દ્દમામા, આ જ સરકારી વકીલ, આજ બચાવ પક્ષનો વકીલ અને અત્રે રજુ થયેલ એના એજ સાક્ષીઓ ફરીથી માન્ય કરવામા આવશે નહિ.

[વિજ્ઞાનને મુક્ત કરવામાં આવે છે અદાલત ઉઠે છે પડદો પડે છે]

(સપૂર્ણ)

જીવન એ મારા પ્રકાશના (રંગબેરંગી કીરણો ફેલાવનાર) કાચ છે અને મૃત્યુ એ મારો વહનનો પડછાયો છે

(સરોજનિદેવીના એક કાવ્યમાંથી)

વીરાને પત્ર

આજ બ્હેની બા ક્હાવતા રે વીરા આવજો વ્હેલા,
સાથે માતાજીને લાવજો રે વીરા હર્ષ ભરેલા,
પીયર પનોતા સાભરે રે ભાભી ભાવ ભરેલા,
વાટડી આજ નિહાળતા રે હશે બ્હેનડ ઘેલા

આતુર આંખ વિલોકતા રે બાપુ વાટડી જોતી,
આજ બ્હેની બા આવશે રે એમ સહિયરૂ કે'તા;
આજ મધુર સુખ સોણલા રે કંઇ મનડે આવે,
આજ ઉછરંગ અતિ ઘણો રે સખી સ્નેહે વધાવે

સાસુ સોહાગણ ક્હાવતા રે સસરો ભાવ ભરેલા,
કુળ વધારણ તેડવા રે તમે આવજો વ્હેલા,
આજ ઉરે અજવાળીયા રે મુખે મરકલડા દીસે,
ધીરે ધીરે જાઇ ચાલતા રે ચરણા પદમણી દીસે

રત્નજડિત શીર મોડીયો રે માથે આજ ધરેલો,
ધારીયો હોશથી માથડે રે જનની ભાવ ભરેલો,
ખોળી શ્રીફળે ખંતથી રે આજ સાસુ ભરેલો,
રહેજો અખંડ એ ખોળલો રે સદા આમ ભરેલો

નણદલ નેહથી રાખડી રે રૂડી બાધતા આજે,
કેશ ગુંથી આજ આપતા રે મોઘા મુલના સાજે;
જેઠાણી દેરાણી હોશથી રે સેંથે સિંદુર પુરે,
આશિષ ઉરથી આપતા રે એના ઉછળતા ઉરે.

આવો રૂડો અવસર આવીયો રે વીરા આવજો વ્હેલા,
રાજ તણી રીતે લાવજો રે કંઇ અજબ અમુલા;
આજ દિવસ રળીયામણો રે મારા ભાભીને કહેજો,
નાની નણદની વાતડી રે ભાભી ઉરમાં લેજો

શ્રી મોરારજી લાલજી ઓઝા

અમેરિકાની મહિલાઓએ સાધેલી પ્રગતિ

શ્રી. ફ્રેડા એસ. મીલર

અમેરિકન નારીનુ સૌથી વિશેષ આગળ તરી આવતુ લક્ષણ એની સ્વતંત્રતા કદાચ હશે અમેરીકાની મહિલા એના દેશ બાંધવોની માફક જ પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓમાંથી પસાર થાય છે સખ્યાબંધ વિદ્યાલયોમાંથી પસંદગી કરવાનો એને અવકાશ છે રમતગમતોમા તે ભાગ લે છે ઓદ્દાઓ સંભાલી શકે છે અને મજદૂર મહાજનોમા સામેલ થઇ શકે છે, સ્વતંત્ર ધધો પણ ચલાવી શકે છે, પુરુષોના જેટલા ને જેવા જ ધોરણે મત આપી શકે છે ને જાહેર ઓદ્દા માટે ઉમેદવારી શકે છે

આનો એવો અર્થ નથી થતો કે અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યો મહિલાઓ માટે એક આદર્શ સૃષ્ટિ છે રીત રિવાજે દરેક સ્થળે કાયદા સાથે સરખા કદમ ચલાવ્યા નથી. અમેરિકાની નારીની ખુદની સમસ્યાઓ એમના બોજા એમની આતર વ્યથાઓ દરેક સ્ત્રી અને પુરુષોને હોય તેવા જ છે છતા પણ એમ કહેવુ જોઇએ કે ૧૭૫ થી ઓછા વર્ષ દરમ્યાન અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યો એક રાષ્ટ્ર બન્યા છે, ત્યારે દૂર દેશી સ્ત્રી અને પુરુષોના પ્રામાણિક પ્રયાસોને પરિણામે, અને પોતાના અને સમાજના શ્રેયની જવાબદારી અદા કરકરવામા મહિલાઓના અધિકાર અને કર્તવ્યની તરફેણમા જાહેર પ્રજામતાના ઝોકને પરિણામે અમેરીકાની નારીએ જાહેર જીવનમા હિલચાલની અને જવાબદારીની મહાન સ્વતંત્રતા મેળવી છે

અમેરીકાના યુક્ત રાજ્યોમા અર્ધાથી વધુ મતદારો મહિલાઓ, પણ સામાજીક રીત રિવાજે કાયદા કાનુનો સાથે કદમ સાચવી શક્યા નથી, વધુમતિ મતદારો મહિલાઓ છે છતા અમેરીકાની રાષ્ટ્રિય કોંગ્રેસમા ૫૦ થી વધુ મહિલાઓએ સેવા અર્પી છે અગ્રભૂત રાજ્યોના ગવર્નરના ઓદ્દા શોભાવી ચુકી છે એક અમેરીકાના પ્રમુખના પ્રધાન મડળની સભ્ય બની ચુકી છે આઠ મહિલાઓ અત્યારે પ્રતિનિધિ સભામા, અને એક સેનેટમા સભ્ય તરીકે બીરાજે છે

બાળવયમા, અમેરિકી બાળા એમના ભાઇઓ જેટલી જ સ્વતંત્ર લગભગ અનુભવે છે એક બાજાને રાધણ અને શીવણના વર્ગો હોય છે, અને એમના ભાઇઓને સુથાર લુહાર કામના વર્ગો હોય છે, (જો કે યોગ્ય જણાય તો એમા ફેરફાર એ કરી શકે છે) એટલા નજીવા અપવાદ સિવાય, મહત શિક્ષણ શાળાઓમાં, કુમારોને કુમારીકાઓ માટે એક જ વર્ગો હોય છે કુમાર ને કુમારીકાઓ એક જ જાતની ઘણીખરી રમતો રમે છે તેઓ તરે છે, બરફ પર લસરે છે કે કુદે છે બોઇઝ બોય, ટેનીસ, ગોલ્ફ રમે છે હોડકા ચલાવે છે, પર્યટને નીકળે છે અને તબુઓમા ખુલ્લામા રહે છે, બોયઝ સ્કાઉટ અને ગર્લ્સ સ્કાઉટ તેમજ યગમેન્સ ક્રીશ્રીઅન એશોસીએશન અને યગવુમન્સ ક્રીશ્રીઅન એશોસીએશન જેવી અલગ સસ્થાઓ એમના તરફથી સ્થાપવામા આવે છે.

કુમાર અને કુમારીકા, યુવક યુવતી સગીતમા ભાગીદારી કરે છે એક જ સગીત સસ્થાના એ સભ્ય હોય છે, શાળાના જુથોમાં અને સગીત મડળીઓમા એક સાથે કામ કરે છે

ઉચ્ચ શિક્ષણ સસ્થામાથી પસાર થયા

પછી અમેરિકી યુવતી સહશિક્ષણની કોલેજ અથવા વિદ્યાપીઠમા દાખલ થઈ શકે છે હજી પણ અલ્પ સખ્યામા તબીબી અને કાયદા શિક્ષણની શાળાઓ મહિલાઓને દાખલ કરતી નથી. જ્યારે બીજી તરફ સખ્યાબધ ઉત્તમ કોલેજો છે, જે માત્ર મહિલાઓ માટે જ છે, એક મહિલા અધ્યાપન રસાયણ, જીવનશાસ્ત્ર ઈજનેરી, ભૌતિક પદાર્થ વિજ્ઞાન, સગીત, હિસાબનીશના અથવા તો પસદગીના બીજા કોઈપણ ક્ષેત્રમા જીવનની કારકીર્દી શોધી શકે છે અને જો કે આ દરેક ક્ષેત્રમા સામાજીક રીતરીવાજોને પરીણામે, સમાન ભૂમિકા ઉપર પુરૂષો સાથે હરીફાઈ કરી શકે નહી છતાં પણ આ ક્ષેત્રમા સખ્યાબધ અમેરીકી મહિલાઓએ નામના મેળવી છે પ્રતીવર્ષ વધુને વધુ સખ્યામા મહીલાઓ આ ક્ષેત્રમા દાખલ થઇ રહી છે

અમેરીકાના યુક્ત રાજ્યોની અદર મહીલા સ્નાતકોનુ પ્રમાણ, પુરૂષ સ્નાતકો કરતા હમેશ વધારે જ રહ્યુ છે બીજી તરફ કોલેજોમા સ્નાતક થનારાઓમા સ્ત્રીઓ કરતા પુરૂષોનુ પ્રમાણ ઉચુ રહ્યું છે પરતુ ઈ સ ૧૯૦૦ મા, ત્રણ કોમેજ સ્નાતકોમાની એક મહીલાનુ પ્રમાણ હતુ જ્યારે ઈ સ. ૧૯૪૦ માં, એ પ્રમાણ વધીને દર પાચમાથી મહીલા જેટલુ એ થયુ છે

રમતગમતોમાં પણ અમેરીકી પુરૂષો અને મહીલાઓના આનદના ક્ષેત્રો સર્વ સામાન્ય છે અમેરીકી નારી માટે પુરૂષની મનોવૃત્તિ મેળવવામા, રમતગમતના ક્ષેત્રોમા મહીલાઓની સર્વ વ્યાપક કુશળતા, વિશેષ ફાળો આપ્યો છે માત્ર કેટલીક સખ્ત અગ પરિશ્રમ માગતી રમતોમા પુરૂષો જેટલા જ પ્રમાણમાં મહિલાઓ ભાગ લેતી નથી. ઈગ્લીશ ખાડી તરી જનાર પ્રથમ મહિલા અમેરિકાની વતની (જર્ટ્રુડ એડર્લી) હતી જેણે એ પહેલાંની પુરૂષોની સર્વ સિદ્ધિઓ તોડી છે, અને મહિલાઓની સિદ્ધિ હજી અતુટ એ સાચવી શકી છે અમેરિકાની ધધાધારી ખેલાડીઓના જુથે પુરૂષ ખેલાડીઓના છે તે કરતા ઓછાં છે, છતા મહિલાઓના ધધાધારી સોફ્ટબોલ ખેલાડીના બે લીગ-મડળો છે કેટલીકવાર પુરૂષો અને મહિલાઓના ખેલાડી જુથ એક બીજા સામે હરિફાઈમા ઉતરે છે

અમેરિકાની નારીનો મોટો ભાગ મોટરો હાંકી જાણે છે સખ્યાબધ યુવક અને યુવતીઓ ૧૬ વર્ષની વયે, મોટર હાકરવાનો પરવાનો મેળવે છે અમેરિકા મોટર મડળે એકઠા કરેલા આકડાઓ બતાવે છે કે વિશાળ રાજમાર્ગો ઉપર પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓ મોટર હાકનાર વધુ સલામત છે, અને બહુ અલ્પ સખ્યામા પ્રાણઘાતક અકસ્માતોમા સડોવાય છે અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોના લશ્કરને સ્ત્રી ડ્રાઇવરોની કથા કાર્યક્ષમતામાં એટલી શ્રદ્ધા છે કે લશ્કરી સ્વયસેવિકા સઘના સભ્યોને છેલ્લા મહાયુદ્ધ દરમ્યાન જનરલ ડવાઇટ ડી આઇઝનહોવર સુદ્ધા ઉચ્ચ દરજ્જાનાં અધિકારીઓના શોફરો તરીકે નીમવામા આવ્યા હતા.

વિધિપુર્વકનો વિદ્યાર્થીકાળ સમાપ્ત કર્યા પછી અમેરિકાની યુવતી સામાન્યત સ્વાશ્રયી બનવાની ઇચ્છા રાખે છે, એના માતપિતા એને નભાવવા જેટલા સાધન સપન્ન હોવા છતા બહુ જ ઓછી સખ્યા, શાળામાથી પ્રભુતામા સીધા પગલાં મડે છે; શાળાની અભ્યાસ સમાપ્તિ પછીનો કામ ધધાનો આ સમય અમેરિકાના જીવન પ્રકારનુ એક અગ બની રહ્યો છે

અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોમાં સરેરાશ સ્ત્રી લગ્ન કરે છે, ત્યારે ૨૧ થી ૨૨ વર્ષની હોય છે એનો પતિ ઉમરમાં એનાથી ત્રણ

અમેરિકાની મહિલાઓએ સાધેલી પ્રગતિ

શ્રી. ફ્રેડા એસ. મીલર

અમેરિકન નારીનુ સૌથી વિશેષ આગળ તરી આવતુ લક્ષણ એની સ્વતંત્રતા કદાચ હશે. અમેરીકાની મહિલા એના દેશ બાંધવોની માફક જ પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓમાથી પસાર થાય છે સ ખ્યાબ ધ વિદ્યાલયોમાથી પસ દગી કરવાનો એને અવકાશ છે રમતગમતોમા તે ભાગ લે છે ઓદ્ધાઓ સંભાલી શકે છે અને મજૂર મહાજનોમા સામેલ થઇ શકે છે, સ્વતંત્ર ધધો પણ ચલાવી શકે છે, પુરુષોના જેટલા ને જેવા જ ધોરણે મત આપી શકે છે ને જાહેર ઓદ્ધા માટે ઉમેદવારી શકે છે

આનો એવો અર્થ નથી થતો કે અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યો મહિલાઓ માટે એક આદર્શ સૃષ્ટિ છે રીત રિવાજે દરેક સ્થળે કાયદા સાથે સરખા કદમ ચલાવ્યા નથી અમેરિકાની નારીની ખુદની સમસ્યાઓ એમના ગોળ એમની આતર વ્યથાઓ દરેક સ્ત્રી અને પુરુષોને હોય તેવાં જ છે છતા પણ એમ કહેવુ જોઈએ કે ૧૭૫ થી ઓછા વર્ષ દરમ્યાન અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યો એક રાષ્ટ્ર બન્યા છે, ત્યારે દુર દેશી સ્ત્રી અને પુરુષોના પ્રમાણિક પ્રયાસોને પરિણામે, અને પોતાના અને સમાજના પ્રેમની જવાબદારી અદા કરકરવામા મહિલાઓના અધિકાર અને કર્તવ્યની તરફેણમા જાહેર પ્રજામતના ઝોકને પરિણામે અમેરીકાની નારીએ જાહેર જીવનમા હિસચાલની અને જવાબદારીની મહાન સ્વતંત્રતા મેળવી છે

અમેરીકાના યુક્ત રાજ્યોમા અર્ધાથી વધુ મતદારો મહિલાઓ, પણ સામાજીક રીત રિવાજે કાયદા કાનુનો સાથે કદમ સાચવી શક્યા નથી, વધુમતિ મતદારો મહિલાઓ છે છતા અમેરીકાની રાષ્ટ્રિય કોગ્રેસમા ૫૦ થી વધુ મહિલાઓએ સેવા અર્પી છે અગ ભૂત રાજ્યોના ગવર્નરના ઓદ્ધા શોભાવી ચુકી છે એક અમેરીકાના પ્રમુખના પ્રધાન મડળની સભ્ય બની ચુકી છે આઠ મહિલાઓ અત્યારે પ્રતિનિધિ સભામાં, અને એક સેનેટમા સભ્ય તરીકે બીરાજે છે

બાળવયમા, અમેરિકી બાળા એમના ભાઇઓ જેટલી જ સ્વતત્ર લગભગ અનુભવે છે એક બાળાને રાધણ અને શીવણના વર્ગો હોય છે, અને એમના ભાઇઓને સુથાર લુહાર કામના વર્ગો હોય છે, (જો કે યોગ્ય જણાય તો એમા ફેરફાર એ કરી શકે છે) એટલા નજીવા અપવાદ સિવાય, મફત શિક્ષણ શાળાઓમાં, કુમારોને કુમારીકાઓ માટે એક જ વર્ગો હોય છે કુમાર ને કુમારીકાઓ એક જ જાતની ઘણીખરી રમતો રમે છે તેઓ તરે છે, બરફ પર લસરે છે કે કુદે છે બેઇઝ બોલ, ટેનીસ, ગોલ્ફ રમે છે હોડકા ચલાવે છે, પર્યટને નીકળે છે અને તબુઓમાં ખુલ્લામા રહે છે, બોયઝ સ્કાઉટ અને ગર્લ્સ સ્કાઉટ તેમજ યગમેન્સ ક્રીશ્ચીઅન એશોસીએશન અને યગવુમન્સ ક્રીશ્ચીઅન એશોસીએશન જેવી અલગ સસ્થાઓ એમના તરફથી સ્થાપવામા આવે છે

કુમાર અને કુમારીકા, યુવક યુવતી સગીતમા ભાગીદારી કરે છે એક જ સગીત સસ્થાના એ સભ્ય હોય છે, શાળાના જુથોમાં અને સગીત મડળીઓમા એક સાથે કામ કરે છે

ઉચ્ચ શિક્ષણ સસ્થામાથી પસાર થયા

અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોની અંદર નોકરી ધંધામાં મહિલાઓની ભરતી સ્થિરપણે વધતી રહી છે ઈ. સ. ૧૯૪૭ના ઓક્ટોબરમાં મુલ્કી મજદૂર દળમાં કામદારોની સંખ્યા લગભગ ૨૮ લાખ એટલે કે કુલ કામદારોના ૨૯ ટકા જેટલી હતી બેકારોની સંખ્યા માત્ર ૩ ટકા જેટલી જ હતી. એમાંથી ૪ લાખ જેટલી મહિલાઓ નોકર તરીકેનું કંઈ કામકાજ કરતી હતી ૩ લાખ મહિલા ખાસ કરીને તૈયાર માલ ઉત્પન્ન કરતા કારખાનાઓમાં, મજદૂર તરીકે ભરતી થઈ હતી જ્યારે ૨ લાખથી કંઈક ઓછી સ્ત્રીઓ ઘરકામ સિવાયની નોકરીઓમાં રોકાયલી હતી, ૧ લાખથી વધુ નારીઓ સ્વતંત્ર અને અર્ધ ધંધામાં જોડાઈ હતી. અને લગભગ એટલીજ સંખ્યા ખેતી કામમાં પડેલા મહિલા કામદારોની હતી

રીપોર્ટીંગ અને પ્રકાશનની દુનિયામાં મહિલાઓ અગત્યનો પાઠ ભજવે છે ઈ સ. ૧૯૪૦ સાલની વસતી ગણતરી અનુસાર, પ્રતિની અંદર અધિપતિઓ અને રીપોર્ટરોનો ચોથો ભાગ સ્ત્રીઓનો હતો. યુદ્ધ દરમ્યાન આ પ્રમાણમાં ઘણો મોટો ઉછાળો આવ્યો હતો. પણ લશ્કરી સેવા પરથી પુરુષો પાછા ફરતા મુળ પ્રમાણ પાછું સ્થિર બની ગયું છે અમેરિકા યુક્ત રાજ્યોના રેડીઓ બ્રોડ કાસ્ટીંગ ક્ષેત્રમાં લગભગ ૧,૫૦૦ મહિલા કામ કરે છે અને એ સંખ્યા ધીમે ધીમે વધી છે કારણ કે છેક છેલ્લા બે વર્ષ દરમ્યાન અમેરીકાના યુક્ત રાજ્યોમાં રેડીઓ સ્ટેશનોની સંખ્યા બે ગણી થઈ છે, બ્રોડ કાસ્ટીંગના ક્ષેત્રમાં મહિલાઓનું પ્રમાણ ટેલીવીઝનના વિકાસ સાથે વધુ વધવાનો સંભવ રહે છે

અનેક મહિલાઓ અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોની અંદર પોતાના વિમાન પોતે હંકારે છે

ઉપર જણાવેલા વર્ગ કરતા સંખ્યાની દ્રષ્ટિએ ભાગ્યેજ વધુ સૂચક છતાં પ્રણાલિકાના વિરોધ સામે સિદ્ધિ તરીકે વધુ અગત્યની ઘટના મહિલા પાદરીઓની છે, જેની સંખ્યા ઈ સ. ૧૯૪૦ માં ૩૩૦ જેટલી હતી.

અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોના નારી સમાજે યુદ્ધ સંચાલનમાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો લગભગ ૩,૦૦,૦૦૦ જેટલી મહિલાઓએ લશ્કર, નૌકાદળ, ખલાસી દળ અને કિનારા રક્ષક દળ સાથે અમેરિકાના યુક્ત રાજ્યોમાં અને દરિયાપાર કામ કર્યું હતું મહિલા તબીબો અને નર્સોને સશસ્ત્ર દળોમાં અફસરો બનાવવામાં આવ્યા હતા કારખાનાઓમાં કામ કરતા આ મજદુરોની સંખ્યા ઈ સ ૧૯૩૯ ના ઓક્ટોબરમાં ૨,૨૬,૮૦૦૦ જેટલી હતી તે વધીને ઈ સ ૧૯૪૩ ના ઓક્ટોબરમાં ૪,૭૬૩,૦૦૦ જેટલી થઈ હતી.

પતિઓ યુદ્ધ મોરચા પર ગયા ત્યારે કુટુંબનો ધંધો મહિલાઓએ સંભાળી લીધો ટ્રેક્ટરો ચલાવ્યા, અને ખેતરો સંભાળ્યા, થોડી મહિલાઓએ કંડકટરો તરીકે તેમજ રેલ્વેઓ પર અનામત કુ તરીકે કામ કર્યું કેટલીક મહિલાઓએ ટેક્ષી મોટરકારો અને બસો પણ ચલાવી

મહિલા જીવન

સૌ. સરસ્વતી એન. મહેતા

ભારત માતાની પુત્રીઓ પહેલા કેવુ જીવન જીવતી અને અત્યારે કેવુ જીવન જીવે છે ? એ જાણવા ઇચ્છતી બ્હેનો આ લેખ વાચવાની તસ્દી લે આ લેખમાં કાઇ અરૂચીકર લાગે તો તે માટે બ્હેનો મ્હને માફ કરશે જેમ જ્વરને નાબુદ કરવા કોયદાન દેવાની જરૂર પડે છે તેમ આપની બ્હેનોના જીવનમાં જડ નાખી બેઠેલા અસાધ્ય માનસિક રોગો અને વ્હેમોને દફનાવવા એવા શબ્દ પ્રયોગો કરવાની જરૂર પડી છે એમ માની આવતા કટુ સબ્દો ને ક્ષતવ્ય ગણવા સવિનય પ્રાર્થુ છુ

ભારતીય બ્હેનો પતિવ્રતના પ્રભાવે કેટલી દેદિપ્યમાન હતી ? અને સતિત્વના બળે કેવુ ધારે તે કરી શકવા સમર્થ હતી ? તે ધારતી તો મહાપુરૂષોને છ મહિનાના બાળકો બનાવી શકતી પૂર્વાકાશે ઉદય પામતા સૂર્યને ઉગતા—અટકાવી શકતી આંખોમાથી આગની જ્વાળા પ્રગટાવી શિકારીને બાળીને ભસ્મ કરી શકતી અને મૃતપતિને જીવન અપાવી શકતી. પુરૂષ સમોવડી થવા સ્પર્ધા કરતી આજની બ્હેનોમા અત્યારે છે આવી શક્તિ ? હોય તો બતાવો. અને ન હોય નષ્ટ થવાનુ કારણ શુ ? પૂર્વ કાળમાં ધાર્યુ કરી શકવા સામર્થ્ય ધરાવતી બ્હેનો પુરૂ સમોવડી થવાનો કદી દાવો કરતી એવુ જોયુ જાણ્યુ કે વાચ્યુ નથી

આર્ય સન્નારી પુરૂષ સમોવડી થવાનો દાવો કદી ન કરે એ જ તેને શોભાસ્પદ છે નારીમાથી તે નારાયણી થવા ધારે તો થઇ શકે છે. પરતુ આજકાલ છાપામા આવે છે એ રીતની નારાયણી નહીં એ માટે વૈદિક કર્મ કરવાની જરૂર છે શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાની આવશ્યકતા છે શાસ્ત્રોકત કર્મ કેવી રીતે કરવા અને કયા કર્મ કરવા જોઇએ ? તે વિષે જરા વિચારીએ

લખ ચોરાસીના ફેરા ફરતા- અને નારાયણ કે નારાયણી બનવાની તક જગતનિયતા એક વખત સૌને નર અને નારી રૂપે આપે છે પરતુ નર કે નારીનો પ્રાપ્ત થયેલ અવતાર સમજવાની તક વૃથા ન ગુમાવતા એ અમૂલ્ય..તકનો સદ્ ઉપયોગ કરવાનુ અત્યારે કોઈ બ્હેનોને સુઝે છે ? પુરૂષ સમોવડી થવા સેવતા સ્વપ્નોનો ત્યાગ કરી નારાયણી બનવા ઘટતા ઉપાયો યોજવાનો જરૂર છે

અહકાર અને સ્વાર્થ વશ કેવુ બની જવાય છે ? " મ્હારૂ ત્હારૂ " કરી, કલહ કરવાનુ, પડોશી સાથે એક સામાન્ય બાબતમા ઝગડવાનુ કેમ ગમે છે ? નારી માથી નારાયણી થવાના કે પુરૂષ- સમોવડી થવાના આ કાઇ ઓછા જ લક્ષણો છે ? નારીમાથી નારાયણી થવા માટે અહભાવ, સ્વાર્થ મોહમાયા, કલહ, કકાસ અને ખરાબ હલકી મનોભાવનાનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા છે એ સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ સમજી શકાય તેવુ છે અને પુરૂષ સમોવડી થવાનો તો અવકાશ તેમા નથી

સસારની આધી વ્યાધી અને ઉપાધી વ્હોરી પોતાના માની લીધેલા સુખને પણ હણનાર બ્હેનો ભારતવર્ષમા ઓછી નથી ઘરે ઘરે એવી બ્હેનો મળી આવશે દરેક માયિક પદાર્થ ધુવાડાના બાચકા જેવા છે અર્થાત મૃગજળ સમાન છે મૃગ ઝાંઝવાના જળને સાચુ જળ કલ્પી તરશ છીપાવવા તેની પાછળ દોડીને ફના થાય છે અને તરસ છીપાવી શકાતી નથી એ રીતે—સસારના

વિષયીક સુખમા રચ્યા પચ્યા રહેનાર કદી પણ પોતાની વૃત્તિ સંતોષી શકે તેમ નથી. વધારે ને વધારે એ તૃષ્ણા વધતી જાય છે એટલે અનિત્ય સુખને માત્ર કલ્પિત માની શાશ્વત સુખ સંપાદન કરવા પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે

નાશવંત વસ્તુનો મોહ છોડી જે નિત્ય વસ્તુ છે તેને મેળવવા કોઈ બ્હેનો શા માટે પ્રયત્ન કરતી નથી ? એ જ મ્હારો સૌ બ્હેનોને પ્રશ્ન છે શાશ્વત સુખ મેળવવા કામ ક્રોધને તિલાંજલી આપવી જોઈએ, છપો અદેખાઈ અસૂયા, નિંદા ટીકા, કુથલીને ત્યાગી અભિમાન અને સ્વાર્થવૃત્તિને છોડી પાછળમાં કેળી શકે દયા, દીનતા, ધીરજ, શાન્તિ, સહનશીલતા વિગેરે ગુણો કેળવવા પડશે કામ ભોગીયા, ભજશો ધન સત્તા અને મોટાઇનો ત્યાગ કરવો જોઈશે. મિષ્ટાન, ફરસાણ, અને અન્ન-પાનાનો તથા માદક પીણાનો ત્યાગ કરી સાદા સાત્વિક અને સંયમ, ખાવા પીવા લેવા પડશે. રેશમી ઉંચી જાતના ઝીણા મુખા કમ નવોને છોડી તેને ઠેકાણે સાદા પણ સ્વચ્છ કપડા પરિધાન કરવા પડશે. આંખ, કાન, નાસિકા, જીભા, વિગેરે ઇન્દ્રિયો અને મન શરીર, તથા વિચારો પર સંયમ કેળવવાની જરૂર રહેશે. પોતાની શક્તી પ્રશંસાથી પર રહેવુ પડશે

કુટુંબને સ્થાન સુદૃઢ અપનાવતા એ વેર ઝેર દૃષ્ટિએ સામાકારી જન કલ્યાણ કરનારી હોતી જારી છે સારાં કામો કરતા પણ ટીકા કરે. કારણ કે સમાજ તો દોમુખી છે આમે ટીકા કરે માટે અને તેમ પણ ટીકા કરે માટે તેમાં મન ન રાખતા જે કાર્યથી આપણુ શ્રેય થાય તે અવશ્ય કરવુ, તેમજ જે કાર્ય કરવાથી બીજાનુ હિત થતુ હોય તો તે કામ અવશ્ય કરવુ કરવુ. અજુ

જ્યા સુધી મને ત્યા સુધી પતિ સેવામા બરાબર ધ્યાન આપવુ જોઈએ દરેક બ્હેનોએ પતિને પ્રભુ તુલ્ય ગણી તેમની શુદ્ધ ભાવે સેવા કરવી, અને પતિની આજ્ઞાને પ્રભુની આજ્ઞા તુલ્ય માની તેનુ બરાબર પાલન કરવા તત્પર રહેવુ એ દરેક પતિવ્રતા બ્હેનોનો મુખ્ય ધર્મ છે કદાચ પતિનુ વર્તન ખરાબ હોય તો સેવા કરતી વખતે વિનય સાથે તેમનુ એ વર્તન સુધારવા પ્રયાસ કરવો એ બ્હેનોની ફરજ છે એક દિવસ એવા પતિ પણ હૃદયના પસ્તાવા સાથે પોતાનુ વર્તન અવશ્ય સુધારશે એમાં કોઈપણ જાતની શકા નથી

પતિમા પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ, તથા દરેક રીતે તેમનુ મન પ્રસન્ન રાખવાથી તેમજ તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તનાથી પોતાની એવી સદ્ગુણશીલતા અને સહનશીલતાને અંગે સ્વામી અર્થાત સકળ જગતના સ્વામિ પણ તમારી પતિભક્તિથી તમને વશ રહેશે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પતિવ્રતા સતિને વશ થયાનુ આપણા ધર્મશાસ્ત્રો આપણને કહે છે પતિવ્રતા સતિને સાક્ષાત પરમાત્મા એને સાક્ષાત્ વશ રહે છે તો પછી તેની સેવા અને શુદ્ધ પ્રેમને વશ પતિદેવ રહે તેમા નવાઈ જ શુ ?

આજની બ્હેનોનુ જીવન આથી ઉલટુ છે નારીમાથી નારાયણી, ઉપરની રીત ભાત પ્રમાણે શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ વર્તવાથી થઈ શકાય છે પુરૂષ સમોવડીનો નાદ છોડી નારાયણી, સાક્ષાત નારાયણી જેવા થવાનુ દરેક સુશીલ બ્હેન પસદ કરશે. ક્યારે ઓ પુરૂષના અંગોમા પણ જ્યા સામ્ય જ નથી, સ્ત્રીની માફક પુરૂષો પુત્ર પુત્રીને જન્મ આપી શકતા નથી, ત્યાં પુરૂષોની સરસાઈ કરવા પુરૂષ સમોવડી થવાનો દાવો કરવો એ તો નાહિશ વાતો સિવાય બીજુ શુ છે ?

[અનુરૂપેન રતનપાંપા]

દોષ કોનો ?

શ્રી ગજેન્દ્ર ક. મહેતા

કિનારે ઉભેલી હોડીમા તો સહુથી પહેલી પ્રતિમા કૂદીને ચઢી ગઈ હાથનો ટેકો આપીને દેવેન્દ્રે જ્યોત્સ્નાને ચઢાવી ને એ ત્રણે જણુ કુદરતની રમ્ય બક્ષીસ સમી સરિતાની યાત્રાએ સચર્યાં

પ્રતિમાને અડી જ્યોત્સ્ના બેસી ગઈ એને થાક લાગ્યો હતો માંદગીને પરિણામે એનો અશક્ત દેહ લગાર શ્રમ લેતા હાંફી જતો હતો અત્યારની નાનેરી મજલ માત્રે એને શ્વાસ લેવો પણ કઠણ બન્યો હતો

દેવેન્દ્ર એ બન્ને બહેનોની સામે ગોઠવાયો. એણે જ્યોત્સ્ના તરફ ભાળ્યુ પત્નીની કરૂણ દશાએ એનુ પતિ હૈયુ પણ હાંફી ઉઠ્યુ ખરેખર, માંદગીને પરિણામે પત્નીનો દેહ દયાજનક થઈ ગયો હતો. સાધનસંપન્ન ધનિક પતિ, પત્ની માટે સઘળુ કરી ચૂક્યો હતો

ડોકટરની હવાફેરની સૂચનાએ એ આ રમ્ય દેખાતા પ્રકૃતિથી લચી ઉઠતા સૌંદર્ય કુમકુમ સમા પ્રદેશમા આવ્યો હતો આવ્યે ચાર દિવસ થયા હતા રોજની ઉદાસીન રૂપ દેખાતી પત્નીમા ગત્ આનંદ કાંઈક અંશે ફરી બેઠો થવા માંડ્યો હતો

પત્નીને હવે ધીમે ધીમે આરામ થતો જોઈ દેવેન્દ્ર ખુશ થતો પત્નીના પડતા બોલને ઝીલી લેતો એ પતિ, પત્નીની ઇચ્છાથી એ દિવસથી નદીની સહેલમાટે નીકળતા જો કે પત્નીને એ ઘડીભર પણ શ્રમ લેવા દેતો નહિ. દશ બાર ડગલા ચાલતા જ્યોત્સ્ના હાંફી ગઈ, એ એણે જોયુ એનુ પતિ હૈયુ દ્રવી ઉઠ્યુ

'ખૂબ થાકી ગઈ ?' માયાળુ દર્દભર્યો એ બોલ્યો.

'ના રે ના કાંઈ એટલુ ય નહિ મન થાય છે, હવે તો રોજ આવુ ફરું !' એના ફીક્કા ગાલ પર જાણે સુરખી જાગૃત થઈ અને એ હસી.

આ પહેલાના પત્નીના કંટાળા ભરેલા શબ્દોનુ આવુ સુંદર પરિવર્તન જોઈ દેવેન્દ્ર ઘણો જ ખુશ થયો પત્નીનો આનંદ જોઈ એણે પણ ગુમાવેલો આનંદ ફરી પાછો મેળવ્યો

સાચે જ, તે જ્યોત્સ્નાના સુખમાં જ રાચતો. એના સુખમા શુ પોતાનું દંપતિ સુખ નહોતુ ? જ્યોત્સ્ના-દેવેન્દ્ર સાચેરા દંપતી હતા

અને આજ પત્નીને ખુબ ખુશ જોઈ દેવેન્દ્ર એના તરફ ભાળી રહ્યો બન્ને પતિ-પત્નીની દૃષ્ટિ મળી, દૃષ્ટી મળી ને બન્ને સામસામુ હસ્યા

ને–અત્યાર સુધી હોડીનુ હલેસુ હલાવવામા મચી રહેલી પ્રતિમાએ આ ભાળ્યુ, તોફાની પ્રતિમાના તોફાનને આ જોઈ વધુ વેગ મળ્યો. એને જાણે જોયુ ન જોયુ કરી હાથમાનુ હલેસુ પાણીમા ધબ શુ ને પછાડ્યુ ને એમ છ છેડાયા નીર નદીના એ પતિ-પત્ની ઉભયની પ્રેમ સમાધિ ડહોળા ગયા !

બન્ને ચમક્યાં એમણે બન્નેએ પ્રતિમા તરફ ભાળ્યુ ન ભાળ્યુ ને પ્રતિમાનો હાસ્ય ધ્વનિ ખીલી ઉઠ્યો. દેવેન્દ્ર પણ હસ્યો. જ્યોત્સ્ના ય એક ઠપકાભરી નજર પ્રતિમા પર નાખી હસી ઉઠી.

ત્રણે હસ્યાં ખૂબ ખૂબ હસ્યાં.

'હજુ તારી મસ્તી ન મટી, નહિ

પ્રતિમા ?' હસવું ખાળતા જ્યોત્સ્ના એ મીઠો ઠપકો નાની બહેનને આપ્યો.

જ્યોત્સ્નાનું સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી પ્રતિમા હસવું ખાળતી હતી તે હસાવવા મંડી પડી.

દેવેન્દ્ર એ બન્ને બહેનોને નિરખી રહ્યો. એની નજર જ્યોત્સ્ના પરથી ખસી પ્રતિમા પર મંડાઈ ને એની નજરે એણે પ્રતિમાને હૈયામાં ઉતારી દીધી.

કૌમાર્ય વયની પૂરી યૌવનમાં ડગ માંડતી પ્રતિમાના દેહમાં જોબનના પમરાટ પૂરબહારમાં વહેતા થયા હતા.

ઘડીભરની દૃષ્ટિમાં દેવેન્દ્ર એનો આખો દેહ વાંચી ગયો. ગૌર ગુલાબી નાજુક દેહ આસમાની રંગના ફ્રોકમાં દીપી નીકળતો હતો. એની આંખ પરના સોનેરી ચશ્માં એની કાળી ભમ્મર આંખને દીપાવતાં હતા. સ્નાયુબદ્ધ પીંડીઓ પગ ઉપર સફેદ મોજામાં સેન્ડલ્સ મઢ્યા પગ પહેરાયેલા હતા અને એના વાળની આલ્બેરિયન બે લટો એના ખભાની આસપાસ ઝૂલી આવી એના હાથના આંદોલનના હિંચકે આનંદેથી હિંચી રહી હતી.

ને એ દૃષ્ટિ માત્રે દેવેન્દ્રને પ્રતિમા મધુરતાની મૂર્તિ સમી લાગી. એણે પ્રતિમાને નિરખી છતા એ નિરખવામાં ન ધરાયો. અને એની સારીય દૃષ્ટિ એના યૌવનથી તરબોળ બનેલા અંગ ઉપર વારે વારે ફરવા માંડી.

યૌવનની મેઘેરી વસંતમાં મહાલતી એ તરુણીની દેહલતા અણમોલ પુષ્પ શી માદક એને લાગી. એનો દેહ, એનું એ દેહ ઉપર અપૂર્વ લહાવેલું સૌંદર્ય બ્રહ્મચર્ય પુરુષમાં આકર્ષણ જન્માવે એવું હતું.

ને એ યૌવન નિરખવામાં એ પત્નીનો પતિ ભાન ભૂલો બન્યો. વારેવારે પ્રતિમા તરફ જતી પોતાની દૃષ્ટિ ખાળવા એણે મથામણ કર્યું છતા એ નિષ્ફળ નિવડ્યો. ને એણે નિજ પત્ની ઉપર પોતાની દૃષ્ટિ ઢાળી.

પત્ની તો આસપાસની સૌંદર્ય ભરપુર સૃષ્ટિમાંથી નવિન જ્ઞાન જાણે ચૂસતી મગ્ન બની હતી. જ્યારે પોતે એ પત્નીની નિર્દોષતાનો લાભ લઈ પત્નીદ્રોહી બની પારકીના સૌંદર્ય ઢુંઢવામાં મગ્ન બન્યો હતો.

પણ પત્નીને નિરખી એ કાંઈક સ્વસ્થ થયો. આ વિચાર શા ? ઘડીભર દેવેન્દ્રના હૈયાએ મંથન અનુભવ્યું.

એણે બન્ને બહેનોને એક દૃષ્ટિમાં સરખાવી જોઈ. બન્નેમાં સંપૂર્ણ સામ્ય હતું. એકનું યૌવનમાં પગરણ હતું પરિણામે અણુમોદ્યું યૌવન હતું બીજું યૌવન મધ્યાહ્નમાં તપતું ભરત બન્યું હતું પણ માંદગીએ કાંઈક ઉદાસ બની હતી.

તો પછી ? જ્યોત્સ્ના કુરૂપ બની હતી ? હરગીઝ નહીં. એ એમ માનવા લગારે તૈયાર નહોતો. પત્નીના સૌંદર્ય ઉપર તો એ અત્યાર સુધી વારી જતો પતિ હતો. એ એનું હૈયાધન હતું–પ્રાણ હતો ! તો પછી શા માટે આ કુવિચાર ?

મનના પાપ દૈહિક પાપ કરતા ભારે હોય છે પરિણામે એ રૂપનાં ભયંકર નિરૂ… છે પોતે પત્નીને વિશ્વાસઘાત કરી રહ્યો છે એ વિચારે એ ઓછિયાળો બની ગયો. ને અત્યારસુધીના અંતરના કુવિચારોને એણે પત્ની ઉપર દૃષ્ટિ ઢાળી ધોવા માંડ્યા.

પત્નીની નજર પણ સહસા પતિ તરફ ઢળી ને ક્ષણભરની નજર એકબીજામાં પરોવાઈ. પત્ની આછેરું મલકી પતિને નિરખતી પરિણામે ઉભય એકબીજા સામું જોતા આછું આછું મલકી ઉઠ્યાં.

છતાં ચોરી રાખતી પ્રતિમાની દૃષ્ટિ આ દૃશ્ય જોવા પામી ગઈ અને એ મનમાં

ને મનમા મલકી દૂર દૂર નજર પરોવી એણે કંઇ વહેતો કર્યો

" મનગમતા મનોરથ ફળીયા રે !
માનવ ઉરના !
" ઉર ઉરને વાચ્છે મળીયા રે !
માનવ સુલભ ! "

ને પછી પાછુ મુક્તહાસ્ય ત્રણેનુ વાતાવરણમા રેલાઇ ગયુ દરેક એક બીજા તરફ વારેવારે ભાળતા હસવામાથી નવરા નહોતા પડયા ફરી ચીર સ્મિતના મરકાટ મડયા મૂખડાએ વળી દેવેન્દ્રને સૌદર્યના વિચારોના ચકાવે ચડાવ્યો. વળી પાછી એની ભૂખી નજર પ્રતિમા ઉપર ફરી વળી. ને એ નજરમાથી વાસનાના થોકે એના દિલ પર લદાયા મોહના પૂરબહાર વહેણ એના સારાયે શરીરને હચમચાવી વળ્યા ફરી પાછો એ ભાન ભૂલો બન્યો જ્યારે જયોત્સ્ના હજુય એ ગત આનદના તોરમા આછેરુ સ્મિત મન્ચે મોઢે પ્રકૃતિને હેરાળતી નીરન્નદીના જોવામા મગ્ન હતી.

તારક–તારિકાની નગરી રચાતી હતી. ચન્દ્ ચન્દ્રિનુ જોડલુ પ્રેમોપચારની ભૂમિકા માટે સજ્જ બનતુ હતુ ત્યારે આ પ્રકૃતિના મોઘેરા સહેલાણીઓ સહેલગાહ સમેટી નિયત સ્થળે પાછા ફરતા હતા

૨

નિત્યની હાસ્યથી વાતાવરણને ગજાવી મૂકતી હસમુખી પ્રતિમા ની નિર્દોષ મસ્તી–તોફાન જોતો દેવેન્દ્ર આનદ પામતો. અને હવે પ્રતીમાની હ જરીના વ્યસન પડતા જતા હતા.

જ્યોત્સ્ના અને પ્રતિમામા ઘણુ ઘણુ સામ્ય હતુ. બન્નેના દેહમાં એક જ પ્રકારની ચીર મોહકતા હતી છતાંય પ્રતિમાનુ ખિલતુ જોબન પુરુષ હૈયાને ઘડીભર હચમચાવી મૂકતુ હતુ

પ્રતિમાની હાજરી માત્ર એ પ્રતિમાઘેલો બની જતો. પણ જ્યોત્સ્નાના સાનિધ્ય એના પ્રતિમામય બનતા વાતાવરણ એના અતર માથી ઝટકાવી નાખતા

ભલી અને ભોળી સદાય પતિના પ્રેમમા રાચતી એની જ્યોત્સ્ના હતી. અને એ પતિમય બનેલી પતિપ્રેમની ઘેલડી નારી *નિજ પતિની આ બેવફાઇ ભાળે તો !* પોતાના પતિનુ દિલ બીજે ભમે છે એમ જાણે તો !

તો ! ને એ વિચારમાથી સ્થાતુ દ્રશ્ય એ ન ખમી શક્યો જ્યોત્સ્નામય અતર પોતાની બેવફાઇ કણુવતુ રડી ગયુ ઘડીભર ને એ બબડયો.

' હુ રાચુ મારી જ્યોત્સ્નાના નેહમા ' હુ રસિયો ખરો, પણ તેય મારા દપતી જીવનનો ! '

ને એણે હૈયે ચડયા વિચાર એમ હટાવવા માંડયા છતાય મસ્ત દપતી જીવનમા તરખોળ એ હૈયાને પ્રતિમાનો નેહ, એનુ દેહલાલિત્ય શા માટે હચમચાવી દેતુ હતુ ! શુ પોતાનો દપતી પ્રેમ એટલો કાચો હતો !

દેવેન્દ્ર ન કળી શક્યો એના મારણને શા માટે પોતે નિજ પત્ની ભૂલી પ્રતિમા તરફ ખેચાતો જતો હતો ! શા માટે !

માધુર્યનો મીઠડો વસત હિંડોળા પ્રકૃતિ આમણીએ બધાયો હતો અને એ હિંડોળાની વસત દિલ્તોળો માનવસુલભ હૈયાને જાણે હચમચાવી નાખતી હતી

યૌવનના મોઘેરા વસતરાજ જોબનવતાના હૈયા પરવશ કરતા પધાર્યા હતા અને એવા અવસરે પુરુષ હૈયે સૌદર્યના ઘેન ચડે એમાં એનો શો દોષ ! પરિણામે દેવેન્દ્રનુ હૈયુ

પ્રતિમાને નિરખી નિરખી ઘેલું બનવું હતું પ્રતિમાની હાજરીનાં એને વ્યસન પડવા માંડયાં. એ પ્રતિમા સાથે નાની સરખી વાત કરવા પણ અધિર બનવા માંડયો.

આમને આમ પ્રતિમાના સંપર્કમાં એના બીજા ચાર દિવસ વહી ગયા. અને દેવેન્દ્રના મનોમંથનનાં પૂર એમ કે તેમના વિચારોમાં આગળને આગળ અચોક્કસ વહી ગયા.

3

સૃષ્ટિના સૌરભ અને સૌંદર્ય કોલાહલમાં રાત્રી વહેતી થની હતી. અસ્તવ્યસ્ત દશામાં પીયુની વાટ જોતી થાકી ગયેલી રાત્રી જાણે ધીમા ડગ ભરતી અભિસારિકાની ચાલ ચાલતી હતી. ફક્ત તારક તારિકાની નગરી નભમાં રચાઇ ગઇ હતી. અને એ તારલાની નગરીના ઝાંખા પ્રકાશમાં એ સૌંદર્ય કુસુમસમા પ્રેરતી એ અગાસી નરોતી ઉભી હતી પ્રતિમા ઝાંખા પ્રકાશમાં, અગાશીમાં આમ તેમ ફરી રહી હતી.

ફર ફર વહેતાં નીર નિરખી, શ ચી ગીમી ટેકરી ભાગી એના એ કંઠ મધ્યમાંથી ગીત સ્ફુર્યું અને એ શાન્ત વાતાવરણને જાણે ડહોળી નાખ્યું.

ચૈતન્ય અને અનેરી તાજગી અનુભવતી બેઠેલી જ્યોત્સ્ના નિદ્રિત થઇ મીઠી સરસ નિંદ્રા, સ્મરણ અર્પતા વાતાવરણને પરિણામે જ્યોત્સ્નામાં નવીન જીવનના સ્મરણ પડતા હતા.

'ગુણસુન્દરી' કાર્યાલયના
નવા સરનામાની નોંધ લેવા
વિનંતિ છે

વ્યવસ્થાપક:—
'ગુણસુન્દરી' કાર્યાલય
C/o લુહાણા મિત્ર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
પો. બો. નં. ૮૫
શિયાપુરા, વડોદરા.

જ્યોત્સ્ના સુઇ ગઇ અને દેવેન્દ્ર એની પાસેથી ઉઠયો 'લાવ, કાંઇક વાંચીશ'' ના વિચારે એ પુસ્તક લેવા બીજા કમરામા ચાલ્યો. ને અગાસીમાં ફરતી પ્રતિમાના ધીમા ગીતને એ સાંભળી રહ્યો. ચોપડી હાથમાં જ જડાઇ ગઇ.

વાતાવરણને અખંડ માધુર્યથી ભરી દેતો એ સુર હતો. દેવેન્દ્રને લાગ્યું કે કોઇ સ્વર્ગ-ગાન રચાઇ રહ્યું છે વાતાવરણ પણ જાણે એ ગીત સાથે તાલ દેતુ રમણે ચડ્યુ હતુ જાણે.

એના દેહમા મોહકતા– સ્મિત માત્રે માદકતા–હલનચલન જાણે માધુર્યતા–અને ગાનમા પણ ખરે એ કોઇ ઉર્વશી હોય !

પણ તેજ ક્ષણે એને એની પત્ની સાંભરી. શુ એની જ્યોત્સ્નામાં આ બધુ સભર ભરપુર નહોતુ ? હતુ જ–બધુ હતુ–તો પછી કેમ એ વણુએ ચાલ્યો આમ ખેંચાયે જતો હતો !

એનુ મન વાળ્યુ છતા પ્રતીમા તરફ વારે વારે ઢળ્યે જાતુ દિલ એનુ ન જ વળ્યુ.

પ્રતીમાનુ ગીત સાંભળતો એ ધીમેથી ઉઠયો. અને ગીત ગાતી એ યુવતી તરફ દોડી જવાનુ એને મન પણ થયુ હતુ. મનોમંથનને અંતે એના પગ કમરામાંથી બહાર સર્યા–સરી ગયા.

ને તે અગાસી તરફ વળ્યો ને—

હિનગ–તરબોળ ચન્દ્રિકા રુપેરીમાં તેણે ગાન ગાતી પ્રતિમા જોઇ. અગાશીના ફોરે

પોતાની રક્ષા નીચે રહેતાના પતનને સારુ વાલી થોડે ઘણે અંશે જવાબદાર છે

× × ×

જો હું આ પતનને સારુ પ્રાયશ્ચિત કરીશ તોજ મારુ દુઃખ સમજી શકાશે, ને તેથી તેમને પોતાના દોષનું ભાન થશે ને કંઈક માપ આવશે.

× × ×

મારો એવુ સિદ્ધ કરવાનો આશય નથી કે શિષ્યોના પ્રત્યેક દોષને સારૂ હમેશા શિક્ષકોએ ઉપવાસાદિ કરવા જ જોઈએ પણ હુ માનું છુ કે કેટલાક સંજોગોમા આવા પ્રાયશ્ચિત રૂપ ઉપવાસને અવશ્ય સ્થાન છે પણ તેને સારુ વિવેક અને અધિકાર જોઈએ જ્યા શિક્ષક–શિષ્ય વચ્ચે શુદ્ધ પ્રેમબંધન નથી જ્યા શિક્ષકને પોતાને શિષ્યના દોષનો ખરો આઘાત નથી જ્યા શિષ્યને શિક્ષક પ્રત્યે આદર નથી ત્યા ઉપવાસ નિરર્થક છે અને કદાચ હાનિકર પણ થાય. પણ આવા ઉપવાસ એક ટાણાંને વિષે ભલે શંકા હોય, પરંતુ શિક્ષક શિષ્યના દોષોને સારુ થોડે ઘણે અંગે જવાબદાર છે એ વિષે મને લેશ પણ શંકા નથી

× × ×

ઉપવાસ દરમ્યાન ગમે તેવે પ્રયત્ને પણ પાણી ખૂબ પીવુ જોઈએ.

× × ×

લાંબા ઉપવાસ કરનારે ગયેલી તાકાત ભર મેળવવાનો કે બહુ ખાવાનો લોભ ન જ રાખવો ઘટે. ઉપવાસ કરવા કરતા તે ઉતારવામા વધારે સાવધાન રહેવુ પડે છે, ને કદાચ તેમા વધારે સંયમ પણ હોય.

× × ×

સત્યને અનુસરતા ક્રોધ, સ્વાર્થ, દ્વેષ ઇત્યાદિ સહેજે શમે રાગ દ્વેષાદિથી ભરપૂર માનવી સરળ ભલે હોઈ શકે, વાચાનું સત્ય ભલે પાળે, પણ તેને શુદ્ધ સત્ય ન જ મળે. શુદ્ધ સત્યની શોધ કરવી એટલે રાગદ્વેષાદિ દ્વંદ્વથી સર્વથા મુક્તિ મેળવવી.

[' આત્મકથા 'માંથી]

મહિલા જીવન

— પાન ૪૯ નું —

આમ ખોટો ઉહાપોહ કરવાથી બ્હેનોનું કોઈ કલ્યાણ થાય તેમ નથી નારીમાથી નારાયણી થવા સારૂ દૈવી સંપત્તિનો ઉપયોગ થાય છે પુરુષ સમોવડી થવા કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ અને મત્સર જેવા છ રીપુઓનો આશ્રય લેવાની જરૂર રહે છે અને તે છતાં કોઈ બ્હેનો પુરુષ સમોવડી થઈ એક તેમ નથી એટલે ' નારીમાથી નારાયણી બનવુ ' એ જ વધારે શ્રેયસ્કર હોઈએ એ પદ મેળવવા માટે સર્વ લૌકિક પારલૌકિક શક્તિ પર વિજય મેળવવા સારૂ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ખરા શાસ્ત્રોક્ત સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર હોય શાસ્ત્ર મર્યાદાનુસાર કર્મ કરવાથી, " કર્તુંમ્ અકર્તુંમ્ અન્યથા કર્તુંમ્ " કરવાનુ બળ ઈશ્વર બ્હેનોને પ્રદાન કરે છે

પુરુષ સમોવડી થવાનો પ્રચાર કરવો કે એવો સંકલ્પ કરવો એ તો કળિયુગનો જ પ્રભાવ છે એ કરતા એ ભૌતિક (પુરુષ સમોવડી થવાનો મેનીયા) મોહ છોડી નરમાથી નારાયણી થવાનો સાચો માર્ગ ઉપર દર્શાવ્યો છે તે બ્હેનો ગ્રહણ કરી ભારતમાતાનુ નામ ઉજ્જવળ કરી પાછુ મેળવી નારીમાંથી નારાયણી બની પોતાનુ મહિલા જીવન સાર્થક કરશે એવી આશા રાખવી અસ્થાને નથી.

રક્ષા રામની—પુનીત પ્રસાદ

સંપાદક પાપડવાળા
રામકૃષ્ણ મયારામ વિ. ઠક્કર હિન્દમાળ
અમદાવાદી પોળ, વડોદરા.

આજકાલ પુનીતનો પ્રસાદ સૌ કોઈ જનને સ્વાદ જન્ય લાગે છે લગભગ બે ડઝન મહાત્માઓ ગામડાવાદમાં પ્રગટ્યા છે તેમાં પુનિતનો પ્રસાદ ઓર છે હિન્દમાળ ભૂતકાળમાં માવલકરદાદાને ત્યાં અમદાવાદ નોકરી કરતો ત્યારે પુનીત સાથેનો ઘણો પ્રસંગ પડતો, બન્નેય મૌત્રોએ એકજ સ્થળે નોકરી કરેલી એટલે પૂછવું જ શું ? હિન્દમાળની મહેના પુનીત જ જાણે તેમના ભજનમાં અમદાવાદ હિન્દમાળ રહેતો ત્યારે કુટુંબ સાથે સાંભળવા જતો વળી ગુજરાતમાં પાંચ સ્થાનકે હાલ પધાર્યા હતા ત્યાં હિન્દમાળ પાપડ વેચવા જતાં એકતો મહેનત બેગાસી, ભુજકુતા ઓડદાવ, વાસદ આણંદ, જ્યારે ખરો રસ આવતો ત્યારે ગૌરાંગ પ્રભુની માફક ભક્તિમાં તદ્રુપ થઇ જતા અને રોઇ જતા પછી વખત હિન્દમાળ સ્વામી અખંડાનંદ સાથે કથામાં જતો ત્યારે અખંડાનંદ ગાતાં ખુબ નિર્દોષ એ સ્મરણમાં ખુબ યાદ આવે છે

રક્ષા રામની રે (૨) બીજી રક્ષાઓ સ્વારથની,
બીજી રક્ષાઓ સ્વારથની (૨) રક્ષા રામની રે ૧
માત પિતાજી રક્ષા કરશે, આશ ધરે છે મોટી,
જીવતાં પામે મરતાં જાણે, આશ ધરે છે હકની ૨
રોક કરે છે રક્ષા જ્યારે, વેર જગાવે જમણી
કર્યું કરાવ્યું હેતુ દેવું, એ રક્ષા શું ખપની ૩
ગામે કરે છે રક્ષા જ્યારે કરવેરા [illegible]
મોહમાં ડૂબ તે બાળને આપે, શોભા [illegible] અપની ૪
રક્ષા મહારાજ રામ પ્રભુની ગૌરવની [illegible]
પુનીત તો [illegible] જાણે, તેને રહેતી કહેની ૫

હાલ તો માત્ર પાંચ કડી મૂકી છે બાકીનો અનંત જે પુનીતે ભક્તિમાર્ગ દાખલ કરી અપાર સાહિત્ય રચ્યું છે [illegible] ગમના મળશે તેને હાં ? હિન્દમાળ

અલૌકિક—આખ્યાન

સંપાદક પાપડવાળા
રામકૃષ્ણ મયારામ વિ. ઠક્કર હિન્દમાળ

રવિનાં વચનામૃત

સંપાદક પાપડવાલા
રામકૃષ્ણ મયારામ વિ ઠક્કર હિન્દબાળ
અમદાવાદીપોળ વડોદરા

આ પુસ્તિકાની ભૂમીકા લખનાર "શતદ્રુ દેશ" વાળા લક્ષ્મીપ્રસાદ જ આચાર્ય છે તેઓએ સંવત ૧૯૮૮ ના શ્રાવણ સુદ પૂર્ણીમામાં તા ૧૬–૮–૩૨ અમદાવાદમાંથી હિન્દબાળ અર્થે રવિની વાણી માટે ખાસ જે લખેલ તે લેખ અક્ષરસ અહિં હુ રજુ કરૂ છુ

વેદ સ્મૃતિ સદાચાર સ્વસ્ય ચ પ્રિયમાત્મન ।
એત ચતુર્વિંધ પ્રાહુ સાક્ષાદ્ધર્મસ્ય લક્ષણમ ॥

ચાતુર્વર્ણ્ય ધર્માદિક વ્યાવહારિક નીતિનાં મૂળ તત્ત્વો કહેતા મનુ–યાજ્ઞવલ્ક્ય વગેરે મહાન સ્મૃતિ કર્તાઓ પણ કહે છે કે—"વેદ, સ્મૃતિ, પણ સત્ પુરૂષોનો આચાર અને પોતાના આત્માને પ્રિય લાગે તે–એ ચાર પ્રકારનુ ધર્મનું સાક્ષાત્ લક્ષણ છે" (મનુ ૨ ૧૨)

આપણા આત્માને જે પ્રિય લાગે તે–અર્થાત્ મનને શુદ્ધ લાગે તે, એમ અર્થ થાય છે શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને સદાચાર તેનાથી કોઇ કૃત્યના ધર્મ વા અધર્મના નિશ્ચય ઉપર આવી ન શકાય તો આ નિર્ણય માટે ચોથુ સાધન આત્મતૃપ્તિ એને જ સમજવી.

આપના કરકમળમાં ધરેલુ પુસ્તક આ એક પુસ્તક ધાર્મિક ગ્રંથ છે મૂળ ગ્રંથ ટીકા કર્તાની પ્રસ્તાવના સાથે આપેલી છે એ ઉપરથી વાચક આ ગ્રંથ અને તેની ઉપયોગીતા અને તેના આદર્શ સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે મહંત શ્રી રાધિકાદાસજીએ સંક્ષેપમાં પણ એ પુસ્તકની અનીવાર્ય આવશ્યકતા તેમાં સારી રીતે સમજાવી છે, વાચક, આ ધર્મ ગ્રંથનુ અધ્યયન કરે તે પહેલાં આ ગ્રંથ કેવા પ્રકારનો છે, તેમાં કયા કયા વિષયોનો સમાવેશ છે, તેના પ્રયોજક અને પ્રકાશકનું શુ લક્ષબિંદુ છે તે જાણવાને પ્રેરાય એ સ્વભાવિક જ છે

એટલે ગ્રંથારંભે આ ભૂમિકા–પ્રસ્તાવના લખવીજ જોઇએ જેથી આ ગ્રંથ વાંચનારને કંઇ સરળતા પ્રાપ્ત થઇ શકે મહંતશ્રી રાધિકાદાસજીના શબ્દોમાં પ્રાસ્તાવિકની આવશ્યકતા કહીએ તો આધુનિક સમયમાં વિદ્યા–જ્ઞાનમાં અગ્રગ ધકા પ્રમાણે છલકાઈ જતા નાસ્તિક વાદિઓનુ કહેવુ છે કે, કર્મોપાસના, નિયમવ્રત,–યાત્રા આદિ વૃથા ધર્મ કરી શા માટે દુખી થવુ ? એમ કંઇ પરમેશ્વર મળવાના નથી" આ તેમના હાસ્યજનક ક્ષુલ્લક વિચાર અને મનોવૃત્તિઓના રદિઆ આપ્યા કરતાં તે તરફ દુર્લક્ષ આપવો એજ વ્યાજબ છે, કારણ કે તેમના એટલે કે, આજના કહેવાતા કેવળ આડંબરી સુધારકોના માનસમાં બાલ્યકાળથી જ એવા પ્રકારનું ભૂસુ ભરાય છે કે, "હિન્દુધર્મ શાસ્ત્ર ખોટા છે, એ તો તેમની આજીવિકાનુ સાધન છે, તે મૂર્ખાઈનું પ્રદર્શન છે " વગેરે આવા અશ્રદ્ધાયુક્ત પ્રશ્નોના પ્રત્યેક વ્યક્તિને જુદા જુદા જવાબ આપી ન શકાય તેથી જ આવા સચોટ પ્રમાણવાળા આદર્શ ધર્મ ગ્રંથોની આવશ્યકતા છે એ વાત પ્રત્યેક સજ્જન સ્વીકારશે.

આપણા ઘણા જ ધર્મગ્રંથો હજુ પણ અંધકારમાં છે ભારતનુ પ્રસિદ્ધ આર્યતત્ત્વજ્ઞાન આજે જે કોઇ પ્રમાણમાં બહાર આવેલુ છે, તે કેટલાક અંશે થોડું–અલ્પ છે, સમાજની રૂચિ દિવસે દિવસે કાલ્પનીક વાર્તાઓ, કાવ્યો અને નાટકાદિ ઉપર ઉત્તરોત્તર વધતી જ જાય.

મૂળ ગ્રંથ કર્તા અને તેનુ નિરૂપણ

આ ગ્રંથનુ નામ "ધર્મોપદેશ ગીતા" છે પરંતુ પ્રકાશક—હિન્દબાળે ગ્રંથનુ નામ સૂચક આપ્યુ છે "સંસાર નૌકા કિંવા ધર્મોપદેશ ગીતા" આ નામ ઠીક જણાય છે કારણકે આ ભવસાગર રૂપી મહાસાગર તરવાને એક નૌકાની જરૂર છે, અને તે નૌકા તેજ આ પુસ્તકમાંથી મેળવેલુ ધર્મજ્ઞાન જેનાઆધારે આ દુસ્તર સંસાર સહેલાઇથી અનિમેષમા ઓળંગી શકાય તેમ છે આ ગ્રંથની મૂળ વસ્તુ "રવિરામ ગીતા"નુ છે તેના ઉપર પાછળથી તેમના શિષ્ય શ્રી ગધિકાદાસજી મહારાજે ટીકા કરેલી છે ગુજરાતમા ચાલતા વૈષ્ણવ સંપ્રદાય પ્રમાણે ચાલતો "રવિભાણ"નો સંપ્રદાય પ્રસિદ્ધ છે ભાણ સ્વામીએ સંવત ૧૭૮૫ માં વડોદરા પ્રાન્તના શેરખી નામે ગામમાં પોતાની ગાદી સ્થાપી આ ગ્રંથ કર્તા શ્રી રવિરામ સ્વામી તે તેમના શિષ્ય હતા તેઓ બાલ બ્રહ્મચારી હતા અને શાસ્ત્રજ્ઞ હતા તેમણે અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે તેમાં "ધર્મોપદેશ ગીતા" એ પણ એક ગ્રંથ છે સંવત ૧૮૧૧મા રવિરામ સ્વામી, શેરખીની ગુરૂ ગાદીએ આવ્યા આ ગ્રંથ વસ્તુ પણ સંવત ૧૮૩૧ની સાલમા સભા સમક્ષ કરેલ બોધ–વિવેચન છે

આ ગ્રંથ સંસારી અને વૈરાગી, સ્ત્રી અને પુરૂષ, બાળક અને વૃદ્ધ પ્રત્યેકને ઉપયોગી નિવડે તેવો છે—આ ગ્રંથ મોક્ષ પ્રાપ્તિનુ એક ઉત્તમ સાધન છે એટલે —

मोक्षस्य नहि वासोऽस्ति न ग्रामातरमेववा ।
अज्ञान हृदय ग्रथिनाशो मोक्ष इति स्मृत ॥

અર્થાત્ —મોક્ષ એ અમુક કોઇ ઠેકાણે રહેલો છે અથવા તો કોઇ બીજે દેશ અથવા બીજુ ગામ છે એમ નથી આપણા હૃદયમાં રહેલી અજ્ઞાન ગ્રંથીનો નાશ તેનુ નામજ શાસ્ત્રમાં મોક્ષ કહેલું છે (શિવ ગીતા ૧૩–૩૨)

અજ્ઞાનતાનુ તિમીર ધર્મજ્ઞાન રૂપી દિવ્યજ્યોતિ વડે થઇ શકે છે જો ધર્મજ્ઞાન રહીત કેવળ મૂઢાત્માજ મનુષ્ય રહે તો તે, આ ભવાટવીમાં એક ભૂલેલા મુસાફરની માફક ભટકયા કરે છે, ધર્મ જ્ઞાન થતા અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે અને તેમ થતાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે આ વાત નિર્વિવાદ છે

વળી ગીતાજીમા પણ કહ્યુ છે કે —

॥ नहि ज्ञानेन सदृश पवित्र मिह विद्यते ॥

એટલે "જ્ઞાન સમાન પવિત્ર આ દુનિયામાં બીજુ કાંઇ નથી" હવે આપણે ગ્રંથ વસ્તુનુ જરા અવલોકન કરી લઇએ

ગ્રંથમા એકંદર સાત અધ્યાય છે, તેમાં પ્રથમ અધ્યાયમાં અહિંસા ઉપર વિવેચન કર્યું છે, ચાલુ દેશની સત્યાગ્રહની લડત પણ જેના ઉપર અવલંબેલી છે તેનો આ અધ્યાયમા સુન્દર બોધ છે વળી સત્ય અને અહિંસાના આપણા પુજ્ય ગાંધીજીને પણ અત્યંત પ્રિય છે

Gandhiji in his young India of 6–8–31 Says —I have felt that in trying to enforce in one's life the central teaching of Gita one is found to follow truth and Ahimsa,

બીજા અને ત્રીજા અધ્યાયમાં પરચુરણ વિષયોનો સમાવેશ કીધો છે અને જરૂરી વિષયોનું ટુંકમાં સમર્થન કર્યું છે ચોથા અધ્યાયમાં સામાન્ય ધર્મ અને ઇત્યાદિક વિચારોનું વિવેચન કર્યું છે પાંચમા અધ્યાયમાં બ્રહ્મચર્ય ધર્મનું વિવેચન કર્યું છે તેમાં બ્રહ્મચારીના કર્મ અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય એટલે શું વગેરે સમજાવ્યું છે છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ગૃહસ્થના ધર્મનું સારૂં નિરૂપણ કર્યું છે આ અધ્યાય ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરૂષોએ ખાસ વાંચી વિચારી-મનન કરવા યોગ્ય છે તેમાંથી ઘણું ઉત્તમ જ્ઞાન મળે તેમ છે સાતમા અધ્યાયમાં સાધુના ધર્મ તથા જ્ઞાન નિરૂપણ કર્યું છે આદર્શ સાધુત્વના પાઠ ભણવા હોય તેને માટે આ ઉત્તમ વાંચન છે હાલના સાધુત્વહીન કેવળ-વેશરૂપ મનાતા સાધુઓ જો આમાંથી કંઈ મેળવી તે પ્રમાણે વર્તે તો હિન્દુ સમાજમાં એક સુંદર પરિવર્તન થઈ શકે આ પ્રમાણે આવા સુંદર મનન કરવા યોગ્ય વિષયોના આ સાત અધ્યાયમાં સમાવેશ કર્યો છે આ ગ્રંથ ઉપરની વિસ્તૃત ટીકા શ્રી રાધિકાદાસજીએ વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮ ની સાલમાં કરી છે ગ્રંથમાં એકંદર બસો બાવીસ શ્લોક છે

આ પુસ્તકમાં તે શ્લોક પૂર્ણ આપવામાં આવ્યા છે તે સાથે તેની ટીકા પણ છે સાથે સાથે તેના ઉપર વેદ, શ્રુતિ મનુસ્મૃતિ ભાગવત નિર્ણય દીપિકા, વિદુરનીતિ મોક્ષ ધર્મ વિષ્ણુપુરાણ, નિર્ણયસિંધુ, વાયુપુરાણ વરાહપુરાણ યાજ્ઞવલ્ક્ય મનુ પારાશર ભર્તૃહરિ આદિ અનેક ગ્રંથો અને ઋષિમુનિઓના પ્રમાણો અને સિદ્ધાન્તો આપી ગ્રંથને સમૃદ્ધ બનાવ્યો છે, હિન્દુ ધર્મ શાસ્ત્રનું ભાગ્યેજ કોઈ ધર્મનું કોઈ અંગ બાકી રહેતું હશે દરેક ઉપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન આ પુસ્તકમાં છે શરૂઆતમાં ટીકા વિવેચન વિભાગ સંસ્કૃતમાં સાથે લીધો છે, પરંતુ પાછળથી તે ગ્રંથનું કદ વધી જાય તે ભયથી સંસ્કૃત ભાગ લેવામાં આવ્યો નથી પરંતુ તેનું ટીકા ભાષાંતર આપ્યું છે જેથી વાચકનો રસ ઠેઠ સુધી એક સરખો અખંડિત સરિતાના જળ સ્રોત પ્રમાણે વહ્યા કરે છે કેટલાક આપણાનીઓ સ્વદેશ ધર્મ નીતિને ધિક્કારી પરદેશ ધર્મ નીતિ રીતિ પસંદ કરતા ધોબીના શ્વાન જેવા આવા પુસ્તકને તિરસ્કારથી જુએ-અથવા જોવા પ્રયત્ન કરે ના તેમના જ્ઞાન દિપનું દેવાળું નહિ તો બીજું શું કહેવાય? કારણ કે પાશ્ચાત્ય પ્રજાએ આજ સુધી મેળવેલું જ્ઞાન એ પણ આર્યધર્મ શાસ્ત્રમાંથીજ મેળવેલું છે હવે તે પુરવાર થઈ ગયેલ છે આપણે આળસ વિલાસના બજાર છીએ ત્યારે તે પ્રજા ઉદ્યમી અને અતિ સાહસિક છે તે ગુણોને લીધી કરી ગયા છે, આપણાં શાસ્ત્રમાં મનુષ્યે કેમ વર્તવું, કેમ ખાવું, કેમ રહેવું આદિ વ્યવહાર વિધાના અનેક સૂત્રો બહુ ઉત્તમ રીતે વર્ણવ્યા છે જો તેમાં સહેજ પણ ઉંડા ઉતરવા પ્રયત્ન કરીએ તો જરૂર આપણો જ્ઞાનનો સાચો સ્વાનુભવ થાય અને તે સ્વાનુભવમાંથી કોઈ અલૌકિક આનંદ મળશે શાન્ત અશાન્ત આપણા ધર્મભેદનો ઉપહાસ નહિ કરતાં તેમાંથી કંઈ પ્રાપ્ત કરી લેવું જોઈએ અને બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ કહ્યું છે — ॥ નવસ્માવાત્મીકા ધી આકારમાત્મકમ્ ॥

અંતમાં જે કોઈ શુભેચ્છક મ્હારી આ પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવા કંઈ મદદ
તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારી, હજુ વધુ પુસ્તકો પ્રગટ કરવાના છે તેના તેનો મ
કરીશ હું આજ સુધી સમાજને વિનામુલ્યે જ્ઞાન લ્હાણીઓ આપ્યા કરતો, પરંતુ
સમાજ એ કદર થવાથી આજે મ્હને ન છૂટકે હવેથી અલ્પ મુલ્યે પુસ્તકો મ
ફરજ પડે છે અને તેની કિંમતમાં પોસ્ટેજ ખર્ચ ગણ્યુ છે

ડાહ્યા વાચનારને આમા જે કોઈ ક્ષતિ જણાય તો ખુશીથી મ્હને
વિનંતિ છે યોગ્ય સૂચનાઓનો જરૂરથી બીજી આવૃત્તીમાં અમલ કરવામાં આવશે
પ્રચાર માટે નકલની કિંમત છે

પ્રભુ સર્વદા સમાજની ઉન્નતિ કરે અને ભારતની વાડી ફાલી ફુલી રહે તે મતિ
ભાવના સહ હું મ્હારૂ નિવેદન પૂર્ણ કરું છું

લિ. સમાજ સેવક "હિન્દબાળ" સયાગામ વિ ઠક્કર ૐ તત્સત્

સ યા જી વિ જ ય સા હિ ત્ય સૂ રિ

KODAK HOUSE,
HORNBY ROAD FORT,

Telephone 26 72
Telegrams [illegible]

BOMBAY 6th August 1947 તા ૨૪-૨-૪૯

ઉ મા શું કહે!

My dear Hindbal,

I was very glad to receive a communication from you, giving the photograph of Swami Raviram. I am very glad that you are associating yourself with spiritually advanced souls

From that communication I learn that yo[u] are making "Papad" If so, will you please sen[d] one hundred of Moong and one hundred of Udith, properly packed at the above address ? Please also send your bill with it

If I find them of good quality, I shall be asking you later to send some to Lady Mitter, wife of your Prime Minister, with which family I have been very friendly for many years

I am going to Delhi on Friday and would be back after about ten days

Yours sincerely,
Mani Subedar

મફત સાહિત્ય લે
કાર્યાલય વડોદરામાં નક્ષ
વાડીપોળમાં ચાલે છે એ
સંચાલક શ્રી સયારામતિ
ઠક્કર (હિન્દબાળ) પોતાની
આ પ્રવૃત્તિ માટે આશી
મદદ કરવા સાધન વગ
સજ્જનોને જાહેર વિનં
કરે છે "પ્રજાબંધુ" મ
છપાયેલી સત્ય ઘટનાત્મ
કહેવાતી વાર્તા "જાર
અને ઝવેરી" ના લેખ
લેખક પોતે હોવાનો દાવો
શ્રી સયાગામ વિ ઠક્કર
કરે છે

મફત સાહિત્ય પ્રચારના
પોતાની નવ પાકતી
ટીકીટ બીડી મંગાવો

સ્વ ટાગોર અને સ્વ સરોજિની નાયડુ

આ માસિક વડોદરા-સિયાપુરામાં શ્રી લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ ઠક્કરે
પોતાને માટે છાપી અને તેજ ઠેકાણેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું તા. ૧-૪-૪૫

દરેક ઘરમાં વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકો

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ ભાગ ૧-૨
લેખક — કિંમત
શ્રી. ચીમનલાલ મ. ડૉક્ટર — રૂ. ૩-૧૧-૬

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી
લેખક — કિંમત
શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ — રૂ ૨-૫-૦

સાગર જીવન અને કવન
લેખક — કિંમત
શ્રી યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી — રૂ ૨-૪-૦

અધમોદ્ધારક સહજાનંદજી
લેખક — કિંમત
શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત મહેતા — રૂ. ૦-૮-૦

હજરત મોહમ્મદ પેગંબર સાહેબ
લેખક — કિંમત
શ્રી. ગસુલભાઇ ન. પટેલ — રૂ. ૦-૮-૦

નૂતન માનસવિજ્ઞાન
લેખક — કિંમત
શ્રી ચદુભાઈ કા ભટ્ટ — રૂ. ૧-૬-૬

ભારતીય તર્કશાસ્ત્ર પ્રવેશ
લેખક — કિંમત
દેસાઈ કુમુદકુમાર શિવરામ — રૂ. ૧-૧૨-૦

[દરેકનું પોસ્ટેજ જુદું]

હિંદુસ્તાનના જાણીતા શહેરો

વડોદરાની સામાન્ય માહિતી રજુ કરતુ પુસ્તક
વડોદરા
લેખક
શ્રી ચન્દ્રશંકર મ ભટ્ટ
કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

સૂરતના શોખીન લોકોના રસિક જીવનનો અનુભવ લેવાનુ મન થાય તેવુ પુસ્તક
સૂરત
ભાગ ૧-૨
લેખક
શ્રી મંગેશરાવ જ પારેખ
કિંમત રૂ ૧-૦-૦

દ્વારકા જતા પ્રવાસીઓને સાચી માહિતી પુરી પાડતુ ભલેટ પુસ્તક
દ્વારકા
લેખક
શ્રી કલ્યાણરાય ન જોશી
કિંમત રૂ ૧-૧-૦

આ પુસ્તકો તમે વસાવ્યા ન હોય તો આજે જ લખો

વ્યવસ્થાપક : લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
રાવપુરા, વડોદરા

ગુજરાતી
અને શ્રીહિતોપદેશ

નવ ૧ મ હ ા આનંદીમનની ગરવી ગુજરાતણ [ફોટો ઉત્તમ આર ફુડિયા

૫૨ ૧ મે ૧૯૪૯. ૧ (આ) ફુ ૨ ૧ ૨ ન ફુ આ ૬

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ જયકૃષ્ણ ના વર્મા

તંત્રીઓ
કુમાર
નટુભાઇ

ગુણસુંદરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

વ્યવસ્થાપક
નટવરલાલ ઠક્કર
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
વડોદરા

પુ પર] મે ૧૯૪૯ [વર્ષ ૨૬

સમાઇએ સાસરિએ શ્રી જહાંગીર દેસાઇ .. ૫૭
સંતોના મૂક્તિ પ્રદેશ શ્રી કનૈયાલાલ જોષી . ૫૮
ગૃહિણી કે માનદ સેવિકા ? ડા અમૃતલાલ એચ પટેલ ૫૯
વૈજ્ઞાનિકો ગૃહિણીઓની વહારે ધાય છે ? ૬૨
સજની શ્રી મોરારજી લાલજી ઓઝા ૬૩
એક પત્ર કુ નિરંજના ર શાહ ૬૮
બંધનને બહાને શ્રી જયંતિલાલ એન વેદ .. ૭૦
જીવન નાવડી શ્રી નવલબાલા રામજી .. ૭૩
અમેરિકન સાવિત્રી સરોજિની મહેતા ૭૪
પાદપૂર્તિ હરિફાઇ .. ૭૮
દોષ કોનો ? શ્રી ગજેન્દ્ર કા મહેતા .. ૮૧
ચિંતનામૃત શ્રી રણજીતરાય .. ૮૪

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દ માટે રૂ ૫–૮–૦ વિદેશ માટે શિલીંગ ૧૨ છૂટક નકલ બાર આના

જોઇએ છે

ટુંક વખતમા જ નવા શરૂ થતા એક સીને અઠવાડીક
તેમજ વાર્તા માસિક માટે

તંત્રી

આજે જ લખો — પો. બો. ન ૮૫,
ઠે શિયાપુરા, વડોદરા

લોહાણા જ્ઞાતિનુ પત્ર

લોહાણા વર્તમાન

અખાત્રીના શુભ દિવસથી પોતાની સેવાઓ
આપવાનુ શરૂ કરી દીધુ છે

વિગત માટે મળો યા લખો —

'લોહાણા વર્તમાન' કાર્યાલય.
૨૬૫, રાંયપુર, કોઠની પોળ, અમદાવાદ

ગુણસુન્દરી
અને સ્ત્રીહિતોપદેશ
મે ૧૯૪૯
અંક ૩
વર્ષ ૨૧ પુસ્તક ૫૨

સમાઈએ સાસરિયે

(પદ મન્યાથી)

સમાઈએ સાસરિયે, બેની!
સમાઈએ સાસરિયે —ટેક.
શ્વસુર સદનમાં કોઈ પણ સાથે,
જરી જરી નવ લઢિયે ૧
સાસુ સસરા ઉભય જનોને,
માત પિતા શા સ્મરિયે ૨
દિયર જેઠને ભાઈ ગણીને,
મીઠા વેણ ઉચ્ચારિયે ૩
દેરાણી જેઠાણી મોટી,
બેન ગણીને ઠરિયે ૪
સાસરિયામા કામ હોય તે,
ઉર ઉમગે કરિયે ૫
હરામખોરી, આળસ – એથી,
દૂર દૂર પરહરિયે ૬
કોકિલ શા સુમધુર ટહુકારે,
ઘર ગજાવી ફરિયે; ૭
મન ઘોડો સંયમમા રાખી,
ભવસાગરને તરિયે ૮
કલેશ અને કંજુસીના ખ્યાલો,
મનમાં લેશ ન ધરિયે ૯
પવન જોઈને નાવ ચલાવીએ,
ડૂબવું ના ભરદરિયે ૧૦
સંસારે તો સરમાં રહિએ,
સુખને સ્વપ્ને સરિયે,
બેની! સમાઈએ સાસરિયે; ૧૧

શ્રી જહાંગીર દેસાઈ

સંતોના મૂક્તિ પ્રદેશ

હા રે મે શોધ્યા શોધ્યા તોયે ના જડયા,
સંતોના મૂક્તિ પ્રદેશ!
હા રે મારી દૃષ્ટિના મારગે ના ચઢયા,
સંતોના મૂક્તિ પ્રદેશ!

હંકારી સોણલાની સોનેરી હોડલી
કીધી જગ-સિન્ધુની સફર મહા!
બની સવાર તેજ – સમિરના ઘોડલે
કીધી ધ્રુજતી વિરાટ ધરા!
હા રે મે શોધ્યા- (૧)

આજી અંજન આંખલડીમા વિજ તણા!
ઝલાવી આશા કેરા હિન્ડોલ!
પોઢી વાદલડીના અનુપમ અંકે,
નીરખ્યા ગગન તણા ગોખ!
હાં રે મે શોધ્યા....(૨)

સંધ્યા ઉષાના રંગ ભરી સાથિયા!
રેલાવી સુરભી સુમનનોની ઉરે!
ગ્રહી ચાંદા સુરજની દિવ્ય દિવડીઓ!
હા રે મે શોધ્યા" (૩)

હારીને ઉભો હું આતમને બારણે,
ચક્ષુ મીંચી અંધારે અબોધ!
પ્રગટયા ઉદ્યોત ત્યાં અંતરના ઓરડે,
દીઠા પંથ અને સ્ફૂર્યો પ્રબોધ!.. (૪)

હા રે મારા હૈયાની આંખોએ નિરખ્યા,
સંતોના મૂક્તિ પ્રદેશ!

શ્રી. કનૈયાલાલ જોષી

ગૃહિણી કે માનદ સેવિકા ?

ડૉ. અમૃતલાલ હરજીવનદાસ પટેલ

આપણા દેશમા દર મીનીટે લગભગ ૧૫૦૦ થી ૧૭૦૦ લગ્નો થાય છે તેનો આપણને ભાગ્યેજ ખ્યાલ હશે આમાના ત્રીજા ભાગના લગ્ન નાની ઉમરના બાળકોના કદાચ થયા હશે તેમને બાદ કરીએ તો પણ દર મીનીટે એક હજાર લગ્ન તો આવા સ્ત્રી પુરુષોના થાય છે કે જે લગ્નની જોખમદારી જરૂર સમજતા હશે લગ્નની ભાવનામા સેવાવૃત્તિ, સ્વાર્થત્યાગ, નિસ્વાર્થ પ્રેમ અને કુટુંબ વાત્સલ્ય હોવા જોઇએ તેવુ આપણને શીખવવામા આવે છે પરંતુ આ ભાવના અનુસાર વર્તન કરવામા પરણનાર સ્ત્રી લગ્ન કરવાથી શી શી વિપત્તિઓ, અગવડો અને જોખમદારીઓ વહોરી લેય છે તેનો તેને જરા પણ ખ્યાલ હોતો નથી ઘણી સ્ત્રીઓ એમ માને છે કે લગ્ન કરવાથી એશઆરામ, આનંદ, સુખ અને સ્વતંત્રતા મળશે પરંતુ લગ્નનો ખરો અનુભવ કરવાથી તેને ખબર પડે છે કે લગ્ન કરવાથી કેટલુ સુખ અને કેટલુ દુખ ભોગવવુ પડે છે

સ્કોટલેન્ડમા એક યુવક અને યુવતી દેવળમા લગ્ન કરવા ગયા પાદરીને આવતા જરા લાંબો વખત ગયો. સાંજ પડવા આવી, લગ્ન ક્રિયા ચાલુ હતી તે દરમ્યાન અધિરા બનેલા ભવિષ્યના પતિએ ભવિષ્યની પત્નીને કાનમા કહ્યું કે વ્હાલી સાંજ પડવા આવી છે લગ્ન થઇ રહ્યા પછી ઘેર જઇશુ ત્યારે શુ રસોઈ બનાવીશ ! આ ઉપરથી પત્નિ બનનારી સ્ત્રીને ખરૂ ભાન આવ્યુ અને બોલી કે શુ લગ્ન પછીની પહેલી, અને છેલ્લી ફરજ તે રસોઇ બનાવવાની જ છે !

યુરોપ અને અમેરીકામા લગ્નપ્રથાને ઘણી વાર મશ્કરીમા 'વગર પગારની ઘરનું કામ કરનાર કાયમની નોકરડી લાવવાની ક્રિયા" કહેવામા આવે છે ' આ કથન સત્ય છે કે કેમ તેનો વિચાર કરવો જોઇએ લગ્ન રૂપી ઢાલના બન્ને બાજુ આપણે તપાસીયે તો, સ્ત્રી જાતિને લગ્નથી થતા ફાયદા અને ગેર ફાયદા તેમ જ તે સવાલ ઉપર વિચારવાનુ ઘણુ મળશે

"ગૃહિણી એટલે વગર પગારની ઘરનુ કામ કરનાર કાયમની નોકરડી' આવા શબ્દોથી આ લેખનું શિર્ષક લખવાની મને પહેલાં ઇચ્છા થઇ હતી પરંતુ સ્ત્રી જાતી માટે આવા અપમાનજનક શબ્દો વાપરવાથી આદર્શ વાદીઓ છેડાઇ જશે તેમ ધારી, " ગૃહિણી કે માન. સેવીકા " (Honorary Domestic Servant) જેવા મધુર અને મીઠા શબ્દો વાપર્યા છે !

મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ સવારથી ઉઠીને મોડી રાત સુધી ઘરનું સખ્ત કામ કરે છે તેના બદલામા તેને શુ સુખ અને સંતોષ મલે છે તે બાબત જ્યારે હુ વિચાર કરૂ છુ ત્યારે મનમા પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે ગૃહિણીને ઘરની દેવી અને લક્ષ્મી વગેરે શબ્દોથી સંબોધીને પુરુષ વર્ગ સ્ત્રી જાતની મશ્કરી તો નથી કરતો ! આર્થિક કારણો એ અતિશય મોંઘવારી ને લીધે મધ્યમ વર્ગના કુટુંબને ઘર ઘાટી રાખવો પોસાતુ નથી છુટક કામ કરનારી બાઇયો પણ હવે મોંઘે પગારે મલે છે અને તેઓ પણ નિયમિત અને સંતોષકારક કામ કરતા નથી, ઉપરાંત ઘરનુ બધુ કામ કરવા તેઓ તૈયાર નથી. આવી સ્ત્રીઓને કારખાના અને મીલોમા દોઢ થી બે રૂપીયા રોજના મલે છે તો પછી તેઓ ઘરનુ કામ ઓછા પગારે શા માટે

કરે ? આવા સંજોગોમા મધ્યમ વર્ગની સ્રીયોને ઘરનુ લગભગ બધુ જ કામ પોતાને હાથેજ કરવુ પડે છે પશ્ચિમના દેશોમા તો ઘરનુ કામ કરનાર એટલો બધો મોટો પગાર માગે છે કે ઉપલા મધ્યમ વર્ગને પણ ઘર કામ માટે નોકર રાખવો પોસાતો નથી

એક મધ્યમ કુટુંબની સ્રી કે જેના ઘરમા તેના પતિ ઉપરાત ફક્ત બેજ બાળકો હોય અને જે કુટુંબ ફક્ત બે ઓરડાવાળા મકાનમા જ રહેવુ હોય તેવા કુટુંબમા, ગૃહિણી આખા વર્ષમા પોતે કેટલુ બધુ કામ છે તેનો ખ્યાલ નીચેના આંકડા ઉપરથી આવશે

આવી સ્રી એક વર્ષમા ૭૨૦૦ રોટલી વણે છે, ૮૦૦ રતલ શાક બનાવે છે, ૧૫૦૦ રતલ દાળ ભાત બનાવે છે, ૨૯૨૦ પ્યાલા ચાહના બનાવે છે વળી આવી સ્રીને આ રેશનીંગના જમાનામા દર અઠવાડીયે ઘરનુ અનાજ જાતેજ લાવવુ પડે છે અને શાક તો તે હમેશા જ લાવે છે રેશન અને શાકની દુકાન એકજ રસ્તા પર અને તે ફક્ત ૧/૨ માઇલ જ દુર હોય તેમ માની લઇયે તો પણ આવી સ્રી વર્ષમા ૮૦ માઇલ ની મુસાફરી શાક અને અનાજ લાવવા માટે કરે છે અને તે દર વર્ષે ૧૦૦૦ રતલ શાક અને અનાજ જાતે ઉચકી લાવે છે। આ આંકડાઓમા અઠવાડીયામા એક દીવસ ઓછો ગણવામા આવેલ છે આતો ફક્ત રસોઇનુ કામ થયુ તે ઉપરાત આવી સ્રી ૨૦૦૦૦ વાસણ અને પ્યાલા રકાબી અને ૧૧૦૦૦ કપડા પણ ધોવે છે આવી સ્રી વધારામા ૫૯૨ ફુટ પહોળા તેવા ૨૨ માઇલ લાંબા રસ્તામાં ઝાડુ કાઢવુ પડે તેટલુ ઘરમાં દર વર્ષે ઝાડુ કાઢે છે અને ૧૦૦૦૮૦ ઘન ફુટ જગામાં થી જાળા કાઢે છે આવી સ્રીને જો ઘરમાંજ નળ ન હોય તો તેને દર વર્ષે ઓછામા ઓછુ ચાર હજાર ગેલન પાણી ઘરમા લાવવુ પડે છે।

મધ્યમ વર્ગની સ્રી ઉપર જણાવેલુ જબ્બર જસ્ત કામ વગર પગારે, બદલાની જરા પણ આશા રાખ્યા વગર કરે છે પુરૂષને તો નોકરી કે ધંધો હોય તો પણ દર અઠવાડીયે એક રજા તો ચોક્કસ મળે છે. ઉપરાંત બીજા જાહેર તહેવારોએ પણ રજા મળે છે, ને વરસમા ઓછામા ઓછી ૧૨ તો હોય જ ઉપરાત તેને વર્ષમા હક્કની રજા એક માસની અને બીજી રજા ૨૦ દીવસની મળે છે જ્યારે સ્રીને તો રજાના દીવસે કામ વધારે જ કરવુ પડે છે। માદગી સીવાય તેને જરા પણ આરામ મળતો નથી પશ્ચિમના સુધારાની અસરથી સ્રીઓને મહિનામાં ત્રણ દીવસ માશીક અડચણને લીધે આરામ મળતો તે રીવાજ પણ હવે તો ઘણા ખરા કુટુંબોમા બંધ થઇ ગયો છે। પ્રસૂતિની રજા મજુર વર્ગની સ્રીને બે માસ મળે તેવો કાયદો સરકારે કર્યો છે જ્યારે મધ્યમ વર્ગની "માનદ ગૃહ સેવિકા"ને પ્રસુતિની રજા પણ ફક્ત દસ દીવસની જ મળે છે કારણકે આપણા દેશના પ્રસુતિ ગૃહોનો દસ દીવસ જ સ્રીઓને રાખવાનો રિવાજ છે। વળી આપણા દેશમા મીલોના મજુરને કામ કરવાના દીવસના કલાક આઠ જ હોય છે જ્યારે ગૃહિણીને ઘરમા ઓછામા ઓછુ ૧૨ કલાક કામ કરવું પડે છે અને તેને વરસમાં એક પણ દીવસ રજા મળતી નથી

દુનીયાના અનેક અજાયબી ભરેલા દશ્યોમા મને તો સૌથી અજાયબી ભરેલુ દશ્ય તો મધ્યમ વર્ગની સ્રીનુ ગૃહ જીવન દેખાય છે તેનો આત્મ ત્યાગ, બલીદાન ભાવના, અને કુટુંબ વાત્સલ્ય જગતમા અજોડ છે કોઇ ગૃહ જીવનની આગી છુટી, તેમા આપવો

પડનો ભોગ, અને ત્યાં જીવન ગાળી કરતી પડતી મહેનતનો ખ્યાલ કેટલા ઓછા આપણા દેશમાં દર મીનીટે એક હજાર મુરતીયો પ્રસુતામાં પગલા દેસણી પાડે છે તે પણ એક અજબ ઉખાણો છે।

સ્ત્રીઓના ગૃહ જીવનના બલિદાન અને આત્મ ત્યાગ નો આ કહાણી વાંચ્યા પછી દરેક પુરુષને તેના મનમાં એટલો પ્રશ્ન જરૂર ઉત્પન્ન થશે કે આ બધાના બદલામાં પુરુષ વર્ગ તરફથી તેને શું મળે છે અને તેને કેટલા હક પ્રાપ્ત થયા છે તેનો વિચાર કરવા આવશ્યક છે. સ્ત્રીઓ તો ઘરની રાણી છે તેનું કહેનારા પુરુષોને પૂછી શકાય કે તમારી પત્નીનું ઘરમાં માન સચવાય છે કે? કેટલી આવકમાંથી તેને પોતાની મરજી મુજબ અને પોતાની અંગત જરૂરીયાત ખાતર તેને અમુક રકમ ખર્ચ કરવાનો હક છે કે નહી ઘર કામમાંથી તેને થોડી પણ રાહત આપવા પુરુષ વર્ગ શું યત્ન કરે છે?

સ્ત્રીઓના ગૃહિણી તરીકેના હકો બાબત એક વખત આ લેખકને એક મોટા મીલ વાળા શેઠીયા સાથે વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આપે આપની પત્નીને શું શું હકો આપ્યા છે તેના જવાબમાં શેઠજી બોલ્યા કે જુઓને ભાઈ મારી પત્નીને હું મારી બધી જ મિલકતના માલીક જ માનું છું અને તે ખાતર મેં મારી સ્થાવર અને જંગમ મિલકત તેના જ નામ પર ચડાવી દીધી છે અને મેં કમાવેલી રોકડ પુરાંતનું ખાતું પણ તેના એકલીના જ નામે છે અને મારે પણ પૈસા જોઈએ છે ત્યારે તેની પાસે ચેક પર અમુક નિશાન કરાવી પૈસા ઉપાડું છું. મારી સ્ત્રી અભણ છે છતાં મેં તેના પર અંગુઠો સિક્કો રાખેલ છે અને મારી બધી મિલ્કત તેને મેં સોંપી દીધી છે. આ વાત સાંભળીને હું તો શેઠજીના સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના માન અને લાગણી માટે, આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો અને શેઠજીના મેં ઘણા વખાણ કર્યા પરંતુ પાછળથી માલુમ પડ્યું કે શેઠ દેવાળું કાઢવાના હતા અને તે ખાતર જ પોતાની બધી મિલ્કત શેઠાણીને નામે ચડાવી હતી. બાકી શેઠાણીના નામે લાખો રૂપિયા હોવા છતાં શેઠજી ઘણીજ કંજુસાઈથી બે પાંચ રૂપીયા શેઠાણીને દર માસે વાપરવા આપતા હતા।

જીંદગી તે એક બે પૈડાંની ગાડી સમાન છે આ બે પૈડાં તે પતિ અને પત્નિ છે જો બન્ને પૈડા સરખા ન હોય તો ગાડી બરાબર ચાલે જ નહિ. ઘરની દરેક બાબતમાં પતિ અને પત્નિનો સમાન અવાજ હોવો જોઈએ. ઘર કામની બાબતમાં પણ પુરુષ દીવસના ઘણા કલાક બહાર કમાવા જતો હોય તે છતાં તે વારે તે પત્નિને અમુક અમુક કામમાં જરૂર મદદ આપી શકે. ટેબલ ખુરશી ઉપર બેસી ઓફીસનું કામ કરવામાં પુરુષને શરમ નથી આવતી અને આનંદ આવે છે તેવી રીતે પરંતુ નાનામાં નાનું કામ પોતાની પત્નિને રાહત આપવા ખાતર કરવામાં પુરુષને શરમ આવવી જોઈએ નહિ વળી પોતાની આવકનો અમુક હીસ્સો તો પત્નિને તેની ઈચ્છા પૂર્વક વાપરવા આપવો જોઈએ અને તે રકમ ક્યાં વાપરી, શા માટે વાપરી તેવા પ્રશ્નો પૂછવા જોઈએ નહિ. ઘરને એક પેઢી સમાન સમજી ઘર ખર્ચનું આવક જાવકનું અંદાજ પત્ર પતિ-પત્નિએ સાથે બેસી એક મતે બનાવવું જોઈએ અને બેંકમાં ખાતા બન્નેના નામે હોવા જોઈએ અને બેમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાની એકલાની જ સહીથી પૈસા ઉપાડી શકે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ

આ બધા નિયમો અમારે રસોઈયા અને ઘાટી,

દર રવિવારની આખી રજા માગે છે ત્યારે ગૃહિણીએ એવી શુ ગુનેગારી કરી છે કે તેને વરસમા કોઇ દીવસ પણ આરામ ન મળે ? પત્નિ દેશમા સુવાવડ માટે જાય ત્યારે સવારે ભાખરી શાક બનાવી બન્ને વખત તેજ ખાઇ લે એવા ઘણા પુરૂષો આ દેશમા છે રવિવારે સાજે લોજ બધ હોય ત્યારે કાચુ કોરૂ ખઈ ઘણા પુરૂષો ચલાવી લેય છે તો શુ દર રવિવારે કે શનીવારે અઠવાડીયામા એકજ વખત સવારે બનાવેલી પણ સાજ સુધી બગડે નહિ તેવી રસોઈથી પુરૂષ વર્ગ ચલાવી ન લેય ? કર કસરથી અને લાગણી પૂર્વક અને કાળજીથી ઘરની રસોઇ બનાવનાર સ્ત્રી તેના પતિને દર મહિને ઓછામા ઓછા રૂપીયા પચાસનો ફાયદો કરી આપે છે તે વાત ભુલી જવી જોઇયે નહિ આ વાતની ખાત્રી તો જે કુટુબમા રસોઇયા રાખવામા આવે છે ત્યા થાય છે પગારને નામે નહિ પણ કુટુબના ભલાને ખાતર પુરૂષ વર્ગ જો પોતાની આવકમાથી અમુક રકમ સ્ત્રીઓને દર મહીને આપતો જાય તો તેજ રકમ તેના કુટુબને જ ખાતર વપરાશે સ્ત્રીઓ આવી રકમનો બધો ઉપયોગ પોતાના જ સુખ ખાતર ભાગ્યે જ કરશે પરતુ તેને એટલો તો જરૂર સતોષ થશે કે પોતાના કામની થોડી ઘણી પણ કદર થાય છે સતોષ અને સદ્‌ભાગ્યની વાત તો એ છે કે આ દેશની સ્ત્રી આવા બદલાની કે કદરની જરા પણ આશા રાખ્યા વગર સ્વાર્થ ત્યાગ અને સ્નેહથી કુટુબ સેવા બજાવે છે

વૈજ્ઞાનિકો ગૃહિણીઓની વ્હારે ધાય છે..!

તેમને ગૃહકાર્યમા પડતા શ્રમને નિવારવા માટેના વૈજ્ઞાનિક પ્રયાસો

બ્રિટનમા ગૃહિણીઓને તેમના ગૃહ કાર્યમા શ્રમ ઓછો પડે તેવા વૈજ્ઞાનિક સાધનોના ઉત્પાદન તરફ હમણા હમણા વધારે લક્ષ્ય અપાઈ રહ્યુ છે લડન અને બર્મિંગહેમ વિદ્યાપીઠો ગૃહકાર્ય અગેના વિવિધ પ્રશ્નોના અભ્યાસ અને સશોધન કાર્યોમા સહકાર, આપી રહી છે અને તેને પરિણામે ગૃહકાર્યમા મહેનતનો બચાવ થાય તેવી જાતના સાધનોનુ ઉત્પાદન શક્ય બનશે એવી આશા છે વધુમા ગૃહિણીઓના રોજીદા ઘર વૈતરાને ઓછુ કેમ કરી શકાય તે માટે ઉત્પાદકોએ શુ કરવુ જોઇએ તે અગેનુ તેઓ વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતો પાસેથી શિક્ષણ–સલાહ–સૂચના મેળવશે

આરોગ્ય શાસ્ત્રને લગતી લડન ની શાળાના ડીન પ્રો મેક્નિ ટોશની દોરવણી નીચે ૫૦ તાલીમી વિદ્યાર્થીઓ જુદા જુદા ઘરોમા ગૃહિણીઓના કામનુ પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરશે દૈનિક ગૃહકાર્યમા ગૃહિણીને પડતા શ્રમની નોધ કરે તેવી જાતનુ એક યન્ત્ર બર્મિંગહેમના પ્રો. ઝકર મેને તૈયાર કર્યુ છે ગૃહિણી પર માનસશાસ્ત્રની દષ્ટિએ ગૃહકાર્ય અગે કેવા પ્રત્યાઘાતો નિપજે છે તેના અભ્યાસ–અવલોકન માટે પણ યોજનાઓ તૈયાર કરવામા આવી છે

મોહન બહન કયા કહુ ' નિશાસો નાખે છે ' આપ યહા હમારી જીતની સુંદર બીયા દેખતે હો ઇસસે કુછ દુબારા ઇસકા સૌંદર્ય હય, ઔર ઇનકે બાયે કપોલ પર એક તીલ હય જો ઉનકી પુરી પહચાન દે જાતા હૈ

ઇંદુ : ભૈયા સુનો, આપ મેરે ભાઇ હો, આજસે હમારા ભી યહ કર્તવ્ય રહેગા કી હમભી ઇનકી તલાસ કરતે રહેગે

મોહન . આપકા અહેસાન,

ઇંદુ : ચલો ખાના તૈયાર હો ગયા હૈ .

સુરેન્દ્ર ચલો ભૈયા, હમારા આત્મા પુકારતા હયકી આપકા કામ હો જાયગા

[ઇંદુ અંદર જાય છે બન્ને મિત્રો પણ ઉઠી કપડા કાઢી જાય છે]

પડદો

x^xx

પ્રવેશ ૨ જો

[પરદેશ દિવસ પછી તેમની બાજુના બ્લોકમાં કોઇ પરદેશીઓ રહેવા આવેલ છે તેમા એક પુરુષ અને ત્રણ બૈરાઓ છે આખો દિવસ અનબ્યાની માફક ઘરમાં ભરાઇ રહે છે રાત્રે ક્યાંક બહાર ચાલ્યા જાય છે અને મોડી રાતના આવતા હોવાથી કોઇને જોવાને પ્રસંગ બનતો નથી એમાં એક દિવસ અંદર અંદર તકરાર થતી સાંભળી ઇંદુ બે બ્લોકની વચ્ચેના બારણાની તીરાડમાંથી જેવા અને સાંભળવા પ્રયત્ન કરે છે]

હેમા તો કયા હમ કમાયેગે ઔર તુ મજા કરેગી.

તારા વો તો રાણી સાહબા હય.

હેમા જબ રાજા નહિ તો રાણીકી કયા કીમત.

સજની મે જો હુ વો હુ તુમારી તરફ અપના શરીર ઔર શીલ બેચ કર જીદી રહેના નહિ ચાહતી હુ

હેમા–તારા અરે વાહરે સતી સીતા

[હસો કરે છે.]

સજની , ચુપકર તુમારે મુહમે સીતાકા નામ અચ્છા નહિ લગતા હય.

કાલુ છોડો બાત, બોલો (સજનીને) હમારા કહેના તુમ્હે મંજુર હય યા નહિ

સજની નહિ હરગીજ મંજુર નહિ હય. મે ભૂખે મરજાના પસંદ કરૂગી લેકીન તુમારી બાત હમે કબુલ નહિ હૈ.

હેમા નહિ કરેગે તો હમ કબુલ કરવા યેગે.

સજની તેરે જેસી તો બ્હોત લુડી મેને દેખી હય

[ગુસ્સામા લાલચુમ થઇ જાય છે]

હેમા ચુપ, બદમાસ.

[ગુસ્સામા આવી તે પણ સજનીને મારવા જાય છે સજની ઉભી થતાં]

સજની Mr Kalu ask these fools to go away from otherwise they will be no where (મી કાલુ આ મૂર્ખીઓને દુર થવાનું કહો નહિ તો હતી ન હતી થઇ જશે.)

કાલુ And where will you than (પછી તુ કયા હઇશ)

સજની I care very little for my life (મારી જીંદગીની મને પરવા નથી) -

કાલુ But we have more care for your life (પણ અમને તેની વધારે પરવા છે)

સજની You will never get it for your malid purposes till

I die (એ મારાં મર્યા પડેલા તમારા ખરાબ આશયને માટે મળશે નહિ

કાલુ Mind you shall have to die without water and food. (યાદ રાખ કે તારે પાણી અને ખોરાક વીના મરવુ પડશે.)

(ઇન્દુથી રહેવાતુ નથી તે બોલી ઉઠે છે)

ઈંદુ મારો રોપો કોઈ બદમાસ લાગે છે

(કાલુ આ સજનીના સંવાદ દરમ્યાન દેખાને તારા કપડાં પહેરી તૈયાર થઇ હોય છે કાલુ પણ જવા માટે તૈયાર છે તે જતી જવા)

કાલુ Think calmly (શાંતીથી વિચાર કરજે.)

સજની I have already determind to die instead of living with black face

(પછી જગુ બહાર વળુ મારી સજનીને અંદર પુરી થાવા જાય છે)

પડદો.

×××

પ્રવેશ ૩ જો

(સાંજના સાતેક વાગ્યાને સુમાર સુરેન્દ્ર આવે છે ઈંદુ રસોઈ કરતી કરતી વારે વારે બારીએ આવીને દીવાલમાંથી પેલી પુરાયેલી સ્ત્રી શુ કરે છે તે જોઇ જાય છે તેના સ્ત્રી હૃદયને ચેન પડતુ નથી બારીએ આવી જોઈ છે અને ગાય છે)

ઈંદુ પ્રભુજી જ્હોય કસોટી આવી,
રે જે માનવ ટેક ભૂલાવી,....

(આંસુ ભરી બોલે તારા સ્વર ગોખલે કરે છે ને ભગવાનને પર વાયરા)

દુષ્ટ જનોના જામ્યા અખાડા,
કુડ કપટના મોટા ખાડા,
હેમે પાર ઉતારી...પ્રભુજી

(બારીએ આવી જોઇ જાય છે સુરેન્દ્ર આવતો દેખાતો નથી પાછા જતાં ગીત ગાતી જાય છે સુરેન્દ્ર તેની પાછળ જ પ્રવેશ કરે છે)

લંપટ લુચ્ચા મોજે મારે,
સતીયા દુખીયા આ સંસારે,
તારી રીત નીરાળી. પ્રભુજી

સુરેન્દ્ર કેમ ઇંદુ આજે પ્રભુને ઠપકો આપવા માંડયો છે

ઇંદુ તો શુ કરે. પ્રભુને પણ એને ચાહનાર અને એના પર શ્રદ્ધા રાખનારને કસોટીની પરાકાષ્ટાએ ચડાવે છે

સુરેન્દ્ર કેમ આજે આટલુ બધુ

ઈંદુ ભારતના સાચા સ્ત્રીત્વનો એક પ્રસંગ આજે નજરે જોયો.

સુરેન્દ્ર ભારતવર્ષની સંસ્કૃતિ જ એના સાચા સ્ત્રીત્વ ઉપર જ નિર્ભર છે શુ જોયુ ?

ઈંદુ આવો બતાવુ

(સુરેન્દ્રને પાછલા ભારણાની દીવાલમાંથી જોવા કહે છે સુરેન્દ્ર અંદર એક સ્ત્રીને રડતી જુએ છે પાછા વળીને)

સુરેન્દ્ર શુ બીના છે ઈંદુ

(વાત કરે છે)

ઈંદુ મને તો કાંઈ કામ જ સુઝતુ નથી. તમો આવો તેની રાહ જ ક્યારની જોતી હતી.

સુરેન્દ્ર આજે જરા મોડુ થયુ (વિચાર કરીને) ઈંદુ આપણે થોડુ સાહસ કરવુ પડશે

ઈંદુ એક પવિત્ર બ્હેનને બચાવવા મારો સંપૂર્ણ સાથ છે

[સુરેન્દ્ર બારણા પાસે જાય છે અને ટકોરા મારે છે સજની ટકોરા સાંભળી ચમકે છે સાવધાન થઈ પુછે છે]

સજની કૌન ?

સુરેન્દ્ર Friend, Sister open this middle door. (મિત્ર, બ્હેન આ વચલુ બારણુ ઉઘાડો

[સજની ઉઠે છે અને અંદરની સાંકળ વાસે છે અને વચલુ બારણુ ઉઘાડે છે તેણીને બત્તીના અજવાળામાં જોતા તે સજનીજ છે એની સુરેન્દ્રને ખાત્રી થાય છે છતા ચુપ રહે છે, ઇંદુ તેને બાથમાં લઇને ગાદી પર બેસાડે છે]

ઈંદુ બીઓ મત, અબ કોઇ બાધા નહિ

[સજની કાંઇપણ બોલી શકતી નથી અને ઇંદુના ખોળામા ઢળી પડે છે સુરેન્દ્ર પાણી લાવી મો ઉપર છાંટે છે ને પવન નાખે છે થોડીવારે સાવધ થતા બેઠી થાય છે ને]

સજની માફ કરના આપકો તકલીફ દીયા

સુરેન્દ્ર ઇતના ગભરાનેકી કોઈ જરૂર નહિ બહન.

સજની મે દુખસે નહિ ગભરાતી મગર ભૂખને મેરા યહ હાલ કીયા હૈ, આજ તીન દિનસે કુછ ખાયા નહિ હૈ.

[ઇંદુ ઉઠીને અંદર જાય છે અને એક કપમા દુધ અને થોડા બીસ્કીટ લાવી આપી તેણીને ખાવા કહે છે]

મે નહિ લે શકતી.

ઇંદુ ક્યો

સજની મેને શપથ લીયા હયકી મેરે પતિકે મીન જાનેકે બાદમે ખાના ખાઉંગી

સુરેન્દ્ર બહન, મુઝે આપકા ભાઈ સમજો, ઔર મે આપકો આપકે પતિ મોહનસે ભેટ કરા દુગા.

સજની (એકદમ હોસમા આવતા) મોહન, કીધર હય, મેરા પતિકા નામ મોહન હૈ યે આપને કીસી તરહ જાના.

ઇંદુ અગર આપકા નામ સજની હૈ તો આપકા પતિકા નામ મોહન હૌના હી ચાહીયે. બોલો આપકા નામ સજની હૈ.

સજની હા બીલકુલ સચ્ચ.

સુરેન્દ્ર તબ કલ સુબહ આપસે ઇનકી ભેટ કરા દુગા, યે થોડા ખોરાક લે લો

સજની ભાઇ માફ કરના ઇનકે દર્શન કીયા બીના મે ખુરાક નહિ લે શકતી.

સુરેન્દ્ર બહન મેરા કથન પર આપકો ઇતબાર નહિ હૈ. મુઝે ઇનકા પતા માલુમ નહિ હય અગર હોતા તો મે ઇસી ઇનસે આપકી ભેટ કરા દેતા, વે ભી આપકે લીયે ઇતના હી દુખી હય.

ઈંદુ ઇતના કહેને પર ભી આપકો વિશ્વાસ નહિ આતા બહન, કલ રવિવાર કી છુટ્ટી હૈ ઔર મેરા મોહન ભૈયા હમારે યહા ખાના લેનેકો આતા હય.

સજની ઓ હોકર ભી આપ ભૂલ કરતી હૈ, બારહ ઘંટા જ્યાદા મે કુછ ન લે શકુગી.

સુરેન્દ્ર ધન્ય બહન તેરી પ્રતિજ્ઞાકો, ખુરાક મત લેના. યે દુધ લેલો

[સજની બ નેના આગ્રહને વશ થઇ દુધ પીએ છે]

મે લોક વાપીસ કબ આતા હય.

સજની આયગા સુબો આઠ બજે,

સુરેન્દ્ર અચ્છા, યહાંહી લેટો, મે થોડા ઇન્તેજામ કરકે આતા હુ

[સુરેન્દ્ર કપડા પહેરી બહાર જાય છે]

પડદો

x x x

પ્રવેશ ૪ થો

[બીજે દિવસે સવારના પોલીસ ફોજદાર વીગેરે આવીને સુરેન્દ્રને ત્યાં બેસે છે તેની સાથે વાતો કરે છે ત્યા મોહન પણ આવી પહોચે છે સજની અને ઇંદુ અંદરના ખંડમા છે બન્ને ખડની વચ્ચે પડદો નાખેલ છે

થોડો સમય જતા પેલા ત્રણે આવી પહોંચે છે અને બારણું ખોલતા સજનીને નહિ જોતા ત્રણે જણ ભેગી સાથે બોલી ઉઠે છે]

ત્રણે સાથે : પખી ઉડી ગીયો.

[પાછળ ફોજદાર દાખલ થતાં]

ફોજદાર ફેર ઉડી ગીયો બા.

[ત્રણે જણ ચમકે છે]

Mr Kalu you are arrested (મી કાલુ તમને પકડવામા આવે છે)

કાલુ Who are you and where is the warrant. (તમો કોણ છો ? અને વોરંટ ક્યાં છે

ફોજદાર I am an Inspector of the Vigilence branch and you are arrested for kidnapping a lady without food and water, for your malul purposes (વોરંટ બતાવતા) Here is warrant for you. હુ વીજીલન્સ બાન્ચનો પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર છુ અને એક ઓરતને ગેરકાયદે અનૈતિક હેતુઓ પાર પાડવા માટે પુરી રાખવા માટે પકડવામા આવે છે આ રહ્યું વોરંટ

પોલીસને

જાઓ લઇ જાઓ બધાને લોકઅપમા

[બધાને પોલીસ લઇ જાય છે અને પછી સુરેન્દ્રના ઘરમાં આવીને ચા નાસ્તો લેવા બેસે છે]

સુરેન્દ્ર ફોજદાર સાહેબ હું આપનો આભાર માનુ છુ

[ત્યાં અંદરથી ઇંદુનો અવાજ આવે છે]

ઇંદુ મોહન ભૈયા જરા ઇધર આના

સુરેન્દ્ર જાઓ મોહન આપકી બહન બોલા રહી હૈ

મોહન મેરા ક્યા કામ હંય.

સુરેન્દ્ર : મુઝે ક્યા માલુમ જાકે ઉનસે પુછો.

મોહન અચ્છા ભૈયા

[ઉઠે છે પડદો દુર કરી અંદર જાય છે સજની પીઠ ફેરવીને બેઠેલ છે તેના તરફ આશ્ચર્યથી]

ઇંદુ ભૈયા ઇસકો પહચાનતે હો.

મોહન જી નહિ બીના મુહ દેખે કૈસે પીછાન શકુ

[સજની પાસે જઇ તેને ફેરવી નાખીને]

ઇંદુ ઇસને આપ દેખે હો દેખો કૌન હય.

[સજનીની પણ ધીરજ ખુટી હતી તે ઓળખ જાણીને મોહનના પગમાં પડે છે ને ઇંદુ બહાર નીકળી જાય છે]

[ભેટી કરી ઉઠી પડે છે]

સજની મેરે મોહન.

મોહન મેરી સજની

[બહાર બેઠેલા ફોજદાર ને સુરેન્દ્ર પણ આનંદ સાથે આ પ્રેમી યુગલના મિલાપનું દ્રશ્ય જોઇ રહે છે]

પડદો

એક પત્ર

—આજકાલના સુધારામાં પોતાની જાતને ગણાવતા નવયુવાનોને એક યુવતિનો પત્ર

કુ. નિરંજના ર. શાહ

પ્રિય મહેશ,

આજે આપણા જીવનમાં પત્ર-વ્યવહાર શરૂ થાય છે અને એમા ય મારે જ પહેલ કરવી પડે છે કારણ વચનથી બંધાઇ ગઈ'તી ના ના તમે જ મને બાંધી લીધી છે

તમારા બધા જ પત્રો મે વાચ્યા છે તમને નવાઈ લાગશે કે મારા બાપાના પત્રો મારા હાથમા કયાથી ? પણ આજે મારા બાપા બહાર ગયા છે કબાટની ચાવી ગોતતી'તી ત્યા અચાનક, ખીસામાથી તમારા પત્રો નીકળ્યા વાચ્યા શરૂ શરૂમા તો પત્રો સારા હતા. કયાક કયાક જરા ગરમ વાકયો મળતા

આસ્તે આસ્તે તમારા પત્રોએ ગરમ સ્વરૂપ પકડયુ રાહ બદલાયો મને નવાઇ લાગી થયુ વાત કયા જઈને અટકશે ? અંદાજ મેળવવો મુશ્કેલ હતો છેલ્લા બે પત્રો મારા પર લખ્યા'તા પણ મને નહોતા મળ્યા એ પણ મે વાચ્યા વાચીને જણાયુ કે પરિણામ શૂન્ય હતુ આખા બધા પત્રોની કંઈ જ અસર નહોતી. કંઇ જ પરિણામ નહોતુ—શરૂઆત અને અંત બન્ને એકબીજામા વિલીન થઇ જતા હતા

તમારા પત્રો પરથી હુ તો એજ સાર કાઢુ કે તમે કોઇપણ જાતનો નિર્ણય નથી કરી શકતા. ઓ એથી જ આપણા લગ્ન નિરર્થક લબાવો છો.

તમને લાગે છે અમારુ ઘર જૂનવાણી વિચારનુ છે મારા બાપા સમાજથી ડરે છે. આપણને મળવા દેવામા માનતા નથી રીત રિવાજને ખૂબ જ ચૂસ્તપણે વળગી રહ્યા છે એ ખોટુ છે અને ફકત આવીજ બીજી બે-ચાર વધુ માન્યતા હશે તમારી. અને ફકત આવા નજીવા કારણસર તમે સગાઈ તોડી નાખવા તત્પર થયા છો ધન્ય છે તમારી હિંમતને ! અને તમારા મિત્રોને જે તમને આવી સલાહ આપી રહ્યા છે !

તમને ખબર છે-તમારે મારા બાપા સાથે યા તો મારા ઘર સાથે જીન્દગી નથી વિતાવવી તમારે મારી સાથે જીન્દગી વિતાવવી છે જરા આગળ વધીને કહુ તો મારે તમારી સાથે જીન્દગી વિતાવવાની છે એટલે તમારે મારો ખ્યાલ કરવો પડે મારા બાપાનો નહીં

અને તમે જે મારા સબંધમા મારા બાપાને પૂછ્યુ છે એ મારે તમારા બાપાને પૂછવુ પડે પણ હુ જાણુ છુ કે એ અશકય છે ઓઓને એટલો બધો હકક હજી નથી મળ્યો

મારી સમતિની વાત કરો છો ? કેવા મૂર્ખ માણસ છો તમે જેણે મને જન્મ આપ્યો છે, મને મોટી કરી છે, મને સગા વ્હાલાની પરવા કર્યા વગર આટલી તાલિમ આપી છે એ કઇ મને ખાડામાં ન ધકેલે મને મારા મા-બાપ પર સપૂર્ણ વિશ્વાસ છે એમણે જે કર્યુ છે તે યોગ્ય જ કર્યુ છે પછી ભલેને તમે ગમે તેવા હો.-તમને મારા બનાવવામા તો ફકત મારી જ ચપળતા ઉપર આધાર છે હુ તમને પૂર્ણ વિશ્વાસથી કહીશ કે મારી સમતિ લીધી હતી. એટલી તો મને છૂટ હતી નહિતર પણ છોકરાની સમતિ

લેવાય છે છોકરીની નહીં એમાંય આપણા પૂર્વજોનો કંઈક ઊંડો હેતુ સમાયો હશે તમને નથી લાગતું ?

તમને લાગે છે કે મારી સ્થિતી પીંજરના પંખી જેવી છે મે દોસ્તો સાથે બહાર પણ ન જઈ શકું અને એથી તમને એવી બીક રહે છે મારા સંસ્કાર–મારી દુનિયાદારી–મારું બહારનું જ્ઞાન કેવું હશે ? મારી માન્યતાઓ મારા વિચારો સ્વભાવ કેવાક હશે ? સાચા વિક છે કે આપણને બન્નેને આના તો કેટલાય સવાલો ઊઠે–દોસ્તો સાથે રખડવામા યા તો બાગબગીચામાં ફરવાથી જ જ્ઞાન આવે અનુભવ મળે ? ઘરની ચાર દિવાલો વચ્ચે જે જ્ઞાન મળે છે એ જ્ઞાન એવું તો સરસ અને લાભદાયી હોય છે કે જે ક્યાંય નથી મળતું વડિલોનો અનુભવ આપણને જીંદગીમા ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડે છે બાકી રહ્યું સ્વભાવ અને માન્યતાઓ વિષે એ બાબતમા તો મારે કહેવું રહ્યું કે સ્ત્રીઓના હૃદયને હજી તમે ઓળખી શક્યા નથી મને કહેવા દો કે સ્ત્રીઓ બીજાને અનુકૂળ થવામાં ખૂબ જ હોંશિયાર હોય છે એમને તો એ જીવનના પહેલે પગથીયે જ એ શિક્ષણ મળી જાય છે અને એક વાત બીજી પણ કહું કે સ્ત્રી અને એમાય મારા જેવી બાબતમાં મુગ્ધ–જેને હૃદય આપી દે છે એ પછી બીજી વસ્તુનો બહુ જ ઓછો વિચાર કરે છે તમને કદાચ ખબર હશે પ્રેમ આંધળો છે એ સ્ત્રીઓ માટે તો ખરું છે એમ તો હું મારા સ્વાનુભવ પરથી કહું છું કદાચ પુરવા માટે મને સાક્ષી છે એ ખરું હોય તો યા નહિ ?

તો સાહેબ ! તમને એટલું જ લખુ કે થોડોક સ્વતંત્ર વિચાર કરતા શીખો. એ દોસ્તોને છેડી દો કે જે તમને નવા યુગના ખરાબ વિચારો તમારા મગજમા ભરે છે તમને ઊંધા રસ્તે જવા માટે ઉશ્કેરે છે

કારણ કે એમને તો વગર પૈસે તમાશો જોવો છે અને કદાચ ઊંડે ઊંડે એમને તમારી અદેખાઈ આવતી હોય તોય કોણ જાણે ? તમારામા થોડીક બાળક બુદ્ધિ છે તેને હજી કહો જરા ગંભીર બનો.

હું તો એક જ વાત લખુ કે જ્યારે આપણે જીન્દગીના સંબંધથી જોડાયા તો પ્રેમભાવ વધે એમ વર્તવું જોઈએ ! શંકા કોઈ પણ જાતની રાખવી ન જોઈએ. વડિલોને ન ગમે એવું આપણું વર્તન પણ ન હોવું જોઈએ એમણે તો કેટલાય ઉત્સાહથી આ કામ પાર પાડ્યું હશે. એમની કેટલીય ઉમ્મીદો હશે–શું એના ઉપર આપણાથી પાણી ફેરવાય ? ના ના એટલા બધા તો નાલાયક કોઈ પણ પુત્રો ન હોઈ શકે.

બીજું શું લખુ ? પત્રનો જવાબ ન લખવો જોઈએ એ તો તમને સ્પષ્ટ હશે પત્ર લખીને તમે ત્યાં રહ્યાં–મારે અહીં સાંભળવું પડે–મારી મશ્કરીની કરજો.

વધુ શું હૃદય હૃદયનું સાક્ષી છે

લી.

તમારી હમસેહના

શું લખુ

'ગુણસુન્દરી' સપ્ટેમ્બર '૪૮ થી
૨૩ મા વર્ષમા પ્રવેશ કરશે
સપ્ટેમ્બર '૪૯ થી વાર્ષિક
ગ્રાહક
થનાર માટે ભેટ પુસ્તક છપાય છે
રાણકદેવી
અને
બીજાં નાટકો
લેખક
મુગટભાઇ પી શાહ

બંધનને બહાને

શ્રી જયતિલાલ એન. વૈદ

પરિક્ષામા પસાર થવાનો આનંદ, એ વિદ્યાર્થીઓને અણમોલ પ્રસગ હોય છે

આજે નિરજનનુ પરિણામ બહાર પડવાનુ હતુ, તેની ઘડી અને પળો ગણાતી હતી જેમ, જેમ એક પળ પસાર થતી હતી, તેમ તેના હૃદયના ધબકારા વધતા હતા

" નિરજન છે કે ? " એવી બુમ બહાર સભળાઇ તેને જોયુ તો તારવાળો હતો તાર વાચ્યો, તેના મુખ પર આનદની રેખાઓ છવાઇ ગઈ

" નિરજન તાર કોનો છે ? " તેના પિતાએ ઘરમા પ્રવેશતા પુછ્યુ

" મારા મિત્ર તરફથી પરિક્ષા પાસ થવાનો. "

નિરજન પાસ થયો, અને મિત્ર તરફથી તેમજ સગાસબધી તરફથી અભિનદનો મળ્યા.

" નિરજન, આગળ અભ્યાસ માટે શુ વિચાર કર્યો ? " તેના પિતાએ પૂછ્યુ

" કૉલેજમા દાખલ થવાનો. "

નિરજના પિતાએ, કૉલેજમા દાખલ થવા સમતી આપી, અને તેણે કૉલેજમા દાખલ થવા માટેની તૈયારી કરવા માડી

× × ×

કૉલેજમાં, ભણવુ એ યુવક વિદ્યાર્થીઓ, સુવર્ણયુગ માને છે નિરજન કૉલેજમા દાખલ થયો, જે ગામડાની નિશાળમા, નિરજન હતો તે આજે નથી. તેનો પહેરવેશ, તેમજ દરેક જાતના ઠાઠમાઠ વધી ગયા હતા કારણ કે યુવાની, સ્વતત્રતા, અને શહેરની હવા, ભેગી મળે તો ભાગ્યેજ સ્વચ્છદતા ન આવે. નિરજન અભ્યાસમા આગળ પડતો હતો અને તે કારણે તેનુ માન પણ હતુ

× × ×

" Good Morning Niranjan."

કૉલેજમા જતો હતો, તેવામા પાછળથી કોઇનો અવાજ સભળાયો, પાછળ જોયુ તો, તેની સાથે અભ્યાસ કરતી શારદા હતી

" Yes, Good Morning. "

બન્ને સાથે કૉલેજ તરફ ચાલવા માડયુ આજે અચાનક મેળાપ થવાથી બન્નેના હૃદયમા કાંઈ કુતુહલ જાગ્યુ હતુ

" નિરજન, વેકશનમા ઘેર જશો ને ? "

" નક્કી નહી મારો ફરવાનો વિચાર છે "

" If You have no objection may I accompany you. "

" I have no "

કૉલેજમા દાખલ થયા

× × ×

રજાઓ પડી, નિરજન ને શારદાની મુસાફરી શરૂ થઇ, બન્નેએ સાથે હરવુ, ફરવુ, ખાવુ, પીવુ, પણ હૃદયની ઉર્મીઓ, હજુ સુધી હૃદયમા રહી છે શારદા નિરજનને ચ્હાતી હતી. નિરજને પણ શારદા માટે તરગો રચતો હતો

" નિરજન " કહી શારદા બોલતી બધ થઈ ગઇ

" શારદા, શરમ હોય ત્યાજ પ્રેમ હોય છે "

શારદા, નીચુ જોઇ રહીને તેના મુખ પર શરમની રેખાઓ છવાઇ ગઇ અને આટલુ સાભળતા હૃદય હાલી ઉઠ્યુ, ને અવાચક બની ગઈ કે કાંઇ બોલી શકી નહી.

" જ્યા, અબોલાપણુ હોય ત્યાં પ્રેમ હોય છે "

શારદાને હોઠમા હસવુ આવ્યુ

" જ્યા હોઠ હસતા હોય, ત્યા હૃદય હસે છે "

શારદાએ હૃદય, પર હાથ ફેરવ્યો.

"હસતું હૃદય, આ કૃત્રીમ આંખોથી નહી પણ, પ્રેમી નયનથી દેખાય છે"

શારદાએ, આંખો પર હાથ ફેરવ્યો.

"પ્રેમી નયન મેળવવાને માટે પ્રેમી નૈયા બનાવવી પડે છે, અને એ નૈયા હંકારવાને શુકાની ની જરૂર પડે છ"

"શુકાની ક્યાં મળે?" શારદાએ પુછ્યું

"શોધવા જવું પડતું નથી, એ તો નૈયા પાછળ તણાઇ આવે છે"

"તમો, પણ કોઇ નૈયાના શુકાની બન્યા હશો ખરા કે?"

"બન્યો છુ તો ખરો"

"હું મારી શુકાની પણ, મેળવવાને માટે કઈ નૈયા ભાગ્યશાળી થઇ છે?"

"એ નૈયા કાંઈ છુપી નથી જે નામને કાગળ લઇને વાંચવા માંડયો, વાંચતા તેનો ચહેરો બદલાવા લાગ્યો, આંખોના ભવા ચડી ગયા, હૃદયમાં તોફાન મચ્યું, ને પાસે પડેલા કુંડામાં પડતું નાખ્યું. થોડીવાર રહીને, સ્વસ્થ થયો ને ફરીવાર કાગળ વાંચવા લાગ્યો."

ભાઈ નિરંજન,

રજાઓમાં તું ઘેર ન આવ્યો, તેથી દીલગીર, પણ સાથે, આનંદની વાત જણાવું છું કે, તારા લગ્ન નક્કી કર્યાં છે આટલું વાંચી કાગળ ફાડી નાખ્યો, ને કાગળનો જવાબ લખવા માંડ્યો

પિતાજી

"આપનો કાગળ મળ્યો, લગ્ન સંબંધમાં આપે માથું મારવાની જરૂર નથી"

આપનો નિરંજન.

× × ×

" આ તુ શુ બોલે છે, આતો મારૂ ન્યાતમા નાક કપાઇ જાય "

" કેમ ? "

" અરે આપણાથી વાણીયા સાથે પરણય ? "

" કારણ ? "

" સમાજના બધન "

" બધન " (આશ્ચર્યથી)

" હા, બધન. "

" એ બધનની દરકાર ના કરીએ તો ! "

" એ ના ચાલે, આપણા બાપદાદાની આબરૂનુ લીલામ થઇ જાય. "

" હુ બધનને માનવાને તૈયાર નથી "

" તારે માનવા જ પડશે ! તારા વૃદ્ધ પિતાની આબરૂ ખાતર, અરે મારી વૃદ્ધાવસ્થાના સુખ ખાતર નહી પણ દુ ખ ખાતર, મે તને આ માટે ભણાવ્યો છે બોલતા આખમાથી આસુ આવી ગયા "

" નિરજન, વિચારમા પડી ગયો, તેના મુખ પર નિરાશા છવાઇ ગઇ, તેને પિતાની સ્થિતી જોઇ, તેની આખ આગળ દયા ને ફરજ ખડા થયા એક શબ્દ પણ બોલ્યા શિવાય નિરજન ચાલી નીકળ્યો. "

× × ×

આજે, છેલ્લા વર્ષનુ છેલ્લુ પરિણામ, બહાર પડવાનુ હતુ

" નિરજન "

" કોણ, શારદા " !

" હા, અભિનદન. "

" શાના, અભિનદન ? "

" આપ પરિક્ષામા પસાર થયા તેના. "

" Thank You "

" શારદા, તારૂ પરિણામ ? "

" મારૂ પરિણામ, તો તમારા હાથમા છે ! "

" એટલે ? "

" એટલે, એજ કે, મારૂ જીવનનુ પરિણામ તો તમારા હાથમા છે "

" હા, સમજ્યો "

" મારા પરિક્ષકપણામા, તે પરિક્ષા પસાર કરી છે "

" પસાર કરી હોય તો, સર્ટીફીકેટ આપવુ પડશે. "

" જરૂર આપીશ. "

" સર્ટીફીકેટ કાગળ પર લખેલુ નહી પણ હૃદયમા કોતરવુ પડશે. "

" એટલે –" (આશ્ચર્યથી)

" આપ ન સમજ્યા, સર્ટીફીકેટ આપનારને લેનાર બન્ને હમેશ માટે વાંચી શકે "

" આ કાઇ ન સમજાયુ "

" સમજાવુ, જો પસાર થઇ શુ તો, મારૂ સર્ટીફીકેટ આપના હૃદયમા જડી લ્યો. "

" ક્યારનુ એ સ્થાન નક્કી કરી દીધુ છે "

" તો પછી હવે આ ઘડીભર આનદને બદલે હમેશનો બનાવો "

" એટલે, "

" જાહેરમા, હાથમા હાથ મિલાવી, જણાવી દયો કે અમો હવે હમેશના એક બન્યા છીએ "

" શારદા (હસીને) હમેશનો જાહેરમા આનદ લેવો એના કરતા આ શુ ઉનપ છે ? "

" જાહેરમા વાધો શો છે ? "

" વાંધો છે ને નથી "

" એટલે ? "

" વાધો ઘણો મોટો છે, જાહેરમાં આવવાને માટે આપના સમાજના બધન આડે આવે છે ? "

" બધન ? "

" હા, તે ઘણા વિકટ છે ! "

" એટલે ? "

" એ વાડામાંથી, બીજા વાડામાં નહી જવાનો કાયદો. "

" તો પછી મારી સાથે લગ્ન કરવાને તૈયાર નથી "

"સાચાર છું કે એક બંધન છે અને બીજું, પિતાની આબરૂનો પ્રશ્ન છે"

"તો હવે મારે શું કરવું ?"

"જગતમાં, આવા પ્રેમીઓ, જે કાંઇ કરે છે તે કરવું"

"પણ, મારી સ્થિતિ જુદી છે"

"એમ તો, માર્ગ તારે ખોળી લેવો."

શારદા હતાશ થઇ ગઇ, મનમાં પસ્તાવા લાગી કે, જગતમાં આવા પ્રેમી હશે. સમાજમાં જાહેર થઈ ચૂક્યું છે હવે સમાજમાં શું મોઢું બતાવવું કારણ કે આ ઉપરથી સમજાય છે કે, પ્રેમ કરવો એ ફેશન છે, યુવાની ભોગવે છે, પણ નાત બહારતા ડરે છે, સમાજ પુરુષને કાંઇ કહેવો નથી. નિરંજને પ્રેમીને ફસાવી, પિતાની આબરૂ રાખવાની સમાજના બંધનનું બ્હાનું કાઢ્યું. પ્રેમ કરવા તૈયાર થયો પણ સમાજના બંધનનો સામનો કરવા તૈયાર ન થયો.

"ઓ, પ્રભુ, બંધનને બ્હાને, આવી કેટલીક યુવતીઓ તરછોડાતી હશે.

× × ×

નિરંજનનું લગ્ન થઇ ચુક્યું, પિતાની આબરૂ રાખી, કોડ પુરા થયા, મિત્ર તરફથી અભિનંદનો મળ્યા.

નિરંજન, સંસારમાં પ્રવેશ્યો, સંસારી તરીકે, જાહેર પડ્યો. અને લગ્ન જીવનનો આનંદ લુટવા લાગ્યો. આ આનંદ તેને પ્રથમ નહોતો, આવા આનંદ, તો કોઇ વખત તેને લુટ્યા હતા. પણ પુરા આવા આનંદ પ્રસંગે નપાક હોય છે, તે ઓઓને અધિકાર નથી.

× × ×

શારદા નિરાશ થઇ ગઇ ને શું કરવું તે સમજ પડી નહી. પણ હવે તો સાચો સુકાની ખોળવોજ રહ્યો. વળીજ પસ્તાવા લાગી કે "પ્રેમ કરવો પણ જવાબદારી સમજવી નહી, અને જવાબદારી સમજ્યા વગર પ્રણય પથે જવું, એ કાંઇ જીવનને હાનીરૂપ છે, એનો ખ્યાલ પણ કરવો નહી. વાહ, સમાજના બંધનને, વાહ-પ્રેમી નેતાના કીડી માફક ઉભરાતા શુકાનીઓ.

જીવન નાવડી

સાગરની સહેરે મુજ જીવનની નાવડી,
ધીરે ધીરે હાંકજે નાવડીઆ;
જીવન સંગ્રામે ઝુકાવી મુજ નવડી,
હિંમતે પાર ઉતારજે નાવડીઆ
સંજોગ વિજોગના મોજાના ટાઇમે,
ધ્રુવતારક નીર્ખી હંકારજે નાવડીઆ,
જીવન સંગ્રામે વાય દક્ષિણના વાયરા,
ઉલટા અનીતે નાવ સ્થભાવજે નાવડીઆ
સેવીકા તારી નાવે બેઠી છે હામળા,
જીવન નૈયા ઝંઝાવાતે સંભાળજે નાવડીઆ,
રાખો ખરાબા ને રાખો વમળ ઘેરી,
મજધે મઝધારે મોજુ હારજે નાવડીઆ

શ્રી નવરંગબાળા રાયજી

અમેરિકન સાવિત્રી

સરોજિની મહેતા

સ્ત્રીત્વ એની રગેરગમા ભરપૂર હતુ, ડોળ દમામ એના સ્વભાવમાજ નહોતા, અને નમ્રતા એનો મોટો ગુણ હતો છતાએ કોઈ અદ્ભુત શક્તિનુ ભાન એને જોતા જ થતુ

એનો સ્કોચ પતિ લગ્ન પછી પહેલીવાર પોતાના માબાપને મળવા અને એડિન્બરો લઈ ગયો. ત્યારે એણે પહેલેથી ચેતવણી આપી દીધી હતી કે મારો બાપ બહુ જબરો માણસ છે અને ઘરમા એકહથ્થુ સત્તા ભોગવે છે પોતાનો દીકરો અમેરિકન સ્ત્રીને અને તે પણ છુટાછેડા મેળવેલીને, પરણ્યો હતો તે બાપને જરાએ પસદ નહોતુ પડયુ તે એ જાણતી હતી અને તેથી અપમાન સહન કરવા તૈયાર હતી પણ જ્યારે પહેલી વાર સસરો વહુ મળ્યા ત્યારે ડોસો વહુનુ રૂપ અને પોતાના જેવુ જ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ જોઈ છક થઈ ગયો

પહેલેજ દિવસે ભોજન વખતે એક વાની બગડેલી જોઈ ડોસાનો મિજાજ ગયો અને દાસીઓને ખૂબ ધમકાવી કાઢી ધ્રુજતી દાસીઓ સાભળી રહી બીજુ શુ કરે ? પણ વહુ ખુરસી પરથી ઉભી થઈ એનો ચહેરો ગુસ્સાથી સફેદ થઈ ગયો હતો અને આખોમાથી ક્રોધ વરસી રહ્યો હતો કારણ અન્યાય એ સહન કરી શકતી નહી છતા પણ અવાજમા શાતિ લાવી તેણે કહ્યુ "તમે મોએ ચઢાવેલા બાળક જેવા છો આ નોકરો તમને સામો જવાબ આપી શકે નહિ એટલે તમે એનો ક્રુર લાભ ઉઠાવો છો, જો ફરી એ લોકો સામે ઘાટા કાઢશો તો હુ એને એજ ઘડીએ આ ઘર છોડી ચાલી જઈશ અને જીદગીમા ફરી અહિ પગ નહિ મૂકુ "

ડઘાઈ ગયેલો સસરો વહુ સામે પ્રશસાની નજરે જોઈ રહ્યો એણે હસીને કહ્યુ "બેસીજા, બેટા, તુ તો સાક્ષાત શક્તિનો અવતાર છે " ત્યાર પછી ઘરમા શાતિ રહી અને સસરો વહુની શેહમા રહેતો

પોતાના મા અને બાપ બન્ને તરફથી એને હિંમતનો વારસો મળ્યો હતો બન્ને પક્ષની નવ પેઢીઓએ અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી અમેરિકામા પગ સ્થિર કર્યો હતો. એના બાપે જગલમાં પોતાને હાથે પોતાનુ ઘર બાધ્યુ હતુ. જ્યારે ત્યા વસ્તી ધીમે ધીમે વધીને શહેર થયુ ત્યારે એ ઇમારતી લાકડાનો અગ્રેવાન વેપારી થયો હતો એના મિત્ર છોકરીનુ નામ ફ્રાસીસ (ફ્રેની) મટીલ્ડા પાડી આપ્યુ હતુ

પ્રથમ લગ્ન નિષ્ફળ નીવડયા પછી ફ્રેનીએ ક્ષય રોગથી પીડાતા એક યુવાન લેખક સાથે સ્નેહલગ્ન કર્યું એણે કુદરતી પ્રેરણાથી જ સમજી લીધુ કે યુવાનમાં અદ્ભુત પતિભા છે અને જો માત્ર એને કોઈ પણ પ્રકારે જીવતો રાખી શકાય તો જગતને એક અમર લેખક મળે. ત્યારથી ફ્રેનીનુ જીવન એ ક્ષયરોગ, સામેનુ યુદ્ધ બની ગયુ યુવાનના જીવન માટે યમ સાવિત્રીનુ દ્વદ્વ શરૂ થયુ પતિને આરોગ્ય મળે એવી અનુકૂળ હવા પાણી શોધવામા એણે વર્ષો વીતાવી નાખ્યા.

ઘણી જગ્યાએ એને હાર મળી. આખરે કોઈએ સલાહ આપી કે રોગીને દરીયાની

સફર શરૂ થઈ જાઓ અને સાગરો વખત દરીયા પર જ રાખો. ધરતીને મુઆ જ્યાના જુહાર કરી ફેની પતિને વહાણમાં સફરે શરૂ થઈ, પેસિફિક મહાસાગરનો દરીયાઈ નકશો તે વખતે થયેલો નહિ એટલે વહાણ ક્યાનાં ક્યાં ઘસડાઈ જાય. વહાણના ખલાસીઓ સિવાય કોઈ માનવ જાતના વરસો સુધી દર્શન જ ન થાય. દરદીની સારવારનો બધો જ ભાર એનો એકલીના ઉપર નહિ કોઈ દાક્તરી મદદ, નહિ કોઈ સલાહકાર. કેટલાંએ ભયંકર વાવાઝોડાં અનુભવ્યાં, કિનારાના જંગલી માણસોના હાથમાંથી કેટલીવાર મહામુશ્કેલીએ પ્રાણ બચાવ્યા. કોઈક વખત વહાણ ખરાબે ચઢી તુટી ગયું.

એ કુમળી લાગણીવાળા સ્વભાવની હતી. પણ એક વખત એક નાના વહાણમાં પચ્ચીસ પુરુષો સાથે એને રહેવાનું આવ્યું. મસાલે બાળવાની કોઈ ઓરડી નહિ, એક જ મોટા ઓરડામાં પથરેલા કપડાં વગરના માણસો સાથે સુવાનું. પવનના સપાટા એવા આવે કે જાણે હમણાં વહાણ ઉંધું વળી જશે. અને એવામાં પણ જ્યાં પરાણે બે ચાર કોળીયા ખાવે કે મોટા રાક્ષસી કદના વહા આવી એની ખબરો કરવા માંડે!

એના પતિના બાંકડા પાસે એ એક પાટિયા પર જ સૂઈ રહેતી તૈયાર જ રાખતી. ખલાસીઓ એ સૂતી હોય ને રસોઈ કરનાર ખીમો કૂકતા વહાણના રસોડામાં આગળ કરતાં બુમો એના પગ કચરીને જાય. ઉપરની બારીમાંથી વરસાદનું પાણી પડે ત્યારે ફેની ઉંઘતા પતિ ઉપર છત્રી ધરીને આખી રાત બેઠી રહે. કોઈ વાર આકાશમાં તમામ તારાઓ મળે માટે એને બપોરીઓ ઉપરથી ઉતરે, કોઈના માથામાં વા પડી બેઠી પર બળ પેટી મળ હોય તે એને કારણથી કાઢવા પડે કે મુકદ્દમે રોકેલો

થઈ ગયેલા હાથ પર વરસાદથી પલળેલા પાટા બાંધવા પડે.

આવી પારાવાર મુશ્કેલીઓમાં પણ એ હિંમત હારી નહિ કારણ એણે જોયું કે પતિની તબીયતમાં ધીમો સુધારો થતો હતો. એક ધન્ય દિવસે ફેનીએ વહાણના આગલા ભાગમાં પોતાના પતિને ખુલ્લે પગે ઉભો માછલીઓ પકડવાનો પ્રયત્ન કરતો હસતો ઉભેલો જોયો. અંધારા ઓરડાઓમાં રાત દિવસ ચાકરી કરી વરસો વીતાવ્યા પછી એને આમ સશક્ત ઉભેલો જોઈ ફેનીની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં. યમરાજ સાથેના યુદ્ધમાં સાવિત્રી જીતી હતી!

ધરતિ જોવાની સમૂળગી આશા એક વખત મૂકી દીધેલી પણ છેવટે પતિને અનુકૂળ આવે એવા હવાપાણીવાળી જગ્યા જોઈ સામોઆની આર્કિપેલેગોમાં એમણે ઘર બાંધ્યું. ગાઢ જંગલમાં પહાડ નજીક થોડી જમીન સાફ કરી ત્યાં વિશાળ ઘર બાંધવા માંડ્યું. ચારે તરફ જંગલમાં ઝાડ પરથી ફુલની સુવાસ ફેલાતી અને પેસીફીક મહાસાગરને મળવા દોડતા પાંચ પ્રચંડ ઝરણાંનું સંગીત દિવસ રાત દિવસ સંભળાયા કરતું. દંપતીના જીવનમાં આ મોટી સુખી ચાર વર્ષ હતાં.

અનેક મુશ્કેલીઓના સામના કરી જગતમાં મગરૂર કરનાર બાપદાદાઓનું લોહી ફેનીની વહારે આવ્યું. એનો પતિ તો લખવામાં રહ્યો રહેતો. એટલે ઘર બાંધવાની બધી જુમ્મેદારી ફેનીની જ હતી. ઉંચી જગ્યાએ કે ડુંગરની પાસે પર ઉભી રહીને એ દરિયા મજુરોને કામ બતાવતી એની હાજરીથી જ કામદારોને પ્રેરણા મળતું કામ કરતા એને દિન પોતાની બગાવા બીજા નીચા નોકી એ ખોડ માણા ને બોલાવ કુદરત બોલ મજાનું

જો જો આળસ કરતા નહિ બાઇ સાહેબને ચારે તરફ ફરતી આખો છે જેવા એ સુદર છે તેવુ જ સુદર આપણે એમના માટે ઘર બાંધવુ જોઇએ

ઘર બધાઇ રહ્યું ત્યા સુધી એક જેમતેમ બાંધેલા ઝુપડામા બન્ને રહેતા હતા એણે એક સખી ઉપરના પત્રમા લખ્યુ હતું "ખીટી ઉપર મારા કપડા જોડે ઘોડાની લગામો લટકે છે એના પર કાસકીને દુધ પ્રસની સાથે સુથારના હથીયાર પણ પડેલા છે ભીત ઉપર ભાલો, બદુક, માછલીના તેમજ જાનવરને માણસના દાતની હારોને શખલાની માળાઓ લટકે છે મારો નાનો સરખો ખાટલો તો આવી જગામા જાણે ભૂલમા મૂકાઇ ગયેલી ચીજ જેવો દેખાય છે "

પહાડના એક ઝરણા આસપાસ બધ બાંધી લઇ એણે ઘરમા નળ પણ આણ્યા ને કુટુબની મુશ્કેલી ટાળી. મજૂરીનુ કામ મોટે ભાગે ત્યાના લોકો કરતા, તોપણ ઘણી વાર એ જાતે પણ કામ કરવા લાગતી

ફેનીના સ્વભાવમા પરસ્પર વિરોધી તત્વો ઘણા હતા અજાણ્યાથી એ શરમાતી છતા ભયકર મુશ્કેલીઓમા અસીમ ધૈર્ય દેખાડતી. સૌ કોઇ પાસે સહાનુભૂતિની આશા રાખતી તે છતા સામાને હુકમ કરવાની અદ્દભૂત શક્તિ તેનામા હતી, અને અણીને વખતે ઉલટા બીજા એની મદદ માટે દોડી જતા જરૂર પડયે વજ્ર જેવી કઠોર થઇ શકતી પણ ક્ષમા આપવી એ જ સૌને જીતવાનો રસ્તો છે એ એનુ જીવનસુત્ર હતુ નિડર ઘોડેસ્વાર અચૂક નિશાનબાજ, પ્રતિભાશાળી લેખિકા, નાવિક, હોશિયાર માળી અત્યત કુશળ રસોઇ કરનાર અને અજોડ નર્સ એ બધુ એ ફેનીની વ્યક્તિત્વમા હતુ નિષ્ઠા એ એનો મુખ્ય સદ્દગુણ હતો અને સ્વજનો માટે ગમે તેવા સાચા જુઠા સાભળવા છતા એની નિષ્ઠા ડગતી નહિ

હાસ્યરસ પીછાણવાની એની શકિત તીવ્ર હતી કદિ મોટેથી હસવાની ટેવ નહોતી, પણ બધા હસતા હોય ત્યા એનુ સરળ ધીમુ, હાસ્ય સાથે ભળતુ એના સ્વભાવના વૈવિધ્યને લઇને એના મિત્રો પણ દરેક પ્રકારના હતા. ધૂળધોયા અમીર ઉમરાવોની ઓધે હવાઈ ટાપુનો રાજા એક દારૂની દુકાનનો માલિક, નામચીન લેખકો, કળાકારો બધાનો એમા સમાવેશ થતો. પ્રખ્યાત નાટય લેખક જેમ્સ બેરી કોઇ જોડે બોલતો નહિ તે ફેની સાથે કલાકો સુધી વાતો કરતો, એક ટાપુનો રાજા જેણે પોતાના પ્રજાજનોની નિર્દય કતલ કરાવેલી તે પણ ફેની મુલાકાત આપીને પાછી ગઇ ત્યારે બાળક માફક રડી પડેલો ! સાનફ્રાન્સિસ્કોના એક પત્રકારે એને એક વખત ભીંડમાજ જોયેલી છતા કહેલુ કે " એ એક સ્ત્રી એવી છે કે જેને માટે પુરૂષ પોતાના પ્રાણ પાથરે "

જ્યારે ઘર બધાયુ ત્યારે તેણે સ્કોટલેન્ડથી સરસામાન લાવી શણગાર્યું અને ધામધુમથી વાસ્તુ કર્યું ફેનીને માટે એ મહાન ઉત્સવ હતો. એ વીરાગનાના ત્યાગ, સાહસશક્તિ અને પ્રેમનુ અમૂલ્ય ફળ પ્રાપ્ત થયુ હતુ એનો પતિ તે સુવિખ્યાત લેખક રોબર્ટ લુઇ સ્ટીવન્સન " ટ્રેઝર આઇ લેન્ડ " અને " ડો. જેકીલ એન્ડ મિ હાઇડ" જેવી અમર કૃતિઓ લખી કીર્તિ સરણીને સૌથી ઉપલે પગથીયે ચડ્યો હતો એણે ૩૦ પુસ્તકો લખ્યા હતા પોતાની છેલ્લી નવલકથા એણે પત્નીને અર્પણ કરી પોતાનુ ઋણ દર્શાવ્યુ હતુ તુ આ લખાણ ગ્રહણ કર એ તારૂ જ છે કારણ કોણે તલવાર વીઝી યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યુ ! કોણે હોલવાઇ જતા અગારા ફુકી ફુકીને પ્રજ્વાળ્યા ? લક્ષ્ય ઉચુ ને ઉચુ કોણે રાખ્યુ !

વખાણ્યું કે નિંદાને ઠોકરે કોણે મારી ! તારા સિવાય કોઇએ નહિ."

દૈવથી એમનું સુખ ખમાયું ન હોય તેમ આ પછી થોડે વખતે સ્ટીવન્સન પર મૃત્યુનો પંજો પડ્યો જે રાજરોગ સામે ફેનીએ સહજ યુદ્ધ ખેલ્યું હતું તે નહિ પણ બીજા જ રોગ-ક્ષયવાએ-એને ઘેરી લીધો ને કાળના ગ્હેરામાં ધકેલ્યો. ગામના સામાઓના લોકોએ એનું શબ પહાડ પર લઇ જઇ દાટ્યું. માત્ર ૧૪ વર્ષ જ આ પતિપત્નીનું સહજીવન ટક્યું હતું. વીસ વર્ષ પછી ફેની એજ કબરમાં સૂતી. એની કબર પરનો લેખ જે એના પતિએ એને વિષે લખેલી લીટીઓ છે તે એને સાચી અંજલિ અર્પે છે —

"Teacher, tender Comrade wife,
A fellow-farer true through life,
Heart whole and soul free
The August Father gave to me"

[ફેનીના હૌરિસ અને Three wise Fools The Seventh Heaven વગેરે નાટકોના લેખક ઓરિટ સ્ટ્રોમના લેખ ઉપરથી]

બૃહદ્ ગુજરાતની ગુજરાતી અંગ્રેજી કૉલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને માટે

નિબંધ હરિફાઇ

સ્વર્ગસ્થ કરસનદાસ મૂળજી સ્મારક ફંડોળની યોજના મુજબ તમામ ગુજરાતી બોલતા કૉલેજોના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને જાહેર નિમંત્રણ આપવામાં આવે છે કે એમણે ગુજરાતી ભાષામાં "સમાજ અને કાયદો" એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૪૦ થી ૫૦ ફુલ્સકૅપ કાગળના કાનો લખી તા. ૩૦-૬-૪૮ સુધીમાં નીચેને સરનામે સીલબંધ પરબીડિયામાં, રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી જે કૉલેજમાં અને જે વર્ષમાં પોતે ભણતા હોય તેની વિગત, સર્ટિફિકેટ અને પોતાના સરનામા સાથે, મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના એવી રીતના આવેલા નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ નીમેલી ત્રણ વિદ્વાનોની સમિતિ પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુપરત થશે, તેમ વિદ્યાર્થિનીઓના નિબંધોમાંથી એ જ રીતે જેનો નિબંધ પસંદ થશે તેને રૂ. ૫૦) સુપરત થશે. એમ બે ઇનામો આપવામાં આવશે. એ બે નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય હશે, તેનો નિબંધ સોમવાર તા. ૨૫-૭-૪૮ ની જાહેર સભામાં વંચાવામાં આવશે. પસંદ થયેલા નિબંધો માટે કરવાનો અધિકાર શ્રી ફા. ગુ. સભાનો રહેશે. વિશેષ જરૂરી વિગત માટે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.

નોંધ: આ હરિફાઇ ગુજરાતી બોલતી પ્રજાના બે ભાગો માટે ખુલ્લી છે.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર,
૩૬૫ વિઠ્ઠલભાઇ પટેલ રોડ,
મુંબાઇ, ૪
તા. ૨૦-૩-૧૯૪૮

રા. હરપ્રસાદ છગનલાલ રાવલ
સહાયક મંત્રી,
શ્રી ફા. ગુ. સભા, મુંબઇ

જો જો આળસ કરતા નહિ બાઇ સાહેબને ચારે તરફ ફરતી આંખો છે જેવા એ સુંદર છે તેવુ જ સુંદર આપણે એમના માટે ઘર બાંધવુ જોઇએ

ઘર બધાઇ રહ્યું ત્યા સુધી એક જેમતેમ બાંધેલા ઝુંપડામા બન્ને રહેતા હતા એણે એક સખી ઉપરના પત્રમા લખ્યુ હતુ "ખીંટી ઉપર મારા કપડા જોડે ઘોડાની લગામો લટકે છે એના પર કાસકીને ટુથ બ્રસની સાથે સુથારના હથીયાર પણ પડેલા છે ભીંત ઉપર ભાલો, બંદુક, માછલીના તેમજ જાનવરને માણસના દાતની હારોને શંખલાની માળાઓ લટકે છે મારો નાનો સરખો ખાટલો તો આવી જગામા જાણે ભૂલમા મૂકાઇ ગયેલી ચીજ જેવો દેખાય છે "

પહાડના એક ઝરણા આસપાસ બંધ બાંધી લઇ એણે ઘરમા નળ પણ આણ્યા ને કુટુંબની મુશ્કેલી ટાળી. મજુરીનુ કામ મોટે ભાગે ત્યાના લોકો કરતા, તોપણ ઘણી વાર એ જાતે પણ કામ કરવા લાગતી.

ફેનીના સ્વભાવમા પરસ્પર વિરોધી તત્વો ઘણા હતા અજાણ્યાથી એ શરમાતી છતા ભયંકર મુશ્કેલીઓમા અસીમ ધૈર્ય દેખાડતી સૌ કોઇ પાસે સહાનુભૂતિની આશા રાખતી તે છતા સામાને હુકમ કરવાની અદ્દભૂત શક્તિ તેનામા હતી, અને અણીને વખતે ઉલટા બીજા એની મદદ માટે દોડી જતા જરૂર પડયે વજ્ર જેવી કઠોર થઇ શકતી પણ ક્ષમા આપવી એ જ સૌને જીવવાનો રસ્તો છે એ એનુ જીવનસૂત્ર હતુ નિડર ઘોડેસ્વાર અચુક નિશાનબાજ, પ્રતિભાશાળી લેખિકા, નાવિક, હોંશિયાર માળી અત્યંત કુશળ રસોઇ કરનાર અને અજોડ નર્સ એ બધુ એ ફેનીની વ્યક્તિત્વમા હતુ નિષ્ઠી એ એનો મુખ્ય સદ્દગુણ હતો અને સ્વજનો માટે ગમે તેવા સાચા જુઠા સાભળવા છતા એની નિષ્ઠા ડગતી નહિ

હાસ્યરસ પીછાણવાની એની શક્તિ તીવ્ર હતી કદિ મોટેથી હસવાની ટેવ નહોતી, પણ બધા હસતા હોય ત્યા એનું સરળ ધીમુ, હાસ્ય સાથે ભળતુ એના સ્વભાવના વૈવિધ્યને લઇને એના મિત્રો પણ દરેક પ્રકારના હતા. ધૂળધોયા અમીર ઉમરાવોની સાથે હવાઈ ટાપુનો રાજા એક દારૂની દુકાનનો માલિક, નામચીન લેખકો, કળાકારો બધાનો એમા સમાવેશ થતો પ્રખ્યાત નાટય લેખક જેમ્સ બેરી કોઇ જોડે બોલતો નહિ તે ફેની સાથે કલાકો સુધી વાતો કરતો, એક ટાપુનો રાજા જેણે પોતાના પ્રજાજનોની નિર્દય કતલ કરાવેલી તે પણ ફેની મુલાકાત આપીને પાછી ગઇ ત્યારે બાળક માફક રડી પડેલો ' સાનફ્રાન્સિસ્કોના એક પત્રકારે એને એક વખત ભીંડમાજ જોયેલી છતા કહેલુ કે " એ એક સ્ત્રી એવી છે કે જેને માટે પુરુષ પોતાના પ્રાણ પાથરે. "

જ્યારે ઘર બંધાયુ ત્યારે તેણે સ્કોટલેન્ડથી સરસામાન લાવી શણગાર્યું અને ધામધુમથી વાસ્તુ કર્યું ફેનીને માટે એ મહાન ઉત્સવ હતો એ વીરાંગનાના ત્યાગ, સાહસશક્તિ અને પ્રેમનુ અમૂલ્ય ફળ પ્રાપ્ત થયુ હતુ એનો પતિ તે સુવિખ્યાત લેખક રોબર્ટ લુઇ સ્ટીવન્સન " ટ્રેઝર આઇલેન્ડ " અને " ડૉ. જેકીલ એન્ડ મિ. હાઇડ" જેવી અમર કૃતિઓ લખી કીર્તિ સરણીને સૌથી ઉપલે પગથીયે ચઢયો હતો. એણે ૩૦ પુસ્તકો લખ્યા હતા પોતાની છેલ્લી નવલકથા એણે પત્નીને અર્પણ કરી પોતાનુ ઋણ દર્શાવ્યુ હતુ. તુ આ લખાણ ગ્રહણ કર એ તારૂ જ છે કારણ કોણે તલવાર વીઝી યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યુ ! કોણે હોલવાઇ જતા અંગારા ફુકી ફુકીને પ્રજ્વાળ્યા ! લક્ષ્ય ઉંચુ ને ઉંચુ કોણે રાખ્યુ !

વખાણું કે તેને કોણે ઠોકરે ઠોકે માર્યો? તારા સિવાય કોઈએ નહિ."

દૈવથી એમનું સુખ ખમાયું ન હોય તેમ આ પછી થોડે વખતે સ્ટીવન્સન પર મૃત્યુનો પંજો પડ્યો. જે રાજરોગ સામે હેનીએ સાત યુદ્ધ ખેલ્યું હતું તે નહિ પણ બીજા જ રોગ-લકવાએ-એને ઘેરી લીધો ને કાળના મોંમાં ધકેલ્યો. ગામના સામાઓના લોકોએ એનું શબ પહાડ પર લઈ જઈ દાટ્યું. માત્ર ૧૪ વર્ષ જ આ પતિપત્નીનું સહજીવન ટક્યું હતું. વીસ વર્ષ પછી હેની એજ કબરમાં સૂતી. એની કબર પરનો લેખ જે એના પતિએ એને વિષે લખેલી લીટીઓ છે તે એને સાચી અંજલિ અર્પે છે –

"Teacher, tender Comrade wife,
A fellow-farer true through life,
Heart whole and soul free
The August Father gave to me"

[હેનીના હીરોઈન અને Three wise Fools, The Seventh Heaven વગેરે નાટકોના લેખક આર્થિક સ્ટ્રોમના લેખ ઉપરથી]

બૃહદ્ ગુજરાતની ગુજરાતી અંગ્રેજી કૉલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને માટે

નિબંધ હરિફાઈ

સ્વર્ગસ્થ કરસનદાસ મૂળજી સ્મારક ભંડોળની યોજના મુજબ તમામ ગુજરાતી બોલતા કૉલેજોના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને જાહેર નિમંત્રણ આપવામાં આવે છે કે એમણે ગુજરાતી ભાષામાં "સમાજ અને કાયદો" એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૪૦ થી ૫૦ ફૂલસ્કેપ કાગળના પાનાં લખી તા. ૩૦-૬-૪૯ સુધીમાં નીચેને સરનામે સીલબંધ પરબીડિયામાં, રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી, જે કૉલેજમાં અને જે વર્ગમાં પોતે ભણતાં હોય તેની વિગત, સર્ટિફિકેટ અને પોતાના સરનામા સાથે, મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના એવી રીતના આવેલા નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ નીમેલી ત્રણ વિદ્વાનોની સમિતિ પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું ઈનામ, તેમ વિદ્યાર્થિનીઓના નિબંધોમાંના એ જ રીતે જેનો નિબંધ પસંદ થશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું ઈનામ, એમ બે ઈનામો આપવામાં આવશે. એ બે નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય ઠરશે, તેનો નિબંધ સોમવાર તા. ૨૪-૭-૪૯ ની જાહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. પસંદ થયેલા નિબંધો પ્રકટ કરવાનો માલિકીહક્ક શ્રી ફા. ગુ. સભાનો રહેશે. વિશેષ જરૂરી વિગત માટે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.

નોંધ: આ હરિફાઈ ગુજરાતી બોલતી સઘળી કોમો માટે ખુલ્લી છે.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર,
૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
તા. ૨૦-૩-૧૯૪૯

શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ
સહાયક મંત્રી,
શ્રી ફા. ગુ. સભા, મુંબઈ

પાદપૂર્તિ હરિફાઈ

શ્રી ઍલીસબ્રિજ મહિલા સમાજ–અમદાવાદ તરફથી પાદપૂર્તિની હરિફાઈ સ્ત્રીઓ માટે યોજવામાં આવી હતી તેમાં નીચેની ચાર પંક્તિઓ આપેલી હતી—

૧ આશા સ્વપ્ન ગયું ઊડી ઊર થકી ભ્રાન્તિ ઠરી કલ્પના
(શાર્દૂલ વિક્રિડિત)

૨. કોટવાળને દંડે ચોર
(ચોપાઈ)

૩. ફરતાં નજર ગુજરાતમાં ઓળા દિસે દુષ્કાળના
(હરિગિત)

૪. જેની જોડ જડે નહિં જગતમાં તે શું ફરી ના મળે ?
(શાર્દૂલ વિક્રિડિત)

આ હરિફાઈમાં અમદાવાદ શહેરની બહાર રહેનારને પણ ભાગ લેવા માટે આમંત્રણ મોકલ્યું હતું એકંદરે ચૌદ બહેનો એ પોતાના કાવ્યો કરીને મોકલ્યા હતાં તેનું નિરીક્ષણ કરવાનું કામ શ્રી. ઝીણાભાઈ દેસાઈ (સ્નેહરશ્મિ) અને અધ્યાપક શ્રી અનંતરાય રાવળને સોંપવામાં આવ્યું હતું તા. ૧૦–૩–૪૯ ને દિવસે ઍલિસબ્રિજ મહિલા સમાજે યોજેલા મેળાવડામાં હરિફાઈમાં આવેલાં કાવ્યોનું વાચન થયું હતું અને નિરિક્ષકોએ પરિણામ જાહેર કર્યું હતું તેમાં નીચે પ્રમાણે ક્રમ જાહેર થયો હતો

ઇનામને પાત્ર (૧) શ્રી. ચંદ્રિકાબહેન પાઠકજી (સુરત) (૨) જયમનબહેન પાઠકજી (સુરત) (૩) શ્રી સરોજીનીબહેન મહેતા (મુંબઈ) પછીના ચાર બહેનોની પંક્તિઓ પ્રશંસનીય ગણાતી હતી (1) શ્રી, મંદાકિની દવે (સુરત) (૨) દક્ષાબહેન મહેતા (વડોદરા) (૩) સરલાબહેન દેસાઈ (અમદાવાદ) (૪) હસુમતિ ધીરજલાલ દેસાઈ (અમદાવાદ). પહેલા નંબરના ત્રણ બહેનોને શ્રી. નિપુણિકાબહેન, ઘોઘારી તરફથી રૂ ૧૦ નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું અને શ્રી. વિદ્યાબહેન નીલકંઠ તરફથી પ્રશંસનીય કાવ્યો માટેના ચાર બહેનોને પુસ્તકો આપવામાં આવ્યા હતા, અને બીજા હરિફાઈમાં ઊતરેલા બહેનોને ધન્યવાદ આપ્યો હતો, ચાર પંક્તિઓ જે આપવામાં આવી હતી તેના મૂળ કાવ્યો નીચે પ્રમાણે છે અને તે શ્રી. વિદ્યાબહેન નીલકંઠે તૈયાર કરેલા હતાં, સમાજ તરફથી શ્રી. વિદ્યાબહેનનો તેમજ નિરીક્ષક ભાઈઓનો અને શ્રી નિપુણિકાબહેન ઘોઘારીના આભાર માનવામાં આવ્યો હતો.

હરિફાઈ માટેના કાવ્યો (છેલ્લી પંક્તિ આપવામાં આવી હતી.)

૧

દુખો સૌ ટળશે, સદા સુખ થશે, સ્વાતંત્ર્ય સિદ્ધિ થતા
...શું શાન્ત નિરંતર મહી, જાતા બધી આપદા
...પરા અતિ બુરી, પીડા અને યાતના
... સરી ઉર થકી, ભ્રાન્તિ ઠરી કલ્પના

૨

આજ્ઞાકારી સ્ત્રી જો નમે,
છતાં પુરુષ સામો થઈ દમે
અન્યાયો ચાલે જ્યાં ઘોર
કોટવાળને દંડે ચોર

૩

લીલી ભૂમિ દેખાય નહિ, તે રાન સરખી બની રહી.
ફરી મેઘરાજે અવકૃપા, જનતા બની ગઈ બાપડી
જળ ઘાસ વિણ પશુઓ બિચારાં દુઃખ ખમતાં કારમાં
કરતાં નજર ગુજરાતમાં, ઓળા દિસે દુષ્કાળના

૪

જેણે દેશ સમસ્તને જગાવિયો, સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધે જવા,
જેણે પાઠ પઢાવિયા અજનવા, શાન્તિ અને સત્યના,
જેનું શુદ્ધ મનોબળ અને આદર્શોના કળે
જેની જોડ જડે નહિં જગતમાં, તે શું ફરી ના મળે

ઈનામને પાત્ર થએલા કાવ્યો

૧ ગરવી અમારી ગુર્જરી આક્રન્દ, આજે કાં કરે ?
રસકસ રહ્યા નહિ કે ધરામાં, જીવનગા તેથી રડે ?
જળહીન સરિતા, ને ધરા ધનધાન્ય ચેતનહીન છે,
રસહીન માનવ ઉરો બન્યા, આનન્દ ત્યાં ક્યાંથી વસે ?
સાહિત્ય સ્વામી કે જતાં સૂની બની છે ગુર્જરી,
ક્યાંથી મળે નૂતન પ્રેરણા ? રસ મેઘ નભ ગરજે નહિ.
જે ઘૂમતી ઉન્નત શિરે તે આજ અબળા દીન આ,
કરતાં નજર ગુજરાતમાં ઓળા દિસે દુષ્કાળના
—શ્રી [illegible]

---

૨ સ્વાતંત્ર્યે જગ ચૈતન્ય, જીવનમાં, જે ઓ ઘણું જીવીને
આણ્યો ઘેર સ્વરાજ, યુદ્ધભૂમિને રક્તેથી રંગ્યા વિના
તેવો વૈષ્ણવ એક, કો સ્વજનના હસ્તે હણાયો અરે
જેની જોડ જડે નહિ જગતમાં તે શું ફરી ના મળે ?
—શ્રી જયમનગૌરી પાઠક

પાદપૂર્તિ હરિફાઈ

શ્રી ઍલીસબ્રિજ મહિલા સમાજ-અમદાવાદ તરફથી પાદપૂર્તિની હરિફાઈ બહેનો માટે યોજવામા આવી હતી. તેમા નીચેની ચાર પંક્તિઓ આપેલી હતી—

૧ આશા સ્વપ્ન ગયુ ઊડી ઊર થકી ભ્રાન્તિ ઠરી કલ્પના
(શાર્દૂલ વિક્રિડિત)

૨. કોટવાળને દંડે ચોર
(ચોપાઈ)

૩ ફરતા નજર ગુજરાતમા ઓળા દિસે દુષ્કાળના
(હરિગિત)

૪. જેની જોડ જડે નહિ જગતમા તે શુ ફરી ના મળે ?
(શાર્દૂલ વિક્રિડિત)

આ હરિફાઈમા અમદાવાદ શહેરની બહાર રહેનારને પણ ભાગ લેવા માટે આમંત્રણ મોકલ્યુ હતુ એકદરે ચૌદ બહેનો એ પોતાના કાવ્યો કરીને મોકલ્યા હતાં. તેનુ નિરીક્ષણ કરવાનુ કામ શ્રી. ઝીણાભાઈ દેસાઈ (સ્નેહરશ્મિ) અને અધ્યાપક શ્રી. અનતરાવ રાવળને સોપવામા આવ્યુ હતુ તા ૧૦-૩-૪૯ ને દિવસે ઍલિસબ્રિજ મહિલા સમાજે યોજેલા મેળાવડામા હરિફાઈમા આવેલા કાવ્યોનુ વાચન થયુ હતુ અને નિરિક્ષકોએ પરિણામ જાહેર કર્યું હતુ. તેમા નીચે પ્રમાણે ક્રમ જાહેર થયો હતો.

ઇનામને પાત્ર. (૧) શ્રી. ચદ્રિકાબહેન પાઠકજી (સુરત) (૨) જયમનબહેન પાઠકજી (સુરત) (૩) શ્રી. સરોજીનીબહેન મહેતા (મુબઈ) પછીના ચાર બહેનોની પંક્તિઓ પ્રશસનીય જણાતી હતી. (૧) શ્રી, મદાકિની દવે (સુરત) (૨) દક્ષાબહેન મહેતા (વડોદરા) (૩) સરલાબહેન દેસાઈ (અમદાવાદ) (૪) હસુમતિ ધીરજલાલ દેસાઈ (અમદાવાદ) પહેલા નબરનાં ત્રણ બહેનોને શ્રી નિપુણિકાબહેન, પોધારી તરફથી રૂ ૧૦ નુ ઇનામ આપવામા આવ્યુ હતુ અને શ્રી વિદ્યાબહેન નીલકઠ તરફથી પ્રશસનીય કાવ્યો માટેના ચાર બહેનોને પુસ્તકો આપવામા આવ્યાં હતા, અને બીજા હરિફાઈમાં ઊતરેલા બહેનોને ધન્યવાદ આપ્યો હતો, ચાર પંક્તિઓ જે આપવામા આવી હતી તેનાં મૂળ કાવ્યો નીચે પ્રમાણે છે અને તે શ્રી વિદ્યાબહેન નીલકંઠે તૈયાર કરેલા હતાં, સમાજ તરફથી શ્રી. વિદ્યાબહેનનો તેમજ નિરીક્ષક ભાઈઓનો અને શ્રી. નિપુણિકાબહેન પોધારીના આભાર માનવામાં આવ્યો હતો.

હરિફાઈ માટેના કાવ્યો (છેલ્લી પંક્તિ આપવામા આવી હતી.)

૧

દુઃખો સૌ ટળશે, સદા સુખ થશે, સ્વાતંત્ર્ય સિદ્ધિ થતા
આપ્યું પોકળ શાન્ત નિદર મહી, જાતા બધી આપદા.
આવી વિઘ્ન પરંપરા અતિ બુરી, પીડા અને યાતના
આશા સ્વપ્ન ગયું સરી ઉર થકી, ભ્રાન્તિ ઠરી કલ્પના.

૨

આજ્ઞાકારી સ્ત્રી જે નમે,
છતાં પુરૂષ સામો થઈ દમે
અન્યાયો ચાલે જ્યાં ઘોર
કોટવાળને દંડે ચોર

૩

લીલી ભુમિ દેખાય નહિ, વે રાન સરખી બની રહી.
કરી મેઘરાજે અવકૃપા, જનતા બની ગઈ ગાભરી
જળ ઘાસ વિણ પશુઓ બિચારાં દુઃખ ખમતા કારમા.
કરતાં નજર ગુજરાતમા, ઓળા દિસે દુષ્કાળના

૪

જેણે દેશ સમસ્તને જગાવિયો, સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધે જવા,
જેણે પાઠ પઢાવિયા અવનવા, શાન્તિ અને સત્યના,
જેનું શુદ્ધ મનોબળ અને આદર્શોના કળે
જેની જોડ જડે નહિ જગતમાં, તે શું ફરી ના મળે.

ઈનામને પાત્ર થએલા હાઈપો

૧ ગરવી અમારી ગુર્જરી આક્રંદ, આજે કાં કરે !
રસકસ રહ્યા નહિ કે ધરામા, જીવનગા તેથી રડે !
જળહીન સરિતા, ને ધરા ધનધાન્ય ચેતનહીન છે,
રસહીન માનવ ઉરાબન્યા, આનંદ ત્યાં ક્યાંથી વસે !
સાહિત્ય સ્વામી કે જતા સૂની બની છે ગુર્જરી,
ક્યાંથી મળે નૂતન પ્રેરણા ? રસ મેઘ નભ ગરજે નહિ.
જે ઘૂમતી ઉન્નત શિરે તે આજ અબળા દીન આ,
કરતા નજર ગુજરાતમાં ઓળા દિસે દુષ્કાળના
—શ્રી ઊર્મિલાબેન પાઠક

---

૨ સ્વાતંત્ર્યે જગ ચેતવ્યું, જીવનમા, જ મેં ઘણા જીવીને
લાવ્યો ઘેર સ્વરાજ, યુદ્ધભૂમિને રક્તેથી રંગ્યા વિના
તેવો વૈષ્ણવ જોડ, કો સ્વજનના હસ્તે હણાયો અરે
જેની જોડ જડે નહિં જગતમાં તે શું ફરી ના મળે !
—શ્રી જયમનગૌરી પાઠક

---

૩ જિહ્વા એ વળી લેખિની મહી વસ્યા જેને શ્રી વાગેશ્વરી
મેધાની પ્રતિભા થકી ખલકમા દીપાવ્યુ નારીત્વને,
કારાવાસ સહ્યો પ્રફુલ્લ વદને, એ હિન્દના બુલબુલે
જેની જોડ જડે નહિ જગતમાં, તે શું ફેરી ના મળે?
—શ્રી. સરોજીની મહેતા

પ્રશંસા પામેલાં કાવ્યો

૧ મન્ત્રો સ્વાર્પણના પઢાવી જગને, ચાલ્યો ઇ સુતો ગયો.
કર્ત્તવ્યે અધિકાર માનવતણો, કૃષ્ણે જનોને કહ્યો
'હિંસા માર્ગ ન ગ્રાહ્ય માનવ' કહી ગાંધીય ચાલ્યો ગયો
"જેની જોડ જડે નહિ જગતમાં તે શું ફેરી ના જડે?"
—શ્રી મહાકિની દવે

---

૨ કુંકુમાંકિત ભાલ, કંકણભર્યાં હાથો રૂડા શોભતા,
સ્વપ્નોમા વિહરી રહી, રસભર્યા દુષ્યન્તને રામના,
જાતી આજ પતિગૃહે નવવધુ, પહેલો ધરે પાય જ્યા
આશા સ્વપ્ન સરી ગયુ ઉર થકી, ભ્રાન્તિ કરી કલ્પના.
—શ્રી દક્ષાબહેન મહેતા

---

૩ ગુજરાત ગરવી હિન્દના, ઉદ્યાન જેવી જે હતી
ધન ધાન્યના ઢગલા હતા, ઘી દુધની છોળો હતી
ત્યાં કાળના વિકરાળ હાથે દીન વસમા આવીયા
ફેરતાં નજર ગુજરાતમાં ઓળા દીસે દુષ્કાળના. ૧

ખેતરો ખાલી દીસે છે, ઢોર દુરબળ ભૂખના
નહિં ઘાસચારો ધાન્યપાણી, જીવનની શી કલ્પના
બહુ રોગના ભોગો થયા છે માનવી પણ આપણા
ફેરતાં નજર ગુજરાતમા ઓળા દીસે દુષ્કાળના.
—શ્રી સરલાબહેન નૃસિંહધર દેસાઈ

---

૪ સત્ સાહિત્યનો નમતો પ્હોર,
દેખે ઉલટ રચનાનો દોર,
પરખે સ્વત્વ નિજને એ ચોર,
પણ જગ જૂઠે સાચો ચોર
ન્યાય તુલાનો ચાલે દોર
બહી લાંચ દેખાડે તોર,
વિપરિત ન્યાયે થાતો શોર.
'કોટવાળને દંડે ચોર'
—શ્રી વસમતિ પીતાંબરલાલ દેસાઈ.

દોષ કોનો?

શ્રી. ગજેન્દ્ર ક. મહેતા

[ગયા અંકથી ચાલુ]

' જ્યોત્સના સૂઈ ગઈ ? '

' હા, ક્યારની યે, પણ મને ખબર નહિ, પ્રતિમા ' કે તારાં રૂપની માદક તારી કંઈ પણ ધીમર મનને કચમચાવી નાખે એવો છે ' પણ જ સુંદર ગાય છે, શું તો '

ને જ્યોત્સના પણ ક્યાં સુંદર નથી ગાતી ? હું તો શિખી છું જ એની પાસે '

ને જ્યોત્સનાની સજાગ હાજરી ફરી જાગૃત થઈ ખરી થઈ ગઈ પરિણામે દેવેન્દ્રની આંખમાંથી મોહના પડળ ધીરે ધીરે ખસવા માંડ્યાં પત્નીનું રમ્ય સ્મરણ એના દિલને ઢંઢોળી રહ્યું

અને એ મોહના વશમાંથી છૂટવા મથામણ કરતુ હોય એનું દૂર ખસવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યું એણે પ્રયત્ન કર્યો એની એ જ સ્થિતિમાં ઉદ્ભવેલી, ગોદગતાને એ ન જ અવરોધી શક્યો.

' કાંઈ બીજું ગા, પ્રતિમા ' મને ખૂબ ગમે છે, ગીત ગાની ! '

ને ફરી પ્રતિમા ફરી મલકી ઊઠી, આછેરા તેજ પૂંજમાં એનો મલકતો ચહેરો દેવેન્દ્ર ધીમર જોઈ રહ્યો એણે ગીત બીજું ઉપાડ્યું વાતાવરણને ભરી દેતું

દેવેન્દ્રના હસ્ત હજુ પ્રતિમાને ખભે જ હોવા છતાં ગીતના મધુરા સામાન્યમાં સૌંદર્યનાં ઘેન ભર્યાં ઘેરાં બ ધા અને એ સ્પર્શ એના સારાય અંગ પ્રત્યંગમાં ઝણઝણી જ ગયો.

અજબ મધુરતી ઉલ્લાસે ઉદ્દામ એવામાં આવેગ સાથે ફાટી આવ્યો પણ જાણે ખભા ઉપર ઢોળ્યા બન્ને હસ્ત તરત જ નીચે ઢળ્યા સર્યા ને ગાઈ રહેલી મસ્ત પ્રતિમાના દેહને વિંટળાઈ વળ્યા.

ગીત એકાએક થીરમી ગયું, આ પ્રવૃતિ માટે છતાંય એ ગાનનો મીઠેરો રણકાર દેવેન્દ્રના હૈયા ઉપરથી હેઠો ન ઉતર્યો

ગીત એ તો કામ ઉત્તેજવાનું અનેરું એક અંગ, સાનિધ્યમાં મલકાતા મસ્ત સૌંદર્યમાં સંગીતના મીશ્રણ મેળવાય એટલે માનવહૈયાં હાથમાં ન રહે

દેવેન્દ્રના દિલમાં કો અજબ ગાન પ્રતિમાના સ્પર્શે રચાતું હતું. એણે આંખ મીંચી અને બન્ને હાથમાં વિંટાએલી યૌવનની નાજુક દેહલતા તરત જ એના દેહ સાથે જકડાઈ ગઈ

પ્રતિમા ગભરાઈ, એના જીવનમાં આવી રમત પ્રથમ જ એ અનુભવતી હતી. યૌવન-કાળના ઉંબરમાંથી જન્મેલી આવી રમતોની સ્મૃતિ અનુભવની ભૂમિકામાં પરિવર્તન પામતી હતી કે પછી વાસના-મોહના પ્રબળ વહેણમાં ધકેલાતી હતી, એ એનાથી ન સમજાયું

પ્રતિમા સજાગ બની ગઈ મગજ એનું ભમી ગયું અને આ દેવેન્દ્રના દેહમાં સમાઈ ગઈ

મંથનના ઓઠેરા ખ્યાલને સ્થગી કાયની કુમળી યૌવના ગુનુંહગારી રીતે એ પુરુષના ભુજ પાશમાં સ્થિર બની ગઈ ન હલી કે ન ચલી. એની આંખો એના દેહ પરના તમો-આચ્છાદન બનતા ગયા દેવેન્દ્રના સ્પર્શ માત્રે.

પણ ત્યાં તો ફરના પ્રબળ આવેગમાંથી ' રામ સમ્ ગુંજન જન્મ્યું ને પ્રતિમા આંખ

ચિંતનામૃત

રજૂ કરનાર રણજીતરાય

યુદ્ધમા ભાગ લેવો એ અહિંસાની સાથે ઘડ બેસે તેવુ નથી પણ કર્તવ્યનુ ભાન થવુ એ હમેશા દીવા જેવુ સ્પષ્ટ નથી હોતુ સત્યના પૂજારીને ઘણી વેળા ગોથા ખાવા પડે છે

અહિંસા વ્યાપક વસ્તુ છે હિંસાની હોળીની વચ્ચે સપડાયેલા આપણે પામર પ્રાણી છીએ 'જીવ જીવની ઉપર જીવે છે,' એ ખોટુ વાક્ય નથી મનુષ્ય એક ક્ષણ પણ બાહ્ય હિંસા વિના નથી જીવી શકતો ખાતા પીતાં, બેસતા ઉઠતા, બધી ક્રિયાઓમા, ઇચ્છા અનિચ્છાએ કઇક હિંસા તો કર્યા જ કરે છે તે હિંસામાથી નીકળવાનો તેનો મહાપ્રયાસ હોય, તેની ભાવનામાં કેવળ અનુકપા હોય, તે સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જતુનો પણ નાશ ન ઇચ્છે અને યથાશક્તિ તેને બચાવવાનો પ્રયાસ કરે તો તે અહિંસાનો પૂજારી છે તેની પ્રકૃતિમા નિરતર સયમની વૃદ્ધિ હશે, તેનામા નિરતર કરુણા વધતી હશે પણ કોઇ દેહધારી બાહ્ય હિંસાથી સર્વથા મુક્ત નહિ થઇ શકે

વળી અહિંસાના પડમા જ અદ્વૈત ભાવના રહેલી છે અને જો પ્રાણીમાત્રનો અભેદ હોય તો એકના પાપની અસર બીજાની ઉપર થાય છે તેથી પણ મનુષ્ય હિંસાથી કેવળ અસ્પૃષ્ટ નથી રહી શકતો. સમાજમા રહેલો મનુષ્ય સમાજની હિંસામા અનિચ્છાએ પણ ભાગીદાર બને છે જ્યારે બે પ્રજાઓ વચ્ચે યુદ્ધ થાય ત્યારે અહિંસાને માનનાર વ્યક્તિનો ધર્મ તે યુદ્ધને અટકાવવાનો છે તે ધર્મનુ જે પાલન ન કરી શકે, જેનામા વિરોધ કરવાની શક્તિ ન હોય, જેને વિરોધ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત ન થયો હોય તે યુદ્ધ કાર્યમા ભળે, અને ભળતો છતા તેમાથી પોતાને અને પોતાના દેશને તેમજ જગતને ઉગારવાની હાર્દિક કોશિષ કરે

× × ×

બદુકવાળ અને તેને મદદ કરનાર વચ્ચે અહિંસાની દૃષ્ટિએ કઇ ભેદ નથી જાણ્યો. જે માણસ લૂટારાની ટોળીમા તેની આવશ્યક ચાકરી કરવા, તેનો ભાર ઊચકવા, તે લૂટ કરતો હોય ત્યારે તેની ચોકી કરવા તે ઘાયલ થાય તો તેની સેવા કરવા રોકાય છે, તે લૂટને વિષે લૂટારાના જેટલો જ જવાબદાર છે એ પ્રમાણે વિચારતા લશ્કરમા ઘાયલની સારવાર કરવા જ કામમા રોકાઇ જનાર યુદ્ધના દોષમાથી મુક્ત નથી રહી શકતો

× × ×

સત્યનો આગ્રહી રૂઢિને વળગીને જ કઇ કાર્ય ન કરે, તે પોતાના વિચારને હઠપૂર્વક ન વળગે, તેમા દોષ હોવાનો સભવ હમેશાં માને, અને તે દોષનુ જ્ઞાન થાય ત્યારે ગમે તેટલા જોખમો હોય તે ખેડીને પણ તેનો સ્વીકાર ને પ્રાયશ્ચિત પણ કરે

× × ×

સત્યાગ્રહી તો છેતરાવાને જ જન્મે છે ના ! છેતરે તો છેતરનાર જ છેતરાય છે !

× × ×

જેમ માસ તેમ જાનવરનુ દૂધ પણ મનુષ્યનો ખોરાક નથી એ વસ્તુ પણ સાગી પામે હતી

× × ×

એવા સ્મરણો ઘણા છે કે જેનો મહાન આશય ઘણી વિપત્તિઓ ને વિરાધોમા મને

(કવર પેજ ૩ પર ચાલુ)

(પાન ૮૪ નુ ચાલુ)

મળી શકયો છે શ્રદ્ધાળુ આવા મીઠા સ્મર ણોમા જુએ છે કે ઈશ્વર દુ ખરૂપી કડવાં ઔષધો આપે છે તેની જ સાથે મૈત્રીના મીઠાં અનુપાનો પણ આપે છે

× × ×

વકીલાતના કામમા પણ સત્ય જાળ વીને કામ થઇ શકે

ધંધાર્થે કરેલી વકીલાત માત્રના મૂળમા જે દોષ રહેલો છે તેને આ સત્યની રક્ષા ઢાંકી નથી શકતી

× × ×

' મારો તો એવો અભિપ્રાય છે કે સજાના જેલ જવામા નથી પણ ચોરી કરવામા છે સજાનુ કામ તો થઇ ચુકયુ જેલ જવુ પડે તો તે પ્રાયશ્ચિત સમજો ખરુ પ્રાયશ્ચિત તો હવે પછી નાણુચોરી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞામા છે

× × ×

' સત્યાગ્રહી તરીકે મારો નિયમ જ છે કે કોઇની સામે કઈ પગનુ ભરવુ હોય તો પ્રથમ તો તેનુ દૃષ્ટિબિંદુ તેની પાસેથી જ સમજી લેવુ ને જ્યા લગી તેને અનુકૂળ થવાતુ હોય ત્યા લગી અનુકૂળ થવુ '

× × ×

લૌકિક સબધ કરતા આધ્યાત્મિક સબધ વધારે કીમતી છે આધ્યાત્મિક વિનાનો લૌકિક સબધ પ્રાણ વિનાના દેહ સમાન છે

× × ×

દર્શનાર્થીના પ્રેમના પ્રદર્શનથી મને ઘણી વેળા ક્રોધ આવ્યો છે ને મનમાં તો તેથીયે વધારે વેળા બળ્યો છુ, એટલુ જાણુ છુ ત્રીજા વર્ગની હાડમારીથી મને અગવડ પડી છે, પણ ક્રોધ ભાગ્યે જ છૂટયો છે, અને એથી મારી તો ઉન્નતિ જ થઇ છે

× × ×

ભ્રમણમા મે લોકોની ધર્મભાવના કરતા તેમનુ બેબાકળાપણુ, તેમની ચ ચળતા, પાખ ડ, અવ્યવસ્થા બહુ જોયાં સાધુઓનો રાફડો ફાટયો હતો. તે કેવળ માલપૂડા ને ખીર જમવાને જ જનમ્યા હોય એવા જણાયા. અહીં મે પાચ પગાળી ગાય જોઇ, હુ તો આશ્ચર્ય પામ્યો પણ અનુભવી માણસોએ મારુ અજ્ઞાન તુરત દૂર કર્યું

પાચ પગાળી ગાય તો દુષ્ટ લોભી લોકોનુ બલિદાન હતુ આ ગાયની કાંધમા વાછડાના જીવતા પગ કાપી કાંધને છેદી તેમાં તે ચોટાડી દેવામા આવતા હતા, ને આ બેવડી ઘાતકી ક્રિયાનુ પરિણામ અજ્ઞાની લોકોને ધૂતવાને સારુ વાપરવામાં આવતુ હતુ પાચ પગાળી ગાયના દર્શના કરવા કયો હિંદુ ન લલચાય ? ને દર્શનને સારુ તે જેટલુ દાન તેટલુ થોડુ

× × ×

મને તીર્થક્ષેત્રોમાં પવિત્રતાની શોધે જવાનો મોહ કદી નથી રહ્યો

× × ×

ચોમેર ફેલાયેલા પાખ ડમા પવિત્ર આત્માઓ પણ છે તેઓ ઇશ્વરના દરબારમા સજાપાત્ર નહિ ગણાય

— આત્મકથા માથી

આ માસિક વડોદરા-સિયાપુરામાં શ્રી લુહાણામિત્ર પ્રિ પ્રેસમા આ બાલાલ વિઠ્ઠલભાઇ ઠકકરે પોતાને માટે છાપી અને તેજ ઠેકાણેથી પ્રસિદ્ધ કર્યુ તા. ૧-૫-૪૫

દરેક ઘરમાં વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકો

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ ભાગ ૧–૨
લેખક — શ્રી ચીમનલાલ મ. ડાક્ટર — કિંમત રૂ ૩–૧૧–૬

શ્રીમસૂરિ હાચાર્યજી
લેખક — શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મો દેસાઈ — કિંમત રૂ ૨–૫–૦

સાગર જીવન અને કવન
લેખક — શ્રી યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી — કિંમત રૂ ૨–૪–૦

અસ્પૃશ્યોદ્ધારક સહજાનંદજી
લેખક — શ્રી ચન્દ્રકાન્ત મહેતા — કિંમત રૂ ૦–૮–૦

હજરત મોહમ્મદ પેગંબર સાહેબ
લેખક — શ્રી રસુલભાઈ ન. વહોરા — કિંમત રૂ ૦–૮–૦

નૂતન માનસવિજ્ઞાન
લેખક — શ્રી ચંદુભાઈ કા ભટ્ટ — કિંમત રૂ ૧–૬–૬

ભારતીય તર્કશાસ્ત્ર પ્રવેશ
લેખક — હેમંતકુમાર નીલકંઠ — કિંમત રૂ ૧–૧૦–૦

હિંદુસ્તાનના જાણીતાં શહેરો

શહેરોની સામાન્ય માહિતી રજૂ કરતું પુસ્તક

વડોદરા
લેખક
શ્રી ચંદ્રશંકર મે ભટ્ટ
કિંમત રૂ ૦–૮–૦

સુરતના શોખીન લોકોના રસિક જીવનનો અનુભવ કરાવતું મનન પાત્ર લેખ પુસ્તક

સુરત
ભાગ ૧–૨
લેખક
શ્રી મંગેશરાય જ પાઠક
કિંમત રૂ ૧–૦–૦

દ્વારકા જવા પ્રવાસીઓને સાચી માહિતી પૂરી પાડતું અનેરું પુસ્તક

દ્વારકા
લેખક
શ્રી કલ્યાણરાય ન જોશી
કિંમત રૂ ૧–૧–૦

(દરેકનું પોસ્ટેજ જુદું)

— હમણાં જ પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો —

ભ્રમણ — લે. શ્રી રમેશનાથ રંગનાથ ગૌતમ — કિંમત ૧–૪–૦

રાજપુત્રોનું શિક્ષણ — લે. શ્રી બાપુભાઈ નટવરરામ વૈષ્ણવ — કિંમત ૦–૧૦–૦

આ પુસ્તકો તમે વસાવ્યા ન હોય તો આજે જ લખો

મેસર્સ નટુભાઈ ઠક્કર એન્ડ કું. ઘિયાપુરા પો બો ન. ૮૫ : વડોદરા

ગુણસુંદરી અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

કાર્યાલય
લુહાણામિત્ર પ્રેસ,
પો. બો. નં. ૮૫,
વડોદરા

જુન '૪૯
વર્ષ ૨૬ અંક ૪ ક્રમ ૫૨

તસ્વીર
'કુમાર'
નટુભાઈ

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ. જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

નિયમો

ઉગરતી ગુજરાતણ ઘડવાના મનોરથ સાથે છેલ્લા ૨૬ વર્ષથી 'ગુણસુન્દરી' પ્રસિદ્ધ થાય છે

દર માસની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રસિદ્ધ થતા 'ગુણસુન્દરી'માં સ્ત્રીજીવનના સર્વાંગી પ્રશ્નોની ચર્ચા સાથે મનનીય સાહિત્ય સાથે સ્ત્રીસમાજના સમાચારો આપવામાં આવે છે

લવાજમ

ગુણસુન્દરીનું વાર્ષિક લવાજમ હિંદમાં રૂા. સાડા પાંચ અને પરદેશમાં શિલીંગ બાર અને છુટક અંકના બાર આના છે

ગ્રાહક થવા માટે

વર્ષના પ્રારંભમાં લવાજમ લેવામાં આવે છે ને કોઈપણ માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે

ચાલુ ગ્રાહકોને

જો કોઈપણ ખાસ કારણસર ગેર[illegible] ન થાય તો ગુણસુન્દરી દર માસની પહેલી તારીખે [illegible] થાય છે [illegible] માં [illegible] ગ્રાહકોને [illegible] રીતે મોકલાય છે તેમ [illegible] કોઈ કારણસર અંક ન મળે તો તા. ૧૦ સુધીમાં કાર્યાલયને ખબર આપવાથી [illegible] [illegible]

આદ્યતંત્રી અને સ્થાપક સ્વ. જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

ગુણસુન્દરી

અને સ્ત્રીહિ[illegible]

પુ. ૫૨] જુન ૧૯૪૯ [વપ ૨૬

આ અંકમાં

કવિતા	કલ્પના	શ્રી રમણલાલ વ્યાસ
	ઇચ્છુ હરે	શ્રી લલિત ભટ્ટ
	તુ તારો આધાર	શ્રી ગજેન્દ્ર [illegible]
	મેઘા આવોને	શ્રી મહેન્દ્રકુમાર દેસાઈ
	સખી સેર	શ્રી ર. કોઠારી
વાર્તા	દીપ કોનો	શ્રી ગજેન્દ્ર મહેતા
	કલાકાર	શ્રી મનવંત [illegible]
ભાવના	મારા દશમાં પણ વસંત આવશે જ	[illegible] ઘોરી
	ત્રિભંગા	શ્રી મોહનલાલ દવે
નાટિકા	બાપનું બારું	શ્રી [illegible] ત્રિવેદી
પરિચય	વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત	શ્રી મૌક્તિક
લેખો	વહેમ	શ્રી [illegible]
	સ્ત્રીઓના અધિકાર અને [illegible]	શ્રી જિતેન્દ્ર [illegible]
	ધાવણું બાળક અને [illegible] પ્રશ્ન	
	એક પત્ર	શ્રી [illegible]

ઉપરાંત

તંત્રી નોંધ, સમાચાર, ફોરમ વિગેરે

તમામ પત્ર-વ્યવહાર માટે લખો

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય,

[illegible] પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

પો. બો. નં. ૮૫ રાવપુરા વડોદરા.

કલ્પના

કલ્પના આવી આવીને સરી જાય રે !
એનો પાલવ દૂરે લહેરાય રે !
કલ્પના આવી આવીને સરી જાય રે !
ઝરણાની ઝાંઝરીઓ પાયે ઝણકારતી,
કોકિલના કંઠ કેરી બંસરી બજાવતી,
આવે અદૃશ્ય બીન તારો રણકારતી,
ઉચ્છ્વાસે ઉર ઉભરાય રે !
કલ્પના આવી આવીને સરી જાય રે !
વિશ્વે એ વિજળી શી ચમકતી ઘૂમતી,
સરે મોતીડાં એ ઝાકળના ગૂંથતી,
ઉષા સંધ્યાની લાલી ગાલોને ચૂમતી
ગીત તે કેમ એ પૂરાય રે !
કલ્પના આવી આવીને સરી જાય રે !
તેજ તણો ચમકારો જેના શણગારમાં,
કોમળતા પાંખ તણી પંખીની દેહમાં,
લજ્જા લજામણીની રાખેલી છેક જ્યાં
એને શી રીત સ્પર્શાય રે !
કલ્પના આવી આવીને સરી જાય રે !

શ્રી રમણલાલ વ્યાસ

ગુણસુન્દરી
જુન ૧૯૪૯
વર્ષ ૨૧ અંક ૪ પુસ્તક પર
આજ અને આવતી કાલની સ્ત્રીઓનું માસિક

ઈચ્છું ઉરે

ચંદ્રા તણી કોમળ ચાંદનીમાં
બેસી અને અમૃત અંગ પાતી
બોળે સતુ કોમળ બાળ જાણે
હાસારમાં પંકજ ચારુ ખીલ્યું !

*

શોભી રહે ભાલ વિશાળ તારે
ચંદ્રી તણી ચાંદલ રમ્ય મૂર્તિ
અંબોડલે ગૂંથત ફૂલવેણી,
મ્હેકાવતી ખંડ સુવાસથી આ
ને બાંધતું ભાલ વિશાળ ઢાંકી
ઊડત સાળુ તવ દૂધ રંગી
ઊંચું નીચું નર્તન એ કરતો

તુમાં વહે શૈશવ સૌ જનોનું
કૌમાર્ય ને યૌવન યે વહેતા
પ્રૌઢા તણી છાપ પડી વળી ત્યાં
ભાળું પૂજું ને નમું નેહ દેવી !

*

ઇચ્છું ઉરે કે યદિ ઘેર ઘેર
આવી વસે સ્નેહલ દિવ્ય મૂર્તિ
(તો) પાયો નકી સ્વર્ગ તણો નખાશે

શ્રી લલિત ગિ ભટ્ટ

વ્હેમ

....આ માસનો હળવો ચિંતન લેખ.......

'શાં તાબ્હેન તમે નહિ માનો પણ આ છોકરાને નક્કી કોઈએ કંઈ કર્યું છે નહિતર આટલા દવાદારૂ કર્યા છતાં ન મટે એવું બને ' દાક્તર પણ કહે છે આ છોકરાને કંઈ રોગ નથી તોય દહાડે દહાડે ગળતોજ જાય છે "

લક્ષ્મીની આ વાત સાંભળી ત્યારથીજ હું આ વહેમ વિષે વિચારી રહ્યો છું કે માનવીના જીવનમા વહેમ કેવો ભાગ ભજવે છે ! આખો જમાનો પલટાઈ ગયો સતરમી સદી તો ક્યાંય આથમી ગઈ છતા હજી આ એકવીસમી સદીમાં આ. વહેમની ભૂતાવળ એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી જીવે 'એ કેવી વાત ' આ વહેમ વિષે વિચારી રહ્યો હતો ત્યા જ રમુ કાકા આવી પહોચ્યા.

' આવો, આવો કાકા આ તરફ કંઈ ! '

' આ જરા ફરવા નીકળ્યો હતો તો થયુ કે લાવને જરા દુર્ગેશને મળતો જાઉં '

' સારૂ થયુ બેસો બેસો, જરા ચા બનાવી દઉં '

' અરે ચા બાની વાત મુકને, આ ગરમી કેટલી બધી પડે છે, એમાં વળી ચાનુ લફરૂ નાહક ' કહી રમુ કાકા બેઠા અને વાતે વળગ્યા.

પણ મને કોણ જાણે કાકાની બીજી વાતોમા રસ ન્હોતો. વાતનો પ્રવાહ અટકાવીને મે પુછ્યુ 'હેં કાકા આ વહેમની કંઈ દવા નહિ હોય ! '

' વહેમ એ પણ એક ભારી બલા લોકોમાં જમાના થયા ઘર કરી ગઈ છે તે નીકળતી જ નથી. તેમાય પુરોહિત કરતા ઓઝાઓમાં એ ભૂત વધારે છે ને શહેર કરતાં ગામડામાં વધારે છે વહેમનુ ઓસડ વહેમ' સિવાય વહેમનુ કોઈ ઓસડ જ નથી. '

- જોને આજે બપોરે જ પેલો કનૈયાલાલ બબડતો હતો સાલુ આજે તો કોણ જાણે કોનુ મોઢુ જોયુ છે તે દિવસ આખો ખરાબ ગયો આ ખરાબ દિવસને ને મોઢાને શુ સબંધ છે, કંઈ નહિ ? છતાંય એક જાતનો માણસમા જે વહેમ ભરાય છે એજ માણસને મારે છે '

ત્યારે મને એક વાત યાદ આવી મે કહ્યું ' જો કનૈયાલાલ શુ મોઢુ જોવાની વાત કરે છે એ તારો વહેમ છે જો સાભળ '

' એક માણસને માટે એવો વહેમ ફેલાયો હતો કે એનુ મોઢુ જુએ એને ખાવા ન મળે. ગામના રાજાએ એ વાત સાભળી અને એને એની પરીક્ષા લેવાનુ મન થયુ એટલે પછી રાત્રે પોતાના મહેલમા પુરી દઈ સવારમા પહેલુ એનુ મોઢુ જોયુ અને વિચારતો બેઠો હવે જોઉં છુ મને કેવી રીતે ખાવાનુ નથી મળતુ ! બપોરે એ જમવા બેઠો પણ જોગાનજોગ એવુ થયુ કે એના ભાણામા ક્યાંય ઉપરથી ઝેરી રસ ટપકી પડ્યો કાગનુ બેસવુ અને તાડનુ પડવા જેવી આ વાત હતી. પણ રાજાને થયુ કે વાત તો સાચી છે એણે હુકમ કર્યો આવો માણસ રાજ્યમાં ન જોઈએ, જાવ ફાંસીએ લટકાવી દો બિચારો પેલો તો વિચારમા જ પડી ગયો, હવે શુ થાય ! એટલે એણે એક યુક્તિ ખોળી કાઢી એણે કહ્યું ભલે મને ફાંસીએ લટકાવી દો પણ તે પહેલાં મારે લોકોને કંઈક કહેવુ છે

' હા, હા જરૂર ' પણ શુ કહેવુ છે ? ' રાજાએ પૂછ્યુ

એજ કે મારૂ મો જોવાથી તો ખાવાનુ નથી મળતુ પણ રાજાનુ મો જોવાથી

(અનુસંધાન જુઓ પાન ૯૮)

મેઘજી આવો ને!

ગગન ઘુમ્મટમાંથી આજ, મેઘજી આવો ને!
જગજીવન દર્શન કાજ મેઘજી આવો ને!
ધીખે ધોમ આકાશ ઉઘાડ, મેઘજી આવો ને!
વાધે અંતરમાં ઉકળાટ, મેઘજી આવો ને!
ભૂમિ ઉન્હા નાંખે છે નિસાસ, મેઘજી આવો ને!
મુંગા પ્રાણી પામે દીન ત્રાસ, મેઘજી આવો ને!
જોયાં ઝીણાં તારલીઆં રોજ, મેઘજી આવો ને!
શશી કેરી ન કરતી ઓજ, મેઘજી આવો ને!
રવિ તેજ તણી અતિ રીઝ, મેઘજી આવો ને!
થઇ વેરણ શાને વીજ? મેઘજી આવો ને!
ઊષે ઉગે ન આશ પ્રભાત, મેઘજી આવો ને!
દિસે દીન અંધારી રાત, મેઘજી આવો ને!
—'દુખનાં દળ વાદળ વૃન્દ, મેઘજી આવો ને!
છાઇ ઘોઘમ કાળકન્દ, મેઘજી આવો ને!
સુખ સરજ ને પ્રિય ચાંદ મેઘજી આવો ને!
હાંકી લૂટે નયન-આનંદ, મેઘજી આવો ને!—'
એવું પહેલાં વદ્યા કવિ લોક, મેઘજી આવો ને!
માની બેઠો મિથ્યા બધું લોક, મેઘજી આવો ને!
આજે સત્ય ઠરે કુવિકાર, મેઘજી આવો ને!
રૂપ દિલડાના તારણહાર, મેઘજી આવો ને!
જળ સીંચો આવી રસધાર મેઘજી આવો ને!
ધારી હરખ ઉરે અભિલાષ મેઘજી આવો ને!
ચેહા ચાતક પંખીની પ્યાસ મેઘજી આવો ને!
મોતી છીપ કરે ના ઉદાસ, મેઘજી આવો ને!
નથી મોર તણાં નર્તન, મેઘજી આવો ને!
સુણી ગાઢ સમાં ગર્જન, મેઘજી આવો ને!
નહી આનન્દનાં મનમોર મેઘજી આવો ને!
કરે આનંદથી કલશોર, મેઘજી આવો ને!
દીસે પાકુર ઘણાનું ધાન, મેઘજી આવો ને!
આપો લીલાં અભ્રપરિધાન, મેઘજી આવો ને!
ન્હેરી પીરસે જે પકવાન, મેઘજી આવો ને!
હસી હૈયાં બને ગુલતાન, મેઘજી આવો ને!
ગગન ઘુમ્મટમાંથી આજ મેઘજી આવો ને!
જગજીવન દર્શન કાજ, મેઘજી આવો ને!

શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઇ

મારા દેશમા પણ

વસંત આવશેજ

★ યુદ્ધથી વેરાન બનેલા જાપાનની એક બાળિકાની જગત શાંતિની હૃદયવેદના

[ઓસ્ટ્રેલીયા પોતાના પ્રદેશમાં કાઇપણ પીળી પ્રજાને પ્રવેશવા દેતુ નથી તેમ છતાં જાપાનમા ભણતા બાળકોને ઓસ્ટ્રેલીયન શાળાઓના ' કલમ મિત્રો 'ને સંદેશા મોકલવા દેવામા આવે છે. શિનાગાવા કન્યાશાળાની ૧૩ વર્ષની એક જાપાની છોકરીએ લખેલો આવો એક પત્ર તાજેતરમાં ' વર્લ્ડ્સ ચિલ્ડ્રન–વિશ્વના બાળકો ' નામની પત્રિકામાં છપાયો છે એમા એ છોકરીએ એક વાત નથી લખી કે તેણે પોતાનો જમણો હાથ આણ્વિક બોમ્બથી ખોયો છે આ રહ્યો એ પત્ર]

ઓસ્ટ્રેલીયાની કોઈ વિદ્યાર્થીનીને,

મને એવી બીક તો રહ્યા જ કરે છે કે હુ જાપાની છુ એટલે આ પત્ર સ્વીકારવાનુ કે એનો જવાબ પાઠવવાનુ તને કદાચ ન ગમે, પણ હુ આશા રાખુ છુ કે એમ નહિ બને !

હુ તારી દુશ્મન નથી, મે પણ સહન કર્યું છે મારા ત્રણ ભાઇઓ સોડ તાણીને સુતા છે મારૂ ઘર બળીને ખાખ થઇ ગયુ છે અને જો હુ તને કદાચ કહુ તો તને મારા તરફ લાગણી થશે

આ બધી ક્રુરતા અને યુધ્ધોમાથી આપણે એવુ કંઇક ન કરી શકીએ કે જેથી બધા દેશો શાંતિ, સમૃદ્ધિ અને સુખમા રહી શકે ! મારે તો એવુ જોઇએ છે

મારા દેશ જેવા યુદ્ધથી વેરાન થયેલા દેશમાં પણ વસંત તો આવશે જ આજે વસંતના આગમનની શરૂઆત થઇ ચુકી છે, પ્રેમના પુષ્પો ખીલવા માંડયા છે અને સુખ અને હુંફનો અનુભવ થવા લાગ્યો છે આખી દુનિયા આ વસંતનો અનુભવ લઇ શકે એવુ આપણે શુ કરીએ તો થાય ! માગી તને વિનતી છે કે તુ એ વાત ખાતરીથી માનજે કે હુ મારી કલમથી નહિ પણ મારા હૃદયથી લખુ છુ

લિ. હિડકે છોરી

(—પ્રબુધ્ધમાંથી)

— વહેમ : પાન ૮૬ થી ચાલુ —

ફાંસી મળે છે 'આ સાભળી રાજા તો ડઘાઇ ગયો એણે વિચાર્યું તો તો ભારે થાય. અને રાજાને સમજાઇ ગયુ, આ તો ખાલી વહેમ છે એણે તરત પેલાને છુટો કર્યો

આ બધા વહેમની આવી વાત છે મે કહ્યુ ને એનું કાઇ ઓસડ નથી. રીતથી જ એને મીટાવી શકાય. એ ન મીટાવી શકો ત્યા સુધી વહેમ માણસને કોરી ખાવાનો ! '

રમુ કાકા જુની પેઢીના માણસ હતા. છતા એમના આ વિચારો સાંભળીને હુ તો દંગ થઇ ગયો. થોડી વારે રમુકાકા ગયા. અને હુ વિચારમાં જ બેસી રહ્યો પેલી લક્ષ્મીને કેમ કરીને સમજાવવુ કે ' તારા બાળકને કોઇએ કંઇ કર્યું નથી. માત્ર કાળજી ભરી દવાની જરૂર છે ! '

આંતર રાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં નવતેજે ઝળકી ઉઠેલ

આઝાદ હિંદની

નવ નારી પ્રતિભા

શ્રીમતિ વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત

દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્ન પરત્વે લેકસેકસસ ખાતે રાષ્ટ્રસંઘની સભામાં જગતના રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિ મુત્સદીઓ મથામણ કરી રહ્યા હતા અને જુગ શાહીવાદના મહા મુત્સદી લેખાતા દક્ષિણ આફ્રિકાના વડાપ્રધાન જનરલ સ્મટસે પોતાની સામેના આ પ્રશ્ન પર પડકાર ફેંક્યો હતો.

પરંતુ એ પડકારને ઝીલી લેતી હોય તેમ એ સભામાં એક વિદુષી સ્ત્રી ઉભી થઈ, અને તેણે પારેથી પોતાનું વક્તવ્ય શરૂ કર્યું સચોટ અને ધારદાર ! દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓની કરુણ દુર્દશાનો ચિતાર તેમણે જગતના આ મુત્સદીઓ સમક્ષ પોતાની તેજસ્વી બુદ્ધિ પ્રતિભાવડે શાંત છતાંય તીવ્ર અને વેધક વાણીમાં સંભળાવ્યો. શાહીવાદના કૃત્યોનો અંધકાર પરદો ચીરી એ વિદુષી સ્ત્રીએ જગતના આ મુત્સદી માનવીઓ સમક્ષ માનવતાનો પોકાર કર્યો.

અને જગતના એ મુત્સદીઓ ઘડીભર દંગ થઈ ગયા. ગુલામ હિંદની એક સ્ત્રી આટલી પ્રબળ વક્તૃત્વશક્તિ અને બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે એ એમને મન નવીન અને આશ્ચર્યજનક હતું. કારણ કે આ વિદુષી સન્નારીએ જે ચોટદાર દલીલોપૂર્વક પોતાનું વક્તવ્ય અહીં રજુ કર્યું હતું એ આ મુત્સદીઓના હૈયામાં આરપાર ઉતરી ગયું હતું. તેમનું અરમાન ઉતરી ગયું, દક્ષિણ આફ્રિકા પ્રત્યેના તેમના અજ્ઞાનના અંધકારનો પરદો હટી ગયો અને યુનોની આ સભામાં દક્ષિણ આફ્રિકાના એ પીઢ ને મહા મુત્સદી ગણાતા જ સ્મટસને પહેલીજવાર એક હિંદી સ્ત્રીના હાથે હાર મળી.

આ વિદુષી સ્ત્રીના વક્તવ્યથી ખુદ સ્મટસ પણ અંજાઈ ગયા અને તેમની પાસે પહોંચી જઈ પોતાની હાર કબુલી એ વિદુષી નારીને ધન્યવાદ આપ્યા અને એ વિદુષી નારીના

વિજય પર જગતના એ મુત્સદ્દી માધાતાઓએ પ્રશંસાના પુષ્પો વેર્યાં હિંદની ઉદાત્ત સ્ત્રીશક્તિનો પહેલી જ વાર જગતને પરીચય થયો ' '

*

કોણ હતી એ વિદુષી નારી ? એ હતા ગુલામીની યાતનાઓમાંથી પસાર થઈને આઝાદીને ઉંબરે પહોંચતા હિંદના પ્રતિનિધિ અને આઝાદ હિંદના પ્રથમ સુકાની વડાપ્રધાન પંડિત જવાહરના બહેન, નહેરૂ પુત્રી શ્રીમતિ વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

તેમનામાં નહેરૂ કુટુંબની ખાનદાનીનું ખમીર, ત્યાગ, સેવાની ભાવના અને ઉદાત્ત સંસ્કૃતિ સાથે બુદ્ધિપ્રતિભા ઉતરી આવ્યા હતા

જવાહર પછી નહેરૂ કુટુંબમાં જન્મેલા વિજયાલક્ષ્મી કુટુંબમાં ભારે માનીતા હતા તેમનું લાલન પાલન પણ ભારે લાડથી થયું હતું, પિતા મોતીલાલ નહેરૂએ તેમને માટે ઘેર ખાસ અંગ્રેજી શિક્ષકો રોક્યા હતા સાથે સાથે માતા સ્વરૂપરાણી નહેરૂ તરફથી તેમને ઉદાત્ત આર્ય સંસ્કૃતિની તાલીમ મળતી હતી. આમ વિજયાલક્ષ્મીમાં નાનપણથી જ પૂર્વ પશ્ચિમના ઉદાત્ત તત્વોએ તેમને પાછળથી આઝાદીની લડતમાં ઝુકાવવાની પ્રેરણા આપી અને શૌર્યપૂર્વક સંપૂર્ણ કુરબાનીની તમન્ના સાથે તેમણે આઝાદીની લડતમાં પોતાનો અપ્રતિમ હિસ્સો આપ્યો

૧૯૨૧ માં તેઓ શ્રી રણજીત પંડિત સાથે લગ્ન ગ્રંથીથી જોડાયા. એ સમયે દેશમાં રાજકીય જાગૃતિના પુર ઉછળતા હતા, એ આઝાદીના પુરમાં નહેરૂ કુટુંબ ધીમે ધીમે ગરકાવ થતું જતું હતું પરંતુ હજી વિજયાલક્ષ્મી એને દુરથી નિહાળતા હતા

ત્યારપછી ૧૯૨૫ માં કમળા નહેરૂની માંદગી અંગે આખા કુટુંબે યુરોપનો પ્રવાસ ખેડ્યો ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી ફરી પંડિત મોતીલાલજી અને જવાહરલાલે આઝાદીની આ લડતમાં પૂર્ણ જોશથી ઝુકાવ્યું

આ વખતે વિજયાલક્ષ્મી આ આંદોલનથી દુર ન રહી શક્યા, તેમણે પણ એમાં ઝુકાવવાનો નિર્ણય કર્યો અને પોતાના પતિ શ્રી રણજીત પંડિતને પણ આઝાદીના આ મહાપથ તરફ ખેંચ્યા.

૧૯૩૦ માં ગાંધીજીએ દાંડીકૂચ કરી નાકરની લડત ઉપાડી ગાંધીજી અને જવાહરની ધરપકડ થઈ, અને દેશના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી આ આંદોલનની આગ સળગી ઉઠી. ઠેર ઠેર પીકેટીંગો થવા લાગ્યા અને એ સામે બ્રિટીશ રાજના પોલીસોની લાઠીઓ, ગોળીઓ અને જુલ્મોની ઝડી વરસી રહી. વિજયાલક્ષ્મી પણ તેમના ભાભી કમળા નહેરૂ તથા નાની બેન કૃષ્ણા સાથે આ પીકેટીંગોમાં પૂર્ણ જોશથી અગ્ર ભાગ લઈ રહ્યા હતા

આ આંદોલનનું પુર આવ્યું અને ગયું, તેની સાથે પંડિત મોતીલાલ પણ ગયા

ત્યારપછી ૧૯૩૨ માં આ આંદોલનનો ફરી દાવાનળ પેટી ઉઠ્યો ગાંધીજી અને વલ્લભભાઈની ધરપકડ થઈ ને આ આંદોલનમાં અસંતોષનો પ્રબળ દાવાનળ પ્રગટી ઉઠ્યો. આ દાવાનળમાં દેશની સ્ત્રી શક્તિ મોખરે હતી. જવાહરના વૃદ્ધ માતા સ્વરૂપરાણી નહેરૂએ પણ એમાં ઝુકાવ્યું હતું અને વિજયાલક્ષ્મી પ્રચંડ સ્ત્રી શક્તિરૂપ બની ચોમેર ઘુમતા હતા, તેમને પકડીને સરકારે જેલમાં ધકેલી દીધા. પહેલીજ વાર માતાના આશીષ લઈને વિજયાલક્ષ્મી જેલના તોતીંગ દરવાજા પાછળ વિદાય થયા. તેમના હૈયામાં ઉલ્લાસ હતો, ખુમારી હતી, મગરૂબી અને સ્વાર્પણની અનોખી ભાવના તરવરતી હતી.

પીકેટીંગ દરમ્યાન તેમને અનેક વખત વિરાટ મેદની સમક્ષ ભાષણો આપવા પડતા. તેમને માટે એ નવીન હતું છતાં તેમની

સમક્ષ સરોજીની નાયડુનો આદર્શ તરવરતો હતો, મૈયા એની બેસંટના મધુર શબ્દો તેમને નવીન પ્રેરણા આપતા. એક દિવસ અલ્હાબાદમા વિરાટ મેદની મળી હતી એક પછી એક વક્તાઓ થોડુ થોડુ બોલીને બેસી ગયા. વિજયાલક્ષ્મીએ આ જોયુ, તેમને થયુ જનતાને એકને એક વાત કરતા કંઈક નવીન આપવુ જોઇએ, જે તેમનો જુસ્સો ટકાવી રાખે આ સિદ્ધાતને ધ્યાનમા રાખીને તેમણે આ વિરાટ મેદનીને સંબોધન કર્યું અને જનતાએ તેમને હર્ષનાદોથી વધાવી લીધા. આમ તેમણે વક્તવ્યની કળા ખીલવી.

૧૯૩૩ મા હજુ તો મોતીલાલજીના મૃત્યુનો ઘા રૂઝ્યો ન્હોતો ત્યાજ કમળા નહેરૂના અવસાને નહેરૂ કુટુંબ ઉપર બીજો કારમો ફટકો લગાવ્યો. જવાહર એકની એક પુત્રી ઇંદીરાને સ્વીટ્ઝરલેન્ડમા મુકીને હૈયાના ભારે શોક સાથે હિંદ પાછા ફર્યા

૧૯૩૭ ની સાલ આવી. વિજયાલક્ષ્મી હવે રાજકારણમાં પુરજોશથી પ્રવેશી ચુક્યા હતા પ્રાંતિક ધારાસભાની ચુટણીમા તેઓ ઉમેદવાર તરીકે ઉભા રહ્યા અને હિંદના ઇતિહાસમા પહેલીજવાર સંયુક્ત પ્રાંતના પ્રધાન મંડળમા એક ઓને નાણા પ્રધાનનો હોદો મળ્યો. પરંતુ ભારે કામગીરીથી તેમની તબીયત લથડી ને ડોક્ટરની સલાહ અનુસાર તેઓ યુરોપ હવાફેર માટે ઉપડયા ને ત્યાં થોડો વખત આરામ કરી લંડન થઈ હિંદ પાછા ફર્યા અને ફરી તંદુરસ્તી અને સુધરાઇનુ ક્ષેતર સંભાળ્યુ

૧૯૩૯ માં દેશની પરિસ્થિતિમાં જબ્બર પલટો આવ્યો હતો એ સાથે દુનિયા વિશ્વયુદ્ધમાં અટવાઇ હતી, બ્રિટને હિંદને પરાણે યુદ્ધમા ખેચ્યુ અને કેંગ્રેસે તે સામે પ્રચંડ વિરોધ ઉઠાવી દરેક પ્રાંતમાથી પ્રધાનમંડળોના રાજીનામા આપી દીધા. વિજયાલક્ષ્મીએ પણ પોતાના હોદાનુ રાજીનામુ આપી દીધુ ને ગાંધીજીના વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહમાં જોડાયા અને તેમને ચાર માસની સજા થઇ

ફરી ૧૯૪૨ નુ વર્ષ આવી પહોચ્યુ અને દેશભરમા 'ચલેજાવ' ની લોકક્રાન્તિનુ પ્રચંડ પુર ફરી વળ્યુ તમામ નેતાઓ જેલના સળિયા પાછળ ધકેલાઇ ગયા અને પાછળ ૨૧ મી ઓગસ્ટે વિજયાલક્ષ્મીને પકડી સરકારે જેલમા ધકેલી દીધા. પરંતુ જેલમા તેમની તબીયત લથડી અને ૧૯૪૩ મા તેમને ટુંક મુદતને માટે મુક્તિ મળી તરત જ તેમણે બને પુત્રીઓ ચંદ્રલેખા અને તારાને શિક્ષણ માટે અમેરીકા મોકલી આપી ને પાછા જેલ જીવનનુ એક અંગ બની ગયા.

૧૯૪૪ ના નવેમ્બરમા તેમને છુટા કરવામા આવ્યા, તેઓ તરત જ પુત્રીઓને મળવા અમેરીકા તરફ ઉપડી ગયા અને અમેરીકામા ઠેર ઠેર ભાષણો કરી તેમણે બ્રિટીશ શાહીવાદના હિંદમાના ભયંકર કૃત્યો નો જગતને ખ્યાલ આપ્યો અને અમેરીકાને હિંદના સાચા સ્વરૂપની પીછાન આપી

૧૯૪૫ ના જાન્યુઆરીમા તેઓ હિંદ પાછા ફર્યા અને હિંદે પોતાની આ અનોખી પુત્રીનુ ગૌરવભર્યું સ્વાગત કર્યું ફરી તેઓ પ્રાંતિક ચુટણીઓમા ઉભા રહી પ્રધાન મંડળમા જોડાયા. પરંતુ થોડો જ વખત એ હોદો ભોગવી તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકાનો પ્રશ્ન રજુ કરવા હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે ફરી અમેરીકા ખાતેની યુનોની સભામા ગયા અને યુનોના આ મંચ પરથી દક્ષિણ આફ્રિકાની આ રંગ દ્વેષની મેલી નીતિનો પરપોટો ફોડી નાખી સ્મટસ સામે વિજય મેળવ્યો.

*

પરંતુ ત્યાર પછી હિંદ આઝાદ થયુ શ્રી વિજયાલક્ષ્મી આઝાદ હિંદના રશિયા ખાતેના પ્રથમ મહિલા એલચી નિમાયા અને પોતાની સફળ કામગીરી બજાવી અને ત્યાથી પાછા હમણાં જ તેઓ અમેરીકા ખાતેના હિંદના એલચી નિમાયા છે

આમ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિતે આઝાદ હિંદની શાન બની હિંદનુ અને હિંદની સ્ત્રી શક્તિનુ મસ્તક ઉન્નત કર્યું છે

બાપનું બારસું

જુની અને નવી પેઢીના વિચાર અને વર્તન ઉપર કટાક્ષ કરતી આજની એક સફળ નાટીકા.

શ્રી યોગીન્દ્ર જ ત્રિપાઠી

સ્થળ મોહનપુર ગામની મધ્યમાં આવેલ ગોકળદાસ પટેલનું ઘર

સમય ઉનાળાના સાંજના છનો સુમાર

પાત્રો

બાઇ જમના	ગોકળદાસ પટેલની વિધવા સ્ત્રી
અરૂણ	ગોકળદાસ પટેલનો પુત્ર
વાઘજીભાઇ	ગોકળદાસ પટેલનો પિત્રાઇ ભાઈ
જમનાદાસ શેઠ	ગામનો આગેવાન વણિક અને ગામની પ્રધાન વ્યક્તિઓ-માંની એક વ્યક્તિ
વિનુભાઇ	મોહનપુરનો યુવાન લોકસેવક અને અરૂણનો મિત્ર

[બાઇ જમના અસ્વસ્થ ચિત્તે ઘરની પરસાળમા બેઠી છે અને અરૂણ હાથમાં પેન્સીલ લઇને કંઇક લખવાના વિચારમા બેસી રહ્યો છે, પણ કાગળ ઉપર આંકડો ય પાડી શકતો નથી ઘરમાં આ બે માણિકા સિવાય કોઇ નથી વાઘજીભાઇ આવ્યા છે ખરા, પણ કંઇ કામસર બહાર ગયેલા છે]

અરૂણ (કંઇક અકળાઇને) ત્યારે બા, મને તો આમા કંઇ સુઝ પડતી નથી. એક તરફ વાઘજીકાકા તો બસ એ જ લઇ મંડયા છે કે ગમે તેમ થાય તો પણ આપણે કરવુ તો પડે જ, અને બીજી તરફ આપણી સ્થિતિનો પણ વિચાર તો કરવો પડે ને !

જમના બેટા, વાઘજીભાઇ શું ખોટુ કહે છે ? એમના બાપ ગુજરી ગયા ત્યારે એમની સ્થિતિ તો આપણા કરતા પણ ખરાબ હતી. છતા, હિમ્મત રાખીને બાપનુ બારસુ સુધાર્યું ઘર વેચ્યુ, ખેતર વેચ્યુ, ઘરના દાગીના વેચ્યા, પણ આખુ ગામ કર્યું અને આખા યે ગામમા વાહવા કહેવડાવી આપણામાં કહેવત છે કે બાપના બારમા કંઇ ફરીફરીને થોડા આવે છે ?

અરૂણ પણ બા, એ જમાનો કયા અને અત્યારનો વખત કયા ? સમય બદલાય એમ આપણે આપણા રીતરીવાજોમા પણ ફેરફાર કરવો પડે ને ! અત્યારના જેવી મોંઘવારી અને હાડમારી તે વખતે કયા હતાં ? અત્યારે તો લોકોને પેટ-પૂરતુ એક ટંકનુ અનાજ પણ નથી મળતુ, ત્યાં આપણે જમણના જલસા કરીએ એમા આપણી કિંમત વધતી નથી પણ ઘટે છે

જમના બાઈ તને શી રીતે સમજાવુ !

અરૂણ એમાં સમજવા જેવુ છે શું ! અત્યારે જો આપણે સમયને નહીં પારખીએ અને બાપદાદાના રીતરીવાજ પ્રમાણે ચાલવાનો હઠાગ્રહ કરીને ઘરમાં ન હોય તો દેવુ કરીને પણ બારમાના જમણો ચાલુ રાખીશુ તો આપણે દેવાના

બોજમાથી કદી પણ ઉચા આવી શકીશુ નહીં અને દિવસે દિવસે આપણી સ્થિતિ વધુ ને વધુ બગડતી જશે

જમના બસ, ભાઇ બસ, બહુ થયુ ! એક તો તારા બાપનો ઘા તાજો જ છે, તેમાં તારી આવી ગાડાઇથી વધુ દુ:ખ થાય છે હે પ્રભુ, હુ શુ કરુ ? આને કોણ સમજાવે ! પેલા વિનુની સોબતે આને આવા વિચારો સૂઝે છે, બાકી મારો અણુ આવો ન હોય. અણુ, જો તો કોણ આવે છે ?

જમનાદાસ અણુ છે કે ?

અણુ પધારો કાકા, તમે ઠીક વખતસર આવી ચડયા. મને તો આમા કઇ ઉકેલ પડતો નથી

જમના જુઓને શેઠ, આ અણુ તો છેક ઉકસે પાટલે બેઠો છે, કહે છે કે બારમુ કરવુ જ નથી નથી મારૂ માનતો કે નથી એના કાકાનુ માનતો.

જમનાદાસ હોય, હજી નાદાન છે ! એણે ક્યાં સસારનો દરિયો હજી ખેડયો છે ? અત્યારનો વખત એવો છે કે ભલભલાને અકળાવી નાખે તો અણુનુ શુ ગજુ ? ભાઇ, તુ અકળાતો હોઇશ માટે જ હુ ધીમે ધીમે પણ અહીં સુધી આવ્યો બાકી આ વર્ષે તો પગે વાનુ જોર પણ વધારે દાખવે છે મહામુશ્કેલીએ આટલુ ચાલીને આવ્યો અને તે પણ તારી લાગણીને લીધે જ

અણુ કાકા, હુ ક્યા નથી જાણતો ? મારા પિતાજીનો સૌથી જૂનો સબધ તો આખા યે ગામમા તમારી સાથે જ છે ને ? કઇક હોય તો મ તમને જ પહેલા પૂછે કે શેઠ, આમની વાત આમ છે, શુ કરીશુ ?

જમનાદાસ બાપુ, તુ તો નાનો હતો, ત્રીસ ત્રીસ વરસથી પટેલનો અને મારો સબધ સગા ભાઇથી યે વધારે ઘરનો સારો માઠો પ્રસગ હોય કે બળદ કે ભેંશ લેવી હોય કે ખેતી માટે પૈસાની જરૂર હોય, પટેલ સલાહ પણ મારી જ લે અને ઉપાડ પણ મારે ત્યાથી જ કરવાનો.

અણુ થોડુ ઘણુ તો હુ જાણુ છુ, કાકા

જમનાદાસ ત્રણ ત્રણ પેઢીથી અમારો સબધ એવો ને એવો જ રહેલો છે ત્યારથી બે જ ઘર પકાતા. એક મુખીનુ અને એક શેઠનુ સરકારી અમલદારો આવે તો પણ પહેલા અમને જ પૂછે તારી બા એ જરેજરના ભોમિયા છે

જમના શેઠ ! હુ તો બધુ જાણુ છુ, પણ મારૂ જાણ્યુ શા ખપનુ ? આ અણુ તો કહે છે કે બારમુ કરવુ જ નથી જરા એને કઇ કહો, એ તો એના બાપદાદાની આબરૂ ઉપર પાણી ફેરવવા બેઠો છે

જમનાદાસ ભાઈ અણુ, એમ અકળાયે કેમ ચાલે ? હુ જાણુ છુ કે વખત કપરો છે, જોઇતી વસ્તુઓ મળતી નથી, અનાજની હાડમારી પણ સખત છે અને તારા બાપા લાબી મિલ્કત મૂકી ગયા નથી. પણ

અણુ (અકળાઇને) એટલે એમ જ ને કે અમારાં ચાર ખેતરો છે તે ગીરો મૂકીને કે વેચીને પણ બારમુ તો કરવુ જ

જમનાદાસ કરવુ કે ના કરવુ એ તો તારે જોવાનુ છે આવ્યો અવસર તો

સૌ કોઇને કહાવવો જ પડે ને ! ખાનદાનની ખાનદાનીની પરીક્ષા આવે વખતે જ થઇ જાય છે, સમય આવે છે ત્યારે જ માણસના પારખા થાય છે, બાપુ !

અરુણ તમારી મારીતે એ લાલ રાખનારની ખાનદાનીનો સમય ચાલ્યો ગયો છે, દેવાના ડુંગરમા દટાયે જવુ અને જગતમા વાહવાહ કહેવડાવવી એમા નથી ખાનદાની કે નથી ડહાપણ એ તો એક ઘેલછા છે, આપણી નબળાઈ છે, અને જ્યા સુધી એવી નબળાઇ આપણે છોડશુ નહીં ત્યાં સુધી આપણે નથી આપણો ઉદ્ધાર કરી શકવાના કે નથી દેશનુ કલ્યાણ કરી શકવાના. ખેડુતનુ જીવન ખેતી અને જમીન ખેતરો ગીરો મુકીને બારમુ કરવાની મારી જરા પણ મરજી નથી

જમનાદાસ. પણ ગોકળદાસ પટેલના દિકરાને ખેતરો ગીરો મૂકવા પડે એવુ કહ્યુ કોણે ? તમારા બાપ ભલે આજે ન હોય, પણ એમની આબરૂ ગઇ નથી ગોકળદાસ પટેલના નામ ઉપર તુ કહે તેટલા પૈસા આપવા હુ તૈયાર છુ એક ચકલુ ય નહીં જાણે કે શી વ્યવસ્થા થઇ અને બારમુ કેવી રીતે થયુ ગામમા તો ચોરે ને ચૌટે એજ વાત થઇ રહી છે કે પટેલે તો આખ્ખા જમા અવસરો રૂડી રીતે કર્યા અને થોડી જમીન ગોળ નીચે હતી તે પણ છોડાવી હવે જોઇએ છીએ કે એમના કહાડો પાણી કેવા થાય છે મારે એ બધાને બતાવી આપવુ છે કે ગમે તેવો કપરો વખત હોય તોપણ સુખીને ઘેર સારે માઠે કોઇ પણ પ્રસગે દીકુ પડયુ નથી ને પડવાનું નથી

અરુણ પણ કાકા, હાલ સમય ખરાબ છે જમણ ઉપર પ્રતિબધ. !

જમનાદાસ અરે ગાડા, તુ શા માટે ચિન્તા કરે છે ? ન કરે નારાયણ ને કઇક થશે તો પણ અમે છીએને, જવાબ આપવાનો હશે તેવો આપીશુ તને ઉની આચ પણ નહીં આવવા દઇએ તુ હા કહે એટલે બસ, પછી બધી તૈયારી થઇ જશે

જમના એમા એને પૂછવાનુ છે જ શુ ! તમે અને વાઘજીભાઈ જેમ ઠીક લાગે તેમ કરજો મારા જીવતરમા તો આ છેલ્લો પ્રસગ છે અને રૂડી રીતે ઉજવાય તો સારૂ હુ બેઠી છુ ત્યા સુધી અરુણને શુ પૂછવાનુ છે ? અવસર પત્યા પછી હિસાબ સમજી લઇશુ

જમનાદાસ તો તમે વાઘજીભાઇને મારે ઘેર મોકલજો હુ એમનો નવો ઉદેસ પાડી આપીશ. લ્યો રજા લઉ છુ, રામ રામ *

(સંપૂર્ણ)

* તા ૨૭-૫ ૪૮ ના રોજ વડોદરા રેડીઓ સ્ટેશનથી ભજવાયેલ નાટક

ઓલ ઇન્ડીઆ રેડીઓ, વડોદરાના સૌજન્યથી

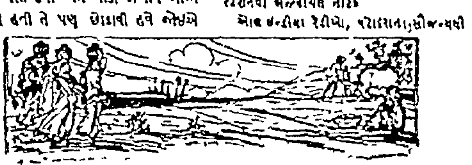

સભવ છે કે ગર્ભમા પુરુષની પણ હત્યા થાય અને એ રીતે યજ્ઞના એક અધિકારીની હત્યા થઈ ગણાય. હવે જો સ્ત્રી તથા પુરુષ બેઉને જ સરખા અધિકાર હોય તો ગર્ભ વિજ્ઞાત હોય કે અવિજ્ઞાત હોય, એટલે કે ગર્ભમા સ્ત્રી છે કે પુરુષ એ જાણ્યુ હોય કે ન જાણ્યુ હોય, તો પણ ગર્ભની હત્યા થવાથી યજ્ઞનો વધ થયો જ ગણાત. પણ આ વાક્યમા અવિજ્ઞાત—નહિ જાણેલા એવુ વિશેષણ મૂકવામા આવ્યુ છે એનાથી એજ જણાય છે કે પુરુષને જ અધિકાર છ નહિ તો એ વિશેષણ મુકવામાં કાંઇ પણ પ્રયોજન નથી માટે જ **दर्शपूणमासाभ्या स्वर्गकामो यजेत** વગેરે સ્થળે પણ શ્રુતિ પુલ્લિંગ વાપરતી હોવાથી પુરુષનો જ અધિકાર વિવક્ષિત છે

તદુપરાત બીજે સ્થળે પણ જણાવવામાં આવ્યુ છે કે **आत्रेयीं हत्वा भ्रूणहा भवति।** અહીં આત્રેયી એટલે ગર્ભવતી સ્ત્રી એટલે કે ગર્ભવતી સ્ત્રીને મારવાથી પણ ભ્રુણહત્યા કરનાર થાય છે કારણ કે ઉપર જણાવ્યુ તેમ યજ્ઞના સાધન પુરુષની હત્યા પણ તે ગર્ભવતી સ્ત્રીની સાથે થવાની સભાવના છે માટે પુરુષને જ યજ્ઞનો અધિકાર છે

વળી જેમ **पशुमालभेत** પશુને લેવુ એ સ્થળે પશુ પુલ્લિંગમા હોવાથી જેમ પુપશુને જ લેવામા આવે છે અર્થાત્ યજ્ઞ માટે બકરાને કે એવા નરજાતિના પ્રાણીને લેવામા આવે છે, બકરી કે એવા નારી જાતિનાને નહિ એવી જ રીતે અહીં પણ સ્વર્ગકામ કહેવાથી પુરુષનો જ અધિકાર સમજવો, સ્ત્રીનો નહિ ૭

ઉપર પ્રમાણેની પૂર્વપક્ષની દલીલો સામે અમારી (જૈમિનિ તથા બાદરાયણનો) એ જવાબ છે કે,

जातिं तु बादरायणोऽविशेषात् तस्मात् स्त्र्यपि प्रतीयेत जात्यर्थस्याविशिष्टत्वा त् ॥ ६-१-८

તમારુ કહેવુ બરાબર નથી બાદરાયણનો પણ એવો અભિપ્રાય છે કે એવો નિયમ નથી કે પુરુષને જ 'યજ્ઞનો અધિકાર છે' પણ 'સ્વર્ગની ઇચ્છા રાખનાર' એ પ્રમાણે સ્વર્ગકામ શબ્દનો અર્થ લેવાથી કોઈ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ યજ્ઞ કરી શકે છે

પૂર્વપક્ષનો પ્રશ્ન—શુ સ્વર્ગકામ એ શબ્દ જાતિવાચક છે ?

ઉત્તર—એનો યૌગિક અર્થ જ જાતિવાચક થઇ જાય છે તેથી **स्वर्ग कामो यस्य** અર્થાત્ સ્વર્ગ માટે જે ઇચ્છા રાખે તે એવો અર્થ કરતાં સ્વર્ગની ઇચ્છા રાખનાર કોઇ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ નિયમ વગર અધિકૃત થાય છે, એ જ અમને સમજાય છે એટલે અમે એમ નથી કહેતા કે અહીં જાતિવાચક શબ્દથી અધિકાર છે, પરન્તુ **स्वर्गकाम** એ શબ્દથી જ સ્ત્રી અને પુરુષ બેઉને અધિકાર છે એટલુ જ અમારે કહેવુ છે શ્રુતિની વિવક્ષા કેવળ પુલ્લિંગની નથી કારણ કે સ્વર્ગની ઇચ્છા કોઇને પણ હોય શકે, એમાં કોઇ વિશેષ નિયમ નથી, આ વિભક્તિની (સ્વર્ગકામ શબ્દની વિભક્તિની) એવી શક્તિ નથી કે પોતે વિશિષ્ટ લિંગને પણ દર્શાવે, કારણ કે મૂળ શબ્દ લક્ષણવાચક છે 'સ્વર્ગ માટે જેની ઇચ્છા હોય એવા' 'સ્વર્ગની ઇચ્છા ધરાવનાર' એ લક્ષણથી યુક્ત કોઇ પણ હોય તેણે **यजेत** એ શબ્દથી યજ્ઞ કરવો, એમ અર્થ અહીં થાય છે એટલે કે 'સ્વર્ગની ઇચ્છા હોવી' એવુ લક્ષણ પુરુષમા જ હોય એવો કોઇ નિયમ નથી કે તેથી વિશિષ્ટ અધિકાર પુરુષને અપાય

તો શુ કરી શકે તેમ છે ? બીજુ, आत्रेयी न हन्तव्या એમા आत्रेयी શબ્દ ગોત્રની પ્રશસા પુરતો છે અહીંયા અત્રિ ગોત્રની પ્રશસાજ ઉદ્દેશ છે આત્રેયી શબ્દનો અર્થ ગર્ભવતી એવો થતોજ નથી अत्र શબ્દમાંથી आत्रेयी એવુ તદ્ધિત રૂપ બની શકતુ નથી અત્રિ ગોત્રવાચક શબ્દમાથી એ બને છે સમર્થ–સ્વતત્ર શબ્દોમાથી તદ્ધિતરૂપો બને છે અત્ર શબ્દમા એવુ સામર્થ્ય પણ નથી જેથી ત્યાં તમારો અર્થ જ ખોટો છે

આ પ્રમાણે પૂર્વપક્ષને સચોટ રદિયો આપ્યા બાદ પણ પૂર્વપક્ષ વ્યવહારની બીજી દલીલો તરફ વળે છે, જે વધારે રસપ્રદ છે અને જેમાં સ્ત્રીના યજ્ઞ અધિકાર ઉપરાંત પણ ઘણા અધિકારો નથી એવી પૂર્વપક્ષની દલીલોનો જવાબ જૈમિનિ આપે છે ૯

પૂર્વપક્ષ તમે કહ્યું તે માની લઇએ તો પણ નીચેનાં કારણોને લઇને પણ પુરુષોને જ અધિકાર છે, સ્ત્રીને નહિ, કારણ કે—

द्रव्यवत्त्वात्तु पुंसां स्यात् द्रव्यसंयुक्तं क्रयविक्रयाभ्यामद्रव्यत्व स्त्रीणां द्रव्यै समानयोगित्वात् ॥ ६-१-११

દ્રવ્યયુક્ત હોવાને કારણે પુરુષોને જ અધિકાર છે સમાજમા પુરુષો જ ધનયુક્ત છે, સ્ત્રીઓ નહિ અર્થાત્ સ્ત્રીઓનુ પોતાનુ ધન હોતુ નથી. અને આ યજ્ઞ વગેરે કર્મમા દ્રવ્યની જરૂર હોય છે જ, જેમ કે व्रीहिभिर्यजेत, यवैर्यजेत વગેરે સ્થળે ડાંગર, જવ વગેરેના માલિકો પુરુષો હોય છે, સ્ત્રીઓ નહિ.

પ્રશ્ન પુરુષો જ માલિકો હોય છે, સ્ત્રીઓ નહિ એમ તમે શા આધારે કહો છો ?

ઉત્તર વિક્રયને કારણે સ્ત્રીઓ તો ક્રયવિક્રયથી સબદ્ધ છે, અર્થાત્ પિતા એને વેચે છે અને પતિ ખરીદે છે પિતા વેચે છે એ કારણે જ સ્ત્રીઓને પિતાના ધનનો અધિકાર નથી. તે પ્રમાણે પતિ પણ ખરીદતો હોવાથી તેને સ્વતત્રપણે પતિના ધનનો પણ અધિકાર નથી શાસ્ત્રમાં પણ વેચાણ જણાવવામા આવ્યુ છે **शतमधिरथं दुहितृमते दद्यादार्षे च गोमिथुनम् ।** અર્થાત્ " કન્યાના પિતાને સાથે સો બળદની જોડી આપવી જોઇએ તથા દરેક જાતના વિવાહમાં કેવળ એક ગાય અને વૃષભ એમ બે જ આપવા " શ્રુતિનુ આ વાક્ય પ્રત્યક્ષ વેચાણનુ પ્રયોજન સૂચવે છે એટલે એ કોઇ અન્ય અદષ્ટ પ્રયોજન માટે છે એમ પણ માનવાની જરૂર નથી આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પોતે જ એક દ્રવ્ય બરાબર હોવાથી યજ્ઞની અધિકારી નથી. ૧૦ તદુપરાન્ત પણ **तथा च अन्यार्थ दर्शनम् ॥ ६-१-१२** સ્ત્રીઓ બીજાને માટે છે એવુ વચન જોવામા આવે છે જેમકે **या पत्याक्रीता सती अथान्यैश्चरति ।** અર્થાત્ જે પતિથી ખરીદાયેલી હોવા છતાં બીજા સાથે ફરે છે આમા સ્ત્રી ખરીદાયેલી છે એવુ સ્પષ્ટ સૂચન છે ૧૧

સિદ્ધાન્તીનો પ્રશ્ન તો શુ બીજાને ત્યા રસોઇ કરી, કાંતી કે એવા બીજા ઉપાર્જનના કોઇ પણ ધધા દ્વારા સ્ત્રી પોતાનુ ધન મેળવી યજ્ઞ નહિ કરી શકે ?

પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર પરન્તુ એ ધન તો **तादर्थ्यात् कर्मतादर्थ्यम् ॥ ६ १ १३** એનુ પોતાનુ નથી કારણ કે જ્યારે એ જ બીજાને માટે છે–અર્થાત સ્ત્રી બીજાને માટે છે સ્ત્રી પોતે જ જ્યારે બીજાનુ ધન થઇ ચૂકી છે તો તે ધન પણ સ્વામીનુ જ છે વળી સ્વામીનુ કામ તેણે કરવુ જોઇએ તે છોડીને સ્વતત્ર કામ તે કેવી રીતે કરે ? છતા પણ કદાચ સમય મેળવી બીજા કોઇ

એવુ આપવુ એમ નથી જો ખરેખર ખરીદી હોત તો એમ જ હોત પણ એ નથી માટે જ સુન્દર કે કદરૂપી કોઇ પણ પ્રકારની કન્યાનો સ્વીકાર કર્યો બાદ ધાર્મિક વિધિ તરીકે કન્યાના પિતાને આપવાનુ વિધાન છે, ખરીદી નથી સ્મૃતિમા જો કોઈ એવી શ્રુતિવિરુદ્ધ ખરીદી કે વેચાણની વાત હોય તો તે શ્રુતિવિરુદ્ધ હોવાથી જ અપ્રમાણ છે માટે ખરીદી કે વેચાણ જેવુ વિવાહમા નથી જ ૨૫

નોધ ઉપરની આખી ચર્ચા ઉપરથી વાચક વર્ગ સમજી શકશે કે રૂઢિચુસ્તો કે પડિતો જે શાસ્ત્રને આગળ ધરી સ્ત્રીને ન ભણાવવી કે સ્ત્રીને કાઇ અધિકાર નથી એવી વાતો કરે છે તે ખરેખર શાસ્ત્રો જાણતા નથી ઐતિહાસિક જેવા કેટલાક રૂઢિચુસ્તોએ શાસ્ત્રોનો અર્થ સમજ્યા વગર અથવા તો તેનો, પોતાને મન ફાવતો અર્થ સ્ત્રીઓના અધિકારો છીનવી લેવાનો જે પ્રયત્ન કર્યો છે તેને મીમાસાકાર જૈમિનિએ ઠીક ઠીક જવાબ આપ્યો છે પશુને હોમવાની વાત આગળ જતા ઉચિત ન લાગવાથી શ્રુતિમા દૃઢ વિશ્વાસ ધરાવનારાએ પણ છોડી દીધી છે, તે યોગ્ય જ છે પણ શાસ્ત્રોમા જે યોગ્ય હોય અને કાળબળ પણ જેને ટેકો આપતુ હોય તો શાસ્ત્રોના નામે આવી વાતોનો વિરોધ કરવો એ અનુચિત છે શાસ્ત્રો ન જાણનારાના મનમા પણ શાસ્ત્રોની કેટલીએક સુન્દર અને યોગ્ય વાતો વિશે કાઇ પણ ગેરસમજ હશે તો આશા છે કે સ્ત્રી અધિકારના આ પ્રકરણને વાચવાથી દૂર થશે શાસ્ત્રોએ આપેલા બધા અધિકારો સ્ત્રીએ લડીને મેળવવા પડે તે પહેલા જ એ એમના હોવાથી જ એમને આપીએ એ જ ઇષ્ટ છે નવયુગના પુરુષો એનો વિરોધ નહિ જ કરે નવયુગની સ્ત્રીઓ પણ શાસ્ત્રો વિશે ખોટો ભ્રમ નહિ સેવે એવી આશા છે આ યુગમા પણ પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાથી જેટલુ ગ્રાહ્ય હોય તેટલુ જરૂર લેવુ એટલો જ આ લેખનો ઉદ્દેશ છે

સખી ! જોને....

સખી ! જોને પેલી રાત,
ધીરી ! ધીરી ! નીની ભીની
જામો એ મધરાત સખી.

વાદળીઓ ઘનઘોર આકારો,
તારલ ડુબે તેજ એ છુપે, સખી

તારલ ડુબે તેજ એ છુપે,
હૈયે મારે આશા ડુબે,
યાદના વાદળ ઘન અંધારે,
ઉરમા મારે આશા ડુબે. સખી.

આવે ટાણે ઉરમા મારે,
જામે શા ગભરાટ.
દીન પડે તો ય હૈયે મારે,
આ તે શી મધરાત
સખી ! જોને પેલી.

શ્રી ર કોઠારી.

સમરાની હવસખોરીના પાપમાં લકતા બનેલી એક નારીની હૃદયવેદના

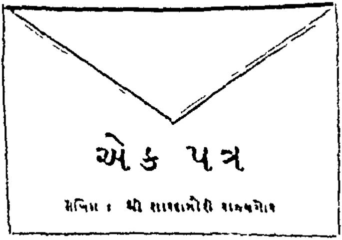

સુખી, નાતમા આબરૂ પણ એટલીજ નાતના પટેલ ગણાતા ઘરમા માણસો પણ એટલાજ મારા સસરાના માબાપ પણ બેઠા છે કાકાજીનુ ઘર, મામાજીનુ ઘર બધા ભેગા મારૂ ઘરમા માન ખૂબ હતુ, બધા મને ઝતા ઝથા રાખતા ઘરમા હુ એક જ વહુ તેથી બધાને મારી તરફ લાગણી હતી

મારૂ આવુ માન જોઇને હુ મનમા ફુલાતી ગર્વભેર ચાલતી મને થતુ મારા જેવુ સાસરૂ કોઇને નથી મળ્યુ મારૂ ઘરમા માન પાન, જે જોઇએ તે હાજર ! બ્હેન પણ અદેખાઇ કરે, હજુ સુધી કોઇને આવુ સાસર નહોતુ મળ્યુ મારા માબાપ પણ બિચારા બહુ રાજી થયા સારા સગાની ઓથ મળી, જેથી તેના હર્ષનો પાર ન રહેતો હુ આવુ ને બે દિવસ રહીને જતી રહુ, મને તેડવા આવે, બધા રાજી થાય. મારી ચિંતા કોઇને ગમે નહિ, મને કદી પિયર જવાનું મન ન થાય તેનુ હતુ

મારા સુખનો કોઇ પાર ન હતો માગે પડ્યો બોલ ઝીલવા સહુ એક પગે ખડુ થતુ મારૂ આવુ જ માન રહેશે તેમ થતુ મારા ગર્વનો કોઇ પાર ન હતો જેવા તેવાને હુ બોલાવતી પણ નહિ, કોઇ મારી ગણતરીમા ન હતુ, કોઇનુ કહેવુ મને માન્ય ન હતુ

*

એક વખત હુ અહિ આવી હતી પાછળથી મારા પતિનો તાર આવ્યો " અમે હવાફેર કરવા અહિ આવ્યા છીયે તમે એકદમ અહિ આવો ! "

એક સુદર બગલામા મારા સસરા અને અમે બને સાથે રહેતા હતા. નોકર ચાકર સાથે હતા ફરવા મોટર પણ હતી. બ્હેન, તે દિવસની શુ વાત કરૂ ? આખો દિવસ ખાવુ, પીવુ સાજે ફરવા જવુ રાત્રે સીનેમા નાટક જોવા એજ અમારો ધધો હતો મારા સસરા મને બહુ સારી રીતે રાખતા મને થતુ મારા સસરા કેટલા સરસ છે ! દુનીયામા કોઇને આવા નહિ મળ્યા હોય, બાપને પણ એક કોર મુકીએ તેવો તેમનો સ્વભાવ હતો

રાતનો સમય હતો, આસપાસ નિરવ શાતિ હતી આખો દિવસ ધમાલ કરી બિચારા માણસો નિદ્રાદેવીને શરણે પડયા હતા મને હજી ઉઘ નહોતી આવી મારા પતિ નાટકે જોવા ગયા હતા મને એમ હતુ હમણા આવશે ત્યા વળી મારા સુખના સ્વપ્ના સેવવા લાગી હુ વિચાર વમળે ચડી મને ઉઘ ન આવી ત્યા તો બારણુ ખખડયુ હાદરે ધબકારા થયા પણ પગલા પરિચિત હતા હુ ધીમેથી ઉભી થતી હતી ત્યા અવાજ આવ્યો ઉઘાડો મે કહ્યુ કોણ છે ? તમારે શુ કામ છે ? ઉઘાડો મારી વાત માની જાઓ, ઘરમા તમારૂ માન થશે, તમને સૌ પૂજશે, પણ જો મારૂ નહિ માનો તો તમારા ભુડા હાલ થશે _વાકયો સાભળી હુ ધ્રુજી ઉઠી. આ શુ ! આ કોણ બોલે છે ? શુ કરૂ, કાઇ સુઝયુ નહિ ! ઘડીભર થઈ ગયુ આપઘાત કરૂ ! શુ મોઢુ બીજાને બતાવીશ ? પાસે બારી હતી નજર કરૂ પણ જીવ ન ચાલ્યો શુ ત્યારે શરણે થાઉં ના એવુ દુષ્ટ કામ મારાથી કેમ થાય ? એવુ મુખ મારે ન ખપે

મારૂ મથન બહુ ચાલ્યુ કાઇ સુઝ્યુ નહિ આ દરમ્યાન બારણાને પાટુના પ્રહારો અને બિભત્સ ગાળો તો ચઢ થઇ ચૂકી હતી. મે ધીરજ ધરી હિમત રાખી કહ્યુ " બાપુજી કેમ આમ બોલો છો ? તમે તો મારા બાપ તોલે, તમે મારા બાપ ને હુ તમારી દીકરી કેમ આમ બોલો છો ? શુ તમને આવુ શોભે છે ? હુ બારણુ નહિ ઉઘાડુ ભલે મારા ગમે તે હાલ થાય મારે તમારૂ આવુ

સુખ ન જોઈએ અત્યાર સુધી મને સુખ આને લીધે મળ્યું કદી નહિ, મારે એ સુખ ન જોઈએ હું મીઠું ને રોટલો ખાઈશ પારકા દરણાં દળી મજુરી કરી પિયેરમાં પડી રહીશ પણ કદી આવું કૃત્ય નહિ કરૂં ભલે તમે મારી નાખો કે કટકા કરી નાખો.

બસ બેન, મારા સુખની અવધી આવી પહોંચી હતી. મારા સુખના સ્વપ્ના તેજ ઘડીએ વેરે પાયા. મારા સુખની ભોગો અને મારૂં અભિમાન તેજ પળે હેઠી બેઠું. અધુરો ઘડો છલકાયા વિના ન રહે

× × ×

તે દિવસથી મેં મારા સુખને તિલાંજલી આપી અને હું અહિં આવી. બધાને ખબર પડતાં મારો જ વાંક આવ્યો 'સાસરે ન ગમ્યું, સાસરે રહી ઘરનું કામ બંધન એ બધું વસમું લાગ્યું એટલે પિયેર જઈ બેઠી" મોટું ઘર-આબરૂદાર ઘર, વાત કરીએ તો પણ કોણ માને ! એટલે મારે જ મનમાં સમજી રહેવાનું રહ્યું. મારા સસરાએ કરેલ-પાપી વિચારનો સાક્ષી ઈશ્વર વિના બીજું કોઈ ન હતું.

એક વરસ પછી મારા પતિના લગ્ન, એમનો એક દિકરો લગ્ન વિના કેમ રહે ! મેં એમ ક્ષમા માગતા લખ્યા "મને તમારી સાથે વાંધો નથી, આપણે જુદા રહીએ પણ" એનો તો ઉત્તર શાનો હોય !

એ વાર સાજન માળીમાં ને જુવાનો આવ્યા મારૂં મન એ જોઈ કંપી ઉઠ્યું. તેમાંના એકની સાથે મારૂં લગ્ન કરવાનું નક્કી [illegible] રાજ ધર્મ મેં [illegible] હવે મારે [illegible] સમાન [illegible] પડે ભલે ને મીઠું ને રોટલો ખાવું પણ સાથે તો રહેવાનું. પરણેલા જો સુખ ન મળે તો કંઈ નહિ સુખના [illegible] ભરાય છે

પણ બ્હેન, હવે મારા નસીબમાં એ સુખ માગ્યું ન હતું તમને એમ થાય તમારામાં તો કંઈ નહિ, એક પરણી જાય તો બીજા સાથે પરણાય પણ અમારામાં પણ દુઃખ હોય છે મારા સસરાએ કહ્યું એક હજાર રૂા આપો તો જ લખતું કરી જાય નહિતર કોની તાકાત છે કે પરણી જાય. મારી આશાઓ તૂટી પડી મારો ઉલ્લાસ ભાગી ગયો હું નિરાશ થઈ ગઈ અને સેનારે કેટલી હિંમતવાળો હોય ! મારૂં સ્થાન ક્યાંય નહિ !

બ્હેન, આ વાતને વીત્યા આઠ વર્ષ થવા આવ્યા. હું છતા ધણીએ વિધવા જેમ રહું છું. ન હોય તો એક જ વાત, પણ આતો છે ને સતાવે છે હું તો એકે પાટની ન રહી સાત ગામ હોત તો રખડીને પેટ ભરત, વધારે ભણેલ હોત તો ક્યાંક નોકરી કરત. પણ એકેય મેળની નહિ. હવે હું ક્યાં જાઉં ! આપઘાત કરવાનું મન થાય છે, પણ બિચારા માબાપનું શું ! આખી જીવનમાં કંઈ રસ નથી. જીવતર ભારરૂપ થઈ ગયું છે કાંટાની માફક ખુંચે છે. જીવીને શું કરવું ક્યાં સુખ માગ્યું છે ! બસ આખી જીંદગી આમને આમ કાઢવી આશા પણ ક્યાં સુધી રખાય ! હવે તો વિચાર પણ નથી કરી શકતી

હું આટલા પૈસા ક્યાંથી લાવું ! તેમ મારા બાપા પણ ક્યાંથી કાઢે ! ભાઈ બિચારા પોતાનું પૂરૂં કરતા હોય તેમાં વળી મારૂં શું કરે !

હું હવે મારા પીયરમાં પણ ભારી થઈ પડી. જેનો આવેને જાય, બેનપણીઓ સાસરે ભાઈઓ અહિં રહે હું ક્યાં જાઉં ! મારે તો કાયમ અહિં રહીને સંતોષ કરવાનો. કોઈ સાસરે જાય ને મારૂં મન ભાંગીને ખાખ થઈ જાય. હું હસું રમું ખરી પણ મારા મનમાં કાયમ હોળી બળ્યા જ

કરે, એ આગ કેમ શાંત થાય? કોણ શાંત કરે? મારૂં અભિમાન ક્યાંય ગળી ગયું. હું ચાલતી ત્યાં ધરતી ધ્રુજતી. મારા હાથણી જેવા શરીરમાં આજે માત્ર હાડકાં રહ્યાં છે. મારો લાલ ગુલાબી ચહેરો આજે ફીક્કો પડી ગયો છે. મુખ ઉપર કાયમ આનંદ ને ઉલ્લાસ તરવરતા તેને બદલે ઉદાસીનતા, નિરાશા, નિસ્તેજ ફરી વળી છે. હું યુવતી મટી આજે વૃદ્ધ આધેડ બાઈ જેવી લાગું છું. માથે દુ:ખના ઝાડ ઉગ્યા છે, મન ઠેકાણે નથી, ચિત ચારે દિશાએ ભમ્યા કરે છે.

બ્હેન, હવે દિવસો નથી જતા. શું કરૂં? મારા દિવસો કેમ કરી પસાર કરૂં? મને કંઈક રસ્તો બતાવશો? પ્રભુ પાસે હમેશાં પ્રાર્થના કરૂં છું મને ઝટ આ દુ:ખમાંથી બચાવ! પણ એમ કાંઈ મોત રેઢું પડયું છે? હજીતો કોણ જાણે કેટલાંય દુ:ખો સહન કરવા નશીબમાં માંડયા હશે!

શું મારી કોઈને દયા નહિ આવતી હોય? શું કોઈ હિંમત વાળો નહિ હોય કે મને પરણે? કોઈ મને આટલા પૈસા નહિ આપે કે દુ:ખમાંથી બચું. પણ મારી કોને પડી છે? હું મારૂં દુ:ખ કોને જઈને કહું?

બ્હેન હું કોનો વાંક કાઢું? શું મારે સમાજનો વાંક કાઢવો? મારા ધણીનો વાંક કાઢવો કે મારો કાઢવો? કોઈનો નહિ, કદાચ હું તો મારા ઉપર જ ઓઢી લઉં છું. પણ મને અહિં રીબાવી બીજી પરણી સુખ ભોગવતા મારા ધણીને કંઈ નહિ થતું હોય? જેના આ કાર્યથી હું દુ:ખી થાઉં છું, ભિખારણ બની છું. રાત દિન દિલમાં હોળી જલ્યા કરે છે. જેણે મારા આશા ને ઉલ્લાસને તિલાંજલી આપી છે, જેણે મારૂં જીવન નાવ ગબડાવ્યું છે એવા મારા સસરાને મારા દુ:ખનો કદી વિચાર આવતો હશે! પણ બસ હવે તો બંધ કરું!

લી. તમારી દુખિયારી બ્હેન

દોષ કોનો?

શ્રી ગજેન્દ્ર ક. મહેતા

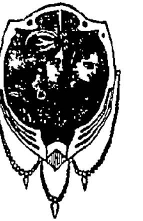

[ગયા અંકથી ચાલુ]

સ્હવાર થતાં જ્યોત્સ્ના ઉઠી ત્યારે પ્રતિમાને બારણામાં સુતેલી એણે દીઠી. એની આંખો ભીની અને સૂઝેલી એને લાગી. અને પ્રતિમાનું 'રાતનું ભૂત' એને યાદ આવ્યું ને એણે માયાળુ હાથે પ્રતિમાની આંખો હળવે રહીને લુછી નાખી, અસ્ત વ્યસ્ત બની ઉડતા વાળોની લટો એણે સરખી કરી ને એક માયાળુ ચુંબન ઘણાંજ વાત્સલ્યના ઉમળકે એણે નાની બહેનના મૂખડે મૂક્યું.

સહસા એને વિચાર આવ્યો, રોજ પોતાને ઉઠાડવાનો નિત્યનિયમ આજ કેમ પતિએ તોડયો હતો! પતિ આજ જાગ્યા નહોતા લાગતાં. શું તે હજુ સુધી સુઈ રહ્યા હશે? અને એ એમના કમરા તરફ વળી. પણ જતાંજ જણાયું કે દેવેન્દ્ર તો લાયબ્રેરી વિભાગની આરામ ખુરશી પર પડયા પડયા ઉંઘતા હતા.

એ નિકટ ગઈ, અને નિકટ જતાંજ

જણાયું કે પતિના ગાલ ઉપર પણ તાજાં અશ્રુ અંકિત થયાં હતાં.

કેમ આમ ? પળભર તે વિચારી રહી. રોજના હસમુખા પતિને આંસુ વહાવવાની શી જરૂર ? તે ન સમજી.

પતિને આરામ કરતા રહેવા દઈ તે પાછી ફરી. પાછા ફરતાંજ તેણે અગાશીના ઉંબરે પ્રતિમાની એક છબી આળોટતી દીઠી. અગાશીમાં દોડી જતાં એણે પ્રતિમાની કરમાયેલી વેણી પડેલી ભાળી.

પળભર જ્યોત્સ્ના વિચારી રહી, 'શું પ્રતિમા દેવેન્દ્ર નિજ પ્રાણનાથ—'

પણ વિચાર આવતાંજ એણે દબાવી દીધો. કેવો કુવિચાર એ પોતાના પતિ માટે કરી રહી હતી ! અને તેય સંસ્કારના પરોઢમાં. પતિમય બનેલી પત્ની પતિને માટે એવો વિચારજ ન કરી શકી.

બંધાય કદી ? એતો વહેતા રહેવા જોઈએ. પાણી એ કેટલા દિવસ બંધાય ? તેમાં પુરુષ તો લોભી યૌવનનો, એ તૃપ્તી વાંચ્છે.

પત્ની વિચારી રહી. પતિનો દોષ એને હૈયે લગારે ન વસ્યો. પુરુષના આવેગનું અવરોધન આવેગને બમણા જોરે ધકેલે છે. એ કાંઈ ખોટું નથી.

તો પછી ? તો પછી પોતાનો ? માંદગીના કારણે પતિને પોતાથી દૂર થવું પડયું હતું. પુરુષ હૃદય ભીનું ભોગી. પત્નીની અખંડ ગેરહાજરીમાં પતિ હૈયું શાન્તિએ ચડી માર્ગ શોધે, પરિણામે યૌવન કુસુમ એક સહચાર. કમોગે જ્વાળાના પૂરતો વહેતોજ રહેવાના યૌવન કાળમાં.

પોતાને માટે પતિ કેટલો રાગી હતો ! અને પોતાની માંદગીએ એને પોતાથી વિમુખ રાખ્યો. દોષ કોનો ?

સપટી પડતા ફારસો થડકાર અનુભવતાં, પરિણામે બન્ને એકબીજાથી દૂર ભાગતાં હતા

પ્રતિમા સઘળો સમય જ્યોત્સ્નાની હાજરીમાં જ ગાળતી, એ જ્યોત્સ્નાથી અણજાણ્યુ ન રહ્યું એના ઓષ્ટ પરનું રોજનું રમતિયાળ મૂક્ત હાસ્ય ફીક્કુ પડી ગયુ હતુ એ ભાળી જ્યોત્સ્ના ઘડીભર હસી. દેવેન્દ્રના અંતરનું પણ ઠેકાણુ નહોતુ પત્નીને જોતો અને એ થડકાર અનુભવતો વિચારતો પોતે કે પોતે પત્નીને છેતરી છે પરિણામે એ બન્નેથી દૂરને દૂર ભાગવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો !

જ્યોત્સ્ના વિચારી ગઇ કે બન્ને બગ્ની ગયા છે હવે જ પતિને ખરે રસ્તે દોરવાનુ કામ પોતાનું છે

ને એમને એમ ત્રણેના દિલ જુદી જુદી ગડમથલમાથી સાંજ સુધી ન જ પરવાર્યા.

*

વિચારોમા આમ તેમ અટવાતો દેવેન્દ્ર બારીએ ઊભો હતો ને જ્યોત્સ્ના આવી

પણ આજથી જ્યોત્સ્ના ફરી નવોઢા બની જાણે આવી હતી અને ખરેખર શુ એ પોતાના પિયુને રીઝવવા જ ન્હોતી આવી ? એના પતિને પોતાનો સદાનો કરવા નહોતી આવી ?

એ આવી ઉષ્ણ નિશ્વાસો નાખતા પોતાના પતિને એ ઘડીભર જોઇ રહી. અને એણે પોતાનો હાથ પતિના ખભે મૂકયો

દેવેન્દ્ર એ સ્પર્શ માત્રે ચમકયો, કોમળ સ્પર્શ એને આજ ડરાવી નાખતો લાગ્યો કોણ જ્યોત્સ્ના આવી કે પ્રતિમા ? એ થડકયો ! ને એણે પાછું ભાળ્યુ ત્યારે એણે એની પત્નીને મીઠુ મરકતી પોતાની નિકટ ઉભેલી નિરખી.

એના અંતરમાથી અવાજ આવ્યો આ નિર્દોષ પ્રતિમાને એણે અવગણી ? એ કાંઇ ન બોલ્યો, ન બોલી શકયો એનુ હૈયુ ભરાઇ આવ્યુ. અને એ પત્નિ તરફ બેબાકળો ભાળી રહ્યો

પત્ની એની દશા જોઇ કંપી ઉઠી, ' કેવો વહાલભરપુર પતિ મારો ! '

' જ્યોત્સ્ના, હું પાપ કરતા બચી ગયો, આખરે એ બોલ્યો

' પાપ ? ભાનમા છો કે પછી–'

' પૂર્ણ ભાનમા છુ, જ્યોત્સ્ના ! હું તારો દ્રોહી છુ પત્નીનો દ્રોહી છુ. હું તને ભૂલ્યો તને અવગણી. મને માફી આપ..'

' આપી પછી ? '

' તુ જાણે છે, બધુ ! ' પતિ સહસા પૂછી રહ્યો

' શુ ? '

' તો પછી તો પછી ! ' દેવેન્દ્ર ગળગળો ગયો,

' જાણુ છુ, ત્યારે તો માફી આપી

' જ્યોત્સ્ના ! હું તને કેમ ભુલ્યો ? '

' તે પછી સમજાવીશ પણ તેનું અત્યારે શુ ? '

' જ્યોત્સ્ના '

' બસ, તમામ બધ મારે હવે નથી વાતો કરવી મારે કાંઇ નથી સાંભળવુ હુ તો આવી છુ '

ને એણે એના સ્મિત છલકતા ઓષ્ટનો એક હળવો બૂચકારો કર્યો. એ સંકેતમાં મુગા આવ્હાન હતા ઉરના ને દેહના. અને જ્યોત્સ્ના દેવેન્દ્ર કાંઇ વિચારે તે પહેલા તો તેની ગોદમા લપાઇ ગઇ,

બારણાની આડે ઊભી ઊભી આશાભાભીની પ્રતિમા ખસી ગઈ. એણે પતિ અને પત્નીનો આખરી નિકાલ સાંભળ્યો. દેવેન્દ્રના હૈયા-પરિવર્તનથી એ ખુશ ખુશ થઈ અને તે દરવાજે જ મોટી બહેનની ખબર કરવાની એ ગઈ એને બહાર બેસી ભજવી દીધી

' એક, હું પતિ ને પત્ની '

એના હોઠ પર ફરી પાછું રમતીયાળ હાસ્યની સ્મિત આવી ગયું બન્ને પ્રેમીઓ વચ્ચે મિલનની એક પળે એ ભૂમિકાએ રમાય તે પહેલાં તો એ ત્યાંથીય ભાગી ગઈ

દેવાને યોગ્ય રાહ મળ્યા પછી ઊભવાની શી જરૂર ! અને એમ ગઈ રાતની ભમાથી, અને એ જ ડોરો એણે રેડ આરેવેલ નમતા સૂર્યને એ બહાર નિરખી રહી, અને મુખ પર નવો રંગ

" મનગમતા મનોરથ ફળીયા રે !
માનવ ઉરના
ઉર ઊર્મે વાગ્યે પળીયા રે !
માનવ સુખના
રસપ્યાલી પીને રસ ઝરતા રે,
રસ મદમાતા
મધુહાસ ભરી રસ પ્રકૃતિ,
ઝંકાર તણા નર્તન સઘની,
રસરાજ પધાર્યો મદમાતા,
માનવ ઉરના ! "

ને એ ગીતના મધુરા ટૂંકાણે ફરી ભાવે ખુશનસીબે નવપ્રેમના રોપ એના એ પ્રેમ લોકોએ સરસ પ્રતિમા મૂક ...ની ... ને ... આશાની ... એ ... ની ...

(ક્રમશઃ)

હું તારો આધાર

હું તારો આધાર – મનવા
હું તારો આધાર
ફરી ફરી ડુબવાથી ઉગારવા,
હું તારો આધાર.....

એક તણખે તરતી આશા,
તરવરતી જ્યાં હોય નિરાશા,
ત્યાં ભવસાગર ભીષણ તરવા,
હું તારો આધાર ....

તું તોરી સંચાલક માતા,
સર્ગ-વિસર્ગનું કારણ ધાતા,
આ પાપી ઉદ્ધારક બનવા
હું તારો આધાર ..

તિમિરમાં તન શાને રૂંધાતા,
મૂંઝવણીમાં ભાન ભૂલાતા,
ભવ-બંધનનો ગુણ પકડવા,
હું તારો આધાર ...

આવે પાસેનું આ રગવા,
આરતી સહુ ક્ષણક્ષણમાં,
રજકણમાંથી તારું ઘડવા,
હું તારો આધાર....

સીધે સ્નેહે માર્ગ જતા,
કાંઈના એકો ખેલતા,
કાર્વિંદુ પણ સ્નાવિ વડવા,
હું તારો આધાર ....

શ્રી. મહેન્દ્ર ઉપાધ્યાય

ધાવણું બાળક અને દુધનો પ્રશ્ન

ધાવણા બાળક માટે સૌથી ઉત્તમ ખોરાક માતાનુ દુધ છે પરંતુ જો કોઇ કારણે તે ન મળી શકે તો તેની જગ્યાએ કોઇ યોગ્ય વસ્તુ આપવી જોઇએ દુધ બનતા સુધી ગાય કે બકરીનુ આપવામા આવે છે, પરંતુ એ દુધ માતાના દુધ જેવુ હોતુ નથી

ભેસના દુધમાં ચિકાશ અને પ્રોટીનનુ પ્રમાણ વધારે હોય છે તેથી બાળકો માટે તે અયોગ્ય છે બાળકોને બકરી કે ગાયનુ દુધ આપવુ જોઇએ અને તેમા જરૂર પ્રમાણે સુધારો કરી લેવો જોઇએ આ કામ જરા કઠણ છે માટે વધારાનું પ્રોટીન કાઢી લઇ વધુ સાકર તેમા મેળવવી જોઇએ

આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા દુધમા કેલરીના પ્રમાણનુ મુલ્ય પણ જોવું અને તે નક્કી કરવુ જોઇએ કે બાળકને એ દુધ કેટલા પ્રમાણમાં આપવુ જોઇએ. દુધ તૈયાર કર્યા પછી આપણે એ વાતનો નિશ્ચય કરી લેવો જોઇએ કે તેમા જરૂરી તત્વો વિટામીન તથા ક્ષાર અને બાળકોને રોગથી બચાવનારાં તત્વો પુરતા પ્રમાણમાં છે કે નહિ ? માયના દુધમા ચિકાશનુ પ્રમાણ બીજા દુધથી અધિક હોય છે અને તેથી તે પચાવવુ કઠણ હોય છે બાળક જે વખતે માતાનુ દુધ પીએ છે ત્યારે તે દુધ જંતુઓ રહિત તથા યોગ્ય ગરમીવાળુ હોય છે ઉપરના દુધમા આ બન્ને વાતો અને તેમા પણ બીજી વાત હોવી કઠિન છે.

ઘણુ ખરૂ એમ માનવામા આવે છે કે બાળક પોતાના વજનના દરેક પોંડ દીઠ ૨॥ ઔંસના પ્રમાણથી સ્તનમાથી દુધ પીએ છે જો કોઈ બાળકનુ વજન ૧૦ રતલ હોય તો તેને ૨૫ ઔંસ દુધની જરૂર રહેશે દિવસમા જેટલી વાર બાળક દુધ પીએ છે તે સંખ્યાથી તેને ભાગી નાખો દાખલા તરીકે જો બાળક દિવસમાં પાંચ વાર દુધ પીતુ હોય તો દરેક વખતે પાચ ઔંસની જરૂર રહે બાળકની અવસ્થા પ્રમાણે ગણના કરવા કરતાં તેના વજન પ્રમાણે ગણના કરવી અધિક ઉત્તમ છે

નવજાત બાળક સાથે અત્યંત સાવધાનીથી કામ લેવુ પડશે. આરંભથી જ તેને સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં દુધ આપવુ જોઇએ નહિ કારણ કે શરૂઆતના કેટલાક દિવસો માતાના સ્તનોમા દુધ થોડું ઉતરે છે અને પછી ધીરે ધીરે યોગ્ય પ્રમાણ સુધી વધી જાય છે દાખલા તરીકે કોઈ નવ વાન બાળકનુ વજન

કલાકાર

લેખક
શ્રી મનહર મછડિયા

આ વર્ષનુ મારુ ચિત્ર "બુદ્ધનો ગૃહત્યાગ" છે હર્ષના આવેશમા તેણે પોતાના મુખપર હાથ ફેરવ્યો 'કેમ.'? કેમ એ બિપીનનો પ્રિય શબ્દ હતો કોઇ વાક્ય પછી બિપીન તરતજ "કેમ"? પુછતો આ તેના કલાકાર તરીકેના જીવનની ખાસ વિશિષ્ટતા હતી કોઇને પોતાની તરફેણમા લેવા આ શબ્દ તે ખાસ વાપરતો. તેણે મને 'કેમ'? કહ્યું તરતજ હુ સમજી ગયો કે તે મારી પાસે પ્રશસા કરાવવા માગે છે પણ હુ તૈયાર નહોતો અને પ્રશસા કાઇ એમજ થાય છે? મારા મોપર સ્મિત આવી ઉડી ગયુ મે ચિત્ર તરફ જોઇ કલાગૃહમા જગ્યા લીધી

"બુદ્ધનો ગૃહત્યાગ" ખરેખર સુદર ચિત્ર હતુ આ ચિત્ર પાછળ કલાકારે પોતાના પ્રાણ નિચોવ્યા હતા એમ લાગતુ હતું, એ ચિત્રમાં ખામી હતીજ નહિ એ કથા ચિત્ર હતુ ખૂણામાં દીવીમા ઘીની જ્યોત ટમટમ બળે છે, પાસે એક પલગ છે, પલગ પર યશોદા ભરઉંઘમા સૂતી છે બાળક પણ શાન્તીથી નિદ્રા લઈ રહ્યુ છે દિવાનો આછો પ્રકાશ તેમના પર પડે છે બુદ્ધ દ્વાર પાસે ઉભા રહી અનિમેષ નયને સૂતેલા પત્નિ, પુત્રને જોઇ રહ્યા છે મુખપર ગભીરતા છે ચિત્ર ખુબજ સુદર હતુ "આપણા દેશમાં કલાજ નથી" એમ કહેનારને મોમા આંગળા નખાવે એવુ એ ચિત્ર હતુ બિપીને 'સુવાસીત તેલ' તેલ નાખી હોળેલા વાળ સરખા કરી હવામા ઉડતી નેકટાઇને આગળીએ વીટાળી કહ્યું

"હુ આ ચિત્રની કિમત પાચ સો રૂપીયા ધારુ છુ તે બરાબર છે. મને લાગે છે કેમ?"

"જરૂર ચિત્ર સુદર છે પણ શી કિમત છે?"

"પાચસો રૂપીયા" હસીને બિપીને કહ્યુ "પાચશો રૂપીયા બહુજ ઓછા કહેવાય નહિ? બીજા દોરતો તો આ કિમત બહુજ ઓછી કહે છે કાઇ નહિ દોસ્ત! હુ ક્યા કલાને વેચવા માગુ છુ, કલા તો મારી આરાધ્ય દેવી છે બીજા મિત્રો તો કહે છે બિપીન આમા તારી મોટાઇ દેખાય છે" "આપણને પૈસાની ક્યા પડી છે?"

"ખરેખર તુ ઉદાર તો છેજ!" મે હસીને કહ્યું "હુ તો તારુ ચિત્ર ખરીદી લેત પણ હવે અભિનદનથીજ સતોષ માન. હુ તને આ ચિત્ર દોરવા બદલ અભિનદન આપુ છુ"

બિપીન હાસ્યો. નાટ્યકારની અદાથી નમ્યો. "સહાનુભૂતિનો દરેક દરેક શબ્દ આવકારને પાત્ર છે, સહાનુભૂતિ એજ મારું ખરુ ઇનામ છે પૈસા ક્યાં સુધી રહેશે? મારા મિત્રોએ ચિત્રની કદર કરી એજ ઘણુ છે પૈસા તો હાથનો મેલ છે આજ છે અને કાલ નથી. પૈસાથી જીદગીમા ગદવાડ આવે પણ, સહાનુભૂતિનો દરેક શબ્દ દિવ્ય પ્રકાશ તરફ દોરશે કેમ?"

કહેવુ જોઇએ તે કરતા બિપીન વધારે પડતુ બોલી ગયો હતો મારે બોલવાપણુ હતુજ નહિ મે રજા લીધી અને કલાગૃહ બહાર નીકળ્યો મારા મનમા એકજ પ્રશ્ન ઘોળાયા કરતો હતો 'આ ચિત્ર બિપીનેજ દોર્યુ હશે કે કેમ? કારણ બિપીન ત્રણચાર વર્ષ પહેલાજ અહિ આગ્રો હતો, પહેલા આવાં સરસ ચિત્રો દોરી શકતો નહિ ને વર્ષમાજ તેણે ગજબ કરી હતી.

" હુ જ્યારે અગાર વર્ષની હતી ત્યારે મે આ ચિત્ર દોર્યું હતુ ત્યારે હુ આદર્શવાદી હતી સોનેરી સ્વપ્ના સેવતી કલ્પનામા વિહાર કરતી, હુ પ્રેમને માનતી મારા યૌવને મને ભાન ભુલાવી. હુ એક યુવકના પ્રેમમા પડી એનુ નામ મહેશ તે મારી પાસે આવતો, મારા ચિત્રો જોતો અને વખાણ કરતો એ વખાણથી હુ ગર્વ લેતી એક વખત હુ આ ચિત્ર દોરતી હતી ત્યારે મહેશ છુપાઇને એની નકલ કરતો હતો હુ તો એનામા વિશ્વાસ રાખીને બેઠી હતી એ મારો પ્રિયતમ હતો મેજ એને ચિત્રકલા શીખવેલી ચિત્ર પુરુ થયુ ત્યારે મારી પાસે આવ્યો મને કહ્યું કે મારે ખાસ કામે મુંબઈ જવાનુ છે થોડાજ વખતમા પાછો ફરવાનો છે એમ તેણે કહ્યુ હતુ પ્રેમીઓ છુટા પડે છે એમ ભારે હૈયે અમે છુટા પડ્યા એ કહેવુ જરુરી છે કે મારુ ગુજરાન આ ચિત્રકલા પરજ ચાલતુ હતુ મારે પૈસાની જરુર હતી મે એક પ્રકાશકને એ ચિત્ર ખરીદવા બોલાવ્યો " ચિત્ર જોઇ એણે કહ્યુ

" આ ચિત્ર તો મે હમણા જ મહેશ કુમાર પાસેથી ખરીદ્યુ આને હુ શુ કરુ ? વળી એ કોઇ છોકરીને આ ઉમ્મર આવુ ચિત્ર દોરતા જોઇ નથી '

" તે ચાલ્યો ગયો ને મારુ હૃદય ભાગતો ગયો મારા આશાના મહેલો કકડભૂસ કરતા તુટી પડ્યા હવાઇ કીલ્લા હવામા જ ઉડ્યા મહેશ મારો પ્રેમી હતો, છતા એણેજ મને દગો દીધો હતો. પ્રકાશકનો શબ્દે શબ્દ મારા હૃદયમા ઉતરી ગયો હતો મને મહેશ પર ખુબજ ગુસ્સો ચઢ્યો હુ કાયદાની મદદ પણ લઇ શકુ એમ નહોતી મારણ એ મારો પ્રેમી હતો. હવેથી કોઇ મારુ ચિત્ર ખરીદશે નહિ કોઇ ખરીદતુ જ નથી કલાકાર તરીકે હુ મૃત્યુ પામી હતી પામીજ છુ "

" હવે ! " સહજ મારાથી બોલાઇ જવાયુ

" શુ કરુ ? કલા તો પુરુષો માટેજ છે સ્ત્રીઓ માટે નહિ જ કલા અને કિર્તિ અમારે કલક છે પુરુષ કલાને ભલે મારી મચડી પોતાની કરે, પણ સ્ત્રીના પ્રમાણીક વર્તન પર પણ સૌને શકા જાય છે અને નસીબે તો આસુ અને હાયપીટ જ છે "

" હવે ! " મે કહ્યુ

" પછી મારી પાસે એક પરદેશી આવ્યો તેને કલાકાર તરીકે પ્રસિદ્ધ થવુ હતુ મે ચિત્રો દોરી દેવાનુ માથે લીધુ, આજ બે વર્ષથી હુ તેને ચિત્રો દોરી આપુ છુ–મારી કલાને વેચી મારુ છુ એ પરદેશી એ બિપીનચદ્ર પોતે જ ! "

તે પછી હુ એ યુવતીને ઘણીવાર મળ્યો છુ અને બિપીનને ચિત્રો ન દોરી દેવા દલીલો કરુ છુ પણ એક જ જવાબ ' ભાગેલ હૈયુ હવે કેમ સાધવુ ? '

ધાવણુ બાળક અને દુધનો પ્રશ્ન

— પાન ૧૦૯ થી ચાલુ —

તેમાં વિટામીન તો બહુ જ હોય છે પરતુ પ્રોટીનની ખાધ હોય છે જો કે એ તાજા દુધથી મોઘુ પડે છે પરતુ જેઓ આને ખરીદી શકે છે તેમને માટે બહુ લાભદાયક છે ખાસ કરી ગરમી, વર્ષા ઋતુ તથા મુસાફરીમા તે સગવડ ભર્યુ થઇ પડે છે બાળકો માટે તેને પાણીમા મેળવી સાકર અને કોડલીવર-ઓઇલ મેળવી આપવુ જોઇએ વિટામીનની જરુરી પૂર્તિ માટે તાજા સતરા કે બીજા ફળોનો રસ મેળવી લેવો જોઇએ

(૪) કન્ડેન્સ્ડ કે જમાવેલુ દુધ

આ દુધ સાકર મેળવેલુ હોય છે અને સાકર વગરનુ પણ હોય છે કેટલીક અવસ્થાઓમા આ બન્નેય લાભદાયક થાય છે આ સબધમાં ડોક્ટરની સમતિ લેવી જોઇએ આના પ્રયોગની સહેલી વિધિ એ છે કે તેમા એટલુ પાણી મેળવવુ જોઇએ, જેથી આપના તાજા દુધ જેવુ બની જાય. ત્યારબાદ દુધમા ઉપર બતાવેલી વિધિથી બીજી વસ્તુઓ પણ મેળવી લેવી જોઇએ

સામયિક

હિંદુ કોડ બીલનો વ ટોળે ચઢેલો પ્રશ્ન

૧૯૪૧ મા શ્રી નરસીંગરાવના પ્રમુખપદે નિમાયેલી રાવ સમિતિએ ભારે પ્રયાસને અતે ધારાસભા સમક્ષ પેશ કરેલા હિંદુ કોડ બીલનો સનાતન ધર્મને નામે ઉગ્ર વિરોધ કરાઇ રહ્યો છે એ એક આશ્ચર્યજનક બીના છે સવાલ એ છે કે એથી કયો સનાતન ધર્મ ડુબી જવાનો છે કે હિંદુ સસ્કૃતિ હણાઈ જવાની છે ?

આજે એકવીસમી સદીમાં જ્યારે દેશની સ્ત્રી શક્તિએ સામાજીક, આર્થિક અને રાજકીય ક્ષેત્રે પોતાની લાયકાત પુરસ્કાર કરી છે ત્યારે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે એમને સામાજીક અને આર્થિક હક્કો મળવા જોઇએ એ એક સર્વ સામાન્ય બાબત છે છતા જ્યારે એ બીલનો વિરોધ કરાઇ રહયો છે ત્યારે આ પ્રશ્ન ઊંડી વિચારણા માગી લે છે

કારણકે શારદા એક્ટ, વિધવાવિવાહ, હરીજન મદીર પ્રવેશ અને મુબઇ ધારા સભાએ પસાર કરેલો બહુ પત્નિ પ્રતિબધક કાયદા પછી સામાજીક અને આર્થિક રીતે સ્ત્રી જીવનને સ્પર્શતો આ કાયદો અતિ મહત્વનો છે લગ્ન, દત્તક, વારસા હક્ક, સામુહિક પદ્ધતિ, પાળક તત્વ અને સ્ત્રી ધન, એમ ૭ વિભાગમા વહેચાયેલ હિંદુ કોડ બીલ ઘડાયેલા સ્ત્રી જીવનને ઉન્નત કરવા માટેનો કાયદા દ્વારા એક ન્યાયી પ્રયત્ન છે એ કાયદાથી સ્ત્રીઓને રક્ષણની સાથે કેટલાક હક્કો પ્રાપ્ત થાય છે, કે જે મેળવવાને આજના યુગમા એને અધિકાર છે એમાથી કોઇ સામાજીક કે આર્થિક અરાજકતા ઉભી થવાની નથી કે કે નથી હિંદુ સંસ્કૃતિને ધક્કો પહોચવાનો ઊલટુ સ્ત્રી જીવન જેટલુ ઉન્નત ને પ્રભાવશાળી થશે એટલોજ રાષ્ટ્રને અને હિંદુ સસ્કૃતિને લાભ છે

અને છતાં જ્યારે એનો વિરોધ કરાઇ રહયો છે ને એ બીલને ધારાસભામાંથી ઉડાવી દેવાનો ૧૮ મી સદીનો પ્રયત્ન કરાઇ રહયો છે ત્યારે તમામ બહેનોએ એની સામે પોકાર પાડવો જોઇએ અને પોતાના એ સામે મતો કેળવવા પ્રયત્નશીલ થવુ જોઇએ પ્રત્યેક સ્ત્રી સસ્થાઓ આ કાર્ય ઉપાડી લે, અને જબરદસ્ત આંદોલન જગાવી એ બીલની તરફેણમા પોતાનો મત સપાદન કરે, એ અતિ આવશ્યક છે આ બીલ અગે ગઇ તા ૨૧ મીએ મુબઇની કેટલીક સ્ત્રી સસ્થા ઓના સયુક્ત આશ્રયે શ્રીમતિ વેલાબાઈ દાદાભાદાસના પ્રમુખપણે સ્ત્રીઓની એક સભા મળી હતી આ સભાએ સર્વ સમત ઠરાવ દ્વારા આ બીલનો જનતામાં વિસ્તૃત થતો પ્રચાર કરી અભિપ્રાય મેળવવા અને એની મુક્ત ચર્ચા માટે બીલને ત્યાંસુધી પસાર કરવાની ઉતાવળ ન કરવા માગણી કરી છે

એક હકીકત રૂપે એનો સમ સ્વીકાર કરવા છતા જ્યારે રાવ સમિતિએ એ અગે દેશભરમા પ્રવાસ કરી અનેકોના અભિપ્રાય પછી સાત વર્ષના પ્રયત્નના અતે સુધારેલુ બીલ રજુ કર્યુ પછી કાયદા પ્રધાને પણ એના દરેક પાસા તપાસ્યા છે, ત્યારે એ બીન વિષે બહુ શકાને સ્થાન ન રહેવુ જોઇએ અલબત હિંદી સઘ સાથે જોડાયેલા રાજસ્થાનોનો અભિપ્રાય રાવ સમિતિની તપાસમા નથી સામેલ થયો

ઉદ્ધાર માગે કારણભૂત આ બીલને જે સામાજિક પ્રગતિ માટે જરૂરી છે તેને કદીએ ન રોકાય

ભૂતકાળમાં સ્ત્રીઓને જે અન્યાય મળ્યો છે એ વર્તમાન અને ભાવીમાં ન ભૂલાવી શકાય. કિંતુ સમાજે ભૂતકાળના આ અન્યાયનું આ કાયદા દ્વારા મળતાં ન્યાયી હક્કો આપીને પ્રાયશ્ચિત કરવું જ રહ્યું

*

બુદ્ધ જયંતીની પ્રેરણા

સ્વતંત્ર હિંદમાં પહેલીજ વખત ગઈ તા. ૧૨ મીએ બોધિમંદિર ખાતે ભગવાન બુદ્ધની જયંતિ ભારે ઉત્સાહ અને ગંભીરતા પૂર્વક ઉજવાઈ આ પ્રસંગે હિંદ અને એશિયામાંથી હજારો સ્ત્રી-પુરુષોએ ભાગ લીધો હતો. અને ગયામાં લાવવામાં આવેલા ભગવાન બુદ્ધના પવિત્ર અવશેષોને સુવર્ણ મંજુષામાં મૂકી બુદ્ધમંદિરની ત્રણ વખત પ્રદક્ષિણા કર્યા બાદ ભગવાન બુદ્ધને હજારો વર્ષ પહેલાં જે વૃક્ષ નીચે જ્ઞાન થયું હતું તે સ્થળે વજ્રાસન નામના પવિત્ર આસન પર પવિત્ર મંત્રોચ્ચાર સાથે પધરાવી અર્પણ વિધિ બા. એ અવશેષોને મંદિરમાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યા હતા.

આ પ્રસંગ આધુનીક હિંદના ઈતિહાસનો એક મહા પ્રસંગ હતો. એટલુંજ નહિ આજની રાજકીય આંધી વચ્ચે ત્રસ્ત બનતા માનવજીવનને માટે સંસ્કાર અને શાંતિની પ્રેરણા આપતો અદ્ભુત પ્રસંગ હતો. આવો પ્રસંગ ફરીફરીને પ્રતિવર્ષ આવો અને માનવજીવનને આજની અશાંતિમાંથી શાંતિ અને સંસ્કાર માર્ગે પ્રવૃત્ત કરો એવી દરેક કાર્યમાં સાથ આપવો વાચકોએ ગુજરાતની બહેનો આ જયંતિ ઉત્સવ દ્વારા ભગવાન બુદ્ધના જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવી જીવનને ઉન્નત કરે, ઉપકારક મનોવૃત્તિ કેળવી જીવનના સાચા સંસ્કાર માર્ગે પ્રવૃત્ત થાય

*

શ્રી સમાજના આનંદ ઉદ્ધારક કર્વે ઘણું જીવો !

શિક્ષણના ક્ષેત્રે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે જેમણે વર્ષો સુધી ભગીરથ પ્રયત્ન કરી કર્વે યુનિવરસીટીનું પોતાનું સ્વપ્ન સિદ્ધ કર્યું છે એ મહર્ષિ સમા પ્રો. અણ્ણા સાહેબ કર્વેએ ગયા માસમાં ૯૨ વર્ષમાં પાદ પ્રવેશ કર્યો છે ત્યારે એમની ઉદાત્તતા હૈયાને સ્પર્શી જાય છે

કારણ કે પ્રો. અણ્ણા સાહેબ કર્વે પોતાનું આ સ્વપ્ન સિદ્ધ કરીને એટલેથીજ અટક્યા નહિ, તેમના હૈયામાં વિધવા અને અનાથ સ્ત્રીઓ માટે ભારે દર્દ હતું એ દર્દને દૂર કરવા વિધવા અને અનાથ સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર પાછળ તેમણે જે પ્રયત્ન કર્યા છે એ તેમના પ્રતિ મસ્તક નમાવવા પ્રેરે છે

એ દિશામાં સફળતા મેળવ્યા પછી આજે આટલી ઉમરે પણ તેઓ એક યુવાનના ઉત્સાહથી કાર્ય કરી રહ્યા છે ને સમતા સંઘની સ્થાપના કરી પ્રત્યક્ષ આચરણ માટેની ઝુંબેશ ઉપાડી છે એ એક ખરેખર ગૌરવનીય છે

આવા ભવ્ય ગૌરવ માટે ૯૨ માં વર્ષમાં પ્રવેશતા પ્રો. કર્વેને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ ને પ્રભુને પ્રાર્થીએ છીએ આ મહા કાર્યની સફળતા માટે પ્રો. કર્વે ઘણું જીવો !

માનતીનો, લગ્ન કરાવનાર ગોરનો અને કન્યાના પિતાનો દંડ કર્યો હતો.

•રાજપુરમાં કમળા નામની એક દરજી બહેને પોતાના સસરા પર તેમના તરફથી મારકુટ થતી હોવાથી ચોંકાવનારા નિવેદન સાથે ધંધુકામાં કોર્ટ સમક્ષ પોતાના રક્ષણની માગણી કરતાં કોર્ટે આ બહેનનો કબજો વિકાસગૃહને આપ્યો છે.

•હિંદી સેવાદળના બે લાખ સૈનિકોમાં સ્ત્રી સ્વયંસેવિકાઓની સંખ્યા માત્ર પાંચ હજારની હોઈ તેમાં વધારો કરવા અને આ સેવિકાઓને તાલીમ આપી તાલીમબદ્ધ સ્ત્રી કાર્યકરો તૈયાર કરવા આગામી સપ્ટેમ્બર માસમાં મધ્યસ્થ સ્થળે તાલીમવર્ગ ખોલાશે.

•વડોદરાના જાણીતા આંખના ડોક્ટર શ્રીયુત રસિકલાલ આર. પુરોહિતના માતુશ્રીનું ગઈ તા. ૨૬ મીના રોજ દુઃખદ અવસાન થયું છે.

•ગુજરાતી કુમાર સાહિત્ય મંડળનું વડોદરા શાખા યોજિત એક સંમેલન તા. ૪-૫ જુનના રોજ વડોદરામાં શ્રી અધ્યાપન પાઠશાળામાં જાણીતા સાક્ષર શ્રીયુત રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈના પ્રમુખપદે મળશે.

•વડોદરામાં વિમેન્સ કોલેજ અંગેની આદર્શ નર્સરી સ્કુલ તા. ૧ લી જુનથી શરૂ થશે. આ સ્કુલના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકે શ્રી સવિતાબહેન પારેખ રૂ. ૩૦૦ થી નિમાયા છે.

•નામદાર આગાખાનના પુત્ર પ્રીન્સ અલીખાને પેરીસ ખાતે ફીલ્મી નટી રીટાહેવર્થ સાથે દ્વિતિય લગ્ન કર્યું છે.

•મોરોક્કોના સુલતાન પોતાની ભત્રીજી રાજકુમારી લાલા હાતીમા ઓહરાના લગ્ન પાછળ એક લાખ પાઉન્ડ ખર્ચનાર છે. આ લગ્નવિધિ ત્રણ અઠવાડિયાં ચાલશે.

•વડોદરાના શ્રી દામાજીરાવ વિશ્રામ ભુવનના હેડક્લાર્ક શ્રી ધીરુભાઈ દેસાઈના પુત્રી પ્રિયવદાના લગ્ન અમરેલીના નાગર યુવક શોધન જે. વસાવડા સાથે થયા છે.

•શીરોહી નજીક બીસાડા ગામના એક સોનીએ પોતાની પત્ની તેના વર્ણિક પ્રેમી સાથે પલાયન થઈ જતાં પોતાના બે બાળકોનું ખૂન કરી પાછળથી પોતે આપઘાત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

•બ્રિટનના રાજકુમારી એલીઝાબેથ આ વર્ષે બીજા બાળકની માતા થશે.

•શ્રીમતિ હંસાબહેન મહેતાની વડોદરા યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિપદે વરણી થઈ છે.

સ્વ. પ્રભાવતી ન. ઠક્કર નિબંધ હરિફાઈ

સ્વ. પ્રભાવતી ન. ઠક્કર નિબંધ હરિફાઈ માટે 'વિશ્વશાંતિ માટે સ્ત્રીઓ શું કરી શકે?' એ વિષય પર જુનની ૨૦ તારીખ સુધીમાં નિબંધ લખી મોકલવા 'ગુણસુન્દરી' વાચકવર્ગ પ્રત્યેકને આમંત્રણ છે. ઉત્તમ નિબંધ માટે પ્રથમ આવનાર ત્રણ ભાઈ બહેનોને રૂ. ૫, ૩ અને ૨ના પુસ્તકો અનુક્રમે પુરસ્કાર આપવામાં આવશે.

ફોરમ

મધુસંચય

સ્વરાજ્ય યુગનું સાહિત્ય

હિમાલયમાંથી ગંગા—નીકળે છે ત્યારે હિમાલયના પહાડોને ચીરતી હરદ્વાર સુધી ચાલી આવે છે અને હરદ્વાર પછી પાંચ છ ફાંટાઓમાં પથરાઈ જાય છે એવી રીતે જ્યાંસુધી સ્વરાજ્ય મળ્યું ન હતું ત્યાં સુધી આપણું સાહિત્ય બધી દિશાઓમાં ને બધા ક્ષેત્રોમાં ગૌણ બની ફક્ત સ્વરાજ્ય પરાયણ થાય એ જરૂરી હતું હવે જ્યારે સાહિત્ય ગંગા સ્વરાજ્યરૂપી મુક્ત મંદિરના શિખર પરથી નીકળી જુદા જુદાં અનેક ક્ષેત્રોમાં ફાંટાઓ રૂપે પથરાઈ રહ્યું છે અને એના પ્રવાહો પ્રજા જીવનના વિશાળ પટ વિસ્તારમાં વિસ્તારેલા છે ત્યારે સાહિત્ય કઈ જાતનું સર્જવું જોઈએ એનો વિચાર સાહિત્યકારોએ કરવાનો છે

આખી દુનિયામાં હવે હિન્દુસ્તાને હવે પોતાનું સ્થાન લેવાનું છે આપણે ઇચ્છીએ કે ન ઇચ્છીએ તો પણ દુનિયાના પ્રવાહથી આપણે અળગા રહી શકવાના નથી. આપણુ પોતાના એકજ વર્તુળમાં પડી શકવાના નથી. આપણા સાહિત્ય ને સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ હવે વિશાળ મેદાનમાં આવીને પડ્યો છે આપણી તમામ શક્તિ જ્યારે સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે રોકી હતી ત્યારે જેમ અમુક વરસોની મહેનત માગી શકતા તેમ હવે પાંચ દસ વરસની મહેનત પણ માગી શકતા નથી. આજે તો દુનિયા આખીનું ક્ષેત્ર સમસ્ત માનવજાતનું ક્ષેત્ર આપણી આગળ ખુલ્લું થઈને પડ્યું છે તેથી આપણે આપણી પોતાની દૃષ્ટિ વ્યાપક કરવાની છે સાહિત્ય માટે માનવજાતની સેવા કરવા માટે જેટલાં ક્ષેત્રો જોઈએ તેટલા ખુલ્લા પડ્યા છે આટલી વિશાળતા અને વિવિધતા જોઈને આજના સાહિત્યકારો હેબતાઈ જાય તો પણ આશ્ચર્ય નથી

—શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકર

દેહ આત્મા અને ધર્મ

પૃથ્વીનું એક રૂપ કઠોર અને નક્કર છે અને બીજું કોમળ અને તરલ છે તેમ ધર્મની એક દિશા જેમ નીરસ છે તેમ બીજી રસાન્વિત છે આજે વાતને આપણે બીજા દૃષ્ટાંતથી વિચારીએ મનુષ્યનું શરીર જેમ એક બાજુથી હાડપીંજરનું ખોખું છે તેમ બીજી બાજુથી માંસ પેશીઓ અને ચામડીથી આચ્છાદિત થયેલું સુંદર કલેવર છે હાડકાની સુવ્યવસ્થિત સુરાબદ્ધતાને લઈને જેમ દેહ સુપ્રતિષ્ઠિત છે, દૃઢભૂમિ છે તેમ લોહી માંસ પેશીઓ વગેરેને લઈને સુપ્રકાશિત છે, વિકાસશીલ છે

હવે હાડકાઓ પર નિર્ભર થયેલો દેહ જો પોતાનું એજ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે તો ! કેવું વિચિત્ર લાગે. કેવું અવાસ્તવિક લાગે ! દેહ પોતાને પ્રગટ કરે છે એ તો તેના રસ સ્વરૂપ થી તેના જેના પર પામે સ્થિત સ્થિત છે તેને તે પ્રગટ કરતો નથી પરંતુ જેને જાઈને તેની નિત્ય ગતિ છે, તેની લીલા છે તેનેજ પ્રકટ કર છે અને તેમાજ તેનુ સ્વાદ થાય છે, સૌંદર્ય છે, સૌષ્ઠવ છે

—શ્રી જયવિહાર આચાર્ય

સુધારો

લોકો કહે છે સમાજ સુધરતો નથી બગડતો જાય છે લોકો અને સમાજ કંઈ જુદા છે ? સુધારો પોતાની જાતથી અને પોતાના ઘરથી શરૂ થવો જોઈએ આપણે તો એવી ભાવના સેવતા આવ્યા છીએ કે એ પોતાના ઘેરથી નહિ સામાન ઘેરથી શરૂ થાય. આ મનોદશા લોકોના ઘર કરી ગઈ છે ત્યાં સુધી સુધારો કઈ રીતે થવાનો હતો ?

મોંઘેરૂ મધ બિન્દુ તો – જગતમાં છે ઝેર ઝાઝાં છતા
આત્માઓ અમૃતત્વની અવધિઓ આરોહશે ઉલ્લસી.

લંડનમાં બાળવિશ્વ સંમેલન

લંડનમા આલ્બર્ટ હૉલ ખાતે યોજાએલા બાળ વિશ્વ સંમેલનમા ૫,૫૦૦ બાળકો એકઠા થયા હતા તે ઉપરાંત ૬૦૦ જેટલા મુખ્ય વયના માણસોની પણ હાજરી હતી જેમા મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓની પણ હાજરી હતી

આ પ્રસંગે બ્રિટનના વડા પ્રધાન મિ એટલી, ડયુક ઑફ એડિનબરો અને મિ એન્થની એડને રસપ્રદ અને બોધક ભાષણો કર્યા હતા

કલા, શિક્ષણ, સંસ્કાર અને સૌંદર્યનુ પર્વ

બ્રિટન ફરીથી આ વર્ષે દસ્તાવેજી શિક્ષણાત્મક ફિલ્મોનુ આંતરરાષ્ટ્રિય પર્વ ઉજવે છે ઓગષ્ટ અને સપ્ટેમ્બર દરમિઆન એડિનબરો ખાતે યોજાએલા સંગીત અને નાટકના આંતરાષ્ટ્રિય પર્વના તે એક અંગરૂપ છે કલા સૌંદર્યને વ્યક્ત કરતો આ પ્રસંગ યુરોપમા સાંસ્કારિક આકર્ષણરૂપ નીવડી ચૂક્યો છે

સર્વાંગે દસ્તાવેજી ફિલ્મોનેજ સ્પર્શતો આ એક માત્ર આંતરરાષ્ટ્રિય પ્રસંગ છે, પડદાપર રજુ કરવાને પસંદગી પામેલી બધી ઉત્તમ ફિલ્મો માટે પ્રમાણપત્રો આપવામા આવે છે

ગયા વર્ષે ૨૬ રાષ્ટ્રો તરફથી જીવંત સ્વરૂપેની ૧૦૦ ફિલ્મો બતાવવામા આવી હતી આ વર્ષે પણ આ આંતરરાષ્ટ્રિય રસપ્રદ પ્રમંગ અનોખા આકર્ષણ, અભ્યાસ અને આનંદરૂપ નીવડશે ગયે સાને આ ઉજવણીમાં ભાગ લીધેલા દેશો ઉપરાંત આ વર્ષે મેક્સિકો અને ટર્કી તરફથી પણ પૂછપરછ કરવામા આવી છે.

રાજાની સ્રી સલાહકારો

બ્રિટનમા આ સાલ રાજાના નવા નીમાએલા કાયદાના ૧૯ સલાહકારોમાં પહેલી જ વાર બે સ્રી સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે તેમા એક ૬૦ વર્ષની વયના હેલેના નોરમન્ટન છે તે ઇંગ્લેંડના પ્રથમ સ્રી ˜ ˜ હતા અને બીજા ૩૪ વર્ષના રોઝ હેઈલબ્રોન છે, જેમની લીવરપુલમા ધીકતી પ્રેક્ટીસ ચાલે છે અને તે એક સરજનના ધર્મ પત્નિ છે

બ્રિટનની ગ્રામ્ય કિશોરીની કલાની કદર

રોયલ સોસાયટી ઑફ આર્ટસની ઔદ્યોગિક આકૃતિઓ–આકાર માટે યોજાએલી તાજેતરની હરિફાઈમા ફ્લોરેન્સ માર્શ નામની ૧૯ વર્ષની એક ગ્રામ્ય કિશોરીને પગરખા માટેની ડીઝાઈન તથા સુંદર ચર્મકામ માટે એકંદરે પા ૨૦૦ નુ ઇનામ મળ્યુ છે– જોડાની ડીઝાઇન માટે પા ૧૦૦ (રૂ. ૧૩૩૩) તથા ઇટાલી, સ્વિઝર્લૅન્ડ અને ફ્રાન્સ ખાતે પ્રવાસ અને હેન્ડબેગ માટે નવી જ કલ્પના રજુ કરવા માટે બીજા પા ૧૦૦ આ કિશોરી ખાણમાં કામ કરતા એક મુકાદમની એકની એક જ પુત્રી છે અને કેન્ટમા થાનેટ ખાતેની કળા-હુન્નર માટેની શાળામા અભ્યાસ કરે છે

માનવીનુ આયુષ્ય કેટલુ ?

એક વૈજ્ઞાનિકના અભ્યાસો પછી એમ નક્કી કરી શકાયુ છે કે માનવીનુ આયુષ્ય ૧૦૯ થી ૧૧૨ વર્ષ સુધીનુ છે બની શકે એટલી શક્તિ કુદરતે માનવ શરીરમાં મૂકેલી છે બ્રિટિશ મેડીકલ જર્નલમા આ વિષે એક વિસ્તૃત લેખ લખતા ઓક્સફર્ડના ડૉ૦ કેન્ગ્યુવેરકી જણાવે છે કે વિજ્ઞાન એવી વસ્તુ શોધી શકશે જેથી માણસ વહેલો વૃદ્ધ નહિ થાય ને વૃદ્ધવસ્થા સુધી એ પોતાની શક્તિ સાચવી રાખી શકશે

કવિ અને કવિતા

ા નાયડુ

ામારી સમક્ષ હનુમાન ૪૩ ! ફરી એ ગાર ા ઉત્સા કાવ્ય મમ મા ા તમારા ા ો ા આત્મ છટા રચનાને મા ા ાનીના પથ્થી આ ઉત્પન્ન કરતા મારી ોનાની તુ ી પાખનુ વધુ તીનતાથી ભાન થયુ તમા ! આ ત્મન બની ગયેલા પર ભાવના ા ોગા નમે ઓની સાર્વભૌમતા અને વિચાર આ ોમનન ાવિત્ર કરો છો તે મને તમારે માટે ઠાર્યાના ી પ્રેર છે

ામ છતા પાશ્ચાત્ય સુપ્રસિદ્ધ મ યમાગેનો મા તમારા અધિકારને અને તમારૂ ધ્યાન નમે ર્યુ છે અને એ રીતે આપણી માતૃભૂમિના અત્માનતા ઓછી કરી છે એ નમ્રીન મારૂ ગૌરવથી ઉચ્ચારણ છે

ાન નિકેતન ૨ — રવિ નાથ ટાગોર

× × × ×

નિશ્રાકવિ

ીન ગીત અશ્રુ આનદ ે સ્વપ્ન સૌ આપ િ ઓ સમાં વિશ્વનો પ્રેમ ઓ પુનમ્ભાવ આપના પ્રત્યે છે એટલે આપને વ્યક્તિગત ઉપહાર તરીકે ગીતાનુ—તુટેલી પાંખોવાળા પખીના ગીતોનુ—મારૂ નાનકડુ પુસ્તક મોકલુ એ બહુ સુદ ભેટ લાગે છે

મ નિયમ પૂર્વે ૭ માગ ૭ પૂર્વક જાળવેના અને સુરક્ષિત રાખેલા થોડા બહુ મુલ્ય નિધિઓ ક કોયતા મારા ા તા કાવ્ય પુસ્તક માસ વિહગમ વિરે આ ાના તરફથી આવેનો એક સુ ર પન માર હાથ ગ ો અને હવે ગને ખર ખર બીતી લાગે ા કે અ પની નવીન ગિમાને અનરૂપ ઢ્ઢ આપ્યા ત્રિમ ીનતા ી અ ૃર બનિસને નિટાપૂર્વક મેગવવાનો ૯ પ્રવાસ કરી રહી છુ ત્યારે એ પનથી ગૌરવ મને સ્વાભિમાનનો મુકત અ ો આક્મ સ આ ભાર મે અનુભવ્ગો

ર ા સિવાગમા કલકત્તામા આપનો મુલાકાત લેવાો આશા રાખુ છુ ગમ્યાન આપનો ૭ મરણ અો અમર શબ્ાત્મી પ્રેોગુ તો જેને પહોચનાી હુ ી આમાશા ન મેરી શકુ તે આપના ચરણનો મારા ગીતની ફુર વ્યાપી પાંખની ધારે રહ્યો ૭ક હું

સરવ ઘ ક્ષ ોભાક — સરોજની નાયડુ

આ માસિક વડોદરા—વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રી ડુંપ ુનિન ૧૨ પ્રેનમા — બાવાસ ભાઈસાહેબ ાર ગાને માટે છાપી અને તેજ ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ ૧૫ ના ૧ ૬

[illegible]

[દરેકનુ પોસ્ટેજ જુદુ]

હિંદુસ્તાનના
જાણીતા શહેરો

વડોદરાની સામાન્ય માહિતી
રેવુ કરતુ પુસ્તક
વડોદરા
લેખક
શ્રી ચ. દ્રશંકર મ. ભટ્ટ
કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

•

સુરતના શોખીન લોકોના
રસિક જીવનનો અનુભવ
લેવાડાવનાર એક તેવુ
પુસ્તક
સૂરત
ભાગ ૧-૨
લેખક
શ્રી મ. નેશરાય જ. પાઠક
કિંમત રૂ ૧-૦-૦

•

દ્વારકા જતા પ્રવાસીઓને
સાચી માહિતી પુરી પાડનાર
અજોડ પુસ્તક
દ્વારકા
લેખક
શ્રી કલ્યાણરાય ન. જોશી
કિંમત રૂ ૧-૧-૦

— હમણાં જ પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો —

ભ્રમણ	લે. શ્રી રમેશનાથ રંગનાથ ગૌતમ	કિંમત ૧-૦-૦
રાજપુત્રોનું શિક્ષણ	લે. શ્રી બાપુભાઈ જાદવરાય વૈષ્ણવ	કિંમત ૦-૧૦-૦

આ પુસ્તકો તમે વસાવ્યા ન હોય તો આજે જ લખો

મેસર્સ નટુભાઇ ઠક્કર એન્ડ કું. ઘિયાપુરા પો. બો. નં. ૮૫ વડોદરા

મે અનુભવ્યુ કે ત્યાનુ સારૂ વાતાવરણ મારે માટે અસહ્ય બની ગયુ છે મારી કલ્પનાના સૌન્દર્યને સ્થાને વાસ્તવિકતાની કુરૂપતા જોઈ હુ વિચલિત બની ગયો. થોડી વાર સુધી ચુપ રહ્યા પછી મે લીલાને કહ્યું " લીલા, તારી સ્થિતિ જોઇ મને અત્યત દુ ખ થાય છે હુ આજે સાજે ઘેર જવા માગુ છુ "

" આટલા વ્હેલા ! " લીલા ચોંકી ઉઠી પછી તેણે ધીરેથી કહ્યુ–" ઠીક ! "

સ ધ્યાકાળે લીલાએ મારો સરસામાન મોટર કારમા મુકાવી દીધો. રામકિશોર તે વેળા ઘેર નહોતા, કદાચ તે રેસકોર્સ પર ચાલ્યા ગયા હશે લીલા મને મૂકવા જાતે સ્ટેશન ઉપર આવી.

ગાડી આવવામા હજુ અર્ધો કલાકની વાર હતી અમે બન્ને વેઈટીગ રૂમમા બેઠા હતાં એકાએક લીલાની દૃષ્ટિમાં અજબ વાતનુ સૂચન હતુ એક અજબ પ્રકારની કરુણા હતી. એક અજબ વિવશતા હતી. થોડીવાર સુધી તે મને એકી ટશે જોઇ રહી. પછી તેણે ધીરેથી મને કહ્યું " રમેશ ! તે મને કદી ચાહી છે ને ? ખરૂ ને ? "

હુ ચૂપ રહ્યો પણ મારૂ હૃદય તેજીથી ધડકી રહ્યું હતુ. મારા જવાબની રાહ જોયા વિના લીલા કહેતી ગઇ " રમેશ, તુ મને ક્ષમા કરજે, હુ ખુબ દુર્ભાગી છુ, અત્યત પાપી છુ મે તારો એક મોટો અપરાધ કર્યો છે રમેશ, જ્યારે તુ શહેરમા ફરવા ગયો હતો ત્યારે તે એક વોરન્ટથી ગીરફતાર થઇ ગયા. એમના ઉપર બસો રૂપીઆની ડીક્રી હતી અને તેમને છોડાવવા માટે રમેશ, મે તારા સુટકેસમાથી તારા બસો રૂપીઆ કાઢી લીધા ! ! !

હુ સ્તબ્ધ જેવો બની ગયો, મે માત્ર એટલુ કહ્યું " લીલા ! "

લીલાના હૈયાનો બધ તૂટી ગયો આજે દિવસભર હુ રડી છુ, અને કોણ જાણે ક્યાય સુધી મારે રડવુ પડશે પણ હુ શુ કરુ, હુ કેટલી લાચાર છુ તે મારા સર્વસ્વ છે–મારા સર્વ ઘરેણા મે વેચી દીધા છે હવે હુ કગાલ બની ગઇ છુ પરન્તુ ભગવાને મને એથી પણ આગળ ધકેલી–મારે આજ ચોરી પણ કરવી પડી. રમેશ ! તને મારી એટલી પ્રાર્થના છે કે તુ મને ક્ષમા કરજે અને ભગવાનની મારા માટે પ્રાર્થના કરજે !"

આ વખતે ગાડી પ્લેટફોર્મ ઉપર આવી ગઈ હતી. રામકિશોરે નોકર પાસે મારો સરસામાન ગાડીમા મૂકાવ્યો મે લીલાને કઈ કહ્યું નહિ, ચુપચાપ લીલાનો હાથ પકડી હુ ગાડીમાં બેસી ગયો થોડીવાર સુધી હુ કોક વિચારમા ડુબી ગયો, પછી મે લીલા ભણી એકવાર સારી રીતે જોયુ

અને મે લીલાના મ્હો પર શુ જોયુ તે હુ જણાવી શકતો નથી પરન્તુ એટલુ કહી શકુ છુ કે લીલાને જોઇ મારા હૈયામાં એક પ્રકાર વ્યથા છવાઇ ગઇ–લીલાના હૈયાની ભાવના સ પૂર્ણ રીતે મારામા પ્રવેશી ગઇ હતી.

હુ એકાએક ચોકી ઉઠયો ટ્રેને સીટી મારી હતી. લીલા ગાડીની બહાર ઉભી હતી. તેણે ધીરેથી કહ્યુ " રમેશ ! મને માફ કરે છે ને,–બોલતો ખરો ! "

ગાડી ધીમે ધીમે ચાલવા માડી. તે સમયે મે લીલાને કહ્યું " લીલા, હુ કહી શકતો નથી કે તે મારો કોઈ અપરાધ કર્યો છે કે નહિ. જો તે અપરાધ કર્યો હશે તો હુ તને માફ કરુ છુ ભગવાન્, તારૂ ભલે કરે. "

ગાડીનો વેગ વધવા માડયો હતો. હુ લીલાને જોઇ રહ્યો હતો, તે પણ મને જોઇ રહી હતી એકી ટશે નીરવ ! *

* હિન્દી વાર્તાકાર ભગવતીચરણ વર્માની એક હૃદયગમ વાર્તાનુ આ રૂપાન્તર છે

બે સન્નારીઓનાં આદર્શ બલિદાન.

શ્રી નલિનકાન્ત પંડ્યા

ઉંડીના દિવસો હતા. કડી તીરની માફક વાગતી હતી બીરબલે અકબરને વિનતિ કરી કે તે તાનસેન પાસે દીપક રાગ ગવડાવે. અકબરે આજ્ઞા આપી તાનસેનની નામરજી હોવા છતા રાજાના આગળ કશુ કરી શક્યો નહિ તેણે દીપક રાગ ગાયો. રાજભુવનમાં ગરમીનુ વાતાવરણ જામ્યુ તાનસેન અંતર્જ્વાળાથી ગભરાઇ ગયો

તેની અન્તર્જ્વાળા મટી નહિ તદુરસ્તી બગડતી ગઇ આ કારણને લીધે અકબરની રજા લઇ તે ગુજરાત પ્રાંતમાં સાબરમતીના કિનારે આવ્યો તે સમયે મોગલોના આક્રમણનુ મુખ્ય સ્થાન ગુજરાતજ હતુ તેમની બીકને લીધે હિંદુ મહિલાઓ સૂર્યોદય પહેલાં જ પાણી ભરી લેતી હતી

એક ગામની બે બ્હેનો પાણી ભરવા સાબરમતી કિનારે આવી એકીનુ નામ હતુ 'તાની' અને બીજી 'નાની' કહેતા હતા બન્નેએ તાનસેનને જોયો. એકાએક તાનીના મોઢામાંથી બોલાઇ ગયુ આ તો દીપક રાગથી બળતો હોય એમ લાગે છે

તાનસેને સાંભળ્યુ તેના મનમાં આશા બંધાઇ તે દોડ્યો અને બે બ્હેનો પાસે આવી પોતાની સારી કથની કહેવા લાગ્યો પહેલાં તો બન્ને બ્હેનો ગભરાઇ ગઇ પણ વારવાર સોગન અને બ્હેન કહી સબોધવાથી તેમને વિશ્વાસ બેઠો અને તેઓ તેને પોતાની ઘેર લઇ ગઇ 'નાની'એ ઘેર મધુર રાગે મેઘરાગ ગાયો. એક વખત નહિ કેટલીય વખત ગાયો. તાનસેનની અંતર્જ્વાળા મટી. તેને સંપૂર્ણ આરામ થયો. બાઇ-બ્હેનોનો આભાર માની, તેણે આ વાત ગુપ્ત રાખવાનુ વચન આપી દિલ્હી પાછો ગયો.

તાનસેનને તદુરસ્ત જોઇ અકબર ખુબ રાજી થયો. "મેઘરાગ" સાંભળવાની ઇચ્છા કર્યોથી રાજહઠની આગળ તાનસેનનુ કંઇ વળ્યુ નહિ કથવાના મને અકબરને લઇ ફરીથી સાબરમતી કિનારે આવ્યો. મુકરર સમયે તાની નાની પાણી ભરવા આવ્યા તેમણે તાનસેનને જોયો અને અકબરને પણ અનુમાનથી ઓળખ્યો. તેમને તાનસેન ઉપર મનમાં ને મનમાં ચીડ ચડી.

દેવીને અકબરે બન્ને દેવીઓ આગળ મસ્તક નમાવી આગ્રહપૂર્વક મેઘરાગ સંભળાવવા આજીજી કરી. તેઓ મોગલ સમ્રાટના ખુબ વિનય અને સ્નેહભર્યો પવિત્ર આગ્રહને પાછો ઠેલી શકી નહિ અને પોતાના ભાવીનો નિર્ણય કરી તેમણે તે આગ્રહનો સ્વીકાર કર્યો. મુકરર સમયે ભર્યા દરબારમા તેમણે મેઘરાગ ગાયો. અકબર ખુબ ખુશ થયો બન્નેના સ્વામીઓના નામે જાગીરો પણ બક્ષી દીધી

તાની નાની સંગીતના વિદ્વાન ન હતા, તેઓ હતી મહાન સતીઓ. સતીત્વના રક્ષણ માટે તેમણે પોતાના કમ્મરના ભાગમાં અણીઆળી કટાર છુપાવી રાખી હતી. અકબરની સામેથી ખસતાં જ બન્નેએ પોત પોતાની કટાર કાઢી કટાર એકજ સાથે ચમકી અને પરસ્પર એકની કટારે બીજાનુ ગર્દન ઉડાવ્યુ લોહીનો ફુવારો છૂટ્યો. તાનસેનની નજર પડી અને એક નિસાસાની સાથે જ મુર્છા ખાઇ પડ્યો. વિશ્વની અપ્રાપ્ય વિભૂતિ તાનસેને ગુમાવી દીધી હતી. તે તીરથી છવાયેલ પક્ષીની માફક તરફડીમાં મારતો હતો

તાની–નાનીના સ્વામી આવ્યા. અકબરે

તેમની સામે મસ્તક નમાવ્યુ બન્નેએ પોતપોતના પતિને કાગળ લખ્યા હતા ઘેરથી નીકળતા પહેલા જ તેમણે પ્રાણ-ત્યાગને નિશ્ચય કર્યો હતો અને પત્રો પહેલેથી જ લખીને ઘેર મૂકયા હતા પત્રોમા લખ્યુ હતુ "

" પ્રાણનાથ, નાછુટકે અમારે આપની હાજરી ન હોવા છતા યવન સમ્રાટની સામે દરબારમા આવીને ગાવુ પડ્યુ છે અમે પવિત્ર છીએ હમારૂ સતીત્વ સુરક્ષીત છે બાદશાહે અમને પોતાની પુત્રીઓ સમજી અમારી સાથે વર્ત્યા છે તો પણ હમે પતિ-વૃતના એક અંગથી ભ્રષ્ટ થયા છીએ અને આપના પવિત્ર ખોળાને માટે હમે લાયક રહ્યા નથી, આ કારણથી જ આ અધમ શરીરને ત્યાગ કરવાનુ અમે યોગ્ય માન્યુ છે હવે પરલોકમા આપના આગમનની અમે બન્ને રાહ દેખીશુ

આપની ચરણુ સેવિકા

બન્ને શુદ્ધ મહિલાઓની સ્મૃતિમાં ત્યાં ' સગીત મદિર ' સ્થપાયુ આટલા વર્ષના ગાળ બાદ પણ આજે આ સ્મારકમા ભગ્નાવશેષ અહમદાવાદના એલિસપુલની પાસે મોજુદ છે

તાનસેન તાની–નાનીને પોતાના જીવનમા વિસરી શક્યો નહિ પોતાની આ બે ધર્મ બ્હેનોના નામ ચિરંજીવી બનાવા માટે જ્યા ૐ નો પ્રયોગ થતો હતો ત્યા ' તોમ–તાના નાના, અગર તો–મ–તા–તા–ના–નાના 'નો પ્રયોગ તેણે કર્યો જે આજ પણ પ્રચલિત છે

(હિન્દી ' કલ્યાણ 'માંથી)

સ્નેહ અને શોકથી, પૃથ્વી અને પરિવર્તનશીલ વ્યોમથી
મને સતોષ ન થાય ત્યા સુધી
મારી તમામ ભૂખ સતોષાય ત્યા સુધી થોભી જા,
ઓ મૃત્યુ મારાથી અવસાન પામી નહિ શકાય

(સરોજિનિદેવીના એક કાવ્યમાંથી)

લોહાણા જ્ઞાતિનું પત્ર

લોહાણા વર્તમાન

હવે સમયમા પોતાની સેવાઓ ફરીથી આપવાની શરૂ કરશે

વિગત માટે મળો યા લખો —

' લોહાણા વર્તમાન ' કાર્યાલય

૨૬૫, રાયપુર, કોઠની પોળ, અમદાવાદ.

ત્યારે સૌ હસે

શ્રી " અગ્નિકુમાર "

સ્મિત અને હાસ્ય એ માનવ સહજ પ્રકૃતિ છે એનો ઉદ્‌ભવ ગુરુમથી, આત્મત્રુટિ ગોપન અને દાતારની અનુકંપા જ હોય છે

ઊર્મિનો અતિરેક એ હાસ્યનુ જન્મસ્થાન છે જીવનના બે પાસા–કરુણ અને હાસ્ય છે, એટલે આત્મવિવેચન હૃદય મંથનથી ઉદ્‌ભવે તે સ્મિતની ભાવના ઉપજાવી હાસ્યના આંદોલન ઉપજાવે જ

સંજોગ, વાણી અને પોષાક એ ત્રણ હાસ્ય ઉપજાવનારા છે એટલુ જ નહિ પણ માનસશાસ્ત્રની ગૂંચો પણ હાસ્યજનક નિવડે છે

*

એક પ્રાથમિક શાળાની શિક્ષિકાને સત્તાવાળા તરફથી એવો ઉભો વટહુકમ હતો કે ગેરહાજર રહેનાર શિષ્યના વાલીની ચિઠ્ઠીઓ મેળવી એકઠી કરી રાખવી. સ્થાનના પ્રતાપે એ હુકમ બરાબર પળાતો નહિ. નિયામક એક વખતે આવી પેલાં શિક્ષિકા બ્હેનને ઝડતીથી તતડાવવા માંડયા

" તારાબેન ! તમે વાલીઓની ચિઠ્ઠી સહી સાથે કેમ નથી એકઠી કરતા ? '

" સા'બ ! ઘણાને સહી કરતા જ નથી આવડતી. "

" ત્યારે અંગૂઠા કેમ નથી પડાવતા ? " નિયામક તાડૂક્યા

" કો'ક દંપતીને અંગૂઠા જ નથી હોતા ! " બ્હેને બડબડ કે'હ્યુ

" તો પછી–તો પછી–નિયામક માથે હાથ ફેરવતા ગણગણ્યા—

પેલા બેને અટ્ટહાસ્ય કરતા કહ્યુ " સાહેબ, કેટલાક કાયદા માણસ માટે હોય છે, માણસ કાયદા માટે નથી જ, એટલે અપવાદ રાખવા જ જોઇએ ના "

અને નિયામક આ તાર્કિક દલિલથી સંતોષાઇ ખડખડાટ હસી પડયા.

*

એક માધ્યમિક શાળાના પહેલા વર્ગમા એક શિક્ષક છોકરાને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન દેતા વિદ્યાર્થીઓમા કો'ક શિક્ષકને પણ આંટી દઇ મહાન કરવા કોશિષ કરતો !

એક વાર શિક્ષકે છૂટતાં પહેલા વિદ્યાર્થીઓને ખીલવવા પ્રશ્ન રમત ચલાવી

તેમણે શરૂ કર્યું

" માણસને હોય છે—

" બે પગ ! '

" કાગડાને છે—

" બે પગ ! "

" ગધેડાને હોય—

' ચાર પગ ' ";

" હાથીને છે

" ચાર પગ. "

એક જાતને ચતુર માનતો, શિક્ષકથી જુદા સૂર કાઢી ચાપલ્ય બતાવવા ઇચ્છતો વાચાલ બટુ બોલી ઉઠયો " પૂછડી ને છે—

જવાબ મળ્યો " ચાર પગ ! ' અને શિક્ષકે જાણ્યુ કે શિષ્યો સૌ હસે, કારણ કે જવાબ હાસ્યજનક અને મૌલિક હતો આને વખતે સૌ હસે જ

*

લોકપ્રિય નાટકની પહેલી રાત્રિએ ત્રીજે અંકે ચાલતો હોય–ખલનાયક સ્ટેજમા આવેલ

લઈ જશે, એમ ધારીને એ બાધી હતી પણ આ તો ઉલટો તમાસો થઈ ગયો હા, ત્રણે મારા તરફ જ તાકી રહ્યા છે. આપસ આપસમાં કાંઈ વાત પણ કરે છે. રમાનાથને એમ લાગ્યું કે પગમાં શક્તિ જ નથી. કદાચ ત્રણે મનમાં મારો જ ચહેરો મેળવી રહ્યા છે. હવે નહિ બચી શકું. ઘરવાળાઓને મારા પકડાવાની ખબર મળતાં બધાં કેટલાં લજ્જિત થશે ! બાપા તો રડી રડીને પ્રાણ આપશે પાંચ વર્ષથી ઓછી સજા થવાની નથી આજે આ જીવનનો અંત આવી રહ્યો છે

આ કલ્પનાએ તેના ઉપર એવી અસર કરી કે તેના હાંજાં ગગડી ગયાં સિપાઈઓનું ટોળું તેની સમીપ આવી જતાં તેનો ચહેરો ભયથી એવો વિકૃત થઈ ગયો, તેની આંખો એવી સશંક થઈ ગઈ, અને પોતાને તેમની આંખોથી બચાવવા માટે તેણે બીજા માણસોની આડ એવી રીતે શોધવા માંડી કે કોઈ મામૂલી માણસને પણ તેના પર સંદેહ થાય એ સ્વાભાવિક હતું પછી પોલીસની ચપળ આંખો કેમ ચૂકે ? એક જણે પોતાના સાથીને કહ્યુંઃ “ આ કોઈ પાકો ચોર હોય એમ લાગતું નથી. કઈ ચોરના જેવી તાકાત નથી ” બીજો બોલ્યો “ મને તો સંદેહ થઈ રહ્યો છે કે આ પૂરો પાકો ચોર છે. ”

ત્રીજો માણસ મુસલમાન હતો. તેણે રમાનાથને બૂમ મારી “ અરે ઓ પાઘડી વાળા, અહીં આવ ! તારૂં નામ શું છે ? ”

રમાનાથે જરા રૂઆબભેર કહ્યુંઃ “ મારૂં નામ પૂછીને શું કરશો ? હું શું ચોર છું ?”

“ ચોર નથી, શું શાહુકાર છો; નામ કેમ નથી કહેતો ? ”

રમાનાથ એક ક્ષણ શંકામાં પડીને બોલ્યો “ હીરાલાલ ! ”

“ ઘર ક્યાં છે ? ”

“ ઘર ? ”

“ હા, ઘરનું જ પૂછું છું. ”

“ શાહજહાંનપુર ”

“ કયો મહોલ્લો ? ”

રમાનાથ શાહજહાંનપુર ગયો ન હતો તેમ કોઈ કલ્પિત નામ પણ તેને યાદ આવ્યું નહિ કે તે કહી દે. એટલે સાહસ કરીને તેણે કહ્યું “ તમે તો મારો પત્તો લખી લો છો ”

કોન્સ્ટેબલે ધમકી આપી “ તમારો પત્તો તો પહેલાંથી જ લખેલો છે. નામ જુઠું કહ્યું સરનામું પણ ખોટું આપ્યું મહોલ્લાનું પૂછ્યું તો બગલાની માફક તાકવા લાગ્યો મહીનાઓથી તમારી તપાસ થઈ રહી છે. આજે મળી ગયો છે ! ચાલ થાણા પર !”

એટલું કહેતાં તેણે રમાનાથનો હાથ પકડી લીધો. રમાનાથે હાથ છોડાવવાની ચેષ્ટા કરતાં કહ્યુંઃ “ વારંટ લાવો, તો જ હું આવીશ. શું મને કોઈ ગુન્હેગાર સમજી લીધો છે ? ”

કોન્સ્ટેબલે એક સિપાહીને કહ્યું “ જરા આનો હાથ પકડી લો તો ત્યાં થાણા પર વોરંટ દેખાડવામાં આવશે ”

શહેરોમાં આવા બનાવ તમાસા કરતાં પણ વધારે મનોરંજક હોય છે સેંકડો માણસો એકઠાં થઈ ગયાં દેવીદીન આ વખતે અફીણ લઈને પાછો ફરતો હતો લોકોને એકઠાં થએલાં જોઈને તે પણ આવી પહોંચ્યો તેણે જોયું કે ત્રણ કોન્સ્ટેબલો રમાનાથને ઘસડીને લઈ જઈ રહ્યા છે. તે આગળ આવીને બોલ્યો “ અરે ! અરે !

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

'ગુણસુન્દરી'ના 'ગાંધી જયન્તી અંક'માં પૃષ્ઠ ૬૫થી ૧૨૫ સુધીના લેખોમાંથી તમને કયો લેખ સર્વોત્તમ લાગ્યો ? અને શા માટે ? તે કારણો આપી જણાવો. જે બહેનનો જવાબ સૌથી સારો આવશે તેને ઇનામનું પુસ્તક આપવામાં આવશે.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકના દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતા હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે

ઓગસ્ટ માસનું પરિણામ

સાચો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) અત્યારે સૌની ઉંમર નીચે પ્રમાણે છે
કેશવલાલ ૩૫ વર્ષ, કમળા ૨૮ વર્ષ, કાન્તિલાલ ૧૪ વર્ષ કિશોરી ૭ અને કૈલાસ ૪ વર્ષ.

(૨) કાન્તિલાલના જન્મ વખતે કેશવલાલની વય ૨૧ વર્ષ અને કમળાની વય ૧૪ વર્ષ હોવી જોઇએ

(૩) કિશોરીના જન્મ વખતે મારા પિતાની વય ૨૮ વર્ષ અને મારી ૭ વર્ષની હતી.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું વાર્ષિક અધિવેશન ડીસેમ્બરની તા. ૨૮ મીએ લખનૌ ખાતે શરૂ થનાર છે તેના પ્રમુખસ્થાને શ્રીમતી શેઠ વિદ્યાબહેન રમણભાઇ નીલકંઠની વરણી થઇ છે.

બીહાર મહિલા પરિષદનું બીજું અધિવેશન મુઝફરપુરમાં સપ્ટેમ્બર માસની તારીખ ૨૭, ૨૮, ૩૦ મીએ મધ્યપ્રાંતની ધારાસભાના સભ્ય શ્રીમતી રમાબાઇ તાંબેનાં પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. પરિષદને અંગે સ્વદેશી બજાર અને ખાદી પ્રદર્શન પણ યોજાયાં હતાં. સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી જાનકીબાઇ કાનીટકરે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપતાં કહ્યું કે “ સ્ત્રી કેળવણીના પ્રશ્નનો ઉકેલ સ્ત્રીઓએ પોતે જ હવે ગંભીર રીતે ઉકેલવો જોઇએ અને તો જ એ દિશામાં પ્રશસ્ય સિદ્ધિ થઇ શકશે. સરકારે કન્યા કેળવણીનું કાર્ય સ્થાનિક મંડળોને સોંપ્યું છે પણ આ દિશામાં પોતાની ફરજ બજાવવામાં એ મંડળો ઘણો પ્રમાદ સેવે છે. મધ્ય પ્રાંતની ધારાસભાએ સ્થાનિક મંડળોમાં સ્ત્રીઓને નીમવાને લગતો ખરડો ઉડાવી દીધો એ દીલગીરી ભર્યું છે ”

શ્રીમતી રમાબાઇ તાંબેએ પ્રમુખસ્થાનેથી કોમી ચુકાદામાં દાખલ થએલાં કોમી પ્રતિનિધિત્વના તત્ત્વનો સખ્ત વિરોધ કરી જણાવ્યું કે “ હિન્દની સ્ત્રીઓ, જૂના વિચારની મુખ્ય પુરસ્કર્તાં ગણાય છે, છતાં, હિન્દુ સમાજમાંથી અસ્પૃશ્યતાને નાબુદ કરીને આપણે એમ બતાવી આપવું જોઇએ કે સાચા ધર્મની પ્રશંસા કરવામાં તેમ જ યુગોથી રૂઢ થએલી પ્રથાઓને ફગાવી દેવામાં આપણે પાછળ હઠયા નથી. અસ્પૃશ્યોના ઉપયોગ માટે બધાં મંદિરો, કુવાઓ, તળાવો, શાળાઓ ખુલ્લાં મૂકાવવાનો સ્ત્રીઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. પ્રાંતમાં સ્ત્રીઓ કેળવણીમાં ઘણી પછાત છે બાબ્યે જ એકાદ ટકો સ્ત્રી શિક્ષિત હશે હવે બધી શિક્ષિત સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવામાં આવનાર હોવાથી પુખ્ત વયની માત્ર ૧ ટકો જ સ્ત્રી મતાધિકાર મેળવી શકશે ”

પસાર કરેલા ઠરાવોમાં, બાળ ગુન્હેગારોની તપાસ કરવા માટે સ્ત્રી મેજીસ્ટ્રેટ નીમવાની માગણી કરતો, દરેક જીલ્લામાં એક એક સ્ત્રી માટે એન્ગ્લો-વર્નાક્યુલર શાળા સ્થાપવાની માગણી કરતો, ડો. રા. બ. હરવિલાસ સારડાના વિધવાઓના વારસા હકકના ખરડાને ટેકો આપવામાં આવ્યો હતો. પુખ્ત વયની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની તેમજ સ્થાનિક ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ માટે ૧૫ જગાઓ દશ વર્ષ સુધી અનામત રાખવાની માગણી કરી હતી. સ્ત્રીઓમાં સંતતિ નિયમનને લગતો જ્ઞાનપ્રચાર કરવાની જરૂર દર્શાવતો ઠરાવ પણ થયો હતો. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવવા આંતરજ્ઞાતીય ભોજનની યોજના કરવામાં આવી હતી. તેમાં ઉચ્ચ વર્ણની હિન્દુ બહેનોએ મહાર અને બીજી અસ્પૃશ્ય વર્ગની બહેનો સાથે બેસી ભોજન કર્યું હતું.

મદ્રાસ વિભાગની મહિલા પરિષદની ૭ મી બેઠક મદ્રાસમાં ગયા માસમાં લેડી મીરઝાં ઇસ્માઇલના પ્રમુખપદે મળી હતી. સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી અમ્મુ સ્વામીનાથને હિન્દની સ્ત્રીઓ સામાજીક અને કાયદેસર જે હરકતો ભોગવે છે તે દુર કરવાની જરૂર જણાવી હતી. તેમણે પરદા, બાળલગ્ન અને દાયજાની પ્રથા સામે ઠરાવો કરવા આગ્રહ કર્યો હતો. છેવટે દેશમાં અશાન્તિ ફેલાવનારા કોમી મતભેદો ભૂલી જઇ, સ્વદેશી અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણને ઉત્તેજન આપવા વિનંતિ કરી હતી. લેડી મીરઝાએ જણાવ્યું કે “ સમનતા એટલે સર્વ માટે સરખી તક એ રીતની આપણી પ્રાચિન પ્રથા અનુસાર આપણે સામાજીક અને રાજકીય પુનર્ઘટના કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ગામડાથી માંડીને તે મોટા શહેરો સુધી સ્ત્રીઓની દરેક રીતની સ્થિતિ સુધારવા માટે સંસ્થાઓ સ્થાપવાની જરૂર છે બન્ને જાતિઓ માટે આપણે સર્વદેશીય શિક્ષણ કેટલા પ્રમાણમાં પ્રચારી શકીએ છીએ તેના ઉપર આપણી ભાવિ પ્રગતિનો આધાર છે જાહેર ખર્ચમાં પ્રજાની કેળવણી વિષયક જરૂરીઆતોને સૌથી વધુ મહત્ત્વ મળવું જોઇએ ” પરિષદે કરેલા ઠરાવોમાં સ્ત્રીઓ માટે જુદી કોમી મતદારીનો સખ્ત વિરોધ કરતો, કહેવાતા અસ્પૃશ્યોની હરકતો દુર કરવાનો, અને પ્રજાસંઘમાં સ્ત્રીઓના દષ્ટિબિન્દુનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી પ્રતિનિધિ બહેનો મોકલવાનો ઠરાવ થયો હતો.

અગત્યનું: (૧) બંગાળના કેટલાક રાજદ્વારી કેદીઓને કાળાપાણીએ આંદામાન મોકલવામાં આવનાર છે તેમાં એક બહેન કુમારી વીણા દાસને પણ લઇ જવામાં આવનાર છે. બંગાળના ગવર્નર પર ગોળી છોડવા માટે આ બહેનને દેશનિકાલની

શરૂ થઇ છે (૨) ના. આગાખાનનાં માતુશ્રી લેડી અલીશાહને હાથ ઇન્ડિયન ઓર્ડરની નવાજેશ ના. શહેનશાહને હસ્તે ગયા માસમાં લંડન ખાતે થઇ (૩) ત્રિચિનોપોલીમાં શ્રીમતી રુક્મિણી લક્ષ્મીપથીને હસ્તે સ્વદેશી પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકાયું હતું. (૪) નડિયાદમાં સ્વ. સાક્ષર શ્રી ઝવેરીલાલ યાજ્ઞિકના પુત્ર સ્વ. શ્રી માધવલાલનાં પત્ની શ્રીમતી સમજુલક્ષ્મીનાં સ્મરણાર્થે હિન્દુ પ્રસુતિગૃહ ખોલવામાં આવ્યું છે.

વિદેશ

જાપાનમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા સંબંધમાં ઝુંબેશ ઉપાડવામાં આવી છે. જુદીજુદી ૧૬ મહિલા સંસ્થાઓનાં ૫૦ જેટલા પ્રતિનિધિ બહેનોએ ટોકીયોમાં એકઠા થઇ આ બાબતમાં અસરકારક પગલાં લેવાં ઠરાવ્યું છે. ચૂંટણીને લગતા સુધારા દાખલ કરવાના એક ખરડા ઉપર ધારાસભાનું કમીશન વિચાર કરે છે. પરંતુ તેમાં સ્ત્રીઓને કાંઇ રાજકીય હક આપવાની કલમ નથી. આથી મહિલા સંસ્થાઓની કારોબારી સમિતિના ૪૦ સભ્યોએ કમીશનના સભ્યોની મુલાકાત લઇ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની સૂચના કરી છે. સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપ્યા વિના જાપાનમાં રાજકીય સુધારા થઇ શકશે નહિ એમ તેઓ જણાવે છે. પરંતુ હજી સુધી પ્રયત્નમાં સફળતા મળી નથી એટલે સામુદાયીક પગલાં લેવાનો વિચાર થઇ રહ્યો છે.

ચિનનું કલંક દૂર થશે: ચિનમાં સૈકાઓ થયાં સ્ત્રીઓને ગુલામ બનાવવાની મુનસાઇ નામની પ્રથા છે. એ પ્રથા નાબુદ કરીને ચિની સ્ત્રીઓની મુક્તિનું એક પગલું સ્વદેશની બાબતો માટેના પ્રધાન મંડળે લેવા ધાર્યું છે. ગરીબમાં ગરીબ ચિનાઇ કુટુંબ પાસેથી નામની રકમ આપીને છોકરીઓને ખરીદી લેવામાં આવે છે અને પછી કોઇ ધનિક કુટુંબોને નોકરડી તરીકે, કે રખાત તરીકે સારી સરખી રકમ લઇ વેચવાનો વેપાર ચાલે છે. બાયડીઓમાં આજેય આ પ્રથા ચાલુ છે અને ગરીબ ઘરોમાં છોકરીઓ અશીર્વાદ રૂપ ગણાય છે. પણ ખરું તો છોકરી પોતાના ગરીબ માતાપિતા અને ભાઇઓનાં પોષણ માટે જાતે જ ગુલામ બની જાય છે. ગુલામ સ્ત્રીઓ તરફ અમાનુષી વર્તાવ થવાના દાખલા પણ ઘણા બને છે.

તુર્ક રમણીઓ પડદામાંથી બહાર આવે છે. ૧૯૩૨ ની સાલમાં સમસ્ત વિશ્વમાં ૪૨ દેશની સ્ત્રી સહુથી વિશેષ ખુબસુરત છે તેની હરિફાઇ થઇ હતી તેમાં કરીમન હાનમ નામની એક તુર્કીશ છોકરી પસંદગી પામી છે. તુર્કસ્તાનમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાની ચળવળ મુસ્તફા કમાલ પાશાને આભારી છે. ૧૦ વરસ પહેલાં તે જ્યારે તુર્કી પ્રજાસત્તાક તંત્રનો પ્રમુખ બન્યો ત્યારે તેણે એકી સાથે એકથી વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાની મનાઇ કરી અને સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલાજ હકો આપ્યા. તેનાં પરિણામો હવે દેખાવા માંડયા છે. અત્યારે તુર્કીમાં સ્વીસ સીવીલ કોડ અમલમાં છે અને સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષો બંને છુટા છેડા મેળવી શકે છે. જો પુરુષનો વાંક હોય તો તેને સ્ત્રીનું અને છોકરાંનું ભરણપોષણ કરવું પડે છે. સ્ત્રીઓ હવે પડદામાં રહેતી નથી. તેઓ ફાવે તે કરવા સ્વતંત્ર બની છે; ગમે ત્યાં હરીફરી શકે છે, ઇચ્છે તેની સાથે પરણી શકે છે. બે વર્ષ પહેલાં સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપલ ચુંટણીમાં મત આપવાનો હક આપવામાં આવ્યો છે. થોડા વખતમાં પાર્લામેંટની મતદારી પણ તેઓને મળશે. મોટા શહેરોમાં છોકરીઓ પુરુષોની સાથોસાથ કામ કરી રહી છે. બેંકોમાં, વેપારી પેઢીઓમાં, દુકાનોમાં, રેસ્ટોરાંમાં હજારો છોકરીઓ કામ કરે છે. ડાક્તર, દાંતના ડાક્ટર, વકીલાત વગેરે ધંધાઓમાં પણ તે પડવા માંડી છે. વેપારી વહાણવટા અને પોલીસ ફોજમાં પણ સ્ત્રીઓએ દાખલ થવાની માગણી કરી છે. તુર્ક રમણીઓએ પોતાનો અસલનો પોષાક તજી યુરોપીયન પોષાક ધારણ કર્યો છે. તુર્ક રમણીઓ અગાઉથી વધારે ચરબીવાળી છે, પણ હવે તેઓ કસરત કરતી હોવાથી, તેમજ બીજી રમતગમતોમાં ભાગ લેતી હોવાથી પાતળી થતી જાય છે. ટેનીસ, તરવું, હલેસાં મારવાં, ઘોડેસ્વારી વગેરે રમતો યુવાન છોકરીઓમાં ફેલાતી જાય છે. સ્ત્રીઓ અનેક પુરુષોના સંસર્ગમાં આવે છે અને વર્તમાન પ્રશ્નો ઉપર છુટથી ચર્ચા કરી શકે છે, તેમજ પોતાના વિચારો દર્શાવી શકે છે. ઇસ્તંબુલમાં તો સ્ત્રીઓની ક્લબો અને મંડળો પણ છે. શરૂઆતમાં તો સ્ત્રીઓ જરા ગુંચવાઇ ગઇ હતી. ઘણી યુવાન કન્યાઓએ આપઘાત પણ કર્યા હતા. કારણ કે સૈકાઓ સુધી અલગ રહેતી બે જાતિઓ એકાએક ભેગી થતાં આવું પરિણામ આવે એમાં નવાઇ નથી. પરંતુ હવે સ્ત્રીઓ પોતાના પગ ઉપર ઉભી રહેતી થઇ છે. પોતાને મળેલી સ્વતંત્રતાથી ટેવાઇ ગઇ છે અને તેનો સારો ઉપયોગ કરી રહી છે.

તુર્કસ્તાનના આગેવાન બાનુ ધારાશાસ્ત્રી મડીકા હાનૂમને અદાલતોમાં પ્રોકયોરર જનરલ તરીકે કામ કરવાની છૂટ અપાઇ છે. આવો હક મેળવનાર એ પહેલાજ તુર્ક બાનુ છે. તુર્કસ્તાનમાં હવે ઘણી સ્ત્રીઓ સફળતાથી વકીલાત કરે છે.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુંબાઇ અને પરાંઓ:

મુંબાઇમાં રાષ્ટ્રધ્વજવંદનને અંગે ગયા માસમાં શ્રીમતી સુંદરાબાઈ ગણપત અને તેમનાં બહેન ગિરફતાર થયાં છે. વટહુકમ હેઠળ પકડાયેલાં શ્રીમતી શાન્તાબહેન ભાસ્કર પટેલ, અને શ્રીમતી ગંગાબહેન પટેલ છૂટયાં છે અને તેમને ચળવળમાં ભાગ ન લેવાની નોટીસ આપવામાં આવી છે

અસ્પૃશ્યતા નિવારણની ચળવળને અંગે ગામદેવી ખાતેનાં શ્રી નર્મદેશ્વર મંદિરમાં ગામદેવી વિભાગની ઉચ્ચવર્ગની મહિલાઓની સભા મળી હતી. તેમાં હરિજન બહેનોએ પણ ભાગ લીધો હતો. પ્રાર્થના અને વ્યાખ્યાનો થયા બાદ હરિજનો હિન્દુ કોમનું જ એક અંગ છે એમ જણાવતો ઠરાવ થયો હતો. શેઠ કૃષ્ણાગૌરી સેતલવડે પદ્માલક્ષ્મી પરની કમરાપટી સ્કુલના હરિજન છોકરા છોકરીઓને ભોજન આપ્યું હતું. ત્રીસ છોકરીઓને ખાદીની સાડી પહેરાવી હતી આર્યસમાજમાં સ્ત્રીવિભાગ તરફથી બહેનોએ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંબંધમાં પ્રચારકાર્ય કરવા એક સમિતિ નીમી છે મુંબાઇની આગેવાન બહેનોએ હિન્દુ-મુસ્લીમ આગેવાનોને બહેનોએ જેવું વલણ લીધું છે તેવું વલણ લઇ એકતા સ્થાપવાની વિનતિ કરી છે

ગુજરાત–કાઠિયાવાડ:

અમદાવાદમાં કેટલાકની દુકાન પર ચોકી કરતાં ત્રણ બહેનો ગિરફતાર થયાં છે. મ્યુનિસિપલ હાઇસ્કુલના પ્રિન્સિપાલ કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને માણેકચોકમાં 'અમદાવાદ સેવા મંડળ'ના બેન્ડે અને 'સ્વદેશી ખરીદો'ના પાટીયાં સાથે પરદેશી કાપડની દુકાનો આગળ હાજર થતાં ગિરફતાર કર્યાં હતાં પરંતુ પાછળથી તેમને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. ગાંધી જયંતીને અંગે બહેનોની સભા અમદાવાદમાં શ્રીમતી શાન્તાબેનના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં મ. ગાંધીજીને તત્કાળ છોડી મૂકવાની આગ્રહભરી વિનતિ કરવામાં આવી હતી અમદાવાદનાં ગાંધીજયન્તી મંડળ તરફથી શેઠ અંબાલાલ સારાભાઇનાં શાન્તિસદનમાં ઉચ્ચ વર્ણના હિન્દુ ભાઇબહેનો અને દલિતવર્ગના ભાઇબહેનોનું પ્રીતિભોજન યોજાયું હતું. તેમાં બહેનોની સારી સંખ્યાએ ભાગ લીધો હતો મજુર મહાજન તરફથી પણ હરિજનો સાથે ભોજન ગોઠવાયું હતું. તેમાં બહેનોએ પણ સારી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો

ધોલેરા સત્યાગ્રહના ૨૮ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી મમાબહેન ઠક્કરને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે

બોરસદ તાલુકા પરિષદને અંગે પરિષદના પ્રમુખ શ્રીમતી કુસુમબહેન દેસાઇ, મંત્રી શ્રીમતી સવિતાબહેન ત્રિવેદી અને સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી લલિતાબહેન ચોકસીને ચાર માસ સખ્ત કેદ રૂા ૫૦ દંડની સજા થઇ છે. રાસમાં પકડાયેલા શ્રીમતી સુરજબહેન વ્યાસ અને શ્રીમતી હસિનાબહેન વ્યાસને અનુક્રમે ૧૨ માસ સખ્ત કેદ, રૂ. ૨૦૦ દંડ તથા ૯ માસ સખ્ત કેદ રૂા ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે. બોરસદના શ્રીમતી દેવીબહેનને પણ ગિરફતાર કરી છોડી મૂક્યાં હતાં. અમદાવાદથી શ્રીમતી શેઠ વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ અને બીજા કાર્યકર બહેનો અસ્પૃ-

રેયતા નિવારણની ચળવળને અંગે પ્રચારકાર્ય કરવા નડિયાદ ગયાં હતાં.

દાહોદ તાલુકા પરિષદને અંગે શ્રીમતી મણિબહેન શ્રીમતી રેશમબહેન અને શ્રીમતી ગોધીબહેનને ગિરફતાર કરી ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૨૦ દંડની સજા કરી છે.

વીરમગામમાં શ્રીમતી કસ્તુરબહેન કવિ, શ્રીમતી સરલાબહેન ત્રિવેદી, શ્રીમતી શાન્તાબહેન મરચક, તથા શ્રીમતી સવિતાબહેન શાહને ત્રણ માસ કેદ, રૂ. ૨૫ દંડની સજા થઈ છે.

સુરતના ૫૭ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી સંતોકબહેન ઉત્તમચંદ શાહને દોઢ વર્ષ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે તેમના સાથી શ્રીમતી જાનકીબહેનને એક વર્ષ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે

મહાત્માજીના ઉપવાસને અંગે તેમજ રેંટિયા બારસ નિમિત્તે મહુવામાં કમળાવતી ડુંગરશાળાની બહેનોએ આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો.

મુંબઈ ઇલાકો

કરાંચીમાં આચાર્ય શ્રી ગિદવાણી અને તેમનાં પત્નીએ હરિજન વર્ગના મ્યુનિસિપલ સ્કુલનાં શિક્ષિકાને પોતાના મકાનમાં રહેવા નોતર્યા છે. પૂજ્ય કસ્તુરબા સજા પૂરી થતાં જેલમાંથી છૂટયાં છે. તેમના માનમાં પુનાના હિન્દ સેવક સમાજ તરફથી ચા પાણીનો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો.

સંયુક્ત પ્રાંત-મધ્ય પ્રાંત:

લખનૌમાં માસિક સ્વાતંત્ર્યદિનને અંગે શ્રીમતી શામરાણી સોહિણીને ગિરફતાર કર્યા છે

ગાંધી સપ્તાહને અંગે દિલ્હીમાં ચાર

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૪૪૬	શ્રીમતી	સુંદરબાઈ	મુંબઈ	—
૨૪૪૭	,,	એક બહેન	,,	—
૨૪૪૮-૫૦	,,	ત્રણ બહેનો	અમદાવાદ	—
૨૪૫૧	,,	ગંગાબહેન ઠક્કર	રાજપુર	૬ માસ સખ્ત કેદ
૨૪૫૨	,,	કુસુમબહેન દેસાઈ	બોરસદ	ચાર માસ સખ્ત રૂા ૫૦ દંડ
૨૪૫૩	,,	સવિતાબહેન ત્રિવેદી	,,	,,
૨૪૫૪	,,	લલિતાબહેન ચોકસી	,,	,,
૨૪૫૫	,,	સુરજબહેન વ્યાસ	રાસ	૧૨ માસ સખ્ત, રૂા ૨૦૦ દંડ
૨૪૫૬	,,	લલિતાબહેન વ્યાસ	,,	૯ માસ સખ્ત, રૂા. ૧૦૦ દંડ
૨૪૫૭	,,	મણિબહેન	દાહોદ	૬ માસ, રૂા ૨૦ દંડ
૨૪૫૮	,,	રેશમબહેન	,,	,,
૨૪૫૯	,,	ગોધીબહેન	,,	,,
૨૪૬૦	,,	કસ્તુરબહેન કવિ	વીરમગામ	૩ માસ રૂા ૨૫ દંડ
૨૪૬૧	,,	સરલાબહેન ત્રિવેદી	,,	,,
૨૪૬૨	,,	શાન્તાબહેન મરચક	,,	,,
૨૪૬૩	,,	સવિતાબહેન શાહ	,,	,,
૨૪૬૪	,,	સંતોકબહેન શાહ	સુરત	દોઢ વર્ષ
૨૪૬૫	,,	જાનકીબહેન	,,	એક વર્ષ
૨૪૬૬	,,	શામરાણી સોહાણી	લખનૌ	—
૨૪૬૭-૭૦	,,	ચાર બહેનો	દિલ્હી	૬ માસ સખ્ત
૨૪૭૧-૭૫	,,	પાંચ બહેનો	મુનરઠીગ-જ	—
૨૪૭૬	,,	અભારણ બાલાદેવી	કુમલી	—
૨૪૭૭	,,	ચન્દ્રિકા બીબી	કલકત્તા	—
૨૪૭૮	,,	એક બહેન	,,	—
૨૪૭૯	,,	તરબતદેવી	જેસોર	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૪૮૦	,,	સરોજિનીદેવી	,,	,,
૨૪૮૧	,,	કાલિદાસીદેવી	,,	,,
૨૪૮૨	,,	નિર્મળનલિની રાય	મેહેરપુર	,,
૨૪૮૩-૮૯	,,	૭ બહેનો	નેત્રાર	૬ માસ સખ્ત કેદ રૂા ૨૦૦ દંડ

બહેનો પકડાયા હતાં. તેમને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે. એ બહેનોને નાના બાળકો છે.

દિલ્હીમાં પોલીસ પહેરામાં પોલીસના અસભ્ય ત્રાસને અંગે શ્રીમતી મહારાણી નામની એક બહેને આપઘાત કર્યો. એ શ્રીમતી મહારાણીની બહેન શ્રીમતી શિવદાસીએ મેજીસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં ફરિયાદ માંડી પોલીસ અમલદારોએ અસભ્ય વર્તાવ ચલાવવાનો આક્ષેપ કર્યો છે. અરજમાં એ બહેને જણાવ્યું છે કે પોતાની બહેન અને ભાઈ સાથે તેને લોકઅપમાં નગ્ન કરી ફટકા મારવામાં આવ્યા હતા અને નગ્ન કરીને બરફમાં રાખ્યા હતા. પાછળથી તેમની બહેન મહારાણીને જુદા ઓરડામાં રાખી તેના પર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણનાં કાર્યને અંગે દિલ્હીમાં સ્ત્રીઓનો અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘ સ્થાપવામાં આવ્યો છે. એનાં પ્રમુખ શ્રીમતી રક્ષાવતી વેદાલંકાર છે

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના મંત્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ વડા પ્રધાન, હિન્દી વઝીર અને ના. વાઈસરૉયના મંત્રીને તાર કરી કોમી ચુકાદામાં સ્ત્રીઓ માટે જુદી મતદારી રાખવામાં આવ્યા સામે વિરોધ દર્શાવી તેનો અસ્વીકાર કર્યો છે.

અમરાવતીનાં શ્રીમતી પાર્વતીબાઈ પટવર્ધન સામે ખૂન કરવાની ઉશ્કેરણી કરવાનો આરોપ હતો. તેમને એ આરોપસર નિર્દોષ ઠરાવવામાં આવ્યાં છે.

બંગાળ:

શ્રીમતી વાસંતીદેવી દાસની વિનતિને માન આપી પૂજા વગેરેના તહેવારો દરમ્યાન હરિજનોને હૃદયથી આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતુ. કલકત્તાના આલ્બર્ટ" હોલમાં મીસીસ પી. કે આચાર્યના પ્રમુખપદે સ્ત્રીઓની મળેલી જાહેર સભાએ પુનાના કરારને મંજુરી આપી અસ્પૃશ્યતા નિવારણની વિનતિ કરી હતી

નવેમ્બરની આખરે મુનશીગંજમાં પાંચ કાર્યકર બહેનોને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

હુગલીમાં શ્રીમતી અસારણબાળા દેવીને નાકરની ચળવળને અંગે પકડ્યાં છે.

બંગાળી મહિલાઓની કલકત્તાના આલ્બર્ટ હોલમાં મળેલી સભાએ શ્રી. સુભાષ ચંદ્ર બોઝ અને શ્રી સેનગુપ્તાને નાદુરસ્ત તબીયતને અંગે છોડી મૂકવા વિનતિ કરી હતી

કલકત્તાના સ્ટ્રાન્ડ રોડ ઉપર મળેલા બોમ્બને અંગે શ્રીમતી ચન્દ્રિકા મિત્રો અને અને એક બીજાં બહેનને પકડયા છે.'

ઢાકાથી પ્રકટ થતા સ્ત્રીઓના માસિક "જયશ્રી" માટે તેના મુદ્રક પ્રકાશક શ્રીમતી વિશાવતી સેનગુપ્તાએ રૂા. ૩૦૦ની જામીનગિરિ ભરી છે.

વિદેશી કાપડની દુકાન પર ચોકી માટે જેસોરમાં શ્રીમતી તરલતા દેવી, શ્રીમતી સરોજિની દેવી અને શ્રીમતી કાલિદાસી દેવીને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે. મહેરપુરમાં નદિઆદ જીલ્લા મહાસભા સમિતિનાં ૧૪ માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી નિર્મળ નલિની ઘોષને પણ ત્રણ માસની સજા થઈ છે.

મદ્રાસ.

નેલોરમાં રાજકીય પરિષદને અંગે ૭ બહેનોને ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂા. ૨૦૦ દંડની સજા થઈ છે.

[તા. ૧૮-૧૦-૩૨

નોંધ

નૂતન-વર્ષાભિનંદન

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮ નું વર્ષ પૂરું થયું; અને આ અંક સાથે ૧૯૮૯ નું વર્ષ વ્યક્તિ તેમજ સમષ્ટિની દૃષ્ટિએ લાભદાયી, આનંદદાયી તેમજ યશસ્વી નીવડે—અમારા વાચકો માટે આખા ભારતવર્ષ માટે, ભારતની મહિલાઓ માટે, એવી અમે ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ છીએ અને એ પ્રાર્થના સહિત અમે અમારા સર્વ વાચકોને નવા વર્ષના અભિનંદન આપીએ છીએ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮

ગયા દીપોત્સવી અંકમાં અમે લખ્યું હતું: "ગોળમેજ પરિષદનું પરિણામ આવે છે, તે હજી નક્કી નથી આપણા પ્રતિનિધિ તરીકે એ પરિષદમાં ગયેલા પૂજ્ય મહાત્માજી નિરાશ થઈને પાછા ફરશે તો આપણે એ રાષ્ટ્રીય સંગ્રામ ફરીથી વધુ જોરથી લડવો પડશે." અને બન્યું છે પણ એમજ. ગોળમેજ પરિષદમાંથી પૂ. મહાત્માજી નિરાશ થઈને આવ્યા ત્યાં ભારતવર્ષની પ્રજાએ પોતાના આત્મા સમા પૂ. ગાંધીજીને ખરાં હૃદયથી આવકાર આપ્યો; અને થોડાજ દિવસોમાં તો ફરી પાછો રાષ્ટ્રીય સંગ્રામ શરૂ થયો. અમારે કહેવું જોઈએ કે, ૧૯૮૭ ના વર્ષમાં ભારતની સ્ત્રીશક્તિએ રાષ્ટ્રીય સંગ્રામમાં જે અપૂર્વ રીતે ભાગ લઈ કીર્તિ મેળવી હતી, તે કીર્તિ વિશેષ રીતે ઉજ્જ્વળ થાય, એવો ભાગ ૧૯૮૮ ના સંગ્રામમાં પણ ભારતવર્ષની મહિલાઓએ લીધો છે. ૧૯૮૭ ના વર્ષ કરતાં ૧૯૮૮ ના વર્ષમાં બહેનોએ વધુ મોટી સંખ્યામાં રાષ્ટ્રીય સંગ્રામમાં ઝંપલાવ્યું છે, એવો અમારો અનુભવ છે અને દિવસે દિવસે જેલ સિધાવતી બહેનોનો આંકડો તો વધ્યે જ જાય છે મૂંગી રીતે કામ કરનારી બહેનોની સંખ્યા પણ વિશેષ છે. દમન નીતિની સખ્તાઈ છતાં, જેઓ તે સામે દેશ માટે જંગ ખેલતી એ મહિલાઓને અમારા અભિનંદન છે અસંખ્ય અને અવિચ્છિન્ન, અત્યારની ભણેલી ભારતીય મહિલાઓ ખરી રીતે બીકણ નથી. તેનામાં પ્રચંડ શક્તિ છે. અને એ શક્તિનો પરચો સમય આવ્યે તેઓ બતાવી શકે છે, તે આપણે રાષ્ટ્રીય મુક્તિસંગ્રામને અંગે જોયું છે. એ બહેનોની સામગ્રી આ કારણે જ અમે અમારા વાચકો સમક્ષ આપ્યા કરી છે અને ભારતીય મહિલાઓની રાષ્ટ્રસેવાની એ દ્વારા ટુંકી નોંધ લીધી છે હજી અમે એ રીતે અમારી બહેનોની સેવા વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં કર્યેજ જઈશું.

નવું વર્ષ શરૂ થાય છે, પણ તે સાથે જૂનું વીતી ગયું છે એમ એ પણ વીતી જશે, એ આપણે ખ્યાલમાં રાખવાનું છે એટલે નવું વર્ષ એની પાછળ કયી ભાવનાઓને લાવી રહ્યું છે તે આપણે વિચારવું પડે છે. ભારત હજી ગુલામ દેશ છે; એટલે એ ગુલામીને અંગે આપણા ઉત્સવો કે તહેવારોમાં પણ કેટલેક અંશે કૃત્રિમતા આવી રહે છે આપણાં દિલમાં ખરેખરો ઉત્સાહ હોતો નથી; દેખાવ પૂરતા જ આપણે તહેવારો ઉજવીએ છીએ. આપણે ઉત્સવો ઉજવીએ, તે વખતે આપણે આપણાં ભૂખે મરતાં હજારો ભાઈ બહેનોને યાદ કરવાં જોઈએ. તેમને ખાવાને ટુકડો રોટલો કે પહેરવાને લંગોટી પૂરતું વસ્ત્ર પણ મળતું નથી, એ આપણે સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ ને આટલું આપણને યાદ હોય, તો આપણે નકામા મોજશોખમાં એક પૈસાનો પણ વ્યય નહિ કરીએ. ભારતવર્ષ જ્યાં સુધી સ્વતંત્ર ન

થાય ત્યાં સુધી આપણા ઉત્સવો પણ રાષ્ટ્રીય રીતે ઉજવાવા જોઇએ. દેશ આપણા ઉત્સવોમાં પ્રાધાન્યે રહેવો જોઇએ આ કારણે નવાં વર્ષના અભિનંદનો આપવામાં ટપાલ ખર્ચ કે કાર્ડો ખરીદવા પાછળ પૈસાનો દુર્વ્યય કરવો ઉચિત નથી તેમજ આપણાં બાળકોને ઉત્સવોમાં રમવા કૂદવા માટે અનેક પ્રકારના દેશી સાધનો મેળવી આપી શકાય તેમને ફટાકડા કે વિદેશી દારૂખાના પાછળ પૈસાને ધુમાડો કરવા ન દઇએ. અનેક પ્રકારની દેશી રમત ગમતો દ્વારા આપણાં બાળકો દીવાળીના તહેવારો ઉજવે એવી રીતનું ઉત્તેજન માબાપોએ આપવું જોઇએ. દીવાળીને અંગેની કપડાં આદિની ખરીદીમાં પણ આપણે ભૂખ્યાંને રોટલો આપતી શુદ્ધ હાથે કાંતેલ-વણેલ ખાદીને જ પ્રથમ સ્થાન આપીએ. અને હરકોઈ ભોગે વિદેશીને તો સ્પર્શ પણ થવો ન ઘટે કાંઇ નહિ તો દીવાળીના ઉત્સવ દરમ્યાન સ્વદેશી વ્રત દરેક ભાઇ બહેન લે, તો પણ આપણે સ્વતંત્રતાની ઘણી નજીક આવી શકીએ, એ નિર્વિવાદ છે. આર્થિક સ્વતંત્રતાની પાછળ રાજકીય સ્વતંત્રતા દોડતી આવશે. એટલે આપણા હાથની જે વાત છે, તે આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવવા આપણે સૌએ પ્રથમ વ્રતધારી થવું જોઇએ

બીજું, પૂ. બાપુજીના અનશન વ્રતને અંગે અસ્પૃશ્યતાનું કલંક હિન્દુ સમાજને માથેથી મિટાવવાની પણ આપણી ફરજ આવી રહેલી છે. આપણાં ચક્ષુઓ પર છવાયેલી છારી પૂ બાપુજીએ પોતાના અનશન વ્રતથી દૂર કરી છે એટલે આપણા જ ધર્મના, આપણાજ સમાજનાં હરિજન ભાઇબહેનોને અપનાવી લેવાની આપણી ફરજ છે તેમને સામાન્ય મનુષ્ય તરીકેના બધા હકો આપણે મેળવી આપવા છે. પરંતુ જેમ તેમનો તિરસ્કાર ન કરતાં, તેઓ આપણાજ ભાઇબહેનો છે એ રીતે તેમના તરફ આપણો વર્તાવ થવો જોઇએ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે બહેનો પણ કરી શકે છે. અને મ. ગાંધીજીના અનશન વ્રત બાદ બહેનોએ એ સંબંધમાં જે ચળવળ ઉપાડી છે તે જોતાં તો બહેનો એ વિશે પ્રશસ્ય પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે, એમ સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે બહેનો પોતાની એ પ્રવૃત્તિને વિશેષ જોશથી ચાલુ રાખી, હિન્દુસમાજને માથેથી એ કલંક નાબુદ કરવામાં પોતાનો હિસ્સો અગ્ર ભાગે આપે એવી આશા રાખવી અસ્થાને નથી, તેમ વધારા પડતી પણ નથી.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ સ્ત્રી-વિદ્યાલય

આ વિદ્યાલયની ત્રણે વર્ષની પરીક્ષા પૂરી થઇ છે નવા વર્ગો નવેમ્બરથી શરૂ થશે. પહેલા સત્રનો આરંભ નવેમ્બરની ૫મી તારીખથી થશે. દાખલ થવા ઇચ્છનાર બ્હેનોએ તા. ૧લી થી ૫મી નવેમ્બર સુધીમાં પ્રવેશપત્રો ભરી મોકલવાં. પ્રવેશપત્રો મંડળની ઓફીસમાંથી મળશે

દીવાળીમાં સખીઓને ભેટ આપવા

ત્રણ સુંદર રાસસંગ્રહ

૧. રાસતરંગિણી	કીં ૨ ૦-૧૧-૦
૨. ઉમા-ગીતાંજલિ	૦-૬-૦
૩. ગુણસુન્દરીના રાસ	૦-૫-૦

—ત્રણે સાથે લેનારને રૂ. ૧-૨-૦ માં ઘેર બેઠાં મળશે—

લખો: વ્યવસ્થાપક 'ગુણસુન્દરી', મુંબાઇ, ૪.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત

તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

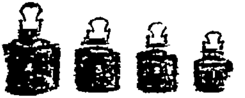

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—

આચાર્ય પ્રફુલ્લચન્દ્રરાય શું કહે છે ?

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હુ એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરું છુ રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલ્ટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ ક્લાઈવ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુમ્બાઇ, મદ્રાસ, રંગુન.

ગુણસુન્દરી — શ્રીયુત ... તરફથી સવિનય સપ્રેમ ભેટ.

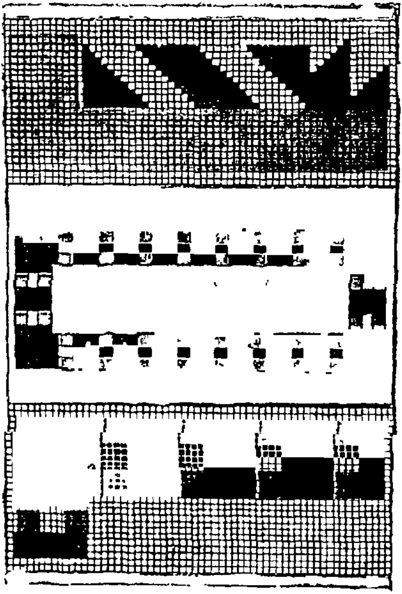

ચિત્ર નં. ૨

ચિત્ર નં. ૩

ચિત્ર નં. ૪

કેનવાસના ગાલીચા.

(જુઓ પૃ ૨૩૬)

પુસ્તક ૧૯ મું] ડીસેમ્બર ૧૯૩૨ [અંક ૪ થો

ચિંતનત્રયી

શ્રી. ઇન્દુલાલ ગાંધી

૧ ભસ્મ

હેતભસીના મધુ સરીક સ્વપ્નને ભરે
ચક્ષુઓ ઊઘાડું ત્યાં મળે ન કોઇ આકૃતિ
શૂન્ય થાઉં ત્યાં ફરી ઠરેલ સ્રોત ઊભરે
કોણ ગુજ મૂક ચિંતનો મહીં કરે ક્ષતિ ?

સ્તબ્ધતા વહે છ કંપતી અખંડ મૌનમાં
મૌન પ્રાણની પવિત્રતા મહીં ભરેછ પૂર
ચિત્તની પ્રસન્નતા સરેછ સ્વપ્નલોકમાં
સ્વપ્નસૃષ્ટિ વ્હેનની મધુરતાથકી મધુર.

પક્ષ્મપીંછીએ દિગન્ત ચીતરેછ ચંદ્રને
હું ય ચીતરું છ નિજ મૂર્તિને સુષુપ્તને
સ્મૃતિરહસ્ય લેઇ લેપ અશ્રુની ભરુછ બોધ
ભસ્મ ભૂતકાળની ઊડાડવી કશાથી મોહી ?

વેદના ભરેલ પ્રાણતત્ત્વની પ્રસન્નતા,
અશ્રુઓ થકી નહિ પૂરી શકાય એ કથા.

હવેલીઓ બંધાવો છો તે. અમારા અંતર ઊંડાણે અમે તેની પ્રતિમા પધરાવી છે. કમભાગ્ય અમારી કે અમારો પંચમ ગોત્રમાં જન્મ થયો. પૂર્વે કોઈ મહા પાપના શ્રાપ રૂપે તમે અમને મંદિરના પગથીએ પણ નથી ચડવા દેતા. નહિતર, જે પ્રભુ વિઠોબાની સિંહાસનારૂઢ મૂર્તિના દર્શન તમે કરો છો, એ દર્શન કરી અમે પણ પાવન થાત.

૨ જો બ્રા૦ (સહાસ્ય) હા હા, ચક્ર પતિના બારણે ભૂખથી બરાડા નાખતા ભીખારી! એ રાજાધિરાજને પીરસાયેલી સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓનો એક ટુકડો પણ ચાખવાની આશા કેમ રાખી શકે?

પંચમ. ભગવન્ ભાસ્કર પણ કમળદલના વિકાસ અર્થે કિરણધારા રેડે છે. રાત્રે ચંદ્ર દેવ ચકોરીને સંતોષવા સુધાભર્યું ચઢતી પાત્ર રેડે છે તેમ તમારા મંદિરમાં વિરાજીત પ્રભુને જો કે, હું સ્પર્શી શકતો નથી છતાં એ મારા અંતરનો અવાજ સાંભળે છે. મને અંતર ઊંડાણે એ હરહંમેશ મળે છે

૧ જો બ્રા. ઘેલો કહીંનો! ચાલો ભાઈઓ, મૂકો એ મૂર્ખાને. મંદિરમાં ઘૃત દીપિકાઓ પેટાવામાં આવી છે

૨ જો બ્રા અને ખાલી કુંભપાત્રની જેમ ભલે એ બડબડતો

૩ જો બ્રા૦ પણ પૂછવા તો દો, આનો દેવ કોણ હશે?

૧ લો બ્રાઃ હશે કોઈ શેતાન, બ્રહ્મ રાક્ષસ એવાને જોઈએ પણ શું? કોઈ ગલીચ ઉકરડો કે એકાંત સ્મશાન. જ્યાં પ્રેતોને સુથી એ મોજ માણતો હશે.

૨ જો બ્રાઃ મુડદાઓને ચુથતો અને માંસ ભક્ષણ કરતો એ દેવ જેણે જોયો હશે એ પણ ધન્ય થયો હશે

ચોખામેળાઃ ના બોલો એવું અરે! પ્રભુ વિઠોબા એ સાંભળશે તો કોપી ઉઠશે મારા હૃદયકમલના સહસ્રદલ ઉપર વિરાજીત છે એ શાંતપ્રતિમા!

૧ લો બ્રા (સહાસ્ય) હાહાહા, પણ કહે તો ખરો અલ્યા, તું શું એકલો બબડે છે?

૨ જો બ્રાઃ અને આ મંદિરના રસ્તામાં બેસીને તારો અસ્પૃશ્ય પડછાયો નાખવાનો તને કોણે હક્ક આપ્યો છે?

૩ જો બ્રાઃ (સક્રોધ) દૂરથા, કમજાત... તારા જન્મ અને અમારા જન્મ વચ્ચે સાગર જેટલું અંતર છે, એ ન ભૂલતો. પ્રભુની પવિત્ર મૂર્તિને માત્ર અમેજ અડી શકીએ. અમેજ તેનું ચરણોદક લઈ શકીએ સમજ્યો! કારણ અમારા દેહ પવિત્ર છે. અમારો સ્તોત્રોચ્ચાર પવિત્ર છે!

ચોખામેળાઃ ક્ષમા યાચું છું, પરમ જ્ઞાનીઓ! પ્રભુની કીર્તિને મેં ઝાંખપ લગાડી હોય એવું તમે કહો છો, પણ એવું કશુંય મેં કર્યું નથી. અને મારો અસ્પૃશ્ય પડછાયો મંદિરની પગદંડીમાં નાખીને આ પવિત્ર ધામને ભ્રષ્ટ કર્યું હોય તો માફ કરજો. ખબર ન હતી કે મંદિરના ચોગાનની બહાર બેસીને એક ગરીબ પંચમ પ્રભુની ભક્તિ કરે એ ગૂન્હો લેખાતો હશે, એ પરમપારમતાનું અંતરઊંડાણે સ્તવન કરે એ પાપ ગણાતું હશે.

[બ્રાહ્મણો મંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે. થોડીવાર પછી યાત્રીઓનું એક ટોળું પૂજા કરી બહાર નીકળે છે ચોખામેળા ઉભો ઉભો ચરણ ઘુંટતો હોય છે ત્યાં પ્રભુમોકલ્યો એક દેવદૂત તેના પાસે આવે છે]

દેવદૂત: જાગ, હે! મહાભાગ! પ્રભુ વિઠોબાએ તારા માટે એક સંદેશો મોકલ્યો છે

ચોખા: હે! દેવદૂત! વર્ષોની તપશ્ચર્યા જાણે ફળતી હોય એવું તારું આગમન સૂચવે છે.

દેવદૂતઃ સાંભળ. તારી ભક્તિથી પ્રભુ પ્રસન્ન થયા છે મહાનલ લાગ્યા પછી માનવ

જેમ અસ્વસ્થ થાય એવી અસ્વસ્થતા તારી ભક્તિરસનાથી તેના હૃદયમાં થઇ છે. અને સાગરની ઊર્મિમાલા જેમ આનંદપ્રીતિજને પહોંચી વળે તેમ તેની હૃદયોર્મિઓ આનંદના અતિરેકથી નાચી રહી છે તેના હૃદયસિંહાસને તને સ્થાપવા ઉતાવળા થયા છે. તુ એનો પરમભક્ત છો એવું એ કહે છે ! કહે ! હવે તું એને ભૂલી જશે ! તો વર્ષામાં વરસાદના ઝાપટાથી જે સ્થિતિ કોઇ નિરાધાર એકલી ઝુંપડીની થાય એવી સ્થિતિ તેના હૃદયની થશે

શોખાઃ ખરૂં કહો છો ! મારા જેવા ધિક્કારપાત્ર માનવ માટે આટલી અનુકંપા હોય ખરી ! અરે ! મંદિરમાં જેના દર્શન કરી સંતોષ પામવાની પણ આશા નથી એ પ્રભુ, મને તેના હૃદયસિંહાસને બેસાડે ખરા ! આ શું સ્વપ્ન ?

દેવદૂત હે ! મહાભાગ ! યાત્રિઓનાં ટોળે ટોળાં જે મૂર્તિના પૂજનાર્થે મંદિરમાં જાય છે, એ પ્રભુની સાચી મૂર્તિ નથી સુવર્ણાલંકારો અને રત્નમિશ્રીત વસ્ત્રોએ સુશોભિત કરી એ પાખંડીઓએ એ મૂર્તિને ભ્રષ્ટ કરી નાખી છે સાચી મૂર્તિના ત્યાં દર્શન નથી. સાચી પૂજાભાવના ત્યાં નથી. સુંદર વસ્ત્રાલંકારો સજી એ પાખંડીઓ ત્યાં ધૃતદીપિકાઓ પેટાવે છે, પ્રસાદ ધરે છે, એ માત્ર પોકળ દંભ છે બહારથી પવિત્ર રહેનાર એ બ્રાહ્મણો અંતરથીઃ કેટલા પાપી છે એ બધુયે પ્રભુ જાણે છે સ્વાર્થ અને દંભની અર્ચના કરતા એ કીડાઓમાં રહેવુ પ્રભુને જરાયે ગોઠતુ નથી. અને એથી એ વિલાપ કરે છે.

શોખા હે દેવદૂત ! કહે, ત્યારે પ્રભુ મને ક્યારે મળશે ?

દેવદૂત આજ રાત્રે. જ્યારે મંદિર ઉપર ઘનઘોર ગાજવીજ કાજળઅંધારા પાથરશે, અને જ્યારે સ્વાર્થના કીડા સમા પેલા પૂજારીઓ ઘોરતા લાગશે ત્યારે ખુદ પ્રભુ વિઠોબા તને આંગણાએ વળગાડી મંદિરમાં લઇ જશે એ મંદિરમાં પછી રાત્રી નહિ હોય. રૂપાની મગસ પીંછી ત્યાં કલા ભરશે, અને ગુલાબી કિરણધારાથી મંદિર દીપી ઉઠશે.

શોખા અને મારા અસ્પૃશ્ય દેહને પ્રભુ અડકશે ?

દેવદૂતઃ હા. કારણ એ દેહમા તેની ભક્તિની પવિત્ર ધૂન જામી છે

શોખાઃ અને મારા જેવા ગરીબ ભિક્ષુકને એક ચક્રવર્તિ મળવા આવશે !

દેવદૂત હા. કારણ તારા ચીંથરામાં એના ગૌરવની ઝાંખી થાય છે

શોખાઃ અને મને એ અંતઃકરણથી ચહાશે ?

દેવદૂત હા. ભક્તોની ભક્તિથી પ્રભુ હંમેશા પ્રસન્ન રહે છે તેની ચાહના તેઓ મેળવે છે.

શોખા. કહે, એ મારા આંસુડાં લુછશે ?

દેવદૂત પ્રભુદર્શનની દિવ્યપળ માટે ઝંખી ઝંખી તે જે આંસુડા સાર્યાં છે, એ આંસુ તેની આંખોમાંથીજ ટપક્યા છે એ જરૂર માનજે.

[દેવદૂત અદ્દશ્ય થાય છે. મંદિરમાંથી પૂજા કરીને યાત્રીઓનુ એક બીજુ ટોળું બહાર નીકળે છે યાત્રીના અંધકાર દળવાને હવે થોડીજ વાર છે]

એકપુરૂષ જુઓ તો બિચારો પેલો પંચમે, હજુ એજ સ્થિતિમાં પડયો છે.

એક સ્ત્રી ભલા ભગવાન ! એણે પૂર્વે કોઇ મહાપાપ કર્યો હશે, તેના શાપરૂપે અત્યારે તે દુઃખી થાય છે

૧ લો આ હજુ પેલો ગયો નથી ?

૨ જો આ બિચારો હસે છે જુઓને !

૩ જો આ તેના દારિદ્રયને છુપાવવા મથે ?

[શોખામેળા ભક્તિની કોઇ અખંડધૂનમાં લીન થઇ ગયા છે, કેટલાક યાત્રિઓ અને પેલા

ત્રણ બ્રાહ્મણો વારંવાર ઘૃણાદર્શક દૃષ્ટિપાત કરી ત્યાંથી વિદાય થાય છે.]

દૃશ્ય ૨

[મંદિર અંધકાર મધરાતની શાંતીમાં બધા આત્મા નિરાંત થયા છે પણ પેલા ત્રણ બ્રાહ્મણોના આનને નિદ્રાની અંગુલી અડી નથી બીલાડી જેવી ચપળતાએ હળવે હળવે પગલાં દાબતાં મંદિરના બંધ દ્વાર પાસે એક પછી એક આવી તેઓ ઉભા રહે છે. અંદર પ્રતિમા સાથે કોઇ માનવી વાર્તાલાપ કરી રહ્યો હોય એવો શબ્દ ધ્વનિ સંભળાય છે]

૧ લો બ્રાઃ જોયું ને ! પહેલાં તો મે એવું ધાર્યું કે આ અવાજ મારા અંતર ઊંડાણેથી આવતો હશે. અથવા તો હુ કોઇ સ્વપ્નમાં વિહાર કરતો હોઇશ પછી જ્યારે જાગ્યો અને અહીં આવ્યો ત્યારે મંદિરમાં પ્રતિમા પાસે બેસી કોઇ ગોષ્ઠી કરી રહ્યું છે ખરેખર નવાઇ !

૨ જો બ્રા૦ એ ચોખામેળા છે. એ મહારાજને અંદર કોણ ખેંચી ગયુ હશે ? બારણે તો તાળા છે.

૩ જો બ્રાઃ પાખંડી કહીંનો ! આખો દહાડો કેવો બહાર ધૂળમાં પડયો પડયો પોપટ જેવું ગણગણે છે ! અને જેવા નિશાના અંચળા ઢળે છે કે તરતજ ચોરીથી એ મંદિરમાં ભરાઇ જાય છે.

૧ લો બ્રા૦ થયુ. આણે તો મંદિર ભ્રષ્ટ કરી નાખ્યુ. પ્રભુની મૂર્તિના પવિત્ર પ્રકાશને તેના અસ્પૃશ્ય સ્પર્શથી એણે ઝાંખપ લગાડી દીધી.

૨ જો બ્રા૦ કેવું નવાઇ જેવુ ! બહાર સખત ચોકી પહેરો રહે છે, અને છતાં તેમાંથી છટકીને એ અંદર આવવા ક્યાંથી પામ્યો ! દ્વાર ઉપર તો તોંગ તાળા પણ સાબુત છે. અને તેની ચાવીઓ પણ આપણા પાસેજ છે. એણે ઉઘાડયા શી રીતે ?

૩ જો બ્રા, શીવ, શીવ, એ પાખંડીના સ્પર્શથી પ્રભુ ઉપર ઓઢાડેલું અનેકરંગી વસ્ત્ર, અને મણિમૌક્તિકની માળાઓ બધુ યે ઝાંખુ પડી જશે. રાહુના પડછાયાથી ચંદ્રની જે સ્થિતિ થાય છે, એવી સ્થિતિ પ્રભુની થઇ જવાની. કંકુરંગી કિરણમાલાએ શોભતો રવિરાજ જેમ કેતુના પીચ્છકલાપથી ઢંકાઇ જાય છે, તેવીજ સ્થિતિ મહાપ્રભુની થવાની.

૧ લો બ્રા૦ બારણા ઉઘાડો, અને એ બદમાશને ઘસડીને બહાર ફેંકી દો.

૨ જો બ્રા હા, હા, અને એ અંદર કેવી રીતે આવવા પામ્યો એ પણ જાણી લ્યો.

(ચાવીથી બારણા ઉઘાડે છેઃ)

૩ જો બ્રાઃ (સક્રોધ) બહાર નીકળ કમજાત ! અસ્પૃશ્ય ગોત્રમાં જન્મેલ કુતરા !

ચોખામેળા૦ અરે ! તમારા ચક્ષુમાં જે જ્વાલામૂખી ઉડે છે, એ મારા દેહને અહીંજ ભસ્મ કરી નાખવાનો. શાંત થાવ મહાજ્ઞાનીઓ !

૧ લો બ્રા. તુ છો એથી વધુ અસભ્ય હોત તો તને અમે અહીંજ ખાખ કરી નાખ્યો હોત. અથવા કોઇ પૂજા પ્રસંગે ચંડિકાને પ્રસાદ તરીકે વધેરી નાખ્યો હોત.

૨ જો બ્રા કહે, અત્યા તું મંદિરમાં શી રીતે પ્રવેશ્યો ?

૩ જો બ્રાઃ સાચુ કહી નાખ અસ્યા પ્રતિમા પાસે તને કોણ ખેંચી ગયુ ?

ચોખામેળાઃ મહાપ્રભુ સિવાય એ કોની તાકાત છે ?

બધા બ્રા૦ (એકી સાથે) ચસકી ગયું લાગે છે

૧ લો બ્રાઃ હવે સાંભળ, જો કાલ દિવસ ઉગે એ પહેલાં આ મંદિરની હદમાંથી તારૂં મોઢું કાળુ કરજે, સમજ્યો !

૨ જો બ્રા૦ અને જાન્હવી ચંદ્રભાગાના

સામા કિનારે જઈને પડ્યો રહેજે. ખબરદાર ! ફરી અહીં આવ્યો છે તો.

૩ જો બ્રા ચાલ, જલ્દી રસ્તો પકડ. તારું મોઢું કાળું કર, કાજળરાત્રીના અંધકારમાં ગુમ થઈ જા તને અમે ફરીવાર જોવા નથી ઇચ્છતા

ચોખામેળા ક્ષમા માગું છું. હે ! પંડિતો ! સૂર્યપ્રકાશ જેવા ઉજ્જ્વલ તમારા પાવિત્ર્ય આડે હું આવ્યો એથી મારો ગુન્હો માફ કરો. ઉષાની પહેલી ટકોર પૂરે એ પહેલાં આ નિર્ભાગી અંધકારના અંચળામાં વીંટાઈ તમારાથી દૂર થઈ, ચંદ્રમાની નિર્મળ જળ ભાળો ઝીલી ઝીલી કૃતાર્થ થજો હે ! મહાયોગીઓ ! અને તમારી સુંદર પૂજા ભાવનાથી સોહવજો તમારા મંદિરના પથ્થરશિલ્પને અને મારે ? તો કશાનીયે પરવાહ નથી. કારણ મારા અંતરનો પથ્થરશિલ્પ મેં સોહવ્યો છે, પ્રભુની પૂજ્ય પ્રતિમા ઉપર મારા હૃદય-સિંહાસને વિરાજે છે એ શાંતમૂર્તિ.

૧ લો બ્રા સાંભળ, તારા અપવિત્ર સ્પર્શથી તે પ્રભુમૂર્તિને ભ્રષ્ટ કરી છે

૨ જો બ્રા અને આ મંદિર ઉપર કાળું કલંક લગાડ્યું છે.

૩ જો બ્રા અરે ! એ દિનદયાળનું હૃદય તેં દુભવ્યું છે !

ચોખામેળા. (તેમની બુદ્ધિ પ્રતિભાને માપતો હોય એવી ગંભીર શાંતિથી) હે ! મહાનુભાવો ! જે પવિત્ર જ્ઞાનના ઝરા પાસે બેસીને તમે તમારા અંતરની જાગૃતિ આણી છે, એ આટલી સ્વાર્થબુદ્ધિથી ? તમને શું ખબર નથી કે તમારાથી ત્રણ ગણી પવિત્ર, પતિતપાવન માતા ગંગા આજ હજારો ઉપરાંત વર્ષોથી આપણો અને શૂદ્રોના મેલ ધુએ છે અને જ્યાં હજુ એજ અખંડ પુણ્યપ્રવાહથી નિયમિત વહે જાય છે. ત્યારે કહોને, ગંગાના એ પવિત્ર કિનારા ઉપર હજારો ધર્મી અને પાપીના પગલાં પડ્યાં છે એ કિનારો અપવિત્ર બની ગયો, જે પવનલહરી અનેક સાધુ અને પાખંડીને શીતલ અંગુલી સ્પર્શ કરે છે એ કલંકીત બની ગઈ ? ઓ ! ધર્માત્માઓ ! જે પ્રભુ પૃથ્વીના દરેક રજકણમાં, જડ અને ચેતનમાં, આકાશમાં ચમકતા દરેક તારલીયામાં વસે છે એ કદી એક ક્ષુદ્રના સ્પર્શથી કલંકીત બની શકે ખરો ? સમાજ અને ગોત્રને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે જોવાની એને તમા નથી. એ કામ તમારા જેવા લેભાગુઓને જ સોંપવામાં આવ્યું લાગે છે

૧ લો બ્રા ચાલ્યો જા અહીંથી શૂદ્ર !, અમારા સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવ્યો છે ?

૨ જો બ્રા. (સહાસ્ય) હાહાહા, સાંભળો ને ! આપણે બચપણમાં એક વાર્તા સાંભળેલી કે ભિખારી એક ચકલી પક્ષિઓના રાજા ગરુડને કેમ ઉડવું એ શિખવવા ગઈ.

૩ જો બ્રા: હા રે, મેં પણ એક ઠેકાણે સાંભળેલ કે એક સોનેરી રુપાળી વાદળી નગાધિરાજ મેરુ પાસે જઈ કહેવા લાગી કે હું તારા કરતાં મહાન છું

૧ લો બ્રા અને એક વાર્તામાં લખ્યું છે કે એક આગીઓ પોતાના તેજથી અંજાઈ પારસમણીને તુચ્છ ગણવા લાગ્યો

૨ જો બ્રા ખરું છે. મેં પણ એક માણસ પાસેથી સાંભળેલું કે જંગલના ખાબોચીયામાં ચરી ચરીને મસ્ત બનેલા એક માતંગે હસ્તિઓના રાજા ઐરાવતને યુદ્ધનું આમંત્રણ પાઠવ્યું

૩ જો બ્રા: અને એક વેરાન ખેતરમાં ઉછરીને મોટા થયેલા સાપને શરાધારી શેષનાગને પોતાનાથી હલકો ગણ્યો.

૧ લો બ્રા: અસ્પૃશ્ય જાતિના એ કલંક ! એવોજ તું અમારી સામે છે એ ન ભૂલતો.

કેનવાસના ગાલીચા

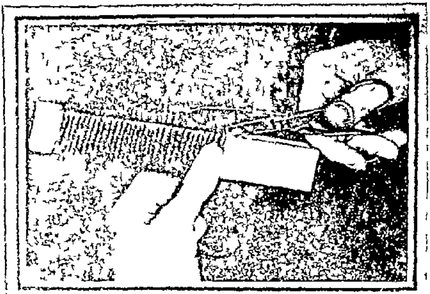

ચિત્ર નં ૫

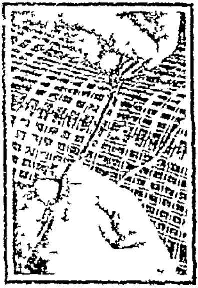

ચિત્ર નં. ૬

ચિત્ર નં ૭

૧ લો બ્રા એ સ્વાભાવિક રીતે જ એવું બોલતો હતો તમે એનું રહસ્ય ન સમજ્યા ? બ્રાહ્મણોને કાગ પંખીની હરોળમાં મૂકવાનું આથી સરસ બીજું ઉદાહરણ એકેય નથી પછી શું બન્યું કે, ચોખાની પેલી રૂપકલી જેવી સ્ત્રીએ અજાણતાં થોડું દહીં પેલા પરોણાની પછેડી ઉપર ઢોળ્યું. અને તેની ધોતલી ઉપર ડાઘ પડ્યો ત્યારે પેલો પંચમ કકળી ઉઠ્યો ' અરે ! અરે ! શું કર્યું ! જો, જો, તારા દહીંથી મારા પ્રભુનું પવિત્ર પિતાંબર ભ્રષ્ટ થયું. " એમ કહ્યું.

૨ જો બ્રા સમજ્યા ને ! બ્રાહ્મણોનું ભયંકર અપમાન ! તેનો ઉદ્દેશજ તેમાં સમાયેલો છે. આપણે તેને અસ્પૃશ્ય ગોત્રનો કહ્યો હતો એથીજ એ મશ્કરી તેણે પેલા પરોણાની સમિપે કરી.

૩ જો બ્રા પછી તે પેલા ચોખામેળાને મેથીપાક જમાડ્યો કે નહિ ?

૧ લો બ્રાઃ અરે ! હરિ એ કેમ ભૂલું ! મશ્કરીના સ્વરૂપમાં પેલા શબ્દો તેના મુખમાંથી સર્યા કે તરતજ ધર્મઝનુનથી પ્રેરાઇ હું તેના ઉપર કુદ્યો. અને તેને એવો તમાચો ખેંચી કાઢ્યો કે ત્યાં ગુલાબી આગ સળગી ઉઠી.

બીજો અને ત્રીજો સાથેઃ (તેના ખભા ઉપર ધબ્બો લગાવતા) શાબાશ ! !

[યાત્રીઓનું એક ટોળું એવામાં પ્રભુપૂજનાર્થે મંદિરમાં પ્રવેશે છે]

૨ જો બ્રા આપણું સ્વમાન આપણે સાચવવુંજ જોઇએ. અને પ્રભુની મશ્કરીનું વેર પણ લેવું જોઇએ આપણે તેને એક શિક્ષા કરીએ અને એવી શિક્ષા કરીએ કે ફરીથી તેનું મોઢું સદાને માટે બંધ થઇ જાય.

૩ જો બ્રા હા, હા. રૂપરાશી જેવી તેની સ્ત્રીનું આજ રાત્રે હરણ કરી લાવીએ અને પ્રભુને તેનું બલિદાન ચડાવી દઇએ. એથી પેલા પંચમનો ઉદ્ધાર થઇ જવાનો. અને પ્રભુની પછેડીને અડકવા એ ભાગ્યશાળી થવાનો.

[જે ટોળું પ્રભુપૂજનાર્થે મંદિરમાં ગયું હતું એ પોકાર કરતું બહાર નાસે છે.]

પુરૂષો. અરેરે ! પ્રભુના ભાલમાંથી રૂધીરની ધાર થાય છે.

સ્ત્રીઓ હાય ! હાય ! તેની આંખોમાંથી શતધાર આંસુડા ચાલ્યા જાય છે

પુરૂષો નાસો, નાસો, પ્રભુનું સુવર્ણ સિંહાસન રૂધીરથી ખરડાઇ ગયું છે.

સ્ત્રીઓ અરેરે ! તેના પીતાંબર ઉપર કાળા ધાબા પડી ગયા છે.

પુરૂષોઃ બોલી નાખો જલ્દી ! પ્રભુની આંખોમાં આંસુ લાવનાર એ પાપાત્માઓ કોણ છે ?

સ્ત્રીઓ (પેલા ત્રણ બ્રાહ્મણ પંડિતો તરફ જોઇને) મંદિરના ઓ ! પ્રતિષ્ઠિત પૂજારીઓ તમે મેઢાની જેમ મુગા કેમ મરી રહ્યા છો ?

[ત્રણે બ્રાહ્મણો ઉપર જાણે વિદ્યુતશીખા ત્રાટકી ન હોય એવા ભયથી તેઓ બેબાકળા અને અવાક બની જાય છે.]

પુરૂષો (ત્રણેને સંબોધીને) તમારી નેત્રપલ્લવીઓ નમેલી છે. તમારા મુખમંડળ શ્યામ બની ગયા છે, એજ બતાવી આપે છે કે તમેજ ગુન્હેગાર છો. જુઓ ! જુઓ ! ઓ શયતાનો ! તમારી કમહીત ધર્મભાવના ઉપર પ્રભુ વિઠોબાનો શ્રાપ ઉતરે છે.

(પડદો પડે છે)

કેનવાસના ગાલીચા

એક નવો ઘરઉદ્યોગ

લેખિકા
સૌ. મણીબહેન કાંટાવાળા

સેંકડો વર્ષથી હિંદુસ્તાન અને આજુબાજુના દેશોમાં ગાલીચા બનાવવાનો ઉદ્યોગ ચાલુ છે અને હજુ પણ ઇરાન, તુર્કસ્તાન, ઉત્તર હિંદુસ્તાન અને ચીનના ગાલીચા આખી દુનિયામાં વખણાય છે. હજુ પણ આ દેશોમા ગાલીચા હાથેજ બનાવાય છે. વિલાયત અને તે બાજુના દેશોમાં સંચાથી ગાલીચા બને છે છતાં પણ હાથના બનાવેલા ગાલીચાને બીજા કાપડની માફક નાખી દેતા નથી. જૂના પુરાણા ગાલીચાઓની કિંમત હદથી જાદે વધારે હોય છે. આવા પુરાણા ગાલીચાઓમાં દેશી રંગો વાપરેલા હોવા છતાં હાલના રંગોની પેઠે ઉડી ન જતા તેવાજ રહે છે અને તેથીજ તેમની કીંમત વધારે ઉપજે છે.

કેનવાસના ગાલીચા વિલાયતમાં મડમો ભરે છે તેમાં ઘણા વનસ્પતી રંગોથી જોઇતુ ઉન પોતે રંગી લે છે.

કાઠીઆવાડ અને બીજા જીલ્લાઓમાં બૈરાં બેસવાને માટે ચાકળા અને ચદરવા જાત જાત અને ભાતભાતના રંગીન કાપડના કકડા શીવીને બનાવે છે અને સાધારણ રીતે દરેક કુટુંબ પોતાના ઘરમાં સારી શેતરંજી, ચટાઇ કે એકાદ ગાલીચો વસાવવાની, હોંસ રાખે છે. વેચાતા ગાલીચા મોંઘા પડે છે એટલે ઘરમાં રાચ અથવા વાપરવા માટે કેનવાસનો એકાદ ગાલીચો ભર્યો હોય તો પૈસાનો બચાવ થઇ પોતાને મનપસંદ તરેહ રંગ ભરી ગાલીચો બનાવી શકાય માટે અવસરે કોઇને ભેટ આપવાને પણ ઠીક પડે અને વધારે નવરાશ હોય તો વધારે પ્રમાણમાં ભરી બજારમાં પણ ખપાવી શકાય.

ઘરમાં ગાલીચા નાના કદના બનાવવા માટે બે રીતો છે. (૧) શાલ ઉપર (૨) કેનવાસ ઉપર. શાળ ઉપર ગાલીચો બનાવવાની રીત જરા અઘરી છે અને મહેનતનું કામ છે તે રીત હવે પછીના કોઇ અંકમાં આપીશુ. હાલ તુરત કેનવાસના ગાલીચા કેમ બનાવી શકાય તે બતાવીશુ.

શાળ ઉપર ગાલીચા બનાવવા માટે વાણા તાણા સુતર કે ઉનના વપરાય છે. અને જે તરાહ પાડવાની હોય તે રંગીન ઉનના તાણાના બે તાર ઉપર ગાંઠ વાળી પડાય છે. એટલે કે સુતર કે ઉનનું એક જાતનું કાપડ વણાતું જાય અને તેના પર રંગીન ઉનની તરાહ પડતી જાય કેનવાસમા આવું કાપડ તૈયાર હોય છે અને દેખાવમાં તારની જાળી જેવું હોય છે ભરત કામ માટે કેનવાસ વપરાય છે તેના કરતાં આ ઘણુ જુદુ હોય છે અને બે બે વાણા તાણાના જોડકા તારથી જાળી પાડેલી હોય છે. આ જાળી પાડનાર વાણાના જોડકા તાર ઉપર ઉનની ગાંઠ વળાય છે અને જે તરાહ પાડવી હોય તે પડાય છે. સાથેના કોઇપણ ચિત્રમાં જોવાથી કેનવાસ કેવુ જોઇએ તે જણાશે

ગાલીચા ભરવા માટે જોઇતા સામાનઃ કેનવાસ, ઉન, આંકડાવાળો સોયો અથવા આંકડા અને નાકાવાળી સોય જેમાં એક ફિટ

આંકડો અને બીજે છેડે નાકું હોય છે તે, ઉનના કકડા સરખા કાપવા માટે ગજ અથવા માપ, ગાલીચાની પાછળ ચોડવા માટે ગાર-દાન અથવા તાડીક અને તરાહ ચીતરવા માટે ચોરસ ઓળીયા કાગળ.

(૧) કેનવાસ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૨૭થી ૫૪ ઈંચ પનાનુ આવે છે. તૈયાર ગાલીચા કરતાં એકથી બે ઈંચ વધારે લેવુ કેમકે તેટલુ ચાર બાજુએ વાળી લઈને ભર વાથી કોરો મજબુત બને છે.

(૨) ઉન જાત જાતનું રંગીન એક તારી અથવા ત્રણ તારી અને વધારે જાડુ ૭ તારી ચરકેલું આવે છે ઝીણા ઉનના ધાગાથી તરાહ સારી પડે છે જ્યારે એક રંગી ગાલીચા માટે જાડુ ઉન ઠીક પડે છે. બનતા સુધી એક ગાલીચામાં જોઈએ તેટલુ ઉન એક સાથે ખરીદવાથી એક ફાયદો એ થાય છે કે રગમાં ફેરફાર નથી આવતો. ઉનના રગમાં હમેશાં ફેરફાર રહ્યા કરે છે એટલે તરાહ ન બગડે માટે એકીવખતે જોઈતુ લઈ લેવુ જોઈએ એક ચોરસફુટ ગાલીચા માટે ઝીણુ ૧૦થી ૧૨ ઔંસ અને જાડુ ૧૨ થી ૧૬ ઔંસ ઉન જોઈએ છે આ અદાજી માપ છે આંકડાથી ભરવામાં ઉન વધારે જાય કારણ તેમાં ગાંઠ વાળવાની હોય છે જ્યારે સોયથી ભરવામાં ઓછુ જાય છે.

સોયા —આ જાડા ઝીણા કોરીના ગુથાણ માટે વપરાય છે તેવી જાતના હોય છે પણ

ચલો, હવે વિલંબ શો ?

[મળેલુ]

સુખે દુખે સદા રહુ પતિ તમારી સાથમાં,
આજ કેમ એકલી રહુ અહિં નિવાસમાં ?
રોશહાક સાંભળું, બધિર શું અને બળી ?
સિધાવવા ચહુ તમારી સાથ એજ માગણી.

સહીશ ઘાવ શત્રુના, ધરીશ બીક લેશ ના,
આપ શૌર્યને કલંક લાગવા દઈશ ના'
અર્ધ ભાગ આપનો ન છોડવા કબુલ છું,
ચલો, હવે વિલંબ શો ? ફરી સુણાય નોતરૂં

આ સોયાને છેડે વાળી આંકડો બનાવેલો હોય છે અને આંકડો બધ કરવા માટે તેના ઉપર આગરી આવે છે. મોજા ગુથવાના સંચામાં જેવી સોય વપરાય છે તેના જેવો આકાર હોય છે. આ સોયાને લાકડાનો હાથો હોય છે ચીત્ર નં ૧૦ માં જુઓ. સોય આ સોયા જેવી હોય છે ફરક એટલો જ કે લાકડાના હાથાને બદલે બીજે છેડે જાડી સોયના જેવું લાંબુ નાકુ હોય છે આ આંકડાનો ઉપયોગ ઉન પકડીને કેનવાસના કાણામાંથી ખેંચવાનો હોય છે અને આકડામાંથી ઉન નીકળી ન જાય માટે આગરી આંકડા ઉપર બધ થઈ જાય છે જેની સમજુત આગળ આવશે ગેજ અથવા માપ—ચિત્ર નં. ૫ માં જુઓ તે પ્રમાણે એક લાકડાનો કકડો રસ્લેટના ચપાટીયા જેવો જ પણ જરા જાડો હોય છે તેની આજુબાજુ ઉન વીંટાળી ઉપરની બાજુ બેબણુ હોય છે ત્યાથી ઉન કાપવાથી એક સરખા કકડા કપાય છે સોય અને સોયા માટે જુદા જુદા માપ હોય છે તેમ જાડા ઝીણા ઉન માટે પણ જુદા હોય છે.

તરાહ ચીતરવાના કાગળ—આ કાગળ તૈયાર મળે છે ભીંસોમા કાપડની તરાહો કાઢવા માટે વપરાય છે અને નિશાળોમાં સાયન્સના અભ્યાસ માટે વપરાય છે તેવા ચાલે. અથવા હાથે સરખી ઉભી આડી લીટી દોરી કાગજે તરાહ ભરવી હોય તે આ કાગળ ઉપર પેન્સીલથી ચીતરવી અને પેન્સીલથી કાઢેલા

આકારમાં જે ખાના પડતા હોય તે ખાનામાં જોઇતા રંગ પુરવા અથવા રગના ચિન્હ કરવાં. કાંઇ તૈયાર તરાહ કે છબી ભરવી હોય તો તે તરાહ કે છબી ઉપર કેનવાસમાં જેટલા કાણાં હોય તેટલા ચોરસ ખાના દોરવા—કેનવાસની ચારે બાજુના ૧ થી ૨ ઇંચ છોડી દઇ બાકીના કાણા ગણી લેવા અને એટલાજ ચોરસ કાગળમાં લેવા એટલે કાગળ ઉપરની તરાહમાં એક ખાનુ કે ચોકઠુ તે કેનવાસનું એક કાણું ગણી લેવુ અને તે પ્રમાણે ભરતા જવું આવી તરાહ મોતીના તોરણ કે પડદા માટે પણ કામ આવી શકે. કાગળના એક ચોરસને એક મોતી કે મણકો ગણી લઇ તરાહ પાડી શકાય છે. શરૂઆત તદ્દન સાદી તરાહથી કરવી જવાબવાળી તરાહ—એટલે ગાલીચામાં અડધા કે પા ભાગની ભરી પછી તેને ઉથલાવીને ભરવાની હોય તો અડધી કે પા ભાગનીજ તરાહ કાગળ ઉપર ચીતરવી એટલે વખત ઓછો જશે.

* ચીત્ર નં. ૧, ૨, ૩, અને ૪ સાદી તરાહો બતાવે છે. નં. ૧ અને ૨ ચીતરેલી તરાહો છે જે નં. ૩ અને ૪માં ચોરસ આંકેલા કાગળ ઉપર ભરવા માટે ઉતારેલી બતાવી છે. અને જવાબવાળી તરાહો માટે તે કાગળ ઉપર એક ભાગ બતાવે છે. બાકીનો ભાગ ઉથલાવીને લેવાનો છે. *

ભરવાની રીત—કેનવાસને ટેબલ કે ઘોડા ઉપર અથવા ખાટલા ઉપર ભરનારની છાતી બરાબર આવે તેટલી ઉંચાઇએ રાખવુ. કેનવાસ કડક હોવાથી ઘડી ન થાય માટે તેના ઉપર જાડી ચોપડી કે વજન મુકવું જે રંગનુ ઉન જોઇએ તે માપની આજુબાજુ વીંટાળવું. એક સરખા જોરથી અને માપની ઉપરની બાજુએ ખાડો, ખોભાણુ કે ગીસી હોય છે તેના ઉપર કાતર, ચપ્પુ, કે અસ્તરાનું પાનું ફેરવવું એટલે ઉન કપાઇ એક સરખા કકડા થશે આવા કકડાનો રંગવાર જથ્થો થોડો એક સામટો કાપી રાખવો. કાપવાની રીત માટે જુઓ ચિત્ર નં. ૫ ત્યાર પછી જુઓ ચિત્ર નં. ૮. તે પ્રમાણે આંકડા (સોયો) જમણા હાથમાં લઇ કેનવાસના આડા તાર અથવા વાણાના જોડકા તારની નીચેથી ઉપરના કાણામાં બહાર કાઢવી આંકડાની આગરી તેની મેળે ઉઘડી જાય તેટલી આંકડી બહાર આવવા દેવી પછી કાપેલુ ઉન લઇ તેના બે છેડા ડાબા હાથમાં પકડી ગાળો કરવો અને આ ગાળો આંકડામાં પરોવવો અને આંકડી પાછી ખેંચી લેવી. આંકડી ખેંચવાથી આગરી તેની મેળે બંધ થઇ જશે એટલે ગાળો નીકળી જશે નહિ છેડા ડાબા હાથમાં ઝાલી રાખવા અને ગાળો નીચેના કાણામા થોડો બહાર આવે ત્યાં સુધી આંકડી ખેંચવી. જુઓ ચિત્ર નં. ૯. ત્યાર પછી આંકડી તેમાંથી કાઢી ન લેતાં બહાર આવેલા ગાળામા પાછી બીજા હાથમાં પકડેલા છેડા સુધી લેવી અને પકડેલા છેડા આંકડામાં ભરાવવા. ચિત્ર ન. ૧૦. અને આંકડી પાછી ખેંચવી એટલે ગાળામાંથી બે છેડા બહાર આવશે અને ગાંઠ વળી જશે ગાંઠ હાથથી ખેંચી મજબુત કરવી. આંકડી તેની મેળે બહાર નીકળી જશે. ચિત્ર ન ૧૧. આવી રીતે પાચ દસવાર કરવાથી આ સહેલુ થઇ જશે.

ભરતની શરૂઆત કરતાં પહેલાં કેનવાસને ચારે છેડે ૧ થી ૨ ઇંચ જેટલુ ઉપર વાળી લઇ આ વાળેલા બેવડા ભાગ ઉપરથી ભરત શરૂ કરવુ એટલે ફાટેલી કે કાપેલી કોરમાંથી કેનવાસના દોરા નીકળી ન જાય અને કીનાર મજબુત બને. નીચેથી શરૂઆત કરી ઉપર જવું અને ડાબી કે જમણી બાજુથી ભરવાનુ શરૂ કરી આડી લીટીએ

---

* ચિત્ર નં. ૧ રજુ કરી શકાયું નથી તે માટે દિલગીર છીએ

ગુણસુન્દરી

કેનવાસના ગાલીચા

ચિત્ર નં ૮

ચિત્ર નં ૯

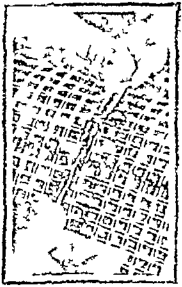

ચિત્ર નં ૧૦

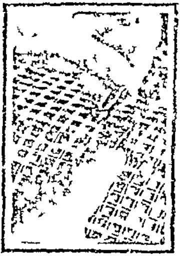

ચિત્ર નં ૧૧

કેનવાસના ગાલીચા

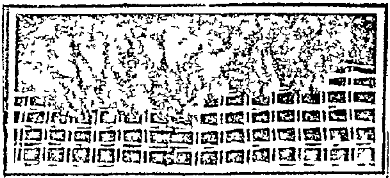

ચિત્ર નં. ૧૨

ચિત્ર નં ૧૩

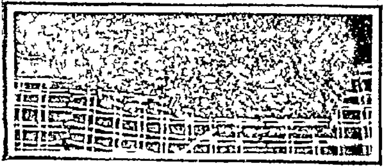

ચિત્ર નં. ૧૪

ભર્યો જવું. આમાં ફેરફાર કરવો નહિ, નહિ તો ઉનના છેડા આડા અવળા પડી તરાહની ચળકાટ બગાડશે બન્ને છેડા એક સરખા પકડી રાખવા. જેમ જેમ ગાલીચો ભરાતો જાય તેમ તેમ નીચે તે ટેબલની બાજુએ ઉતારતા જવું એટલે ભરેલો ભાગ લટકતો રહે કે ખોળામાં પડે. બહુ મોટો ગાલીચો ભરવો હોય અને કેનવાસ ટુંકુ હોય તો બીજા કેનવાસનો કકડો ભરેલા કેનવાસના છેડા ઉપર ૧ થી ૨ ઇંચ ડોળવીને અથવા ચડાવો રાખીને બેવડી કીનારની પેઠે ચડાવવા બેવડા ભાગ ઉપર ભરત કરવુ.

ગાલીચો ભરાઇ રહે ત્યારે મોટી કાતરથી ઉંચા નીચા ઉનના રેશા કાતરી નાખી સપાટી એક સરખી કરવી અને કાતરેલુ ઉન હાથથી ખંખેરી નાખવુ. મજબુત બનાવવા માટે ગાલીચાની પાછળ ૨ એંન્નુ કતાન સીવી લેવુ કે ચારે બાજુ ફરતી પાટી સીવી લેવી. કદાચ ગાલીચાના છેડા વપરાશમાં વળી જાય તો કેનવાસ અને કતાનના અસ્તરની વચ્ચે ચારે ખુણે ચપટા સીસાનો કકડો સીવી લેવો એટલા તેના ભારથી છેડા સીધા રહેશે

સોયથી ભરવાની રીત —

આ રીતમાં ગાંઠ વાળવાની હોતી નથી. એટલે ઉન થોડું જોઇએ અને ગાંઠ નહિ વાળવાની એટલે કામ જલદી થાય છે. તરાહ ભરવાની રીત આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે આ રીતમાં ગેજ નાનો જોઇએ કેમકે ગાંઠ વાળવાની નહિ એટલે ઉન ટુકું જોઇએ શરૂઆત પહેલી રીતની માફક કરવી સોયના નાકામા મજબુત પાતીલ કરેલી કે મીણ પાયેલી દોરી પરોવવી અને જમણી કે ડાબી બાજુથી શરૂઆત કરતાં પહેલાં કેનવાસના છેડા ઉપર બે ત્રણ આંગ કે ટાંકા લઇ લેવા—ત્યાર પછી સામેનો આંકડાવાળો છેડો કેનવાસના એક કાણામાંથી ઉપરના કાણામાં કાઢી તેમાં ઉનનો ગાળો પરોવવો. અને આંકડો પાછી ખેંચવી એટલે ગાળો નીચેના કાણામાં આવશે. આ ગાળામાં પાછી સોય પહેલી રીતની માફક છેડા પકડવા માટે ન જવા દેતાં સીધી ગાળામાંથી કાઢી લેવી એટલે ગાળામાં દોરી ઉપર પરોવાઈ જશે. ચિત્ર નં ૭ આ પ્રમાણે એક લાઇન પુરી થાય એટલે બીજાની શરૂઆત તે તરફથી કરવી એટલે દોરી તોડયા વગર સળંગ ચાલે દોરી તૂટે ત્યારે બીજો કકડો ધાગામાંથી જોડવો. તરાહ વાંચવાની રીત પહેલા જેવીજ છે ફેર એટલોજ કે આમા બીજી લાઇન એક બાજુથી શરૂ થતી નથી એટલે તરાહની લાઇન તે પ્રમાણે " વાંચવી "

ચિત્ર ન. ૧૩ આંકડી (સોયાથી) ભરેલા ગાલીચાનો એક ભાગ બતાવે છે. ચિત્ર ન ૧૪ સોયથી ભરેલો થોડો ભાગ બતાવે છે ચિત્ર ન ૧૨ બહુ જાડું વાપરવામાં એક આંતરે ભરેલા ખાના બતાવે છે

આ ગાલીચા ભરવા સબધી વધારે માહીતી જોઇતી હોય તો વડોદરાની મહારાણી વૂલન મીલના મેનેજર જેમણે આ અને આવા બીજા હુન્નર ઉદ્યોગોનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે તેમના તરફથી મળી શકશે અથવા કોઇ પણ બહેન મને પૂછશે તો બનતી મદદ કરીશ

આવા ગાલીચા ભરવા માટે જોઇતા સાધન, કેનવાસ, આંકડી, માપ, ઉન વીગેરે તમામ ચીજો મહારાણી વૂલન મીલ્સ કંપની લીમીટેડ, વડોદરા. એ સરનામે લખવાથી કીફાયત કીંમતે મળી શકશે આ મીલે હાલમાં ગાલીચા માટે ખાસ ઉન ન ૮નું બનાવ્યુ છે જે એક તારો છે. તેના ત્રણ કકડા સાથે લઈ ભરવાથી સુંદર ગાલીચા ભરાય છે થરડેલુ જોઇએ તો તે પણ ત્યાંથીજ મળી શકશે

——o——

રાધાકૃષ્ણ : પુનર્મીલન

દિલની દિલે રહી રે લોલ,
    પ્રીતમ પ્રાહુણા હો રાજ !
ક્યમ જાયે કહી રે લોલ,
    પ્રીતમ ! પ્રાહુણા છો આજઃ —દિલની૦
સુંદરવનમાં અરુણા યૌવનના,
    અમોલ કરતા વાતો;
સુખશમણાં એ સર્યાં મધુર ક્યાં ?
    કાળ કાળને ખાતો ! —દિલની૦
રસસરવરિયે સંગે તરતાં,
    સમય જણાય ન જાતો.
ભાવિ સુનેરીના વર્ષણમાં,
    આતમ યુગલિયે ન્હાતો —દિલની૦
દિનનન્દન, જીવન મોહન એ,
    ઉજ્જ્વલ આશ-ઉષા તો;
કરાળ શો ત્યાં વિયોગ વહીને,
    વિષાદ સહસા ન્હાતો ! —દિલની૦
દિન રજનિ યુગયુગ સમ વીતલ,
    પ્રિયદર્શનની તૃષા ઓ !
સુમીલન ક્યાંથી આજે સ્નેહલ ?
    અહો ન હર્ષ સહાતો ! —દિલની૦
સ્વપ્ના શો અવયોગ પ્રીતમ ! તમ
    ભવભર કે ક્ષણ થાતો,
યૌવન રે વહ્યું. પુણ્ય જીવનપળ
    ત્હોય ધન્ય છે આતો ! —દિલની૦

રામમોહનરાય જસવંતરાય

વિભાકરનાં આંસુ

લેખિકા શ્રીમતી મનોરમા મજમુદાર

મ્હારે ફરી પરણવું કે નહિ! જો હું ન પરણું તો વિભાકરને કોણ સાચવશે? મ્હારે તે નોકરી કરવી કે આને સાચવવો? એ બે વાત કેમ બને? વળી રોટલા પણ હાથે કરી ખાવાના. હું તો ભારી મૂંઝવણમાં આવી પડ્યો છું. પત્ની ગુજરી ગઇ તે વખતે "તમે જરૂર ફરી લગ્ન કરજો" એવું મ્હને વિનતી ગઇ હતી. અને સાથે સાથે એવું પણ કહેતી ગઇ છે કે "તમે તથા તમારી નવી પત્ની વિભાકરને જરાએ ઓછું આવવા દેશો નહિ અને પ્રેમથી ઉછેરજો." મેં એને વચન આપ્યું કે વિભાકરને જરાએ દુઃખ પડવા નહિ દઉં. વચન તો મ્હારે પાળવું જ જોઇએ.

મ્હેં એક સારા કુટુંબની કન્યા શોધીને તેની સાથે લગ્ન કર્યું. મીનાક્ષીને પ્રથમ જ દિવસે સમજાવી દીધું કે "તારો પહેલો ધર્મ એ છે કે વિભાકરને જરા પણ ઓછું આવવા દેવું નહિ. અને એના હૃદયમાંથી માનો શોક દૂર કરવો."

મીનાક્ષી ગુજરાતી છ ચોપડી સુધી ભણેલી હતી. એના પિતાએ કેળવણી સારી પેઠે એની પાછળ ખરચ કર્યો હતો. એમને એ એકની એક પુત્રી હતી. મીનાક્ષી મરજાદી અને માયાળુ સ્વભાવની હતી. એટલે થોડે દિવસમાં આપણી પેઠે એણે નવીની એણે વિભાકરને થોડા વખતમાં પોતાનો કરી લીધો. હવે વિભાકર મીનાક્ષીથી જરાએ આઘો રહેતો નહોતો. મીનાક્ષી એને રોજ નવી નવી વાતો કહેતી. વિભાકર ડાહ્યો અને શાંત તેમ થોડા બોલો હતો. થોડાજ દિવસમાં મીનાક્ષી સાથે હળી ગયો.

હું એક દિવસ વિભાકરને લઇ ફરવા જતો હતો. રસ્તામાં મ્હારા મિત્રો મળ્યા. તેઓ વિભાકરને પ્રેમાળ વ્હાલથી બોલાવીને "તારું નામ શું? શું ભણે છે?" વિગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા.

"મારૂં નામ વિભાકર. અને હું ગુજરાતી ત્રીજી ચોપડી ભણું છું." એટલું બોલીને તે શાંતપણે ઉભો રહ્યો.

મ્હારા મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે "તમારો વિભાકર હોંશિયાર લાગે છે હોં!" આ સાંભળી મ્હારી છાતી વ્હેંત વ્હેંત ફુલી આવી. સાંજ પડવા આવી હતી એટલે અમે ઘર તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. વચમાં મહેન્દ્રનું ઘર આવતું હતું એટલે એને મળીને ઘેર જઇશું એમ વિચાર કરી એને ત્યાં ગયા.

થોડી વાતચીત થયા પછી મહેન્દ્રે વિભાકરને પૂછ્યું 'કેમ ત્હારી મા ત્હારા તરફ ધ્યાન રાખે છે કે?" મ્હેં વિભાકરની સામું જોયું. મ્હને ખાત્રી હતી કે મીનાક્ષી એના

ઉપર અત્યંત વ્હાલ રાખતી હતી, અને જરા પણ ઓછું આવવા દેતી ન્હોતી; એટલે એ હકારમાંજ જવાબ દેશે, પરંતુ મ્હારા આશ્ચર્ય વચ્ચે, વિભાકરનો જવાબ મળવાને બદલે તેની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ પડવા લાગ્યાં

હું શરમાઇ ઝંખવાણો પડી ગયો. એનાં આંસુને લીધે મીનાક્ષીનું સુંદર મુખ મ્હારા મનમાંથી નષ્ટ થઇ ગયું. મ્હારા હૃદયમાં એને માટે માન હતું તે એકદમ ઉડી ગયું. યોગેન્દ્ર મ્હારા માસું જોઇ રહ્યો.

"તું કેમ રડે છે?" યોગેન્દ્રએ વિભાકરને પૂછયું.

વિભાકરથી કશોજ જવાબ આપી શકાયો નહિ. આંખમાં આંસુ માતાં ન્હોતાં.

યોગેન્દ્રને વિભાકરની સાવકી મા ઉપર સંદેહ થાય એમાં કંઇ નવાઈ જેવું ન્હોતું. મ્હને પણ શંકા થઇ કે મીનાક્ષી મ્હારાં દેખતાં ખોટો આડંબર તો નહિ કરતી હોય! હવે ઘેર ગયા પછી તપાસ

અમે ઘર તરફ જવા ઉઠયા. રસ્તામાં ઘણા વિચારો આવ્યા ઘેર જઇને મીનાક્ષીને ધમકાવી કાઢું 'એમ મ્હને થયા કર્યું'. "અરેરે! મ્હારા દેખતાં વિભાકરને વ્હાલથી બોલાવે અને પછીથી દુઃખ દે છે?" પણ પાછો વિચાર આવ્યો, 'ના ના, એમ એકદમ તપાસ કર્યા વગર ગુસ્સે થવું નહિ ચોક્કસ ખાત્રી કર્યા પછીજ કહીશ.

એટલામાં ઘર આવ્યું અને મીનાક્ષી હસતી હસતી હમારા સ્હામી આવી. એને જોઇને હું તો ઠંડોગાર જ થઇ ગયો અને મ્હારો રોષ જતાવવાનો હતો તે પણ જતો રહ્યો કદાચ વિભાકરને એની મા સાંભરી હશે તેથી એ રડતો હશે. એ વિચારે મ્હેં મન વાળ્યું.

મીનાક્ષીએ વિભાકરને પોતાની પાસે સોડમાં લઈ લીધો અને પૂછવા લાગી કે, "તમે અત્યાર સુધી ક્યાં ફરતા હતા? ચાલો, જુવો તમારે માટે શક્કરપારા અને ગોલપાપડી કરી મૂકી છે."

અમે ઘરમાં જઇને નાસ્તો કરવા બેઠા પછી મ્હેં ધીરેથી વાત ઉપાડી આજે વિભાકરે મ્હને બહુ શરમીંદો બનાવી દીધો. યોગેન્દ્રે સ્હેજ એને પૂછયું કે, "ત્હારી બા ત્હારા તરફ વ્હાલ રાખે છે ને?" એટલે એ તો રડી પડયો. મ્હને લાગે છે કે તું એને બરોબર રાખતી નહિ હોય

આ સાંભળીને મીનાક્ષીનું મોઢું રડવા જેવું થઇ ગયું અને તે ખરેખર રડી પડી અને બોલી, "મ્હને ખબર હતી કે હું મારું સર્વસ્વ અર્પણ કરીશ તોપે મ્હારા ઉપર ખોટું આળ આવશે."

મ્હને ભય હતો કે હવે પછીથી મીનાક્ષી વિભાકરને વ્હાલથી બોલાવશે નહિ. પણ એથી મ્હેં ઉલટું જ જોયું. બીજે દિવસે સવારથી મીનાક્ષી એટલા જ પ્રેમથી વિભાકરને બોલાવતી'તી, અને સવારથી તે સાંજ સુધી ખૂબ સભાળ લેતી જરાએ વિભાકરને છૂટો પડવા દેતી નહિ રખે એને મા સાંભરે ને મ્હોં વીલાય એની ખાસ કાળજી એ રાખતી. ને એમાં એટલી બધી લીન થઇ જતી કે કેટલાયે કલાક સુધી મ્હને પણ ભૂલી જતી

એક દિવસ ઓફિસમાંથી રોજ કરતાં હું વ્હેલો ઘેર આવ્યો તે વખતે વિભાકર બારણામાં ઉભો ઉભો રડતો હતો મ્હેં તેને પૂછયું, "વિભુ તું કેમ રડે છે! તેને મીનાક્ષીએ કડવાં વેણ તો ક્યાં નથી ને?"

વિભાકરે ડોકું હલાવીને ના કહી.

"ત્યારે તને એ પ્રેમથી બોલાવે છે

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ—સ્ત્રી-વિદ્યાલય

ત્રણે વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયેલાં બ્હેનો

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ-સ્ત્રી-વિદ્યાલય

પરીક્ષામાં પ્રથમ નંબરે આવનાર બ્હેનો

કુ. વસંત ભગાણી   સૌ. સ્નેહલીલા જ. ઠક્કર   સૌ. વેણીગૌરી વિ. કાપડીઆ

(૧૯ વર્ષ)   (૩૪ વર્ષ)   (૨૪ વર્ષ)

તોયે તું કેમ રડે છે ? તે દિવસે યોગેન્દ્રને ઘેર પણ રડ્યો હતો ? માટે જે સાચી વાત હોય તે કહી દે હું રડું છું તે મ્હારાથી ખમી શકાતું નથી."

"ના, મ્હોટાભાઇ એમ નથી. એ તો ઉલટું મ્હને બહુ જ વ્હાલથી બોલાવે છે અરે, એવાં લાડ તો સગી માશી પણ થાય નહિ. પણ મ્હોટાભાઇ છે ને મ્હને એવું થાય છે કે મારી બા મ્હને ખૂબ લાડ કરતી હતી તેથી ચાલી ગઇ. તેમ આ મ્હારી નવી બા એનાથી એ વધારે લાડ કરે છે તે એ પણ મ્હને છોડીને ચાલી તો નહિ જાય ને ?" એમ કહી વિભાકર ખૂબ રડ્યો.

અને મ્હારાથી પણ રોઇ પડાયું. હવે આટલે દહાડે મ્હને એના રડવાનું કારણ સમજાયું

મીનાક્ષીએ સુકોમલ સ્નેહથી વિભાકરના હૃદયમાં કેવો ભય પેસાડ્યો હતો ! થોડીવાર તો હું શાન્ત થઇ ગયો. ખરેખર ! પવિત્ર આત્મા આ સંસારમાં રહી શકતો નથી જાણે વિધાતા આ બાળકના મોઢામાંથી ખરું તો નહિ બોલાવતી હોય ? ઇશ્વર એવું ના કરે.

વાત્સલ્ય—ગુંજન

કરમાં રમે છે કુમાર, કુમાર મારા કરમાં રમે છે
બાળપણથી હૃદયમાં રાખ્યો, આજે પીયૂષરસ ચાખ્યો,
કુમાર મારા કરમાં રમે છે.

ઝાંખી લાગે મ્હને ચાંદાની ચાંદની,
એવો અનુપમ એ બાળ છે —કુમાર

જ્યોતિ પ્રકટાવી મ્હારા સુભગ સદનમાં,
કિરણો સૂર્યના શું કામ છે ? —કુમાર

કાલું કાલું બોલે ને હૈયું હલાવે,
કોયલડી તું શીદ જાય છે ? —કુમાર

મીઠી મુંઝવણમાં મ્હને મ્હલાવતો,
બડો તોફાની બીજો કાન છે —કુમાર

હલકે સ્વારે ગાઉં હેમર હાલરડાં,
ન જાણું જગમાં શું થાય છે —કુમાર.

ઓળા ઝુંદણ જ્યારે પોઢે પારણીએ,
ઉર અધીરૂં બની જાય છે —કુમાર

સુવાસી પુષ્પો ન રાખું સદનમાં,
મ્હેકતો સૌરભનો રાજકુમાર છે. —કુમાર.

કેડે ક દોરીને ધમકાવે ઘુઘરી, રણકે મન રંજન થાય છે.
કુમાર મારા કરમાં રમે છે.

: સ્વ ઝવેરીબેન ચુનીલાલ શાહ :

મનમાં ખેદ પામતો હું, વિભાકરને લઇ મીનાક્ષી પાસે ગયો. અને મીનાક્ષીને કહ્યું. "પૂછને વિભુને, એ કેમ રડે છે ?"

મીનાક્ષી તો લાગણીના વેગથી સજ્જડ બની ગઇ એનું મોઢું ઉતરી ગયું: "તમે જ એને પૂછોને કે એ શા માટે રડે છે ?"

મ્હેં મીનાક્ષીને સમજાવ્યું કે "તું એના તરફ ખૂબ વ્હાલ રાખું છું તેથી એને ભય લાગે છે કે એની માની જેમ તું પણ એને છોડી, ચાલી તો નહિ જાય ને ?"

મીનાક્ષીનું મોઢું તરત પ્રફુલ્લિત થઇ ગયું. એણે વિભાકરને પોતાની પાસે લઇ લીધો અને છાતી સરસો દાબ્યો.

મીનાક્ષીએ વિભાકરને બહુ લડાવી મૂક્યો હતો એટલે વિભાકર જે કહે તેજ કરતી.

સવારમાં વ્હેલી ઉઠી, ચાંલ્લો ચોટલો કરીને એ ન્હાઇ લેતી. પછી સૂર્યની પૂજા કરતી. અને રસોઇની તૈયારી કરતી. વિભાકર ઉઠે ત્યારે દાતણપાણી કરાવીને દુધનો પ્યાલો આપતી. ગરમીના દિવસોમાં વિભાકર જમવા બેસે ત્યારે પંખો નાખતી. મીનાક્ષીને ઘણીએ વાર પજવતો પણ કદી એ કંટાળતી નહિ. ઊલટો એને આનંદ થતો.

થોડા દિવસમાં વિભાકરની કલ્પના સાચી પડતી જણાઇ. મીનાક્ષીને એક ભયંકર રોગ લાગુ પડ્યો. ઉધરસ, તાવ, તથા લોહીની ઉલટીઓ થવા માંડી. દાક્તરોએ બહારગામ હવાફેર માટે લઇ જવાની સૂચના આપી. પણ મીનાક્ષીએ કંઇ પણ જવાની ના પાડી.

મીનાક્ષી પોતે સમજી ગઇ હતી, કે હવે મટવાનું નથી ક્ષયરોગવાળાં ભાગ્યેજ કોઇ બચી શકે છે. દિવસે દિવસે એનો મંદવાડ વધતો જતો હતો. દાક્તરો એને સારી કરવાને માટે ઘણી ઘણી જાતની દવાઓ આપતા. પણ એક દવાની ટીકી લાગતી ન્હોતી. હવે બધા આશાભંગ થયા હતા. વિભાકર બ્હાવરા જેવો ફર્યા કરતો. એને કંઇજ ચેન પડતું નહિ; મીનાક્ષી એના સ્હામું જોતી અને મનમાં નિઃસાસા નાખતી.

વિભાકરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. એના વાંસા ઉપર હાથ ક્યાં સુધી ફેરવ્યા કર્યો. અને ધીમેથી બોલી. "હવે હું જાઉં છુ. તારી કલ્પના સાચી પડી. તું સુખી થજે." એમ બોલી એની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. જાણે હમારી પાસે વિદાય માગતી હોય તેમ અમારી સ્હામું જોઇ રહી.

વિભાકર દિગ્મૂઢ જેવો થઇ ગયો. "શું મારી માતા ચાલી જાય છે.!" બેબાકળા જેવો ઉભો જ રહ્યો. થોડીવારમાં મીનાક્ષીને યમદૂતોએ અમારા હાથમાંથી ઝુંટવી લીધી.

પાછું અમારું ઘર ઉજ્જડ થઇ ગયું ! વિભાકર પાછો નમાયો થઇ ગયો. મીનાક્ષીએ આદર્શ પુત્ર-સ્નેહ બતાવી આપ્યો હતો. એ નિઃસ્વાર્થ માતૃપ્રેમ સ્વપ્નવત્ થઇ ગયો.

જ્યારે આ બધી વાત સ્મરણમાં આવે છે ત્યારે હૃદય રોઉં રોઉં થાય છે. વિભાકર હવે શોકમાંજ ફરે છે. કોઇની સાથે બોલતો નથી. પહેલાંની માફક રોતો નથી. હવે એને કશો ભય લાગતો નથી.

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ

સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષાનું પરિણામ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી ચાલતા સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષા ચાલુ સાલે ઓક્ટોબર માસમા લેવાઇ હતી એ પરીક્ષામાં નીચે જણાવેલા બ્હેનોને અનુક્રમે ઉત્તીર્ણ થયેલાં જાહેર કરવામા આવે છે—

તૃતીય વર્ષ —

(૧) સૌ. સ્નેહલીલા જયન્તીલાલ ઠાકર, (૨) કુ. વીરમતી ગુલાબદાસ ઝવેરી, (૩) કુ. કુસુમ છગનલાલ મારફતિયા, (૪) કુ. સુરજ ચુનીલાલ શેઠ.

દ્વિતીય વર્ષ —

(૧) સૌ. વેણીગૌરી વિનયચન્દ્ર કાપડિયા, (૨) ગં. કુન્દનબ્હેન વેલજી મહેતા, (૩) સૌ. દમયન્તી હરજીવનદાસ સોનપાલ, (૪) કુ. વીરમતી અમૃતલાલ ઢીલેચા, (૫) સૌ. કુસુમબ્હેન જયન્તીલાલ મુકાતી, (૬) સૌ. અંબાગૌરી વલ્લભદાસ પંચાલ, (૭) કુ. તારાબ્હેન દે જસાણી.

નોંધ:—આ ઉપરાંત કુ. જયાબ્હેન મોહનલાલને ભાષાના વિષયમાં ત્રણ માસ પછી ફરી પરીક્ષા આપી પાસ થવાની શરતે તૃતીય વર્ષમાં અભ્યાસ કરવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.

પ્રથમ વર્ષ —

(૧) કુ. વસંત હરિલાલ બગાડી, (૨) કુ. શારદા નાગરદાસ ઠાકર, (૩) ગં. હીરાબ્હેન હરિદાસ વન્ના (૪) સૌ. જયાલક્ષ્મી હિંમતલાલ ગાંધી, (૫) કુ. મધુમતી ચન્દ્રશંકર પંડિત, (૬) સૌ. દીવાળીબ્હેન મગનલાલ ઠાકર, (૭) કુ. કળાવતી મનુભાઇ ઝવેરી, (૮) કુ. મનુ રૂપજી.

કેટલીક વાનીઓ

સંપાદિકા: સૌ. કપિલા મ. કાંટાવાળા

ચણાની દાળનો શીરો (૪૮)

ચણાની દાળ શેર ૧
૩ શેર દુધ આગલી રાતે.
૧૦ શેર દુધ સવારે
૧॥ શેર ઘી.
જાયફળ પાવલીભાર
જાવંત્રી પાવલીભાર.
ગુલાબજળ ૪ તોલા.
સાકર રૂ. ૧૦ ભાર આખી.
કેસર બે આનીભાર.
એલચી પાવલીભાર.
પાશેર બદામ.
પાશેર પીસ્તાં
૩ શેર સાકર દળેલી

ચણાની દાળ શેર એક પાણીમાં ધોઇ નાખી રાત્રે ત્રણશેર દુધમાં પલાળી રાખવી. પછી સવારે ૧૦ શેર દુધમાં ખીરની માફક પકવવી દાળને વાટી નાંખી એકરસ થાય એમ કરવું, એટલે માવો થશે. પછી બદામ તથા પીસ્તાંમાંથી પાશેર પાશેર લઇને, વાટીને મેળવી દેવું પછી ૧॥ શેર ઘીમાં શેકવું. લાલ થાય ત્યારે ૩ શેર સાકર દળેલી મેળવવી. બાકીની ચીજોને ખાંડી ગુલાબજળમાં એકઠી કરી અંદર નાંખી દેવી અને જરા ગરમ કરી પાણી શોષાઇ જાય ત્યારે ઉતારી લેવું આ શીરો ઠન્ડો ઠન્ડો પીરસવો બહુ સ્વાદવાળો ને મોંઘી મીઠાઇ થાય છે

બીસ્કીટ બીજી રીત (૪૯)

ઘઉંનો રવો ઝીણો શેર ०॥
ચોખાનો લોટ શેર ०॥
ખાંડ દળેલી શેર ०।
માંખણ શેર ०। (લોટ પાશેર)
એમોનીઆ તોલો ०॥
દુધ જરૂર પડે તો

મે બીસ્કીટની રીત આપી હતી, તેનાથી આ જુદી છે, ને આનાથી વધારે મોર મોર બીસ્કીટ થશે. એમોનીઆને લાકડાના પાટીઆ ઉપર વાટી નાંખી તેમાં બન્ને લોટ ભેગા કરીને બરોબર મેળવી દેવા પછી ખાંડ મેળવવી, અને તેમાં માંખણ નાખી ખૂબ મસળવો લોટ જો બરોબર ન બંધાય તો થોડું દુધ નાખવું કઠણ કણક રાખવી ઢીલી ન થવા દેવી. લોટ બાંધતી વખતે તાંબા કલઇનાં વાસણ વાપરવાં; કારણ એમોનીઆથી તુરત કટાઇ જાય. લોટ બાંધ્યો હોય, તેના પુરી જેવા લુવા કરીને વેલણથી વણવા. પુરી જેવા ના ફાવે તો ભાખરા જેવા લુવા કરીને શકરપારા જેવા કકડા કરીને અંદર નકશી પાડવી. ભાત કરવા માટે કામઠાની સળી લઇ અંદર કાણા પાડવા ને કીનારે પણ તેજ સળીથી નકશી પાડવી ચુલે અથવા સગડી ઉપર તપેલુ મુકી અંદર રેતી ધીકાવી, તૈયાર કરેલી બીસ્કીટ થાળામાં માય તેટલી મુકી ઉપર નીચે તાપ ધીમો રાખવો. બીસ્કીટ પુરી કરવા જરા જાડી રાખવી; કેમકે બળી જાય નહિ. ચુલા કરતાં ભઠ્ઠીમાં સારી થશે. રવાને બદલે મેંદો કે સદરો પણ ચાલે

કેક ઓળી (૫૦)

ચોખાનો લોટ
ખમણેલું નાળીએર લીલું.
લીલા મરચાં વાટેલાં
જરા કોથમીર.
દુધ
મીઠું.

ચોખાનો લોટ જેટલો હોય તેટલુંજ ખમણ લઇ તેમાં મરચાં કોથમીર, જરા મીઠું વિગેરે નાંખી દુધથી લોટ બાંધવો લોટ બાંધી તેના લુવા કરી હાથથી મસળી જેથી માફક ગોળ આકાર હાથથી બનાવવા. પછી તેને ધીમા તાપે ઘીમાં તળવા.

ભારતનો

રચનાર : શ્રી.

[ઢાળ : પૂનમ ચાંદની

૧

સહિયર ! ચાલોને
ઉગ્યો ભારતવ્યોમે
ફીટે સૈકાઓનાં

૨

જગત તણા ઇતિહાસમાં જૂનો આર્યપ્રદેશ,
ભગવતની ભૂમિ પરે સોહે શો શિરપેચ;
જુના દેવળિયામાં પમરે મિષ્ટ સુવાસ,
લોભે સર્વ જનોનાં લોચન દર્શન પામવા રે,—સહિયર૦

૩

જુના દેહ વિશે વસે જુના જુના આત્મ,
તદપિ યૌવનમાં ઝરે જોમ ઉંડાં ગુમાન;
એહે ખંજર કાતિલ કાળતણું નવ પાંખ,
એવાં પુણ્યપુરાણા ભારતનાં યશગીતડાં રે,—સહિયર૦

૪

હિમાદ્રિ જુનો ઉંચો ગિરિમાળાનો જ્યેષ્ઠ,
પતિતપાવની જાહ્નવી સરિતસમૂહે શ્રેષ્ઠ;
પાકે પૃથ્વીના પયગંબર ભારકુતખ,
ફુંકે દેશ દેશમાં વિશ્વધરમના વાયરા રે,—સહિયર૦

૫

દેવ, મહર્ષિ, સંતની મનભાવી રસભોમ,
તપસ્વીઓના તેજથી ઝગમગતી રસજ્યોત;
ઝાંખા કીર્તિકળશ યુગચક્ર ફર્યે નવ થાય,
એવી અમિત અખંડ પ્રભા રેલાયે હિંદમાં રે.—સહિયર૦

બુદ્ધ, કૃષ્ણ ને ક્રાઇસ્ટના
તે સૌ સોહે નો વસે
એવા મા'ના રી
ગૂંથ્યો જીવનસૂત્રે

તપસ્વી

'હાંન હાળો'

ખાલી પૂરી રહી રે]

સાધ મળી ઉલ્લાસમાં રે,
નવલો રસભર ભાવ,
શુભ સીતમ અંધારડા રે.—સહિયર૦

૬

પ્રકૃતિ મીઠા હાસ્યથી પીરશે નિજ રસથાળ,
વિશ્વજનો સમતા ઝુવે પેખી આનંદરસાળ;
નિશદિન સ્રવતાં પંખીગણોનાં કલ્લોલગાન,
ઊર્મિ બાળક ને રસસુંદરીઓ રાસે રમે રે—સહિયર૦

૭

આજ ઉગે ભારતતણા આકાશે સોહાય,
પૂર્ણચંદ્ર શો ઉજ્જ્વળો મહાત્મા મોહનદાસ;
પ્રાચીન તપસ્વીઓના તપબળનો શણગાર,
આણં સ્મિત મઝી આકર્ષે જગનાં લોકને રે—સહિયર૦

૮

આર્ય જનેતાએ જણ્યો આર્ય તનુજ લેખાય,
વિશ્વ અખિલ ઉધારવા ધરી રહે નિજ કાય;
મોંઘા પાઠ પઢાવે ધર્મ તણો અવતાર,
ખરાએ સ્હડતી લાવી પળપળ કેડી વિશ્વની રે—સહિયર૦

૯

શુષ્ક ગાત્ર સુકી પણી દેહ તણી એ વેલ,
અંતરમાં અવિરત વહે ધર્મ તણી રસરેલ;
એનાં મુખમંડળને ઘેરે અમલ પ્રકાશ,
દેકે વિશ્વમનનાં હેપે રસદિવ્યો રૂડાં રે—સહિયર૦

જીવનમય ભણાય,
મોહનજીસી માંહ્ય
તપસ્વીના સિદ્ધાંત,
હમ સોહામણા રે.—સહિયર૦

ગૃહલક્ષ્મી કોને કહી શકાય?

લેખક: શ્રી ગિરિજાપ્રસાદ ભવાનીશંકર ઓઝા, બી એ

'**મા**નવપુરાણના આ મહાકાળમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ અત્યંત અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. પૃથ્વી ઉપર સાંપ્રત કાળની સવાર પડી ત્યારથી નવા પ્રશ્નો ઉભા થયા અને નવી પ્રવૃત્તિઓ જન્મ પામી. નવયુગના પ્રવાહમાં માનવજાતિની શૃંખલાઓ તૂટવા માંડી, અજ્ઞાનનું તિમિર ઓછું થતું ગયું, બુદ્ધિ સ્વતંત્ર અને છુટી થઇ અને આશા ઉત્સાહના અજવાળાં પ્રસર્યાં. આ પુનર્જીવનને લીધે સૈકાઓ થયાં પાછળ રહેલી સ્ત્રી પણ મનુષ્યજાતિની સામે આવી નવીન યુગમાં પોતાનો હિસ્સો માગતી ઉભી રહી'' *

સ્ત્રીસંબંધી આજે બે મત છે. એ બેઉમાં સંસ્કારી અને અસંસ્કારી, નાના અને મોટા, વૃદ્ધ અને જુવાન, સમજુ અને અણસમજુનો સમાવેશ થાય છે. એક પક્ષ સ્ત્રીને અતિ ઉચ્ચ અને બીજો પક્ષ તેને અતિ નીચી માને છે કોઇ તેને બુદ્ધિ વગરની, ગૃહકાર્યને લાયક, અને સંતાનોને ઉછેરવા જીંદગી જીવનાર ગણે છે, તો કોઇ તેને આશા, ઉત્સાહ અને સૌરભપ્રેરતી, કવિતાની પોષક અને પ્રભુતાની મૂર્તિ સમી, દયાની દેવી અને સૌન્દર્યના શણગારરૂપ માને છે. સ્ત્રીનો ઇતિહાસ ઉકેલતાં આ બેય મતવાદોમાં સત્યાસત્ય રહેલાં છે. એજ લેખક કહે છે કે 'સ્ત્રીએ પ્રજાઓ અને રાષ્ટ્રોનો નાશ કર્યો છે અને કાયર પુરૂષો પાસે કમર કસાવી છે, નિર્દોષના ખુન કર્યાં છે અને અનેક મરતાઓને જીવાડયાં છે. કેટલાય પ્રેમાળ દૈવાઓને ચીર્યાં છે અને મનુષ્યહૃદયના શમી ગયેલા પ્રેમફુવારા સચેત કર્યા છે, તે અંધારાથી બીની છે અને યમને જીત્યો છે, તેણે ફુલની શય્યા માગી છે અને કઠોર તપ આદર્યા અને પુરાં કર્યાં છે, મહાકાવ્યો સ્ફુરાવ્યાં છે અને મહાવિગ્રહો જગાડયા છે. સ્ત્રી આવી અદ્‌ભૂત અને ગહન છે. તેથી તેની કથા અને અને કળા સદાએ અધુરાં રહ્યાં છે. સ્ત્રી ખાલી સ્ત્રી નથી પરન્તુ એક વિશાળ વિશ્વ છે.

પુરૂષ સ્ત્રીને માથે લઇને ફર્યો છે પ્રિયાના હાથના જળથી તૃષા છીપવવા વનેવન તે આથડયો છે, વિદેહી પત્નીની કબ્ર પાસે ઉભા રહી તેણે રાત્રીનો પાલવ ભીંજવ્યો છે, પ્રિયાની આરામગાહ માટે દેશોદેશના કારીગરો આમંત્રી ઇમારતો બાંધી છે, તેના એક બોલે ભીખ માગી છે અને એક હુંકારે સિંહાસનો ત્યાગ્યાં છે. પુરૂષે સાચો સ્ત્રીના સ્ત્રીપણાનો અમલ સ્વીકાર્યો છે.' લેખક ઘણે અંશે સાચો છે પરન્તુ આધુનિક સમયમાં સંસારરથનાં સ્ત્રી અને પુરૂષ રૂપી બે ચક્રો વિરૂદ્ધ દિશામાં

---

* બહુચાઇ હમરવાડીમાં

પ્રયાણ કરતાં માલમ પડે છે રોકેલા જળ પ્રવાહને માર્ગ મળતા તે વધુ વેગવાન બને છે તેમ સ્ત્રી આજે પ્રચંડ થઇ છે. સ્ત્રીને હવે સ્ત્રી નથી રહેવું; પુરૂષ થવું છે અગર તેની બરોબરી કરવી છે; તેને પુરૂષનાં કામો કરવાં છે. પુરૂષના જગતમાં ઘુમવું છે અને પુરૂષની હરિફાઇ કરવી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં આ દૃશ્ય ચાલુ પણ થયું છે.

ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીજાતિનો ઇતિહાસ તપાસતાં ભારતીય સ્ત્રી હજી એટલી કક્ષાએ નથી પહોંચી પુરૂષના હરિફ કરતાં તેની સહધર્મચારિણી તરીકે રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે. કુટુંબ ભાવના હજી તેના મનમાંથી સમુળગી નાશ પામી નથી લગ્ન પ્રથા જો કે ઘણે અંશે ચર્ચાસ્પદ થઇ છે પરન્તુ લગ્નનો આદર્શ હજીએ એ જ છે એ પ્રથા સુધારો માગે છે, નિર્મૂળ થવા ઇચ્છતી નથી ગૃહિણી અને ગૃહ લક્ષ્મીના સનાતન આદર્શો કાળના અનેક ઝંઝાવાતો અને તુફાનોની સામે અવિચલ ઉભા છે સ્ત્રી અને પુરૂષના સંબંધ ઉપર જ માનવ જીવનના પાયા રચાયા છે અને એ સ્થાપિત સમાજની જરૂરીઆત હજી પણ જરીએ ઓછી થઇ નથી.

સંસ્કૃતમાં એક સ્થળે લખ્યું છે કે **ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે** । આર્ય સમાજમાં અને આર્ય કુટુંબોમાં ગૃહિણીનો આદર્શ અતિ મહત્તા પૂર્ણ છે આદર્શ ગૃહ લક્ષ્મી વગરનું ઘર, ઘર નથી પરન્તુ અલ્પ સમય ગાળવા માટેનું એકાદ ઉપાહારગૃહ છે. સુજનજુના કાળથી જ સ્ત્રી પુરૂષની મિત્રતા ચાલી આવે છે. એક બીજાની ન્યૂનતા અનુરૂપ દંપતી પુરે છે, એક બીજાના દોષોનું આવરણ કરે છે અને એક બીજાને હિંમતવાન બનાવે છે. સમાનશીલ દંપતીથી જ જીવનાબ્ધિ સુખરૂપ પાર ઉતરી શકાય છે. મનુષ્યના કૌટુમ્બિક અને સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રી અનોખો રંગ પુરે છે. પુરૂષસ્વભાવજન્યસુલભતા, ખુમારી અને ગર્વ જેવા દુર્ગુણો સ્ત્રી પોતાની ઋજુતા, કોમળતા અને સ્નેહના પ્રભાવથી હલકાં કરે છે—બહુધા ધીમે ધીમે દૂર કરે છે. આખા દિવસના વ્યવસાયને અંતે, થાકીને લોથ થયેલા પતિને આનંદમગ્ન કરે, ગૃહકાર્યનો બોજો ઉપાડે, ખરી અન્નપૂર્ણા બને, બાળકોની કેળવણી અને ચારિત્ર્યની સંભાળ રાખે, ગુરૂ જનોની સુશ્રુષા કરે, અનુજીવીઓ ઉપર દયા રાખે અને પતિ સેવામાં ઉત્સુક રહી ગૃહ જીવનમાં ખરી સુંદરતા અને સુવાસ પુરે અને ગૃહ સંસારમાં આવા ભાવો આણી શકે અને આખા ય સંસાર જીવનને ઉજાળી શકે તે સ્ત્રીને ગૃહલક્ષ્મી કહી શકાય. પતિ સાથે ગૃહસ્થાશ્રમનું સેવન કરતાં આત્મ કલ્યાણ સાધવાનો યોગ્ય સ્ત્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર છે અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રી પોતાની ગુપ્ત શક્તિઓને પુર બહારમાં ખીલવી શકે છે અને તેથી જ વિવાહવિધિને સ્ત્રીઓનો ઉપનયન સંસ્કાર[1] કહેવામાં આવે છે.

આ સ્થળે જણાવી દેવું અગત્યનું છે કે આધુનિક ગૃહલક્ષ્મી વેદો અને ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલી " સહધર્મચારિણી " કરતાં જુદી જ ભાત પાડે છે. ગૃહલક્ષ્મીની જુની ભાવના પતિને જ પરમેશ્વર માની તેના ગમે તેવા ક્રોધ, રોષ, જુલ્મ અને તોહુકમીને માથે ચઢાવી લેવાનું આધુનિક ગૃહલક્ષ્મી સ્વીકારી લેવા તૈયાર નથી અને સ્ત્રી જાતિ પ્રત્યે જે સંકુચિત વૃત્તિ જુનાં શાસ્ત્રોમાં માલમ પડે છે તે તે પસંદ કરી શકે એમ નથી. તેમ જ તદ્દન પાશ્ચાત્ય જીવન કે જેમાં અતિ પ્રચંડપણે લગ્નપ્રથાને અનેક પ્રહારો કરી નિર્મૂળ કરી નાખવાની યોજનાને

---

૧ वैवाहिको विधिः स्त्रीणामौपनायनिकः स्मृतः । (मनुस्मृति)

એ અપનાવી શકતી નથી. આર્ય જીવન જીવતી ભારતીય ગૃહલક્ષ્મી હમેશાં કુટુંબને પૂજે છે, પતિને પ્રેમાર્પણ કરે છે અને ગૃહસ્થાશ્રમને ઉજાળે છે. એનાં મૃદુતા, સ્નેહ, કુટુંબ પ્રેમ, અને માતૃપદ કદી મોળાં પડતાં નથી. કુટુંબસેવા, સમાજ-સેવા, પતિસેવા અને સ્વદેશીસેવાના ક્ષણમા આદર્શ ગૃહિણીમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે છે આજના નવીનયુગમાં 'નવીન સ્ત્રી 'નો ઉદ્ભવ થયો છે અને એ નવીન સ્ત્રીનો ગૃહલક્ષ્મીનો આદર્શ આપણને ઘણે અંશે નવીન લાગે છે પરન્તુ એ નવીન નથી, એમાં બહુધા નવા અને જુનાનો સુન્દર મેળ છે. નવીન આદર્શો અને જુનાં હિતાવહ માર્ગોનું એમાં આબાદ મિલન છે.

એક અંગ્રેજ લેખક સ્ત્રી વર્ગના બે વિભાગ કરે છે. એક વર્ગ સેવિકાનો—જે પતિની સેવા પાછળ તન મન અને ધન અર્પે, તેના વ્યક્તિત્વમાં પોતાને સમાવી દે અને ધૈર્યશીલ હૃદયે સંસારભાર વહે તેનો. બીજો 'ડોલી '-ઢીંગલીઓનો જેને પુરુષો શણગારે, જેને હસાવવા અને ખેલાવવામાં પોતાની પુરસદનો વખત ગાળે તેનો. દરેકેદરેક દેશમાં બહુધા આ બે વર્ગો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. 'સેવિકા' કહાય છે કે હું જીવન સર્વસ્વ અર્પી પુરુષને મદદ કરું છું; 'ડોલી' ધારે છે કે હું પૈસા ખર્ચવાનું સાધન બની પુરુષના કોડ પુરા કરું છું. પણ આ બંનેની ધારણામાં ભ્રમણા છે " પુરુષ પોતાના સ્ત્રી સંબંધીઓ પાસેથી સેવાની કે શોખની આશા નથી રાખતો દરેક સ્ત્રી સંબંધીમાં—સ્ત્રી, માતા, પુત્રી કે મિત્રમાં—તે કાર્યપ્રેરક દેવી શોધે છે. જે પત્ની એવી કાર્યપ્રેરક દેવી બને તેને ગૃહલક્ષ્મી કહેવી એ અસ્થાને નથી. પરાપૂર્વથી પુરુષ દેવીભક્ત છે સ્ત્રીઓ તેમના સંતાનોની કુશળ માતા થાય તેમનો કાણુ કે નીરસ સંસાર ચલાવે, સમાજસેવાનાં વ્રત લે એ બધી આશા પુરુષો જરૂર રાખે છે પરન્તુ તેમની ખરી યાચના પ્રેરણાની હોય છે અને એ પ્રેરણા તેમને બીએટ્રીસ જેવી સખી પાસેથી, દેવયાની જેવી પુત્રી પાસેથી અને રજપુત વીરાંગના જેવી પત્ની પાસેથી જો તેમને મળે તો તેઓ પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માને છે. જીવનમાં—માતા, ભગિની, પત્ની અગર પુત્રીરૂપે આવી સ્ત્રી પુરુષને મળે ન મળે તે તો ભવિષ્યની વાત પરન્તુ એ સદ્ભાગ્ય મેળવવા માટે દરેક સંસ્કારી પુરુષ વલખાં મારે છે અને એ પ્રેરણામૂર્તિ પ્રાપ્ત કરવી એજ પુરુષોનું જીવનધ્યેય હોય છે."[૨] જે સ્ત્રી આવી પ્રેરણામૂર્તિ બને તે ગૃહલક્ષ્મી બની શકે. કવિ નાનાલાલ 'વસન્તોત્સવ 'માં પ્રિયતમાની પ્રેરકતાનું એક શબ્દચિત્ર આપે છેઃ—

" કરુણાભર્યા કૃપા કટાક્ષ,
નિર્મલા વિલાસ વૈભવ,
સ્નિગ્ધ કોમળું હૃદય,
સ્વર્ગગીત ગુંજતો આત્મ,
અનંતવિશ્વનો સાર,
મધુરપ્રેમ, પ્રભુતા;
પ્રિયતમે ' તમારાં નયનમાં,
મેં તે સહુ દીઠું છે,
તેમના આદેશ ઉકેલવા,
તે નયનના સન્દેશ સમજવા,
તે જીવનની સૌભાગ્યશોભા છે. "

ગુણસુંદરી ગોવર્ધનરામની આદર્શગૃહિણીની ભાવના છે. હિંદુસમાજની સંયુક્ત કુટુંબ યોજનામાં સંયુક્ત કુટુંબના ખબેમની અંદર સુવર્ણુદમ જેવી દેખાતી, ગુણસુંદરીનું વર્ણન સુંદર છે મદનશીલ, ક્ષમાધર, ચતુર અને સરકારી, વિદ્યાચતુરની ગૃહલક્ષ્મી અને

૨ કનૈયાલાલ મા. મુન્શી.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સ્ત્રી-વિદ્યાલય

સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયમાં પ્રથમ આવનાર બ્હેનો

શ્રી હીરાબ્હેન ઠ. તન્ના   સૌ. સ્નેહલીલા જ. ઠક્કર   સૌ. વેણીગૌરી વિ. કાપડીઆ

(૧૫ વર્ષ)   (૩૫ વર્ષ)   (૨૫ વર્ષ)

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ-સ્ત્રી-વિદ્યાલય

સૌથી વિશેષ હાજરી (નિયમિતતા) માટે "ગુણસુન્દરી ચન્દ્રક" મેળવનાર બ્હેનો
કુ. વીરમતી અ. દીવેચા (૧૪મું વર્ષ) કુ. કુસુમ છ મારફતીઆ (૩જું વર્ષ) સૌ. જયાલક્ષ્મી હિં ગાંધી (૧૬ વર્ષ)

દુઃખો અને વિટંબણાઓની પરંપરામાંથી પસાર થાય છે અને સૌમાંથી હસતે મોઢે, પોતાનાં પ્રતિપક્ષીઓને સ્વપક્ષી કરી, બહાર નીકળે છે આખા કુટુંબભરની અરધદ ઘટિકા ગુણસુંદરી એકલે હાથે ખેંચે છે અને એ ચિત્ર જ્યારે ઘરના ખટરાગમાં, પતિનું અને પોતાની તંદુરસ્તીનું પણ ભાન ભૂલેલી ગુણસુંદરી, પ્રસૂતિકાળની વેદનાથી એકાએક બેભાન થઇ ગરીબ સુંદરગૌરીના હાથમાં ઢળી પડે છે ત્યારે અત્યંત કરુણ બને છે પરન્તુ આતો કાદમ્બરી અથવા નવલિકાની આદર્શ ગૃહિણીની વાત કરી. આપણા જીવન્ત સંસારમાં, કુટુંબમાં અને સમાજમાં ગૃહિણીરત્ન કોને કહેવું એના શાસ્ત્રોક્ત નિયમો નથી. મનુષ્યજીવન એટલું અટપટું છે, મનુષ્યના આજુબાજુના સંસ્કાર અને વાતાવરણ એવાં અગમ્ય છે અને માનવજાતિ એટલી વિચક્ષણ છે કે તેમાં વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ કોઇ ગૃહલક્ષ્મીની પૂર્ણ વ્યાખ્યા કે ગુણો ન આલેખી શકાય, છતાંએ આટલાં વર્ષોના જનસમુદાયના અનેક અનુભવોને આધારે ગૃહિણીને ગૃહિણીરત્ન અથવા ગૃહલક્ષ્મી બનવું હોય તો શી શી વાતો ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ અને શા શા સદ્‌ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ તેનો બહુધા અનુભવજન્ય, જરૂરીઆતપૂર્ણ અને શાસ્ત્રવિહિત ખ્યાલ આછી રીતે દોરી શકાય. એવો ખ્યાલ પ્રાચીન સાહિત્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે કવિકુલગુરુ કાલિદાસ, શાકુંતલમાં તે વિષે લખે છે [1] પણ આજના અનિબાપ્ત સંસારમાં રાજરાણી કરતાં ગૃહિણીને બીજી અનેક બાબતો લક્ષ્યમાં રાખવી પડે છે એટલે સામાન્ય નિયમો ન ગણાવતાં આદર્શ ગૃહિણી અથવા ગૃહલક્ષ્મીની શી શી ફરજો છે અને શા શા ધર્મો છે તેનું વિવરણ કરવું જરૂરનું છે એ ફરજો જે સ્ત્રી જાણે સમજે અને અપનાવે તેને ગૃહલક્ષ્મી કહી શકાય.

ખરી ગૃહલક્ષ્મી કુટુંબરાજ્યની પ્રધાન છે.[4] જેમ કોઈ મંત્રી આખા રાજ્યના સારા નરસાને માટે રાજાને જવાબદાર છે અને એ રાજ્યને સુદૃઢ અને સારા પાયા ઉપર ચલાવી રાજાને સંતોષ આપે છે તે પ્રમાણે ગૃહલક્ષ્મી થવા ઇચ્છતી સ્ત્રીએ પોતાનો ગૃહસંસાર મંત્રીમિસાલ ચલાવી પોતાની નિપુણતા તેમાં દાખવી ગૃહરાજ્યના રાજારૂપી પતિને ખુશ કરવો જોઇએ. પુરુષ પોતાના ધંધારોજગારમાં અગર નોકરીચાકરીમાં ગુંથાએલો હોય ધન ઉપાર્જન કરી લાવે છે એ ધનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો અને ગૃહરાજ્યની અનેક ઉપાધિઓમાંથી સુખરૂપ બહાર નીકળવું તે સ્ત્રીની ફરજ છે. કુટુંબજીવનની બધી જરૂરીઆતો, અછતો, દેખરેખ અને જોઇતી ચીજોની સગવડ કરવી, બાળગોપાળને સુરક્ષિત રાખવાં, તેમનાં કેળવણી અને અભ્યાસની ચિંતા રાખવી, મૃદુ અને મીઠા શબ્દો વડે તેમની ભૂલો દૂર કરવી, પતિની બધી જરૂરીઆતોનું ધ્યાન રાખી સગવડ કરવી, કુટુંબીજનોની સારવાર, સેવાચાકરી અને માન રાખવાં, નોકરો ઉપર દેખરેખ રાખવી, પૈસાટકાનો ખ્યાલ રાખવો, નિત્યના ખર્ચનો હિસાબ રાખવો, વડિલોની આજ્ઞા પાળવી, તેમની ભોજન વ્યવસ્થા કરવી, નાતજાતમાં રીત પ્રમાણે રહી કુટુંબ આબરૂ જાળવવી, કુટુંબસેવા કરવી વગેરે ગૃહમંત્રીની અનેક ફરજો છે. પુરુષના મનોવ્યાપાર નોકરી અગર વ્યાપારમાં ધનોપાર્જન કરવામાં હોવાથી ગૃહતંત્ર ઉપર તેનો સીધો કાબુ રહેતો નથી અને રાખી શકતો, પણ

---

[1] शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मास्म प्रतीपं गमः ।
(शाकुन्तल)

[4] गृहिणी सचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । (रघुवंश)

આતુર નયને રાસ સાંભળવા બેસી રહે છે. એ રાસયુગ પાછો હવે આવે છે; રસિકાઓ ફરીથી એ રાસયુગ લાવે છે.-મૌલિક સંગીત આદર્શગૃહિણીનું એક ખાસ તરી આવતું લક્ષણ છે ઉપર્યુક્ત ગુણો બધીજ ગૃહલક્ષ્મીઓમાં હોવા જ જોઇએ અને જો એ ન હોય તો તે વગરની સ્ત્રી ગૃહલક્ષ્મીનું અભિધાન નજ મેળવી શકે એવો કોઇ નિયમ હોતો નથી. બધા માનવીઓની બધી શક્તિઓ સંપૂર્ણતાએ પહોંચેલી હોતી નથી અને ખીલેલી હોતી નથી. એક લક્ષણ એક મનુષ્યમા વધુ ખરી માલમ પડે તો બીજામાં બીજુ ખાસ લક્ષણ વધુ તરી આવે, સ્ત્રીઓનુ પણ તેમજ સમજવું. પરન્તુ ગૃહજીવનના વ્યવસાયમાં સ્ત્રીને અનેક ફરજાઓમાથી પસાર થવું પડે છે. ઉપરના ગુણો ગૃહજીવનના વ્યવસાયમાં ખાસ અગત્યના છે. એટલે એ ગુણવિભૂષિત સ્ત્રી ગૃહજીવન સારી રીતે નભાવી શકે છે. ઉપરના ગુણો કે શક્તિ સ્ત્રીઓમાં હોય તો સ્ત્રીપદને તેઓ અધિક ઉજાળી શકે

અત્યારસુધી તો નારીજીવનની બાહ્ય વાતો કરી; ખાસ કરીને ગૃહસ્થાશ્રમ અને તેમા સ્ત્રીનો ફરજાઓ, એ વિષય પરત્વેની વાતો થઇ કુશળ ગૃહિણી ઉત્તમ ગુણોથી ગૃહસ્થાશ્રમને ઉજાજવળ કરે પણ એની નારીજીવનની ભાવના કેવી હોવી જોઇએ તે જાણવાની ઘણી જરૂર છે. સ્ત્રીજગતમાં એ કેવો ભાગ ભજવે તેનું નિરુપણ કરવું અસ્થાને તો નજ ગણાય. પુરૂષ કરતા સ્ત્રી ઘણી કોમળ, પ્રેમાળ અને અહિંસક છે. એ બધાંમાંયે ઉત્તમ ગુણ સહનશીલતા છે અનેક દુખો પારકા માટે પોતે સહન કરે છે. કુટુંબના સુખ માટે પોતે અનેક સંકટો વેઠે છે પણ તે પોતા માટે નહીં હોતાં કુટુંબીજનો માટે હોય છે પુરાણનો ઇતિહાસ ઉઘાડીએ તો દમયંતીને પતિ પાછળ જંગલોમાં અર્ધવસ્ત્રે ભટકતી આપણે જોઇએ છીએ, તારામતીને સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્ર માટે વારાણસીની બજારમા વેચાતી જોઇએ છીએ; સીતાને પતિ માટે વનવાસ ગ્રહણ કરતી જોઇએ છીએ. આમ સ્વાર્થને દાબી પરમાર્થ અને પરોપકારમાં તેને ફૂલ થતી આપણે જોઇએ છીએ. આર્યાવર્તની સંસ્કારી સ્ત્રીઓમાં એ ભાવના આદર્શમય છે. પરન્તુ એ સહનશીલતા સ્ત્રીને દાસી બનવા નથી પ્રેરતી. 'નવા યુગની સ્ત્રી એટલે દાસી નહીં પણ સાથી, ભાર્યા નહીં પણ સસારનાવની સુકાની, ગૃહની અધિષ્ઠાત્રી અને સાથે ઉડનારી સહચરી *" આ ભાવના તેનામાં જાગ્રત રહે છે. સહનશીલ અધિષ્ઠાત્રી થવાના તેને કોડ છે. સનાતનકાળથી ચાલી આવતી સ્ત્રીત્વની ભાવના યુગેયુગે બદલાય છે પરંતુ તેમા રહેલી આ ભાવના તો અમર અને જાગ્રતજ છે, અખંડ છે, અવિકારી છે; તે ગૃહિણી છે, સખી છે, દાસી છે, બધું છે, દુકર્માં આદર્શ રમણીરત્નને ડગલે સદગુણ અને ડહાપણ પ્રવર્તે છે એના હૃદયમાં ભલાઇનો ભવ્ય મહેલ છે. જે મનુષ્યને આવી પત્ની પ્રાપ્ત હોય તેનુ જીવન અહોભાગ્ય ' જે બાલકને આવી માતા હોય તેનું જીવતર ખરેજ ધન્ય અને સુખી હોય છે !

* લીલાવતી મુન્શી.

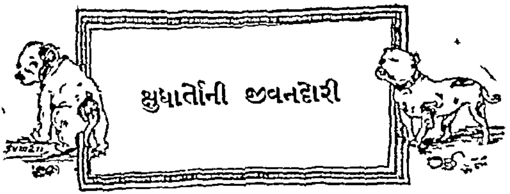

ક્ષુધાર્તોની જીવનદોરી

લેખિકાઃ શ્રીમતી દિવાળીબહેન ગી રાઠોડ

સંધ્યાકાળનો સમય વીતી જવા આવ્યો છે. ભુલેશ્વરના રસ્તે ભારે ભીડ અને ગરબડઘોંઘાટ જામી રહ્યો છે. ત્યાંથી એક સ્ત્રી અને બે બાળકો ઝડપભેર ચાલ્યાં જાય છે તેમના મુખપર ચિન્તા દેખાય છે નાનો બાળક ભીડમાં ચાલતાં ચાલતાં વારંવાર પડી જાય છે. તેને ઉપાડી તેની માતા વળી આગળ ચલાવે છે. તે બાળકના હાથમાં કંઈક ખડકો છે તેઓ ત્યાંથી નીકળી એક મોટા મકાન પાસે આવી પહોંચે છે અને તે મકાનમાં ઉપર ચઢી એક દિવાનખાનામાં જાય છે તેમને જોતાંજ ઘરની શેઠાણી તડુકી ઉઠે છે. તે શેઠાણીનું નામ વિલાસીની છે

વિલાસિની—(ક્રોધમાં)—કુમુદિની, કેમ આટલું બધું મોડું થયું? દર્શન કરવા ગઈ તે ગઈ જ? ઘરમાં કંઈ કામકાજ જોવું કે નહિ? અને વળી આ પોટલાં શાનાં લાવી છે?

કુમુદિની (દયામણા અવાજે)—મોટીબેન એ તો બાળકોના કપડાં લાવી છું. (વળી ગભરાય છે તેથી અટકી જાય છે ને શેઠાણી ડોળા કાઢે છે.) મને મોડું તો એમ થયું કે ખાદીભંડારમાં આજે પણ ભીડ હતી. હું તો જેમ તેમ કરીને નીકળી આવી છું. વળી આ મહેન્દ્ર કેમે કરી ચાલતોજ નહોતો. આથી વાર થઈ

વિલાસિની—(મોં ચઢાવી અભિમાનથી)—વાહ! આ બધો શોખ શા પર કરો છો? કર્મ તો કથીરનાં છે, નહિ તો વળી શું એ કરત! પણ એ ખાદીબાદી મારા ઘરમાં નહિ ચાલે! મને તો એ બારદાન જેવાં કપડાં દીઠાંએ ગમતાં નથી. તું એ જાણે છે છતાં એ લાવીને મારું અપમાન કરે છે?

કુમુદિની—(ગભરાઈને)—હું હ મોટી બેન, એવું શું બોલો છો? મારે અપમાન કરવાનું કારણજ શું હોય? તમે તો મારા અન્નદાતા છો! તમારા આશ્રયે તો અમે જીવી રહ્યાં છીએ આ તો મારાં કપડાં ફાટી ગયાં છે અને છોકરાઓનાં કપડાં પણ હવે સીવડાવવાનાં થયાં છે અને બધા મોંઘા હવે ખાદી ખરીદે છે તેથી મેં પણ એ લીધી કારણ કે એ ટકે વધારે તેથી બે દિવસ વધારે પહેરાય. બેન મેં તો એ કારણે ખાદી લીધી છે. મારે તે વળી શા પર શોખ કરવાના હોય! (ગળગળી થઈ જાય છે અને પાલવે આંસુ લુએ છે.)

卐

કુમુદિની એક ખાનદાન અને સુખી ઘરની બાળા છે. તેના માતપિતાએ તેને ઉંચા પ્રકારની કેળવણી ઉપરાંત ગૃહકાર્યનું શિક્ષણ અને વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપ્યું છે.

તેમની જ્ઞાતિમાં વરની ઘણી અછત છે રોટી વ્યવહાર તો બીજી ઘણીએ જ્ઞાતિ સાથે થાય છે પણ બેટી વ્યવહાર તો અમુક તડમાંજ કરાય છે આથી કુમુદિનીની ઉમ્મર મોટી થવાથી તેમના માતપિતા મુંઝાયા અને પરણાવવાની ઉતાવળમાં પડી ગયાં. અને હિંદુ સમાજની રૂઢિ મુજબ વરના શિક્ષણની કે ગુણની તપાસ કર્યા વગરજ માત્ર ખાનદાન ગણાતુ કુળ જોઇનેજ એક યુવક સાથે ઘણી ધામધુમથી કુમુદિનીના લગ્ન કરી નાખ્યાં. પણ જ્યારે કુમુદિનીને દુઃખ પડવા લાગ્યું ત્યારે માતપિતાની આંખો ઉઘડી કે આ તો દીકરીને બળતી હોળીમાં હોમ્યા સમુ પાપ કર્યું ! વળી જે પૈસો લગ્નની શોભા અને જ્ઞાતિ જમણોમાં ખર્ચી દીધો તે પૈસો જો પુત્રીના નામે વ્યાજે મૂક્યો હોત તો આજે તે બિચારીને ખપ લાગત પણ હવે વિચાર કરવો વ્યર્થ છે ! કુમુદિનીનો પતિ લાડમાં ઉછરેલો, તદ્દન અસંસ્કારી અને ચાલુ જમાનાની ફેશન તથા કુછંદમાં સપડાએલો હોવાથી વારંવાર કુમુદિનીને મારપીટ કર્યા કરતો અને તે ઉપરાંત તેના દાગીના, કપડાં કે જે કોઇ કિમતી ચીજો હાથમાં આવતી તે ચોરી જતો અને વેચીને પૈસા ઉડાવી દેતો. આથી કુમુદિનીના દુઃખનો પાર રહ્યો ન હોતો ! તે અને તેના માતપિતા વિધાતાનો દોષ કાઢી દિવસ વ્યતીત કરતા હતા ! તેટલામાં વળી ગામમાં ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝાની બિમારી ખુબ જોસમાં ફાટી નીકળી તેમાં તેના માતાપિતા સ્વર્ગવાસી થયાં. આથી કુમુદિની તદ્દન નિરાધાર થઇ પડી !

આવી દશામાંએ કુમુદિનીના પતિને સાન ન આવી. એક દિવસે વળી ધાંધલ કરીને પૈસા માગ્યા. એ બાપડી કયાંથી આપે ? તો પણ તે રાક્ષસે તેને ખૂબ મારી અને તેના ગળામાં મંગળસૂત્ર હતું તે તથા તેના બે બાળકોના હાથમાં ઝીણી ઝીણી વીંટી હતી તે પણ ઝૂંટવીને કાઢી લીધી તથા ઘરમાંથી બધાંને હાંકી મૂક્યાં ! આ વેળાએ કુમુદિનીએ બહુ આજીજી કરી કે હું બે છોકરાંવાળી ક્યાં જાઉં ? પણ તેને દયાજ ન આવી તે બાપડી રોતી કકળતી પોતાના બે બાળકોને લઇ એક મંદિરના ઓટલે બેઠી ! તેટલામાં ત્યાંથી તેના મસીઆઇ બનેવીની મોટર જતી હતી તે જોઇને ' માસા ' ' માસા ' એવી બૂમો પાડતા બાળકો મોટર પાછળ દોડયાં મોટર ઉભી રખાવી બાળકો તેને વળગી પડયા અને રડવા લાગ્યાં. સઘળી બીના સાંભળી તેણે કુમુદિનીને પોતાને ત્યાં લાવી રાખી આ ગૃહસ્થનુ નામ ધનસુખલાલ શેઠ છે. અનાજના મોટા વેપારી છે ને પૈસે ટકે સુખી છે તેમ મનના પણ ઉદાર છે તેમનાં પત્ની તે કુમુદિનીના માસીની પુત્રી થાય. તેમનું નામ વિલાસિની છે. પણ તેમનામાં નામ પ્રમાણેના ગુણ છે તે પૈસે તેમજ બાળબચ્ચાંએ સુખી છે. સ્વભાવે ભોળા છે દેશી સંસ્કૃતિ અને દેશી પહેરવેશ પ્રત્યે જન્મજન્માંતરનું જાણે વેર ન હોય તેમ હોવાથી, પોતે અને પોતાનાં બાળકો નખથી શિખપર્યંત વિલાયતી વસ્ત્રોથી વિભુષિત થઇને નવાં અર્ધ ઉઘાડાંજ ફરે છે. આવા સ્વભાવવાળા હોવાથી પોતાને ત્યાં રહેલી એક આશ્રિત વ્યક્તિને સ્વદેશી કાપડ અને તેમાં પણ વળી જાડી ખાદી લાવેલી જાણીને તેને પગથી માથા સુધી ઝાળ ચડે છે તેથી કુમુદિની પર ગુસ્સે થઇને કહે છે.

વિલાસિની—શાખ નહિ તો વળી ' શું ' કહેવાય ? હમણાં હમણાં લોકો સાવ મૂર્ખ બનતા જાય છે. મૂર્ખાઇની પણ હદ હોય છે. અરે લગ્નવિવાહ જેવા માંગલિક પ્રસંગે પાઘડીને બદલે ધોળી ટોપી અને સેલા,

અમર, સાડી, ધંધોળાં અને ચુંદડીને બદલે ખાદીની સાડી પહેરે એ તે કંઈ ઠીક કહેવાય ? તેમાં વળી તું એ એ સધમાં ભળી! પણ બધાં રખડી મરશો રખડી ! એવા શોખ કરવા આપણે ના શોભે !

કુમુદિની—ગોદીબેન ! લોકો ફેશન શોખને ખાતર એમ કરતાં હશે, પણ હું તો સમજીને જ ખાદી લાવી છું !

વિલાસિની—(વચ્ચેજ)—અરે મણ તારૂં કપાળ ! અરર નર્યું ગુણપાટ જેવું ખરબચડું કાપડ લાવી અને પછી કહે છે કે હું તો સમજીને લાવી છું !

કુમિદિની—મોટીબેન મારૂં સાંભળો તો ખરાં ! હું તો આપણા દેશબાંધવોને મદદ કરવા અને તેમના ભલા માટે લાવી છું.

વિલાસિની (મશ્કરીમાં)—ઓહો બાપ ! આ તો નવી વાત જાણી. ખાદી પહેરનાર જ શું ગામ જેવા દેખાય છે અને શું ભલું કરવાનું કહે છે ! ગાંડી થઈ ગઈ લાગે છે !

કુમુદિની—મોટીબેન હું ગાંડી થઈ નથી પણ સત્ય વાત કહું છું. માફ કરજો, મોટીબેન, તમે વર્તમાનપત્ર વાંચતાં હો તો જાણોને કે આપણા દેશની હાલ શી સ્થિતિ છે. તે દિવસે મારા બનેવી પણ નહોતા વાત કરતા કે દેશમાં હાલ ..

વિલાસિની—(વચ્ચે અકળાઈને)—કુમુદિની, હવે બસ કર. તું અને તારા બનેવી આખો દિવસ દેશ દેશ કર્યા કરો છો પણ દેશની સ્થિતિ હું તમારા કરતાં વધારે સારી રીતે જાણું છું. હમણાં લોકો જે દેશના ભલાની વાતો કરે છે ને તેઓજ દેશને દુખી કરી નાખ્યો છે હાય હાય ! લોકોના ઘરબાર લુંટાઈ ગયાં, વેપાર રોજગાર પડી ભાંગ્યા, લોકોને દેવાળાં કાઢવા પડ્યાં, લાખોપતિઓ ભિખારી બન્યા, કહે બેન દેશ દેશ કરીને શું સાર કાઢ્યો ? અરે પહેલાં કેવો ધમધોકાર વેપાર ચાલતો હતો ? અને હવે આ તારી ખાદીએ તો મોટી મોટી મારવાડીઓને જડ વેરાન કરીનાખી છે. આપણા વડવાઓ મૂર્ખા હતા અને હવે આજકાલના લોકો ડાહ્યા થવા નીકળ્યા છે ! દેશની બાબતમાં શું શું તેઓ તું કહે છે કે દેશબાંધવોના ભલા માટે ખાદી લાવું છું ! દેખાડને મેં કહું તેનાથી વધારે શું વર્તમાનપત્રમાં આવવાનું છે ? નજરે જોઉં છું તે ખોટું છે ? હું તો

મુક્ત થવું એ સાચું

૧

ગંગા જમનાને તીર હું તો ન્હાતી રે,
ગંગા જમનાને તીર હું તો ન્હાતી
વીરાની જળ પાતી

૨

રજનીઆકાશનાં ગીત હું તો ગાતી રે,
રજનીઆકાશનાં ગીત હું તો ગાતી
પૃથ્વીમાં મલકાતી.

૩

સંધ્યાસાગરનાં રત્ન હું તો વીણું રે,
સંધ્યાસાગરનાં રત્ન હું તો વીણું
ઇશ્વરનો રસ ચાખું.

૪

તારા-ફૂલડાંની માળા હું તો ગૂંથું રે,
તારા-ફૂલડાંની માળા હું તો ગૂંથું
પર્વત શિર પર મૂકું

૫

તડકી રેંટિઆને ગુંજન હું તો નાચું રે,
તડકી રેંટિઆને ગુંજન હું તો નાચું
મુક્ત થવું એ સાચું

૨ - ૮ - ૩૧ માહિનીચન્દ્ર

નકામી આંખો ફોડવા અને વાંચીને માથું દુઃખવવા નથી માગતી ! કુમુદિની, હુ તને સારૂ કહુ છુ અને આજે તો જવા દઉં છું પણ હવે પછી મારા ઘરમાં ખાદી કદિ લાવતી નહિ, સમજી કે ?

કૌમુદિની—મોટીબેન તમે મને પૂરૂ બોલવાજ દેતાં નથી. એકવાર તમે મારૂ પૂરૂ સાંભળી લો અને પછી કહેજો કે હુ કહું છું તે ખરૂ છે કે ખોટું ? તમે જે વાત કરી તેમ થવાનું કારણ કંઇ ખાદી નથી. બેન, ખાદીથી તો કેટલાએ કુટુંબો અન્ન વગર મરતાં બચ્યાં છે !

વિલાસિની—(વચ્ચેજ ખડખડાટ હસીને)—અરે હવે તારી ગાંડી ગાંડી વાતો રહેવા દે. ખાદીએજ લોકોને મારી નાખ્યા છે

કુમુદિની—મોટીબેન તમારા મનમાં જે વાત પેસી ગઇ છે તે એકજ બાજુની છે એટલે કે તમે માત્ર મોટાં મોટાં શહેરોનીજ વાતો કરો છો. પણ આખા ભારતવર્ષમાં મોટા શહેરો તો માત્ર ગણ્યાં ગાંઠયાજ છે. પણ મોટે ભાગે ગામડા છે. તે ગામડાંમાં હવે કશો હુન્નર-ઉદ્યોગ રહ્યો નથી, તેથી કરોડો લોકો કામધંધાના અભાવે કમાણી વગર ભૂખમરો વેઠે છે વળી શહેરોમાં મીલો અને કારખાનાઓમાં મશીનોથી વ્યવહાર ચાલે છે. કાપડ વણવાથી માંડી ઘાંચીની ઘાણીમાં પણ મશીનો ગોઠવાયાં છે આથી કાપડથી માંડી તેલ પીલવાના કારખાનાઓ પણ મશીનથી ચાલે છે. તેથી આપણા દેશનો જે હસ્તઉદ્યોગ હતો તે તદ્દન નાશ પામી ગયો છે ! કેટલાક લોકો ગામડાં તજી નોકરી માટે શહેરોમાં વસ્યા પણ શહેરોની લાલચમાં ફસી પડયાં. આથી કમાવાને બદલે, ફેશનમાં, હોટલનાં ખાણાંમાં, નાટક સીનેમામાં, જુગાર અને સટ્ટામાં અને મહજ સહજમાં સોડા લેમન તથા ચા કોફીના પીણાની ટેવમાં પડી ગયા. જેથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખો, રોગો અને આપદામાં સપડાતા થઇ ગયા છે આથી એવુ બન્યું કે ગૃહઉદ્યોગથી ઘરને આંગણેજ સુખશાંતિથી જે સાદુ જીવન ગાળી લાંબુ આયુષ્ય ભોગવાતુ હતું તેને બદલે નોકરીયાત જીવન બન્યું અને અનેક રોગોના ભોગ બની અલ્પજીવી થઇ ઉદ્વેગ અને અશાંતિમાં નકામી જીવન ગાળતા બની ગયા. અને તેમ થવાનુ મુખ્ય કારણ એ **મશીનોજ** છે સત્ય કહીએ તો મશીનોજ આપણા દેશનું દ્રવ્ય પરદેશ ખેંચી ગયા છે જો મશીનો બનાવવાની સત્તા આપણા હાથમાં હોત અને તે આપણા દેશમાં આપણાજ દેશી ભાઇઓ બનાવતા હોત તો આપણા દેશનેજ કમાણી થાત પણ તેમ બનતુ નથી. તેથીજ આપણે પરદેશી મશીનો ખરીદી લુંટાઈ જઇએ છીએ, એટલુ જ નહિ પણ ગૃહઉદ્યોગને મારી નાખી ગરીબોને ભૂખે રીબાવીએ છીએ. આથીજ ગામડાંના લોકોને માટે થોડા ખરચે સાધનો મેળવીને કમાણી કરી શકાય એવો ઉપાય આજ સુધી કશો જડતોજ નહોતો. પણ તે માટે સહેલો, સસ્તો અને વળી બાળકથી માંડી વૃદ્ધ સુધી સૌ લોક ઘણીજ થોડી મહેનતે અને થોડી સમજણે કરી શકે એવો ઉપાય મહાત્મા ગાંધીજીએ શોધી કાઢયો છે.

વિલાસિની—હે એ વળી શુ ?

કુમુદિની—મોટીબેન ! જે ચીજનો તમને કંટાળો છે તે રેંટીઓ

વિલાસિની—એમ કે ! લે મોટી સમજણ પાડવા બેઠી છે. આખો દિવસ ઘુરરર ઘુરરર ઘુરરર ફેરવ્યાજ કરે તો માંડ માંડ ચાર પૈસા કમાય ! જ્યારે વિલાયતી કાપડમાં ગમે ભરાઇ જાય છે તેનું તને ભાન છે ?

કુમુદિની—મોટીબેન સાંભળો તો ખરાં ! જે લોકોને એક પૈસો પણ આખા મહિનામાં

દેખવા મળતો નથી તેવા બાપડાને એક દિવસમાં ચાર પૈસા હાથમાં આવી પડે તે થોડા કહેવાય ? ચાર પૈસાના અનાજમાંથી તો બે રોટલા કે પાશેર ખીચડી થઇ શકે છે અને તેમને અન્ન મળે છે તે પહેલાં એ લોકો અન્ન વિના તરફડીને મરી જતા હતા. જેટલું આપણા ઘરમાં રોજ એંઠવાડામાં અન્ન જાય છે તેટલું યે જો તેમને મળે તો તેમના કેટલાએ માણસો જીવે એવી દશા આપણા ગામડાંની છે. બેન તમે સુખી માણસ ગરીબોની ઝુપડીઓમાં ક્યાંથી ફરો તે જાણો !

વિલાસિની—(કંઈ વિચાર કરતાં કરતાં) હા, તારૂં કહેવું કંઇક ખરૂં તો લાગે છે પણ તેમાં આપણે શું કરીએ ? જેવાં એમનાં !

કુમુદિની—મોટીબેન ! તમે તો તેમાં ઘણું કરી શકો તેમ છો ! જો મારોજ દાખલો આપું. તમે મને ન સુધારી હોત તો આજે મારા અને મારા બાળકોના શા હાલ થાત ? તમે મન પર લો તો ઘણાં કુટુંબોને જીવતદાન આપી શકો તેમ છો. તમે ખાદી પહેરો તો તમારો દાખલો લઇ બીજાઓ પહેરે, તેથી ખાદી ખપે. આથી તમે જે સદાવ્રત માંડ્યાં છે તેના કરતાંએ વધારે પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો !

વિલાસિની—(અકળાઇને) અરે શી સમજ વગરની વાતો કરે છે ? સદાવ્રતથી કેટલા જીવોનો આત્મા ઠરે છે, તેને તું પુણ્ય નથી ગણતી અને ખાદી લેવામાં તેનાથી વધારે પુણ્ય જુએ છે !

કુમુદીની—મોટી બેન પુણ્ય કરવામાં પણ સમય જોવો જોઇએ છે, આ ચાલુ સમયમાં હવે પુણ્ય કરવાની રૂઢિ ફેરવવાની જરૂર પડી છે સદાવ્રતના કાર્યથી આપણા દેશને નુકશાન થયું છે લોકોમાં આળસાઇ વધી છે. અને મહેનત કર્યા વગર
૬

દરામનું માગી ખાવાની ટેવ પડી જાય છે, જ્યારે ખાદીના કાર્યથી લોકો કામ કરતા થાય છે આથી આળસમાં વધારો થતો નથી પણ હાથ પગ હલાવી પ્રમાણિકપણે બે પૈસા રળવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે આટલો બે બાબતનો તફાવત સદાવ્રત અને ખાદી કાર્યમાં છે. મોટી બેન, તમે લગાર ધીરજ રાખો તો સઘળું આંકડા સાથે સમજાવું.

વિલાસિની—લે બેન તારી ઇચ્છા છે તો નહિ બોલું, તારે સમજાવવું હોય તે સુખેથી સમજાવ. પણ અરે ચાર તો માથું એ ફરી ગયું. અલ્યા ભટ્ટ જલદી કડક ચા બનાવી લાવ (ભુમો પાડે છે ને ભટ્ટ ચા કરી આપે છે તે પીતાં પીતાં કુમુદિનીની વાતો સાંભળે છે.)

કુમુદિની—મોટી બેન તમારૂં આજે માથુ દુખે છે અને તમે કંટાળી પણ ગયાં છો તેથી વધારે ત્રાસ નહિ આપું. માત્ર પંજાબની જ વાતો કહીશ, ત્યાંનો ૧૫ મહિનાનો એટલે ૩૦ ના સપ્ટેમ્બરથી સને ૧૯૩૧ ના ડિસેમ્બર સુધીનો રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે, તેમાં તેઓ જણાવે છે કે—પંજાબ જીલ્લામાં ૩૮૭ ગામોમાં લોકો ખાદીનું કામ કરે છે. તેમાં

૮૭૩૯૧	કાંતનારીઓને
૧૬૨૧	વણકરોને
૨૩૨	ધોબીઓને
૫૪	રંગારા અને છીપાઓ મળી
કુલ ૮૯૧૯૮	માણસોને રોજી મળી.

વિલાસિની—આહો આ તો ઘણું સારૂં થયું !

કુમુદિની—અરે મોટીબેન સાંભળો તો ખરા એ લોકો કેટલું કમાયાં તે ? તમે જેને ૪ પૈસાની કમાણી કહો છો પણ તેઓ ૨૫૧૮૭૮—૪—૧૧ કમાયા.

વિલાસિની—(આશ્ચર્યથી)-શું સાચી વાત ?

કુમુદિની—જુઓ બેનઃ

રૂ. ૨૦૧૫૨-૦-૦ પીંજામણના

રૂ. ૮૮૫૬૭-૦-૦ કાંતણકામના

રૂ. ૧૦૫૨૪૬-૧૩-૯ વણકરીના

રૂ. ૧૮૮૨૮-૧૫-૬ ધોવડામણના

રૂ. ૧૮૬૮૩-૭-૮ રંગામણી અને છીપાકામના ખરચ્યા, બેન હવે કહો કે આટલા બધા ગરીબ ગામડીઆઓને આ પ્રમાણે રોજી આપી શકાય એવો બીજો કોઇ ધંધો તમારી નજરમાં છે ? આ રીતે કેટલા બધા માણસોને આપણે જીવતદાન આપી શકીએ છીએ ?

વિલાસિની—બેન તારી વાત હવે મને બરાબર સમજાઇ છે. હું તો અત્યાર સુધી એમ જાણતી હતી કે સદાવ્રત માંડયું છે. તેથી લોકોને જીવાડવાનું પૂણ્ય મળે છે પણ તેમાં તો મેં આળસુને ઉત્તેજન આપી પાપનું કામ કર્યું છે. જો અત્યારે કોઇ જીવતદાન આપતું હોય તો તે ખાદીના કાર્યથીજ અપાય છે પણ બેન તે છતાંએ મારાથી તો આવા ખરબચડા અને દશશેર દશશેર વજનના કપડા નહિ પહેરાય બા !

કુમુદિની—મોટી બેન, તમારે શા માટે એવાં કપડાં પહેરવાં જોઇએ ? પ્રભુએ તમને ઘણુંએ આપ્યું છે તો ઝીણાં મોંઘા કપડાં પહેરોને ? જુઓ હું તમને દેખાડવા માટે એવાં કપડા પણ લાવી છું. પણ તમે શરૂઆતમાં ગુસ્સે થયાં હતાં તેથી બતાવતાં ડરતી હતી

વિલાસિની—લાવ લાવ જોઉં, કેવા છે ? (કપડાં જોઇને આશ્ચર્યથી બોલે છે) શું આ કપડાં ખાદીનાં છે ?

કુમુદિની—હા મોટીબેન ! તમે ખાદીના ભંડારમાં તો આવો ત્યાં રુવાલથી માંડી શેતરંજી ગાલીચા વગેરે તમામ ચીજો સુંદર મળે છે. આપણે બે ઘડી જોયા જ કરીએ.

વિલાસિની—બહુ સારૂ કાલે આપણે જઇશું. ચાલો હવે તારા બનેવીને આવવાનો સમય થઇ જવા આવ્યો છે. જમવાની તૈયારી કરો.

✠

બીજે દિવસે કુમુદિનીને લઇને વિલાસિની ખાદીભંડારમાં જાય છે ત્યાંથી તેણે સેંકડો રૂપિયાની વસ્તુ ખરીદી છે. શરીરના કપડાં, પથારી તકીયાની ઓશો, ચાદર, પડદા, ચક, કોચના કાપડ શેતરંજી ગાલીચા અને હાથ લુછવાના રુવાલ સુદ્ધાં ખાદીના વસાવી આખુ ઘર ખાદીમય બનાવી દીધું છે તે જોઇ ધનસુખલાલ શેઠ રોજ કુમુદિનીને આશિષ દે છે, કે બેન ભલે તમે આવ્યાં અને મારા ઘરમાંથી વિદેશી પાપ કાઢયું !

લેખક ડૉ. ઇન્દુલાલ સેવકલાલ દવે,
એમ. બી બી એસ.

(ગતાંકથી ચાલુ)

પ્રકરણ ૫ મું

રાંધવાની ક્રિયા

હવે આપણે એટલુ તો સમજી ગયા કે ખોરાક જેમ જલદી પચે તેમ તેનુ લોહી વધારે જલદી થાય. ખોરાક જલદી પચે તેવો બનાવવા આપણે તેને રાંધવાની જરૂર છે, એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે તો તે ક્રિયા શુ છે તે આપણે વિગતવાર જાણુંજ જોઇએ કારણ તે જાણ્યાથીજ આપણે ખોરાક બરાબર રાંધી પચાવી શકીએ અને સારું લોહી શરીરમાં મેળવી શકીએ

રાંધવાની ક્રિયામાં જુદા જુદા પ્રકારનો સમાવેશ થાય છે જેમકે-શેકવુ, તળવુ વિગેરે પરંતુ દરેકમાં ધ્યેય તો એજ હોય છે કે ખોરાકની વસ્તુ પચવામાં હલકી કેમ બનાવાય.

રાંધવાના પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) શેકવું. (૨) તળવુ. (૩) બાફવુ (૪) ભુંજવુ. (૫) વધારવુ (૬) શીજાવવુ (૭) આથો દેવો.

(૧) શેકવાની ક્રિયા ત્રણ રીતે થાય છે આગ ઉપર, તથા આગ ઉપર તવો અથવા પેણી મૂકી તે ઉપર અથવા તેવી પેણી ઉપર રેતી ગરમ કરી તેમાં બાવા લોકો બાટી બનાવે છે તે રોટલા ઘડી સળગતાં છાણાંની અંદર મૂકી દે છે. જુવાર,' બાજરી વિગેરેનાં લીલાં ડુંડાંનો પોંક પણ તાપ ઉપર શેકીને તૈયાર કરાય' છે. ગૃહસ્થી લોકો રોટલા ઘડી ચૂલા ઉપર લોઢાનો 'તવો અથવા માટીની કલેડી તપાવી તે ઉપર મૂકે છે. અને એક પછી એક બાજૂથી શેકે છે શેકાવાથી કણકમાં રહેલા પાણીની વરાળ થઇ લોટના દાણાને બાફે છે. પ્રત્યેક દાણો બફાઇને ફુલે છે એટલે હલકો બને છે જેમ રોટલી વધારે શેકાય અને પાણીનો ભાગ ઓછો થાય તેમ તે વધારે હલકી બને છે. તેથીજ તે જલદી પચી શકે છે.' જાડો રોટલો હોય તો તે ઉપર ઉપરથી કડણ થાય છે પણ અંદર તો નરમ રહે છે જો તાપ સખત હોય તો ઉપરનું પડ જલદી શેકાઇ જાય અંદરથી કાચુ રહે છે; તે રોટલો ભાંગવાથી આપણે જાણીએ

છીએ. આવો શેટલો ઉપરથી તૈયાર થયેલો દેખાય પણ અંદરથી કાચો રહી પચતાં વાર લાગે છે. માટે તાપનું પ્રમાણ મુખ્યત્વે તપાસવું જોઇએ. જેમ ધીમે તાપે રસોઇ થાય છે તેમ તે વધારે સ્વાદવાળી અને પચવામાં હલકી બને છે.

ભાડભૂજા લોક ચણા, વટાણા તેમજ સોપારી વિગેરે ગરમ રેતીમાં શેકે છે.

(૨) તળવાની ક્રિયામાં ચૂલા ઉપર પેણીમાં તેલ અથવા ઘી મુકી તેને કકડાવી જે વસ્તુ તળવાની હોય તે તેમાં મૂકાય છે. પાણી જેમ ગરમ થાય અને પછી ઉકળવા માંડે ત્યારે તેમાં ૧૦૦° ડીગ્રી ગરમી હોય છે. પણ તેલી પદાર્થોને ઉકળવાની ગરમી બહુ વધારે હોય છે. કોઇની ૨૦૦° ડીગ્રી તો કોઇની ૫૦૦° ડીગ્રી. તેલ તો પ્રવાહી હોય છે પણ હિંદુસ્તાનની સાધારણ ગરમીની ઋતુમાં ચોખ્ખુ ઘી ઠરેલું રહે છે. એટલે તે વીધરાવાને અથવા પ્રવાહી બનવાને તેલ કરતાં પણ વધારે ગરમીની જરૂરીઆત ધરાવે છે. એટલે ઉકળવા માટે પણ તેલ કરતાં ઘીને વધારે ગરમીની જરૂર હોય છે. જેમ તે વધારે ને વધારે ગરમ થાય છે તેમ તે વધારે પાતળું અને હલકુ બને છે. આમ કકડતા તેલ અથવા ઘીમાં ભજીયાં અથવા એવી જ બીજી ચીજ મૂકાય ત્યારે પ્રથમ તે ભારે હોવાને લીધે પેણીમાં તળીએ બેસી જાય છે. પછી જેમ જેમ તેલનાં ચીકણો ભજીયાંના રજકણો સાથે મળી તેને શેકીને બાફે છે તેમ તેમ ભજીયું હલકુ બનતું જાય છે. અને જ્યારે તેલની સપાટી ઉપર પુરેપુર આવી જાય છે અને તરે છે ત્યારે તે ઘણું જ હલકું બનેલું હોય છે. એટલે તેલ જે પ્રવાહી હોઇ ગરમ થવાથી પણ હલકુ બનેલ હોય છે તેનાથી પણ આ નઠોર વસ્તુ ફુલીને, તળાઇને, અથવા રંધાઇને હલકી બની જાય છે. આવા જ ભજીયાંને સંપૂર્ણ તૈયાર થયેલાં મનાય છે. અને તેથી જ તેલમાંથી બહાર કાઢી લેવાય છે.

(૩) બાફવાની ક્રિયામાં ઉકળતા પાણીમાં વસ્તુ નાંખી તે હલકી થતાં સુધી રાખવામાં આવે છે. દાળ, ચોખા, વિગેરે ઉકળતા પાણીમાં બફાય છે. બટાકા પણ ગરમ પાણીમાં બફાય છે, પણ તે વજનમાં હલકા નહિ થતાં પોચા થાય છે. એટલે બફાયા પછી પાણીની સપાટી ઉપર આવતા નથી. કેટલાંક શાક ભાજીને બાફવાં પડે છે એટલે તેમાં જે કઠણ તત્વો હોય તેના ઉપર પાચક રસો કામ ન કરી શકે તેવાને પોચા બનાવી દેવા પડે છે કે જેથી જલદી પચે

(૪) ભુંજવાની ક્રિયા હંમેશની રસોઇમાં વપરાતી નથી. પણ કેટલીક શોખની ચીજો બનાવવામાં વપરાય છે. જેમકે લીલા ચણા, પાપડીનું ઉંધીયું, ભાયશીંગ, બીસકીટ, ઇત્યાદિ ચણા અથવા ભાયશીંગ વિગેરેને તેના ઉપરના કઠણ છોડાં સાથે શેકાય છે. એટલે શેકવાની ક્રિયા માત્ર છોડાંને થાય છે પણ તે ગરમ થવાથી છોડાં અને અંદરનો દાણો એ બે વચ્ચે જે જગા રહે છે તે બહુજ ગરમ બને છે. તે ગરમ હવાથી દાણો શેકાય છે આમ આડકતરી રીતે એટલે ગરમ હવાથી શેકાય તેને ભુંજવું કહે છે. નાનખટાઈ તથા બીસ્કીટ બનાવવામા તેને જ્યાં મૂક્યાં હોય ત્યાં ચારે તરફથી બંધ કરી ઠઇ ઉપર નીચે તાપ કરવાથી અંદર ગરમ હવા થઇ વસ્તુ તૈયાર થાય છે. પાપડીનું ઉંધીયું કરવામાં પણ તેમજ થાય છે. માટીના માટલામાં પાપડી નાખી માટલાનું મોં સજ્જડ બંધ કરવામાં આવે છે. પછી તે માટલું ઉંધું પાડી દઇ ચારે તરફ ઘાસ, પરાળ વિગેરેનો

તાપ કરવામાં આવે છે. જેથી માટલામાં રહેલી હવા ગરમ થઇ પાપડીમાં રહેલી ભીનાશની વરાળ થાય છે એટલે દાણો સીકાય છે, બફાય છે, તેમજ શીજાય છે.

(૫) વઘારવાની અથવા છમકારવાની ક્રિયા હમેશની રસોઇમાં વપરાય છે. થોડું તેલ અથવા ઘી પેણીમાં ગરમ થાય તેમાં વસ્તુ નાખી હલાવવાથી તેને વઘાર્યું કહેવાય છે કેટલાક હલકાં શાકભાજી જે એની મેળેજ પચી શકે એટલે કાચાં ખાઇ શકાય તેને સ્વાદીષ્ટ બનાવવામાં આ ક્રિયાનો ઉપયોગ થાય છે મૂળા, મોગરી, કોબી, એ પ્રકારનાં શાક બફાવાથી સ્વાદમા સારાં લાગતાં નથી. તેમજ તે જાતે પચવામાં હલકાં હોઇ તેને તળવાની એટલે ભજીયાં માફક કડકડતા તેલમાં નાંખી તળીએ બેસી તૈયાર થઇ ઉપર આવે તેમ કરવા જરૂર હોતી નથી. ત્યારે માત્ર આમ જરા તેલ અથવા ઘી કકડાવી તેમાં તે નાખવાથી શાકને સ્વાદ અપાય છે. પઉઆ અથવા મમરા એમને એમ ખવાય છે પણ તેને વઘારવાથી જે મસાલો પ્રત્યેક દાણાને ચોટી શકે નહીં તે ચોટી શકે છે એટલે સ્વાદવાળુ લાગે છે છમકારવુ એ શબ્દ અવાજસૂચક છે છમછમ બોલે તે ઉપરથી નીકળ્યો હોય એમ જણાય છે

(૬) શીજવાની ક્રિયા હમેશ વપરાય છે પણ તે માટે આવડતની જરૂર છે. તે તેની મેળે એક જૂદી ક્રિયા નથી. પણ તે બીજી ક્રિયાઓનો છેલ્લો ભાગ છે ઉપરની કોઇપણ રીતથી રાંધેલી વસ્તુને જે શીજવા દેવામાં આવે નહીં તો તે રાંધેલુ અધુરૂંજ ગણાય સીકયા પછી રોટલીને જે તરતજ ભાંગી નાંખવામાં આવે તો અંદરની વરાળ બહાર નીકળે છે. ભજીયુ પેણીમાંથી નીકળે કે તરત ભાંગી નાંખવાથી પણ વરાળ નીકળે છે આ વરાળનો બહુ મહત્વનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. ચૂલેથી વસ્તુ નીચે ઉતર્યા પછી અંદરની વરાળ ઠરવા દેવી એટલે તે ગરમ વરાળથી અંદરનુ પ્રત્યેક રજકણ સીકાઇ બફાય અને પરિપક્વ બને ખીચડી બફાઇ તૈયાર થાય પછી તેને થોડીકવાર ઢાંકી રાખવાથી બધી વરાળ દાણેદાણામાં પેસી જાય છે. એટલે સુવાળી થાય છે ભાત કરવામાં માત્ર ચોખા બફાય એટલે પુરતુ નથી પણ અંદરની વરાળ બધીજ વપરાઇ જાય તોજ તે ભાત સુવાળો, પોચો અને સ્વાદવાળો લાગે છે. તપેલીના ઢાંકણુ ઉપર અંગારા મૂકવાથી શીજવાની ક્રિયા સારી રીતે ફળીભૂત થાય છે આમાં એમ બને છે કે તપેલીની અંદરની વરાળ ઢાંકણને લાગી તે જો ઠંડુ હોય તો વરાળની સેવાળ વળી જાય છે અને તેનાં ટીપાં વધતે વધતે ભારે થઇ પાછાં રાંધેલી વસ્તુમાં પડી તેને ઠંડી પાડે છે એટલે વરાળ બનતી ઓછી થઇ જાય છે તેથી તો ઢાંકણુ અંગારાથી ગરમ ને ગરમ રહ્યાં કરે તો તે નીચે સેવાળ ન વળતાં વરાળજ ચાલુ રહી તે વરાળ ઢાંકણું ગરમ હોવાથી વધારે ગરમ હવાથી શુંજવા જેવી ક્રિયા થાય છે આમ વરાળ ગરમ થતાં અને બહાર જવા રસ્તો નહીં હોવાથી ગરમ હવા માફક કામમાં લઈ શકાય છે.

કેટલીક ઉચ્ચ ન્યાતોમાં કેટલાક પદાર્થો દુધમાં બનાવે છે અથવા પાણી નાંખ્યા સીવાય બનાવે છે. આવી વખતે તે વસ્તુ બાફવા માટે થોડું દુધ અથવા તે વસ્તુમાં રહેલી ભીનાશનો ઉપયોગ કરવામાં બહુજ અક્કલથી કામ લેવાય છે ચૂલા ઉપર જે તપેલી અથવા વાસણ રાંધવા માટે મૂક્યું હોય તેના ઉપર ઢાંકણુ ઢાંકી તેમાં પાણી ભરવામાં આવે છે. આથી એમ બને છે કે વાસણની અંદરની વસ્તુ જેમ જેમ ગરમ થતી જાય તેમ તેમ તેમાંથી વરાળ બનતી

જાય. આ વરાળ ઉપર ચઢતાં ઢાંકણાને તળીએ અડકે. તે તળીયુ ઢાંકણામાં પાણી ભરવાથી ઠંડું હોય છે એટલે વરાળ તેને અડકવાથી એકદમ ઠંડી પડી જાય શેવાળ બની જાય છે. અને તેનાં ટીપાં બધાંય પાત્રો નીચે રાંધવાની વસ્તુમાંજ પડે છે આમ થવાથી અસલ લીલોતરીનું જ પાણી વપરાય છે અને બહારના પાણીની જરૂર પડતી નથી. પાણીની વરાળ, તેજ વરાળનું પાણી, તેજ પાણીની વરાળ એમ વારાફરતી થવાથી ભીનાશનો નાશ થતો નથી પણ ઉપયોગમાં બહુ સારી રીતે આવે છે. આમાં માત્ર યાદ રાખવાનું એટલુંજ છે કે ઢાંકણામાંનુ પાણી થોડી થોડી વારે બદલતા રહેવું જોઇએ. કારણ તપેલી ગરમ થાય તેમ ઢાંકણુ ગરમ થાય અને તેમાંનું પાણી ગરમ થાય એટલે તે નીચેની વ રાળનું સેવાળરૂપે પાણી થઇ શકે નહીં તેથીજ ઢાંકણું સતત ઠંડું રાખવા માટે તેમાં ઠંડુ પાણી વારવાર નાખવું અને ગરમ કાઢી લેવું. આ ક્રિયામાં બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જે બુદ્ધિનો વધારે સારો ઉપયોગ કરી શકે છે તેની રસોઇ વધારે મીઠાશ અને સ્વાદવાળી નીવડે છે.

(૭) ‘ ફરમેન્ટેશન ’ અથવા આથો દેવાની ક્રિયા એ રાંધવાનું શરૂ કરવા માંડના પહેલાંની ક્રિયા છે. તે દરેક વસ્તુ માટે વપ રાતી નથી. પણ અમુક જ વાનીઓ માટે વપરાય છે. જે વસ્તુને પ્રથમથી જરા હલકી એટલે ફુલે તેવી બનાવવી હોય તેને માટેજ વપરાય છે. લોટમાં સ્ટાર્ચ હોય છે તેનું રૂપાંતર સાકરમાં થાય છે અને તેમાંથી ખટાશ તથા વાયુઓ પેદા થાય છે લોટમાં ગરમ પાણી અને ‘ ફરમેન્ટ ’ બે વસ્તુ નાંખવામાં આવે છે. આપણા લોકો ‘ ફરમેન્ટ ’ તરીકે બનતાસુધી દહીં વાપરે છે. તેમાં રહેલું ‘ ફરમેન્ટ ’ લોટની અંદરના સ્ટાર્ચ ઉપર અસર કરે છે ગરમ પાણીની જરૂર એટલાજ માટે કે ‘ ફરમેન્ટ ’ની અસર જલદી થાય કારણ તે ક્રિયા માટે અમુક ગરમીની જરૂર હોય છે ઉનાળાના દીવસોમાં ગરમ પાણીની જરૂર પડતી નથી. દુધનું દહીં બનાવવામાં જેટલી અકકલ, હોશીયારી વાપરવી પડે તેટલી જ આથો દેવામાં રાખવી પડે છે બન્ને ક્રિયાઓ લગભગ સરખીજ છે. દહીં બનાવવામાં શીયાળો હોય તો દુધને સહેજ ગરમ પહેલેથીજ રાખવું પડે છે. તેમાં દહીં મેળવ્યા પછી ઠંડી રાત્રે દુધ ઠંડુ પડી ન જાય તેથી રૂનાં ગોદડાં વિગેરે વાસણ ઉપર ઢાંકવામાં આવે છે. આથી અંદરની ગરમી અંદર જ રહે છે. અને સવાર થતામાં તો દહીં બની જાય છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું

રાંધવાની વિદ્યા અને કળા

રાધવાની ક્રિયા અને રાંધવાની વિદ્યા અથવા કળામાં ઘણો જ તફાવત છે પહેલામાં એની મેળે અમુક રીતે સંજોગો મળ્યા એટલે રંધાય છે. પણ બીજામાં તેમ નથી. તેમાં અક્કલ, હોશિયારી, આળસ, ચપળતા, ઉત્સુકતા તથા ખંતની ખાસ જરૂર છે. રાંધવાની કળાને આપણા લોકો કહે છે કે “ તે એક જાતનું રસાયણ છે. ” એટલે જેને તે આવડે તેને જ સારૂં આવડી શકે છે. દરેકને તેમ આવડતુ નથી. અલબત, દુનિયામાં બધાં ય બૈરાંઓ દરરોજ રાંધે છે પણ તેમાંથી રસોઇ તો ઘણા જ થોડાની સારી થાય છે. સારી એટલે પરિપક્વ, સુવાળી અને સ્વાદવાળી રસોઇ થવાને માત્ર મસાલાની જ જરૂર હોતી નથી

પણ તેમાં રાંધવાની કળા વાપરવાની છે તાપની ગરમી, વાસણ ઢાંકવું, તેને અવાર-નવાર હલાવવું, તેમાં જોઈતી વસ્તુઓ ઉમેરવી, તૈયાર થયું કે નહિ તે તપાસતાં રહેવું. અમુક હદ સુધી તૈયાર થયેલી ગરમી વધારે ઓછી કરવી. વરાળનો ઉપયોગ કેમ કરવો, શીજવા દેવાનું કેવી રીતે કરવું, ચૂલેથી ઉતાર્યો પછી કેમ રાખવું, આ અને આવી અનેક જાતની બાહોશી અને આવડતથી જ રસોઇ સારી થાય છે. તીખી તમતમી રસોઇ, તે રસોઇ નથી. મસાલાનું પ્રમાણ તો દરેકની જાણને આભારી છે પણ રસોઇમાં મીઠાશ લાવવી તેમાં જ કળા છે કેટલાકની શાક બનાવવાની રીત બાફવાની હોય છે. અલબત શાક–દાખલા તરીકે દુધી, બટાકા, સુરણ–બફાય એટલે શાક તૈયાર થતું નથી આવું રહે તેને શાક ' ઉણું ' રહ્યું છે, કહેવાય છે. પણ જ્યારે બફાયા પછી શીજાય છે એટલે કે બધી વરાળ શાકના દરેક કકડામાં છેક અંદર સુધી પ્રવેશ પામી આખા કોડવાને તદ્દન નરમ રૂના ગાભલા જેવું બનાવી દે છે, ત્યારેજ તે ખરેખર તૈયાર થાય છે બાફવા માટે તાપ વધારે જોઇએ છીએ જ્યારે શીજાવા માટે તાપ સખત નહીં પણ નરમ તાપ સતત જોઇએ. વાસણમાંની વરાળ નીકળી જાય નહીં, તેથી તે બરાબર બંધ રાખવું જોઇએ. અંદરની વરાળ ગરમ ને ગરમ રહે તેથી ઢાંકણું ગરમ રહે તેવી તજવીજ કરવી જોઇએ એટલે ઢાંકણા ઉપર દેવતાના ચાર અંગારા રાખવા જોઇએ આમ ચાર પાંચ જાતની વ્યવસ્થા કરવાથી જ શીજવાની ક્રિયા થાય છે. રસોઈ કરનારે આ ક્રિયા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે વાલ અથવા પાપડીના લીલવા બાફવામાં કાંઇ કૃતિ કરવી પડતી નથી પણ તેને શીજાવવામાં બધીજ અક્કલ વાપરવાની છે. અને જો તે શીજેલું ન હોય તો પાચનક્રિયામાં ખલેલ પડી પેટમાં ચુંકાય એ, વાયુ કરે છે, ઝાડા કરે છે અથવા એવું જ કાંઇ થઇ જાય છે રોટલા કરવામાં જો તેને સખત તાપ ઉપર શેકવામાં આવે તો ઉપરનું પડ કડક થઇ જાય પણ અંદરથી તદ્દન કાચું રહે તાપ વધારે કરવાથી ઉપરનું પડ છેવટે બળવા માંડે તોપણ અંદર તો કાચુંજ રહે ભજીઆ અથવા પુરી તળવામાં તેલ અથવા ઘી વધારે ગરમ થઇ ગયું હોય તો ઉપરનું પડ એકદમ કડક બની જઇ અંદરથી પોચું રહેશે રાંધવાની દરેક ક્રિયા માટે આમ છે આ બાબત વર્ણન કરી શીખવાડાય તેવી નથી એટલે પ્રત્યક્ષ દાખલા દલીલોથીજ અનુભવમાં દેખાડાય છે નાની કન્યાઓને રસોઇ શીખવાડતી વખતે તેમને આ પ્રમાણે શીજવાની ક્રીયા અને શીજાવવાની વિદ્યા બરાબર સમજાવવી જોઇએ. તોજ તે રસોઇ બરાબર બનાવી શકશે.

વળી રાંધવાની કળામાં અનાજને રાંધવા રસોડામાં લાવતા પહેલાં અમુક અમુક રીતે તૈયાર કરવાનું હોય છે. જેમ કે ચાળવું, છડવું, ધોવું, સમારવું, વીણવું વિગેરે. આ બધી ઝીણી બાબતો પણ ખાસ ધ્યાન રાખ્યા સીવાય બરાબર થતી નથી. લોટમાં ફુસું રહી જાય તો રોટલી ખડબચડી થાય. દાળ–ચોખામાં કાંકરી રહી જાય તો જમતી વખતે દાંત તળે ચગદાય અને પેટમાં જાય તો રોગ કરે મેથીની અથવા તાંદળજા જેવી ભાજીને ધોવામાં ઘણી અક્કલ વાપરવાની છે કારણ તેમાં રેતી ઘણી ચોટેલી હોય છે. જો તે ધોવાઇ બરાબર સાફ ન થાય તો તે રેતી જમવા વખતે મોંમાં શાક મુકતાંની સાથેજ એકદમ કમકમાટી ઉપજાવશે. બટાકા, સુરણ જેવી કડક વસ્તુના કકડા મોટા કરવામાં આવે તો તે જલદી રંધાઇ શકે નહીં દુધી–કોળા–જેવી નરમ વસ્તુના કકડા બહુ

નાના બનાવ્યા હોય તો શાક તૈયાર થયે તેમા એક પણ કકડો પડશે નહીં, પણ બધું એક રસ થઇ ગયું હશે વળી શાક વિગેરેને પેણીમાં કે તપેલીમાં મૂકયા પછી તે હલાવવામાં પણ ઘણીજ ચાલાકીની જરૂર છે રવૈયાં અથવા મસાલો ભરેલાં શાક વિગેરે કેટલાકને તવેથાથી હલાવવાથી ભાગી જાય છે. તો કડછી જેવા સાધનથી તો હલાવાયજ નહીં. પણ આવી વસ્તુ હલાવવા માટે વાસણ બે હાથે અથવા નાનુ હોય તો એક સાંડસીથી ઉચકી 'બઝલાવવું' પડે છે એટલે આખી તપેલી એવી રીતે ઉછાળવી કે અંદરનું શાક ઉપર નીચે ગુલાંટ ખાઇ પાછું તપેલીમાંજ બરાબર પડે અને વેરાય નહીં. આમ કરવું ઘણુંજ અઘરું છે. અને જોખમકારક છે. વખતે ભાય ઉપર બધું પડી જાય અથવા શરીર કે લુગડાં ઉપર પડવાથી દાઝી જવાય.

રાંધવાની વિદ્યામા ખાસ ધ્યાન એ રાખવાનુ છે કે પોતાની જાતને તથા લુગડાંને બહુજ સાચવવાં જાતે દાઝવું નહીં દાઝી. જવાય તેમ બેદરકાર રહેવું નહીં. લુગડાં પહેરતાં યાદ રાખવું કે લફડ ફફડ થતાં ન હોય બૈરાંઓનાં લુગડાંના છેડા છુટા લટકતા રહેવા ન જોઇએ તે કેડ ઉપર સંભાળથી ખોસી દીધેલા જોઇએ અથવા સાડીના ઉપરના બન્ને છેડા એકમેક સાથે કેડ પાછળ ગાંઠ વાળી દેવા જોઇએ

રાંધવાની કળામાં છેવટે સૌથી જરૂરનું એ છે કે રાંધવાનાં વાસણ ચોખ્ખાં, માંજેલાં હોઇ કાટવાળાં અથવા ધૂળવાળાં હોવાં જોઇએ નહિ નહિ તો અનાજની ચોખવટ ગમે તેટલી હશે પણ અસ્વચ્છ વાસણમાં મૂકવાથી એનું એ જ થશે.

આ અને આવી ઘણી ઝીણી ઝીણી બાબતો રસોઈ કરવા વખતે ચાલાકીથી યાદ રાખી તે પ્રમાણે અનુસરવાથી રસોઇ સારી બનાવી શકાય છે.

(અપૂર્ણ)

સ્વીકારઙ્ગ–

(૧) વીરાંગના અને વિધવા : અંક ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯; (૨) આયુર્વેદ રહસ્યાર્ક અંક ૮ અને ૯; (૩) યુવક : ઓકટોબર : તંત્રીઓ : શ્રી ચુનીલાલ પુ શાહ, વગેરે. (૪) સદા બહાર અંક ૨ જો : તંત્રી : સઈદ, પેટલાદ (૫) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ : અંક ૭ થી ૧૨; (૬) નાગર જગત : ઓકટોબર : તંત્રી . શ્રી જેઠાલાલ ના દવે. (૭) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન : સપ્ટેમ્બર, ઓકટોબર : તંત્રી : શ્રી દુલેરાય છો અંજારિયા; (૮) હિન્દુ : અંક ૧૦, ૧૧; (૯) ક્ષત્રિયમિત્ર ' આશ્વિન : તંત્રી : ધીરસિંહ વ્હેરાભાઇ ગોહિલ; (૧૦) જ્યોતિ : આશ્વિન ' તંત્રીઓ : સુરેશ વકીલ, તનસુખ મરચંટ, (૧૧) કોકિલ અંક ૬. તંત્રી: મોહનલાલ ધામી; (૧૨) પ્રબોધ પત્રિકા : અંક ૨ થી ૫ (૧૩) શ્રી કપડવંજ દશા પોરવાડ યુવક મંડળ તરફથી કેલેન્ડર, (૧૪) ભાવનગર લોહાણા વિદ્યાર્થી ભવનનો ૧૯૮૬–૮૭નો રિપોર્ટ (૧૫) ગ્રામ જીવન સહકાર્ય અને ખેતી : ઓકટોબર, વડોદરા (૧૬) કલામંદિર અંક ૧ લો, તંત્રી : વાસુપ્રસાદ વ્યાસ, (૧૭) સમાજ સ્વાસ્થ્ય : વર્ષ ત્રણું, ૧ લો અંક : અધિપતિ : ૨ પિં. ત્રવેદી, મુબાઇ, ૪ (૧૮) સમાજસેવા : તંત્રી : ખેડૂત દામજી શાહ, હિંદ સમાજ સેવામંદિર, પીઠડ, પો. સતીપુર

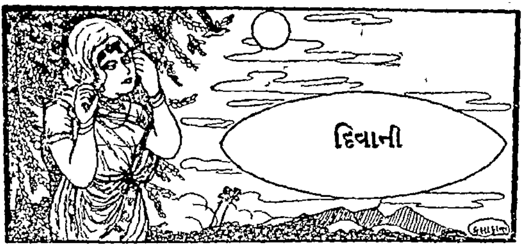

[એક કરૂણાજનક સામાજીક નવલિકા]

લેખક શ્રી ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

વિમલપુરમાં સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ સારી નામનાવાળુ હતુ. તેની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મી સહિત તે એક નાનકડા ઘરમાં રહેતો હતો. તેની સંપત્તિ, તેનો ભલો અને કામગરો સ્વભાવ, એજ હતી જે વડે વૈભવવિલાસ ભોગવી શકાય છે અને જે વડે દુનીઆમાં એક માણસ બીજા માણસ કરતાં સરસાઇ ભોગવે છે તે આર્થિક સંપત્તિ તેની પાસે ન હતી. સૂર્યપ્રસાદનું વય આશરે ૫૦ વર્ષનું હતુ શાન્તાનું વય ૩૫ વર્ષનું હતું અને લક્ષ્મી ૧૬ વર્ષ થઇ હતી. ૫૦ વર્ષનું આયુષ્ય ગાળવા છતાં સૂર્યપ્રસાદ પૈસો એકઠો કરી શક્યો ન હતો માત્ર તેની પ્રતિષ્ઠા તેના સુંદર સ્વભાવને લીધે હતી રંક કે શ્રીમંત સૌ કોઇનાં કામ લગીરે આનાકાની વિના તે કરી છૂટતો.

અમુક વર્ષથી વિમલપુર નજદીકના શ્રીનગરના જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદના પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર સાથે લક્ષ્મીનું વાગ્દાન થયેલુ હતું. એક સારા ચોઘડીઆમાં લક્ષ્મીપ્રસાદે સૂર્યપ્રસાદના સ્વભાવથી પ્રસન્ન થઇ પોતાની મેળે જ આ વાગ્દાન નક્કી કર્યું હતુ; પરંતુ લગ્ન તત્કાળ કર્યાં નહતાં. લક્ષ્મી ૧૫ વર્ષની થઇ ત્યારે સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારને વિનતિ કરી કે "હવે લગ્ન કરી નાંખો." જમીનદારે કહ્યુ: "થાય છે. હજી તો મારો સરસ્વતી ભણે છે, ભણી રહેશે તે પછી લગ્ન કરીશુ."

સરસ્વતીચંદ્ર તે વખતે બી. એ. ની પરીક્ષામાં પસાર થઇ એલએલ. બી. નો અભ્યાસ કરતો હતો. અત્યારે તે સીનીયર એલએલ. બી ના વર્ગમાં હતો.

સૂર્યપ્રસાદને મંદવાડ આવ્યો. પોતાનો દેહ હવે રહેશે કે કેમ તેની તેને ચિંતા થઇ. 'દેહ પડતા પહેલાં પુત્રીને સાસરે ગયેલી જોઉં તો ભાગ્યશાળી' એમ ધારીને તેણે જમીનદારને એકવાર ફરીથી કહેવરાવ્યું કે "હવે તો લગ્ન કરી નાંખો" તે આશ્ચર્યચકિત થાય એવો દુમાખી ભરેલો જવાબ આપ્યો કે "એમાં મારી મુનસફી પ્રમાણે જ તમારે વર્તવું જોઇશે. ઉતાવળ હોય તો બીજે કેમણે તમારી છોકરીને પરણાવી દો."

કદીપે 'મરતાને મેર' નહીં કહેનારો સૂર્યપ્રસાદ શાન્ત રહ્યો જમીનદારનો ઉપર્યુક્ત

ઉત્તર આવ્યા પછી આઠેક દિવસના અરસામાં તેણે સાંભળ્યું કે જમીનદારના પુત્રને કોઈ બીજે સ્થળે પરણાવવાની તજવીજ ચાલે છે. લક્ષ્મીપ્રસાદના જેવાજ એક બીજા શ્રીમંતની પુત્રી સાથે તેનું લગ્ન થશે, એવી વાત બહાર આવી.

પાડોશીઓ સાથેની વાતચીતમાં શાન્તાએ પ્રશ્ન કર્યો: " શું આવું થઈ શકે ? વાગ્દાન શું લગ્ન બરાબર ન ગણાય ? "

પાડોશીઓએ જવાબ આપ્યો " શ્રીમંતો ચાહે તેમ કરી શકે છે પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં ચાલુ ચીલાથી જુદો અને ઢંગ વગરનો ચીલો પાડવામાં શ્રીમંતો જ પહેલ કરે છે "

શાન્તાએ પૂછ્યું " કોઈ ગરીબ આવી રીતે વગર કારણે વાગ્દાન તોડી બીજે સ્થળે લગ્ન કરી શકે કે ? "

તેને જવાબ મળ્યો: " તો તો તે જ્ઞાતિ-બહાર જ મૂકાય. ગરીબોથી જ્ઞાતિની કોઈ રૂઢિ તોડી શકાય નહીં "

એક પખવાડીઉં વધુ વહી ગયું સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારના પુત્રના લગ્નની તૈયારીઓ તડામાર ચાલતી હોવાનું સાંભળ્યું. મહિો મહિો તે જમીનદારને ત્યાં ગયો તે એક આખો દિવસ અને રાત જમીનદારને ત્યા રહ્યો પણ તેની સાથે કે તેમની પત્ની સાથે તેને સુદસે વાતચીત થઈ નહીં. જમીનદાર સાહેબ ઘરમાં હોય ત્યારે પુષ્કળ માણસોથી વીંટાયલા અને રોફ બધ તથા ખુશી બધ વાતો કરતા જ જણાયા. બીજા કોઈ અગત્યના વિષયમા તેઓ શ્રીમાન્ વાતો કરતા હોય ત્યારે આ ગરીબ માણસથી અધવચ્ચે પોતાની વાતનો ઉલ્લેખ શી રીતે કરી ચકાય ? કોઈ ઘડીએ જમીનદાર ઘરમાંજ ન હોય અને તેમની પત્ની સાથે વાત કરવા સૂર્યપ્રસાદ ઇચ્છા કરતો ત્યારે તેઓ શ્રીમતી નોકર-ચાકરો પર ગુસ્સે થયેલા હોય અને તેમનો સ્વભાવ બરખેલાક થયેલો માલુમ પડે ! આવી ક્ષણે પોતાની નાજુક વાત શી રીતે છેડી શકાય ?

સૂર્યપ્રસાદ ૨૪ કલાક જમીનદારને ત્યાં રહ્યો પણ કન્યા સબંધીની વાતનો એક હરફ પણ બિચારાથી બોલી શકાયો નહીં. જેમ લકતરાજ સુદામો ભગવાન્ કૃષ્ણચંદ્રને ત્યાંથી વ્હીલે મ્હોયે પાછો ફર્યો હતો તેમ સૂર્યપ્રસાદ, જમીનદારને ત્યાંથી કહીયે મુદ્દામરની વાતચીત વિના પાછો ફર્યો. પણ એ દરમ્યાન નોકરોદ્વારા તેણે એટલું તો જાણ્યું કે લગ્ન બીજા એક શ્રીમંત કુટુંબમાં અવશ્ય થનાર છે અને તેને આઠેક દિવસ બાકી છે.

" જેવી શ્રીહરિની મરજી " એમ કહી, સૂર્યપ્રસાદ વિમલપુરમા પાછો આવ્યો.

અચાનક વિમલપુરમાં ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝા ફાટી નીકળ્યો ઘેરેઘેર માંદાઓ વધી ગયા. એ ચેપી રોગે ઘણાનાં જીવ લેવા માંડયા. ગામના યુવકોએ સેવા-સમિતિ સ્થાપી એ સમિતિદ્વારા માંદાઓની માવજત, ઔષધ-દાન વગેરે કાર્ય થવા લાગ્યાં. બહારગામના યુવકો પણ આ સેવા-સમિતિમાં ભળ્યા અને માત્ર વિમલપુર જ નહિ પણ બીજાં જે ગામોમાં આ ચેપી રોગ પ્રસરી રહ્યો તેમાં તેઓએ સેવા-કાર્ય પરસ્પર સહકારથી આરંભ્યું.

શ્રીવદન નામનો બહારગામનો એક યુવક આ સેવા-કાર્યમા ખૂબ ઝળકી ઉઠયો. રાતદિન તનતોડ પ્રયાસ કરીને તે દર્દીઓ આગળ ખડે પગે ઉભો રહેવા મંડયો. એ હમેશાં દર્દીઓ સાથે હસી હસીને વાત કરતો. પ્રેમળ હ્રદયે તે ઔષધ દેતો; દર્દીને ઉઠવા-બેસવામાં સાવધતાથી સહાય કરતો, દર્દીનાં ઓઢવા-પાથરવાનાં ચાદર-બિછાનાં સાફસુફ રાખીને દર્દીને જરાકે તકલીફ પડે નહિ એ વિષે કાળજી રાખવા લાગ્યો

સૂર્યપ્રસાદ ઇન્ફ્લ્યુએન્ઝાથી પટકાઈ પડયો.

નિર્મલપુરની સેવા-સમિતિના સભાસદો તેની સેવામાં હાજર થઈ ગયા આમાં શ્રીવદન પણ હતો. સૂર્યપ્રસાદની ચિકિત્સા કરતાં ડાક્ટરને એમ માલુમ પડયું કે-અત્યંત કાતિલ સ્વરૂપમાં તેને ઇન્ફલ્યુએંઝા લાગુ પડયો છે, જેથી તેની સારવાર ખૂબ કાળ-જીથી નહીં થાય તો તે બચવા પામશે નહીં.

જ્યારે આ વાત શાન્તા અને લક્ષ્મીએ જાણી ત્યારે તેમણે અપાર રુદન કરી મૂક્યું. શ્રીવદન એક બાહોશ યુવક હતો બીજા સ્વયંસેવકો કરતાં તેણે સૂર્યપ્રમાદની પાસે હાજર રહીને ધ્યાનપૂર્વક સુશ્રૂષા કરવામાં અને તે સાથે સાથે તેનાં કુટુંબીઓને ખૂબ આશ્વાસન અને ધીરજ આપવા માંડ્યાં. એની સુશ્રૂષાની ધમક, એની આશ્વાસન આપવાની મીઠી અને માયાળુ રીત તથા એનાં ડાહ્યાં ડમરાં નિર્દોષ વેણ સાંભળીને લક્ષ્મીની માતાને ધીરજ આવી આવી. એક પારકો યુવક આટલી બધી શાન્તિથી કેવળ ભૂતદયાની વૃત્તિને લીધે સેવા કરી રહ્યો છે, તો શું સબંધીજન તરીકે પોતાની યે ફરજ નથી કે, પોતે ધીરજ ધારણ કરી સેવા-પ્રવૃત્ત બને ?

એ પરજાયો શ્રીવદન, શાન્તા અને લક્ષ્મીનાં હૃદયમાં વસી ગયો. શાન્તાને એમ લાગ્યું કે-મારે આવો પુત્ર હોય તો કેવું સારૂં ? લક્ષ્મી પોતાના ભાગ્યને દોષ દેવા લાગી કે-આવો ભાવનાશાલી સેવા-પ્રિય પતિ મને કેમ ન મળ્યો ?

અઢાર દિવસને અંતે સૂર્યપ્રમાદ ભયમુક્ત જાહેર થયો અને તેની આ સુસ્થિતિ કેવલ સેવા સમિતિની સારવારને આભારી હતી. પણ તેમાંયે ખરો યશ જે સ્વયંસેવક સૂર્યપ્રસાદની સેવામાં રાતદિન ખડે પગે ઉભો રહેતો હતો તેને હતો.

એ કોણ ? એ શ્રીવદન હતો

સૂર્યપ્રસાદે માંદગીના બિછાનામાંથી શ્રીવદનને પોતાની પાસે બોલાવવા અને ધન્યવાદ આપવા માગ્યો. ત્યાં એકઠાં મળેલાઓમાં તે જોવામા આવ્યો નહીં. 'તે બીજે ક્યાંક સેવા માટે દોડી ગયો હશે એમ માની બેસવામાં આવ્યું. સૂર્યપ્રસાદ અને તેની પત્ની

કેસરીનાં બાળ

કૂમળાં, પણ કેસરીનાં બાળ :
ગળથુથીને ઘુંટડે ઘુટી ઘેળી પીધા કાળ—
હાં રે ઘેળી પીધા કાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

ફૂલડાં પણ વજ્રથી કરાળ
નાની નાની પદ પગલી હોયે સાવજશૂરી ફાળ,
હાં રે સાવજશૂરી ફાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

બટુકો પણ પ્રભુશાં વિશાળ .
નાનકડા વીર વામનજીએ ચાંપ્યો બળિ પાતાળ,
હાં રે ચાંપ્યો બળિ પાતાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

તણખા, પણ તેજકેરી જ્વાળ :
વેલડી સરખી વિજળડી તો ફોડે ડુંગરમાળ,
હાં રે ફોડે ડુંગરમાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

'ન્હાના' કહી ફેંકો નહિ આળ :
નાનાં નાનાં રસબીજ ફૂટી ફોરે ફૂલન ફાલ,
હાં રે ફોરે ફૂલન ફાલ—અમે કેસરીનાં બાળ

'નાનાં' પણ પંખીશાં પ્રેમાળ '
દેવને દુર્લભ દેહ અમારો, ન વસી કશી જ જાળ,
હાં રે જગની ના જ જાળ—અમે કેસરીનાં બાળ

[તૈયાર થતા 'વીરપૂલ' નામના નાટકમાંથી]

કેશવ હ શેઠ

શાન્તાએ તેની ગેરહાજરીમાં તેની ખૂબ પ્રશંસા કરી.

બે ત્રણ દિવસ વહી ગયા પણ શ્રીવદન સૂર્યપ્રસાદને ત્યાં આવ્યો નહીં અને તેને બદલે બીજો એક સ્વયંસેવક આવવા મંડયો. " એ સુંદર યુવક ક્યાં છે ? કેમ હમણાં આવતાં નથી ? " સૂર્યપ્રસાદે પૂછ્યું.

નવા સ્વયસેવકે ગદ્ગદ્ કંઠે જવાબ દીધોઃ " તમને ખબર નથી ? એ બિચારો પોતે જ ઇન્ફ્લુએંઝાથી પટકાઇ પડયો છે ! "

" ક્યારનો ! "

" ત્રણ દિવસથી. "

સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ આ સમાચાર જાણી અત્યંત ખિન્ન થયું. દરરોજ સૂર્યપ્રસાદ બિછાનામાં પડયો પડયો શ્રીવદનની તબિયતના સમાચાર પૂછતો રહેતો. આઠ દિન પછી તેને ખબર મળી કે તેનો મંદવાડ ગંભીર છે. પોતે કંઇક સાજો થયા બાદ જરાક હરી ફરી શકતો તેથી તેણે નિશ્ચય જાહેર કર્યો કે–" હું એને જોવા જઇશ " સ્વયસેવકે તેને તેમ કરવા ના પાડી. ડાક્ટરે પણ ના પાડી પરંતુ સૂર્યપ્રસાદની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મીએ તેના નિશ્ચયને પીઠબળ આપીને શ્રીવદનને જોવા જવાની આપણી ફરજ છે, એમ કહ્યું.

ડાક્ટર અને સ્વયસેવકની મરજીથી ઉપરવટ થઇને ડોસો, પુત્રી–પત્ની સહિત ઇન્ફ્લુએંઝા–હોસ્પિટલ તરફ જવા ઉપડયો.

તેઓ જેવાં હોસ્પિટલના દરવાજામાં પેઠાં કે, તેમાંથી એક શબને બહાર લઇ જવામાં આવતું જોયું. ડોસો, એ જોઇને આશ્ચર્યચકિત થયો કે, એ શબની સ્મશાન–યાત્રામાં શ્રીનગરનો જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પણ હતો અને પોતાના પુત્રના નામનો વિલાપ કરતો જતો હતો.

" શું એ જમીનદારના પુત્ર મરણ પામ્યા છે ! " સૂર્યપ્રસાદે પૂછ્યું.

" ના, અમારી સમિતિના બાહોશ સ્વયંસેવક શ્રીવદન ગુજરી ગયા છે ! " સ્વયસેવકે જવાબ દીધો.

" પણ જમીનદાર તો પોતાના પુત્ર માટે વિલાપ કરે છે ! "

સ્વયસેવક આ સંબંધમાં કાંઇ ઉત્તર દઇ શકયો નહીં સૂર્યપ્રસાદ દોડતો દોડતો ડાઘુઓના ટોળામાં ઘુસ્યો અને સેવા–સમિતિના મંત્રી જયસુખલાલને પૂછવા લાગ્યોઃ " શું મરણ પામનાર જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર હતો ! "

જયસુખલાલે ખુલાસો કર્યોઃ " મરણ પામનાર શ્રીવદન એજ જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર ! લાખોમાં એક અણમોલ રત્ન રૂપ એ યુવક—"

હજી તો તે વધારે કાંઇ બોલે ત્યાં ડોસો જમીન પર ગબડી પડયો. બે–ચાર સ્વયસેવકો તેની તપાસમાં રોકાઇ રહ્યા. એના હૃદયપર હાથ મૂકતા ધબકારા બંધ પડેલા જણાયા. નાડી તપાસતા તે પણ બંધ પડેલી જણાઇ !

જ્યારે સૂર્યપ્રસાદનું હૃદય બંધ પડવાથી મૃત્યુ થયાની જાણ તેના કુટુંબને થઇ ત્યારે મા–દીકરીએ ખૂબ આક્રંદ કરી મૂકયું. પણ એ આક્રંદ અને કલ્પાંતમાંથી નહીં ધારેલી આપત્તિ ટપકી પડી !

લક્ષ્મી એક પળે રોવા અને કલ્પાંત કરવા લાગી, તો બીજી પળે ખૂબ હસવા લાગી ત્રીજી પળે ગમે તેમ બોલવા લાગી તો ઘડીકમાં મૂઢની માફક ઉભી રહી એકીટશે શૂન્ય–દૃષ્ટિએ જોવા લાગી. એનાં ચિહ્ન ઉપરથી સૌએ એનું મગજ ખસી ગયેલ માન્યું.

વસ્તુતઃ એમજ હતું. વિક્રમપુરમાં " શ્રીવદન " " શ્રીવદન " એ શબ્દો બોલતી આજ પણ એક દિવાની ફરી રહેલી છે અને તેને સમજાવવા ખૂબ કોશિષ કરવા છતાંપિ તેનું દિવાનાપણું જતું નથી !

ચાલુ વાર્તા

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીના 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૮

પોલીસ સ્ટેશનની કચેરીમાં, એ સમયે એક મોટા ટેબલની સામે ચાર માણસો બેઠા હતા. એક દારોગો હતો. તે સહેજ ગોરો, શોખિન હતો અને તેની મોટી મોટી આંખોમાં કોમળતાની ઝલક હતી. તેની બાજુમાં નાયબ દારોગો હતો. તે શિખ હતો, ઘણો જ હસમુખો અને મજીવતાની મૂર્તિ જેવો હતો. વળી તે ઘઉંવર્ણો સુડોળ અને સુગઠિત શરીરવાળો હતો. તેના માથા પર વાળ હતા. હાથમાં કડાં હતાં, પરંતુ હાથો સાથે સિગારની દોસ્તી તેણે રાખી ન હતી. ટેબલની બીજી બાજુ ઇન્સ્પેક્ટર અને ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ બેઠા હતા. ઇન્સ્પેક્ટર આધેડ વયનો સહેજ શામળો, લાંબો માણસ હતો. તેની આંખો કોડી જેવી હતી, ગાલ ફૂલેલા હતા અને કદ ઠીંગણું હતું. ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ લાંબો, ઉગતો જુવાન હતો, ઘણોજ વિચારશીલ તેમજ અલ્પભાષી હતો. તેનું લાંબુ નાક અને ઉંચુ મસ્તક તેની કુલીનતાની સાક્ષીરૂપ હતાં.

ડેપ્યુટીએ સીગારનો એક દમ લઇને કહ્યું "બહારના સાક્ષીઓથી કામ નહિ ચાલી શકશે એમનામાંથીજ કોઇને એપ્રૂવર બનાવવો જોઇશે એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી."

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગા તરફ જોઇને કહ્યું: "અમે લોકોએ કોઇ બાબત બાકી રાખી નથી, એ ખાત્રીપૂર્વક કહું છું. દરેક પ્રકારની લાલચ આપીને થાકી ગયા. સર્વેએ એવી પાકી ગાંઠ બાંધી રાખી છે કે તે કોઇ છોડી શકતું નથી. અમે બહારના સાક્ષીઓને પણ અજમાવી જોયા, પરંતુ બધા કાન પર હાથ મૂકે છે."

ડેપ્યુટી "પેલા મારવાડીને ફરી અજમાવવો જોઇએ. તેના બાપને બોલાવીને ખૂબ ધમકાવો. કદાચ તેનો કાંઇ રૂઆબ પડે."

ઇન્સ્પેક્ટર "ખરેખર કહું છું. આજ સવારથી અમે લોક એજ કરી રહ્યા છે. બિચારો બાપ છોકરાને પગે પડ્યો પરંતુ છોકરો કોઇપણ રીતે રાજી થતો નથી."

થોડીવાર સુધી ચારે જણ વિચારમગ્ન બેઠા રહ્યા. અંતે ડેપ્યુટીએ નિરાશાના ભાવથી કહ્યું "મુકદ્દમો નહિ ચાલી શકે. નકામી બદનામી થઇ!"

ઇન્સ્પેક્ટર "એક ઠરાવની વધુ મુદત લો. કદાચ કોઇ તૂટી જાય."

આવો નિશ્ચય કરીને બન્ને માણસો ત્યાંથી રવાના થયા. નાયબ દારોગો પણ તેમની સાથે ચાલી ગયો. દારોગાજીએ હુક્કો મંગાવ્યો એટલે એક મુસલમાન સિપાઇએ

આવીને કહ્યું: "દારોગાજી, લાવો કાંઇ ઇનામ અપાવો. એક ઇસમને આજે સવારે ગિરફ્તાર કર્યો છે. અલાહાબાદનો રહેવાવાળો છે, અને તેનું નામ રમાનાથ છે. પહેલા તો નામ અને રહેઠાણું બન્ને ખોટાં જણાવ્યાં હતાં પેલો દેવીદીન ખટિક છેને તેને ત્યા રહેતો હતો. જરા ધમકી આપશો તો બધુંયે કહી દેશે."

દારોગો " દેવીદીન તો પેલો'જ ને જેના બે છોકરા—"

સિપાઇ: " જી હા, એજ. "

એટલામાં રમાનાથને પણ દારોગા સામે હાજર કરવામાં આવ્યો દારોગાએ તેને માથાથી પગ સુધી નિહાળી લીધો. કેમ જાણે તેનો ચહેરો મેળવી રહ્યો ન હોય! પછી કઠોર દૃષ્ટિએ જોઇને બોલ્યોઃ " ઠીક, આ અલાહાબાદનો રમાનાથ છે કેમ; સારૂં થયું ભાઇ! ૭ મહિનાથી તમારી તપાસ કરી રહ્યો હતો. ચહેરો પણ કેવો સાફ છે કે આંખો પણ ઓળખી કાઢે અહીં ક્યારના આવ્યા છો?"

કોન્સ્ટેબલે રમાનાથને સલાહ આપી " બધું સાચેસાચુ કહી દેશે તો તારા પર કોઇ જાતની સખ્તાઇ કરવામાં નહિ આવે "

રમાનાથે આનંદિત બનવાની ચેષ્ટા કરીને કહ્યું: " હવે તો તમારા હાથમાં છું; રહેમ કરો કે જાસ્તી કરો. અલાહાબાદની મ્યુનિસિપાલીટીમાં નોકર હતો સુભાગ્ય કહો કે કમભાગ્ય કહો, જકાતના ચારસો રૂપીયા મારાથી ખર્ચાઇ ગયા. વખતસર મારાથી રૂપિયા જમા ન થઇ શકયા. શરમનો માર્યો ઘરના માણસોને પણ કાંઇ કહી ન શક્યો. નહિ તો એટલા રૂપીયાની ગોઠવણ થવી કાંઇ મુશ્કેલ ન હતી. જ્યારે કાંઇ ન ચાલ્યુ ત્યારે ત્યાંથી ભાગી અહીં આવ્યો છું; આ વાતમાં એક શબ્દ પણ ખોટો નથી. "

દારોગાએ ગંભીર ભાવથી કહ્યું- " મામલો કાંઇક ભારી છે. કેમ કાંઇ શરાબની લત પડી હતી કે શું?"

" મેં કદી શરાબ જો મોંએ લગાડ્યો હોય તો તમે કહો તેવા સોગંદ ખાઉં!"

કોન્સ્ટેબલે મજાક કરતાં કહ્યુઃ " મહોબ્બતના બજારમાં લૂટાઇ ગયા હશો!"

રમાનાથે પણ મંદ હસીને કહ્યુઃ " મારા જેવા કડકાબાલુસની ત્યાં જવાની શી ગુંજાશ?"

દારોગો " તો શુ જુગાર રમી નાખ્યો કે બીબીને માટે ઘરેણાં કરાવી નાખ્યાં?"

રમાનાથ ચોંકી ગયો. તેના મુખ ઉપર ગુન્હાની સ્પષ્ટ છાપ પડી ગઇ

દારોગો " ઠીક વાત છે. તમને અહીં પણ મોટાં મોટાં ઘરેણાં મળી જશે "

એકાએક બુઢ્ઢો દેવીદીન આવીને ,ખડો થઇ ગયો.

દારોગાએ કઠોર સ્વરે કહ્યું: " કેમ, શુ કામ છે?"

દેવીદીન " હજૂરને સલામ કરવા આવ્યો છુ. આ બિચારા પર દયાની નજર રાખજો, હજૂર. ઘણો સિધા માણસ છે. "

દારોગોઃ " સરકારી આરોપીને ઘરમાં છૂપાવે છે અને વળી તેની સિફારશ કરવા આવે છે. "

દેવીદીન " હુ શી સિફારશ કરવાનો હતો, હજૂર! હું તો બે બદામનો માણસ!

દારોગો. " જાણે છે, એના પર વોરંટ છે, સરકારી રૂપીયા હજમ કરી ગયો છે. "

દેવીદીન " હજૂર, માણસથી ભૂલ ચૂક થઇ જાય વળી જુવાનીની વય છે, ખરચાઇ ગયા હશે "

એટલુ કહેતાં દેવીદીને કમરની આંટીમાંથી પાંચ ગીનીઓ કાઢી ટેબલ પર મૂકી દીધી.

દારોગાએ તડપી જઈને કહ્યું. " આ શું છે ? "

દેવીદીન " કાંઈ નથી, હજૂર આપને પાન ગુલાબ માટે. "

દારોગો " લાંચ આપવા માગે છે, કેમ ? બચ્ચા, લાંચ આપનો આરોપ મૂકીશ ! "

દેવીદીનઃ " મૂકજો સરકાર ! ઘરવાળી લાકડાં કહેનની ફિકરમાંથી બચી જશે. ત્યાં બેઠો બેઠો આપને દુવા દઈશ. "

દારોગો " જો આને છોડાવવો હોય તો પચાસ ગીનીઓ લઈ આવ. જાણે છે, એની ગિરફતારી માટે પાંચસો રૂપીઆનું ઇનામ છે."

દેવીદીન " આપ લોકને એટલું ઇનામ શી વિસાતમાં ? આ તો ગરીબ પરદેશી માણસ છે જ્યાંસુધી જીવશે ત્યાંસુધી આપને યાદ કરશે. "

દારોગો " બકબક ન કર અહીં કાંઈ પુણ્ય મેળવવા આવ્યો નથી. "

દેવીદીન " બહુ તંગ છું હજૂર ! દુકાન તો નામનીજ છે "

કોન્સ્ટેબલ " બુઢ્ઢી પાસે માગી લાવ "

દેવીદીન " કમાવાવાળો તો હું જ છું ને ભાઈ ! છોકરાની સ્થિતિ તો જાણો છો ને ! પેટે પાટા બાંધીને થોડાક રૂપીઆ જમા કરી રાખ્યા હતા, એટલે હાલમાંજ સાત ધામની યાત્રા કરીને ચાલી આવું છું. હવે તો ખરેખર તંગ થઈ ગયો છું "

દારોગો " તો તારી ગીનીઓ ઉઠાવી લે આને બહાર કાઢી મૂકો ! "

દેવીદીન " આપનો હુકમ છે તો લઈ જાઉં છું. ધક્કો શા માટે મરાવો છો ? "

દારોગો (કોન્સ્ટેબલને) " આને કાચી જેલમાં રાખો. મુનશીને કહો કે એનું બયાન લખી લે "

દેવીદીનના હોઠ આવેશથી કંપી રહ્યા હતા. તેના ચહેરા પર, રમાનાથે અગાઉ કદિ ન જોયલી મમતા છવાઈ હતી. કેમ જાણે કોઈ ચકલી પોતાના ઘોંસલામાં કાગડાને ઘુસતો જોઈને વિહ્વળ થઈ ગઈ ન હોય ! એક મિનિટ સુધી તે થાણાના દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો. પછી પાછો ફર્યો અને એક સિપાઈને કાંઈક કહી સડક તરફ સરકી ગયો. પરંતુ એકજ પળમાં પાછા ફરીને તેણે દારોગાને કહ્યું " હજૂર, બે કલાકની મુદત નહિ આપો ! "

રમાનાથ હજી ત્યાંજ ઉભો હતો. આ મમતા જોઈને તે રડી પડયો. તે બોલ્યો " દાદા, હવે તમે હેરાન ન થાવ. મારા ભાગ્યમાં જે કાંઈ લખ્યું હોય તે થવા દો. મારા પિતા પણ અહીં હોત તો આનાથી વધુ બીજું શું કરત ! હું મરતાં સુધી તમારો ઉપકાર .... "

દેવીદીને આંખમાંના આંસુ લૂછતાં કહ્યું: " કેવી વાત કરે છે ભાઈ ! જ્યાં રૂપીઆ પર વાત આવી ત્યાં દેવીદીન પાછળ હઠવાવાળો માણસ નથી. એટલા રૂપીઆ તો એક દિવસમાં જુગારમાં હારી ગયો છું કે જિતી ગયો છું અત્યારે ઘર વેચી દઉં તો દશ હજારની મિલકત છે માથા ઉપર લાદીને શું લઈ જવાનો છું ! દારોગાજી, અત્યારે ભાઈને કાચી જેલમાં ન મોકલો હું રૂપીઆની વ્યવસ્થા કરીને થોડા સમયમાં આવું છું "

દેવીદીન ચાલી ગયો એટલે દારોગાજીએ સહૃદયતા ભરેલા સ્વરે કહ્યું: " છે તો ચાલાક પણ ખરેખર નેક છે તે એને કઈ બુટ્ટી સુઘાડી છે ? "

રમાનાથે કહ્યું " ગરીબો પર તો બધાને રહેમ આવે છે "

દારોગાએ મંદ હસીને કહ્યું. " પોલીસને છોડીને, એમ કહો. મને તો વિશ્વાસ નથી કે તે પચાસ ગીનીઓ લાવે. "

રમાનાથઃ " અને લાવે તો પણ તેને

માથે એટલો બધો બોજો નાખવા હુ નથી માગતો. તમે મને ખુશીથી ફાંસી જેલમાં લઇ જાવ."

દારોગો: "અને પાંચસો ને બદલે સાડા-છસો મળી રહ્યા છે તે કેમ જવા દઉં? તારી ગિરફતારીનુ ઇનામ મારા કોઇ બીજા ભાઇને મળી જાય તો શુ ખોટું?"

રમાનાથ: "જો મારે ચક્કી જ પીસવાની છે, તો તે જેટલી જલદી પીસું તેટલુ સારું હું સમજ્યો હતો કે પોલીસની નજર ચૂકવીને હુ રહી શકીશ. હવે માલમ પડ્યું કે આ આઠે પ્રહર પકડાઇ જવાનો ભય જેલના કરતાં કાંઇ ઓછો ઉત્પીડક નથી"

દારોગાને એકાએક જાણે કે કોઇ ભૂલાઇ ગએલી વાત યાદ આવી ગઇ. ટેબલના ખાના માંથી એક મુકદમાના કાગળીયાં કાઢી તેનાં પાના આમતેમ ઉથલાવ્યાં અને પછી તે નમ્રતાથી બોલ્યો: "જો કે કોઇ એવી યુક્તિ બતાવુ કે દેવીદીનના રૂપીયા પણ બચી જાય અને તારા ઉપર પણ કાંઇ આફત ન આવે તો કેમ?"

રમાનાથે અવિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું: "એવી કોઇ યુક્તિ છે? મને તો આશા નથી."

દારોગો. "એ તો ખુદાનો ખેલ છે એની ગોઠવણ હુ કરી શકુ છુ. તમારે એક મુકદમામાં સાક્ષી આપવી પડશે."

રમાનાથ, "જૂઠી સાક્ષી હશે?"

દારોગો: "નહિ, તદ્દન સાચી. એમજ સમજી લેને કે તું માણસ બની જશે મ્યુ-નિસિપાલીટીના પંજામાંથી તો છૂટી જશે, એટલું જ નહિ પણ કદાચ સરકાર પણ મહેરબાની કરે અને જો મુકદમો ચાલ્યો તો પાંચ વર્ષથી ઓછી સજા નહિ થાય. માની લે કે આ વખતે દેવીદીન તને બચાવી લે તો પણ ક્યાં સુધી બચી જઇશ? જીંદગી ખરાબ થઇ જશે નફો ખોટ તુ જ તારી મેળે વિચારી લે હુ જબરજસ્તી કરતો નથી."

દારોગાએ ધાડનો વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યો. રમાનાથ એવો કોઇ મુકદ્દમો વર્તમાન પત્રોમાં વાંચી ચૂક્યો હતો. તે મંશયના ભાવથી બોલ્યો. "તો મારે સાક્ષી બનવું પડશે અને એમ કહેવુ પડશે કે હુ આ ધાડપાડુઓ સાથે સામેલ હતો એ તો જુઠી જુબાની થઇ!"

દારોગો· "મામલો તદ્દન સાચો છે. તમે કાંઇ બિનગુન્હેગારોને નહિ ફસાવો. જેમને જેલ જવું જોઇએ એવા જ લોકો જેલમાં જશે. પછી જુઠું કયા રહ્યું? ડાકુઓના ડરથી અહીંના લોકો સાક્ષી આપવા રાજી થતા નથી બસ બીજી વાત કોઇ વાત નથી તમારે કાંઇક જુઠું બોલવું પડશે એ હુ માનું છું. પરંતુ તમારી જીંદગી બચી જાય છે એના પ્રમાણમાં એટલું જુઠું તો કાંઇ બિસાતમાં નથી. ખૂબ વિચાર કરજો. સાંજ સુધીમાં જવાબ આપજો."

રમાનાથના મનમાં વાત વસી ગઇ. જો એક વખત જૂઠુ બોલીને તે પોતાનાં પાછલાં કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શકે અને ભવિષ્ય પણ સુધારી લે તો પૂછવુ જ શુ? જેલ-માંથી તો બચી જાય! એમાં બહુ આગળ પાછળનું જોવાની જરૂર નથી હા, એનો નિશ્ચય થઇ જવો જોઇએ કે તેના ઉપર મ્યુનિસિપાલીટી ફરી મુકદમો નહિ ચલાવે અને તેને કોઇ સારી જગા મળી જાય. તે જાણતો હતો કે પોલીસને ગરજ છે એટલે મારી કોઇપણ વાજબી શરતનો અસ્વીકાર થવાનો નથી. એટલે કેમ જાણે તેનો આત્મા ધર્મ અને અધર્મના સંકટમાં પડયો ન હોય તેમ તે બોલ્યો. "મને ડર એ લાગે છે કે મારી જુબાનીથી બીનગુન્હેગાર લોકો ફસાઇ ન જાય"

દારોગો. " એની હું આપને ખાત્રી આપું છું."

રમાનાથ " પણ કાલે મ્યુનિસિપાલીટી મારી ગર્દન પકડે તો હું કોને પોકારું ?"

દારોગો: " મગદૂર છે ! મ્યુનિસિપાલીટી શું કરી શકે ! ફોજદારી મુકદ્દમામાં પોને પોતાના દોસ્ત બનાવી રાખવા ચાહે છે ને આપની જુબાની સારી થાય અને જો તમે એની જાળમાંથી નિકળી જાવ તો તમે નિહાલ થઇ જશો."

દારોગાએ તેજ વખતે મોટર મગાવી અને રમાનાથને સાથે લઇ ડેપ્યુટી સાહેબને

માયા લગાડી

કુંજ કુંજ વેણું 'તેં' બજાવી,
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

કાલીન્દિ કાલિનાગ નાથ્યો જગાડી,
વેરી તે વખડાંની વાડીઃ
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

ગોકુળિયું હોય પેલું ગોરસી ચખાડી;
લીલા ગ્રામાંની દેખાડી;
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

જબરો આડવરાય ખડકે ખેલાડી;
છુટ્ટી રસરંગની સુંવાળી;
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

છાયો ગિરિરાજ આંગળિ અડાડી;
ભીતિ તો ઇન્દ્રની ભગાડી;
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

ભક્તોને ભૂધરાએ ભક્તિ પમાડી;
કુંપે તલશું કુ દાંડી દાંડી;
હો કહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

ખંડ ખંડ વીરહાક પાડી;
હો સન્ત ! માયા લગાડીઃ—ખંડ

હિંસાનાં ઝેર દાબ્યાં, સુરતા જગાડી;
અમરેલી વેલડી ઉગાડી.
હો સન્ત ! માયા લગાડીઃ—ખંડ

દિલડાંને રોતી રોતી દિવ્યતા ચખાડી,
દુનિયાને હોય પેલી—આંડી;
હો સન્ત ! માયા લગાડીઃ—ખંડ

જગે "વામન-ડાય" જબરો ખેલાડી;
છુટ્ટી ખંજરની છુપાળી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી.—ખંડ

જનતાને અનશેના અખાડા ખોદાડી,
ભીતિ તો કાળની ભગાડીઃ
હો સન્ત ! માયા લગાડીઃ—ખંડ

ભારતને ભેખ આપુબળથી ખુડાડી;
મુક્તિને કાજ દાંડી દાંડી-
હો સન્ત ! લગની લગાડી—ખંડ+

કેશવ હ શેઠ

+ વાઇસરાયને પ્રાક બનાર ' નારપથી આણી.

કરિયાદી તો સરકાર જ રહેશે જ્યારે સરકાર તમને માગી આપે ત્યારે મુકદ્દમો ફેરીને ચલાવશે ! તમને ખાતરીનામું આપી દેવામાં આવશે, સાહેબ !"

રમાનાથ " અને નોકરી ?"

દારોગો: " તેની સરકાર આપો આપ ગોઠવણ કરશે, એવા માણસોને તો સરકાર મગજના ઉપરી મગર આની મોટી કામગિરિ બતાવવામાં વિલંબ કેમ કરે ? ડેપ્યુટી સાથે એકાંતમાં ખુબ વાત કરી આ માણસનો પત્તો કેમ લાગ્યો, એની સુરત કેમનાં જ એ કોઇ ભગાડી છે એમ ભાપી જના તેને ગિરફતાર કરી લીધો ! અને એ બધી વાત સંજોગોવશાત્ જાણ મળી

-નીકળી ! નજર કાંઇ ભૂલ કરે ! હજુર, માણસની આંખો ઓળખી શકુ છું. અલાહાબાદ મ્યુનિસિપાલીટીના રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે આ મુકદમામા સાક્ષી આપવા તૈયાર છે. માણુસ ભણેલોગણેલો અને દેખાવે પણુ સુંદરજ અને કુલિન છે.

ડેપ્યુટીએ સંદિગ્ધ ભાવથી કહ્યુંઃ " હા, માણુસ તો હોશીયાર માલમ પડે છે. "

" પરંતુ મારીનામું લીધા વિના એને આપણુા પર વિશ્વાસ નહિ આવે. જો કદાચ એને શકા-અઇ કે આપણે આ લોકો સાથે કોઇ ચાલ ચાલી રહ્યા છે તો તરત છટકી જશે."

ડેપ્યુટી " એ તો ચરીજ 'સરકાર સાથે આ બાબતમાં વાતચીત કરવી પડશે. તમે ટેલીફોન કરીને અલાહાબાદની પોલીસને પુછો કે આ માણુસ પર કેવો મુકદમો છે ! એ બધું સરકારને બતાવવું પડશે "

ટેલીફોનની ડાયરેકટરી જોઇ, દારોગાએ નબર મેળવ્યો અને વાતચીત શરૂ થઇ.

ડેપ્યુટીઃ " શું કહ્યુ ? "

દારોગો " કહે છે કે અહીં તો આ નામના કોઇ માણુસ પર મુકદમો નથી. "

ડેપ્યુટી " એ તે કેવી વાત છે, કાંઇ સમજમાં આવતુ નથી. એણે નામ તો બદલી દીધું નથી ને ? "

દારોગો " કહે છે કે મ્યુનિસિપાલીટીના કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા. કોઇ મામલો છે જ નહિ "

ડેપ્યુટી. " એ તો ઘણી તાજુબીની વાત ! માણુસ કહે છે કે રૂપીયા લઇને ભાગ્યો; મ્યુનિસિપાલીટી કહે છે કે કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા ઠીક, મ્યુનિસિપલ કચેરીમાં પૂછો "

દારોગોઃ " મારી સમજમાં પણુ કાંઇ વાત આવતી નથી જો એને કહી દઇએ કે તમારી ઉપર કાંઇ મુકદમો નથી તો પછી એનો પત્તો પણુ નહિ લાગે ! ઠીક, મ્યુનિસિપાલીટીની કચેરીમાં પૂછીએ."

દારોગાએ ફરી નંબર મેળવ્યો. સવાલ જવાબ થવા લાગ્યા.

દારોગોઃ " તમારે ત્યાં રમાનાથ નામે કોઇ કારકૂન હતો ? "

જવાબ. " હા, હતો. "

દારોગો. " તે કાંઇ રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે ? "

જવાબ. " ના નહિ; તે ઘરેથી ભાગી ગયો છે, પણુ રૂપીયા ઉચાપત નથી કર્યા, શું તે આપને ત્યાં છે ? "

દારોગો. " જી હા; અમે તેને ગિરફતાર કર્યો છે. તે પોતે કહે છે કે મેં રૂપીયા ઉચાપત કર્યા છે. વાત શી છે ? "

જવાબઃ " પોલીસ તો ઘણી ચબરાક છે જરા અક્કલ દોડાવો. "

દારોગો " અહીં તો અક્કલ કાંઇ કામ કરતી નથી. "

જવાબ. " ત્યાં શુ અહીં પણુ કામ નથી કરતી. સાંભળો, રમાનાથે હિસાબ મેળવવામા ગળતી કરી; એટલે ભય પામીને ભાગી ગયો. પાછળથી માલમ પડયું કે રકમ કાંઇ ઘટતી નથી. હવે સમજણુ પડી ? "

ડેપ્યુટી " હવે શુ કરશું ખાનસાહેબ; શિકાર હાથમાંથી છટકી ગયો "

દારોગો. " છટકી કેમ જશે, હજૂર ! રમાનાથને એ વાત કહીએ જ શા માટે ! બસ, તેને કોઇ એવા માણુસને મળવા જ ન દેવાય કે જે તેને બહારની કોઇ ખબર પહોંચાડી શકે હવે ઘરવાળાઓને તેનો પત્તો લાગી જશે એટલે કોઇને કોઇ જરૂર તેની તપાસ કરવા આવશે. કોઇને જ આવવા ન દેવા. આ વાત જ વચ્ચે લાવવી નહિ. ઓરથી એને ખાત્રી આપી દેવી. કહી દેવું કે મારીનામાને માટે કમીસ્નર સાહેબને રીપોર્ટ કર્યો

છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબનો પણ અભિપ્રાય લઈ લેવો."

અહીં આ લોકો સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાથે પરામર્શ કરી રહ્યા હતા, ત્યાં એક કલાકમાં દેવીદીન પાછો થાણે આવ્યો. એટલે કોન્સ્ટેબલે કહ્યું: "દારોગાજી તો સાહેબની પાસે ગયા."

દેવીદીને ગભરાઈને કહ્યું "તો શું બાબુજીને કાચી જેલમાં નાખ્યા ?"

કૉન્સ્ટેબલ. "નહિ, તેને પણ સાથે લઈ ગયા"

દેવીદીને માથું ટીપીને કહ્યું- "પોલીસવાળાની કોઈ વાતનો ભરોસો નહિ હું કહી ગયો કે એક કલાકમાં રૂપીઆ લઈ આવું છું, પરંતુ એટલી પણ સબૂરી ન પકડાઈ. સરકાર પાસેથી તો પાંચસોજ મળશે હું છસો આપવા તૈયાર છું. હા, સરકારમાં સારી કામગિરિ બજાવવાની પ્રશંસા થાય, બીજું શું ? અહીંથી તેને પ્રયાગરાજ મોકલી દેશે મારી સાથે મુલાકાત પણ નહિ થાય છૂટી રડી રડીને મરી જશે" એમ કહેતાં દેવીદીન ત્યાંજ જમીન પર બેસી ગયો.

કોન્સ્ટેબલે પૂછ્યું "તો અહીં ક્યાં સુધી બેસી રહેશો ?"

જાણે ચાબૂકના ફટકાનો માર લાગ્યાથી ઘાયલ થયો હોય તેમ થઈને દેવીદીને કહ્યું- "હવે તો દારોગા સાથે બે ચાર વાત કરીને જ જઈશ. ભલે ને જેલ જવું પડે, પણ તેને જરૂર ખરાખરા ફટકાર. ખરાબ રીતે ફટકાર આખરે તેને પણ બાલબચ્ચાં તો હશેને ! શું ભગવાનથી જરા પણ નથી ડરતો! તમે બાબુજીને જતી વખતે જોયા હતા ? બહુજ દિલગિર હતા ?"

કૉન્સ્ટેબલ "દિલગિર તો ન હતા, ખાસી તરહ હસી રહ્યા હતા. ઠેઠ બન્ને જણ મોટરમાં બેસીને ગયા છે."

દેવીદીને અવિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું. "હસી શું રહ્યો હશે, બિચારો ! મોંથી ભલે હસી લે પણ દિલ તો રડતુ જ હશે."

દેવીદીનને અહીં બેઠે એક કલાક પણ થયો ન હતો એટલામાં જગ્ગો આવીને ઉભી દેવીદીનને દ્વાર ઉપર બેઠેલો જોઈને તે બોલી· "તમે અહીં શું કરવા માંડયું ? બાબુ ક્યાં છે ?"

દેવીદીને મર્માહત થઈને કહ્યું "બાબુને તો લઈ ગયા સુપરિન્ટેન્ડન્ટની પાસે, કોણ જાણે મુલાકાત થાય છે કે પછી બહારોબહારજ પ્રયાગરાજ મોકલી દે છે !"

જગ્ગો "દારોગાજી પણ ઠીક માણસ છે કહ્યું ત્યારે કહે કે આટલા લઈશ અને હવે લઈને ચાલી ગયા"

દેવીદીન. "તેથી જ તો બેઠો છું, કે આવે એટલે બે ત્રણ વાતો કરી લઉં"

જગ્ગો "હા, જરૂર ફટકારજો જે પોતાની જબાન ન પાળે તે પોતાના બાપનો શું થશે ? હું તો ખરૂં કહીશ મને શું કરશે?"

દેવીદીન "દુકાન પર કોણ છે ?"

જગ્ગો "બંધ કરીને આવી છું હજી તો બિચારાએ કાંઈ ખાધું પણ નથી ! સવારનો એમને એમ છે ચૂલામાં જાય એ તમાસો. એને જ માટે તો ટીકીટ લેવા જતો હતો જો ઘરથી જ બહાર ન નીકળતે તો આ બધા સાથે ક્યાંથી વળગતે ?"

દેવીદીન. "જો અહીંથી જ પ્રયાગ મોકલી દેશે તો ?"

જગ્ગો "તો પત્ર તો આવશે જ ને ! ત્યાં જઈને મળી આવીશું"

દેવીદીન "(આંખોમાં આંસુ લાવી) સજા થઈ જશે ?"

જગ્ગો "રૂપીઆ જમા કરી દેશું પછી

સજા શા માટે થશે ? સરકાર પોતાના રૂપીયા જ લેશે કે બીજુ કંઇ ? "

દેવીદીનઃ " નહિ, માંડી, એમ નથી થતુ. ચોર માલ પાછો આપી દે તેથી કંઇ તેને છોડી થોડોજ દેવામાં આવે છે ! "

પરિસ્થિતિની કઠોરતાનો અનુભવ કરતાં જગ્ગોએ કહ્યુઃ " દારોગાજી... .."

હજી વાકય પૂરૂ ન થયું ત્યાં તો દારોગાની મોટર સામે આવી પહોંચી ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પણ હતા રમાનાથ એ બન્નેને જોઇને મોટરમાંથી ઉતરી આવ્યો અને પ્રસન્નમુખથી બોલ્યો. " તમે અહીં લાંબા વખતથી બેઠા છો શું દાદા ? આવો, ઓરડામાં ચાલો, મા, તું ક્યારે આવી ? "

દારોગાએ વિનોદ કરતાં કહ્યું " કેમ, ચોધરી, રૂપીયા લાવ્યા ? "

દેવીદીનઃ " જ્યારે કહીને ગયો કે થોડીવારમાં આવું છું તો તમારે મારી રાહ જોવી જોઇતી હતી. ચાલો, તમારા રૂપીયા લઇ લો. "

દારોગો " જમીનમાંથી ખોદીને કાઢ્યા હશે ! "

દેવીદીન. " આપની કૃપાથી હજીયે હજાર પાંચસો વધુ નીકળી શકે એમ છે. જમીન ખોદવાની જરૂર નથી પડી ચાલો, ભાઇ, છુટ્ટી કમારની ઉભી છે હું રૂપીયા ચૂકવીને આવુ છું. આ તો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ હતા ને ? પહેલાં આજ થાણામાં હતા. "

દારોગો " તો ભાઇ તમારા રૂપીયા લઇ જઇને એ હાંડીમાં જ મૂકી રાખો અમલ દારોની એવી સલાહ મળી કે આને છોડવો ન જોઇએ. મારા હાથની વાત નથી. "

ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તો પહેલેથીજ કચેરીમાં ચાલી ગયા હતા. આ ત્રણે જણ વાત કરતા કરતા તેની પાસેના ઓરડામાં ગયા.

દારોગાની વાત સાંભળતાં દેવીદીનના ભવાં ચઢી આવ્યાં. તે બોલ્યો " દારોગાજી, મરદોની જબાન એકજ હોય છે. એટલું જ હું જાણું છુ તમારા હુકમથી હુ રૂપીયા લાવ્યો છુ. તમારે તમારો કોલ પૂરો કરવો જ પડશે કહીને ફરી જવું એ તો નીચ માણસોનુ કામ છે "

આટલાં કઠોર શબ્દો સાંભળતાં તો દારોગાએ ધુવા પુવા થઇ જવુ જોઇતુ હતુ પરંતુ અત્યારે તેમને જરાપણ માઠુ ન લાગ્યુ. તે હસતા હસતા બોલ્યા " ભાઇ, હવે ચાહેતો નીચ કહો, ચાહે દગાબાજ કહો, પરંતુ હુ એને છોડી શકતો નથી. આવા શિકાર કંઇ રોજ હાથ લાગતા નથી. કોલની ખાતર હુ કંઇ મારો શિકાર છોડી દેવાનો નથી. "

દારોગાના હસવાથી દેવીદીન વધુ ચીઢાયો. " તો તમે કહ્યુ કયાં મોઢે ? "

દારોગો. " આજ મોઢે કહ્યું હતું; પરંતુ મોઢુ હમેશાં એક સરખુ નથી રહેતું. આજ મુખથી જેમ ગાળ દઉ છું તેમ આજ મુખથી પ્રશંસા પણ કરૂં છું. "

દેવીદીન (ચીઢાઇને) " આ મૂછ મુંડાવી નાખો. "

દારોગો " ખુશીથી, મને મંજુર છે. મારી ઇચ્છા તો પહેલાંથી જ હતી, પરંતુ શરમનો માર્યો મુંડાવતો ન હતો. હવે તમે દિલ મજબુત કર્યું. "

દેવીદીન " હસો નહિ દારોગાજી, તમે હસો છો અને મારૂં લોહી ઉકળી જાય છે. મને જોઇએ તો જેલ કેમ ન મળે, પરંતુ હુ કેપ્ટન સાહેબને જરૂર કહી દઇશ છું તો એક ટકાનો આદમી, પણ આપની કૃપાથી મોટા મોટા અમલદારો સુધી પહોંચી શકુ છું "

દારોગો " અરે યાર, તો શું તુ સાચે

સાથ કેપ્ટન સાહેબ આગળ મારે માટે ફરિયાદ કરશે ?"

દેવીદીન સમજ્યો કે ધમકીની અસર થઇ. એટલે તે અકડાઇને બોલ્યો "જ્યારે તમે કોઇનુ સાંભળતા નથી, વાત કહીને ફરી જાય છો, ત્યારે બીજા પણ પોતાનાથી બનતું કરશે જ. મેમ સાહેબ તો રોજ દુકાન પર આવે છે."

દારોગો "જો, દેવીદીન, તે સાહેબ કે મેમ સાહેબ આગળ મારી જરા પણ ફરિયાદ કરી છે તો હુ સોગંદ ખાઇને કહું છુ કે તારૂં ઘર ખોદાવીને ફેંકી દઇશ."

દેવીદીન. "જે દિવસે મારૂ ઘર ખોદશો તે દિવસે આ પાઘડી અને ચપરાશ પણ નહિ રહેશે, હજૂર !"

દારોગો "ઠીક તો આપ તાળી આપશે શરત મારીએ છીએ"

દેવીદીન "પસ્તાશો હોં સરકાર, કહી દઉં છુ કે પસ્તાશો."

રમાનાથ હવે ધીરજ ન ધરી શક્યો. અત્યાર સુધી તે દેવીદીનના બબડવાનો તમાસો જોવા માટે બીવાડીના જેમ બની બેઠો હતો તે હવે બોલ્યો "દાદા, દારોગાજી તયને ચીઢવી રહ્યા છે. અમારી વચ્ચે એવી સલાહ થઇ ગઇ છે કે હું કંઇપણ આપ્યા લીધા વગર છૂટી જઇશ અને ઉપરથી નોકરી પણ મળશે. સાહેબે ચોક્કસ ખાત્રી આપી છે. મારે હવે અહીં જ રહેવું પડશે."

રસ્તો ભૂલેલા માણસની માફક દેવીદીને કહ્યું "એ કેવી વાત ભાઇ, શુ કહે છે ? શુ પોલીસવાળાઓની જાળમાં આવી ગયો ? એમાં કોઇને કોઇ જરૂર છૂપી ચાલ હશે."

રમાનાથે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યુ. "અરે બીજી કોઇ વાત નથી. એક મુકદ્દમામાં સાક્ષી આપવી પડશે."

દેવીદીને સંશયથી માથુ હલાવી કહ્યુ: "જુઠ્ઠો મુકદ્દમો હશે !"

રમાનાથ "નહિ, દાદા, તદ્દન સાચો મામલો છે મેં પહેલાંથી જ પૂછી લીધું છે."

દેવીદીનની શંકાનું નિવારણ ન થયું. તે બોલ્યો "હું એ બાબતમાં બીજુ કંઇ નથી કહી શકતો ભાઇ, પણ જરા સમજી વિચારીને કામ કરજે જો મારા રૂપીયાથી ડરતો હોય તો એટલુ સમજી લેજે કે જો દેવીદીને રૂપીયાની પરવા કરી હોત તો આજે તે લખપતી હોત આજ હાથોથી રોજના સો સો રૂપીયા કમાયો છું અને બધા ઉડાવી પણ દીધા છે. કયા મુકદ્દમામાં સાક્ષી આપવાની છે ? કંઇ માલમ પડયુ ?"

દારોગાજીએ રમાનાથને જવાબ દેવાની તકજ ન આપી કહ્યુ "પેલો ધાડવાળો મામલો છે તે જેમાં કેટલાક ગરીબ માણસોના જાન ગયા હતા ! એ ધાડપાડુઓએ આખા જીલ્લામાં ત્રાસ ત્રાસ વર્તાવ્યો છે. એટલે તેમના ડરનો માર્યો કોઇ માણસ સાક્ષી આપવા રાજી થતો નથી."

દેવીદીને ઉપેક્ષાના ભાવથી કહ્યું: "ઠીક, તો તું સાક્ષી બની ગયો, એમ વાત છે ! એમાં તો પોલીસ શિખવાડશે એટલુ તારે કહેવુ પડશે ભાઇ, હુ ટુંકી બુદ્ધિવાળો માણસ છુ આ વાતોનો મર્મ શુ જાણું ? પરંતુ મને મુખબિર (એપ્રુવર) બનવાનુ કહેવામાં આવે તો હુ નહિ બનુ; પછી ભલે મને કોઇ લાખ રૂપીયા આપે તો શુ થયું ? બહારના માણસને કોણ અપરાધી છે અને કોણ બીનગુન્હેગાર છે તેની શી ખબર ? બે ચાર અપરાધીઓની સાથે બે ચાર બીન અપરાધીઓ પણ જરૂર હશે !"

દારોગો. "હરગીજ નહિ, જેટલા માણસો પકડયા છે તેટલા પાકા ધાડ પાડુઓ છે"

દેવીદીનઃ "એ તો આપ કહો છો. અમને શી ખબર ?"

દારોગો. "અમે બીનગુન્હેગારોને શા માટે ફસાવીએ, તે તો કહો ?"

દેવીદીનઃ "એ બધુ ભોગવી ચૂકયો છુ, દારોગાજી ! આના કરતાં તો તમે એના પર કામ ચલાવો તેજ સારૂં છે. વર્ષ બે વર્ષની જેલ જ મળે ને ! એક અધર્મના દડમાંથી બચવા માટે બીનગુન્હેગારોનાં ખૂન તો માથે નહિ ચઢે ને ?"

રમાનાથે બીરૂતાથી કહ્યુ- "મેં ખૂબ વિચાર કર્યો છે, દાદાજી ! બધા કામળો જોયા છે. એમાં કોઇ બીનગુન્હેગાર નથી."

દેવીદીને ઉદાસ થઇને કહ્યું- "હરી, ભાઇ ! જાન પણ પ્યારો હોય છે !"

એટલું કહીને તે પાછળ ફરી ગયો. પોતાના મનોભાવો તે તેની આગળ સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી શકતો ન હતો

એકાએક તેને એક વાત યાદ આવી ગઇ. મોઢુ ફેરવીને તે બોલ્યો "તને થોડા રૂપીયા આપી જાઉં ?"

રમાનાથે સામુ પૂછ્યુઃ "શી જરૂર છે ?"

દારોગાઃ "આજથી એને અહીં રહેવુ પડશે."

દેવીદીને કર્કશ સ્વરે કહ્યુઃ "હા હજૂર, એટલું તો જાણુ છું એની ગરજ હશે, એટલે બગલો રહેવા મળશે, નોકર મળશે, મોટર મળશે, એ બધુ જાણુ છુ. કોઇ બહારનો માણસ એને મળવા નહિ પામે, તેમ એ પણ એકલો કયાંય જઇ આવી નહિ શકશે એ બધું ય જોઇ ચૂકયો છું"

એટલું કહેતાં દેવીદીન ઉતાવળે ડગ ભરતો ત્યાંથી ચાલી ગયા. કેમ જાણે ત્યાં તેનો શ્વાસ ઘેરાઇ રહ્યો ન હોય ! દારોગાએ તેને બૂમ મારી પરંતુ તેણે પાછા ફરીને જોયું પણ નહિ. તેના મુખ ઉપર પરાભૂત વેદના છવાઈ ગઈ હતી.

જગ્ગાએ પૂછ્યુ: "ભાઇ નથી આવતા ?"

દેવીદીને સડક તરફ જોઇને કહ્યુ: "ભાઇ હવે નહિ આવે જો પોતાનાં આપણાં ન થયાં તો પારકા તો પારકાંજ છે ને !"

તે ચાલી ગયો બુઢ્ઢી પણ પાછળ પાછળ ચાલી.

૯

રૂદનમાં કેટલો ઉલ્લાસ, કેટલી શાન્તિ, કેટલું બળ છે ! જે કદિ એકાંતમાં બેસીને, કોઇની સ્મૃતિમાં, કોઈનાં વિયોગમાં ધ્રુસકે ધ્રુસકે તેમજ અત્યંત ઉદાસ થઇને રડયો નથી, તે જીવનનાં એવાં સુખથી વંચિત છે કે જેને માટે હજારો હાસ્ય ન્યોછાવર છે. જેણે એ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેને જ એ મીઠી વેદનાનો આનન્દ પૂછો હાસ્ય બાદ મન ખિન્ન થઈ જાય છે, આત્મા ક્ષુબ્ધ થઇ જાય છે, જાણે આપણે થાકી ગયા હોઇએ, પરાભૂત થઇ ગયા હોઇયે. એમ લાગે છે રૂદનની પાછળ એક નવીન સ્ફૂર્તિ, એક નવીન જીવન, એક નવીન ઉત્સાહનો અનુભવ થાય છે.

'પ્રજામિત્ર' કાર્યાલયનો પત્ર, જાલપાને મળતાં તે વાંચી, તે રડી પડી એક હાથમાં પત્ર લઇ, બીજા હાથે બારણાની બારસાખ પકડી તે ખૂબ રડી શું વિચારીને તે રડી, તે કોણ કહી શકે ? કદાચ પોતાના ઉપાયની આ આશાતીત સફળતાએ તેના આત્માને વિહ્વલ બનાવી દીધો, કે આનન્દનાં પાણી ભર્યાં ઉંડાણે તેને પહોંચાડી દીધી કે ઉઘ્ણુ તાને પણ બરફમાં ફેરવી નાખતી ઉંચાઇ પર પહોંચાડી દીધી ! આજે છ મહિના પછી આ સુખસમાચાર મળ્યા. આટલા દિવસો સુધી તે છલકારી આશા અને કઠોર

ફુરાચાનું રમકડુ બની રહી હતી. આહ ! કેટલીવાર તેના મનમા તરંગ ઉઠ્યો હતો કે આ જીવનનો અંત કેમ ન લાવી દઉં ? જો મેં સાથેસાથ પ્રાણત્યાગ કર્યો હોત તો તેનુ દર્શન પણ ન પામત. પરંતુ એમનુ હૈયું કેટલું કઠોર છે ! ૭ મહિનાથી ત્યાં બેઠા છે, પણ એક પત્ર સરખોયે ન લખ્યો, ખબર સુદ્ધાં નહિ લીધી ! આખરે એમતો ન સમજી લીધુ હોય કે બહુ રડી રડીને મરી જશે એમણે મારી પરવા જ ક્યારે કરી છે ! દશ વીસ રૂપીયા તો માખુસ મિત્રો દોસ્તદારો માટે પણ ખર્ચી નાખે છે એ પ્રેમ નથી. પ્રેમ હૃદયની વસ્તુ છે, રૂપીયાની નહિ. જ્યાં સુધી રમાનાથનો કાંઇ પત્તો ન હતો, ત્યાં સુધી જાલપા બધોય દોષ પોતાને માથે ઓઢી લેતી હતી, પરંતુ આજે તેનો પત્તો લાગતાં જ તેનુ મન અકસ્માત કઠોર થઇ ગયું. તરેહ તરેહના વિચારો તેને આવવા લાગ્યા ત્યાં શું સમજીને બેસી રહ્યા હશે ? એને માટે ને કે ત્યાં તે સ્વાધીન છે, સ્વતંત્ર છે. કોઇનું આપેલુ નથી ખાતા ? આની જ રીતે જો હું કહ્યા વિના ચાલી જાત, તો તે મારી સાથે કેવો વર્તાવ કરત ? કદાચ તલવાર લઇને ગર્દનપર સવાર થઇ જાત અને જીંદગીભર મારું મુખ પણ ન જોત અને ત્યાં ઉભા ઉભાજ જાલપાએ મનમાં ને મનમાં હરિપાદોનું દફતર ખોલી નાંખ્યું.

પ્રત્યેક હિન્દુનું કર્તવ્ય

અસ્પૃશ્યતા હિંદુ ધર્મનું અંગ નથી, એટલુ જ નહિ પણ એ હિંદુ ધર્મમા પેસી ગયેલો સડો છે, વહેમ છે, પાપ છે; ને તેનુ નિવારણ કરવુ પ્રત્યેક હિંદુનો ધર્મ છે, તેનું પરમ કર્તવ્ય છે. તેથી જે તેને પાપ માને છે તે તેનુ પ્રાયશ્ચિત કરે, અને કંઇ નહિ તો પ્રાયશ્ચિત રૂપે પણ ધર્મ સમજીને સમજદાર હિંદુ પ્રત્યેક અસ્પૃશ્ય ગણાતા ભાઇ બેનને અપનાવે, તેનો હેતે સેવાભાવે સ્પર્શ કરે, સ્પર્શ કરી પોતાને પાવન થએલ માને, 'અસ્પૃશ્ય'ના દુઃખો દૂર કરે, વર્ષો થયાં તેમને કચરી નાખવામાં આવ્યા છે તેથી તેમનામા જે અજ્ઞાનાદિ દોષો પેસી ગયા છે તે ધીરજ પૂર્વક દૂર કરવામા તેમને મદદ કરે, અને આમ બીજા હિંદુને કરવા મનાવે, ફરી આ દૃષ્ટિએ અસ્પૃશ્યતાને નિવારતાં તેને દુર કરવામા જે ધાર્મિક કે રાજનૈતિક પરિણામો રહ્યા છે તેને નવધારી તુચ્છ ગણુરો

મહાત્મા ગાંધીજી

એટલામાં રમેશબાબૂએ બારણા આગળ બૂમ મારી· "ગોપી, ગોપી, જરા અહીં આવ" મુનશીજીએ પોતાના ઓરડામાં પડ્યાં પડ્યાં કરાહીને કહ્યુ· "કોણ છો, ભાઇ, ઓરડામાં આવો ! અરે ! આપ છો, રમેશબાબૂ ! બાબુજી હુ તો મરતો મરતો બચ્યો છું બસ એમ જ સમજો કે નવી જીંદગી મળી કોઇ આશા ન હતી ન કોઇ આગળ કે પાછળ બે છોકરા છે પરંતુ તેમને હું મરું કે જીવું તેની શી પરવા ? એની માને મારું મોઢું જોતાજ બ્હીક લાગે છે. બિચારી વહૂએ મારો જીવ બચાવ્યો તે ન હોત તો અત્યારે તો ચાલી ચૂક્યો હોત !"

રમેશબાબૂએ કૃત્રિમ સમવેદના બતાવતાં કહ્યુ "આપ આટલા બધા બીમાર ગયા અને મને ખબર સુદ્ધાં ન પડી. હું અહીં હોઉં છતાં આપને આટલુ દુઃખ પડ્યું ! વહૂએ પણ એક ચીઠ્ઠી ન લખી દીધી. રજા લેવી પડી હશે ?"

મુનશી "છુટ્ટીને માટે અરજી કરી હતી, પરંતુ મે ડાક્તરનું સર્ટિફિકેટ નહિ મોકલ્યું.

સોળ રૂપીયા કોને ઘરેથી લાઉં ? એક દિવસ સીવીલ સર્જનની પાસે ગયો; પરંતુ તેણે ચીઠ્ઠી લખી આપવા ના પાડી. આપ જાણો છો ને, ત્યાં ફિ લીધા વિના વાત પણ નથી થતી હું આવી રહ્યો અને અરજી મોકલી દીધી. પછી તે મંજુર થઇ કે નહિ તેની ખબર નથી. આવી ડાક્તરોની દાનત છે ! જુએ છે કે માણસ મરી રહ્યો છે છતાં બક્ષીસ મળ્યા વગર કલમ નહિ ઉઠાવે "

રમેશબાબૂએ ચિંતાતુર સ્વરે કહ્યું: " આ તો આપે ઘણી ખરાબ ખબર સંભળાવી. જો તમારી રજા નામંજુર થઇ તો શું થશે ? "

મુનશીએ માથું કૂટીને કહ્યુ: " થશે શું, ઘરે બેઠો રહીશ ! સાહેબ પૂછશે તો ચોકખુ કહીશ કે હું સર્જન પાસે ગયો હતો, તેણે રજા નહિ આપી. સરકારે એને નોકર શા માટે રાખ્યો છે ? નકામી, ખુરસીની શોભા વધારવા માટે ! મને કાઢી મૂકશે તો કબૂલ છે, પરંતુ સર્ટિફિકીટ તો નહિ આપુ. લુચ્ચા કયાંના ! આપને માટે પાન લાવનાર પણ કોઇ નથી. શું કરૂં ? "

રમેશે હસીને કહ્યું: " મારે માટે આપ ચિંતા ન કરો હું આજે પાન ખાવા નહિ પણ મીઠાઇ ખાવા આવ્યો છું (જાલપાને ખૂબ મારી) વહૂજી ! તમારે માટે આજે ખુશ ખબર લાવ્યો છું. મીઠાઇ મગાવો ! "

પાનની પેટી સામે રાખીને જાલપાએ કહ્યું: " પહેલાં એ ખબર સંભળાવો, કદાચ જે ખબરને આપ નવી સમજી રહ્યા છો તે પુરાણી પણ થઇ ગઈ હોય ! "

રમેશ. " શું વાત કરો છો ? રમાનાથનો પત્તો મળી ગયો; કલકત્તામાં છે "

જાલપા. " મને પહેલાં જ ખબર પડી ગઇ છે. "

મુનશીજી ઉતાવળા ઉઠી બેઠા, તેમનો તાવ જાણે કે ભાગીને ઉત્સુકતાની આડમાં જઇ છૂપાયો રમેશનો હાથ પકડી તે બોલ્યા: " ખબર પડી કે કલકત્તામાં છે ? કોઇ પત્ર આવ્યો હતો ? "

રમેશ: " પત્ર ન હતો. પોલીસની તપાસ હતી મેં કહી દીધુ કે તેની ઉપર કોઈ પ્રકારનો આરોપ નથી.તમને કયાંથી ખબર પડી, વહૂજી ? "

જાલપાએ પોતાની યોજના જણાવી. ' પ્રજામિત્ર ' કાર્યાલયનો પત્ર દેખાડયો. પત્રની સાથે રૂપીયાની રસીદ હતી. તેના પર રમાનાથના હસ્તાક્ષર હતા.

રમેશ " અક્ષર તો રમાનાથ બાબૂના જ છે, તદ્દન સાફ; એમાં દગો નહિં હોઇ શકે. માનું છું, વહૂજી ! વાહ શી યુક્તિ કાઢી છે ! અમારા બધાના કાન કાપી નાખ્યા ! કોઇને ન સૂઝયું. હવે જ્યારે વિચાર આવે છે ત્યારે લાગે છે કે ઘણી સહેલી વાત હતી. બચ્ચાને પકડીને ઘસડી લાવે, તે માટે કોઇ એ ત્યાં જવુ જોઇએ. "

આ વાતચીત ચાલી રહી હતી એટલમાં રતન આવી પહોંચી. જાલપા તેને દેખતાંજ ત્યાંથી ઉભી થઇ તેને ગળે લપટાઇ, બોલીઃ " બ્હેન, કલકત્તાથી પત્ર આવી ગયો. એ છે. "

રતનઃ " મારાં ગળાના સોગન ? "

જાલપા. " હા, સાચુ કહુ છું. કાગળ જોને ! "

રતન: " તો તું આજ જ ચાલી જા !"

જાલપાઃ " હુ પણ એજ વિચાર કર છુ તુ આવશે ? "

રતન· " હું આવવા તો તૈયાર છું. પરંતુ ઘર એકલું કોના પર છોડું ? બહેન, મને મણિરામ પર કાંઇક શકા પડવા લાગી છે એની દાનત સાફ લાગતી નથી બે કમા વીસહજાર રૂપીયાથી ઓછા ન હતા, બધા કોણ જાણે કયાં ઉડાવી દીધા કહે છે કે

ક્રિયા કર્મમાં ખર્ચાય ગયા. હિસાબ માંગુ છુ તો આંખો કાઢે છે ! દફતરની કુચી પણ પોતાની પાસે રાખી છે. માંગુ છુ તો વાત ઉડાવી દે છે મારી સાથે કાંઇ કાયદાનુ પગનુ સેતાની રમત રમી રહ્યો છે મને ભય એ લાગે છે કે હુ ત્યાં આવુ ને અહીં એ બધુ લઇને ચાલતી પકડે ! બંગલાના ગ્રાહક આવી રહ્યા છે હું પણ ગામમાં જઇને શાન્તિથી પડી રહુ, એમ ઇચ્છુ છુ બંગલો વેચાઇ જશે, તો સેંકડા રૂપીયા હાથ આવી જશે જો હુ નહિ રહુ તો કદાચ રૂપીયા મને જોવા પણ ન મળે. ગોપીને સાથે લઇને આજે જ ચાલી જા રૂપીયાની વ્યવસ્થા હુ કરીશ ”

જાલપા “ગોપીનાથ તો કદાચ નહિ આવી શકે દાદાના દવાદારૂ મટે પછી કોણ રહેશે ? ”

રતન “ હુ થોડી વાર અહીં બેસી રહ્યા કરીશ પણ તુ આજેજ જા બિચારો ત્યાં કોણ જાણે કેવી દશામાં હશે ! તો એજ નિશ્ચય કર્યોને ? ”

રતન મુનશીજીના ઓરડામાં ગઈ, એટલે રમેશ બાબૂ ઉઠીને ઉભા થયા અને બોલ્યા " આવો બહેન ! રમાનાથ બાબૂનો પત્તો તો મળી ગયો '

રતન " એમાં અર્ધો યશ મારો છે "

રમેશ " આપની જ સલાહથી તો થયુ હશે ! હવે તેને અહીં લાવવાની ફિકર કરવી જોઇએ ! "

રતન " જાલપા જઇને પકડી લાવે ! ગોપીને સાથે લેતી જાય ! આપને એમાં કાઇ વાંધો નથીને દાદાજી !,"

મુનશીજીને વાંધો તો હતોજ જો તેમનુ ચાલે તો આ વખતે બહારના પણ દશબાર માણસોને વધુ એકઠા કરે પછી ઘરના માણસો ચાલ્યા જાય તેથી કેમ વાંધો ન હોય ? પરંતુ સમસ્યા એવી આવી હતી કે તેઓ કાંઇ બોલી ન શક્યા.

કલકત્તાની સહેલનો આવો અવસર મળતાં ગોપી કેમ ખુશ ન થાય ? વિશ્વભર દિલમાં બળી રહ્યો હતો વિધાતાએ તેને નાનો ન બનાવ્યો હોત તો આજે તેના હક્ક ઉપર તરાપ ન પડત ! ગોપી વળી એવો કયો હુશિયાર છે ? જ્યાં જાય છે ત્યાં કોઈ ને કોઈ ચીજ ગુમાવી આવે છે હા, મારાથી મોટો છે એ હેતુ વિધાને તેને પસંદગી અપાવી છે

રાતના નવ વાગ્યે જાલપા જવાને તૈયાર થઇ માસુ-સમરાને પગે લાગી તેમના આશીર્વાદ લીધા વિશ્વભર રડી રહ્યો હતો તેને ગળે લગાવી, વ્હાલ કર્યું અને મોટરમાં બેઠી. રતન સ્ટેશન સુધી પહોંચાડવા આવી હતી

મોટર ચાલી એટલે જાલપાએ કહ્યુ ' બહેન, કલકત્તા તો બહુ મોટુ શહેર છે. ત્યાં કેવી રીતે પત્તો લાગશે ? ”

રતન " પહેલાં ' પ્રજામિત્ર ' કાર્યાલયમાં જવુ ત્યાંથી પત્તો લાગી જશે ગોપીબાબુ તો છે જ ને ! ”

જાલપા: “ ઉતરીશ ક્યાં ? ”

રતન " ધર્મશાળા છે નહિ, હોટલમાં રહેજે જો, રૂપીયાની જરૂર પડે તો મને તાર કરજે ગમે તેમ વ્યવસ્થા કરીને મોકલીશ બાબૂજી આવી જાય તો મારા પર ઘણો ઉપકાર થાય આ મણિભૂષણ તો મને તોબાહ તોબાહ કરી મૂકશે. "

જાલપા " હોટલવાળા બદમાશ તો નહિ હોયને ? "

રતન " કોઇ જરા પણ દુષ્ટતા કરે તો ઠોકર મારજે બસ, કાંઇ પણ પૂછતી નહિ ઠોકર મારીને પછી જ વાત કરવી (કમરમાંથી એક છરી કાઢીને) આ તારી પાસે રાખ કમરમાં છુપાવી રાખજે હુ જ્યારે

બહાર નીકળું છું ત્યારે આ મારી પાસે રાખી લઉં છું. એનાથી દિલ ઘણું મજબૂત રહે છે. જે મર્દ કોઇ સ્ત્રીને છેડે છે, તે પહેલા નંબરે તો કાયર, નીચ અને લંપટ છે, એટલુ સમજી લેવું. તારી છરીની ચમક અને તારો મિજાસ જોઇને જ તે કંપી ઉઠશે અને સીધો લપાઇને ભાગી જશે. પરંતુ એવો પ્રસંગ આવી પડે કે તારે છરીનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તેથી જરા પણ ખચકાઇશ નહિ. છરી લઇને તૂટી પડજે શું થશે ને શું નહિ, તેની કદિ ફિકર કરતી નહિ. જે થવાનું હશે તે થયા કરશે "

જાલપાએ છરી લઇ લીધી, પણ તે કાંઇ બોલી નહિ તેનું દિલ ભારી થઇ રહ્યું હતું. એટલી બધી વાતો વિચારવાની તેમજ પૂછવાની હતી કે તેના વિચારથી જ તેનું દિલ બેસી જતુ હતુ.

સ્ટેશન આવી ગયું. કુલીઓએ સામાન ઉતાર્યો. ગોપી ટિકીટ લઇ આવ્યો. જાલપા પાથરની મૂર્તિ માફક પ્લેટફોર્મ પર ઉભી રહી કેમ જાણે તે ચેતનાશૂન્ય થઇ ગઇ ન હોય ! કોઇ મોટી પરીક્ષા આપતાં પહેલાં આપણે મૂંગા થઇ જઇએ છીએ. આપણી બધીયે શક્તિ એ સગ્રામની તૈયારીમાં રોકાઇ જાય છે.

રતને ગોપીને કહ્યું: "હોશીયાર રહેજે"

ગોપી અહીં કેટલાયે મહિનાથી કસરત કરતો હતો. ચાલતો ત્યારે પણ મોઢું અને છાતી જોયા કરતો. નજરે જોનારને તો તે ગમે તેવો લાગે, પરંતુ તેની પોતાની નજરે તે કાંઇ બીજો જ થઇ ગયો હતો કદાચ તેને એવું આશ્ચર્ય થતું હશે કે તેને આવતો જોઇને લોકો રસ્તામાંથી કેમ હઠી નથી જતા, તેનાથી ભયભીત કેમ નથી થઇ જતા ! અક્કડ થઇને તે બોલ્યો: " કોઇ જરા પણ ચુચા કરશે તો માથુંજ ભાંગી નાખીશ. "

રતન હસી: " એ તો મને ખબર છે. સૂઇ ન જતો. "

ગોપી: " એક પલક પણ પાડું નહિ ને ! શી મગદૂર છે કે ઉંઘ આવે ! "

ગાડી આવી ગઇ ગોપીએ એક ડબ્બામાં પેસીને કબજો લીધો. જાલપાની આંખમાં આંસુ ભરાયાં તે બોલી: " બહેન, આશીર્વાદ દે, કે એમને લઇને સુખરૂપ પાછી આવું. "

આ સમયે તેનું દુર્બળ મન કોઇ આશ્રય, કોઇ સહારો, કોઇ બળ શોધી રહ્યું હતું અને આશીર્વાદ કે પ્રાર્થના સિવાય એ બળ તેને કોણ આપે ? બળ અને શાન્તિનો એજ અક્ષય ભંડાર છે, જે કોઇને નિરાશ નથી કરતો, જે સર્વની બાંહ પકડે છે. સર્વનો બેડો પર ઉતારે છે !

એન્જીનની સીટી વાગી. બન્ને સખીઓ ભેટી. જાલપા ગાડીમાં જઇ બેઠી.

રતને કહ્યું: " પહોંચતા સાથેજ કાગળ લખજે. "

જાલપાએ માથું હલાવ્યું.

" મારી જરૂર માલમ પડે તો તરત લખજે. સૌ કાંઇ છોડીને હું ચાલી આવીશ."

જાલપાએ માથું ધુણાવી દીધું.

" રસ્તામાં રડતી નહિ. "

જાલપા હસી પડી; ગાડી ઉપડી ચૂકી.

(અપૂર્ણ)

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

						૫
						+
					૫	
				૪		

ઉપરનાં ચોગઠામાં ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ એ આંકડાઓ એવી રીતે ગોઠવો કે, (આડા, ઉભા કે કર્ણરેખામાં) દરેક રીતે સરવાળો ૩૨ થાય. જે આંકડાઓ એમાં આપવામાં આવ્યા છે, તેજ—— લીટીમાં તે આંકડા સિવાય કોઈપણ લાઈનમાં એક આંકડો બે વખત ન આવવો જોઈએ.

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં-અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી-ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

સપ્ટેમ્બર માસનું પરિણામ

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છેઃ—

```
          ૪ ૦ ૯ ૮ ૭
          ૫ ૬ ૭ ૯ ૭
        -----------
        ૨ ૮ ૬ ૯ ૦ ૯
      ૩ ૬ ૮ ૮ ૮ ૩ ×
    ૨ ૮ ૬ ૯ ૦ ૯ × ×
  ૨ ૪ ૫ ૯ ૨ ૨ × × ×
૨ ૦ ૪ ૯ ૩ ૫ × × × ×
-------------------
૨ ૩ ૨ ૭ ૯ ૩ ૮ ૬ ૩ ૯
```

આ પ્રશ્નના કુલ ૪૬ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાં ૩૭ ખરા છે; ૩ ખોટા છે. અને બાકીના ૬ કાર્ડના નિયમનો તેમજ પહેલા નિયમનો ભંગ કરવા માટે હરિફાઈમાં દાખલ કર્યા નથી. કાર્ડના નિયમનો ભંગ કરનાર બહેનો જો ગ્રાહક ન હોય તો તેમણે સાદા કાર્ડ ઉપર જવાબ લખી, તેની સાથે પ્રવેશની ટીકીટો કવરમાં મોકલવી જોઈએ. ખરા જવાબો આપનાર બહેનોમાંથી **શ્રીમતી સવિતા પંડિત** (રંગુન)ને ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨ ' આપવામાં આવે છે. જો તેમણે ટપાલ ખર્ચના અઢી આના (રજીસ્ટર્ડથી જોઈતું હોય તો ત્રણ આના વધુ) મોકલી મંગાવી લેવું.

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનોઃ (૧) સવિતા પંડિત, (૨) આનંદલક્ષ્મી એંજીનીયર, (૩) સ્નેહલતા ત્રિવેદી, (૪) કુસુમતી શ્રોફ, (૫) દેવુંબહેન ચાવડા, (૬) લલિતા વકીલ, (૭) શાન્તાલક્ષ્મી, (૮) કનકમણી મહેતા, (૯) કપિલા ભટ્ટ, (૧૦) લલિતાગૌરી, (૧૧) સુશીલાગૌરી, (૧૨) સુરજ કાજી, (૧૩) સુમિત્રા પાઠકજી, (૧૪) લીલાવતી શાહ, (૧૫) લીલાવતી દલાલ (૧૬) ચન્દ્રાવતી દવે, (૧૭) કાશીબહેન પટેલ, (૧૮) મુક્તાગૌરી અઢીઆ, (૧૯) મણિલક્ષ્મી, (૨૦) મુક્તાગૌરી દલાલ, (૨૧) હીરાબહેન મોદી, (૨૨) નાનુબાઈ આમર, (૨૩) કુસુમ, (૨૪) લક્ષ્મીબહેન, (૨૫) ચંદનબહેન પારેખ, (૨૬) લલિતાબહેન ગજ્જર, (૨૭) શાન્તાબહેન પરીખ, (૨૮) કમળા, (૨૯) વીમળાબહેન શાહ, (૩૦) મણીબહેન વેદાંત, (૩૧) પદ્માવતી લાલાજી, (૩૨) નર્મ‍દા ગિરિજાશંકર, (૩૩) શાંતાબાઈ છબીલદાસ, (૩૪) કુંજલતા હીરાભાઈ, (૩૫ મંગળાબહેન સંઘવી, (૩૬) જાસુદ અને (૩૭) વિદ્યાગૌરી

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઈ બહેનો ઉખાણાની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કૂપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

સમાલોચના

હિતોપદેશની વાર્તાઓ: ભાગ ૧ લો અને ભાગ ૨ જો લેખક શ્રી ચન્દ્રશંકર મણીશંકર ભટ્ટ મૂલ્ય દરેકનું ૭ આના

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાનમાળાના પુષ્પ ૬૧ અને ૬૨ તરીકે પ્રગટ થયેલાં આ બે પુસ્તકો બાલમાનસના અભ્યાસી અને બાલસાહિત્યના જાણીતા લેખક ભાઈ ચન્દ્રશંકરને હાથે લખાયાં છે આ માસિકના બાલવિભાગના અને 'બાલોદ્યાન'ના તંત્રી તરીકે તેમજ લાંબા સમય સુધી " બાલમિત્ર "ના તંત્રી તરીકે એ ભાઈએ ગુજરાતના બાલસાહિત્યની સુંદર સેવા કરી છે, અને બાળકો હોંસે હોંસે વાંચે એવાં અનેક પુસ્તકો તેમણે અત્યાર પહેલાં લખ્યાં છે મૂર્ખ રાજકુમારોને ડાહ્યા બનાવે એવી મૂળ સંસ્કૃત "હિતોપદેશ"ની આ વાર્તાઓ ભાઈ ચન્દ્રશંકરે એવી સરળ અને સાદી ભાષામાં અહિં ઉતારી છે કે આ પુસ્તકો બાળકોને અત્યંત પ્રિય થઈ પડશે અને જ્ઞાન સાથે આનંદ આપશે પોતાના બાળકોના જ્ઞાન—આનંદ વધારવા ઇચ્છતા માબાપો આ પુસ્તકો જરૂર પહેલી તકે વસાવી લેશે

સુધન્વા: લેખક: શ્રી મંજુલાલ ર. મજમુંદાર મૂલ્ય ૭ આના

ઉપરોક્ત ગ્રન્થમાળાનું આ પુસ્તક ૬૩ મું પુષ્પ છે એના લેખક શ્રી મંજુલાલ મજમુદારની ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા જાણીતી છે. ખાસ કરીને પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધનમાં એમણે સારો હિસ્સો આપ્યો છે આ પુસ્તકમાં મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વમાં આવતી જાણીતી ભક્ત સુધન્વાની કથા તેમણે સરળ ભાષામાં ઉતારી છે આ પુસ્તકનું વિશિષ્ટ અંગ એ છે કે લેખકે એમાં પ્રેમલક્ષણા સુધન્વા આખ્યાનમાંથી ઉતારા આપી—ખાસ બાળકને તેની સાથે એકાદ બે વાર્તાને અત્યંત રસમય બનાવી છે બાળકોના માનસ પર વાર્તા બહુ સહેલાઇથી અસર કરી શકે છે અને તે કારણે આ વાર્તાઓ બાલ મગજ ઉપર સહેલાઇથી છાપ પાડશે અર્વાચીન સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ કવિઓની કૃતિઓ બાળકોને રૂચે એવા સ્વરૂપમાં ઉતારવામાં આવે છે આ માળાના સંચાલકોએ ગુજરાતી બાલસાહિત્યની વૃદ્ધિ માટે એ માર્ગ સ્વીકાર્યો છે તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે

સતી: લેખક શ્રી મૂળજી આશારામ ભગત, મૂલ્ય ૭ આના

આ પુસ્તક ઉપરોક્ત માળાનું ૬૪ મું પુસ્તક છે કૈલાસપતિ ભગવાન શંકર દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી " સતી "ને પરણ્યા હતા પિતાના ઘરનો વૈભવ ભૂલી સતી યોગી પતિ સાથે યોગિની બન્યાં દક્ષને પોતાના વૈભવનું અભિમાન હતું તે શંકરની નિંદા કરતો અને પોતાને ઘેર મહાયજ્ઞ માંડ્યો તેમાં શંકર અને સતીને તેડયાં નહિ. વણનોતર્યાં સતી ગયાં પણ ત્યાં પતિની નિંદા સાંભળી એમણે દેહત્યાગ કર્યો સતી પાછાં હિમાચલને ત્યાં પાર્વતી રૂપે અવતર્યાં અને મહાદેવને વર્યાં આ પૌરાણિક કથાને લેખકે બાળકોના ઉપયોગ માટે સરળ ભાષામાં આ પુસ્તકમાં ઉતારી છે. પતિના માનને ખાતર સતીએ આપેલા બલિદાનને લીધે પતિ પ્રેમને વશ થઇ જે સ્ત્રી પતિ પાછળ દેહત્યાગ કરતી તે પણ ' સતી ' કહેવાતી. પાછળથી પરાણે ' સતી ' થવાનો રીવાજ પડ્યો હતો, જે રાજ્યસત્તાએ બંધ કરાવ્યો. એમ છતાં હજી અનેક સ્ત્રીઓ પતિ પાછળ દેહત્યાગ કર્યાના દાખલા મળે છે આપણા ધાર્મિક ગ્રંથોનું સાહિત્ય આ પ્રકારે બાળકો માટે સુલભ કરવા માટે ગ્રન્થમાળાના સંચાલકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વેઠનો બદલો: લેખક- શ્રી. રામભાઈ પાઠક.

નવાં વરસો લેખકઃ શ્રી ગિજુભાઇ. પ્રકાશકઃ શ્રી. દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર, ભાવનગર મૂલ્યઃ દરેકનું દોઢ આનો

બાલસાહિત્યમા શ્રી ગિજુભાઇનું નામ જાણીતુ છે. હવે તો દરેક ગુજરાતી બાળક એમને ઓળખે છે. એમની દેખરેખ હેઠળ પ્રકટ થતા બાલસાહિત્ય ગુચ્છના આ નંબર ૧૦ ને ૧૧ ના બે પુસ્તકો આગલા પુસ્તકો જેવાં જ ઉપયોગી, આનંદદાયક અને જ્ઞાનપ્રદ નીવડશે. પ્હેલા પુસ્તકમા શ્રી પાઠકે ગામડામાં વેઠનો ત્રાસ કેટલો છે તેનો તાદૃશ ચિતાર આપ્યો છે. ગામડાની ગરીબ પ્રજા એ વેઠના ભાર નીચે કચરાઇ રહી છે. લાગણીહિન અમલદારો પોતાની સ્થિતિનો દુરૂપયોગ કરી પ્રજાને રંજાડે છે રક્ષક થવાને બદલે ભક્ષક બને છે શ્રી સોમાલાલનુ ચિત્ર આ ત્રાસને મૂર્તિમંત કરે છે શ્રી ગિજુભાઇ " નવાં વરસો " દ્વારા બીજા પુસ્તકમાં પ્રાણીશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ધર્મ આદિ અનેકવિધ વિષયોનું જ્ઞાન બાળકોને સહેલાઇથી કેમ આપી શકાય તેનો નુસ્ખો બતાવે છે.

આગળ વધો' ત્રીજી ચોપડીઃ લેખક' શ્રી ગિજુભાઇ મુલ્યઃ બે આના પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે.

અક્ષરજ્ઞાન યોજના આજે તો આખા ગુજરાતમાં જાણીતી થઇ છે. મરાઠીમાં પણ એનું અનુકરણ થયુ છે એ યોજનાને અંગે આ પુસ્તકની રચના થઈ છે. યોજનાને અપૂર્વ સફળતા મળી છે અને એના આશ્રયે અભ્યાસ કરનારાના વાચનનો વિકાસ કરવા આ પુસ્તક લખાયું છે. નાના નાના સરળ પાઠ દ્વારા ગ્રામ્ય જીવનની અનેક રીતે એમાં ઝાંખી થાય છે છેલ્લો પાઠ " ગામની નિશાળ " યુવાન દંપતીઓને માર્ગદર્શક થઇ પડશે દેશની સેવા કરવા ઇચ્છનાર દંપતી એક એક ગામડુ લઇને બેસી જાય તો દેશના જીવનમા જલદી પલટો આણી શકાય હિંદની ૮૦ ટકા ઉપર પ્રજા ગામડામાં વસે છે એ પ્રજાનું જીવન ઉન્નત કરવા આપણા બત્રીશ લક્ષણા યુવક યુવતીઓ પોતાના સ્વાર્થ અને વૈભવ-વાસનાના બલિદાન આપશે તો જ હિંદ પોતાના પ્રાચીન દિવસો પાછા લેઈ શકશે

બાળ નેપોલિયન' લેખક' શ્રી ચન્દ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટ, પ્રકાશકઃ મેસર્સ સી. જમનાદાસની કંપની, બુકસેલર્સ, મુબાઇ, ૨ મૂલ્યઃ બાર આના.

"બાલોદ્યાન" અને " ગુણસુન્દરી બાલવિભાગ "ના તંત્રી ભાઇ ચન્દ્રશંકર આ પુસ્તકથી બાલ સાહિત્યમા નવો ચીલો પાડે છે યૂરોપના મહાન વીર નેપોલીઅનના જીવનમાંથી બાલયોગ્ય પ્રસંગો તારવી બાળકોને રૂચે એવી સરળ શૈલિમા અને સાદી ભાષામા તેમણે આ પુસ્તકમા આપ્યા છે આ પુસ્તકની 'ઓળખાણ' આપતા શ્રી. ગિજુભાઇ સાચુ કહે છે કે " ચરિત્રવાચન બાલ્યકાળમા જે અસર કરી જાય છે તે બીજે કાળે ભાગ્યે જ કરે છે વીર બાળકોને, દયાળુ બાલકોને, દેશપ્રેમી બાલકોને નેપોલિયનનું ચરિત્ર સ્હેજે પ્રેરશે અને તેમનામાં રહેલા તે તત્ત્વોને વિકસવાની મદદ કરશે. અને તમામ બાલકો નેપોલિયનને એક અથવા બીજી રીતે વધાવી લેશે. " શ્રી ગિજુભાઇની સાથે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતી બાલસાહિત્યમા આવા ચરિત્ર ગ્રંથોની જે ખોટ છે તે પૂરવા લેખકો અને પ્રકાશકો સહકાર સાધે.

જાતકકથા. ભાગ ૧ લોઃ અનુવાદક શ્રી દેવદત્ત નારાયણ ટિળક. મૂલ્યઃ આઠ આના.

ભાઇ ચન્દ્રશંકર ભટ્ટે જાતક કથાઓ—ભગવાન ગૌતમબુદ્ધના આગલા જન્મોની કથાઓ બાળકો માટે સરળ ગુજરાતીમાં ઉતારી છે. આ પુસ્તક ભાઇ ચન્દ્રશંકરના મુળ પુસ્તકનો મરાઠી અનુવાદ છે અને દક્ષિણી બાળકો માટે તે છપાયુ છે શ્રી. ટિળકની ભાષા સાદી અને સરળ હોઈ મુળની ખુબીઓ જાળવી શકે છે અમને આશા છે કે મહારાષ્ટ્રના બાળકોને આ પુસ્તક ઘણુ ઉપયોગી થશે.

મધુપ'સીઃ લેખકઃ શ્રી રમણીક કીશનલાલ મ્હેતા. મૂલ્ય' ચાર આના

શ્રી મ્હેતાએ રચેલા રાસ—ગીતોનો આ સંગ્રહ આપણા સાહિત્યના રાસ-સંગ્રહના પુસ્તકોમા સારો ઉમેરો કરે છે ગુજરાતના જે ગણ્યા ગાંઠ્યા સારા રાસ-લેખકો છે તેમાં શ્રી મ્હેતા પણ એક

છે અને આ પુસ્તકમાંના કેટલાક સામયિક પત્રોમાં અત્યાર પહેલાં પ્રકટ થઇ ગયા છે આ માસિકના વાચકોને પણ એમાંથી સારો લાભ મળી ચૂક્યો છે એમના કેટલાક રાસ તો બ્હેનોમાં અત્યંત લોકપ્રિય થયા છે, નવરાત્ર પ્રસંગે ગવાતા સાંભળ્યા છે પુસ્તકકારે એ સર્વ રાસનો સંગ્રહ ગુજરાતની બ્હેનો જરૂર આવકારદાયક લેખશે.

શિરીષ લેખક : શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઇ, પ્રકાશક : શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ, નરશુવન, રાવપુરા, વડોદરા મૂલ્ય રૂ. ૨–૮–૦

ગુજરાતમાં સામાજીક નવલકથાઓ લખવા માટે સ્વ. રણજીતરામ સ્મારક સુવર્ણચંદ્રક મેળવીને કીર્તિકળશ પામેલા શ્રી રમણલાલની આ નવલકથાની બીજી આવૃત્તિ ગુજરાત જરૂર સહર્ષ આવકારશે. ‘ શિરીષ ’ વાચતાની સાથેજ અમને પહેલો પ્રશ્ન એ થયો છે કે આ નવલકથાના બે મુખ્ય પાત્રો ‘ શિરીષ ’ અને ‘ સોહિણી ’મા કોણ ચઢે ? કેટલાક પ્રસંગોમા એમ લાગી જાય છે કે ‘શિરીષ’ ચઢી જાય છે, તો કેટલીકવાર ‘સોહિણી’નુ પ્રભુત્વ હોવાનું સહેજે માલમ પડે છે અને એકંદરે આ નવલકથામાં ‘ સોહિણી ’નુ પાત્રાલેખન સર્વોત્તમ અને કળાની દૃષ્ટિએ પણ અમને ચઢીઆતુ લાગ્યુ છે ‘ સોહિણી ’માં શ્રી રમણલાલે ‘ નૂતન સ્ત્રી ’ New Womanનુ સચોટ દિગ્દર્શન કરાવ્યુ છે અને ‘ સોહિણી ’ જેવી ગુજરાતણોની કલ્પના એમના મનમાં રમતી હોય એમ સહેજે લાગી આવે છે ડાક્તર સુકુમાર, ચિત્રકાર વિભાકર અને લક્ષ્મીના પાત્રો પણ એક એક આદર્શ રજુ કરે છે અને નાનકડી સુધાને પણ નવલકથા વાંચનાર ભૂલી શકે એમ નથી તેમાયે વિભાકરની સગીબહેન કાન્તા–લક્ષ્મીનો જ્યારે પરિચય થાય છે ત્યારે સુધા વિભાકરને પ્રશ્ન પૂછે છે, “બા ! હું તનારી બહેન મરી ગઇ ખરૂં ?” એ પ્રસંગની સ્વાભાવિક કરૂણતા વાચકના ઉપર ઘણી અસર કરે છે આ ઉપરાંત શિરીષના પિતા ધર્મપાળનુ ચારિત્ર નિરૂપણ. કનક, મુરલીધર અને બ્રિજમોહનનાં પાત્રો તેમજ ધર્મપાળના સ્વામીનીષ્ઠ મુનીમને ભૂલી શકાય એમ નથી ગુજરાતનાં સૌન્દર્ય અને યોગ આલેખવાની શ્રી રમણલાલની ભાવના વિશેષ અને વિશેષ ઉજ્જ્વળ રીતે પોષાય એવી આશા દર્શાવી અમે સારાંપરગ મુક્ત આ નવલકથાને સત્કારીએ છીએ.

ઘરદીવડી . લેખક શ્રી. યશવંત પંડયા: સોલ એજન્ટ: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ કિંમત આઠ આના.

ગુજરાતના સફળ નાટિકા લેખકોમા ભાઇ યશવંત પંડયાનુ સ્થાન હવે ચોક્કસ થઇ ચૂક્યું છે આમાં ઘરદીવડી, સાકરનો શોધનારો, ડોલતા ડુંગર અને માડીજાયા એ ચાર નાટિકાઓ સંગ્રહાઇ છે આમાંની છેલ્લી ‘ માડીજાયાં ’ અમે ‘ કુમાર ’ ના શતાંકમાં વાચી ત્યારથી જ તેણે એવી સુંદર અને સચોટ છાપ પાડી છે કે આ સંગ્રહમાંની બીજી નાટિકાઓ , એની હરોળમા આવતી હોવા છતા, ‘ માડીજાયા ’ આ સંગ્રહની જ નહિ પણ શ્રી યશવંતની બીજી ઘણી નાટિકાઓમાં પણ પહેલો ઉપલો નંબર લઇ જાય એવી લાગી,છે. ‘ માડીજાયા ’મા અનાથ બાલકોની, અને અનાથાશ્રમની સખ્તાઇની જે વાસ્તવિકતા જણાય છે તે ભાઇ યશવંતનાં ઉંડા નિરીક્ષણનું પરિણામ દર્શાવે છે ‘ઘરદીવડી’માં માતાવિહોણા ભાઇબહેનના ઉંડા નિર્મળ પ્રેમની છાયા ફરણ છે અને ‘સાકરનો શોધનારો ’ બાળમાનસને બાળકની જીજ્ઞાસાને, ચૂરી નાખનારા પિતાને જાગૃત કરવાનો સફળ પ્રયત્ન છે ‘ ડોલતા ડુંગર ’માં કવિત્વભરી ભાવના આલેખાઇ છે આ નાટિકાઓ ભજવવા યોગ્ય છે અને વાર્ષિકોત્સવોમા કે અન્ય પ્રસંગોએ એ નાટિકાઓ સફળતાથી ભજવાય એવી કલાત્મક એની લખાવટ છે ભાઇ યશવંતને આ કૃતિ માટે અભિનંદન આપ્યા વિના અમે રહી શકતા નથી.

નારાયણી અને બીજાં નાટકો લેખક. શ્રી શશિવદન મહેતા, સમરસેટ સ્ટ્રીટ, કેમ્પ, કરાંચી. મૂલ્ય આઠ આના.

નાટિકાઓ સંબંધિ અને ભાઇ શશિવદન મહેતાની કલા પરત્વે વિદ્વત્તાભરી પ્રસ્તાવના લખતા શ્રી ડોલતરાય માંકડે ભાઇ શશિવદન મહેતા એજ શ્રી ઇન્દુલાલ યાધી એમ જણાવી દીધુ છે પણ આમ જુદાં જુદાં ઘણાં તખલ્લુસો રાખવાની વાચકો ભુલાવામાં પડે છે એટલે હવે એ પદ્ધતિ ભાઇ ઇન્દુલાલ દુર કરે એવી અમારી વિનંતિ છે

આ સંગ્રહમાં અપંગ માનવતા, નારાયણી, અને ગોપીબાલા એ ત્રણ નાટિકાઓ છે. એમાંની 'નારાયણી' અમારાપર સૌથી વધુ છાપ પાડી શકી છે. 'નારાયણી' ચારિત્ર્ય અને શીલ વડે ગંભીર અને પવિત્ર ત્યાગ મૂર્તિ સમી ઉચિત રીતે આલેખાઇ છે માનવ જીવનના ઉંડા અભ્યાસને પરિણામે ' અપંગ માનવતા ' આલેખવાનો પ્રયત્ન સફળ થયો છે બકુલેશ નંદુ એની વિનયશીલતા અને ત્યાગવૃત્તિને પરિણામે સારી છાપ પાડે છે. અને 'ગોપીબાળા ' મા ઉમાનો ' જગતને ઉદ્ધારવાનો નિશ્ચય અને તેમાથી પરિણમતી કાર્ય પરાયણતા ' હૃદય સ્પર્શે એવાં છે ભાઇ શશિવદને ત્રણે નાટિકાઓમા " દરેક પાત્રનો એવો કોઇ વિશિષ્ટ ગુણ પકડીને તેને " ખીલવ્યો છે ' ભાઇ શશીવદનની કલામાં ધ્વનિ છે સારી પેઠે છે તે એટલે સુધી કે કોઇ વખતે તેમની કલામા અતિધ્વનિનો આક્ષેપ મૂકવો પડે' એમ શ્રી ડોલરરાય માંકડ કહે છે તે સાચુ છે છતા એટલુ કહેવું પડે છે કે આ નાટિકાઓ દૃશ્ય કરતાં શ્રાવ્ય વધારે છે. દૃશ્ય નાટિકાઓ તરીકે આ સફળ નહિ થાય એવો અમને ભય રહે છે. શ્રી 'શશિવદનની કલાનો આ પ્રથમ આવિર્ભાવ ' ગુજરાતમાં આવકાર પામશે એમાં શક નથી

પ્રણયકાવ્યોઃ પ્રયોજક શ્રી રમણલાલ નરહરિલાલ વકીલ બી એ માઉન્ટ પ્લેઝન્ટ, અંધેરી; કિમ્મત દોઢ રૂપીયો

પુસ્તકના નામ ઉપરથી જ એમાં પ્રણયના કાવ્યો છે એનું સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે અને એની પ્રસ્તાવના વાંચતાં લેખકનાં મંતવ્યો, અલ્પતા અને અનઆવડો સમજી શકાય છે લેખક પોતે સ્વીકારે છે કે " આમાના કેટલાંક કાવ્યો મને સંતોષતાં નથી; કવિત્વની કસોટીએ ચઢાવતા એ અધુરાં-ઉણપભરેલાં છે, એ હું જાતેજ સ્વીકારી લઉં છું. પરંતુ પ્રત્યેક કાવ્યમા પ્રણયજીવનના અનુભવ, ભાવ વિચાર કે તરંગ છે એટલે એ કાવ્યોનો નાશ કરી પ્રણયજીવનનું એકાદ પણ-અપૂર્ણ, ઝાંખું છતા જીવન્ત-પાનું ફાડી નાખવા હૃદય ના પાડે છે. " લેખકનુ આ દૃષ્ટિબિંદુ જાણ્યા પછી, આ સંગ્રહમાં કેટલેક ઠેકાણે રહેલી કચાશ તરફ આંગળી ચીંધવાની અવલોકનકારની ફરજ છે. પ્રણયનો વિષય એટલો બધો લોકપ્રિય છે કે હવે એમાં નવું કાંઇ કહેવા જેવુ રહ્યુ નથી. છતાં શ્રી. રમણ વકીલે આમાં સારી સફળતા મેળવી છે. વિષયનુ મર્યાદિત ક્ષેત્ર હોઇ, એમાં એકને એક વાત જુદા સ્વરૂપમાં વારવાર કહેવા જેવું કેટલીકવાર બને છે અને એમના આ પ્રથમ પ્રયાસમા સામાન્ય રીતે કદાચ હેય એ સંભવિત છે ચૌદ પંક્તિના ગમે તે છંદમાં રચાયલાં કાવ્યોને એમણે સોનેટ કહ્યા છે. પરંતુ દરેક છંદ સાથે સોનેટનુ નામ જોડવામાં અમને તો કાંઇ અર્થ લાગતો નથી સોનેટ કાવ્ય પ્રકારની રચનામાં એમને સફળતા મળી છે આ આખાય સંગ્રહમાં અમને ૩૪ મા પૃષ્ઠ પરનું 'સૌભાગ્ય' કાવ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ લાગ્યુ છે એમાં રહેલી કરુણ ભાવના કોઇને પણ આર્દ્ર કર્યા વિના નહિ રહે. એ કાવ્યનાં ટીપ્પણમા લેખકે લખ્યુ છેઃ " મનોરંજન નામના મરાઠી માસિકમા વાંચેલા એક કાવ્યનો આ સ્વતંત્ર અનુવાદ છે. મૂળ કરતાં અનુવાદ સુન્દર છે એમ એક મિત્રે કહેલુ-હું પણ એમ માનુ છુ ખરો. " આવી ટીપ્પણ કરવા કરતાં જો લેખકે એ મૂળ મરાઠી કવિતાને જ ટીપ્પણમા ઉતારી હોત અને તેની સાથે આ કૃતિને સરખાવવાની વિવેચકોને તક આપી હેત તો ટીપ્પણમા લાવવા જતા આત્મ પ્રશસ્તિનો જે અતિરેક થઈ ગયો છે તે ન થાત ગુજરાતમાં કવિતા સાહિત્યમા આ સંગ્રહથી એક યુવાન કવિનો પ્રવેશ થતો જોઇ અમને આનંદ થાય છે.

પ્રતાપ. દીપોત્સવી અંકઃ તંત્રીઃ શ્રી કાલિદાસ શેલત, કણપીઠ, સુરત કિંમત ૦-૮-૦

' પ્રતાપ 'ના આ વર્ષના દીવાળી અંકમાં ગુજરાતભરના સારા સારા લેખકોના, રાસ, લેખો, વાર્તાઓ વગેરે છે. શ્રીમતી ચંદ્રિકા પાઠકજી, શ્રીમતી જયમનગૌરી પાઠકજી અને સૌ. ઉર્મિલા પારેખ એ ત્રણ બહેનોનો ફોટો જોઇને અમે આનંદ પામ્યા છે અંકમાં વાચનયોગ્ય ઘણી સારી લેખાવલિઓ પ્રકટ કરવા માટે તંત્રીશ્રીને અભિનંદન ઘટે છે.

' ગુજરાતી ' દીપોત્સવી અંકઃ તંત્રી રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઇ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઇ ૧.

' ગુજરાતી ' સાપ્તાહિકનો આ ૨૭ મો

દીપોત્સવી અંક દર વર્ષની માફક આ વરસે પણ સાહિત્યનાં જુદાં જુદાં અંગો ઉપરના વિવિધ લખાણોથી ભરપૂર છે વાર્તા, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન, હાસ્ય, પ્રાચીન સાહિત્ય વગેરે સબંધી લેખો ખાસ અવલોકવા જેવા છે કાવ્યોમાં પણ વિવિધતા લાવવા ઠીક પ્રયાસ થયો છે. આ અંકમા અગાઉના કોઇ પણ અંક કરતાં ચિત્રો વધુ પ્રમાણમાં આપવામા આવ્યાં છે, તે સામાન્ય વાચકની પસંદગી પામ્યા વગર રહેશે નહિ ચિત્રોનો મોટો ભાગ માહિતીદર્શક તેમજ ભાવપૂર્ણ છે. આ અંક ઉપરથી અને તેનાં લખાણો ઉપરથી જાણી શકાય છે કે ગુજરાતી માત્ર જૂનું સાહિત્ય કે જુની ઢબિનું સાહિત્ય પીરસે છે એ માન્યતા આધાર વગરની છે રશિયા સબંધી બે લેખો અને સામયિક ચિત્રો તેના ઉદાહરણ રૂપે ગણાવી શકાય

સુવક' ત્યાગમૂર્તિ' અંક તંત્રી' શ્રી ચુનીલાલ પુ શાહ, કિંમત આઠ આના

વિધવાઓને મહાત્મા ગાંધીજીએ ત્યાગમૂર્તિનું બિરૂદ ઘણી ઉચિત રીતે આપેલ છે અને તેથી વિધવાઓ સબધી અનેક માહિતીપૂર્ણ અને વાચન યોગ્ય અંકનુ નામ ત્યાગમૂર્તિ અંક આપવામા તંત્રીએ ઔચિત્ય જાળવ્યુ છે આપણા સમાજમા વિધવાઓની દશાનો ચિતાર આપતા લેખો, વાર્તાઓ હૃદય ભેદક છે આખોયે અંક સમાજની ગભીર વિચારણા માગી લે છે ' સુવક ' ના તંત્રીને આવો અંક કાઢવા માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

સ્ત્રીશક્તિના ગૃહવ્યવસ્થા અંકમાં ગુજરાતની બહેનોને ઉપયોગી થાય એવા ઘણા લેખો છે તેમાય તુળસીના કુડાની મહત્તા દર્શાવનારો, બાળને વઢતાં, ઘર ખર્ચના હિસાબ રાખવા સબંધને, રસોડાંની ચોખ્ખાઇ દર્શાવતા એ લેખો ઘણા સારા છે. અમેરિકામા ગૃહવ્યવસ્થા કેવી છે તે દર્શાવનારો લેખ પણ માહિતીપૂર્ણ છે પૂંઠા ઉપરનુ ચિત્ર જરાય શોભતુ નથી. ચિત્રકાર આકૃતિઓ સારી દોરી શક્યા નથી અને એ છાપવામા શાહીનો મેળ નથી જામ્યો. ફ્રંટિસ્પિસ ... અંબિકા ધુરંધરનુ ચિત્ર સારૂ છે.

પાટીદાર' તંત્રી શ્રીમતી વિમળાબહેન પટેલ, પાટીદાર મન્દિર, આણંદ.

જ્ઞાતિ માસિકોનાં આગળ પડતુ સ્થાન ધરાવનાર ' પાટીદાર 'નું તંત્ર હાલમાં શ્રી નરસિંહભાઈની ગિરફતારીને અંગે તેમનાં પુત્રી શ્રીમતી વિમળાબહેનના હાથમાં છે ગઇ લડત વખતે પણ શ્રી. નરસિંહભાઇના જેલગમન દરમ્યાન તેમણે કુશળતાથી તંત્ર ચલાવ્યુ હતુ 'પાટીદાર' માં જ્ઞાતીય પ્રશ્નોની ચર્ચા વિશદ રીતે થાય છે અને ઉદ્દામ વિચારનું એ પ્રેરક છે શ્રી નરસિંહભાઇ જેવા વિદ્વાનને હાથે તાલીમ પામેલા તેમના પુત્રી પત્રકારત્વમા યશ પામો એવી અમે અભ્યર્થના કરીએ છીએ.

ભીલ સેવામંડળ દાહોદ, નો ૯ મો વાર્ષિક હેવાલ હિન્દભરમા જાણીતા થયેલા સુપ્રસિદ્ધ દલિતસેવક શ્રી. ઠક્કરબાપાની સેવાનું ચિરંજીવ ફળ તે આ સસ્થા છે ભીલ જેવી અત્યંત પછાત કોમમાં તેમણે આ સંસ્થા દ્વારા જે સેવા કરી છે તે તેમની પ્રવૃત્તિનું શુભ પરિણામ છે આ મંડળને આર્થિક સહાયની ઘણી જરૂર રહે છે તે પૂરી કરવી એ ગુજરાતનાં ધનિક ભાઇ બહેનોનું કર્તવ્ય છે

સ્વીકાર' (૧) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશનો દીપોત્સવી અંક; (૨) શ્રી કમનસવરી સૂતિકાગૃહ, મુબાઇનો સાતમો વાર્ષિક હેવાલ (૩) શ્રી નડિયાદ ખડાયતા શ્રી ઉદ્યોગશાળાનો ૧૯ માસનો રીપોર્ટ.

પ્રગતિમાન મહિલા જગત્

વિવિધ મહિલા પરિષદો

કેળવણી અને સમાજસુધારાની મુંબઈની મહિલાઓની સાતમી પરિષદ ગયા માસમાં ગામદેવી, મલબારી મેમોરીયલ હોલમાં ડૉ શ્રીમતી માલિની સુખથનકરના પ્રમુખપદે મળી હતી.

શ્રીમતી ખદીજા શફી તૈયબજીએ આવકાર આપતા જણાવ્યું કે "સ્ત્રીઓજ સ્ત્રીઓના હકો ની સારામાં સારી હિમાયતી છે, તેથી હિંદની મહિલાઓના શિક્ષણ અને સમાજવિષયક પ્રશ્નોની વિચારણા માટે એક મધ્યસ્થ સંસ્થા શરૂ કરવાની ઘણી જરૂર છે. આ દેશમા સ્ત્રીકેળવણીના પ્રચાર સાથે આવેલી વિશાળ દૃષ્ટિ અને દુનીયાના સુધરેલા દેશોમાંની સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ચળવળને પરિણામે હિંદની સ્ત્રીઓને પોતાના હકોનું ભાન થાય છે. થોડાક વર્ષો ઉપર સ્ત્રીનો અવાજ આ દેશમાં જરાય સંભળાતો ન હતો. પરંતુ શિક્ષણના પ્રચાર સાથે આજે સ્ત્રીઓને પોતાની જાતિની સેવા કરવામાં આગળ આવતી આપણે જોઇ શકીએ છીએ."

ડૉ મીસીસ માલિની સુખથનકરે પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું કે

"મારી દૃષ્ટિએ આજે આપણી સમક્ષ વિચારવાના પ્રશ્નો આ છેઃ (૧) હિંદના ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો, (૨) સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા. જો આપણે દેશની ધારાસભામાં પ્રવેશ મેળવીએ અને આપણને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે તો બીજા બધા પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવામાં આપણને જરાય મુશ્કેલી પડવાની નથી.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે પુખ્તવયના સર્વને મતાધિકાર આપવાની સર્વાનુમતે માગણી કરી હતી. આપણને કાયદેસર પુરૂષોના જેવો જ મતાધિકાર આપવામાં આવેલો છે; છતાં વ્યવહાર રીતે ઘણીજ થોડી સ્ત્રીઓ મતાધિકારનો હક ભોગવી શકશે અત્યારે મિલ્કતની લાયકાતના ધોરણે મતાધિકારનો હક રખાયલો છે અને સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર મિલ્કત કે આવક હોતી નથી એટલે તેઓ આ હક ભોગવવાથી દૂર રહે છે. એટલે પુરૂષ મતદારોની સરખામણીમાં સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા ઘણી જ ઓછી રહે છે.

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ જોતાં, જ્યાંસુધી મિલ્કતની લાયકાત ઉપર મત આપવાનો અધિકાર રહેશે ત્યાંસુધી સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા વધવાની નથી.

પછી ધારાસભાઓમા સ્ત્રીઓ માટે અનામત જગાઓ રાખવાનો પ્રશ્ન આવે છે. આમા પણ પરિષદે કોઇ પણ જાતની જગાઓ અનામત રાખવાની બાબતનો વિરોધ કર્યો હતો.

કોઇ પણ જાતના કોમ કે જ્ઞાતિના ભેદભાવ વિના એકસંપીથી કામ કરવા માટે આપણે મગરૂર છીએ, પરંતુ વડા પ્રધાને આપેલો કોમી ચુકાદો, જો તે અમલમાં આવશે તો સ્ત્રીઓનાં દૃષ્ટિબિંદુને ફેરવી નાખી તેમને કોમી ધોરણે વિચારતી કરશે અને જે કોમી ભેદભાવને આપણે દૂર રાખવા મથીએ છીએ તે કોમી ભેદભાવ સ્ત્રીઓમાં પણ વ્યાપક બનશે.

સ્ત્રીઓ અને આર્થિક સ્વતંત્રતા

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા એ એક સૌથી અગત્યનો પ્રશ્ન છે આજે ઘણી ઓછી સ્ત્રીઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર છે જે મળે નહિ, ત્યા સુધી સ્ત્રીઓ કોઈ પણ પ્રકારના સુધારા આગળ વધીને કરી શકનાર નથી. આને માટે આપણે, સ્ત્રીઓને અત્યંત અન્યાયકર્તા હાલના વારસા હકમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે. વળી ધારાસભામાંથી હિંદુ વિધવાઓના વારસા હકનો ખરડો રદ થયો છે. એ બતાવે છે કે સ્ત્રીઓનું દૃષ્ટિબિંદુ રજુ કરવા માટે વધુ ધારાસભામાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિ હોવાની જરૂર છે.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં છોકરીઓને ફરજીયાત શારીરિક કેળવણી આપવાનું કાર્ય ઉપાડી લેવા માટે એક સમિતિ નીમવાની હું સૂચના કરું છું. કોલેજોમાં ફરજીયાત શારીરિક કેળવણીનો યુનિવર્સીટીએ સ્વીકાર કર્યો પરંતુ જો આપણે એને અસરકારક જ બનાવવી હોય તો એને શરૂઆતથી જ અમલમાં મૂકવી જોઈએ.

ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણીનો પ્રશ્ન પણ એટલો જ અગત્યનો છે એના ઉપર જ આપણી ભાવિ પ્રગતિનો આધાર છે વળી અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો સામાજીક પ્રશ્ન પણ આપણે માટે અત્યંત અગત્યનો છે આ અનિષ્ટ નાબુદ કરવા માટે આપણે કોઈ વ્યવહારુ માર્ગ શોધવો જ રહ્યો. છેલ્લે કોમી એકતાનો પ્રશ્ન પણ આપણી સમક્ષ છે આપણે પત્ની, માતા અને બહેન તરીકે સુલેહ-શાન્તિનો સંદેશ પુરુષોને પહોંચાડવાનો છે "

પહેલો ઠરાવ હિંદુ વિધવાઓને વારસા હક આપવાના ખરડાના સિદ્ધાંતને ટેકો આપતો અને દેશભરની સ્ત્રીઓને આ મિલકતના હકનો કાયદેસર સ્વીકાર કરાવવાની ચળવળ કરવાનું જણાવતો પ્રમુખ સ્થાનેથી પસાર થયો હતો.

ધારાસભામાં કોમી ધોરણે સ્ત્રીઓ માટે જુદી જગાઓ અનામત રાખવાનો વિરોધ કરતો ઠરાવ પ્રમુખસ્થાનેથી મૂકાયો હતો. મીસ બહાદુરજીએ ભીખારીઓનો પ્રશ્ન ઉપાડી લઈ તે માટે યોગ્ય ઉપાય યોજવા સરકાર અને મ્યુનીસિપાલીટીને વિનતિ કરતો ઠરાવ મૂક્યો હતો તે મીસીસ નવરકર, મીસ રૂસ્તમજી, અને, મીસીસ હીરાબાઈ તાતાના ટેકાથી પસાર થયો હતો.

શ્રી હંસાબહેન મહેતાએ અસ્પૃશ્યતાની સંસ્થાનો સખ્ત તિરસ્કાર કરતો અને તેના નિવારણ માટે વ્યવહારુ પગલાં લેવાની જરૂર સૂચવતો ઠરાવ મૂક્યો હતો; તે ડો. મીસ ઇન્જિનીયરના ટેકાથી પસાર થયો હતો.

આ ઉપરાંત અહેસાન પ્રકારનો ઠરાવ કરી, અને અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની આગામી બેઠક માટે પ્રતિનિધિઓ ચૂંટયા બાદ પરિષદ વિસર્જન થઈ હતી.

✠

હિંદની મહિલાઓનો લોક

કરાંચીમાં મળેલી સિંધની મહિલાઓની પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાનેથી લાહોરવાળા બેગમ અબ્દુલ કાદીરે હિંદની સ્ત્રીઓમાં આવેલી જાગૃતિનો ઉલ્લેખ કરી જણાવ્યું કે રાજકારણના ક્ષેત્રમાં પડેલી હિંદની મહિલાઓએ જે હિંમત બતાવી છે તેથી માત્ર હિંદ જ ચકિત થયું નથી પરંતુ તેમના આત્મભોગે આખી દુનિયાને ચમકાવી નાખી છે બાલશિક્ષણ સંબંધમાં તેમણે કહ્યું છોકરાઓને અપાય છે તેવી જ કેળવણી છોકરીઓને પણ અપાય છે પરંતુ છોકરીઓ માટે જુદો પણ વધુ ઉપયોગી અભ્યાસક્રમ હોવાની જરૂર છે. હાલની શિક્ષણપ્રથા જ ઘણી ક્ષતિવાળી છે અને તેમાં ઘણા સુધારા કરવાની જરૂર છે પુરુષોના માર્ગમાં જ સ્ત્રીઓને પણ શા માટે ખેંચવામાં આવે છે? સ્ત્રીઓ પોતે જ પોતાનું ધ્યેય સિદ્ધ કરી શકે એવા નવા માર્ગ તરફ તેમને શા માટે વાળવામાં નથી આવતી? સ્ત્રીઓને કાયદેસર વારસા હક મળવાની ઘણી જરૂર છે હિંદુ અને મુસ્લિમોના ઝઘડાને પરિણામે હિંદનું વાતાવરણ વારંવાર વિષમય બને છે રાજકીય પ્રગતિમાં પણ આથી હરકત નડે છે. તો બહેનો અને માતાઓ ધારે તો પોતાનાં બાળકોને આવા ભેદભાવોનો ખ્યાલ સુદ્ધાં ન લાવવા દે અને તો જ ભાવિ અત્યારના કરતા પણ સારું બની શકે

✠

ગુજરાત સ્ત્રી મતદાર મંડળ

અમદાવાદમાં તા. ૨૭ નવેમ્બરે, ગુજરાતની સ્ત્રી મતદાર મંડળની સભા શ્રીમતી સવિતાબ્હેન ત્રીવેદીના પ્રમુખપદે મોતીબાઈ કાપડીઆ હોલમાં મળી હતી. તેમાં સ્ત્રીઓએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી આ સભામાં નીચે મુજબનાં ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા

(૧) આ સભા હિંદુ કોમે કહેવાતા અસ્પૃશ્યો તરફ કરેલા અન્યાયોને વખોડી કાઢે છે અને ગાંધીજીએ આપેલી તકનો પુરતો લાભ લેવાની હિંદુ કોમને વિનંતી કરે છે

(૨) આ સભા સ્ત્રીઓને કોમી ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા અલાહેદા મતદાર મંડળોને

વખોડી કાઢે છે અને એમ માને છે કે સ્ત્રીઓ માટેના મતદાર મંડળો કોમીવાદ ઉપર રચાયા છે તે અયોગ્ય છે.

(૩) આ સભા શારદા એક્ટનો ભંગ ન થાય તેમજ બાળલગ્ન થતાં અટકે તેટલા માટે શારદા એક્ટમાં સુધારો કરવા વડી ધારાસભાના સભ્યોને વિનતી કરે છે.

(૪) (અ) શારદા એક્ટનો અમલ થાય તેટલા માટે આ સભા મેજીસ્ટ્રેટોને વિનંતી કરે છે કે તેમણે આવા કેસોમાં દંડ ઉપરાંત સજાઓ પણ કરવી.

(બ) બાળલગ્નની આવી પ્રથા નાબુદ કરવા આ સભા મુંબઇ યુનીવર્સીટીને વિનતી કરે છે કે પરણેલા વિદ્યાર્થીઓને કોલેજોમાં દાખલ નહીં કરવાનો અને તેમને શિષ્યવૃત્તિ નહીં આપવાનો ઠરાવ કરવો આ ઠરાવ થયા પછી પાંચ વર્ષે અમલમાં મુકવાની સૂચના કરવામા આવે છે.

(૫) આ સભા એવા અભિપ્રાયની છે કે બધા હિંદુઓને લગતા કાયદામા છુટાછેડા માટેની કલમ ઉમેરવી, અને લગ્ન તેમજ છુટાછેડા માટે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોને સરખો ન્યાય આપતી કલમો ઉમેરવી. આ સભા વડોદરા રાજ્યે લીધેલાં આવાં પગલાં માટે તેને ધન્યવાદ આપે છે.

(૬) આ સભાનો એવો અભિપ્રાય છે કે વિધવા વિવાહની છુટથી બાળકોને મારી નાંખવાના અને ગર્ભપાતના બનાવો ઓછા થશે

(૭) આ સભા એવી ભલામણ કરે છે કે ગરીબાઇ અને અજ્ઞાનતાથી અવળે માર્ગે ચડી ગએલી ન્હાની બાળાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે રેસક્યુ હાઉસ જુદે જુદે ઠેકાણે સ્થાપવાં મુંબાઇ અને વડોદરાને તેમના આવા રેસક્યુ હાઉસો માટે આ સભા અભિનંદન આપે છે

(૮) આ સભા નોંધ લે છે કે સરકારે અજ્ઞાનતા નાબુદ કરવા માટે ખાસ પ્રયત્નો કર્યા નથી અને તેથી સરકારને વિનતિ કરે છે કે તેણે મફત અને ફરજીઆત કેળવણી દાખલ કરવી. અને આમ-વર્ગને માટે પુખ્ત વયે કેળવણી મળે એવાં પગલાં લેવા જોઇએ

✠

મહિલા સ્વદેશી પરિષદ કરાચીના હિન્દી ખરીદી સંઘ તરફથી ગયા માસમાં મહિલાઓની સ્વદેશી પરિષદ કુમારી વિનોદિની નીલકંઠના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં રાષ્ટ્રીય એકતા સ્થાપવા માટેના પ્રયાસો કરવા માટે પંડિત માલવીયાજી, મૌ શૌકતઅલીને અભિનંદન આપતો, એવા પરિષદમાં સ્ત્રીઓને ન આમંત્રવા માટે દિલગિરિ દર્શાવતો, જુદા મતદાર મંડળની યોજના સ્ત્રીઓ માન્ય નહિ રાખે એવી ચેતવણી આપતો, તેમજ સ્ત્રીઓને સ્વદેશી કાપડ વાપરવાનો આગ્રહ કરતા ઠરાવો થયા હતા. અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો પણ ઠરાવ થયો હતો.

✠

કોલાબા મહિલા સમાજનું ૪ થુ વાર્ષિક અધિવેશન કુમારી બાલુતાઇ ખરેનાં પ્રમુખપદે ઓક્ટોબરમાં ભરાયું હતું- તેમા છોકરા છોકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીઆત કરવાનો, શારીરિક તાલીમ દરેક શાળામાં ફરજીઆત કરવાનો અને તેને માટે તાલીમ પામેલા શિક્ષકોને દરેક શાળામાં રોકવાનો ઠરાવ કર્યો છે. બાળલગ્ન, અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, વગેરેને લગતા ઠરાવો પણ થયા હતા.

✠

નાશિક જીલ્લા મહિલા પરિષદ ઓકટોબરની આખરે નાગપુરની સ્ત્રીઓની કોલેજનાં પ્રિન્સિપાલ મીસીસ તાંબેનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીમતી નલિનીબાઇ ચાંદવડકરે પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો શ્રીમતી તાંબેએ પ્રમુખસ્થાનેથી કહ્યુ કે કન્યાશાળાઓ કરતા છોકરાઓની નિશાળોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે, એ બતાવે છે કે છોકરીઓના શિક્ષણમાં ઘણો સુધારો કરવાની જરૂર છે હાલની આર્થિક તંગીને કારણે છોકરા છોકરીઓ માટેની જુદી સંસ્થાઓ કાઢી નાખવી જોઇએ. આગામી સુધારાઓમાં સ્ત્રીઓએ અમલનો લાભ ચાખવાનો છે એટલે શિક્ષણ તરફ તેમને બેદરકાર રહેવુ ન જોઇએ છેવટે તેમણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે વિનંતિ કરી હતી.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણને લગતો તેમજ ૭ થી ૧૧ વર્ષના છોકરા છોકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીઆત કરવાની ભલામણ કરતા ઠરાવો થયા હતા.

✠

ત્રાવણકોર મહિલા પરિષદ ગયા માસમાં ત્રિવેન્દ્રમ ખાતે મીસીસ ઓરડીનનાં પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી તેણે આન્તરકોમી લગ્નોને કાયદેસર ઠરાવવા માટે સીવીલ મેરેજ એક્ટ ઘડવાની માંગણી કરતો ઠરાવ ૯૭ વિ. ૨૫ મતે ઉડાવી દીધો હતો. રાજ્ય પ્રકરણમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતી બહેનો માટે જુદી સંસ્થા સ્થાપવાનો પણ ઠરાવ થયો છે.

✠

મધ્યપ્રાંત (દક્ષિણ) મહિલા પરિષદ: ઓક્ટોબર માસમાં શ્રીમતી યમુના ફિરોદકરનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખબહેને પોતાનાં ભાષણમાં સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નોની સવિસ્તર સમીક્ષા કરી હતી. તેમણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે આંતર જ્ઞાતીય લગ્નોની હિમાયત કરી હતી તેમજ પુખ્તવયના સર્વને મતાધિકાર અને એનો આગ્રહ કર્યો હતો. પરિષદમાં ૪૦૦ બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. પરિષદે ઘણા ઠરાવો કર્યા હતા. તેમાં સર્વ યુનિવર્સિટીનો સ્વીકાર કરવાની સરકારને વિનંતિ કરતો, પુખ્તવયના લોકોને નવીન વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવાનો અને સ્ત્રીઓને સંતતિ નિયમનનું જ્ઞાન આપવાના ઠરાવો થયા હતા.

✠

માટે મથો કરવાની જરૂર દર્શાવતા ઠરાવો થયા હતા.

✠

લખનૌમાં અવધ મહિલા પરિષદ: અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની અવધ શાખાની છઠ્ઠી વાર્ષિક બેઠક લખનૌ ખાતે તા. ૨૨ મી ઓક્ટોબરે, શ્રીમતી ઇ. એમ. નલ્લાવાડીના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. શ્રીમતી નલ્લાવાડીએ પ્રમુખ સ્થાનેથી કહ્યું " અવધની મહિલાઓએ પડદો ફેંકી દઈને પુરાણી મલિન ભાવનાઓ કાઢી નાખવાનું જે સાહસ કર્યું છે તે માટે હું તેમને અભિનંદન આપું છું. સામાજિક, રાજનૈતિક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ આગળ આવવા ઇચ્છતું કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાના અર્ધા ભાગને (સ્ત્રી જાતિને) અશિક્ષિત, તિરસ્કૃત અને પડદામાં નહિ રાખી શકે. મહાત્મા ગાંધીજી છેલ્લા કેટલાં વર્ષોથી નવું ને નવું સામાજિક અને રાજનૈતિક કાર્ય કરી રહ્યા છે. અત્યારે તેમણે હરિજન ઉદ્ધારનું એવું મોટું સામાજિક કાર્ય કર્યું છે કે જે સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં શતાબ્દિઓમાં પણ ન થઈ શકત. એમના પ્રયત્નને પરિણામે ઉચ્ચ જાતિના હિન્દુઓ અને અસ્પૃશ્ય વર્ગના હિન્દુઓ હાલમાં હળી મળી રહેવાનો ખાસ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મુસલમાનોને પણ એવી જ રીતે અપનાવવા

સ્ત્રીઓએ હવે દેશના રાજનૈતિક, સામાજીક અને નાગરિક જીવનમા ભાગ લેવાનો છે તેમણે હવે પતિઓને ચાતુર્ય અને સહાનુભૂતિ પૂર્વક સાથ આપવો જોઇશે એ બધી બાબત માટે આપણા ગૃહજીવન સુધારવાની જરૂર છે ”

પરિષદે, સયુક્તપ્રાતની ધારાસભામા સ્ત્રીઓના અનીતિ માટે થતા વેપારને દાબી દેવા મારેના ખરડાને સંપૂર્ણ ટેકો આપવો, બાળલગ્ન પ્રતિબધક કાયદાનો અમલ સખ્તાઇથી કરવાનો, સ્ત્રીઓ માટે શિક્ષણવર્ગો દાખલ કરવાના વગેરે ઠરાવો પસાર કર્યા હતા.

✠

કુમ્ભકોણમ મહિલા પરિષદ ગયા માસમા શ્રીમતી આદિ પુદી વસુન્ધરા દેવી એમ. એ બી એસ. સી. (લડન) એફ. સી એસ. ના પ્રમુખપદે મળી હતી તેણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો, છોકરીઓ માટે ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કરવાનો, સ્ત્રીઓ માટે કૉલેજ સ્થાપવાનો અને શારદા કાયદાનો ભગ કરનાર સામે દાવો માંડતા રૂ ૧૦૦ની રકમ અનામત મૂકવાની પ્રથા કાઢી નાખવાનો, પડદાની પ્રથા નાબૂદ કરવાનો, વિધવા પુનર્લગ્નને ઉત્તેજન આપવાનો તેમજ દાયજાની પ્રથા નાબૂદ કરવાના ઠરાવો કર્યા હતા

આરબ મહિલા પરિષદઃ ઓક્ટોબર માસની આખરે બગદાદમાં આરબ મહિલા પરિષદ મળી હતી. વડા પ્રધાનનાં પત્ની મેડમ નૂરી પાશાએ પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો મેડમ હલીફી ઘ, યુરોપીયન મહિલાઓ વગેરેએ પરિષદમા ભાગ લીધો હતો પરિષદનુ પ્રમુખસ્થાન જાણીતાં સીરીયન સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યવાદી મેડમ નૂર હમ્મદાએ લીધુ હતું. ઇરાક, સીરીયા, ઈજીપ્ત અને પેલેસ્ટાઇને તેમને અનુમોદન આપ્યુ હતુ. કેળવણીખાતાંના ડીરેક્ટર જનરલે પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો. તે માટે મેડમ નૂર હમ્મદા, મેડમ શેદર વગેરેએ આભાર માન્યો હતો પરિષદનું સૌથી આકર્ષક અગ એ હતુ કે મેડમ ખતીબ નામની એક યુવાન હયાકી છોકરીએ, પડદો રાખ્યા વિના, અને પશ્ચિમનો પોશાક ધારણ કરી, ઇસ્લામ સ્ત્રીઓની પ્રગતિમા આડે આવે છે કે કેમ એ પ્રશ્ન પર પહેલીજ વાર ભાષણ કર્યું હતુ. આ ઉપરાત બીજો પણ કેટલોક કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

સ્ત્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામમાં ઉમેરો

પ્રથમ વર્ષઃ—

(૯) કુ દમયંતી ગર્જર

નોંધ—આ ઉપરાંત કુ પ્રમીલા પેમાસ્ટરને વ્યાયામની પરીક્ષામાં ગેરહાજર હતા તેથી તે વિષયની પરીક્ષા ફરી આપવાની શરતે દ્વિતીય વર્ષના વર્ગમા ચઢાવવામા આવ્યાં છે

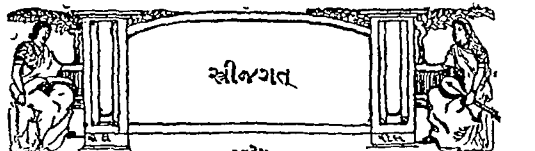

સ્વરેરા

ગુજરાતી સ્ત્રીસહકારી મંડળ મુંબાઇની આ ઉપયોગી સંસ્થા તરફથી સેન્ડહર્સ્ટ રોડ ઉપર સ્વદેશી સ્ટોર્સ ચાલે છે સંસ્થાના વાર્ષિક નિવેદન પરથી જણાય છે કે સંસ્થાએ પોતાના ભંડાર દ્વારા સામાન્ય કુટુંબો ઉપરાંત હિન્દુ તેમજ પારસી ખાનદાન કુટુંબોમાં સ્વદેશીનો સંદેશ પહોંચાડયો છે આ વર્ષે સ્ટોર્સે રૂા. ૧૨૮૬-૬-૪ નો નફો કર્યો છે. અને સમિતિએ શેર હોલ્ડરોને વ્યાજ વહેંચ્યુ છે આ વર્ષે સ્ટોર્સની જમાંવધારી એની ખીલવણી કરવામા આવી છે આ સફળતા સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, મંત્રીઓ શ્રીમતી લીલાવતી બેંકર અને શ્રીમતી નીલમ દેસાઇ વગેરેના પ્રયત્નને આભારી છે

પરીક્ષાનાં પરિણામ । મુંબાઇ યુનિવર્સીટી પરીક્ષાઓમા નીચે મુજબ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયાં છે—

બીજી એલએલ બી (બીજો વર્ગ) (૧) પરવીઝ નોશીરવાન ડુબાસ, (૨) શીરીન ધનજીશા મીસ્ત્રી, (૩) હોમાઇ જમશેદજી શેઠના

બી એ.; (૧) મંદાકિની મ્હેતા, (૨) શ્રીમતી ગોપાલદાસ મ્હેતા, (૩) સુમતિ ગોખલે, (૪) સરોજિની પુરૂષોત્તમ હરીસિંગ, (૫) ઇન્દિરા નારાયણ માંજરેકર, (૬) રતી ખરેગામવાળા, (૭) પીલા અરદેશર જગરવાલા

કુ હીરાબાઇ પટેલ યુનાઇટેડ કીંગડમની શિષ્યવૃત્તિ મેળવી વધુ દાક્તરી અભ્યાસ માટે યુરોપ ગયાં છે.

હાય ગરીબી ! મુંબાઇમા કામાટીપુરામા રહેતી મુરાદલી નામની વૃદ્ધ સ્ત્રીએ ગરીબીને લીધે કંટાળી જઇ પોતાના શરીર ઉપર ક્યાસલેટ છાંટી આપઘાત કર્યો

સ્વ. શ્રીમતી કુસુમબહેન માળવી સુરતની બાલિકાસમાજના સ્થાપક શ્રીમતી કુસુમબહેન સુંદરલાલ માળવીનું અવસાન ગઇ તા ૪ થીએ થયુ છે બાલિકાસમાજના વ્યવસ્થાપક તરીકે છેલ્લાં બે વર્ષથી તેઓ કામ કરતા હતાં અને મીલનસાર તેમજ હસમુખા સ્વભાવથી સમાજની વિદ્યાર્થીનીઓમા અત્યંત પ્રિય થઇ પડયાં હતા પ્રભુ, તેમના આત્માને શાન્તિ અનુભવાવે !

જ્ઞાતિ-પેટા જ્ઞાતિઓમાં લગ્નવ્યવહાર: ગુજરાતી હિન્દુ જ્ઞાતિમા લગ્નવ્યવહાર જ્ઞાતિ કે પેટા જ્ઞાતિમાં થાય છે અને તે ઉપરાંત ઘણીખરી જ્ઞાતિઓ અને પેટા જ્ઞાતિઓમાં ગોળ બાંધેલા હોય છે અને તેની બહાર કન્યાનું લગ્ન થઇ શકતુ નથી આથી ઘણીવાર લાયક વર કે કન્યા મેળવવાની મુશ્કેલી પડે છે આ પરિસ્થિતિ દૂર કરવા માટે ના ગાયકવાડ સરકારે રા બ ગોવિંદભાઇ હાથીભાઇ દેસાઇનાં પ્રમુખપદે તપાસ સમિતિ નીમી છે.

શ્રી ખડાયતા ભગિની સમાજનો રાસોત્સવ અમદાવાદના શ્રી ખડાયતા ભગિની સમાજ તરફથી વાર્ષિક રાસોત્સવનો કાર્યક્રમ મંગળવાર તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૨, કાર્તિક વદ બીજને રોજ રાતના આઠથી દસ સુધી મણિલાલ મેનશન્યમા રાખવામા આવ્યો હતો આશરે હજારેક સ્ત્રીઓ અને બે હજારેક પુરૂષોએ હાજરી આપી હતી મેનશન્યના વચલા ચોગાનને રંગોળ, આસોપાલવ, વાવટા ને વીજળીની રોશનીથી શણગારવામાં આવ્યુ હતું. ફરતી ત્રણે માળની અગાશીઓ માનવમેદનીથી ચિક્કાર ભરાઇ ગઇ હતી.

બરાબર આઠ વાગે પ્રાર્થનાથી કાર્યક્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી ' મંદિર નાનાલાલ, શ્રી

જનાર્દન પ્રભાશંકર, શ્રી કેશવ હ. શેઠ અને શ્રી શાંતિકુમાર પંડયાના રાસ ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમાં 'માયા લગાડી' ને 'રૂડી મહીઆરણ' એ બે રાસ ઠીક દીપી ઉઠયા હતા 'માયા લગાડી' રાસ આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયેલ છે નાનકડાં જયાબહેને કૃષ્ણનું કામ સારી રીતે કરી બતાવ્યું હતું 'મહીઆરણ'ના ગરબામાં વચ્ચેના સ્તંભપર મુકેલો ગરબો ફરતો રાખવાની યોજના ખાસ આકર્ષક હતી વચમાં સમાજનાં મંત્રી શ્રી ભાનુમતિ ચોકસીએ ગીત ગાયું હતું. ખાસ કરીને દસ વર્ષની અંદરની વયની કન્યાઓએ શ્રી કેશવ હ. શેઠના નવા લખાતા 'વીરપૂજા' નામના નાટકમાંથી 'અમે તો કેસરીના બાળ'નું ગીત હાવભાવ સાથે ગાઇ તેને સુંદર ન્યાય આપ્યો હતો આ ગીત પણ આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયેલ છે

પાલણપુરની ઉપયોગી સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થા શ્રી પાલણપુર તપાગચ્છ જૈન કન્યા મહિલા શાળાનો રજતોત્સવ તા ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ મી ઓકટોબરે ઉજવાયો હતો. તેને અંગે પ્રદર્શન, ગરબા-સંવાદ, ભરતગૂંથણ પાકશાસ્ત્ર અને તક્‌લીની હરિફાઇ, અને છેલ્લે પારિતોષિકો આપવાનો મેળાવડો એટલો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો મહોત્સવમાં શાળાની જુની તેમજ હાલની વિદ્યાર્થીનીઓએ ભાગ લીધો હતો ભરત શિવણના પ્રદર્શનમાં હોસ્પીટલ તરફથી એક સુવાવડનો ઓરડો યોજવામાં આવ્યો હતો. તેમજ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ પ્રમાણેનું બાલમંદિર ગોઠવાયું હતું પાકશાસ્ત્રની હરિફાઇ એ એક ઉત્તેજન પાત્ર કાર્યક્રમ હતો હરિફાઇમાં ૩૪ બાળાઓએ ભાગ લઈ જુદી જુદી જાતની વાનીઓ તૈયાર કરી હતી છેલ્લે દિવસે શ્રી મણીદાસ મોતીભાઇ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારંભ યોજાયો હતો તેમાં સંસ્થાનાં હેડમાસ્ટ્રેસ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોદીએ સ્ત્રી કેળવણી વિષેના પોતાના વિચારો જણાવતું ભાષણ કર્યું હતું. તેમણે સ્ત્રીઓને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરી હતી પારિતોષિકો અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રખાયો હતો અને મહોત્સવનું સફળ વિસર્જન થયું હતું આ ઉપયોગી સંસ્થાને અમે વિશેષ ઉજ્જવળ કારકિર્દિ તેના રજતોત્સવ પ્રસંગે ઇચ્છીએ છીએ

કુ વિનોદિની નીલકંઠને માનપત્રઃ કરાંચીમાં હિન્દી ખરીદાર સંઘ તરફથી ભરવામાં આવેલી સીંધી મહિલા પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન લેવા આવેલાં કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને ગઇ તા ૮ મી એ કરાચીની ગુજરાતી બહેનોએ માનપત્ર આપ્યું હતું માનપત્રનો જવાબ આપતા આભાર માની કુ વિનોદિની બહેને જણાવ્યું હતું કે; "ઘણા કેટલાયે વર્ષો થયા સ્ત્રી સુધારણા માટેના વિચારો ચાલ્યા કરે છે સ્ત્રીઓએ બહાર આવવું જોઇએ સ્ત્રીઓએ સમાજ સુધારામાં ફાળો આપવો જોઇએ, સ્ત્રીએ પડદા કાઢી નાખવા જોઇએ વગેરે અનેક વર્ષોથી કહેવાઇ રહ્યું છે પણ મહાત્માજીના એક શબ્દે બહેનો બહાર નીકળી આવી છે. ગાંધીનો સાચો સંદેશો આપણે ખાદી પહેરીને જ ઝીલી શકીએ. સ્ત્રીઓની હલકી દશા માટે પુરૂષો જવાબદાર છે, એમ ઘણા કબુલ કરે છે. પણ આપણે શા માટે પુરૂષો પર આધાર રાખી વાટ જોવી ? શું આપણામાં તાકાત નથી ? આપણે જાતે મેળવી લેવું જોઇએ. આપણે સૌથી ખરાબ સડો બાળલગ્નનો છે આમાં મોટો દોષ સ્ત્રીઓનો જ છે બહેનોને જ લહાવા લેવાનું, ઘરેણાં સોહાવવાનું અને સારા સારા લુગડાં પહેરી મહાલવાનું જોઇતું હોય છે ધારાસભામાં આ સંબંધી કાયદો કરવાનું પુરૂષોને કહેવા કરતા આપણે પુરૂષોને કહેવું જોઇએ કે તમે હઠી જાવ, એ કામ અમારૂં છે અમે તે કરી લઇશું. આપણે પોતાપર વિશ્વાસ રાખી કામ કરવું જોઇએ બીજો અધમ સડો ઘુંઘટનો છે ઘુંઘટ એ આપણી માનસિક નબળાઇ દાખવે છે શા માટે આપણે પુરૂષોને જોઇ ડરવું જોઇએ ? આપણે તો શક્તિનો અવતાર છીએ. ઘુંઘટ ખોલી નાખો ને બહાર આવો. બીજા બધા દેશોની અંદર સ્ત્રીઓ પુરૂષોને હઠાવી આગળ વધી રહી છે ત્યારે આપણા દેશમાં હજી હજારે ચાર સ્ત્રીઓને અક્ષરજ્ઞાન છે. એ શરમ ઉપજાવે એવી વાત છે આ સ્થિતિ દૂર કરવા દરેક સ્ત્રીએ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ કે દરેક વર્ષે તે એક એક સ્ત્રીને લખતાં વાંચતા શીખવશે

મને તો આ બાબત પર કે કોઈપણ બાબતપર પુરુષોપર આધાર રાખવાનું ગમતું નથી આપણે જ તે કરી લેવું જોઈએ દુનીયામાં ફરીને માથું રાખવું હોય તો ,આપણે બધું કરી લેવું જોઈએ " ।

પારસી પ્રાગ્રેસીવ ક્લબના નાગપુરના સ્વ. મા. બ બી પી બહેરામજીના પુત્ર શ્રી પી બહેરામજીએ ઇન્દોરના એક બ્રાહ્મણ કુટુંબના પુત્રી શ્રીમતી સુશીલાબાઈ કમાવિસાર સાથે લગ્ન કર્યાં છે

મુસ્લિમ સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિઃ અખિલ ભારતીય મુસ્લીમ મહિલા પરિષદ મીરઠમાં ઓકટોબરમાં ભરાઈ હતી, તેમાં બેગમ સાહેબા મહમદઅલી અને મૌલાના અબુલકલામ આઝાદના બહેને હાજરી આપી હતી. પરિષદે બધી કોમોમાંથી અસ્પૃશ્યતાની લાગણી નાબુદ કરવાનો, હિન્દના પરિષદ માટે મૌલાનાઓ અબુલકલામ આઝાદ અને શૌકતઅલીને અભિનંદન આપતો, સ્થાનિક મંડળોને વધુ કન્યાશાળાઓ સ્થાપવાની વિનતિ કરતો, ગરીબ છોકરીઓ માટે પોતાની આવકનો ૧ ટકો આપવાની માગણી કરતો અને દેશસેવા માટે શિક્ષિત મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની એક સસ્થા સ્થાપવાનું જણાવતા ઠરાવો કર્યા હતા

મંદિર પ્રવેશ માટે . અમેરિકાના કવિ મી ન્યૂલિન' ની પુત્રી મીસ નીલા કે જેણે મ્હૈસુરના શક્તિ મંદિરમાં જઈ તેમાં પ્રવેશ કરવા દેવામાં ન આવે તો મરણ પર્યંત ઉપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે મીસ નીલાએ હિન્દુ ધર્મ સ્વીકારી નીલાનાગિની નામ ધારણ કર્યું છે તે ઘણા હિન્દુમંદિરોમા જઈ આવી છે, પરંતુ મ્હૈસુરના શક્તિમંદિરમાં તેને પ્રવેશવા દીધી નથી

બાપુજી અને બાળકો

ખારમા શ્રી મોન્ટીસોરી બાલમંદીર ચાલે છે એ બાલમંદીરનાં બાળકોએ મ ગાંધીજીને ઉપવાસ છોડયા બાદ નીચેનો પત્ર લખ્યો હતો'

" પૂ. બાપુજી,

તમે અપવાસ છોડયા ને ખાવા માંડયુ તે જાણી અમને મઝા પડી. શરીર સાચવજો

છુટો ત્યારે નક્કી બાલમંદીરમાં વાર્તા કહેવા આવશો લિ

બાલમંદીરના બાળકો. "

એનો ઉત્તર પૂ બાપુજીએ નીચે મુજબ આપ્યો હતોઃ

" બાળકો અને બાળાઓ,

તમારો કાગળ મળ્યો તમે બધા દીકુકા ભાઈ ને બેન બનશો તો મારા જેવાનું શું થશે ! ઉપેન્દ્રને ઉપેન્દ્રભાઈ, ભદ્રીકાને ભદ્રીકાબેન કોણે બનાવ્યા ? હું ત્યાં આવું તો કોઈને ભાઈ કે બહેન કહેવાનો નથી. એ શરત ગમે કે ? બીજી શરતો મેં સંઘરી રાખી છે

યરોડા મંદીર લિ.
તા ૩-૧૦-૩૨ બાપુના આશીર્વાદ. "

જીવલેણ સ્ટવ' (૧) ખારીવાવમાં સુંદરબાઈ કરસનદાસ ગયા માસમાં ચ્હા કરતાં પ્રાયમસથી દાઝી મરણ પામ્યા (૨) મુંબાઈમાં ચિંચબંદર ખાતે કંતાબાઈ કરસનદાસ નામની ૧૦ વર્ષની બહેન પ્રાયમસ પર ચ્હા તૈયાર કરતાં ઓકટોબરની આખરે મરણ પામી (૩) સગડીથી ચાદી સળગી જતાં મુંબાઈમાં મોંઘીબાઈ નામની ૨૦ વર્ષની સ્ત્રી ગયા માસમાં મરણ પામી (૪) મુંબાઈમાં વીખાઈજી શાપુરજી હોરમસજી નામનાં ૮૦ વર્ષનાં પારસી ડોસીમા સ્ટવ સળગાવવા જતાં દાઝી મરણ પામ્યાં.

પ્રકીર્ણ. કોકોનાડાની પી આર. કોલેજના અંગ્રેજીના અધ્યાપક શ્રી શ્રીનાથ બ્રહ્મ રક્ષિતનાં પત્ની શ્રીમતી સ્નેહશોભના રક્ષિત એજ સંસ્થામાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક નિમાયાં છે (૨) સુરતના વનિતા વિશ્રામનો પારિતોષિક સમારંભ ગયા માસમાં - શ્રીમતી મોતીબાઈ માધવજી ઠાકરસીનાં પ્રમુખપદે હતો (૩) મદ્રાસમાં હિન્દી સ્ત્રીઓની એસોસીએશન તરફથી ગયા માસમાં સ્ત્રીઓની એક સભા મળી હતી તેમણે એકતા પરિષદનો ' સફળતા ઇચ્છતો, ઠરાવ કર્યો હતો. શ્રીમતી હમીદ અલીએ

સંયુક્ત મતદાર મંડળથી જ હિન્દનો ઉદ્ધાર થશે એમ જણાવતું ભાષણ કર્યું હતું. (૪) પુનાની શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીને શ્રી. વિનાયક નારાયણ પરાંજપેએ રૂ. ૧૦૦૦ ની ૩।। ટકાની સરકારી પ્રોમીસરી નોટ આપી છે, (૫) સીતાપુરના મહિલા સમાજે સ્થાનિક મ્યુનિસિપલમંડળમાં સ્ત્રીઓના હાકો સાચવવા માટે શ્રીવાસ્તવની નીમણૂંક કરવાની સરકારને વિનતિ કરી છે (૬) પૂર્વ આફ્રિકાના સુપ્રસિદ્ધ વેપારી શેઠ નાનજીભાઈ કાલિદાસે વડોદરાનાં આર્ય કન્યા મહાવિદ્યાલયનાં નવાં મકાનો માટે રૂ. ૭૦૦૦) આપ્યા છે

વિદેશ

સ્ત્રીઓનો સ્વતંત્રતા સંઘ: પરિણિત સ્ત્રીઓની હાલત સબંધમા વિચાર કરવા તા ૨૧ મી ઓક્ટોબરે ગ્રેટબ્રિટનના સ્ત્રીઓના સ્વાતન્ત્ર્ય સંઘ તરફથી મીસીસ પેથીક લોરેન્સનાં પ્રમુખપદે સફળ પરિષદ મળી હતી ૨૩ મહિલા સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ કામકાજમાં ભાગ લીધો હતો પરિણિત સ્ત્રીને કાયમના સગીરપણામા મૂકતો કાયદો રદ કરવાનો ઠરાવ પરિષદે પસાર કર્યો હતો. પરિણિત સ્ત્રીઓના ધંધો કરવાના હકનો બધાએ સ્વીકાર કર્યો છે સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતામાં આડરૂપ લગ્નનું બંધન દૂર કરવા માટે સ્ત્રીઓએ એકત્ર થઈ કામ કરવું જોઈએ પ્રદર્શનમાં નિષ્ક્રિય ··· શરૂ કરી હતી હાક્તરી વડનો ઓરડો યોજવામાં આવ્યો લેડી બેરીએ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ પ્રમાણેનું બાલમંખના સબ-હતું. પાકશાસ્ત્રની હરિફાઈ ને એક હતી થિક્ષ કાર્યક્રમ હતો હરિફાઈમાં ૩૪ બબેકારીને ભાગ , લઈ જુદી જુદી જાતની વાનીના તૈયાર કરી હતી ઉત્સવ દિવસે શ્રી. માળીજીશે મોતીબાઈ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારંભ યોજાયો હતો તેમા સંસ્થાનાં હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોદીએ સ્ત્રી કેળવણી વિષેના પોતાના વિચારો જણાવતું ભાષણ કર્યું હતું તેમણે સ્ત્રીઓને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરી હતી પારિતોષિકો અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રખાયો હતો અને મહોત્સવનું સફળ વિસર્જન થયું હતું આ ઉપયોગી સ્ત્રી સંસ્થાનું અમે હોસ્પીટલની હાતના ભ્હારકાપને લગતી શાળામા ૧૯૩૩ ના માર્ચ પછી કોઈપણ વિદ્યાર્થીનીને દાખલ કરવામાં આવનાર નથી જુદા જુદા ધંધાઓમા જોડાવા માટે સ્ત્રીઓએ જે તકો મેળવેલી છે તે ધીમે ધીમે નાબુદ કરવામાં આવનાર છે

વિમાન બાલાઓને અકસ્માત. લંડનથી વિમાનમા ઉડીને કેપ ખાતે જતાં મીસ જોન પેજ અને મીસ ક્ષેલ બારકરનું વિમાન પવનની દિશા સૂચવનારા થાંભલા સાથે અથડાતાં વિમાનને નુકસાન થયું છે. બન્ને બાલાઓને કાંઈ ઇજા થઈ નથી

વીમાની વીરાંગના મીસીસ એમી મોલીસન (અગાઉ મીસ એમી જોનસન) લંડનથી કેપ ઓફ ગુડહોપ વિમાનમા એકલાં ઉડવાનો રેકોર્ડ કરવા તા ૧૪ મી નવેમ્બરે ઉપડી હતી. ૪ દિવસ અને ૭ કલાકમાં તે તા ૧૮ મીએ કેપટાઉન ઉતરી છે. તેની અગાઉ :તેના પતિએ આમ ઉડવાનો રેકોર્ડ કર્યો હતો પતિ કરતાં ૧૦ કલાક આગળ જઈ મીસીસ એમીએ આ રેકોર્ડ તોડયો છે તેને મી આર્થર વ્હીટલોએ પૌ ૧૦૦૦ નું ઇનામ આપ્યું છે.

ગૃહિણીપદની તાલીમ: જર્મનીમાં બર્લિન અને બીજાં શહેરોમાં ગૃહિણીપદ માટે શાળાઓ ચાલે છે. અને તેની પરીક્ષાઓ લેવાય છે. સફળ થનારને ગૃહવ્યવસ્થામા નિષ્ણાત થવાનું પ્રમાણપત્ર અપાય છે

ઓસ્ટ્રીયામાં સ્ત્રીઓ વીએનાની યુનિવર્સીટીમા ભાષાશાસ્ત્રનાં અધ્યાપિકા તરીકે ડા મર્ટ્રંડ હરગોન્ઝ-હોઝરની નીમણુંક થઈ છે. ઓસ્ટ્રીયામાં પહેલાંજ સ્ત્રી વહીવટી ધારાશાસ્ત્રી ડૉ રફેલા કોંકીનીઝ વીએનાના મેજીસ્ટ્રેટના સેક્રેટરી નીમાયા છે. જોસેફાઇન સ્ટોકલ વીએનાનાં પોલીસ મુખ્ય મથકનાં સલાહકાર નીમાયા છે આ ત્રણે નીમણૂંકો સ્ત્રીઓ માટે પહેલી જ વાર થઈ છે

બ્રાઝીલ માટે નવું બંધારણ ઘડવા નીમાયલી સમિતિમા સરકારે મીસ બર્થા બુત્ઝને સભ્ય નીમ્યા છે.

લગ્નબંધન ! ઓસ્લો (નોર્વે)ની મ્યુનિસિપલ સ્ટીક ઇન્સ્યુરન્સ ઇન્સ્ટીટયુશનના ડીરેક્ટરે ર કર્યું છે કે સ્ત્રીકામદારોને લગ્ન થતાં જમાનું

જીનામું આપવું પડશે આ પગલાં સામે નોર્વેની મહિલાઓ વિરોધ ઉઠાવી રહી છે

અમેરિકામાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ યુનાઇટેડ સ્ટેટસની ૧૯૩૦ ની વસતીગણત્રીના આંકડા પ્રકટ થઇ ગયા છે. તેમા જણાય છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટસમા કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા છેલ્લાં દશ વર્ષમાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ ઉપર વધી છે ૧૯૨૦મા ૧૮ વર્ષ અને તે ઉપરની વયની ૭૫૦૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓ નોકરી કરતી હતી ૧૯૩૦ મા એ સખ્યા વધીને ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ થઇ છે ૧૯૨૦ મા સ્ત્રી કામદારોના ૨૩ ટકા પરણેલી હતી ૧૯૩૦ મા ૨૯ ટકા પરિણિત છે સ્ત્રીધારાશાસ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૭૩૮ ની હતી તે વધીને ૩૩૮૫ ની થઇ છે સ્ત્રી ગ્રંથકર્ત્તાઓ, તત્રીઓ, રીપોર્ટરોની સખ્યા બેવડી થઈ છે કૉલેજની પ્રમુખ સ્ત્રીઓ તેમજ અધ્યાપિકાઓની સખ્યા ૧૦૦૭૫ ની હતી તે ૨૦૧૧૧ ની થઇ છે

અમેરિકાની સ્ત્રીઓ અમેરિકામા સ્ત્રીઓ હવે દરેક પ્રકારના ધધામા પડે છે. અત્યારે ન્યુયોર્કમાં જુદા જુદા ધધામાં કુલ ૧૦ લાખથી વધુ સ્ત્રીઓ નોકરી કરી રહી છે ત્યાં આજે ૩૦૦૦ ચિત્રકાર, ૧૦૦૦ સપાદક તેમજ ખબરપત્રી, ૧૦૦૦ ચિકિત્સક, અને ૧૦૦ પાદરી છે સ્ત્રી વકિલોની સખ્યા ૧૯૧૦ મા હતી તેના કરતાં ૧૯૨૦ માં બેગણી થઇ ગઇ છે ન્યુયોર્કમા ૪૦૦ સ્ત્રીઓ શરાફી ધધો કરે છે અને ૯૦૦ સ્ત્રીઓ મિલ્કતને લગતાં કામકાજ કરે છે આ ઉપરાંત ઘણીએ સ્ત્રીઓ ઇજનેર, ડાક્તર, વગેરે ઇંકામધધો કરે છે

મીસ જુલીયા લેથોપ. યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં શિશુ કલ્યાણનુ અપૂર્વ કાર્ય કરનાર આ બહેન એપ્રિલ માસમાં અવસાન પામ્યા છે સ્ત્રીચળવળના પણ તેઓ હિમાયતી હતા તેમની સમાજસેવાને પરિણામે તેઓ બાળકોની બ્યૂરોના પહેલાજ વડા નીમાયાં હતાં અને પ્રજાસઘના શિશુકલ્યાણ કમીશનના એક મેમ્બર હતાં

જાપાનમાં સ્ત્રીઓનુ વેચાણ આર્થિક અવદશાને કારણે જાપાનમાં ખેડુતો પોતાની પુત્રીઓને વેચી દેવાની પ્રથા ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી છે ઘણું ખરૂં ખેડુતો અનીતિના ધામોનાં માલેકોને ૧૦૦ યેન (પૌં ૧૦) મા વેચી દેતા આમાં છોકરીઓની પસદગી જેવુ કાંઇ ન મળે કારણ કે એ આર્થિક જરૂરીઆતની વાત છે ટોકીઓની દેશભક્ત સ્ત્રી સમાજે આ બાબતમાં નવી યોજના કરી છે. એ યોજના પ્રમાણે સમાજ તરફથી ખેડુતને ૧૦૦ યેનની વ્યાજમુક્ત લોન આપવામાં આવે છે અને બદલામા પાચ વર્ષ સુધી છોકરીની સેવા સમાજ મેળવે છે પાચ વર્ષમાં લોન ભરપાઇ કરવાની હોય છે. સમાજ છોકરીને અનીતિનાં ધામોમા મોકલતી નથી પરંતુ ઘરની નોકર, વેઇટ્રેસ કે એવા બીજા પ્રમાણિકતાથી જીવન નિર્વાહ થઇ શકે એવા ધધામાં નાખે છે ગરીબ ખેડુતોને આવી રીતે મદદ કરવા માટે સોસાયટીએ ૪૨૦૦૦ યેન બાજુએ કાઢયા છે

જાપાનની રેલ્વેઓમાં જુદા જુદા હોદ્દાઓ પર ૧૦૦૦૦ સ્ત્રી કામદારો રોકાયલી છે ઇંજીન ડ્રાઇવરની જગાએ એકેય સ્ત્રી નથી થોડીક સ્ત્રીઓ ઉચી કારોબારી જગાઓ પર છે

આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા સંઘના પ્રતિનિધિઓ તા ૧૦ મી ઓકટોબરે બગદાદ પહોંચ્યા હતા, પ્રતિનિધિઓમા સીરીયા શાખાના પ્રમુખ મેડમ નુર હમ્મદા, મેડમ ઓડ્રી રીડર, મેડમ બીઆમીન, અને મેડમ ફાતીમા સૈયદ મુરાદ છે ઇરાક અને ત્યાની સ્ત્રી ચળવળની આગેવાન સ્ત્રીઓને મધ્યસ્થ સઘના પ્રમુખ મીસીસ કોરબેટ એશ્બી છે મિત્રાચારી અને ઉત્તેજનાનો સંદેશ પાઠવી, બધાય આરબ દેશોને આંતર રાષ્ટ્રીય સઘમા જોડાવા ને સમજાવવાનો તેમનો હેતુ છે. મેડમ નુર હમ્મદા આગેવાન બાનુ છે અને મેડમ ફાતીમા મુરાદ દામાસ્કસમાં પહેલાં જ સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુંબાઇ અને પરાંઓ.

હિન્દુસ્તાની સેવાદળના સ્ત્રીવિભાગના મુંબાઇ ખાતેનાં આગલાં કેપ્ટન કુમારી કિશન ધુમટકરને પોલીસ કમીશ્નરના હુકમનો ભંગ કરવા માટે ઓક્ટોબરની તા ૨૪ મીએ પકડી એક વર્ષ સખ્ત કેદ રૂ ૩૦૦ દંડ અથવા ત્રણ માસ વધુ કેદની સજા કરવામાં આવી છે રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન કર્તા ઓક્ટોબરની તા ૩૧ મીને રોજ મુંબાઇની ૪૪ મી સંગ્રામ સમિતિનાં પ્રમુખ શ્રીમતી લીલાવતી અને મંત્રીઓ શ્રીમતી સુમતિ ત્રિવેદી અને શ્રીમતી વિદ્યાબાઇને ગિરફતાર કરીને ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ ૫૦ દંડની સજા થઇ છે.

મુંબાઇનાં નવાં સ્થપાયલા વિદ્યાર્થીઓના સોશીયલ લીગ તરફથી શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેહરૂને હાથે દીવાળી પ્રસંગે ખાસ સ્વદેશી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું શ્રીમતી સ્વરૂપરાણીએ સ્વદેશીનો વપરાશ વધારવાની જોશભેર હિમાયત કરી હતી.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૪૯૦	શ્રીમતી	કિશન ધુમટકર	મુંબાઇ	૧ વર્ષ, રૂ ૩૦૦ દંડ
૨૪૯૧	,,	લીલાવતી	,,	૬ માસ સખ્ત, રૂ. ૫૦ દંડ
૨૪૯૨	,,	સુમતિ ત્રિવેદી	,,	,,
૨૪૯૩	,,	વિદ્યાબાઇ		,,
૨૪૯૪	,,	મણિબહેન હીરજીભાઇ	વિલેપારલે	પાંચ માસ સખ્ત
૨૪૯૫	,,	ચંદ્રકાન્તા	અમદાવાદ	રૂ ૨૫ દંડ
૨૪૯૬	,,	મહાકોર	,,	રૂ ૫૦ દંડ
૨૪૯૭	,,	ગંગાબહેન વૈદ્ય	,,	૪ માસ સખ્ત, રૂ ૫૦ દંડ
૨૪૯૮	,,	એક બહેન	,,	૪ માસ
૨૪૯૯	,,	,,	,,	ત્રણ માસ
૨૫૦૦	,,	,,	,,	—
૨૫૦૧	,,	ભાગીરથી બહેન	વીરમગામ	પાંચ માસ
૨૫૦૨	,,	કમરબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૩	,,	પાર્વતીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૪	,,	જડાવબહેન	મહેમદાવાદ	—
૨૫૦૫	,,	નિર્મળાબહેન દેસાઇ	,,	—
૨૫૦૬	,,	મણિબહેન રાવજીભાઇ પટેલ	રાસ	એક વર્ષ
૨૫૦૭	,,	ગંગાબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૦૮	,,	મણિબહેન ચીમનભાઇ પટેલ	,,	,,
૨૫૦૯	,,	શાન્તાબહેન પટેલ	,,	,,
૨૫૧૦	,,	ડાહીબહેન ચૌહાણ	,,	૭ માસ રૂ ૧૦૦ દંડ

શ્રીમતી ગંગાબહેન પટેલને મહાસભાની ચળવળમાં ભાગ ન લેવાની નોટીસ અપાઇ છે.

ઓક્ટોબર માસની તા. ૨૩ મીએ વિલેપારલેની છાવણી ઉપર દરોડો પાડવા માટે શ્રીમતી મણિબહેન હીરજીભાઇને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતાં તેમને પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા કરવામાં આવી છે

મ. ગાંધીજીના ઉપવાસને પરિણામે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું જબ્બર આંદોલન શરૂ થઇ ચૂક્યું છે. મુંબાઇમાં પણ એને લગતું કામકાજ જોશભેર શરૂ થયું છે.

મદ્રાસનું ગુરૂવયૂર મંદિર અસ્પૃશ્યો માટે ખુલ્લું ન મૂકાય તો જાન્યુઆરીની તા. ૨ જી થી શ્રી કેલાપ્પન સાથે મ ગાંધીજીએ પણ ઉપવાસ આદરવાનો નિર્ણય જાહેર કર્યાથી આંદોલનમાં વધુ જોર આવ્યું છે. મુંબાઇમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાનાં પ્રમુખપદે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘના આશ્રયે મળેલી સભાએ ' હરિજન ઉદ્ધાર મંડળ '

નામની મસ્થા સ્થાપવાનો ઠરાવ કર્યો છે. એ સભામાં શ્રીમતી હંસાબહેન, શ્રીમતી અવંતિકાબાઇ ગોખલે, શ્રીમતી યમુનાબાઈ હિરલેકર અને શ્રીમતી રતનબહેન મહેતાએ હરિજનોની સ્થિતિ વિષે પ્રવચનો કરી અસ્પૃશ્યતા નિવારણની હિમાયત કરી હતી. ગાંધી સેવા સેનાની સેવિકાઓએ પણ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટેનો કાર્યક્રમ ઘડી રાખ્યો છે. તેમાં અસ્પૃશ્યો માટે મંદિરો ખુલ્લાં મૂકાવવા દ્રષ્ટીઓ વગેરેને મળી ઘટતું કરવાનો, હરિજન બાળકોની કેળવણી સંબંધી સગવડ કરવાનો, હરિજનો માટે રહેવાનાં સારા મકાનોની સગવડ કરવાનો, હરિજન સ્ત્રીઓ બાળકો માટે કથા વાર્તા વગેરે કાર્યક્રમની યોજના કરવામાં આવેલી છે. યરવડા મંદિરમાં મ. ગાંધીજીને મળવા શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા જઇ આવ્યાં છે.

૨૫૧૧	શ્રીમતી ડાહીબહેન પટેલ	રાસ	એક વર્ષ
૨૫૧૨	„ મહાલક્ષ્મી ઠક્કર	બોરસદ	૬ માસ સખ્ત, રૂા ૧૦૦ દંડ
૨૫૧૩	„ વસુમતી પંડિત	„	એક વર્ષ, રૂા ૨૦૦ દંડ
૨૫૧૪	„ કમળરાણી સરકાર	ઢાવરા	રૂા. ૨૫ દંડ વા ૭ સપ્તાહ
૨૫૧૫	„ વીણાપાણી દે	„	„
૨૫૧૬	„ અખલાસુંદરી દે	મુનશીગંજ	કોર્ટ ઊઠવા સુધી
૨૫૧૭	„ ઇન્દુમતી મિત્ર	„	„
૨૫૧૮-૧૯	„ બે બહેનો	„	„
૨૫૨૦	„ અનુપમા ઘોષ	„	૬ માસ સખ્ત
૨૫૨૧	„ વીણાપાણી દાસ	„	કોર્ટ ઊઠતા સુધી
૨૫૨૨	„ બસનબાલા દાસી	ચિન્સુરા	—
૨૫૨૩	„ રાધિકાદેવી	મુઝફ્ફરપુર	—
૨૫૨૪	„ ચંપકબાલા મૈત્રી	તમુલક	—
૨૫૨૫-૩૧	„ ૭ બહેનો	„	—
૨૫૩૨	„ ઉમાસુંદરી હજરા	„	—
૨૫૩૩-૩૫	„ ત્રણ બહેનો	„	—
૨૫૩૬	„ કિરણબાલાદેવી	જેસોર	—
૨૫૩૭	„ રાજુલાદેવી	બીજનોર	—
૨૫૩૮	„ તારાબહેન મોદી	સુખાવ	—
૨૫૩૯	„ હીરાબહેન	„	—
૨૫૪૦	„ રૂકમણીબહેન	„	—
૨૫૪૧	„ સીતાબાઇ	કરાંચી	બે માસ

ગુજરાત-કાઠિયાવાડ.

અમદાવાદમાં ફટાકડાની દુકાન આગળ ચોકી કરતા પકડાયેલાં શ્રીમતી ચંદ્રકાન્તા નંદલાલ અને શ્રીમતી ગુલાબ છોટાલાલને જંગલના કાનૂનનો ભંગ કરવા માટે અનુક્રમે રૂા ૨૫ અને રૂા ૫૦ ના દંડની અથવા બે અને ત્રણ અઠવાડિયાંની કેદની સજા થઇ છે.

ઓક્ટોબર માસની આખરે અમદાવાદમાં ધ્વજવંદન કરતા ગુજરાત મહાસભાના ૩૦માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી ગંગાબહેન વૈદ્ય ને બે બહેનો સાથે પકડયાં હતાં. તેમાં શ્રીમતી ગંગાબહેનને ૪માસ સખ્ત કેદ રૂ ૫૦ દંડની સજા કરી છે. એક બહેનને ૪ માસ અને બીજાં બહેનને ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. રાષ્ટ્રીય ટપાલ ઓફિસ દિન ઉજવવા માટે ગઇ તા. ૨૧ મીએ એક બહેન ગિરફતાર થયાં છે.

વીરમગામ તાલુકાનાં ગામડાંઓમાં મહાસભાનું કામકાજ કરવા માટે વીરમગામના ૩૧ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ભાગીરથીબહેન, શ્રીમતી કમરબહેન પટેલ અને શ્રીમતી પાર્વતીબહેન પટેલને ગિરફતાર કરી પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે.

મહેમદાવાદમાં ગઇ તા. ૨૧ મી એ ધ્વજસભા દીન ઉજવતાં ૨૬ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી જડાવ બહેન અને શ્રીમતી વિમળા

નોંધ

દેશભરની મહિલાઓમાં જાગૃતિ

ડીસેમ્બર માસમાં લખનૌ ખાતે મળનારી અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ માટે પ્રતિનિધિઓ ચુંટવા ગયા માસ દરમ્યાન ઠામ ઠામે પ્રાંતીય મહિલા પરિષદોની બેઠકો મળી છે એ પરિષદોનાં કામકાજનો સહેજ વીગતવાળો અહેવાલ અમે અન્યત્ર છાપ્યો છે તે તરફ અમારી વાચક બહેનોનું અમે ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. હિન્દની મહિલાઓનું માનસ અત્યારે કઈ રીતે કામ કરી રહ્યું છે, તેમનામાં કેટલી જાગૃતિ આવી છે, તેમનામાં કેટલી પ્રગતિ થઇ રહી છે, તેમનામાં આત્મભાન કેટલે અંશે વ્યાપ્યું છે એ જાણવાનું એથી પ્રાપ્ત થાય છે દેશભરમાં આવેલી આ જાગૃતિથી મહિલાઓની ઉન્નતિમાં રસ લેતી કોઇપણ વ્યક્તિને આનંદ થયા વિના નહિ રહે મહિલા પરિષદોએ પસાર કરેલા ઠરાવોમાં, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો વધુ સખ્તાઇથી અમલ કરવાની ભલામણ કરતો મ ગાંધીજીના ઉપવાસને પરિણામે આવેલી જાગૃતિના સૂચક અસ્પૃશ્યતા નિવારણના પ્રશ્નને ઉપાડી લેવાની આગ્રહભરી ભલામણ, કરતો ફરજીયાત પ્રાથમિક તેમજ શારીરિક કેળવણીનો આગ્રહ કરતો, તેમજ સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે એવી રીતનાં પગલાં લેવાને લગતા ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઠરાવો ઉપરથી દેશમાં બનતા મહત્વના અને અગત્યના પ્રશ્નો તરફ હિન્દની મહિલાઓ જરાય બેદરકાર નથી એનું સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે હિન્દની મહિલાઓ માટે આ જાગૃતિ ઘણીજ સારી નિશાની દરાવે છે બહેનોનાં આવેલી આ જાગૃતિ ચિરકાળ કાયમ રહે અને સમાજનાં અર્ધાં અંગ તરીકે બહેનો દેશના મહત્વના પ્રશ્નોમાં પોતાનો યોગ્ય હિસ્સો લઇ દેશના ગૌરવમાં વધારો કરતી રહે એવી ઇચ્છા અમે દર્શાવીશું.

નિરક્ષરતાને દફનાવો

હિન્દની મહિલાઓની ઉન્નતિના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય સ્થાન બહેનોમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતાને ટાળવાના પ્રશ્નને ઘટે છે હિન્દમાં હજારે માત્ર ચાર બહેનો લખી વાંચી શકવા જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે આ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે. બહેનોમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતા કોઇ પણ રીતે ટાળવી જોઇએ. આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે આપણે કોઇના ઉપર આશા કે આધાર રાખી બેસી રહેવું પાલવે એમ નથી. અમે તો માનીએ છીએ કે બહેનોએ પોતે જ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આપ મેળે કરી લેવાને કટિબદ્ધ થવાનું છે. હિન્દુસ્તાનમાંથી સ્ત્રીઓની નિરક્ષરતા ટાળવા માટે કટિબદ્ધ થવાની સૌથી પહેલી ફરજ આપણી શિક્ષિત બહેનોની જ છે. કરાંચીમાં કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને ગુજરાતી બહેનો તરફથી માનપત્ર આપવામાં આવ્યું, તે વખતે તેમણે આ વિષે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે દરેક શિક્ષિત બહેને એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઇએ કે દર વર્ષે એક એક બહેનને તે લખતી વાંચતી કરે શિક્ષણ પામેલી કોઇ બહેન પોતાની જ બીજી બહેનોને નિરક્ષરતાના અંધકારમાં ડૂબતી જુએ એ ન સહી શકાય એવી વાત છે. એ નિરક્ષર બહેનોને જ્ઞાનની જ્યોતિ આપી, તેમને પ્રકાશમાં લાવવામાં જ શિક્ષિત બહેનોના શિક્ષણનું સાર્થક્ય છે, એવું અમારું માનવું છે આપણી શિક્ષિત બહેનો માત્ર ભાગે પોતાના આત્માને જ કાજે શિક્ષણ મેળવ્યું હોય એમ માનીને, અસંખ્ય બહેનોની નિરક્ષરતા દૂર કરવાના પ્રશ્ન તરફ ઉદાસીન રહે છે, એ યોગ્ય નથી. જો બહેનોમાં વ્યાપેલી નિરક્ષરતાને દફનાવવી હોય, તો શિક્ષિત બહેનોએ કુમારી વિનોદિની બહેને કહ્યું છે તેમ દર વર્ષે ઓછામાં ઓછી એક બહેનને તો નિરક્ષર મિટાવ-

સમય અને સ્થિતિ એવી હોય તો બહેનોએ કોઈ પણ પ્રામાણિક ધંધો કરવામાં નાનમ માનવાને કારણ નથી સુખ દુઃખના સમયમાં સ્ત્રી; પોતાના પતિને અને કુટુંબને, આવી શક્તિ ધરાવતી હોય તો, ઘણી સારી રીતે મદદરૂપ થઈ શકે છે. આર્થિક સ્વતંત્રતાને પ્રતાપે સ્ત્રી પોતાને થતા અન્યાયમાંથી બચી શકે છે આર્થિક અવદશાને કારણે ઘણીવાર બહેનોને અનીતિને માર્ગે ચઢી જતી આપણે જોઈએ છીએ એ પરિસ્થિતિ નિવારવા માટે પણ બહેનોને આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર છે

હિન્દી મીસ મેયો મીસ સોરાબજી

'મધર ઇન્ડિયા' પ્રકટ કરી હિન્દની નાલેશી કરનારી અમેરિકન મટર મુકાદમ મીસ મેયોને મીસ કોર્નેલીયા સોરાબજી નામની હિન્દી સ્ત્રીએ મદદ કરી હતી એમ કહેવાય છે તે વખતે મીસ સોરાબજીએ એ વાતનો ઇન્કાર કર્યો હતો એવું સ્મરણમાં છે; પરંતુ અત્યારે, ઓકટોબર માસમાં તેણે લંડનમાં હિન્દની સ્ત્રીઓ વિષે ભાષણ કરતાં હિન્દની સ્ત્રીઓની જે નાલેશી કરી છે તે ઉપરથી તો એ બહેને મીસ મેયોને સારી મદદ કરી હોવાનું પ્રતીત થાય છે. મીસ કોર્નેલીયા સોરાબજી બ્રિટિશ અમલદારોમાં જાણીતાં છે અને તેના ઉ-પિધાર બની હિન્દની સ્ત્રીઓ અને હિન્દી સમાજને હલકા પાડવાનું કામ લઈ બેઠા હોય એમ લાગે છે જો કે, તેમના ભાષણ ઉપરથી તો હિન્દની સાચી પરિસ્થિતિનું તેમને લવલેશ પણ ભાન હોય એમ લાગતું નથી તેમના ભાષણમાંની વિગતો હડહડતા જુઠાણાને યોગ્ય છે મીસ સોરાબજીને મન હિન્દુ સ્ત્રીને પોતાના પતિને દેવ માનવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે અમને વિચાર એ આવે છે કે સામાન્ય જનસમાજથી સદૈવ દૂર રહેતાં આ મિસને હિન્દુ સ્ત્રીની આ યોગ્યતા ક્યાંથી જાણવામાં આવી ? સતિની પ્રથાને સૈકાઓ થઈ ગયા છતાં તે વાતને આગળ લાવી એ મીસ બોલે છે, "હિન્દુ વિધવાને પોતાના પતિની ચિતામાં બળજબરીથી નાખવામાં આવતી તેને માટે એ ફરજ હતી પરંતુ માનવતાપ્રેમી બ્રિટિશ ધર્મને નામે આવી આ જંગલી પ્રથાનો અંત આણ્યો." બ્રિટિશ રાજની માનવતાનો પરિચય લંડનમાં પડ્યાં પડ્યાં નહિ માલૂમ પડે એ પરિચય મેળવવો હોય તો અહીં આવીને અનુભવ કરો. ત્યાં બેઠાંજ જાણવું હોય તો હાલમાંજ હિન્દની મુસાફરીએ આવી ગએલા લંડનની ઇન્ડિયા લીગના પ્રતિનિધિ મંડળને એ બાબે પૂછવું ઘટે છે આટલું તો જાણે ઓછું હોય તેમ એ બ્હેન આગળ જણાવે છે કે "હિન્દની સ્ત્રીઓમાં નાગરિકત્વનું ભાન છે જ નહિ એટલે જો સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવામાં આવશે તો માત્ર વેશ્યાઓજ—જેઓ બહાર ખુલ્લામાં નીકળી શકે છે—મત આપવા આવશે પડદેનશીન સ્ત્રીઓ મત આપવા માટે બહાર આવવાની હિંમત કરી શકશે નહિ વળી એક પતિને કેટલીએ પત્નીઓ હોય છે એટલે તેઓના મત પણ ઘણા વધી જશે." હિન્દી મહિલા થઈને આવા શબ્દો ઉચ્ચારતાં મીસ સોરાબજીને જરા પણ શરમ લાગી નથી એથી અમને ખેદ થાય છે જો કે, હિન્દવિષે જરા પણ માહિતિ ધરાવનાર, હિન્દની મહિલાઓમાં વ્યાપી રહેલી જાગૃતિથી સુપરિચિત છે અને જે સભામાં મીસ સોરાબજીએ પોતાનું ડહાપણ ડહોળ્યું છે તેજ સભામાં ગોળમેજ પરિષદની મતાધિકાર સમિતિના અને પાર્લામેન્ટના સભ્ય, મીસ મેરી પીકફર્ડે તેમને એવો સચોટ રદીયો આપ્યો છે કે મીસ સોરાબજીનાં ભાષણની અસર એ સભામાં ભાગ્યેજ વધુવાર ટકી શકે મીસ પીકફર્ડે હિન્દની સ્ત્રીઓની સાચી દશાનું ત્યાં ભાન કરાવ્યું હતું અને સાથે સાથે મીસ સોરાબજીને તેમણે જણાવી પણ દીધું કે "અહીં રહીને હિન્દના તમારા ભાઈ બહેનોની નાલેશી કરવા કરતાં, હિન્દમાં જઈ તમારા લોકોમાં જે ઉમદા કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેમાં મદદ કરો." અંતમાં આ બહેન માટે નવેમ્બર માસનાં 'મોડર્ન' રીવ્યુ'માં લેવાયેલી નોંધમાંથી નીચેની લીટીઓ ઉતારી લેશું: 'મીસ સોરાબજીના બ્રિટિશ પેટ્રનોએ હિન્દમાં હિન્દીઓએ ભરેલા ટેક્ષમાંથી સ્ત્રીશિક્ષણ માટે પૈસા આપવામાં જે આશ્ચર્યજનક ઉદારતા દર્શાવી છે તે જોતાં હિન્દની સ્ત્રીઓમાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન જાણ્યેજ

દેખા દે છે, એ કે હિન્દની ઘણી સ્ત્રીઓ પશ્ચિમના રાજકીય યંત્રો વિષેનું જ્ઞાન કાંઇ નહિ તો ઓછું સોરાબજી જેટલું તો અવશ્ય જાણે છે અને નાગરિકોના જ્ઞાન સંબંધમાં તો હિન્દની મહિલાઓમાં એ છે એ પૂરવાર કરવાની કાંઇ જરૂર નથી કારણ કે હિન્દની મહિલાઓમા આત્મજ્ઞાન, નૈતિક જ્ઞાન અને સામાન્ય સમજ ઉપરાંત જે સૌથી અગત્યની વસ્તુ છે તે પોતાના પ્રિયમાં પ્રિય ધ્યેયને ખાતર ગમે તેવાં દુઃખો સહન કરી આત્મસમર્પણ કરવાની ભાવના છે મીસ સોરાબજીમાં આ ગુણો નથી અને તેથી હિન્દના ગામડાંની નિરક્ષર સ્ત્રીના પગની રજ લેવાને પણ તે લાયક નથી ”

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનું સ્ત્રીવિદ્યાલય

૧૯૩૦ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૫મી તારીખે મુંબાઈની આગેવાન મહિલા સંસ્થા શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે "જુવાન ગુજરાતી સ્ત્રીઓ સારુ માતૃભાષાદ્વારા જરૂરી સર્વાંગ કેળવણી માટે ઉચ્ચ વિદ્યાલય ” સ્થાપી ' તેમને નામની જ ફીલઈ ઉત્તમ ગૃહિણી, ઉત્તમ માતા અને ઉત્તમ શહેરી થવાને જેટલું જ્ઞાન જરૂરનું ગણાય તેટલું જ્ઞાન ગુજરાતી ભાષાદ્વારા આપવાનું સાહસ " ખેડ્યું હતું આ વિદ્યાલય મુંબાઇના અગ્રગણ્ય ધારાશાસ્ત્રી શ્રી ભુલાભાઇ દેસાઇના હસ્તે ખુલ્લું મુકાયું હતું અને વિદ્યાલય માટેનો અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષનો નક્કી કરવામા આવ્યો હતો આ ત્રણ વર્ષનો વિદ્યાલયનો પ્રથમ ક્રમ ચાલુ વર્ષમાં પૂરો થયો છે અને વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષામાં ચાર બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે વિદ્યાલયનું કાર્યક્ષેત્ર ગૃહિણીઓને જ આવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાનું, તેમજ શાળાઓમા ન જોડાઇ શકે એવી બહેનોને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાનું હોઇ, આ સફળતા કાંઇ ઓછી નહિ કહી શકાય. શરૂઆતના પ્રમાણમાં વિદ્યાલયને ઉત્તેજ એવું આ પરિણામ અમને લાગે છે પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષામાં પણ નવ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે અને બીજા વર્ષમાં ૭ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે આ પરિણામ વિદ્યાલયનાં પ્રથમ ક્રમ માટે તો જરૂર ઉત્તેજન આપનારૂં કહી શકાય, છતાં અમારે એટલું તો કહેવું જોઇએ કે વિદ્યાલયનો લાભ ઘણી બહેનો લઇ શકે એવી સ્થિતિ છે છતાં આપણાં ઘણાં કુટુંબો આ બીના તરફ ઉદાસીન હોય એમ લાગે છે આ વિદ્યાલયનો લાભ આથી ઘણા મોટા પ્રમાણમાં લેવા બહેનોએ બહાર આવવું જોઈએ

વિદ્યાલયના ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષા પસાર કરનારા ચાર બહેનો શ્રીમતી સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠક્કર, શ્રીમતી વીરમતી ગુલાબદાસ ઝવેરી, શ્રીમતી કુસુમબહેન છગનલાલ મારફતીઆ અને શ્રીમતી સુરજબહેન ચુનીલાલ શેઠને, તેમણે ત્રણ વર્ષ સુધી ખંતથી અભ્યાસ કર્યો છે તે માટે ખરેખર અભિનંદન ઘટે છે વિદ્યાલયનાં ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં પ્રથમ નંબરે આવનારાં બહેનો શ્રીમતી સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠક્કર, (ત્રીજું વર્ષ) શ્રીમતી વેણીગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆ (બીજું વર્ષ) અને શ્રીમતી વસન્ત હરિલાલ ભગાણી (પહેલું વર્ષ) ને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ મંડળ તરફથી સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયમાં પ્રથમ નંબરે આવનાર બહેનો માટે સુવર્ણ ચંદ્રકની યોજના થએલી છે એ ચન્દ્રક મેળવવા લાયકવાળી થવા માટે શ્રીમતી સ્નેહલીલા ઠક્કર, શ્રીમતી વેણીગૌરી કાપડીઆ, અને શ્રીમતી હીરાબહેન હરિદાસ તન્નાને અભિનંદન ઘટે છે અને સૌથી વધુ હાજરી આપવા માટે ' ગુણસુન્દરી ' કાર્યાલય તરફથી અપાતો ' ગુણસુન્દરી ' ચન્દ્રક મેળવવા માટે શ્રીમતી કુસુમ બહેન મારફતીઆ, શ્રીમતી વીરમતી ઝવેરી, અને શ્રીમતી જયાબહેન ચોકસીને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. આમાં ત્રીજા વર્ષમાં શ્રીમતી કુસુમબહેન મારફતીઆએ વિદ્યાલય ચાલુ રહ્યાના કુલ ૧૭૭ દિવસોમાંથી ૧૭૬ દિવસો હાજરી આપી. જે એ. રેસ્ટે, માટે ચોરસ ધીમ એની ખાતે એ બહેનની આટલી નિયમિતતા માટે અમને માન ઉપજે છે અંતમા અમે ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાં બહેનોને તેમણે કરેલા ખંતીલા અભ્યાસ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં તેઓ આવીજ રીતે ખંતથી અભ્યાસ કરતા રહે એવી આશા રાખીએ છીએ

હવે શું ?

વિદ્યાલયનો ત્રણ વર્ષનો ક્રમ પૂરો થયો એટલે વિચાર આવે છે કે હવે શું ? વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષમાં ઉત્તીર્ણ થએલી

બહેનોના સંસ્કાર વિકાસ માટે કાંઈક યોજના વિદ્યાલય કરે એવી અમારી મનોભાવના છે આ સંબંધી અમારો વિચાર અમે અત્રે રજુ કરીએ છીએ. ત્રીજા વર્ષમાંથી ઉત્તીર્ણ થયેલાં બહેનો માટે, અત્યારે ચાલે છે એવો નિયમિત રોજંદી હાજરીનો અભ્યાસક્રમ નહિ, પણ કાંઈક વિશિષ્ટ પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ યોજાય તો સારું અને ખાસ કરીને, એ બહેનોને હવે તેમના ભાવિ જીવનમા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો એ બહેનોને વિશિષ્ટરૂપે શીખવવામાં આવે, અને તેયે અઠવાડિયાના બે દિવસો દરમ્યાન એ વર્ગ ચાલે એવી કોઈ યોજના થવાની જરૂર છે બહેનોને એમનાં ગૃહજીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા, બાલમાનસશાસ્ત્ર, ગૃહવિજ્ઞાન, પરિચારિકાકર્મ (નર્સીંગ), અને અર્થશાસ્ત્ર, તેમજ જીવનમાં સતત રસિકતા સાથે સેવાભાવના પોષાય એવા સાહિત્યના વિષયો વિશિષ્ટરૂપે શિખવાવા જોઈએ. એક વસ્તુ આ બધામાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બહેનોને માથે, હવેનો અભ્યાસક્રમ બોજારૂપ ન થવો જોઈએ. બહેનો ગૃહિણીઓ હોય તેમને માથે ગૃહવ્યવસ્થાનો ભાર હોય છે જ; એટલે એ ભારની સાથે આ જ્ઞાનનો ભાર તેઓ ઉંચકી શકે એવાં પ્રમાણમાં ઉપલા વિષયોમાંથી પસંદ કરીને નવો અભ્યાસક્રમ યોજાય તો તેથી આ બહેનોના સંસ્કાર વિકાસમાં વિદ્યાલય સારો ફાળો આપી શકશે આ વિષયમાં વિદ્યાલય પગલું ભરશે એવી આશા છે

આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલાસંઘ સાથે જોડાયેલી હિન્દની સ્ત્રીઓની નેશનલ

હિન્દની સ્ત્રીઓની કોન્સિલનો

૧૯૩૦-૩૨ નેશનલ કૌન્સિલ નો ત્રીજો દ્વિ વાર્ષિક હેવાલ અમને મળ્યો છે હિન્દની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના દરેક પ્રશ્નમાં રસ લેવા સાથે આ સભા સ્ત્રીઓને સ્પર્શતા આતર રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોને પણ ચર્ચે છે અને એ રીતે સ્ત્રી ઉન્નતિની દિશામાં સારો ફાળો આપે છે સભાનું મુખ્ય મથક મુંબાઈમાં છે અને બંગાળ, બિહાર, સિંધ અને મૈસુર, મુંબઈ, બર્મા, દિલ્હી વગેરેમા એની શાખાઓ પણ છે એની મધ્યસ્થ કારોબારી સમિતિના ચેરમેન શ્રીમતી તારા બહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ છે અને તેઓ આ સંસ્થાની તેમજ સામાન્યતઃ મહિલાઓની પ્રવૃત્તિમાં અત્યંત રસ લઈ પ્રશંસ્ય કાર્ય કરી રહેલા છે. સભાએ જુદા જુદા કામકાજ માટે વિભાગીય સમિતિઓ નીમી દીધેલી છે. કળા અને છાપકામને લગતી સમિતિ દ્વિમાસિક પત્રિકા માટે છે, મજુર સમિતિ મજુર સ્ત્રીઓ અને બાળકોની હાલતને લગતું કામકાજ કરે છે ધારા સમિતિ મહિલાઓની ઉન્નતિને લગતા કાયદાના પ્રશ્નોને સ્પર્શે છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રી કેદીઓની હાલત તપાસનારી સમિતિ મતાધિકાર સમિતિ, એમ જુદી જુદી સમિતિઓ દ્વારા સારું કાર્ય થઈ રહ્યું છે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે સંસ્થા સામાન્ય જનતામા પ્રવેશ મેળવી તેમની તેમજ લોકસમૂહની ઉન્નતિના કાર્યમા વિશેષ યશ પામે.

મુંબાઈ યુનિવર્સીટીની બી. એ ની પદવી મેળવી કુમારી કપિલા બહેન

કુમારી કપિલા ખાંડવાળા

ખાંડવાળા વધુ અભ્યાસ માટે ૧૯૩૦ના મે માસમા અમેરિકા ગયાં હતાં અને ત્યાં અઢી વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી મીશીગન યુનિવર્સીટીની એમ એ. ની પદવી મેળવી તેઓ ગઈ તા ૨૨ મીએ ત્યાંથી પાછાં આવ્યાં છે કુમારી કપિલાબહેનને તેમણે મેળવેલી આ પદવી માટે અમે ગુજરાતની બહેનો તરફથી અભિનંદન આપીએ છીએ. કુમારી કપિલાબહેન શાન્તાક્રુઝ યુવકસંઘના મંત્રી તરીકે સારું સેવાકાર્ય કરતાં હતાં. તેમ ત્યાં પણ તેમણે એવું સેવાકાર્ય કર્યું છે તેમણે ન્યુયોર્ક, બર્લિન, લંડન અને ડબ્લીનમા સમાજસેવાના કાર્યનો અભ્યાસ કર્યો છે અને હિન્દને લગતી સાચી સ્થિતિ પરદેશમા ફેલાવવામા પણ સારો ફાળો આપ્યો છે અમે એ બહેનને ફરી અભિનંદન આપી વિનતિ કરીએ છીએ કે ગુજરાતની બહેનોની નિરક્ષરતા ટાળવામાં તમારી વિદ્યાનો સદુપયોગ કરી તેમને અંધારમાંથી પ્રકાશમા લાવો.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧ "ગુણસુન્દરી" દર અંગ્રેજી મહિનાની ૧લી તારીખે પ્રકટ થાય છે અને ગ્રાહકોને આગલે દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામાં આવે છે આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાની નકલ દર મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઇએ, એ પ્રમાણે મળવામાં વિલંબ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનતિ છે જો એ તપાસને અંતે અંકની નકલ ન મળે તો કાર્યાલયને એ સંબંધી ફરિયાદ **તા. ૧૦મી સુધીમાં** લખી જણાવવી તે પછી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી વ્યવસ્થાપકને શિર રહેતી નથી ફરિયાદ કાર્યાલયનેજ કરવી ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ટોને હક્ક નથી

૨ ગ્રાહકોએ કાર્યાલય સાથે પત્રવ્યવહાર "વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ નં ૪ " ને સરનામે કરવો.

૩. એ પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાનાં પૂરાં નામઠામ ઉપરાંત, **પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઇએ** દરેક ગ્રાહકનો નંબર રેપર પર નામની પાસે ડાબી બાજુ છાપેલો યા લખેલો હોય છે એ નંબર નહિ જણાયો તો કાર્યાલયને વેળાસર અને સંતોષકારક ઉત્તર મળવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં ઢીલ થવાનો સંભવ છે

૪ સરનામું બદલવા ઇચ્છનાર ગ્રાહકે આગલા મહિનાની તા ૨૫ મી સુધીમાં ખબર આપવી જોઇએ, એથી મોડી મળતી સૂચનાનો અમલ તેજ મહિને નહિ, પણ બીજે મહિને થશે.

૫ નમુનાની નકલ વિના મૂલ્ય નથી મોકલાતી જે અંક નમુના તરીકે જોઇતો હોય તેની કીંમતના પોષ્ટલ સ્ટેમ્પસ મોકલી આપવા.

૬. કોઈ પણ પ્રકારના પત્રવ્યવહારનો જવાબ જોઇતો હોય તો રીપ્લાય કાર્ડ લખવો યા પોસ્ટેજ મોકલવું

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ મુંબાઇ, નં ૪

ઇર્ષ્યાની આગ

કંપની સરકારના સમયની રોમાંચક નવલકથા

મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ ૦-૨-૬

તૂટેલાં બંધન

કવિવર 'ટાગોરની સામાજીક' નવલકથા

મૂ. રૂ ૦-૮-૦ પોષ્ટેજ : ૦-૧-૬

વ્યવસ્થાપક, "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

ગઈ દીપોત્સવીએ નવો અવતાર પામેલું

ઊર્મિ

સ્વપ્ન શિલ્પીઓનું માસિક

તંત્રીઓ: ઇન્દુલાલ ગાંધી · ચમનલાલ ગાંધી

નવું લેખક મંડળ. સમૃદ્ધ લેખનસામગ્રી વિશિષ્ટ વિચારદર્શનો. એના કાવ્યોમાં જીવનનું ઊંડુ ભાન, અભિલાષનાં સ્વપ્ન અને સ્વાર્પણનું ગુંજન આવિર્ભાવ પામે છે એની વાર્તાઓ અને નાટિકાઓની ચુટણી હેતુપુરસરની અને દિશાવર્તી હોય છે. એની ગદ્યકળામાં કલ્પનાનો સોનેરી તાર ગુંથાએલો ચળકે છે. તાજગીનો ચમક અને ભાવની ભીનાશ બધે ભરેલી અનુભવાય છે. 'થેલીમાંથી' પત્રધારાના ઉપયોગી ખંડો, 'ચિંતન'માં અભ્યાસી વિચારોની કડિકાઓ, 'ધ્વનિ'માં સ્વતંત્ર સાહિત્યવાનીઓ ને અન્ય ઉચ્ચકોટિના લેખો વગેરે પીરસવામાં આવે છે વાર્ષિક ચાર રૂપિયાના લવાજમમાં 'કુમાર'ના કદનાં આઠસો પાનાનું નક્કર વાચન. ખાસ અંકો જૂદા.

ઊર્મિ કાર્યાલય, ખોરી ગાર્ડન **કરાંચી**

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખબરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા

વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું ૭ હજાર લીટીનું તત્ત્વ દર્શનયુક્ત વિચારપ્રધાન મોટું કાવ્ય પાકું સોનેરી પૂઠું, ૪૩૨ પાનાં ઊંચા જાડા ફેધર વેઇટ કાગળ કિંમત રૂા. ત્રણ ટ. ખ. આ ૫

ભજનિકા

ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોણોસો ભજન કાવ્યો.

પાકું સોનેરી પૂઠું, કિંમત માત્ર રૂપીઆ સવા ટ. ખ. બે આના

ગુણસુંદરીના ગ્રાહકોને આખો સેટ આઠ રૂપીયામાં

લખો—

કલિકા

શૃંગારરસનું ૩૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખંડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંશા પામ્યું છે.

૨૫૦થી વધુ પાનાં, ઉંચા એ નીક કાગળ, પાકું પૂંઠું કિંમત માત્ર રૂા બે. ટ ખ. અઢી આના

રાસચંદ્રિકા

કોકિલકંઠી ગુજરાતણોને સહસા-જ કંઠસ્થ થાય એવા પચાસ રાસનો સમૂહ

પાકુ સોનેરી પૂંઠું, કિંમત સવા રૂપીયો, ટ. ખ. બે આના

" ગુણસુંદરી " કાર્યાલય : ૧૧૪ ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM
THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે

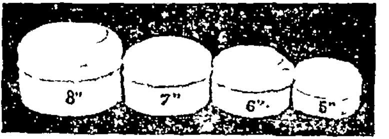

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે !

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂ છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી ઉલ્ટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યા છે

પી સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ કલાઇવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાની તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઇ મદ્રાસ રંગુન

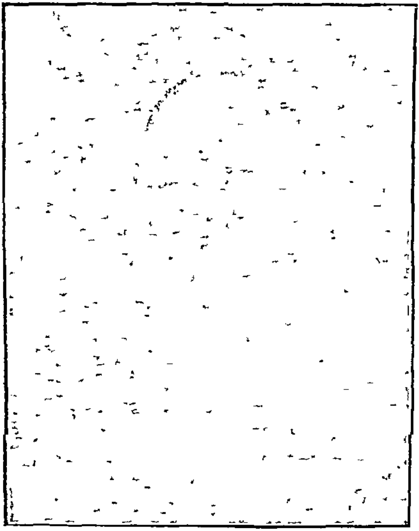

સ્વ. સૌ. લવંગિકા પ્રિ. મહેતા,

બી. એ. [જુઓ પૃ. ૩૩૯

[જુઓ પૃ. ૩૩૯

જન્મ :

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૯

અવસાન :

તા. ૯ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૯

પુસ્તક ૧૯ મું] જાન્યુઆરી ૧૯૪૩ [અંક ૫ મો

અમૃતસરોવરને કાંઠે

[આવી ભારતની સ્ત્રીશક્તિ સ્વામીની સ્હોડમાં વિશ્વસેવાના કોડ વિશાળ વિસ્તારે છે ભાવના-ભવ્યતામાં ભાવને રમી વિશ્વમુક્તિના સેવાધર્મ કાજે અવતરે છે ધૂમકેતુને સ્હેંચી, વિજળીનો દોર કરી આકાશ માપવા-સમુદ્ર મન્થન કરવાના તેને આવેશ-આવેશ છે સૂરજ ચંદ્રના દીવા ધરી પાતાળમાં ઉતરી ઊંડા નરકના ઉદ્ધાર કરવાના તેના આગ્રહ છે. પાતાળ અને પૃથ્વીના મોક્ષ વિના આ ભાવનામૂર્ત્તિ પોતાની મુક્તિ પણ વાંછતી નથી]

અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા,
ઝળહળે ત્યાં અમર હેમના દિવડા.
સૂરજને કંઠે બાંધ્યો મેરૂ સોનાનો,
ચંદ્રને કંઠે બાંધ્યો હિમાચળ ગોરો,
અમર વરનો ત્યાં રે સ્વર્ગ હિંડોળો.
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૧

હૈયે સખિ ! ઝુલતા જાગે રે નવનીત કોડ,
સખિ ! નાથજીની સ્હોડમાં એ કોડના ફાલે છોડ.
સ્વામીજીના સિંચને સખી વૃક્ષ વિશ્વને છાય,
સ્મિત કરે જ્યાં સ્વામીજી જલધિ હૈયે જ સમાય.
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા ૨

નાથજી ! ઓ નાથજી ! મારે દિલડે ભર દરિયાવ,
ઘેરાં અનન્તાકાશ છે ગાઢાં ભર્યાં અંધાર.
એ તિમિરિયાં ફેડવા ને માપવા આકાશ
કરી વિજળીનો દોર હું પરિક્રમું રે ચોપાસઃ
અમૃતસર કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૩

અખૂટ દરિયે પાણીડાં, અખૂટ રત્ન ભંડાર,
શ્રીજી કેરી સ્હોડમાં જ્યા પોઢે શ્રીભગવાન્.
ધૂમકેતુનો કરી રવૈયો ફેરવું વિજળીને દોર,
અમૃતમય કરૂં વારિધી ને બાહું મણિભંડોળઃ
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૪

જગને આત્મે નાથજી ! સારૂં સૂરજ સારૂં જ્ઞાન,
ચંદ્રનાં તેજ હૈયે છાંટી આપું અમૃતપાન.
હરીજીની હોઠે બંસરી જગાવું ચેતનરાસ.
ગજું, ગીતા ધર્મની કરૂં, કર્મનોજ પ્રકાશ;
અમૃતસર કાઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૫

સૂરજ ચંદ્રના દીપ હાથમાં લઈ ઉતરૂ પાતાલ,
અંધારાં ઉજળાં કરૂં ચેતાવું સૂતા પ્રાણ.
ઉતારૂં ઉંડા નરકમાં નાથ ! સ્વર્ગનાજ વિમાન,
પાતાલ ને પૃથ્વી વિના મારે મોહનનું શું કામ
અમૃતસરને કાંઠે રાજ ! રૂપલો રે ઓરડા. ૬

—મૂલજી દુલભજી વેદ

લેખક : શ્રી હિંમતપુરી મ. દિવાનજી

પ્રેમ તો પારસમણિ છે સ્વાભાવિકતા તેનો આત્મા છે અને સંયમ તેનો તેજસ્વી પ્રકાશ છે તેમાં માતૃપ્રેમ તો અદ્ભુત—અલૌકિક છે જગત તેને વંદન કરતું આવ્યું છે અને તેના ઋણ તો ઇતિહાસના પાના પર સુવર્ણાક્ષરે કોતરાયેલાં છે અત્યારસુધી સંસારને ખોળે મહાત્માઓ અને વીરપુરુષો રમી ગયા છે તેમને માતૃપ્રેમેજ પ્રેરણાનાં પીયૂષ પાયાં છે. માનવજાતિના કલ્યાણપથ પર માતૃપ્રેમના પુનિત સંસ્કારોના પ્રકાશ પથરાયાં છે અને માતાના અમીભર્યાં નયનોએ તો કુપંથે—વળી ગયેલા પુત્રો પર પણ વાત્સલ્યના જ આશીષો ઉતાર્યાં છે

પરંતુ એ ઉન્નત—એ દિવ્ય જણાતો માતૃપ્રેમ વિકૃત સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે ત્યારે તે જગતને અવળે પંથે દોરે છે માતૃપ્રેમનું વિકૃત સ્વરૂપ ખોટાં લાડ છે. બાળકનું ભાવિ એ ખોટાં લાડ હેઠળ કચરાય છે—અને મનુષ્યના દુ:ખો તેમાંથી ટપકે છે. માતા અને અત્યારની સમાજ—બધે એથી માને કે એ લાડમાં બાળક ખીલે છે પરંતુ એ માન્યતા સમાજનું અજ્ઞાન દર્શાવે છે. અત્યારે માતાઓ અવળે પથે વળી છે અને બાળકને ખોટાં લાડ કરવામાંજ માતૃપ્રેમની પર્યાપ્તિ નિહાળી રહી છે. એ લાડે તો બાળ-દુનિયામાં ત્રાસ વર્તાવેલો છે અને તેનાં સામ્રાજ્ય તો બાળજીવનના સર્વ અંગોમાં અને બધાયે વિભાગોમાં સ્થપાઇ રહ્યાં છે ખોટા લાડે બાળકના સ્વયં-વિકાસનો તો ઉચ્છેદ કર્યો છે. પરંતુ તેનાથી એ આગળ જઇ બાળકમાં અત્યંત અનિષ્ટ સંસ્કારો તેથી જાગ્યા છે અત્યારની પ્રજામાં તેજ રહ્યું નથી અને તેમાં નિર્માલ્યતાએ ઘર કર્યું છે તેના કારણો ઉકેલવા માંડીયે તો માતાના ખોટા લાડનો આખો પ્રશ્ન આપણી આગળ ખડો થઇ રહેશે. માતૃપ્રેમના ખોટા ખ્યાલથી દોરાઇ માતાઓ બાળકને લડાવે છે અને તેમને સ્વચ્છંદી બનાવી દે છે સ્વાતંત્ર્યની બારાખડીનું પણ જેને ભાન નથી અને સ્વયંવિકાસના તત્વજ્ઞાનના પડછાયા પણ જેણે નથી જોયા એવી માતાઓ બાળકને ખોટા પ્રકારની છૂટ આપી તેમાં અવિનય અને કંઇના અનિષ્ટ સંસ્કારો ભરી દે છે એ લાડકવાયા બાળકોમાં પછી ખોટાં અભિમાન જાગે છે અને ભાવિ જીવનમાં માતાની પ્રેમાળ છત્ર અલોપ થતાં તે બિચારા સંસારના પથપરના કંટકો નિરાધાર થઇ અથડાય છે, મુંઝાય છે, અકળાય છે અને રડે છે.

માતાના ખોટા લાડના પ્રકાર અનેક છે તેના સ્વરૂપ વિધવિધ છે. પ્રભુના પુનિત ધામમાંથી ઉતરી આવેલું બાળક સ્વાદને સમજતું નથી અને માતાના નૈમિત્તિક દુધમાં

જ તેના સર્વ સ્વાદો સમાપ્ત થાય છે. પરંતુ માતાને જીભનો ચટાકો થાય છે. બાળક વિના તેના સ્વાદ કેમ લેવાય ? એટલે બાળકની નિર્દોષ જીભ જગતના સ્વાદથી ભ્રષ્ટ થવાની શરૂઆત કરે છે. “ ચાંગળુ આ પાઈ એકાદ પીપરમીટ ખવડાવી એમાં શું થયું ” બસ એમાંજ માતૃસ્નેહ ઠલવાય છે. એ લાડકો બાળક જાગે છે માતા હસે છે બાળકને શરદી થઈ છે. તેલ, મરચું ખાટું ગળ્યું તેના આરોગ્ય માટે નિરૂપયોગી છે. ન્યાતમાં જમણુ હોય છે. હોંસીલી માતા બાળકને લઈ ત્યાં જાય છે મીઠાઈ ભજીયા પત્રાવલીમાં પીરસાય છે. પોતાનો લાડકો બાળક રહી જાય એ વિચાર જાગે છે. ઉધરસથી રાત્રે હેરાન થતાં બાળકના મોમાં મીઠાઈનો એકાદ કટકો અને એકાદ ભજીયું સરકાવી દેવાય છે માતાની તો લાડ કરવાની હોંસ તૃપ્ત થાય છે. પરંતુ બાળકના તો આરોગ્ય લથડતા જાય છે તેના વર્તનમાં હઠના સામ્રાજ્ય છવાતાં જાય છે.

અન્નમાં ઉતરેલા ખોટાં લાડ વસ્ત્રમાં પણ એજ દશાએ પહોંચે છે. અંતરનાં સૌન્દર્ય ઓસરતાં જાય છે એટલે અત્યારની પ્રજાને બહિર વૈભવના મોહ વધતા જાય છે માતા તો વિવિધ જાતની સુશોભિત સાડીઓમા તેમજ ભાતભાતનાં અલંકારોમાં રાચતી સમાજમાં મ્હાલે છે. બાહ્ય રૂપના ભાન વિનાનું બાળક સાથીયો સાથે કલ્લોલ કરતું ગેલ કરતું હોય છે. ત્યાં માતાનો હુકમ ગાજે છે. “ બચુ ! ચલ તારી રમતો મૂકી દે. ખબર નથી આજે તો મોસાળ જવાનું છે અને જન્મદિવસે અંબાજીને પગે લાગવાનું છે ! ” બાળકને સાથીઓ સાથેની રમત મૂકવી તો ગમતી નથી પરંતુ નવિન પોષાકના આકર્ષણ વિજયી નીવડે છે બાળક બિચારૂ બહુ સમજતું નથી છતાં તેના પર ઉનાળાના ખરા તાપમાં મખમલના જોડા કાઠ્ઠાં સુધી લદાય છે અને કુદરતના ખોળામાં છૂટથી હરતા ફરતા પગો પર મોજા અને બુટો જકડાય છે. લાડકવાયા બાળક ઠેકા ઠેકારી માતાની સાથે મોમાળ સિધાવે છે. મારી મામીના ભાણેજ પ્રતિના પ્રશંસાવાક્યો સુણતા હોંસીલી માતાના હૈયામાં કંઈ કંઈ સંતોષ પથરાય છે માતૃપ્રેમ પોષાકના લાડમાં પ્રકાશ્યો અને બાળકના ભાવિજીવનના અંદાજપત્રોમાં વૈભવી પોષાકને પ્રધાન સ્થાન મળી ગયું

સુંવાળી પથારી અને સુશોભિત મચ્છરદાનીના મોહ બાળકમાં હજી નથી જાગ્યા તેતો મેદાનની કઠણ જમીન પર ગેલ કરતું કુદતુ ફરે છે અને રાત્રે થાકીને વાતો કરતું ઓરડામા ગમે ત્યાં ઉંઘી જાય છે. પરંતુ માતાનાં પ્રેમાળ (!) હૃદયને એ ખૂંચે છે–નોકરને હુકમ થાય છે અને વૈભવી–મચ્છરદાનીવાળા કોચ પર બાળકને સુવાડવામાં આવે છે શ્રમથી થાકેલા શરીર પર નિંદ્રાદેવીના સુકોમળ હસ્તો પ્રસરેલા છે એટલે બાળકને મચ્છરની બ્હીક નથી અને સુવાળી પથારીની પણ દરકાર નથી. પરંતુ હોંસીલી માતાના લાડ અધુરા રહે એટલે કરૂણ જીવનમાં મઝા ઓછાણુતા બાળકને વૈભવી જીવનના નિર્માલ્ય પરિધાન ઓઢવાં પડે છે. બાળકમાં મચ્છરદાનીના આકર્ષણ જાગે છે અને સુંવાળી પથારી વિના તેને રૂચતુ નથી. માતાના ખોટા લાડમાં બાળકના ભાવિ જીવનમાં–પ્રજાસેવકના તેજસ્વી પ્રકરણનો લોપ થઈ જાય છે.

બાળક મોટુ થાય છે. એને શાળામાં મૂકવામાં આવે છે રખેને બાળકને કોઈ હેરાન કરે એટલે માતા પાટીને દફતર છે અને દરરોજ બાળકને શાળામાં મૂકવા પાટી જાય છે. બાળકમાં તેનું દફતર પકડવાની શક્તિ છે. પરંતુ રખેને એની કોમળ કાયા કરમાઈ જાય એટલે પાટીને દફતર

સોંપાય છે. બાળકને કંઇ પ્રથમ ઇચ્છા ન હતી કે ધારી દફતર ઝાલે પરન્તુ માતાના લાડે એને પરાશ્રયી બનાવ્યો એટલે બાળકની ચામડી સુંવાળી થઇ પડી જાત-મહેનત અને સ્વાશ્રય પર ખોટા લાડના આવરણ ફરી વળ્યા. બાળક, બાળક મટી શેઠ બની ગયો માતાની તો હોંસ તૃપ્ત થઇ. પરન્તુ બાળકની યુવાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થાના તો દાડા ભાંગી ગયા-સ્વાશ્રયી વૃત્તિને કચરી નાખનાર એજ ખોટા લાડ બાળકના ગૃહ જીવનમાં પણ સર્વે ઠે-કાણે ત્રાસ વર્તાવી રહે છે. બાળકના કપડા ધોવાના અને બાળકની પથારી પાથરવાના લાડ તો સામાન્ય કહેવાય પરંતુ બાળકને ફ્રાક પહેરાવવું, તેને મોજા બુટ પહેરાવવા, તેનુ દફતર તૈયાર કરવુ તેના સ્નાનની બધી તૈયારી કરવી, ઇત્યાદિ નાની નાની બાબતમાં પણ માતા બાળકની કોમળ કાયાની ચો-કીદાર બને છે અને બાદી તેનો વફાદાર સેવક બને છે પરંતુ માતાને ક્યાં ખબર છે કે એ ખોટા લાડની કુકર્મથી તેમ જ અતિશય કાળજીપૂર્વક જાળવાયેલી બાળકની કોમળ કાયામાંથી પુરુ-ષાર્થ નાસી જાય છે અને યુવાવસ્થામાં માય-કાંગલાની પદવી તે મેળવી લે છે

વર્ષા ઋતુમાં બાળકને તો ખુબ આનંદ પડે છે અને છત્રી સાથે આવતા તેના કપડાં ભીના થાય તો તેને તે હોંશથી વધાવી લે છે બાળકની એ ટેવ એના શરીરને ખડતલ બનાવે છે અને મુશ્કેલીઓમાંથી પણ મઝા ખેંચી લેવાની ઉત્સાહી વૃત્તિ તેનામાં ખીલે છે. પરન્તુ બાલ્યાવસ્થામાં અતિ કાળજીથી કોમળ કાયાનું સ્નાન થયું હતું એટલે પિતાને વર્ષાઋતુ ડગલા વિના ચાલતુ નથી એટલે પિતા કોમળ કાયા વાળા બન્યા તો બાળક રહી જાય ? તરતજ માતાનો હુકમ થાય છે પિતાની સંમતિ મળી જાય છે અને બાળ-કના ખડતલ બનતા શરીર પર એ ડગલો નખાય છે વર્ષોમાં ભિંજાવવાની મઝા તો ચાલી જાય છે, ડગલા-ની સાથે નિર્માલ્યતાના પણ આવરણ બાળક પર વીંટળાતાં જાય છે. તેજ પ્રમાણે કલાકો સુધી તડકામાં રમ-નાર બાળકને સૂર્ય પ્રકાશના કિરણો આકરાં નથી લાગતા પરન્તુ રખેને બાળક કાળો પડી જાય, રખેને લુ લાગે એટલે તેના પર છત્રીની પરાધીનતા લ-દાય છે. ખડતલ શરી-રનો બાળક સુંવાળો થતો જાય છે અને સ્હેજ વિશેષ ઠંડીથી અથવા કંઇક વિશેષ તાપથી તેને માંદગીની પથારી સેવવી પડે છે એવા માયકાંગલા શરીરને પછી યુવાવસ્થામાં જીવનનો પરવાનો લેવા દરરોજ ડાક્તરને દવાખાને જવું પડે એમાં શી નવાઇ ! માતા પિતા તો તેમના લાડથી તૃપ્ત થાય છે પરંતુ બાળકનું તો જીવન કચળી જાય છે.

પરંતુ બાળકના પરિમિત જીવનમાં તો માતાના લાડ અને તેની હોંસના ભીષણ પરિણામો સોથે કળીમાં પ્રકાશી ઉઠે છ

માતા

સુગમ સિદ્ધિ વરદાયક દ્વાર
  ઉગમ સ્નેહ સરિતાની ધાર.

દયા-ધામ વાત્સલ્ય વિતાન
  નિરભિમાન સમતાનું સ્થાન.

મૃદુતર મધુર સુમંગલ સૂર
  સૌમ્ય સુધા સાગરનું ઉર.

હિમગિરિ ગુહા સદૃશ ગભીર
  ધન્ય ધરિત્રી-તલ સમધીર.

ભગવત્ રામચન્દ્ર ભટ્ટ

હિન્દુ સમાજ અત્યારે અનેક દુષ્ટ પ્રથાસો કોરી રહી છે અને તેના ત્રાસ ડાયરશાહીને પણ કોરે મૂકી દે છે એ દુષ્ટ પ્રથાઓ અને જંગલી સંસ્કારોમાં પુત્રલગ્ન અને પૌત્ર લાલસાએ તો કેર વર્તાવ્યો છે. માતા બાળ લગ્નના લાવા લઈ બાળમાતા તરીકે ૨૮ વર્ષની કુમળી વયે બબ્બે ત્રણ ત્રણ બાળકોથી રાચતી હોય એટલે સ્વાભાવિક રીતે પોતાના બાળકોના લગ્ન કરવા તે ઉતાવળ કરે છે છોકરો તો હજી શાળામાં અભ્યાસ કરે છે ત્યાં તેના વિવાહ થઇ જાય છે અને સ્નાતક થતા સુધીમાં તો તેની સપ્તપદીઓ ગવાઇ ચડી હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેના અભ્યાસ મંદિરમાં પુસ્તકોના કબાટ પાસેજ તેના નવા બાળકનું પારણું પડ્યું હોય છે. બિચારો એક હાથે પુસ્તકમાં માથું ઘાલી પરીક્ષાની તૈયારી કરે છે અને બીજે હાથે રડતાં બાળકનું પારણું હિંચે છે. આ દૃશ્ય હોંસીલી માતાને તો બહુ પ્રિય થઇ પડે છે, તેના કોડ તો પુરાય છે–પરંતુ એ ખોટા લાડથી તો પેલા બાલક–પિતાનું જીવન સાવ લૂંટાઇ જાય છે–પુત્રલગ્ન તથા પૌત્રલાલસાની મલિન જ્વાળાઓમાં તેનું બ્રહ્મચર્ય તો બળીને ખાખ થઇ જાય છે. હિંદુ સંસારમાંથી પુરૂષાર્થ અને શૂરવીરતા ચાલ્યાં ગયા છે–યુવાનોમાં પૂર્વના વૃદ્ધો જેટલું પણ બળ નથી રહ્યું અને તેમના માવકાકલા જેવા શરીર ૩૦ વર્ષ પૂરાં કરતાં પહેલા તો પાછળ અનાથ વિધવા અને બાળકોને મૂકી સ્મશાનમાં સૂઇ જાય છે. આ પ્રશ્ન અત્યારે સર્વ સુધારકોને મુંઝવી રહ્યો છે અને એકદમ અખાડાઓ પરજ તેમનું ધ્યાન જાય છે. પરંતુ વ્યાધિના મૂળ તો માતાના ખોટા લાડમાં પડ્યા છે એટલે અખાડાઓ તો બાહ્ય ઉપચાર તરીકેજ કામ લાગે છે બાળકના પારણામાંથીજ જ્યાં બ્રહ્મચર્યના અગ્નિસંસ્કાર શરૂ થાય છે ત્યાં યુવાવસ્થા અને કિશોરાવસ્થાના અખાડા ખૂટી ગયેલુ વીર્ય કયાંથી પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકવાના હતા ? અત્યારે તો માતાનો સ્નેહ બાળક બ્રહ્મચારીના દિવ્ય પ્રકાશમા નથી ઝગઝગતો તે તો બાળક–પિતાના આગમંસારમાંજ ખોટા લાડ રૂપે અવતરે છે. એ બાળક પિતાની નિર્માલ્ય સ્થિતિથી અને એ બાળ–સંસારની નિરાધાર સ્થિતિથી અત્યારે હિન્દુસમાજ કકળી ઉઠયો છે અને માતાના એ ખોટા લાડમાંથી તો ઘવાતી–કચરાતી હિન્દુસમાજની લોહી ટપકે છે. આથીજ એમના આરોગ્ય પરના પુસ્તકમાં મહાત્મા ગાંધીને લખવુ પડે છે કેઃ—

"તેમનાં છોકરાંને બચપણથી જ વિવાહ કે સગાઇ કરી તેઓ (માતાઓ) વેચી આવે છે, તેથી તેઓ ઘાતકી બને છેઃ તેમાં પોતાનાં બચ્ચાંનો સ્વાર્થ તપાસવાને બદલે પોતાનો અંધ સ્વાર્થ તપાસે છે પોતાને મોટાં થવું છે, પોતાની ન્યાતજાતમાં નામ મેળવવું છે, છોકરાંનો વિવાહ કરી તમાશો જોવો છે. આ જમાનામાં બાળક છોકરાંને પરણાવી ઘરસંસારી ખટપટની જવાબદારીમાં મૂકી દેવાં, એથી તેઓનું બીજુ કયું મોટું અહિત હોઇ શકે ? "

આવી રીતે માતાના ખોટા લાડના ઇતિહાસ ઉકેલવા બેસીએ છીએ ત્યાં તો અત્યારની પ્રજાની અધોગતિના બીજ ઠેક ઠેકાણે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

જગત્ જેને વંદન કરતું આવ્યું છે એ માતૃસ્નેહની વિકૃતિમાંથી અત્યારે સમાજની દુર્ગંધ પાકે છે અને જગત્‌ની પાલક માતા અત્યારે જગત્‌ને ક્ષીણ બનાવી રહી છે. માતૃસ્નેહ અત્યારે સંયમની વાડો ઓળંગી ખોટાં લાડના વિનાશપ્રેરક ખાડામાં કુદી પડ્યો છે અને તેથી જ એ ખોટા લાડ આજે જગતને અધોગતિની ઉંડી ખાઇઓમાં દોરી જાય છે.

વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત

[પ્રથમ દેશધર્મથી પ્રેરાઈ ગૂર્જર માતા પોતાના બે બાળકોને પતિને સોંપી દેશજંગમાં ઝંપલાવે છે એક રાત્રે બ્હેન ભાઈને સુવાડતાં ગાય છે]

(હાલરડું)

વાયે મીઠી અનિલની લ્હેરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત,
ડેલે ડેલે ઝરે છે મીઠડા, વીરા ! માડીનો લલકાર.
મધભર ડગલે સૂર ઝવે ને પાથરે પ્રેમ પિછોડ,
હુંફાળો એ કંબલ-કુસુમનો ઓઢી વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ.
ફૂળા શીળાં બોલ રસિકડા, ગુંજે 'હાલો-લોલ',
નિંદભરી એ દીવ્ય પરિમલે ભીંજી વીરા પોઢ;
વીતે રાતડી વીરા પોઢ
સુધા સિન્ધા કમળો કરતા મ્હાલી યોજન ચાર,
અમૃત કેરા ધોધ વર્ષાવે, પીને વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ
પોઢયો 'તો નિજ લોલક પ્યારો, ચૂમ્યા ગાલ ગુલાબ,
હૃદયે ચાંપી દીલ બચુકડું, 'વીરની લે જે ભાળ'
કહી ચાલી ઝડપે મ્હાલ.
કેસરસાળુ સોહી અંગે, કહેતી જતી કયાં માતા ?
'હાક વાગી રે માવડીની ચાલુ સહુ તે વાટ'
માડી લોપ થઈ તે વાર.
ચાર યોજન પર દીવો ચળકે, માડીનો ત્યાં વાસ,
જડભર જ્યોતિ કોરી પસરે, સ્નેહ રંગ્યો સુવાસ,
સુવે ગોદ મધુરી માત.
રોજે રોજે બાપુ કહે કે આવે માડી આજ,
લોક કહે કે *માત-માડીની થાશે પૂર્ણ આઝાદ;
ત્યારે ગોદે લેશે માત.
વાયે મીઠી અનિલની લ્હેરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત.

ભદ્રાકર મણારામ ભટ્ટ

* માત-માડીની=હિંદ માતા

પતિપત્ની

લેખક :
શ્રી. અંબાલાલ નૂ. શાહ

“ પાશ્ચાત્ય અનુકરણના વિરોધીઓને આ ઇંગ્લિશ ‘ બૉલ ’ ના દર્શન કરાવવાથી જીવનની ઉત્તમ ઘડીઓ કેવી રીતે માણી શકાય છે, એનો પદાર્થપાઠ આપી શકાશે, એમ તને નથી લાગતું ઉર્મિલા ? ” સિગરેટના ધૂમાડા કહાડતાં આરામ ખુરશીમાં ટહેલતા મધુકરે મધુર વાણી છોડી.

“ શા માટે નહિ ! પરંતુ ‘ જીવનની ઉત્તમ ઘડીઓ ’ કોને કહેવાય, એ નક્કી થઇ શકે ખરું ? ” પોતાના પતિને ઓછા નાખુશ કરવાના સ્વભાવવાળી ઉર્મિલા બોલી.

“ એમાં તે વળી નક્કી શું કરવાનું છે ? અને મારા કથનમાં જાણે તને શંકા હોય એવું વાક્ય ? હૃદયની ઉર્મિઓને સ્વાભાવિક ગતિએ મહાલવા દેવી, એ શું કુદરતનો નિત્યક્રમ નથી ? એને રોકવી, એટલે નૈસર્ગિક ગતિને ગૂંગળાવવીઃ એટલે જ પાપ અને આપણાં હિન્દુશાસ્ત્રોમાં પણ પાપ કરવાની તો મના કરવામાં આવી છે, એ માટે તું હકાર આપશે જ ! ”

“ આટલી બધી વાતો સમજવાની મારી શક્તિ ક્યારે છે ? તમને નહિ દુભવવા હું તમારી સાથે એ નાચ નિહાળવા આવી, ત્યાં શોભે એવો મને કમને પણ નાટકીય સ્વાંગ સજ્યો, મને ગમે છે એનો પણ સ્વીકાર કર્યો; પરંતુ હવે હું તમારી કર્મચારી છું, એમ સિદ્ધ કરવાને માટે શાસ્ત્રીય હકાર પણ માગશો ? ” ઉર્મિલાએ આજે પહેલીવાર હૃદયના વેગને સ્થાન આપ્યું લાગતું હતું.

“ ત્યારે મારે એમ સમજવું કે તને અંગ્રેજી નાચરંગથી અણગમો ઉત્પન્ન થયો છે ? ”

“ હા—એક રીતે ગણી શકાય તો; મેં આ પુરુષોને ત્યાં જે છૂટથી હળતાં મળતાં જોયાં છે—ગમે તે સ્વચ્છંદાચાર આદરી શકે છે, એ બધા પછી મારામાં જો કોઇ નૂતન ફેરફાર થયો લાગતો હોય તો આજની મારી બોલવાની રીત આ અણગમાનું કારણ માની શકાય. ”

“ પણ એમાં અણગમાને કારણ કેવી રીતે મળી શકે છે, એ મારી સમજ બહારની વાત છે ! ”

“ તે કહું. મને લાગે છે કે એક વખત પશ્ચિમના રંગે રંગાઇ જવા પછી, આપણે આપણું પોતાનું આખું ઘરજ ભૂલી જઇએ છીએ. નવરાત્રિના કલાયુક્ત ગરબા, ગરબી અને રાસોની મનોરંજક મઝા આગળ તમે આ તમારા ‘ બૉલ ’ને શી રીતે સરખાવી શકશો, એ મારી સમજ બહારની વાત છે !” આ શબ્દો માંયેજ ઉર્મિલા કંઇક અસ્મિતા પૂર્વક ઉંચી ડોક કરી મધુકર સામે નિહાળી રહી.

મધુકર તેની સામે મીટ માંડી જરાક હસ્યો અને બોલ્યો—“ કુવાનું દેડકું બહા-

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન

ગઇ તા. ૧૮ મીએ અખિલ હિન્દમાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન ઉજવાયો હતો મુંબાઇમાં એ દિને વનિતા વિશ્રામના ચોગાનમાં હરિજન બાળકો અને ઉજળીયાત વર્ગનાં બાળકોનું સ્નેહસંમેલન ભરાયું હતું.

એ સંમેલનનાં કેટલાક કાર્યકર બહેનો ડાબી બાજુથી ત્રીજા શ્રીમતી અન્નપૂર્ણાબાઇ દેશમુખ અને ચોથા શ્રીમતી લેડી કૃષ્ણાગૌરી સેતલવડ છે

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન

હરિજન સ્ત્રીઓ અને ઉજળીયાત વર્ગની બહેનોનું પરસ્પર મિલનઃ
આમાં સૌ. હંસાબહેન મહેતા પણ છે

ઉજળીયાત વર્ગના બાલકો હરિજન બાલકો
સાથે રમે છે

રની દુનિયાને નથી જ જાણ્યું, એનો મારો અનુભવ આજે તું આપે છે, એ માટે ઉપકાર ! આ પુરૂષનાં ઝુમખો મલપતાં મલપતાં બાથેબાથ ભીડી જે સૌન્દર્યની જમાવટ કરે છે, તે પ્રેમાર્દ્રતા આ તમારી નવરાત્રિની રમણીઓ જમાવી શકવાની છે ખરી ? "

" પ્રેમાર્દ્રતા ! શબ્દોની રમત રમી તેની કિમ્મત આપણે ઘટાડી નાખી છે. પ્રેમ એટલે ઇશ્વર, પુનિત વસ્તુને એ મોહ સામે મૂકવાની હિંમત ન કરીએ તો સારું ! "

"મોહ ? તને હાળીના પહેરવાનો શોખ છે, તે ત્યારે શું મોહ નથી ?" મધુકરે તેને મહાત કરવાના આશયથી વચમાં એક જુદી જ વસ્તુ મૂકી. ઉર્મિલાને આ સુરમ હાળીનાનો શોખ સાચ જેવો હતો અને એ માટે તે પણીવાર હઠ પણ કરતી.

" હું કબૂલ કરું છું કે હાળીના પહેરવાનો અને તેને સમરવાનો મને મોહ છે; પણ એમાં મારો આશય તો એ રીતે આધિક નિરાંત મેળવવાનો છે. આજે હું પણે દિવસે સ્પષ્ટ શાસ્ત્ર છું કે તમારી ઉદાર પ્રકૃતિએ, મને મારો એ મોહ જરૂરી

બતાવો કોઈ

બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી
મારી મધુરી મોરલી જ્યાં રસિકવરે છેડી
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી.

સ્નેહની સુવાસ ભરીઃ પ્રેમના પરિમલ ભરીઃ
મોરલીએ મ્હને આદિ તેડી.
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

અન્તરના હાલોલ એઃ આત્મના સુરીલ એ '
સુણવાને આવી અહીં દોડી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી.

દેહનો આતમરામઃ મારો એ વિરામ,
આવી મળવાને હું આંહી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

સ્નેહની એ દીપિકાઃ જીવન તણી જ્યોતિસ્નાઃ
રેશો ના કોઇ એ વેડી,
બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડી

બતાવો કોઇ વ્હાલમની એ કુંજ કેરી કેડીઃ
મારી મધુરી મોરલી જ્યાં રસિકવરે છેડી

રમણીક મીઠાલાલ ત્રહેવા

જણાયો. સાથે રાજકુમાર સજવાની નારી ઇચ્છા પણ તૃપ્ત થતી હતી "

" ઓહ્ તારીની ! " મધુકરે હસતાં હસતાં આગળ ચલાવ્યું " પણ એથી થતી વ્યાજ ખાધ અને વળી ૧૦૦ ના ૬૦ થાય છે, તેનો કંઇ વિચાર કર્યો ખરો ? આની બુદ્ધિ પાનીએ, તે ખરે સાચું જ છે ! "

" તેની ક્યાં ના છે ! આ વિલાયતી વિલાસમાં ૧૦૦ ના શૂન્ય થાય છે, તેના કરતાં એ ખોટા તો નથી ને ? જુઓ મારા નાથ ! તમે મને બોલાવી અને હું બોલી, બાકી મારો ધર્મ તો તમને સર્વતઃ સાનુકૂળ રહેવાનો છે !" ઉર્મિલાએ જાણ્યું કે કદાચ હવે મધુકર ક્રોધ કરે, એટલે ટૂંકાવવાનો માર્ગ લીધો.

આજ અવસરે ઉર્મિલાનો ભાઈ અરવિંદ આવી લાગ્યો. બધા સુધારાવાળાંમાં હતા એટલે કશો સંકોચ નહોતો. મધુકરે તુરત જ આવકાર આપી કહ્યું:

" આવો અરવિંદભાઇ, ઠીક વખતસર આવી લાગ્યા છો ! તમારી બ્હેન વિલાયતીની વિરોધિની છે અને જણાવે છે કે આ

'બૉલ,' નવરાત્રિના ગરબા આગળ કંઈ વિસાતમા નથી!"

ઉર્મિલા એ અનુગમતા વિષયને આગળ ધપવા નહિ દેવાના ઇરાદાથી ફરી વચમાં જ બોલી—

"હવે અમારી એ ચર્ચાનો અંત આવી ગયો છે; કારણકે હવે આ પીવાનો સમય થયો છે, એટલે ચા આવે ત્યાં લગી અમે તમારી પાસેથી કંઈક સાંભળવા માગીએ છીએ! બોલો, આજના જાણવા જેવા નવીન સમાચાર શા લાવ્યા છો?"

અરવિંદે એક ખુરશી પર બેસતા ઉત્સાહપૂર્વક ચલાવ્યુ:-"નવીન સમાચાર જોઈએ એટલા છે! શ્રી મધુકર, તમે તો છાપાં વાંચતા હોવા જોઈએ!, મહાત્માજી સત્યાગ્રહનો પ્રબળ પ્રવાહને સતત પ્રવાહિત કરવા માટે સ્ત્રીઓ આજલગી અલગ હતી, તેમને પણ પિકેટિંગના કામ ઉપર રોકે છે. આ સ્ત્રીશક્તિનો ચમત્કાર ભૂતકાળમાં વાંચ્યો છે; આજે હવે જોવાનું રહે છે કે એ સ્ત્રીશક્તિમાં કેટલું કૌવત હયાત છે! ઉર્મિલાબહેન, આ પ્રસંગને તમારે વધાવવો ઘટે છે!"

ઉર્મિલા જવાબ આપે તે પહેલાં જ, મધુકરે ઉમેર્યું, "શ્રી ગાંધી ગાંડા થયા લાગે છે. જે સ્ત્રીઓ ઘરની બહાર નીકળી શકતી નથી, જેઓ 'અબળા' નામને સાર્થક કરતી હોય તેમ પુરૂષ જાતિથી ગભરાઈ જાય છે, તેઓ જ્યાં સારા નરસા સૌ માણસો આવે ત્યાં ઉભી રહી પિકેટિંગ કરશે, એ વિચાર તમને કેમ આવે છે? અને દારૂની દુકાને પિકેટિંગ કરવામાં જ્યાં ગુંડાઓનો સાથે જ સેવાદેવા રહી, ત્યાં સ્ત્રીઓને મોકલવી એ સાહસભર્યું નથી?"

"હશે!" હસતાં હસતાં અરવિંદ બોલ્યો—"પુરૂષો સ્ત્રીઓનિ કેટલો બોજો ઝીલશે? અને સ્ત્રીઓની મર્યાદાના ખ્યાલો રાખીને પુરૂષો આખું જગત ઘૂમવા જાય છે,-તેઓ પોતાનું રક્ષણ કેટલું કરી શકે છે, એનો એઓ વિચાર કરશે ખરા કે? હવે સ્ત્રીઓ બહારની દુનિયામાં ભળે જાય અને તેનામાં એ જાતનું કૌવત તેમનામાં નહિ જ હોય તો એવી સંગઠસ્થાનને યોગ્ય સ્ત્રીઓના પતિ હોવામાં તમને પોતાને પણ શું ગૌરવ છે?"

"ગૌરવ છે કે નહિ તેનો મેં આજ લગી વિચાર કર્યો નથી; પરંતુ અમારે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને એ કસોટીએ મૂકવી કે નહિ, એ પણ જરૂરી છે ને?" મધુકર તીક્ષ્ણ આંખે જોઈ રહ્યો.

"સાથે એમ પણ ઉમેરી લ્યો કે અમને અમારી હમણાંજ મળેલી મામલતદારી, પણ સાચવી રાખવાની છે!" ઉર્મિલા બોલી.

"એ પણ એટલુંજ સાચું છે!" મધુકર રાજી થયો.

"અરે મધુકર, તમારી વિદ્યાર્થી અવસ્થાની ધગશ ક્યાં ગઈ? તમારી સેવાભાવના મારેની ચિનગી આજે ક્યાં છૂપાઈ રહી છે? આજે સ્વરાજદેવી પત્નીશક્તિઓનો ભોગ માગે છે, અને ગાંધીજીએ દેશને નવચેતનભરી હાકલ કરી અમૃતસિંચન કર્યું છે, તે જોતાં સૌએ સૌનો યોગ્ય ફાળો આપવો ઘટે!"

"અરવિંદભાઈ, તમે તો ખૂબ ખૂબ ગંભીર બની ગયા લાગો છો! જોઉં છું કે તમે બધા સત્યાગ્રહમાં શું ઉકાળો છો!" વ્યંગમાં મધુકરે કહી દીધું.

"અમારે ઉકાળવાનું છે એમ? અને છતાં તમે દૂર ઉભા ઉભા જોઈ શકશો ખરા?"

"નહિ, બિલકુલ નહિ; અમે સરકારી

અમલદારો તમારા સત્યાગ્રહને દબાવી દેવા તમારી સાથેજ કામ કરીશું ને ! " એમ બોલી મધુકર ખડખડાટ હસવા લાગ્યો.

" સરકારી અન્નથી તમારી મતિ પણ ઠીક ભ્રષ્ટ થઈ લાગે છે. પણ મને ખાતરી છે કે એક દિવસ તમારેજ સત્યાગ્રહને ખપાવવા મોખરે રહી કાર્ય કરવું પડશે ! "

" એમ ? "

અત્યાર સુધી ચૂપ રહી સવાલને સાંભળી રહેલી ઊર્મિલા બોલી—" સત્યાગ્રહ માટે એમને માન છે; પરંતુ સહુએ વિચારી વર્તવું પડે છે અને વર્તવું જોઈએ ! જાસૂસી ખાતું એટલી તપાસ રાખે છે કે અમે સત્યાગ્રહમાં દેખીતી સહાય ન આપી શકીએ. છતાં હિત તરીકે અમે જુદા નથી જ. આ વાત મારી નથી. એક વખતે એમણે જ સરસ પ્રસંગે કહેલી આ વાત છે : અમારી આ નોકરી છે ' પાણીમાં પૂળી ' જેવી. જીવનનિર્વાહનો સવાલ વિચાર્યા વિનાના સાહસો માટે પસ્તાવાનો પ્રસંગ આવે છે અતી સહજ, ભાઈ, તમે પોતે પણ નહિ જાણો ! "

પણ આ વાત આગળ જાય તે પહેલાં જ રામાએ પ્રવેશ કર્યો અને ટીપાય પર કહવા ત્રણ કપ મૂક્યા. મધુકરના હાથમાં એક સરકારી બંધ કાગળ આવ્યો.

૨

આવતી કાલે મણિપુરમાં ગાંધીજી પધારવાના હતા. તે વખતનો તેનો ખરો રિપોર્ટ મોકલી આપવા સંબંધીના Confidential કાગળો હતા.

અરવિંદ એ પ્રસંગે હાજર રહેવાનો હતો જ. સત્યાગ્રહની શરૂઆતથી એ ઠીક ઠીક રસ લેતો હતો અને આજ સુધીના પ્રસંગોમાં તેનો તેમાં ખૂબ ખૂબ રસ અને ઉત્સાહ હોઈ બરાબર વધાઈ ગયો હતો. સરકારની રીતિનીતિને તે એવા સચોટ સ્વરૂપમાં જનતા આગળ મૂકી દેતો હતો કે તે પ્રજાપ્રિય બની ગયો હતો.

એટલે ગાંધીજીના આગમન કાળે એ ભલે કાંઈ ન બોલે; છતાં પણ મેદનીને પહોંચી વળવા માટે એની અનિવાર્ય જરૂર સ્વીકારાય અને એ પ્રસંગે સરકારની ઝાટકણી સખ્ત શબ્દોમાં કાઢવાનું કામ એનું જ લેખાતું હતું. એના સંબંધનો રિપોર્ટ પણ મધુકરને મોકલવો જોઈએ

ફરજ બજાવતાં મિત્રતા કે સગાઈને સંબંધ ન હોય શકે અને સરકારનું લૂણ ખાધા પછી સરકારના રાજ્યના વિકાસને યોગ્ય સર્વ ભાર એના પર છે, એમ મધુકરે સ્વીકારી લીધું હતું.

છેવટે મણિપુરમાં જબરદસ્ત માનવસમુદાય આગળ ગાંધીજીએ ટૂંકું પણ મર્મભરી ભાષણ આપ્યું. સ્ત્રીઓને માટે કાર્યક્ષેત્ર ખુલ્લું મૂકાયું હતું એટલે સૌને ખુવાર થવાના નિશ્ચયી બનવા સમજાવ્યું. જીતનો એ એકલોજ માર્ગ હતો.

બીજે જ દિવસથી અહીં પણ વિદેશી કાપડ તથા દારૂની દુકાને સ્ત્રીઓએ પીકેટિંગ શરૂ કરી દીધું હતું. શરૂઆત કરનાર સ્ત્રીઓએ એવો સરસ પ્રતાપ પાડ્યો કે એમના કાર્યમાં ભળવાનો ઉત્સાહ અન્ય સ્ત્રીઓને પણ થાય; આથી અગ્રગામ રહેવાની શક્તિ વધી અને 'દેશસેવિકા સંઘ'ની સ્થાપના પણ થઈ

સારા દેશમાં સત્યાગ્રહની હાક પહોંચી ગઈ હતી અને ખૂણે ખાંચરેથી ધારી ન શકાય તેવી વ્યક્તિઓ સુંદર કાર્ય આપતી હતી. અરવિંદ તેની 'સેવા' ભાવનાને મૂર્ત

સ્વરૂપ આપવા માટેનો આ અમૂલો અવસર નહોતો ચૂક્યો તેની વક્તૃત્વશક્તિ તેની મદદે આવી અને આ રીતે સરકારી ઓફિસરોમાં તેનું નામ યાદ રહી ગયું હતું. મધુકર ઉપર લખાણ આવી ગયું હતું કે તેના પર બરાબર દેખરેખ રાખે.

આ પ્રસંગ જ એવો હતો કે એને આથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય. ઉર્મિલાનો ભ્રાતૃભાવ આડે આવતો હતો એટલે મધુકર ખૂબ મૂઝાતો હતો. અરવિંદને બોલાવીને ઘણી યે વાર એ પ્રવૃત્તિથી અલગ થવા વિનતિ કરી; છતાં કાંઈ ન વળ્યું: આથી તેને માટે બે ઉપાય રહ્યા હતા. કાં તો તેણે પોતે રાજીનામું આપી છૂટા થઈ ઘેર બેસવું, અથવા તો અરવિંદના પર કેસ ચલાવી જેલભેગો કરી દેવો. રાજીનામું આપવાની તેની અશક્તિ હતી, તેનામાં હિમ્મત ન હોતી. અને રાજીનામું આપે તોય એથી અરવિંદ બચી જાય :એમ તો નહોતો જ એટલે મધુકરે સરકારની ખફગી વહોરવાની ઇચ્છા રાખી નહિ.

તેનામાં સમજ તો હતી જ: મિત્રતા કે સ્નેહને વિસારી દેવાય; પરંતુ બ્રિટિશ રાજનીતિ જ એવી હતી કે કાયદાના બહાના હેઠળ સત્ય અને ન્યાય, અસત્ય અને અન્યાય જ ઠરે ! વસુના'પૂજારી એટલે પણ ગણી શકાય એવી નરાધમ સ્થિતિથી તે તદ્દન જ્ઞાત હતો. પરંતુ સમજવા છતાં એ મડદાલ જીવન જીવવામાં તેને ફરજ લાગતી હતી અને આમ કલંકિત જીવન જીવવામાં દિવસો વિતે છે, એટલે એ પણ એક જાતનું જીવન જ થઇ પડે છે.

૩

ઉર્મિલાની ચિંતાનો પાર ન હોતો. અરવિંદને આઠ માસની સખ્ત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. 'તેની બધી વિનતિઓ નિષ્ફળ ગઇ હતી. એને એમ થયા કરતું હતું કે જીવન નિર્વાહનું એટલું બધું મહત્વ કે હૃદય જેવી ચીજનો પણ ઇન્કાર કરવામાં આવે ? અરવિંદ સરકારવિરોધી જરૂર હતો. પરંતુ એણે કહેલી વાતોમાંથી એવું કયું ખોટું હતું કે એ આવી કડક શિક્ષાને પાત્ર ગણાયો ? જે સરકાર સત્ય અને ન્યાયને નામે અરાજકતા ચલાવે, તેવી સરકારને સહાયરૂપ રહેવાથી પાપ થાય છે, એમ એને ખાતરી થઇ. ઘણા ઘણા વિચારમંથન પછી એ એક જુદા જ નિશ્ચય પર આવી.

પિકેટિંગ પ્રવૃત્તિની પોતે મૂળબીજ પ્રશંસક હતી એટલે એને એનું કર્તવ્ય હવે ત્યાં સંકળાયલું લાગ્યું. પતિના વિચારથી જુદી નહિ પડનારી ઉર્મિલાને તે કામ કરવું મુશ્કેલ લાગ્યુ; પરંતુ એથીય ઉચ્ચતર અને અનિવાર્ય કર્તવ્ય શું હતું તે એકજ લાગ્યું એટલે તેણે મધુકરને પત્ર લખ્યો. રૂબરૂ વાતચીત કરવાથી પોતે કર્તવ્ય ભૂલશે અને કદાચ ભવિષ્યમાં પણ તેનાથી એ જાતનું પગલુ ભરી શકાશે કે કેમ, એ વિષે આ શંકા લાગી એટલે નીચે મુજબ કામ પતાવ્યું:—

' નાથ,

અરવિંદ જેલમાં જાય તેનો મને શોક નથી–એવી રીતે જેલમાં જનારાની એથી શોભા વધી છે, વધે છે, અને વધશે વળી તમે તમારા અધિકારની રૂએ એવુ કામ બેધડક બજાવો, એ મને વધારે રૂચે છે. વ્યક્તિની કસોટી એવીજ ઘડીએ થાય છે કે જ્યારે તેને મિત્રો અને સ્નેહીઓને તેમના કાર્ય માટે યોગ્ય નસ્યત અપાય. તમે અરવિંદ જેવા તમારા પરમ સ્નેહીને અને મારા ભાઇને જેલનિવાસી બનાવવાની હિમ્મત બતાવી છે, તે માટે હું મગરૂર બનું છું; પરંતુ એક જ કારણે હું શરમિંદી બનું છુ !

તમે સમજી શકશો કે અરવિંદનું કારણ તેનું પોતાનું સ્વાર્થનું નહોતું. તે ગરીબોને ત્રાસ આપનારો લૂંટારો નહોતો, તે પામર પુરુષ નહોતો. એક પરાધીન દેશને સ્વાતંત્ર્યનું ભાન થતાં તેની ગુલામી ખખેરી નાખવાની ધગશ થતાં જે જાતનું પગલું ભરાય એ જાતનું એનું એ પગલું હતું. જે દેશને કારણે અરવિંદ તમારા હાથે જેલમહેલ ભોગવે છે, તેજ હિંદના તમે સંતાન છો. માતાના સપૂત તરીકે તમે તમારી ફરજ ન બજાવી શકો તો તે બાજુ પર રાખીએ, પરંતુ તેજ ફરજ અદા કરવા જતાં તેનાજ બાળકના હાથે જેલ ભોગવે, એથી વધારે દુઃખદ પ્રસંગ બીજો કયો મળાય ! આ પ્રસંગ પછી બીજા પણ દેશનેતાને જેલમાં ધકેલવા તમારો ઉત્સાહ મેં જોયો છે અને તમે રોજ સમજાવો છો તે મુજબ તમને તમારા આ દેશદ્રોહી કૃત્ય બદલ સરકાર ખૂબ ખૂબ અભિનંદન આપે છે, એટલું જ નહિ પણ સારી આશાઓ એથી જન્મી છે. તમે આને પરમ સુખની હકીકત માનો છો; પરંતુ તમે સમજી લેજો કે એથી હું મને મહાન અભાગી નારી સમજું છું.

તમારાં એ કૃત્યને ભોગવવાના હોય તો આ મારો નિશ્ચય છે. ફરજ નહિ બની શકે એમ લાગવાથી આ પત્ર લખી આજથી જ હું 'દેશસેવિકાસંઘ'નો સભ્ય બનું છું. મારો બધો ખર્ચ સંઘ હવેથી ત્યાંજ રોકાવાનો નિશ્ચય થયો હોય હું તમને રાતે વહેલી મોડી મળી શકું તો મને માફ કરશોજી. છતાં હું તમારી સેવા કરવાની પ્રતિજ્ઞામાં જરાય ખલેલ નથી.

તમે મને અધૂરીને અજાણી સંપૂર્ણ બનાવી છે, એ બધાનું આ પરિણામ આવવું જોઈ તમે આનંદિત થશો, એવી આશા રાખું છું. તમારી કંઈક અભિલાષાઓ આજથી મનમાં જ રહી ગઈ છે, તેને આજે હું કાર્યનું સ્વરૂપ આપું છું, એમ જ સમજશો. આથી વિશેષ હું આપને શું લખી શકું ! બસ.'

તમારી ઉર્મિલાના પ્રણામ.'

૪

થયું પણ એમજ. મધુકર ઓફિસમાંથી થાકીને ઘેર આવ્યો ત્યારે ઉર્મિલા ન જણાઈ એટલે ધાર્યું કે 'બહાર ગઈ હશે. પરંતુ તરતમાં જ નોકરે, ઉર્મિલાએ આપેલી ચિઠ્ઠી દીધી. એટલે વાંચતાં જ તે અવાચક થયો. ઉર્મિલા જેવી સ્ત્રી આ જાતની હિંમત કરી શકે છે, એજ એના આશ્ચર્યનું કારણ. સાથે એને ભીતિ લાગી કે સરકારી કચેરીખાનામાં એને માટે ફફડાટ ઉત્પન્ન થશે અને એની સર્વ આશાઓ પર પાણી ફરી વળશે ! એથી ઉર્મિલા આવે કે તુરત જ કડક હાથે કામ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો કે જેથી તે પાંસરી થઈ જાય.

પણ આ વિચાર એના મગજમાં આવ્યો તેવોજ જતો રહ્યો તેને લાગ્યું કે ઉર્મિલામાં એવી મનોવૃત્તિ છે જ નહિ—તેનામાં એવી આવડત હોય જ નહિ. એટલે એ એની બેનપણી પસે આવશે અને ગાંધીજીની ચળવળની વાતો જરૂર વિરોધી બનશે આ જાતનો વિચાર તેને તદ્દન સ્વાભાવિક લાગ્યો એટલે એ નચિંત બન્યો અને એને નહિ ઊંઘવાનું નક્કી કર્યું.

પણ આ તેની ભૂલ હતી. અભિની હરિન વચન આપ્યે જ નક્કી થાય છે. માણસમાં આવતા હોય છે, તે તેને અમલમાં મૂકતાં ઘણી વાર લાગતી નથી. અત્યારે સ્ત્રીઓનો જ્યાં એવો જમાનો હોય ત્યાં ઉત્સાહનો પૂર વહે છે કલ્પનામાં જેની કલ્પના માટે ... રહે. તેવી જાતનું કાર્ય

ઉર્મિલાએ સન્નિપાતને પાર ઉતારવા માંડ્યું હતું. ધગશને લઇ તે રાત દિવસ જંપતી નહોતી. તેનામાં ઉંડે ઉંડે છૂપાઇ રહેલી સેવાની મનોવૃત્તિને આજે કાર્યક્ષેત્રમાં ઉતરતાં ઉર્મિલાના સ્વરૂપમાં અજબ ફેરફાર થયો લાગતો હતો. સેવિકાસંઘની પ્રમુખ પણ બની ! અને પ્રમુખ થાય એટલે એનું પરિણામ સ્પષ્ટ હતું !

મધુકરની આંખો હવે ઉઘડી ગઇ ! ઉર્મિલા પ્રમુખ બની શું કરવા માગે છે, એ ઉઘાડું હતું ! કઇ જ નથી કરી શકવાની અને એમ કંટાળાને ઘેર બેસશે, એમ લાગતું હતું, તે છાપાઓમાં પંકાવા લાગી અને રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તાઓમાં ગણાવા લાગી તેની જ સાથે પોતે તેનો પતિ હોઇ છાપાઓમાં ઉઘાડે છોગ ટીકાએ પણ આવવા લાગી. આ બધું તેને માટે અસહ્ય હતું.

તેને ક્રોધ સ્ફરતો દેખાયો નહિ. શરૂઆતમાં ઉર્મિલા ઘેર આવતી હતી તે પાછળથી તેનો બધો સમય છાવણીમાં રોકાઇ જતો હોવાને કારણે બિલકુલ ઘેર આવતી નહોતી. છાવણીમાં જઇને સમજાવવાની તેની છાતી નહોતી, અને ત્યાં જવું પણ નિરર્થક હતું. માણસ સાથે કહાવેલ સંદેશા નિરર્થક ગયા; પરંતુ તેની છેલ્લી બાજી પાર પડી ઉર્મિલા તેને મળવા માટે જરૂર ત્યાં આવી:

મધુકર, ઉર્મિલાને જોઇ જ રહ્યો. તેના સ્વાંગમાં જબ્બર ફેરફાર થઇ ગયો હતો. તેની બોલવાની અને ચાલવાની છટામાં અનુચિતતા જરાય નહોતી. સ્રીઓમાં આવી જાતનો હલ્લપલ્લો માણસજાત પર આ જાતની અસર ઉપજાવી શકે છે, એ તેણે આ પૂર્વે નહોતું અનુભવ્યું; પરંતુ મધુકર નોકરશાહીના વહિવટમાં રહી કંઇક જડતા શીખ્યો હતો એટલે દમનનીતિ તેની બ્હારે ધાઇ.

" ઉર્મિલા ! આ કેવી બેપરવાઇ ? મને મળ્યા સિવાય મારી મરજી વિરૂદ્ધ કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં જોડાઇ જવાની હિમ્મત કરે, છતાં હું આંખ આડા કાન કરૂં, એનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તારે પછી અહીં બિલકુલ દેખાવું જ નહિ. તેમ જ તું મારી સંમતિ સિવાય એવી જાતની પ્રવૃત્તિમાં પડી જ કેમ શકે કે જેથી મને નુકશાન થાય ? "

" સત્ય છે ! એક દિવસ એવો હતો કે તમે જે જાતનું સૂત્ર ગણુ કરો છો, તે હું સ્વીકારત—આજે પણ સ્વીકારૂં ! પરંતુ પતિદેવ કરતાં રાષ્ટ્રદેવની સેવા અનિવાર્ય હોવાથી મેં તમારી સેવામાં ક્ષતિ બતાવી હોય તો તે ઉપલા જ કારણે હોઇ ક્ષંતવ્ય છે અને તમારા પર અપરંપાર પ્રેમ છે અને એ પ્રેમ સાચો જ છે, એ સિદ્ધ કરવાને માટે મારા જેવી અનેક સ્ત્રીઓ અને એમના પતિઓ પર સરકાર જે જાહીમશાહી વાપરે છે, તે બધાની સહાનુભૂતિની ખાતર આ મારૂં કાર્ય છે—આ મારૂં પગલું છે ! જ્યાં બધે દુ:ખનો ડુંગર ખડકાયો છે, ત્યાં આપણે નિરાંત કેમ માણી શકીએ ? ત્યાં મહોત્સવ શો ? ત્યાં મનોરથ શા ? ત્યાં આશાઓ શી ? સંકટને સહવામાં જ પ્રેમની કસોટી છે ! "

" હા—આટલું બધું જ્ઞાન મેળવ્યુ ક્યારે ? હું તે આ જ્ઞાન વધાવું કે મારી સ્થિતિ તપાસું ? જરાક વિચાર તો કર કે તું કોની પત્ની છે ? આ જ્ઞાન શું જરૂરી નથી ? તારે લીધે આજે મારા ઉપલા અધિકારીઓ મારી કેવી વેવડી કરે છે, એનો વિચાર આવે છે ખરો ? "

" વ્હાલા, આજે તો એક જ વિચાર થઇ શકે એમ છે. દેશ વ્યાપી આ કષ્ટ—

આ અહિંસક લડતમાં સૌએ ઝંપલાવવાનું છે, અહીં વણિક બુદ્ધિ કામ લાગે એમ નથી 'તમે બીજું કંઈ, પણ ન કરી શકો તો મારી પ્રવૃત્તિના રોધક ન બનો અને એના પ્રોત્સાહક બની એટલું પુણ્ય તો જરૂર જરૂર રળો! તેમ કરતાં સરકારની આંખોને વશ થવું પડે તો બેલાશક થાઓ અને મને જેલનિવાસી બનાવો!'"

હાથ પછાડતાં મધુકર બોલ્યો—"તું શું બોલે છે, એનો તને ખ્યાલ છે ખરો? હું હજી પણ કહું છું કે મને વધારે લાચાર ન બનાવ!"

"દિલગીર છું કે મને આથી હઠવાનું જરાય મન થતું નથી. મને માફ કરશો અને હવે હું રજા લઈશ!" એટલું બોલી ધીમેથી ધીરે ડગલે ત્યાંથી ઉર્મિલા નીકળી છાવણીમાં ગઈ.

મધુકર તાજુબ બન્યો. એને એવો તો કદિયે ખ્યાલ નહોતો કે ઉર્મિલા તેને આમ જવાબ દઈ શકશે. પરંતુ હવે બીજો કશો ઉપાય નહોતો. તેનો ભય સાચો પડ્યો.

૫

ઉર્મિલાનો કેસ ચલાવવાનું કામ મધુકરને માથે આવ્યું હતું. છાપાઓમાં બધી ટીકાઓ આવતી હતી કે આ દુર્ઘટ રચના માટે વિધિને ભારી સાબાશી આપવી જોઈએ. જનતા આ પ્રસંગનું પરિણામ કેવું આવે છે, તે જાણવા ખૂબ ઉતેજાર હતી.

છેક છેવટની ઘડીએ મધુકરે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો. એને સરકારમાં અખૂટ વિશ્વાસ હતો કે તેની પત્ની તરીકે તેની બાબતમાં કંઈક વિચાર કરશે, એટલે એણે કેસ ચાલવાનો હતો, એ દિવસે રજા લીધી. આથી તે મુકદ્દમો ચલાવવા માટે શ્રી. મુકજીની નિમણૂક થઈ.

મધુકર માનતો હતો કે ઉર્મિલાને છોડી મૂકવામાં આવશે. પરંતુ એક વર્ષની સાદી કેદ સાંભળીને તેના હોશ ગગડી ગયા. તેની બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું. કેટલાય નેતાઓને જેલ ભેગા કરવા છતાં તેની પત્ની ઉપર રહેમદિલ ન રાખી શકાયો એણે સરકારને ગમતાં કરેલાં કાર્યોનો આવો બદલો?

આમ ઘણા વિચારો ઘોળાયા. છેવટે અંગ્રેજ રાજનીતિનો ઇતિહાસ મગજ આગળ ખડો થયો જે સ્વાર્થ સિવાય કશું ગણકારે નહિ, એવી સરકારને ખોળે માથું મૂકી સૂનારને મૂરખ કેમ ન ગણવો? વિશ્વાસથી નિરાંત લેનારનું માથું સલામત ન રહે તેમાં કોનો વાંક?

તેના હૃદયમાં કંપારી છૂટી; અબળા જાતિ સબળા બની શીશક્તિનો પરચો બતાવી શકે છતાં વિદ્ધત્તામાં પંકાવાની બધી આશાઓ વાળો પુરુષ, ગૌરવ અને ગુમાનથી માથામાં રાઈ રાખી ફરનાર નર, સરખામણીમાં આટલો પછાત? આ કયી જાતની કેળવણી? તેને તેની લીધેલી કેળવણી પર તિરસ્કાર છૂટ્યો.

બીજી જ ક્ષણે તેણે મક્કમતા બતાવી. ટેબલ ઉપર નજર ગઈ. વગર ઢીલે રાજીનામું લખી કહાડ્યું.

અને સૌની અજાયબી વચ્ચે તે લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સિલનો પ્રમુખ વરાયલો હતો, એમ બીજે દિવસે છાપાઓમાં વંચાયું.

———

રાંધણવિદ્યા અને કળા

લેખક: ડૉ. ઈન્દુલાલ સેવકલાલ દવે,
એમ. બી બી. એસ

(ગતાંકથી ચાલુ)

પ્રકરણ ૭ મું

મસાલો

રસોઇ કરવામાં એટલે બાફવામાં માત્ર પાણી, તળવામાં તેલ અથવા ઘી વિગેરેથીજ રસોઇ થતી નથી. લવણરસ તો જરૂરનો છેજ. પણ તે દરેકમાં નહીં. કોઇ વાનીમાં અમુક મસાલો તો બીજી કોઇમાં અમુક એમ જૂદી જૂદી જાતના મસાલા જૂદી જૂદી વસ્તુ માટે વપરાય છે. આ રીત માત્ર દરેક મસાલાની ચીજના ગુણ ઉપરથીજ દાખલ કરી શકાય છે. મૂળ અનાજનો ગુણ ગરમ, વાયડો, ટાઢો, વિગેરે જે હોય તે પ્રમાણે તેને મદદ કરવા અથવા ખરાબ અસર થતી નાબુદ કરવા સારૂ મસાલો વપરાય છે. તેમજ હવે તો ઘણી જગાએ શોખની ખાતર માત્ર સ્વાદની ખાતરજ એવો કેટલોક મસાલો વપરાય છે. વળી કેટલાક મસાલાથી શરીરમાંના પાચક રસ વધારે સારા પ્રમાણમાં પેદા થાય છે. તો કેટલીક ચીજથી વધારે પડતા રસ નહીં પેદા થતાં તેને પ્રમાણસર રાખે છે. આ વિષય ઘણોજ ગહન છે. પણ આપણે તેને સંક્ષિપ્ત રીતે તપાસીશું જેથી સામાન્ય માહિતી મળી શકે.

મસાલાના પ્રકાર:—મસાલાના ગુણ પ્રમાણે તેના વિભાગ પડી શકે જેમકે વાતઘ્ન:- મરચાં, મરી ઇત્યાદિ. પિત્તઘ્ન:-સીંધુ, મરી ઇત્યાદિ અથવા તે વસ્તુઓની સ્થિતિ પ્રમાણે પણ વિભાગ પડી શકે. જેમકે સૂકો, લીલો, સુગંધીદાર, વિગેરે

દુધ અને તેના બનાવેલા પદાર્થોમાં સુગંધીદાર મસાલો એટલે, એલચી, તજ, જાયફળ, બદામ, પિસ્તાં ઇત્યાદિ વપરાય છે. કારણ દુધ વાયુ કરે છે એટલે આવી ચીજોથી વાયુ ન થતાં દુધ બરાબર પચી શકે છે.

લીલો મસાલો એટલે આદુ, કોથમીર, લસણ ઇત્યાદિ. આ જાતમાં પણ વાતઘ્ન એટલે વાયુ હરવાનો ગુણ છે. અને નાનાં આંતરડાંમાં જઇ પિત્ત ઉપર અસર કરવાથી પિત્તશામક ગુણનો ઉપયોગ થાય છે

સૂકા મસાલામાં ઘણી ચીજો વપરાય છે. જેમકે મીઠું, હરદળ, મરચા, ધાણા જીરૂં, ગરમ મસાલો, અજમો, રાઇ, મેથી, હિંગ, ખારો, મરી, પીપરીમૂળ, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ દરેકમાં રસોઇને સ્વાદિષ્ટ કરવાનો ગુણ હોવા ઉપરાંત તે શરીરમાંના પાચક રસ ઉપર બહુ સારી અસર કરે છે અને અમુક ખોરાકથી

થતી હાની નાબુદ કરે છે. રસોઇની વાની પ્રમાણે યોગ્ય તે ચીજ મસાલાની વપરાય છે. આમાંથી કેટલીક ચીજ આરોગાર વાનીઓ માંજ નખાય છે. તેમજ કેટલીક ચીજોને વળી બીજી ક્રિયામાંથી પસાર કરી વાપરવી પડે છે. દાખલા તરીકે મીઠું હરદળ વિગેરે ચીજ એમને એમ વપરાય છે. પણ રાઇ મેથી વિગેરેને તેલમાં કકડાવી પછીજ વપરાય છે. એમને એમ નહીં. આને વઘાર કરવાની ક્રિયા કહે છે. કડછી દેવતા ઉપર તપાવી તેમાં તેલ અથવા ઘી રાખી ગરમ કરી તેમાં મસાલો નાંખી તૈયાર થયે જે તે વાનીમાં પ્રથમ તે કડછીમાંનો પદાર્થ અને પછી કડછીનું મોઢું તરત ઢાંકણું બંધ કરવાથી વઘાર થાય છે. રાઇ વિગેરે પદાર્થને આમ કરવાથી વધારે સારી અસર આવે છે. હિંગમાં ઉડી જાય એવા તત્વો હોવાથી વઘારની કડછીમાં પ્રથમથીજ તે નંખાતી નથી પણ આખો વઘાર તૈયાર થયે હિંગ કડછીમાં નાંખી તરત વઘાર કરી દેવાય છે જેથી હિંગમાંથી વરાળ ઉડી નહીં જતાં એકદમ રસોઇમાં આવે છે.

કેટલીક ચીજોમાં ગોળ આમલી નાખવામાં આવે છે જે ચીજમાં નાઇટ્રોજન વાળો પદાર્થ વિશેષ હોય તેને જઠરાગ્નિમાં પચાવવાને આમ્લ સત્વો જોઇએ તેથીજ કરી તેમાં આમલી અથવા કોકમ કે લીંબુનો રસ નાંખવામાં આવે છે. પણ તેમ કરવાથી મચોલ કાંતની નયમાં રહેલી ઝમને ખટાશ ન લાગે તેટલા માટે ગોળ અથવા એવીજ બીજી મીઠાશ વાળી ચીજ ઉમેરવામાં આવે છે. આથી ખટાશ નાબુદ થતી નથી પણ ખટાશનાં તત્વ જોડે મીઠાશનાં તત્વ રહેવાથી ખટાશ માત્ર માલુમજ પડતી નથી. ખટાશ નાબુદ કરવા માટે તો તેનું વિરોધ-ક્ષાર-હોય તોજ તે નાબુદ થાય છે.

પચવામાં ભારે ગણાતી ચીજમાં તેલનો ઉપયોગ ભટ્ટ કરવામાં આવે છે. વાલ, પાપડી, અડદ વિગેરે પદાર્થોમાં રહેલ તત્વો પચાવવા માટે ઘણોજ ભારો મસાલો પુરતા જથામાં જોઇએ છીએ પણ તે ઉપરાંત તે અનાજના પ્રત્યેક દાણામાં ખોરાકનાં પાંચે તત્વો પૈકી તૈલીત્વ ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં હોવાથી આમ બનાવટી રીતે પૂરું પાડવું પડે છે

જૂદી જૂદી જાતની ચટણીઓમાં પણ મુખ્ય બાબતો આમ જોઇએ તે પ્રમાણમાં લાયક મસાલો પુરો પાડવાનોજ હેતુ રહેલો છે. અથાણામાં પણ મુદો આવોજ છે. ખોરાકમાં તાજા ફળનો રસ જરૂરીયાત છે. તેથીજ તાજાં શાક ભાજી જરૂરનાં છે પણ તે જ્યારે ન હોય ત્યારે બાર માસ માટે બનાવી રાખેલ અથાણાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં કેરી અથવા લીંબુનું અથાણું બનાવવાનો રીવાજ છે. તેમાં જૂદી જૂદી રીતે જૂદી જૂદી જાતના મસાલાની ચીજો મેળવી તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૮ મું

પ્રથમથી પચાવેલો ખોરાક અથવા પ્રીડાઇજેસ્ટેડ ફુડ

હવે આપણે જોયું તો સમજાશે કે ખોરાક પચાવવાને અમુક પાચક રસોની ખાસ આવશ્યકતા છે અને આવા રસથી જલદી પચવા માટે ખોરાકને રાંધવાની જરૂર છે રાંધ્યા પછી તેને ચોખ્ખો કરવાની જરૂર છે.

કેટલાક માણસોની પાચનક્રીયા નબળીજ મંદ પડી જાય છે અને તે કોઇ પણ પ્રકારનો ખોરાક હજમ થઇ શકતો નથી. એટલે તે ખોરાક પચી તેનું લોહી બનતું નથી. આમ થવામાં મદદ તરીકે પાચક રસમાંના જરૂ-

મેન્ટસ્ ' બહુજ કમતી થઇ જાય છે. જેથી ખોરાકના ઉપર તેમની અસર થયા સીવાય ખોરાક આગળ ચાલી શકે નહીં, પચે નહીં, લોહી થાય નહીં જ્યારે આવો વખત આવી જાય છે, ત્યારે તે દર્દીને કઇ જાતનો ખોરાક આપવો એ મહાન પ્રશ્ન ઉભો થાય છે. જે ખોરાક માટે 'ફરમેન્ટસ્' ની જરૂર બીલકુલ પડે જ નહિ તેવો ખોરાક માત્ર પાણી જ છે. અથવા લીલા મેવાનો રસ એટલે દાડીમ, સફરજંદ, સંત્રાં, નારંગી, ઇત્યાદિ. આટલાથી જીવન ટકાવવુ અશક્ય નીવડે છે.

આવા સંજોગોમાં તાજી એટલે બીલકુલ ખટાશ વગરના દહીંમાંથી બનાવેલી છાશનો ઉપયોગ વધારે કરવામાં આવે છે અને આપણે પ્રથમ જાણી ગયા કે દુધમાંથી 'ફરમેન્ટસ'ના પ્રતાપે દહીં બને છે તે દહીં એક જાતનો પ્રથમથી પચાવેલો ખોરાક છે, કારણ દુધ પણ પેટમાં ગયા પછી દહીં થઇને પછીજ પચે છે. એટલે દુધને બદલે દહીં તૈયાર આપવાથી જઠરને તેટલો આરામ મળે છે અથવા જઠરમા દુધ પચાવવા જે ફરમેન્ટ 'રેનીન' જોઇએ તેની જરૂર રહેતી નથી દહીં તરત જ લોહીમાં મળવા લાયક કરવા તેને ભાગી નાંખી તેમાં પાણી ઉમેરવામાં આવે છે એટલે હવે પેટમાં ગયા પછી પચાવવા માટે બીલકુલ કોઇ પણ જાતના રસની જરૂર રહેતી નથી એકલી છાશ ઉપર રહેનાર દર્દીઓ ઘણા સારા થઇ ગયા દરેકના જેવામા આવ્યા હશે.

આ પ્રમાણેજ જૂદી જૂદી જાતના ખોરાકને પ્રથમ જઠરના ફરમેન્ટસ'થી અગર 'પેન્ક્રીઆસ'ના ફરમેન્ટથી પચાવી પછીજ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે તાત્કાલીક લોહીમાં ભળી જઇ શકે અને પચાવવા માટે કાંઇ જ જરૂર રહે નહીં આવો ખોરાક દર્દીને આપવાથી તેનામાં તાજું લોહી આવે છે. અને તેમ થવાથી જે રોગ હોય તે નાબુદ થતાં પાચક રસો ફરીથી પેદા થવા લાગે છે. અને સાધારણ ખોરાક ઉપર દર્દી આવી જાય છે. આવા પચાવેલા ખોરાકની શીશીઓ તૈયાર થઇ વીલાયતથી આપણા દેશમા આવે છે જે પૈકી 'લીકવીડ પેપટોન્સ' 'લીકવીડ પેપટોનોઇડસ'ઇત્યાદિ છે.

પ્રકરણ ૯ મું

કુકર-રાંધવાના સંચો

આપણે રસોઇ તપેલીઓમાં કરીએ છીએ, જે ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીએ છીએ આપણે પાછળ સમજી ગયા કે ઢાંકણું બંધ કરેલું હોય તો વરાળ જતી રહે નહીં અને તેજ વરાળની શેવાળ થઇ કામમાં આવી શકે છે. તપેલી ખુલ્લી મુકવાથી વરાળ ઉડી જાય છે અને રંધાતા વાર લાગે છે, જે ગરમી લાવવી હોય છે તે આવતી નથી, અથવા બહુ મોડી આવે છે. આવાં કારણોને લઇ જો પેદા થતી વરાળનો ઉપયોગ બરાબર કરી લેવામાં આવે તો થોડીવારમાં રસોઇ તૈયાર થઇ શકે એ સહજ સમજાય તેવું છે.

'કુકર' એટલે રાંધવાનો સંચો. તેમાં આવી વરાળનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એક ઉપર એક એમ ત્રણ ચાર વાસણો સજ્જડ ગોઠવવામાં આવે છે. તે દરેકમાંથી ઉપર વરાળ જવાનો રસ્તો હોય છે. છેક નીચેના વાસણને તાપ લાગવાથી ત્યાં વરાળ પેદા થાય છે. તે વરાળ ત્યાંથી ઉપરને ઉપર ચડે છે. જ્યારે વરાળ બધાજ વાસણોમા ફેલાઇ જાય છે ત્યારે મદદ થવા માંડે છે જેમ જેમ વધારે વધારે વરાળ થતી જાય જાય છે તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે

ઘટ બને છે. તેને બહાર જવા બીલકુલ રસ્તો હોતો નથી એટલે એક ઉપર એક વાસણમાં જે જે ચીજ મુકી હોય છે તે પ્રત્યેક આવી બહુજ ગરમ અને ઘટ વરાળથી રંધાય છે

છેક નીચે દાળ, તે ઉપર શાક, અને છેક ઉપર ચોખા એ અનુક્રમે ગોઠવાય છે ચોખાને જો કે આગલે ઉંચે તાપ લાગતો નથી તો પણ માત્ર ગરમ અને ઘટ વરાળ લાગવાથી તે રંધાય છે કે તદન રૂના ગાભલા જેવા પોચા અને સુવાળા થઇ જાય છે તપેલીમાં ભાત રાંધી વધારાનુ પાણી ઓસાવી નાખવામા આવે છે તેથી ચોખાનુ તત્વ તેમાં ઘણુ જતું રહે છે પણ જો ઓસાવાય નહીં એટલે પ્રમાણસરજ પાણી હોય તો બધુ તત્વ અંદર રહે અને તે પોષણકારક થઈ પડે કુકરમા આ પ્રમાણે પાણી રાખવાથી તથા વરાળથી રંધાવાને લીધે બધુજ તત્વ અંદર રહે છે અને ભાતમાં મીઠાશ પણ ઘણીજ આવે છે અલબત, કુકરમાં રંધાયેલુ શાક જ્યારે તૈયાર થાય ત્યારે 'કાચા' જેવુ માલુમ પડે છે એટલે કે તેનો દરેક કકડો આખો દેખાય છે. પરંતુ તે માત્ર બહારથીજ હોય છે એમ નહી પણ સીજાઇ તદન નરમ થયેલો હોય છે તેને દબાવાયું ન હોય, તેથીજ 'કાચું' એટલે અણીશુદ્ધ દેખાય છે દાળ તો બરાબર દાળ-એકરસ થઇ ગયેલી હોય છે આ બધુ એકરસ તૈયાર થવાને માત્ર ભૂજ વખત એટલે કે પોણો કલાક લાગે છે અને બળતણની ખાસ બચત થાય છે એ માણસની રસોઇનો કુકર તૈયાર કરવા સારૂ માત્ર પોણો શેરથી એક શેર કોલસાની જરૂર પડે છે. એટલે કુકરથી રાંધવુ ઘણું સરળ અને સસ્તુ પડે છે આ કુકરને અન્નપૂર્ણ કુકર કહે છે

એક પ્રકારનો બીજો કુકર એવો આવે છે કે તેમા એક મોટું પીપ પાણીનું ભરેલુ હોય તેમાં કુકરના ડબાઓ અધર લટકતા રહે છે પાણી ઉકળે એટલે તેમા વરાળ થાય ને વરાળ નળીઓ વાટે ડબાઓમાં દાખલ થઇ અંદરની વસ્તુને રાંધે છે આમાં દાળ બફાઇ ફાટે છે પણ એકરસ થતી નથી કારણ દાળના વાસણ નીચે સીધો તાપ ન હોવાથી દાળને ઉછાળો આવતો નથી આથી કરી આવા કુકરમાં તૈયાર થયેલી દાળને એકરસ કરવા આડી નાંખવી અથવા વલોવવી પડે પડે છે આ કુકરને 'ધકમીક' કુકર કહે છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું

ખોરાકની સંભાળ

ખોરાકની સંભાળ બે વખત લેવાની હોય છે રંધાતા પહેલાં તેમજ રંધાયા પછી. પ્રથમની રીતને ફસલ ભરવી કહે છે અનાજ, મસાલો વિગેરે બાર માસ વાપરવાની ચીજોને ભરી મૂકવા માટે જૂદી જૂદી યુક્તિઓ વપરાય છે, જેથી અનાજ વિગેરે બગડે નહીં. આમ ફસલ ભરવામાં જે જે રીતો વપરાય છે તેમાની કેટલીક અહીં આપી છે.

૧ મ્હોવાની રીત—દરેક અનાજના જથાને સાફ સુફ કરી તેમાં દીવેલ-એરંડીયું—નાંખી દબાવવાથી પ્રત્યેક દાણા ઉપર દીવેલનું પડ લાગી જાય છે. આથી કરી દવામાંના જંતુઓ દાણા ઉપર અસર કરી શકતા નથી.

૨ રેતી અથવા રાખમાં દાટવાની રીત — અનાજને રેતી અથવા રાખમાં મેળવી એમું કરી ભરી દેવામાં આવે છે. અને ઉપર રેતી અથવા રાખનું એ નવુ આસન જાડુ થર પાથરી દેવાય કે જેથી જંતુઓ પ્રવેશ કરી શકતા નથી.

૩ તેલ રસાયણીક જંતુ વિનાશક વસ્તુ

વાપરવાથી—આમાં પારો તથા ચુનાની રાક મુખ્યત્વે વપરાય છે.

૪ કોઇ જંતુ વિનાશક વનસ્પતિ જેવી કે લીમડો વાપરવાની રીત.

૫. ખડિલા મરચા, દરદળ વિગેરેને મ્હોઇ સખત દાબી ભરવાથી અકબંધ રહે છે.

૬ લીલોતરી જેવી વસ્તુને સાચવવા માટે મીઠાના પાણીમાં અમુક વખત આથી રાખવાથી તેવી ચીજો જેવી કે આદુ, લીંબુ, લીલાં મરચાં, કેરી ઇત્યાદિ સાચવી શકાય છે.

૭ કેટલીક લીલી ચીજોને તડકામાં સુકવી રાખી સાચવી શકાય છે. દાખલા તરીકે મરચાં, લસણ, આદુ, સુંઠ, દરેક જાતની કાચલી, ભીંડા, કાકીમડા, ગવારશીંગ ઇત્યાદિ

૮ હવાનો અવર જવર બંધ કરવાની રીતઃ—પહેલી અને બીજી રીતમાં જેમ પ્રત્યેક દાણાને હવા લાગી શકે નહીં તેમ જે વાસણોમાં વસ્તુ ભરી હોય તેને એવી રીતે બંધ–સીલ–કરવામાં આવે કે અંદરની હવા બહાર અને બહારની અંદર જઈ શકે નહીં. ચા, કોફી, વિગેરેના ડાબડા તેમજ વીલાયતી દવાઓ. વિગેરે આ પ્રમાણે સાચવવામાં આવે છે.

૯ બરફમાં રાખી મુકવાની રીત —આ રીત ઘણું ખરૂં પ્રાણીજન્ય ખોરાક માટે છે. એટલે માછલી વિગેરે સાચવવા સારૂ

૧૦ ધુમાડાની મેશ લગાડવાથી પણ પ્રાણીજન્ય ખોરાક સચવાઇ રહે છે

,૧૧ લીલાં શાક ભાજી એક બે દીવસ સાચવવા તેને ખુલ્લાં રાખવામાં આવે છે. બંધ વાસણમાં બફાઇ બગડી જાય છે. ભાજી જેવા પદાર્થને ભીના કપડામાં વીંટાળી ભીનાશવાળી જગાએ પાણીયારીમાં રખાય છે

૧૨ ઉનાળાના દિવસમાં દુધ જલદી ફાટી જાય નહિ, તેથી દુધનુ વાસણ ઠંડા પાણીમાં મૂકી તે ઉપર હવા આવ જાવ થઇ શકે તેવું ઢાકણુ–ટોપલા અથવા ચાળણી–ઢાંકી રાખવાથી દુધ સાચવી શકાય છે.

૧૩ દુધ દહીં, શાક ભાજી વિગેરે ઉપર માખી બેસવાથી કોસેરા જેવો રોગ થવા સંભવ હોય છે માટે પતરાની ઝીણા કાણાવાળી જાળીના નાકા અથવા કબાટનો ઉપયોગ વ્યાજબી થઈ પડે છે.

ખોરાક રંધાઇ રહ્યા પછી તે સાચવી રાખવામાં પણ મુખ્ય રીત એ છે કે તેને હવા લાગવી જોઇએ નહીં તેમજ તેમાં કોઇ જાતનાં જંતુઓ પ્રવેશવાં જોઇએ નહીં. ખોરાક ઢાંકવાની રીત આપણામાં પ્રચલીત છે. ઢાંકવામાં પણ એટલુ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે *ગરમને ગરમ વસ્તુ ઢાંકાઇ રહેવાથી તે જલદી* બગડી જાય છે

મનુષ્યના હાથમાં અને ખાસ કરીને નખમાં એટલા બધા જંતુઓ રહે છે કે કોઈ રાંધેલી વસ્તુમાં જો હાથ ઘાલી પછી રાખવામાં આવે તો તે જલદી બગડી જાય છે. માટે જ રંધેલી કોઇ પણ વસ્તુમાં હાથ નહીં ઘાલતાં તેને એમને એમ રાખવી અને જરૂર પડે ચમચો, કડછી વિગેરેનો ઉપયોગ કરવો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

રસોઇ અને રસોડાંની સ્વચ્છતા

આપણે સમજી ગયા કે અનાજમા તેમજ રસોઇમાં જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં આ તો રસોઈ કરવા પહેલાં તથા રસોઈ તૈયાર થયા પછીનું સમજ્યા. પણ રસોઇ કરતી વખતે ત્રણ જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં, તે ખાસ આવશ્યક છે આટલા માટે રસોઇ કરનારના

હાથ તદ્દન સ્વચ્છ જોઇએ, હાથની ઝીણી ઝીણી રેખાઓમાં અતિશય કચરો હોય છે. આ કચરો બધો દેખી શકાતો નથી જંતુઓ બીલકુલ દેખી શકાય તેવા હોતા નથી. રસોઇ શરૂ કરતાં પહેલાં હાથ તદ્દન સ્વચ્છ પાણીથી ધોઇ નાખવા જોઇએ તેમજ રસોઇ કરતાં વચમાં જ્યારે જ્યારે હાથ બીજે લગાડવા પડે ત્યારે ત્યારે પણ ધોયા સીવાય વાપરવા લેવા નહીં બૈરાંઓને હાથનો ઉપયોગ ગમે તેવી ગંદી બાબતમાં પણ કરવો પડે છે. એટલે દરેક વખત હાથ ધોવાય અને તે પણ રસોઇમાં દાખલ થતી વખતે સ્વચ્છ કરવાનો નિયમ જરૂરનો છે વળી હાથ ધોવામાં ખાસ આવશ્યકતા નખ ચોખ્ખા કરવાની છે. નખ બનતા સુધી વધવા દેવા નહીં જેમ નખ લાંબા તેમ તેમાં કચરો વધારે આવા નખ હોઇ લોટની કણક બાંધ્યા પછી જોઇશું —તો નખ ચોખ્ખા થઇ ગયેલા માલુમ પડશે. નખનો બધો જ કચરો કણકમાં પ્રવેશ પામી ગયો હશે. કચરામાંજ જંતુઓ હોય છે તે પણ કણકમાંજ દાખલ થઇ ગયા હોય છે.

જેમ હાથ સ્વચ્છ જોઇએ તેમ રાંધવાનાં વાસણ પણ તદ્દન સ્વચ્છ જોઇએ કચરો, ધૂળ, માટી, કાંઇજ લાગેલુ જોઇએ નહીં. સાણસી, તપેલા, કડછી વિગેરે જમીન ઉપર મૂકેલાં હોય ત્યાંથી લઇ ધોયા સિવાય રસોઇમાં વાપરવાં નહીં.

રસોઇ પીરસવામાં પણ ઉપરનીજ સૂચનાઓ કામની છે રસોઇમાં હાથ ઘાલવો નહીં. પરંતુ કડછી, ચમચાથીજ પીરસવું જોઇએ હાથમાં વસ્તુ લઇ પીરસવાની રીત ઘણીજ ગંદી હોવાથી નાપસંદ કરવા યોગ્ય છે.

જમવાના થાળી વાડકા પણ સ્વચ્છ હોવાં જોઇએ.

રસોઈ બનાવવામાં તેમજ તે જમવામાં, પીરસવામાં, સ્વચ્છતા જોઇએ તો પછી જે ઓરડામાં રસોઇ બનાવવાની છે અને જ્યાં જમવા બેસવાનુ છે તે જગા ઘણીજ સ્વચ્છ હોવી જોઇએ તે નિર્વિવાદ છે. રસોડામાં કોઈપણ જગાએ ગંદવાડ હોવી ન જોઇએ. પણ ગંદવાડ ભરાઇ રહે તેવા સંજોગો પણ હોવા ન જોઇએ પાણીનો નિકાલ સારો જોઇએ. આટોકુ, વીણેલું કે શાક સમારેલાનો કચરો રસોડામાં વધુ વખત રહેવો જોઇએ નહીં રસોડું જેમ બને તેમ સાદુ, સ્વચ્છ, અને ખુલ્લી હવા અજવાળાવાળુ જોઇએ. ધુમાડો ચાલ્યો જવા માટે સારી વ્યવસ્થા જોઇએ.

આમ બધુંજ ચોખ્ખુ હોય પણ જમનાર માણસનુ મો અને હાથ સ્વચ્છ ન હોય તો ધૂળ ઉપર લીંપણ જેવું થાય હાથ અને નખમાં અતિશય કચરો અને જંતુઓ હોય છે એટલુંજ નહીં પણ મોમાં ખાસ કરીને દાંત અને અવાળામાં ઘણોજ કચરો, મેલ, છારી અને જંતુઓ હોય છે. આ સાફ કર્યાં સીવાય સ્વચ્છ રસોઇ જમવાથી જંતુમિશ્રિત રસોઇ પેટમાં તો જવાનીજ. એટલા માટે જમવા વખતે પ્રથમ હાથ બરાબર સારા પાણીથી ધોઇ નાખી પછી મો, દાંત વિગેરે પાણીના કોગળા કરી આંગળીથી દાંત ઘસી ફરી કોગળા કરી સાફ કરવું જોઇએ.

(સંપૂર્ણ)

નાગપુત્રી

સંપાદક :
શ્રી ભોગીલાલ જયચંદ
સાંડેસરા

[રાજશેખરસૂરિએ સં. ૧૪૦૫ માં ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ અથવા પ્રબન્ધકોશ રચ્યો છે. તેમાં આર્યનન્દિલ પ્રબન્ધ નામના બીજા પ્રબન્ધમાં આ કથા આપેલી છે. હાલ પણ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં નાગપાંચમની કથા પ્રચલિત છે, તેની સાથે તે બહુ મળતી આવે છે. શ્રી મેઘાણી સંપાદિત કંકાવટીની બારમી વ્રતકથા વાંચવાથી આ બાબતની ખાત્રી થશે. પ્રબન્ધકોશકારનો ઉદ્દેશ નાગપાંચમનુ માહાત્મ્ય વર્ણવવાનો નહોતો, તેથી કથાને બહુ ટુંકાવી નાખી છે, તેથી ઘણે સ્થળે રસની ક્ષતિ થાય છે: લેખકનો ઉદ્દેશ એક જૈન આચાર્યનું માહાત્મ્ય વર્ણવવાનો છે, તેથી જૈનસંપર્ક પણ અંદર પડ્યો છે. નાગપાંચમને બદલે ચૈત્રપૂર્ણિમા છે, પરંતુ વસ્તુ તો એજ છે. આપણા પ્રાચીન અને અર્વાચીન લોકસાહિત્યના તુલનાત્મક અભ્યાસમાં તે ઉપયોગી થાય એવી છે, તેથી મૂલ સંસ્કૃત કથાનુ ગુજરાતી ભાષાન્તર અહીં આપ્યું છે. કંકાવટીમાંની કથા એક વાર વાંચી જવાથી આની ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે. આમાંના કેટલાક પ્રસંગો પ્રચલિત કથાથી જુદા પડે છે.]

આર્યનન્દિલપ્રબન્ધ

પૃથિવીખંડપાટણમાં પદ્મપ્રભ રાજા હતો. તેની પદ્માવતી રાણી હતી. એ શહેરમાં પદ્મદત્ત નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી પદ્મયશા નામની હતી. તેઓનો પદ્મ નામનો એક પુત્ર હતો. તે પદ્મને વરદત્ત સાર્થવાહે પોતાની વૈરોટ્યા નામની પુત્રી પરણાવી હતી.

એક વખત વૈરોટ્યાનો પિતા વરદત્ત પોતાના પરિવારની સાથે દૂર દેશાવરમાં ગયેલો. ત્યાં વનમાં દવ લાગતા બળી ગયો. વૈરોટ્યાની સાસુ તેને–તે પોતાની સેવા સુશ્રૂષા કરતી હતી છતાં 'નબાપી' કહીને મેણું મારતી. કારણ–" રૂપ, ધન, તેજ, સૌભાગ્ય, પ્રભુતા: એ બધું સ્ત્રીઓને નિરંતર પીયરીયાનાં પ્રભાવથી મળે છે. "[1]

કર્કશ વચનોથી પીડાયેલી વૈરોટ્યા પોતાની સાસુને નહીં પણ દૈવને દોષ દેતી અને વિચાર કરતી કે " પૂર્વે કરેલાં કર્મોનો ફલવિપાક દરેકને થાય છે. "

થોડા વખત પછી વૈરોટ્યાને ગર્ભ રહ્યો અને તેને ખીર ખાવાનો દોહદ થયો. એ વખતે આચાર્ય નન્દિલ નામના સૂરિ લાના ઉદ્યાનમાં આવ્યા હતા. વૈરોટ્યાની સાસુ બોલતી " આ વહુને છોકરો નહીં પણ છોકરી જન્મવાની છે. " આવી રીતે વચન-

[1] કથા ગદ્યમાં છે, એટલે આવી રીતે કાંઈ કાંઈ પદ્યમાં શ્લોકો આપેલા વચ્ચે વચ્ચે આવતા શ્લોકોનુ ભાષાન્તર છે,

આશીષોથી ધવાયેલી તે સતી શ્રી સૂરિને વંદન કરવા ગઇ. પોતાની સાસુ સાથેનો વિરોધ ત્યાં કહ્યો સૂરિ બોલ્યા—" આ પૂર્વ કર્મનો દોષ છે, માટે હે વત્સે ! ક્રોધ વધારવો યોગ્ય નથી. આ લોકમાં ક્રોધ એ શરીરને સંતાપકારક છે અને પરલોકમાં નરકાદિ દારૂણ દુઃખ પેદા કરનાર છે. તને પુત્ર જન્મશે. તને ખીર ખાવાનો દોહદ થયો છે તે પણ પૂરો થશે "

આવી રીતે સૂરિનાં વચનોથી આનંદ પામીને તે ઘેર આવી અને વિચાર કરવા લાગી કે આ ગુરુ સિવાય આખી યે પૃથ્વીમાં મારો એવો કોઇ પણ સુહૃદ નથી, જેની આગળ મારાં હૃદયનાં ચિરસંચિત સુખદુઃખની ઘડી–બે ઘડી વાત કરીને એક ઉંડો નિશ્વાસ નાખીને કંઇક વિશ્રામ પામું.

પદ્મયશા પણ ચૈત્રી પૂનમને દિવસે પુંડરીક કરતાં ઉદ્યાપન આરંભ્યું. તે દિવસે પાયસપૂર્ણ પ્રતિગ્રહ યતિઓને આપવામાં આવે છે, તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવામાં આવે છે તેણે તે સર્વ કર્યું, પણ વૈરભાવથી વહુને હલકા કઠોળ ખાવા આપ્યા. વહુ (વૈરોટ્યા) થાળામાં ખીર લઇ, ઉપર કપડું મૂકી છાનીમાની જલાશય આગળ પાણી માટે ગઇ. ઝાડના થડ આગળ ખીર મૂકીને હાથ પગ ધોવાને ગઇ તે વખતે, જે અલિંજર નામનો નાગ પાતાલમાં રહે છે, તેની સ્ત્રીને પણ (ગર્ભ રહ્યો હોવાથી) ખીર ખાવાનો દોહદ થયો હતો તેથી, પૃથ્વી ઉપર આવીને ખીર શોધતી હતી. તેણે ઝાડના મૂળ આગળ મૂકેલી ખીર જોઇ અને તે ખાઇ ગઇ વૈરોટ્યા હાથ પગ ધોઇને પાછી આવે છે તો પાત્ર ખાલી જૂએ છે, પણ કોપ કરતી નથી, પણ આશીર્વાદ દે છે કે જેણે આ ખાધું હોય તેના મનોરથ ફળો. ઝાડની પોલમાં બેઠેલી અલિંજરની પત્નીએ સાંભળ્યું અને ઘેર જઇને પોતાના પતીને પણ આ વાત કરી. વૈરોટ્યા પણ ઘેર આવી તે રાત્રે જે વૈરોટ્યાની પ્રાતિવેશ્મિક સ્રી હતી તેના સ્વપ્નામાં નાગપત્નીએ આવીને કહ્યું " ભદ્રે, હું અલિંજર નાગની પત્ની છું. વૈરોટ્યા મારી પુત્રી છે. તેને ખીરનો ભાવ થયો છે તે પુ

- ત્રિમૂર્તિ

કદિ અચેત નગ્ન ને નિઃશેષ રંક દીસતી,
કદિ અબોધ ભાવના તણા રંગ ઝીલતી,
કદિક હાસ્ય અશ્રુના પ્રબંધ ઑર ખીલવી,
સ્વભાવ સિદ્ધ લક્ષણે વળી મહિ પ્રમોદતી.
અચિંત્ય અંતરે છતાં, પિતા સમાન ચૂમતો—
મહી સમર્થ માત એ ઝુલાવી ધન્ય ઘૂમતો !

વિષાદ વાદળી મહિ છવાઇ અંગ આવરે,
ત્રિતાપ જ્વાળ અંતરે, રસાર્દ્રતા હરી, ભરે;
દયા થકી મૂર્તિમંત એ ઉલ્લાસ પ્રાણ રેડતી,
સુધા ભરી મીઠી મીટે સમૂળ ક્લેશ ફેડતી.
સ્નેહ સ્વપ્ની તે સમે ઉંડુ ઉંડુ વિચારતો.
મહાનુભાવ માડી આ ક્રમમાં શું હોય લાડતો !

અને વસંતવાટિકા થકી અગમ્ય ખીલતી,
વિવિધ રંગ અંગમાં અનંગ-મસ્ત ઝીલતી;
સુ-રૂપ સુંદરી નિહાળી નૃત્યનાદ નાચતો,
બની પ્રિયા સમોવડી હું ધન્ય ધન્ય રાચતો
યથેચ્છ સ્વપ્નસૃષ્ટિના વિહાર જ્યહાં જમાવતો
અપત્ય, માત ને પ્રિયા, સખી વિષે સમાવતો.

હર્ષદરાય દેસાઇ

પૂરો કરજે અને તેને કહેજે:– ‘ તારે બાપ નથી, પણ હું તારા બાપનો બદલો વાળીશ. અને સાસુથી પરાભવ પામેલી એવી તારો તાપ દૂર કરીશ’. ” તે દાસીએ સવારમાં વૈરોટયાને ખીર ખવરાવી સંપૂર્ણ દોહદવાળી એવી તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. નાગપત્નીએ પણ સો પુત્રોને જન્મ આપ્યો વૈરોટયાના પુત્રના નામકરણદિવસે નાગલોકોએ ઉત્સવ કર્યો. જ્યાં તેના બાપનું ઘર હતું ત્યાં નાગદેવતાએ સુન્દર મહેલ કરાવ્યો. ત્યાં અનેક હાથી, ઘોડા અને પદાતિવાળા નાગલોક આવ્યા ઘર બધું લક્ષ્મીથી ભરી દીધું. પુત્રોના પરિવારવાળી પતિયુક્ત અલિંજરપત્નીએ દિવ્ય વસ્ત્ર, પટોળાં, સુવર્ણ, રત્ન, આભરણ વગેરે સર્વ મનોજ્ઞ વસ્તુઓ વૈરોટયાને આપી. વૈરોટયા અલિંજરના ઘરમાં રોજ આવજાવ કરવા માંડી. નાગપત્ની તેનો બહુ સત્કાર કરતી – સાસુ પણ “ આને પીયરીમાં છે ” એમ વિચારીને વહુને માન આપવા માંડી ‘–लोक पूजितपूजकः ’ । વૈરોટયાનું રક્ષણ કરવા માટે નાગપત્નીએ પોતાના સો પુત્રો આપ્યા. તેણે એ સર્પોને ઘડામાં નાખ્યા એ વખતે કોઈ કામકરનારીએ અગ્નિથી તપેલી થાળી ઉપર એ ઘડો મૂકયો. વૈરોટયાએ જો કે તરત જ ઉતારી નાખ્યો, અને ઉપર પાણી છાટયું તેથી એ નાગપુત્રો તરત જ સ્વસ્થ થઈ ગયા, પણ એક જણ બાંડો થઈ ગયો તે જેવો જમીન ઉપર પડયો કે તરત વૈરોટયા બોલી- “ બાંડીયા (खण्डः) જીવતો રહે ” વૈરોટયાના સ્નેહથી મોહિત થયેલા તે બાન્ધવરૂપ સર્પો રત્ન, સુવર્ણ વગેરે આપીને તથા નામકરણ સંસ્કાર કરાવીને પોતાના સ્થાને ગયા વૈરોટયા આવી રીતે નાગદેવના પ્રભાવથી ગૌરવવંત થઈ

હવે, અલિંજર પોતાના પુત્રને બાંડો જોઈને ગુસ્સે થયો: “ કોણે દુષ્ટે મારા પુત્રનું પૂછડું કાપી નંખ્યું ? ” “ વૈરોટયાએ મારા પુત્રને બાંડો કર્યો છે ” એ જાણીને તેના ઉપર પહેલા પ્રસન્ન થયેલો હોવા છતાં પણ ક્રોધ પામ્યો; અને કંઈક ઉત્પાત કરવાને વૈરોટયાને ત્યા ગયો. અલિંજર ઘરમાં સંતાઈ રહ્યો. વૈરોટયા અંધારા ઓરડામાં પેઠી તે જ વખતે બોલી: “ બાંડીઓ (खण्ड) જીવતો રહો ” આ સાંભળી સન્તુષ્ટ થયેલા નાગરાજે તેને નૂપુર આપ્યાં; અને તેના ઉપર કૃપા કરીને કહ્યું: “ વત્સે, આજથી તું પાતાલમાં આવ, અને પન્નગો પણ તારે ત્યાં આવશે.” વૈરોટયાએ પાતાલમાં આવજાવ કરવા માંડી. નાગની કૃપાને લીધે પુત્રનું નામ નાગદત્ત રાખવામાં આવ્યું.

થોડા સમય પછી શ્રી આર્યનન્દિલક્ષપકે વૈરોટયાના સસરાને કહ્યું: “ નાગના આશ્રયે ગયેલી તારી પુત્રવધુને તું નાગદેવોને આ પ્રમાણે વિનતિ કરવા કહેજે–તમે લોકો ઉપર અનુગ્રહ કરો, કોઈને દંશ ન દો. ” સૂરિનું આ વચન સસરાએ વૈરોટયાને અને વૈરોટયાએ નાગલોકને કહ્યું. પાતાલમાં જઈને વૈરોટયાએ જોરથી કહ્યું “ અલિંજરપત્ની ઘણું જીવો. અલિંજર ઘણું જીવો. કે જેણે મને નબાપીને બાપવાળી કરી છે, અનાથને સનાથ કરી છે. અરે નાગકુમારો, મહાત્મા આર્યનન્દિલે આદેશ કર્યો છે કે “ લોકોને પીડા ન કરો, લોકો ઉપર અનુગ્રહ કરો. ” આમ કહીને વૈરોટયા પોતાને ઘેર ગઈ. ગુરુએ વૈરોટયાસ્તવ[1] રચ્યો. જે વૈરોટયાસ્તવનું પઠન કરે છે તેને નાગનો ભય નથી થતો વૈરોટયા બધા નાગોને ગુરુની પાસે લાવી. તેઓ ઉપદેશ સાંભળીને શાન્ત ચિત્તવાળા થયા. વૈરોટયાનો નાગદત્ત નામનો પુત્ર બહુ સંપત્તિવાન થયો પદ્મદત્તે પ્રિયાસહિત વ્રત અંગીકાર કર્યું. તપ તપીને સ્વર્ગમાં ગયો. પદ્મયશા પણ દેવત્વને પ્રાપ્ત થયેલા પદ્મદત્તની સાથે દેવી થઈ. વૈરોટયા પણ ફણીન્દ્રોનું ધ્યાન ધરતી મરણ પામીને ધરણેન્દ્રપત્ની થઈ. ત્યા પણ તેનુ વૈરોટયા એવું નામ છે.[2]

---

૧. આ સ્તોત્ર અદ્યાપિ વિદ્યમાન છે.

૨ વૈરોટયા જૈનોમાં દેવી ગણાય છે.

આત્માનું અવલોકન

લેખક :
ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ,
હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

મારા અજ્ઞાન અને મારી બેદરકારીથી, મારો અંદર રહેલા સઘળા દોષોને શું હું જોઈ શકું છું ? ના, ના, હું નથી જોઈ શકતી. હું મારા ખરા દોષોથી અજાણ છું અને મારો સ્નેહી, જો મને મારા દોષો જતાવી શિખામણ આપે તો મને બહુ માઠું લાગે છે, હું રડું છું અને મારા પ્રિયતમને રડાવું છું.

મારા ખોટા વખાણ કરી, મારા અવગુણોને પણ ગુણ રૂપે બતાવી, મારી ખુશામત કરી, મને છેતરી, મને સારૂ લગાડનાર મિત્રો જગતમાં જોઈએ તેટલા છે પરંતુ મારા દુર્ગુણોનું, મારી કમજોરીનું, મારી ખામીઓનું, મારી બેદરકારીનું અને મારા અજ્ઞાનનું ભાન કરાવનાર, મારો સાચો મિત્ર, મારો પરમ સ્નેહી, મારા સુખે સુખી, અને મારા દુઃખે દુઃખી અને મારે માટે લાગણી ધરાવનાર, મારો મિત્ર તો જગતમાં એકજ છે તે કોણ ? હું તેને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખું છું ? નહિ ! હું તેને ફક્ત ઉપર ઉપરથીજ પીછાનું છું; તેનું સાચું સ્વરૂપ, તેની ખરી મહત્તા અને તેનો વિશુદ્ધ પ્રેમ, હું અજ્ઞાન, બેદરકાર સ્ત્રી પીછાનતી નથી પ્રભુ ! મને સમજાવો ! સહાય કરો ! !

સતી મંડળના પોથાં સર્વ હું વાંચું છું, સતી સીતાના જીવનનું અનુકરણ કરવાનો હું ડોળ કરું છું, દમયંતીના ગુણોનું ગાન કરું છું, સાવિત્રીની પતિભક્તિ પર વારી જાઉં છું અને પતિપ્રેમના સમુદ્રમાં સ્નાન કરતી પત્નીઓના ચરિત્રો વાંચી રાચું છું; પરંતુ તેથી શું થઈ ગયું ?

" જ્યાં લગી આતમા તત્વ ચીન્યો નહિ,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી "

અંતિમ અભીપ્સા

[હરિગીત]

મુજ ચિત્તના સવિકલ્પ વીંટી દુઃખ દિલ વ્યાપિતઘ,
પ્રભુહીન જીવન અલ્પતા રે ! ક્ષ અતલમાં પડ્યું;
અજ્ઞાનના અંધકારમાં મુજ ઉર વિરક્તિ ધરી રહ્યું,
દિલને નમે છે આજ નિરંજન રમ્ય સ્થળ શાંતિમયું. ૧

સમભાવ પ્રેરિત હૃદયથી અર્પી પ્રમાદિત્વને,
વાત્સલ્યપૂર્ણ વિજ્ઞાનકાર દર્શાવ ગીતા તત્વનો;
સંતાપ, શોક વિલાપ ભવમાં આક્રમણ કરતાં ઘણાં,
તે સર્વથી રહી વિતા સુભાવ સુર ધ્યાની તણાં. ૨

સત્કર્મ પાપજ પ્રાણીને આ પુનઃ વિશ્વે બેસતાં,
સહુ કર્મ પ્રભુને જ્ઞાનથી એ નાશ થાશે ચાલતાં;
એવો મહન છે જ્ઞાનના જ્યાં બુદ્ધિ અચલ રહેજ છે,
નિર્વાણ વિભુ દર્શને અંતિમ અભીપ્સા એજ છે. ૩

મનોરમા મગનલાલ શાસ્ત્રી

તેમનામાં ધગશ હતી. અને એ ધગશને અંગે રંગુનમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ સારૂ તેમણે કાર્ય શરૂ કર્યું હતું. જુના આચાર વિચારના બહેનોને સાથે રાખીને તેઓ કામ કરતાં હતા. ત્યાંની નિશાળ માટે તેમણે એક કોન્સર્ટની યોજના કરી હતી અને જુના વિચારના બાધ બહેનોના વિરોધ છતાં એ સર્વને ભેગાં રાખીને તેમણે એ યોજના પાર ઉતારી હતી.

મોલમીન અને અક્યાબમાં મોટી ઉમરની ગુજરાતી બહેનો માટે તેમણે પોતાને ઘરે ખાનગી શિક્ષણવર્ગો તેમજ શીવણવર્ગો ચલાવ્યા હતા. તદ્દન નિરક્ષર બહેનોને લખી વાંચી શકે એટલુ શિક્ષણ આપવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી હતી દરેક શિક્ષિત બહેને ગુજરાતી બહેનોની નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે સૌ લવંગિકાબહેનનો દાખલો લઇ કામ કરવાની જરૂર છે.

સૌ. લવંગિકાબહેનને પ્રસિદ્ધિમાં આવવાનો જરા પણ શોખ ન હતો અને પરિણામે તે ગુજરાત તેમનાં કાર્યથી પરિચિત નથી. સ્વ. પંડિત મોતીલાલ નેહરૂ માટે યોજાયલા મરઘસમાં તેમણે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધેલો. તે માટે તેમની છબી માગવામાં આવેલી પરંતુ એવી પ્રસિદ્ધિની લેશ પણ ઇચ્છા ન હોવાથી તેમણે તે આપવા સાફ ના પાડેલી.

તેમને સંતાનોમાં માધવી ઉર્ફે કુરંગી (વય વર્ષ ૧૧) અને ચિત્રાંગદા (વય વર્ષ ૬) એ બે પુત્રીઓ છે. બન્ને પુત્રીઓને તેઓ ઘરમાંજ શિક્ષણ આપતાં હતાં. અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને સંસ્કૃતનુ તેઓ જાતે શિક્ષણ આપતાં હતાં.

સૌ. લવંગિકાબહેન સ્વભાવે ઘણાં મળતાવડાં આનંદી, નિખાલસ, સાદાં તેમજ નિરભિમાની હતાં

અવસાન પહેલાં બે માસ ઉપરજ તેઓ પિતાને ત્યાં બાર આવ્યાં હતાં. અને તા. ૯ મી ઓક્ટોબરે વૃદ્ધ પિતા માતાને તેમજ સગાં, સંબંધી સ્નેહ [illegible] સાગરમાં મૂકી અવસાન પા[illegible]. પ્રભુ તેમના આત્માને ચિરંતન શાન્તિ આપો !

—o—

સ્ત્રી અને પુરૂષ એકજ નથી

' સ્ત્રીજાગૃતિની હિલચાલ (The Feminist Movement) જો કે ઉચ્ચ આદર્શ ઉપર રચપાયેલી છે, છતાં, મને લાગે છે કે એમાં એક મ્હોટી ભૂલ થઇ છે જે એકતા છે નહિ ને હોઇ શકે નહિ તે પરાણે આણવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો છે સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચે શારીરિક, માનસિક, હાર્દિક ને આધ્યાત્મિક ભેદ રહેલો છે તે દષ્ટિ બહાર રાખવાનો પ્રયત્ન આ હિલચાલે કર્યો છે. પરંતુ સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચેનો આ ભેદ જ પુરૂષની સાથે જાહેર જીવનમાં મળવાનો અધિકાર સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરાવે છે જો સ્ત્રીપુરૂષ એકજ હોય તો પુરૂષ સ્ત્રીનો પ્રતિનિધિ થઈ શકે, પણ મહાન ઘરની જીવનના બીજા પ્રદેશનુ પ્રતિનિધિત્વ સ્ત્રીઓનું છે. પ્રજાના અને જગતના કલ્યાણ માટે તેથી જ સ્ત્રીઓના અભિપ્રાય અને દષ્ટિબિંદુ વ્યક્ત થવાની ઘણીજ અગત્ય છે. જગતના મહાન પ્રશ્નો વિશે સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતા ભિન્ન દૃષ્ટિબિન્દુ રજુ ન કરી શકે તો બહેતર છે કે તેમણે મૌન સેવવુ. જ્યારે સ્ત્રીઓ દેખાવમાં, પહેરવેશમાં, ટેવમાં, અને કામધંધામાં પુરૂષ જેવી થવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ વિસરી જાય છે કે કુદરતની યોજનામાં પોતાનુ સ્થાન અને ધર્મ શો છે "

[શ્રી મોતીબાઝાના ભાષણમાંથી] લેડી એમીલી લુટીયન્સ

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૧૦

દેવીદીને પોતાની દુકાન તેજ દિવસે બંધ કરી દીધી હતી અને દિવસભર જે અદાલતમાં ધાડવાળો મુકદ્દમો ચાલતો હતો અને રમાનાથની જુબાની લેવાઇ રહી હતી તેની ધૂળ તે ખૂંદ્યા કરતો હતો. બરાબર ત્રણ દિવસ સુધી રમાનાથની જુબાની લેવાયા કરી અને ત્રણે દિવસ સુધી દેવીદીને ન કાંઇ ખાધુ કે ન કાંઇ પીધુ. આજે પણ ઘરે આવતાંની સાથે જ તેણે કુરતુ ઉતારી નાખ્યુ અને પંખો લઇને પવન નાખવા માંડયો. ફાગણ બેઠો હતો એટલે થોડી થોડી ગરમી શરૂ થઇ હતી પરંતુ કાંઇ એવી ગરમી ન હતી કે પસીનો થાય અને પંખાની જરૂર પડે. અમલદાર લોકો તો ઠંડીના કપડાં પહેરતા હતા; પરંતુ દેવીદીન પસીનાથી તર થઇ ગયો હતો તેનો ચહેરો હમેશાં નિષ્કપટ વૃદ્ધત્વથી હસી રહેતો હતો તે અત્યારે ચીઢીયો થઇ ગયો હતો, કેમ જાણે કોઇ લેંક કરીને તે પાછો આવ્યો ન હોય!

જગ્ગો લોટામાં પાણી લાવીને બોલી "ચલમ ભરી દઉં?" ત્રણ દિવસથી દેવીદીનની ખાતર થઇ રહી હતી. આના પહેલાં બુઢ્ઢી કદિ પણ ચલમ ભરી આપવાનું કહેતી ન હતી. દેવીદીન એની મતલબ સમજતો હતો. સદય નેત્રોથી બુઢ્ઢી તરફ જોઇને તે બોલ્યો "નહિ; રહેવા દે, ચલમ નથી પીવી."

"તો હાથ મોઢું તો ધોઇ લો, ધૂળ લાગી ગઇ છે"

"ધોઇ નાખીશ: શી ઉતાવળ છે!"

બુઢ્ઢી આજની ખબર જાણવા ઉતેજાર હતી પરંતુ દેવીદીન ચીઢાઇ ન જાય એટલા ખાતર ડરી રહી હતી દેવીદીન પ્રસન્ન થઇને આપો આપ બધો વૃત્તાન્ત કહી દે એટલા માટે તેનો થાક ઉતારવાની જગ્ગોની ઇચ્છા હતી.

"તો જરા પાણી તો પીઓ, બપોરે તો કાંઇ ખાધુ પણ ન હતુ મીઠાઇ લાવું? લાવો, પંખો મને આપી દો."

દેવીદીને પંખો આપી દીધો. બુઢ્ઢી પવન નાખવા લાગી બે ત્રણ મીનીટ સુધી આંખો બંધ કરીને પડી રહ્યા બાદ દેવીદીને કહ્યું

"આજે આઇની જુબાની પૂરી થઇ ગઇ"

બુઢ્ઢીનો હાથ રૂકી ગયો તે બોલી. "તો કાલથી તે ઘરે આવી જશે?"

દેવીદીન "હજી છુટ્ટી નહિ મળે, આ જ જુબાની દિવાનીમાં આપવી પડશે. અને હવે અહીં આવે પણ શા માટે? કોઇ સારી જગા મળી જશે. ઘોડા પર બેસીને ફરશે. પરંતુ છે તો બડો નમકહરામ. ૧૫

બેચૂન્કે.

આરોને ફસાવી દીધા. પાચ છ ને તો ફાંસી મળી જશે. બીજાઓને દશ દશ, બાર બાર વર્ષની સજા થઇ જવાની છે. તેની જુબાનીથી મુકદમો સાબીત થઇ ગયો. હવે કોઇ ગમે તેટલો પ્રયત્ન ભલે કરેને ! શી મજાલ છે કે જરા પણ સંદેહ પડે. હવે એક જણ પણ નહિ બચે. કોણે કામ કર્યું, કોણે નથી કર્યું, એનો હાલ તો ઇશ્વર જાણે; પરંતુ બધા મરી જવાના. ઘરેથી પણ સરકારી રૂપીયા ખાઇને જ ભાગ્યો હતો ' આપણે છેતરાઈ ગયા !"

જગ્ગો મીઠા તિરસ્કારથી જોઇને બોલીઃ " આપણી નેકી—બદી આપણી સાથે છે. સંસાર આખો મતલબી છે. કોણ કોને માટે મરી ફિટે છે ! "

દેવીદીને તીવ્ર સ્વરે કહ્યું: " પોતાના સ્વાર્થને ખાતર જે બીજાઓના ગળાં કાપે તેને તો ઝેર દેવામાં પણ પાપ નથી. "

એટલામાં બે જણ આવીને ઉભા રહ્યા. એક ગોરો ખુબસુરત છોકરો હતો, તેની ઉમ્મર પંદર સોળ વર્ષથી વધુ ન હતી બીજો અધેડ હતો અને ચપરાસી જેવો દેખાતો હતો.

દેવીદીને પૂછ્યું: " કોને શોધો છો ?"

ચપરાસીએ કહ્યુ " દેવીદીન તમારૂ જ નામ ને ? હુ 'પ્રજામિત્ર'ની કચેરીમાંથી આવ્યો છુ આ ભાઇ, શેતરંજનુ ઇનામ મળ્યુ હતુ તે રમાનાથના ભાઇ છે તેમની તપાસ કરવા તેઓ કચેરીમા આવ્યા હતા. એટલે તંત્રીજીએ તમારી પાસે મોકલ્યા છે. તો હું જાઉ ને ? "

એટલુ કહીને તે ચાલી ગયો દેવીદીને ગોપીને માથાથી પગ સુધી નિહાળ્યો. આકૃતિ રમાનાથને મળતી હતી તે બોલ્યો "આવો, બેટા ! બેસ, ઘરેથી કયારે આવ્યો ? "

એક ખટિકની દુકાને ઉપર બેસવાનુ ગોપીને ઘણુ પ્રતિકુળ લાગ્યું. ઉભો રહીને તે બોલ્યો " આજે જ આવ્યો છું બાબી પણ સાથે છે ધર્મશાળામાં ઉતર્યો છું. "

દેવીદીન ઉભો થઇ ગયો અને બોલ્યો. " તો જા વહુને લઇ આવને ! ઉપર રમાનાથ બાબૂનો ઓરડો છે, ત્યાં આરામથી રહો. ધર્મશાળામા શા માટે પડી રહેશો ! નહિ, ચાલ, હુ પણ આવું છુ. અહીં બધી રીતની સગવડ છે. "

તેણે જગ્ગોને આ ખબર આપી અને ઉપર ઝાડુ વાળવાનુ કહી તે ગોપી સાથે ધર્મશાળા તરફ ચાલ્યો ગયો. બુઢ્ઢીએ તરત જ ઉપર જઇને ઝાડુ કાઢયુ. પછીથી મીઠાઇ વાળાની દૂકાન પરથી મીઠાઈ અને દહીં લઇ આવી. સુરાહીમાં પાણી ભરી દીધું, પછી હાથ મોં ધોઇને એક રંગીન સાડી કાઢી, ઘરેણાં પહેર્યા અને બનીઠનીને વહુની રાહ જોવા લાગી.

એટલામાં ગાડી આવી પહોંચી બુઢ્ઢીએ આગળ જઇને જાલપાને ઉતારી જાલપા પહેલા તો શાકભાજીની દુકાન જોઇને ચોંકી; પરંતુ બુઢ્ઢીનુ સ્નેહસ્વાગત જોઇને તેની ચોક દૂર થઇ ગઇ તેની સાથે ઉપર જતાં દરેક ચિજ પોતપોતાની જગાએ રાખેલી જોઇ. કેમ જાણે પોતાનુ જ ઘર ન હોય !

જગ્ગોએ લોટામાં પાણી આપી કહ્યું: ' આજ ઘરમાં બાબુ રહેતા હતા, બેટી ! આજે પંદર દિવસથી ઘર સૂનું પડયું છે. હાથ મોં ધોઇને ખાઇલો, બેટી ! બાબુની ખબર તો હજી તને નહિ પડી હોય ! "

જાલપાએ માથુ હલાવીને કહ્યુ: " હજી બરાબર માલમ નથી પડી. મૂને છપાય છે ત્યાં માલમ પડયુ કે પોલીસે તેમને ગિરફતાર કર્યા છે "

દેવીદીન પણ ઉપર આવી ગયો હતો. તે બોલ્યો: " ગિરફતાર તો કર્યો હતો, પરંતુ

હવે તો તે એક મુકદ્દમામાં સરકારી સાક્ષી બન્યો છે. પ્રયાગમાં હવે તેના ઉપર કોઇ મુકદ્દમો નહિ ચાલે અને વળી સાથે સાથે નોકરી ચાકરી પણ મળી જશે "

જાલપાએ ગર્વથી કહ્યું. " શું એ ડરથી તે સરકારી સાક્ષી બન્યા ? ત્યાં તેમના ઉપર કોઇ ચાલશે નથી. તો મુકદમો કેમ ચાલશે ? "

દેવીદીને બ્હીતાં બ્હીતાં કહ્યું " કોઇ રૂપીયા પૈસાનો મામલો હતો ને ? "

જાણે આફત આવી પડી હોય તેમ જાલપાએ કહ્યું "એવી કોઇ વાત ન હતી. અમને માલુમ પડ્યું કે કાંઈ સરકારી રકમ એમનાથી ખર્ચાઇ ગઇ છે એટલે તરતજ તે રકમ પહોંચાડી દીધી નકામા ગભરાઇને ભાગી આવ્યા અને પછી તો એવી ચૂપકીદી રાખી કે પોતાની ખબર સુદ્ધાં ન આપી. "

દેવીદીનનો ચહેરો જગમગી ઉઠયો જેમ જાણે કોઇ વ્યથાથી આરામ મળ્યો ન હોય ! તે બોલ્યો ' અમને શી ખબર ' વખતો વખત તેને સમજાવ્યો કે ઘરે કાગળ પત્ર લખી દે. બધા ગભરાતા હશે. પરંતુ શરમનો માર્યો લખતોજ ન હતો. પ્રયાગમાં મુકદ્દમો ચાલી ગયો હશે, એવો ડર તેને લાગ્યા કરતો હતો જો એ જાણતો હોત તો સરકારી સાક્ષી શાનો બનત ' "

સરકારી સાક્ષીનો આશય જાલપાથી અજાણ્યો ન હતો સમાજમાં તેની જે નિન્દા અને અપકીર્તિ થાય છે, તે પણ તેનાથી અજાણ્યું ન હતું સરકારી સાક્ષીઓ કેમ બનાવાય છે, તેમને કેવી રીતનું પ્રલોભન આપવામાં આવે છે, પોલીસનું રમકડું બનીને તે કેવી રીતે પોતાનાજ મિત્રોના ગળા કાપે છે, તે સર્વ તેને માલુમ હતું. જો કોઇ માણસ પોતાનાં દુરાચરણથી લજ્જિત થઇને સત્યનું રક્ષણ કરે, છળ અને કપટનું આવ રણ દૂર કરે તો તે સજ્જન છે. તેના સાહસની જેટલી પ્રશંસા થાય તેટલી ઓછી છે પરંતુ એમાં શરત એટલી કે તે સાથે પોતાનાં કર્મનું ફળ ભોગવવા તે તૈયાર રહે, હસતો રમતો ફાંસી પર ચઢી જાય, એજ સાચો વીર છે પરંતુ પોતાના પ્રાણની રક્ષાને ખાતર, સ્વાર્થના નીચ વિચારથી, સજાની કઠોરતાના ભયથી, પોતાના સાથીઓ સાથે દગો કરે, પાળેલો સાપ બની જાય તો તે કાયર છે, પતિત છે, નીચ છે. વિશ્વાસઘાત, ડાકુઓ અને સમાજના શત્રુઓમાં પણ એટલોજ હોય છે, જેટલો અન્ય ક્ષેત્રમાં છે એવા પ્રાણીઓને સમાજ કદિ પણ ક્ષમા કરતો નથી. જાલપા એ સારી રીતે સમજતી હતી. અહીં તો સમસ્યા એથી પણ મુશ્કેલ થઈ ગઇ હતી રમાનાથે દંડના ભયથી પોતના કરેલા પાપનો પડદો ખોલ્યો ન હતો. તેમાં ઓછામાં ઓછી સચ્ચાઇ તો હતી. નિંદા હોવા છતાં તેમાં આંતરિક સચ્ચાઇનો એક ગુણ તો હતો. અહીં તો એ પાપોનો પડદો ઓળખાઈ ગયો હતો, જેની હવા સુદ્ધાં તેને લાગી ન હતી જાલપાને તરત એમાં વિશ્વાસ નહિ આવ્યો અવશ્ય કોઇને કોઇ વાત બીજી જ થઇ હશે જેણે સરકારી સાક્ષી બનવા તેને પ્રેરણા કરી હશે તે સંકોચાતી બોલી. "

"શું અહીં પણ કોઇ.. ...કોઇ વાત થઇ ગઇ હતી ? "

તેની મનોવ્યથાનો અનુભવ કરતાં કરતાં દેવીદીન બોલ્યો " એવું કાંઈ નથી, અહીં મારા સાથેજ તે પ્રયાગથી આવ્યો હતો. આવ્યો ત્યારનો અહીંથી ક્યાંય ગયો નથી. બહાર પણ નીકળતો ન હતો. બસ, એક દિવસ નીકળ્યો અને તેજ દિવસે પોલીસે તેને પકડી લીધો. એક સિપાઇને આવતો જોઇને એવો ભય લાગ્યો કે મને પકડવા આવે છે, એટલે તે નાસી ગયો. સિપાઇને આથી શંકા પડી અને

તેને ગિરફતાર કરી લીધો હું પણ તેની પાછળ થાણામાં ગયો. દારોગાએ પહેલાં તો લાંચ માગી હતી. પરંતુ હું ઘરે રૂપીયા લેવા આવ્યો એટલામાં તો બીજીજ વાત બની ચુકી હતી. અમલદારોમાં કોણુંજાણે શી વાતચીત થઇ. તેને સરકારી સાક્ષી બનાવી દીધો. મને તો ભાઇએ કહ્યુ હતું કે આ મામલામાં જરાપણ જુઠું બોલવું નહિ પડે. પોલીસનો મુકદ્દમો સાચો છે સાચી વાત કહેવામાં શી હરકત ! હું ચૂપ થઇ ગયો. શું કરૂં ?"

જગ્ગો. "કોણ જાણે બધાએ શી બુદ્ધી સુંધારી દીધી. ભાઇ તો એવો ન હતો દિવસભર મા, મા કરતો હતો દુકાન પર પુરૂષો તેમ જ સ્ત્રીઓ પણ શી મજાલ કે કોઇની તરફ આંખ ઉઠાવીને જોયું હોય !"

દેવીદીન "કોઈ ખરાબ ટેવ નહતી મેં તો એવો છોકરો જોયો જ નથી. તે જ કપટમાં સપડાઇ ગયો."

જાલપાએ એક મીનીટ વિચાર કરીને કહ્યું "તેમની જુબાની લેવાઇ ગઇ ?"

"હા, બરાબર ત્રણ દિવસ ચાલુ રહી. આજે જ પૂરી થઇ"

જાલપાએ ઉદ્વિગ્ન થઇને કહ્યુ. "તો શું હવે કાંઇ નહિ થઇ શકે ? હું તેમને મળી શકું ?"

દેવીદીન જાલપાના આ પ્રશ્ન પર હસી પડયો તે બોલ્યો. "હા, બીજું શું ? ત્યાં જઇને તું બધુ કહી દે, તો સારો ખેલ બગાડી નાખે. પોલીસ એવી ગપેડી નથી. આજ કાલ કોઇ પણ તેને મળવા પામતું નથી. સખ્ત પહેરો રહે છે"

એ પ્રશ્ન ઉપર આ સમયે બીજી કાંઇ વાતચીત થઇ શકે એમ નહતું આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનું કામ સહેલું નહતું. જાલપાએ ગોપીને બોલાવ્યો છજામાં ઉભો રહીને તે સડક પરનો તમાસો જોઇ રહ્યો હતો. જાણે સાસરે આવ્યો ન હોય, તેમ તે શરમાઇ રહ્યો હતો. ધીમે ધીમે તે આવીને ઉભો રહ્યો.

જાલપાએ કહ્યું: "હાથ મોઢું ધોઇને કાંઇ ખાઈ લે હવી તો તને ભુખ લાગે છે"

ગોપી શરમાઇને ફરી બહાર ચાલી ગયો.

દેવીદીન સહેજ હસીને બોલ્યો: "અમારી સામે એ નહિં ખાય. અમે બને ચાલી જઇએ છીએ તમને કોઇ પણ ચીજની જરૂર હોય તો મને કહી દેજો, વહુજી ! ઘર તમારૂં જ છે ભાઇને તો અમે અમારો જ સમજતા હતા. અમારે બીજુ છે પણ કોણ ?"

જગ્ગોએ ગર્વભેર કહ્યું: "તે તો મારા હાથનું રાંધેલું ખાતો હતો. તેને કાંઈ આભડછેડ અભિમાન ન હતું"

"હવે તમારે રાંધવું નહિ પડે, માજી, હું રાંધી આપ્યા કરીશ" જાલપા હસતી હસતી બોલી.

"અમારી ન્યાતમાં બીજાના હાથનું ખાવાની મનાઇ છે. હવે ચાર દિવસ માટે ન્યાતમાં આંગળી ચિંધવા જેવું શા માટે કરવું ?" જગ્ગોએ વાંધો દર્શાવ્યો.

જાલપા: "અમારી જ્ઞાતિમાં પણ બીજાના હાથનું ખાવાની મના છે."

જગ્ગો. "તેમને અહીં કોણ જોવા આવવાનું છે ? વળી ભણેલા ગૂણેલા માણસો તો એવી વાતનો વિચાર સુદ્ધાં કરતા નથી અમારી જ્ઞાતિ તો મૂરખ લોકોની છે."

જાલપા "તમે રાંધો અને હું જમું એ તો ઠીક નથી લાગતું. જેને વહુ બનાવી તેના હાથનું તો ખાવું પડશે ખાવું ન હતું તો વહુ શા માટે બનાવી ?"

જગ્ગો તરફ પ્રશંસાસૂચક નેત્રોથી જોઇને દેવીદીને કહ્યું: "વહુએ વાત તો

મુદ્દાની કહી દીધી. આનો જવાબ બરાબર વિચાર કરીને આપજે. અત્યારે તો ચાલ, એ લોકોને જરા આરામ લેવા દે."

બન્ને નીચે ચાલી ગયાં એટલે ગોપીએ આવીને કહ્યું: "ભાઈ આ ખટિકને ત્યાં રહેતા હતા કે શું? ખટિક હોય એમ જ લાગે છે."

જાલપાએ તિરસ્કાર દર્શાવી કહ્યુ "ખટિક હોય કે ચમાર હોય; પરંતુ મારા અને તારા કરતાં સોગણા સારા છે. એક પરદેશી માણસને છ માસ સુધી પોતાને ઘરે રાખ્યો, ખવડાવ્યુ અને પીવડાવ્યુ. આપ ણામા છે એટલી હિંમત? અહીં તો કોઇ મહેમાન આવી જાય છે તો તે પણ ભારી પડી જાય છે. જો આ નીચ છે તો આપણે તેના કરતાં પણ વધુ નીચ છીએ"

ગોપીએ હાથ મુખ ધોઇ નાંખ્યુ હતુ. મિઠાઇ ખાતાં ખાતાં તે બોલ્યો: "કોઇને રાખવાથી કોઇ ઉંચુ નથી થઇ જતુ ચમાર ગમે તેટલું દાનપુણ્ય કરે; પરંતુ તે રહેશે તો ચમાર જ!"

જાલપા "બીજાનું ધન ખાવા કરતા પંડિત કરતાં હું એ ચમારને સારો સમજીશ."

પાણી પીને ગોપી નીચે ચાલી ગયો. શહેરમાં ફરવાની તેને ઘણી ઇચ્છા હતી. જાલપાને કાંઇ ખાવાનું મન ન હતું. તેની સામે એક ગુરુતર સમસ્યા ખડી થઇ હતી: રમાનાથને આ દળ દળમાંથી કેવી રીતે કાઢી શકાય? એ નિન્દા અને ઉપહાસની કલ્પના માત્રથી તેનુ અભિમાન ખંડિત થઇ જતું હતુ. રમેશને માટે તે સર્વની નજરમાંથી ઉતરી જશે. કોઇને મુખ દેખાડી ન શકશે.

વળી, નિર્દોષોનાં ખૂનનો ભાર કોના માથા ઉપર રહેશે? આરોપીઓમાંથી કોણ અપરાધી છે, કોણ નિરપરાધી છે, કોણ દ્વેષના શિકાર બન્યા છે, કોણ લોભના શિકાર બન્યા છે તેની કોને ખબર! સર્વેને સજા થઇ જાય. એની હત્યા કોને માથે પડશે!

નવીન પરબો બંધાવશો?

આ જરૂરિયાત એક બાળકની નહિ પણ અનેક બાળકોની છે.

પ્રત્યેક બાળક જ્ઞાનતૃષા છિપાવવા નવનવાં પુસ્તકો માટે ઝંખી રહ્યું છે, અને તે વિના તલપાપડ થઇ રહ્યું છે.

જો નદી કે નવાણ વિનાનું ગામ હોઇ શકે તો જ બાલપુસ્તકાલય વિનાનું ગામ હોઇ શકે.

પાણીની પરબ ઉઘાડવામા પુણ્ય છે, તેથીયે વધારે પુણ્ય જ્ઞાનની પરબ ઉઘાડવામા છે. પાણીની પરબ એક અમૂલ્ય આશીર્વાદ છે, પણ તેથીએ વધારે અમૂલ્ય આશીર્વાદ જ્ઞાનની પરબ છે

દેહની તૃષા મીઠું અને સ્વચ્છ જળ સમાવે છે, પણ મન અને આત્માની તૃષા તો સુંદર અને નિર્મળ પુસ્તક જ સમાવે છે.

આ નવો યુગ છે, બાલયુગ છે; અને બાલયુગ બાલજ્ઞાનની પરબોને માગે છે.

શ્રીમંતો અને દાનવીરો, રાજાઓ અને મહારાજાઓ, આ યુગને અને બાળમાગણીને ઝીલશો? આ અવસરને ઓળખશો અને અવસરના એંધાણ આપશો?

સ્થળે સ્થળે નવીન પરબો બંધાવશો?

સડક પર આવીને ફરવા લાગી. રમાનાથની આવી નિન્દા સાંભળીને તેનું હૃદય તૂટી જતું હતું. તેને રમાનાથ ઉપર ક્રોધ ન આવ્યો, ગ્લાનિ ન થઇ: તેને હાથનો સહારો આપીને આ દળદળમાંથી કાઢવાને તેનું મન વિકળ થઇ ઉઠયું. રમાનાથ તેને ધુત્કારી કેમ ન કાઢે, ઠોકર કેમ ન મારે, પરંતુ તેને અપયશના અંધારા ખાડામાં તે કદિ પણ પડવા દેશે નહિ.

બન્ને જણ ત્યાંથી ચાલ્યાં, એટલે જાલપાએ પૂછયું: "આ માણસને કહી દીધું ને કે જ્યારે તે આવી જાય ત્યારે આપણને ખબર આપે?"

"હા, કહી દીધું છે."

૧૧

એક મહિનો વીતી ગયો. ગોપીનાથ પહેલાં તો થોડાક દિવસ કલકત્તાની સહેલ કરતો રહ્યો; પરંતુ ચાર પાંચ દિવસમાં જ તેનો જીવ ત્યાંથી ઉઠી ગયો. તેણે ઘરની રઢ લેવાની શરૂઆત કરી દીધી. આખરે તેને પાછો મોકલી દેવાનું જાલપાને ઠીક લાગ્યું. અહીં તો તે ડુસકાં ભરી ભરીને રડયા કરતો હતો.

જાલપા કેટલીયે વાર રમાનાથના બંગલા સુધી જઇ આવી. તે જાણતી હતી કે હજી રમાનાથ આવ્યો નથી. છતા પણ એક વાર ત્યાંસુધી ચક્કર લગાવી આવવામાં તેને કોઇ વિચિત્ર પ્રકારનો સંતોષ થતો હતો.

કોઇ વાચતાં વાંચતાં કે સૂતાં સૂતાં જાલપા થાકી જતી એટલે એક ક્ષણ માટે બારીની સામે આવીને ઉભી રહેતી એક દિવસ સાંજે તે બારીની સામે આવી તો સડક ઉપર મોટરોની હાર નજરે પડી. આટલી બધી મોટરો કયાં જાય છે, એવું તેને કુતુહલ થયું. એટલે બારીકાઇથી જોવા લાગી. છ મોટરો હતી. તેમાં પોલીસના અમલદારો બેઠા હતા એકમા બધા સિપાઇઓ હતા. છેલ્લી મોટર ઉપર જ્યારે તેની નજર પડી ત્યારે જાણે તેનાં શરીરમાં વિજળીનો આંચકો લાગી ગયો ન હોય એમ થયું. તે એટલી બધી તન્મય થઇ ગઇ કે બારીએથી દાદર સુધી દોડી આવી કેમ જાણે મોટરને રોકવા ચાહતી ન હોય! પરંતુ એક જ પળમાં તેને માલમ પડયું કે દાદર પરથી નીચે ઉતરતામાં તો મોટર પસાર થઇ જશે. એટલે તે ફરી બારી પાસે આવી ઉભી રહી. હવે રમાનાથ એકદમ સામે આવી ગયો હતો. તેની આંખો બારી તરફ જ લાગી રહી હતી જાલપાએ ઈસારાથી કાંઇ કહેવા ધાર્યું. પરંતુ સંકોચે તેમ કરતાં તેને રોકી લીધી. રમાનાથની મોટર કાંઇક ધીમી થઇ ગઇ હોય એમ તેને લાગ્યું. દેવીદીનનો અવાજ પણ સંભળાયો પરંતુ મોટર થોભી નહિ. એક જ ક્ષણમાં તે આગળ ચાલી ગઇ પરંતુ રમાનાથ હજી પણ રહી રહીને બારી તરફ તાકતો જતો હતો.

જાલપાએ દાદર આગળ આવીને કહ્યું: "દાદા!"

દેવીદીને સામે આવીને કહ્યું. "ભાઇ આવી ગયો! પેલી મોટર જઇ રહી છે."

એમ કહેતાં કહેતાં તે ઉપર આવી ગયો. જાલપાએ ઉત્સુકતાને સંકોચથી દબાવીને કહ્યું: "તમને કાંઇ કહ્યું?"

દેવીદીન "બીજું શું કહે? માત્ર રામ રામ કર્યા. મેં કુશળતા પૂછી એટલે હાથથી દિલાસો આપીને ચાલી ગયો, તે જોયું કે નહિ?"

જાસપાએ માથું નીચું કરી કહ્યું. ' જોયા કેમ નહિ ? બારી આગળ જરા ઉભી હતી "

" તેણે તને જોઈ તો હશે "

" બારી તરફ તાકતા તો હતા "

" બહુ આશ્ચર્ય થયું, હશે કે આ છે કોણ ! "

" મુકદ્દમો ક્યારે રજુ થશે, તે કાંઈ માલમ પડ્યું ? "

" કાલેજ તો. "

" કાલેજ ! આટલો વહેલો ? હવે તો જે કાંઈ કરવું હોય તે આજેજ કરવું પડશે કોઈ પણ રીતે જો મારો પત્ર તેમને પહોંચી જાય તો કામ થઈ જાય "

તું ધારે છે એટલું આ કામ સહેલું નથી, એમ કહેતો ન હોય એમ દેવીદીન તેની તરફ તાકી રહ્યો.

જાલપાએ તેના મનનો ભાવ પામી જઈ કહ્યું: " તેઓ પોતાની જુબાની બદલવા રાજી થશે, એમાં તમને કાંઈ સન્દેહ લાગે છે? "

એનો સ્વીકાર કરવા સિવાય દેવીદીનને બીજો કોઈ ઉપાય સૂઝયો નહિ તે બોલ્યો " હા ! વહુજી, મને એનો ઘણો અંદેશો છે. અને સાચું કહો તો જોખમ પણ છે. તે જુબાની બદલી પણ નાંખે, છતાં પોલીસના પંજામાંથી છૂટી શકે એમ નથી. કોઈ બીજું કારણ કાઢીને તે આઈને પકડી લેશે અને ફરી નવો મુકદ્દમો ચલાવશે "

આ વાતથી જરા પણ ડરતી ન હોય એવી નજરે જાલપા જોઈ રહી. પછી બોલી.

"દાદા, હું તેમને પોલીસના પંજામાંથી બચાવવાનું માથે નથી લેતી હું કેવળ એટલુંજ ઇચ્છું છું કે બની શકે તો આ અપયશમાંથી હું તેમને બચાવી શકું. તેમના હાથેથી આ રહ્યા બધા ઘરોની બદનામી થતી જોઈ શકતી નથી. જો તેઓ સાચેસાચ ધાડપાડુઓમાં સામેલ હોત તો પણ હું તો એમજ ઇચ્છું કે છેવટ સુધી પોતાના સાથીઓ સાથે રહીને માથે જે દુઃખ આવી પડે તે આનંદથી તેઓ સહી લે. બીજાઓને દગો દઈને તેઓ સરકારી સાક્ષી બની જાય એ હું કદિ પણ પસંદ નહિ કરૂં. પરંતુ આ તો મામલો જ તદ્દન જુદો છે પોતાના સ્વાર્થને ખાતર તેઓ જુઠી સાક્ષી આપે એ હું કદિ પણ સહન નહિ કરૂં જો તેઓ જાતે પોતાની જુબાની નહિ બદલે તો હું જાતે અદાલતમાં જઈને બધી પોલ ઉઘાડી નાખીશ. પછી ભલે એનું પરિણામ ગમે તે આવે ભલે તેઓ મને હમેશને માટે ત્યજી દે, મારૂં મોઢું પણ ન જુએ, મને એ મંજુર છે. પરંતુ આટલું મોટું કલંક તેઓ પોતાને માથે વહોરે એમ કદિ પણ બની નહિ શકે મેં મારા પત્રમાં આ સઘળું લખી દીધું છે. "

દેવીદીને તેના તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોઈને કહ્યું. " તું બધું કરી શકશે, વહુ, હવે મને ખાત્રી થઈ ગઈ. જો તે હૃદય આટલું બધું મજબૂત કરી દીધું છે તો તું બધું કરી શકે એમ છે. "

" તો અહીંથી નવ વાગે જઈશું ? "

" હા, હું તૈયાર છું. "

(અપૂર્ણ)

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુસ્ત્રીમંડળ, મુંબાઈ

મંડળના પ્રાણ અને આત્મા સમા બંધુઓની કદર

શ્રી. ભવાનીદાસ અને શ્રી. કેશવલાલને માનપત્ર આપવાનો સમારંભ

[અમારા ખાસ પ્રતિનિધિ તરફથી]

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની લગભગ ૩૦ વર્ષની કારકીર્દિમાં, ૧૯૨૮ માં ઉજવાયેલા તેના રજતમહોત્સવ પછી, તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૯૩૨નો દિન સૌથી વધુ ચિરસ્મરણીય રહેશે. તે દિવસે લગભગ શરૂઆતથી આજ દિન સુધી મંડળની નિસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરનારા મંડળના બે સાચા સેવકોને માનપત્ર આપીને શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે તેમની સેવાઓની યત્કિંચિત કદર કરી છે. પ્રસંગના વિશિષ્ટત્વને પ્રતાપે એ દિવસે સાંજે ૪ વાગતામાં તો માધવબાગનું ચોગાન ગુજરાતી સન્નારીઓ તેમજ સદ્‌ગૃહસ્થોથી ઉભરાઈ ગયું હતું. શ્રી ભવાનીદાસ મોતીવાળા એટલે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સ્થાપક, અને શ્રી. કેશવલાલભાઈ મણિયાર એટલે મંડળનું સતત સંચાલન કરનારા સૂત્રધાર. બન્નેની સેવાઓ એટલી બધી જાણીતી છે કે તે દિવસના સમારંભમાં હાજર રહેનારાઓને તેમની પોતાની હાજરી માટે પણ ગૌરવ ઉપજતું હતું. વળી આજ પ્રસંગે મંડળના સ્ત્રીવિદ્યાલયમાં તેમજ અન્ય શિક્ષણવર્ગોમાં ઉત્તીર્ણ થએલા બહેનોને ઇનામો વહેંચાયા હતાં. સમારંભના પ્રમુખસ્થાને દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી હતા. સૌ. ઉજમગૌરી કૃષ્ણલાલ ઝવેરીને હસ્તે ઇનામો વહેંચાયાં હતાં.

કાર્યક્રમની શરૂઆત સ્વાગતગીતથી થઇ. સ્વાગતગીતની રચના કવિતાપ્રેમી કોઇને પણ દિલગિરિ ઉપજાવે, એવી હતી. એક વિચાર આવે છે: મંડળ પાસે ગુજરાતના એક આશા આપતા કવિ શ્રી સુંદરજી ગો. બેટાઇ હોવા છતાં આવા કંગાળ જોડકણાથી કેમ ચલાવી લેવાતું હશે ? સ્વાગતગીત બાદ શ્રીમતી મંગળા બહેને સમારંભની સફળતા ઈચ્છતા આવેલા પત્રો વાંચ્યા હતાં. તેમાં મુખ્ય મુખ્ય નીચેનાઓના હતા: સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ, સાંગલીના ના. રાણી સાહેબા, ધરમપુરના ના. મહારાણા સાહેબ અને રાણી સાહેબ, વાંસદાના રાણી સાહેબ, શ્રી. ગોવિંદલાલ શિવલાલ, શ્રી. નારાયણલાલ બંસીલાલ, શ્રી. મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી, શ્રી માવજી ગોવિંદજી શેઠ, શ્રી ચન્દ્રશંકર પંડયા, શ્રી મૂળજી દુલભજી વેદ, શ્રી. નરહરરામ ત્રિપાઠી, વગેરેના મુખ્ય હતા. સર જગમોહનદાસે એમના પત્રમાં લખ્યું હતું " આ બન્ને સજ્જનોના સતત્ પ્રયાસથી મંડળની જે ઉન્નતિ થઇ છે તે ગુજરાતી હિંદુ પ્રજા સારી પેઠે જાણે છે. અને તેથી મંડળ તેઓનો જે સત્કાર કરે છે તે યોગ્ય જ છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે શાબ્દિક હિમાયત કરનારા ગૃહસ્થો કરતાં હું આ બન્ને ગૃહસ્થોની સક્રિય સેવાવૃત્તિને વધુ કિંમતી લેખું છું: અને તેથી તેઓને હું આ તકે ધન્યવાદ આપું છું; અને ઇચ્છું છું કે તેઓ ભાઇઓ પોતાની અમૂલ્ય સલાહ અને સહાયથી મંડળને ભવિષ્યમાં પણ આભારી કરતા રહેશે "

. શ્રી મૂળજી દુલભજી વેદ એમના પત્રમાં જણાવ્યું હતું " ૧૯૦૭-૮ થી હું ઉભય બંધુઓના નિકટ સમાગમમાં છું. ઉભય મુંબાઇ-ગુજરાતનાં અમોલાં રત્નો છે. સ્વર્ગવાસી જમનાબાઇ સક્કઇ પૂર્વ પશ્ચિમની મંગળસંધિ સાધતા ગુજરાતનાં ગુણસુન્દરી હતાં. ગુર્જર કુમારિકાઓ ને સૌભાગ્યવતીઓના તે અલૌકિક માલણ-ગોવાલણ હતાં. તેમનાં મંગળ સ્મિત, તેમના સહજ શિયળ અને આનંદભરી સેવાની ત્રિવેણીએ ગુજરાતના ગૃહજીવનને સજીવન, સૌરભભર અને સેવાપરાયણ કર્યું". ગૃહજીવન વગર માનવ-જીવન નથી. માનવજીવનની અધિષ્ઠાત્રીઓ અન્નપૂર્ણાઓ, માતા,

ભગિની, પત્ની ને પુત્રી છે. જમનાબાઈ સક્કાઈએ શ્રીમંડળના અધ્યક્ષપદેથી જે સેવા કરી તે સેવામાં તેમને આ ઉભય બંધુઓનું જબરું પીઠબળ અને બંધુકૃત્ય હતું. હજુ પણ શ્રીમંડળની સતત સેવા ઉભય કર્યે જાય છે. મુંબાઈ એ-ગુજરાતે સ્ત્રીશક્તિની નિડર કુરબાનીનાં સાક્ષ્ય આપ્યાં તે શક્તિને પ્રથમ આરાધન આપનાર શ્રીમંડળના અધ્યક્ષ જમનાબાઈ એ જમનાબાઈના ડાબા જમણા બે હાથ જેવા એ બે બંધુઓ ભાઈ ભવાનીદાસ અને ભાઈ કેશવલાલ હતા ''

શ્રીમતી શેઠ લક્ષ્મીબાઈનું પ્રવચન

બહેનોની ફુલોના ગીત થયા બાદ મંડળના પ્રમુખ શ્રીમતી શેઠ લક્ષ્મીબાઈએ નીચે મુજબ પ્રવચન કર્યું હતુંઃ

" માનવંતા પ્રમુખ, સભાસદો અને સન્નારીઓ,

આજનો પ્રસંગ અમારાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ'ની બહેનો માટે તો આનંદનો છે. મંડળ સ્થપાયું ત્યારથી આજસુધી અમોને જેણે સાચી સલાહ અને સહકાર આપી મંડળની પ્રગતિ માટે અથાગ શ્રમ લીધો છે તેવા બે સહૃદય બંધુઓ પ્રત્યેનો અમારો સદ્ભાવ જાહેર કરવાને અમો આ તકનો લાભ લઈએ છીએ.

ભાઈ ભવાનીદાસ મોતીવાળાની સેવાથી જાહેર પ્રજા અને સંસ્થાઓ વાકેફગાર છે; પરન્તુ એ સર્વ સેવાઓમાં સ્ત્રીઉન્નતિ પ્રત્યેની તેમની સેવા ઉચ્ચ પ્રકારની છે; અને તેથી એક સમાજસુધારક તરીકે શ્રીજનતાને મૂલ્ય મળ્યું છે તે દિશામાં તેમણે ઘણું જ મહત્વનું કાર્ય કર્યું છે.

તેઓએ મોજશોખ, આરામ, સુખોપભોગ, કે વ્યક્તિગત ઉન્નતિનો ખ્યાલ નથી રાખ્યો. સિવાય કે કોઈની મમતા તેમણે કદી રાખી નથી. ભાઈ! છંદોએ ઉપદેશ જ તેમણે મનુષ્ય જાતિની ભલી વસ્તુ તેથી સેવા કરવામાં કરી છે; અને તેના શુભનિષ્ઠો, સ્વાર્થ ત્યાગથી ગ્રહણ કરી તેમણે અનેક સત્કાર્યો મેળવ્યાં છે.

તેઓના સેવાકાર્યો જ્યારે હું વિચાર કરું છું ત્યારે એક દાખલો આપવાની મને ઇચ્છા થાય છે કે તેમને કરેલી સેવાથી કે મેળવેલી સાર્થ-કતાથી કોઈ દિવસ સંતોષ થયેલો મેં જોયો નથી.

તેઓના મંતવ્યો વિશાળ અને ઉંચા છે. સેવાના આદર્શને વારંવાર કરવામાં કદી જ ક્યાંય ન ભૂલે એવી એમની સબળ માન્યતા છે. તેમની એક એક સૂચના, એક એક પ્રવૃત્તિ, કે પ્રેમના પાછળ એક એક સંસ્થાની આબરૂ વધારવા જવાબ છે. પ્રભુએ તેમને એવી કોઈ શક્તિ અર્પી છે કે સમાજ યા દેશની ઉન્નતિ કરવાના તરંગોમાંથી તેઓને સંસ્થાના સ્ફુરણ થઈ આવે છે; અને તેની સંસ્થાઓને સ્વરૂપે પણ, તેમને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન આદરે છે. આજસુધીમાં તેમની આ શક્તિથી, 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ,' 'રાષ્ટ્રિય સ્ત્રી સભા,' અને 'સૌરાષ્ટ્ર સર્વિસ લીગ' એ ત્રણ સંસ્થાઓ ઉપસ્થિત થઈ છે; અને એ ત્રણે જુદી જુદી દિશામાં પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં આજે ઉત્તમ કાર્ય કરી રહ્યાં છે, અને લોકપ્રિયતા પણ મેળવી શક્યાં છે. એટલે બીજી રીતે કહીએ તો ભાઈ ભવાનીદાસનાં સ્વપ્નાં એ નક્કરપણે સ્વીકારાયેલ સેવાનાં ફળો છે.

ભાઈ ભવાનીદાસ જ્યારે યુવાન હતા, ત્યારે જ્ઞાનની તૈયારીરૂપે કેળવણી મેળવી રહ્યા હતા ત્યારે તેમને આપણા સમાજને ઉન્નત જોવાની મહત્વાકાંક્ષા થઈ આવી, પરન્તુ તેમ થવામાં સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિની પ્રથમ જરૂર તેમને ભાન થયું. આવું કાર્ય શી રીતે પાર પાડવું તેવી મનોમંથનમાં તેઓ પડ્યા. તેવામાં તેમના પિતાશ્રીએ સને ૧૯૦૩માં આખરી મંઝીલ આદરી. પિતાશ્રીની સેવા કરતાં સ્ત્રીઉન્નતિની સેવાના વિચારો તેમણે પ્રગટ કર્યા; અને તેજ સમયે અમુક રકમ સ્ત્રી ઉન્નતિના કામમાં વાપરવાની યોગ્ય સંમતિ મેળવી લીધી. ત્યાર પછી શેઠજી સમયમાં પેઢી ઉજ્જમની શ્રીઓ નવરાશના વખતમાં કેળવણી લઈ શકે તેવી એક યોજના ઘડી, યોગ્ય સલાહ અને મદદ મેળવી સને ૧૯૦૩માં આ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી. અને શરૂઆતમાં ખરચાને પૈસાની મદદ આપી સંગીન કીધી; અને આ ત્રિશ વર્ષના ગાળામાં સંસ્થાને બીજી અનેક જાતની મદદ આપી તેની ઉન્નતિ કરવામાં ભાઈ ભવાનીદાસે ખૂબ જ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે; અને આજ સુધીમાં મંડળે ગુજરાતી બહેનોની જે ઉંચ સેવા કરી છે તેમાં ભાઈ ભવાનીદાસનો

ફાળો અમૂલ્ય છે. તેઓની આ સેવા માટે અમે તેઓને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે. તેઓએ મંડળને આદર્શ બનાવવા, સાધન સંપન્ન કરવા અને સમાજના એક અતિ ઉપયોગી અંગ તરીકે ખીલવવા પાછળ દિલપૂર્વક કામ કર્યું છે, જેના બદલામાં અમો મંડળની બ્હેનો તેમના જેવા ગૃહસ્થને આશીર્વાદ સિવાય બીજું શું આપી શકીએ ?

મંડળ તરફથી ચાલતા 'સ્ત્રીવિદ્યાલય'ને આદર્શ બનાવવાની ભાઈ ભવાનીદાસની મમત્વાકાંક્ષા પણ તેટલી જ પ્રબળ છે. તેઓ વિદ્યાલયના તંત્રને અતિઉપયોગી કરવા સેવી જ સહાય કરી રહ્યા છે અને મને આશા છે કે ભાઈ ભવાનીદાસની તે મહેચ્છા પણ વખત જતા મંડળના જેટલી જ સફળ થશે.

ભાઈ ભવાનીદાસે મંડળની બહાર પણ સ્ત્રી જનતાની અનેકવિધ સેવાઓ કરી છે. મંડળની પેઠે 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ'ના સ્ત્રીવર્ગોની વ્યવસ્થા સાચવવામાં પણ શરૂઆતમાં તેવો જ શ્રમ લીધો હતો. આવી રીતે મુંબઈની તમામ કામની સ્ત્રીઓ માટે તેઓએ બનતું કર્યું છે જે માટે તેઓના વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે ઉંચો ખ્યાલ આવે છે.

ભાઈ ભવાનીદાસે મંડળના કાર્યવાહકોને અનેક પ્રસંગે માર્ગસૂચક સલાહ આપી છે. મંડળનાં પ્રથમ પ્રમુખ સદ્‌ગત જમનાબ્હેનને તથા મને મારા કાર્યમાં પણ તેઓએ તેવીજ સહાય કરી છે; અને તેથી અમારી ફરજો બજાવવા અમને જે સફળતા મળેલી જણાતી હોય તેમાં તેમનો મોટો ફાળો છે એમ કબૂલ કરતાં મને જરીએ સંકોચ થતો નથી.

ભાઈ ભવાનીદાસની પેઠે ભાઈ કેશવલાલ લીખા ભાઈ મણિયારનાં પણ અમો ઋણી છીએ. તેઓ ભાઈ મધ્યમ સ્થિતિના હોવા છતાં અંગત ઉન્નતિના પ્રયાસોની પરવા પણ કર્યા સિવાય, મંડળ દ્વારા સ્ત્રીઉન્નતિની મુંગી સેવા કરવાના જીવનધ્યેયને સ્વીકાર્યું છે. તેઓએ મંડળના રોજંદા કામનો ભાર, જવાબદારીભર્યું હિસાબીકામ, અને જુદા જુદા પ્રસંગોની ઉજવણી વિગેરેમાં એવો શ્રમ ઉઠાવ્યો છે કે આ પચ્ચીસ વર્ષની તેમની અવિરત સેવાની કદર કરવા અમો અમારી અશક્તિ જાહેર કરીએ છીએ. તેઓએ મંડળની ઓફિસને પોતાનું ઘર માન્યું છે. તેમાં એકધારું કામ કર્યા જ કરે છે. તેમણે દેખાવ કર્યા સિવાય સાચી સેવા કરી છે; અને તે પણ નિઃસ્વાર્થ અને માનદવૃત્તિએ, માન—અહંતા વગર સેવા પણ કરવી નથી પરવડતી એવા આજના જાહેરમાં વખણાયેલા સાથીઓના માનસનો આપણને કોઈ કોઈ વખતે ખ્યાલ થાય છે ત્યારે મુંગી સેવા કરનાર ભાઈ કેશવલાલે લોકપ્રિયતાની પણ કદી દરકાર કરી નથી અને મંડળને જેની ખરી જરૂર હતી તેવા એક કાર્યદક્ષ વ્યવસ્થાપક રહેવામાં જ તેઓએ સંતોષ માન્યો હતો. તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે તેઓ કામ કરવા અશક્ત જણાય છે ત્યારે પણ મંડળમાં હાજરી આપ્યા સિવાય તેઓથી રહી શકાતું નથી. આવા એકરંગી, ચારિત્ર્યશીલ પુરુષ જેમણે 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ'ના ઉત્કર્ષમાં જીવન અર્પ્યું છે; અને જેમના વર્તનથી મંડળના કાર્યવાહકોને અનુકરણીય સદ્‌ગુણો શીખવા મળ્યા છે તેમની સેવાની કદર કેવી રીતે કરવી તે, અમો જાણતાં નથી; જેથી માત્ર તેઓને ધન્યવાદ આપીને જ સંતોષ માનીએ છીએ; અને અમો મંડળની કાર્યકર્તા બ્હેનો મંડળ પ્રત્યેની કાળજીને ભવિષ્યમાં અનુસરવાની તેઓને ખાત્રી આપીએ છીએ.

આ બન્ને સ્ત્રીઉન્નતિના હિમાયતી પુરુષોના સ્ત્રીજીવન વિષેના વિચારો મહત્વના છે. તેઓએ સ્ત્રીઉન્નતિની આટલી લાંબી સેવા કરી છે તો તેમના મતવ્યો જાણવા એ આપણે માટે ખાસ જરૂરી છે. થોડા ઘણા મતભેદ સાથે તેઓ બન્ને સ્ત્રીના સમાજમાંના સ્થાન માટે તો એક ડાળે બેસનારા છે. તેઓ સ્ત્રીઉન્નતિના ઉદ્ધારને ઇચ્છે છે, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યને ચાહે છે પણ સ્ત્રી પોતાના ક્ષેત્રમાં રહી, કુદરતે બક્ષેલી શક્તિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરે, અને પુરુષક્ષેત્રની સ્પર્ધા ન કરતાં પ્રગતિ કર્યે જાય, એવી સબળ માન્યતા તેઓ ધરાવે છે. સ્ત્રી, સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે તોજ સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે. પુરુષત્વ મેળવવા પાછળ સ્ત્રી પોતાપણું ન ખોઈ બેસે; કારણકે તેવી પ્રગતિ સમાજને ઘાતક છે. તેમ માનવામાં હું પણ આ ભાઈઓ સાથે સંમત થાઉં છું.

આજલગી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે આ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ દ્વારા
મુંબાઇનાં ગુજરાતી બ્હેનોની સેવા કરનાર

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાલા,
બી એ એલએલ. બી

જેવી રીતે મંડળની પ્રગતિમાં ભાઈ ભવાનીદાસ ભાઈ મંડળની બ્હાર રહીને પણ અમારા કાર્યમાં આપી હમારા કામમા સુગમતા કરી આપનાર બીજા બંધુ ભાઈ કેશવલાલભાઈ છે. ૧૯૧૭ની

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા, બી એ, એલએલ. બી.

સુજ્ઞ બન્ધુ,

'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ'ની સ્થાપના કરી, ગુજરાતી હિન્દુસ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે તમોએ વર્ષો થયાં નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જે સેવાઓ કરી છે, અને હજુ પણ કરો છો તેની યોગ્ય કદર કરવા અમે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સભાસદો, જાહેરમા તમારો સત્કાર કરવાનો વિચાર કેટલાક વર્ષોથી સેવી રહ્યા હતા, પરંતુ અનિવાર્ય સંજોગોને લઇને તેનો અમલ થયો નહોતો, એટલે આજે પ્રથમ તકે તમોને માનપત્ર અર્પણ કરી અમે તમારા પ્રત્યેના ઋણનો સ્વીકાર કરીએ છીએ.

મુંબઇના એક શ્રીમંત કુટુમ્બમાં જન્મ લઇ, બી એ, એલએલ બી., સુધી ઉચ્ચ કેળવણી લઇ, વકીલાત કરવાના વિચારને તિલાંજલિ આપી જીંદગી ટ્રસ્ટરૂપે ગણી, સેવામય જીવન ગાળવાની નીતિને પસંદ કરી, તમોએ દેશકલ્યાણ અને જનકલ્યાણને માટે વ્યક્તિગત સ્વાર્થનો ભોગ આપ્યો છે; તેવા તમારા જીવનથી જનસમૂહને મહાન લાભ થયો છે એમ અમે નિશ્ચયપૂર્વક માનીએ છીએ. આથી તમારૂં જીવન શ્રીમંત કુટુંબના નબીરાઓને ભવિષ્યમા માર્ગદર્શક થાય એ હેતુથી તમારા જીવન અને કાર્યને અમે વધાવી લઇએ છીએ

આજથી ત્રીશ વર્ષ પૂર્વે જ્યારે ગુજરાતનું સ્ત્રીજીવન ઘોર અંધકારમાં હતું, જ્યારે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનાં સ્વપ્નાંઓ હાસ્યજનક લાગતા, જ્યારે સ્ત્રીઓનું ચલણ સમાજમાં નહિ જેવું જ હતું, જ્યારે ઘણા થોડા આત્માઓને સ્ત્રીઉન્નતિની કલ્પના ઉદ્ભવતી, અને જ્યારે ધુરંધર રાષ્ટ્રીય નેતાઓ અને સમાજસુધારકો પણ સ્ત્રીવર્ગના અભ્યુદયની પ્રવૃત્તિ ઉપાડવા હિમ્મત નહોતા કરતા, તેવા પ્રતિકૂલ સંજોગોમાં અને અનેક પ્રતિરોધોમા, પચ્ચીસ વર્ષની યુવાન વયે, ટીકા, નિન્દા, તેમજ હાસીને હસી કાઢી, તમે સ્ત્રીઉન્નતિની પ્રગતિ માટે પોતાના અંગત પ્રયાસોથી મુંબઇ જેવા શહેરમાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' જેવી સ્ત્રીઉપયોગી સંસ્થા સ્થાપી, સ્ત્રીઓને તેમા ઉલટથી રસ લેવા પ્રેરી, સ્વર્ગવાસી જમનાબ્હેન જેવા આદર્શ, વ્યવહારકુશળ અને પ્રતિષ્ઠિત ગુજરાતી બ્હેનને પ્રમુખપદ આપી, મંડળને ગૌરવવન્તુ કર્યું છે જેથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓ ઉપર તમારો અનહદ ઉપકાર થયો છે મંડળની પ્રગતિનો સાચો યશ તમને ઘટે છે, જે માટે અમે તમારી તરફ અપૂર્વ માનની દૃષ્ટિએ જોઇએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની પ્રવૃત્તિઓમાં તમે જે પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ સહાય કરી છે, તેમજ વારંવાર મંડળને પ્રગતિમાન કરવાને કિમ્મતી અને માર્ગસૂચક સલાહ આપી છે, તેમજ મંડળની આર્થિક સ્થિતિને સદ્ધર કરવા મંડળની સીલ્વર જ્યુબીલી વખતે તથા મંડળના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખનું નામ ચિરસ્મરણીય રાખવા માટે ફંડો ભેગાં કરવામાં તમોએ જે અથાગ શ્રમ ઉઠાવ્યો છે તે અમે ભૂલી શકતા નથી. સ્ત્રી વર્ગને તમે તમારા ઉપકાર તળે મૂકયો છે; આથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના પિતા અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે તનમનધન ન્યોછાવર કરનાર તમારા જેવા પરોપકારી, નિરભિમાની, નિઃસ્વાર્થી, સહૃદયી અને સાદા ગૃહસ્થની, અમે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરીએ છીએ, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે તમારા ભવ્ય સ્વપ્નાં આજે ગુજરાતમા ફળીભૂત થયા છે એ જાણી જેટલો આનન્દ તમને થાય છે તેથી દ્વિગુણિત આનન્દ અમને થાય છે

તમારા જીવનમાથી એક 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' જ નહિ પણ બીજી બે સંસ્થાઓ જન્મ પામી છે ભારતવર્ષની સ્ત્રીશક્તિનો પરચો બતાવનાર 'રાષ્ટ્રિય સ્ત્રીસભા,' અને સામાજિક સેવામાં અદ્ભુત કાર્ય કરતી મુંબઇની 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ' જેવી સંસ્થાઓના આદ્યપ્રણેતા પણ તમે છો; અને 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ'ને અંગે 'મહિલા સેવા મંડળ'ની ત્રણ શાખાઓમા સેંકડો જુદી જુદી કોમની બ્હેનોના ઔદ્યોગિક લાભાર્થે જે ઉપયોગી કાર્ય તમારી દેખરેખ નીચે ચાલે છે તે પણ તમારા સ્ત્રીઉન્નતિ સાધવાના ધ્યેયના પુરાવારૂપે છે

સહકાર આપી રહ્યા છે તેવીજ રીતે મંડળના સાથથી એમ્હે લગભગ આજ પંદર સોળ વર્ષથી અંદરના કાર્યમાં વખતો વખત ઉપયોગી સલાહ હું અને શ્રીમતી સુમનબ્હેન એમની સાથે રહી

મંડળનું કાર્ય કરીએ છીએ તેથી જાતી અનુભવ ગુજરાતી બ્હેનોની અથાગ સેવા બજાવી છે અને,
ઉપરથી વિનાસંકોચે 'કહેવાની હિમ્મત ધરીએ હજુપણ આટલી વૃદ્ધ વયે નાદુરસ્ત તબીયત હોવા

મુંબઇ મ્યુનીસીપાલિટી જેવી શહેરની મહાન સંસ્થામાં દશ વર્ષ સુધી સભાસદ રહી, આપે ભિન્ન ભિન્ન દિશામાં શહેરસુધારાના કાર્યો કર્યાં છે ત્યાં પણ તમે સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપાલિટીનાં સભ્ય બનવાના અધિકાર અપાવવા સબળ અને સફળ હિલચાલ કરી હતી, જેને પરિણામે આજે મુંબઇના સ્ત્રીવર્ગને માટે મ્યુનીસીપાલિટીના દ્વાર ખુલ્લા મૂકાયા છે

મ્યુનીસીપાલિટીદ્વારા પ્રથમ સ્ત્રીપુસ્તકાલય ખોલાવવાનું માન પણ આપને ફાળે જ આવે છે તમે મ્યુનીસીપાલિટીની 'સ્કુલ્સ કમીટી'ના કેટલાક વર્ષો સભાસદ, તથા એક વર્ષ પ્રમુખ રહી, પ્રાથમિક શિક્ષણને જે વેગ અને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેની કદર પણ અમે આ સ્થળે કરીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ તમારી મ્યુનીસીપાલિટીની કારકીર્દીમાં રાષ્ટ્રપક્ષના એક ધુરંધર અનુયાયી તરીકે અનેક શોભા આપી લોકહિતના જે કાર્યો તમે કર્યાં છે તેની પણ અમે નોંધ લઇએ છીએ. તદુપરાંત તમે આ શહેરની અનેક ઉપયોગી સંસ્થાઓમાં વર્ષો થયાં નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી સેવા કરો છો, અને તે દરેકમાં તમારો અગ્ર ભાગ જ હોય છે એવા તમારા સેવાભાવી જીવનની રેખાઓ ભલુવી એ જો કે અમારે માટે અઘરૂં છે છતાં મહાસભાની તમે બજાવેલી સેવાને અમે વિસારી શકતા નથી જે. પી. અને પ્રેસીડેન્સી ઑનરરી મેજીસ્ટ્રેટના પદને બાર વર્ષ ભોગવ્યા પછી અસહકારની ચળવળને માન આપી તમે તે હોદ્દાઓનું રાજીનામું આપ્યું છે, જેથી તમારી ત્યાગવૃત્તિ અને સ્વમાનની લાગણીની અમને ઝાંખી થાય છે

સ્ત્રીઉન્નતિ અને દેશોન્નતિની ધૂનમાં તમે તમારી જ્ઞાતિસેવાની ક્રિયા પણ ચૂકયા નથી; અને તમારી સેવાની ધગશ જોઈ તમારા જ્ઞાતિબન્ધુઓએ તમને પ્રથમ જ્ઞાતિપરિષદના પ્રમુખપદે સ્થાપી તમારી યોગ્ય કદર કરી હતી; તે પ્રસંગે તમે સામાજિક પ્રશ્નો ચર્ચતું એક વિદ્વત્તાભર્યું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું જેની અસર તમારી જ્ઞાતિના લોકો ઉપર સારી પડી હતી, અને મંડળની બ્હેનોએ પણ તેનો લાભ લીધો હતો

વિદ્યાર્થી અને વિચારક તરીકે તમારૂં જીવન આદર્શક છે મુંબઇના સ્ટુડન્ટ્સ બ્રધરહુડના ઉપપ્રમુખ તરીકે વિદ્યાર્થી આલમની તમે સંગીન સેવા કરી છે; અને કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો અને પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરી તમે જનસમાજને અર્થસૂચક સાહિત્ય આપ્યું છે તમારી ધર્મભાવના અને સ્વદેશીની લાગણી તીવ્ર છે, અસ્પૃશ્યોદ્ધાર અને સમાજસુધારાના તમારા વિચારો આગળ પડતા છે તમારૂં સાદું પણ જીવન ઉચ્ચ આદર્શોથી ભરપૂર અનુકરણીય અને પ્રેરણાત્મક છે; અને અમે માનીએ છીએ કે જ્યાં આટલી તપશ્ચર્યા નથી ત્યાં સેવાસિદ્ધિ પણ નથી.

છેલ્લા છ-સાત વર્ષ થયાં હૃદયની નબળાઇને લઇને તમે આગળ જે જુસ્સાથી જાહેર જીવન ગાળતા હતા, તેવી શક્તિ આજે નથી, છતાં 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' અને 'સોશ્યલ સર્વિસ લીગ' માટે કાર્ય કરવાનું તમે હજુ ચાલુ રાખો છો તે જોઇ અમને હર્ષ થાય છે તમારી દરેક પ્રવૃત્તિને પ્રેરણારૂપ તમારા ધર્મપત્ની સૌ. કલાવન્તીબ્હેનનું નામ યાદ કરતા અમને અતિ આનન્દ થાય છે ગર્ભશ્રીમંત પતિની પત્નીનું અહંપદ ભૂલી, સૌ. કલાવન્તીબ્હેને મંડળની શરૂઆતથી તમારે પગલે ચાલી પ્રથમ, મંડળના મન્ત્રી તરીકે, અને ત્યારપછી ઉપપ્રમુખ તરીકે જે એકધારી સેવા કરી છે તે મંડળની બ્હેનો માટે અનુકરણીય છે આવું સેવામય જીવન જીવતા તમો દમ્પતીને અમે 'ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ'ની બ્હેનો સુખ, સ્વાસ્થ્ય, અને દીર્ઘાયુ ઇચ્છીએ છીએ; અને પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે પ્રભુ તમો દમ્પતીને સ્ત્રીસમાજ, અને દેશકલ્યાણનાં વિધવિધ કાર્યો કરવાના સંયોગો પ્રાપ્ત કરાવે, અને તે સર્વમાં તમને સુયશ ને સફળતા સાંપડે તમારી સેવાના મૂલ્ય તો અમે મૂલવી શકતાં નથી તેથી આ હાર્દિક અભિનંદન વડે તમને અભિનન્દન આપી અમે સંતોષ માનીએ છીએ

તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૯૩૨	લિ૦ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ વ્રજજીવનદાસ,
મુંબઇ.	પ્રમુખ, તથા વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો.

છીએ કે તેઓએ નિષ્કામ વૃત્તિથીજ શરૂઆતથી છતાં બજાવી રહ્યા છે
તે અત્યારસુધી મંડળની અને મંડળદ્વારા અનેક અમે જ્યારે સેક્રેટરી તરીકે નોકાયા ત્યારે

મંડળના કામકાજથી તદ્દન અપરિચિત હતાં. પરંતુ, ભાઈ કેશવલાલભાઈની નમ્ર, મીઠાશભરી વર્તણૂક અને ભલમનસાઈથી જ મંડળના કામકાજમાં પાવરધાં થતા અમને કંઈ પણ મુશ્કેલી નડી નહિ તેથી એક રીતે એમને અમારા શિક્ષાગુરુ કહીએ તો અયોગ્ય નહિ ગણાય.

આ સિવાય મંડળના સભાસદ બ્હેનો તથા બ્હારના માણસો જે કોઈ મંડળમાં આવતાં તેમની સાથે સલુકાઈથી વર્તી તેમણે દરેક રીતે મંડળનું શ્રેય કરવાનું જ લક્ષબિંદુ, પોતાની નજર આગળથી આજ પર્યંત ખસેડ્યું નથી.

આ પ્રમાણે પોતાનું સમસ્ત જીવન, મંડળને અર્પણ કરી ખંત, કાળજી અને ઉત્સાહપૂર્વક મંડળની અપૂર્વ સેવા બજાવનાર સેવાભાવી બંધુઓની અમુલ્ય સેવાઓનો બદલો મંડળના દફતરે તેમને માનપત્ર આપી કાયમ રાખવાનો જે ઠરાવ કર્યો છે તે યોગ્ય જ ગયું છે એમ અમો માનીએ છીએ."

બાદ જાણીતા વિદ્વાન અને શિક્ષણ શાસ્ત્રી શ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારિયાએ શ્રી ભવાનીદાસ તથા શ્રી કેશવલાલની સેવાઓ વિશેનું વિદ્વત્તા ભર્યું ભાષણ કર્યું હતું. જે અન્યત્ર લેખરૂપે આપવામાં આવ્યું છે. સંગીત થયા બાદ શ્રીમતી મનસાબહેન મોતીલાલ ફૂલચંદે શ્રી ભવાનીદાસભાઈને આપવાનું તેમજ શ્રીમતી કંકુ-મગોરી મુનશીએ શ્રી કેશવલાલભાઈને આપવાનું માનપત્ર વાંચ્યું હતું. એ માનપત્રો અન્યત્ર આપ્યાં છે. બાદ પ્રમુખ શ્રી કૃષ્ણલાલ ભાઈએ બન્ને ભાઈઓને હારતોરા પહેરાવી ચાંદીના કાસ્કેટોમાં માનપત્રો એનાયત કર્યાં હતાં.

સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચેનો ભેદ

" જો સ્ત્રીની પ્રકૃતિ પુરૂષથી ભિન્ન ન હોય તો તેની કશી જરૂર જ ન હોય—તે માત્ર પુરૂષની વ્યર્થ પુનરાવૃત્તિ હોય. જો સ્ત્રીઓ એમ માનતી થઈ જાય કે સ્ત્રી–પુરૂષ વચ્ચેનો ભેદ માત્ર શારીરિક છે અને માનસિક તથા આધ્યાત્મિક બંધારણ બંનેના એક જ પ્રકારનાં છે; જો આ માન્યતા પ્રમાણે સ્ત્રીઓ વર્તન કરવા મંડી પડે અને જીવનને આમ એક પાંખાળુ બનાવે, તો આપણી સંસ્કૃતિ વહેલીમોડી ઢંગધડા વગરની થઈ જાય અને તેમાં અંધેર વ્યાપે "

[શ્રી મોતીવાળાના ભાષણમાંથી]

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

પ્રમુખશ્રી કૃષ્ણલાલભાઈની અંજલિ

બાદ તેમણે કહ્યું

તમારા ઉપર પ્રશંસાનો મુશળધાર વરસાદ વરસ્યો છે મારો અવાજ પણ તેમાં હું અંતઃકરણપૂર્વક જોડું છું. બહારગામથી પણ અનેક પત્રો આવ્યા છે શ્રી મુળજી વેદ પોતાના પત્રમાં ભવાનીદાસ અને કેશવલાલભાઈને મંડળનાં જમણા અને ડાબા હાથ રૂપ કહે છે પણ હું તો તેમને એ બેઉ ભાઈઓને મંડળના પ્રાણ અને આત્મા કહીશ. આવું મંડળ સ્થાપવાની કલ્પનાને મૂર્તિમંત બનાવવા શ્રી. ભવાનીદાસભાઈએ સતત પ્રયાસ કર્યો છે. અને કેશવલાલભાઈની તેમને ભારે સહાય મળી. જમનાબેન સકરાઈની સહાય વિના તેમના પ્રયાસો પણ આટલા સફળ થવા મુશ્કેલ થઈ પડત. એ ત્રણેના પ્રયાસથી આજની સ્થિતિમા ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળને આપણે જોઈએ છીએ. આજે એમની સેવાઓની કદર કરવાને આપણે ભેગા થયા છીએ તે ખરેખર ધન્ય પ્રસંગ છે. અને હું મારી તરફથી પણ એ બન્ને સેવા ભાવી ભાઈઓને ધન્યવાદ આપું છું.

મંડળે બજાવેલાં કામ માટે મને માન છે અને જ્યારે પણ મારી સેવાની જરૂર હોય ત્યારે તે હું ખુશીથી આપીશ "

શ્રી ભવાનીદાસભાઈનો ઉત્તર

માનપત્રનો ઉત્તર આપતાં શ્રી. ભવાનીદાસે પોતાનાં જીવનની કથા આદિથી કહી. એ ઉત્તરમાંથી કેટલોક ભાગ અત્રે આપીએ છીએ

"જો આપણા બાળપણમાં આપણને ઉછેરે ગોદીમાં સેવ કરે, આપણા મનને પ્રસન્ન બનાવે, આપણા કોપને શાન્ત કરે. જીવનમાં આપણી

શિક્ષિકા થાય, યૌવન વખતે આપણા સલાહકાર તરીકે કામ કરે, અને પુખ્ત વયમાં જીવનની સહચરી બની રહે અને આપણી ઉચ્ચતમ લાગણીઓ ને શુદ્ધતમ વિચારોની પ્રેરક બની રહે' આવી સ્ત્રીજાતિમાંથી મારો જન્મ થયો તે જાતિ તરફથી સન્માન કરવાનું આમંત્રણ મળે તેવે વખતે તો જે પુરુષમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે જરાપણ લાગણી હોય તે કદી પણ તેનો અસ્વીકાર કરી શકે નહિ. આ સર્વ કારણોથી મારા તરફની શુભ લાગણીથી અપાયલી ઉત્તમ તકનો લાભ લઈ મંડળ તરફથી અપાયલા માનપત્રનો સ્વીકાર કરવાની મારી પવિત્ર ફરજ સમજીને જ આજે હું તમારી સમક્ષ હાજર થયો છુ.

પશ્ચિમ હિંદમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પાયો નાખનાર હિંદના દાદાભાઈ નવરોજી, સ્ત્રી કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કાર્યકરનાર શ્રીયુત મલબારી તથા પ્રોફેસર ડી. કે. કર્વે તથા આખા હિંદમાં સ્ત્રી કેળવણી માટે રૂા. ૧૫) લાખની બાદશાહી સખાવત કરનાર સર વીઠલદાસ દામોદર ઠાકરસીની સેવાઓ જ્યારે હું યાદ કરું છું ત્યારે મુંબાઈના સ્ત્રીસમૂહ માટે મ્હેં જે યત્કિંચિત્ સેવા કરી હોય તેને મમત્વના સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી નિહાળી આવો ભવ્ય મેળાવડો કરી અત્યુક્તિવાળું માનપત્ર રૂપાની કાસ્કેટમાં મને આપે આપ્યું છે, તેને માટે હું પૂરતો લાયક નથી તેનું મને પૂરૂં ભાન છે જ્યારે હું મારા મિત્ર ભાઈ કેશવલાલ ભીખાભાઈ મણિયારની, આ મંડળની સેવા કરવામાં તપોમય નિષ્ઠાનો વિચાર કરૂં છું ત્યારે મ્હને મ્હારી સેવાની અલ્પતાનું ભાન સવિશેષ થાય છે એ પણ મ્હારે કહેવું જોઈએ.

મંડળના સ્થાપક તરીકે મને આજે આદરમા માનપત્ર દ્વારા તમોએ ઓળખાવ્યો છે. પણ મંડળ સ્થાપવાનો વિચાર મને સુઝ્યો, ને તે અમલમાં મુકાય તે સારૂ મે કરેલું કાર્ય તે પરથી મંડળના સ્થાપક તરીકે મને તમે મહ્યો તે તમારો મારા તરફનો પ્રેમ છે; પણ ખરી રીતે કહું તો મંડળની ગુજરાતી બ્હેનોમાં મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી ત્યારે શ્રીમતી જમનાબાઈ નગીનદાસ સકાઈએ આગેવાની લઈ જે મદદ કરી ને પ્રથમથી છેવટ પર્યંત પ્રમુખપદ દીપાવ્યું તેને જ હું સ્થાપક ગણું અને મંડળની ઉજ્જવલ કારકીર્દી તે બ્હેને લીધેલા અવિરત શ્રમ અને તેમના નિષ્કલંક ચારિત્ર્યને લીધે છે એમ હું માનું છું. મંડળના જાણીતા હિતચિંતક બ્હેન કુંવરબાઈ લક્ષ્મીદાસ ભરડાએ પણ જમનાબાઈ સ્મારક અંકમાં મારા મતને મળતા થઈ નીચે મુજબનું લખાણ કરી મારા વિચારને અનુમોદન આપ્યું છેઃ- "સને ૧૯૦૩ના વરસને વ્હાલી હિંદુ બ્હેનો, તમો આશીર્વાદ દેજો કારણ કે તે સાલ તમો માટે ઈશ્વર તરફના આશીર્વાદ લેતું આવ્યું હતું. આ સાલમાં આપણા સુશીલ બ્હેને (જમનાબાઈ સકાઈએ) તમારી કોમના કેટલાક માનવતા બ્હેનો ભાઈઓની મદદથી...તેઓની સાથે મળીને આ હિંદુ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી."'

ગુજરાતી હિંદુ બ્હેનોએ મંડળની સ્થાપના કરી તે વખતે ગુજરાતી કોમમાંથી મંડળમાં બધું બ્હેનો જોડાય અને તેવું કાર્ય લોકોમાં માનીતું

સ્ત્રીનું નિરાળું વ્યક્તિત્વ

"સ્ત્રી એ પુરુષનું પ્રશસ્ત અર્ધાંગ છે અને દરેક સ્ત્રીએ સ્ત્રીજાતિના આ આદર્શને સિદ્ધ કરવાની કાળજી રાખવી જોઈએ સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ જ પુરુષના વ્યક્તિત્વ કરતાં નોખું છે અને આ વ્યક્તિત્વનો ભેદ સ્ત્રી પુરુષ બંનેના સુખને માટે જળવાઈ રહેવો જોઈએ તેનો નાશ ન જ થવો જોઈએ સ્ત્રી અને પુરુષને કુદરત તરફથી નોખી નોખી શક્તિઓ બક્ષવામાં આવે છે અને આ નોખાપણું મજાઈ રહે એમાં જ ઉભયનું હિત છે. સ્ત્રી શું કરી શકે એ પ્રશ્ન નથી, પરંતુ પ્રકૃતિની યોજનામાં સ્ત્રી જાતિના સર્જનનો શો હેતુ છે એ જ ખરૂં જોવાનું છે"

[શ્રી મોતીબાળાના ભાષણમાંથી]

મીસીસ ફ્લીપ ગિબ્સ

થાય તે સારુ પ્રથમના વર્ષોમા શ્રીમતી રતનબાઇ લક્ષ્મીદાસ મહેતાએ જે શ્રમ લીધો હતો તથા એક દાયકા ઉપરાંત સેક્રેટરીનું કામ કર્યું હતુ તેથી પણ મંડળ નભી શક્યુ એમ હું માનું છુ આ ઉપરાંત મંડળમાં હાલ હાલમાં સેક્રેટરી પદ પર કામ કરનાર બ્હેનો શ્રી રસિકમણી તથા શ્રી મંગળાબાઇની સેવાઓ પણ મંડળને જ્યુબીલી વખતે જે માન મળ્યું તથા હાલમાં મંડળ જે રીતે લોકપ્રિય થઇ પડ્યું છે તે તે બ્હેનોને આભારી છે. આ બ્હેનોની સેવા વર્ણવવાનો આ સમય નથી. પણ એક દાયકા તથા તે ઉપર મંડળના જોખમવાળા હોદ્દા પર રહીને ઉત્તમ કાર્ય જે જે સેક્રેટરીઓએ કરી બતાવ્યું હોય તે સારુ મંડળની બ્હેનો તેમનો જેટલો આભાર માને તેટલો ઓછો છે. આ બધી બ્હેનોની જાહેરમા કદર કરી તેમની છબીઓ મંડળના હોલમાં મૂકાય અને તે જોઇ બીજી બ્હેનો એવી જ રીતે કામકાજ કરવા પ્રેરાય એ જોવા હુ ચ્હાઉં છું.

જ્યારે મંડળના પ્રથમ પ્રમુખ શ્રી જમનાબાઇ સક્કઇ નો

માનવંતા ભાઈ કેશવલાલ ભીખાભાઈ મણિયાર,

સુજ્ઞ બન્ધુ,

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના પ્રથમ પ્રમુખ સદ્ગત જમનાબાઇ નગીનદાસ સક્કઇના સ્ત્રી-ઉત્કર્ષનાં કાર્યોમાં સહાયભૂત થઇ, તેમની સાથે આ મંડળની ખીલવણીમા ભાગ લઇ તમે પચ્ચીસ વર્ષ કરતા વધારે લાંબા સમય સુધી આ મંડળદ્વારા સ્ત્રી જાતિની તપોમય અને મૂક સેવા કરી છે જેની યત્કિંચિત્ કદર કરવા અમે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનાં બ્હેનો તમોને આ માનપત્ર અર્પણ કરવા પ્રેરાયા છીએ

પ્રારમ્ભમાં જ્યારે બ્હેનો સંસ્થાની કાર્યવાહીમા અજાણ હતી ત્યારે મંડળના કાર્યનો સર્વ ભાર તમે પોતાને માથે વ્હોરી લીધો હતો અને જ્યારે સંસ્થાની આંતરવ્યવસ્થાનું કામ સંભાળવા કોઇ અનુભવી બ્હેન પ્રાપ્ત થતા ન્હોતા ત્યારે તે બોજો પણ તમે જ સહન કર્યો હતો. તેવા સમયે સ્ત્રીસેવાની સાચી નિષ્ઠાથી આચારવિચારના સંયમી વર્તન વડે, એક ચારિત્ર્યશીલ પુરુષ તરીકે તમે સ્ત્રીઓમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો અને તેથી ગુજરાતી સ્ત્રી વર્ગમાં મંડળની પ્રતિષ્ઠા બંધાઇ એને પરિણામે મંડળ આજે ઉજ્જ્વલ મહત્તા મેળવી શક્યુ છે એને માટે અમે તમોને અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની પ્રગતિમા તમારી સેવા એવી તો ઓતપ્રોત થયેલી છે કે તેને જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત કરવાનું સર્વાંશે શક્ય નથી અને તેનો બદલો વાળવાનુ પણ અઘરૂ છે છતા પણ મંડળ સંબંધી તમારી સેવા અને શ્રમગિરિનો અગુલિનિર્દેશ અનિવાર્ય છે મંડળની પ્રગતિ માટે તમારા આદર્શ વિચારો, 'કન્યામંડળ' તેમજ 'વોલન્ટીઅર કોર' વગેરેની સ્થાપનામાં તમોએ લીધેલો આગેવાની ભર્યો ભાગ, મંડળના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ સ્વ જમનાબ્હેન સક્કઇના નામને ચિરસ્મરણીય રાખવા માટે 'સ્ત્રીહિતોપદેશ'નો જમનાબ્હેન સંબંધી ખાસ અંક કાઢવા માટે તમોએ ઉઠાવેલી જહેમત અને તેમા તમોને મળેલી સફળતા, મંડળમાં સુવ્યવસ્થા જાળવવાની તમારી મહાન શક્તિ, મંડળની સર્વદેશીય પ્રવૃત્તિઓમા તમારી ઝીણવટભરી દેખરેખ અને સૂચના, મંડળનો હિસાબ ચોકખો રાખી તમોએ મંડળની વધારેલી આવક, મંડળના પ્રકાશન વિભાગમા તમારી અંગત દેખરેખ તેમજ મંડળમા આપની સતત હાજરી, મંડળના મેળાવડાઓ, ગરબાપાર્ટીઓ તેમજ નૂતન વર્ષના સમારંભોને સંપૂર્ણ રીતે ફતેહમંદ બનાવવાની તમારી કાળજી, મંડળનાં કાર્યકરોની સાથેનો તમારો સીધો સહકાર તેમજ મંડળના આખા સ્ટાફ ઉપર તમારી દેખરેખ: આવી રીતની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની સેવાથી અમને તમારી વ્યવહારકુશળતા અને વ્યવસ્થાશક્તિની ઝાંખી થાય છે. આ સર્વ સદ્ગુણોથી અમે તમારા પ્રત્યે આકર્ષાયા છીએ અને મંડળના આત્મા તરીકે જો અમે તમોને સંબોધીએ તો તેમા જરાપણ અત્યુક્તિ નથી

સને ૧૯૧૬ મા સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે મંડળના ભવિષ્ય વાસ્તે શોકોને ભીતિ લાગતી હતી પણ મંડળના પ્રમુખ તરીકે નબળી તબીએત છતા સને ૧૯૧૭ થી ૫ કર વર્ષ સુધી લાગલાગટ ઉત્તમ ફરજ બજાવનાર શેઠ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ છે તેમની તન, મન, ધનની સેવાથી તમો સર્વે બાઇ-બ્હેનો વાકેફ છો પણ આ સ્થળે હું અત્રે શેઠ લક્ષ્મીબાઇ તરફની રૂ ૫૦૦૦૦) પચાસ હજાર અથવા પોતાનું ઓરગામ રોડ પર આવેલું મકાન આપવાની આ-

ઇત્યાદી સખાવતની માગણી અને તેનો જવાબ શી રીતે કાર્યવાહક સમિતિ તરફથી થએલો સ્વીકાર તથા સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ તરફથી શેઠ લક્ષ્મીબાઇની હયાતીમા તે રકમનું શું બેહજાર વાર્ષિક વ્યાજ આપવાનુ વચન અને તેનો ચાલુ થતા આવેલા અમલનો વિચાર કરુ છુ ત્યારે માનપત્ર મેળવવાની કોની વધુ લાયકાત છે તેનો હું સારી પેઠે વિચાર કરી શકુ છુ અને ખાતરી છે કે શેઠ લક્ષ્મીબાઇની માગણીનો સ્વીકાર થયો છે તો

આપે સને ૧૯૧૨ મા ગુજરાત કાઠિયાવાડના દુષ્કાળપીડિત વર્ગને સહાયતા આપવાના કાર્યમાં સ્વ જમનાબાઇ સક્કઈ સાથે ફરી ગરીબોની સેવા કરવામા, અને મંડળની ભાવનગરની શાખા જ્યારે ચાલતી હતી ત્યારે તેમા પણ તમે સહૃદય સહાય કરી હતી; ઉપરાંત તમે તમારી મોઢ વણિક જ્ઞાતિની સેવા પણ કરી છે, અને કેટલાક વર્ષથી તમે મોઢ બન્ધુ સમાજના પ્રમુખ તરીકે કામ કરો છો. આવી રીતે તમારી બધી પ્રવૃત્તિમાં તમારો સેવારસ પ્રગટ થાય છે

યુનિવર્સિટીના પદવીધર ન હોવા છતાં તમે અભ્યાસી જીવન ગાળ્યું છે સંસારમાં સ્ત્રીની ઉન્નતિ વગર સંસારયાત્રા સફળ ન થઇ શકે એ સિદ્ધાંતમાં તમે માનનારા છો છતાં પણ સંસારસુધારાના વિષયમાં સ્ત્રી, ગૃહ, જ્ઞાતિ, દેશ તથા મનુષ્ય માત્રની સેવા કરતાં સ્થાનભ્રષ્ટ ન થાય એ જોવા તમે ઘણા આતુર છો સંસારસુધારાના બીજા ક્ષેત્રોમાં પણ તમે પુખ્ત વિચાર કરીને જ પગલુ ભરવાની પદ્ધતિ સ્વીકારેલ છે. તેવા તમારા દૃઢ માનસની છાપ તમે મંડળની બ્હેનો ઉપર ભાષણો તથા લેખોદ્વારા પાડી છે, અને મંડળની કાર્યવાહી, હિસાબી કામ, સુવ્યવસ્થા અને મંડળની યોજનાઓને સરળગામી બનાવવામાં મંડળનાં કાર્યવાહકો, મંત્રીઓ વગેરેને તમે પ્રોત્સાહન આપી, સહૃદયતાથી પાવરધા કર્યાં છે જે માટે અમે તમારાં આભારી છીએ

દ્રવ્યોપાર્જનની આવશ્યકતા અનેકને સેવાના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાંથી દૂર ખેંચી જાય છે; અને માનમહત્તાની લોલુપતા સેવાને તે માટેનું સાધન ગણવાની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે છે પરન્તુ તમે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થ હોવા છતાં તેવી વૃત્તિઓને ત્યાજ્ય માની, મંડળદ્વારા સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ માટે મુગી પણ સંગીન સેવા બજાવી છે; જે માટે અમે તમારી પ્રશંસા કરીએ છીએ.

તમે મંડળની કાર્યપ્રવૃત્તિને, મંડળના ઉત્કર્ષને અને મંડળની મહત્ત્વાકાંક્ષાને પોતાનાં જીવનતત્ત્વો ગણી પોષ્યાં છે; અને અમે માનીએ છીએ કે તમારી આ વૃદ્ધ ઉમ્મરે મંડળને ઉન્નત જોવાની આશા કંઇક ફળીભૂત થઇ છે તેથી તમને સંતોષ તો થતો જ હશે.

તમારા ધર્મપત્ની સૌ વીરમતીબ્હેને પણ તમારી સાથે રહી, મંડળની વર્ષો થયા સેવા કરી છે તેવા સેવાભાવી દંપતીને અમે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની બ્હેનો આશિષ આપીએ છીએ; અને પ્રભુ, તમો ઉભયને લાંબુ, નીરોગી, અને સુખી આયુષ્ય બક્ષે તેવી પ્રાર્થના કરી આ માનપત્ર તમોને અર્પણ કરીએ છીએ

તા. ૩ જી ડીસેમ્બર ૧૯૩૨ મુંબઇ	લિ૦ લક્ષ્મીબાઇ જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ, પ્રમુખ તથા વ્યવસ્થાપક સમિતિનાં સભ્યો.

આ સારૂ ટ્રસ્ટ કરી મંડળને પોતાનું મકાન ભેટ આપશે તો તે યોગ્ય જ લેખાશે. શેઠ લક્ષ્મીબાઈના કામ સારૂ સદ્ગત સર લલ્લુભાઈ આશારામ શાહે જમનાબ્હેનને ખાતરી આપી હતી તે મુજબ આખા ગુજરાતમાં શેઠ લક્ષ્મીબાઈએ જે તનમનધનથી પોતાની બ્હેનોની સેવા કરવાનો દાખલો બેસાડયો છે તે સારૂ તેમની માનપત્રદ્વારા કદર કરવાનું પગલું પહેલા લેવાયું હોત તો ઠીક રૂપ પડતે. મહુંમ જમનાબાઈને મંડળ તરફથી માનપત્ર અપાય એ સૌ કોઈ ઇચ્છતું હતું પણ તે પ્રસંગ મંડળને સાંપડયો નહીં આવીજ કમનશીબ સ્થિતિ શેઠ લક્ષ્મીબાઈના સંબંધમાં ન થાય એ જોવા મંડળના કાર્યકર્તાઓ કાળજી રાખશે એવી મારી મોટી ઉમેદ અને આશા છે

મંડળના પ્રથમ પ્રમુખ જમનાબાઈ તથા હાલના પ્રમુખ શેઠ લક્ષ્મીબાઈએ મંડળ ચલાવવામાં પુરૂષની સહાયતાની અવગણના કરી નથી પણ દરેક અગત્યના પ્રસંગે મારી સાથે વાતચીત કરી મારો અભિપ્રાય જાણવાની ઉત્કંઠા બતાવી છે તેથીજ મને મંડળના કાર્યમાં કંઈક અંશે મદદરૂપ થઈ પડવાની સારી તક સાંપડી હતી મંડળના બધા સેક્રેટરીઓ પણ ઘણા કામમાં મને પૂછે છે તેથી પણ હું મંડળની થોડીઘણી સેવા કરવા ભાગ્યશાળી થયો છું ભાઈ કેશવલાલ પણ દરેક કામ મારી સાથે મળીનેજ કરે છે આ સર્વે કારણોને લીધે મંડળ હસ્તીમાં આવ્યું તેથી સંતોષ ન લેતાં તેની પ્રગતિ ચાલુ રહે તે સારૂં મે મારૂં બનતું કર્યું છે અને તેમ કરીને મે મારી ફરજ બજાવ્યા સિવાય કંઈ વધુ કર્યું હોય એમ હું માનતો નથી અને ૧૯૧૫ સુધીનો મંડળની સર્વે મેનેજીંગ કમીટીની સભાઓમાં હું હાજરી આપતો પણ ત્યારબાદ મંડળની સર્વે પ્રવૃત્તિ બ્હેનો જ ચલાવે તેમાંજ બ્હેનોની શોભા ને ઉન્નતિ છે એ સિદ્ધાંત હું માનતો હોવાથી કમિટિની મીટીંગોમાં બ્હેનો કેટલા વર્ષો થયાં સારી રીતે કામ ચલાવે છે તે જોઈ મને મોટો આનંદ થાય છે; ભવિષ્યમાં પણ બ્હેનો પુરૂષની મદદ વગર કામ ચલાવે એ સ્થિતિ સત્વર પ્રાપ્ત થાય એ જોવા હું ઇચ્છું છું

મંડળ જુના વિચાર ધરાવતા ભાઈ બ્હેનોમાં માનીતું થઈ પડયું છે અને તેની હસ્તીથી મંડળદ્વારા ગુજરાતી બ્હેનોને અનેક લાભ આપી શકયા છે અને તેઓની પ્રગતિ સારી પેઠે સાધી શકાઈ છે તે જોતાં મંડળ કેટલીક વાતમાં જોખમ ખેડવા તૈયાર ન થયું હોય તો મંડળના હિતચિંતકોએ મંડળના કાર્યકર્તાઓનો તથા સલાહ આપનારાનો દોષ ન કાઢવો પણ તેમની તરફ ક્ષમાદૃષ્ટિથી જોવું એ યોગ્ય માર્ગ છે એમ હું માનું છું મંડળમાં પહેલો ઝઘડો રાજકીય બાબતમાં મંડળ ભાગ લેવા ન્હોતું ઇચ્છતું તેથીજ ઉભો થયો હતો સ્ત્રીઓ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ પુરૂષને પડખે ઉભા રહી તેઓને બધી રીતે મદદ કર્તા થઈ પડે એ સિદ્ધાંત હું માનતો હોવાથી તથા રાજકીય મતભેદોથી ઉભા થતા કુસંપથી સાંસારિક વિષયોમાં ગુજરાતી બ્હેનોની ઉન્નતિ સાધનાર મંડળની હસ્તી જોખમમાં ન આવે તે સારૂ મને સને ૧૯૧૯માં મુખ્ય ભાગે રાજકીય કામ કરવા સારૂ સ્ત્રીઓની એક જુદી સંસ્થા કાઢવાનો વિચાર સુઝયો અને તે મે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા કાઢી અમલમાં પણ મૂકયો અને તે સંસ્થાને પગભર કરવાને આગળ વધેલી બ્હેનોએ પણ એક પુરૂષ તરીકે મારો સહકાર મેળવ્યો મંડળ સારૂ કામકાજ કરતાં મારી કેટલીક બ્હેનોનાં મન મારે લીધે દુભાયાં હોય તો હું સર્વેને આજે ખાતરી આપું છું કે મે કોઈપણ અર્થ દ્વેષભાવથી કર્યું નથી અને કરીશ નહિ, મને આશા છે કે મારી બ્હેનો મારી ભૂલો દરગુજર કરશે અને મારી સારી નિષ્ઠાથી જ મે કામ કર્યું છે તેનો મારા ખુલ્લા દીલથી કરેલા એકરારનો તેઓ સ્વીકાર કરશે જ.

મુંબઈ શહેરમાં લાખોની પુંજી ધરાવતા ગુજરાતી ભાઈબ્હેનો છે; પણ મંડળની જરૂરીઆતો જાતે જોઈ તેના વરસથી કામની જાત માહિતી મેળવનાર ભાઈબ્હેનો ઘણા થોડા છે જો તેઓ જાતે તપાસ કરશે તો મંડળ તરફની તેઓની લાગણી તેઓને પોતાનેજ દીલસોજી ઉત્પન્ન થશે મુંબઈના ધનાઢય પુરૂષોમાં શેઠ આર ડી. બીરલા, રાવ બહાદુર ગોવિંદલાલ શિવલાલ, સર પુરૂષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, સર ચુનીલાલ વીજભુખણદાસ મહેતા, શેઠ કરસનદાસ ધરમસિંહ. શેઠ વલ્લભદાસ કરસનદાસ નાથા, શેઠ શાંતિદાસ આશકરણ. શેઠ [illegible] નારણજી, શેઠ મફતલાલ ગગલભાઈ, જેવા ઘણાં

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ દ્વારા
મુંબાઇનાં ગુજરાતી બ્હેનોની સેવા કરનાર

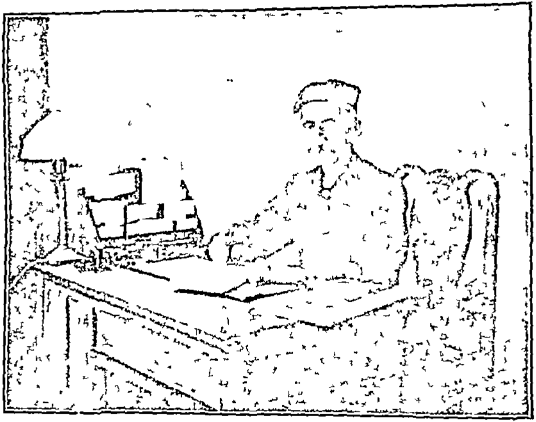

શ્રીયુત કેશવલાલ ભીખાભાઈ મણીઆર

લક્ષ્મીનગર (ધાર)ના આશ્રમમંદિરમાં

સદ્ગૃહસ્થો છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં પણ શેઠ પ્રેમલીલા વીરચંદ ઠાકરસી, મ. સુંદરબાઈ હંસરાજ પ્રાગજી, શ્રી ઝવેરબાઈ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ વગેરે સખાવતિ બ્હેનો છે છતાં પણ મંડળને માટે હજી પણ પોતીકું મકાન મળી શક્યું નથી તથા તેને પોતાના આદર્શો અમલમાં મૂકતાં પૈસાની તંગાશને લીધે ખંચાવું પડે છે, એ ભારે અફસોસની વાત છે. મંડળને પોતીકી જગ્યા ન હોવાથી હાલમાં કેટલી બધી નિરબળતાઓ ભોગવવી પડે છે તથા જુદી જુદી નવી દિશાઓમાં કાર્ય કરવાની તેના કાર્યકર્તાઓની હોંસ હોવા છતાં પણ કોઈ કામને અટકાવવું પડે છે તે હું જાણું છું. ગુજરાતી ધનાઢ્ય બાઈબ્હેનો જો બતે વિચાર કરશે તો તેઓની પણ ખાતરી થશે કે આવા ઉપયોગી ખાતાને જો મદદ ન અપાય તો તે સારું ગણાય નહીં.

મંડળની પ્રગતિ પ્રત્યે સંતોષ દર્શાવું છું ત્યારે તેની પ્રગતિ ગોકળ ગાયની ચાલવાળી છે એ જોઈ મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દો વાપરી કહું તો આપણી ગુજરાતી બ્હેનો "આપણી ગોષ્ઠીમાં ભાગ લેતી, આપણી સાથે વાદવિવાદ કરતી, આપણા વિચારો સમજતી, તેને પોખતી, પોતાની અલૌકિક પ્રેરણાશક્તિથી આપણી બાલોપાધિઓને સાનમાં સમજી તેમાં ભાગ લેતી, આપણને શીતળતામય શાંતિ દેતી" કેટલાં બધાં વર્ષે થશે તે વિચારતાં મને અસરાદ છૂટે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ હિંદી સ્ત્રીઓ પર આસ્થા મૂકી, તેને પરિણામે હિંદી બ્હેનોએ સ્વરાજ પ્રાપ્તિ અર્થે છેલ્લાં ત્રણ ચાર વર્ષમાં શૌર્ય દેખાડી લડતમાં જે ઉત્તમ ફાળો આપ્યો છે તે જોતાં અને જ્યારે આખી દુનિયાની પ્રગતિ તેજીભેર થઈ રહી છે તેવા સમયમાં આવી ધીમાશથી મને અસંતોષ ઉપજે અને તેવું જાહેરમાં એક સાચા હિતચિંતક તરીકે દર્શાવી તમને વધારે વેગથી કામ કરવા પ્રેરું તો મારું બગાડશો નહિ.

ત્રણ હજાર જેટલા મંડળના સભાસદો છે તે સંખ્યા, મુંબઈમાં વસતી ગુજરાતી પ્રજાની સંખ્યા સાથે સરખાવતાં ઘણી ઓછી છે અને આ બાબતનો સ્વીકાર તમે તમારા રીપોર્ટમાં પણ કર્યો છે. મંડળમાં મેળાવડા થતી વખતે સભાસદોની સંખ્યા વધે છે અને પછી પાછી નીકળી જતી માલમ પડે છે. મંડળમાં સ્ત્રીઓ આગળ જે પ્રમાણમાં ભાષણો આપવી હતી તે પ્રમાણે શ્રી સભાસદો તરફથી સારી સંખ્યામાં ભાષણો અપાવવા જોઈએ તે નથી અપાતા અને ભાષણો વખતે થોડી હાજરી તથા મેળાવડા વખતે તથા સીનેમા જોવાની વધુ સંપડતા સભાસદોની સંખ્યા જોતાં બન્ને મેળાવડા કરવા પડે એ સ્થિતિ જલદી ફેરવાય એમ હું ઇચ્છું છું."

7

બાદ શ્રી. ભવાનીદાસભાઈએ મંડળનું કાર્ય વિસ્તારથી કેટલીક ભલામણો કરી હતી.

શ્રી કેશવલાલભાઈનો ઉત્તર

શ્રી કેશવલાલભાઈએ માનપત્રનો ઉત્તર આપતાં આભાર માની જણાવ્યું હતું કે:

"ગુજરાતની ગૃહલક્ષ્મીઓ, આજે મારે તમને વધારે કહેવા જેવું હોય નહિ. સને ૧૯૦૪ માં એક ખાનદાન કુટુંબના પ્રધાન કેળવાયેલ પુત્ર શ્રીયુત ભવાનીદાસ મોતીવાળાએ મુંબાઈના આગેવાન ગુજરાતી ગૃહસ્થોની સલાહ લઈને મુંબાઈમાં આવું એક મંડળ સ્થાપવાના પોતાના વિચારો અમલમાં મૂક્યા. શરૂઆતમાં આવા મંડળની સ્થાપના માટે હા, ના, નો ઉહાપોહ થયો પણ મુંબાઈના એક પ્રસિદ્ધ ખાનદાન કુટુંબના શ્રી જમનાબાઈ નગીનદાસ સકાઈએ આ મંડળનું નેતૃત્વ હાથમાં લઈ મંડળની પ્રતિષ્ઠા ચોગરદમ પ્રસારી અને સમગ્ર ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે સ્ત્રીઓની કેળવણી, કલ્યાણ અને ઉન્નતિ માટે આવાં સ્ત્રી મંડળોની કેટલી જરૂરીઆત છે તે સ્થળે સ્થળે ફરી વ્યાખ્યાનો આપી ગુજરાતી જનતાને સાબીત કરી આપ્યું. ગુજરાતની એક ધુરંધર શ્રી જમનાબાઈએ ફક્ત ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં જ નહિ પણ સમગ્ર કોમની સ્ત્રીઓમાં તે વખતે અપૂર્વ નવચેતન રેડ્યું. સને ૧૯૧૬ માં જમના બ્હેનના અંત થવા બાદ તમારા આ મંડળનું સુકાન એક પ્રતિષ્ઠિત ખાનદાન કુટુંબના શ્રી સૌ. શેઠ લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસે હાથમાં લઈ ચોગરદમ મંડળની કીર્તિમાં અમૂલ્ય વધારો કીધો અને મંડળનું નાવ અત્યાર સુધી સુખરૂપ મુસાફરી કરી રહ્યું છે તે તેમની કાર્યદક્ષતાને જ

આભારી છે. ગુર્જર સ્ત્રીરત્નો ! સૂર્યનાં કિરણો પ્રકાશી રહ્યા છે, તમે જાગ્યા છો, તમારા હૃદયમાં નવચેતન રેડાયું છે તમને વધારે કહેવા જેવું હોય નહિ. તમારા સાંસારિક, શારીરિક ઔદ્યોગિક, અને કેળવણી આદિના પ્રશ્નોમાં રસ લઇ તમારી ઉન્નતિ માટે સતત પ્રયાસો કરશો તેથીજ મારો આત્મા પ્રસન્ન થશે—તમે આપેલા આ માનપત્રથી નહિ.

બ્હેનો, તમારા કાર્યક્ષેત્રો ઘણાં વિશાળ છે અને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે મહાન પ્રયત્નો તમારે આદરવાના છે. હજુ તો તમે ફક્ત ખાલી ખોખાં તૈયાર કર્યાં છે અને હવે ખાલી ખોખામાં ઉન્નતિ અને કલ્યાણની રસવતી સામગ્રીઓ ભરવાની છે આટલું થયા બાદ તેની સુવાસ સમગ્ર પ્રાંત અને શહેરોમાં ફેલાશે. બધું બને કેમ ? કેળવાયલ, પ્રૌઢ વિચારવંત સ્ત્રીઓ, આવી સંસ્થાઓની સેવા કરવા તૈયાર થઇ જાય અને કેટલોક ભોગ આપે તોજ બને.

બ્હેનો, તમારા મંડળના કાર્યક્ષેત્રો દિનપરદિન વિસ્તૃત થતા જાય છે તે ખુબ ધ્યાનમાં રાખજો, અને તે માટે યોગ્ય જગામાં તમારૂં પોતાનું મકાન બાંધવાની ટૂંક મુદતમાં ગોઠવણ કરવી પડશે આ મકાનમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓની કેળવણી ઉન્નતિ અને કલ્યાણ માટે અનેક ખાતાઓ ઉઘાડવા પડશે. આ સઘળા ખાતાઓ વ્યવસ્થાપૂર્વક ચલાવવાને તમારે વિશાળ ભવ્ય મકાનની જરૂર પડશે લગભગ ત્રણ લાખ રૂપીઆ આવું મકાન ઊભું કરવા માટે જોઇશે એમ મારૂં માનવુ છે. મને આશા છે કે ભવિષ્યમાંથી કોઇ પણ દાનવીર વીરલો-ગૃહસ્થ કે સન્નારી પોતાની કોમની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે આટલી રકમ આપવા ઘણી ખુશીથી તત્પર થશે

બ્હેનો, મુખ્ય કામ તમારે મુંબઇના મોટા લત્તાઓમાં શિક્ષણ વર્ગો ઉઘાડવાનું કરવાનુ છે. મુંબાઇમાં કેળવણી વગર સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં સડે છે, તેનો ખ્યાલ કરવો જોઇએ. જેને બીલકુલ લખતાં વાંચતા પણ આવડતું નથી એવી હજારો સ્ત્રીઓ બહારગામના ગામડાઓમાં અત્રે આવે છે; તેઓના શિક્ષણ માટે આ મંડળે યોગ્ય વ્યવસ્થા ઉપાડી લેવાની ખાસ જરૂર છે. કોઇ પણ ગુજરાતી નામધારક સ્ત્રીને પોતાની ભાષામાં લખતા વાંચતા નથી આવડતું એવુ સરકારી રીપોર્ટમા ભવિષ્યમા આવવુ ન જોઇએ.

આ પ્રસંગે મ્હારે જરાપણ સંકોચ વગર કહેવું પડશે કે પચીશ વર્ષ પહેલા સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ, કલ્યાણ અને કેળવણી માટે ગુજરાતી પ્રજાને લેશ પણ કાળજી ન હોતી., હમણા સહેજ તે માટે કાળજી દર્શાવવામાં આવે છે. આ સંસ્થામાં મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓને અને મોટી વયની કન્યાઓને કેળવણી આપવાની તથા પુસ્તકાલય, ગૃહઉદ્યોગ માટે-હુન્નરઉદ્યોગ વગેરેના કેવા કેવા સાધનોની યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવી છે તે તપાસવાની કે જોવાની આ વિષયમાં રસ લેતા ગુજરાતીઓ દરકાર કરતા હોય, તેમ જણાતું નથી. મેળાવડા કરવા, ભાષણો કરાવવાં અને સંમેલનો યોજવાં એટલુ જ કરી આ મંડળ બેસી રહેતું નથી. કોઈ જો એવો ખ્યાલ ધરાવતુ હોય તો તેમની ફરજ છે કે તેઓએ આવીને આ સંસ્થાનું કામ જોવુ અને જાણવું. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓનો વિશાળ સમૂહ અજ્ઞાન અને કેળવણીથી વિમુખ છે ત્યા સુધી સંસાર સુધારામાં પરિવર્તન થવું ઘણું મુશ્કેલ છે. થોડીક સ્ત્રીઓ યુનિવર્સિટીની કેળવણી લઇ બહાર આવી તેથી આગળ વધેલા સંસાર સુધારકો એકદમ જેટલુ પરિવર્તન ઇચ્છે છે તે મને પૂછો તો મહારે કહેવું જોઇએ કે હજુ તે ઘણુંજ દુર છે. એટલુ યાદ રાખજો કે મેળાવડા અને સંમેલનો તથા પરસ્પર મિલન એ ભવિષ્યમાં ઘણું ઉપયોગી થશે અને સંસાર સુધારામાં સંગીન ફાળો આપશે. ''

બાદ બહેનોએ ' હૈયાના હેજ આ હૈયે ચડયા હો ' એ ગરબો મનોરથ અભિનવકાના સાથે ગાયો હતો.

ઇનામોની વહેંચણી

તે પછી સૌ વ્રજકુમોરી કૃષ્ણલાલ ઝવેરીને હાથે નીચે મુજબ ઇનામો આપવામાં આવ્યા હતાં:

શ્રી વિદ્યાલયઃ ત્રીજા વર્ષમા ૧ લે નંબરે પાસ થનાર સૌ સ્નેહલીલા જયંતિલાલ ઠાકરને

સૌ શેઠ સમ્પાબ્હેન જગમોહનદાસ તરફથી સોનાનો ચન્દ્રક; ૨ જા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર સૌ વેણીગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆને અને ૧ લા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર કુ. વસંત ભગાણીને સ્વ હરીરબેન તેમજ સ્વ નવીનચંદ્ર સ્મારકમાંથી ચાંદીના ચાંદ

સામાન્ય જ્ઞાનમાં ત્રીજા વર્ષમાં પહેલે નંબરે આવનાર સૌ સ્નેહલતા જયંતિલાલ ઠક્કર, ૨ જા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર સૌ. વેણીગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆ તથા ૧ લા વર્ષમાં ૧ લે નંબરે આવનાર શ્રી હીરાબ્હેન તન્નાને સૌ શેઠ સરલાબ્હેન તરફથી ઇનામો;

સૌથી વધારે હાજરી માટે ત્રીજા વર્ષમાં કુ. કુસુમ છગનલાલ મારફતીઆ, બીજા વર્ષમાં કુ. વિરમતી દીવેચા અને ૧ લા વર્ષમાં સૌ. જયાબ્હેન ચાંપસીને 'ગૃહસુન્દરી' માસિક તરફથી 'ગૃહ-સુન્દરી' ના ચંદ્રક.

વાક્તૃત્વ કળામાં ૧ લે નંબરે આવનાર

સૌ વત્સલા વિપિન મુનશીને સોનાનો ચાંદ

સૌ સ્નેહલતા જ ઠક્કરને રૂ ૭)

સૌ. ચંદ્રમા ધીરજલાલ દેસાઇને રૂ ૫)

સૌ વેણીગૌરી વિનયચંદ્ર કાપડીઆને રૂ ૩)

સ્વ. પરસનભાઇ મીઠાભાઇ પારેખ સ્મારકમાંથી આપવામાં આવ્યાં.

સૌ મનુબ્હેન હરિદાસ ભાઇએ પોતાનાં સ્વ. ભાણી નાનીબ્હેન અમૃતલાલ મહેતાના સ્મારક તરીકે શ્રી વિદ્યાર્થીમાં સારી ભરતગૂંથણ બતાવવા માટે કુ. મધુમતી ચંદ્રલાલ પંડિત, કુ. કુસુમ છગનલાલ મારફતીઆ તથા કુ. વિરમતી દિવેચાને ચાંદીના ડબ્બામાં બીજી નાની ચાંદીની ડબ્બીઓનાં ત્રણ ઇનામો આપ્યાં.

શિક્ષણ વર્ગોમાં પાસ થનાર બહેનોને સ્વ. તાપીબ્હેન મગનલાલ તરફથી, પરીક્ષામાં પાસ થનાર ૮ બ્હેનોને; સ્વ. મણીબ્હેન પાનુદાસ સ્મારકમાંથી પરીક્ષામાં પાસ થનાર ૧૦ બ્હેનોને; સ્વ. શેઠ વસનજી ત્રિકમદાસ સ્મારકમાંથી [illegible]-તમાં પાસ થનાર ૭ બ્હેનોને સ્વ. ગુલાબબ્હેન રામદાસ સ્મારકમાંથી ૧૦ બ્હેનોને તથા મીસીસ ભરૂચા તરફથી ૫ બ્હેનોને ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

ઇનામો વહેંચ્યા બાદ ગરબા, ચોરોરફા વગેરેનો કાર્યક્રમ થયો હતો અને છેવટે 'વન્દેમાતરમ્' સહિત સમારંભ વિસર્જન પામ્યો હતો.

મંડળને મળેલી ભેટ

રૂ. ૧૫૦) શ્રીમતી નાનબાઇ પ્રાગજી વિશ્રામ.

રૂ. ૧૫૦) શ્રીમતી સરસ્વતી મહાદેવ જયકર. બન્ને બહેનો મંડળનાં લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

રૂ. ૨૧) સૌ. નીરા મનહરલાલ મજમુદાર તરફથી લગ્ન પ્રસંગે ભેટ.

રૂ. ૨૦) શ્રી ભવાનીદાસ નારાયણદાસ મોદીવાળા તરફથી ચિ. ભાઇ ... લગ્ન પ્રસંગે ભેટ.

વીરપસલી

લખનાર:
શ્રી. 'ચ'

[એક પત્ર]

પ્રિય બહેન ચશ,

આ વર્ષે વીરપસલીની ભેટ તને મોકલવી રહી ગઇ હતી, તે મારા ધ્યાન બહારની વાત ન હતી. પરંતુ તને ઘણાજ ગમતા શ્રી કેશવભાઈ શેઠના રાસનો સંગ્રહ 'વીરપસલી' નામે જ પ્રકટ થવાનું મારી જાણમાં હતુ એટલે વીરપસલી તરીકે 'વીરપસલી' જ મોકલવાનુ ધાર્યું હતુ. આ સાથે તેની એક નકલ તને મોકલું છું. એની ઉપર નજર નાખી જતાં જ તને જણાશે કે એમાંના ઘણા ખરા રાસ તે 'ગુણસુન્દરી'માં પ્રથમ છપાઇ ગએલા વાચ્યા છે એક બે રાસ તો તેં મને ગાઇ પણ સંભળાવેલા

તુ મને ઠપકો આપશે કે નવરાત્રિ પહેલા આ સંગ્રહ કેમ ન મોકલ્યો ? કદાચ, નવરાત્રિમા આ સંગ્રહમાંના રાસથીજ તુ ખેલત પરંતુ હુ ઠપકાને પાત્ર નથી ઠપકો આપવો હોય તો શ્રી કેશવભાઇ શેઠને આપી શકાય, કેમ કે નવરાત્રિ પહેલાં તેમણે એ સંગ્રહ પ્રકટ કર્યો જ ન હતો પણ મને તેઓ પણ ઠપકાને પાત્ર નથી લાગતા. કારણ કે 'વીરપસલી' ભાઇબીજને દહાડે પ્રકટ થાય એવો તેમનો વિચાર ઔચિત્યભરેલો જ હતો

તુ માંગણી કરે તે પહેલાં જ તને એનો ટુંકો પરિચય પણ કરાવી દઉ તને મારા પરિચય વિના સંતોષ થવાનો નથી, એ હુ સારી પેઠે જાણું છું.

શરૂઆતનું 'ખંડ શિખરિણી'મા રચાયલું અર્પણ ગીત ઘણુ મધુર છે 'સમરમાં સિંહણ સમી', સંસારમા ઉજળી બીજ જેવી 'ગુર્જર કન્યા' ને 'વીરપસલી' અર્પણ કરતા તેઓ કહે છે:

'ગુંથાતાં નીરખીને મન, ચળાવતી રાસવિજાળી !
ત્હને ત્હારી અર્પું, સુભગ રમજે 'વીરપસલી.'

આમાં બે ખંડ પડેલા છે તે તને તરતજ સમજાશે. પહેલા ખંડમાં રાષ્ટ્રીય રાસ ભર્યા છે. અને બીજા વિભાગમા સામાન્ય રાસ છે. બધું મળીને ૨૨ + ૧૩ = ૩૫ રાસ તને તારી સહીયરો સહિત એક પછી એક ખેલવામા ખૂબ મજાહ પડશે એમા મને તો જરાય શક નથી

રાષ્ટ્રીય રાસ લખવા કેશવભાઇ કેમ પ્રેરાયા તે ખબર છે ? તારા જેવી બહેનોએ તેમને મ્હોંડા મ્હોડ સુણાવ્યું: "કલમ કહ્યું કરતી હોય તો યુગભાવ-પોષક રાસ કાં ન આપો ?" એટલે શ્રી કેશવભાઇને પણ લાગ્યું કે: "બેનાઓ, તેમની સ્ત્રીસુલભ મૃદુતાની પાળ વીંધીને સિંહણની મર્દાનીના દાવ ખેલવા મંડી પડી હોય, ત્યારે એમ કેમ જ કહેવાય, કે એ માગણી મુનાસિબ નહોતી ? બહેનો જ પ્રેરક બળ દેતી હોય, તો એમને ગમતા ગીત ગુંથવામા પ્રમાદ પણ કેમજ સેવાય ?" અને શ્રી કેશવભાઇએ તારા જેવી બહેનોની પ્રેરણાથી જ એ રાષ્ટ્રીય રાસ રચ્યા.

રાષ્ટ્રીય રાસમા તને ૩૦ મા પાનાં પરનો 'હિજરત' રાસ ખૂબ ગમવાનો છે. કારણ કે ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સંગ્રામ વખતે તુ બારડોલી અને તેની આસપાસનાં ગામડાંઓમાં ગઇ હતી અને દેશને કાજે પોતાનાં ઘરબાર છોડીને બહાર વસનારી ગ્રામ્ય જનતાને તેં તારી નજરે નિહાળેલી છે, હિજરતીઓના આત્મભોગને શ્રી કેશવભાઇ કેવી હૃદયભેદક રીતે નીચેની પંક્તિઓમા વર્ણ્વે છે ?

" દાઝે દવથી દિલડાં,
નવ છાજે તુજ ઓછાયા હો !
ત્યજું પેલે પાર,
કે કુરબાન કરશું કાયા હો !

દેશને માટે કાયાની કુરબાની કરનારા વીરલ

એ જ માતૃભૂમિને ગુલામીની જંજીરોમાંથી મુક્ત કરી શકશે

'કેસરકન્યા' પણ તમે બહુ ગમશે. એમાં ગુજરાતણની શૂરવીરતાને, સજીવરૂપ અપાયું છે એ આખાય રાસની કડીઓ આજની ગુજરાતણની એક એક ભાવનાને મૂર્તિમંત કરે છે હું છેલ્લી જ કડીનો ઉલ્લેખ કરું :

" હે ગુર્જરી કોણ કહે ગાંડી ?
ફૂલવાડીનાં ગુલગુલ રહી, રસરમણી રમે અગાડી,
હો રમણી રમે અગાડી !
અબળાથી સરસ ધાને, અન્ધાની આંખ ઉઘાડી,
હો અન્ધાની આંખ ઉઘાડી,
દેશાન્તર મુજ જગદમ્બાની પીડાય દેવત દાડી
સરવી મારી ગુજરાતણને કોણ કહે છે ગાંડી ?
ગુર્જરી, સ્વાર્પણ-ગૌરવ ગાડી:"

દેશાન્તરમાં જેની હાક વાગે છે એવી ગુજરાતણો માટે આપણે ગગરૂબ કેમ ન બનીએ ?

'યુગને વધામણે' અને 'યુગમહિમા' એ પહેલા બે રાસ મહિલાઓમાં ખરેખર ચેતન પ્રેરે એવા છે 'માથા વગાડી' એવાં એક જ મથાળાં હેઠળનાં બે રાસમાં એક 'કાવિનાશ નાથનારા કહાન', અને બીજામાં 'હિંસાનુ ઝેર પી જનારા સન્ત 'નું' ચરિત્રનિરૂપણ સફળતાથી થયું છે 'કાગી' અને 'અમૃતવર્ષણ' 'ગુણસુન્દરી'માં તે વાચ્યા ત્યારથી જ તારા રાસ ખેલનમાં સ્થાન પામી ચૂક્યા છે 'સીતાજીની કાંચળી' અને 'સીતાહરણ' એ બે આપણી પ્રાચીન રામાયણમાંથી સ્વદેશીનો મહિમા સૂચવતી પ્રેરણા મેળવીને રચાયલા બોધક રાસ છે 'કેસરિયા', 'ચરખો', અને 'ગુર્જરી વીરાંગના' પણ તારી પસંદગી પામ્યા વગર રહેવાના નથી

રાષ્ટ્રીય ચેતનામય રાસના વાચન પછી, બીજા ખંડમાં શાન્ત શૃંગાર રસ ભરેલા પ્રેમળ રાસ આવે છે એમાં તને-તારા જેવી કુમારિકાને 'વરદાનનો વર' કદાચ વધુ ગમશે અને તો એ રાસ વાચ્યા પછી લાગે, તું જ 'વરની પસન્દગી' વિષેના તારા વિચારો દર્શાવતી ન હોય એમ લાગ્યા કરે છે એક સમયે વાત કરતાં તેં જ નહોતું જણાવ્યું કે "રૂપવનના આંગણાની આંબા પગભર ચળકે એવો, સડતા મૂળ જેવો કઠીન, ઈન્દરવરણું રૂપવાળો લક્ષ્મીનો ગુલામ" વર મારે નહિ જોઈએ ! હા, શરમની મારી, કેવો વર જોઈએ છે તે તું બોલી શકી ન હતી પરંતુ શ્રી કેશવભાઈ એનો ઉત્તર બરાબર આપે છે:

" અમીઝરન્તી આંખડીને શ્વાસે સ્નેહસુવાસ રે,
શ્વાસે સ્નેહસુવાસ, પ્રાણે પ્રેરક શૌર્ય પ્રકાશ રે,
" સખી ! એ વરના અભિલાષ રે;
મ્હારે એ વરના અભિલાષ રે' "

ત્હારા જેવી નૂતન ગુજરાતની કુમારિકાઓનો આશય શ્રી કેશવભાઈએ એ રાસમાં સચોટ રૂપે વ્યક્ત કરી છે એજ વિભાગમાંના 'કાનપેલી', 'સૌભાગ્ય ચાંદલો', 'સૌન્દર્યની વેલ' પણ તને રૂચે એવા છે

હવે ઝાઝું લખતો નથી આટલો પરિચય બસ થશે એમ ધારું છું આટલું વાચવાની તને ધીરજ રહી હશે કે કેમ તેની મને શંકા લાગે છે. તો ચાલ, હવે બસ કરું છું

કુશળ છું. તું મઝામાં છે ને ? *

લિ.
ત્હારા મ્હોટાભાઈના વંદન

---

* વીરપસલી ' શ્રી કેશવ હ. શેઠ, પ્રકાશક, પ્રેસ, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ મૂલ્ય આઠ આના

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

ચંદ્રકાન્તે હાલ એક નવો ફ્લેટ ભાડે રાખ્યો છે. દોઢસો રૂપીઆ લઇ એ બજારમાં જરૂરી ફરનીચર વસાવવા જાય છે. ભાવોની ખબર કાઢતાં એને નીચેના ભાવો મળે છે.

૧૯૨ રૂા. ડઝન ટેબલો; ૨૭ રૂા ડઝન ખુરસીઓ; ૩૬ રૂા. ડઝન આરામ ખુરસીઓ; ૪૮ રૂા ડઝન ટીપોય, ૩૦ રૂા ડઝન મોટા ફોટાઓ અને ૧૫ રૂા. ડઝન નાના ફોટાઓ

આમાંથી પોતાને જરૂરી ફરનીચર વસાવે છે અને મોટરલોરીમાં બધું ઘેર લેઇ આવે છે. મોટરલોરીના ચાર રૂપીઆ ભાડાના આપતાં એને માલમ પડે છે કે એની પાસે કાંઇપણ ન રહ્યું હતું અને એણે બધું મળી કુલ્લે ૫૦ નંગો વસાવ્યા હતા. શોધી કાઢો કે એણે દરેક જાતના કેટલા નંગો વસાવ્યા ?

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઇમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી—ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઇ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

ઓકટોબર માસના પ્રશ્નનું પરિણામ

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

```
          ૪ ૭ ૬ ૫ ૩
          ૮ ૨ ૧ ૪ ૯
        -----------
        ૪ ૨ ૮ ૮ ૭ ૭
      ૧ ૯ ૦ ૬ ૧ ૨ ×
      ૪ ૭ ૬ ૫ ૩ × ×
    ૯ ૫ ૩ ० ૬ × × ×
૩ ૮ ૧ ૨ ૨ ૪ × × × ×
-------------------
૩ ૯ ૧ ૪ ૬ ૪ ૬ ૨ ૯ ૭
```

આ પ્રશ્નના કુલ ૨૮ જવાબ આવ્યા હતા તેમાં ૨૬ ના ખરા છે; બેના ખોટા છે.

ખરા જવાબ આપનારા બહેનોમાંથી **શ્રી લલિતાગૌરી** (રાજકોટ)ને ઇનામનું પુસ્તક 'સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો (રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની વધુ ટીકીટો મોકલવી) મોકલી મંગાવી લેવું

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો : (૧) લલિતાગૌરી, (૨) શાન્તાલક્ષ્મી, (૩) આનન્દલક્ષ્મી, (૪) લલિતા વકીલ, (૫) કનકમણી, (૬) ભાનુમતી, (૭) મંગળાબહેન, (૮) સવિતા પંડિત, (૯) મુક્તાગૌરી દલાલ, (૧૦) દેવુબહેન ચાવડા, (૧૧) કમળા હરિલાલ, (૧૨) શારદા બદામી, (૧૩) શાન્તાબહેન પરીખ, (૧૪) જાસુદ, (૧૫) શાંતાબાઇ કાટકોરીયા, (૧૬) કાશીબાઇ ગોરધનદાસ, (૧૭) લક્ષ્મીબહેન, નાનુબાઇ આસર, (૧૯) ગોમતીબાઇ, (૨૦) સુમિત્રા પાઠકજી, (૨૧) કપીલાગૌરી ભટ્ટ, (૨૨) અન્સુમતી ઓઝા, (૨૩) સરસ્વતી દવે, (૨૪) હીરાબેન મોદી, (૨૫) ગ્રા નં. ૧૫૦૬, (૨૬) ગ્રા નં ૫૧૪૨

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, "ગુણસુન્દરી"

સ્ત્રી અને પુરૂષ—એકબીજાની પૂર્તિરૂપ

"સ્ત્રી અને પુરૂષ એક દરજ્જાના છે, એકજ નથી, એ અપૂર્વ જોડી છે, એક બીજાની પૂર્તિ છે અને બન્ને પરસપરસ ટેકારૂપ છે તે એટલે સુધી કે એકને અભાવે બીજાનો સંભવજ નથી પણ જો પુરૂષ અથવા તો સ્ત્રી સ્થાનભ્રષ્ટ થાય તો બંનેનો નાશ થાય."

"સ્ત્રી અને પુરૂષમાં ભલે કુદરતી ભેદ હોય, અને તેથી, નિત્યજીવનમાં તેમને બજાવવાની ફરજોમાંયે ભેદ હોય, છતાં બે વચ્ચે કોઇ ઉચ્ચ કે નીચ નથી, પણ સમાજના સરખા મહત્વનાં અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગો છે"

"સ્ત્રી જાતિ પોતાનું બળ અને પોતાના કાર્યક્ષેત્રની દિશા બરાબર સમજે તો એ પુરૂષની ઓશિયાળી છે એમ માનેજ નહિ, અને પુરૂષનું તથા એની પ્રવૃતિઓનું અનુકરણ કરવાનો આદર્શ રાખે નહિ"

"બધી ઑફિસો બધા ધંધા અને નોકરીઓ સ્ત્રીઓને માટે ખુલ્લાં હોય એ જોવા હું ઇચ્છું છું. પરંતુ સ્ત્રી ગૃહરાણી તરીકેનો પોતાનો પુરાતન અધિકાર સાચવી રાખશે અને બજાવશે એવી આશા હું અંતઃકરણપૂર્વક રાખું. ગૃહરાણીના પદ ઉપરથી સ્ત્રીને કદી ભ્રષ્ટ કરવી ન જોઇએ જે ઘરમાં સ્ત્રી કેન્દ્રસ્થાને ન હોય તે ઘર ખરેખર ઉજ્જડ લાગે."

[શ્રી મોતીવાળાના ભાષણમાંથી] મ. ગાંધીજી

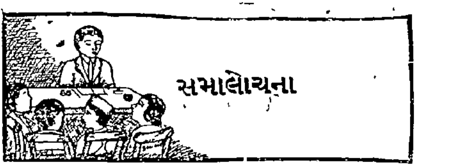

સમાલોચના

સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસી: લેખક: શ્રી કલ્યાણરાય નથુભાઇ જોષી, બી એ; તૈયાર કરાવી પ્રકટ કરનાર: શ્રી માધવજી દામોદર ઠાકરસી, મુમ્બઇ

ગુજરાતમાં જીવનચરિત્રોનું સાહિત્ય ઘણુ ઓછુ છે તેમાય પોતાના સાહસ અને આપબળથી આગળ વધેલા ગુજરાતીઓનાં જીવનચરિત્ર તો મુદલ છેજ નહિ એમ કહીએ તોય ચાલે એમ છે. એ કારણે, મુંબાઇમાંજ નહિ પણ હિન્દમા તેમજ દેશાન્તરમાં પણ એક પ્રખર નાણાશાસ્ત્રી, સાહસિક વેપારી અને સસ્કારી સેવાભાવી સજ્જન તરીકે પકાયેલા સર વિઠ્ઠલદાસનાં જીવનચરિત્રનો આ ગ્રંથ ગુજરાતી સાહિત્યમા ઘણુ ઉચુ સ્થાન પામે એવો છે. સર વિઠ્ઠલદાસની વિવિધ સેવાઓની નોંધ આમા ઘણી સારી રીતે લેવાઇ છે અને નવલકથાના જેટલોજ રસ આ જીવનચરિત્ર વાચતા લાગે એવી એની રસભરી શૈલી છે શ્રી કલ્યાણરાય જેવા વિદ્વાનને હાથે સર વિઠ્ઠલદાસને અનેકવિધ પ્રવૃત્તિને ન્યાય મળે એવા વિભાગો પણ એમાં યોજાયેલા છે આખુય જીવનચરિત્ર ગુજરાતની ભાવિ જનતાને બોધરૂપ નીવડે એવુ છે

આ પુસ્તકનુ અવલોકન લખતા પુનાની શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી યુનિવર્સીટી યાદ આવ્યા વિના રહેતી નથી સ્ત્રીઓનાં શિક્ષણનો પ્રશ્ન સર વિઠ્ઠલદાસને હૈયે હતો એ પૂરવાર કરવા માટે એ યુનિવર્સીટી તરફ આંગળી ચિંધી શકાય એમ છે સ્ત્રીશિક્ષણ માટે ૧૮ ૧૫ લાખની સખાવત કરનાર કોઇ દાનવીર હિંદુસ્તાનમાં પાક્યો નથી અમને આ જીવનચરિત્રમાં એ યુનિવર્સીટીની સ્થાપના, એને અપાયેલી આદર્શાદી સખાવત વગેરેને લગતું પ્રકરણ ન જોતાં ખેદ થયો છે આજે યુનિવર્સીટીનો પ્રશ્ન ચર્ચાએ ચડેલો હોઇ એ વસ્તુનો નિર્દેશ નહિ કરવાનુ ધારવામાં આવ્યુ હશે પરતુ અમને તો એ પ્રશ્નની અત્યારે ચાલી રહેલી ચર્ચાને કારણેજ આ જીવનચરિત્રમા સર વિઠ્ઠલદાસે યુનિવર્સીટીના સંચાલકો સાથે કઇ ખાસ શરતો કરી હતી તેને લગતુ સ્ફોટન આમા કરવાની વધુ અગત્ય જણાઇ છે. એ પ્રકરણ વિનો. આ જીવનચરિત્ર અમને મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ સાથે વધારે રસ હોઇ, અધુરૂં લાગે છે એટલુ જણાવી આ જીવનચરિત્ર, પ્રકટ કરીને ,ગુજરાત ઉપર શ્રી માધવજીભાઇએ તેમજ શ્રીમતી લેડી પ્રેમલીલાબ્હેને ઉપકાર કર્યો છે એમ જણાવતા અમને ખરેખર આનદ થાય છે.

નલિનીપરાગ: લેખક: શ્રી નલિન મ. ભટ્ટ, બી એ શીતલા માતાની શેરી, વલસાડ: કિમ્મત બે રૂપીયા

ગુજરાતી સામયિકોમાં કદિ પણ ન લખવાના કારણે ગુજરાની સાહિત્યમાં અજાણ્યા લાગતા શ્રી નલિન ભટ્ટનાં ૧૪૧ કાવ્યોનો આ સગ્રહ આશ્ચર્ય પમાડે એવો છે એ સગ્રહમાની કવિતાઓના વાચનથી જ એક અત્યત આશા આપતા કવિ તરીકે એમને ગુજરાત સ્વીકારી લેશે એમાં જરા પણ શંકા નથી. સગ્રહમાંના કાવ્યોને શ્રી. નલિને પ્રકૃતિકાવ્યો, પ્રણયકાવ્યો, અને પ્રકીર્ણકાવ્યો એમ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યા છે નિસર્ગની રમણીયતાનો કવિને ભારે શોખ હોય એમ એમનાં કાવ્યો ઉપરથી સહજે જ કલ્પના કરી શકાય છે દરેક વિભાગમાં કેટલાક સુદર કાવ્યો દ્દષ્ટિગોચર થાય છે એ બધાનો ઉલ્લેખ તો અત્રે થવો અશક્ય છે. પરતુ કેટલાંક વધુ સુન્દર લાગતાં કાવ્યોમા, પ્રભુચરણે, વસમોવિયોગ, કાળરાત્રિ, રજનીમાં પ્રવાસે, વાલ્મીકિ, અનાર, દુષ્યન્ત વિયોગ વગેરેને ગણાવી શકાએ. શ્રી નલિન ભાઇ

કાવ્યો સંસ્કૃત પ્રચુર હોઈ, સામાન્ય વાચકવર્ગને સમજવા જરા કઠિન પડશે. એમને છંદ અને વૃત્ત ઉપર ઘણો સારો કાબુ હોવાનું માલૂમ પડે છે એક ઉગતા કવિનો આ સંગ્રહ, એમાં થોડી ઘણી સ્વાભાવિક ક્ષતિઓ હોવા છતાં ગુજરાતનો આવકાર પામશે, અને એમની પાસેથી વધુ સારાં કાવ્યો મેળવવા પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ

કર્મભૂમિઃ લેખક શ્રી પ્રેમચન્દ, પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય ત્રણ રૂપીયા.

'ગુણસુન્દરી'ના વાચકોને 'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી'ના મૂળ લેખક તરીકે સુપરિચિત એવા ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચન્દજીની 'ગબન' પછીની આ નવી નવલકથા છે અને એમાં આજના દલિતોદ્ધારના પ્રશ્નને તેમજ લોકસમૂહને જાગૃત કરવાની પ્રવૃત્તિને કેન્દ્રમાં રાખીને વસ્તુગુંથણી કરવામાં આવી છે શ્રી પ્રેમચન્દજીની લેખિનીમાં જે જોમ છે તે આમાં પણ પૂરેપૂર જળવાઇ રહ્યું છે અને આખીય નવલકથા સમાજના આજના અગત્યના પ્રશ્નોની સુંદર અને પ્રેરક સમીક્ષા કરે છે હરિજનોના ઉદ્ધારની અત્યારે જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, અસ્પૃશ્યોના મંદિર પ્રવેશની જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, જેના પરસેવાથી મુડીવાદીઓ અમન ચમન ઉડાવી રહ્યા છે એવા મજુરોની જે ચળવળ ચાલી રહી છે તે બધાયને આ નવલકથામાં વણી લઇને, તેમજ રાષ્ટ્રીય ભાવનાને વ્યક્ત કરતી ચળવળને પણ ગુંથી લઇને શ્રી પ્રેમચન્દજીએ નવલકથાને હેતુલક્ષી બનાવી છે એ કે, નવલકથામાંના બનાવો ઘણી જ ઝડપથી, જાણે ચિત્રપટ ઉપર બની જતા હોય એમ લાગી આવ્યા વિના રહેતું નથી. નવલકથામાંના મુખ્ય પાત્રોમાં અમરકાન્ત અને તેની પત્ની સુખદાનાં પાત્રાલેખનમાં શ્રી પ્રેમચન્દજીની કુશળતા ખાસ તરી આવે છે સુખદાને શ્રી પ્રેમચન્દજીએ નૂતન સ્ત્રીનાં રૂપમાં ઘણી સારી રીતે ચીતરી છે પતિના જેમ તેનામાં પણ સ્વાભિમાન છે, એ સુખદા પોતાના વર્તનથી બતાવી આપે છે પતિને તે ચાહે છે, પરંતુ પતિના જ વિચારોમાં તે પોતાના વિચારોને સમાવી દેતી નથી પોતાનું પણ સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છે એવું તેને સતત ભાન રહે છે, અને તેથી જ જ્યારે અમરકાન્ત તેને છોડીને ચાલી જાય છે પછી લાંબા કાળે તેને પાછો મળે છે ત્યારે પણ પોતનાં સ્વાભિમાનને પરિણામે, તે અમરકાન્તને સહેજે ક્ષમા આપતી નથી. અમરકાન્તના લોભી પિતાનો હૃદયપલટો પણ ઉતાવળે થાય છે મુન્નીનું પાત્ર પણ ધ્યાન ખેંચ્યા વિના રહેતું નથી સુખદા પછી નવલકથાનાં એક સર્વોત્કૃષ્ટ સ્ત્રી પાત્ર તરીકે મુન્નીને સહેજે મૂકી શકાય. નૈના, સકીના, સકીનાની બુઢ્ઢી મા, શાન્તિકુમાર, સલોની, વગેરે પાત્રો પણ ઠીક ઠીક વિકાસ પામ્યા છે આખીય નવલકથા એવી રસપ્રદ ગુંથાઇ છે કે એ વાંચ્યા વિના હાથમાંથી મૂકવી ગમતી નથી શ્રી પ્રેમચંદજીની સાદી શૈલી અને ટુંકા વાક્યોમાં ભાવાલેખન કરવાની પદ્ધતિ એની વિશિષ્ટતા છે હિન્દી ભાષામાં આ નવલકથા સારું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે

નવો અવતાર (પ્રથમ ખંડ) મૂળ લેખક ટૉલસ્ટૉય અનુવાદક શ્રી વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ પ્રકાશક શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય અમદાવાદ કીંમત રૂ ૨-૪-૦

મહાત્મા ગાંધીજી જેમને પોતાના એક ગુરુ માને છે તે સુપ્રસિદ્ધ રશિયન લેખક મહાત્મા ટૉલ્સ્ટૉયનું નામ હવે તો ગુજરાતમાં જાણીતું થઇ ગયું છે પ્રકાશક તરફથી પ્રકટ થતી 'ટૉલ્સ્ટૉય ગ્રંથાવલિ'નું આ ત્રીજું પુસ્તક છે સુધરેલા કહેવાતા દેશમાં એક વ્યક્તિને સુખી જીવન ગાળવા માટે જે જે સાધનો આર્થિક તેમજ સામાજિક જોઇએ તે સર્વ હોવા છતાં ટૉલ્સ્ટૉયને એ જીવન પ્રત્યે અસંતોષ રહેતો અને તેમાંથી છુટવા તેમણે પોતાના નવા મંતવ્યો રચ્યા હતા એ નવા મંતવ્યો-ભૂતમાત્ર સાથે એકતા અનુભવવા અભેદ ભાવ કેળવવો સર્વ પ્રત્યે પ્રેમવૃત્તિ રાખવી-જીવનમાં ઉતારવાને પરિણામે ટૉલ્સ્ટૉય પોતે નવો અવતાર પામેલા. આ વાર્તાનો એમનો નાયક પણ એ જ મંતવ્યોને આધારે જીવનનું સાચું સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે આખી વાર્તા ટૉલ્સ્ટૉયની લાક્ષણિક શૈલીમાં લખાઇ છે અને ઝારના સમયના રશિયાના જીવનનું સુરેખ ચિત્ર રજુ કરે છે. શ્રી ભટ્ટે એનો અનુવાદ સાદી અને સરળ ગુજરાતીમાં કર્યો છે. અલબત્ત, વાર્તાની ગુંથણી યુરોપીય સમાજની કેટલીક વિશિષ્ટ ઘટનાઓ ઉપર થઇ છે,

એટલે ગુજરાતી વાચકને એમાના પ્રસંગો પરદેશી લાગશે વળી જડબાતોડ રશિયન નામો પણ યાદ નહિ રહે. આટલું છતાં ટોલ્સ્ટોયની શૈલી અને એના મતવ્યોનો પરિચય આ અનુવાદમાંથી સ્હેલાઈથી કરી શકાશે. વાર્તાના પાત્રોના નામ અને પ્રસંગોને ગુજરાતી વાઘા પહેરાવવાની લાલચમા અનુવાદક નથી પડયા, તે માટે તેમને અભિનંદન ઘટે છે આ પ્રથમ ખંડ વાંચ્યા પછી વાર્તાનો અંત કેવી રીતે આવે છે, નાયક પોતાના ધ્યેયમાં સફળ થાય છે કે નહિ, તે જાણવાને વાચકો બીજા ખંડની જરૂર ઉત્સુકતાથી રાહ જોશે.

પરદેશી કાપડની સામે હરીફાઇ કેમ કરવી ? લેખકઃ શ્રી મનમોહનદાસ પુ ગાંધી. પ્રકાશકઃ શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ. કીમત રૂ ૦-૮-૦

" પ્રસ્થાન " કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી " સરસ્વતી ગ્રન્થમાળા "ના ત્રીજા વર્ષના પુસ્તક ૧-૨ તરીકે અપાયલ આ પુસ્તક એના નામ પ્રમાણે વસ્તુ વાચકો સમક્ષ ધરે છે પૂ ગાંધીજી કહે છે તેમ " આ પુસ્તક અત્યારના સમયને અનુકુળ છે " કાપડની બાબતમા આ દેશ એક વખતે સ્વતંત્ર હતો એટલું જ નહિ પણ બીજા દેશોને પણ કાપડ પૂરું પાડતો. હાથ કાંતણ અને હાથ વણાટનો એ ઉદ્યોગ પરદેશી તેમજ દેશી બનાવી શકાય એમ છે પરદેશી કાપડના પૂર્ણ બહિષ્કાર માટે શું કરવાની જરૂર છે, તે બતાવવાનો લેખકે સારો પ્રયત્ન કર્યો છે ઉપરાંત અનેક વિધ ઉપયોગી માહિતી આંકડા સાથે આપી છે. 'સ્વદેશી'મા માનનાર વાચકોને આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થશે; ન માનનારને પોતાનો મત બદલવા જરૂર પ્રેરશે "

ગીતસંગ્રહઃ સંપાદક મી. સીતારામ નથુભાઇ. પ્રકાશક શ્રી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ મૂલ્ય બે આના.

આ લોકપ્રિય ગીતસંગ્રહની ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ થતી જોઇને અમને આનંદ થાય છે સ્વ અગ્રગામી કાળીદાસ પટેલના સ્મારક તરીકે આ સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થનાર ૧૯૮૩માં થયો હતો પાંચ વર્ષના અરસામાં તેની ત્રણ આવૃત્તિઓની ૫૫૦૦ નકલો ગુજરાતી બ્હેનોએ ખરીદી લીધી છે ગુજરાતના વિવિધ જાણીતા કવિઓના રાસ અને ગીતો એમાંથી મળી રહે છે. પ્રમાણમાં બીજા સંગ્રહો કરતાં કીમત સસ્તી હોવાથી એનો વધુ ઉપાડ થાય એ કુદરતી છે ગુજરાતનું રાસધન ખિલાવવા આવા અનેક સંગ્રહો પ્રકટ થવાની જરૂર છે.

મોતીની ગુંથણમાળાઃ પ્રકાશકઃ શ્રી કે. એ. કાચવાળા. કીમત છ આના.

પ્રકાશક તોરણો વગેરે માટે વપરાતા સાધનોના વેપારી હોઇ તેમના તરફથી મોતીની ગુંથણમાળાનું આ બીજું પુસ્તક પ્રકટ થાય છે. આ નાનકડા પુસ્તકમાં મોતી અને સળીઓના તોરણોની છ જુદી જુદી ડીઝાઇનો તેમણે સંપૂર્ણ સમજુતી સાથે આપી છે. દરેક રંગના અને પ્રકારના કેટલા મોતી અને સળીઓ પ્રત્યેક નમુના માટે જોઇએ, તે એક વેપારી તરીકે તેઓ સારી રીતે જાણી શકે એમાં નવાઇ નથી આ પુસ્તક કલારસિક બ્હેનોને ઉપયોગી છે.

(૧) કુલકેસર સેઠાણી અને મંગળાનાં દર્શનઃ (૨) કાઠિયાવાડમાં પોતાના કપાસમાંથી કાપડ કરવાની સહેલી રીત. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી શેઠ રામજી હંસરાજ; ઉદ્યોગ મંદિર અમરેલી મૂલ્ય અનુક્રમેઃ અર્ધો અને પા આનો.

શેઠ રામજીભાઇએ પોતાનો ધીકતો ધંધો હોવા છતાં સ્વદેશી પાછળ ભેખ લીધો છે. કાઠિયાવાડમાં ખાદીના ઉત્પન્ન માટે સક્રિય તનતોડ પ્રયત્નો કરવા સાથે સ્વદેશીના પ્રચાર માટે ઉપયોગી સાહિત્ય પોકળબંધ પ્રસારવાનું પુણ્ય તેઓ કમાઇ રહ્યા છે. " કુલકેસર સેઠાણી"માં જીવનને રહેજે રૂચે એવી શૈલી અને ભાષામાં સ્વદેશીનો ધર્મ તેમણે સમજાવ્યો છે. બીજા પુસ્તકમાં તેમણે પોતાની પ્રિય યોજના રજુ કરી છે. કાઠિયાવાડમાં પાકતા કપાસમાંથી જ પોતાને માટે જરૂરી કાપડ કાઠિયાવાડના વતનીઓ તૈયાર કરી લે એવી તેમની ઇચ્છા છે અને તે માટેના પ્રયત્નો તેઓ સેવી રહ્યા છે એમની એ યોજના હિંદના બીજા પ્રદેશોમાં જ્યાં જ્યાં કપાસ થતો હોય ત્યાં ત્યાં ઉપયોગી થઇ શકે એવી છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે દરેક સ્વદેશી પ્રેમી વ્યક્તિ આ પુસ્તિકાઓ વાંચે અને તેમાંની યોજનાઓ અમલમાં મૂકવામાં સહાયભૂત થાય.

મહીપાળદેવઃ લેખક શ્રી ગોકુળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ વડોદરા; કિંમત રૂ. ૨-૮ ૦

સોરઠી ઇતિહાસના એક પ્રસંગ ઉપરથી લખેલી રા'કવાટના સમયની આ નવલકથા શ્રી રાયચુરાથી જાણીતો પરિચિત ગુજરાતનો જરૂર આવકાર પામશે. રા'કવાટ ચારણોદ્વારા મહીપાળદેવનું બીરુદ પામ્યો હતો. એના જીવનમાંના મુખ્ય પ્રસંગોને શ્રી રાયચુરાએ આ નવલકથામાં અત્યંત ખુબીથી મેળવી દીધા છે ઉઠાવાળો. રા'કવાટ, સોનલ અને બીજલના પાત્રોનું આલેખન ઘણું સારું અને કલાત્મક થયું છે. છેવટ સુધી નવલકથામાં રસ જળવાઈ રહે છે. શ્રી રાયચુરા આવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ વધુ પ્રમાણમાં આપે એવી ગુજરાત આશા રાખે તો તે વધારે પડતું નથી.

દુનિયાની ભૂગોળ અનુવાદક શ્રી. અમૃતલાલ મોહનલાલ પરીખ, લોંગમેન્સ ગ્રીન એન્ડ કંપની લીમીટેડ, મૂલ્ય રૂા ૨-૪-૦

લંડન યુનિવર્સીટીના ભૂગોળના માજી પ્રોફેસર એમ. ડડ્લી સ્ટેમ્પના 'The world' ભૂગોળ ગ્રંથનો આ અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ઉપયોગી થાય એવો છે. ગુજરાતી ભાષાનું એ કમભાગ્ય છે કે આવા વિષય ઉપરનાં ગ્રંથો સ્વતંત્ર રીતે ન લખાતા, અનુવાદરૂપે ચલાવી લેવા પડે છે. શ્રી પરીખે કરેલો અનુવાદ એકંદરે સારો છે. પુસ્તકમાં નકશાઓ તેમજ બીજી આકૃતિઓમાં અંગ્રેજી ગ્રંથના તૈયાર બ્લોકોનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ઠીક નથી લાગતું. ગુજરાતી શબ્દો સાથે એ આકૃતિઓ તૈયાર કરાવવી જોઈતી હતી.

(૧), (૨) **શ્રી ઋગ્વેદસંહિતા**, અષ્ટક ૧ લું વિભાગ ૧ લો અને બીજો અનુવાદક શ્રી મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા; મૂલ્ય દરેકના રૂા ૨-૦-૦

(૩) **નરસિંહ મહેતાઃ** લેખક શ્રી જયસુખરાય પિ. જોષીપુરા, કિંમત ૦-૧૧-૦

(૪) **ધર્મોની બાલ્યાવસ્થા'** અનુવાદક શ્રી સુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ; કિંમત રૂા ૧-૮-૦

(૫) **વીરશૈવ સંસ્કૃતિઃ** ભાષાંતર કર્તાઃ શંકર ગોવિંદ સાખરપેકર; કિંમત ૦-૧૩-૦

વડોદરાની સયાજી સાહિત્યમાળાના અનુક્રમે ૧૮૧, ૧૯૫, ૧૯૧, ૨૦૦ અને ૨૦૫ માં પુસ્તકો છે. પહેલાં બે સાયણાચાર્યભાષ્યાનુસાર શ્રી. ઋગ્વેદસંહિતાના અનુવાદો રજુ કરે છે અને વેદ સાહિત્યને એ રીતે ગુજરાતીમાં સુલભ કરે છે. ત્રીજું પુસ્તક આપણા ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાના જીવન અને સાહિત્યનો સારો પરિચય કરાવે છે. એમાં ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાના જીવનના વિવિધ પ્રસંગો સારી રીતે આલેખાયા છે. ચોથું એડવર્ડ ક્લૉડના મુળ અંગ્રેજી ગ્રંથ childhood of religions નું ભાષાંતર છે અને પાંચમું વીરશૈવ સંસ્કૃતિનું સારું ભાન કરાવે છે. પાંચેય ગ્રંથો શાસ્ત્રીય વાઙ્મયમાં સારો ઉમેરો કરે એવાં અભ્યાસી દ્રષ્ટિથી લખાયલા છે.

સ્વીકાર (૧) કલામંદિર' તંત્રી ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબાઈ અંક ૭ થી ૧૦ (૨) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ મુંબઈ અંક ૧૪ થી ૧૮, (૩) ક્ષત્રિયમિત્ર અંક ૨ ૩ તંત્રી ધીરૂસિંહ વહેરાભાઈ ગોહિલ, ભાવનગર, (૪) ઔદિચ્ય જ્યોતિ, અંક ૧ તંત્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા વડોદરા (૫) સહાયકાર અંક ૩, તંત્રી સઈદ પેટલાદ, (૬) શ્રી પુષ્ટિ પીયૂષ (માસિક) તંત્રી શ્રી હરિશંકર ઓઝારજી શાસ્ત્રી નડીઆદ, (૭) અનાવિલ અંક ૧ તંત્રીઓ શ્રી ઇન્દુ દેસાઈ, શ્રી ગજેન્દ્ર દેસાઈ, સુરત (૮) નામરૂપજગત્ ડીસેમ્બરઃ તંત્રી શ્રી છોટાલાલ ના દવે. અમદાવાદ, (૯) સહકાર પત્રિકા; અંક ૧-૨-૩ તંત્રી નાનાભાઈ પરીખ, સુરત (૧૦) પચોળી હિતેચ્છુ અંક ૧ તંત્રી નવીનલાલ છગનભાઈ મહેતા (૧૧) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન. નવેમ્બર તંત્રી મગનલાલ દેસાઈ, લીંબડી, (૧૨) આયુર્વેદ રહસ્યાર્ક સર્વાંક-આગમ્ય શ્રી રસશાળા ઔષધાશ્રમ, ગોંડલ (૧૩) ઉંડું હૃદય લેખકઃ કવિ અભાશંકર હરિશંકર (૧૪) લોકગીત લેખક છગનરાજ બિહાર પટેલ (૧૫) શાકદ્વીપીય બ્રાહ્મણબન્ધુ' સાહિત્યાંક સંપાદકઃ શ્રી સત્યવ્રત શર્મા સુજન.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના બે હિતચિંતકો

લેખકઃ શ્રી હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિયા

શ્રી ભવાનીદાસ મોતીવાળા તથા શ્રી કેશવલાલ મણિયારને ના ૩ જી ડિસેમ્બરે માનપત્ર આપીને, મુંબઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળે પોતાની એક આવશ્યક ફરજ સુંદર રીતે અદા કરી છે, અને ગુણદર્શિતા આપણા ભાઈ બ્હેનોમાંથી અત્યંત નાબુદ થઈ નથી એમ બતાવી આપ્યું છે.

શ્રી. ભવાનીદાસ મોતીવાળા એ તો તે મંડળના આદ્ય ઉત્પાદક, સ્થાપક અને સંચાલક જ હોવાથી તેમની પિછાન આ મંડળના સભાસદોને આપવાની હોય જ નહિ. શ્રી. કેશવલાલ પણ લગભગ પંદર વર્ષથી જે ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યા છે તે સર્વે સભાસદોને સારી પેઠે જાણીતી છે. એ બે ભાઈઓની વર્તમાન સેવા સૌના જાણવામાં હોવા છતાં, તેમનો ભૂતકાળમાં કેવો અને કેટલો લાભ મંડળને મળ્યો છે એ કદાચ વર્તમાન સભાસદોના જાણવામા ન યે હોય.

આજથી ત્રીશ વર્ષ પહેલા, જ્યારે સ્ત્રી કેળવણી માત્ર પ્રારંભ દશામાં હતી અને આ સંસ્થા તો અસ્તિત્વમાં પણ નહોતી તે સમયે શ્રી ભવાનીદાસના મગજમાં સ્ત્રીઓની કેળવણીના અને સ્ત્રીઓની સંસ્થાની ઉત્પત્તિના વિચાર ખૂબ ઘૂમી રહ્યા હતા. શ્રી ભવાનીદાસને પ્રભુએ સર્વ જાતની સુખમય સ્થિતિમાં મૂક્યા હતા. ધનાઢ્ય કુટુંબમાં તેમનો જન્મ હતો. નવી કેળવણીમાં પણ તેઓ સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી શક્યા હતા અને તેમણે ઇચ્છયું હોત તો ધનની અને આત્મ પ્રતિષ્ઠાની વૃદ્ધિ કરનારા ધંધાની પસંદગી કરી આજે જાણીતા છે તેથી ઘણા વધારે જાણીતા થઈ શક્યા હોત. પરંતુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અને તેવાં સુધારો કરવાની તેમની ઉત્કટ ભાવના જ્ઞાનની તેમની અગમ્ય પિપાસા, મહેનતાણાની કે ફળની પણ દરકાર કર્યા વિના ‘ સેવા ’ કરવાની તેમની પ્રબળ વૃત્તિ અને જ્યાં જ્યાં પ્રકાશ, ત્યાં ત્યાં ઉત્સાહ, જ્યાં જ્યાં પ્રગતિ અને જ્યાં જ્યાં સેવાના પ્રસંગ ત્યાં ત્યાં પોતાની સર્વ શક્તિથી સામેલ થવાનો તેમનો સ્વભાવ એ બધાએ તેમની કાર્યદિશાને એવી રીતે નિર્ણીત કરી દીધી હતી કે તેઓ પોતાની આજીવિકા માટે કે પોતાની ધનપ્રદ પ્રવૃત્તિઓને માટે કાંઈ પણ કરી શકે તેવું રહ્યું ન હોય.

દેશમાં દેખાઈ રહેલો નવો ઉત્સાહ ગમે તેને મદદરૂપ થવામાં જ તેમણે પોતાનું કર્તવ્ય માની, સમાવી દીધું હતું અને સ્ટુડન્સ બ્રધરહુડ, સોશ્યલ સરવિસ લીગ, મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશન અને તેમાંની સ્કૂલ્સ કમિટિ, પોતાથી બને તેટલું દેશકાર્ય એ બધામાં તેમણે સંગીન અને સુંદર કામ

તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદને હસ્તે ખુલ્લું મુકાયું છે

સ્ટવ-સગડીના ભોગ: (૧) તુળસીપૂજા કરવા દીવાને સાડીનો છેડો લાગી જવાથી ખારમાં શ્રીમતી ઇન્દિરાબાઈ દાઝી મરણ પામ્યા (૨) ઘાટકોપરમાં સાસુના ત્રાસથી કંટાળીને કાન્તાબહેન ધરમસી નામની બહેને સાડી પર ગ્યાસતેલ છાંટી સળગાવી આપઘાત કર્યો (૩) કુશળબાઈ લક્ષ્મીચંદ નામની સ્ત્રી ઘાટકોપરમાં પ્રાયમસ સ્ટવ સળગાવતા દાઝી મરણ પામી (૪) મુંબાઈમાં કમળાબાઈ સદાશીવ સગડીપર ગ્યાસતેલ નાંખી તે સળગાવવા જતા દાઝી મરણ પામી (૫) મુંબાઈમાં કાથા-બઝાર ખાતે સમજુબાઈ ચુનીલાલ નામની બહેન સ્ટવ સળગાવતા જતા દાઝી મરણ પામી

વૃધ્ધ લગ્ન સામે બંધી: અમદાવાદમાં ૧૪ વર્ષની મણી નામની છોકરીનું લગ્ન પૈસાને લોભે ૫૭ વર્ષના વૃદ્ધ જૈન અમથાલાલ સાથે થતું અટકાવવા સંસાર સુધારા સમાજ તરફથી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે અપીલ કરવા મનાઈહુકમ કઢાવવામાં આવ્યો હતો. છોકરીનો કહેવાતો બાપ પોચાલાલ છોકરીનો ખરો બાપ નહોતો, તે બહારથી છોકરીને લઈ આવ્યો હતો એમ જણાવાયું હતું.

શ્રીમતી પાર્વતી દેવી મુંબાઈ યુનિવર્સીટીના ગ્રેજ્યુએટ છે તેમને કરાચીની ધનપતમલ આર્યપુત્રીશાળાના પ્રિન્સિપાલ નીમવામાં આવ્યાં છે તેમણે સંસ્કૃતભાષામાં પ્રવીણતા મેળવી હતી. ઉંચી કેળવણીમાં સંસ્કૃત લેનાર આ બહેન પહેલાજ સ્ત્રી છે

હિન્દની વસતી ગણત્રીના છેલ્લા અહેવાલ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની કુલ સંખ્યા ૧૭,૧૦,૦૮,૯૮૫ની છે ૧૦૦૦ પુરુષ દીઠ ૯૪૦ જેટલું સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ આવે છે. અવિવાહિત પુરુષોની સંખ્યા અર્ધી છે. જ્યારે તે કરતા સહેજ વધુ સંખ્યા સ્ત્રીઓ અપરિણિત છે સેંકડે ૪૧.૭ ટકા પુરુષો અને ૪૯.૩ ટકા સ્ત્રીઓ પરિણિત છે વિધુરો સેંકડે ૫.૪ ટકા છે જ્યારે વિધવાઓની સંખ્યા ૧૫.૪ ટકા છે. દર માઈલે ૧૫૬ પુરુષો અને ૨૯ સ્ત્રીઓ કોઈ પણ ભાષામાં લખી વાંચી શકે છે અંગ્રેજી ભણેલાઓનું પ્રમાણ પુરુષોનું ૨૫ જેટલું અને સ્ત્રીઓનું ૩ નું છે કુલ ૨,૩૬,૬૨,૨૭૯ પુરુષો અને ૪૧,૬૯,૦૭૬ સ્ત્રીઓ ભણેલા છે.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો ભંગ: (૧) કલકત્તામાં શ્રી કાલુરામ દામાને આ કાયદાનો ભંગ કરી પોતાની પુત્રીને પરણાવવા માટે રૂ. ૫૦૦) નો દંડ થયો છે (૨) તાંજોરમાં એ કાયદાનો ભંગ કરવા માટે કુપ્પુસ્વામી પિલાઈ અને સેન્ગામલ ને અનુક્રમે રૂ. ૧૫ અને રૂ. ૫) ના દંડની સજા થઈ.

મહારાજાને સ્થાને રેવા રાજ્યના ના મહારાજા ગોળમેજી પરિષદમાં હાજરી આપવા ઇંગ્લાંડ જતાં, તેમની ગેરહાજરી દરમ્યાન ના સીનીયર મહારાણી સલાહકારક સમિતિ સાથે હાલમાં રાજ્યધુરા ચલાવે છે.

વિદેશ.

હિન્દી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ: લંડનમાં સપ્ટેમ્બરની તા. ૮ મીએ યંગ વીમેન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસીએશન તરફથી થએલા ખાણાના મેળાવડામાં પ્રમુખસ્થાનેથી લોર્ડ ગોશીએ જણાવ્યું હતું કે હિન્દમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં મોટો ફેરફાર થયો છે તેનું કારણ પૂર્વ ઉપર પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની અસર છે હિન્દના ભાવિનો આધાર હિન્દ અને ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓની પ્રગતિ ઉપર છે

મતાધિકાર પસંદ નથી? ગોળમેજી પરિષદે નીમેલી લોધીયન મતાધિકાર સમિતિના એક સભ્ય મીસ પેરી પિકાર્ડે લંડનમાં નવેમ્બરની આખરે ભાષણ આપતા જણાવ્યું કે હિંદમાં જાહેર રીતે કોઈ સ્ત્રી મતાધિકારનો વિરોધ નથી કરવાની, પરંતુ તેમાંની ઘણીને આ વિચાર પસંદ નથી તેથી જો તેમની સત્તા ચાલતી હોય તો આ મતાધિકાર જરૂર અટકાવે. અત્યારે તેમને મતાધિકાર મળ્યો છે તેમાંની ઘણી મત આપવા જતી નથી મદ્રાસમાં મતાધિકારવાળી કુલ સ્ત્રીઓના માત્ર ૧૮ ટકા સ્ત્રીઓ મત આપે છે હિન્દી સ્ત્રીઓમાં લગ્ન સામાન્ય છે અને તેથી આધેડવયની અપરિણીત સ્ત્રીઓ માત્ર શિક્ષિકા કે ડાક્તરના ધંધામાં રોકાય છે આ સ્ત્રીઓને તો ગમે તે રીતે મતાધિકાર મળવાનો જ છે

મ્યુનિસિપાલીટીમાં સ્ત્રીઓ: ઇગ્લાંડમાં હાલ થએલી મ્યુનિસિપલ ચુંટણીમાં ૧૫ સ્ત્રીઓ મેયરના પદે ચુંટાઈ છે સ્કોટલેન્ડમાં ગ્લાસગો શહેરે એ પહેલીજવાર પ્રોફેસરના પદે સ્ત્રીને મુકી છે. બેલજીયમમાં ૩૯ સ્ત્રીઓ ચુંટાઈ છે.

સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રીય હક્કો' સબંધમાં એક-મત મળનારા હેગ નેધરલેન્ડ કોન્ફરન્સને મંજુર કરવાનો પ્રસ્તાવ ધરાવતી સભાએ નિર્ણય કર્યો, આખી દુનિયાની સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા પ્રતિનિધિઓએ સંગઠિત થઈને સખ્ત પ્રચારકાર્ય આરંભ્યું છે. હેગ નેધરલેન્ડ કોન્ફરન્સમાં પરિણિત સ્ત્રી પોતાની પસંદગીમાં આવે તેમ પોતાના દેશના હક્કો સ્વીકારે કે પોતાના પતિના દેશના હક્કો સ્વીકારે તેવી વ્યવસ્થા નથી. આ સામે અસંતોષ દર્શાવતી અપીલ ઠરાવો અને વિરોધ ભાવના પ્રયાસોને કરવામાં આવી છે. પાર્લામેન્ટોમાં પણ આને લગતી સખ્ત ચળવળ ચલાવવામાં નહી રહ્યું છે.

મેડમ ડી પીકમીરીન' ફ્રાન્સમાં કમાન્ડર ઓફ ધી લીજીયન ડી ઓનરનું માન મેળવનારાં ત્રીજાં સ્ત્રી છે. લગભગ ૧૦૦૦ કામદારોવાળી પેઢીનાં તેઓ મુખી છે. દુનીયાના બધા દેશોની તેમણે મુલાકાત લીધી છે. કલા, ઉદ્યોગ અને ખોરાકની બાબતમાં તેઓ નિષ્ણાત તરીકે સ્વીકારાયાં છે.

કમનસીબ બાળા: ઇંગ્લાંડથી હિન્દ વિમાનમાં ઉડીને આવવાનો અખતરો કરતાં મેરી એન્ડ્રેસીની નામની ૧૯ વર્ષની બાળા મૈનપાટી અને તાહીરી વચ્ચે વિમાન તૂટી પડતાં માર્યાં ગયાં.

બર્લિનમાં સ્ત્રીઓનું પ્રદર્શન આવતા માર્ચની તા. ૧૯મીથી તા. ૨૩મી એપ્રિલ સુધી ભરનાર છે. તેમાં સ્ત્રીઓ માતા તરીકે, ગૃહિણી તરીકે, કામદાર તરીકે, શિક્ષિકાઓ તરીકે, નહેર સેવિકા તરીકે એમ જુદા જુદાં સ્વરૂપે બતાવતા વિભાગો રહેનાર છે. પોશાક, કપડાં, તંદુરસ્તી અને સૌન્દર્યને લગતા વિભાગો પણ રહેશે. પ્રદર્શન સમિતિમાં જર્મનીની દરેક સ્ત્રી સંસ્થાના પ્રતિનિધિઓ છે.

જર્મનીની પાર્લામેન્ટ (રીસ્ટાગ)ની ચૂંટણીમાં ૩૧ સ્ત્રીઓ ચૂંટાઈ છે. ગયા વર્ષમાં ૩૭ સ્ત્રીઓ હતી. નવી સભ્ય બહેનોમાં ડૉ. હેલેન વેબર, ડૉ. એલ્સા માત્સ, અને ફ્રૉ. સી. વીલીચ જેવી જાણીતી સ્ત્રીઓ છે.

નોર્વેમાં પ્રાથમિક શાળાઓની ખીલવણી કરવા માટે કુમારી ફ્રેડરિક રોપની ને ના રાજાએ ઓર્ડર ઓફ સેન્ટ ઓલાફ (પહેલા વર્ગનું) બહુમાન આપ્યું છે. અત્યાર પહેલાં ૭ સ્ત્રીઓને આ જાતનું બહુમાન મળ્યું છે.

નોબેલ ઇનામ; નોર્વેની નોબેલ કમીટીએ આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા સંસ્થાઓની શસ્ત્ર નિવારણ સમિતિને બદલામાં નોર્વેજીયન ડાલનર્ડ પારિતોષિક આપ્યું છે.

મીસીસ ફર્ગ્યુસનઃ ટેક્ષાસ (યુ. એસ. એ.) સ્ટેટના ગવર્નર નીમાયાં છે.

શ્રીવિદ્યાલય ચતુર્થ વર્ગ—

સને ૧૯૩૨ના નવેમ્બર માસથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી ચાલતા શ્રીવિદ્યાલયમાં ચતુર્થ વર્ગનો નવો વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે શ્રીવિદ્યાલયના તૃતીય વર્ગની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયાં હશે તે બહેનોને આ વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

આ નવા વર્ગનો સમય દર બુધવારે તથા શનિવારે બપોરે ૩થી ૫ (સ્ટે. ટા.) સુધીનો રાખ્યો છે. ચતુર્થ વર્ગના અભ્યાસક્રમમાં ગુજરાતી સાહિત્ય અને સામાન્યજ્ઞાન એ બેજ વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસ માટે આ વર્ષે નીચેનાં ત્રણ પુસ્તકો શ્રીવિદ્યાલયની પાઠ્યપુસ્તક સમિતિએ મંજુર કર્યાં છે:

(૧) કાકા કાલેલકરના લેખો, ભાગ ૧ લો
(૨) મહાસુદર્શન (કવિશ્રી ન્હાનાલાલ કૃત)
(૩) આપણી કવિતા સમૃદ્ધિ (શ્રી બળવંતરાય ક. ઠાકોર)

સામાન્યજ્ઞાનના વિષયને નીચેના ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યો છે:

(૧) સમાજશાસ્ત્ર; (૨) આરોગ્યશાસ્ત્ર; (૩) વૈદક.

શિવપુર બઝારમાં રાજકીય પરિષદ ભરવા માટે પ્રમુખ શ્રીમતી કાનનબાળા બેનરજી ગિરફતાર થયાં.

હાવરાના સાલકીયા પ્રાંતની રાજકીય પરિષદમાં ભાગ લેવા માટે શ્રીમતી સુકુમારી દેવી અને શ્રીમતી મહામાયા પાલને પાંચ રૂપીયા દંડની સજા થઇ.

ખુલનામાં બીન સત્તાવાર હસ્તપત્રો વહેંચવા માટે શ્રીમતી ઉષારાણી દત્ત અને શ્રીમતી વસન્તકુમારી ઘોષને ગિરફતાર કર્યા છે.

પંજાબઃ

લાહોરમા કાગ્રેસની આગેવાની હેઠળ શ્રીમતી સરદારરાણી હિરાસિંહને ૪ વર્ષનાં બાલક સાથે ગિરફતાર કરી છે. તેને ૪ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૨૫ દંડની સજા થઇ છે. તેના પતિ સરદાર હિરાસિંહ નભા રાજ્યના છે અને તેમની મિલ્કત સરકારે જપ્ત કરેલી છે. તેના પતિ, પુત્ર અને નોકરને પણ સજા થઇ છે.

મદ્રાસ

મદ્રાસમાં તા. ૭ મી ડીસેમ્બરને રોજ ટ્રીપ્લીકેન ખાતે વટહુકમના ખરડા સામે વિરોધ દર્શાવવા સભા મળી હતી તે સભાનાં પ્રમુખ જાણીતાં આયરીશ સન્નારી શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. પરંતુ પાછળથી ગેરસમજથી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવેલી હોવાનું જણાવી તેમને જવા દીધાં હતાં તે બાદ મદ્રાસના પોલીસ કમીશ્નરે તેમને એક માસ સુધી મદ્રાસ શહેરમાં આવવો નહિ કરવાનો હુકમ કર્યો હતો. બાદ, એક વર્ષ સુધી સારી ચાલચલગત માટે રૂ. ૧૦૦૦૦ નું બોંડ અને એટલીજ રકમની બે જામીનગિરિઓ તેમની પાસે કેમ લેવામાં ન આવે તેનું કારણ દેખાડવા માટે તેમના પર જામીન પર છુટી શકાય એવું વોરંટ કાઢવામાં આવ્યુ હતું. મીસીસ કઝીન્સે જામીન આપવાની ના પાડવાથી તેમને તા. ૫ મીએ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં. કોર્ટમાં પણ તેમણે જામીન પર સહી કરવાની ના પાડી એટલે તેમને એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે. [૨૯-૧૨-૩૨

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	:	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી	:	"	"
૩ સ્રોતસ્વિની	:	"	"
૪ શૈવલિની	:	મુલ્ય : ૧-૦-૦	પોસ્ટેજ. ૦-૨-૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩-૦-૦માં ઘેર બેઠાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

નોંધ

મંડળના બે સાચા હિતના સેવકો

ગઈ તા. ૨૭ ડિસેમ્બરને રોજ, શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળે, મંડળના બે સાચા હિતના સેવકો શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તથા શ્રી કેશવલાલભાઈને માનપત્ર આપીને, તેમણે મંડળની અને તેના દ્વારા ગુજરાતની મહિલાઓની જે અપ્રતિમ સેવા કરી છે તેનો અલ્પસ્વલ્પ બદલો વાળ્યો છે, એમ કહેવામાં લેશ પણ અતિશયોક્તિ અમે કરતા નથી. શ્રી ભવાનીદાસભાઈને તો મંડળના સ્થાપક તરીકે ઉચિત રીતે જણાવાય છે. શ્રી ભવાનીદાસભાઈની પ્રેરણાને પરિણામે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ અસ્તિત્વમાં આવ્યું અને આજ સુધીની મંડળની સાથ કારકિર્દીમાં પણ શ્રી. ભવાનીદાસભાઈનો મ્હોટો હિસ્સો છે. મંડળની એકેક પ્રવૃત્તિને, સજીવ અને ચેતનવંતી બનાવવામાં શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તથા શ્રી કેશવલાલભાઈએ સક્રિય હિસ્સો આપેલો છે અને તેમની એ બધી જ સેવા માત્ર નિઃસ્વાર્થ ભાવે, પોતાને જન્મ આપનાર વ્યક્તિની સેવા કરવાની પવિત્ર ભાવનાને પરિણામે જન્મ પામેલી હોય, એ નિર્વિવાદ કહેવાને યોગ્ય છે. શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તેમ જ શ્રી. કેશવલાલભાઈની સેવાઓને વખતો વખત, તેમને આપવામાં આવેલાં માનપત્રોમાં તેમ જ તેમના વિષે થયેલાં વ્યાખ્યાનોમાં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવેલી હોય, અમે તે સર્વેની અહીં પુનરુક્તિ ન કરતાં, એ સમારંભને લગતો વિસ્તૃત અહેવાલ તેમ જ પ્રમુખના સ્થાનેથી વિદ્વાન શ્રી. વિક્રમ... એ બન્ને બંધુઓની સેવાઓને વધાવી લીધેલ તેમ તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળે એ બે બાન્ધવોની કદર કરવામાં પોતાનું જ ગૌરવ વધાર્યું" છે અને આજ એ કારણીમાં અમારો સૂર પૂરીએ છીએ અને શ્રી ભવાનીદાસભાઈ તેમ જ શ્રી. કેશવલાલભાઈએ માનપત્રના જવાબમાં મંડળના ભાવિ કાર્યક્રમ વિષે કરેલી સૂચનાઓ અમલમાં મૂકવા મંડળ શક્તિમાન થાય એવી અભિલાષા રાખીએ. એ બન્ને ભાઈઓને હજી એ વધુ સેવા કરવાની તક મળે તે માટે પ્રભુ તેમને સુખદ આરોગ્ય, તેમ જ દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એવી પ્રાર્થના કરી તેમને બન્નેને અભિનંદન આપીએ છીએ.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો અને જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય

દિલ્હીમાં હાલમાં જ બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો ભંગ કરીને લગ્ન કરવા માટે હિન્દુ સભાના મંત્રી શ્રી ભાઈમલ સામે કામ મંડાયેલ હતો. તેમાં બચાવ-પક્ષ તરફથી જુબાની આપતાં શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યે એવો જવાબ કર્યો કે "લગ્ન, જો સંયોગ ન થયો હોય તો, અપૂર્ણ રહે છે." આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં સુધી પતિ-પત્નિ વચ્ચે શારીરિક સંબંધ થાય ન ત્યાં સુધી તેમની વચ્ચે થએલું લગ્ન અપૂર્ણ ગણાય. જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય જેવા સનાતન હિન્દુ ધર્મના અધિષ્ઠાતા તરફથી એ જાતના નીકળેલા શબ્દો ઉપર વજન આપવામાં ધાર્મિક પ્રતિબંધ કોઈ નડતો નથી ત્યારે એ પ્રશ્ન થાય છે કે એ સંયોગ વિનાનું લગ્ન અપૂર્ણ જ ગણાતું હોય તો પતિનો સંયોગ થતા વિના જ જે બાળા વિધવા બનેલી જાહેર છે, તેમનું લગ્ન અપૂર્ણ હોય, તેમને લગ્ન સંપૂર્ણ કરવાનો અધિકાર સનાતન ધર્મે આપેલ છે કે કેમ? હિન્દુસ્તાનમાં બાળવિધવાઓની સંખ્યા ઘણી મોટી છે તેમાં શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુની વ્યાખ્યા પ્રમાણે, અપૂર્ણ લગ્ન પછી વિધવા બનેલી

સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ ઘણી મોટી છે. ૧૯૨૧ની વસતી-ગણત્રીના આંકડા પ્રમાણે, હિન્દુસ્તાનમાં વિધવાઓની કુલ સંખ્યા ૭૯૮૩૧૬૮ની છે. તેમાં ૧થી ૨ વર્ષની અંદરની વિધવાઓ ૬૨૨; ૨થી ૩ વર્ષની અંદરની ૧૨૮૦; ૩ થી ૪ વર્ષની ૫૮૬૩; ૫થી ૧૦ વર્ષની ૧૦૨૨૨૯, ૧૦થી ૧૫ વર્ષની ૨૭૯૧૨૪, ૧૫થી ૨૦ વર્ષની ૪૨૭૮૯૮, ૨૦થી ૨૫ વર્ષની ૬૧૬૬૧૭ અને ૨૫થી ૪૦ વર્ષની ૧૨૦૨૭૨૮ છે. આમાં ૧થી ૧૫ વર્ષની વિધવાઓની કુલ સંખ્યા ૩૯૫૯૨૫ ની છે. આ સંખ્યા ૧૫ વર્ષની અંદરની વયની વિધવાઓની છે એ લક્ષમાં લેવાનું છે. ૧૫ વર્ષની અંદર સ્ત્રીઓ સાંસારિક સંબંધમાં ભાગ્યેજ આવે એટલે શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરૂની વ્યાખ્યા પ્રમાણે, આટલી સંખ્યાની વિધવાઓ તો 'અપૂર્ણ લગ્ન' વાળી જ હોય, એ સર્વને ફરી લગ્ન કરવાનો અધિકાર છે, એમ શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરૂ શંકરાચાર્યના કહેવા ઉપરથીજ સિદ્ધ થાય છે ફરજીઆત વૈધવ્ય હોવું ન જોઇએ, એવો આજે સામાન્ય મત છે છતાં એ વિચારને હમણાં બાજુએ મૂકીએ તો પણ, શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરૂ શંકરાચાર્યના કથન અનુસાર ઉપર જણાવેલી ૧૫ વર્ષની અંદરની ૪ લાખ જેટલી વિધવાઓને ફરજીઆત વૈધવ્ય પાળવાનું ધાર્મિક રીતે દબાણ કરવામાં આવે તે હવે ધર્મવિરૂદ્ધ ઠરે છે. શ્રીમદ્ જગદ્‌ગુરૂએ એવી વિધવાઓનાં લગ્ન અપૂર્ણ હોઇ, તેમને પરણવાનો અધિકાર છે, સંસાર સુખનો તેમને એટલો અધિકાર છે, એમ જાહેર કરવું જોઇએ આપણા ધર્મગુરૂઓ પણ જ્યાં ફાવતું હોય છે, ત્યાં ધર્મના સિદ્ધાંતોને આગળ ધરે છે, અને નહિતર ધર્મને નામે અનેક રીતના પ્રતિબંધો નાખી સમાજને આગળ વધતો અટકાવે છે. આ પરિસ્થિતિ વ્યવહારમાંથી નાબુદ થવી ઘટે છે. વિધવાઓના પુનર્લગ્નનો ઇન્કાર કરનારા ધર્મગુરૂઓ શાસ્ત્રના વચનો રજુ કરે છે અને એકવાર સપ્તપદી ઉચ્ચારાયા બાદ લગ્ન થઇ ગયું અને પછી એના પરિણામો ભોગવવાં જોઇએ, એવું જણાવે છે. પણ જ્યારે કોઇ કાયદાની ગુંચવણમાંથી છટકવા માટે બીજા ધર્મગુરૂઓ જગદ્‌ગુરૂ શંકરાચાર્ય ઉપર ગાદી છે તેવી વાણી કાઢે છે કે. "સંયોગ થયા વિના લગ્ન અપૂર્ણ ગણાય." લગ્નની એ વ્યાખ્યા સ્વીકાર્યા બાદ, સંસારસુખ ભોગવવા અશક્ત નિવડેલી વિધવાઓને પુનર્લગ્નનો અધિકાર હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે

ગુજરાતી બહેનો અને સ્ટવ

પ્રાયમસ સ્ટવના અકસ્માતોનો ભોગ ગુજરાતી બહેનો મોટા પ્રમાણમાં, અને તેમાં યે ખાસ કરીને મુંબાઇમાં જ, થાય છે. તે વિષે દર વખતે 'શ્રીજગત્'ના સમાચારોમાં નોંધ લેવાય છે અને આ નોંધમાં પણ એનો વારંવાર ઉલ્લેખ થયો છે; અને એ જોખમી સ્ટવની કાળજીભરી વપરાશ કરવાને લગતા સ્વતંત્ર લેખો પણ અમે આપી ચૂક્યા છીએ છતાં, હજી એવા અકસ્માતોનો ભોગ ગુજરાતી બહેનો બનતી જ જાય છે અને પરિણામે કોરોનર સાહેબ ગુજરાતીઓને ખૂની, લોહી પીનારા, બીજી બૈરી પરણવા માટે પોતાની બૈરીને મારી નાખનારા, એવા એવા વિશેષણો વાપરે છે એ વિશેષણો વાપરવાનું ઘણું અનુચિત હોવા છતા, ગુજરાતી બહેનો જ પ્રાયમસ સ્ટવના અકસ્માતોનો મોટા પ્રમાણમા ભોગ બને છે અને દર માસે પાંચ છ બહેનો સરેરાશ બળી મરે છે એ વસ્તુસ્થિતિ ગંભીર વિચારણા માગી લે છે. આ સંબંધમાં કોરોનર સાહેબે ગુજરાતીઓને અપીલ કરી છે તે તરફ અમે વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. પ્રાયમસ સ્ટવની વપરાશ ઘણી કાળજીથી કરવી, એ વાપરતી વખતે લુગડાંના છેડા બરોબર સંકોરી રાખવા, એની બેઠક ઉંચી રાખવી, વગેરે બાબતને લગતી કાળજી અમારી ગુજરાતી બહેનોએ રાખવી જ જોઇએ. એવી કાળજી ન રાખી શકાતી હોય તો બહેતર, છે કે એ સગવડભર્યાં સાધનનો ઉપયોગ કરવાનું તેમણે બંધ કરવું. એટલું તો ચોક્કસ છે કે ગુજરાતી બહેનોની ઘણી મોટી સંખ્યા આવી રીતે અકાળ અવસાન પામે છે તે અસહ્ય છે કોઇ પણ રીતે ગુજરાતી બહેનોના આવાં કરૂણ અવસાન અટકાવવા જ જોઇએ. અમે અમારી ગુજરાતી બહેનોને ઘણી આજીજીથી વિનવીશું કે તમે એ ઉપયોગી સાધનનો ઉપયોગ કરો તે પહેલાં, આવા અકસ્માતો બની શકે એવું એક પણ કારણ ન રાખો અને પછી જ એનો ઉપયોગ કરો નહિતર, એ ઉપયોગી સગવડને લાત મારીને ફગાવી દો અને ચોકાની અગવડ વેઠી લો.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM
THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

મજબુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય શું કહે છે!

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરના કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું મારી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિત્તળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ માફક આવ્યાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૨૨ કેનીંગ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા મુંબાઇ, મદ્રાસ રંગુન

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ (લખનૌ)નાં પ્રમુખ

શ્રી. લેડી વિદ્યાબ્હેન નીલકંઠ, બી. એ.

[illegible]
[illegible]
શ્રીયુત [illegible] આવતાં
તરફથી [illegible] ભેટ.

મહિલા પરિષદ અંક

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૨૯ મું] ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩ [અંક ૧૧

નવયુગની નારી

(વસંતતિલકા)

વીરાંગના યુગયુગનાં તિમિરો ઉડાડી;
જાણે ઉઠી વિરલ સિંહણ વિફરેલી,
ને જો ઘણી સમર ભોમ વિષે અગાડી,
દેતી અહા ! યુવકમંડળને જગાડી

ત્યાગી પ્રમાદ, તજી નીંદર હૈં યુગોની;
વીરાંગના ઉઠતી જો ! રણહાકલેથી,
ને મોખરે સતત દુશ્મન ઘાવ ઝીલી;
આયુષ્યનો વિરલ હોમ કરી. વિલાતી

આજે બની સહચરી પતિ સંગ ચઢી,
ઉત્સાહ ને અજબ ચેતન અર્પતીએ,
ને શાન્તિનું કવચ અંગ વિષે ધરીને;
કેવી અપૂર્વ મહિલા રણ–રાસ લેતી.

ધારી અસિ સુભગ સંયમ કેરી ભવ્ય;
છે ઢાલ–સત્ય તણી જે કદિ ના વિલાય.
સૌભાગ્ય કંકણ મહિ રણ નાદ ગાજે;
ને રાષ્ટ્રગીત રણકે મહિલા નૂપુરે.

ઔદાર્ય, સ્નેહ, સમભાવ ઉરે ભરીને,
વિસ્તારતી વિરલ સ્વાર્પણ ભાવનાને;
ને પોષતી જીવનમાં વીર ભાવનાઓ,
ઉઠી શતાબ્દિ પછી આર્ય વીરાંગનાઓ.

આજે તજી ઘુંઘટને ઉર ભીતિ છોડી;
ને જો ! તજ્યું મૃદુલ નામ સુકોમલાંગી,
પ્રેમાશ્રથી સતત સંસૃતિ યુદ્ધ ખેલી;
આજે બની યુવતી આ નવયુગ કેરી.

વીરાંગના ગૃહમહિં નહિ થાય કેદી,
ને તે હવે નહિ બને વ્યભિચારમૂર્તિ,
એ સ્નેહ લગ્ન રચી સંસૃતિ સુખ લેશે;
ને દેહ લગ્ન મહિં એ નહિ પ્રાણ અર્પે.

ગિજુભાઇ મોહનલાલ ત્રિવેદી

સમસ્ત દુનીયાની મહિલા પરિષદમાં ગુજરાતની મહિલાઓના પ્રથમ પ્રતિનિધિ તરીકે વિરાજી શકે એવાં ગુજરાતનાં સેવાભાવી, સંસ્કારી, અને સૌજન્યશીલ સન્નારી

લેડી વિદ્યાબહેન રમણભાઇ નીલકંઠનો

પરિચય કરાવનાર શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, બી. એ.

ગયા ડિસેમ્બર માસમાં લખનૌ ખાતે ભરાયલી અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખ તરીકે લેડી વિદ્યાબ્હેન રમણભાઇ નીલકંઠ બી એ ની પસંદગી થઇ હતી તે સર્વથા યોગ્ય હતું. તે માન જેટલું વ્યક્તિગત આનંદ આપનારૂં છે તેટલું જ સમસ્ત ગુજરાતી સ્ત્રી જનતા માટે મગરૂરી ઉપજાવનારૂં છે.

દેશભરની જ નહિ પણ જગતના સ્ત્રી સમાજની કોઇ પણ પરિષદમાં ગુજરાતના અથવા ગુજરાતી સ્ત્રી સમાજનાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રજા પાસે નામ પૂછવામાં આવે તો તેમાં પ્રથમ સ્થાન લેડી વિદ્યાબ્હેનને મળે એમ નિર્વિવાદ કહી શકાય, અને તે યોગ્યતા એમણે પોતે કેળવણીથી, સંસ્કારથી, સાર્વજનિક કાર્યથી અને સેવાભરી પ્રવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરી છે.

ગુજરાતમાં તેમ અન્ય પ્રાંતોમાં સ્વર્ગસ્થ સરદાર ભોળાનાથ સારાભાઇનું નામ પ્રખર સુધારક અને સંસ્કારી કુટુંબ તરીકે ખ્યાતિ પામેલું છે. એ કુટુંબના ગુણ અને સંસ્કાર લેડી વિદ્યાબ્હેનને ઓઘે ઉતરેલા છે સરદાર ભોળાનાથભાઇને બે પુત્રીઓ હતી તેમાંના સ્વર્ગસ્થ બાળાબ્હેનને પેટે લેડી વિદ્યાબ્હેનનો જન્મ સન ૧૮૭૬ ના જુન માસમાં થયો હતો. અને એમનાં માતુશ્રી બાળાબ્હેનને માટે એટલું કહેવું બસ થશે કે પોતે પિતાને ત્યાં શ્રીમનાઇ અને લાડકોડમાં ઉછર્યાં હતાં, પણ સાસરામાં ઓછી આવક અને થોડી મૂડી છતાં એવી કરકસરથી એમણે ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવ્યો હતો કે તેથી સૌ અચંબો પામતા અને શ્રીયુત રામમોહનરાયે એનો પડઘો પાડતાં વાજબી કહ્યું છે કે "સૌ બાળા બ્હેનનુ કુટુંબસુખ ધણાને ઇર્ષા ઉપજાવે તેવુ હતું"

આવા સંસ્કારી કુટુંબના બાળકોમાં કેળવણીનાં બીજ ન્હાનપણથી રોપાય જ, પણ તે વખતે સ્ત્રી કેળવણીનો ઝાઝો પ્રચાર નહોતો અને પોળ બહાર નિશાળે જવું એ મર્યાદાનો ભંગ કર્યાં જેવું અમર્યાદાભર્યું લેખાતું. તોપણ ખોટી લોકલજ્જાથી ન ડરતાં તે સમયે કન્યાશાળાઓ નવી સ્થપાઇ હતી, તેમાં દાખલ થઇ સ્ત્રી કેળવણી માટે નવો ચીલો પાડવામાં એ કુટુંબે આગેવાની લીધી હતી, અને તેમાં ખુશી થવા જેવું અને નોંધ કરવા જેવું એ છે કે રાયપુરમાં મગનભાઇ કન્યાશાળામાં લેડી વિદ્યાબ્હેને શિક્ષણ લીધેલું તે કન્યાશાળાના આજે કેટલાં વર્ષો થયાં તે ઓનરરી સેક્રેટરી છે. એટલું જ નહિ, પણ શહેરની બીજી બે મોટી કન્યાશાળાઓ રાબા રણછોડભાઇ કન્યાશાળા અને સૌ. દિવાળીબાઇ કન્યાશાળાનો વહિવટ એમના હસ્તક છે

આપણામાં સામાન્ય રીતે એવું મનાય છે કે કન્યા સાસરે જતાં તેનું શિક્ષણ સમાપ્ત થાય છે પણ જે કુટુંબ સાથે લેડી વિદ્યાબ્હેનનો લગ્નસંબંધ જોડાયો હતો તે પણ એટલું સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી હતું કે ત્યા

એમનો ઇંગ્રેજી અભ્યાસ વધારવા સારૂ સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા હતી; એટલે સુધી કે સર રમણભાઇ એમને કેટલાક વિષયો પોતે શિખવતા હતા. ઘરખટલો ચલાવવો અને તેની સાથે કૉલેજમાં ભણવું એ સહેલું કાર્ય નહોતું. પણ જેમનો નિશ્ચય જ હોય કે " મારે બી. એ. ની પદી પ્રાપ્ત કરવી " તો પછી તે વસ્તુ તેમને સુલભ થાય જ, અને લેડી વિદ્યાબ્હેનના કેસમાં એમજ બન્યું. સંસારભાર અને કૌટુંબિક જવાબદારીને લઇને તેઓ દર વર્ષે પરીક્ષામાં બેસી નહોતાં શકતાં; પણ અભ્યાસ પાછળ ચીવટથી વળગી રહીને છેવટે એમનાં બ્હેન શ્રીમતી શારદાબ્હેન સાથે એકજ વર્ષે સન ૧૯૦૧ માં એમણે બી એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

ગુજરાતમાં સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટ થનાર એ બે બ્હેનો પ્રથમ હતી, અને એ આનંદદાયક બનાવથી રાજી થઇને અમદાવાદના સુશિક્ષિત યુવકો તરફથી એ બે બ્હેનોને એ પ્રસંગે અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો થયો હતો અને જે શુભેચ્છાની લાગણી અને અભિલાષા તે સભામાં વ્યકત કરવામાં આવ્યાં હતાં તે, આપણે જોઇ શકીએ છીએ, એઓએ એમના આચારમાં અને જીવનમાં ઉતારીને પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યાં છે.

એમણે પોતાના કુટુંબમાં એમની પુત્રીઓને ઉંચી કેળવણી આપીને સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટોની એક સેના ઉભી કરી છે અને એમના દષ્ટાંતથી એવી મરસ અસર ઉત્પન્ન થઈ છે કે તે પછી મુંબાઇ યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રતિ વર્ષ સંખ્યાબંધ સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટો નિકળતી રહી છે, અને એનો યશ કોઇ એક વ્યક્તિને અપાય તો તે લેડી વિદ્યાબ્હેન અને શારદાબ્હેન એ બે બ્હેનોને ઘટે છે.

કેળવણી અને જ્ઞાનનાં મિષ્ટ ફળ પોતે અનુભવ્યાં હોય તેનો લાભ અન્ય બ્હેનોને આપવા તેઓ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેરાય, તેમાંય એ કુટુંબ તો સુધારાનો દાવો કરનારૂં, એટલે એમની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી કેળવણી અને સમાજસુધારા સાથે ગુંથાયલી નજરે પડશે

શહેરની કન્યાશાળાઓ સાથેના એમના સંબંધનો ઉપર ઉલ્લેખ કરેલો છે. ભોળાનાથ સારાભાઇ લિટરરી ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફૉર વિમેન અને લેડીઝ કલબના સેક્રેટરી (હાલમાં પ્રમુખ) ઘણાં વર્ષોથી લેડી વિદ્યાબ્હેન છે. જીવકોર વનિતા વિશ્રામના તેઓ એક મુખ્ય સહાયકર્તા છે, અમદાવાદ મહિલા મંડળના મુખ્ય સંચાલક છે; વિમેન્સ કૌન્સિલ અને વિક્ટોરિયા જ્યુબિલિ હૉસ્પીટલના સેક્રેટરી છે; ગુજરાતી સ્ત્રી કેળવણી મંડળના ઉપ-પ્રમુખ છે, ગુજરાત સંસાર સુધારા સમાજના પ્રમુખ છે, મહીપતરામ રૂપરામ અનાથ આશ્રમના સેક્રેટરી; અમદાવાદ ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનના ઉપ-પ્રમુખ અને હાલમાં નવા સ્થપાયલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સમિતિના તેઓ પ્રમુખ છે.

આ સિવાય ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના ઑન. સેક્રેટરી છે; અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલેટીના ઉપ-પ્રમુખ હોવાનું માન ધરાવે છે; એટલુંજ નહિ પણ અમદાવાદ સ્કુલ બોર્ડના તેઓ ચેરમેન છે અને બીજી કેટલીય સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, કેળવણી, સમાજ સુધારા અને દેશોદ્ધારની છે, તેમાં એમનો સંબંધ સીધો કે આડકતરો એક મદદ કે અગ્રેસર કાર્યકર્તા તરીકે જોવામાં આવશે.

આ સઘળાં કામકાજની પાછળ એમને પુષ્કળ સમય આપવો પડે છે અને જેઓ એમના નિકટ પરિચયમાં છે તેઓ ખાત્રી પૂર્વક કહી શકશે કે સવારથી સાંજ સુધી તેઓ આ સંસ્થાઓના કામકાજમાં રોકાયલ

રહે છે અને તે એટલે સુધી કે બપોરે એક કલાક પુરો તેમને વિશ્રાંતિ માટે મળતો નથી.

એમની આ જાહેર સેવાની કદર બુઝીને નામદાર સરકાર તરફથી સને ૧૯૧૯ માં એમને એમ. બી ઇનું માન મળ્યું હતું અને પોતામાંના એક આગેવાન કાર્યકર્તાની આ રીતે યોગ્ય કદર થયલી જોઈને અમદાવાદની લેડીઝ ક્લબે એમનું જાહેર મેળાવડો કરીને સન્માન કર્યું હતું. તે પછી સન ૧૯૨૬ માં કૈસરે હિન્દનો ચંદ્રક સરકાર તરફથી ફરી મળતાં અમદાવાદના શહેરીઓએ પ્રેમાભાઇ હોલમાં મિટિંગ ભરી એમને માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું, અને જુદી જુદી કોમના વક્તાઓએ તે પ્રસંગે એમની અને સર રમણભાઇના અપ્રતિમ સેવાકાર્યની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી.

આમ સરકાર અને પ્રજા ઉભયની પ્રીતિ અને માન મેળવવા એઓ ભાગ્યશાળી થયલાં છે; પરન્તુ સન ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહની લડતમાં વીરમગામમાં સ્થાનિક અમલદારોએ સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કર્યાનું સાંભળીને એમના જીવને ભારે ઉદ્વેગ થયો હતો, અને હિંદી સરકારનું તે પ્રતિ ધ્યાન ખેંચવા એમણે તુરત બનાવનો વિરોધ પ્રદર્શિત કર્યો હતો અને સરકાર નિયુક્ત પદોથી રાજીનામું આપ્યું હતું અને તેની ધારી અસર થઇ હતી એમ મારૂં માનવું છે, કેમકે ત્યારબાદ એવું હવાનિયતભર્યું વર્તન ફરી ચલાવવા સ્થાનિક અમલદારોએ હિંમત ધરી નહોતી

તેઓ ચુસ્ત રીતે કાયદેસરની લડતને માનનારા છે; પરન્તુ જ્યાં સ્વમાનનો, દેશની ઇજ્જતનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે સરકાર કે પ્રજા પક્ષે ન્યાય અને સત્ય હોય તેની હિમાયત કરનારાઓમાંનાં તેઓ એક છે, એમ લાંબા અનુભવ પરથી હું કહી શકું

'હમણાંજ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે એમનું જાણીતા ચુસ્ત વૈષ્ણવ સેવક, શાસ્ત્રી વસતરામને મળવાનું થતાં એ મુલાકાત પરત્વે 'શુદ્ધાદ્વૈત અને ભક્તિ માર્તંડ'ના શ્રાવણ–ભાદરવાના અંકમાં તા ૪થી ઓક્ટોબરના પત્રમાં શાસ્ત્રીજી લખે છે, "મહા ગુજરાતના સામાજિક જીવનને ઉન્નત બનાવવા માટે પોતાની જીંદગી અર્પણ કરનારા બે બ્હેનોની (લેડી વિદ્યાબ્હેન અને શ્રીમતી શારદાબ્હેનની) ચાલુ કાર્યમાં જે ધગશ જોઇ, તેથી લાગે છે કે હરિજનોને થતો અન્યાય ચાલુ રાખતાં ગુજરાત તો હવે અચકાશેજ."

આ અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કાર્ય એમને કાંઇ નવું નથી આજે વર્ષો થયાં તેઓ અત્યજ શાળા ચલાવતાં આવે છે, વળી એમના હસ્તકની સંસ્થાઓમાં અત્યજોને નોકર તરીકે રાખેલા છે, પણ લેડી વિદ્યાબ્હેનને બપોરના નવરાશના સમયે 'અત્યજોના બાળકોને પોતાની આસપાસ બેસાડી જાતે ભણાવતા જુએ તો એ દૃશ્ય ઘણાને તાજુબ કરશે

શિક્ષણ પ્રતિ એમને નૈસર્ગિક અનુરાગ છે. અને બાળકોને શિક્ષણ આપવામાં એમનો એક આશય બાલમાનસ સમજવાનો અને તેમાં ઉંડા ઉતરવાનો રહેલો છે. તે કારણે તેઓ લાલશંકર મહિલા પાઠશાળામાં સમાજ શાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રના વિષયો નિયમિત રીતે અત્યાર સુધી શિખવતાં હતાં

કોઇને કદાચ એમ લાગે કે આટલી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયલા રહેવાથી કુટુંબ પ્રતિ તેઓ પુરતું લક્ષ આપી શકતાં નહિ હોય, પણ એમના સ્નેહીઓ અને મિત્રો કહી શકશે કે એમના જેટલું કુટુંબવાત્સલ્ય બહુ થોડાં કુટુંબોમાં જણાશે.

અમદાવાદમાં સમાજ સેવામંડળ પરિષદ પ્રથમ વાર ભરાનારી હતી, એની સઘળી

તેયારી એમણે ઉપાડી લીધી હતી. સ્વાગત સમિતિના તેઓ અધ્યક્ષ હતાં. તે બેઠક મળે તે આગમચ શ્રીમતી સરોજિની બ્હેનના પુત્રીના ગંભીર મંદવાડના સમાચાર જાણતાં તેઓ બીજી બધી વસ્તુઓનો વિચાર કોરાણે રાખી, તુરત મુંબાઇ દોડી ગયાં હતાં. તેઓ સારી રીતે જાણતા હતાં કે પરિષદમા એમની ગેરહાજરી નભી જશે, પણ એમનું માતૃ-હૃદય એમને મુંબાઇ ખેંચી ગયું એક વડિલ તરીકે એમનું તે પ્રથમ કર્ત્તવ્ય હતુ.

આવા કુટુંબ વાત્સલ્ય, કુટુંબ પ્રેમ અને માંદગીમાં મમતાભરી સુશ્રુષાના અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય; પણ તે અહિ અ-સ્થાને છે

છતાં એમના દામ્પત્ય જીવન અને ગૃહ-જીવનના સંબધમાં એમના લગ્ન દિવસનો પચીસમો સૌભાગ્ય ઉત્સવ ઉજવાયો હતો તે પ્રસંગે એ કુટુંબના ગાઢ પરિચયમાં આવેલા એક સ્નેહી પ્રિન્સિપાલ આનન્દશંકર 'વસન્ત' માં જે નોંધ લખી હતી, તે અહિં ઉતારવી યોગ્ય થઇ પડશે —

" બંને દમ્પતી સર્વ વાતે સુખી છેઃ એક હૃદય સાથે, બંનેએ ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી પ્રાપ્ત કરી છે, અને એ કેળવણીને શોભા આપે એવો ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમ તેઓ ચલાવે છે રા રમણભાઇએ સાક્ષરતા ઉપ-રાંત લોક-સેવાના જીવનથી રાજદરબારમાં માન અને પ્રતિષ્ઠા મેળવ્યા છે. સૌ. વિદ્યા, ગંભીર વિદ્વાનો આનન્દ લેવા ઉપરાંત, છોકરાં ઉછેરવાં અને એમને સારી કેળવણી આપવી એ ગૃહિણીનો પ્રથમ અને પરમધર્મ બહુ સારી રીતે બજાવે છે, અને ગુજરાતમાં સ્ત્રી કેળવણીની ઉત્તમ ભાવના પોતાના દૃષ્ટાન્તથી લોક આગળ સતત ઉપસ્થિત કરે છે. "*

તે આગમચ સન ૧૯૧૪ માં " રાઇનો પર્વત " નામનું એક અમોલુ ગુજરાતી નાટક રમણભાઇએ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતુ તે એ ધન્ય દંપત્ય જીવનના સુખદસ્મરણમાં લેડી વિદ્યાબ્હેનને અર્પણ કરીને તેમના મનોભાવ નીચેની પંક્તિઓમાં વ્યક્ત કર્યા હતા·

(હરિગીત)

"જે પુષ્પના દલ ખોલિને રજ સ્થૂલને રસમય કરે,
અધિકારિ તે મધુમક્ષિમ એ મધુતણી પ્હેલી કરે;
તુજ સ્પર્શથી મુજ ચક્ષુને કંઇ સ્વપ્નસમ જે વાધિયું,
જીવનસખી ! તે તુજ વિના રે ! જાય કોને અર્પિયું ?"

તાત્પર્ય કે એમનુ પ્રથમ અને અગત્યનુ કર્તવ્ય ગૃહ અને કુટુંબ પ્રત્યેનું એમા એઓ પૂરેપૂરા યશસ્વી અને કૃતેહમંદ નિવડયા છે, એમ આપણે ઉપરના ઉતારાઓ પરથી જોઈ શકીએ છીએ; અને તેમાં રાચ્યા રહેતા છતાં તેઓ સંખ્યાબંધ અને અનેક પ્રકારનાં સાર્વજનિક કાર્યો, જે એમના હસ્તક છે, તેને બરોબર અને સફળતાથી કેવી રીતે પહોંચી વળે છે, તેનું રહસ્ય આપણે શોધવું જોઇએ; અને તેની કુંચી એમની કાર્ય પદ્ધતિમાં જોવામાં આવે છે.

રમણભાઇની પેઠે લેડી વિદ્યાબ્હેન જાહેર વ્યવસાયોમાં પુષ્કળ રોકાયલાં રહે છે અને તેમને કરવાનુ કામ પણ બહોળું હોય છે; પણ એમનો એક મોટો ગુણ એ છે કે તેઓ કામને કદી ચઢી જવા દેતાં નથી. જે કોઇ સંસ્થા કે જાહેર પ્રવૃત્તિનું કાર્ય આવે કે તેનો નિકાલ તેઓ તુરત કરી નાખે છે, એટલે કે કામનો ઉકેલ (despatch) બહુ ઝડપથી હોય છે. તેમાં એમનો બહોળો અનુભવ, જ્ઞાન, વાચન અને વ્યવહારુ બુદ્ધિ બહુ મદદગાર થઇ પડે છે.

તેમની પાસે સહી થવા માટે કે વાંચવા માટે કાગળો ગયા હોય, પ્રુફ વાંચવાના પડયા હોય, કોઈ પત્રનો ખરડો તપાસવાનો હોય પણ તે સઘળું વગર વિલંબે ચોવીસ કલાકમાં પાછું મળી જવાનુ જ.

* વસન્ત, વર્ષ ૧૩, અંક ૩ જો, પૃ ૧૩૮

જેટલો કામનો ઉકેલ ઝડપી છે તેટલું સઘળું કામ નિયમિત રીતે કરવામાં આવે છે; તેમાં પ્રમાદ માલુમ પડતો નથી. અનેક સંયોગોએ અને જુદે જુદે સમયે મિટિંગોમાં હાજરી આપવાની હોય, કોઇ ને કોઈ મળવા આવ્યું હોય; એ સઘળો કાર્યક્રમ ઘણો સમય લે; તો પણ નિયમિતપણે તે સઘળું આરોપી લેવાથી કામનો બોજો વધી જતો નથી તેમ તેઓ છૂટા રહી શકે છે

અગાડી જણાવ્યું તેમ જે કામ કરવાનાં હોય છે તે સહજ સામાન્ય કોટીનાં નથી હોતાં. કોઇક વખત કોઇ સભાનું પ્રમુખપદ લેવાનું હોય, તો કોઇક વાર એકાદ પુસ્તકનું પુરોવચન લખી આપવાનું સ્વીકાર્યું હોય, કોઇ સભામાં એકાદ અગત્યનો ઠરાવ રજુ કરવાનો હોય તો કોઇ સમયે એકાદ પરિષદના પ્રમુખની જવાબદારી ઉપાડી લેવાની હોય, વખતે પ્રચારકામ કરવાનું હોય, તો પ્રસંગ આવે નાણાં ઉઘરાવવાનું હોય; આમ કોઇને કોઇ કાર્ય હાથ પર હોય ને હોય

પણ તેઓ એટલા જ્ઞાનસપન્ન, કાર્યકુશળ અને ઝીણી નજર અને બહોળા અનુભવવાળાં છે કે એ સઘળુ-કાર્ય શાન્તિથી આટોપી શકે છે. એમના વિચાર એટલા પાકટ અને ઠરેલા થયા છે, એમના જ્ઞાનનો પાયો જેમ બહોળો તેમ મજબુત અને ઉંડો નંખાયલો છે કે જે વિષયનું નિરુપણ કે વિવેચન કરવાનું તેમને પ્રાપ્ત થાય છે, તેને તેઓ પુરતો ન્યાય આપી શકે છે એટલુ જ નહિ પણ તેમના તે લેખોમાં નવીન અને વિશિષ્ટ તત્ત્વો રહેલાં હોય છે.

ઉદાહરણ તરીકે પાટણમાં મળેલી પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે આપેલું એમનું ભાષણ જુઓ. અથવા સમાજ સેવા મંડળના સ્વાગત કમિટીના અધ્યક્ષ તરીકે લખેલું વ્યાખ્યાન વાંચો અથવા તો સોસાઈટી તરફથી આપેલું "વાર્ષિક વ્યાખ્યાન "ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ " એ વિચારો આ સઘળા લેખો એમણે ટુંક મુદતમાં, પૂર્વ તૈયારી વિના, એક બેઠકે લખી કાઢેલાં જમે તે વિષય પર તેઓ પોતાના વિચાર સ્પષ્ટતાથી પણ અસરકારક રીતે રજુ કરી શકે છે, એમનો વિચાર પ્રવાહ અસ્ખલિત કુદરતી ઝરાની પેઠે વહ્યે જાય છે, એટલું સ્વામિત્વતે એમણે એમની કલમ પર મેળવેલું છે. બિનજરૂરી અથવા ટાયલારૂપ એમના લેખોમાંથી થોડું નિકળશે. જે કાંઇ મળી આવશે તે અનુભવજન્ય, સ્વાભાવિક અને વિચાર-પ્રચુર જણાશે.

આમ જે તે વિષયમાં એમની હમેશાં તૈયારી Preparedness હોય છે

આ સૌ કરતાં મહત્વનો ગુણ એમનામાં સમભાવપણાનો અને સૌજન્યનો છે એમની પાસે સલાહ અને સૂચના માટે જનારને, એમનો સહકાર અને સહાયતા શોધનારને, એઓ સદા સાથ આપવાને ઉત્સુકને તત્પર માલુમ પડશે અનાથ અને દુઃખીને બનતી સહાયતા આપીને, જરૂરી સવડ કરી આપીને તેઓ આશ્વાસન આપે છે અને બને તેટલો તેનો હ્રદયભાર હળવો કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ સહાયતા જેવી તેવી નથી. એ દયાગુણ અને સાલસાઇને લઇને રમણભાઇની પેઠે વિદ્યાબ્હેનની પાસે હરહમેશ કોઇને કોઇ દિલાસા માટે કે મદદ માટે, બેઠેલુ જેવામાં આવે છે, અને જ્યારે તે પાછો ફરે છે ત્યારે તેમને તે આશીષ આપતો જાય છે.

વસ્તુત રમણભાઇમાં જે ગુણો હતા, તે લેડી વિદ્યાબ્હેનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે; અને જે સાર્વજનિક કાર્યો તેઓ ચલાવતા હતા તે સઘળો ભાર લેડી વિદ્યાબ્હેને સારી રીતે ઉપાડી લઇને, કોઇ સ્થળે ઉણપ આવવા

દીધી નથી; બલ્કે કેટલેક સ્થળે વધુ સમયના કારણે વધુ જાગ્રતિ આણેલી છે

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાંત લખવાનો શિરસ્તો આપણે ત્યાં નથી એ ખેદની વાત છે; નહિ તો રમણભાઇ અને વિદ્યાબ્હેન ઉભયના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક ઘણું જાણવાનું અને નવું પ્રાપ્ત કરવાનું મળી આવે એમ મારૂં માનવું છે

" અમારાં જીવનની યાદગીરીઓ " એ પુસ્તક રચીને મીસીસ રમાબાઇ રાનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉજ્જવળ ચરિત્ર ગ્રંથનો ઉમેરો કર્યો છે. એ ધોરણે લેડી વિદ્યાબ્હેન એમના ગૃહસ્થસારનો ચિત્તાર રજુ કરે તો એ લખાણ જરૂર જેમ રસિક તેમ આકર્ષક થઇ પડે.

સર રમણભાઇની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ જણાવ્યું હતું કે લેડી વિદ્યાબ્હેનને એમના કોલેજના અભ્યાસમાં ગણિતનું શિક્ષણ આપવા સારૂ સર રમણભાઇ, અગાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ શારદા બ્હેને એમના " આત્મ વૃત્તાંત " માં એક પ્રસંગે કહ્યું છે કે સર રમણભાઇ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આ બધી હકીકતનું મૂલ્ય છે અને તેનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણભૂત વૃત્તાંત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રોત્સાહક નિવડે, એમ ધારવું ખોટું નથી.

લોર્ડ પાસફિલ્ડ (પૂર્વના મીસ્તર સિડની વેબ) ઇંગ્લાંડના કામદાર પક્ષના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબે (તેઓ પોતાને લેડી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship–મારી તૈયારી–એ નામનું એક આત્મચરિત્રનું પુસ્તક રચ્યું છે, તેમાં પોતે ક્યાં ક્યાં અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ સાથે રહીને કાર્ય કર્યું, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો; તેનું વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે.

આપણે અહિં લેડી વિદ્યાબ્હેને રમણભાઇની સાથે ઘણા ક્ષેત્રોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થના સઘળાં કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંકલિત થાય તો તેનું વાચન ઘણું ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે

ઇંગ્લાંડમાં આ જાતનું ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેડી ઓક્સફર્ડ એન્ડ એક્સવીથનાં સ્મરણો તેનો તાજો દાખલો છે માર્ગરેટ ટેનેટ (પાછળથી લેડી ઓક્સફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સવીથ સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી લગ્નથી જોડાયાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજેવો છે.

આપણે અહિં વ્યક્તિગત વા સામુદાયિક વા સાંસારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ ક્વચિત પ્રાપ્ત થાય છે. ચરિત્ર ગ્રંથો લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોની આવશ્યકતા વિષે હું નથી માનતો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેડી વિદ્યાબ્હેન એમનો અનુભવ–એમનાં સ્મરણો કાગળ પર મૂકે તો ભાવિ પ્રજાને તે એક કિમતી વારસારૂપ થાય, એ નિઃસંદેહ છે

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આદ્ય સ્થાપક છે અને સ્ત્રી નેતા તરીકે એમનું નામ અગ્રસ્થાને છે. અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેડી વિદ્યાબ્હેન યુગ એવું નામ આપે તો હું નવાઇ પામું નહિ.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ, લખનૌ

પરિષદમાં ભાગ લેનાર પ્રતિનિધિઓ, પ્રેક્ષકો અને કારોબારી સમિતિના સભ્યો

દીધી નથી, અલ્કે કેટલેક સ્થળે વધુ સમયના કારણે વધુ જાગ્રતિ આણેલી છે

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાંત લખવાનો શિરસ્તો આપણે ત્યાં નથી એ, ખેદની વાત છે; નહિ તો રમણભાઇ અને વિદ્યાબ્હેન ઉભયના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક ઘણુ જાણવાનુ અને નવુ પ્રાપ્ત કરવાનુ મળી આવે એમ મારૂ માનવું છે

" અમારાં જીવનની યાદગીરીઓ " એ પુસ્તક રચીને મીસીસ રમાબાઇ રાનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉજ્જવળ ચરિત્ર ગ્રંથનો ઉમેરો કર્યો છે. એ ધોરણે લેડી વિદ્યાબ્હેન એમના ગૃહસંસારનો ચિતાર રજુ કરે તો એ લખાણ જરૂર જેમ રસિક તેમ આકર્ષક થઇ પડે.

સર રમણભાઇની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ જણાવ્યું હતું કે લેડી વિદ્યાબ્હેનને એમના કોલેજના અભ્યાસમાં ગણિતનું શિક્ષણ આપવા સારૂ સર રમણભાઇ, અગાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ શારદા બ્હેને એમના " આત્મ વૃત્તાંત " માં એક પ્રસંગે કહ્યું છે કે સર રમણભાઇ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આ બધી હકીકતનુ મૂલ્ય છે અને તેનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણભૂત વૃત્તાંત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રોત્સાહક નિવડે, એમ ધારવું ખોટુ નથી.

લોર્ડ પાસફિલ્ડ (પૂર્વના મીસ્તર સિડની વેબ) ઇંગ્લાંડના કામદાર પક્ષના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબે (તેઓ પોતાને લેડી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship–મારી તૈયારી–એ નામનું એક આત્મચરિત્રનું પુસ્તક રચ્યું છે, તેમાં પોતે ક્યાં ક્યાં અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ સાથે રહીને કાર્ય કર્યું, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો, તેનું વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે

આપણે અહિં લેડી વિદ્યાબ્હેને રમણભાઇની સાથે ઘણા ક્ષેત્રોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલુ જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થનાં સઘળાં કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંકલિત થાય તો તેનુ વાચન ઘણું ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે

ઇંગ્લાંડમાં આ જાતનું ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેડી ઓક્સફર્ડ એન્ડ એક્સવીથનાં સ્મરણો વેતો તાજો દાખલો છે માગરેટ ટેનેટ (પાછળથી લેડી ઓક્સફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સવીથ સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી લગ્નથી જોડાયાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજેવો છે.

આપણે અહિ વ્યક્તિગત વા સામુદાયિક વા સાંસારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ ક્વચિત પ્રાપ્ત થાય છે. ચરિત્ર ગ્રંથો લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોની આવશ્યકતા વિષે હુ નથી માનતો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેડી વિદ્યાબ્હેન એમનો અનુભવ–એમનાં સ્મરણો કાગળ પર મૂકે તો ભાવિ પ્રજાને–તે એક કિંમતી વારસારૂપ થાય, એ નિઃસંદેહ છે.

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આદ્ય સ્થાપક છે અને સ્ત્રી નેતા તરીકે એમનુ નામ અગ્રસ્થાને છે અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેડી વિદ્યાબ્હેન યુગ એવું નામ આપે તો હું નવાઇ પામું નહિ.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ, લખનૌ.

પરિષદમાં ભાગ લેનાર પ્રતિનિધિઓ, પ્રેક્ષકો અને કારોબારી સમિતિના સભ્યો.

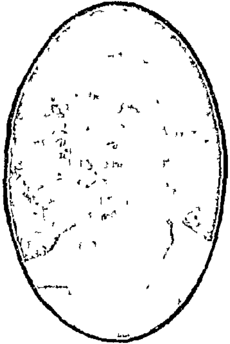

શ્રી. માર્ગરેટ કઝીન્સ
અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના
જનેતા

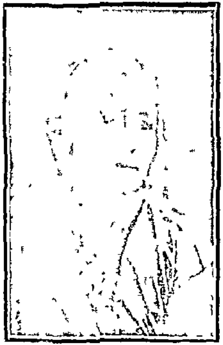

શ્રી. કપિલા ખાંડવાળા, એમ. એ.
મીશીગન (અમેરિકા) યુનીવર્સીટીની
એમ. એ. ની પદવી મેળવનાર બ્હેન.

આવાં આવાં અગણિત સ્મરણોમાંથી માત્ર થોડાંજ અત્રે આપ્યાં છે

થોડા વખત પર "મોડર્નરીવ્યુ"વાળા બાબુ રામાનંદ ચેટરજી એમને ત્યાં ઉતર્યાં હતા અને ટૂંક વખત રોકાયા હતા તેમણે એમને માટે અભિપ્રાય આપ્યો કે She is one of the best and noblest woman I have come across એ અભિપ્રાય શબ્દશ સાચો છે એમ એમની જોડે રહેજ પણ સંસર્ગમાં આવેલી દરેક વ્યકિતને લાગશે

એવાં સેવાભાવી અને આદર્શ વિદ્યાગવરી લાંબુ આયુષ્ય ભોગવો ને સમાજની વધારે સેવા કરતાં રહો ।

મેઘાને હડધુત : સોલોમનને "આવો શાબ"

'તમારૂં નામ શું ?'

'સોલોમન'

'આવો, બેસો શાબ. ક્યાં જવું છે ?'

સોલોમન શાબ કઇ નાતના, કઇ જાતના એ કોને પુછવું છે ?

સોલોમન શાબ છે એટલામાં આવી ગયું

× × ×

'તમારૂં નામ શું ?'

'મેઘો'

'કેવો છો ?'

'મેઘવાળ'

'આઘો ખસ, આઘો'

'બાપરે ! ભાળી માર્યો આ દેડાએ તો વટલાવી માર્યો'

× × ×

સોલોમન મેઘા મેઘવાળનો ભાઇનો દિકરો છે હિંદુ મટી ખ્રીસ્તી બની ગયો છે

મેઘાને હડધુત.

સોલોમનને "આવો શાબ"

બ્રાહ્મણ થઇને દારૂ પીએ તોયે તેને અડકાય
વૈષ્ણવ હોય ને માંસ ખાય તોયે તેને અડકાય,
જુઠું બોલી વેપારમાં લૂંટે તોયે તેને અડકાય,
ન્યાયાધીશ થઇને લાંચ ખાય તોયે તેને અડકાય,
પતી પતીમાં ક્રોધ કરે તોયે તેને અડકાય,
ધર્મને નામે દોષ વધારે તોયે તેને અડકાય,
સાધુ છતાં ભ્રષ્ટ હોય તોયે તેને અડકાય,
માછલાં ખાઇ પેટ ભરે તોયે તેને અડકાય,
ગરીબનાં ગળાં કાપી પૈસા ખાય તોયે તેને અડકાય,
પરધર્મીને, પાખંડીને અડકાય,
અંત્યજને અડે તેને પણ અડકાય.
આ બધાંને અડકાય ને ન ન્હવાય,
માત્ર એક અંત્યજને ના અડકાય !

કોઇ જાણો છો !

ગામ આખું સાફ કરનારાઓ શું ખાય છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને રહેવાને કેટલી થોડી જગા છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને ભણવા ગણવાને નિશાળ નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને પીવાને ચોખ્ખાં પાણી નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેની પાસે આવતી કાલનું ખાવાનું નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેઓ આપણાથી ડરે છે ને દૂર ભાગે છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને બ્હેરસમાજનું એક પણ સુખનું સાધન નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને બધા ગાળો દે છે ને નિંદે છે તે કોઇ જાણો છો ?

તેને પીઠાવાળા દારૂ પાય છે વેપારીઓ બમણે ભાવે માલ વેચે છે,

વ્યાજ ખાનારા વ્યાજમાંથી છુટવા દેતા નથી તે કોઇ જાણો છો ?

તેને આપણે પગથી પણ નીચે રાખીએ છીએ તે કોઇ જાણો છો ?

શારદાપૂજન

(ગરબો)

સોહે દિવ્ય મન્દિર આ શારદાનું,
સખિ વધામણે સિધાવીએ—
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

હૈઠાને હેત માત શારદા પ્રણામીએ,
પ્રેમથી પ્રણામીએ, ને આશીષો પામીએ
વિદ્યામન્દિરે ચિર દુઃખ વામીએ સખિ !
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

(સાખી)

ફૂલવાડીથી ફોરતા, મધુમધુરા રસફૂલ,
મ્હોરે વિદ્યાવાડીએ, ફૂલડાં શા જનકુળ,
સૌમ્યમૂર્તિ એ શારદાની, હૃદયદીપે દીપાવીએ,
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

મન્દિર પુણ્યશીલ આ પ્રિય શારદાનુ;
એથીય પુણ્યવતી 'મૂરત' માની માનુ !
ભક્તિભીના ભાવે ઇષ્ટ મૂર્તિ આરાધીએ સખિ !
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

(સાખી)

જ્ઞાનદીપકની જ્યોત જે, એ જ કુમારી શારદા,
એના વરદાને, જનો બને માનવતા સદા,
સખિ ! આતમની કુંજમાં એ મૂર્તિ પધરાવીએ,
કુંકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહે—

'પીયૂષ'

હૃદયની ભૂખ

(પ્રેમ અને દર્દની એક કથા)

લેખક. શ્રી 'અતૃપ્ત'

ગામની વચ્ચે સરોવરની પાળ પર એક પત્થર ઉપર અઢાર ઓગણીસ વર્ષનો એક જુવાન હમેશાં આવીને બેસે છે. કોઇના આવવાની રાહ જોતો હોય એમ એ મીટ મંડે છે. થોડીકવાર પછી એની સ્થિર આંખો પલકારા મારે છે, અને મુખ ઉપર સ્મિત દ્દષ્ટિગોચર થાય છે. બસ પછી થોડીક ક્ષણ પછી તો એ માત્ર જમીન તરફજ જુએ છે, આંખો પાછી સ્થિર થાય છે, મોં પર સ્મિત દેખાતુ નથી જાણે એના પ્રભુ અંતર્ધાન થયા! નિસાસો નાખી એ ઉઠે છે ને નીચી નજરે ચાલવા માંડે છે જે દ્રશ્યથી તેના મુખ ઉપર સ્મિત જણાયુ હતું તે દ્રશ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે કલ્પના કરે છે, પણ એ કેમે કર્યું તેને પ્રત્યક્ષ થતું નથી અને તેથી તે હમેશાં ઉદાસ દેખાય છે.

આ ગામમાં તેનું કોઇ સગું ન હતુ. એક ઠેકાણે તે ચાર પાંચ કલાક માટે નોકરી કરતો હતો અને એક નાનકડી ઓરડીમાં પડી રહેતો ઓફીસનો ઉમરો ચડતાં સુધી એની આંખો એવીને એવી જ સ્થિર અને ચહેરો એવોને એવોજ ગંભીર રહે છે. ઓફીસનાં કામ કરતી વખતે તે તેના મિત્રો સાથે આનંદથી વાતો કરે છે અને તેને કરવાનું કામ પણ ધ્યાનથી કરે છે. પણ ઓફીસની બહાર નીકળે છે કે તરતજ પેલું દ્રશ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે મથે છે અને નિરાશામાં તેનો ચહેરો ગંભીર અને આંખો સ્થિર બને છે. રસ્તામાં તે ભાગ્યેજ કોઇની સાથે વાતો કરતો દેખાય છે રોજ જેમ તે સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પત્થર ઉપર આવીને બેસે છે તેમ ઓફીસમાંથી નીકળી તે આજ રસ્તે થઇ તેના ઘર તરફ જાય છે. કોઇ દિવસ પેલુ પરિમિત સ્મિત તેના મુખ ઉપર ફરકે છે તો કોઇ દિવસ એનું એજ ગંભીર મુખ અને એવીજ સ્થિર આંખો રાખી તે ત્યાંથી પસાર થતો દેખાય છે.

'હંમેશાં ગંભીર દેખાતા આ જુવાન ઉપર પેલું સ્મિત શાથી ફરકે છે એ એક કોયડો હતો એના મિત્રો એને પૂછતા હતા પણ એ કોઇને કંઇ જવાબ આપતો નહિ. જવાબમાં માત્ર હરિ હરિ એમ એ બબડતો પણ આ બે શબ્દો જે વેદના સાથે એ બોલતો હતો તે તેમને અસર કર્યા વિના રહેતા નહિ, અને તેમનામાંથી જો બની શકે એમ હોય તો તેની શાંતિ અર્થે બધું જ કરવા તૈયાર હતા.

એક દિવસ એક ઝાડ નીચે નાખી નજર

રાખી તે ઉભો હતો આવી રીતે જ્યારે વિચારમગ્ન દશામાં તે ઉભો રહેતો ત્યારે તેને સમયનું ભાન રહેતું નહિ. અજાણ્યા માણસો કુતુહલથી તેના તરફ જોતા જોતા ઉભા રહેતા અને ચાલ્યા જતા. દિનેશ તેનો એક મિત્ર હતો તેની પાછળ આવીને તે ઉભો અને તેનો ખભા ઉપર હાથ મૂક્યો; તેણે પાછુ વાળીને જોયુ તો દિનેશને ઉભો ઉભો હસતો જોયો.

" કિશોર ! તુ આવો દિગ્મૂઢ જેવો કેમ ફર્યા કરે છે ? તારી આંખો આવી ગમગીન કેમ દેખાય છે ? આખો દિવસ શો વિચાર કર્યા કરે છે ? બુદ્ધ તો નથી થવુ ને ? કોઇને કહે તો ખરો કે તારે શુ દુ:ખ છે ?"

" મારા દુ:ખનુ ઔષધ તમારી પાસેથી મળે એમ નથી હુ તમને શુ કહુ ! મારા કાળજામાં તો અગાર સળગે છે એના તાપથી હું બળુ છુ એ જ્વાલાતન સહન નથી થતુ પણ કોણ જાણે કેમ એ ગમે છે પણ ખરુ. પણ તમારે સાંભળવુજ હોય તો સાંભળો જેમ આંખો મિંચીને હુ તારો વિચાર કરુ છુ ને તારી છબી મારી નજર સામે તરવરે છે તેમ તેની છબી મારી સામે નાચતી દેખાય તો બસ ! મને સંતોષ છે. મને બીજુ કશું જોઇતુ નથી. "

" હે શુ કહ્યું ! કોની છબી ? "

" એ કોણ છે ! તેની મને ખબર નથી સરસ્વતી મંદિરમાં જતી આવતી પેલા સરોવરની પાળ ઉપરથી રોજ હુ એને જોઉ છુ. અથવા ફરતાં ફરતાં ક્યારેક રસ્તામા પણ દેખા દે છે. એવું સુંદર ઉન્માદકરૂપ, જ્યાં સુધી એ રૂપ જોઉ છુ ત્યાં સુધીજ નશો ટકે છે, એના રૂપથી 'મગજ ભરાઇ જાય છે, અને જ્યાં દ્રષ્ટિની બહાર જાય છે કે ખલાસ ! નશો ઉતરી જાય છે,' મગજ ખાલી, થાય છે. આનંદને બદલે ગ્લાની થાય છે અને દ્રષ્ટિ એના ચિંતનમાં સ્થિર બને છે. પણ પછી એ છબી નજરમાં આવતીજ નથી જો થોડીક પળો એને જોઉ છું, એ થોડીક પળોમાં હુ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવુ છુ ઓહ ! " (ફરી તે નિસાસો નાખે છે ને તેની દ્રષ્ટિ પાછી સ્થિર થાય છે)

" તે તારે એ છોકરી સાથે પરણવુ છે ?"

" ના ! ભાઇ ! ના ! જે થોડીક ક્ષણ, એ રૂપ જોઇને મને સમાધિ ચડે છે, એ રૂપ ઉપર હુ દિવાનો છુ એ રૂપ જ્યારે ઇચ્છા કરુ ત્યારે મારી દ્રષ્ટિ સમક્ષ રહે, એજ મારી કામના છે ઓહ ! નથી રહેવાતુ ! નથી સહન થતુ ! શુ સુંદર ! કેવુ સુંદર ! તે મારાથી કહી શકાતુ નથી પણ અદ્દભૂત છે, અવર્ણનીય છે, પ્રત્યક્ષ રૂપદેવતા ! "

" હુ એને જોઇ શકુ ? "

" કદાચ તુ પણ મારી માફક દિવાનો બને તો ! "

" ના ! ના ! એવુ નહિ બને ! "

" તો કાલે સાડાદસ વાગે આવજે. તળાવની પાળ ઉપર કન્યા સરસ્વતી મંદિર તરફ જવાના રસ્તા પાસે હુ મળીશ "

[બીજે દિવસે સવારે લગભગ ૧૦॥ વાગે કિશોર સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પથરા પર બેઠો છે ઘડીક પછી દિનેશ આવીને તેની સાથે બેસે છે સામે કન્યા સરસ્વતી મંદિરમાંથી કુમારિકાઓ એક પછી એક નીકળે છે કિશોર ફાડી આંખે એ તરફ જુએ છે અચાનક તેના મુખ ઉપર સ્મિતની રેખાઓ પ્રગટે છે, અને બેઠેલો ઉભો થાય છે.]

" (ધીમેથી) દિનેશ ! ચાલ આપણે ચાલવા માંડીએ, જો પેલી ત્રણ કુમારીકાઓ આ તરફ ચાલી આવે છે, એમાં વચ્ચે છે તે જો "

[બન્ને મિત્રો સાથે ચાલવા માંડે છે

કિશોર નીચું મુખ રાખીને ચાલે છે ને દિનેશ પેલી કુમારીકા સામે જોતો ચાલે છે ને ત્રણે કુમારિકાઓ તેમની પાસે થઈને પસાર થઈ. દિનેશને લાગ્યુ કે પેલી કુમારીકાએ તેની સહીયરો સાથે કંઈ વાત કરી પણ તેને કઈ સમજાયુ નહિ થોડેક દૂર ગયા પછી]

"કિશોર ! એણે શુ કહ્યું ? તે સાંભળ્યું ?"

"હા સાંભળ્યું તને સમજાયુ નહિ ?"

"ના, કહે જોઉ ?"

"એણે કહ્યુ 'પેલો છોકરો રોજ આ વખતે અહીં થઈને પસાર થાય છે રોજ આજ રસ્તે અને આજ વખતે કેમ આવતો હશે ?'"

"ને તેની સહીયરે શુ જવાબ આપ્યો ?"

"તેણે બેદરકારીથી કહ્યુ, 'આપણે શું ?' ગમે તેમ પણ આજે મને આનંદ થાય થાય છે. મને એમ થતુ હતું કે હું એને રોજ જોઉ છું ને એ પણ મને રોજ જુએ છે. મારા વિષે કદાચ વિચારો એને નહિ આવતા હોય ? ભલે એક ક્ષણ માટે મે એના હૈયામાં પ્રવેશ કર્યો હતો, એ વિચારે મને આનદ થાય છે"

"કિશોર ! તુ નીચું જોઈને કેમ ચાલતો હતો ?"

"હા ! મને એ બહુ ગમે છે દૂરથી જોઈનેજ સતોષ માનુ છું. પાસે આવે છે ત્યારે તો નીચે જોઈનેજ ચાલું છું. ટીકી ટીકીને તેની સામે જોઉ તો મારા વિષે એ શું ધારે ? અથવા એનું અતર દુભાય તો ?"

"એ કયાં રહે છે ?"

"વાચનાલય તરફ જવાના રસ્તા ઉપર એક ત્રણ માળના મોટા ઘરમાં તે રહે છે."

"તે એ કોની છોકરી છે ? જાતે કેવી છે ? શું ભણે છે ? એનું નામ શું છે ?"

"એ કશાની મને ખબર નથી હું માત્ર આટલું જ જાણુ છુ કે એ પરમ રૂપવતી છે."

"કિશોર તુ સાવ બાળક જેવી વાત કરે છે. જો તારે એના અંતરમાં પ્રવેશ કરવો હશે તો એની સાથે મૈત્રી કરવી પડશે અને એ કંઈ આપોઆપ ઓછી જ થવાની છે ?"

"શુ કરૂ ? કોને પૂછું ? દિનેશ ! તુ ધારે છે તેમ, એની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર તો સ્વપ્નેય મને નથી આવતો. અરે રે ! જો ! જો ! લગ્ન કરીને એ રૂપને કોઈ અપવિત્ર કરતુ એ રૂપ જ્યોતિનો રખે કોઈ સ્પર્શ કરતા. એ રૂપ આજે છે એવુ જ અખડ રહેશે. આ જન્મ કુમારિકાઓને જ આવું રૂપ વરે છે."

"પણ આમ કયાં સુધી તું હેરાન થઈશ ? આમને આમ તો તારી વેદનાનો અંત કયારે આવશે ?"

"એના નિરતર ચિંતવનમાં જે એકાનતા અને વેદના હું અનુભવુ છુ તેમાં આનંદ નથી ? એ વેદનામાં અને અશાંતિમાં હુ સુખ અનુભવુ છું. એ મારી પરમ સાધના છે. એ સાધનાના સાફલ્ય માટે અનતકાલ સુધી રાહ જોવાની હુ ધીરજ રાખીશ"

"એ કુમારીકાનું રૂપ અદ્‌ભૂત છે અને તારામાં પણ પુરૂષોમાં વિરલ એવી અદ્‌ભૂતતાજ ભરી છે. આ બે અદ્‌ભૂતતાનો જો સંજોગ થશે તો તે પણ ભવ્ય જ થશે. પણ અત્યારે તો એ આશાની ઇમારત કલ્પનાની મહેલ સમાન લાગે છે કિશોર ! તું દિવાનો થયો છે"

"હા ! હા ! હું દિવાનો છુ ! હૃદયને વલોવી નાખે બાળીને ખાક કરી નાખે એવી વેદનાની મોજ માત્ર દિવાનાઓ જ માણી શકે છે. એના વિયોગની વેદનામા આ...

એની છાયા મૂર્તિના દર્શનમાંજ હું જીવતો રહી શકું."

(ચાલતાં ચાલતાં બન્ને મિત્રો ઓરીસ સુધી આવી પહોંચે છે અને વાર્તાલાપ કરે છે.)

ઉષા એક કુમારિકા હતી. યૌવન મંદિરમાં તેણે હજી પ્રવેશ ન્હોતો કર્યો. ઉષાની પેઠે તે પણ રૂપકિરણો ફેંકતી હતી ને જોનારને આંજી દેતી. તેની નિર્દોષતા તેના રૂપમાં પવિત્રતા આણતી હતી તેનું રૂપયુક્ત સૌમાર્ય પૂજાયોગ્ય હતું. તેને જોઈને જોનારનાં નેણ નીચાં ઢળી જતાં કિશોર તેના રૂપને પવિત્ર ભાવે પીતો તેનો પુજારી બન્યો હતો સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં આવતાં રોજ તે કિશોરને જોતી આ અજાણ્યા છોકરાએ ઉષાના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હતો ઉષાને ખબર ન હતી કે તે કોણ હતો ? શું કરતો હતો ? તે માત્ર એટલું જ જાણતી કે જેમ કોઈ મહાપ્રાણી ભક્ત પોતાના આરાધ્ય દેવતાને નિયમિત અર્ઘ્ય અર્પે તેમ આ અજાણ્યો છોકરો તેના દર્શને આવતો અને નિર્મળ ભાવે તેને જોતો તે રોજ તેને જોવા માટેજ આવતો હતો તેથી તેને ગુસ્સો આવતો નહિ. તેને જોઈને ઉભયનું હાર્દ કોમળ થઈ જતું તેના હૃદયમાં દયા ઉભરાતી અને એનું હૃદયમંથન માપવા પ્રયત્ન કરતી. તે દિવસે જ્યારે તેણે કહ્યું કે આ છોકરે રોજ આજ વખતે ને રસ્તે કેમ આવતો હશે ! ત્યારે તેણે તેનું મુંઝાતું અંતર સ્હેજ ખોલ્યું હતું

ઉષા કિશોરના રૂપ ઉપર મુગ્ધ ન્હોતી થઈ, અને તેના વિકાર પણ એવા ન હતા કે કોઈ તેના તરફ આકર્ષણ પણ તેના હૃદયમાં જે ભાવ હતી. જે દર્દ હતું. એ દર્દ તેની આંખોમાં, તેની ચાલમાં દેખાઈ આવતું હતું. તેના અંતરમાં જાગી રહેલી વેદનાની સાથે ઉષાના હૃદયમાં તેના વિષે અનુકંપા જગાવી હતી વખત જતાં કિશોરને વિષે તેને સદ્ભાવ થયો અને પછી તો જેમ જેમ કિશોરની વેદના વધતી ચાલી તેમ તેમ ઉષાના મગજમાં કિશોર વિષેજ વિચારો ઘેરાવા લાગ્યા "એનું મુખ કેવું દયામણું લાગે છે ! અને આંખો કેવી તરસી દેખાય છે ! અને શરમાળ પણ મારા જેવોજ છે. મારી સામે એક ટસે જોઈ શકતો પણ નથી ! એ ક્યાં રહેતો હશે ? શું કરતો હશે ? કોનો છોકરો હશે ? હું એને ઘેર જઈને ઉભી રહું તો મને શું કહે ? મને કેવી રીતે બોલાવે ?" વિગેરે અનેક જાતના વિચારો તેને આવતા કિશોરના વિચારોમાં તેનું ચિત હવે અસ્થિર બન્યું હતું સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં તે આવ્યો છે કે નહિ તે જાણવા માટે ખાસ કાળજી રાખતી અને પાછા ફરતાં પણ કિશોરજ તેની નજર સામે આવતો. ઘરમાં પણ ક્યારેક ક્યારેક આ રસ્તે થઈને જતો તો નથીને ? એમ ધારી બહાર છજામાં ડોકિયું કરી જતી. કદીક તે દૂર તેના છજા ઉપર મીટ માંડી હમેશાં કિશોરને જોતી, કદીક તેના ઘર પાસેથી નીચી નજરે ચાલતો જોતી તો કદીક તેને જોવા માટે અધીર નજર ફેરવતી હતી. બે અબોલ દેહો એક બીજાથી કેટલા પરિચિત ! અને છતાં કેટલા દૂર !"

ઉષા એક ગુજરાતી સમાજમાં ઉછરેલી કુમારીકા હતી. તેની વિધવા માતાની તે એકની એક લાડકી પુત્રી હતી. અર્થોપાર્જનની ફીકી ચિંતા વિના. જીવન નિર્ગમન કરી શકે, એટલી સંપત્તિ તેની માતા પાસે હતી. તેનું મોસાળ કુટુંબ પણ પૈસે ટકે સુખી હતું અને જ્યારે જ્યારે ઉષા તેના મામાને ત્યાં જતી, ત્યારે ત્યારે સૌનો સ્નેહ અને આદર તે પામતી. તેની મા અને મામા બન્ને, તેને માટે કોઈ સુશિક્ષિત યુવાનને શોધતાં હતાં. ઉષા પણ તે જાણતી હતી અને લગ્નને

તેને માટે કેવાક હૃદયદેવ નિર્મ્યા છે તે જોવા તેને ઉત્કંઠા થતી. કિશોરને માટે તેના હૃદયમાં મમતા હતી, પ્રેમ પણ હતો. તેને કિશોરને જોવો હતો, તેની સામે બેસાડીને વાતો કરવી હતી અને તેના અંતરમાં શું છે ? તે જાણવું હતું. એ સિવાય કિશોરના વિષે તેના હૃદયમાં બીજો કોઇ પણ પ્રકારનો ભાવ નહતો પણ એ કેમ બને ? એ કોને કહે ? તેણે એક બે વખત તેની સહીયરોને કિશોર વિષે પૂછપરછ કરી હતી પણ તેમણે તો તેની ઠેકડી કરી. " કહે ! અલી સુરેખ ! આ ઉષાને તો પેલા છોકરા સાથે પરણવું તે એનીજ વાતો કર્યા કરે છે " ત્યારપછી તેણે કદી કિશોર વિષે કોઇને કશુ પૂછયું નથી પણ એ છોકરો કોણ હશે ? કયા રહેતો હશે ? એ મારી તરફ આમ દીન બનીને શા માટે જોતો હશે ? એને કેમ મળાય ? એવા પ્રશ્નો તે પોતાની મેળે કર્યા કરતી.

× × ×

રાત્રીના ઘોર અંધકારની પીડા સહન કર્યા પછી ક્ષણિક ઉષા-દર્શન પૃથ્વીને કેવું મધુર લાગતું હશે ? પણ સૂર્ય તો રોજ સવારે પ્રગટ થાય છે ને પૃથ્વીના હૃદયમાં આનંદધારાઓ રેલાય છે. કિશોરના તકદીરમાં તો રાત્રીના અંધકારની પીડાજ હતી. હા. ક્ષણિક ઉષા-દર્શન તેના હૃદયમાં ક્ષણિક આનંદની વીચિ જગાવતુ અને પાછો એજ ઘોર અંધકાર, એજ વિષાદની છાયા અને ઔદાસિન્ય તેના દીન મુખ ઉપર તરવરતુ.

ધીમે ધીમે તેની વેદના વધતી ચાલી હવે ભાગ્યેજ તે તેના ચિંતન અને ધ્યાન-માંથી જાગૃત થતો ઑફીસનો સમય પણ ચૂકી જતો અને ઉષાને જોવા માટે જવાના તેના નિયમનું પણ ઠેકાણું ન્હોતુ રહ્યુ. જ્યારે તે જાગતો ત્યારે ઉતાવળો ઉતાવળો પેલા પરિચિત પત્થર પાસે જઇને ઉભો રહેતો પણ તેની હૃદયરાણી તો તેને જોવાનાં ફાંફાં મારતી ત્યાથી ચાલી ગઇ હતી. નિરાશ થઇ તેનું જ ધ્યાન અને ચિન્તન કરતો તે ગમે ત્યાં રખડતો કે તેને ઘેર જતો ઑફી-સમાં જવું હવે તેને ગમતું નહિ. તેના પગ ઑફીસ તરફ જવા ઉપડતા જ નહિ ઉષા-વિરહની વેદના સહન કરીને બીજા કામનો બોજો ઉઠાવવા તે અશક્ત બન્યો હતો. ઓહ ! હવે તો સહન નથી થતુ એમ તે ઘડીએ ઘડીએ બબડતો અને

એક જ્યોત જલે દ્રુગ નૈનનમાં
રસજ્યોત નિહાળી નમું હું નમું

એમ એ ગાતો.

સરસ્વતી મંદિરમા જતાં અને આવતાં બન્ને વખતે કિશોરને જોવા ઉષા પ્રયત્ન કરતી હતી પણ છેલ્લા ચાર દિવસથી તેણે તેને જોયો નથી એટલે હવે ઉષાના હૃદયમાં એ અજાણ્યા છોકરા વિષે અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા. એ કેમ નહિ આવતો હોય ? ક્યાંક ગયો તો નહિ હોય ? શુ થયું હશે ? એની તબીયત તો સારીજ હશેને ? વિગેરે વિચારો તેના કોમલ હૃદયને વિક્ષુબ્ધ કરી મૂકતા. ઉષા બહારથી શાંત અને સ્વસ્થ દેખાતી હતી પણ તેને ચેન પડતું નહિ. તેનો અંતરાત્મા જાગતો હતો તે બીજા કામમાં તેનુ ચિત્ત પરોવવા મથતી હતી, પણ પેલા અજાણ્યા છોકરાનું કરુણ મુખ તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડુ થતું. કિશોરનુ દુઃખ તેને સાલતું હતું. કિશોરને દુઃખે તે દુઃખી થઇ હતી કિશોરને અને તેને કઇ સબંધ ન હતો છતાં કિશોરને માટે તેના હૈયામાં શા માટે આવી લાગણીઓ થતી હતી તેનું કારણ તે સમજી શકતી નહિ બીજા કોઇને વિષે તેને કદી આવી લાગણીઓ થતી નથી ઘણાય છોકરાઓ તેની સામે મીટ માંડીને જોતા હતા અને તે પણ સૌને જોતી હતી પણ કિશોર સિવાય તે કોઇને

ભાભી અને નણંદ

અરવિંદાઃ કેમ રમાબ્હેન, આજે વિદ્યાલયમા શું શીખ્યા ?

મનોરમા· આજે તો ભાભી, તારાબ્હેને બહુ સરસ સરસ શીખવ્યું ?

અરવિંદાઃ એમ ? શું શીખવ્યું ?

મનોરમા. જીંદગીના વીમા સંબંધી ખુબ ખુબ વાતો શીખવી. વીમો ઉતરાવવાથી લાભ શુ ? વીમો કેમ ઉતરાવવો ? વીમાના નાણાં કેવી રીતે ભરવા ? વીમા કંપની પાસેથી વીમાની રકમ કેવી રીતે મેળવવી ? વગેરે બધુંય કહી બતાવ્યું.

અરવિંદા· એ બધુ તો ઠીક, પણ વીમો કયી કંપનીમા ઉતરાવવો, એ સંબંધી કંઈ કહ્યુ ? હમણા હમણા એટલી બધી વીમા કંપની ઉભી થઈ છે કે કઇ સમજ જ નથી પડતી.

મનોરમાઃ હા, એ પણ કહ્યુ, એમણે કહ્યુ કે આપણા દેશમાં અનેક પરદેશી તેમજ દેશી કંપનીઓ જીંદગીનો વીમો ઉતારવા માટે ઉભી થઈ છે, પણ આપણે તો દેશને માટે લાગણી રાખી સ્વદેશી કંપનીમા જ ઉતરાવવો વળી એ સ્વદેશી કંપનીઓમા કેટલીક ભરોસાલાયક છે અને કેટલીક ભરોસો કરવા લાયક નથી કેટલીકની શરતો લાભદાયક છે અને કેટલીકની નથી. એમણે એવી પાચ–સાત કંપનીઓની સરખામણી કરી બતાવી અને કહ્યું કે મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની સૌથી સારી છે.

અરવિંદા એ કંપની કાઈ ખાસ લાભ આપે છે ?

મનોરમા· એક તો એ કે એ કંપનીએ વીમો ઉતરાવનાર માટે જુદી જુદી જાતની સરસ સગવડો કરી છે. ખાસ કરીને છોકરાંઓના શિક્ષણ અને લગ્નના ખરચ માટે વીમો ઉતરાવવાની સગવડ તો મને બહુજ ગમી વળી નાણા આપતા એ કંપની બીજી કંપનીઓની જેમ ખોટી ડખલગીરી પણ નથી કરતી.

મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી. એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ

સેવાભાવી દંપતી

શ્રી. હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારીઆ, એમ એ.
અને
સૌ. મુદ્રિકાબ્હેન હિમ્મતલાલ અંજારીઆ.

વિષે કદી વિચાર કરતી નહિ. કોઇને માટે તેનું ચિત્ત આટલું ઉદ્વિગ્ન રહેતુ નહિ જેમ જેમ કિશોર વિષેના વિચારો દૂર કરવા તે મથતી હતી તેમ તેમ કિશોરની કરૂણા મૂર્તિ તેના હૃદયમાં વધારે વખત દૃઢ થતી હતી તેની વિહ્વલતા છૂપાવી શકાય એમ ન હતું. તેને થતું કે બાને વાત કરૂં ? પણ આ વાત કહેતાં તેની હિંમત ચાલતી નહિ તેને વિષે એ શુ ધારે એ વિચારે તે ધ્રૂજતી હતી અને આ આંતરવેદના કેમ શમે તેની સમજ નહિ પડવાથી ઉષા સ્વાભાવિક રીતેજ મૂક બની હતી પહેલાની તોફાની અને વાચાળ ઉષા હવે મૂક અને ચિંતાતુર દેખાતી હતી.

ઉષાની માતાનુ નામ સરોજ હતુ. વૈધવ્યે તેના હૃદયને કોમલ બનાવ્યુ હતુ તેનાથી પોતાનુ કે પરાયુ દુ:ખ સહન થતુ નહિ. ઉષાને એણે બહુ લાડથી ઉછેરી હતી તેની તબીયત જરાક બગડતી ને સરોજની ચિંતાનો પાર રહેતો નહિ. તેની ઉષા સાજી રહે તે માટે તે રોજ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતી પિતાવિહોણી ઉષાને કશાની ઉણપ ન રહે તે માટે તે ખાસ ચિંતા રાખતી થોડા દિવસથી ઉષા બોલતી ચાલતી બંધ થઇ હતી અને તે કશાનો વિચાર કરતી હતી એમ તેને લાગ્યું તો હતુજ પણ છેલ્લા ચાર દિવસમાં ઉષામાં તેણે ઘણો ફેરફાર જોયો. તેનુ હાસ્ય કરમાઇ ગયું હતુ, તેનું તોફાન ઓછુ થઇ ગયું હતુ અને આખો દિવસ તે ગમગીન રહેતી હતી. હમણાંની શાળામાં જવા માટે તે ઉતાવળ કરતી હતી અને પાછી પણ વહેલી મોડી ફરતી હતી. આ બધાનુ કારણ તેને સમજાયુ નહિ. સાંજ પડી હતી ઉષા વાંચવાની ચોપડી લઈ બેઠી હતી પણ તેની આંખો તો આકાશના રંગ બેરંગી રંગો જોતી હતી. સરોજે ધીમેથી તેની પાસે જઇ માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો ને પૂછ્યુ " બેટા ઉષા, તને શુ થાય છે ? "

" ના, મને કશુ થતુ નથી "

" જો ઉષા ! મને નહિ કહે ?, બોલ જોઉ ! તું આખો દિવસ શાના વિચાર કર્યા કરે છે ? તું કેમ ઉદાસ દેખાય છે ? તારા મનમાં જે હોય તે સાચેસાચુ કહી દે, જરીકે છુપાવીશ ના, જરીએ શરમાઇશ ના; તું કેમ આવી થઇ ગઇ છે ? "

" પણ બા ! મારા મનમાં કશું નથી. "

" ના; એમ નહિ ચાલ, કહે જોઉ ! કશું નથી તો તારી જીભ કેમ બોલતી બંધ થઈ ગઇ છે ? તારૂ તોફાન ક્યાં ગયું ? આટલી ગમગીન કેમ થઇ ગઇ છે ? તું બોલતી નથી પણ તારી આંખો, તારૂં મુખ તારી ચાલ બધુ કહી દે છે કે તારા અંતરમાં કંઇ બળતરા છે તુ કશાના વિચારો કર્યાં કરે છે અને મારાથી છુપાવે છે "

" પણ બા ! હું શું કરૂં ? હું ઘણીએ મહેનત કરૂં છુ પણ એ વિચારો મારા મગજમાંથી ખસતાજ નથી. "

" તે મને કહેતી કેમ નથી ત્યારે ? "

" તું મારા ઉપર ગુસ્સે થાય તો ? "

" ના, નહિ થાઉ ! તું કહે "

" જો ! ત્યારે સાંભળ ! એક છોકરો છે એનુ નામ મને ખબર નથી. એને મા બાપ છે કે નહિ તે પણ હુ જાણતી નથી. તે મને જોવા માટે એ રોજ સરસ્વતી મંદિરમાં જતી વખતે અને છૂટતી વખતે આવે છે રોજ મારી પાસે થઇને ચાલ્યો જાય. પણ બા ! એવો છોકરો છે ! મીટ માંડીને તો કદી જોતો જ નથી. એનુ મોઢુ જોઇએ તો જાણે હમણાંજ રડી પડશે. એક દિવસ પણ એ આવ્યા વિના રહેતો નથી. દૂરથી મારી સામે જોયા કરે, હું ન જાણું એમ.

તે આ એ રોજ મને જોવા કેમ આવતો હશે ? અને એનું મુખ આવું કરૂણ કેમ દેખાતું હશે ? એના અંતરમાં શું હશે ? મને એના વિષેજ વિચારો આવ્યા કરે છે. હમણાં ત્રણ ચાર દિવસથી એ બીલકુલ જ-ણાતો નથી. તે એને શું થયું હશે? કેમ નહિ આવતો હોય ? માંદો તો નહિ પડયો હોય ? એનું કોઇ સગું તો હશેજ ને ? કે એકલો જ હશે ? એની સારવાર કોણ કરતું હશે ? બા મારાથી એને આપણે ઘેર આવવાનું ન કહેવાય ? "

" તે હવે તું એને જુએ ત્યારે આપણે ઘેર તેડતી જ આવજે. અને હવે જોજે એને વિષે વિચાર કરતી ! "

" અરેરે ! મે તને પહેલેથી જ કહ્યું હોત તો કેવું સારું થાત ! "

" બહુ સારું થાત ! " એમ કહી ઉષાને એકલી મુકી મરોજ ત્યાંથી ચાલી ગઇ. ઉષા ત્યાં જ બેસી રહી. સૂર્ય અસ્ત થતો હતો. સંધ્યાની લાલીમા ઝાંખી થતી હતી. ઉષાના હૃદયનું તોફાન પણ શમતું હતું. સંધ્યા આવી ને ચાલી ગઇ ને તેની દૃષ્ટિ આકાશ ઉપરથી ઉતરી શ્યામા પૃથિવી પર ફરવા લાગી. ઝાંખા થતા પ્રકાશમા દુરથી તેણે કિશોરને આવતો જોયો. તેના હૃદયમાં કશો તનમનાટ થયો નહિ તેનું દેહ તોફાનથી નાચતું નહતું. અનિમિષ નયને તે માત્ર કિશોર તરફ જોતી હતી કિશોર પણ તેની સામે જ જોતો હતો. બન્ને એક બીજાની ઝાંખી કરતાં હતાં. કિશોર વધારે નજદીક આવ્યો, ઉષા ત્યાંજ બેસી રહી હમણાં જાઉ છું, હમણાં જાઉ છુ, એમ તે વિચાર કરતી હતી ને કિશોર ત્યાંથી પસાર થયો. હવે તે પાછું વાળીને જોતો નથી. ઉષા દોડતી દોડતી નીચે ઉતરી કિશોર જતો હતો તેની પાછળ દોડી, તેની સામે આવીને ઉભી રહી. ને પૂછયું. " તમે મારે ત્યાં આવશો ? " કિશોરે કંઇ જવાબ આપ્યો નહિ. તે માત્ર ઉષાને જોતો હતો. તેની આંખો ભીની થઇ હતી. રોજની પેઠે આજે ઉષાને તેની સામે જતાં તેનાં પોપચાં ઢળ્યાં નહિ અદ્ભૂત રૂપદર્શનને અંતે જે અવાચકતા જન્મે છે તેવી અવા-ચકતાથી કિશોર મૂંગો બન્યો હતો. સૌંદર્ય-સરોવરમાં તે ડુબ્યો હતો. તેનાથી બહાર નીકળાય તેમ નહતું. અવાક્ કિશોરનો હાથ પકડી ઉષા તેને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ. કિશોર આંધળા માણસની માફક દોરાતો હતો. ઉષા તેને મેડીએ લઇ ગઇ અને એક ખુરસી ઉપર બેસાડયો. ને પીવાનું પાણી લાવીને આપ્યું. કિશોરે પાણી પીધું. તેણે સ્વપ્ને પણ ધાર્યું ન હતું કે પેલી કુમારીકા તેને આવી રીતે મળશે. સત્ય કે સ્વપ્નના ભ્રમમાં તે હતો; તે દરમિયાન ઉષા તેને લઇ આવી. હવે કિશોર સ્વસ્થ થયો તેને ભાન થયું કે તે એક ગૃહસ્થને ઘેર આવી બેઠો છે ખુરસીમાં જેમ તેમ પડેલો તે જરી ટટાર થયો ને માથાના વાળ ઠીક કર્યા અને તેને અહીં કેમ બોલાવ્યો હશે તે સબંધી વિચાર કરતો હતો એટલામાં ઉષાએ તેને પૂછયું " તમારું નામ શું ? "

" કિશોર. "

" તમે શું કરો છો. "

" ભક્તિ. "

" કોની ભક્તિ કરો છો ? "

" તમારી. "

" હવે તમે શું કરશો ? "

" હું તમને ચાહું છુ અને ચાહીશ "

" તમે મને કેમ ચાહો છો ? તમે મને કેવી રીતે ચહાશો ! "

"મને ખબર નથી કે હું તમને કેમ ચાહું છું. હું જાણતો નથી કે હું તમને કેવી રીતે ચાહું છું. મને ખબર નથી કે મજનૂન લયલાને કેવી રીતે ચહાતો હતો હું જાણતો નથી કે ફરહાદ શીરીને કેવી રીતે ચાહતો હતો. હું માત્ર એટલું જ જાણું છું કે હું તમને ચાહું છું. મારી સમસ્ત પ્રાણશક્તિથી જેમની પાસે હું બાળકની જેમ નાચી શકું એવા પિતા મારે નથી જેના શીતળ ખોળામાં મારું માથું મૂકી વિશ્વને વિસારી શકું એવી માડી પણ મારે નથી પોતાનો બધો પ્રાણ રેડી "ભાઈ" કહીને બોલાવે એવી બેનડી મારે નથી. અને મને જ માત્ર જુવે એવી પ્રિયતમા પણ નથી. હું માત્ર ચાહું છું તમને, તમને જોઉં છું ત્યારે મારું વેદના તપ્ત હૃદય શાંત થાય છે, મારા વિષાદમય ચહેરા ઉપર સ્મિત ફરે છે. અને મને ભૂલી શકું એવા આનંદમાં તલ્લીન થાઉં છું" કિશોરે પોતાનું હૃદય ઉષા પાસે ખાલી કર્યું. તેનો શબ્દે શબ્દ ઉષા એકાગ્રતાથી સાંભળતી હતી. તેના હૃદયના તાર ઝણઝણી ઉઠ્યા તેનું હૈયું દ્રવિત થયું તેણે કિશોરને માટે કશું કર્યું ન હતું છતાં તે તેને ચાહતો હતો. તેણે એક આભાર દૃષ્ટિ કિશોર તરફ ફેંકીને પૂછ્યું.

"હું તમારે માટે શું કરી શકું ?

"મને એમ થતું હતું કે મારું આ દુનિયામાં કોઈ નથી. તમને "મારું કોઈ" થશો. મારો ધરતી પરનો વિસામો તમે થશો. કદીક ભટકતો ભટકતો તમારે દ્વારે આવી ચડું તો મને બોલાવજો હું આંખો મિચીશ અને મારા કપોલ ઉપર એક ચુંબન મેલજો. તમારા હૃદયના એક નાનકડા ખુણામાં મારું સ્થાન રાખજો અને હું હોઉં કે ન હોઉં ફુરસદની કોઈ ક્ષણે મને યાદ કરજો તમારું હૃદય ખોલીને મને જોજો બસ હું હવે જાઉં છું." કિશોર ઉઠ્યો, દાદરો ઉતર્યો અને ચાલ્યો ગયો ઉષાથી એક શબ્દ પણ બોલાયો નહિ. તે માત્ર તેની પાછળ જોતી જ રહી ઊંબરે જ્યારે તે દેખાતો બંધ થયો ત્યારે તે જાગી. પાણીનો લોટો અને પ્યાલું પડ્યું હતું તે લીધું અને નીચે રસોડામાં મુક્યું. સરોજે પુછ્યું.

"એ કોણ હતું ?

'આ ! પેલો છોકરો હતો "

'એણે શું કહ્યું ?"

'કેમ જાણે સ્વપ્ન જોયું હોય એમ લાગે છે શું કહ્યું તેનો ઝાંખો ઝાંખો ખ્યાલ છે પણ બધું યાદ નથી."

"એ ક્યાં રહે છે ?"

"કશું પૂછાયું નહિ. એ બોલતો હતો અને હું મંત્રમુગ્ધ બનીને સાંભળતી હતી. પણ એણે કહ્યું હતું કે એને કોઈ સગું વ્હાલું નથી."

"ફરી પાછો આવશે ?"

"કોણ જાણે."

તે દિવસની રાત પછી કિશોર ક્યાં ચાલી ગયો તે કોઈ જાણતું નથી. ઉષાએ તેને ખોળવાના બહુ પ્રયત્નો કર્યા પણ પછી તે કદી દેખાયો નહિ. ખરું હતું કે તે આ ગામમાં ન હતો પણ ઉષાના હૃદયમાં તેણે સ્થાન મેળવ્યું હતું અને જો કે હવે ઉષા કિશોરને ભૂલવા પ્રયત્ન કરતી હતી, છતાં કિશોરની છબીની કલ્પના કરતી કરતી તેની દ્રષ્ટી અધૂરી વખત સ્થિર થતી.

દાદાજીની ડેલી

[શિવ ભોળા, મહેશ્વર ભોળા .....એ ઢાળ]

મને વહાલી દાદાજીની ડેલી;
રહી રંગની રેલ જ્યાં રેલીઃ
દાદાજીની ડેલી........

એ તો દેવોની દિવ્ય ફૂલવાડી;
શીળી પમરે છે ફોરમ દાડીઃ
દાદાજીની ડેલી........

બાગે પંખીડાં કરતાં કલ્લોલો;
ઉડે આનંદની રસછોળો
દાદાજીની ડેલી........

એ તો દેવળ છે જ દેવતાઈ;
રોજ જ્યાં છે વહાલની વધાઈઃ
દાદાજીની ડેલી........

સદા હસતાં છે બારણાં ખુલ્લાં;
રૂડાં સ્વાગત જ્યાં છે દુલ્લાંઃ
દાદાજીની ડેલી........

ગુણ ગૌરવ કેરી એ ગાદી;
વસે માહેશ્વરી શાં દાદીઃ
દાદાજીની ડેલી........

ધર્મધામ છે એ તો અમોલું;
એનાં બિરદો હું શા શા બોલું ?
દાદાજીની ડેલી........

સ્મરણ માત્રે દિલ મારૂં ડોલે;
કોણ આવે દાદાજીની તોલે ?
દાદાજીની ડેલી........

એનાં મૂલ કુબેર ક્યાંથી મૂલે ?
એની પાસે ત્રિભુવન ઝૂલેઃ
દાદાજીની ડેલી........

ચંદ્રકાન્ત મગનજી ઓઝા

લકનૌનાં સંસ્મરણો

આલેખનાર : શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ, બી એ

All India Womens' Conference (અખિલ ભારત સ્ત્રીપરિષદ)ની સાતમી બેઠક લકનૌમાં નાતાલની રજા દરમીયાન ભરાઈ હતી. અને તે પરિષદનાં સંસ્મરણો દ્વારા એની કાંઈક માહિતી અન્ય બહેનોને મળે એ હેતુથી થોડું લખવા ઇચ્છા રાખું છું.

પરિષદનાં મંત્રી રાણીસાહેબ લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે છે. મુંબઈનિવાસીઓ તેમના પૂર્વાશ્રમનાં ડૉ મીસ નાગુબાઈ જોશીના નામથી પરિચિત છે, ડૉક્ટરના ધંધામાં તેમણે ખ્યાતિ મેળવેલી તેજ ખ્યાતિ તેમણે જાળવી રાખી છે. એક બાહોશ કાર્યકર્તા તરીકે તેમણે સહુના મન સંપાદન કર્યાં છે તેથી નવા વર્ષમાં પણ તેમને મંત્રીપદે નીમ્યાં છે. પ્રતિનિધિઓની છાવણીમાં રહી તેમણે સર્વના મન હરણ કરી લીધાં હતાં.

પરિષદમાં સમસ્ત દેશની સુશિક્ષિત બહેનોની હાજરી હતી. તેમનો ઉત્સાહ અત્યંત હતો અને પ્રત્યેક બહેન પોતાના વિભાગમાં કાંઈને કાંઈ કામ કરનારી છે એમ પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવતું હતું ગુજરાતી બહેનોની સંખ્યા પણ આટલા દૂર ભાગમાં હોવા છતાં સારી હતી. બંગાલી, મદ્રાસી, આગ્રાવાસી, પંજાબી, મધ્યપ્રાન્તો, ઉત્કલ, મુંબઈ વગેરે સર્વ સ્થળેથી સ્ત્રીઓ પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર થઈ હતી અને પરિષદના ઠરાવોને લગતાં ભાષણો આપવા એક બીજા સાથે હરીફાઈ કરતી.

કેળવણી અને સમાજ સુધારાના પ્રશ્નોને લગતા ઠરાવો હતા અને એ વિષયો પર અભ્યાસ કરી બોલવા માટે બહેનોએ પૂરી તૈયારી કરેલી માલમ પડતી હતી આ વરસની પરિષદમાં નવા બંધારણમાં આવનાર સ્ત્રીઓની જુદી બેઠકો સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને સર્વ સામાન્ય બેઠકો માટે ઉમેદવારી કરવાની તેમની ખાયશ જણાવી હતી. બીજી બાબત લગ્નવિચ્છેદની હતી. લગ્નવિચ્છેદની તરફેણમાં સારી સંખ્યામાં મત નોંધાવાથી એ ઠરાવ પસાર થયો હતો વડોદરાના લગ્નવિચ્છેદના કાયદાના ધોરણ પર બ્રિટિશ રૈયત માટે તેવો કાયદો રચાવવા આગ્રહ કર્યો હતો લગ્નવિચ્છેદના સંબંધમાં આપણામાં ઘણી ગેરસમજ જોવામાં આવે છે એ કાયદો પસાર થાય તો જાણે કે દરેક લગ્ન તે વિચ્છેદ કરવા ફરજ કરવાનું હોય એમ ભ્રાન્તિ ઘણાને છે. અતિ દુઃખદ સંજોગોમાં, જ્યાં વિવાહિત રહેવાથી બન્ને પક્ષ એક બીજાથી મુક્ત થાય તેમાંજ બન્નેનું હિત છે એમ તેમને જણાય તો-અને તે પણ તેમની ઇચ્છા હોય તોજ-એ કાયદાનો લાભ લઈ શકાય એવી છૂટનો કાયદો કોઈપણ સુધરેલી પ્રજામાં હોવો આવશ્યક છે હિંદુસ્તાનમાં તેની ખાસ તરત વિશેષ અગત્ય છે કેમકે વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના

લગ્નસંબંધ તેમની જરા પણ સંમતિ વગર અનેક અંગત કારણોથી માબાપો બાંધે છે તેમાં અસંખ્ય જોડાં એવાં હોય છે કે તેમને જીવનભર દુઃખ વેઠવુ પડે છે એવા પ્રસંગોએ ઘણીવાર પુરૂષ તો એ બંધનથી મુક્ત થઇ એક સ્ત્રીને છોડી દઇ બીજી સાથે લગ્ન કરી શકે છે આવી છૂટ સ્ત્રીને નથી એ ઘોર અન્યાય છે લગ્નને ધાર્મિક બંધન માનવા સારૂ, માત્ર સ્ત્રીઓ પાસેજ એ આદર્શ પળાવવા માટે જે એકતરફી કાયદો છે તે કેવળ ન્યાયરહિત છે વિવાહિત સ્ત્રી પુરૂષોના જીવન કાયમને માટે દુઃખી કરવાથી કોઇ આદર્શ જળવાતો નથી અતિ વિકટ પ્રસંગે એવાં લગ્નોનાં બંધન છૂટી શકે એવી કાયદામાં છૂટ હોવી જોઇએ એ માન્યતાના ધોરણે આ ઠરાવ બહુમતીથી પસાર થયો હતો

તે ઉપરાંત સંતતિ નિયમનનો ઠરાવ પણ આ વર્ષે બહુ મોટી બહુમતીથી પસાર થયો હતો. હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ, બેકાર દેશમાં વસતી અનિયંત્રિત વધે તેથી ભવિષ્યની પ્રજાને ભારે હાનિ છે એ આર્થિક દૃષ્ટિએ સંતતિ નિયમન આવશ્યક છે. તેમજ અનેક પ્રસૂતિથી સ્ત્રીઓની શારીરિક દશા છેક બગડે છે તેમજ તેની સંતતિ નિર્બળ થાય છે એ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ સંતતિ પરિમિત સંખ્યામાં હોય એ ઇષ્ટ છે એમ ચર્ચા થઇ હતી. આ નિયમન સંયમ વડે થાય તો શ્રેષ્ઠ પણ વ્યવહારમાં આવો સંયમ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. કૃત્રિમ ઇલાજોથી સંતતિ નિયમન કરતાં અનીતિ વધવાનો ભય છે એ વાત પણ વીસારી દેવામાં આવી ન હોતી, પરંતુ દરેક સારી વસ્તુનો દુરૂપયોગ થાય માટે તે મહણ ન કરવી એવું કોઇ કહી શકે નહીં. વિજ્ઞાનદ્વારા અનેક વસ્તુઓ એવી છે કે જેના સારાને મોટો ઉપયોગ થાય છે. જે ઓછું અનિષ્ટ હોય તે લેવું એ કર્તવ્ય છે.

આવા કૃત્રિમ પ્રયોગો સિવાય પણ મનુષ્યો ક્યાં ઓછા અનીતિને માર્ગે જાય છે? નીતિના માર્ગે જવા માટે તો સારા સંસ્કારની આવશ્યકતા છે મદ્રાસની પરિષદમાં આ ઠરાવ પસાર ન હોતો થઇ શક્યો. સંતતિનું રક્ષણ, પાલન, શિક્ષણ, સ્વાર્થનો ભોગ એ સર્વ સ્ત્રીઓને જ માથે છે એટલે એ સંબંધમાં તેમનો અભિપ્રાય વજન આપવા યોગ્ય ગણવો જોઇએ.

આ પરિષદની સાત બેઠકો ચાર દિવસમાં થઇ હતી. પ્રથમ દિવસે સ્ત્રી પુરુષોનો ભેગો મેળાવડો હતો લગભગ હજારેક માણસ હાજર હતાં. પછીના દિવસોએ માત્ર સ્ત્રીઓની હાજરી હતી. સાતસો આઠસો સ્ત્રીઓ હશે એમ અનુમાન થાય છે. લગભગ બસો બહેનો પ્રતિનિધિ તરીકે આવેલાં હતાં. આવા મેળાવડામાં આપણા ભારત દેશના જુદા ભાગમાંથી સુશિક્ષિત, ઉત્સાહી આગેવાન બહેનોને મળવાનો પ્રસંગ જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનુ મૂલ્ય થાય તેમ નથી. તે ઉપરાત તે સર્વના વિચાર અને અનુભવની આપલે કરવાથી પણ પ્રત્યેકને લાભ છે એ નિઃસંશય છે. આ સર્વ બહેનો પોત પોતાના ગામમાં જઈ પરિષદનું કાર્ય આગળ વધારવા માટે આખા વર્ષ દરમીયાન પ્રયાસ કરે છે, જેથી માત્ર પરિષદ તે મેળો બની સમાપ્ત નથી થતી. આ પરિષદે એવું એક સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે તેનો મત સન્માન પામે છે અને ધારાસભામાં તેનું સારૂં વજન પડે છે. સમસ્ત દેશની પ્રતિનિધિ સ્ત્રીઓ મળી જે વિચાર કરે તે આદરનો પાત્ર હોવો જોઇએ એ વાત સર્વથા સ્વીકારાઈ છે.

લક્નૌ ખરેખર એક રળિયામણું શહેર છે બાદશાહી વખતની જાહોજલાલીનાં ચિહ્નો

ઉપરાંત નવા જમાનાની ચડતી કળાનું દર્શન પણ ત્યાં થાય છે. સુંદર મકાનો, આકર્ષક બગીચાઓ અને વિશાળ રસ્તાઓ એ સર્વ વડે લકનૌ બહારથી 'આવનારના મન આકર્ષે છે.

પરિષદને અંગે ખાનપાનના મેળાવડા ત્રણ ચાર થયા હતા. તે ઉપરાંત લકનૌની બહેનો તેમજ બહારના પ્રતિનિધિઓએ મળી એક નાટક અને સંગીતનો અતિ મનોરમ જલસો કર્યો હતો. ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું 'માલિની' નામનું નાટક, ગરબા, વીણાવાદન, સંગીત, કૃષ્ણગોપીનું દશ્ય એ સહુ સહેજે ભૂલાય તેમ નથી. દરેકે પોતપોતાનું કાર્ય કુશળતાથી કર્યું હતું. અને એ જલસો સફળ થયો હતો.

લકનૌમાં રાજાઓ, તાલુકદારો, નવાબો વગેરે સર્વ ખાનદાની સ્ત્રીઓમાં અગાઉ પડદો અત્યંત પ્રચલિત હતો. આ પરિષદમાં તે વર્ગની હિંદુ તેમજ મુસલમાન બહેનોએ પડદો બાજુએ મુકી ભાગ લીધો હતો. આ કરતાં વધારે આશ્ચર્યજનક અને સંતોષકારક બીના એ હતી કે આ હિંદુ મુસલમીન બહેનોમાં અત્યંત સંપ જોવામાં આવતો હતો જે બીજા પ્રાંતોએ ગ્રહણ કરવા જેવો છે.

પરિષદને અંગે નાનકડું સ્વદેશી પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું.

તમેજ બધા ઢેડાઓ છો

બધા બાળકો—' એ, એ, તું ભંગીઆને અડ્યો. તું અમને ના અડતો.'

એક બાળક—' પણ એ ભંગી ક્યાં છે? એ તો રજપૂત લાગે છે, રજપૂત.'

બધા—' અરે, એ તો ભંગી છે. આજે એણે નવાં લુગડાં પહેર્યાં છે ને નાહ્યો ધોયો છે.'

એક—' તો પછી એને કેમ ન અડાય?'

બધાં—' પણ એ ભંગી છે ના? મેલું કાઢે છે ના?'

એક—' પણ અત્યારે એ ક્યાં મેલું કાઢે છે? અત્યારે એ ભંગી નથી પણ રજપૂત છે.'

બધા—' જા, જા, મુરખા, આઘો રહે અડતો નહિ.'

એક—' આ આવ્યો હું તો; ડાહ્યાઓ, તમને જ હું નહીં અડવાનો; તમેજ બધા ઢેડાઓ છો.'

બા, ખોટું શીખવ મા

બાળકે બાને પૂછ્યું, ' ભંગીને કેમ ના અડાય?'

બા કહે, ' એ મેલું કાઢે છે.'

બાળક કહે, ' તો મેલું તો તું પણ કાઢે છે.'

બા કહે, ' પણ એ ભંગી છે.'

બાળક કહે, ભંગી એટલે શું?

બા કહે, ' મેલું કાઢે તે ભંગી.'

બાળક કહે, ' ત્યારે, બા, તું પણ ભંગી. તું મને ના અડકતી.'

બા કહે, ' એમ તે હોય? હું તો મેલું કાઢી સ્નાન કરૂં છું.'

બાળક કહે, ' ત્યારે ભંગી પણ એમજ કરે તો?'

બા કહે, ' તો પણ એને ના અડાય.'

બાળક કહે, જા, જા, એવું ખોટું શીખવ મા. એવું જુઠું હું નહિ શીખું.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની જનેતા

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સનો

પરિચય કરાવનાર: શ્રી યજ્ઞેશ હ. શુક્લ

મીસીસ કઝીન્સને મેં પહેલવહેલાં ૧૯૨૯ ના જાન્યુઆરી માસમાં જોયા અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું ચોથું અધિવેશન મુંબઈમાં ભારતકોકિલા શ્રીમતી સરોજિની નાયડુના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. અને એ પરિષદમા, પરિષદના પ્રાંગણમાં શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને જોવાનો અવસર મળ્યો શ્રીમતી કઝીન્સનો દેખાવ જ એવો છે, કે એમને જોતાં મનુષ્ય સ્વભાવનો સહેજ પણ અભ્યાસ હોય એવા કોઈને પણ, તેઓ એક ખંતીલા કાર્યકર છે એમ જણાઈ આવ્યા વિના નહિ રહે. શ્રીમતી કઝીન્સે ભારતની મહિલાઓ માટે કરેલાં કાર્યોથી હું સુપરિચિત હતો; એટલે તેમને જોવાની–મળવાની તક સાધવાનો અવસર હું ખોળ્યા જ કરતો હતો ૧૯૨૯ ના જાન્યુઆરીમાં એ અવસર પ્રાપ્ત થયો. અને ભારત કાજે, તેમજ ભારતીય મહિલાઓ કાજે નિસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરનારાં એ અપૂર્વ આયરીશ મહિલાનાં દર્શન કરી હું ભાગ્યશાળી થયો. પરિષદ દરમ્યાન એમની સાથે વાર્તાલાપ થતાં, તેમનો ઉત્કટ ભારતપ્રેમ, અને ભારતીય મહિલાઓને ઉન્નતિના પથે દોરવાની અભિલાષાએ મને મુગ્ધ કર્યો અને એ ભારતપ્રેમી મહિલાને મારાથી સહસા જ વંદન થઈ ગયું.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનાં જનેતા શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ છે ૧૯૨૬ ના શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે, શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને એવી પ્રેરણા થઈ કે અખિલ હિન્દની મહિલાઓની પરિષદ ભરવી અને એ પ્રેરણાને આચારમાં મૂકવાનું કાર્ય તેમણે તરતજ શરૂ કરી દીધું. વર્તમાનપત્રોમાં એ સંબંધી લેખો પ્રકટ કરવા માંડ્યાં અને મિત્રોમાં પણ એ વિચારનો પ્રચાર કર્યો. આમ સતત પ્રચારકાર્યને પરિણામે અખિલ ભારતીય મહિલા કેળવણી પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન ૧૯૨૭ માં પુના ખાતે વડોદરાનાં ના. મહારાણી સાહેબાનાં પ્રમુખપદે ભરાયું. તે પછી ઉત્તરોત્તર એનાં અધિવેશનો ભરાયાં કર્યાં છે અને હાલમાજ ડીસેમ્બર માસની આખરે, લખનૌ ખાતે એનું સાતમું અધિવેશન ગુજરાતનાં આદર્શ સન્નારી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબ્હેન રમણભાઈ નીલકંઠનાં પ્રમુખપદે ભરાઈ ગયું છે.

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ લગભગ ૧૯૧૫ ના અરસામાં, હિંદ આવ્યાં અને મદ્રાસમાં ડૉ. એની બીસાન્ટ સાથે થીઓસોફીકલ 'સોસાયટીનાં એક આગેવાન' કાર્યકર્ત્રી બની ગયાં. હિન્દ આવતાની સાથેજ તેમણે 'ભારતીય મહિલાઓ અને બાળકોનાં હિતનું આંદોલન શરૂ કરી દીધું. Women's Indian Association (ભારતીય મહિલા સમાજ) નાં તેઓ એક મુખ્ય સંચાલિકા છે. કેટલાયે વર્ષો સુધી એ સમાજના મુખ્ય મંત્રી તરીકે તેમણે કાર્ય કર્યું છે અને તેમના પ્રયત્નને પરિણામે જ એ સમાજનું સાર્વદેશીય સંગઠન થઈ શક્યું છે અને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રીમતી હંસાબ્હેન મહેતા, જેવાં લોકપ્રસિદ્ધ અને સમાજસેવક મહિલાઓ એમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ રહ્યાં છે.

હિન્દ આવ્યાને એકેક વર્ષ પણ પૂરાં થયાં નહિ ત્યાં તો તેમણે ભારતીય મહિલાઓની ઉન્નતિ માટે મથન કરનારા એક

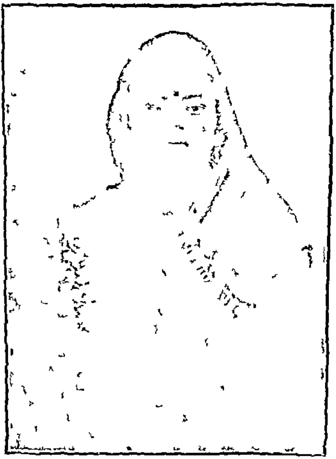

શ્રી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ

જેમને "બિખરે મોતી' નામે નવલિકા–સંગ્રહ માટે હિન્દી સાહિત્ય સમ્મેલને રૂ ૫૦૦નું પારિતોષિક આપ્યું છે અને વળી એ બ્હેનને "મુકુલ" નામે કાવ્યસંગ્રહ માટે રૂ. ૫૦૦ નું પારિતોષિક મળ્યું હતું.

ચિત્રકારઃ] સીતા–વનવાસ [કુ. અંબિકા ધુરંધર

મુંબાઇના કલા-પ્રદર્શનમાં મૂકાયલું મનોરમ ચિત્ર.

અગ્રેસર મહિલા તરીકે નામના મેળવી લીધી. ૧૯૨૭ માં હિન્દની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મેળવી આપવા માટે તેઓ હિન્દી વઝીર સમક્ષ એક અખિલ ભારતીય મહિલા પ્રતિનિધિમંડળ લઇ ગયાં હતાં. મતાધિકાર માટેની મહિલાઓની ચળવળ હિન્દમાં આ લગભગ પહેલવહેલી જ હતી. હિન્દમાં શિશુ કલ્યાણની પ્રવૃત્તિ તરફ તેમને ઘણો પ્રેમ છે. કેટલેક સ્થળે તેમણે શિશુકલ્યાણનાં કેન્દ્રો સ્થાપ્યાં છે. સંસ્થાઓ તેમજ પરિષદોની સંયોજનમાં તેમની કુશળતા અપૂર્વ છે અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની સંયોજના તેમણે જ કરી. અને ૧૯૩૧ ના જાન્યુઆરીમાં લાહોરખાતે અખિલ એશીયા મહિલા પરિષદની સંયોજના પણ શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સના પ્રયત્નનું જ યશસ્વી પરિણામ હતુ.

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ એક પ્રખર વિદુષી પણ છે. આયર્લેન્ડની રોયલ યુનિવર્સીટીનાં ગાનવિદ્યાનાં તેઓ સ્નાતિકા (Baobelor of Musio) છે પૌરસ્ત્ય કલા અને વિજ્ઞાન પ્રત્યે તેમને ખાસ પ્રેમ છે અને તેને પરિણામે તેમણે અત્યંત પ્રયત્ન કરીને કેટલાક ભારતીય વિશ્વવિદ્યાલયોમાં સંગીતની પદવી માટે જુદુ સ્થાન રખાવ્યું છે. પિયાનો વગાડવામાં તેઓ અત્યંત કુશળ છે અને પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન અનેક ગતો તેઓ તેના ઉપર બજાવી શકે છે તેમાંયે ગતોના અનેક ધ્વનિઓને, સંકેત ચિહ્નની મદદ વિના તેઓ બજાવી શકે છે અને લીધે તેમને મદ્રાસના નાં ગવર્નર અને મ્હેસુરના ના. મહારાજાની ઓરકેસ્ટ્રા સાથે વગાડ-બજાવવાનું માન મળ્યુ હતુ.

ભારતીય મહિલા સમાજનાં મુખપત્ર ‘સ્ત્રીધર્મ’ નાં તંત્રી તરીકે તેમણે વર્ષો સુધી સેવા આપી હતી અને મહિલાઓના પ્રશ્નો સંબંધમાં તેમના અભિપ્રાયો વજન પાત્ર ગણાયા છે, આંતરરાષ્ટ્રમાં એનો સ્વીકાર થયો છે ૧૯૨૩માં સરકારે તેમને ઓનરરી મેજીસ્ટ્રેટ બનાવ્યાં હતાં. હિન્દમાં એ પદે નીમાનાર તેઓ પહેલાંજ મહિલા હતાં તેઓ એક કુશળ લેખિકા છે. અને ગાનવિદ્યા, સાહિત્ય, અને ભારતીય સામાજીક વિષયો ઉપર તેમણે લગભગ બારેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. તેમાં "Characteristiot of Indian Womanhood" ‘Marraige in India’, ‘Harmony of Life or Awakening of Asian Womanhood’ ખાસ વાંચવા યોગ્ય ગણાં છે આ ઉપરાંત તેમણે સામયિકોનાં અનેક લેખો લખ્યા છે

વ્યાવહારિક રૂપમાં શ્રીમતી કઝીન્સ ગાંધીજીનાં ભક્ત નથી પરંતુ તેઓ ખાદી પહેરે છે સત્યાગ્રહ આન્દોલનની શરૂઆતમાં તેમણે પોતાની મદ્રાસી સહયોગિનીઓ સાથે તામીલ પ્રાન્તના કેટલાક ભાગોમાં સ્વદેશી અને ખાદી પ્રચારના કામમાં સારો ભાગ લીધો હતો. તેઓ એક પ્રભાવશાળી વક્તા હોઇ, ઇંગ્લાંડ અને આયર્લેન્ડનાં વિદ્યાલયોમાં તેમજ સાર્વજનિક સભાઓમાં તેમણે વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. એટલે અહીં તેમણે સભાઓમાં કરેલાં ભાષણોથી જનતા ઉપર ઘણો પ્રભાવ પાડ્યો છે. થીઓસોફિકલ સોસાયટી તરફથી પણ તેમણે સ્વદેશી અને ખાદીનો સંદેશ સંભળાવ્યો હતો.

સત્યાગ્રહના શરૂઆતના દીવસમાં તેમણે વ્યાવહારિક રીતે તેમાં કોઇ પણ ભાગ લીધો નહિ. પરંતુ જ્યારે નોકરશાહીના અત્યાચારો દિવસે દિવસે વધતા ગયા, ત્યારે તેની સામે તેઓ આંખ આડા કાન કરી શક્યાં નહિ. તેઓ સત્યાગ્રહ સંગ્રામમાં ઝુકાવવા તત્પર થયાં અને તરતજ તામીલનાડુ મહાસભા સમિતિના તેઓ સભ્ય બની ગયાં તે સાથે મહાસભાને પોતાની સેવાઓ સમર્પણ કરવા પણ તેમણે જણાવ્યુ. તે વખતે લખેલા પત્રમાં તેમણે જણાવ્યુ હતુ

" દરેક આયરીશ મહિલા, જેણે પોતાનાં દેશની સ્વતંત્રતાને માટે પોતાનાં કર્તવ્યનું પાલન કર્યું છે તે સ્વભાવતઃ ભારતીય પ્રજાનાં આ સ્વતંત્ર યુદ્ધમાં ખભે ખભો મિલાવીને સગર્વ ઉભી રહેશે. વળી આવી દશામાં તો એથીય વધારે; કારણ કે ભારતીય સ્ત્રી પુરુષ પોતાના ચિરવાંછિત ઉદ્દેશની પ્રાપ્તિને માટે દમનનાં કઠોર કારાગારમાં પીસાઈ રહ્યાં છે અને ઇંગ્લાંડની મજુર સરકાર તેમને કચડી રહી છે."

આ પત્ર લખ્યા પછી કેટલાક દિવસે, ૧૯૩૦ના નવેમ્બર માસમાં શ્રીમતી માર્ગરેટે તામિલનાડુ પ્રાન્તિક મહાસભા સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. સત્યમૂર્તિને એક બીજો પત્ર લખી પોતાને પ્રાંતિક સમિતિની કાર્યવાહક સમિતિનાં સભ્ય બનાવવા વિનંતિ કરી હતી અને એ રીતે મહાસભાને વ્યાવહારિક સહયોગ આપ્યો હતો એ પત્રમાં તેમણે જણાવ્યું હતુઃ " તામીલનાડુ મહાસભા સમિતિની સેવા કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે તે મારું સૌભાગ્ય છે એમ હું સમજું છું, જે સમયે મને ૧૯૨૭ની મદ્રાસ મહાસભામાં એકઠા થએલા ૩૦૦૦૦ પ્રતિનિધિઓ અને મહાસભાનાં ભવ્ય પ્રદર્શનની યાદ આવે છે અને જ્યારે મને એ યાદ આવે છે કે મહિલા દિનની સભામા ત્રણ હજાર સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ હતી, ત્યારે આવા પ્રકારના લોકપ્રિય મતને કચડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરીને સરકાર પ્રજાસત્તાકની અવહેલના કરી શકે છે એવો વિશ્વાસ પણ નથી આવતો

દેશની આગેવાન રાજનૈતિક સસ્થાને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવામાં આવે એ અસહ્ય છે. અહિંસક કાર્યો અને પ્રચારને માટે સંસ્થા સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર વિચારદર્શન માટે મુખ્ય આવશ્યક છે. મહાસભાના કાર્યક્રમની દરેક વાત સાથે હુ સમ્મત નથી, તેમ મે મારી વિવેકશક્તિ ગાંધીજી કે બીજા કોઇને સુપરત કરી નથી; પરંતુ ભારતની સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિની મહત્વાકાંક્ષા પ્રત્યે હું સાચાં હૃદયથી તેમની સાથે છું અને વ્યક્તિગતરૂપે હું દરેક સંભવિત ઉપાયદ્વારા તમને મદદ કરીશ. "

પત્ર લખીને બેસી ન રહેતાં તેમણે સગ્રામમાં સક્રીયરૂપે ઝૂકાવ્યું. વિદેશી કાપડની દુકાનો પર અન્ય સ્ત્રીઓની સામે તેમણે ચોકી કરવાની શરૂઆત કરી દીધી. મદ્રાસની પોલીસ વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરનાર ઉપર ખૂબ ખૂબ અત્યાચાર કરતી હતી તે જણાવવાની અહીં જરૂર નથી. શરૂઆતમાં સ્વયસેવકો દુકાનો ઉપર ચોકી કરતા હતા; તેમના ઉપર પોલીસ રોજ લાઠી ચલાવતી હતી પરંતુ જ્યારે સ્વયસેવિકાઓએ ચોકી શરૂ કરી ત્યારે લાઠી બધ થઇ અને ગિરફતારી થવા માંડી. શ્રીમતી કઝીન્સ પણ એ ચોકીમાં સામેલ હતાં. શ્રીમતી કઝીન્સની સહૃદયતાનુ આ સબળ પ્રમાણ છે. વળી હાલમાંજ તેમને મદ્રાસમાં ભાષણ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવી હતી અને સારી ચાલ ચલગત માટે તેમની પાસે રૂ. ૧૦૦૦૦ નું બોંડ અને એટલીજ રકમની બે જામીનગિરિઓ માગવામાં આવી હતી. તે ન આપવા માટે તેમને ગયા ડીસેમ્બર માસમાં એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે

શ્રીમતી કઝીન્સ દુનીયાનો પ્રવાસ કરી ચૂકયાં છે અને તેને પરિણામે આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજનીતિનું તેમને ઘણું સારું જ્ઞાન છે. તેમના સામાજીક જીવનની શરૂઆત ૧૯૦૯ ની ઇંગ્લાંડની મહિલાઓની મતાધિકારની ચળવળથી થાય છે ઇંગ્લાંડ અને આયર્લેન્ડમાં એ પ્રવૃત્તિના એક નેત્રી તરીકે તેમની ગણના થાય છે તે વખતે એ આન્દોલનને અંગે તેમને બે વાર જેલ જવું પડયું હતું. અને કદાચ એ કારણેજ ભારતની મહિલાઓની એ પ્રવૃત્તિમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લઇ રહ્યાં છે.

આવી ભારતપ્રેમી આયરીશ મહિલાને વંદન કરી આ ટુંકો અને ઝાંખો પરિચય સમાપ્ત કરીશ.

—o—

ભારતીય મહિલાઓના કૂટ પ્રશ્નો

[અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના પ્રમુખનું ભાષણ]

વ્યાખ્યાતા શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ

બહેનો,

આ સૌથી અગત્યની અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની મને પ્રમુખ ચૂંટવા માટે આભાર દર્શાવવાની મારી પહેલી ફરજ છે. દેશની અગત્યની જરૂરીઆતો સાથે સંબંધ ધરાવતી આ સંસ્થાની ચર્ચામાં ભાગ લેવામાં હું ગૌરવ માનું છું. સૌથી વધુ આગળ વધેલી તેમજ શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓ સાથે ચર્ચા કરવાની તક આપવા માટે હું ફરીથી મતદાર મંડળોનો આભાર માનું છું.

આ પરિષદને તેની પ્રવૃત્તિઓ દોરવાના બે માર્ગ છે એમ મને લાગે છે.

પ્રવૃત્તિના બે માર્ગ

એક તો સ્ત્રીઓનેજ લગતા કેળવણી અને સમાજ સુધારાના પ્રશ્નો હાથ ધરવા તે; અને બીજો, આખા દેશના કેળવણી અને સમાજ સુધારા તરફ આપણી પ્રવૃત્તિઓ વાળવાનો. અલબત્ત એ કબૂલ કરવું જોઈએ કે, ચોક્કસ મર્યાદા નક્કી કરવી મુશ્કેલ છે; છતાં, ઉપરના બન્ને તે માર્ગ માટે વિસ્તૃત કાર્યક્રમ ઘડી શકાય એમ છે. આ પરિષદની શરૂઆત કરનારાઓના મૂળ વિચારથી હું અજાણ નથી પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે પ્રજાની કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક ઉન્નતિ માટે પુષ્કળ કામ કરવાનું છે એ તેઓ જોઈ શક્યા છે અને તે સાથે તેઓ, સેવા કરવા પ્રેરાયલાં અને પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં પોતાથી બનતું બધું કરી ચૂકેલી સ્ત્રીઓની સંસ્થાનાં સંગઠનમાં આવ્યાં જુદાં જુદાં કામ અને કાર્યકરોનો સહકાર કરી તેમને એક સંસ્થામાં તદ્રુપ બનાવવાનો વિચાર ખરેખર સુંદર હતો. આમ, આપણે આપણી રૂઢિ, નીતિ, રિવાજ કે ધર્મના ભેદભાવ વિના દેશની ઉન્નતિ તરફ આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી રહ્યા છીએ. આપણું ધ્યેય એકજ છે, આપણા પ્રશ્નો એકજ છે, અને આમતેમ સ્થળ તેમજ કાર્યકરને અનુકૂળ આવે એવા રીતિ નીતિના સહેજસાજ ફેરફાર વિના, આપણે આપણી ઉન્નતિ માટેજ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ.

આપણા પ્રશ્નો તરફ આપણે આ દ્રષ્ટિથી જોઈએ છીએ ત્યારે તેના

ઉકેલનો ઉત્તમ માર્ગ

ઉકેલનો સૌથી ઉત્તમ માર્ગ સ્ત્રીઓનેજ સંબંધ હોય એવા પ્રશ્નોને જુદા પાડી દેવાનો નથી. ખરું કહીએ તો એ ઘણું મુશ્કેલ છે. સ્ત્રીઓને જીવનનાં ઘણાખરા ક્ષેત્રોમાં પુરુષો સાથેજ ચાલવાનું છે. ઉપરાંત કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક આઘાત કે પ્રત્યાઘાતની અસર એકલી સ્ત્રીઓ ઉપરજ થતી નથી હોતી, છોકરા છોકરી બન્નેની કેળવણીની પુનર્રચના થવાની જરૂર છે. એટલે એક પ્રશ્નને મૂકી માત્ર બીજાને ઉપાડવો આપણને પાલવે એમ નથી. બાળલગ્ન અને એના જેવા સામાજિક રિવાજો છોકરા છોકરીઓ બન્નેને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. એટલે આખોય પ્રશ્ન એનો લેવાનુંજ સર્વોત્તમ છે. અલબત્ત, સ્ત્રીઓના મતાધિકાર, સામાજિક દરજ્જો જેવા વિષયો છે કે જે તરફ આપણે સામાજિક દ્રષ્ટિએ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

હાથ ધરવાનું સૌથી અગત્યનું અને મહત્વનું કાર્ય નિરક્ષરતા નિવારણનું છે. જ્યાં સુધી આ

નિરક્ષરતાનો શાપ

શાપ નહિ જાય ત્યાંસુધી, પ્રગતિની બીજી દિશાના પ્રયત્નો જરૂર નિષ્ફળ જશે. નિરક્ષરતા શાપ છે અને દેશ એનાથી જેમ વહેલો મુક્ત થશે તેમ પ્રગતિ માટે એ વધુ સારું છે. લખી કે વાંચી ન શકતી સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા દરેક માટે શરમજનક છે. નિરક્ષર સ્ત્રીઓની સંખ્યા નિરક્ષર પુરુષોના

કરતા ઘણી વધારે છે આ નિવારવાનો એક માત્ર માર્ગ સરકાર પાસે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજીયાત કરાવવાનો છે. આથી ઘણો મોટો ખર્ચ થશે, એ ખરૂં છે, પરંતુ આવાં પગલાથી જે પરિણામ આવશે તેની ખાત્રી થઇ શકે એમ નથી ઘણા દેશોમાં લોકસમૂહનાં શિક્ષણે અનેક અનિષ્ટોનાં અવરોધક હોવાનું પૂરવાર કર્યું છે. એટલે એની પાછળ ખર્ચવામાં આવેલો પૈસો અનેક માર્ગોએ પાછો ભરપાઇ થઇ જશે પરંતુ હાલમાં સરકાર આ સર્વોપરિ ફરજ, જે પ્રથમ તેની પોતાની જ છે તે, અદા કરે એવો જરા સરખો પણ સંભવ નથી પરંતુ પ્રજાએ નિરક્ષર રહેવા માટેનું આ કાંઇ કારણ નથી. બધા જાહેર સ્ત્રી પુરૂષોએ આ કામ માટે એક સામટી ચળવળ શરૂ કરવી જોઇએ તે સાથે દરેક શિક્ષિત માણસે ફુરસદના સમયમા પોતાનાથી બની શકે તેટલા માણસોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની પોતાની ફરજ સમજવી જોઇએ જો આપણામાથી દરેક જણ રોજ એક કલાક માટે પ્રજાની એક ટુકડીને લખતા અને વાંચતા શિખવવા પ્રયત્ન કરે તો એક વર્ષના સમયમા તો કેટલાયે લોકો અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે અહી હાજર છે તેના કરતા ઘણી વધારે બહેનો એવી છે કે જે આ પ્રેમનુ કાર્ય સહેલાઇથી હાથ ધરી શકે અને એ રીતે હજારો ઘરોમાં પ્રકાશ ફેલાવે. જો પાચ વર્ષ સુધી આ કામ ચાલુ રાખવામાં આવે તો કેટલા વધુ માણસો લખવા વાંચવા શક્તિમાન થશે તે કહેવુ મુશ્કેલ છે. અલબત્ત, આ યોજના દેખાય છે એટલી સહેલી નથી. આપણામાના ઘણાએ આને માટે કેમ કરવાનો નિર્ણય કરવો જોઇએ બીજી અને વધુ મોટી મુશ્કેલી તો એ નિરક્ષર લોકોને બેસાડીને શિખવવાની છે. નિરક્ષર લોકોના મોટા ભાગને તો ફુરસદનો સમય પણ ભાગ્યેજ હોય છે બીજા કેટલાકોને એમાં કાંઇ લાભ દેખાતો નથી એટલે ભણવા માટે તેઓ રાજી નહિ થાય જેઓને સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી સખ્ત કામ કરવાનુ હોય છે અને છતા નિર્વાહ પૂરતુ મળતું નથી, તેઓને શિખવવાની આશા ભાગ્યેજ રાખી શકાય પરંતુ તેમના બાળકોને તો ભણાવવાજ જોઇએ અને એ પેઢીના સમયમાં તો આ નિરક્ષરતાને ભૂતકાળની વાત બનાવી શકાય ફુરસદનો જરાપણ સમય મળતો હોય એવા સર્વને દિવસના થોડોક સમય ભણવા પાછળ ગાળવા સમજાવી શકાય પુખ્તવયનાની કેળવણીને પોતાના કાર્યક્રમમા મૂકી એક બાજુથી નિરક્ષરતાના પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે મહિલા પરિષદને અભિનંદન ઘટે છે. આપણે બધા સારી રીતે જાણીએ છીએ કે અજ્ઞાન અને ગરીબાઇ માનવ પ્રાણીઓને મુંઝવી રહેલા છે; એટલે, અજ્ઞાનના નિવારણનું કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ દરેક સ્ત્રી માટે, ખાસ કરીને બીજાનુ ભલુ જેના હૈયે વસ્યું છે એવી દરેક સ્ત્રી માટે, ખચીત ઘણું ઉમદા કાર્ય છે.

આપણી આર્થિક ઉન્નતિ

ગરીબાઇના પ્રશ્ન ઉપર આવતાં ઘણી પ્રાંતીય પરિષદોએ સ્વદેશી પ્રદર્શન અને બીજા કાર્યક્રમ યોજેલો જોતા આનંદ થાય છે. આપણે આપણુ ધ્યાન આ સ્વદેશી ચળવળ તરફ દોરવ્યું છે એ સમયની નિશાની છે; કારણ કે આપણી આર્થિક ઉન્નતિ તેમાજ સમાયલી છે. આપણે એ દિશામા પ્રયત્ન કરવાનો છે કે જેથી જૂનાં કલા કૌશલ અને ઉદ્યોગોનો પુનરૂદ્ધાર થાય અને પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે સ્વદેશીના લાભો, એટલે કે બની શકે ત્યાં સુધી સ્વાશ્રયી થવાનો વિચાર આપણામાંના ઘણાને અસર કરતો નથી એ દયાજનક છે તેઓએ ભૂતકાળમાં એ ઉદ્યોગોને અનુસરનારાઓની આર્થિક હાલત તરફજ જોવાનુ છે દુનીયાના કોઇ પણ દેશને પોતાના કલાહુન્નર તરફ બેદરકારી રાખવાનુ પાલવે નહિ

કેળવણીના સુધારા

આપણી પરિષદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કેળવણી અને સામાજીક સુધારાનો છે પરંતુ દેશમા સર્વત્ર પ્રથમ કેળવણી હોવી જોઇએ અને પછી તેમા સુધારા હોવા જોઇએ હાલની પ્રથામા સુધારા ઘણી દિશામા થવાની જરૂર છે અને આ પરિષદના કાર્યકરોએ પોતાનાજ સ્થાનમા સૌથી વધુ જરૂરના હોય એવા સુધારાઓ હાથ ધરવાનો નિર્ણય કરવો જોઇએ સૌથી પહેલી બાબત, પ્રાથમિક કેળવણીને ફરજીયાત ધોરણે વિસ્તારવાની ચળવળ ચલાવવાની છે ગણી ત

શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકો બધાય તાલીમ પામેલા હોવા જોઈએ. અને દરેક શાળા રમત ગમત માટેના ખુલ્લા મેદાનવાળા મકાનમાં હોવી જોઈએ બાળકોની શારીરિક ખીલવણી તરફ અત્યંત ભાર મૂકવો જોઈએ બીજો સુધારો ઔદ્યોગિક શાળાઓ શરૂ કરવાની જરૂરનો છે બાળકો, ખાસ કરીને છોકરાઓ થોડીક કેળવણી મેળવ્યા બાદ શું કરવું તે જાણતા નથી તેઓમાંના ઘણાખરા ઉચ્ચતર કેળવણી માટે જઈ શકતા નથી અને તેમને આપવામાં આવેલું થોડુંક શિક્ષણ તેમના કુટુંબનો ધંધો સ્વીકારવા માટે તેમને નાલાયક બનાવે છે એટલે તેઓ કશાયના રહેતા નથી જો તેઓ માટે થોડીક ઔદ્યોગિક શાળાઓ ખુલ્લી હોય તો તેઓ વધારે સારી રીતે પોતાનો ધંધો કરવા શક્તિમાન થાય.

શિક્ષણપ્રથામાં મોટી ખામી

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીમાં વિદ્યાર્થીઓને સૌથી મોટી હરકત શિક્ષણનાં વાહન તરીકે વિદેશી ભાષાની છે આ રીતે શિખવાતા દરેક વિષયો બાળકોના મગજની શક્તિ બીનજરૂરી રીતે ખર્ચી નાખે છે આ પદ્ધતિ ઘણો સમય લઈ લે છે અને આને અંગે વિદ્યાર્થીઓને ઘણાં વર્ષો ગુમાવવા પડે છે જેઓને કાંઈ શંકા હોય તેમને એક સાદો દાખલો ખાત્રી કરાવી આપશે ગુજરાતી કે બીજી પ્રાંતીય ભાષામાં ૭ ચોપડી શીખેલી ૧૬ કે ૧૭ વર્ષની છોકરી એવા સંજોગોમાં આવી જાય કે તેને પોતાના જીવન નિર્વાહની વ્યવસ્થા કરવી પડે તે બીજા વર્ષની ડાક્તર બનવા માગે છે આને માટે તેને અંગ્રેજી કેળવણી લેવા માટે ૭ વર્ષો ગાળવા પડે અને પછી ચાર વર્ષનો પ્રાથમિક અભ્યાસક્રમ તેને કરવો પડે. આમ, આને માટે તેને પોતાની જીંદગીના કિંમતી ૧૧ વર્ષો ગુમાવવાં પડે છે જો ડાક્તરી અભ્યાસક્રમ તે પોતાની જ માતૃભાષામાં શીખી શકતી હોય તો તે એકદમ શરૂઆત કરી દે અને ૪ કે ૫ વર્ષમાં તે પૂરો કરી નાખે ગણિત જેવા નવા વિષયો પોતાની ન હોય એવી ભાષામાં શીખવા પડે એનો અર્થ બીનજરૂરી બોજો અને ભયંકર મુશ્કેલી એવો થાય છે એટલે આ પ્રથા જેમ વહેલી કાઢી નાંખવામાં આવે તેમ વધારે સારું આપણી કેટલીક યુનિવર્સીટીઓએ આ દિશામાં કેટલાક પગલાં લીધાં છે એ જોઈ આનંદ થાય છે આપણામાંથી જેઓની લાગવગ યુનિવર્સીટીઓમાં કાંઈક પણ પહોંચતી હોય તેઓએ આ હેતુસર તેનો ઉપયોગ કરી આ બેવકૂફીભરેલી પ્રથાનો નાશ કરવો જોઈએ. આનો અર્થ અંગ્રેજી ભાષાના અભ્યાસને ઉતારી પાડવાનો નથી; મુખ્ય વાંધો તો તેને શિક્ષણના વાહન તરીકે વાપરવા સામે છે

ખાસ વિષયોની અગત્ય

આપણા જેવા વિશાળ દેશમાં જુદા જુદા લોકોની જરૂરીઆતોને અનુકૂળ આવે એવી જુદી જુદી શિક્ષણસંસ્થાઓ હોવી જોઈએ આપણી યુનિવર્સીટીઓમાં ખાસ વિષયોમાં નિષ્ણાત થવાનું ક્ષેત્ર ઘણું મર્યાદિત છે જો તમે વિદેશોના અભ્યાસક્રમો જોશો તો તમને માલુમ પડશે કે આ દુનિયા ઉપરનો દરેક દરેક વિષય ખાસ શિખવા યોગ્ય છે, અલબત્ત આ બધાનો અર્થ પૈસા છે; પણ આપણા દેશમાં તો કેળવણીની પાછળ એક રાજ્ય સૌથી વધારે ખર્ચ કરી શકે તેનો પણ અભાવ છે છોકરાઓએ તો તેમની પસંદગીની કોઈ ખાસ દિશામાં નિષ્ણાત થવા માટે હિન્દની બહાર જવું પડે છે જો આપણી બધી યુનિવર્સીટીઓને આ પાલવતું નહિ હોય તો આવા પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવી શકાતું હોય એવા બધી યુનિવર્સીટીઓ એકત્ર થઈ પોતપોતાની વચ્ચે કામની વહેંચણી કરી શકે એવું એકાદ મધ્યસ્થ સ્થળ આપણે ત્યાં શા માટે ન હોય ? સંગીત, ચિત્રકળા જેવી લલિતકળાઓને હું જાણું છું ત્યાં સુધી હિન્દુ યુનિવર્સીટી કે અખિલહિન્દી મહિલા યુનિવર્સીટી સિવાય, બીજી કોઈ પણ યુનિવર્સીટીના અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન નથી હિન્દને અનુકૂળ થાય એવું ગૃહવિજ્ઞાન શિખવા માટે એક છોકરીને ઇંગ્લાંડ કે અમેરિકા જવું જોઈએ આપણે આશા રાખીશું કે પરિષદે શરૂ કરેલી નવી શાળા આ ક્ષતિઓ દૂર કરશે અને ઉંચા દૃષ્ટિબિન્દુથી આ વિષયનું શિક્ષણ આપશે

આપણો આદર્શ ઉચ્ચ જોઈએ

છોકરીઓ માટેની શિક્ષણ પ્રથામાં સુધારા સૂચવતાં એક વસ્તુ તરફ જરા પણ બેદરકારી રાખવાની નથી અને તે બની શકે ત્યાંસુધી

આપણો આદર્શ ઉચ્ચ રાખવાની. અલબત્ત, બધાને તક આપો, જેઓ સૌથી ઉચ્ચો આદર્શ પ્રાપ્ત ન કરી શકે એમ હોય તેઓને સરળતા કરી આપો પણ આદર્શ નીચો તો કોઇપણ રીતે ન પાડો સ્ત્રીઓની કેળવણીનાં ઉતરતાં ધોરણથી સંતોષ ન પામો. આમ ઇચ્છનારાઓ માટે કેટલીક વખતે એ મુશ્કેલ બની શકે છે પરંતુ કોઇ પણ લોકે નીચલું ધોરણ તો નહિ જ; કારણ કે એનો અર્થ ઉતરતું માનસિક બળ, અને તે સામે તો આપણે હમેશાં વિરોધ ઉઠાવવો જોઇએ

સામાજીક સુધારાઓ

બીજો ઉદ્દેશ સમાજ સુધારાનો છે દુનીયાના બધા દેશોને પોતાના સામાજીક પ્રશ્નો હોય છે અને તેમ હિન્દને પણ છે અપૂર્વ સભ્યતા અને સંસ્કૃતિની એ ભૂમિ હોઈ, તેણે, પોતાના જ રીત રિવાજો જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને ભૂતકાળના રીતરિવાજોથી હઠવા તે નાખુશ છે આમ, આ દેશ ઉપર જુના વિચારની ભાવના એટલા મોટા પ્રમાણમાં વ્યાપી ગએલી છે કે તે સમયમાં સારા ગણાતા રિવાજો આજે કાંઇ પણ હેતુ સિદ્ધ કરતા ન હોવા છતાં, તે તજી દેવામા આવતા નથી ખરૂ કહીએ તો કેટલાક રિવાજો કદિયે સારા ન હોઇ શકે એવા છે છતાં, તે જૂના છે અને કોઇ પણ રીતે આપણા સમાજમા ઘુસી ગએલા છે એટલે તેને ચૂસ્ત રીતે વળગી રહેવામા આવે છે આથી, સામાજીક કાર્યકરોને મહાન હરકત રૂપ આ જુના વિચાર છે, દેશના બધાય ભાગોમાં જણાતી જ્ઞાતિ પ્રથાએ આ જુના વિચારોને બાંધી રાખ્યા છે સારા કે નરસા બધાય રીવાજો જાળવવા માટે જ્ઞાતિ ખરી રીતે સંરક્ષણરૂપ છે.

લગ્નના સુધારાઓ

મુખ્ય સામાજીક દૂષણો લગ્નના રિવાજને લગતા છે બાળલગ્નો, મોટા દાયજાઓ, પુનર્લગ્નનો પ્રતિબંધ, અનેકપત્નીનો રીવાજ, છૂટાછેડાનો અભાવ એ બધાંમાં તત્કાળ સુધારા થવાની જરૂર છે જ્ઞાતિપ્રથા આ બધા રિવાજોની સંરક્ષક છે. એટલે અહરથી પ્રયત્નો કરીને આ નાબુદ કરવાનું કામ મુશ્કેલ છે આને માટે કાયદાની મદદની જરૂરની સો દેશના શુભેચ્છકો, ચાલુ રિવાજોમાં ધારાસભાઓ સુધારા કરે એવો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પોતાને માટે શું સારૂં છે તે નહિ સમજનારા લોકસમૂહનો વિરોધ તેમને સહન કરવો પડે છે જુના રિવાજોને પવિત્ર માનવામાં આવે છે અને સુધારકનું કામ પણ ખરેખર ઘણું મોટું છે નિરક્ષરતા દૂર થતાં પ્રજા પોતાનું ભલું શામા છે તે જોઇ શકે એવો સંભવ છે. આમ, આ હેતુ માટે પણ લોકશિક્ષણની જરૂર છે.

પરિણિત જીવનની જંજીરો

લગ્નને અંગેના લગભગ બધાય દૂષણો સ્ત્રીઓ ઉપર વધારે અને લાંબા કાળ સુધી અસર કરે છે, એ વાત તરફ ભાર મૂકવો જ જોઇએ. બાળલગ્ન કે અનેકપત્નીનો રિવ જ પુરૂષો કરતા તેમને વધારે અસર કરે છે વિધવા પુનર્વિવાહના પ્રતિબંધને અંગે જે મુશ્કેલીઓ આવે છે તે સ્ત્રીનેજ સહન કરવી પડે છે, તેમજ, હિન્દુ લગ્નના છૂટાછેડા ન થઇ શકે તેને અંગે પણ એકજ પક્ષને એટલે કે સ્ત્રીઓને સહન કરવું પડે છે; કારણ કે પરિણિત જીવનની જંજીરો સ્ત્રી જ તોડી નથી શકતી; પુરૂષો તોડી શકે છે એટલે આ અનિષ્ટો દૂર કરવા તરફ અને ધ્યેય સિદ્ધ કરવામા જરાપણ કચાશ ન રાખવા તરફ સ્ત્રીઓએ ધ્યાન આપવાનું છે.

શારદા કાયદામાં ખામી

શારદા કાયદાની કલમો સંબંધમા એક ટીકા કરી લઉ. વ્યવહારમાં આ કાયદો ખામીવાળો માલમ પડયો છે બાળલગ્ન અટકાવવા માટે એમા કાંઇ યોજના નથી કાયદાનો ભંગ થયા પછી, એનો અમલ થાય છે આમ જે હેતુસર એ ઘડવામાં આવ્યો તે પૂર્ણ થતો નથી ખરી રીતે લગ્ન ચાલુ રહે છે અને દંડની સજા થાય છે તે પણ કાંઇ બહુ સખ્ત હોતી નથી. એટલે પરિણામે આ ખામી તરફ ધારાસભાના સભ્યોનું ધ્યાન ખેંચવું જોઇએ.

છૂટાછેડાની જરૂર

આ દેશમાં જ્યાં લગ્ન નક્કી કરવામા વિચિત્ર વડીલો આગેવાન ભાગ ભજવે છે અને નિયમ તરીકે લગ્નમા જોડાનારા પક્ષોની સલાહ પણ લેવામા આવતી નથી, ત્યા

કેટલાક સંજોગોમાં લગ્નના છૂટાછેડા કરવાની જરૂર પણ ઘણીજ મોટી છે. વળી, એક પુરુષ નજીવા કારણસર પત્નીનો ત્યાગ કરી શકે છે ત્યારે એક સ્ત્રી માટે એવો કોઈ માર્ગ ખુલ્લો નથી, આ રીતે સ્ત્રીઓને ઘણોજ અન્યાય કરવામાં આવેલો છે આ અસમાનતા દૂર કરવા માટે સબળ કાયદો પરિષદે માગી લેવું જોઈએ.

અનીતિનો માર્ગ

આ અસમાનતા સાથે ફરજીઆત વૈધવ્ય જોડાય છે; તેને પરિણામે સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા ખોટે માર્ગે દોરવાઈ જાય છે. આને માટે આશ્રયસ્થાનો સ્થાપવાનું પોતાના કાર્યક્રમમાં રાખીને પરિષદે સારૂં કર્યું છે સ્ત્રીઓને અનીતિને માર્ગે પળવાની ફરજ પાડે એવાં બીજાં સંજોગો હોવાનો સંભવ છે; પરંતુ ઉપર જણાવેલા બે કારણો વધુ બળવાન છે આ બાબતમાં આપનાં ગયા વર્ષનાં પ્રમુખ શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડીએ કરેલું કાર્ય ખાસ ઉલ્લેખવા યોગ્ય છે વેશ્યાવૃત્તિના એક ખાસ પ્રકાર જેવી દેવદાસીની પ્રથા અટકાવનારો કાયદો પસાર કરાવવામાં તેઓ સફળ થયાં છે આ દિશામાં કેટલીક વિજીલન્સ સોસાયટીઓ ઉપયોગી કાર્ય કરી રહી છે અને તેઓ અભિનંદનને પાત્ર છે.

સ્ત્રીઓ અને વારસા હક

આપણી વિચારણાનો એક બીજો પ્રશ્ન હાલના હિન્દુ કાયદામાં વારસા હક સંબંધમાં સુધારા કરવાનો છે સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા નાશ પામતી જાય છે અને જીવનનાં નવાં દૃષ્ટિબિન્દુ સાથે તેમજ જુદા જુદા નવા સંજોગોને અંગે કાયદામાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે આધુનિક સામાજિક પરિસ્થિતિને અંગે ફેરફારો થવાની જરૂર છે એવો મત જાણીતા ધારાશાસ્ત્રીઓએ અને ન્યાયમૂર્તિઓએ દર્શાવ્યો છે આપણામાંના ઘણા એ જાણતા હોઈશું કે મુંબઈની વડી અદાલતના એક નિવૃત્ત ન્યાયમૂર્તિ મી. મડગાંવકરે હાલમાંજ અખિલહિન્દ હિન્દુ કાયદા સુધાર એસોસીએશનની સ્થાપના કરી છે તેને મારા હાર્દિક ટેકો અને સહકાર પરિષદે આપવો જોઈએ એમ મને લાગે છે વડોદરા અને મૈસુર રાજ્યોએ પૂરતી વિચારણા કરીને તેમજ સામાન્ય જનસમાજમાં તપાસ કરીને સ્ત્રીઓને લગતા વારસાના કાયદામાં સુધારો કર્યો છે અને એ બન્નેએ પ્રગતિનું મોટું પગલું ભર્યું છે અત્યારના હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે, પુત્રી માટે કોઈ વ્યવસ્થા નથી પતિ ગમે તેટલો ધનિક હોય છતાં, વિધવાના જીવન નિર્વાહ ઉપરાંત તે બીજી કોઈની વ્યવસ્થા કરતો નથી આ બધી વિષમતાઓ હવે ધારાપોથી પર રહેવી ન જોઈએ. પ્રાચીનકાળની સ્મૃતિઓને અનુકૂળ જુના કાયદાઓ કંઈ સદાકાળને માટે ઘડાયા ન હતા અને આપણે સમયની જરૂરીઆત પ્રમાણેના કાયદા મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આપણા કાયદાઓ ન્યાયી પાયા પર મૂકવાનો ગંભીર પ્રયત્ન આપણા જેવી જમાત કરવાની કોશિશ કરી અને એ રીતે હાલના કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીઓની હરકતો દૂર કરશે એવી મને ખાત્રી છે આ હરકતોને આપણાં સામાજિક જીવન સાથે, સામાન્ય રીતે, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના કલ્યાણ સાથે, સીધો સંબંધ છે અને તેથીજ તે આપણાં લક્ષને યોગ્ય છે

ઉપરના નિવેદન ઉપરથી કદાચ એમ લાગશે કે આપણને એકલાનેજ સ્થિરતા ન પાલવે એવી વિષમ તેમજ સામાજિક પ્રશ્નો છે દરેક દેશને, દરેક પ્રજાને, પોતાના પ્રશ્નો ઉકેલવાના હોય છે કોઈપણ પ્રજાને સ્થિર રહેવું પાલવે એમ નથી પ્રજાએ હમેશા આગળ વધવું જોઈએ અને તેણે નવી પરિસ્થિતિ, બદલાયલા સંજોગો, નવાં દૃષ્ટિબિન્દુ સાથે આગળ વધવું જોઈએ અને પછી ફેરફારની જરૂર હો તેની પાછળ જ દોડી આવશે પાછલી પેઢીએ તેમના પોતાના માટે ઘડેલા રિવાજો, અને કાયદાઓથી આપણે સંતોષ પામીને બેઠી રહીએ તે યોગ્ય નથી દુનીઆમાં સૌથી આગળ વધેલા દેશ પણ એમ તો ન કહી શકે કે તે પ્રગતિના ઉચ્ચાં પગથારે પહોંચી ગયા છે અને હવે વધારે ફેરફારની જરૂર નથી. આપણને મુશ્કેલીઓ હોય છે તેમ તેમને પણ મુશ્કેલીઓ હોય છે

ગંભીર અને અગત્યનું કાર્ય

આપણી સમક્ષ કાર્ય ગંભીર પ્રકારનું અને અત્યંત અગત્યનું છે એ જાણીતે વર્ષમાં એકવાર ભેગા મળીને, આપણે સર્વેની દીક્ષા નકી

કરીએ છીએ પછી આખા વર્ષ દરમ્યાન દરેક વિભાગે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી એ અત્યંત જરૂરનું છે અહીં ભેગા મળીને પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા કરી, પાછળથી તેના ઉપર નિદ્રા સેવવાનો કાંઇ અર્થ જ નથી શિક્ષણ આપવા માટે, પ્રજા-મત કેળવવા માટે, ધારાસભાઓમા સુધારા કરવા માટે અને છેક છેહલે કામ રાખવા માટે પૈસા એકઠા કરવા સખ્ત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે આપણે, તેઓ વિશાળ લોકસંખ્યા કરતા વધુ સારી સ્થિતિવાળા છીએ તેમણે આ કાર્યને પ્રાથમિક ફરજ લેખવી જોઇએ એમ લાગે છે કે, જો એક વાર મક્કમ નિર્ણય કરે તો આ બધુય કાર્ય હાથ ધરી શકે એટલા સમય વાળી અને પૂરતી યોગ્યતાવાળી સ્ત્રીઓની ઘણી મોટી સખ્યા છે, છેલ્લાં થોડાક વર્ષોમા સ્ત્રીઓમા ઘણી જાગૃતિ આવેલી જણાઇ આવે છે યોગ્ય દિશા સૂચનથી તેમજ વ્યવસ્થાથી, સ્ત્રી કાર્યકરોની ચોક્કસ સખ્યાનું એવુ બળ જમાવી શકાય કે જેની અસર સર્વત્ર સમજાય, એવો દરેક સભવ છે આ કરવા માટે આપણામા શરૂઆત કરવાની વૃત્તિ, બુદ્ધિ હોવા જોઇએ પ્રજાનુ કલ્યાણ જેમના હૈયે છે, અને માનવજાતિની સેવા કરવ ની જેમને અનુકૂળતા છે તેવી બધી સ્ત્રીઓને આ ઉમદા કાર્ય માટે દિવસના કાંઇ નહિ તો થોડાક કલાક પણ ફાજલ પાડવા હુ વિનતિ કરું છુ ઘરકામની જજાળમાંથી મુક્ત એવી, અને જેમને જીવનનિર્વાહના પૂરતા સાધનો છે અને જેમનામા કામ કરવાની યોગ્યતા છે એવી હજારો બહેનો છે એની મને ખાત્રી છે આ બધાનો ઉપયોગ આ માનવસેવાના કાર્યથી વધુ સારી રીતે કોઈ પણ રીતે થઇ શકે એમ નથી મે જોયું છે કે ઘણાખરા કાર્યકરો આ વર્ગમાં આવતા નથી તેઓ કયા તો દાક્તરી ધધામા છે કે શિક્ષિકાઓ છે. એટલે તેઓ પાસે ફુરસદનો મર્યાદિત સમય છે. છતા તેઓને જે સમય મળે તેનો ઉપયોગ આને માટે તેઓ કરે છે અને તે માટે તેમને અભિનદન ઘટે છે।

પરિષદની સફળતા

પરિષદ ઘણા થોડા સમયમાં ઘણુ ખરેખર કાર્ય કરી શકી છે ગૃહવિજ્ઞાનની શાળા એ તેના પ્રયત્નનુ પરિણામ છે સારદા કાયદા તરફ પ્રજામત કેળવવામાં પણ પરિષદના સભ્યોએ ઘણુ કામ કરેલું છે. વળી, મતાધિકાર સમિતિનાં કામમાં પણ આ સસ્થા સાથે જોડાયલી બહેનોએ સારી અસર પહોચાડી છે સ્વદેશી ચળવળને પણ આપણો ટેકો છે. સમાજ ઉપરના સૌથી મોટા કલક અસ્પૃશ્યતા નિવારણ વિષે આપણા ઘણા વિભાગો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. આમ, જો ટુકા સમયમા આપણે કરેલા કાર્યનુ અવલોકન કરીએ તો તેથી આપણે ઉદાસ થવાની જરા પણ જરૂર નથી સમય જશે તેમ આપણામાં મોટી સખ્યા જરૂર જોડાશે અને એ રીતે તેને ઉપયોગી બનાવશે આપણે શુ કામ કરીએ છીએ તેના ઉપર એનો આધાર છે. હુ સ્વભાવે આશાવાદી છું અને તેથી થોડીક પ્રેરણા પામેલી સ્ત્રીઓએ શરૂ કરેલુ આ ઉમદા કાર્ય જરૂર ખીલશે અને આપણા આ વ્હાલા દેશની સપત્તિ અને પ્રગતિનું એક સબળ હથિયાર જરૂર બનશે એવી મને દરેક આશા છે

એમનો જ વાંક !

તેમને આપણી નિશાળમા આવવા ન દઇએ, તેઓ અભણ અને અજ્ઞાન રહે તેને લીધે હલકા દેખાય તેમાં પણ એમનો જ વાક

તેમને આપણી વસ્તી રાખીએ નહિ, ગામ બહાર કુતરા માફક હાંકી કાઢીએ, તેમની કશી દેખરેખ રાખીએ નહિ તેમને કશી શિખામણ આપીએ નહિ, પછી તેઓ હલકા થઇ જાય તેમાં પણ એમનો જ વાક

આપણે દારૂનો વેપાર કરી એમને દારૂડીયા બનાવીએ

વ્યાજ વટાવ કરીને એમને દેવાદાર કરી મૂકીએ

અંદર અદર લડાવીને કજીયાળા કરી મૂકીએ.

ભૂત, પ્રેત, જત્ર, તત્ર, મત્રની વાતો કરી તેમાંથી પૈસા મેળવીને તેમને વ્હેમી કરી મૂકીએ એ બધામા પણ એમનો જ વાંક ખરું ને ?

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ, (મુંબાઇ)

સમુહ-વાદ્ય ગીત (ઓરકેસ્ટ્રા)

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ, (મુંબાઇ)

રાસ-નૃત્ય

જીવનનો રાહ

[અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનાં સ્વાગત પ્રમુખનું વ્યાખ્યાન]

વ્યાખ્યાતા : બેગમ મહંમદ કાસીમ

મિત્રો,

દૂર દૂરનાં સ્થળોથી આ પરિષદમાં હાજરી આપવા અત્રે આવેલા સર્વને હું આવકાર આપું છું અને સર્વનો આભાર માનું છું. લખનૌ તેનાં ભવ્ય આતિથ્ય માટે એકવાર પ્રખ્યાત હતું. પરંપરાથી ચાલી આવેલાં એ ધોરણથી અમે કેટલા નીચા પડી ગયાં છે તે માટે મારા કરતાં બીજાં કોઈને ભાગ્યેજ વધુ લાગતું હશે. એટલે અમારામાં ઉત્સાહનો અભાવ છે એવું તમે આ ઉપરથી માનવાની ભૂલ કરશો નહિ. આખાં હિન્દમાં દષ્ટિગોચર થતું આર્થિક દુઃખ આ શહેરમાં વધુ તીવ્ર છે અને શહેરના અન્ય ભાગોમાં આવેલાં નિર્જન ઘરો અને મહાલયો શોકજનક લાગે છે.

લખનૌની મહત્તા

મિત્રો, આ નિર્જન શહેર એક વખત કલા અને વિજ્ઞાનનું પારણું હતું અને તેની સ્ત્રીઓ તેમની સાહિત્ય અને કલાની સિદ્ધિઓ માટે જાણીતી હતી. રજબઅલી સુરૂર, મીર અનીસ, મીરઝા દાબીર, અને પંડિત રતનનાથ સરશાર, જેવા કવિઓ અને વિખ્યાત સાહિત્યકારો પેદા કરવા માટે આ શહેર ગૌરવ લે છે એટલું જ નહિ પણ નજીરઅલી શાહના રાણી 'આલમ', 'ઝરારત'ને નામે ઓળખાતાં બીજા એક બેગમ, માહતલ'અત 'કમર' નામનાં એક ત્રીજા બેગમ, જેવી મહિલાઓએ પોતાની કવિતાઓ અને નર્મશક્તિથી આ શહેરનું નામ જાણીતું કર્યું છે દખ્ખણમાં સૌથી પ્રથમ સાહિત્યગૌરવ પામેલી સમાન રાષ્ટ્રભાષા, જે પાછળથી દિલ્હીમાં વધુ ખીલી, તે લખનૌમાં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પામી અને એ ભાષા ઘડવામા તેમજ તેને સંપૂર્ણ બનાવવામાં લખનૌની સ્ત્રીઓએ કેટલાં મોટાં પ્રમાણમાં ફાળો આપ્યો છે તે દરેક સાહિત્યકાર જાણે છે. સાહિત્યકીય ચર્ચા માટે આ સ્થળ કે સમય યોગ્ય નથી. લખનૌની સ્ત્રીઓ સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ સેવા કરવામાં કદિ પછાત ન હતી; અને આજે પણ તેઓ તૈયાર છે એમ બતાવવા પૂરતોજ આટલી સત્ય બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તમને બધાંને અહીં અમારી વચ્ચે જોતાં અમને જે અવર્ણનીય આનંદ થાય છે તે દર્શાવવા અમે અશક્ત છીએ પરંતુ મને આશા છે કે હાલની મદદીને અંગે અમારી ક્ષતિઓ તરફ તમે ઉદારતાથી જોશો.

પરિષદના ઉદ્દેશ અને હેતુઓનું પુનરાવર્તન હું કરવા ઇચ્છતી નથી.

સ્ત્રી શિક્ષણનો વધતો પ્રચાર

આપણા પ્રયત્નોને અત્યાર સુધીમાં મળેલી સફળતા ઘણા મોટા પ્રમાણમાં આશાવાદને ન્યાયી ઠરાવે છે. છોકરીઓ અને તેમનાં માબાપોમાં કેળવણી માટેની ઇચ્છા છે, તે ઉત્તરોત્તર ઉત્પન્ન થતી તેમજ પ્રચાર પામતી જાય છે, તે ઉપરથી મને એમ ખાત્રી થાય છે કે આજે શિક્ષણ-સંસ્થાઓ પૂરતી નહિ થાય. કેટલેક સ્થળે તો આ અપૂરતું પ્રમાણ જણાવા પણ માંડ્યું છે અને મારે દિલગિરિ સાથે કબૂલ કરવું જોઈએ કે ઘણીખરી છોકરીઓને માત્ર શિક્ષણની તમન્ના જ નથી પરંતુ તેને માટે જોઈતી બુદ્ધિ પણ છે અને માત્ર શાળાઓ થોડી હોવાને તેમજ ખર્ચાળ હોવાને કારણેજ આ મહાન વરદાનનો લાભ લેતાં વંચિત રહી ગઈ છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે ચોક્કસ રકમ બાજુએ કાઢવાનો પ્રાંતિક સરકારોને આગ્રહ કરવાનો સમય હવે આવી ગયો છે એમ મને લાગે છે. અત્યારે શિક્ષણના કામ માટે કાઢવામાં આવતી રકમમાંથી આપણે આપણો હિસ્સો માગીએ તેથી આપણો હેતુ સરે એમ નથી. સરકારની મદદ, હાલની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળી શકે અને સ્ત્રીકેળવણી મોટા પ્રમાણમાં વ્યવસ્થિત કરી શકાય એટલી મોટી હોવી જોઈએ.

હાલની શિક્ષણપ્રથા

પરંતુ મિત્રો, આ બાબતમાં જો એક ચેતવણી આપવાની મને ફરજ લાગે તો તે માટે મને માફ કરશો. હાલની શિક્ષણ પ્રથાના એ નાશકારક પરિણામો, જેનો ભોગ થતા પુરૂષો બચી શકયા નથી, તેથી છોકરીઓને બચાવવા માટે આપણે આપણી શક્તિમાં હોય તેટલું બધુંય કરવું જોઈએ. હાલની શિક્ષણપ્રથાથી ઉપસ્થિત થતી ગુલામી મનોદશા આપણાં રાજકીય, સામાજીક અને સાંસ્કૃતિક જીવનના પાયા હચમચાવી રહી છે અને એ રોગ કેટલો ફસાવે એવો છે તે ભાવિ જનતાને જણાશે. શિક્ષણની આવી લાયકાત મેળવવામાં આપણા વિદ્યાર્થી ભાઈઓની અભિલાષા કોઈ સરકારી જગા મેળવવા માટે તેનું વેચાણ કરવાની અથવા તો હદ ઉપરાંત ધીચ થઈ ગએલા ધંધામાંના કોઈ એકમાં પ્રવેશ કરી શકવા પૂરતી જ છે. માનભર્યાં અને રોજી આપે એવા ધંધા કરતાં અથવા તો ધંધાને લગતાં સાહસો કરતાં એક કારકુનની દુઃખજનક આવક વધુ પસંદ કરવામાં આવે છે. આવી નાજુક અને સાહસ ન કરવાની વૃત્તિવાળા દષ્ટિબિંદુ માટે આપણા વિદેશી રાજકર્તાઓને માથે આપણે દોષ નાખવાનો છે; પરંતુ આપણે સ્ત્રીઓએ પુરૂષો જે વિચિત્ર અને નાશકારક તર્ક ઉપર જીવે છે તેને માટે ઠપકાનો થોડોક ભાગ સ્વીકારવા આપણે પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ. જો આપણાં ઘરનાં વાતાવરણ ગુલામી આદર્શો અને બાયલાં દષ્ટિબિંદુથી અપવિત્ર ન થયાં હોત તો પુરૂષો ગુલામીના રોગના સહેલાઈથી ભોગ બન્યા નહોત.

જીવનનો રાહ

કેળવણી કરતાં વધુ અગત્યનો અને આપણી વિચારણાને વધુ યોગ્ય પ્રશ્ન આપણાં જીવનના રાહનો છે. બધાય દેશોમાં અને બધાય યુગોમાં આ અગત્યનો પ્રશ્ન રહ્યો છે અને રાજકારણ કે અર્થશાસ્ત્ર, કલા કે વિજ્ઞાન કરતાં કોમના સામાન્ય કલ્યાણ માટે એ વધુ અગત્યનો છે. કુટુંબ તેમજ શહેરી જીવનનું બધુંય રહસ્ય આમાં સમાયલું છે અને તેના ઉપર આપણાં સુખનો આધાર છે. હું એટલું તો જોરથી કહી શકું કે, બીજાં ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીઓએ ગમે તેવો ભાગ લીધો હોવા છતાં, સામાજીક જીવનમાં તેની પ્રગતિ અને ફેરફારોમાં સ્ત્રીઓએ હમેશાં પૂરતો ફાળો આપ્યો છે. ઇતિહાસ અને ચાલુ બાબતો એના પૂરતા પૂરાવા રૂપ છે. આજે, આપણા જીવનના રાહમાં સુધારાનો પ્રશ્ન આપણું ધ્યાન તત્કાળ ખેંચે છે અને શિક્ષણથી મળતા લાભોનો પૂરતો આનંદ આપણે માણી શકીએ તે માટે આપણાં કૌટુમ્બીક જીવનનાં ધોરણમાં આપણે કઈ રીતે અને કેટલા અંશે સુધારા કરવા જોઈએ તેનો આપણે નિર્ણય કરવો જોઈએ. આ પ્રશ્નથી અણજાણ્યું એવું કોઈક અહીં ભાગ્યેજ હશે એ હું જાણું છું. પરંતુ હાલના સંજોગોના ભાર હેઠળ સાચા રાહમાંથી આડા ફાટી જઈ આપણા કૌટુમ્બીક જીવનને, પાછળથી કડવાશ ભરેલું અને અસહ્ય નીવડે એવી રીતે ક્રાન્તિકારી બનાવવામાં ભય રહેલો છે એમ મને લાગે છે. એકમેકને મદદ કરીને પ્રજા પ્રગતિને પંથે જાય છે; અને વધુ સંસ્કારી, પ્રજાને જરૂર દોરવે છે પરંતુ આપણે હિન્દમાં યુરોપીયન જીવન રીતિનું એવી રીતે અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ કે તેથી આપણી સામાજીક પ્રથાના ગૌરવરૂપ કૌટુમ્બિક સંબંધોની એકરૂપતા જરૂર ભયમાં આવી પડશે. મારા કહેવાનો અર્થ એમ નથી કે પશ્ચિમની કોઈપણ વસ્તુ આપણે સ્વીકારવી નહિ, અથવા તો યુરોપીયન સંસ્કૃતિમાં કંઈ શીખવા જેવું છેજ નહિ. હું જે ભારપૂર્વક કહેવા માગું છું તે એ કે આપણાં જીવનમાં આપણે એવું કોઈ વિદેશી તત્ત્વ દાખલ કરવું ન જોઈએ કે જેની કિંમત આપણે પહેલાંથી પૂરતી રીતે આંકી ન હોય નહિતર આપણે અંધ અનુકરણના ગુન્હેગાર બનશું અને જેઓ આંખો બંધ રાખીને ચાલે છે તેઓના જેવાં જ ભાવિનો આપણને ભોગ થવું પડશે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ પ્રત્યેનાં આપણાં વલણમાં આપણે આપણા પુરૂષવર્ગના અનુભવ ઉપરથી કાંઈક લાભ લઈ શકીએ એમ છીએ. વર્ષો સુધી તેમણે તેમના ગોરાનું અને રાજકર્તાઓનું અત્યંત સંભાળથી અનુકરણ કર્યું; પરંતુ અત્યારે તેમની લાગણીમાં પૂરેપૂરો ફેરફાર થઈ ગયો છે અને હવે જૂની અને પોતાની સંસ્કૃતિ તરફ પાછા વળવાની સ્વદેશીય ભાવના તેઓમાં જણાય છે. આપણે પણ સાવચેત રહેતાં શીખવું જોઈએ

અને આપણા સામાજીક જીવનમાં જે અનુકૂળ ન હોય તે તજી દેવું જોઈએ.

વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય

મિત્રો, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું મોજું આજે દુનીયા ઉપર ફરી વળ્યુ રહ્યું છે મર્યાદામાં અને ફરજનાં ભાન સાથેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અમૂલ્ય ખજાનો છે પરંતુ જ્યારે સામાન્ય સમ અને ફરજથી એ જુદી પડે છે ત્યારે સ્વતંત્રતા એક પ્રકારનાં ગાંડપણનું સ્વરૂપ ધારે છે અને એની બધી સામાજીક અને નૈતિક હિંમત ગુમાવે છે આપણે એ સમજવું જોઈએ કે આજના આપણા જીવનનો રાહ આપણી પુત્રીઓને, આવતી કાલની સ્ત્રીઓને દોરશે દરેક પગલુ અત્યંત સાવચેતીથી અને આપણી જવાબદારીના પૂરતા ભાન સાથે મૂકાવુ જોઈએ.

આપણા હક્કો

આપણા પુરૂષવર્ગે ઘણી ખોટી રીતે આપણા ઘણા સામાજીક અને કાયદેસરના હક્કો છીનવી લીધા છે તે હું જાણું છુ આપણે તે પાછા મેળવવા જોઈએ પરંતુ આપણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે માત્ર બીજાઓના ભોગ બન્યા નથી આપણા હક્કોની આ ચોરી તરફ આપણે આંખ આડા કાન કર્યાં છે હિન્દની બધી કોમોમાં સ્ત્રીઓ તરફ જે માન અને ભાવના બતાવવામાં આવી છે તે સાથેજ તેઓના બધાય કાયદેસરના તેમજ સામાજીક હક્કો લૂંટી લેવાય એ બાબેજ ગૌરવ આપી શકે છે વળી આપણે એ પણ ભૂલવું ન જોઈએ કે આપણે વિદેશી રાજ્યતંત્ર હેઠળ છીએ અને આપણા પુરૂષો ઉપર તેમનુ પોતાનુંજ પ્રતિનિધિત્વ નથી જો આપણે આ ધ્યાનમાં રાખીશુ તો આપણી સમજના ઝઘડામાં જે કડવાશ અને દ્વેષની બળતરા છે તે નાશ પામશે આ પ્રશ્નની લાંબી ચર્ચા કરવાની મને તક મળે એમ હું ઇચ્છુ છુ. પરંતુ અત્યારે તો સમય થોડો છે અને વિષય ઘણો વિશાળ છે તેથી મને સૌથી અગત્યની લાગી એવી થોડીક બાબતો તરફ તમારૂ ધ્યાન ખેંચીનેજ મે સંતોષ માન્યો છે

રાજકીય પ્રશ્નો

આપણી સંસ્થા રાજકીય નથી, અને તેથી સ્ત્રીઓના મતાધિકાર કે બીલ પાસ બનાવો પર, બંધારણને લગતા પ્રશ્નો ઉપર, ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી પરંતુ જીવનના એકજ ક્ષેત્રમાં આપણે રોકાયલા રહી શકીએ એમ નથી, એટલે આપણાં જીવનનાં આ દૃષ્ટિબિન્દુ તરફ હુ ઉપરછલ્લો ઉલ્લેખ કરીશ રાજકારણમાં જો આપણે પુરૂષોને પગલે જ ચાલવાની ઇચ્છા રાખશુ તો મને લાગે છે કે આપણે ખોટે માર્ગે દોરવાઇશું છેલ્લાં ૫૦ વર્ષોમા ઘણી ચળવળો થઇ છે અને ધાર્મિક તેમજ રાજકીય મતભેદોએ અનેક સ્વરૂપો પકડયા છે, પરંતુ એકતા અને સહકારનુ સંતોષકારક ધોરણ શોધવામાં આપણે સફળ થયા નથી કદાચ, લખનૌ અને અલાહાબાદમા મળેલી છેલ્લી પરિષદોનુ કાંઇક ફળ આવે અને એક સમાન ધ્યેય તરફ બધી કોમો કૂચ કરવા શક્તિમાન થાય પરંતુ એકતાનો દિન જ્યારે ઉગવાનો હોય ત્યારે ભલે ઉગે, પણ આપણને વિભક્ત કરી નાખનારા મતભેદોનો તો અંત આવી ગએલો છે આજે હિન્દની મહિલાઓની પ્રાથમિક ફરજ એ છે કે ઝઘડા ઉભા કરે એવા માર્ગથી દૂર રહેવુ અને ધાર્મિક તેમજ કોમી કજીયાઓમા ભાગ લેવાથી દૂર રહેવુ

મારી ફરજો બજાવવામા દરેક રીતે મદદ કરવા માટે સ્વાગત સમિતિ અને વ્યવસ્થાપક સમિતિનાં બધા સભ્યોનો હુ ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનુ છુ.

લેડી નીલકંઠને આપણા પ્રમુખ તરીકે મેળવવામાં આપણે અત્યંત ભાગ્યશાળી છીએ અને મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે તેમની દોરવણી હેઠળ આ પરિષદની બેઠક જ્વલંત સફળતા મેળવશે.

---o---

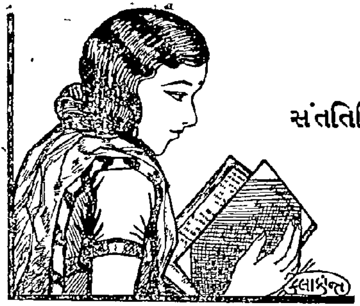

સંતતિનિયમન

લેખિકા:

શ્રીમતી

તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ

લખનૌમાં અખિલ હિન્દ સ્ત્રી પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ગયા ડીસેમ્બર મહિનામાં ભરાયું હતું ત્યારે ચર્ચાયેલા સામાજીક વિષયોના ઠરાવોમાંનો એક ઠરાવ સંતતિ નિયમનનો હતો. ૧૯૩૧ ની સાલમાં મદ્રાસમાં ભરાયેલી સ્ત્રી પરિષદમાં જ્યારે આ ઠરાવ અમે મુકયો હતો ત્યારે લગભગ બસો પ્રતિનિધિઓમાંથી માત્ર આઠેક પ્રતિનિધિઓએ ટેકો આપ્યો હતો અને ઠરાવ ઉડી ગયો હતો.

એક વર્ષમાં વિચારો બદલાયા તેમ તો કહી ન શકાય. પણ ઉંડું કારણ શોધીએ તો એમ લાગે છે કે જાહેરમાં આવા પ્રશ્નો ચર્ચવા કે નહિ તે પહેલો પ્રશ્ન ઉઠયો હતો. ઠરાવ જો કે પસાર ન થયો પરંતુ તે ઠરાવ રાજકુમારી અમૃતકુંવરે ઘણાં વર્ષોના અનુભવ અને પોતાના દેશબંધુઓના દુઃખો જોઈને વિચારપૂર્વક લાવ્યા હતા તેની ખાત્રી ડેલીગેઈટસને વાતોથી મમજાવી. ત્યારે પ્રતિનિધિઓ પોતાના પ્રાંતમા પાછા ગયા ત્યારે તેમની સાથે કામ કરવારા બીજા બ્હેનોની સહાનુભૂતિ અને સમંતિ મેળવી અને પરિણામ એ આવ્યું કે આ વર્ષે લગભગ દસથી બાર પ્રાંતોમાં આ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. અને બહુમતીથી અખિલ હિન્દ સ્ત્રી પરિષદે પણ પસાર કર્યો.

કુટુંબ ન્હાનું જોઈએ, આપણે નિભાવી શકીએ તેવડું જ જોઈએ તે તો સૌ કોઈ કબુલ કરે છે. માત્ર સંયમી જીવનથી આ પરિણામ આવે તે સારૂં કે બહારના દુનીઆઈ ઉપાયોની મદદ લેવી તેમાંજ મતભેદ હતો. સંયમ એ ઉત્તમ આદર્શ છે તે તો સૌ કોઈ સ્વીકારે જ. પરંતુ જ્યારે જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રશ્ન ઉભો થાય ત્યારે કેટલા પ્રમાણમાં શકય છે તે મોટો સવાલ છે. આવા પ્રશ્નો જાહેરમાં ચર્ચાવાને, જો આપણે દેશની પ્રજાને સશક્ત અને તેજસ્વી બનાવવી હોય તો, તૈયાર થવું જ જોઈએ. આપણો દેશ ગરીબ છે, પ્રજા નિર્બળ છે તે બધા કબુલ કરે છે. છેલ્લા વિશ વર્ષમાં હિન્દુસ્થાનના વસ્તીપત્રક પ્રમાણે લગભગ બારથી તેર કરોડ માણસોની વસ્તી વધી છે, ત્યારે કામ અને ઉદ્યોગ વધ્યાં છે કે નહિ તે આપણે ખાત્રીપૂર્વક કહી નથી શકતા.

મદ્રાસમાં બ્હેનોએ વિરોધના કારણોમાંના

મુખ્ય કારણો એ દર્શાવ્યા હતા કે બીન અનુભવી નિર્દોષ બાળાઓ અજ્ઞાનતાનો ભોગ બને, સ્વચ્છંદી સ્ત્રીઓ પોતાની જવાબદારી ઉઠાવે નહિ અને સંયમી જીવન ગુજારવાની આવશ્યકતા ઓછી થાય એટલે અનેક ગંતના સડાઓ પ્રવેશે.

કુટુંબની આર્થિક અને શારિરીક શક્તિઓ સહન કરી શકે તેના કરતા વધારે મોટા કુટુંબની જવાબદારી જ્યારે માથે આવી પડે છે ત્યારે માતાપિતાને ચિન્તા અને દુખ સહન કરવાં પડે છે તેનો ખ્યાલ તો માત્ર જે કુટુંબો સહન કરે છે તેજ કરી શકે. કુટુંબની આવક તો રૂ ૭૦ કે ૮૦ હોય અને માતા માંદી હોય, ચાર બાળકો પાંચ વર્ષથી તે ૭ મહિના સુધીનાં હોય ત્યારે તે કુટુંબનો પિતા ઘરની ચિંતા કરે કે પોતાના કામમાં મન પરોવીને સારૂ કામ કરે? ઘરમાં બે બાળક હોય કે ૭ બાળક હોય પણ પગાર તો હોય તેટલો જ રહે તો તે રહેવાને બે ઓરડીથી ત્રીજી ઓરડીનું ભાડું કેમ ભરી શકે? અને ઘરમાં દુધ, ઘી કે ફળો વધારે ક્યાંથી લાવી શકે? જ્યારે રહેવાને મકાન અને અનાજની મુશ્કેલી હોય ત્યારે પહેરવાનાં કપડાંની અને કેળવણીની વાતો તો કેટલી દુર રહે.

પરિષદનો મુખ્ય હેતુ આ ઠરાવ લાવીને સમાજનું આ વિષયપર ધ્યાન ખેંચવાનો છે અને જ્યારે જ્યારે પરિણિત સ્ત્રી પુરૂષને તેમનું કુટુંબ ન્હાનું રાખવાની જરૂરીઆત લાગે ત્યારે જો તેમની ઇચ્છા હોય તો એવા મુકરર કરેલા સ્થળોએ જઇને ડીગ્રીવાળા ડાક્તરની સલાહ લઇ શકે તેઓ તેમની માતા પિતા તરીકેની ફરજો વધારે સારી રીતે અદા કરશે તેમજ નવી પ્રજા વસ્તીમાં કદાચ થોડી હોય પણ વધારે સંસ્કારી અને બળવાન થઇ શકે તેવું વાતાવરણ ઉભું કરી શકાય તેમાં મદદરૂપ થશે. પરિષદનો આદર્શ તો ભવિષ્યની પ્રજા વાસ્તે વધારે તંદુરસ્ત અને સુખી જીવન પ્રાપ્ત કરવાનો છે

હું તો અડવાનો,—

બાળક—' હેં બા, દેડકે અડવાથી કેવી રીતે અભડાવાય?'

બા—' અભડાવાય એને અડવાથી અભડાવાય "

બાળક—' પણ હું તો મહીં અડયો હતો ને ન્હોતો અભડાયો '

બા—' ન્હોતો અભડાયો? દેડકે અડવાથી તો જરૂર અભડાવાય.'

બાળક—' પણ ત્યારે બતાવો હું ક્યાં અભડાયો છું? મને તો ખબર પડતી નથી કે હું અભડાયો હોઉં '

બા—' ખબર તો ના પડે પણ એને અડવાથી અભડાઇએ '

બાળક—' હું તો નથી અભડાતો ને નથી અભડાતો એટલે અડવાનો. અભડાઇશ તો નહિ અડું '

બા—' આ તો સમજતોજ નથી કેવો છે '

બાળક—' મ્હણ એવો તો શું અને સમજું છું માટે તો કહું કે માણસને અડવાથી માણસ ના અભડાય.'

સાહિત્યમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન*

લેખિકા : સૌ. જયમનગૌરી પાઠકજી

"ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન" એના બે અર્થ થાય છે આપણા સાહિત્યકારોએ આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીજાતિને કેવું અને કેટલું સ્થાન આપ્યું છે એ એક અર્થ છે. બીજો અર્થ એમ પણ થઇ શકે કે આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીલેખકોનું સ્થાન કેવું છે

નરસિંહ મહેતાથી દયારામ સુધીનું આપણું સાહિત્ય મુખ્યત્વે કરી મહાભારત અને ભાગવત અને તેથી કંઇક ઓછે અંશે રામાયણના આધાર પર રચાયલું છે. સંસ્કૃત ભાષાના એ ત્રણ મહાન ગ્રંથોએ સંસ્કૃત સાહિત્ય પર જે રીતની અસર કરી છે તે રીતની અસર આપણા એ કાળના સાહિત્ય પર કરી નથી દાખલા તરીકે મહાભારતના શાકુન્તલા પાછળની વાત લઇ તે પરથી મહાકવિ કાળીદાસે શાકુન્તલ રચ્યું. અથવા રામાયણની વાર્તામાં વિધવાના દુઃખ વિગેરેની સામાન્ય ચર્ચા કરી છે પણ સ્ત્રી જાતિની માનવતા તરફ દયાભાવ રાખીને લખાયલા તેમના વિચારોમાં સામાન્ય વાચકને ખેંચે એવું વાર્તાનું તત્વ અથવા રસિકોને આકર્ષે એવાં સ્ત્રીના વ્યક્તિ ચિત્રો ન હોવાથી તે તે લખાણો લોકપ્રિય થાય એવાં ન હોતાં.

આ દીશામાં સૌથી પહેલો સમર્થ અને સરળ પ્રયત્ન શ્રીયુત ગોવર્ધનરામે કર્યો છે. સરસ્વતીચન્દ્રમાં કુમુદસુન્દરી, કુસુમસુન્દરી, ગુણસુન્દરી, અલકકીશોરી આદી વિવિધ પ્રકારનાં સ્ત્રીપાત્રોની એવી મનોરમ ચિત્રોની પરંપરા આલેખી છે કે એ ગ્રન્થ હજુએ આપણા સંસારની સ્ત્રીઓના હૃદયનો અભ્યાસ કરવા માટે આપણા સાહિત્યમાં મુખ્ય સ્થાને જ બીરાજે છે.

ત્યાર પછી ગુજરાતી પ્રેસની ઐતિહાસીક નવલકથાઓ લખાઇ તેમાં રજપુત સમયની વીરાંગનાઓના સતીત્વના આદર્શનાં ઠીક ઠીક વર્ણનો આપવામાં આવ્યા છે બીજી પાસથી મોગીન્દ્રરાવ જેવા નવલકથાકારોએ આ જમાનાના યુવક યુવતીની આશા નીરાશાનો પડઘો પાડે એવી નવલકથાઓ લખી; આપણી સ્ત્રીઓનું સંસાર જીવન નવી દીશા તરફ જવા લાગ્યું હતું, તેનું આલેખન કર્યું.

એટલામાં એક પાસથી ગાંધીજી જેવા પ્રતિભાશાળી પુરૂષે અને રા. મુનશી જેવા પ્રભાવશાળી લેખકે આપણા સાહિત્યમાં પ્રવેશ કર્યો ગાંધીજીને લીધે સ્ત્રી અને પુરૂષ બેઉના જાહેર જીવન ફરી ગયાં. રા. મુનશીએ અનેરાં વ્યક્તિત્વવાળાં સ્ત્રીપાત્રોની પરંપરા ખડી કરી દીધી. કવિરત્ન ન્હાનાલાલે જયા અને ઉષા જેવાં સ્ત્રી પાત્રોદ્વારા તથા રમણલાલે

* વલસાડ સાહિત્ય મંડળના આશ્રયે તા. ૨૮-૧૨-૩૨ ને રોજ પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલાં વ્યાખ્યાનનો મહત્વનો સાર.

પોતાની નવલકથાના સ્ત્રીપાત્રોદ્વારા સ્નેહ-સૃષ્ટી રચી છે. પણ બધા લેખકોનો અહીં વીગતવાર ઉલ્લેખ કરવો એ મારૂં કામ નથી. સારી નવલિકાઓ તેમજ નાટકો પણ અત્યારે કંઇ કંઇ લેખકો લખ્યા જાય છે. તે સર્વે પોતપોતાની શકિત પ્રમાણે સ્ત્રીના વિશિષ્ટ વ્યકિતત્વનો ચીતાર આપવાને મથતાજ રહે છે. ટુંકાણમાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં જે સ્થાને પરમેશ્વર હતો તે સ્થાન હાલ સ્ત્રીએ લીધુ છે, એમ કહેવામાં કંઇ કટાક્ષ નથી એ એક સાદી હકીકત છે ને તે તરફ આપનું ધ્યાન ખેચું છુ. એવીજ ધ્યાન ખેચવા લાયક બાબત બીજી પણ એક છે ને તે એ કે સ્ત્રીને સાહિત્યમાં સ્થાન મળ્યુ છે ખરૂ પણ વિશેષ ન્યાય જુવાન સ્ત્રીને મળ્યો છે. આમાં નવાઇ નથી રૂપવતી યુવતી તરફ અસલથી પુરૂષ જગત ગાંડુ છે પહેલાં તો એક સુન્દર રમણી ખાતર મોટા મોટા યુધ્ધો થતા, હવે તેમ નથી થઇ શકતુ ત્યારે તેવી સ્ત્રીઓ પાછળ લાખો રૂપીઆનું પાણી કરવામાં આવે છે જીવનમાં આમ બને એટલે સાહિત્યમાં પણ આમ કરવાની લેખકોને ગરજ પડે, કારણ કે સાહિત્યમાં જીવનનુંજ પ્રતિબિંબ પડવુ જોઇએ રામાયણ અને મહાભારતમાં પણ શુ છે ? કુન્તી ને ગાંધારી બેઉ દૂ:ખી હતાં પણ કેન્દ્રસ્થાને જુવાન દ્રૌપદી છે. રામાયણમાં પણ એમજ છે કૌશલ્યા બીચારી વિધવા થઇ, કૈકેયી જેવી શૌકનું સાલ સામે ઉભું રહ્યું રામચંદ્ર જેવા પરાક્રમી પુત્રને રાજગાદીએ બેસતી વેળા વનમાં જવું પડ્યુ તે એને જોવુ પડ્યુ છતાં કૌશલ્યા નહીં પણ સીતા કેન્દ્રમાં છે. રામાયણ અને મહાભારતની જેટલી લોકપ્રિયતા છે તેટલી આપણા અઢારે પુરાણોમાંથી એકને પણ મળી નથી તેનુ એક કારણ મને તો એમ લાગે છે તેમાં કોઇ એક આકર્ષક સ્ત્રી કેન્દ્ર સ્થાને નથી સ્ત્રી વિના સંસાર સુનો છે. તેમ સ્ત્રી પાત્ર વિના સાહિત્ય સુનું છે. હાલના લેખકો આ બરાબર સમજે છે એક વિદ્વાને તો મને એમ કહ્યું હતું કે કોઇ પણ નવલકથાના પહેલા પંદરસો શબ્દોમાં જો એક પણ સ્ત્રી પાત્ર ન આવી પહોંચે તો તે નવલકથા લોકપ્રિય થાયજ નહિ આપણા વાર્તાકારો આ સૂચના પ્રમાણેજ પોતાનું કામ કરે છે. પશ્ચિમના સાહિત્યનો પહેલાં કરતાં હવે વધારે અભ્યાસ થાય છે ને પશ્ચિમની પ્રજાના સંબંધમાં પણ આપણે વધારે આવવા માંડ્યુ છે એટલે મને એમ આશા છે કે આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીને વધારે ને વધારે સ્થાન મળતુંજ જશે

હવે હું આજના વિષયના બીજા અર્થ પર આવુ છુ સ્ત્રીઓનું આપણા સાહિત્યમાં કેવુ સ્થાન છે, એનો હવે એમ અર્થ લઇએ કે સ્ત્રીઓ એ આપણા સાહિત્યમાં કેવો-ફાળો આપ્યો છે, તો તે પર પણ કંઇક કહી શકાય એમ છે ખરૂં.

વિષયના આ વિભાગમાં પણ પ્રાચીન ને અર્વાચીન એમ ભેદ પાડ્યા સિવાય છુટકો નથી પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અસાધારણ સ્ત્રી વ્યકિત નજરે પડે છે, તે બીજી કોઇ નહીં પણ મહાન ભકત કવિ મીરાંબાઇ કાવ્ય વિષયમાં સ્ત્રીશકિતની પરાકાષ્ટાએ મીરાંબાઇ પહોંચ્યાં છે સર્વ સ્ત્રી કવિઓમાં એ મોખરે છે, એટલુંજ નહીં પણ મોટા મોટા પુરૂષ લેખકો ઉભા હોય, તેમાં પણ મોખરે ઉભી રહે, એવી કોટીનાં એના લખાણ છે મીરાંબાઇ પ્રભુ પાછળ ગાંડાં હતાં, હું મીરાંબાઇ પાછળ ગાંડો છુ, એમ કહેતાં મને લગીરે સંકોચ થતો નથી બીજા સાહિત્યોની સ્ત્રીકવિઓની કૃતિઓ વાંચીને તુલના કરવા જેટલી વિદ્વતા મારામાં નથી, છતાં મને એમ થાય છે કે મીરાંબાઇ જેવા

આ કવિ ભાગ્યેજ બીજા કોઇ સાહિત્યમાં થઇ હશે. સ્ત્રીનું હૃદય બળે છે એ બધી સ્ત્રીઓ જાણે છે, પણ એ કેમ બળે છે, ને કેવી રીતે બળે છે, તે બતાવનાર બસ એક મીરાંજ છે. એ બતાવતાં મીરાં પોતાના અદ્દભુત પ્રેમની ઝળહળતી જ્યોતિનાં દર્શન પણ આપણને કરાવે છે.

મીરાંબાઇ વિશે એક વધુ બાબત અત્રે કહેવાની છે હમણાં એક હિંદી ત્રિમાસિકમાં આવ્યું હતું કે મીરાંબાઇ એ હિંદી કવિ હતાં, ગુજરાતી કવિ નહોતાં. હિંદીમાં પણ એની પ્રતિષ્ઠા ગુજરાતીમાં છે તેટલી જ છે એમ લાગે છે બે ભાષામાં આવી કીર્તિ મેળવનાર તો પુરુષ લેખક પણ શોધવો મુશ્કેલ પડે છે, ને બીજો કોઇ એવો ન હોય તો તો મીરાં અદ્વિતીય હતી એમજ કહેવું પડે પણ આ વિષયમાં પુછપરછ કરતાં એક ભાષાશાસ્ત્રીએ મને સમજાવ્યું કે મીરાંબાઇએ તો પોતાની માતૃભાષામાં લખેલું, પણ એણે ભજનો રચ્યાં તે સમયે ગુજરાત ને રજપુતાનામાં લગભગ એક જેવીજ ભાષા બોલાતી. પછી ગુજરાતી ને હિંદીએ અર્વાચીન નોખાં નોખાં સ્વરૂપો લીધાં. તે વેળા મીરાંનાં આણી ગમ પ્રચલિત થયલાં ભજનો 'ગુજરાતી' થઇ ગયાં, ને રજપુતાના તરફ પ્રચલિત ભજનો હિંદી થઇ ગયાં આજે એનાં જુદી જુદી લીપીમાં છપાયલાં ભજનો જોઇ, એવો ભાસ થાય છે કે એણે જાણે બે ભાષામાં ભજનો લખ્યાં હશે પણ એમ નહોતું. બોલાતી હોય છે તેવી રીતે ભાષા લખાતી નથી. લહીયાઓ ઘણા ગોટાળા કરે છે વળી તે સમયે છાપખાનાં નહોતાં. તેથી પછીના અજાણ્યા 'ભગત' કવિઓ પોતાનાં રચેલાં ભજનોને મોટાને નામે ગોઠવી દેવાને કંઇ કઇ યુક્તીઓ કરતા. તેથી મીરાંને સોસવું પણ પડ્યું છે. છતાં માસરાનાં મહેણાંની સામે જેમ મીરાં ટકી રહી તેમ આ મહેણાં સામે પણ મીરાંની કૃતિઓ ટકી રહી છે. મીરાંની કૃતિઓ છે, ત્યાંસુધી ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન નિર્વિવાદ છે—પછી બીજી સ્ત્રી કવિઓ થાઓ કે ન થાઓ.

રાધાબાઈ, પુરીબાઇ વગેરે થોડીક સ્ત્રીઓ ભક્તો થઇ ગઇ છે, તેમના પદો પણ મળ્યાં છે, પરંતુ મીરાંબાઇની સાથે મૂકી શકાય એવી કોઇ સ્ત્રીકવિ થઇ નથી. એ પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓ પર એક નાનો પણ મુદ્દાસર નિબંધ લેડી વિદ્યાગૌરીએ લખ્યો છે. તે આ વિષયમાં વાંચવા જેવો છે.

હવે આપણે અર્વાચિન યુગ પર આવશું. ૧૯૦૦ પહેલાં તો ધનલક્ષ્મી ને સવિતાગૌરી, એ બે સુરતની નાગરણોની કવિતાથી જ હું પરિચિત છું. શ્રી વિદ્યાબહેન ને શ્રી શારદાબહેન ગ્રેજ્યુએટ થયાં, ત્યારથી સ્ત્રીલેખકોમાં નવી દિશાનાં પ્રયાણ શરૂ થયાં, એમ કહેવામાં હરકત નથી. એમણે સરળ ને શુદ્ધ ગદ્ય લખવા માંડ્યું. પછી વનિતા વિજ્ઞાનનાં તંત્રી તરીકે, શ્રી૦ બાઇજીબહેન ને શ્રી નાની બહેને ગદ્ય લખવા માંડ્યું; તેમજ એ અરસામાં શ્રી જમનાબાઇ સક્કાઇ ભાષણકાર તરીકે પંકાવા લાગ્યાં. પારસી સ્ત્રી લેખકો પણ પારસી ગુજરાતી ગદ્ય લખવા લાગ્યાં. 'સુન્દરીસુબોધ' પણ શરૂ થયું, તેમાં જુદી જુદી બહેનોએ વાર્તાઓ ને કાવ્યો લખવા માંડ્યાં. આમ ટુંકા ટુંકા પ્રયત્નો સ્ત્રીઓ કરવા લાગી. નિબંધોની હરિફાઇમાં ઇનામો મેળવવાની ધગશમાં પણ કેટલીક સુશિક્ષિત બહેનોએ સારા નિબન્ધો લખ્યા.

૧૮૫૭ થી ૧૮૮૭ એ ત્રીશ વરસ, જેમ પુરુષ લેખકો અર્વાચીન થયા તેનો સંક્રાન્તિ કાળ છે, તેમ ૧૯૦૧ થી ૧૯૨૧ સુધીનો સમય, તે આપણા સ્ત્રી લેખકોનો સંક્રાન્તિ કાળ છે. ૧૯૨૧ માં અસહકારની, મહાન ચળવળે, એટલું વ્યાપક સ્વરૂપ લીધું, કે સ્ત્રીઓમાં પણ નવું ચેતન વ્યાપી રહ્યું. યુગ-

જીવનમાં પડી રહેલી સ્ત્રીઓએ, જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવા માંડયો. નવી ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓ બહાર પડી. તેમાં વિદ્યાબ્હેન ને શારદા બ્હેનની સુપુત્રીઓજ મોખરે હતી. તે સર્વેએ અનેક સાંસારિક વિષયોની, સ્ત્રીના વિશિષ્ટ દ્રષ્ટિબિંદુથી નિબંધો લખી ચર્ચા શરૂ કરી દીધી એ બધી વિગતોમાં વધુ ન ઉતરતાં, હાલના સ્ત્રી લેખકોમાં આગળ પડતાં થોડાંક નામો ગણાવીને, જેનો ઉલ્લેખ કરવો જોઇએ છતાં રહી ગયાં હોય, તેમની ક્ષમા ચાહીને સન્તોષ માનીશ

સ્ત્રી કવિઓમાં સ્વ. સુમતી તે સર લલ્લુભાઇની સુપુત્રી, સ્વ. વિજયલક્ષ્મી ત્રિવેદી, શ્રી. દીપકળા દેસાઇ તથા શ્રી જ્યોત્સ્ના શુકલ આ ચાર સ્ત્રી કવિઓના નામો ખાસ ગણવવા જેવાં છે.*

ટુંકી વાર્તાઓ લખનાર બ્હેનો ઘણી છે પણ તે સહુમાં શ્રી. લીલાવતી મુન્શી પ્રથમ સ્થાને વિરાજે છે જાહેર જીવનમાં જેમ રા. મુનશીની સાથે ઉભાં રહે છે, તેમ એમની વાર્તાઓ પણ રા. મુનશીની વાર્તાઓની સાથે ઉભી રહી શકે તેમ છે.

નિબન્ધ લેખકોમાં લેડી વિદ્યાબહેન ને એમની ચાર સુપુત્રીઓ, શ્રી. શારદા બહેન ને એમની બેઉ સુપુત્રીઓ તથા સર મનુભાઇના કુટુંબની સર્વે ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓએ કઇ ને કઇ ફાળો આપ્યો છે

તંત્રી તરીકે પણ સ્ત્રીઓએ સારાં કાર્ય કર્યાં છે. 'મહિલા મિત્ર'ના તંત્રી તરીકે વિદ્યાબહેન, શારદાબહેન ને એમના પુત્રીઓ, 'ગુણસુન્દરી'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. જ્યોત્સ્ના મહેતા ને ઉર્મિલા મહેતા, 'સુદર્શન'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. જ્યોત્સ્ના શુકલ, 'સમાજ જીવન'ના તંત્રી તરીકે શ્રી. લક્ષ્મીબહેન ડોસાણીને 'સ્ત્રી શક્તિ'ના તંત્રી તરીકે બહેન સૂર્યલક્ષ્મી વગેરે બ્હેનોએ યથાશક્તિ કાર્ય કરી સ્ત્રીશક્તિનું પ્રદર્શન કર્યું છે.

૧૯૩૦ ની મહાન રાજકીય ચળવળમાં તો ગુર્જર વીરાંગનાઓએ એવી અસાધારણ કાર્ય શક્તિ તેમજ સહનશક્તિ બતાવી છે કે એની અસર આપણાં ભવિષ્યના સાહિત્યમાં પડયા વિના નહિ રહે, સ્ત્રી લેખકો પણ પોતાનો ફાળો તેમાં જરૂર આપશે. સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણ જેમ જેમ વધુ ફેલાતું જશે, પિયેર, મોસાળ ને સાસરાનાં ત્રિકોણની બહારની દુનિયાનો જેમ જેમ સ્ત્રીઓ વધારે અનુભવ લેતી જશે તેમ તેમ સ્ત્રીલેખકોની સંખ્યા પણ વધશે ને તેમની કૃતિઓ પણ વધારે ચઢીયાતી થશે, એવો મને ભરોસો છે.

જગતના કોઇ પણ સાહિત્યમાં કોઇ સ્ત્રી લેખકે સમર્થ હાસ્યકાર કે મહાન નાટકકાર તરીકે કીર્તી મેળવી નથી. એ ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીની બુદ્ધી કેમ પહોંચી વળતી નથી, એ પ્રશ્નની ચર્ચા અત્રે કરવાનો સમય નથી. એટલું જ અત્રે કહીશું, કે જીવનનાં અનેક ઉંડા અંધારા કુવાઓનો અનુભવ, પુરૂષની જેમ, ઉચ્ચ વર્ગની રૂઢીબદ્ધ સ્ત્રીઓ લઇ શકતી નથી, અને અનુભવની એ વિશાળભૂમિકા વગર પુરૂષ લેખકોની હરિફાઇમાં ઉભી શકે એવી કૃતિઓ પણ તે સર્જી શક્તિ નથી ટુંકી વાર્તા ને ટુંકા કાવ્યો એ બે ક્ષેત્રમાં એ સહેલાઇથી દીપી શકે છે જેમાં ગુજરાતણોએ અત્યાર સુધીમાં જે કાર્ય કર્યું છે તે પરથી એમ આશા પડે છે, કે હજી ઘણું વધારે તેઓ કરી બતાવશે ને ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રીનું સ્થાન દીપાવશે. પ્રભુને મારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે તારી શક્તિ ફેલાવવાને તેં મીરાંબાઇને ભારતમાં મોકલી તો આ નવા-યુગમાં ભારતની ભક્તિ ફેલાવવાને એક બીજી મીરાંબાઇ મોકલી આપ.

* સ્ત્રી કવિઓમાં એક નામ ઉમેરવાનું અમને મન થાય છે અને એ નામ તે શ્રી જ્યમન બહેનનું છે એ સૂચવવા માટે અમે તેમની માફી ચાહીએ છીએ ઉપતંત્રી

શ્રી બાલજ્ઞાનપ્રચાર યોજના

પ્રસ્તાવ

બાલયુગની ઉષા પ્રગટી છે. ગુજરાતના બાળકોના સદ્ભાગ્યે અત્યારે બાલસાહિત્ય સારા પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધ થતું જાય છે. બાલમાનસના સર્વાંગીય વિકાસ માટે તેનો પ્રચાર અને વાચન અતિ જરૂરના છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે થોડા સાધન-સંપન્ન અને સરકારી માબાપોના સંતાનો કે થોડાંએક પુસ્તકાલયો સિવાય ભાગ્યે જ અન્યત્ર તે જાય છે.

ખરું હિંદ ગામડાઓમાં વસે છે અને આવા ગામડાઓમાં વસતા બાળકો પૈકી નેવું ટકાએ આવા પુસ્તકોનાં દર્શન પણ ભાગ્યે જ કર્યાં હશે. આ વસ્તુસ્થિતિ નીવારવા શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિએ નીચે મુજબ યોજના હાથ ધરી છે.

> ### બાલક અને પુસ્તકાલય
>
> "બાળકની સમીપ પુસ્તકાલય વિલાસ, મજા, આરામ ને આનંદ રૂપ છે તેના કરતાં ચેતન-પ્રેરણા રૂપ છે, જીવનના ઘડતરરૂપ છે, જીવનના હિલ્લોલ રૂપ છે. જેમ બાળક જીવન-સામગ્રી અન્યત્રથી ભરે છે તેમ જ તે પુસ્તકાલયમાંથી ભરશે, અને તે કેવળ જીવન-વૃદ્ધિને માટે."
>
> ગિજુભાઈ

ઉદ્દેશ

બાળકો રાષ્ટ્રનું સાચું ધન છે. તેમની પ્રગતિ અને વિકાસ માટે સારું સાહિત્ય તેમને મળી શકે તે જરૂરી છે. આ દિશામાં રસ જાગૃત કરવાનો આ યોજનાનો ઉદ્દેશ છે.

કાર્યપ્રદેશ

આ યોજનાનો કાર્યપ્રદેશ હાલ તુરત તો કાઠિયાવાડ અને કચ્છમાં રહેશે. પરંતુ સંજોગો અનુકૂળ થતાં ગુજરાતમાં આ જાતનું કાર્ય તુરતમાં ઉપાડવામાં આવશે.

નિયમો

(૧) કોઈ પણ ગામનું સેવકમંડળ, વિદ્યાર્થિમંડળ, પ્રાથમિક શાળા કે પાંચસોથી ઓછા પુસ્તકો ધરાવતું પુસ્તકાલય[1] રૂા. ૧૦) ઉભા કરશે તેને રૂા. ૧૦)ની મદદ શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિ તરફથી આપવામાં આવશે; અને આ વીશ રૂપિયાની[2] રકમમાંથી શિષ્ટ બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકોની પેટી આપવામાં આવશે.

(૨) જે કોઈ ગામ રૂા. ૧૫) ઉભા કરશે તેમાં રૂા. ૧૫) શ્રી કાઠિયાવાડ સેવકસમિતિ મેળવશે અને એ રૂપિયા ત્રીશની રકમમાંથી રૂા. [illegible]) ની ઉપર મુજબના પુસ્તકોની પેટી અને રૂા. ૧૦) [illegible]નાં બાલમાસિકો એક વર્ષ સુધી પૂરા પાડવામાં આવશે.

---

૧ જે સ્થળે પુસ્તકાલયને [illegible]ગન્ય તરફથી [illegible] લાભ આપી મદદ મળતી હશે તેને આ પ્રકારનો [illegible] શકાશે નહિ. ઉપરાંત જ્યાં રાજ્ય ત[illegible]ફથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ચાલુ હશે તે ગામોને આ યો[illegible]જનાની મદદ આપી શકાશે નહિ.

૨ રૂપિયા પંદરના પસંદ કરેલાં [illegible] પુસ્તકો [illegible]ની પેટી, રૂપિયા ત્રણની કબાટના આકારની લાકડા[illegible]ની પેટી[illegible]ર ફોર્મ, રૂપિયા એકનાં ઇસ્યુ ફોર્મ, પેટીઓ, રજીસ્ટ[illegible] [illegible]ઈંટ અને એવું સાહિત્ય તથા રૂપિયો એક [illegible] માટે—જે તે ગામે ટપાલ ઇત્યાદિમાં વાપરવ[illegible] આ રીતે રૂપિયા વીશનો વિનિયોગ થશે.

(૩) સોળ વરસની અંદરની ઉમરના કોઈ પણ બાળકને કે પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા કોઈ પણ વિદ્યાર્થી કે વિદ્યાર્થીનીને આ પુસ્તકોનો મફત લાભ આપવાનો છે.

(૪) પેટી મળ્યા પછી દર ત્રણ માસની છેલ્લી તારીખે વાચકો અને વાચનની સંખ્યાનું નિવેદન એક વર્ષ સુધી, પેટી સાથે મોકલેલાં ફોર્મમાં ભરી મોકલવું જોઈશે જેથી કેટલો લાભ લેવાયો તેનાથી સમિતિ પરિચિત રહી શકે (તે પછી પુસ્તકોનો ઉપયોગ ચાલુ રાખવો પડશે, પરંતુ ત્રૈમાસિક નિવેદન મોકલવું ફરજીઆત રહેશે નહિ)

(૫) આ પુસ્તક પેટી અને માસિકો વગેરે ઉપર તે ગામની મદદ એકત્ર કરનારી સંસ્થાની માલીકી રહેશે; પરંતુ તે સંસ્થા બંધ થાય તો શ્રી કાઠિયાવાડ સેવાસમિતિની સંમતિથી તે સાધનો બીજા પુસ્તકાલયમાં અને તેને અભાવે તે ગામની શાળામાં આપી દેવાનાં રહેશે.

(૬) નિર્દિષ્ટ કર્યા પ્રમાણે બાળકોને વાંચવા માટે પુસ્તકો આપવામાં નહિ આવે, યા તો તેનો પ્રમાણમાં ઘણો જ ઓછો લાભ લેવાતો હશે, તો તે પુસ્તકો ઈત્યાદિ સાધનો ઉપયોગ કરી શકે તેવા બીજા ગામને આપવામાં આવશે.

(૭) યોજનાનો હેતુ લક્ષમાં લઈ, તે સ્થળની અનુકૂળતા પ્રમાણે જરૂરના ઇતર ભિન્ન નિયમો સમિતિના સામાન્ય નિયમોને અનુસરીને તે તે સંસ્થાએ કરી લેવાના છે.

લાભ કઈ રીતે લેવાય ?

કોઈ પણ ગામને આ યોજનાનો લાભ લેવો હોય તો તે ગામના સાર્વજનિક મંડળ, મિત્ર મં-ડળ, શાળા કે પુસ્તકાલયે રૂપિયા દસ એકઠા કરી સમિતિને જણાવવાથી પરંતુ વધે દસ કે વધુ વિદ્યાર્થિ મંડળ રચી શકે છે. તેમણે આવું મંડળ રચવા બાબતનો શાળાના મુખ્ય શિક્ષકનો અથવા ગામના ત્રણ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોનો દાખલો મોકલવો અને જરૂર અગરથી ગામમાંથી એક વધુ ગૃહસ્થ પાસેથી મદદના રૂા. ૧૦) એકત્ર કરવા. આવી રકમને "લોકમદદ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે.

ઉપર દર્શાવેલી કોઈ સંસ્થા રૂા. ૨૦) કે રૂા. ૩૦)ની પૂરી લોકમદદ મેળવી શકશે તો તે વધુ આવકારદાયક છે, અને તે રકમમાંથી પુસ્તક પેટી ઇત્યાદિની વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે. કોઈ સજ્જન કે સખાવતી પોતાના ગામને કે અન્ય ગામોને લોકમદદ આપી ગામડાઓમાં જ્ઞાન-પ્રચાર કરવાના આ પ્રાથમિક પ્રયાસમાં મદદ આપી શકે છે.

આગામી કલ્યાણના દષ્ટા

"આજનો કાળ સંન્યાસીઓનો મટી સુજ્ઞજનોનો છે, ભંડારીઓનો મટી પુસ્તકાલયોનો છે, અને વૃદ્ધોનો મટી ખુદખુદ બાળકોનો છે. આજે આબાલવૃદ્ધ મનુષ્યે જ્ઞાનપિપાસા તૃપ્ત કરવા પુસ્તકાલય રૂપી એક જ અમૃત-જળાશય પાસે આવ્યે જ છૂટકો છે. નવી નવાણો ખોદાવવાની પુરાણી રીતિ પ્રમાણે આજે પુસ્તકાલય સ્થાપવાની પ્રથા આજની જરૂરિયાતને અનુરૂપ છે તેમાંયે બાલપુસ્તકાલય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ અનુરૂપ થવા ઉપરાંત ભાવિના ગર્ભમાં અવગાહન કરનારી અને મનુષ્યના આગામી કલ્યાણના દષ્ટા રૂપ છે."

ગિજુભાઇ

કાયમી સ્વરૂપ

આ યોજનાનો ઉદ્દેશ આ પ્રદેશનાં બાળકોમાં જ્ઞાન તરફ રુચિ ઉત્પન્ન કરવાનો કે રસ જાગૃત કરવાનો છે. એટલે એકવાર આ જાતની મદદ આપ્યા પછી વારંવાર એ જાતની મદદ આપી શકાશે નહિ. જો આ કાર્યમાં તે ગામનાં બાળકોને ખરો રસ લાગે તો જે તે સ્થળના આ કાર્યકર્તાઓએ ગામમાંથી વારેવારે અને સારે અવસરે વા અન્યથા, લોકમદદ એકત્ર કરવા પ્રયાસો ચાલુ રાખવાના છે. વાચન સારી રીતે વધ્યા પછી જે યોજનાની સ્થૂળ સીમામાં તે ગામ આવતું હોય ત્યાંના રાજ્યાધિકારીઓને વાચનના સાધનો મોકલી મદદ આપવા માટે તેમણે વિનતિ કરવાની છે. વાચનનો જો પૂરો રસ જામ્યો હશે તો બાળકો મનને ઉમરે ઉમરેથી આવી પવિત્ર જ્ઞાનપિપાસા માટે 'મીઠી વીરડી' કરી શકશે *

---

* અત્યારના પણ ગામોમાં, ગુજરાતમાં અને

જઇને, જાલપાને મનાવી લાવશે અને આનંદથી જીવન સુખ ભોગવશે હા એ નવા પ્રકારનુ જીવન હશે, તેની મર્યાદા કાંઇ બીજી જ હશે, સિદ્ધાંત પણ બીજા જ હશે, તેમા કઠોર સયમ હશે, કઠોર નિયન્ત્રણ હશે હવે તેનાં જીવનનો કાંઇ ઉદ્દેશ હશે, કાંઇ આદર્શ હશે માત્ર ખાવુ, સુવુ અને રૂપીયા રૂપીવાની ખાતર હાય હાય કરવી એજ જીવનનો વ્યાપાર નહિ હોય. આ મુકદમાની સાથે આ માર્ગહીન જીવનનો અત આવી જશે. દુર્બળ ઇચ્છાએ તેને આ દિવસ દેખાતો હતો અને હવે તે એક નવાં અને સસ્કૃત જીવનનું સ્વપ્ન દેખાડી રહી છે. દારૂડીયાની માફક આવા માણસો રોજ સંકલ્પ કરે છે; પરતુ એ સકલ્પોનો અંત શો આવશે ? નવાં નવાં પ્રલોભનો સામે આવી રહે છે અને એ સકલ્પની મુદત પણ ચાલી જાય છે નવાં પ્રભાતનો ઉદય જ કદિ થતો નથી

એક મહિનાની સહેલગાહ બાદ રમાનાથ પોલીસના સહયોગિઓ સામે પોતાના બગલાપર જઇ રહ્યો હતો રસ્તો, દેવીદીનના ઘરની સામેનો જ હતો. કેટલેક દૂરથી જ તેને પોતાનો ઓરડો દેખાયો. અનાયાસે તેની નજર ઉપર ઠરી ગઇ. બારીની સામે કોઇ ઉભુ હતુ. આ વખતે દેવીદીન ત્યાં શુ કરી રહ્યા છે ? તેણે જરા ધ્યાનથી જોયું આ તો કોઇ સ્ત્રી છે ! પરંતુ સ્ત્રી ક્યાંથી આવી ? શુ દેવીદીને આ ઓરડો ભાડે તો નથી આપી દીધો ? એમ તો તેણે કદિ નથી કહ્યું.

મોટર જરા પાસે આવી તો પેલી સ્ત્રીનો ચહેરો નજરે પડયો રમાનાથ ચોકી પડયો. આ તો જાલપા છે ! જરૂર જાલપા છે ! પણ નહિ, જાલપા અહીં ક્યાંથી આવે ? મારૂં ઠેકાણું તેને ક્યાંથી ખબર ! કદાચ બુઢ્ઢાએ તો તેને કાગળ લખી ન દીધો હોય ? છે તો જાલપા જ. નાયબ પોરોગે મોટર ચલાવી રહ્યો હતો. રમાનાથે ઘણી નમ્રતાથી કહ્યુ: " સરદાર સાહેબ એક મીનીટને માટે રોકાઇ જાવ. હું જરા દેવીદીન સાથે એક વાત કરી લઉં નાયબે મોટર જરા ધીમી કરી દીધી; પરતુ પછી કાંઇક વિચાર કરી આગળ દોડાવી દીધી

રમાનાથે કોધિત થઇને કહ્યુ. ' તમે તો મને કેદી બનાવવા રહ્યા છો ! ' નાયબે જરા ખસિયાણા પડીને કહ્યુ " તમે તો જાણો છોને ડેપ્યુટી સાહેબ કેટલા જલદી મિજાજ ગુમાવી દે છે ! "

બગલા ઉપર પહોંચતાંજ રમાનાથ વિચારવા લાગ્યો, જાલપાને કેવી રીતે મળવુ ? એ જાલપા જ હતી તેમાં રમાનાથને કાંઇ શ્રમ રહી ન હતી આંખોને કેવી રીતે છેતરે ? હૃદયમાં એક જવાળા જેવી ઉઠી હતી. શુ કરૂં ? કેવી રીતે જાઉં ? તેને કપડાં ઉતારવાની પણ શુદ્ધિ રહી નહિ પદર મીનીટ સુધી તે ઓરડાનાં દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો કાંઇ યુકિત સુઝી નહિ એટલે લાચાર થઇને પલગ ઉપર સુઇ રહ્યો

થોડીવાર પછી તે પાછો ઉઠયો અને અને સામે બહાર આવ્યો તે જ વખતે સડક ઉપર વિજળીનો બત્તી થઇ ફાટક ઉપર ચોકીદાર ઉભો હતો તે વખતે રમાનાથને એટલો બધો ક્રોધ આવ્યો કે જાણે ગોળી મારી દઉં અગર જો મને કોઇ સારી જગા મળી જાય તો એકેએકને જોઇ લઇશ તને તો ડીસમીસ કરાવીનેજ છોડીશ સેતાનની માફક કેવો માથા પર સવાર થઇ રહ્યો છે જરા મુખ તો જુઓ લાગે છે તો બકરી, જેવો. વાહરે તારી પાઘડી ! કોઇ પાટી ઉચકવાવાળો કુલી છે કુલી. બ યારે, દૂતરો બામે તો પોતેજ બ્હીને ભાગી જાય પરતુ અહીં કેવો રૂઆબમાં ફરે છે. કેમ જાણે કોઇ કિલ્લાનાં દ્વારની રક્ષા કરી રહ્યા ન હોય !

એક ચોકીદારે આવીને કહ્યું "ઇન્સપિક્ટર સાહેબે મોકલ્યા છે કેટલીક નવી તાજી મગાવી છે."

રમાનાથે ચિઠ્ઠાઇને કહ્યું 'મને અત્યારે ફુરસદ નથી "

તે ફરી વિચારવા લાગ્યો. જાસપા અહીં ક્યાંથી આવી ? એકલીજ આવી છે કે કોઇ સાથે છે ? જાલીમે જુદા સાથે એક મીનીટ પણ વાત કરવા ન દીધી જાતપા પૂછશે તો જરૂર કે કેમ ભાગી ગયા હતા ? માફ સાફ જણાવી દઇશ કે તે સમયે બીજું થઇ પણ શું શકે એમ હતું ? પરંતુ આ થોડા દિવસમાં કોર્ટે જીવનનો પ્રશ્ન ઉકેલી નાખ્યો. હવે ભાન નથી જીંદગી ગુજારી પ્રયત્ન કરીને તે તરફજ મારી બદલી કરાવી લઇશ એમ વિચારતાં વિચારતાં રમાનાથને વિચાર આવ્યો કે જાલપા પણ અહીં મારી સાથે રહે તે શો વાંધો છે ! બહારનાઓને મળવામાં વાંધો છે પરંતુ જાલપાને માટે કાંઇ થોડોજ વાંધો લઇ શકાય એમ છે ! પરંતુ અત્યારે આ પ્રશ્ન છેડવો ઉચિત નથી. કાલથી નિશ્ચય કરીશ દેવીદીન પણ કોઇ વિચિત્ર માણસ છે પહેલાં તો કેટલીયે વાર આવ્યો, પરંતુ આજે તો તેણે પણ શાન્તિ ધારી લીધી છે કાંઈ નહિ તો એટલું તો અવશ્ય થઇ શકે કે અહીં આવીને પહેરાવાળા કોન્સ્ટેબલ દ્વારા જાલપા આવ્યાની ખબર ગને આપે પછી જાલપાને કોણ આવવા નહિ દે તે હું જોઇ લેત પહેલ આવી રીતની કેદની જરૂર હતી. પરંતુ હવે તો મારી પરીક્ષા પૂરી થઇ ગઇ છે કદાચ બધાય લોકો ખુશીથી રાજી થઇ જશે.

રસોઇયો થાળી લઇ આવ્યો. માંસ એકજ પ્રકારનું હતું રમાનાથ થાળી જોતાંજ ચીડાઈ ગયો તે દિવસોમાં રૂચિકર ભોજન જોઇનેજ તેને ભૂખ લાગતી હતી જ્યાંસુધી ચાર પાંચ પ્રકારનું માંસ ન હોય, ચટણી અથાણું નહિ હોય ત્યાંસુધી તેને તૃપ્તિ થતી ન હતી

તે ચીડાઇને બોલ્યો " શું ખાઉં તારું માથું ? થાળી ઉઠાવી લઈ જા "

રસોઇયાએ બ્હીતાં બ્હીતાં કહ્યું "હજૂર, આટલી જલદી બીજી ચીજો કેવી રીતે બનાવું ? હજી આવ્યાને માત્ર બે કલાક થયા છે "

"બે કલાક તારે મારે થોડા છે ? "

"હવે હજુરને શું કહું ? '

' બકબકાટ ન કર ! "

' હજૂર ."

' બક નહિ ! કેમ ! "

રસોઇઓ પછી ન બોલ્યો બાટલી લઇ આવ્યો. બરફ ભાંગીને ગ્લાસમાં નાખ્યો અને પાછળ હઠીને ઉભો રહી ગયો.

રમાનાથને એટલો બધો ક્રોધ આવી ગયો હતો કે જાણે રસોઇઆને નીચોવી ખાય, તેનો મિજાજ આ દિવસોમાં ઘણો તેજ થઇ ગયો હતો

શરાબનો દોર શરૂ થતાં રમાનાથનો ગુસ્સો તેથીય વધુ તેજ થયો. લાલ લાલ આંખોથી જોઇને તે બોલ્યો " આ હું તો અત્યારેને અત્યારે તારા કાન પકડીને કાઢી મૂકું અત્યારેજ, આજ પળે ! તું સમજે છે શું ? "

તેનો ક્રોધ વધતો જોઇને રસોઇઓ ચુપ-કીદીથી સરકી ગયો. રમાનાથે ગ્લાસ લીધું અને બે ચાર કોળીયા ખાઇને બહાર આવી આંટા મારવા લાગ્યો. અહીંથી કેવી રીતે નીકળી જાઉં, તેનોજ વિચાર ચાલતો હતો

એકાએક તેને એમ લાગ્યું કે તારની બહાર વૃક્ષોની આડમાં કોઇ છે હા, 'કોઇ ઉભું' રહીને તેના તરફ તાકી રહ્યું છે જાણે ઇસારાથી તેને પોતાની તરફ બોલાવી રહ્યું છે રમાનાથનું દિલ ધડકવા લાગ્યું કોઇ કોન-સ્ટેબલોએ તેનો પ્રાણ લેવાની તો યુક્તિ

નહિ કરી હોય ! આ શંકા તો હમેશાં તેના ઉપર સવાર રહેતી હતી. એ વિચારથી તો રાત્રે તે બંગલાની બહાર બહુ ઓછું નીકળતો હતો આત્મરક્ષાના ભાવે તેને અંદર આવી જવાની પ્રેરણા કરી. એજ વખતે એક મોટર સડક ઉપરથી પસાર થઇ તેના પ્રકાશમાં રમાનાથને જોયું કે એ અંધારી છાયા સ્ત્રી છે. તેની સાડી ચોકખી દેખાઇ રહી છે. ફરી તેને એમ લાગ્યું કે તે સ્ત્રી તેના તરફ આવી રહી છે. ફરી તેને શંકા થઇ; કોઇ મરદ આવી રીતે વેષ બદલીને મારી સામે કપટ તો નથી કરતો ને ! તે જેમ જેમ પાછળ હટતો ગયો તેમ તેમ તે છાયા તેની તરફ આગળ આવતી ગઇ; તે એટલે સુધી કે વાડની પાસે આવીને તેણે કોઇ ચીજ રમાનાથ તરફ ફેંકી રમાનાથ ચીસ પાડીને પાછળ હટી ગયો, પરંતુ તે તો માત્ર એક પત્ર હતો. ત્યારે તેને કંઇક શાન્તિ વળી તેણે ફરી સામે જોયુ તો પેલી છાયા અંધકારમાં વિલીન થઇ ગઇ હતી. રમાનાથે લપાઇને પેલી ચીઠ્ઠી ઉઠાવી લીધી. ભય પણ હતો; તેમ કુતુહલ પણ હતું. ભય ઓછો હતો, કુતુહલ વધારે હતું પત્ર ખિસ્સામાં સંતાડીને તે ઓરડામાં આવ્યો અને બન્ને બાજુનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં. પછી કાગળ હાથમાં લઇને જોવા લાગ્યો. સીરનામું જોતાં જ તેના હૃદયમાં ગલગલીયા થવા લાગ્યાં. લખાવટ જાલપાની હતી તેણે પત્ર ખોલ્યો. જાલપાનું જ લખાણ હતુ. એક શ્વાસે તેણે પત્ર વાંચી નાખ્યો અને પછી એક લાંબો નિસાસો નાખ્યો. એ શ્વાસની સાથે જ ચિન્તાનો એ ભીષણ ભાર જેણે આજ ૭ માસથી તેના આત્માને દબાવી રાખ્યો હતો, એ બધીય મનોવ્યથા જે તેના જીવનનું રક્ત ચૂસી રહી હતી, એ બધીય દુર્બળતા, લજ્જા, ગમ.ની જાણે કે ઉડી ગઇ; છુમન્તર થઇ ગઇ. આટલી સ્ફુર્તિ, આટલો ગર્વ, આટલો આત્મવિશ્વાસ તેને કદિ પણ આવ્યો ન હતો પહેલી જ ધૂન એ સવાર થઇ કે અત્યારે જ જઇને દારોગાને કહી દઉં કે મને આ મુકદમા સાથે કંઇ લેવા દેવા નથી, પરંતુ તરતજ વિચાર આવ્યો કે જુબાની તો લેવાઇ ગઇ છે. જેટલો અપયશ મળવાનો હતો તે તો મળી ચૂક્યો, હવે એનાં ફળ ઉપરથી શામાટે હાથ ધોઇ નાંખવો ? પરંતુ આ સર્વ લોકોએ મને કેવો ચક્રમ બનાવી દીધો છે ! અને હજુય અંધારામાં રાખ્યો છે ! સર્વ મારી સાથે દોસ્તીનો નાતો રાખે છે પરંતુ હજી સુધી મૂળ વાત મારાથી છુપાવી રાખી છે. હજી પણ તેમને મારા પર વિશ્વાસ નથી. હવે જો મૂળ વાત ઉપર મારી જુબાની બદલી નાખુ તો બરાબર ખબર પડે, મને કોઈ જગ્યા નહિ મળે એટલું જ યશોને ! મારી બલાને ! આ લોકોના મનસૂબા તો ખાકમાં મળી જશે આ દગાબાજીની સજા તો મળી જશે અને એ કંઇ નહિ તો આટલી મોટી બદનામીમાંથી તો બચી જઇશ. એ બધા દુષ્ટતા જરૂર કરશે પરંતુ જુઠો આરોપ મૂકવા સિવાય બીજું શું કરી શકે એમ છે ? જો મારૂં અહીં રહેવાનું જ સાબીત નહિ થાય તો મારા ઉપર દોષ કયો લાગી શકશે ! અધીના મુખ ઉપર કાલિમા લાગી જશે; મોઢું પણ દેખાડી નહિ શકશે તો મુકદમો ક્યાંથી ચલાવશે !

પણ નહિ, આ લોકો મારી સામે રમત રમ્યા છે, તો હું પણ તેમની સાથે એમજ રમત રમીશ. કહી દઇશ, કે જો મને આજે કોઇ સારી જગા મળી જાય તો હું જુબાની આપીશ; નહિ તો સાફ કહી દઇશ કે આ મામલા સાથે મારે કંઇ સંબંધ નથી નહિ તો પાછળથી કોઇ નાના મોટા થાણામાં નાયબ દારોગા બનાવી મોકલી દે તો ત્યાંજ સડયા કરૂં. ઇન્સપેક્ટરીજ લઇશ;

અને કાલે દેશ વાગતા મારી પાસે નિમણૂકનો પરવાનો આવી જશે જોઈએ; આજ વખતે દારોગાને કહી દઉં, એમ કહેતા તે ઉપડયો; પરંતુ પાછો રોકાઈ ગયો એકવાર જાલપાને મળવા માટે તેનો જીવ તલપી રહ્યો હતો, તેના પ્રત્યે આટલો પ્રેમ, આટલી શ્રદ્ધા કદી પણ થઈ ન હતી, કેમ જાણે દેવતાઓએ તેની રક્ષા માટે મોકલેલી એ કોઈ દૈવી શક્તિ ન હોય'

દસ વાગી ગયા હતા. રમાનાથે વિજળીની બત્તી બંધ કરી દીધી અને દિવાનખાનામાં આવીને જોરથી બારણાં બંધ કરી દીધાં કે જેથી પહેરાવાળા સિપાઈને એમ લાગે કે અંદરથી બારણું બંધ કરીને તે સૂઈ જાય છે અંધારા દિવાનખાનામા તે એક મીનીટ ઉભો રહ્યો. પછી ધીમેધીમે બારીવાટે ઉતરીને કાંટાળા તારની વાડ આગળ આવીને વિચારવા લાગ્યો: એ કેવી રીતે ઓળંગી જાઉં? કદાચ હજી જાલપા બગીચામાં પણ હોય. દેવીદીન જરૂર તેની સાથે હશે. માત્ર એ તારની વાડજ તેનો માર્ગ રોકી રહી છે એ કૂદી જવાનું અસંભવિત હતું. એટલે તારની વચ્ચેથી નીકળી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો તેણે બધાં કપડાં સમેટી લીધાં અને કાંટામાં ફસાઈ ન જાય એવી રીતે માથું અને બાંધ વાડની વચ્ચે નાખ્યાં, પણ કોણ જાણે કેવી રીતે કપડાં ફસાઈ ગયાં. હાથથી કપડાં કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો તો બાંય કાંટામાં ફસાઈ ગઈ. ધોતીયું પણ ભેરવાઈ ગયું. બિચારો મોટાં સંકટમાં પડી ગયો. ન આ પાર જઈ શકતો હતો, ન પેલી પાર જરા પણ અસાવધાની રખાય તો કાંટા તેના દેહમાં પેસી જાય.

પરંતુ આ વખતે તેણે કપડાંની પરવા ન કરી. તેણે ગર્દન વધુ આગળ લગાવી અને કપડાંમાં લાંબો ચીરો પાડતો તે પેલી પાર નીકળી ગયો. બધાં કપડાં ચીરા ચીરા થઈ ગયાં. પીઠમાં કાંઈક ઉઝરડો પણ પડયો. પરંતુ આ વખતે તો કોઈ બંદૂક કે નિશાન તાણીને તેની સામે ખડો થઈ જાય તો પણ તે પાછો હઠત નહિ ફાટિયું કૂરતું તેણે ત્યાંજ ફેંકી દીધું. ગળે વિંટાળેલી ચાદર ફાટી ગઈ છતાં કામ આપી શકતી હતી. તે તેણે ઓઢી લીધી. ધોતીયું બરાબર પહેરી લીધું અને બગીચામાં ફરવા માંડયું સર્વત્ર શાન્તિ હતી કદાચ રખેવાળ ખટિક જમવા ગયો હશે! બે ત્રણ વાર ધીમે ધીમે જાલપાનું નામ લઈને બૂમ પણ મારી, પરંતુ કાંઈ ઉત્તર ન મળ્યો. નિરાશ થવા છતાં પણ મોહે તેનું ગળું છોડયું નહિ. તેણે સહેજ નીચે જઈને જોયું. જાલપા ચાલી ગઈ એમ તેણે માની લીધું તે એવીજ રીતે દેવીદીનના ઘર તરફ ચાલ્યો. તેને જરા પણ શોક ન હતો, બંગલામાંથી હું નીકળી આવ્યો છું તે કોઈને ખબર પડી જાય તો મારી બલાને! પોલીસ મને શું કરી શકવાની હતી? હું કાંઈ કેદી નથી, મેં કાંઈ ગુલામી નથી લખી આપી!

અર્ધી રાત વીતી ગઈ હતી દેવીદીન અર્ધો કલાક પહેલાંજ આવ્યો હતો અને જમવા માટે જઈ રહ્યો હતો, એટલામાં એક નાગા જેવા માણસને જોઈને તે ચોંકી પડયો રમાનાથે ચાદર માથા ઉપર બાંધી લીધી હતી તે દેવીદીનને બ્હીવડાવવા ચાહતો હતો.

દેવીદીને સચેત થઈને કહ્યું: "કોણ છે?"

તરતજ તે ઓળખી ગયો. ઝડપથી તેનો હાથ પકડતાં બોલ્યો. "તેં તો ભાઈ ખૂબ કમાલ કરી! કપડાં ક્યાં ગયાં?"

રમાનાથ "વાડમાંથી નીકળતો હતો. એટલે બધાં તેના કાંટામાં ભરાઈને ફાટી ગયાં."

દેવીદીન. "રામ રામ! શરીરમાં તો કાંટા વાગ્યા નથી ને?"

રમાનાથ. "કાંઈ નહિ; એક બે ઉઝરડા પડયા છે હું બહુ સંભાળીને નીકળ્યો."

દેવીદીનઃ " વહુની ચિઠ્ઠી મળી ગઇને ? "

રમાનાથ: " હા, તેજ વખતે મલી ગઇ હતી; શું તે પણ તમારી સાથે હતી ? "

દેવીદીનઃ " તે મારી સાથે નહતી; હું તેની સાથે હતો. જ્યારથી તને મોટરમાં આવતો જોયો ત્યારથી આવવા તૈયાર થઇ ગઇ હતી. "

રમાનાથઃ " તમે કાંઇ પત્ર લખ્યો હતો ? "

દેવીદીન: " મે કોઇ કાગળ પત્ર લખ્યો ન હતો ભાઇ ! જ્યારે તે આવી ત્યારે તો મને પોતાને પણ અચંબો થયો હતો કે જાણ્યા મૂકયા વિના કેવી રીતે આવી ? પાછળથી તેણે જણાવ્યું. પેલો શેતરંજ વાળો કોયડો તેણેજ પ્રયાગથી મોકલ્યો હતો અને ઇનામ પણ ત્યાંથી જ આવ્યું હતું. "

રમાનાથની આંખો પહોળી થઇ ગઇ ! જાલપાની ચતુરાઇએ તેને વિસ્મયમાં નાખી દીધો. તે સાથેજ પરાજયના ભાવે તેને કાંઇક ખિન્ન કરી દીધો. અહીં પણ તેની હાર થઇ અને તે કેવી ખરાબ રીતે !

જુગ્ગી ઉપર ગઇ હતી. એટલે દેવીદીને દાદર આગળ જઇને કહ્યું; " અરે શું કરે છે ? વહુને કહે કે એક માણસ તેને મળવા આવ્યો છે. "

એટલું કહીને દેવીદીને ફરી રમાનાથનો હાથ પકડી લીધો અને બોલ્યો. " ચાલ; હવે સરકારમાં તારો પગપેસારો થશે બહુ ભાગતો હતો. વોરંટ વિનાજ પકડાઇ ગયો. આટલી સહેલાઇથી તો પોલીસ પણ પકડી શકત નહિ."

રમાનાથનો મનોલ્લાસ દ્રવિત થઇ ગયો. શરમનો માર્યો તે મરી જતો હતો. જાલપાના પ્રશ્નો તેની પાસે શો ઉત્તર હતો ? જે ભયથી તે ભાગ્યો હતો તેણે તો છેવટે તેનો પીછો પકડીને તેને પરાસ્ત કરી દીધો. તે જાલપાની સામે સીધી નજર પણ કરી શકશે નહિ. તેણે હાથ છોડવી લીધો.

દાદર પાસે આવીને થંભી ગયો. દેવીદીને પૂછ્યું: " કેમ અટકી ગયો ? "

રમાનાથે માથું ખંજવાળતાં કહ્યું: " ચાલો, હું આવું છું. "

જુગ્ગીએ ઉપરથીજ પૂછ્યું: " પૂછો, કોણ માણસ છે ? કયાંથી આવ્યો છે ? "

દેવીદીને વિનોદ કરતાં કહ્યું: " કહે છે કે હું જે કાંઇ કહીશ તે વહુનેજ કહીશ. "

" કાંઇ ચિઠ્ઠી લાવ્યો છે ? "

" નહિ. "

શાન્તિ છવાઇ ગઇ. દેવીદીને એક ક્ષણ બાદ પૂછ્યું: " કહી દઉં કે પાછો જાય ? "

જાલપા દાદર આગળ આવી બોલી: " કોણ માણસ છે, તે તો પૂછો ? "

" કહે છે કે ઘણે દૂરથી આવ્યો છું. "

" કયાં છે ? "

" આ શું ઉભો છે. "

" ઠીક, બોલાવો ! "

રમાનાથ ચાદર ઓઢીને કાંઇક ચમકતો, કાંઇક અચકાતો, કાંઇક ડરતો દાદર પર આવ્યો. જાલપાએ જોતાંની સાથેજ તેને ઓળખી લીધો. તે તરત બે પગલાં પાછળ હઠી ગઇ. દેવીદીન ત્યાં ન હોત તો બે પગલાં આગળ વધી હોત.

તેની આંખોમાં કદિ આટલો નશો ન હતો, અંગોમાં આટલી ચપળતા ન હતી, કપોળ ઉપર કદિ આટલો ચમકાર ન હતો, હૃદયમાં આટલું કમ્પન ન હતું. આજે તેની તપશ્ચર્યા સફળ થઇ !

૧૩

વિયોગીઓનાં મિલનની રાત, મુસાફરોનાં પડાવની રાત તો વાતોમાંજ વીતી જાય છે. રમાનાથ અને જાલપા બન્નેને પોતાની છ માસની કથા કહેવાની હતી. રમાનાથે પોતાનું ગૌરવ વધારવા માટે પોતાનાં કષ્ટોનું બ્યાન

ખૂબ વધારી વધારીને કર્યું. જાલપાએ પોતાની કથામાં કષ્ટોની ચર્ચા સુદ્ધાં ન આવવા દીધી. એમને દુઃખ લાગશે એમ તે ડરતી હતી. પરન્તુ રમાનાથને તો તેને રડાવવામાં વિશેષ આનંદ પડતો હતો. તે કેમ ભાગ્યો, શાને માટે ભાગ્યો, કેવી રીતે ભાગ્યો એ બધીય કથા તેણે કરુણ શબ્દોમાં કહી અને જાલપાએ તે રડતાં રડતાં સાંભળી. પોતાની વાતોથી તે જાલપાને પ્રભાવિત કરવા ચાહતો હતો. અત્યારસુધી બધી વાતમાં એને પરાસ્ત થવું પડયું હતું. જે વાત તેને અસંભવ માલમ પડતી હતી, તે વાત જાલપાએ થોડીવારમાં પૂરી કરી દેખાડી. શેતરંજવાળી વાતનું બયાન તે ખૂબ મીઠું મરચું ભભરાવી કરી શકત, પરન્તુ અહીંય જાલપાએ નીચું જોવડાવ્યું પછી તેની કીર્તિલાલસા માટે પોતાના કષ્ટોને રાઇને પર્વત કરીને દેખાડયા સિવાય બીજો કયો ઉપાય હતો ?

જાલપાએ એક સીસકારો મારી કહ્યું "તમે આ બધી આફતો સહન કરી છતાં એક પત્ર સરખો મને ન લખ્યો. શા માટે લખો ! મારી સાથે તમારે સંબંધ શો ! મોઢે જોવાનો પ્રેમ હતો."

રમાનાથે સમજાવતાં કહ્યું "એમ વાત નથી, જાલપા ! દિલ ઉપર જે કાંઇ ગુજરતું હતું તે દિલજ જાણે છે, પરંતુ લખવા જેવું મોઢું તો જોઇએને ! જ્યારે હું મુખ છુપાવીને ઘરેથી ભાગી આવ્યો, ત્યારે મારે વિપત્તિનું બયાન શા માટે લખવા બેસવું ! મેં તો નક્કી વિચાર કરી રાખ્યો હતો કે જ્યાંસુધી ખૂબ રૂપીઆ કમાઉં નહિ ત્યાંસુધી એક શબ્દ પણ લખીશ નહિ."

જાલપાએ આંસુ ભરેલી આંખોએ અભિમાન લાવી કહ્યું "ઠીકજ હતું; માણસ કરતાં રૂપીઆ વધુ પ્યારા હોય છે અમે તો રૂપીઆના યાર છીએ. પછી તમે જોઇએ તો ચોરી કરો, ધાડ પાડો, ખોટી નોટ બનાવો, જૂઠી સાક્ષી આપો કે ભીખ માગો; કોઇ પણ ઉપાયે રૂપીઆ લાવો. તમે મારો સ્વભાવ કેવો સારો સમજ્યા છો, વાહ ! ગોસાંઇજી પણ કહીજ ગયા છે કે 'સ્વારથ'સાથે કરહિ ' સબપ્રીતી."

રમાનાથે ચમકીને કહ્યું "નહિ, નહિ વ્હાલી, એમ વાત ન હતી મને એજ વિચાર આવતો હતો કે આવા હારેલા હાલે કેવી રીતે જાઉં ! સાચું કહું છું, મને સૌથી વધારે ડર તો તારોજ લાગતો હતો તું મને કેટલો કપટી, જુઠો, કાયર સમજી રહી હશે. એમ મને વિચાર આવતો હતો. મારા મનમાં એવો ભાવ હતો કે રૂપીઆની થેલી જોઇને તારું હૃદય તો કાંઇક નમ થશે."

જાલપાએ વ્યથિત કંઠે કહ્યું. "હું કદાચ એ થેલીને હાથ પણ ન અડકાડત તમે મને કેટલી નીચ, કેટલી સ્વાર્થિની, કેટલી લોભી સમજો છો તે આજે માલમ પડી ગયું. એમાં તમારો કોઇ દોષ નથી, મારોજ દોષ છે જો હું સમજી હોત તો આજે એ દિવસજ કયાંથી આવત ! જે પુરુષ માસિક ત્રીસ ચાલીસ રૂપિયાના નોકર હોય, તેની પત્ની જો રોજ બેચાર રૂપીઆનો ખર્ચ કરે, હજાર બેહજારના ઘરેણાં પહેરવાની દાનત રાખે, તો તે તેની તેમજ પોતાની ખરાબી કરવાનીજ તૈયારી કરી રહી છે એટલે તમે મને એટલી ધનલોલુપ સમજો તેમાં કાંઇ અન્યાય નથી કર્યો. પરન્તુ એક વાર જે આગમાં હું બળી ચૂકી છું તેમાં હું ફરી કદિ નહિ પડું આ મહિનાઓમાં મેં એ પાપનું કાંઇક પ્રાયશ્ચિત કર્યું છે અને હવે બાકીના જીવનના અન્તસમય સુધી કરીશ. હું એમ નથી કહેતી કે ભોગવિલાસથી મારો જીવ ભરાઇ ગયો, યા કપડાં ઘરેણાં પહેરવાની મને ઉમ્ર ચાલી ગઇ છે યા સદૈવ સજાવટ પ્રત્યે મને ઘૃણા થઇ ગઇ છે એમ નથી

અભિલાષાઓ જેમની તેમ છે. જો તમે તમારા પુરુષાર્થથી, તમારા પરિશ્રમથી, તમારા સદુદ્યોગથી એ સર્વ પૂરાં કરી શકતા હો તો શું કહેવું ! પરંતુ ઇમાનત ખોટી કરીને, આત્માને કલુષિત કરીને, એક લાખ રૂપીયા પણ લાવો તો હુ તેને ઠોકર મારી દઇશ. જે વખતે મને માલમ પડયું કે તમે પોલીસના સાક્ષી બની ગયા છો, તે વખતે મને એટલું બધુ દુઃખ થયું, કે હું તેજ વખતે દાદાને લઇને તમારા બંગલા સુધી ગઇ; પરંતુ તેજ દિવસે તમે બહાર ચાલી ગયા હતા, અને આજે પાછા ફર્યા છો. એટલા માણસોનું ખૂન મારે માથે લેવા હું નથી ચાહતી ! તમે અદાલતમાં ચોકખું કહી દો કે મેં પોલીસના સકંજામાં સપડાઇને આ જુબાની આપી હતી, મારે આ મામલા સાથે કાંઇ સંબંધ નથી. ”

રમાનાથે ચિંતાતુર થઇને કહ્યું: “જ્યારથી તારો પત્ર મળ્યો ત્યારથી હું એ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરી રહી છું; પણ સમજમાં નથી આવતું કે શું કરૂં ! એક વાત કહીને તેનાથી ફરી જવાનું સાહસ મારામાં નથી. ”

“ જુબાની તો બદલવી જ પડશે ”

“ પણ કેવી રીતે ? ”

“ મુશ્કેલી શી . છે ? મ્યુનિસિપાલીટી તમારા ઉપર કોઇ મુકદ્દમો ચલાવી શકે એમ નથી, એવી જ્યારે તમને ખબર પડી ગઇ છે, પછી ડર કઇ વાતનો ? ”

“ ડર નહિ હોય, પણ જબાન પણ કોઇ ચીજ છે ને ? જે મુખથી એક વાત કહી તે મુખથી ફરી જાઉં એ તો મારાથી નહિ બને. વળી, મને કોઇ સારી જગા મળી જશે. આરામથી જીંદગી પસાર થશે. મારામાં ઘડી ઘડી ઠોકર ખાવાની શક્તિ નથી. ”

જાલપાએ કાંઇ જવાબ ન આપ્યો માણસમાં સ્વાર્થની માત્રા કેટલી વધારે છે તેનો જ તે વિચાર કરી રહી હતી

રમાનાથે ફરી ધૃષ્ટતાથી કહ્યું: “ વળી, કાંઇ મારી જુબાની ઉપર તો બધો ફેંસલો થવાનો નથી. હું ફરી જઇશ, તો પોલીસ કોઇ બીજા માણસને. હમેો કરી દેશે. ગુન્હેગારોના જાન કોઇ પણ રીતે બચી શકવાના નથી. હા, મફતમાં હું માર્યો જઇશ. ”

જાલપાએ આંખો ચઢાવીને કહ્યું: “ કેવી બેશર્મીની વાતો કરો છો ? તમારૂં પેટ પૂરવા માટે બીજાઓનાં ગળાં કાપવા સુધી તમે નીચા પડી ગયા છો ? મારાથી એ સહન નહિ થાય. મને મજુરી કરવાનું, ભૂખે મરવાનું કબૂલ છેઃ સંસારમાં જે મોટામાં મોટી વિપત્તિ હોય તે હું માથે લઇ શકું એમ છું; પરંતુ કોઇનું બુરૂં કરીને સ્વર્ગનું રાજ પણ લઉં નહિ. ”

રમાનાથ એ આદર્શવાદ પ્રત્યે ચિડાઇને બોલ્યોઃ “ તો શું તું એમ ઇચ્છે છે કે હું અહીં મજુરી કરૂં ? ”

જાલપાઃ “ નહિ, હું એમ નથી ઇચ્છતી, પરંતુ જો મજુરી પણ કરવી પડે તો તે ખૂનથી તર રોટલી ખાવા કરતાં વધારે સારૂં છે. ”

રમાનાથે શાન્ત ભાવથી કહ્યું: “ જાલપા, તું મને જેટલો નીચ માને છે, તેટલો નીચ હું નથી. ખરાબ વાત બધાને ખરાબ લાગે છે. એનું દુઃખ મને પણ છે કે મારા હાથથી આટલાં માણસોનાં ખૂન થઇ રહ્યાં છે; પરંતુ પરિસ્થિતિએ મને લાચાર કરી નાખ્યો છે. મારામાં હવે ઠોકરો ખાવાની શક્તિ નથી, તેમજ પોલીસ સાથે પણ હું ટટો વહોરી લઇ શકું એમ નથી. દુનીયામાં કાંઇ બધા થોડાજ આદર્શ ઉપર ચાલે છે ? મારામાં જે ઉંચાઇએ પહોંચવાની શક્તિ નથી, તે ઉંચાઇએ પહોંચાડવા શા માટે ઇચ્છે છે ? ”

જાલપાએ તીક્ષ્ણ સ્વરે કહ્યું "જે માણસમાં દયા કરવાની શક્તિ હોય, તેનામાં દયા ન કરવાની શક્તિ ન હોય એ આશ્ચર્યની વાત છે. જેનામાં દોડવાની શક્તિ હોય, તેનામાં ઉભા રહેવાની શક્તિ ન હોય એ કોણ માનશે ? આપણે જ્યારે કોઈ કામ કરવાની ઇચ્છા કરીએ છીએ ત્યારે આપણામાં એ શક્તિ આપોઆપ આવી જાય છે. તમે નિશ્ચય કરી લો કે મારે જુગારની બદલવી છે, બસ, પછી બધી વાત આપોઆપ થઈ જશે."

રમાનાથ માથું નીચું રાખી સાંભળી રહ્યો.

જાલપાએ આવેશમાં આવીને કહ્યું "જો તમે આ પાપની ખેતી કરવા માગતા હો, તો મને આજેજ અહિંથી વિદાય કરી દો. હું બોર્ડ પર કદાચ સગાંની બહીથી ચાલી જઈશ અને પછી તમને હેરાન કરવા નહિ આવું. તમે આનન્દથી રહેજો. હું મહેનત મજુરી કરીને મારૂં પેટ ભરીશ. હજી પ્રાયશ્ચિત પૂરૂં નથી થયું એટલેજ આ દુર્ભાગ્યતા મારી પાછળ પડી છે. મારો ગર્વ નાશ કરીનેજ એ છોડશે, તે હું જોઈ રહી છું."

રમાનાથના દિલ ઉપર કોઈક ચોટ લાગી, તે માથું ખંજવાળીને બોલ્યો : "આ મુશ્કેલીમાંથી કોઈ રીતે બચાવ થાય એમ તો હું પણ ઇચ્છું છું."

"તો બચાવના કેમ નથી ? જો તમને કહેતાં શરમ આવતી હોય તો હું આવું. એ ઠીક થશે. હું પણ તમારી સાથે આવીશ અને તમારા સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબને બધો વૃત્તાન્ત સાફ સાફ કહી દઈશ."

રમાનાથના હોશકોશ ઉડી ગયા. જાલપા પોતાની વતી વકીલાત કરે એટલી બધી દુર્ગતિ કરાવવા તે ઇચ્છતો ન હતો. તે બોલ્યો "તારે આવવાની જરૂર નથી, જાલપા ! હું એ લોકોને સમજાવી દઈશ."

જાલપાએ ભારપૂર્વક કહ્યું "ચોક્ખું કહો. તમારૂં સ્થાન બદલશો કે નહિ ?"

જાણે ખુણામાં દબાઈને રમાનાથે કહ્યું "કહું તો છું કે બદલી દઈશ."

"મારા કહેવાથી કે તમારા દિલથી ?"

"તારા કહેવાથી નહિ, મારા દિલથી. મને પોતાને પણ આવી વાતો પર ઘૃણા છે પરંતુ થોડીક હિંમ્મત હતી તે તે દૂર કરી."

પછી બીજી વાત થવા લાગી. રમાનાથે રૂપીઆ ઉડાવ્યા તેની ખબર કેમ પડી ? રૂપીઆ પૂરા કેવી રીતે થયા ? બીજા લોકોને ચોટાળાની ખબર પડી કે ઘરમાં જ દબાઈને રહી ગઈ ? રતનનું શું થયું ? ગોપી કેમ આટલો વહેલો ચાલી ગયો ? બન્ને કાંઈ કામે છે કે એમજ ગીને રખડવા કરે છે ? છેવટે બા અને દાદાની વાત આવી. પછી જીવનના મનસુબા ઘડાવા લાગ્યા. જાલપાએ કહ્યું "ઘરે જઈને રતન પાસે થોડીક જમીન લઈ લઈશું અને આનંદથી બેનીવાડી કરીશું." આના ઉપર બન્ને વચ્ચે ચર્ચા ચાલી. આખરે રમાનાથને હાર માનવી પડી. બહાર રહીને તે ઘર તરફ નજર રાખી ન શકે, ન ભાઈઓને શિક્ષણ આપી ન શકે અને માતાપિતાની સેવા સત્કાર પણ ન કરી શકે. આખરે ઘરવાળાઓ પ્રત્યે પણ તેનું કાંઈ કર્તવ્ય છે ને ? રમાનાથ નિરુત્તર થઈ ગયો.

(અપૂર્ણ)

---o---

અખિલ ભારત સ્ત્રી પરિષદના કેટલાએક ઠરાવો

લેખિકા શ્રીમતી હંસા મહેતા. બી. એ.

અખિલ ભારત સ્રીપરિષદનું સાતમું અધિવેશન લખનૌમાં ગયા ડીસેમ્બર માસની ૨૮ મી તારીખે ભરાયું. આ વખતે પરિષદમાં ધ્યાન ખેંચવા લાયક બે ત્રણ ઠરાવો થયા; એક તો સ્રીઓના મતાધિકાર સંબંધે, બીજો ' કોમ્યુનલ એવૉર્ડ ' સબંધે અને ત્રીજો સંતતિનિયમન સંબંધે

પહેલા બે ઠરાવ રાજકીય ગણાય માટે પરિષદ એનો વિચાર સરખો પણ ન કરી શકે. પરિષદમાં રાજકીય તત્વ દાખલ જ ન કરી શકાય એ પર ખૂબ ચર્ચા થઇ પરિષદના બંધારણમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે જેને ' પાર્ટી પૉલીટીક્સ ' કહીએ એજ પરિષદને વર્જ્ય છે. બીજો કોઇ પણ સવાલ સ્રી અથવા બાળકોને લગતો હોય તેની ચર્ચા પરિષદ છૂટથી કરી શકે. રાજકીય શું અને શું નહિ તેનો નિર્ણય કરવો, આજકાલ તો બહુ અઘરો છે. સરકરીમા પણ કોઇ પીળી પાઘડી હાય હાય કરે તો તે રાજકીય વ્યાખ્યામાં આવી જાય. સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ બેગમ વઝીરે એમના ભાષણમાં ' કોમી એકતા ' સંબધી બોલતા કહ્યું કે જો કે પરિષદ રાજકીય બાબતમા પડતી નથી તો પણ " We cannot confine ourselves exclusively to one sphere of life " એના કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ કે આજે જીવનના જૂદા જૂદા સવાલો એક બીજા સાથે એવા સંકળાયલા છે કે અમુક સવાલોને અળગા રાખી એકજ સવાલ પકડીને આપણાથી બેસી શકાય નહિ. પરિષદની સ્ટેન્ડીન્ગ સમિતિના પ્રમુખ રાજકુમારી અમૃતકુંવરે પણ ' કોમ્યુનલ એવૉર્ડ ' સામે વિરોધ દર્શાવતા ઠરાવમા એજ પ્રમાણે કહેલું કે જીવનના જૂદા જૂદા વિભાગ પાડી એક બે ભાગને બીજા સાથે કંઇ સબંધ નથી એમ કહેવું બરોબર ન કહેવાય. સ્રીઓના મતાધિકારનો સવાલ અતિ મહત્વનો છે. સ્રીઓને સારા પ્રમાણમાં મત મળશે તોજ ધારાસભાઓમાં પોતાના મતાનુસાર ચુંટણી કરાવી જે અનેક અન્યાયી કાયદાઓ વડે સ્રીઓને આપણા સમાજમાં જે હલકું સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે તે દૂર કરાવી શકાય. સમાજનું નવેસર બંધારણ ઘડવું હોય તો તેને માટે કાયદાની સહાય લીધા વીના છૂટકોજ નથી અને એ કાયદાઓ ધારાસભામાં મુકાય અને પસાર થાય તેને માટે સ્રીઓએ પોતાનો મતનો અધિકાર યોગ્ય રીતે વાપરવો પડશે; એટલે મતની જરૂર છેજ. સ્રીના મતાધિકારનો પ્રશ્ન, સ્રીનું સમાજમાં સ્થાન સુધરે એ સામાજીક દૃષ્ટિએ પણ અતિ મહત્વનો છે.

આજે મતનો અધિકાર જેની પાસે અમુક મીલકત હોય તેને મળે છે એ અધિકાર સ્રી પુરૂષ બન્નેને છે. પરંતુ આજના સામાજિક સંજોગો જોતા હિંદુ સ્રીઓને મીલ્કતનો અધિકાર હોતો નથી એટલે પ્રમાણમાં જુજ જેવી સ્રીઓ મતનો અધિકાર ભોગવે છે. એ કારણથી સ્રીઓના મતની કીંમત જોઇએ તેટલી જણાંતી નથી. હિંદના નવા બંધારણમાંથી આ અસમાનતા દૂર દરવાની અગત્ય ગોળમેજી પરિષદને પણ જણાઈ છે. પરંતુ એમણે જે ધોરણ નક્કી કર્યું તેમાં અનેક અવગુણ હોઇ હિંદની સ્રીઓને માન્ય નથી એ ધોરણથી સ્રી મતાધિકાર વિસ્તૃત થાય છે.

પરંતુ સ્ત્રી પુરૂષ સમાન છે, એ ભાવનાને હાનિ પહોંચે છે એટલે કોઇપણ સ્વમાની સ્ત્રી એ કબુલ રાખી શકે નહિ એ ધોરણથી પુરૂષની આઠક મીલકતની માલીકી અને અક્ષરજ્ઞાન એ બન્ને ગુણો સ્ત્રીઓને પણ લાગુ પાડ્યા છે પરતુ તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને માટે ખાસ ધોરણ એ નક્કી કર્યું છે કે જે પુરૂષ મતનો અધિકારી હોય તેની સ્ત્રી અને એના મરણ પછી એની વિધવાને મતનો અધિકાર મળે. આ ખાસ ધોરણ સામેજ સ્ત્રીઓએ વિરોધ જાહેર કર્યો છે. સ્ત્રીને સ્ત્રી તરીકે પોતાના હક મળવા જોઇએ, જ્યારે આ ધોરણથી પુરૂષ મતાધિકારીની ધણીયાણી અથવા એની વિધવા તરીકેજ હક મળે છે. એટલે સ્ત્રીના પુરૂષ સાથેના સંબંધ ઉપર એનો મતાધિકાર અવલબીને રહ્યો છે. સ્ત્રી પરિષદે લોધીયન પરિષદ આગળ એનો વિરોધ જાહેર કર્યો હતો તેમજ લોધીયન સમિતિ આગળ પણ સાક્ષી આપી વિરોધ બતાવ્યો હતો. સ્ત્રી પરિષદના મત પ્રમાણે તો adult suffrage—એટલે દરેક એકવીસ વર્ષ અને તેની ઉપરના સ્ત્રી પુરૂષોને મતનો અધિકાર મળવો જોઇએ. પરિષદની દલીલ એ છે કે સ્ત્રી પુરૂષને સમાન ગણવા હોય તો મતને માટે કોઇ ખાસ ગુણ ન રાખવો કે જેને લીધે આ સમાનતા માત્ર નામની રહે આજે પાત્રીસ કરોડની હિંદની વસ્તીમાં અરાઢ કરોડ પુરૂષો અને સત્તર કરોડ સ્ત્રીઓ છે. એટલે અત્યારના ધોરણ પ્રમાણે જો વીસ પુરૂષોએ એક સ્ત્રીને મત મળે તો તે વસ્તીના પ્રમાણમા અસમાન ગણાય. અક્ષરજ્ઞાનમાં સ્ત્રીઓ પછાત છે તેમજ હિંદુ કાયદાઓ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને મીલકતનો અધિકાર નથી એટલે આ બે ગુણોથી સમાનતાનો નિયમ સચવાતો નથી. અને પુરૂષ સંબંધથી સ્ત્રીને અધિકાર મળે એ તો એથીએ વધારે ખરાબ. આ બધો વિચાર કરતાં સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેને સમાન લાગુ પડે એવુ એકજ ધોરણ છે અને તે adult suffrage-પુખ્ત ઉમરે મતાધિકાર

'કોમ્યુનલ એવૉર્ડ' સામે પરિષદે એટલા માટે વિરોધ કર્યો કે અત્યારે કોમી ઝઘડાઓ પુરૂષોમાં પુષ્કળ થાય છે. સ્ત્રીઓ અત્યાર લગણ એ ઝઘડાઓથી દૂર રહી છે. પરતુ આ એવૉર્ડથી ધારાસભાઓમા સ્ત્રીઓ માટે બેઠકો રાખી છે તે કોમવાર રાખી છે એટલે સ્ત્રીઓમાં પણ ભાગલા પડવાનો સંભવ છે. અત્યારે જે કોમીવાદ ચાલી રહ્યો છે તેને પુષ્ટી ન આપતાં એ જેમ જેમ ભુસાઇ જાય તે પ્રમાણે દરેક રાષ્ટ્રવાદીએ પ્રયત્ન કરવાનો છે. એટલે કોમીવાદને અંગે Separate Electorate-અલગ ચુંટણી મડળો ઉભાં થશે એ ઇષ્ટ નથી અને Joint Electorate એટલે એકજ ચુંટણી મડળ હોવું જોઇએ. આ બાબત પણ સ્ત્રીઓએ એક ચુંટણી મડળની તરફેણમાં પોતાનો મત જાહેર કર્યો. પરિષદે આ રીતે પોતાના સ્વાર્થના ભોગે સ્ત્રી પુરૂષના હક સમાન છે એમ જાહેર કરી કોમીવાદ સામે વિરોધ દર્શાવી એક રાષ્ટ્રીય ભાવનાજ સ્ત્રીઓને માન્ય છે એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ તેને માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

સતતિનિયમનનો ઠરાવ ગઇ મદ્રાસ પરિષદમાં ઉડી ગયો હતો પરતુ આ વખતે તો બહુમતિએ પસાર થયો. ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે—

This conference feels that on account of the low physique of women, high infant mortality and increasing poverty of the country men and women should be instructed in methods of birth control in recognised clinics. It calls upon all municipalities and local bodies to open centres and invite the special help of

the medical authorities towards the solution of this importent problem. ''

માતા થવુ કે ન થવું એ સ્ત્રીના હકની વાત છે. એ સુધરેલા દેશોમાં તો આજે માન્ય થઈ ગયુ છે. આપણા દેશમાં તો સ્ત્રીને મરજી કમરજીએ પણ માતા થવું પડે છે અને તે એક બાળકની નહિ પણ અનેક આપણા દેશની ગરીબાઇ જોતાં મોટાં કુટુમ્બને પોષણ કરવાની શક્તિ ન હોય તો કુટુમ્બ ન વધારવું તેમજ માતાનુ શરીર નબળું હોય તો પણ સતતિનુ નિયમન કરવું એ વાત તો પરિષદની લગભગ બધી બ્હેનોએ સ્વીકારી હતી પરંતુ મતફેર તો સતતિનિયમન શી રીતે કરવુ તેના પર થયો કેટલીએક બ્હેનોને લાગ્યુ કે ખરેખરો રસ્તો તો બાહ્યોપાય નહિ પરંતુ બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો જ છે બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ રસ્તો સીધો અને સારો હોત તો તો વિધવાઓને બાળહત્યાઓ કરવી ના પડત અને પંઢરપુરના આશ્રમો ના ભરવા પડત. વૈદક દૃષ્ટિએ પણ ફરજિયાત બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી લાભ કરતાં હાનિ વધારે છે ડા. મૅરી સ્ટોપ્સ વગેરે લેખકોના આ વિષય પર જેમણે પુસ્તકો વાંચ્યા હશે તેમને ખબર પડશે કે બ્રહ્મચર્ય બાબત આવા અનુભવી લેખકોના શા અભિપ્રાય છે. સોમાં નવાણું ટકાને આ રસ્તો અસાધ્ય છે ખાસ કરીને અજ્ઞાન લોકો જેમને આ બાબતમા કેળવવાની જરૂર છે તેમને સોએ સો ટકા અસાધ્ય છે એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. એટલે બાહ્યોપાય સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી એમ કહીએ તો ચાલે એ મત જો માન્ય કરીએ તો પછી સ્ત્રીપુરૂષોને બાહ્યોપાય વિષે યોગ્ય માહિતી આપવી એ સમાજનું કર્તવ્ય છે. સોવીએટ રશીયામાં તો સ્ત્રીને ગર્ભપાત કરવાનો પણ અધિકાર છે અને તેને માટે સરકારી કલબમાજ વ્યવસ્થા થાય છે. વીએના અને બર્લીનમાં બાહ્યોપાય વિષે માહિતી આપવા ત્યાંની મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી લગભગ દરેક વૉર્ડમા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. ઇંગ્લૅંડે આ બાબતમાં જોઇએ તેટલી પ્રગતિ સાધી નથી ત્યાંના લોકો હજી યુરોપના બીજા દેશોના પ્રમાણમા જુના વિચારના ખરા. તોપણ લંડનમાં હવે Women's welfare contres તરફથી આ જાતની માહિતી અપાય છે. ગમે તે સ્ત્રી આ માહિતી ન લઇ જાય તેને માટે ખાસ કાળજી રખાય છે. ત્યાં જતી સ્ત્રીને એક પત્રક ભરી આપવું પડે છે. એ પત્રકમાં દરેક જાતની હકીકત દાખલા તરીકે ધણીની કમાણી, કેટલાં બાળકો થયાં છે, શા માટે સંતાન જોઇતા નથી, ધણી પણ આમા સંમત છે કે નહિ વગેરે વગેરે બધી વિગત લખી આપવી પડે છે. પત્રક ભરી આપ્યા પછી એમ લાગે કે સ્ત્રીને માહિતી આપવાની જરૂર છે તો એ માહિતી અપાય છે. રશીયા તેમજ અન્ય સુધરેલા દેશોમાં માતા થવું કે ન થવું એ નિર્ણય હક તરીકે સ્ત્રીઓ કરે છે. એટલે જે ગરીબાઇ અથવા તબીયતનું બ્હાનું ન કહાડી શકે તે પણ એ માહિતી મેળવી રહી છે અને વિચાર કરીએ તો એજ વાસ્તવિક છે. પરણવું ન પરણવુ એ જેમ હવે મરજીની વાત છે તેમ માતા થવુ યા ન થવું એ પણ મરજીની વાત જ હોવી જોઇએ. પરિષદ માત્ર આ ઠરાવ પસાર કરી બેસી ન રહે પણ આવાં કલીનીકો સ્થાપવા સ્થપાવવાનું કામ ઉપાડી લે તોજ હિંદનું એક મહત્વનું કાર્ય કર્યું ગણાશે.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ

[સાતમી બેઠકનો અહેવાલ]

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું સપ્તમ અધિવેશન લખનૌમાં બરદારી-કેસરબાગમાં ૧૯૩૨ના ડીસેમ્બર તા ૨૮ મીથી ડીસેમ્બરની તા ૩૧ મી સુધી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન રમણભાઇ નીલકંઠના પ્રમુખપદે ભરાયું હતું પરિષદમાં ૨૦૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓ હાજર રહ્યાં હતા સાતેય અધિવેશનોમાં આ અધિવેશનમાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા સૌથી વધારે હતી જાણીતા બહેનોનાં લેડી વઝીર હસન, મીસીસ નાણાવટી, ડૉ મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડી, શ્રીમતી કૈલાસ શ્રીવાસ્તવ, બેગમ હમીદુલ્લાહ, રાજકુમારી અમૃતકુંવર, શ્રીમતી હંસા મહેતા, શ્રીમતી તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, શ્રીમતી નલિનીબાઇ દળવી, શ્રીમતી સરોજિની મહેતા, શ્રીમતી વિનોદીની નીલકંઠ વગેરે હતાં

*પરિષદના સ્વાગત પ્રમુખ બેગમ મહંમદ વાસીમ અને પ્રમુખ શ્રીમતી લેડી વિદ્યાગવરી નીલકંઠે કરેલા ભાષણો અન્યત્ર આપવામાં આવ્યા છે

ડૉ. પરાંજપેનુ ઉદ્બોધન

પરિષદની સ્વાગત સમિતિના આમંત્રણથી પહેલે દિવસે લખનૌ યુનિવર્સીટીના વાઇસ-ચાન્સેલર ડૉ આ પી પરાંજપે ખાસ હાજર રહ્યા હતા તેમણે આપણું દેશની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે પરિષદ જે પ્રયત્નો કરી રહી છે તે તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી તેમણે જણાવ્યું હતું કે "લોકસભા અને બહેર કેળવણીના આ જમાનામાં હવે સ્ત્રીઓ, અત્યાર પહેલા તેઓ જે રીતની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયલા રહેવાનું મનાતું હતું તેમાંજ રોકાઇ રહી શકે એમ નથી બીજાઓને પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપી શકાય એવા પોતાને પરેપૂરા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા આપીને જ દરેક માનવ પ્રાણી પાસેથી આપણે સર્વોત્તમ વસ્તુ મેળવી શકીએ છીએ એમ અમને લાગે છે તે કારણે જ અમે, પુરુષો, તમારી પ્રવૃત્તિઓને આવકાર આપી તમને સૌથી વધુ સફળતા મળે એમ ઇચ્છીએ છીએ. મને આશા છે કે, સર્વ માટે સ્વતંત્રતાના મુખ્ય સિદ્ધાંત ઉપરજ તમારી પરિષદના નિર્ણયો થશે અને તમારા નિર્ણય કરવામાં તમે બીજી કોઈ વિચારણાને અસર કરવા નહિ દો સ્ત્રીઓએ લગભગ સર્વાનુમતે, જુદા વિભાગો કરવા સામે વિરોધ દર્શાવ્યો છે, અને એ રીતે દેશને જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચાઇ જતો અટકાવવામાં મદદ કરી છે એ હિન્દના ભાવિ માટે આશાજનક ચિહ્ન છે. કેળવણીમાં તેમજ બીજી બાબતોમા પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલીજ છૂટ આપવામાં આવે, કોઇપણ પ્રકારનાં કૃત્રિમ બંધનો રાખવામાં ન આવે એવા સમયની હું રાહ જોઇ રહ્યો છું"

લખનૌ મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રમુખ શ્રી વિશ્વેશ્વરનાથ શ્રીવાસ્તવે જણાવ્યું હતું કે પુરુષોમાં પ્રગતિ થાય તે સાથેજ જો સ્ત્રીઓમાં કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજીક પ્રગતિ નહિ થાય તો દેશમાં સાચી પ્રગતિ શક્ય જ નથી દેશની ઉન્નતિમાં અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ ખરેખરી સેવા કરી રહી છે અને રાષ્ટ્ર ઘડતરનાં કાર્યમાં તે જે ફાળો આપી રહી છે તે ઘણો જ પ્રશંસનીય છે

મંત્રીનો વાર્ષિક અહેવાલ

પરિષદનાં નિયામક મંત્રી રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડેએ વાર્ષિક અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે છઠ્ઠું વર્ષ પૂરું કર્યું છે હિન્દની સ્ત્રીઓએ, દેશનાં ભાવિ બંધારણમાં તેઓના મતાધિકાર અને પ્રતિનિધિત્વ નક્કી કરવાનાં અગત્યના પ્રશ્નોનો ફેસલ કરવાનો હોઇ, પરિષદ ઘણી દૃષ્ટિએ અપૂર્વ થઈ છે પરિષદ તર-

ફથી રાજકુમારી અમૃતકુવરે હિન્દી મતાધિકાર સમિતિ સમક્ષ આપેલી જુબાનીનો ઉલ્લેખ કરતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે દેશની સ્ત્રીઓનો દાવો એમા ઘણી સાચી અને હિંમત ભરી રીતે પૂરવાર કરવામાં આવ્યો હતો પરન્તુ પરિષદની માગણીઓનો સમિતિએ સ્વીકાર કર્યો નથી તે બદલ અસંતોષ દર્શાવ્યો હતો. કોમી ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરતાં તેમણે જણાવ્યું હતુ કે એણે સ્ત્રીઓના દાવા સબંધમાં છેક આઘાસગ કરી છે અને તેથી પરિષદના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે સતત અને સખ્ત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર તેમણે દર્શાવી હતી પરિષદે છેલ્લા વર્ષમાં કરેલાં કામો, જેવાં કે દિલ્હીમા લેડી ઇરવીન સ્ત્રીઓની કોલેજની સ્થાપના, કાશ્મીર અને વાયવ્ય સરહદ પ્રાતમા બે નવા વિભાગોની સ્થાપના, તેમજ જુદા જુદા વિભાગોએ કરેલા સામાજીક તેમજ કેળવણીવિષયક સુધારાના કામનો ઉલ્લેખ પણ તેમણે કર્યો હતો.

હિન્દુસમાજમાં છુટાછેડાની વ્યવસ્થા કરવાના પ્રશ્ન તરફ ઘણા વિભાગોનુ ધ્યાન ખેચાયુ છે જ્યારે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અને ફરજીયાત પ્રાથમિક કેળવણીની માગણી પણ બધા તરફથી એક સરખી થઇ છે. સ્વદેશી પ્રદર્શનો ભરીને સ્વદેશી ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાનું અગત્યનુ કાર્ય એ વર્ષ દરમ્યાન થયુ છે અને શારદા કાયદાના અમલમા ઘણોજ રસ લેવાઇ રહ્યો છે.

પરિષદને બેગમ શાહનવાઝ, લેડી અબ્દુલ કાદીર ખાન–પાસીફીક વીમેન્સ યુનીયન એસોસીએશન, ઇસ્ટમહબોનો નેશનલ કોન્સિલ ઓફ વિમેન ઇન ઇન્ડિયા વગેરે તરફથી સહાનુભૂતિ અને સફળતા ઇચ્છતા સદેશા મળ્યા હતા

પ્રાંતિક અહેવાલો:

તા ૨૯ મીની સવારે પરિષદની બેઠક મળતાં તેમાં પ્રાતિક સભાઓના અહેવાલો વચાયા હતા બધા પ્રાંતોમા અસ્પૃશ્યતાનિવારણ શિક્ષણ વિષયક તેમજ સામાજીક કાર્ય થયાનું તે ઉપરથી માલમ પડતુ હતુ. અનીતિ માટે સ્ત્રીઓનો થતો વેપાર અટકાવવા માટે તેમજ નિરાધાર સ્ત્રીઓ માટે આશ્રયસ્થાનો સ્થાપવાના પણ પ્રયત્ન થયા હતા. આવી રીતે બચાવવામાં આવેલી છોકરીઓને શિક્ષણ આપવા માટે મદ્રાસમા શિષ્યવૃત્તિની સ્થાપના થઈ હતી. મધ્યપ્રાંતમા ગ્રામ્ય ઉદ્ધારનુ કામ સારી રીતે થયું હતુ. કરેસુરમા સુવાવડખાતાં અને બાળકો માટે દવાખાના સ્થપાયા છે; જ્યારે મુબઇ અને લખનૌમાં ગૃહવિજ્ઞાન શાળાઓ સ્થાઇ છે.

પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવો:

બાકીના દિવસોમા પરિષદે અગત્યના સામાજીક અને કેળવણી વિષયક ઠરાવો પસાર કર્યા હતા સામાજીક વિષયો ઉપરના ઠરાવો ઉપર રસ ભર ચર્ચા થઇ હતી.

૧ સ્ત્રીઓના મતાધિકાર

સામાજીક ઠરાવોમાં, સૌથી પહેલો ઠરાવ મતાધિકારને લગતો નીચેનો ડૉ. શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડીએ મૂકયો હતો.

"હિન્દનાં ભાવિ બંધારણમા સ્ત્રીઓના દરજ્જાને લગતી *મહીય બાબતમાં મતાધિકારના* પ્રશ્ન વિષે લીધેલા વલણને પરિષદ સપૂર્ણ રીતે વળગી રહે છે પૂરેપૂરી જાતીય સમાનતામાં ચોક્કસ માન્યતા હોવાનું પરિષદ જાહેર કરે છે અને પુરુષોના જેવા જ સમાન શહેરીપણાના હકો સ્ત્રીઓને હોવા જોઇએ એવી માંગણી કરે છે. સ્ત્રીઓને જાતિને કારણે કાયદેસર કે સામાજીક, વા જાહેર નોકરી હોદ્દા, સત્તા કે માન વા વેપારને લગતા સોદા કરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની હરકત હોવી ન જોઇએ." આ ઠરાવ, શ્રીમતી તારા બહેન માણેકલાલ અને મીસીસ બ્રીજલાલ નહેરૂએ અનુમોદન આપ્યા બાદ પસાર થયો હતો.

૨ કોમી મતદારીનો વિરોધ

રાજકુમારી અમૃતકુંવરે ઠરાવ મૂકયો કે: "(૧) હિન્દીની સ્ત્રીઓને લગતા કોમી ચુકાદા સાથેના સખ્ત વિરોધમા (૨) અને સંયુક્ત મતદાર મડળની પ્રજાની માંગણીમાં, આ પરિષદ એકમત છે"

ઠરાવને ટેકો આપતા મીસીસ અસફઅલીએ કોમી પ્રતિનિધિત્વનો વિરોધ કર્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે "પુરુષોને જુદા પાડી નાખતાં

તત્ત્વો સ્ત્રીઓમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા નથી પ્રજાને જુદા જુદા ભાગો કે પક્ષોમાં વહેંચી નાખે એવી બાબતોને અમે ધીક્કારીએ છીએ. કોઈ પણ અયોગ્ય સ્ત્રી, પછી તેનો દરજ્જો જીવનમાં ગમે તે હોય, અમારું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે એમ અમે ઇચ્છતા નથી દેશપ્રેમ અને વ્યક્તિગત ગુણ જ જાહેર જીવનની લાયકાત માટે યોગ્ય વસ્તુ છે દરેક મતદારને જાતિ કે જ્ઞાતિની ગણત્રી વિના બધા ઉમેદવારો માટે મત આપવાનો હક્ક હોવો જોઈએ ”

બેગમ હબીબુલ્લાહ, મીસ ખદીજા, બેગમ ફીરોઝદીન, બેગમ સકીના મુહમદ ઝફર, અને હાજીયાં તાજ બેગમે ઠરાવનો વિરોધ કર્યો હતો

મીસીસ બ્રીજલાલ નેહરુએ ઠરાવને અનુમોદન આપતા જણાવ્યું હતું કે હિન્દુઓ મુસ્લીમોના કલ્યાણમાં રસ લે છે, અને તે રીતે મુસ્લીમોને હિન્દુઓના કલ્યાણમાં રસ છે સ્ત્રીઓ તરીકે આપણે બધા એક જ મુશ્કેલીમાં કામ કરીએ છીએ તેથી તેમણે કોમી ઝઘડાઓ નિવારવામાં એકત્ર થવા અને આ ઠરાવ માટે મત આપીને પુરૂષો કરતાં આપણે આગળ છીએ એમ જણાવવા હાકલ કરી હતી

હૈદ્રાબાદ (દખ્ખણ)નાં એક પ્રતિનિધિ બહેને કહ્યું કે “ અમારાં રાજ્યમાં કોમી ભાવના જ નથી; અમે બધાં સાથે કામ કરીએ છીએ ”

શ્રીમતી હંસા મહેતાએ કહ્યું “ આપણી પરિષદ હમેશાં એકત્ર રહી છે. કોમી ચુકાદો, આપણને, હિન્દની સ્ત્રીઓના ભાગલા પાડી નાખશે ગોળમેજ પરિષદથી આપણે જરાય ચ્યૂત થવા માંગતા નથી કોઈ જુદી મતદારી કે કોઈ કોમી ચુકાદો આપણને છૂટાં પાડી શકનાર નથી ”

ડૉ. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડીએ જણાવ્યું કે “ પરિષદ હમેશાં હિન્દુ, મુસ્લીમ, પારસી, યુરોપીયન સર્વની એકતાની તરફેણમાં રહી છે આપણો આદર્શ જ એકત્ર રહેવાનો છે કેળવણી માટેની સગવડતાનો હજી અભાવ છે. પરંતુ સ્ત્રીનું હૃદય વિશાળ છે એટલે તે જરૂરના સમયે બધા લોકો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોનો તો આપણેજ સૌથી વધુ સારો ન્યાય કરી શકીએ ” ઠરાવ ચાર જણના વિરૂદ્ધ મતે પસાર થયો હતો

૩ કોમી એકતા: (પ્રમુખસ્થાનેથી)

“ દરેક ક્ષેત્રમાં હિન્દની પ્રગતિ માટે એકતા અને શાન્તિનું વાતાવરણ આવશ્યક હોવાનું અમે માનતા હોવાથી, આ હેતુની સિદ્ધિ માટે થતા બધા પ્રમાણિક પ્રયત્નોને આ પરિષદ આવકાર આપે છે અને એ પ્રયત્નો સફળ થાય એવી પ્રાર્થના કરે છે ”

૪. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ

(ક) અસ્પૃશ્યતાની પ્રથાનો આ પરિષદ સખ્ત વિરોધ કરે છે, અને એ અનિષ્ટ નાબુદ કરવામાં ખરા હૃદયથી કામ કરવા પરિષદ પ્રજાને, ખાસ કરીને જણાવે છે અને કહેવાતા અસ્પૃશ્યો માટે મંદિરો ખુલ્લાં મૂકાવવા, કુવા, રસ્તા વગેરે તેમજ શાળાઓ અને બીજી જાહેર સંસ્થાઓનો સરખી રીતે ઉપયોગ થાય તેવી માગણીને ભારપૂર્વક ટેકો આપે છે

(ખ) કહેવાતા અંત્યજોને માટે પોતાનાં મંદિરો ખુલ્લા મૂકનારા બધાં રાજ્યોને આ પરિષદ અભિનંદન આપે છે અને ત્રાવણકોરને આ સારું દૃષ્ટાંત અમલમાં મૂકી દક્ષિણહિન્દને આગેવાની આપવા ખાસ વિનતિ કરે છે.

(ગ) વડી ધારાસભા અને મદ્રાસ ધારાસભામાં અનુક્રમે મી સી એસ રંગા આયર અને ડૉ સુબ્બારાયન તરફથી રજુ કરવામાં આવેલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણના ખરડાઓને આ પરિષદ ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક ટેકો આપે છે અને ના. વાઈસરોય અને હિન્દી સરકારને તરત સંમતિ આપવા વિનતી કરે છે. ”

૫ વારસા હક્ક

“ સ્ત્રીઓના વારસા હક્કમાં જે કાયદેસર ક્ષતિઓ છે તે વહેલી નાબુદ કરવા પરિષદ આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરે છે આ દિશામાં શારદાએ કરેલા પ્રયત્નોની પ્રશંસાપૂર્વક નોંધ લે છે. ”

આ ઠરાવ મૂકતાં રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ કહ્યું કે: “ હિન્દુધર્મમાં વારસાનો કાયદો ઘણો

મર્યાદિત છે. આ કાયદા બે પ્રકારના છે: એક દયા ભાગ; જે બંગાળમાં ચાલુ છે અને સ્ત્રીઓને તેમના જીવનકાળ દરમ્યાન જ વારસો લેવા દે છે; અને બીજો ' મીતાક્ષર ' જે મુંબઈ અને હિન્દના બીજા ભાગમાં છે અને સ્ત્રીના વારસને મિલ્કત આપવા દે છે વળી ' સ્ત્રીધન ' પણ હોય છે. એ લગ્ન વખતે સ્ત્રીને અપાય છે અને તે ખરેખર સ્ત્રીનીજ માલિકી છે. ખરી રીતે આ હિન્દુ કાયદો છે. પરંતુ રિતરિવાજે એને વધતો ઓછો બાજુએ હડસેલી દીધો છે છતાંય સ્ત્રીને આ હક્ક છે અને આ મિલ્કત મેળવવા તે કાયદેસર દાવો માંડી શકે છે વડી ધારાસભામાં શારદા વારસા હક્કનો ખરડો ઉડી ગયો એનું કારણ પ્રજાએ વધુ રસ ન બતાવ્યો તે છે કુરાનના કાનૂનો પ્રમાણે, વારસામાં સ્ત્રીને મોટો ભાગ મળે છે પરંતુ આ કાયદા વ્યવહારમાં મૂકાતા નથી. અમારા ઠરાવ પ્રત્યે પુરૂષો એક વાંધો એવો ઉઠાવે છે કે નવો કાયદો લાવીને સ્ત્રીઓ બળવાખોર બની જશે અને પુરૂષોની સત્તાનો વિરોધ કરશે. પુરૂષોએ આ બાબતમાં બ્હીવાની જરૂર નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓમાં આત્મ સમર્પણની ભાવના એટલી બધી છે કે તે પોતાના માણસોને કદિય દુઃખી કરી શકશે નહિ તેના હક્કો સચવાય છે એટલા જ્ઞાનથી તેની સ્થિતિ ઉન્નત થશે અને તેજ સૌથી વધુ અગત્યનું છે "

શ્રીમતી ફૂલવતી શુકલે જણાવ્યું કે બ્રહ્મી સ્ત્રીઓને હિન્દની સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ સારા વારસા હક્કો છે અપરિણિત છોકરીને બાપના મરણ પછી કાંઈ પણ હક્ક રહેતો નથી સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથામાં છોકરીઓને કાંઈ હક્કજ નથી પતિ જીવતો હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રી તરફ સારો વર્તાવ થાય છે, પરંતુ પાછળથી તેની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક થાય છે

શ્રીમતી કમલામ્મા દાસાપ્પા (મ્હૈસોર) એ કહ્યું કે સ્ત્રીઓને મિલ્કતના સંપૂર્ણ હક્કો આપતો કાયદો હાલમાંજ મ્હૈસુર રાજ્યની બન્ને સભાઓમાં વિના વિરોધે પસાર થઈ ગયો છે. આને માટેનો માર્ગ મેંગ્લોરમાં સ્ત્રીઓની એક મોટી સભા ભરીને તૈયાર કરી આપવામાં આવ્યો હતો તે બાદ તેમણે કાયદાની વિગતો સમજાવી હતી.

મીસીસ અન્ના ચંડી (ત્રાવણકોર) એ જણાવ્યું હતું કે તેમની-ખ્રિસ્તિ-કોમમાં સ્ત્રીઓને હિન્દુઓથી જુદા વારસા હક્ક નથી. તેઓ પણ સમાન હક્કો માટે લડે છે.

૬ છૂટાછેડા

" (અ) હિન્દુ લગ્નનો પ્રશ્ન હાથ ધરવા માટે આ પરિષદ સર હરિસિંહ ગૌરની આભારી છે અને તે ભલામણ કરે છે કે તેમના લગ્ન વિચ્છેદના ખરડામાં વડોદરાના હિન્દુ છૂટાછેડાના કાયદાના ધોરણે ફેરફાર કરવો

(બ) આ પરિષદનો મત એવો છે કે મુસ્લીમોમાં છૂટાછેડાનો ચાલુ રિવાજ જેટલા અંશે પતિને તેની પત્નીના સ્વચ્છંદથી છૂટાછેડા કરવાની આપખુદ સત્તા આપે છે તેટલા અંશે ઇસ્લામી ધર્મના સાચા અર્થને અનુરૂપ નથી; પરિષદ પોતાના વિચાર પૂર્ણ અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે ઇસ્લામી કાનૂન પ્રમાણે મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને છૂટાછેડાનો હક્ક છે તે બ્રિટિશ અદાલતોએ સ્વીકારવો "

ડા મીસીસ માલિનીબાઈ સુખથનકરે આ ઠરાવ મૂકતાં કહ્યું કે " હાલના હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે, એક પુરૂષ પોતાની પત્નીને કોઈ પણ કારણ વિના ત્યજી શકે છે અને પોતાની ઇચ્છામાં આવે તેટલા વાર પરણી શકે છે; સ્ત્રી કાંઈ કરી શકતી નથી સ્ત્રી, અસ્પૃશ્ય કે રક્તપીતનાં કારણોસર છૂટાછેડા કરી શકે છે પરંતુ તે એ પૂરવાર કેમ કરી શકે ? અગત્યના કારણોસર સ્ત્રીને છૂટાછેડાનો અધિકાર હોવો જોઈએ. "

શ્રીમતી સરોજની મહેતાએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો

શ્રીમતી કમલારત્નામ્માએ કહ્યું. " ચોક્કસ પરિસ્થિતિમાં છૂટાછેડા આપવા જોઈએ બન્ને જાતિઓ માટે નીતિનું એક જ ધોરણ હોવું જોઈએ. ઠરાવનો હેતુ કાંઈ સુખી લગ્નોનો નાશ કરવાનો નથી દુખી સ્ત્રીઓ તરફ ક્રુરતા થાય તેમાથી તેઓને રાહત આપવા માટે જ એ ઠરાવ છે."

બેગમ સકીના (કલકત્તા) ઠરાવના (ધ) ભાગની તરફેણમા બોલ્યાં હતા. શ્રીમતી કમતીબાઇ ફાતીમાએ કહ્યું " છૂટાછેડાના હક્કોનો પુરૂષો દુરૂપયોગ કરે છે અને સ્ત્રીઓ નિરાધાર છે પોતાનો હાથલો જ્યાં હાને પણ પત્નીએ પોતાના હક્ક માટે મજબૂત થવુ જોઇએ ઠરાવના બીજા ભાગની જેમ જો બધા હક્કો યોગ્ય રીતે થાય તો ઇસ્લામી કાનૂન બરાબર છે"

મીસીસ ફરીદુનજી એ કહ્યું ' આપણે અનેક પત્નીની પ્રથાનો વિરોધ કરીએ છીએ એક પતિ બીજી પત્નીઓ કરે છે તે બાદ પહેલી પત્નીને જે દુખ પડે છે તેનું વર્ણન થઇ શકે એમ નથી આવુ શાન્ત દુખસહન ક્યાંસુધી ચાલુ રહેશે ? "

પ્રમુખ, શ્રીમતી વિદ્યાબહેને કહ્યું " હાજર રહેલાઓમા જેઓ છૂટાછેડાની વિરૂદ્ધ છે તેમનો ભય નિરર્થક છે જે સ્ત્રીઓને આવા દુખમાંથી રાહતની ખાસ જરૂર છે તેઓને માટે કોઇ ઉપાય પૂરો પાડવાનો જ ઠરાવનો હેતુ છે જો કોઇ સ્ત્રી પોતાના પતિને જ વળગી રહેવા માગતી હોય તો તે તેમ કરવા સ્વતંત્ર છે અત્યંત જરૂરના બનાવોમાં જ એ એચ્છિક માર્ગ પૂરો પાડવાનો જ ઠરાવનો હેતુ છે."

૭ શારદા કાયદો: (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" શારદા કાયદાનો અત્યંત છૂટથી ભંગ થતો હોય આ પરિષદ સખ્ત અફસોસ કરે છે કે એ ખરેખર અસરકારક થાય એવા સુધારા કરવા "

૮ બાળકોના ગુન્હા (પ્રમુખ સ્થાનેથી)

"આ પરિષદનો મત એવો છે કે મુંબઇ અને કલકત્તાના કાયદાઓના ધોરણે ૧૮ વર્ષની ઉંમરના બધાં બાળકોને સંરક્ષણ આપવા અખિલ હિન્દ બાળકોના કાયદાની જરૂર છે પરિષદ વધુમાં બધી સ્ત્રીઓને બાળકોના ગુન્હાઓનો દરેક બાબતમાં અભ્યાસ કરવા તેમજ આવા ગુન્હેગાર અને નિરાધાર બાળકોની સુધારણા માટે કલબો, અને આશ્રય સ્થાનો સ્થાપવામા સહકાર આપવા વિનતિ કરે છે"

૯ ભીખારીઓનો પ્રશ્ન:

( ) આ પરિષદના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ દેશમાં ભીખારીઓનો પ્રશ્ન ગંભીર બનતો જાય છે; પરિષદ પ્રાંતિક સરકારો અને મ્યુનિસિપાલી-ટીઓને જાહેર રસ્તાઓ, બજારો, બગીચાઓ વગેરેમા ભીખ માગતી અટકાવવા તત્કાળ કાયદો કરવા વિનતિ કરે છે

(ધ) વૃદ્ધ, લૂલું અને અપંગોની સંભાળ માટે ભીખારી ગૃહો નિભાવવા અને તેની વ્યવસ્થા કરવા પાછળ તેમજ સશક્ત ધંધાદારી ભીખારી-ઓને નોકરી અપાવવા પાછળ પોતાની સખાવતનો ઉપયોગ કરવા પરિષદ પ્રજાને ભલામણ કરે છે "

૧૦ સ્વદેશી ઉદ્યોગો

" આ પરિષદ, સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વધતા બચાવ આપવા ઠરાવો ફરી મંજુર કરીને એવો ચોક્કસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે એવા ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાની દેશની આર્થિક ઔદ્યોગિક ખીલવણી માટે જરૂર છે અને પ્રજાને સ્વદેશી ખરીદવા વિનતિ કરે છે "

૧૧ અનીતિ માટે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો વેપાર (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" (અ) સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટે થતા વેપારને દાબી દેનારા ખરડાઓ પ્રત્યે સંયુક્તપ્રાંત, મ્હૈસુર અને સરહદની ધારાસભાના વલણ પ્રત્યે આ પરિષદ અત્યંત દિલગિરિ દર્શાવે છે અને એ ધારાસભાઓના સભ્યોને આવો દુષ્ટ વેપાર કરનારાઓને સજા કરે અને અનીતિનાં ધામોમાંથી સગીર છોકરીઓને બચાવે એવા કાયદાની અત્યંત જરૂર તરફ ધ્યાન આપવા વિનતિ કરે છે.

(બ) અનીતિનાં ધામો બંધ કરવા માટે કાયદો પસાર કરી તે અમલમા મૂકવા માટે પરિષદ મદ્રાસ અને મુંબઇની ધારાસભાઓને અને એ કાયદાને વધુ અસરકારક બનાવવા એ ખરડામાં વધુ સુધારાઓ ઉપર વિચાર કરવા અને સમિતિ નીમવા માટે કલકત્તા ધારાસભાને અભિનંદન આપે છે."

૧૨ ખોરાકમાં ભેળસેળ (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" આ પરિષદ મ્યુનિસિપાલીટીઓને ખોરાકમા ભેળસેળ કરી અટકાવનારાં કાયદાના ચુસ્ત અમલની જરૂર માટે ભલામણ કરે છે "

૧૩ ગ્રામ્યપુનર્ઘટના (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" આ પરિષદ બધી સ્ત્રીસંસ્થાઓને તથા વ્યક્તિગત કાર્યકરોને ગામડાઓમાં રચનાત્મક કામ કરવાનું હાથ ધરવા જણાવે છે "

૧૪ સામાજીક કેન્દ્રો (પ્રમુખસ્થાનેથી)

' સ્ત્રી કાર્યકરોને તાલીમ આપવા માટે સામાજીક કેન્દ્રોની જરૂરીઆતને લગતા આગલા ઠરાવને પરિષદ ફરી મંજુર કરે છે "

૧૫ મદ્યનિષેધઃ (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" મદ્યનિષેધને લગતા આગલા ઠરાવો પરિષદ ફરી સ્વીકારે છે. "

૧૬ સંતતિ નિયમનઃ

સ્ત્રીઓના નબળા બાંધા, ઊંચું બાળમરણ-પ્રમાણ અને દેશની વધતી જતી ગરીબાઈને અંગે આ પરિષદને એમ લાગે છે કે સ્વીકૃત દવાખાનાંઓમાં સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોને સંતતિનિયમનની રીતિઓથી માહિતગાર કરવાં. બધી મ્યુનિસિપાલીટીઓને તેમજ સ્થાનિક મંડળોને પરિષદ આવાં મથકો ઉઘાડવા જણાવે છે અને આ અગત્યના પ્રશ્નના ઉકેલ માટે દાક્તરી સત્તાવાળાઓની ખાસ મદદ માગે છે. "

મીસીસ રેણાપાઠકે ઉપલો ઠરાવ મૂકતા તેના ઉપર ઘણી ગરમાગરમ ચર્ચા થઈ હતી. ઠરાવની તરફેણમાં મુખ્ય દલીલ ઊંચા બાળમરણ પ્રમાણ અને હિન્દની વસ્તીના ઘણા ભાગની અત્યંત ગરીબાઈને લગતી થઈ હતી. ડૉ' મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડીએ ઠરાવના સમર્થનમાં જણાવ્યું હતું કે " હિન્દમાં લગ્નનો મેનીયા મોટા પ્રમાણમાં છે. સામાન્ય વિચાર એવો જ છે કે છોકરીઓ માત્ર લગ્ન માટેજ જન્મી છે આ લગ્ન માતાની તેમજ બાળકની બન્નેની તંદુરસ્તી માટે યોગ્ય નથી "

ઠરાવનો વિરોધ કરતા મીસ ફિરોઝદિને જણાવ્યું કે આવાં શિક્ષણનો અર્થ તો દેશના નાશમાં આવશે. જો આ દેશની વસ્તી તંદુરસ્ત વાતાવરણ બનાવવા માટે ઘણી મોટી હોય તો તે મર્યાદિત કરવા માટે સંયમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સંયમ અને આત્મનિયમન વ્યક્તિત્વની ખીલવણી માટે દરેક ક્ષેત્રોમા વધુ જરૂરના છે " ઠરાવ માત્ર ૭ જણના વિરોધ સાથે પસાર થયો હતો

૧૭ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ (પ્રમુખસ્થાનેથી)

" સ્ત્રીઓ અને બાળકોના લાભમાં પરિષદ હિન્દી-સરકારને પ્રજાસંઘ અને બીજી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓમા તેના પ્રતિનિધિ મંડળોમાં સ્ત્રીઓનો સમાવેશ કરવા વિનંતિ કરે છે."

૧૮ મજુરોને લગતા ઠરાવો:

"(૧) બીન ઔદ્યોગિક ધંધાઓમા હિન્દી બાળકો માટે ઓછામા ઓછી વય નક્કી કરાવતાં આંતરરાષ્ટ્રીય કરારને મંજુર કરવામાં વડી ધારાસભા નિષ્ફળ નીવડી તે માટે આ પરિષદ દિલગીરી દર્શાવે છે અને હિન્દીસરકાર તેમજ વડી ધારાસભાને અનિયમિત બીન ઔદ્યોગિક ધંધાઓમાં ૧૨ વર્ષથી ઓછી વયનાં બાળકોને નોકરીએ રાખવા સામે કાયદો ઘડવાની જરૂર દર્શાવે છે

(૨) અનિયમિત ઉદ્યોગોમા બાળકોને મજુરીએ રાખવાનો પ્રતિબંધ કરતા ખરડાને પરિષદ પૂરેપૂરો ટેકો આપે છે અને બાળકોને એવી મજુરીમાં રાખતા વાલીઓ, માબાપો કે બીજા માણસોને સજા કરવી જોઈએ એવી વિનંતિ કરે છે "

શિક્ષણ વિષયક ઠરાવો

ફરજીઆત પ્રાથમિક કેળવણી (પ્રમુખસ્થાનેથી)

૧. ૧૨ વર્ષની વયના છોકરાછોકરીઓની માટે અને ફરજીઆત પ્રાથમિક કેળવણી તત્કાળ દાખલ કરવા માટેની માગણીને આ પરિષદ ફરી મંજુર કરે છે અને બધી સ્થાનિક સરકારો અને સ્થાનિક મંડળો પરાં અને ગ્રામ્ય ક્ષેત્રોમા તે એવી રીતે દાખલ કરવાનાં પગલાં લેવા વિનંતિ કરે છે કે બધાં શહેરના મથકોમા અને કસ્બાઓમા પાંચ વર્ષમા એ પૂરેપૂરી અમલમાં મૂકાય અને ૧૦ વર્ષમાં એ સાર્વદેશિક બની શકે.

૨. આ પરિષદ બધાં માબાપોને, ખાસ કરીને મુસ્લીમ માબાપોને પોતાની પુત્રીઓને ફરજીઆત શિક્ષણ માટે દરેક સગવડ કરી આપવા આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે

સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી

૩ આ પરિષદ એવા મતની છે કે બીજી યુનિવર્સીટીઓની મેટ્રીકની પરીક્ષાઓની જેમ, પુનાની હિન્દની સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીની પ્રાવેશિક વા મેટ્રીકની પરીક્ષાને સરકારે તેમજ જાહેર મંડળોએ સ્વીકારવી જોઇએ.

ગૃહવિજ્ઞાન કોલેજ:

૪ બધીય શાળાઓમાં ગૃહવિજ્ઞાનનુ શિક્ષણ આપવા માટે દિલ્હીમા સેન્ટ્રલ કોલેજ (સ્ત્રીઓ માટેની લેડી ઇરવીન કોલેજ) સ્થાપવા માટે આ પરિષદ અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓના ફંડની એસોસીએશનને અભિનંદન આપે છે લેડી ઇરવીન કોલેજમાં ગૃહવિજ્ઞાનનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા બાદ થોડાક વર્ષો સુધી એ વિષયનુ તે શિક્ષણ આપે એટલા સારૂ ઓછામાં ઓછી બે સ્થાનિક શિષ્યવૃત્તિઓ સ્થાપવા પૂરતુ ફંડ એકઠું કરવા આ પરિષદ પોતાના બધા વિભાગોને જણાવે છે આ સૌથી વધુ ઉપયોગી અને અપૂર્વ સંસ્થાને આર્થિક મદદ આપવા પરિષદ જાહેર પ્રજાને વિનતિ કરે છે અને વધુમાં વિનવે છે કે હાઇસ્કુલોમા ફરજીયાત વિષય તરીકે અને સ્ત્રીઓની કોલેજોમાં મરજીયાત વિષય તરીકે ગૃહવિજ્ઞાનને દાખલ કરવુ

બાળકોમી શાળાઓ

૫ આ પરિષદ એકતાના આદર્શને માનતી હોઇ, તે સ્થાપવા :માટે વ્યવહાર પગલાં લેવાય એમ ઇચ્છે છે તેથી તે ઠરાવે છે કે (ક) કોઈપણ શિક્ષણ સંસ્થા કોમી ધોરણે સ્થપાવી ન જોઇએ. (ખ) જુદી જુદી કોમો વચ્ચે વ્યવહાર બાંધવા સમાન ભાષાની જરૂર હોઇ, હિન્દના મોટા ભાગમા બોલતી એક ભાષા સ્વીકારવા દરેકે પ્રયત્ન કરવો

શારીરિક વ્યાયામ

(૬) શહેરોમા બાળકો માટે જાહેર બગીચાઓ અને રમતગમતના મેદાનોની અત્યંત જરૂરીઆત આ પરિષદ ફરી સ્વીકારે છે અને શાળાઓ તેમજ કોલેજોમા શારીરિક તાલીમનો વિસ્તાર કરવાની બધી યોજનાને ખરાં હૃદય પૂર્વક ટેકો આપે છે નવા વિમાની સંઘની સ્થાપનાના બંગાળના દાખલાનું બીજા વિભાગો અનુકરણ કરે એવી પરિષદ આશા દર્શાવે છે '

(૭) શિક્ષણ સંસ્થાઓને ખાસ કરીને પ્રાથમિક શાળાઓને અપાતી મદદમાં હાલમાં મૂકાયલા કાપ સાથે આ પરિષદ સખ્ત વિરોધ દર્શાવે છે અને આવી બધી મદદો તત્કાળ પાછી શરૂ કરાવવાના પગલા શિક્ષણ સંસ્થાઓ લે એવી વિનતિ કરે છે

પુખ્ત વયના સર્વને શિક્ષણ

(૮) (ક) પ્રજાના વિશાળ સમૂહને શિક્ષણ આપવાની અગત્યની જરૂર જોતાં આ પરિષદ પુખ્ત વયનાને શિક્ષણ આપવાનો પ્રચાર કરવાનાં ઉતાવળીયા પગલાં લેવા વિનતિ કરે છે અને આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે રેડીયો અને બ્રોડકાસ્ટીંગનો એક સાધન તરીકે ઉપયોગ કરવા સૂચના કરે છે (ખ) અક્ષરજ્ઞાન એ મતાધિકાર માટે એક લાયકાત હોઈ પરિષદને લાગે છે કે લોકસમૂહમાથી નિરક્ષરતા દૂર કરવા તત્કાળ પગલા લેવાં જોઇએ ''

નવાં વર્ષનાં હોદ્દેદારો

૧૯૩૩ ના વર્ષ માટે નીચે પ્રમાણે હોદ્દેદારોની ચુટણી થઇ છે

પ્રમુખ. ડૉ. શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી.

ખજાનચી. શ્રીમતી તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ

ઉપપ્રમુખો: રાજકુમારી અમૃતકુંવર, લેડી મીરઝાં ઇસ્માઈલ, મીસીસ બ્રીજલાલ નેહરૂ, મીસીસ રૂસ્તમજી ફરીદુનજી, શ્રીમતી હંસા મહેતા અને બેગમ વારસીમ

નિયામક મંત્રી રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે

સામાજીક વિભાગના મંત્રી ડૉ. માલિની સુખથનકર

શિક્ષણ વિભાગના મંત્રી મીસીસ મેનન,

આવતા વર્ષ માટે પરિષદને કલકત્તાનુ અને તે પછીના વર્ષ માટે હૈદ્રાબાદ (દખણનુ) નાં આમંત્રણો મળ્યાં છે.

ઈનામી ઉખાણું

સંપાદક : શ્રી. યશસ્વિની

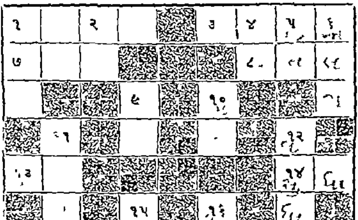

આડા• ૧ ઘણું કોમળ, ૩ આગેવાન ઓનેતા, ૭ ચિંતન, ૮ કાપી નાખવું, ૧૩ કાવ્ય રચનાર, ૧૪ અમૃત, ૧૯ સ્ત્રી, ૨૨ જીંદગી, ૨૩ જંગલ, ૨૫ કવિતા રચનાર સ્ત્રી, ૨૬ સારી આંખ

ઉભા ૧ ફૂલ, ૨ પ્રતિષ્ઠા, ૪ અટકાવ, ૫ વિજય, ૬ એક જાતનો હિરો, ૭ ચિત્ત, ૯ માણસ, ૧૦ ચિત્ત, ૧૧ કાવ્ય, ૧૨ પૃથ્વી, ૧૪ અમૃત, ૧૫ શરીર, ૧૬ શત્રુ, ૧૭ મહારાષ્ટ્રીય આગેવાન, ૧૮ જંગલ, ૨૦ હોઠ, ૨૧ હજામ, ૨૨ કપાસ પીલવાનું કારખાનું, ૨૩ ઉમર.

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકનાં દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

નવેમ્બર માસનું પરિણામ

નવેમ્બર માસના પ્રશ્નના માત્ર આઠ જવાબો મળ્યા હતા. તેમાંથી શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોદીનો ઉત્તર બધા બહેનો કરતાં ચઢીઆતો લાગ્યાથી તેમને ઇનામનું પુસ્તક ' સોળ સુંદર વાર્તાઓ, ભા. ૨ ' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી (રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી) મગાવી લેવું.

એ બહેનનો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

" સૌથી ઉત્તમ શ્રી. કાન્તાબહેન ખાંડવાળા બી. એ નો ' જીવન સુધારણા ' હેડીંગવાળો લેખ છે તેનું કારણ (૧) આ કોયડો ઉકેલવા માટે એક પછી એક બધા લેખોનાં હેડીંગ જોયાં. ' જીવન સુધારણા ' એ લેખનું હેડીંગ પ્રથમજ ગમી ગયું અને તે સ્વાભાવિક છે (૨) જીવન સુધારણા એ લેખમાં શ્રી. કાન્તાબહેને અસ્પૃશ્યો તરફ આપણા ઉચ્ચ ગણાતા સ્પૃશ્યોનો કેવો જુલમ છે તેનો તાદૃશ્ય ચિતાર રજુ કર્યો છે. આ ચિતાર હિન્દુ જનતાને શરમાવે એવો છે. (૩) આ લેખ વાંચનાર દરેક ભાઇ બહેનને સ્પૃશ્યો તરફનું પોતાનું જુલમી વર્તન દૂર કરવાનું મન થાય છે એટલુંજ નહિ પણ કુદરતી ફરજ પડે છે (૪) આ લેખ ટુંકામાં એટલી ઉત્તમ રીતે રજુ કર્યો છે કે અત્યારના વાતાવરણથી અજાણ રહેનાર કોઇ પણ વ્યક્તિને આ લેખ વાંચવાથી હજારો વરસથી ચાલતો આવેલો કુધારો સમજાય છે. (૫) લેખમાં સૌથી ઉત્તમ અને સચોટ બાબત એકજ સાદીમાં સાદી કહેવત ' અંગ્રેજના રાજમાં કોક મારે ધક્કે ' એ છે આ કહેવતનું મૂળ વિચારતાં કોઇને એમ લાગ્યા વિના ન રહે કે પોતે હાથે કરીનેજ પોતાના પગ ઉપર કુહાડો લીધો છે. "

બાકીના જવાબ આપનાર શ્રીમતી બહેનો (૨) કનકમણી મહેતા, (૩) લલિતાગૌરી, (૪) નાનુબાઇ આસર, (૫) આનંદલક્ષ્મી ઇન્જીનીયર, (૬) કપીલાગૌરી ભટ્ટ, (૭) કાન્તાબહેન વોરા, (૮) હેમકુંવર બેન.

આ પ્રશ્નો તપાસી પરિણામ જણાવવા માટે અમે શ્રી સુંદરજી ગો બેટાઇના આભારી છીએ

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

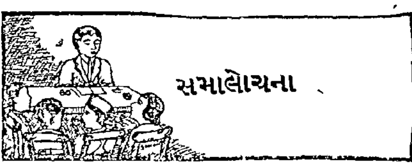

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનાં પ્રકાશનો (૧) અપ્રસિદ્ધ અક્ષયવાણી, સંગ્રહકાર શ્રી. ભગવાનજી મહારાજ કિંમત એક રૂપીયો (૨) ધર્મ અને સમાજ, પુ ૧; કર્તાઃ સ્વ સર રમણભાઇ મહીપતરામ નીલકંઠ, કિંમત એક રૂપીયો; (૩) ઉપનિષદ્ વિચારણા, લેખકઃ દે બા નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, કિંમત એક રૂપીયો, (૪) જાલંધર આખ્યાન સંપાદકઃ રા. રામલાલ ચુનીલાલ મોદી, કિંમત બાર આના, (૫) પ્રાચીન જગત્, અનુવાદક, શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ કિંમત બાર આના, (૬) ભૂસ્તર-વિજ્ઞાન, (ઉત્તરાર્ધ) કર્તા શ્રી ડાહ્યાભાઇ પીતામ્બરદાસ દેરાસરી, કિંમત એક રૂપિયો, (૭) હિંદુસ્તાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, (પૂર્વાર્ધ) ભાષાન્તર કર્તા શ્રી છોટાલાલ બળકૃષ્ણ પુરાણી, કિંમત એક રૂપિયો, (૮) ઓરી, અછબડા અને બળીયા, લેખકઃ ડૉ. બાલકૃષ્ણ અમરજી પાઠક, કિંમત ત્રણ આના, (૯) ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર, પુસ્તક ૩, તૈયાર કરનારઃ શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, કિંમત એક રૂપીયો, (૧૦) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો ઇતિહાસ, વિભાગ પહેલો- સંયોજક શ્રી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, કિંમત એક રૂપિયો; (૧૧) પારિભાષિક શબ્દકોશઃ પૂરવણી કર્તા વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ કિંમત પાંચ આના

ઉપરના બધાંયે પુસ્તકોને અમદાવાદની શ્રી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી પ્રકાશન પામેલા છે સોસાયટી લાંબા સમયથી સાહિત્ય સેવા કરી રહેલી છે અને દિન પ્રતિદિન તેની સાહિત્ય સેવામા વધારોજ થતો જાય છે પ્રાચીન સાહિત્ય અને ભાષાન્તર રીતે ગ્રંથોની સંખ્યા સોસાયટીના પ્રકાશનોમાં મોટા પ્રમાણમા દેખા દે છે પહેલા પુસ્તકમા આપણા જૂના તત્વજ્ઞ કવિ અખાના કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલો છે અને શ્રી સાગરે એનું સંશોધન કરી ટીકા કરેલી છે અખાજીના કક્કા અખાજીના બારમાસ, અખાજીના ભજનો ગુજરાતી તેમજ હિન્દી, અખાજીનાં ઝુલણા વગેરે કૃતિઓ આમા સારી રીતે સંગ્રહાયલી જોવામા આવે છે. 'ધર્મ અને સમાજ'માં સ્વ સર રમણભાઇનાં ધાર્મિક પ્રવચનો અને સામાજિક સુધારાના લેખો અને વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે તે ઘણું ઉચિત થયું છે સર રમણભાઇ સ્મારકમાળાનું એ ત્રીજુ પુસ્તક છે અને ધાર્મિક તેમજ સામાજીક સુધારાની શરૂઆતની ગુજરાતની સ્થિતિ જાણવામા એ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમને લાગે છે 'ઉપનિષદ્ વિચારણા' ગુજરાતના એક સમર્થ વિચારકની કૃતિ છે અને એ વિષયમા અમને પ્રવેશ ન હોઇ તેના ઉપર કાંઇ પણ લખવુ અમને અયોગ્ય લાગે છે. 'જાલંધર આખ્યાન'માં વિષ્ણુદાસ, ભાલણ અને શિવદાસકૃત ત્રણ આખ્યાનો ઉપરાંત સંપાદકે તેના ઉપર વિદ્વત્તાભરી પ્રસ્તાવના લખી છે 'પ્રાચીન જગત્' બ્રેસ્ટેડના 'The Ancient World' ઉપરથી લખાયલુ છે અને એમાં બેબિલોન, મિસર, આસીરિયન, ખાલ્ડિયન અને પરશિયન સામ્રાજ્યો, ગ્રીસ, રોમ ને લગતી માહિતીઓ, યોગ્ય નકશા, અને આકૃતિઓ સાથે આપવામા આવેલી છે લડાઈઓના લાંબા લચક અહેવાલો લેખકે લગભગ છોડી દીધા છે તે યોગ્યજ કર્યું છે 'ભૂસ્તર વિજ્ઞાન'નો બીજો ભાગ આ વિષયની સમાપ્તિ કરી છે. આ વિષય ઉપર એમાં સારો પ્રકાશ પડેલો જોઇ શકાય છે 'હિન્દુસ્તાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ' વિન્સેન્ટ સ્મીથના ઇતિહાસનું ભાષાંતર છે ઓરી, અછબડા અને બળીયા, એ નાનું છતાં પૂર્ણ ઉપ-

યોગી પુસ્તક છે અને તેમાં એ વિષય ઉપર ઘણી સારી માહિતી આપી છે ઉપરાંત એનાથી પીડાતા બાળકોની સારવાર કેવી રીતે કરવી, એને અટકાવ કેવી રીતે થઇ શકે તેની માહિતી આપી છે તે ઘણું જ ઉપયોગી છે માતાઓએ તો આ પુસ્તક ખાસ વાંચવુ જોઇએ. આપણે ત્યા આના સંબંધમા ધાર્મિક માન્યતા રૂઢ થઇ ગએલી હોય, આવા દર્દીઓ તરફ ઘણીવાર બેદરકારી બતાવાય છે અને પરિણામે એ રોગથી ઘણા મરણ થવાના બનાવો બને છે આ પુસ્તિકાનો પ્રચાર મોટા પ્રમાણમાં થવાની જરૂર છે 'ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર'નું ત્રીજુ પુસ્તક કેટલાક વધુ . લેખકોના જીવનપરિચય ઉપરાંત ૧૯૩૧ની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ, ઉપયોગી લેખોને લગતી સૂચિઓ વગેરે આપે છે પાછળ પ્રકીર્ણ લેખસંગ્રહમા શાસ્ત્રીય વિષયોના વ્યાખ્યાન-લેખો સંગ્રહાયા છે શ્રી બચુભાઈ રાવતનો ' પુસ્તકની છપાઇ-બાંધણી ' લેખ લેખકોને તેમજ પ્રકાશકોને ઘણો ઉપયોગી થાય એવો છે 'રેફરન્સ બુક ' તરીકે આ ગ્રંથનો ઘણો સારો ઉપયોગ થઇ શકશે સોસાયટીનો ઇતિહાસ પણ ઉપયોગી પુસ્તક છે તેમાં ઇ. સ ૧૮૪૯ થી ૧૮૭૮ સુધીનો સોસાયટીનો ઇતિહાસ આપવામાં આવેલો છે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી એક જૂનામા જૂની સંસ્થા હોઇ એનો ઇતિહાસ બીજી સંસ્થાઓના ઘડતરમાં મદદરૂપ થઇ પડે એમ છે પારિભાષિક શબ્દોશની પૂરવણીમા કેટલાક અંગ્રેજી શબ્દોના પારિભાષિકો આપ્યા છે સોસાયટી હવે મૌલિક ગ્રંથો લખાવવા તરફ વધારે વલણ રાખશે તો તે વિશેષ ઉપયોગી થઇ પડશે

ચિત્રશતક· પ્રકાશક કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ, કિંમત સવારૂપિયો

કુમાર કાર્યાલયનુ આ પ્રકાશન સામાન્ય સ્થિતિના કલાપ્રેમીઓને એક રુચિર કલાસંગ્રહ પોષાઇ શકે એવી કિંમતે આપે છે ' કુમાર 'મા અત્યાર પહેલા પ્રકટ થઇ ગએલાં પ્રાચીન તથા અર્વાચીન, શિલ્પ તથા સ્થાપત્ય, રંગચિત્રો, રેખા-ચિત્રો, છાયાચિત્રો અને ફોટોગ્રાફોમાંથી ૧૦૦ જેટલી કલાકૃતિઓ પસંદ કરીને આમા સંગ્રહાઇ છે કેટલાક ચિત્રો માટે પૂરતી માહિતીઓ પણ આપવામાં આવી છે સામાન્ય સ્થિતિના લોકોમા કલાપ્રેમ વધારવા વા તેમના કલાપ્રેમને ઉત્તેજવામા આ સંગ્રહ સારો ફાળો આપશે એવી આશા રાખવી જરાય અસ્થાને નથી

આઇન્સ્ટાઇન અને એનો સાપેક્ષાવાદઃ લેખકઃ ડૉ. કાન્તિલાલ છગનલાલ પંડયા પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કિંમત ૦–૩–૦

' કુમાર 'નાં લવાજમાં પ્રકટ થએલા ઉત્તમોત્તમ લેખોમાનો આ એક આમ જુદી પુસ્તિકા રૂપે પ્રકટ થએલો જોઈ અમને ખાસ આનંદ થયો છે, કારણ કે એ દ્વારા દુનીયાના એક સમર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીનો પરિચય થાય છે અને તેના સાપેક્ષાવાદની એમા સામાન્યજન સમજી શકે એવી ભાષામાં સમજુતી આપવામા આવી છે શ્રી કાન્તિલાલભાઇ દ્વારા આવી રીતે વિજ્ઞાનની સેવા ગુજરાતમાં સારા પ્રમાણમાં થયા કરે એવી આશા સહિત આ પુસ્તિકાને અમે વધાવી લઇએ છીએ

રંગતરંગ લેખક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ દવે, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર મૂલ્ય રૂ ૧–૦–૦

જુદા જુદા માસિકોમા શ્રી દવેએ લખેલા આ લેખોનો સંગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્યમા એક સુંદર-હાસ્યરસના સાહિત્યની દૃષ્ટિએ કીમતી-પુસ્તકનો ઉમેરો કરે છે પોતાના એ લેખો સાચવી રાખવા કરતા પૈસા બચાવવાનુ યોગ્ય ધારી એમણે અત્યાર સુધી એ લેખો પુસ્તકાકારે પ્રકટ ન કર્યાં તે માટે વાચક પ્રજા જરૂર એમની પાસે હિસાબ માગી શકે આ સંગ્રહ વાચકોમા એટલો પ્રિય થઇ પડે એમ છે કે શ્રી દવેની શંકા તદ્દન અસ્થાને હતી એમ ગણીએ તો ખોટુ નથી. એમણે કંઇક વધુ આત્મવિશ્વાસ અને ખાસ કરીને ગુજરાતી વાચકોની કદરદાની પર વધુ વિશ્વાસ રાખવો જોઇતો હતો અમને તો એ લેખોએ જ્યારે પ્રથમ છુટા છવાયા વાંચ્યા ત્યારે અનહદ આનંદ આપ્યો હતો અને પુસ્તકાકારે વાંચનારને તે વધુ આનંદ આપશે એમા નવાઇ નથી અમને ખાત્રી છે કે વાચક વર્ગ તેમની શંકા ખોટી પાડશે અને પુસ્તક પ્રકાશનના ખર્ચ અને જહેમતનો બદલો ત્વરાથી વાળી આપશે.

બલિદાન પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય પાંચ આના " ગાંડીવ "ના મુખપૃષ્ઠ પર આવેલી દેશ પરદેશના સાહિત્યમાંથી લીધેલી આ કુરબા-

નીની કથાઓ વાચકને ભાવનાની ઉચ્ચ કોટિ પર લઇ જશે અને એવી કુરબાની કરવાની પ્રેરણા પાશે એમાંની એક કથા–સુરતમા જળપ્રલય સમયે પારસી યુવક શ્રી. દાદાભાઇએ બતાવેલી વીરતાની–અમને ખાસ ગમી છે. અન્ય દેશમા એવું વીરત્વ બતાવનારનો પ્રજાએ કેટલો સત્કાર કર્યો હોત તે જાણીતી વાત છે સુરતની શોખીન પ્રજાએ પોતાના એ વીરની અવગણના કરી એકદર વૃત્તિ બતાવી છે

અર્ધાંગના અને બીજી વાતો પ્રકાશકઃ ઉપર પ્રમાણે મૂલ્યઃ ત્રણ આના " સ્ત્રી શક્તિ " મા પ્રકટ થયેલી ચાર અને એક અપ્રકટ એમ પાચ ટુંકી વાર્તાઓ આ નાનકડા સંગ્રહમા છે વાર્તાઓનું વસ્તુ ગૃહજીવનને લગતું હોઇ સ્ત્રીવર્ગને એ વાર્તાઓ વધુ ઉપયોગી થશે એમાથી ગુજરાતની ગૃહિણીઓ કેટલાક અણુમૂલા પાઠ પણ શીખી શકશે 'અર્ધાંગના' અને 'વડપૂજન' એ દૃષ્ટિએ ખાસ વાંચવી જોઇએ

રેશમ તથા જરીનું ભરત ગુંથણ અને વેતરવાની કળાઃ લેખકઃ શ્રીમતી સુશીલા દલાલ મૂલ્ય રૂ ૧–૧૨–૦.

લલિત કળાઓને લગતા પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં હજી આંગળીને વેઢે ગણાય એટલાં જ છે એ પરિસ્થિતિમાં બ્હેન સુશીલા દલાલના એ ખોટ પૂરવાના પ્રયત્નો અત્યંત ધન્યવાદને પાત્ર છે શીવણ ભરત ગુંથણ વગેરે વિષયોને લગતું એમનું પહેલું પુસ્તક પ્રકટ થયાને લાંબો સમય થયો નથી તેટલામા આ બીજું પુસ્તક વાચકોના હાથમાં મૂકાય છે બ્હેન સુશીલા એ વિષયોના ખાસ અભ્યાસી હોઇ તેમણે એ વિષયોને અત્યંત સરળતાથી સાદી ભાષામા ચર્ચ્યા છે અને કોઇ પણ સાધારણ ભણેલ બ્હેન આ પુસ્તકોની મદદથી એ વિષયો પોતાની મેળે સ્હેલાઇથી શીખી શકશે. આ પુસ્તકમા ચિત્રો અને આકૃતિઓ સાથે વેતરકામ સબધી જે માહિતી આપવામાં આવી છે તે ગુજરાતી બ્હેનોને ઘણી જ ઉપયોગી થઇ પડશે અને તેઓ એ શીખી લઇ દરજીના ખર્ચમાં મોટો બચાવ કરી શકશે. દરેક સસ્કારી કુટુંબ આ પુસ્તકો વસાવી જરૂર એ લાભ મેળવે

(૧) વસંત આવી: લેખક શ્રી જિજુભાઇ **(૨) તિળદયા, ગુંળદયાઃ** લેખક શ્રી તારાબેન પ્રકાશકઃ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર મૂલ્ય : દરેકનું દોઢ આનો.

બાલસાહિત્ય ગુચ્છના ૧૨ મા અને ૧૩ મા પુષ્પ તરીકે પ્રકટ થયેલી બાલ માનસના આ બે ઉંડા અભ્યાસીઓની લખેલી આ પુસ્તિકાઓ આગલી પુસ્તિકાઓની જેમ બાળકોને જ્ઞાન સાથે આનંદ આપશે પ્હેલી પુસ્તિકામાં શ્રી જિજુભાઇએ બધીવ ઋતુઓ સબધી એમની આકર્ષક શૈલિમા બાળકોને સહેજ પચે એવી માહીતિ આપી છે બીજી પુસ્તિકામા શ્રી તારાબેન, દક્ષિણી લોકો વિધવિધ તહેવારો કેવી રીતે ઉજવે છે તે સબંધી ટુંકી ટુકી વાર્તાઓ કહી આનંદ આપે છે બન્ને પુસ્તિકાઓ બાળકો હોસથી સત્કારશે

ઘુવડનું હૃદયઃ અનુવાદક શ્રી માણેકલાલ ગોવિંદલાલ ચોકસી પ્રકાશક શ્રી ગુજરાત સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ મુલ્યઃ પાચ આના

" ઘુવડનુ હૃદય " અને " મનની મુરાદ " નામે બે રશિયન વાર્તાઓનો આ અનુવાદ છે આ વાર્તાઓનો મુળ લેખક રોમાનોફ કેવળ રશિયામાંજ નહિ પણ યુરપમાવ જાણીતો છે ગુજરાતના વાચકો સમક્ષ રશિયન સાહિત્યમાંથી હમણાં હમણા ઘણી વાર્તાઓ મુકાઇ છે, પરતુ એ વાર્તાઓ ક્રાંતિ પ્હેલાના સમયનો ચિતાર આપતી હોઈ, આધુનિક રશિયાનુ પ્રતિબિબ નથી પાડતી. આ વાર્તાઓ એટલે અંશે નવો ચીલો પાડે છે અને ક્રાંતિ પછીના જીવનના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનુવાદ સરળ ભાષામા થયો છે

જગતની રાજનીતિ અને હિન્દ લેખક શ્રી વિઠ્ઠલદાસ કાનજી મહેતા મુલ્ય આઠ આના શ્રી. સયાજી સાહિત્યમાળા અંક ૧૯૮

સુપ્રસિદ્ધ બગાળી લેખક અને રાજનીતિશાસ્ત્રના ઉંડા અભ્યાસી ડૉ. તારકનાથ દાસના " જગતના રાજદ્વારી ક્ષેત્રમા હિંદનું સ્થાન " નામે ઉપયોગી પુસ્તક ઉપરથી આ નાનું પુસ્તક શ્રી. મહેતા પાસે શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળાના સચાલકોએ તૈયાર કરાવ્યુ છે હિંદ દુનિયાના વિધવિધ દેશોની પરસ્પરની–આંતરરાષ્ટ્રીય રાજનીતિમા કેટલુ અગત્યનુ સ્થાન ધરાવે છે, તે આ પુસ્તક પરથી જાણી શકાશે ગુજરાતી સાહિત્યમા રાજકીય વિષયને લગતાં પુસ્તકો હજી બહુ ઓછાં છે આ

પુસ્તક, તે ખોટ પુરવાના પ્રયત્ન તરીકે, અમે વધાવી લઈએ છીએ

યૂરોપના શિક્ષણ સુધારકો: લેખક: શ્રી વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા પુષ્પ ૧૯૯

પ્રાચીન સમયમા વેદાધ્યયન કરાવનારા આપણા ઋષિ મુનિઓ છાપેલા યા હસ્તલિખિત પુસ્તકોને અભાવે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સર્વ પાઠ મોઢેજ કરાવતા ગોખણપટ્ટીની એ પદ્ધતિ હજી હમણા સુધી ચાલતી હતી આપણી જુની નિશાળોમાં આ ગોખાવવાની પદ્ધતિ હજી નજરે આવતી રહે છે. એ નિશાળો છેલ્લા દશકામાં લુપ્ત થતી જાય છે અને તેને સ્થાને મોન્ટીસોરી બાલમંદિરો આવ્યા છે મોટાં બાળકોના શિક્ષણમાં પણ direct method નો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે આપણે એ નવિન શિક્ષણ પદ્ધતિઓ યૂરપના શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ પાસે લીધી છે યૂરપના એવા સાત સમર્થ શિક્ષણ સુધારકોના જીવનકાર્ય અને શિક્ષણ પદ્ધતિનો આ પુસ્તકમા પરિચય કરાવવામા આવ્યો છે મુળ અંગ્રેજીમાથી હિંદીમા રચાયલા પુસ્તક ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયુ છે વધારામાં શ્રી ત્રિવેદીએ કેટલોક ઉમેરો કરી પુસ્તકને વધારે ઉપયોગી બનાવ્યુ છે શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓને આ પુસ્તક જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે

કળા વિષે પ્રવચનો. લેખક શ્રી રતુભાઈ જદુનાથ ત્રિવેદી, મુલ્ય રૂ. ૧-૭-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, અંક ૨૦૧

અઢારમી સદીની પહેલી પચાશી સુધી બ્રિટનમાં ચિત્રકળાની સ્થિતિ અત્યંત ખેદજનક સ્થિતિમાં હતી. રાજાઓ અને અમીરો પરદેશી ચિત્રોને જ પોતાના મહાલયોમાં સ્થાન આપતા. આ સ્થિતિમાં પલટો આણી બ્રિટિશ ચિત્રકળાને ઉન્નત સ્થાને મુકનાર સર જોશુઆ રેનોલ્ડ્ઝે બ્રિટિશ એકેડેમીમાં કળા વિષે કરેલાં પંદર પ્રવચનો મૂળ અંગ્રેજીમા છે તે ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે એ પ્રવચનોમાં સર જોશુઆના કળા વિષેના સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે અને એ સિદ્ધાંતો વડે બ્રિટિશ ચિત્રકળાનો સમુદ્ધાર તેણે કેવી રીતે કર્યો તે સમજી શકાય છે ચિત્રકારો અને કળાના શોખીનો માટે આ પુસ્તક ઘણુ માર્ગદર્શક થશે

વિષતંત્ર લેખક: શ્રીયુત ગજાનન રામરાવ ગોખલે, મૂલ્ય રૂ ૧-૬-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, પુષ્પ ૨૦૩

અંગ્રેજી વૈદકશાસ્ત્રમાં જેને ટોક્ષીકોલોજી કહે છે તે વિષય ઉપર આ પુસ્તક ડૉ મોદીના અંગ્રેજી પુસ્તક "જ્યુરીસપ્રુડન્સ અને ટોક્ષીકોલોજી" ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યુ છે ઉપરાત એમા આયુર્વેદના પુસ્તકોનો આધાર પણ લેવામા આવ્યો છે ઔષધિઓ તરીકે વપરાતા વિધવિધ જાતના વિષ વિષે વૈદક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી માહીતિ આપવામા આવી છે ડૉક્ટરો, વૈદો અને વૈદકના અભ્યાસીઓ માટે આ પુસ્તક ઘણુ આવકારદાયક ગણાશે

કેટલાક રોગો ભાગ. ૩ જો લેખક ડૉ. ચંદુલાલ સેવકલાલ દ્વિવેદી મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, પુષ્પ ૨૦૪.

વિધવિધ રોગ વિષે માહીતિ આપતુ ડૉ. દ્વિવેદીનુ આ ત્રીજુ પુસ્તક છે એમા મુખ્યત્વે કલેજાના રોગ, એપેન્ડીસાઇટીસ, કોઢ, રીકેટસ, રતવા વગેરે રોગના ચિન્હ અને ઉપાય દર્શાવવામાં આવ્યા છે આ પુસ્તકના આગલા ભાગ વિષે અભિપ્રાય દર્શાવતા અમે જણાવ્યુ હતુ અને આજે ફરીથી એજ અભિપ્રાય ઉચ્ચારીએ છીએ કે જો સામાન્ય જનસમાજ આવા પુસ્તકોનો લાભ લઈ વિધવિધ રોગ શાથી થાય છે તે જાણી લેશે અને વેળાસર તે અટકાવવાના પ્રયત્નો કરે તો અનેક દુઃખમાંથી માનવસમાજ ઉગરી જાય એ દૃષ્ટિએ આવા પુસ્તકોની અમે અત્યંત ઉપયોગિતા જોઈએ છીએ અને લેખક પ્રકાશક બન્નેને એ માટે ધન્યવાદ આપીયે છીએ

અર્થશાસ્ત્ર લેખક પ્રો કેશવલાલ હિંમતરામ કામદાર મૂલ્ય: રૂ ૨-૧૨-૦ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, પુષ્પ ૨૦૬

પ્રાચીન સમયમા સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના આમાત્ય કૌટિલ્યે "અર્થશાસ્ત્ર" નામે ગ્રંથ લખ્યો છે એ સમયે અર્થશાસ્ત્રમા અનેક વિષયોનો સમાવેશ થતો. અર્વાચીન સમયમા એ શબ્દનો અર્થ સંકુચિત થઈ ગયો છે યૂરપની લગભગ દરેક ભાષામા અર્થશાસ્ત્રને લગતા સેંકડો પુસ્તકો મળી આવે છે, પરંતુ ગુજરાતી ભાષામા તો એ વિષયના પુસ્તકોનો સર્વથા અભાવ છે બે ત્રણ પુસ્તકો જ લખાયાં છે અને તે પણ અંગ્રેજીના

અનુવાદ તરીકે. આ પુસ્તકના લેખક અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસી છે અને એ વિષય કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને શીખવે છે એમણે. ગુજરાતી વાચક વર્ગ સમજી શકે એવી ભાષામા આ પુસ્તક રચ્યું છે. અલબત્ત, એમાના સિદ્ધાંતો પાશ્ચાત્ય અર્થશાસ્ત્રના મુડીવાદ પર રચાયલા સિદ્ધાંતોજ છે. આ સિદ્ધાંતો હવે વ્યવહારમા કેટલો સમય કામ આપશે એ સિદ્ધાંતો ઉપર દુનિયાનુ આર્થિક તંત્ર કેટલો સમય આધાર રાખશે, તે શંકાસ્પદ વાત બની છે. દુનિયાની વસ્તીનો ૯૫ ટકા ભાગ શ્રમજીવી બની રહે અને પાચ ટકા ભાગ મુડીનો સંગ્રહ પોતાની પાસે રાખીએ ૯૫ ટકા ઉપર આર્થિક સામ્રાજ્ય ભોગવે, એ સ્થિતિ હવે લાંબો સમય ટકે, એવો સંભવ નથી રશિયાએ નવિન સિદ્ધાંતો પર પોતાના દેશની આર્થિક રચના કરી, એ જુના સિદ્ધાંતોની કીમત કોડીની કરી નાખી છે અમે ઇચ્છીએ છીએ કે એ નવિન સિદ્ધાંતોનું વિવરણ અને પ્રચાર કરતાં પુસ્તકો આપણા પ્રોફેસરો લખે અને પ્રકાશકો છપાવે. એથી હિંદની પ્રજાને તેઓ ભવિષ્ય માટે વધારે સારી રીતે તૈયાર કરી શકશે.

મહાભારત કથા: લેખક: શ્રી નાનાભાઇ, પ્રકાશક શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર મૂલ્ય: રૂ. ૧-૪-૦

શ્રી નાનાભાઇએ આ છેલ્લું પુસ્તક આપણને આપી "મહાભારતના પાત્રો" વિષેની સાહિત્ય-માળા ગુજરાતને આપવાનુ પોતાનુ વચન પાળ્યુ છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સગ્રામ વખતે જેલમાં જઇ એ માળાના કેટલાક પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં હતાં ત્યારે અમને ભય રહેતો હતો કે બહાર આવ્યા પછી શ્રી નાનાભાઇ દક્ષિણામૂર્તિ ભવનના સચાલક તરીકેના વ્યવસાયમા પાછા પડશે તો આ માળા અધીરી રહી જશે, અને તેથી જ તેઓ ફરી જેલમાં જાય એમ અમે ઇચ્છ્યુ હતુ પરંતુ જેલમા પાછા ગયા વિના એમણે આ માળા પૂરી કરી છે આ પુસ્તકમાં જે ઉણપ રહે છે, તે એક જુદા પુસ્તકથી પૂરી કરવાનુ તેઓ વચન આપે છે, એટલે એ સબંધી અમારે વિશેષ કહેવાનુ રહેતું નથી. મહાભારતની સળગ કથા ટુકમા જાણવા ઇચ્છનાર માટે આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી જણાશે, એમાં શંકા નથી સાદી ભાષા અને સરળ શૈલિ શ્રી નાનાભાઇની બાનીના ખાસ લક્ષણો છે. અને સાધારણ શિક્ષિત પણ આ પુસ્તકોની સહાયથી એ પ્રાચીન ખજાનો પોતાનો કરી શકશે એક ખાસ વિનતિ અહીં શ્રી નાનાભાઇને અમે કરવા ઇચ્છીએ છીએ જેવી રીતે મહાભારત તમે સમજાવ્યુ છે તેવી રીતે રામાયણ અને તેનાં પાત્રો ન સમજાવો ? ગુજરાત એ પ્રયત્ન પણ જરૂર વધાવી લેશે

ખડાયતા મિત્ર (વાર્તા અંક) તંત્રી. શ્રી. કેશવ હ શેઠ પુ ૧૯; અંક ૨-૩ ગુજરાતના જાણીતા રાસકવિ અને નવલિકાના લેખક શ્રી. કેશવભાઇના તંત્રી પદે આ કોમી માસિક કંઇક નવુ જ સ્વરૂપ બતાવે છે સાહિત્યની દષ્ટિએ કોમનો વાડો એમને અંતરાય રૂપ નથી થતો જાતે નિષ્ણાત વાર્તા લેખક હોવાથી આ અંકની વાર્તાઓની પસંદગી તેમણે કુશળતાથી કરી છે અને ગુજરાતના અનેક શિષ્ટ વાર્તા લેખકોની સુંદર કૃતિઓ આમા આપી છે. વાર્તાશોખીનોની દૃષ્ટિએ આ અંક ઘણોજ ઉપયોગી જણાશે. સામાજીક, હાસ્યરસિક, રશિયન બંગાળી, હિંદી, દરેક પ્રકારની વાર્તાની વાનગી એમાંથી મળી રહે છે.

સ્વીકાર: (૧) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો સન ૧૯૩૨ ની સાલનો રીપોર્ટ, (૨) કલામંદિર, તંત્રી. રા ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબઇ, અંક, ૧૧, ૧૨, ૧૪, (૩) ખેતીવાડી વિજ્ઞાન, તંત્રી: મગનલાલ દેસાઇ, લીંબડી, ડીસેમ્બર, (૪) શ્રી પુષ્ટિ પીયૂષ, માર્તિક: તંત્રી શ્રી હરિચંદ્ર ઓઝારજી શાસ્ત્રી, નડિયાદ (૫) નાગરજગત: જાન્યુઆરી તંત્રી શ્રી જેઠાલાલ નાથાલાલ દવે, અમદાવાદ, (૬) ઔદિચ્ય જ્યોતિ, માગશર તંત્રી શ્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા, વડોદરા, (૭) કડિયા સુગન્ધર જાન્યુઆરી: તંત્રી: મગનલાલ જી. પરમાર, (૮) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ: અંક ૧૯મો; તંત્રી કુંવરજી કેશવજી (૯) વૈદિક વિજ્ઞાન ડીસેમ્બર તંત્રી: પ્રો. વિશ્વનાથ વિદ્યાલંકાર

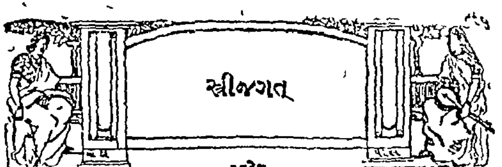

સ્વદેશ

મુંબાઇ ઇલાકા સ્ત્રીસભાની વાર્ષિક સભા ગયા માસમાં મીસીસ ડી એમ સીફના પ્રમુખસ્થાને મળી હતી તેમાં મીસીસ સુમતીદેવ વાર્ષિક હેવાલ રજુ કરતાં જણાવ્યું હતું કે સભાના સભ્યોની સંખ્યા ૫૦૦ ની છે વર્ષ દરમ્યાન વ્યવસ્થાપક સમિતિ ૧૧ વાર મળી અને બે ખાસ બેઠકો મળી હતી તેમા એકમાં હિન્દી મતાધિકાર સમિતિએ મોકલેલા પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા થઇ હતી સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટે થતા વેપાર સંબંધમાં પ્રસ્તાવના હેવાલ ઉપર, ફિલ્મ સેન્સર સંબંધમાં પણ કામ થયું હતું. આવતાં બે વર્ષ માટે મીસીસ ફૈઝ તૈયબજી પ્રમુખ ચુંટાયા હતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિમા લેડી બિરામજી જીજીભાઇ, મીસીસ ચંદાવરકર, મીસીસ કઇન, મીસીસ ડોક્ટર, મીસ ઇન્જીનીયર, મીસીસ, હાજી, મીસ ગીરાડ મીસીસ જયશ્રીબહેન રાયજી, મીસ નકીલ વગેરે ચુંટાયા છે મીસીસ સીફે ટુકું પ્રવચન કરતા જણાવ્યુ કે સભા એકતાની ભાવના કેળવવા માટે મિત્ર તૈયાર કરવામાં સારો ફાળો આપે છે

નવા દાક્તર બહેનોઃ મુંબાઇ યુનિવર્સીટીની ત્રીજી એમ બી બી એસ ની પરીક્ષામાં નીચેનાં બહેનો પાસ થયા છે (૧) આશાં બાલીમોરીયા, (૨) એરીલ ડ્રોમોન્ડી, (૩) મંજુલા બાપટ, (૪) ફેની કાપડીયા, (૫) બલવંતકુંવર (બીજા વર્ગમાં), (૬) શાન્તા દેસાઇ, (૭) મીઠીબાઇ ડીસા, (૮) સાવિત્રીબાઇ મહાજન (૯) શીરીન મહેતા, આમા મીસ ફેની કાપડીયાને મેડીકલ વીમેન ફોર ઇન્ડિયા ફંડની શિષ્યવૃત્તિ, લેડી રે રૌપ્યચંદ્રક, અને બાઇ હીરાબાઇ પી એસ. કામા ચંદ્રક મળ્યા છે

પ્રાયમસ સ્ટવના ભોગ. મુંબઇ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનની ગયા માસમાં મળેલી એક બેઠકમાં શ્રી જમનાદાસ માધવજી મહેતાનો નીચેનો ઠરાવ પસાર થયો હતો"

"પ્રાયમસ સ્ટવથી થતા પ્રાણઘાતક અકસ્માતોની વધતી જતી સંખ્યાની આ કોરપોરેશન ખેદપૂર્વક નોંધ લે છે અને મરનારના કુટુંબો પ્રત્યે પોતાની દીલસોજી દેખાડવા સાથે કમીશનરને વિનંતિ કરે છે કે તેમણે આ આફતો વખતોવખત બનવા ન પામે તે માટે વ્યવહારુ સૂચનાઓ કરવી" આ ઠરાવના સમર્થનમાં બોલતા શ્રી જમનાદાસ મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે "આ અકસ્માતથી મરણ પામેલી સ્ત્રીની લાશ ઉપર જેઓ જુરી બેસે છે તેઓ પોતાની ફરજથી વેગળા જઇ ગુજરાતી કોમમાં તેવા અકસ્માત થતાં તે કોમ પર ગમે ટીકા કરવા તૂટી પડે છે તેમા ઘણી વખતે તે અનેક કરે છે મરનાર રોકમાં હોય ત્યાં તેને તે બીજીવાર પરણવા માંગતો હતો કે કેમ એવા ન છાજવા પ્રશ્નો પૂછી નાહકની લાગણી વિશેષ દુઃખવવાનું કરે છે ગુજરાતીઓમાં સ્ત્રીઓ માટે જે માન છે તેનો કોરોનરને ખ્યાલ નથી એટલે તે આખીય કોમ માટે ગમે તે ટીકા કરવાની છૂટ લે છે"

સ્ટવ-સગડીના ભોગ. (૧) દાદરનાં મધ્યાન્હ અનાથાશ્રમની બાલિકા ચંદ્રાબાઇ સગડી ઉપર સાડીનો છેડો પડતા દાઝી મરણ પામી. (૨) મુંબઇમા જાઈબાઇ નામની ૮ વર્ષની છોકરી ઘ્યાસલેટના દીવાથી દાઝી મરણ પામી.

આંતર જ્ઞાતીય લગ્ન અમદાવાદના ગુજરાત સમાજસુધારા મંડળના આશ્રયે સુરતના શ્રી વસંત રણછોડજી નાયક (અનાવિલ બ્રાહ્મણ ઉંમર વર્ષ ૨૬) અને શ્રીમતી ચંદ્રકાન્તા ચંદુલાલ ઠાકર, (લોહાણા વય વર્ષ ૨૯)નું આંતર જ્ઞાતીય લગ્ન થયું.

શ્રીમતી સુભદ્રા કુમારી ચૌહાણઃ હિન્દી સાહિત્ય સંમેલને 'બિખરે મોતી' નામની નવલિકાઓના સંગ્રહ માટે આ બહેનને રૂ. ૫૦૦ નું સેકસરીયા પારિતોષિક આપ્યું છે. ગયે વર્ષે 'મુકુલ' નામના કાવ્ય સંગ્રહ માટે આ બહેનને એજ પારિતોષિક મળ્યું હતું. શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી મધ્યપ્રાંતમાં પહેલાં જ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સીલર છે એમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય નીચે પ્રમાણે છેઃ હિંદી ભાષા જાણતી સમસ્ત જગતની કવયિત્રીઓમાં શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારીને સ્થાન મળી શકે છે તેમનો જન્મ પ્રયાગમાં થયો હતો. તેમના પિતા ઠાકુર રામનાથસિંહ સંગીત અને કવિતાના ઘણા પ્રેમી હતા. એટલે પિતાનો કાવ્યપ્રેમ પુત્રીમાં ઉતર્યો. ૧૬ વર્ષની વયે તેમનું લગ્ન ઠાકુર લક્ષ્મણસિંહજી સાથે થયું તેઓ પણ એક સારા કવિ અને આગેવાન છે. દેશની રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં આ દંપતી સારો ફાળો આપી રહ્યાં છે અને પરિણામે તેમને જેલ મહેલનો લાભ મળ્યો છે શ્રીમતી સુભદ્રાદેવીને અત્યારે એક પુત્રી અને બે પુ-

૧૯૩૨ ની સ્ત્રીઓની અપૂર્વ સિદ્ધિઓ

૧૯૩૨ નું વર્ષ સ્ત્રીઓ માટે અનેક વિજયી નીવડ્યો દર્શાવે છેઃ (૧) મીસીસ એમી મોલીસને (ઉર્ફે એમી જોનસન) લંડનથી કેપ અને કેપથી લંડન ઉડવાનો રેકોર્ડ તોડયો એ બનાવ ૧૯૩૨ ની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિમાં સૌથી આગળ પડતો બનાવ છે

(૨) વર્ષની શરૂઆતમાં જાણીતી અમેરિકન સ્ત્રી પાયલોટ મીસ એમાલીયા ઇઅરહાર્ટ (મીસીસ જી પી. પુતનામ) ન્યુફાઉન્ડલેંડથી આયર્લેન્ડ ઉડી અને એ રીતે એકલા આટલાંટિક ઓળંગનાર પહેલી સ્ત્રીનું માન મેળવ્યુ આવી રીતે એકલા ઉડવાનો પ્રયત્ન કરનાર તેઓ ત્રીજાં હતાં તેમાં તેમનો સમય સૌથી વધુ ઝડપી ૧૩॥ કલાક હતો. આટલાંટિક ઉડવા માટે આ રેકોર્ડ છે.

(૩) મીસીસ ફિલીપ્પા પેરી માર્ટીન માસ્ટર ઓફ સર્જરીની ઉચામા ઉચી દાક્તરી પદવી મેળવી ઇંગ્લાંડમા માત્ર ૭ સ્ત્રીઓ આ પદવી ધરાવે છે મીસીસ માર્ટીન એફ. આર. સી. એસ અને માસ્ટર ઓફ સર્જરીની પદવીઓ પહેલાંજ પ્રયત્ને પસાર કરી છે અને એમ બીજી કોઇ સ્ત્રી અગાઉ કરી શકી નથી ઉપરાંત મીસીસ માર્ટીન ત્રણ બાળકોની માતા છે વળી એકી સાથે તેઓ ઘર ચલાવે છે અને આવી કારકીર્દિ ધરાવે છે.

(૪) બીજી પરિણિત સ્ત્રી અને બે બાળકોની માતા મીસીસ એ જી હેરીસને (ગેરાર્ડસ ક્રોસ, બકસ) દાક્તરી પરીક્ષાઓમાં પહેલાં ૧૦ ઇનામો જીતી ચેરીંગક્રોસ હોસ્પીટલની મેડીકલ સ્કુલમા રેકોર્ડ કર્યો

(૫) લંડન યુનિવર્સીટીની ડોકટર ઓફ મ્યુઝીકની પદવી પહેલીજ વાર સ્ત્રીને અપાઇ તે મેળવનાર મીસ એડીથ બાયર્સ્ટો ડરહામને યુનિવર્સીટીની બેચલર ઓફ મ્યુઝીકની પદવી મેળવ્યા બાદ માલમ પડ્યું કે ઉચ્ચતર પદવી મેળવવા માટે લગભગ પાંચ વર્ષનો સમય જોઇએ. એટલે મીસ બાયર્સ્ટો લંડનની ટ્રિનીટી કોલેજનાં સંગીતના અધ્યાપક ડો. ઓલ્ડરોયડના હાથ હેઠળ બે વર્ષના રેકોર્ડ સમયમાં પરીક્ષા પસાર કરી આ પદવી મેળવી

(૬) પહેલી બ્રિટિશ મોટર રેસ જીતવાનું માન પણ બે સ્ત્રીઓને મળે છે આ બે સ્ત્રીઓ મીસીસ ઈ નીડહામ અને મીસ જોન રીચમંડ છે બ્રુકલેન્ડ ખાતે કેટલાય પુરૂષ હરિફો સાથે સુખ્ત હરિફાઇ કરી તેમે ૧૦૦૦ માઇલની હરિફાઇ ૮૪.૪૧ માઇલના પ્રમાણે જીત્યાં છે. રેસમાં ૨૩ મોટરો જોડાઇ હતી પણ માત્ર ૭ જ સમય મર્યાદામાં માર્ગ પુરો કરી શકી હતી

(૭) વિદ્વત્તાના ક્ષેત્રમા મીસ બાર્બરા ફલાવર નામની ૨૦ વર્ષની ઓક્ષફર્ડની ઉપસ્નાતિકાએ અપૂર્વ સિદ્ધિ સાધી છે લેટીન અને ગ્રીક માટે અપાતી ક્રેવન શિષ્યવૃત્તિ મેળવનાર તેઓ પહેલાંજ સ્ત્રી છે આ શિષ્યવૃત્તિ માટે સ્ત્રીઓને પુરતી તાલીમ અપાતી નથી એવી ફરિયાદ રહે છે એ જીતવા માટે માત્ર એક બીજી સ્ત્રીએ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

(૮) ધારાશાસ્ત્રીની પરીક્ષાઓમા પણ સ્ત્રીઓએ અપૂર્વ વિજય મેળવ્યો છે મીસ કેથેરીન રૂથવર્થ માત્ર ૨૧ વર્ષની હોવા છતાં તે ઇંગ્લાંડની નાનામા નાની સોલીસીટર છે આખા બ્રિટનમાં તે નાનામાં નાની સોલીસીટર છે

તેઓ શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી સરળ હૃદયનાં છે. તેમના મધુર વ્યક્તિત્વની છાપ તેમની કવિતાઓમાં પણ પડી છે. બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ સુધી સર્વને તેમના સ્નેહભાવનો પરિચય થએલો છે. નાગપુર ઝંડા સત્યાગ્રહમાં પણ તેઓ સ્વયંસેવિકા હતાં સાહસ પણ તેમના જીવનનું અંગ છે શ્રીમતી સુભદ્રાદેવીની કવિતા પ્રેમ, પ્રકૃતિ સૌન્દર્ય અને દેશભક્તિના રંગે રંગાયલી છે

કુમારી સુનીતિ ગુપ્તા કલકત્તા યુનિવર્સીટીની આર્ટ્સ અને શિક્ષણનાં

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રીપ્રગતિ

૧૯૩૨ ના અગત્યના બનાવોની નજર નોંધ

હિન્દ. (૧) દિલ્હીમાં સીનીયર પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટે પોલીસ ફોજમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની જાહેરાત કરી અને લખનૌમા એંગ્લો હિન્દી વિધવાએ કોન્સ્ટેબલ તરીકે સેવા બજાવી (૨) સ્વાતંત્ર સંગ્રામમાં અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણની ચળવળમાં સ્ત્રીઓનો અવર્ણનીય ભાગ. (૩) ત્રીજી ગોળમેજી પરિષદમા બેગમ શાહ નવાઝની નીમણુંક.

બર્મા: ધારાસભામાં સ્ત્રીની ચુંટણી

સીલોન: ધારાસભામાં બીજી સ્ત્રીની ચુંટણી

જાપાન સ્ત્રીઓને વકીલાત કરવાની છૂટ અપાઇ.

બ્રાઝીલ સ્ત્રીઓને પુરૂષોના જેવા જ હક્કો મતાધિકાર અને યોગ્યતા અપાઇ

એબીસીનીયા. છોકરીઓ માટે પહેલીજ શાળાની સ્થાપના

ઓસ્ટ્રીયા ઉપલી ધારાસભાના પ્રમુખ તરીકે ફ્રૌ ફ્લેલ ઝેમનેકની બીજીવાર ચુંટણી

ડેનમાર્ક: નીચલી સભામા ચાર સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

જર્મની: છેલ્લી ચુંટણીમા રીસ્ટાગમા ૩૬ સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

આયર્લેન્ડ: ડાયલમા બે સ્ત્રીઓ ચુંટાઇ

પેરૂ: મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર અને પરિણિત સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રવાદના હક્કોનો સ્વીકાર.

પોલાન્ડ: બાળકોની અદાલતમા બીજી સ્ત્રીની ન્યાયમૂર્તિ તરીકે નીમણુંક

રૂમાનીયા સ્ત્રીઓને શહેરીપણાના સંપૂર્ણ હક્કો

સીઆમ: નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકારનો સમાવેશ થયોછે.

સ્વીડન: નીચલી સભામાં પાચ સ્ત્રીઓની ચુંટણી.

સ્વીટ્ઝરલેંડ. બર્નના કેન્ટને ગાર્ડીયનશીપ કૌન્સિલમાં બેસવાનો સ્ત્રીઓને અધિકાર આપ્યો

યુનાઇટેડસ્ટેટસ ઓફ અમેરિકા: મીસીસ હેટી કેરેવે, સેનેટમાં સીધા ચુંટાનાર પહેલા જ મહિલા; વળી સેનેટની બેઠકમાં પ્રમુખસ્થાને બેસનાર પણ પહેલાંજ મહિલા સ્ટોકહોમ ખાતેની યુનાઇટેડ સ્ટેટસના એલચી ખાતામા સ્ત્રીમુત્સદી ને હોદ્દો

પ્રજાસંઘ (૧) શસ્ત્રવિસર્જન પરિષદમાં પ્રતિનિધિ તરીકે પાચ સ્ત્રીઓની નીમણુંક; મીસીસ કોરબેટ એશબી, ડૉ પોલીના લુઇસી, મીસ વીનીફ્રેડ ક્યાદ, મેડમ શ્ઝલાગોવ્સ્કા, અને ડૉ. એમ. ડબલ્યુ બુલે. (૨) ફેબ્રુઆરીમા સ્ત્રીઓની સસ્થાઓએ એકત્ર કરેલી ૮૦ લાખ અરજીઓ શસ્ત્રવિસર્જન પરિષદને રજુ કરી (૩) ગુલામી માટેની કામચલાઉ સમિતિમા સ્ત્રીની નીમણુંક પ્રજાસંઘનાં સરકારી કામકાજમા સ્ત્રીઓને વધુ ફાળો આપવાનુ સ્વીકારાયુ

બી. એ. થયને તેમજ બંગાળ અને આસામમાં કેટલાક શિક્ષણના કામો કરીને કુમારી સુનીતિ ગુપ્તા ઇંગ્લાંડ ગયાં હતાં. ૧૯૩૧ ના જુનમાં તેઓ લીડ્સ યુનિવર્સીટીની શિક્ષણની ડીપ્લોમા પરીક્ષામાં પાસ થયા, અને તેમાં બાલમાનસશાસ્ત્રમા તેમણે પહેલો વર્ગ મેળવ્યો તે પછી તેમણે પ્રખ્યાત બાલમાનસશાસ્ત્રીઓ બીનેટ અને પાયગેટનાં ધોરણે બાળકોનાં બૌદ્ધિક વિકાસને લગતુ સંશોધન કાર્ય આરંભ્યુ, અને ૧૯૩૨ ના જુનમા તેમણે થેસીસ રજુ કર્યો

તે માટે તેમને લીડ્સ યુનિવર્સીટીની એમ એ ડી ની પદવી આપવામાં આવી, તેમના થેસીસની ઉપયોગિતા અને મહત્તાને અંગે તેમને હિન્દમાથીજ પી એચડી ની પદવી માટે થેસીસ રજુ કરવાની લીડ્સ યુનિવર્સીટીએ પરવાનગી આપી છે તેમણે વિદેશમાં બધા પ્રકારની શાળાઓ, બહેરા મુગા આંધળાઓની શાળાઓ, કારખાનામા કામ કરતી છોકરીઓની રાત્રિ કલબો વગેરેની મુલાકાત લીધી છે. મજુર સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ નીહાળવા તેમણે બધા પ્રકારની મજુર સ્ત્રીઓનો સસર્ગ સાધ્યો હતો અનેક સ્થળે તેમણે સ્ત્રીઓની સમાજેમા હિન્દી પ્રશ્ન ઉપર ભાષણ કર્યાં હતાં લીડ્સમાં પણ ઘણી સ્ત્રી સભાઓ સમક્ષ બોલવાનુ તેમને આમંત્રણ અપાયુ હતુ.

કુમારી વીણા ચક્રવર્તી કલકત્તા યુનિવર્સીટીની એમ એ ની પરીક્ષામાં તત્વજ્ઞાનના વિષયમા પહેલા વર્ગ સાથે પાસ થયાં છે અને તેઓ કુલ બીજા નબરે આવ્યા છે તેમણે બી એ ની પદવી સ્ત્રી ઉમેદવારોમા પહેલા આવીને અને બધા વિદ્યાર્થીઓમા ૪ થો આવીને ઓનર્સ સાથે પસાર કરી હતી.

લગ્નમાં સુધારાઃ લગ્ન સુધારા સંઘનું પહેલું અધિવેશન પટનામા શ્રી કે નટરાજનની તબીયતને કારણે હાજર ન રહી શકવાથી શ્રી સચ્ચિદાનંદ સિંહાના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. શ્રી. નટરાજનનું ભાષણ પરિષદમા વંચાયુ હતું. તેમણે જણાવ્યુ હતું કે ખરેખરો પ્રયત્ન બાળલગ્ન નિષેધ અને કન્યા કેળવણીની બાબતમાં કરવાની જરૂર છે. કારણ કે એ બે સુધારાની દેશને અત્યંત જરૂર છે. જો બાળલગ્ન થતાં ન હોત તો પુનર્લગ્નનો, સવાલ માત્ર વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો રહે અને અત્યારે બાળ વિધવાઓને કમનસીબીમાથી બચાવવાનો જે પ્રશ્ન છે તે ઉપડી જાય.

પ્રકીર્ણ :

(૧) હારડામાં પતિ મરણ પામતાં વિયોગનું દુઃખ સહન ન થવાથી પત્નીએ સાડી ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી આપઘાત કર્યો.

(૨) મુંબઇમા ડૉ. મીસ પ્રેમાબાઇ બોરકરની બખતો બખત છેડતી કરવા માટે નારાયણ લક્ષમણ ગાલાસકર નામના ડ્રાઇવરને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

વિદેશ

સફળ શિલ્પકાર' બ્રિટનમા કોઓડોરા જીશન સ્મારક ફંડમાંથી સ્ત્રીશિલ્પકારની સર્વે-

શ્રી હાલાઇ લોહાણા સહાયકારી મંડળ, સ્ત્રી-વિભાગ

નિબંધની ઈનામી હરીફાઇ.

વિષય. " રોવા-કુટવાનો રીવાજ-તેના ગુણદોષ "

ઉપરોક્ત મડળના સ્ત્રી-વિભાગ તરફથી લોહાણા જ્ઞાતિની મુબઇમાં તેમજ બહારગામ વસતી સર્વ બહેનો માટે નિબંધની ઇનામી હરીફાઇ યોજવામાં આવી છે નિબધ માટેનો વિષય " રોવા-કુટવાનો રીવાજ-તેના ગુણ દોષ " નક્કી કરવામાં આવ્યો છે એ વિષય ઉપર નીચેની સુચનાઓને અનુસરી નિબધ લખી મોકલનાર બહેનોમાંથી પ્રથમ ચાર નબરે આવનાર બહેનોને સ્વ દયાકુંવર કૃષ્ણલાલ સાયતા સ્મારક-ફંડમાંથી અનુક્રમે રૂ ૧૦, ૭, ૫ અને ૩ નાં ઈનામો અપાશે.

સુચનાઓ

(૧) નિબધ ગુજરાતી ભાષામા ફુલ્સકેપ કાગળની એક બાજુ સારા અક્ષરે લખેલો હોવો જોઇએ.

(૨) નિબધ કમમાં કમ ફુલ્સકેપ સાઇઝના ત્રણ પાના જેટલો હોવો જોઇએ.

(૩) નિબંધ " મત્રીબ્હેન, શ્રી હાલાઇ લોહાણા સહાયકારી મંડળ, સ્ત્રી-વિભાગ, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુબઇ, ૪ " એ સરનામે તા ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩ સુધીમા મળી જાય એવી રીતે મોકલી આપવો જોઇએ

(૪) નિબંધ મોકલનાર બ્હેને પોતાનું પુરૂં નામ અને સરનામું જણાવવુ જોઇએ

નિબંધો મળ્યા પછી મંડળ તરફથી પરીક્ષકો નીમવામા આવશે જેમનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ,
મુબઇ,
તા ૧૦-૧-૧૯૩૩

લી.
સૌ કુંજલીલા લર્મા,
મંત્રી, સ્ત્રીવિભાગ.

તમ કૃતિ માટે અપાતું પી. ૧૦૦ નું ઇનામ મીસ હેલન વી મેકેને મળ્યું છે. ઇસુખ્રિસ્ત અને કુમારી મેરીની આકૃતિઓવાળી એ શિલ્પકૃતિ છે ગયે વર્ષે પણ મીસ હેલનને આ ઇનામ મળ્યું હતું.

વિમાની મીસીસ મોલીસન લંડનની સ્ત્રીઓની ઓટોમોબાઇલ એસોસીએશને સફળ વિમાની મીસીસ એમી મોલીસન (મીસ એમી જોનસન) ના માનમાં ખાણાનો મેળાવડો કર્યો હતો.

મીસ બારબરા ફ્લાવર ઓક્સફર્ડની કેવન શિષ્યવૃત્તિ મેળવનાર પહેલાજ સ્ત્રી છે

મીસીસ શીલી સ્કેફીંગ્ટન, આયર્લેન્ડમાં ન્યુરી ખાતે મનાઇ છતાં રાજદ્વારી કેદીઓના સંબંધમાં ભાષણ કરવા ઇચ્છનાર મીસીસ સ્કેફિંગ્ટનને ગિરફતાર કરી છે તેના પતિને ૧૯૧૬ના બળવામાં ગોળીથી ઠાર મારવામાં આવ્યો હતો.

સેલ્મા લેગરલોફ જાણીતી સ્વીડીશ લેખિકા અને નોબેલ ઇનામ મેળવનાર સેલ્મા લેગરલોફને ગ્રીવની યુનિવર્સીટીએ વેદાંતના ઓનરરી ડોક્ટર બનાવ્યાં છે -

પહેલાં સ્ત્રી મેંબર સ્પેનમાં ઝરાગોઝા ખાતેના ચાલુ શહેરમાં મેરીયા ડોલોરન્યુએસને મેંબર નીમવામાં આવ્યાં છે સ્પેનમાં આ પદે આવનાર પહેલાંજ સ્ત્રી છે. એક પત્રકાર તરીકે આ બહેન જાણીતાં છે

હંગેરીની પાર્લામેન્ટમાં મેડમ લીલા મેલ-કાર ત્રીજા ચુંટાયાં છે

વકીલાત કરવાનો હક બલ્ગેરીયાની પાર્લામેન્ટમાં સ્ત્રીઓને વકીલાત કરવાનો હક આપતો ખરડો ત્રીજી વાર દાખલ થયો છે. સ્ત્રીઓ ડાક્ટર બની શકે, શિક્ષિકા બની શકે, પણ કોણ જાણે કોઈ કારણે તેઓ વકીલાત કરી શકતી નથી

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોંગ્રેસમાં ગયા નવેમ્બરમાં નવી કોંગ્રેસની ચુંટણી થઇ તેમાં ૬ બહેનો પણ ચુંટાયાં છે. મીસીસ હેટી કેરેવે સેનેટમાં પૂરા સમય માટે ચુંટાનારાં પહેલાંજ બહેન છે બીજા ચુંટાયલાં બહેનો મીસીસ મેરી નોર્ટન, મીસીસ ફ્લોરેન્સ કાહન, અને મીસીસ એડીથ નોર્સ રોજર્સ છે. આમાં પહેલાં બે બહેન ૭ વર્ષથી સેવા કરે છે જ્યારે મીસીસ રોજર્સની સેવા પાંચ વર્ષની છે મીસ કેથેરીન ઓલાફલીન, અને મીસીસ વર્જીનીયા જેનક્સ એ બે નવાં બહેનો છે

કામ કરવાની જરૂર અમેરિકામાં ૪૦ લાખ પરિણિત સ્ત્રીઓને ખાસ જરૂરને અંગે કામ કરવા જવાની ફરજ પડે છે

ટાકારી અમલદારના પદે તુર્કીના એક સ્ત્રી ડાક્ટર મુવીદે ફીઆઝીમ આમાસીયા કસ્બાનાં ટકારી અમલદાર નીમાયાં છે તુર્કીમાં આવો હોદ્દો ધરાવનાર તેઓ પહેલાંજ બાનુ છે

ચીનમાં સમાન હક્ક ચીનમાં નવા કાયદા પ્રમાણે એકજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન થયાં છતાં બીજી પત્ની કરનાર પતિની પત્નીઓ છુટાછેડા માટે દાવો માંડી શકશે વારસા અને શહેરીપણાના સમાન હક્કો પણ સ્ત્રીઓને મળ્યા છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મ ગાંધીજીના પ્રાયોપવેશનથી શરૂ થએલી હરિજન ઉદ્ધારની પ્રવૃતિ હજીય સર્વત્ર કેન્દ્રસ્થાને ભાગ લઈ રહી છે. મુંબઈ, ગુજરાત, મદ્રાસ સર્વ સ્થળે હરિજન ઉદ્ધારના કાર્યમા સ્ત્રીઓ આગળ પડતો ભાગ લઇ રહી છે. મદ્રાસની ધારાસભામા, ડૉ સુબ્બારાયને રજુ કરેલો મંદિર પ્રવેશનો ખરડો અને વડી ધારાસભામાં રજુ થએલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણના ખરડાઓને મંજુરી આપવાની ના. વાઇસરોયને વિનતિ કરતા નિવેદનો અને તારો આખા હિન્દની મહિલાઓ તરફથી થયા હતા. પરંતુ છેવટે ના. વાઇસરોયે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને મંજુરી આપી નથી. શ્રી રંગા આયરનો ખરડો વડીધારાસભામાં દાખલ કરવા મંજુરી આપી છે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને મંજુરી ન આપવાનાં મુખ્ય કારણુમાં એ પ્રશ્ન અખિલ હિંદની અગત્યનો પ્રશ્ન હોવાનું જણાવાયુ છે. આથી શ્રી રંગા આયરે ડૉ. સુબ્બારાયનના ખરડાને વડીધારાસભામાં દાખલ કરવાની મંજુરી માગી છે.

મુંબઇમાં હરિજન સેવા મંડળના આશ્રયે હરિજન વર્ગની બહેનો અને ઉચ્ચ વર્ણની બહેનોનો હળદી કુંકુમનો ભેગો સમારંભ થયો હતો. તેમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, શ્રીમતી ઇન્દિરાબાઇ મહઅણુધે, શ્રીમતી સરસ્વતીબાઇ દાંડે વગેરેએ ભાષણો કર્યા હતા. મુંબઇનાં પરાંઓ માટે હરિજન સેવાસમિતિની સ્થાપના થઇ છે. તેમાં નીચેનાં બહેનોનો પણ સમાવેશ છે. મીસ કે નટરાજન, શ્રીમતી રતન બહેન મહેતા (વાંદરા), શ્રીમતી મુદ્રિકા બહેન અંજારિયા (ખાર); શ્રીમતી તારા બહેન માસ્તર. (શાંતાક્રુઝ)

અમદાવાદમાં પણ નવી કાર્યવાહક સમિતિ સ્થપાઇ તેમાં શ્રીમતી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ (પ્રમુખ) શ્રીમતી સરલાદેવી, અંબાલાલ, (મંત્રી), શ્રીમતી લીલાવતી દેસાઇ (મંત્રી), શ્રીમતી શારદાબહેન મહેતા, શ્રીમતી નીમંળાબહેન બકુભાઇ, શ્રીમતી મનોરમા બહેન, શ્રી. વસંતબહેન ચુંટાયા છે. હરિજનોમાં કામ કરવાનો ખાસ કાર્યક્રમ પણ સમિતિએ નક્કી કર્યો છે

હિન્દી સરકાર તરફથી તા. ૩૧મી ડીસેમ્બરે પ્રકટ થએલા નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે નવેમ્બર માસની આખરે સવિનય કાનૂનભંગને અંતે ૧૭૧૪૫ કેદીઓ જેલમાં હતા. તેમાં ૬૩૪ સ્ત્રીઓ હતી પ્રાંતવાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે. મદ્રાસ ૧૭૭, મુંબઇ ૨૨૦, બંગાળ ૧૩૪, સંયુક્તપ્રાંત ૧૧૭, પંજાબ ૧૯, બીહાર ને ઓરીસા ૪૨, મધ્યપ્રાંત ૧, આસામ ૭, સરહદપ્રાંત ૧, દિલ્હી ૧૮, મેરવાડા ૩; આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે આખા હિન્દની મહિલાઓ સવિનય કાનૂનભંગમાં ભાગ લઇ રહી છે.

મુંબઇ

મહાસભાનું કામકાજ છુપી રીતે ચલાવવા માટે કુમારી લીલા મરદેસાઇ નામનાં બહેનને વટહુકમ પ્રમાણે ગિરફતાર કર્યાં છે.

સવિનય કાનૂનભંગની લડતમાં એક વર્ષ દરમ્યાન મુંબઇની ૧૫૦ બહેનોએ જેલનિવાસ કર્યો

કાલબાદેવી રોડ ઉપરની કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરવા માટે મુંબઇની પહેલી સંગ્રામ સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી મનોરમા

બાઇ રીતે, મંત્રી કુમારી ગુણજ્જબાઇ અને શ્રીમતી તનુબાઇ ને ગીરફતાર કર્યાં હતાં તેમને ગેરકાયદેસર મંડળનાં સભ્ય થવા માટે ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૩૦ નો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો. જમનજી માસ્તર લેનમાં પરદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરવા માટે શ્રીમતી નર્મદાબાઇ નાયક નામનાં દેશસેવિકાને પકડ્યાં છે. ઝવેરી બજારમાંના ૨ દલાલોની એસોસીએશન ઉપર ચોકી કરવા માટે શ્રીમતી શાન્તાબાઇ બાબુરાવને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. પાછળથી આજ સ્થળેથી એક દેશસેવિકા બહેન ગિરફતાર થયાં હતાં. ગુજરાત

અમદાવાદમાં સ્વાધીન દિન ઉજવવા માટે, સરઘસો કાઢવામાં આવતાં ત્રણ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. કુમારી મૃદુલાબહેન

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૬૦૧	કુમારી વીઠા સરરૈયાબાઇ	મુંબઈ	[illegible]
૨૬૦૨	શ્રીમતી મનોરમાબાઇ શિરે	,,	૬ માસ, રૂા ૩૦ દંડ
૨૬૦૩	,, ગુણજબાઇ	,,	,,
૨૬૦૪	,, તનુબાઇ	,,	,,
૨૬૦૫	,, નર્મદાબાઇ નાયક	,,	—
૨૬૦૬	,, શાન્તાબાઇ	,,	—
૨૬૦૭	,, એક દેશસેવિકા	,,	—
૨૬૦૮–૧૦	,, ત્રણ બહેનો	અમદાવાદ	—
૨૬૧૧	,, મણિબહેન પટેલ	વીરમગામ	રા માસ સજા કેદ
૨૬૧૨	,, માલતીબહેન યાજ્ઞિક	,,	,,
૨૬૧૩	,, હરિબહેન પટેલ	સામણા	—
૨૬૧૪	,, સુરજબહેન	સુરત	એક વર્ષ સખ્ત
૨૬૧૫	,, દેવીબહેન પટેલ	,,	,,
૨૬૧૬	,, વાલીબહેન	,,	,,
૨૬૧૭	,, ગેનીબહેન	,,	,,
૨૬૧૮	,, કાનાબહેન	સુરત	એક વર્ષ સખ્ત
૨૬૧૯	,, કશરીબહેન	,,	,,
૨૬૨૦	,, કૃષ્ણબાલા દત્ત	કલકત્તા	૬ માસ સખ્ત
૨૬૨૧	,, સરોજિનીદેવી	,,	,,
૨૬૨૨	,, સુકુમારી સેન	જલપૈગુરી	—
૨૬૨૩	,, મૃણાલિનીદેવી	[illegible]	—
૨૬૨૪	,, ચન્દ્રસુધા ઘોષ	કલકત્તા	—
૨૬૨૫	,, મિત્રબહેન	જબલપુર	—
૨૬૨૬	,, નંદીદેવી	[illegible]	—
૨૬૨૭	,, સુશીદેવી	,,	—
૨૬૨૮	,, શ્યામકુમારીદેવી	બનારસ	—
૨૬૨૯–૩૩	,, પાંચ બહેનો	દિલ્હી	ત્રણ માસ સજા કેદ
૨૬૩૪	,, માલતીદેવી	કટક	પાંચ માસ સજા કેદ
૨૬૩૫	,, [illegible]	પટના	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૬૩૬	,, શીતળાદેવી	પટના	,,
૨૬૩૭–૩૮	,, બે બહેનો	મદુર	એક વર્ષ સાદી કેદ, રૂા ૨૦૦૦ દંડ
૨૬૩૯	,, એક બહેન	,,	રૂા ૨૦૦૦ દંડ

અંબાલાલ સારાભાઇને જીલ્લા મેજીસ્ટ્રેટે એવા પ્રકારનો હુકમ કર્યો છે કે અમદાવાદ શહેરની તેમજ સરકતી કાપડ માર્કીટની હદમાં તેમણે પ્રવેશવું નહિ અને સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળમાં ભાગ લેવો નહિ.

વીરમગામ તાલુકાનાં દેત્રોજ ગામે પત્રિકા વેચતા શ્રીમતી મણીબહેન પટેલ અને શ્રીમતી માલતીબહેન ચક્રશંકર યાજ્ઞિકને ગિરફતાર કર્યાં હતા તેમને રા માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. બીજે દિવસે પકડાયલા બે બહેનો શ્રીમતી શ્યામબહેન મહેતા અને શ્રીમતી ચંદ્રકળાબહેનને પોલીસે છોડી મૂક્યાં હતાં. સામણા ગામમાં જંગલ સત્યાગ્રહ કરાવતાં સરમુખત્યાર શ્રીમતી હરિબહેન પટેલને પકડ્યાં હતાં.

ગાંધી કારાવાસ દિને સુરતમા ચોકીકરતા પકડાયલા ૬૮માં સરસ્મુખત્યાર શ્રીમતી સુરજ બહેન ચુનીલાલ મહેતા, શ્રીમતી દેવાબહેન પટેલ, શ્રીમતી લાલીબહેન હાસજીભાઇ, શ્રીમતી ગેનીબહેન, શ્રીમતી હાનાબહેન કુમારી દસ્રીબહેન ને એક એક વર્ષ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

બંગાળઃ

કલકત્તામાં ગાંધીદિનને અંગે શ્રીમતી દક્ષબાલા દત્ત અને શ્રીમતી સરોજિની દેવીને ગિરફતાર કરી ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

જલપૈગુરી ખાતે કુમારી સુકુમારી નામની એક વિદ્યાર્થીનીને બંગાળના વટહુકમ પ્રમાણે ગિરફતાર કર્યા છે.

મનાઇ હુકમને ભંગ કરી અસ્પૃસ્યતા નિવારણની સભામાં હાજરી આપવા માટે જીઆગંજ ખાતે શ્રીમતી મૃણાલીની દેવીને ગિરફતાર કર્યાં છે.

સર ઓલ્ફ્રેડ વાટસન ઉપર હલ્લો કરવા માટે ગિરફતાર થએલી કુમારી ઇન્દુસુધા ઘોષને મેજીસ્ટ્રેટે નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂકતા, બંગાળના વટહુકમ પ્રમાણે તેમને પાછાં પકડયા છે.

મધ્યપ્રાંત-સંયુક્તપ્રાંતઃ

મધ્યપ્રાંત હિન્દુસ્તાની અને મહાસભાના ૧૪ જીલ્લાઓના સરમુખત્યારોની પરિષદ ભરાતા જબલપુરમાં એક બહેન ગિરફતાર થયાં છે.

લખનૌખાતે મળેલી સરમુખત્યારોની પરિષદમાંથી શ્રીમતી નદીદેવી અને શ્રીમતી મૂલાદેવી બે બહેને પકડાયાં હતાં.

ઉનાવમાં શ્રીમતી શ્યામકુમારી દેવીને અદાલતમાં મહાસભાના પોકાર કરવા માટે ગિરફતાર કર્યાં હતાં ।

દિલ્હીઃ

ગાંધીદિનને અંગે સરઘસ કાઢવામાં આવતાં ૪ બહેનોને ગિરફતાર કરી સરઘસ વિખેરી નાંખ્યું હતું. સાંજે કોંગ્રેસ પત્રિકા વહેંચવા માટે એક બહેનને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમને ત્રણ માસ સખ્ત કેદ રૂા. ૫૦ના દંડની સજા થઇ છે

બીહાર-ઓરીસા

કટકના આગેવાન કાર્યકર શ્રીમતી માલતીદેવીને પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ હતી ગાંધીદિનને અંગે પટણા ખાતે બે બહેનો શ્રીમતી જગદંબાદેવી અને શ્રીમતી કૌશલ્યાદેવી ગિરફતાર થયાં હતાં. તેમને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ હતી.

મદ્રાસઃ

મંત્તુરમાં આન્ધ્રના સરમુખત્યારોની પરિષદમાંથી પકડાયલાં ત્રણ બહેનોમાંથી બે બહેનોને એક વર્ષ સાદી કેદ રૂા ૨૦૦૦ દંડની અને એક બહેનને રૂા ૨૦૦૦ના દંડની સજા કરી છે. [૨૬–૧–૩૩

લખનૌ પરિષદ — અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું સાતમું અધિવેશન ડીસેમ્બરની આખરે લખનૌ ખાતે ભરાયું હતું. અનેક રીતે એ અધિવેશન મહત્વનું ગણી શકાય એમ છે. પરિષદની પ્રેરણા સૌથી પ્રથમ જાણીતા આયરીશ સન્નારી શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને થઈ હતી અને તેથી આજે પરિષદ છ વર્ષ ભરી શકી છે. દેશની સામાજિક અને કેળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિમાં એ સંસ્થાનું ચોક્કસ સ્થાન છે અને રાજકીય વિચારોમાં પણ પરિષદના વિચારો આખા હિન્દની મહિલાઓનાં વિચારોનાં પ્રતિનિધિત્વવાળા લેખી શકાય એવું અને એટલું મહત્વનું સ્થાન પરિષદે મેળવી લીધું છે. દિવસે દિવસે પરિષદમાં હિન્દની મહિલાઓ વધુ રસ લેતી જાય છે અને આ વખતે લગભગ ૨૦૦ જેટલાં પ્રતિનિધિ બહેનોએ પરિષદમાં હાજરી આપી એ ચિહ્ન પણ આશાજનક લેખી શકાય એમ છે. વળી પરિષદમાં મૂકાયેલા ઠરાવો ઉપર બહેનોએ ભાગ લઈ, કોઈ કોઈ જગ્યાએ સંમતિ ન આપતાં એ ઠરાવો ઉપર ચર્ચા કરી છે અને પોતપોતાનું મંતવ્ય રજૂ કર્યું છે એ પણ આવકારદાયક ચિહ્ન લેખી શકાય. પરિષદના ઠરાવોમાં કેટલાક ખરેખર મહત્વના છે અને એવા ઠરાવો સારી રીતે ચર્ચી તેના ઉપર નિર્ણય કરવામાં પરિષદે ઉપયોગી કાર્ય કર્યું છે. પરિષદની સમાલોચના કરતો જે અહેવાલ અન્યત્ર પ્રગટ થયો છે તે ઉપરથી તેમજ પરિષદનાં પ્રમુખ શ્રીમતી વિદ્યાબહેન નીલકંઠે પરિષદનાં સરઘસો આપ્યાં છે તે ઉપરથી પરિષદનું અધિવેશન સફળ થયું માનવા પાત્ર છે એમ અમને લાગે છે.

શ્રી વિદ્યાબહેન — પરિષદનાં પ્રમુખ તરીકે ગુજરાતનાં જાણીતાં સેવાભાવી અને આદર્શ સન્નારી શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠની ચૂંટણી થઈ હતી, તે માટે ગુજરાતે ખરેખર ગૌરવ લેવું ઘટે છે. શ્રી. વિદ્યાબહેને ગુજરાતનાં સામાજિક જીવનમાં જે સેવાઓ અત્યાર સુધી આપી છે, તે તેમને સમસ્ત ગુજરાતી સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે ઠરાવવા પૂરતી છે. સમાજ સેવા, સ્ત્રી શિક્ષણ, તેમજ સાહિત્યની બાબતમાં શ્રી વિદ્યાબહેને આપેલો ફાળો જાણીતો છે અને કોઈ પણ ગુજરાતીને ગૌરવ આપે એવો છે. શ્રી. વિદ્યાબહેન સમસ્ત ગુજરાતની સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે આખી દુનીયાની પરિષદમાં બિરાજી શકે એવી તેમની સેવાઓ છે. અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે તેમને પોતાના પ્રમુખસ્થાને બેસાડી, સમસ્ત હિન્દની મહિલાઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે તેને ઉચિત રીતે સ્થાન આપ્યું છે. તેમને પ્રમુખ સ્થાને ગુજરાતમાં મતાંતરમતભેદોમાં અપૂર્વ કુનેહ અને વિવેક બુદ્ધિ વાપરી છે, એમ અમે બેધડક કહી શકીએ છીએ. શ્રી વિદ્યાબહેનને આ સ્થાન આપી પરિષદે ગુજરાતની મહિલાઓનું ગૌરવ કર્યું છે, એમ અમને લાગે છે. શ્રી. વિદ્યાબહેનની સેવાઓનો પરિચય કરાવતો લેખ અમારાં વિનંતિથી, તેમના સતત સહકાર્યમાં રહેલા બા. શ્રી. હીરાલાલભાઈએ લખી આપ્યો છે તે તરફ અમે સર્વ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ અને પૂ. વિદ્યાબહેનનો, સંક્ષિપ્ત પરિચય કરાવતા એ લેખ માટે અમે શ્રી હીરાલાલભાઈ તથા દિ. બા. કૃષ્ણલાલભાઈનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. પૂ. વિદ્યાબહેનનાં જીવનમાં એવી ઘણી વસ્તુ છે, કે જે ગુજરાતી મહિલાઓને અનેક રીતે માર્ગદર્શક થાય. તેથી અમે આ પ્રસંગે શ્રી વિદ્યાબહેનને આત્મજીવન લખવા અત્યંત આગ્રહભરી વિનંતિ કરીએ છીએ. કૌમુદીમાં એ વાત આવી સૂચના અમે કરી હતી તેનું અમે સ્મરણ કરાવી અમે શ્રી. વિદ્યાબહેનને 'આત્મજીવન' લખવા ફરી આગ્રહ કરીએ છીએ.'

શ્રી વિદ્યાબહેને પ્રમુખ સ્થાનેથી કરેલું ભાષણ ભારતીય મહિલાઓના કૂટ પ્રશ્નોની તાત્વિક ચર્ચા કરે છે એ ભાષણમાં ભારતીય મહિલાઓના જીવનને સ્પર્શતા એકેએક પ્રશ્નની ચર્ચા ઘણી બુદ્ધિગમ્ય રીતે થઇ છે અને જ્યાં ત્યાં એ પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વ્યવહાર માર્ગ પણ સૂચવ્યા છે. સ્ત્રીઓમાં પ્રવર્તી રહેલી ભયંકર નિરક્ષરતા દૂર કરવા સંબંધમાં તેમણે સૂચવેલા વિચારો ઘણી રીતે મનનીય છે એટલુંજ નહિ પણ દરેક શિક્ષિત સ્ત્રી પુરૂષે એ અમલમાં મૂકવા જેવા છે શ્રી વિદ્યાબહેન યોગ્યજ રીતે સૂચવે છે કે "દરેક શિક્ષિત માણસે ફુરસદના સમયમાં પોતાનાથી બની શકે તેટલા માણસોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની પોતાની ફરજ સમજવી જોઇએ " શિક્ષિત બહેનોને માટે એ વિશિષ્ટ ફરજ છે શિક્ષિત બહેનો જો માત્ર રોજના એક કલાક જેટલો સમય ફાજલ પાડી નિરક્ષર બહેનોની ચોક્કસ સંખ્યાને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું કાર્ય ઉપાડે તો પાંચ વર્ષમાં તો સારી સરખી સંખ્યા અક્ષરજ્ઞાન મેળવવા ભાગ્યશાળી થઇ જાય ડીસેમ્બરના અંકમાં જ અમે આ વિષય ઉપર લખી ગયા છીએ એટલે એ વિષય ઉપર વધુ પુનરાવર્તન ન કરતા અમે તે તરફ અમારા વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ આપણી શિક્ષણ પ્રથામાં જે ક્ષતિઓ છે, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને માટે, તે તરફ શ્રી. વિદ્યાબહેને ઘણી યોગ્ય રીતે ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને તેમણે શિક્ષણનાં વાહન તરીકે પ્રાંતીય ભાષાને સ્થાને અંગ્રેજી ભાષાનો ઉપયોગ થવા સામે જે વાંધો દર્શાવ્યો છે તે તદ્દન વ્યાજબી છે અમે પણ એમ માનીએ છીએ કે, બહેનોને ઉચ્ચતર કેળવણી લેવામાં જો કોઇ ખાસ બાધ નડતો હોય તો તે અંગ્રેજી દ્વારા શિક્ષણ અપાય તેવી પ્રથાનો છે સંગીત, ચિત્રકળા અને ગૃહવિજ્ઞાન જેવા વિષયોને યુનિવર્સીટીના અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન મળવું જોઇએ એવી તેમણે કરેલી માગણી કોઇને પણ વાજબી લાગ્યા વિના નહિ રહે વળી, અત્યારે અપાતા શિક્ષણને અંગે શિક્ષિત વર્ગ નોકરીની ગુલામી કરવાથી કાંઇ આગળ વધી શકતો નથી તે તરફ પણ શ્રી વિદ્યાબહેનનું ધ્યાન ખેંચાયું છે અને તેથી સ્વતંત્ર રીતે જીવનનિર્વાહ ચલાવી શકાય તે માટે ઔદ્યોગિક શાળાઓની તેમણે અગત્ય દર્શાવી છે. શિક્ષણ-પ્રથામાં રહેલી આ ખામીઓ નિવારવા માટે યુનિવર્સીટીમાં સખ્ત પ્રવૃત્તિ ચલાવવાની જરૂર છે. સામાજીક સુધારાઓમાં, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદામાં રહેલી ખામીનો ઉલ્લેખ તેમણે કર્યો છે તે ખરેખર વિચારવા જેવો છે, અને બની શકે તેટલી ઉતાવળે એ ખામી દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે આજે બાળલગ્ન થયા પછી, માત્ર તે કરાવનારને દંડની સજા થાય છે પણ એ દંડ ભરીને પણ એવાં લગ્ન કરવાની વૃત્તિ દેખાય છે. આમ, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદા પાછળ જે હેતુ રહ્યો છે તે સરતો નથી. સ્ત્રીઓનાં વારસાહક્ક અને છૂટાછેડ ની જરૂરીઆત જણાવતી સૂચનાઓ ઘટતી વિચારણા માગી લે છે. આમ સમસ્ત હિન્દની સ્ત્રી જીવનને સ્પર્શતા બધાય વિષયોને શ્રી વિદ્યાબહેને તેમનાં ભાષણમાં ઘણી અસરકારક રીતે ગણી લીધા છે. અને તેમણે કરેલી દલીલો કોઇ પણ સમજુ માણસના મનમા ઠસી જાય એવી છે આખુંય ભાષણ મહત્વનું છે તેમજ મનનીય છે અને ભારતીય મહિલાઓના પ્રશ્નોના ઉકેલમાં એ ભાષણમાંથી વિચાર સરણી ઘણી ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમને લાગે છે ભારતીય મહિલાઓના એ કૂટ પ્રશ્નો છે એટલે ગુજરાતની મહિલાઓની ઉન્નતિમાં રસ લેનાર દરેકે એ વિચારો ઉપર મનન કરી, એ દિશામાં કામ કરવાની અત્યંત જરૂર હોવાનું અમને લાગે છે.

પરિષદના ઠરાવો

પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવોમાં અત્યંત મહત્વના ઠરાવો, સ્ત્રીઓના મતાધિકાર, કોમી ચુકાદો, સ્ત્રીઓના વારસા હક્ક, છૂટાછેડા, અને સંતતિ નિયમનને લગતા, છે. એ ઠરાવ ઉપર પરિષદમાં વિવેચનો પણ થયા હતા એટલે વગર સમજ્યે એ પસાર થયાનું કોઇ માનવાની ભૂલ રખે કરે ! આમા સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો છે. પરિષદ, કોમી ચુકાદામાં ના વડાપ્રધાને સ્ત્રીઓને જુદા મતદાર મંડળ આપવાનો અને ખાસ પ્રતિનિધિત્વ આપવાની યોજના કરી છે તેનો સખ્ત રીતે તેમજ ઉચિત રીતે વિરોધ કર્યો છે સ્ત્રીઓનું આ વલણ મૂળથીજ છે, છતાં, એ વલણને યોગ્ય રીતે વજન આપવામા આવ્યું નથી, એ શોચની

વાત છે પરિષદે શરૂઆતથી આવી રીતનું વલણ રાખ્યું હતું; છતાં ના. વડાપ્રધાને આખા હિન્દની મહિલાઓમાં પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થાના વિચારને અવગણ્યો છે, એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત થયું નથી.. સ્ત્રીઓ, હમેશાં અલગ મતદાર મંડળનો વિરોધ કરશે. આ ઠરાવ સર્વાનુમતે ન થઈ શક્યો એ શોચનીય વાત છે ચાર મુસ્લિમ બહેનોએ એ ઠરાવનો વિરોધ કર્યો એ યોગ્ય નથી થયું, છતાં એ બહેનોએ સ્વતંત્ર રીતે પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા તે અભિનંદનને યોગ્ય છે સ્ત્રીઓના વારસા હક્કને લગતા સુધારા કાયદામાં થવાની આવશ્યકતા તરફ અત્યાર અગાઉ ભાર મૂકાઈ ગયો છે બીજો મહત્વનો પ્રશ્ન છૂટાછેડાના કાયદાને લગતો છે છૂટાછેડાના હક્કની માગણી થતાં ઘણા હિન્દુ સમાજનું સત્યાનાશ વળી જવાની કલ્પના અને આગાહી કરવા બેસી જાય છે તેઓ સાચી પરિસ્થિતિ સમજતા હોય એમ અમને લાગતું નથી છૂટાછેડાનો કાયદો થયો એટલે પરણનાર દંપતી જરા જરામાં છૂટાછેડા લેવા દોડી જશે, એવી માન્યતા કેટલાકો ધરાવે છે તે ભ્રમભરેલી છે આ ઠરાવનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં શ્રીમતી વિદ્યાબહેને તેમના સંસ્મરણોમાં યોગ્ય જ કહ્યું છે કે: "એ કાયદો પસાર થાય તો જાણે કે દરેક લગ્ન તે વિચ્છેદ કરવા માટે જ કરવાનું હોય એમ ભ્રાન્તિ ઘણાને છે અતિ દુઃખદ સંજોગોમાં જ્યાં વિવાહિત રહેવાથી બંને પક્ષ એક બીજાથી મુક્ત થાય તેમાં જ બંનેનું હિત છે એમ તેમને જણાય તો અને તે પણ તેમની ઇચ્છા હોય તો જ એ કાયદાનો લાભ લઈ શકાય એવી છૂટનો કાયદો કોઈ પણ સુધરેલી પ્રજામાં હોવો આવશ્યક છે" અમને લાગે છે કે શ્રીમતી વિદ્યાબહેને કરેલી ચોખવટ દરેક સમજુ માણસને ગ્રાહ્ય થાય એવી છે અને આથી વધુ સ્પષ્ટીકરણની કોઈ જરૂર હોય એમ અમને લાગતું નથી પતિને જરાજરા સરખા કારણે પણ પત્નીને કાઢી મૂકવાની છૂટ હોય છે જ્યારે ગમે તેવા દુઃખદ સંજોગોમાં પણ પત્નીએ તો પતિને જ વળગી રહેવું જોઈએ; આવી પરિસ્થિતિ ઘણી અન્યાય કર્તા છે હિન્દુ સમાજમાં દિનપ્રતિદિન બનતા જતા બનાવો આવા કાયદાની અગત્ય ભારપૂર્વક જણાવે છે પુનર્લગ્નની વિધવાને છૂટ અપાવાથી દરેક વિધવા પુનર્લગ્ન કરવા દોડી જતી નથી, તેમ છૂટાછેડાની છૂટ મળવાથી કોઈ જરા સરખા નજીવા કારણે પત્ની છૂટાછેડા લેવા દોડી જવાની નથી એવી અમને તો ખાત્રી છે અલબત્ત પુરુષો અત્યારે જે રીતે સ્ત્રીઓને અન્યાય કરે છે તે સામે સ્ત્રીઓને આવા કાયદાનું રક્ષણ મળવાની જરૂર છે. અમને તો ખાત્રી છે કે પુરુષો અત્યારે પોતાને મળતી છૂટનો ઉપયોગ કરે છે તેના કરતાં ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓ એ છૂટનો ઉપયોગ કરશે. બીજો મહત્વનો ઠરાવ સંતતિ નિયમનનો છે અને તેના ઉપર આજ અંકમાં શ્રી વિદ્યાબહેન, શ્રીમતી તારાબહેન, તેમજ શ્રીમતી હંસાબહેને યોગ્ય રીતે ચર્ચા કરી છે અને એ ઠરાવની ઉપયોગીતા સમજાવી છે એટલે અમે એનાં વધુ પિષ્ટપેષણમાં ઉતરતા નથી એટલી વાત ચોક્કસ છે કે સંતતિ નિયમન માટે સંયમનો ઉપદેશ આપનારાઓમાંથી ઘણા ઓછા એનો સફળતાથી આચારમાં મૂકી શકતા હશે! આ ઉપરાંત પરિષદે બીજા પણ ઘણા ઠરાવો કર્યા છે અને એ સર્વ ઠરાવોનો અમલ સારી રીતે થાય એવો પ્રયત્ન પરિષદ તરફથી સતત થાય એવી અમે આશા દર્શાવીએ છીએ. પરિષદ એ ઠરાવો ઉપર સક્રિય કાર્ય કરે એમ અમે આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરીશું

મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલ શાળાઓના સુપરિન્ટેન્ડન્ટના પદ ઉપરથી

સ્ત્રી શિક્ષણના પ્રેમી જાણીતા શિક્ષણશાસ્ત્રી શ્રી. અંજારીઆ.

શ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારિયા નિવૃત્ત થયા છે શ્રી અંજારિયાએ શિક્ષણને પોતાનો ખાસ વિષય બનાવેલો છે અને તેથી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તેમની સેવાઓ નોંધવા જેવી છે સ્ત્રીશિક્ષણ તરફ તેમને ખાસ પ્રેમ છે એ તેમની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જણાઈ આવ્યા વિના રહેતું નથી મુંબાઈના શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની સ્ત્રીશિક્ષણ પ્રવૃત્તિમાં શ્રી. અંજારિયાનો ફાળો ઘણો મોટો છે ઉપરાંત વનિતાવિશ્રામનું સ્ત્રીશિક્ષણ કાર્ય પણ તેમની સેવાઓ મેળવી શક્યું છે અને હવે શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠની મુંબઈની કોલેજના આચાર્ય પદેથી તેમણે કરેલી સેવાઓ પણ ખાસ ઉલ્લેખવા જેવી છે અને એમની સેવાનું વિશિષ્ટ લક્ષણ તેઓ નિસ્વાર્થભાવે, માનાર્થ એ સેવા કરી રહ્યા છે એ છે અમે શ્રી અંજારિયાને એમની આવી સદ્પ્રવૃત્તિ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ, અને સ્ત્રી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તેઓ હજુ વધારે સેવા ફાળો આપી શકે તે માટે ઈશ્વર તેમને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ગ્રાહકોને સૂચના.

૧. ' ગુણસુન્દરી ' દર અંગ્રેજી મહિનાની ૧લી તારીખે પ્રકટ થાય છે અને ગ્રાહકોને આગલે દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામાં આવે છે. આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાની નકલ દર મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઇએ. એ પ્રમાણે મળવામાં વિલંબ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનતિ છે. જો એ તપાસને અંતે અંકની નકલ ન મળે તો કાર્યાલયને એ સંબંધી ફરિયાદ **તા. ૧૦મી સુધીમાં** લખી જણાવવી. તે પછી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી વ્યવસ્થાપકને શિર રહેતી નથી. ફરિયાદ કાર્યાલયનેજ કરવી. ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ટોને હક્ક નથી.

૨. ગ્રાહકોએ કાર્યાલય સાથે પત્રવ્યવહાર ' વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ નં ૪ " ને સરનામે કરવો.

૩ એ પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાના પુરા નામઠામ ઉપરાત, **પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઇએ.** દરેક ગ્રાહકનો નંબર રેપર પર નામની પાસે ડાબી બાજુ છાપેલો યા લખેલો હોય છે. એ નંબર નહિ જણાવો તો કાર્યાલયને વેળાસર અને સંતોષકારક ઉત્તર મળવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં ઢીલ થવાનો સંભવ છે.

૪. સરનામું બદલવામાં ઇચ્છનાર ગ્રાહકે આગલા મહિનાની તા. ૨૫ સુધીમાં ખબર આપવી જોઇએ, એથી મોડી મળતી સુચનાનો અમલ તેજ મહિને નહિ, પણ બીજે મહિને થશે.

૫. નમૂનાની નકલ વિના મૂલ્ય નથી મોકલાતી. જે અંક નમુના તરીકે જોઇતો હોય તેની કીમતના પોષ્ટલ સ્ટેમ્પસ મોકલી આપવા.

૬. કોઇ પણ પ્રકારના પત્રવ્યવહારનો જવાબ જોઇતો હોય તો રીપ્લાય કાર્ડ લખવો યા પોસ્ટેજ મોકલવુ.

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, નં. ૪.

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	.	મુલ્ય : ૦–૧૨–૦	પોસ્ટેજ : ૦–૧–૬
૨ નિર્ઝરિણી	:	"	"
૩ સ્રોતસ્વિની	:	"	"
૪ શૈવલિની	:	મુલ્ય : ૧–૦–૦	પોસ્ટેજ. ૦–૨–૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩–૦–૦માં ઘેર બેઠાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

Registered No B. 1776

પૂર્ણ સંખ્યા : ૧૧૪] મહિલા–પરિષદ અંક [ફેબ્રુઆરી : ૧૯૩૩

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુ. ૧૯

અંક ૬

કાર્યાલય
૧૧૪. ગીરગામ બેકરોડ
મુંબઇ ૪.

તંત્રી:

ઉપતંત્રી:

લવાજમ હિંદમાં : રૂ ૪-૫-૦] છુટક નકલ : બાર આના [પરદેશ ૧૦ શીલીંગ

" ગુણસુન્દરી " કાર્યાલયમાં મળતાં સુંદર પુસ્તકો

હાસ્યરસિક અને વાર્તા સાહિત્ય

૧ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ	"ગુણસુન્દરી"ના તંત્રી રા. જયકૃષ્ણ વર્માની	૧૨ સામાજીક-હાસ્યરસિક વાર્તાઓ-સુંદર ચિત્રો સાથે	મૂ. રૂ. ૨-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૩-૦
૨ લક્ષ્મીની સાડી	"	આઠ સામાજીક વાર્તાઓ ૧૧ આકર્ષક ચિત્રો	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૩ સોળ સુંદર વાર્તાઓ (ભાગ બીજો)	રા. મેઘાણી, રા. જાગીરદાર રા. રાયચુરા, રા. દેસાઇ વિ.	ગુજરાતના વિવિધ લેખકોની સોળ સુંદર ટુંકી વાર્તાઓ	મૂ. રૂ. ૧-૪-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૪ ઈર્ષાની આગ	કંપની સરકારના સમયના હિંદનો ચિતાર આપતી	શ્રી પીયૂષની લખેલી અદ્ભુત પ્રેમકથા	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૫ તૂટેલાં બંધન	કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની રસીલી	સુંદર સામાજીક નવલકથા	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૬
૬ જાલીમ જલ્લાદ	હિંદની અત્યારની રાજકીય સ્થિતિ ચર્ચતું	શ્રી અંબાલાલ શાહનું રસભર્યું નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૭ હાથીના દાંત	રા. પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસે યરોડા જેલમાં લખેલું	અનીતિમાન પતિની પત્નીને યોગ્ય માર્ગ દાખવતું નાટક	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૮ ન્યાય	રા. પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસ બેરીસ્ટર-એટ-લૉ એ રચેલું	સમાજના ન્યાયનો સુંદર ચિતાર આપતું નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૯ એક લાખનું ઈનામ	શ્રી નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી રચિત	ડીટેકટીવ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦

ખાસ લાભ " ગુણસુન્દરી "ના ગ્રાહકોને આ પુસ્તકો ૨૦ ટકા વળતરથી અપાશે.

મળવાનાં ઠેકાણાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪;

અને જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી.

Registered No. B. 1776

પૂર્ણ સંખ્યા : ૧૧૫] બાલક અંક [માર્ચ: ૧૯૩૩

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુ૦ ૨૦

કાર્યાલય
૧૧૪, ગીરગામ બેકરોડ.
મુંબઈ ૪.

અંક ૧

તંત્રી:
જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

ઉપતંત્રી:
[illegible] કૃ. શુક્લ

લવાજમ: હિંદમાં: રૂ ૪–૫–૦] છુટક નકલ: બાર આના [પરદેશ ૧૦ શીલીંગ

" ગુણસુન્દરી " કાર્યાલયમાં મળતાં સુંદર પુસ્તકો

હાસ્યરસિક અને વાર્તા સાહિત્ય

૧ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ	"ગુણસુન્દરી"ના તંત્રી રા. જયકૃષ્ણ વર્માની	૧૨ સામાજીક-હાસ્યરસિક વાર્તાઓ-સુંદર ચિત્રો સાથે	મૂ. રૂ. ૨-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૩-૦
૨ લક્ષ્મીની સાડી	"	આઠ સામાજીક વાર્તાઓ ૧૧ આકર્ષક ચિત્રો	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૩ સોળ સુંદર વાર્તાઓ (ભાગ બીજો)	રા. જોધાણી, રા. જાગીરદાર રા. રાયચુરા, રા. દેસાઇ વિ.	ગુજરાતના વિવિધ લેખકોની સોળ સુંદર ટુંકી વાર્તાઓ	મૂ. રૂ. ૧-૪-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૪ ઈર્ષ્યાની આગ	કંપની સરકારના સમયના હિંદનો ચિતાર આપતી	શ્રી. પીયૂષની લખેલી અદ્ભુત પ્રેમકથા	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૨-૬
૫ તૂટેલાં બંધન	કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની રચેલી	સુંદર સામાજીક નવલકથા	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૬
૬ જાલીમ જલ્લાદ	હિંદની અત્યારની રાજકીય સ્થિતિ ચર્ચતુ	શ્રી અંબાલાલ શાહનું રસભર્યું નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૭ હાથીના દાંત	રા. પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસે યરોડા જેલમાં લખેલુ	અનીતિમાન પતિની પત્નીને યોગ્ય 'માર્ગ' દાખવતુ નાટક	મૂ. રૂ. ૧-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૮ ન્યાય	રા. પુરૂષોત્તમ ત્રીકમદાસ બેરીસ્ટર-એટ-લૉ એ રચેલુ	સમાજના ન્યાયનો સુંદર ચિતાર આપતુ નાટક	મૂ. રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦
૯ એક લાખનું ઈનામ	શ્રી. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી રચિત	ડીટેકટીવ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ	મૂ. રૂ. ૦-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૧-૦

ખાસ લાભઃ " ગુણસુન્દરી "ના ગ્રાહકોને આ પુસ્તકો ૨૦ ટકા વળતરથી અપાશે.

મળવાનાં ઠેકાણાં

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪;

અને જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM
THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

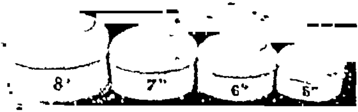

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

— પરંતુ —

વિશ્વના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે ?
'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરમાં કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું. રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું મારી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે
પી. સી. રાય.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ કલાઈવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઈ, મદ્રાસ, રંગુન.

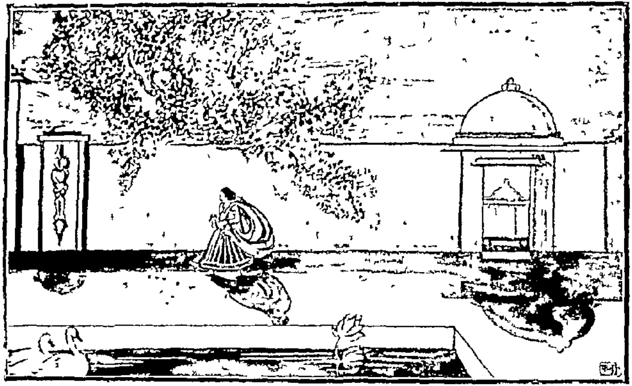

" આ કુંવરીને શું થયું હશે ? " (પૃ ૨૦)
(બનાવટી રાજકુંવરી)

પુસ્તક ૨૦ મું] માર્ચ ૧૯૩૩ [અંક ૧ લો

:: સપ્તપદી ::

[ભીમપલાસ]

૧

આ મંગળમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા-મંત્ર ભણે—
"" જીવન-સાથી, થાવા વ્હાલી,
"'સુખ દુઃખના સંસાર રણે: "—આ૦

૨

આ મંગળમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા બીજી ભણે—
" કુળની કુંજે, સેવા ગૂંજે,
" સદૈવ 'સેવિકા'-સ્મરણે "—આ૦

૩

આ મંગળમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા ત્રીજી ભણે:—
" મધુર સિતારી શી સુખકારી,
" રત રહું પતિભક્તિ રમણે "—આ૦

૪

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા ચોથી ભણેઃ—
" શિયળ ઉજાળું, આજ્ઞા પાળું,
" પ્રીતમના પ્રેમલ વરણેઃ "—આ૦

૫

આ મંગલમય કુંકુમપગલે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા પંચમ લેઃ—
" ઋતુપાવન થઈ, કેલિક્રીડા ચલી,
" ખેલીશ કંથશું રસઝરણે· "—આ૦

૬

આ મંગલમય કુંકુમચરણે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા છઠ્ઠી ભણેઃ—
" દંપતીયજ્ઞે-પ્રભુ આ લગ્ને,
" સાક્ષી સદા હો આપણનેઃ "—આ૦

૭

આ મંગલમય કુંકુમપગલે,
ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા સપ્તમ લેઃ—
" વ્રત પુણ્ય ધર્મે, નીતિમય કર્મે,
" સ્હાયક હું ડગલે ડગલેઃ "—આ૦

•   •   •

ગૃહદેવિ પ્રતિજ્ઞા – મંત્ર ભણે,
તવ પતિઉરનો તંબુર ઝણણેઃ—
" લગ્નવ્રતિની ! જીવનસખિરી !
સત્કારું કૃતિ—મન—વચને "—આ૦

કેશવ હ. શેઠ

રાય બહાદુર મુનશી રમાનાથ ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ થઇ જશો. તમારે અમારો આભાર માનવો જોઇએ; તમે તો ઉલટા ખફા થઇ રહ્યા છો. "

આ પ્રલોભનની રમાનાથ ઉપર કાંઇ અસર થઇ નહિ. તે બોલ્યો " મને કારકૂન બનવાનુ કબૂલ છે, આવા પ્રકારની લહેર મારે નથી જોઇતી એ આપનેજ મુબારક હો."

એટલામાં ડેપ્યુટી સાહેબ અને ઇન્સ્પેક્ટર પણ આવી પહોંચ્યા. રમાનાથને જોઇને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કહ્યું. "અમારા બાબૂ સાહેબ તો પહેલાથીજ તૈયાર થઇને બેઠા છે બસ, એમની કામગીરી પર તો બધો આધાર છે."

પોતે પણ પોતાનો નફો તોટો સમજે છે એવા ભાવથી રમાનાથે કહ્યું: " જી હા, આજે બધું બરાબર કરી દઇશ. આટલા દિવસો સુધી તમારા લોકોના ઇસારા ઉપર હું ચાલ્યો. હવે મારી આંખોથી જોઇને ચાલીશ. "

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગાના મોઢાં તરફ જોયું અને ડેપ્યુટીએ ઇન્સ્પેક્ટરના મોઢાં તરફ જોયું. એ કહે છે શું ? ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યા: " વાત શી છે ? માયેસાચ કહુ છું, આપ કાંઇ નારાજ થયા લાગો છો ! "

રમાનાથ· " મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે; આજે મારી જુબાની બદલી દઇશ બીનગુન્હેગારોના ખૂન મારાથી નહિ થઇ શકે. "

ઇન્સ્પેક્ટરે તેના તરફ દયાભાવથી જોઇને કહ્યું: " તમે બીનગુન્હેગારોના ખૂન નથી કરી રહ્યા; તમે તો તમારાં નશીબની ઇમારત ખડી કરી રહ્યા છો. હું સાચેસાચ કહું છુ. આવો પ્રસંગ ઘણા થોડા માણસોને મળે છે. આજે વાત શી બની છે કે આપ આટલા બધા ખફા થઇ રહ્યા છો ! તમને કાંઇ ખબર છે, દારોગા સાહેબ ! માણસોમાંથી તો કોઇએ ધૃષ્ટતા નથી કરી ને ? જો કોઇએ તમારો મિજાજ જાય એવુ કોઇ કામ કર્યું હોય તો તેને ગોળી લગાવી દો. સાચેસાચ કહું છું. "

દારોગો: " હું અત્યારેજ જઇને તપાસ કરૂં છુ. "

રમાનાથ: " આપ તકલીફ ન લો. મારે કોઇની સામે ફરિયાદ નથી કરવાની થોડા ફાયદા માટે હું મારાં ઇમાનનું ખૂન નથી કરી શકતો. "

એક મીનીટ શાન્તિ છવાઇ રહી કોઇને કોઇ વાત નહિ સૂઝી. દારોગો કોઇ બીજી યુક્તિ શોધી રહ્યો હતો, ઇન્સ્પેક્ટર કોઇ બીજું પ્રલોભન શોધી રહ્યા હતા. ડેપ્યુટી એક બીજી જ ફિકરમાં હતા જરા ચીડાઇને તે બોલ્યા " રમાનાથ બાબુ, આ ઠીક વાત નહિ થાય."

રમાનાથે પણ ગરમ થઇને કહ્યું: "તમારે માટે નહિ હોય. મારે માટે તો સૌથી વધુ સારી એ વાત છે. "

ડેપ્યુટી· " નહિ, આપને વાસ્તે આનાથી ખરાબ બીજી કોઇ વાત નથી. અમે તમને છોડનાર નથી. અમારો મુકદ્દમો ભલે બગડી જાય, પરન્તુ અમે તમને એવો પાઠ શિખવશું કે તમે જીંદગી સુધી નહિ ભૂલો તમે જે જુબાની આપી છે તેજ તમારે આપવી પડશે. જો તમે કાંઇ ગેરબંદ કરશો, કાંઇપણ ઘોટાળો કરશો તો અમે તમારી સાથે જુદોજ વર્તાવ કરીશું. એક રીપોર્ટ કરતા તમે આમ (ઉપર નીચે કાંડાં રાખીને) ચાલી જશો."

એટલું કહીને તેમણે આંખો કાઢીને રમાનાથ તરફ જોયુ; જાણે તેને કાચો ને કાચો ખાઇ જશે. રમાનાથ કંપી ઉઠયો. આના ભયભરેલા શબ્દોએ તેને વિચલિત કરી દીધો. આ લોકો તદ્દન જુઠો મુકદ્દમો ચલાવીને તેને ફસાવી દે તો તેની કોણ રક્ષા કરશે ! વિનય અને શીલનાં પુતળાં બની

રહેવા ઉપ્પુરી સાહેબ એક સાથે આવું રૂદ્ર રૂપ ધારણ કરી લેશે એવી કોઈ આશા ન હતી પરંતુ તે કાંઈ એટલી સહેલાઈથી દબાઈ જાય એવો ન હતો.

તે ગરમ થઈને બોલ્યો "તમે જબરદસ્તીથી મારી પાસે જુબાની અપાવશો ?"

ઉપ્પુરીએ પણ ડોળાને કહ્યું: "હા, જબરદસ્તીથી અપાવશું "

રમાનાથ "એ સારી મશ્કરી છે "

ઉપ્પુરી "તમે પોલીસને દગો દેવાને મશ્કરી સમજો છો ! અત્યારે બે સાક્ષી આપીને સાબીત કરી શકું એમ છું કે તમે રાજદ્રોહની વાત કરી રહ્યા હતા બસ, સાત વર્ષ માટે સાસરે જશો ચક્કી પીસતાં પીસતાં હાથમાં છાલાં પડી જશે. આ લાલ લાલ ગાલ નહિ રહે."

રમાનાથ ધ્રૂજતો હતો. જેલજીવનની કલ્પનાથી જ તેનાં રૂંવાં ઊભાં થઈ જતાં હતાં. જેલના જ ભયથી તો તેણે આ જુબાની આપવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો એમ અત્ર આ વચને પણ તેને કમકમાવવા લાગ્યો. ઉપ્પુરી ભાવવિજ્ઞાનના જાણકાર હતા રમાનાથનો ભાવ તે પામી ગયા. તે બોલ્યા "ત્યાં કાંઈ હલવા પુરી નહિ મળે કુળમાં મળેલા લોટની રોટલી; ગોબીનાં સડેલાં પાતરાંનો રસો, અને અડદની દાળનું પાણી આવું મળશે કાળી કોટડીમાં ચાર મહિના જવું પડશે તો ભાન, તમે ભમી નહિ શકો. ત્યાંજ મરી જશો. જરા જરામાં વોર્ડર ગાળ દેશે, જૂતાથી પીટશે તમે સમજો છો શું ?"

રમાનાથનો ચહેરો ફીક્કો પડી ગયો. પ્રતિજ્ઞાએ તેનું મોટી ભૂલ થઈ હોય એમ માલુમ પડતું હતું. પોતાની દુર્બળતા ઉપર તેને એટલી બધી ગ્લાનિ થઈ કે તે રડી પડ્યો. કરુણ અવાજે તે બોલ્યો "આપ લોકોની એવી ઇચ્છા હોય તો ભલે એમ થાય ! મોકલી દો જેલમાં; મરી જાઉંને ! પણ તો તમારા લોકોના હાથમાંથી મારું ગળું છૂટી જશે. જો તમે એટલી હદ સુધી મને હેરાન કરવા માગો છો તો હું પણ

સ્નેહના વધામણાં

["આવ્યો અષાડ ગાઢ આભલાં છવાયાં"—એ ઢાળ]

ફાલ્યો વસન્ત ખીલ્યાં ફુલડાં રસાળાં
દેવાનાં દેવને ઉછાળતા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં.

કોકિલા સુણાવે ગાન ભોળા સુખોનાં
જાદૂના સુરથી ભરેલાં
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં.

રાગના પરાગ આ વિશ્વને ભુલાવતા,
નયનોના નેહથી નચાવતા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

વન વન વેણુઓ વાજે નિરંતરી
સૂતેલા સ્નેહને જગાવતી,
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

સુન્દરીના હાર્દો સ્વપ્ન ના સમાતા
રોલાવે ચિત્તડાં અનેરાં
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં

એવા પ્રીતમ એક હૈયે ઝીલતા,
આશાને આજે પધાર્યા
વસન્તરાજ,
વ્હાલા પ્રીતમ ! આજ સ્નેહના વધામણાં.

અ.પેરી, ૮-૧-૩૨ પુષ્પા ર. વકીલ

મરવા તૈયાર છું. જે કાંઇ થવાનું હોય તે થાય. "

તેનું મન દુર્બળતાની એ દશાએ પહોંચી ગયું હતું કે જરા સરખી સહાનુભૂતિ, જરા સરખી સહૃદયતા હજારો ધમકીઓથી વધુ કારગત નીવડે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે તક સાધી લીધી. રમાનાથ તેનો પક્ષ લઇને તેમણે ડેપ્યુટીને કહ્યું: " સાચું કહું છું, તમે લોકો માણસને ઓળખતા જ નથી, અને રોબ જમાવવા મંડી પડો છો આવી રીતે જુબાની આપવાનું કોઇ પણ સમજદાર માણસને ખરાબ લાગશી, એ કુદરતીજ વાત છે. જેને આબરૂનો જરા પણ ખ્યાલ હોય, તે પોલીસના હાથમાં રમકડું બનવાનું પસન્દ નહિ કરે. બાબુ સાહેબની જગાએ હું હોત તો હું પણ એમજ કરત પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તેઓ આપણી વિરૂદ્ધ જુબાની આપશે. તમે લોકો તમારું કામ કરો; બાબુ સાહેબ તરફથી તમે બેફિકર રહો; હું સાચું જ કહું છું. "

તેણે રમાનાથનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું: " તમે મારી સાથે ચાલો, બાબુજી ! તમને સારી સારી રેકોર્ડ સંભળાવું. "

ચીઢાયલા બાળકની જેમ હાથ છોડાવીને રમાનાથે કહ્યું: "મને હેરાન નહિ કરો, ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ! હવે તો મારે જેલમાં જ મરવાનું છે."

ઇન્સ્પેક્ટરે તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને કહ્યું: " તમે આવી વાત કેમ મોઢામાંથી કાઢો છો, સાહેબ ! જેલખાનામાં મરે આપના દુશ્મન ! "

ડેપ્યુટીએ ધમકી આપવાનું બાકી ન રાખ્યું. જાણે રમાનાથનો કોઇ પરિચય ન હોય તેમ ઘણા કઠોર સ્વરે તેમણે કહ્યું: "સાહેબ, અમે બાબુસાહેબ સાથે દરેક રીતની સભ્યતા કરવા તૈયાર છીએ; પરંતુ જ્યારે તેઓ જ અમારી વિરૂદ્ધ જુબાની દેશે, અમારી જડ ખોદશે, ત્યારે અમે અમારું કામ કરીશું, જરૂર કરીશું; કદિ નહિ છોડી શકીએ. "

એ વખતે સરકારી એડવોકેટ અને બેરીસ્ટર મોટરમાંથી ઉતર્યા.

૧૫

રતન પત્રોમાં તો જાલપાને આશ્વાસન આપતી હતી પરંતુ પોતાના સંબંધમાં કાંઇ લખતી ન હતી જે પોતે જ વ્યથિત થઇ રહી હોય તેને પોતાની વ્યથાઓની કથા શું સંભળાવે ? એ રતન જેને રૂપીયાની કદિ આપદા પડી ન હતી તેને આ એક મહિનામાં તો રોટલીના પણ વાખા પડવા માંડ્યા. તેનું વૈવાહિક જીવન બહુ સુખી ન હોય; પરંતુ તેને કોઇ વાતનો અભાવ ન હતો. જો સડક સારી હોય, નોકર ચાકર, રૂપીઆ પૈસા અને ભોજન વગેરેની સામગ્રી સાથે હોય તો ગુડદાલ ઘોડા ઉપર સવાર થઇને પણ યાત્રા પુરી કરી શકાય છે. ઘોડો પાણીદાર હોય તો તો પૂછવું જ શું ! રતનની દશા એવા સવારના જેવી હતી. એવા સવારની માફક તે મંદગતીથી પોતાની જીવનયાત્રા કરી રહી હતી. કદિ કદિ એ ઘોડા ઉપર તે ચીડાતી હશે; બીજા સ્વારોને ઉડી જતા જોઇને, તેને પણ એવી ઇચ્છા થતી હશે કે હું પણ એ રીતે ઉડું, પરંતુ તે દુઃખી ન હતી, પોતાના નસીબને રડતી ન હતી એક પાતળી સરખી, પગે બાંધેલી, પોતાની નાંદમાં સૂકું ઘાસ ખાવામાં મગ્ન રહેતી, ગાયના જેવી તેની દશા હતી સામે લીલાં લીલા મેદાન છે, તેમાં સુગંધમય ઘાસ લહરાઇ રહ્યું છે. પરંતુ પગનું બંધન તોડી ને તે કદિ ત્યાં નથી જતી તેને માટે પગે બાંધેલું દોરડું અને સૌખ્ખની જંજીરમાં

કાંઈ અન્તર નથી યૌવનને આત્મપ્રદર્શનની જેટલી ક્ષુધા હોય છે તેટલી પ્રેમની નથી હોતી. પ્રેમની ક્ષુધા પાછળથી આવે છે રતનને આત્મપ્રદર્શનનાં બધાં સાધનો મળ્યાં હતાં. તેનો યુવતી આત્મા પોતાના શૃંગાર પ્રદર્શનમાં મગ્ન હતો. સામાન્ય રીતે બધા માણસોનું હોય છે તેમ હાસ્યવિનોદ, સહેલ સપાટા, ખાવું પીવું એજ તેનું જીવન હતું; એથી ઊંડા પાણીમાં જવાની તેને ઇચ્છા ન હતી, તેમ કારણ પણ ન હતું સમ્પન્નતા ઘણાં માનસિક દુઃખોને શાન્ત કરે છે. પોતાનું દુઃખ ભૂલવા માટે તેની પાસે કેટલા કેટલા ઢંગ છે સીનેમા છે, થીએટર છે, દેશભ્રમણ છે, પાનાં છે, પાળેલાં જનાવરો છે, સંગીત છે, પરન્તુ વિપન્નતાને ભૂલાવવા માટે મનુષ્ય પાસે કોઈ સાધન નથી. સિવાય કે તે રડે, પોતાના ભાગ્યને દોષ દે, કે સંસારથી વિરક્ત થઈને આત્મહત્યા કરી દે. રતનના તકદીરે પલટો ખાધો હતો. સુખનું સ્વપ્ન ભાંગી ગયું હતું અને વિપન્નતાનું હાડપિંજર હવે તેની સામે ઘુરકી રહ્યું હતું.

અને એ સર્વ થયું પોતાનાજ હાથોથી! પંડિતજી એવા પ્રાણીઓમાં હતા, જેમને મોતની ચિંતા ન હતી. કોઈ પણ રીતે તેમને એવો ભ્રમ થઈ ગયો હતો કે, દુર્બલ સ્વાસ્થ્યવાળો મનુષ્ય જો પથ્ય અને વિચારથી રહે તો ઘણા દિવસો સુધી જીવી શકે છે તેનો પથ્ય અને વિચારથી કદી બ્હાર ન જતા. પણ મોત સાથે તેમને કંઈ જરૂર હતી કે તેમની પાછળ ખાઈ પીને મંડી રહે! જ્યારે તેઓ મરણ સમીપે આવ્યા ત્યારે વસીયતનામું લખી નાખવાનો વિચાર તેમને આવ્યો પરંતુ રતન વસીયતનામાનું નામ-સાંભળીનેજ એટલી શોકાતુર, એટલી ભયભીત થઈ કે પંડિતજીએ એ વખતે વાત પાછી મૂકવાનું જ ઉચિત સમજ્યું તે પછી તેમને એટલું ભાન ન આવ્યું કે વસીયત લખાવી દે.

પંડિતજીનાં દેહાવસાન પછી રતનનું મન એટલું બધું વિરક્ત થઈ ગયું કે તેને કોઈ વાતનું ભાન રહ્યું નહિ એ એવો પ્રસંગ હતો કે જ્યારે તેણે વિશેષરૂપે સાવધાન રહેવું જોઈતું હતું. દુશ્મનોએ તેને ઘેરી રાખી ન હોય, એવી રીતે તેણે સતર્ક રહેવું જોઈતું હતું. પરંતુ તેણે બધું મણિભૂષણ ઉપર છોડી દીધું અને એજ મણિભૂષણે ધીમે ધીમે તેની બધી સમ્પત્તિનું અપહરણ કરી લીધું તેણે એવા એવા કાવતરાં રચ્યાં કે સરલ હૃદયની રતનને તેના કપટ વ્યવહારનો આભાસ સુદ્ધાં ન થયો. જ્યારે જાળ બરાબર પ્રસરી ગઈ ત્યારે તેણે એક દિવસે આવીને કહ્યું. "આજે બંગલો ખાલી કરવો પડશે. મેં એ વેચી દીધો છે"

રતન જરા તપી જઈને બોલી "મેં તો તમને કહ્યું હતું કે હું હાલમાં બંગલો વેચીશ નહિ"

મણિભૂષણે વિનયનું આવરણ ઉતારી ફેંકી દીધું અને આંખો ચઢાવીને કહ્યું "વાતો ભૂલી જવાની તમારામાં ખરાબ આદત છે આ જ ઓરડામાં મેં આપની સાથે ચર્ચા કરી હતી અને આપે હા પાડી હતી. જ્યારે મેં વેચી દીધો ત્યારે હવે તમે સ્વાંગ ખડો કરો છો. બંગલો આજે ખાલી કરવો પડશે અને આપે મારી સાથે આવવું પડશે"

"હું હાલમાં અહીં જ રહેવા માગું છું."

"હું આજે અહીં ન રહેવા દઉં."

"હું તમારી લોંડી નથી"

"તમારી રક્ષાનો ભાર મારે માથે છે. મારાં કુળની મર્યાદા માટે હું તમને મારી લઈ જઈશ"

રતને હોઠ પીસીને કહ્યું "મારી મર્યા-

દાની રક્ષા હું મારી મેળે કરી શકું એમ છું. તમારી મદદની કાંઈ જરૂર નથી. મારી મરજી વિના તમે અહીંથી એક ચીજ પણ વેચી નહિ શકો ”

મણિભૂષણે જાણે વજ્ર જેવો પ્રહાર કર્યો: “ આ ઘર પર કે કાકાની સંપત્તિ પર આપનો કોઈ અધિકાર નથી. એ મારી સંપત્તિ છે. તમે મારી પાસેથી માત્ર ભરણપોષણ માગી શકો એમ છો. ”

રતને વિસ્મિત થઈને કહ્યું: “ તમે કાંઈ ભાંગબાંગ તો નથી ખાધીને ? ”

મણિભૂષણે કઠોર સ્વરે કહ્યું. “ મેં કાંઈ એટલી ભાંગ નથી ખાધી કે માથા કે પગ વિનાની વાત કરવા માંડું. તમે તો ભણેલાં ગણેલાં છો; એક મોટા વકીલનાં પત્ની છો: કાયદાની ઘણી ખરી વાતો જાણતાં હશો. એકત્ર કુટુંબમાં વિધવાને પોતાના પતિની સંપત્તિ પર કોઈ અધિકાર નથી હોતો. કાકાજી અને મારા પિતાજી કદિ છૂટા પડ્યા નથી. કાકાજી અહીં હતા, અમે લોક ઇન્દોર હતાં પરંતુ એથી એટલું સિદ્ધ નથી થતું કે, અમે જુદા હતા. જો કાકા પોતાની સંપત્તિ તમને આપવા ચાહતા હોત તો કોઈ વસિયત જરૂર લખી જાત અને જો કે કાયદા પ્રમાણે એ વસિયતની કંઈ કિંમત નહોત. છતાં, મેં એને માન આપ્યું હોત. તેમણે કોઈ વસિયત કર્યું નથી તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, કાનૂનના સાધારણ વ્યવહારમાં તેઓ કાંઈ વાંધો નાખવા માગતા ન હતા. આજે આપને બંગલો ખાલી કરવો પડશે; મોટર અને બીજી વસ્તુઓનું પણ લીલામ કરી દેવામાં આવશે. આપની ઇચ્છા હોય તો મારી સાથે ચાલો, વા જોઈએ તો અહીં રહો. અહીં રહેવા માટે આપને માટે દસ અગીઆર રૂપીઆનું મકાન પૂરતું થશે. ભરણપોષણ માટે માસિક પચાસ રૂપીઆની ગોઠવણ મેં કરી દીધી છે. લેણું–દેણું ચૂકવી લીધા પછી, એથી વધારે આપવાની ગુંજાશ નથી ”

રતને કંઈ જવાબ ન આપ્યો. થોડીવાર સુધી હતબુદ્ધિની જેમ તે બેસી રહી; પછી મોટર મગાવી અને આખો દિવસ વકીલોની પાસે દોડતી ફરી. પંડિતજીના કેટલાય વકીલ મિત્રો હતા. સર્વેએ તેનો વૃત્તાંત સાંભળીને ખેદ પ્રકટ કર્યો અને વકીલ સાહેબ વસિયત લખી ન ગયા તેની ફરિયાદ કર્યા કરી. હવે તેને માટે એકજ ઉપાય હતો. વકીલ સાહેબ અને તેમના ભાઈ જુદા પડી ગયા હતા એમ તે સિદ્ધ કરી દેવાનો પ્રયત્ન કરે. જો એ સિદ્ધ થઈ જાય, અને એ સિદ્ધ કરવાનું ઘણું સહેલું હતું, તો રતન એ સંપત્તિની સ્વામિની થઈ જાય. જો તે એમ સિદ્ધ ન કરી શકે તો તેને માટે કોઈ ઉપાય નહતો.

અભાગિની રતને પાછી આવી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જે કાંઈ મારૂં નથી, તે લેવા માટે જૂઠાણાનો આશ્રય નહિ લઉં કોઈ રીતે નહિ; પરંતુ એવો કાનૂન ઘડ્યો કોણે ? શું સ્ત્રી એટલી નીચ, એટલી તુચ્છ, એટલી નગણ્ય છે ? શા માટે ?

દિવસભર રતન ચિંતામાં ડૂબેલી, મુંગી બેસી રહી. આટલા દિવસો સુધી તે પોતાને આ ઘરની સ્વામિની સમજતી હતી, એ કેટલી મોટી ભૂલ હતી ? પતિના જીવનમાં જે લોકો તેનું મુખ તાકતા હતા, તે આજે તેના ભાગ્યના વિધાતા થઈ ગયા ! રતન જેવી સ્વમાની સ્ત્રી માટે આ ઘોર અપમાન અસહ્ય હતું. માનો કે કમાઈ પંડિતજીની હતી, પરંતુ આ ગામ તો તેણે ખરીદું હતું, એમાંના કેટલાક મકાન તો તેની નજર આગળ બંધાયા હતાં એક ક્ષણ માટે પણ તેને એવો વિચાર આવ્યો ન હતો કે, એક દિવસ આ જાયદાદ મારી જીવિકાનો આધાર

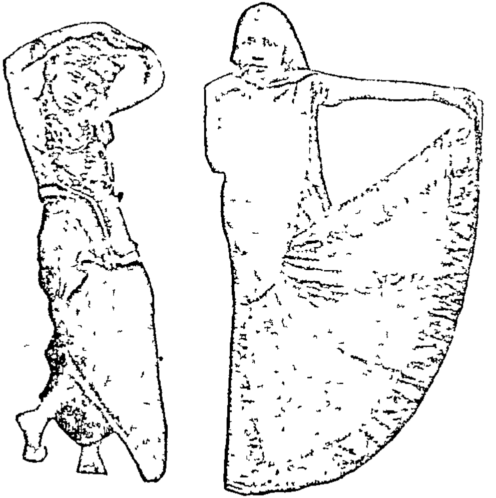

કુ. કમલિની કુ. સરોજ

ફેલોશીપ સ્કૂલના ઉત્સવમાં શ્રી રાધા-કૃષ્ણ [વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓના ફોટો]

શ્રી ભરૂચ સ્ત્રી-મંડલ

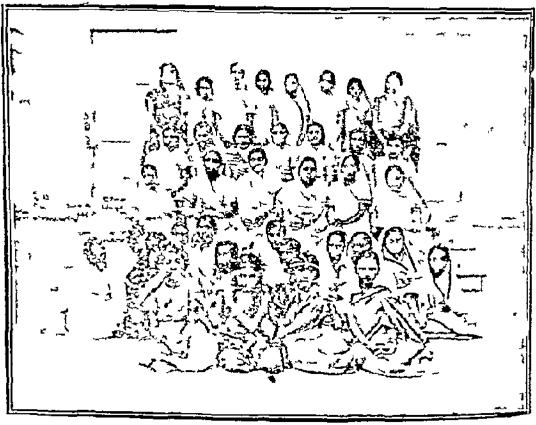

વાર્ષિક ઉત્સવમાં ભાગ લેનાર વ્હેનો અને બાલિકાઓ

થશે. આટલી ભવિષ્ય ચિન્તા તે કરી જ શકતી ન હતી. એ મિલ્કત ખરીદવામાં, તેને સમારવા કે સજાવવામાં, રતનને માતાને પોતાના સન્તાનને ખેલતું કુદતું જોઇને થાય તેવા પ્રકારનો આનંદ થતો હતો. એમાં સ્વાર્થનો ભાવ નહતો. માત્ર પોતાનાપણાનો ગર્વ હતો, તે મમતા હતી. પરન્તુ પતિની આંખો બંધ થવાની સાથે જ તેનું પાળેલું અને ગોદમાં રમાડેલું બાળક પણ તેની ગોદમાંથી ખેંચી લેવામાં આવે છે તેનો તેના ઉપર કોઇ અધિકાર નહિ ! જો તેને ખબર હોત કે એક દિવસ તેની સમક્ષ આ કઠિન સમસ્યા આવશે તો તે ચાહે તો રૂપીયા લૂંટાવી દેત, યા દાન કરી દેત, પરન્તુ સંપત્તિનો ક્રોડો છાતી ઉપર ન નાખત. પંડિતજીની એવી કંઇ મોટી આમદાની હતી ! મરજીમાં શું તે સીમલા ન જઇ શકત ! શું બે ચાર બીજા નોકરો ન રાખી શકાત ! જો તે ઘરેણાં બનાવરાવત તો એક એક મકાનની કિંમતનું એક એક ઘરેણું બનાવરાવી શકે એમ હતું. પરન્તુ એ વાતોને તેણે કદિ પણ ઉચિત સીમાથી આગળ જવા દીધી નહતી. માત્ર આ સ્વપ્ન જોવાને માટે ! આ સ્વપ્ન ! એના સિવાય બીજું હતું જ શું ! જે ગઇ કાલે તેનું હતું તેના તરફ તે આજે ઉઠીને જોઇ પણ નહિ શકે ! કેટલું મીઠું હતું એ સ્વપ્ન ! હા હવે તે અનાથિની હતી. ગઇ કાલ સુધી તે બીજાઓને ભીખ આપતી હતી, આજે ખુદ તેને ભીખ માગવી પડશે બીજો કોઇ ઉપાય નથી પહેલાં પણ તે અનાથિની હતી, માત્ર ભ્રમ વશ થઇને તે પોતાને સ્વામિની માની રહી હતી હવે તો એ ભ્રમનો સહારો પણ નથી રહ્યો

સહસા એના વિચારોએ પલટો ખાધો હું મને શા માટે અનાથિની સમજી રહી છું ! બીજાના દ્વાર ઉપર હું શા માટે ભીખ માગું ! દુનિયામાં લાખો સ્ત્રીઓ મહેનત મજુરી કરીને પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરે છે શું હું કોઇ કામ નહિ કરી શકું ? શું હું કપડાં સીવી નહિ શકું ? કોઇ ચીજની નાની મોટી દુકાન ન રાખી શકું ? છોકરાં પણ ભણાવી શકું એમ છું. લોકો હસશે એટલું જને ? પરન્તુ એ હાંસીની મને શી પરવા ! એ મારી હાંસી નથી, આપણા સમાજની હાંસી છે.

સાંજના બારણે કેટલાક પાટીવાળા આવી પહોંચ્યા. મણિભૂષણે આવીને કહ્યું-- "કાકી, તમે જે જે ચિજો કહો તે મોકલાવી દઉં મેં એક મકાન રાખી લીધું છે."

રતને કહ્યું: "મને કોઇ ચીજની જરૂર નથી. તેમ તમારે મારે માટે મકાન પણ રાખવાનું નથી જે ચીજપર મારો કંઇ અધિકાર નથી તેને હું હાથ પણ અડકાડી શકું નહિ. મારે પેરથી હું કંઇ લઇને આવી નહતી. એવી જ રીતે હું ચાલી જઇશ."

મણિભૂષણે લજ્જિત થઇને કહ્યું- "બધું તમારૂંજ છે; તમારો કંઇ અધિકાર નથી, એમ તમે કેમ કહો છો ! તમે મકાન જોઇ લો. પંદર રૂપીઆ ભાડું છે. મને તો લાગે છે કે તમને કંઇ કષ્ટ નહિ પડે. જે જે ચીજો આપ કહેશો તે તે ત્યાં પહોંચાડી દઇશ"

રતને મમતાભરી આંખોથી જોઇને કહ્યું "તમે પંદર રૂપીયાનું મકાન મારે માટે નકામું લીધું એટલું મોટું મકાન લઇને હું શું કરીશ ! મારે માટે તો એક ઓરડી પૂરતી થશે. અને બે રૂપીયાના ભાડામાં તે મળી જશે સુવા માટે તો જમીન છે જ; દયાનો ભાર માથા ઉપર જેટલો થોડો હોય તેટલું સારું."

મણિભૂષણે ઘણા વિનય ભાવથી કહ્યું-

" આખરે આપ પ્રશ્છો છો શું ? તે તો કહો ! "

રતને ઉત્તેજિત થઇને કહ્યું: " મારે કાંઇ નથી જોઇતું. હું આ ઘરનું એક તણખલું પણ મારી સાથે લઇ જઇશ નહિ. જે ચીજ ઉપર મારો અધિકાર નથી, તે મારે માટે તે કોઇ પારકાની ચીજ હોય તેવી જ છે. હું દયાની ભિખારીણી નહિ બનું. તમે એ ચીજોના અધિકારી છો તે લઇ જાવ. મને જરાપણ ખોટું લાગતું નથી. દયાની ચીજ નથી જબરદસ્તીથી લઇ શકાતી કે નથી જબરદસ્તીથી આપી શકાતી. દુનિયામાં એવી હજારો વિધવાઓ છે, જે મહેનત મજુરી કરીને પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરી શકે છે. હું પણ એવીજ છું. હું પણ એવીજ રીતે મજુરી કરીશ અને નહિ કરી શકું તો કોઇ ખાડામાં ડૂબી મરીશ. જે પોતાનું પેટ ન ભરી શકે, તેને જીવતા રહેવાનો, બીજાઓ પર ભારરૂપ બનવાનો, કાંઇ અધિકાર નથી. "

એમ કહેતાં કહેતાં રતન ઘરમાંથી નીકળી દ્વારતરફ ચાલવા લાગી. મણિભૂષણે તેનો રસ્તો રોકી કહ્યું: "જો તમારી પ્રશ્છા ન હોય તો હું બગલો હમણાં નહિ વેચું. "

રતને બળતી આંખોએ તેની તરફ જોયું. તેનો ચહેરો લાલલાલ થઇ ગયો હતો. આંસુઓનાં વહતા જતા વેગને રોકીને તે બોલી: " મેં કહી દીધું કે આ ઘરની કોઇ ચીજ સાથે મારે સંબંધ નથી હું તો ભાડાની લોડી હતી લોડીનો ઘર સાથે શો સંબંધ? કોણ જાણે કયા પાપીએ આ કાનૂન બનાવ્યો હતો. જો ઇશ્વર હોય, અને તેને ત્યાં કાંઇ ન્યાય હોય તો તેની સમક્ષ એક દિવસ એ પાપીને પૂછીશ કે શું તારા ઘરમાં મા બહેન ન હતી ? તને એવું અપમાન કરતાં શરમ ન આવી ? જો મારી જબાનમાં એટલી તાકાત હોત તો આખા દેશમાં એનો અવાજ પહોંચાડત. તો હું બધી સ્ત્રીઓને કહેત " બહેનો, કોઇપણ સંયુક્ત કુટુંબમાં લગ્ન ન કરશો અને કરો તો જ્યાં સુધી તમારું ઘર જુદું ન પડી જાય ત્યાં સુધી સુખે નિદ્રા ન લેશો. એમ ન સમજશો કે તમારા પતિની પાછળ એ ઘરમાં તમારું માનસહિત પાલન થશે. જો તમારા પતિ કાંઇ મૂકી ન ગયા હોય તો તમે એકલાં રહો, યા કુટુંબમાં રહો એ એકજ વાત છે. પણ તમે અપમાન અને મજુરીમાંથી બચી શકશો નહિ. જો તમારા પતિ કાંઇ મૂકી ગયા હોય તો એકલા રહીને તમે તેનો ભોગ કરી શકો છો; કુટુંબમાં રહીને તો તમારે એનાથી હાથ ધોઇ નાખવો પડશે. કુટુંબ તમારે માટે ફૂલોની પથારી નથી; કાંટાની શય્યા છે; તમને પાર ઉતારનારી નૌકા નહિ, તમને ખાઇ જનાર જન્તુ છે. "

સાંજ પડી ગઇ હતી. ધૂળથી ભરેલો ફાગણનો વાયુ ચાલનારાઓની આંખોમાં ધૂળ નાખી રહ્યો હતો રતન ચાદર સંભાળતી સડક ઉપર ચાલી જતી હતી. રસ્તામાં કેટલીક પરિચિત સ્ત્રીઓએ તેને રોકી; કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાની મોટર અટકાવી તેને બેસવા માટે કહ્યું, પરંતુ રતનને તેમની સહૃદયતા અત્યારે બાણના જેમ લાગી રહી હતી. તે ઉતાવળે પગલાં માંડતી જાલપાને ઘરે જઇ રહી હતી. આજે તેના વાસ્તવિક જીવનનો આરંભ થયો હતો.

(સંપૂર્ણ).

શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી

હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી

લેખક : શ્રી. 'એમ'

[ગુજરાત સમાજ સુધારા મંડળ તરફથી અમને નીચેનો લેખ છાપવાની વિનતિ થઈ છે]

કેટલાંક સામયિકો અને વર્તમાનપત્રોમાં અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના સ્થાપક પ્રો. ડી. કે. કર્વેએ થોડાક સમય ઉપર ફંડ માટે કરેલી લાંબી વિનંતિ આપણને બધાયને બરાબર યાદ છે. તે વખતે સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના શુભેચ્છકોજ નહિ પણ જાહેર પ્રજા સુદ્ધાં સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે યુનિવર્સીટીને કરેલી રૂા. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની બાદશાહી સખાવતના વ્યાજ જેટલી રૂ. ૫૨૫૦૦ ની વાર્ષિક મદદ આપવાની સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસીના દાનના ટ્રસ્ટીઓએ કેમ ના પાડી તે વિષે આશ્ચર્ય પામી ગઇ હતી. આવી વૃદ્ધ વયે જ્યારે તેમને આરામ લેવાનો સમય છે ત્યારે પ્રો. કર્વેને આવી ગંભીર પ્રકારની અગવડમાં મૂકાવું પડે તે પ્રત્યે આખી જાહેર પ્રજાએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી.

પ્રો. કર્વેનું પ્રચારકાર્ય

આ અપીલ માત્ર વર્તમાનપત્રોમા કે સામયિકોમાંજ ફેલાવવામા આવી ન હતી; પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીના વ્યક્તિગત મતદારો, તેમજ મુંબઇ યુનિવર્સીટીના રજીસ્ટર્ડ ગ્રેજ્યુએટોને પણ મોકલવામાં આવી હતી. આ ઉપરથી કોઇને પણ લાગે કે ટ્રસ્ટીઓ જાણે કે યુનિવર્સીટી સાથે કાંઇ ગંભીર વાંધો હશે વધ્યો છે પરંતુ અપીલના શબ્દો જોતાં તેમજ એના પ્રકાશન માટે યોજવાની રીતી જોતાં એ તદ્દન પ્રચારકાર્ય હતું એમ લાગી આવતું હતું. કારણ યુનિવર્સીટીના સંચાલકો જ્યારે આખી સંસ્થાને સબળ પાયા ઉપર મૂકવા ધારતા હતા, ત્યારે ટ્રસ્ટીઓએ કોઈ પણ પ્રકારનાં ગંભીર કારણ વિના, વાર્ષિક મદદ આપવાનું બંધ કર્યું છે એવો મત ઉત્પન્ન થાય, એવી એની શબ્દરચના હતી. ટ્રસ્ટીઓ તરફથી આ બાબતમા કાંઇ પ્રકાશ મળે એવી જાહેરપ્રજા આતુરતાથી રાહ જોતી હતી, પરંતુ આ પ્રશ્ન ઉપર તેમણે સંપૂર્ણ શાન્તિ સેવવાનું વધુ ઉચિત ધાર્યું હોય એમ લાગે છે. કદાચ ટ્રસ્ટીઓને તેમની ઉપર કરવામા આવેલા આક્ષેપનો બચાવ કરવાનું પોતાના દરજ્જાથી ઉતરતું લાગ્યું હોય. જે પક્ષે એ આક્ષેપ કર્યો તે પક્ષજ કદાચ એનું સત્ય પૂરવાર કરી શકે. સ્ત્રીકેળવણી માટે પ્રો. કર્વેનો પ્રેમ સાચો છે અને તેમનાં ચારિત્ર્ય સામે કોઇ વાંધો લઈ શકાય એમ નથી. પરંતુ તેમની અપીલમા (અથવા પત્રમાં) કહેવાતાં ટ્રસ્ટડીડના ઉપરના ખરડામાં રજુ થએલી કે થનારી શરતોનો ઉલ્લેખ થવાનું રોધવા કોઈ પ્રયત્ન કરે તો તેમાં જરૂર તેને નિષ્ફળતા મળે.

સર વિઠ્ઠલદાસની શરતો

૧૯૧૫ માં મુંબઇમા મળેલી અખિલ હિન્દ સમાજ સુધારા પરિષદમાં પ્રો. કર્વે પ્રમુખ હતા. ત્યા તેમણે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રશ્ન રજુ કર્યો અને અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી શરૂ કરવા ઠરાવ કર્યું. તેજ વખતે થોડાક રકમ એકઠી થઇ અને પ્રો. કર્વે પાસે હિન્દુ અનાથ બાલિકાશ્રમમાં કામ કરતા શિક્ષકો હતા. આ શિક્ષકોથી (અલબત થોડા સમય માટે કામ કરનારાઓ વગેરે) અને લગભગ બે વિદ્યાર્થીનીઓથી અખિલ હિન્દ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનાં નામથી એક, સંસ્થાની સ્થાપના કરી. થોડા વખત પછી, પ્રો. કર્વે સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ, જેઓ જાપાનથી તરતજ પાછા ફર્યા હતા, તેને મળ્યા અને તેમને વાત કરી, અને સર વિઠ્ઠલદાસ પ્રો. કર્વેની આદર્શ યોજનાથી એટલા તો બધા મુગ્ધ થઇ ગયા કે, તેમણે

જો " આખા હિન્દ માટે અથવા મુંબઇ ઇલાકા માટે આર્થિક રીતે સબળ હોય એવી યુનિવર્સીટી, —જે એવાંજ ધોરણે શાળાઓ અને કૉલેજો સ્થાપવાનું માથે લે-સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે " તો રૂ. ૧૫ લાખની રકમ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી (એવાંજ ધોરણે એટલે, જાપાની સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનાં જેવાંજ ધોરણે,) સર વિઠ્ઠલદાસે જે શરતો પળાવાનો આગ્રહ રાખ્યો હતો તે પ્રો ડી. કે કર્વે ઉપરના તેમના પત્રોમાં જણાવી છે. તેમાંથી થોડોક ભાગ નીચે આપ્યો છેઃ

" યુનિવર્સીટીનું મથક પાછળથી બની શકે તો મુંબઇમા રાખવુ "

" મુંબઇમાં સંપૂર્ણ કૉલેજની ખીલવણી થતાંની સાથેજ યુનિવર્સીટીનાં મુખ્ય મથકો મુંબઈ બદલવા અને યુનિવર્સીટી માટે જરૂરના મકાનો બાંધવાં. "

" ખરી રીતે, જો પુના સ્કુલ અને કૉલેજ સ્થાપવા તૈયાર ન હોત તો મારી માતાનાં નામે મુંબઈમાં હાઈસ્કુલ અને કૉલેજ પ્રથમ સ્થાપવા મેં આગ્રહ રાખ્યો હોત; અને ફંડનો વહીવટ કરતાં, સેનેટ આ બાબત તરફ આંખ આડા કાન કરવા નહિ. કૃપા કરી વીગતોમા આ પ્રમાણે સુધારો કરશો. "

" આવી યુનિવર્સીટી તરત સ્થપાય તે માટે હુ યોગ્ય રીતે સ્થપાયલી સંસ્થાને રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની કીંમતની સરકારી પ્રોમીસરી નોટો કે રૂ ૫૨,૫૦૦ ની વાર્ષિક આવક વાળી બીજી જમીન-નગીરીઓ આપવા તૈયાર છું પરંતુ તે પહેલા, સ્થપાયલી યુનીવર્સીટીને સરકાર તરફથી જરૂરી ચાર્ટર મળવો જોઈશે; અથવા તેને બદલે સરકાર તરફથી બીજા કોઈ પ્રકારની સ્વીકૃતી મળવી જોઇએ કે જેથી, યુનિવર્સીટીના કાયમીપણાની ખાત્રી મળે અને બીજી બાજુએ પ્રજાને પણ એવી ખાત્રી થાય કે, યુનિવર્સીટી સાચા સિધ્ધાંતો પર સ્થપા-વાશે અને બીજી કોઇ યુનિવર્સીટીના જેવી રીતે તેના ગ્રેજ્યુએટોનો પણ દરજ્જો સ્વીકારાશે.

" ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે સરકારી ચાર્ટર કે સ્વીકૃતિ મેળવવાની જો કાંઈ મુશ્કેલી હોય તો યોગ્ય સમય માટે મારી સખાવતની આસરે બરાબરી કરે એટલી આવક થતાં અને પ્રજા જો યુનિવર્સીટી ઘણી લોકપ્રિય અને પ્રજાને ઉપયોગી પૂરવાર થાય તો સરકારી ચાર્ટર, અને સ્વીકૃતિની શરત મારે અને મારા પછી મારા ટ્રસ્ટીઓએ, ઉપલા મુદ્દાઓ પર જો સંતોષ થાય તો, જવા દેવી. "

મુંબઇ મથક બનવું જોઇએ

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે સ્પષ્ટ જોયું કે હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીનું મથક મુંબઇ બની શકે, પુના નહીં; અને તેથી, જાણી બુઝીને એક એવી શરત મુકી કે, મુંબઇમાં પુરેપુરા વર્ગોવાળી કૉલેજ સ્થપાય કે તરતજ યુનિવર્સીટીનુ મથક પુનાથી મુંબઇ ખસેડવું. કેટલાય વર્ષો પસાર થઇ ગયાં છે છતાં હજી પુનાના સત્તાવાળાઓને મધ્યસ્થ કચેરી મુંબઇ બદલવાની સમજ મળી નથી અને તેઓ તરફથી રજુ થતાં બહાનાઓની પાર જઇ ખરું કારણ એમ કરવાની તેમની ના મરજી છે એ જણાઇ આવ્યા વિના રહેતું નથી

વિધવાશ્રમનો લાભ પહેલો

શરૂઆતથીજ યુનિવર્સીટી માટે એ કમનસીબ હતુ કે હિન્દુ વિધવાશ્રમના શિક્ષકોને યુનિવર્સીટીના અધ્યાપકો તરીકે કામ કરવા દેવામાં આવ્યુ. એક સામાન્ય વિધવાશ્રમ એ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી કરતાં જુદાજ પ્રકારની સંસ્થા છે અને વિધવાશ્રમમાં વિધવાઓ માટે યોગ્ય ગૃહ અને શાંતવનું વાતાવરણ ઉપજાવવામાં આવે એ કુદરતી છે. વિધવાશ્રમ માટે એ આશીર્વાદ રૂપ છે પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી જેવી સંસ્થા માટે તો એ એક ગંભીર મુશ્કેલી રૂપ છે અને આ ૧૬ વર્ષના બનાવોએ આ પુરવાર કર્યું છે શિક્ષકોના હૃદયમાં વિધવાગૃહ પ્રત્યે વફા-દારીની તીવ્ર ભાવના હોય, તેઓને યુનિવર્સીટી-માંથી પગાર મળતો હોવા છતાં, યુનિવર્સીટીના કામને ભયંકર રીતે સહન કરવું પડયું છે. વળી, સત્તાવાળાઓ સંસ્થાનુ કેન્દ્ર મુંબઇ બદલવામા નીષ્ફળ ગયા છે તેનું કારણ એજ છે કે યુનિવર્સી-ટીનુ કેન્દ્ર મુંબઇ બદલવાનો વિચાર કરતી વેળા તેમને હંમેશ વિધવાશ્રમના હિતોનો વધુ વિચાર આવતો હતો, એમ સહેલાઇથી કહી શકાય એમ છે કૉલેજના કેટલાક અધ્યાપકોને આશ્રમના અધ્યાપકના કામ માટે યુનિવર્સીટી તરફથી

પુરતો પગાર મળે છે, અને બાકી રહેલા સમય અને શક્તિ તેઓ વિધવાશ્રમના કામમાં ગાળે છે. વળી લાંબા સમયથી ચાલતી આવેલી પ્રથા પ્રમાણે સત્તાવાળા પણ એક કાર્યકર યુનિવર્સીટીને તેમજ વિધવાશ્રમને બન્નેને ઉપયોગી થાય એમ ઇચ્છતા હોવાથી, હિંદી સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટી આખા હિંદમાં સન્માન પામેલા વિદ્વાનો અને શિક્ષણ-શાસ્ત્રીઓને આકર્ષવામાં નીષ્ફળ જાય એ કુદરતીજ છે, અને અત્યાર સુધીમાં બીજી કોઇ નહિ પણ વિધવાશ્રમનો સઘળો યુનીવર્સીટીની સંસ્થામાં પ્રવેશી શક્યો છે. સેનેટમાં વિધવાશ્રમના જે સભ્યો છે, તેઓએ જો આ વિચારણાને બાજુએ રાખી હોત તો યુનીવર્સીટી લાંબા સમયની મુંબઇમાં ખસેડી શકાઇ હોત અને ત્યાં એ એક જીવંત સંસ્થા તરીકે વિકાસ પામી હોત

બે સંસ્થાઓ વચ્ચે પોતાની વફાદારી વહેંચાયલી રહે એવી આવી

અનિશ્ચિતનું મૂળ

પરિસ્થિતિ બીજા બધાંય અનિષ્ટો માટે જવાબદાર છે મુંબઇમાં કોલેજ શરૂ કરવાની પરિસ્થિતિનો સત્તાવાળાઓએ કદીપણ ગંભીરતાથી વિચાર કર્યો નથી. જ્યારે સીન્ડીકેટ સમક્ષ એવી કોઇ દરખાસ્ત મુકવામાં આવે છે ત્યારે આર્થીક મુશ્કેલીનું મોટામાં મોટું બહાનું કાઢવામાં આવે છે અને એ બાબત એમ બાજુએ કાઢી મુકવામાં આવે છે. પરંતુ બીજા કોઇના કરતા પણ સત્તાવાળાઓએ દાતાની ઇચ્છા અને શરતોનું વધારે ભાન રાખવું જોઇતું હતું અને આર્થીક તંગીમાંથી કોઇ માર્ગ કાઢવો જોઇતો હતો. અને તે તેઓનાજ લાભમાં હતું. કારણ કે દાતાની શરતોમાંની એક એવી હતી કે જો સરકારી ચાર્ટર મેળવવામાં સત્તાવાળાઓને મુશ્કેલી પડે તો 'યોગ્ય સમય દરમ્યાન કરવામાં આવેલી સખાવતના જેટલી આવક' તેઓએ બતાવવી જોઇએ. આ રીતે તેઓ વતન નિષ્ફળ ગયા છે સત્તાવાળાઓ તરફથી પ્રકટ થએલા હેવાલ અને હીસાબ વગેરે જોતાં સહેલાઇથી જણાઇ આવે છે કે ૧૬ વર્ષ જેટલા લાંબા કાળમાં દાતાએ ઇચ્છા દર્શાવ્યા પ્રમાણે યુનિવર્સીટી ચાર્ટર મેળવી શકી નથી, અને નજીકના ભવિષ્યમાં આ શરત પુરી પડે એવો સંભવ પણ જણાતો નથી

વેપારી મંદી કે દુનીયામાં પ્રવર્તી રહેલી મંદીનું બહાનું કાઢીને આ વાત પડતી મુકી શકાય એમ નથી કારણ કે યુદ્ધ પુરું થવા બાદ પરિસ્થિતિ ઘણી સારી હતી અને પ્રજાએ શિક્ષણની સંસ્થાઓને સુંદર ફાળો આપ્યો છે સત્ય વાત એ છે કે, આપણી યુનીવર્સીટીના ધોરણની મૂળ યોજનાનો કોઇ પણ ભાગ પુરો કરવામાં સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટી નિષ્ફળ ગઇ છે ૧૬ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળા પછી યુનીવર્સીટીએ માત્ર ૭૬ સ્નાતિકાઓ ઉપજાવી એજ (દાતાના શબ્દોમાં કહીએ તો) 'પ્રજાને ઘણી ઉપયોગી અને લોકપ્રીય' બનવામાં યુનીવર્સીટી નીષ્ફળ ગઇ છે એવી ચોક્કસ ખાત્રી કરાવી આપે છે અને તેના કાર્ય પર સખ્ત ટીકા રૂપ છે સાર્વદેશીય રાષ્ટ્રીય જાગૃતી જેમાં સ્ત્રીઓ પણ પોતાનો ફાળો આપી રહી છે. તેનો વિચાર કરતાં આ દરિદ્રતા વધારે ખાત્રી આપશે જો યુનીવર્સીટી 'ઘણી લોકપ્રીય' હોત; જો તે દેશને 'ઘણી ઉપયોગી' પુરવાર થઇ હોત તો હજારો સ્ત્રીઓ એ સંસ્થામાં જોડાઇ ગઇ હોત. અપૂર્વ જાગૃતિના સમય દરમ્યાન સત્તાવાળાઓ આખા દેશને પોતાની સંસ્થાઓને ઉભરાવી શક્યા હોત પરંતુ એ ઘણી ખેદની વાત છે કે સત્તાવાળાઓ ગુજરાતમાં પણ નવી સંસ્થા સ્થાપી શક્યા નથી. અમદાવાદની મહિલા પાઠશાળા ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળના પ્રયત્નોને આભારી છે અને તેનું સુશાસન અમદાવાદના પાંચ છ નિઃસ્વાર્થી કાર્યકરો અને આગેવાન શહેરીઓની દેખરેખ હેઠળ થાય છે વડોદરાની સંસ્થા પણ હજીજ અને એનું અસ્તિત્વ મુખ્યત્વે વડોદરાનાં નામ. મહારાણીની સહાનુભૂતિને આભારી છે વળી વડોદરા રાજ્યની મદદથીજ એ ચાલે છે. સુરતની સંસ્થા પણ સ્ત્રી કેળવણીના પ્રશ્નને ઉત્સાહભેર ઉપાડી લેનારા કેટલાક સ્થાનિક સામાજીક કાર્યકરોના બળનેજ આભારી છે આ બધાં છતાં યુનિવર્સીટી ૭૦ થી ૭૫ હજાર રૂપીયા દર વર્ષે ખર્ચે છે અને વર્ષમાં માત્ર ૪૭૫ માત્ર સ્નાતિકાઓ ઉભી કરવા માટે ! મુંબઇ યુનિવર્સીટીની હિન્દુ સ્નાતિકાઓની સંખ્યા સાથે પોતાની સંખ્યા સરખાવવાની કુશળ પદ્ધતિ માટે સત્તાવાળાઓએ તેઓને પોતાને અભીનંદન આપવાનું છે. હિન્દુ વિધવાશ્રમનાં પરિણામ સાથે આવી સરખામણી કરવામાં આવી હોત તો તેથી

કોઇને આશ્ચર્ય થાત નહિ. પરંતુ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી માટે આ સરખામણી, તોફાની નહિ તો પણ જ ખોટે માર્ગે દોરવનારી તો જરૂર છે; કારણ કે સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીની શરૂઆત અખિલ હિન્દની સંસ્થાના ધોરણે થઇ હતી; નહીં કે કોઇ સંસ્થા તરીકે એટલે એની સરખામણી હિન્દની બધી યુનિવર્સીટીઓએ ઉપજાવેલી સ્નાતિકાઓની સંખ્યા સાથે થવી ઘટે. આવી સરખામણી તરફ અમે ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ કારણ કે બંગાળ, સંયુક્તપ્રાંત, હૈદરાબાદ, (બન્ને); વરાડ, રજપુતાના અને પંજાબના આંકડાઓ કુલ સંખ્યામાં બતાવાયા છે.

યુનિવર્સીટીનું નિર્જીવ કાર્ય

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે સરકાર તરફથી ચાર્ટર મેળવવાની શરત એ કારણે રાખી હતી કે યુનિવર્સીટીના કુશળ કામકાજનું ધોરણ ઉંચુ રહે કે જેથી સરકાર તેમજ પ્રજા બન્ને તરફથી તેની સ્નાતિકાઓનો યોગ્ય રીતે સ્વીકાર થવાની ખાત્રી મળે. પરંતુ યુનિવર્સીટીનું કાર્ય નિર્જીવ રહ્યુ છે અને યુનિવર્સીટી તરફથી અપાતી પદવીઓનો સ્વીકાર કરવા જેવું પણ કાંઈ હિન્દી સરકારને લાગ્યું નથી. જ્યારે એના પછી સ્થપાયલી બીજી કેટલીય યુનિવર્સીટીઓ સરકાર તરફથી યોગ્ય રીતે સ્વીકારાઇ ગઇ છે.

સ્વીકૃતિ; વિષે ખોટો ગુરો

આ યુનિવર્સીટીની કેટલીક સ્નાતિકાઓને કેટલીક વિદેશી સંસ્થાઓમા પ્રવેશ મળ્યો છે તેને સત્તાવાળાઓ સ્વીકૃતિ તરીકે લેખે છે. આવી સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવવો એ કાંઈ ખાસ યોગ્યતા નથી કારણકે બીજા નજીવા ડીગ્રીઓમાંના અભ્યાસક્રમો પસાર કરનારને પણ એવા પ્રવેશ મળી શકયા છે. હિન્દી વધતા ઓછા અજ્ઞાન એવા વિદેશોની સંસ્થાઓ તરફથી આ કહેવાતી સ્વીકૃતિ અર્થ વિનાની અને મહત્વ વિનાની છે. આમાંની કેટલીક વિદેશી સંસ્થાઓમા પ્રવેશ મેળવવા માટે યુનિવર્સીટીની કોઇ પણ પ્રકારની યોગ્યતાની જરૂર હોતી નથી. એટલે સ્વીકૃતિનો પ્રશ્ન થયો ત્યાં યુનિવર્સીટી સત્તાવાળાઓ આ મુદ્દા વારંવાર શા માટે આગળ મૂકે છે એજ આશ્ચર્ય છે.

શરતોના પાલનમાં નિષ્ફળતા

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ પૂરતા ઉદાર હતા અને તેઓ જોઇ શકયા હતા કે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિના દીવસોમાં સરકાર તરફથી જોઇતા ચાર્ટર મેળવવામાં મુશ્કેલી પડશે અને તેથી તેમણે સ્વીકૃતિનું નવું ધોરણ પ્રજા તરફનું પણ મૂક્યું. પ્રજાની સ્વીકૃતિ તેના તરફથી મળતી મોટી સખાવતોના રૂપમાં કુદરતી રીતેજ જણાઇ આવે. પરંતુ દાતાએ તેમના પત્રોમાં રજુ કરેલી શરતોમાંની કોઇ પણ પાળવામાં યુનિવર્સીટી નિષ્ફળ ગઈ છે.

સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસે એક ચોક્કસ શરત મૂકી હતી કે—

સેનેટમાં પ્રતિનિધિત્વ

" સેનેટના ઘડતરમા પ્રજાના બધા વર્ગોનું ખાસ કરીને ગુજરાતીઓ અને દક્ષિણીઓનું યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ હોવું જો ઇએ અને તેના દાતાના પ્રતિનિધિઓની ચોક્કસ સંખ્યા રહેવી જોઇએ "

સખાવતના દસ્તાવેજની બધીય શરતો તપાસતી વેળા આનો પણ વિચાર કરવો જોઇએ અને ગંદા પ્રતિવાદ માટે કોઇ લોકો જેઓ પોતેજ એનાથી ભરેલા હોય છે તેઓ તરફથી આક્ષેપ થવાના ભયને લીધે એની ચર્ચા કરવાની જવાબદારીમાંથી જરાપણ હટવું જોઇએ નહિ. મુંબઇ અને ગુજરાતમાંથી જણાવવામાં આવે છે કે સેનેટમાં દાતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ગુજરાતીઓનું પ્રતિનિધિત્વ નથી તે ચોક્કસ વાત છે. ઘણી વાર મતદાર મંડળો ત્યાંથી ગુજરાતી રાજ્યોની પૂરતી સંખ્યા ચૂંટવામા નહિ આવે એવું વારંવાર બન્યુ છે. એવી પરિસ્થિતિમાં યુનિવર્સીટીએ સ્વીકારેલી દાતાની શરતોનાં પરિપાલન માટે ગુજરાતીઓની પૂરતી સંખ્યા નીમવાની સેનેટને સત્તાવાળાઓ સલાહ આપે તો તે તેઓ માટે વધુ ન્યાયકર્તા લેખાત પરંતુ આવી પરિસ્થિતિ જોતાં એમ માલમ પડે છે કે ગુજરાતીઓ અને દક્ષિણીઓના સારા પ્રતિનિધિત્વની શરત યોગ્ય પરિપાલન માટે સેનેટ સમક્ષ લાવવામાં નથી આવી

સત્તાવાળાઓની ગંભીર બેદરકારી

આ ઉપરાંત, ૧૯૩૨ના યુનિવર્સીટીના સત્તાવાર રૂપે પ્રકટ થએલાં કેલેન્ડર-માંની બીનસત્તાવાર નોંધમાં કેટલાક પેરાઓ ઉપરથી સત્તાવાળાઓ તરફથી દર્શાવાતી ગંભીર બેદરકારી જણાઈ આવે છે. રજીસ્ટ્રાર અને આને માટે જવાબદાર હોય તેઓ સત્તાવાર કેલેન્ડરમાં પ્રકટ થએલાં પાનાઓ સંભાળપૂર્વક લેવાની પોતાની ફરજમાં નીષ્ફળ નીવડ્યા છે દા. ત. પ્રકરણ ૪ થામાં કેટલીક એવી બાબતો છે કે જેને માટે સંબંધ ધરાવતા પક્ષો તરફથી યોગ્ય મંજુરી હજી પણ મળી નથી. આમ એ કેલેન્ડર સંસ્થાનો ઇતિહાસ પ્રજાને ખોટી રીતે જણાવે છે. અમારી જાણમાં છે તે પ્રમાણે, સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીની બક્ષીસની જે શરતો કેલેન્ડરમાં પ્રકટ થઇ છે તે ગેરવાજબી છે અને આ શરતોની ભાષા અને શબ્દ રચના મૂળ પત્રોમાં છે તેના જેવી નથી

પ્રકાશકોને ત્યાંય ન મળે એવાં પાઠ્ય-પુસ્તકો.

આ બધાંય ૧૬ વર્ષોનાં યુનિવર્સીટીનાં કાર્યમાં ગંભીરતાનો અભાવ છે પ્રજાએ એને એક નવી સંસ્થા—જે નવી હોવામાં માત્ર એક પ્રયોગજ છે—ની ખીલવણીમાં એક માત્ર પ્રચાર થતાં બોજરૂપેજ લેખી છે પરંતુ યુનિવર્સીટીનાં સંચાલનમાં રહેલી જવાબદારીઓ સત્તાવાળાઓ સમજ્યાજ નથી અત્યાર સુધીમાં તો યુનિવર્સીટી માત્ર નામનીજ નહિ પણ સાચી રીતે અખિલ હિન્દની બની જવી જોઇતી હતી સત્તાવાળાઓએ પોતે જ અત્યાર સુધીમાં પ્રાંતીય ભાષાઓ દ્વારા શિક્ષણ આપવાનું સ્વીકારેલું હતું પરંતુ અત્યાર સુધીમાં યુનિવર્સીટી તેને માટે પાઠ્ય પુસ્તકો પણ તૈયાર કરાવી શકી નથી અને તેની ગેરહાજરીમાં અભ્યાસ મંડળ (જે ભાગ્યેજ યોગ્ય રીતે નક્કી થાય છે) એવા વિચિત્ર પાઠ્યપુસ્તકો નક્કી કરે છે કે જે કેટલીક વાર તો હિન્દમાં મળતાંજ નથી એટલું જ નહિ પણ તે પ્રકાશન કરનારાઓને ત્યાં પણ નકલ શીલકમાં હોતી નથી ઉપરાંત, ઘણીવાર પરીક્ષકોનું મંડળ પણ જુદી જુદી પ્રાંતીય ભાષાઓના વિદ્યાર્થીઓને ન્યાય કરે એવી રીતનું ઘડાયું નથી હોતું એજ પ્રશ્નપત્ર ઘણી વાર જુદી જુદી ભાષાઓમાં ભાષાન્તરાય છે અને તે માત્ર શબ્દાર્થમાંજ નહિ પણ અર્થમાં પણ ખોટી રીતે ભાષાન્તરાયાં હોય છે ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવતા પરીક્ષકો અને ભાષાન્તરકારોની યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ નથી અને સીંધીમાં લખાયેલા ઉત્તર પત્રો સીંધી અક્ષર પણ પાડી ન શકનારને હાથે તપાસાય છે અલબત્ત, તે સીંધી જાણતા મિત્ર કે મિત્રોની મદદ લે છે એમ ધારી લેવામાં આવે છે એ બધાં છતાં આવી ક્ષતિઓવાળી સંસ્થા ભાગ્યે જ આખા હિન્દની સંસ્થાનાં નામને યોગ્ય કહી શકાય

આ લેખનો ઉદ્દેશ શો?

ટ્રસ્ટની શરતો અને યુનિવર્સીટીના વહીવટ સંબંધમાં અમે જે કંઇ લખીએ છીએ તે ઉપરથી અમે આ લખ્યું છે એનો ઉદ્દેશ હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટીમાં પ્રજા વધુ રસ લઇ શકે અને એને ઉંચી ઉત્સાહી સંસ્થા બનાવવા માટે સત્તાવાળાઓને ફરજ પાડી શકે તે માટે પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચવાનો છે અને જો સત્તાવાળાઓ વધુ સારા માટે યોગ્ય ફેરફારો કરવાની ના પાડે તો પ્રજા નવેસરથી શરૂઆત કરે અને એક સાચી જીવંત સંસ્થા સ્થાપે કે જે આખા હિન્દની સંસ્થા બની રહે યા મુંબઇ ઇલાકાનીજ એકલી બની રહે પણ માત્ર નામની નહિ, સાચેસાચી સંસ્થા બની રહે આવા પ્રકારના સાહસ માટે આ સંસ્થા પ્રત્યે ભક્તિમાન રહેલા યોગ્ય અને સાચા નિસ્વાર્થ કાર્યકરોની ઉત્સાહી સેનાઓ આપણને જોઇશે અને અમને ખાત્રી છે કે આવી સંસ્થાને આર્થિક મદદ આપવામાં અને આ રીતે સ્વ. સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીની ઇચ્છાઓ પૂરેપૂરા અંશે પૂરી પાડવામાં ટ્રસ્ટીઓ પણ વિલંબ નહિ કરે.

—o—

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

સુશીલાએ સરોજને પૂછ્યું: " કેટલા વાગ્યા, મેં ? "

સરોજે સીધો જવાબ આપવાને બદલે, કહ્યું: " મારા ઘડીઆળનો કલાકનો કાંટો ૧૨ વાગ્યા પછી બરાબર ૧૮૬ મીનીટ આગળ છે. હવે તું જ કહે કે કેટલા વાગ્યા ! "

તમે કહેશો, કેટલા વાગ્યા ?

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

૪	૭	૩	૧	૯	૨	૬
૬	૧	૭	૫	૨	૮	૩
૨	૪	૮	૯	૧	૩	૫
૩	૬	૧	૨	૫	૭	૮
૧	૯	૫	૮	૩	૬	+
૯	૩	૨	૪	૮	૫	૧
૭	૨	૧	૩	૪	૧	૯

ડીસેમ્બરના પ્રશ્નનું પરિણામ

સાચો જવાબ બાજુમાં આપ્યા પ્રમાણે છે.

આ પ્રશ્નના ત્રણ જવાબ આવ્યા હતા તેમાંથી **શ્રીમતી ચંપાલક્ષ્મી છોટાલાલ શાહ** એ એકજ બહેનનો જવાબ સાચો છે. તેમને ઇનામનું પુસ્તક "સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨." આપવામાં આવે છે જે તેમણે અઢી આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય, તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

શ્રી કૃષ્ણ-લીલા

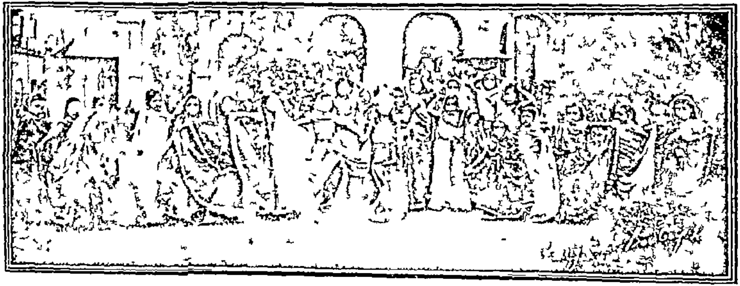

મુંબાઈની ફેલોશીપ સ્કુલની ત્રણ વર્ષથી બાર વર્ષ સુધીની વયની બાલિકાઓનું અભિનય-નૃત્ય

ડીપ સ્કુલ તરફથી ભજવાયેલ શ્રી કૃષ્ણ-લીલાનું એક દ્રશ્ય

૨	૪					
૩	૬	૧	૨			
૧	૯	૫	૮	૩	૬	+
૯	[illegible]	૨	૪	૮	૫	૧
૭	૨	૬	૩	૪	૧	૯

આપવામાં

આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો બે આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણા-ની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

'ધારાવી કુંભારવાડા અગ્નિ પ્રલય સંકટ નિવારણ ફંડ'

મુંબઈની સોશિયલ સર્વિસ લીગ, તરફથી ઉપરોક્ત ફંડ માટે સ્થપાયેલી સમિતિના પ્રમુખ દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, ઉપપ્રમુખો, મંત્રીઓ શ્રી. ભવાનીદાસ મોતીવાળા અને શ્રી ડી. એન. સહસ્રબુદ્ધે તેમજ ખજાનચીઓની સહી સાથે મુંબઈની પ્રજાજોગ નીચેની અપીલ પ્રકટ થઈ છે:

માહિમ પાસે ધારાવી ખાતે રહેતા કુંભારોના લગભગ સો ઝુંપડાઓ આગથી બળી ગયા છે અને તેથી ગરીબ કુંભારોને મોટું નુકસાન થયું છે આ આગથી લગભગ સો ઝુંપડાઓ બળી ગયાથી તેમાં રહેતા સ્ત્રીપુરૂષો તથા બાળકોને અત્યંત ખમવું પડયું છે રૂપિઆ દશ હજાર લગીની માલ મિલકત આગથી તદ્દન નાશ પામી છે, અને રૂપિયા પાંચ હજારનું નુકસાન ઝાવણીના ઝુંપડાઓ બળી જવાથી તેઓને પહોંચ્યું છે વળી મગસી માલમિલ્કતમાં કુંભારોની રોજના હથિયારો પણ સદંતર નાશ પામ્યા છે. આ ભયંકર હોનારતનો અહેવાલ વાંચતાંજ મરહુમ સર દોરાબજી ટાટાની ઇસ્ટેટના ટ્રસ્ટીઓએ સોશિયલ સર્વિસ લીગના આગેવાનોને ધારાવી રૂપીયા પાંચ હજારની, ઘટતે ઠેકાણે અને ખાટી રીતે મદદ આપવા, લીગને ચેક આપી. મુંબાઈના સખી નરનારીઓએ પણ આ દુઃખી લોકોને પૂરતું અનાજ તથા પૂરતાં કપડાં આપી સહાયતા આપી છે, અત્યાર સુધી, એટલે આગ લાગ્યા પછી લગભગ એક મહિનો સુધી, આ દુઃખી લોકોને બૈરાં છોકરાંઓ સાથે દરરોજ ઉઘાડામાં સુવું પડયું છે, અને આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આ લોકોમાંથી ઘણાંજણ માંદા થઇ ગયા છે કાચા ઝાવણીના ઝુંપડાઓ જે વખતે દરેક કુટુંબને રહેવાને મોટા વિસ્તારવાળી જગ્યા મળતી હતી; પણ હવે મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીના તંદુરસ્તી વિભાગવાળા અમલદારો ફરીથી ઝાવણીના કાચા ઝુંપડાઓ બાંધવા પરવાનગી આપતા નથી, એટલે આ લોકો ફરી [illegible] કેમ લાગી જાય તે સંબંધી કેમ કામ [illegible] તે માટે લીગ તરફથી નિમાયેલી સંકટ નિવારણ સમિતિને ભારે મુંઝવણ ઉભી થઇ છે. કારણ કે કાચા ઝાવણીના ઝુંપડાઓ ફરી બાંધી આપવાથી રૂપિયા ૫૦૦૦) માં જે કામ પતી જવાની આશા હતી તે મ્યુનીસીપાલીટીની વલણ જોતાં નહિ થઇ છે આ સંજોગોમાં પતરાના પાકા ઝુંપડાઓ બાંધી આપી આ દુઃખી લોકોને રાહત આપવાનો વિચાર અમોએ કર્યો છે દરેક ઝુંપડા માટે જે જગ્યા આગળ દરેક કુટુંબ વાપરતું હતું તેટલીજ વિસ્તારવાળી જગ્યા સાથના પાકા સો ઝુંપડાઓ બાંધવાંજ રૂપિયા ૪૦૦૦૦) નો ખર્ચ થવા જાય છે આ જોતાં થોડી જગ્યા કમતી કરી ૨૨+૧૫ ના વિસ્તારવાળા પતરાના પાકા ૧૦૦ ઝુંપડાઓ રૂપિયા ૩૦૦૦૦) ને ખર્ચે બાંધવા અમોએ નિર્ણય કર્યો છે આનો અમલ થયેથી અમે માત્ર જે કુટુંબોના ઝુંપડાઓ બળી ગયા છે તેઓનેજ રાહત આપી શકીશું. ખરી રીતે જોતાં જે ૧૦ ઝુંપડાઓ બળી ગયા નથી તેમાં રહેતાં કુટુંબોને પણ રાહત આપવાની જરૂર છે; અને અમને ધાસ્તી છે કે મ્યુનીસીપાલીટી આ ઝુંપડાઓ પણ પાડી નંખાવી નવા બાંધવાની ફરજ પાડશે. તો આ કુટુંબોને વાસ્તે પણ પાકા પતરાના ઝુંપડાઓ બાંધવાનો વિચાર અમલમાં મુકીયે તો રૂપિયા ૩૦૦૦) નો બીજો ખર્ચ થાય એમ છે, વળી મ્યુનીસીપાલીટી ગટરો, સંડાસો, વિગેરે સુખાકારી જાળવવા મ્યુનિસીપલ કાયદા મુજબ અમારી સાથે કામ છે, ને છુટછાટ ન મળે, તો રૂપિયા ૪૦૦૦) નો વધુ ખર્ચ અમને કરવો પડશે એમ અમને અત્યારે લાગે છે એટલે જો મુંબઈની પ્રજા આ ગરીબ કુંભાર વર્ગના દુઃખી લોકોને ઝુંપડાઓ નવા તથા પાકા બંધાવી આપવાનુંજ જો માથે લે તો ઓછામાં ઓછા રૂપિયા ૪૦૦૦૦) ખર્ચના પડશે એવો અડસટ્ટો કાઢવામાં આવ્યો છે

કુંભારોના નાશ પામેલા હથીયારો નવા

બનાવવા મુંબઇના ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળે રૂપિયા ૫૦૦) ની ભેટ આપી છે તેથી આ માટે વધુ રકમની જરૂર નથી. કપડાં અને અનાજ સંબંધી પણ ખાસ મદદની જરૂર નથી.

અત્યાર સુધી અમારી પાસે રોકડ ભેટની રકમ રૂ ૮૪૭૭૩-૬-૦ ની છે; અને રૂ. ૫૬૨૬ ની મદદ આપવાના વચનો મળ્યા છે. કુલ્લે રૂ. ૧૪૧૦૦ ની રકમ જોતાં રૂ ૩૦૦૦૦ ખરચવાનું સાહસ કરીએ એ વધારે પડતું લેખાય; પણ મુંબઇની હરહાલત પ્રજા હરદમેશ ખરી વસ્તુસ્થિતિથી વાકેફ થતાં, પૂરતી મદદ આપવા કદી પણ પછાત પડી નથી એ વિના લક્ષમાં લેતાં, તથા જે સખ્તાઇથી ગરીબ કુંભારોએ તથા તેમના બાળબચ્ચાં તથા બૈરાંઓએ મોટું દુઃખ ખમ્યું છે તે વિચારતાં હવે જરા પણ વધુ વિલંબ કરવો એ ગુન્હો છે એમ અમે માનીએ છીએ. અમે આ નવા પતરાના પાકા ઝુંપડાંઓ બંધાવવાનું કામ શરૂ કરી દીધું છે ભેટની રકમો નીચે જણાવેલા સ્થળે મોકલવી:

(૧) સોશિઅલ સર્વિસ લીગ, સર્વન્ટસ ઑફ ઇન્ડીયા સોસાયટીઝ હોલ, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ

(૨) ધી વર્કીંગમેન્સ ઈન્સ્ટીટ્યુટ, દામોદર ઠાકરસી હોલ, પરેલ.

(૩) ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, ગીરગામ બેકરોડ, પોસ્ટ ઓફીસ ઉપર.

(૪) ધી બોમ્બે પ્રોવીન્શીયલ કો-ઓપરેટીવ બેન્ક, એપોલો સ્ટ્રીટ-ફોર્ટ.

(૫) શેઠ વેલજી લખમસી નપ્પુ, દાણા બંદર.

ફંડની સાચવણી સારૂ એ ખજાનચીઓની નિમણૂંક કરવામાં આવી છે. રોકડ રકમ મળેથી પાકી રસીદો ભેટ આપનાર ભાઇ બ્હેનોને આપવામાં આવે છે મળેલી બધી રકમોની સાથે સાથે છાપાઓમાં યાદી પ્રગટ કરવા માટે મોકલવામાં આવે છે.

—o—

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબઇ.

૧. સ્વ જયાવતી દુલેરાય લેખી નિબન્ધની હરિફાઇનું પરિણામઃ સ્વ. જયાવતી દુલેરાય સ્મારક લેખી નિબન્ધની હરિફાઇ માટે " દેશને વધુ લાભ કોણ કરી શકે-ધનવાન કે વિદ્વાન ? " એ વિષય જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો હરિફાઇમાં ઉતરેલાં બહેનોના પ્રયત્ન ખરેખર વખાણપાત્ર હતા. નીચેના ત્રણ બ્હેનોના નિબન્ધો અનુક્રમે ઇનામપાત્ર ગણવામાં આવ્યા છે.—

૧. શ્રી શાન્તા ન્હાનાભાઇ વ્યાસ
પહેલું ઇનામ રૂા ૩૦-૦-૦

૨. કુ. સુસ્મિતા નંદસુખરાય ચ્હેતા
બીજુ ઇનામ રૂા ૨૦-૦-૦

૩ શ્રી લીલાવતી નેણશી બોના
ત્રીજુ ઇનામ રૂા ૧૦-૦-૦

૨. ગુજરાતી ફર્સ્ટ એડનો વર્ગ· ધી સેંટ જોન્સ એમ્બ્યુલન્સ એસોસીએશનના સહકારથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના મકાનમાં ગુજરાતી બ્હેનો માટે ફર્સ્ટ એડનો વર્ગ તા. ૧૮મી ફેબ્રુઆરીથી ખોલવામાં આવ્યો છે દર શનિવારે બપોરે ૨ થી ૩ (સ્ટે. ટા) એ વર્ગ ચલાવવામાં આવશે કુ હિંમતગિરિબ્હેન ઝવેરી (સાર્જન્ટ ઝવેરી) એ વર્ગ ચલાવશે. આ વર્ગમાં દાખલ થવા ઇચ્છતા બ્હેનોને મંડળના મંત્રીઓને મળી વિશેષ માહિતી મેળવવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૩ ઈનામી નિબન્ધની લેખી પરીક્ષા: મજકુર મંડળ તરફથી મંડળના સભાસદોને તેમજ અન્ય ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓને સવિનય જણાવવામાં આવે છે કે " સુખી સ્ત્રી પુરૂષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે ? " એ વિષય ઉપર નિબન્ધ લખવાની હરીફાઇમાં જેમણે ઉતરવું હોય તેમણે પોતાના નામ ઠેકાણાં સાથે મંડળના મંત્રીઓને તા ૧૦મી એપ્રિલ ૧૯૩૩ સુધીમાં મોકલી આપવાં.

મજકુર નિબન્ધ લખવાની હરિફાઇ તા. ૨૦-૪-૩૩ ગુરૂવારે બપોરે ૩ વાગ્યે (સ્ટ. ટા.) મંડળના હૉલમાં શરૂ થશે. નિબન્ધનું લખાણ ફુલસ્કેપ કાગળ ઉપર એક બાજુ લગભગ પાંચ છ પાના સુધી તેટલું હોવું જોઇશે નિબન્ધ લખવા માટે કાગળો મંડળમાંથી અપાશે.

આ હરિફાઇમાં પહેલા ત્રણ નંબરે આવનાર બ્હેનોને અનુક્રમે રૂા ૨૫-૦-૦ પચીશ, રૂા. ૧૫-૦-૦ પંદર અને રૂા. ૧૦-૦-૦ દશના ત્રણ ઇનામો સ્વ. પાર્વતીબાઇ હરભાઇ ત્રિભોવનદાસ સ્મારક ફંડમાંથી અપાશે

—o—

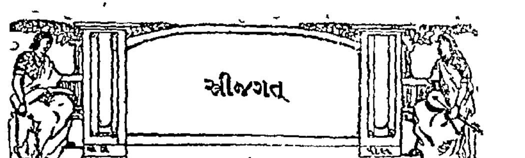

સ્વદેશ

લખનૌ પરિષદનાં સંસ્મરણો. અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની લખનૌ ખાતે મળી ગએલી સાતમી બેઠકનાં કામકાજથી મુંબઈની મહિલાઓને માહિતગાર કરવા માટે પરિષદની મુંબઈની સમિતિ તરફથી શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના હોલમાં એક સભા ગયા માસમાં ભરાઈ હતી લેડી કાવસજી જહાંગીર પ્રમુખસ્થાને હતાં. મીસ બહાદુરજીએ પરિષદનાં સંસ્મરણો કહ્યાં હતાં શ્રીમતી નલિનીબાઈ દલવીએ મરાઠીમાં ભાષણ કર્યું હતું શ્રીમતી તારાબહેને પરિષદનો અહેવાલ વાંચ્યો હતો પ્રમુખ લેડી કાવસજી જહાંગીરે જણાવ્યું હતું કે સામાજીક જીવનના હાલના ગેરફાયદાથી હિન્દી સ્ત્રીઓ માહિતગાર છે એ પરિષદે બતાવી આપ્યું છે તેમના તરફ જે અપમાન દર્શાવાય છે તેનો પણ તેઓને ખ્યાલ છે મુંબઈની સ્ત્રીઓએ વિશાળ કાર્યક્રમ હાથ ધરવા કરતા અમુક કાર્ય હાથ ધરવું જોઈએ. કેળવણીથીજ સામાજીક બદીઓ સમુળગી દૂર થઈ શકશે

ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળ મુંબઈ, ના સ્વદેશી ભંડારને અગેનું વાર્ષિક પ્રદર્શન ગઈ તા ૧૧–૧૨ મીના દિવસોએ મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં બપોરના ત્રણ વાગ્યાથી સાંજના ૭ વાગ્યા સુધી ભરવામાં આવ્યુ હતુ તેમા જુદી જુદી જાતની ખાદી, ખાદી ઉપર સુંદર ભાતમા છાપેલી સાડીઓ, રેશમી ખાદી, સુંદર ભીલકાપડ, તેમજ બીજી પરચુ ઉપયોગની પરચુરણ વસ્તુઓ મુકવામાં આવી હતી.

પહેલા એડવોકેટ બહેન: મુંબઈની વડી અદાલત તરફથી જાન્યુઆરી માસમાં લેવાએલી એડવોકેટની પરીક્ષામા મીસીસ ફેની નોશીરવાન કાબવાળા નામના પારસી બહેન ફત્તેહમંદ નીવડયા છે આ પરીક્ષા પસાર કરનાર તેઓ પહેલાંજ બહેન છે

ભગિની સમાજ મુંબઈ, તરફથી શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાનાં પ્રમુખપદે ગોખલે જયંતિ ઉજવાઈ હતી તે વખતે શ્રી જયસુખલાલ મહેતાએ સ્વ ગોખલેનાં જીવન અને તેમાથી મળતા બોધ વિષે વિવેચન કર્યું હતુ

સ્ટવ–સગડીના ભોગ. (૧) મુંબઈમાં ભાત બજાર ખાતે શ્રી મણિબાઈ હીરાલાલ નામના ૩૦ વર્ષનાં બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતા સાડી સળગી જવાથી દાઝી મરણ પામ્યાં (૨) મંગળદાસ રોડ ઉપર દેવકરણ મેન્શનમા રહેતી શ્રીમતી મણિબહેન બાપુભાઈ નામના ૨૦ વર્ષનાં બહેન દાઝી મરણ પામ્યાં (૩) મલ્હારવાડીમાં રહેતાં શાન્તાબાઈ વલ્લભદાસ નામનાં ૨૪ વર્ષનાં બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતાં દાઝી મરણ પામ્યા. (૪) ભુલેશ્વરમા કેથેડ્રલ સ્ટ્રીટ ખાતે રહેતી શ્રી નર્મદાબાઈ જમનાદાસ વેલજી નામની બહેન સ્ટવ સળગાવવા જતા દાઝી મરણ પામી (૫) મદનપુરામાં રહેતી મુમતાઝ મહમદ નામની ૨૦ વર્ષની મુસ્લીમ સ્ત્રી સગડી પર ખાણુ પકાવતાં દાઝી જવાથી મરણ પામી.

અસહાય હિન્દુ પત્ની એક પત્ની જીવતી હોવા છતા બીજીવાર પરણવા તૈયાર થએલા પતિને અટકાવવા માટે શ્રીમતી કલાવતી નામની વણિક પત્નીએ મનાઈ હુકમ માંગતો દાવો માંડયો હતો. પરંતુ અમદાવાદના જીલ્લા જજે કામ ચલાવ ઈન્જંકશન આપવાની ના પાડતાં જણાવ્યું હતું કે "વાદી પોતાના પતિને, હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે તે જે કરવા હકદાર છે તે કરતો અટકાવવા માગે છે. વાદી એના ઉપર પ્રતિવાદી બીજી પત્ની કરવા માગે છે તેના તરફ હું સહાનુભૂતિ દર્શાવું છું,

પરંતુ કાયદા પ્રમાણે તે એમ કરી શકતો હોવાથી. વાદી અદાલત તરફથી કાંઇ મદદ મેળવી શકે એમ નથી ”

મનગમતો પતિ જોઇએ: અમદાવાદમાં રતનપોળમાં લીંબુપોળમાં રહેતા અગ્રવાલ વણિક કંદોઇ પેથાભાઇની ૧૭ વર્ષની વયની પુત્રી શારદાનું લગ્ન તેજ જ્ઞાતિના યુવક સાથે થઇ, તા. ૧૯ મી એ થવાનું હતુ. કહે છે કે શારદા આ યુવક સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતી ન હતી, પરંતુ પોતાનીજ જ્ઞાતિના, પણ જ્ઞાતિબહાર ગણાતા એક બીજા યુવક સાથે પરણવાની તેની ઇચ્છા હતી. લગ્નની બધી તૈયારી થઇ ગઇ હતી. દરમ્યાન તા. ૧૮મીએ પહેલા વર્ગના મેજીસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં તેને રજુ કરવાની અરજ થતાં શારદાએ કોર્ટમાં જણાવ્યું હતું કે તે માતા પિતાના કબજામાં રહેવા માગતી નથી અને માતાપિતાએ નક્કી કરેલા યુવક સાથે પરણવા માગતી નથી, આથી લગ્ન અટક્યાં હતાં.

લગ્ન સામે મનાઇ હુકમો: (૧) અમદાવાદના સંસાર સુધારા સમાજ તરફથી તેના મંત્રી શ્રી. ગટુભાઇએ બરવાળાની સમીરબાળા સુરજનું અયોગ્ય લગ્ન થતું અટકાવવા જીલ્લા જજ પાસેથી મનાઇ હુકમ મેળવ્યો છે. આજ બાળાના લગ્ન માટે નટવાણ યુવક સંઘે પણ કાઠીયાવાડના સીવીલ સબજજની કોર્ટમાં મનાઇ હુકમ મેળવ્યો છે. (૨) ઉપરોક્ત મંડળના મંત્રી શ્રી ગટુલાલની વિનતિ પરથી, નડિયાદના જીલ્લા જજે સાત વર્ષની બ્રાહ્મણ બાળાનું ૫૪ વર્ષની ઉમરના વૃદ્ધ સાથે થતું લગ્ન અટકાવ્યુ હતુ. (૩) ઉપરોક્ત મંડળ તરફથી દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિના વાડીલાલ નામના ૧૪ વર્ષના મૂર્ખ અને ભીખ માંગીને જીવન નિભાવતા છોકરાનું ૧૪ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન થતું અટકાવવા જીલ્લા જજ પાસે મનાઇ હુકમ મેળવ્યો હતો. (૪) ધોળકા નજીક આમોદા ખાતે ૧૦ અને ૭ વર્ષની બે સગીર પાટીદાર બાળાઓના લગ્ન સામે અમદાવાદના જીલ્લા મેજીસ્ટ્રેટે ઇન્જંક્શન આપ્યું હતુ (૫) પ્રાંતિજમાં રહેતી ૭ વર્ષની બ્રાહ્મણબાળા ચંદાના વિજાપુરમાં રહેતા ગોર મગનલાલના ૧૩ વર્ષના પૌત્ર સાથે થતાં લગ્ન સામે મનાઇ હુકમ મેળવાયો હતો.

કરાંચી મ્યુનિસિપાલીટીમાં સ્ત્રીસભ્યો: કરાંચીની મ્યુનિસિપાલીટીએ ત્રણ સ્ત્રી સભ્યોને ઉમેરવાની કરાંચી કોરપોરેશનને સત્તા આપવા સરકારને વિનતિ કરતો ઠરાવ કર્યો છે

કેદી સ્ત્રી પર બળાત્કાર: નડિયાદના પોલીસ થાણામાં રંભી નામની તપાસ હેઠળની કેદી સ્ત્રી ઉપર બળાત્કાર કરવા માટે પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ શેખ હુસેન શેખ યાસીનને નાશિકના સેશન્સ જજે ૪ વર્ષ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

શારદા કાયદા પરિષદ: બાળ લગ્ન પ્રતિબંધક શારદા કાયદાનો ભંગ કરીને ઘણાં લગ્નો થાય છે તેથી એવાં લગ્નો અટકાવવાનો કાયદામાં સુધારો કરવાની સરકારને વિનતિ કરતો ઠરાવ, દી. બ. હરવિલાસ સરદાના પ્રમુખપદે જાન્યુઆરીની આખરે મળેલી શારદા કાયદા પરિષદમાં થયો હતો. ઠરાવમાં વધુમાં દેશ એ કાયદાનો પૂરતો લાભ લઇ શકે તે માટે, કાયદાની કલમોનો ભંગ કરવ હોય એવું લગ્ન થતુ અટકાવવા માટે ઇન્જંક્શન કાઢવાની જીલ્લા મેજીસ્ટ્રેટને સત્તા આપતો સુધારો કરવાની માંગણી થઇ હતી શ્રી. સરદાએ જણાવ્યુ કે બાળ લગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો એ કોઇ સમાજ સુધારો નથી, પરંતુ બાળકો જેને પરિણામે

આવતા અંકે

‘ વૈદકની દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ ’

એ શીર્ષક હેઠળ, અત્યંત ઉપયોગી લેખમાળા ‘ ગુણસુન્દરી ’ના પરમ શુભેચ્છક **ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ**, હેલ્થ ઓફિસર, સુરત, રજુ કરનાર છે. ‘ ગુણસુન્દરી ’ની બીજી ભેટ ‘ બાળઉછેર ’ના કર્તા તરીકે તેમજ બીજા ઉપયોગી લેખોના લખનાર તરીકે ડૉ. પટેલને વાચકો સારી રીતે પીછાને છે. તેમની આ લેખમાળામાં ‘ શરીર વિજ્ઞાન તથા અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન ’, ‘ માંદાની માવજત અને સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ ’, ‘ તંદુરસ્તી અને વૈદકની દૃષ્ટિએ રાંધણકળાનુ જ્ઞાન ’ એ વિષયોની, અત્યંત સાદી અને સરળ ભાષામાં બહેનોને ઉપયોગી થઇ પડે એવી રીતે છણાવટ થઇ છે.

યુવાન કુમારીઓ વિધવા બને છે એવા અનિષ્ટ પર અંકુશ મૂકવાનો એનો ઇરાદો છે આવાં બાળ લગ્નો પર કાયદો અંકુશ મૂકતો નથી તેમાં સુધારો થવાની જરૂર છે લોકોને બાળ લગ્નોમાં ભાગ ન લેવાની તેમણે વિનંતિ કરી હતી મૌલવી મહમ્મદ હકે ઠરાવને ટેકો આપતા જણાવ્યું હતું કે પુખ્ત વય પહેલાનું લગ્ન ગેરકાયદેસર છે મોસીસ ગંડોદીયાએ કાયદાનો અમલ કરીને થતાં લગ્નો ચોધવા માટે છુપી પોલીસ જેવી સંસ્થા સરકારે નીમવી જોઇએ એમ જણાવ્યું હતું..

હિન્દુ લગ્નના છૂટા છેડા કરવાને લગતો ખરડો સીલેક્ટ સમિતિને સોંપવાની દરખાસ્ત વડી ધારાસભામાં સર એચ. એસ. ગૌરે મૂકી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ઘણી જરૂરનો સામાજીક સુધારો આ ખરડો પૂરો પાડે છે. વિરોધીઓ દલીલ કરે છે કે લગ્ન એ પવિત્ર કરાર છે; પરંતુ તે બન્ને બાજુએ હોવો જોઇએ આજે તો હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રીનો ભોગ અપાય છે પુરૂષ તેના વિરોધ છતાં ગમે તેટલી વાર પરણી શકે છે શ્રી સીતારામ રાજુએ ખરડો સીલેક્ટ સમિતિને સોંપવાની દરખાસ્તનો વિરોધ કર્યો હતો પરંતુ ખરડો ફરીથી પ્રજા મત માટે મોકલવાની તરફેણ કરી હતી સરકાર અને મુસ્લીમો તટસ્થ રહ્યા હતા. ભાઇ પરમાનંદે ખરડાનો વિરોધ કર્યો હતો. છેવટે સર હરિહર ગૌરની દરખાસ્ત ૧૨ વિ. ૧૧ મતે પસાર થઇ હતી

સ્ત્રીઓ મેજીસ્ટ્રેટ તરીકે કલકત્તાની બાળકો માટેની મધ્યસ્થ અદાલતમાં પગારદાર ઇલાકા મેજીસ્ટ્રેટ સાથે બેસવાની સત્તાવાળા ઇલાકા મેજીસ્ટ્રેટ તરીકે બંગાળ સરકારે ૧૭ સ્ત્રીઓની નીમણુંક કરી છે આવી જાતની નીમણુંક પ્રાંતમાં પહેલીજ વાર થઇ છે ૧૭ સ્ત્રીઓમાં ૧૦ બંગાળી બહેનો છે, બે મુસ્લીમ, ૪ યુરોપીયન અને એક પારસી બહેન છે.

વિદેશ

ભાવિ બંધારણમાં હિન્દી સ્ત્રીઓ

લંડનના 'ટાઇમ્સ' માં એક પત્ર લખીને બેગમ શાહ નવાઝે જણાવ્યું છે કે હિન્દી સ્ત્રીઓ,, મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કરેલી સંખ્યા કરતા સ્ત્રીમતદારોની સંખ્યા ઓછી નહિ હોય એ જોવા આતુર છે સ્ત્રીઓ માટે સીધાં પ્રતિનિધિત્વની હિમાયત કરી તેમણે જણાવ્યું છે કે ઉપલી ધારાસભામાં પણ તેમનું પ્રતિનિધિત્વ હોવું જોઇએ સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે સમાનતાનો મૂળભૂત હક બીનશરતે સ્વીકારાવો જોઇએ અને આમની સભાની સભ્ય સ્ત્રીઓને સંયુક્ત પાર્લમેન્ટની સમિતિમાં સ્થાન મળવું જોઇએ મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કર્યાં પ્રમાણેની સંખ્યામાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા માટે કાંઇ નહિ તો સ્ત્રીઓ માટે જુદી જુદી લાયકાતો ઠરાવાય, તે અગત્યનું છે.

બ્રિટિશ સ્ત્રીઓની નવ આગેવાન સંસ્થાઓએ 'ટાઇમ્સ' માં પત્ર લખતા સંયુક્ત સમિતિમાં એક કે વધુ સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓને નીમવાની વિનતી કરી છે તેમણે એવી દલીલ કરી છે કે હિન્દમાં સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિત્વના પ્રશ્નની જ્યારે ચર્ચા થાય ત્યારે ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિના અનુભવ વાળી અને હિન્દી પ્રશ્નની માહિતગાર સ્ત્રીઓ રજુ કરવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ અને ટીકાઓનો જવાબ આપવા માટે રહે એ પણ જરૂરનું છે

નવાં બેરીસ્ટર બહેનો ઇંગ્લીશ બેરીસ્ટરની લાઇન માટે લેવાયલી પરીક્ષામાં ૬ સ્ત્રીઓ પસાર થઇ છે તેમાં એક સર અબ્દુલ ચેટરજીના પત્ની

છ માસનું સરવાયું

'ગુણસુન્દરી'એ
ગયા છ માસમાં શું આપ્યું ?

૧૪ ફોટો–ચિત્રો
૧૩ વાર્તા–રેખા–વા નાટક
૪૦ સ્ત્રી ઉપયોગી લેખો
૩૦ રાસ કાવ્યો

—ઉપરાંત—

શ્રી પ્રેમચન્દજીની ચાલુ વાર્તા 'ગરીબની મહત્વમી'નો ઉત્તરાર્ધ, મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓની ચાલુ લેખમાળા, જગતભરની સ્ત્રી—પ્રવૃત્તિના સમાચાર, ધનાભી ઉખાણા, ઉપરાંત 'બાલવિભાગ' નું બાપના ગાંધી જયન્તિ અંક, દીપોત્સવી અંક અને મહિલા પરિષદ અંક એ ત્રણ વિશિષ્ટ અંકો.

વેરી ચેટરજી છે. અને બીજા મીસીસ ફ્લારેન્સ હોક્ષન નામના ૭૦ વર્ષનાં વૃદ્ધ સ્ત્રી છે. મીસ પીરોજ બહાદુરજી નામના એક પારસી બહેન પણ બેરીસ્ટર બન્યા છે

જાણીતી સ્ત્રી વિમાની: મીસ વીનીફ્રેડ સ્પુનર ૩૨ વર્ષની વયે અવસાન પામી છે વેપારી પાયલોટ તરીકેની યોગ્યતા ધરાવનારી ઘણી થોડી સ્ત્રીઓમા એક મીસ સ્પુનર છે આંતર રાષ્ટ્રીય હરિફાઈમા તે જાણીતા હતા

એસ્ટ્રેલીયાની ધારાસભામાં: એસ્ટ્રેલીયાની પ્રાંતિક સભા કે પાર્લામેન્ટમા સ્ત્રીઓ મત આપી શકતી નથી છતાં સ્ત્રીઓ ચૂટણી માટે યોગ્ય છે. છેલ્લી ચુંટણીમા મેમ્બરમા મેડમ ક્લારકીન ફરી ચુંટાયા છે સેનેટમાં મેડમ સ્વીફ ફરી ચુંટાયા છે. પ્રાંતિક ધારાસભામા એકલા બાનુ સભ્ય મેડમ બ્રેન્વાર્ટ છે

અનીતિ માટે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો વેપાર. પૂર્વમાં થતા સ્ત્રીઓ અને બાળકોના અનીતિ માટેના વેપારની તપાસ કરવા માટે પ્રજા સંઘે તપાસ કમીશન નીમ્યુ હતુ તેણે ૧૮ માસ સુધી તપાસ કરી પોતાનો હેવાલ તૈયાર કરી પ્રજા સંઘની સભામા રજુ કર્યો છે. દરેક દેશમા સત્તાવાર અંકુશ મૂકી શકાય એવી ગોઠવણ કરી આ અનિષ્ટનો સામનો કરવા આંતર રાષ્ટ્રીય સહકાર માટે હેવાલમા ભલામણ થઇ છે. કમીશનના અભિપ્રાય પ્રમાણે, અનીતિનો વેપાર કરનારાઓ માટે, પરવાના વાળા વેશ્યા ગૃહો મુખ્ય બજાર રૂપ છે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો અનીતિ માટેનો વેપાર જડમૂળથી નાબુદ કરવાનુ અનીતિના ધામો નાબુદ કરવાથી સંભવિત બનશે દૂર દૂર પૂર્વમા દેશપાર થએલી રશીયન સ્ત્રીઓ નિરાધારીને અંગે શરમ જનક જીવન ગુજારી રહી છે અને ચિનાઈ સ્ત્રીઓ પણ આનો ભોગ બનેલી છે એનો હેવાલમાં ઉલ્લેખ થએલો છે. દક્ષિણ ચિન, મધ્યપૂર્વ લગભગ હિન્દ સુધી આ અનિષ્ટ પ્રસરેલુ છે ચિનમા જાપાની સ્ત્રીઓના અનીતિ માટે થતા વેપારની હેવાલમાં વિગતવાર ચર્ચા થઇ હતી. મલયમા સીઆમી ચળવળનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. મલયમા સ્ત્રીઓનો અનીતિ માટેનો વેપાર નહિવત્ છે અને ઘણી થોડી હિન્દુ, ઇરાની, આરબ અને યહુદી સ્ત્રીઓ આ વેપારનો ભોગ બને છે.

બાળકો અને હાલરડાં: હોસ્પીટલોમાં સંગીત ગાવાની મનાઇ અને આજની માતાઓની હાલરડાં ગાવાની અશક્તિ એને કારણે સંગીતનો અભાવ, એ બાળકોના ઘણા ખરા રોગો માટે કારણભૂત છે એમ વીએનાની યુનિવર્સીટીનાં બાળકો માટેનાં ક્લીનીકના વડા પ્રો. ફ્રાન્ઝ હેમ્બર્ગર જણાવે છે બાળકોની તંદુરસ્તી સંબંધની વીએનીઝ સોસાયટીની સભામાં આંકડાઓ ઘણા કેસો ઉપર ચર્ચા થઇ હતી. તેમાં એક એવો પણ કેસ હતો કે જેમાં ખવડાવ્યા બાદ હાલરડાંઓ ગાઇ સંભળાવ્યા વિના બાળક ખોરાક ખાઇજ ન શકતુ. પ્રો. હેમ્બર્ગરે કહ્યુ કે જો બાળકને સંગીત સાંભળવાની તક આપવામા આવે તો, આ ઘાતકી વર્તનમાથી તેને બચાવી શકાય પ્રો. મોલે બાળકના કાન સંગીત તરફ કુદરતી રીતે વળેલા છે, એમ નક્કી કરી પ્રો હેમ્બર્ગરને ટેકો આપ્યો હોસ્પીટલોમાં બધી સગવડ હોવા છતા, બાળકોની સૌથી વધુ કુદરતી માંગરૂપ માતાનાં સંગીતનો અભાવ એ બાળકોની તંદુરસ્તીના અભાવનુ મુખ્ય કારણ હોવાનું પ્રો. મોલ માને છે.

અમેરિકામાં સ્ત્રી પ્રધાન: યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નવા પ્રધાન મંડળની નીમણુંકમાં મજુરખાતાનાં પ્રધાન તરીકે મીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ ની નીમણુંક થવાની વકી છે મીસ પરકીન્સ ન્યુ યોર્કના ઔદ્યોગિક કમીશ્નર છે અને ઔદ્યોગિક પ્રશ્નો માટે અમેરિકામા ઘણા સત્તાવાર માહિતિ ધરાવનાર મનાય છે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રધાન મંડળમા તેઓ સૌથી પહેલાં સ્ત્રી સભ્ય બનશે

ઉરૂગ્વેમાં સ્ત્રીઓનો વિજય: સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ મતાધિકાર આપતો કાયદો ઉરૂગ્વેમા તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બરે પસાર થયો હતો ઉરૂગ્વે સફ્રેજ સમાજના પ્રમુખ ડૅા પોલીના લુઇસી તરફથી હવે જણાવાય છે કે એ કાયદાનો છેવટનો સ્વીકાર થઇ ગયો છે ૧૯૩૩ ના નવેમ્બરમા થનારી ચુંટણીમા સ્ત્રીઓ ભાગ લેશે આ ફતેહમા ડૅા પોલીના લુઇસી અને તેમની સંસ્થાની સેવાઓ ઉલ્લેખવા યોગ્ય છે.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુંબઇ:

શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી એ સગામની સેન્ટ્રલ જેલમાં પોતાની સજાની મુદ્દત પૂરી કરી પાછા છૂટી આવ્યાં છે તેમના મુખ ઉપર જેલ નિવાસનાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં

ફ બજાર ઉપર ચોકી કરવા માટે જાન્યુઆરી માસની આખરે પકડાયેલાં દેશસેવિકા કુમારી તારાબહેનને ૬ માસ સખ્ત કેદ ને ૫૦ દંડની સજા થઇ છે એજ કારણસર બીજાં બે દેશસેવિકા શ્રીમતી અન્નપૂર્ણાબાઇ શર્મા અને શ્રીમતી શામદીપા નાયકને ૮ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે એજ કારણસર શ્રીમતી બેનાબાઇ શામરાવ પુરધર અને શ્રીમતી કાન્તાબાઇ 'બાબુરાવ પાટકરને ૬ માસ સખ્ત કેદ ને ૪૦ દંડની સજા થઇ છે

ગાંધી સેવાસેના તરફથી શ્રીમતી મણિબહેન છબીલદાસના પ્રમુખપદે સ્ત્રીઓની જાહેર સભા સમક્ષ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી નરહરિ પરીખે 'હિન્દુ ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ' એ વિષય ઉપર પ્રવચન કર્યું હતું.

મંદિર પ્રવેશ બીલને ભગિનિસમાજનો ટેકો

ભગિની સમાજના પ્રમુખ શ્રીમતી જમની રાયઠ્ઠાએ શ્રી. રંગા આયર ઉપર એક પત્ર લખીને જણાવ્યું છે કે, મુંબઇની ભગિની સમાજે પસાર કરેલો ઠરાવ આ સાથે મોકલું છું. સામાન્ય રીતે હિંદુ કોમનો મત બદલાયો છે તે બીના અને ઘણા આ રીવાજ કે જેને અસ્પૃશ્યતા ભૂલ ભરેલા ખ્યાલથી નીભાવી રાખે છે તેનું નામોશી ભરેલું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લઇને આ સમાજ ભરોસો રાખે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે, તમને તમારું બીલ ધારાસભામાં જલદી પસાર કરાવવાના કામમાં દરેક જાતની મદદ અને સગવડ મળશે કે જેથી એ બીલ બનતી વાહેરે કાયદાનું રૂપ પામે. મેં આ પત્ર અને ઠરાવની નકલ ધારાસભાના તમારા તથા કાઉન્સીલ ઓફ સ્ટેટના હમદર્દીઓને સમાજ તરફની મેહેરબાની અંતઃકરણની પ્રાર્થના સાથે મોકલી આપ્યાં છે

ઠરાવ

ઉક્ત ઠરાવ નીચે મુજબ છે —

મુંબઇની ભગિની સમાજ શ્રી રંગા આયર તરફથી વડી ધારાસભામાં રજુ થનારા 'મંદિર પ્રવેશ' બીલના સિદ્ધાંત અને હેતુને દીલોજાનથી ટેકો આપવાનો ઠરાવ કરે છે અને અંતઃકરણપૂર્વક ઉમેદ રાખે છે કે આ પ્રાચીન કલંક દૂર કરવાનો હિંદુ કોમનો ઠરાવ ધ્યાનમાં લઇને તેમને દરેક સગવડ કરી આપવામાં આવશે અને એ બીલ બનતું વેલાસર પસાર કરવાને તાકીદથી કામ લેવાશે કે જેથી એ બીલ જલદી કાયદાનું રૂપ પામી શકે

ગુજરાત

અમદાવાદમાં તા ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવતાં રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન થયું હતું તે પ્રસંગે પાંચ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

અમદાવાદનાં જાણીતા કાર્યકર કુમારી મૃદુલા અંબાલાલ સારાભાઇને મુંબઇ સરકારના ખાસ સત્તા આપતા કાયદા પ્રમાણે ગિરફતાર કરી તા ૭ મી માર્ચ સુધી સાબરમતી જેલમાં રાખવા હુકમ થયો છે.

વીરમગામમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે રાષ્ટ્રધ્વજ વંદન કરાવતાં શ્રીમતી મદાલસાબહેન પરેખ, શ્રીમતી રમાબહેન પરેખ, અને શ્રીમતી ગૌરીબહેન પરેખ ગિરફતાર થયાં હતાં.

ખોરસદ તાલુકામાં ગયા લડતની યાદ તાજી રાખવાના હેતુથી 'શ્રી સીતમદીન' ઉજવવા શ્રી સીતમ પરિષદ જાન્યુઆરી માસમાં ભરવાનું નક્કી થયું હતું. તેને અંગે બહાર ગામથી અનેક બહેનો પરિષદમાં આવ્યાં હતાં તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરીએ આ દિન ઉજવતાં પહેલાં ૫૭ બહેનોનું સરઘસ નીકળ્યું. બહેનોને પોલીસે અટકાવતાં બહેનો એ ત્યાંજ બેસી ઠરાવો વગેરે પસાર કરવાનું કામ કરી લીધું. બધી બહેનોને પકડાયેલી જાહેર કરી, પરંતુ તેમાંથી માત્ર નીચેનાં ૧૩ બહેનોને ૬ માસ કેદ રૂ. ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે. એ બહેનો નીચે પ્રમાણે છે: શ્રીમતી બહેનો માણેકબહેન, સાકરબહેન, ગંગાબહેન વેરીભાઇ, કાશીબહેન શીવાભાઇ, રામભાઇ, દીવાળીબહેન, ઝવેરબેન, કંકુબહેન, વિદ્યાબહેન, રઇબા, લાડુબહેન, ગંગાબહેન નાગજીભાઇ, કાશીબેન જીવાભાઇ.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૬૪૦	શ્રીમતી	તારાબાઇ	મુંબઇ	૬ માસ સખ્ત, રૂ. ૫૦ દંડ
૨૬૪૧	"	અનસુરેબાઇ શર્મા	"	૪ માસ સખ્ત
૨૬૪૨	"	શામલીયા નાયક	"	"
૨૬૪૩	"	મેબીબાઇ પુરંધર	"	૬ માસ સખ્ત, રૂ. ૪૦ દંડ
૨૬૪૪	"	શાન્તાબાઇ પારકર	"	"
૨૬૪૫-૪૯	"	પાંચ બહેનો	અમદાવાદ	—
૨૬૫૦	"	મૃદુલા	"	—
૨૬૫૧	"	ચંદ્રકલાબહેન પટેલ	વિરમગામ	—
૨૬૫૨	"	ગૌરીબહેન પટેલ	"	—
૨૬૫૩	"	મનોરમાબહેન પટેલ	"	—
૨૬૫૪	"	માણેકબહેન	ખોરસદ	૬ માસ કેદ, રૂ. ૧૦૦ દંડ
૨૬૫૫	"	સાકરબહેન	"	"
૨૬૫૬	"	ગંગાબહેન વેરીભાઇ	"	"
૨૬૫૭	"	કાશીબહેન શીવાભાઇ	"	"
૨૬૫૮	"	રામભાઇ મંગળભાઇ	"	"
૨૬૫૯	"	દીવાળીબહેન	"	"
૨૬૬૦	"	ઝવેરબહેન	"	"
૨૬૬૧	"	કંકુબહેન	"	"
૨૬૬૨	"	વિદ્યાબહેન	"	"
૨૬૬૩	"	રઇબા	"	"
૨૬૬૪	"	લાડુબહેન	"	"
૨૬૬૫	"	ગંગાબહેન નાગજીભાઇ	"	"
૨૬૬૬	"	કાશીબહેન જીવાભાઇ	"	"
૨૬૬૭	"	નર્મદાબહેન પટેલ	"	એક વર્ષ, રૂ. ૨૦૦ દંડ
૨૬૬૮	"	કાશીબહેન પટેલ	"	"
૨૬૬૯	"	શશીકાન્તા પટેલ	"	"
૨૬૭૦	"	શારદાબહેન ઠાકોર	"	—
૨૬૭૧	પૂ.	કસ્તુરબા	"	૬ માસ કેદ, રૂ. ૫૦૦ દંડ

આ ઉપરાંત પરિષદના પ્રમુખ શ્રીમતી નર્મદા બહેન પટેલ, સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી કાશીબહેન પટેલ અને મંત્રી શ્રીમતી શશીકાંતા પટેલને એક વર્ષ સખ્ત કેદ રૂ. ૨૦૦ દંડની સજા થઇ છે.

ખોરસદ તાલુકામાં તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવતાં શ્રીમતી શારદાબહેન ઠાકોર પાળ જ માં ગિરફતાર થયાં હતાં.

ગઇ તા. ૪ થીએ ખોરસદ તાલુકાના રાસ ગામમાં પૂ. કસ્તુરબા અને બીજી ૬ બહેનોએ સરમુખત્યારોની પરિષદ ભરવાનો પ્રયત્ન કરતાં, પૂ. કસ્તુરબા અને શ્રીમતી ડાહીબહેન ભાઇભાઇ પટેલ, શ્રીમતી કાશી-

બહેન રાવજીભાઈ પટેલ, શ્રીમતી શાંતાબહેન શંકર પટેલ, શ્રી. મણિબહેન આશાભાઈ પટેલ, શ્રી. લલિતાબહેન નાથાભાઈ પટેલ અને શ્રી. કાશીબહેન આશાભાઈ પટેલ એ ૭ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. પૂ. કસ્તુરબાને ૬ માસ કેદ, રૂ. ૫૦૦ ના દંડની સજા કરી હતી બાકીનાં ૭ બહેનોને ૧૮ માસ કેદ, રૂ. ૨૦૦ દંડની સજા કરી હતી

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે આણંદમાં શ્રી. હરિબહેન શનાભાઈને એક વર્ષ કેદ વા ૧૦૦૦ ના જામીન આપવાની સજા થઈ છે. આ તા. ૪ થીએ કેદી દિન ઉજવતાં શ્રીમતી દીવાળીબહેન પટેલ ધ્વજવંદન કરાવતાં પકડાયાં હતાં.

મહેમદાવાદ તાલુકાના ૨૦ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી આનંદગૌરી યાજ્ઞિક અને શ્રીમતી શાન્તાબહેન ભાઈલાલને અનુક્રમે ૬ માસ સખ્ત કેદ અને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઈ છે બહિષ્કાર દિનની પત્રિકાઓ વહેંચવા માટે સરસવણીની છાવણી માંથી મહેમદાવાદ તાલુકાના ૩૦ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ચંચળ બહેન પટેલ અને શ્રીમતી દીવાળીબહેન પટેલને ગિરફતાર કર્યાં છે.

૨૧૭૨	શ્રીમતી	ડાહીબહેન આશાભાઈ પટેલ	બોરસદ	૧૮ માસ કેદ, રૂ. ૨૦૦ દંડ
૨૧૭૩	"	ડાહીબહેન રાવજીભાઈ પટેલ	"	"
૨૧૭૪	"	શાન્તાબહેન પટેલ	"	"
૨૧૭૫	"	મણિબહેન પટેલ	"	"
૨૧૭૬	"	લલિતાબહેન પટેલ	"	"
૨૧૭૭	"	કાશીબહેન પટેલ	"	"
૨૧૭૮	"	હરિબહેન	આણંદ	એક વર્ષ વા રૂ ૧૦૦૦ નો જામીન
૨૧૭૯	"	દીવાળીબહેન પટેલ	"	—
૨૧૮૦	"	આનંદગૌરી યાજ્ઞિક	મહેમદાવાદ	૬ માસ સજા
૨૧૮૧	"	શાન્તાબહેન	"	૪ માસ સજા
૨૧૮૨	"	ચંચળબહેન	"	—
૨૧૮૩	"	દીવાળીબહેન	"	—
૨૧૮૪	"	ધનલક્ષ્મીબહેન	દાહોદ	૬ માસ કેદ, રૂ. ૨૦ દંડ
૨૧૮૫	"	ઝવેરબહેન	ભરૂચ	૪ માસ સખ્તકેદ
૨૧૮૬	"	કાશીબહેન	"	"
૨૧૮૭	"	પુષ્પાબહેન	"	"
૨૧૮૮	"	નર્મદાબહેન	"	૬ માસ; રૂ. ૧૦૦ દંડ
૨૧૮૯	"	મણિબહેન ભક્ત	બારડોલી	—
૨૧૯૦	"	સવિતા દેસાઈ	"	—
૨૧૯૧	"	કુસુમબહેન વશી	"	—
૨૧૯૨	"	ગજરાબહેન	"	—
૨૧૯૩	"	કસ્તુરબહેન	"	—
૨૧૯૪	"	ખુશીબહેન	"	—
૨૧૯૫	"	એક બહેન	કોચી	—
૨૧૯૬	"	નલિની પ્રભાદેવી	કલકત્તા	૬ અઠવાડિયાં
૨૧૯૭	"	શૈલબાલાદેવી	"	"
૨૧૯૮	"	નવનીતકમળ સિંહા	"	ત્રણ માસ કેદ
૨૧૯૯	"	દૈવાસીદેવી	"	"
૨૭૦૦	"	બકુલપ્રેમા દત્ત	"	—
૨૭૦૧-૦૨	"	બે બહેનો	"	—
૨૭૦૩	"	દેહન બાલ	"	—

દાહોદના સરમુખત્યાર શ્રીમતી ધનલક્ષ્મી બહેનને ૬ માસ કેદ રૂ. ૨૦ દંડની સજા થઈ છે.

ભરૂચમાં શ્રીમતી ઝવેર બહેન, શ્રીમતી કાશીબહેન અને શ્રીમતી પુષ્પાબહેનને અગાઉ સજા થઈ ગએલી હોવાથી ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ ૧૦૦ દંડની સજા થઈ છે

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે બારડોલી તાલુકાના શીકેર ગામે પરિષદ ભરવામાં આવતાં શ્રીમતી

મણિબહેન ભક્ત, શ્રીમતી સવિતા દેસાઇ, શ્રીમતી કુસુમબહેન વસી, શ્રીમતી ગજરાબહેન, શ્રીમતી કસ્તુરબેન પટેલ, અને શ્રીમતી ભુલીબહેન એ ૭ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

મુંબઇ હુલ્લડો:

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે કરાંચીમાં રાષ્ટ્રધ્વજવંદન કરાવતાં એક બહેન પકડાયાં.

બંગાળ:

કલકત્તામાં સ્વાતંત્ર્ય દિન ઉજવવા માટે ૫૦ બહેનો સાથે મોટું સરઘસ નીકળ્યું હતું. એ બધાં બહેનોને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં પરંતુ તેમને પાછળથી છોડી મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

મુનશીની કોર્ટના ઉત્તરના પાર્કમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માટે શ્રીમતી નલિની પ્રભાદેવી અને શ્રીમતી ચેલબાળાદેવીને ૬ અઠવાડિયાની સજા થઇ છે. સ્વતંત્રતા દિનને અંગે ગિરફતાર થએલાં અભય આશ્રમનાં કન્યાશિક્ષાલયના માજી પ્રિન્સિપાલ કુમારી નવનીત-

૨૭૦૪ શ્રીમતી સરોજિની દે	મુનશીગંજ	૭ માસ કેદ
૨૭૦૫-૦૮,, પાંચ બહેનો	,,	,,
૨૭૦૯ ,, એક બહેન	,,	ત્રણ માસ કેદ
૨૭૧૦-૧૩,, ચાર બહેનો	,,	કોર્ટ ઉઠતાં સુધી
૨૭૧૪ ,, મૃદુભાષિણી	ભાગલપુર	—
૨૭૧૫ ,, પ્રકૃતિદેવી	,	—
૨૭૧૬-૨૦,, પાંચ બહેનો	,,	—
૨૭૨૧ ,, મૃણાલિનીદેવી	નાતોર	કોર્ટ ઉઠતાં સુધી
૨૭૨૨-૨૩,, બે બહેનો	,,	,,
૨૭૨૪ ,, શાન્તિદેવી	મોંઘીર	૧॥ માસ કેદ; રૂા. ૨૫ દંડ
૨૭૨૫ ,, જશોદાદેવી	,,	,,
૨૭૨૬-૨૭,, બે બહેનો	,,	,,
૨૭૨૮-૪૧,, ૧૪ બહેનો	અલાહાબાદ	—
૨૭૪૨-૫૪,, ૧૩ બહેનો	,,	૬ માસ સજા
૨૭૫૫-૬૨,, ૮ બહેનો	બનારસ	—
૨૭૬૩ ,, પરમેશ્વરીદેવી	મીરત	—
૨૭૬૪ ,, વિદ્યાદેવી	મથુરા	—
૨૭૬૫-૬૬,, બે બહેનો	દિલ્હી	ત્રણ માસ, રૂા. ૧૦૦ દંડ
૨૭૬૭ ,, લક્ષ્મીબાઇ ચાંદીવાળા	,,	ત્રણ માસ; રૂા. ૫૦ દંડ
૨૭૬૮ ,, ચન્દ્રાવતીદેવી	પટના	૧૫ માસ સખ્ત
૨૭૬૯ ,, સત્યવામાદેવી	,,	૪ માસ કેદ
૨૭૭૦ ,, ભાગુનાદેવી	,,	,,
૨૭૭૧-૭૪,, ૪ બહેનો	ગયા	ત્રણ માસ સખ્ત
૨૭૭૫-૭૮,, ૪ બહેનો	મદ્રાસ	—

કમળા સિંહા બી. એ અને શ્રીમતી કૈલાસી દેવીને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

અઇ તા. ૧૭ મીએ કલકત્તામાં જુદાં જુદાં સ્થળોએ દરોડો પાડીને પોલીસે શ્રીમતી બકુલ પ્રભાદત્ત અને બીજાં બે બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં છે. તા. ૧૮ મીએ બારાનગર નજીક શ્રીમતી હેલનબાલા નામની શિક્ષિકાને ગિરફતાર કરી છે.

સ્વતંત્રતા દિનને અંગે સરઘસ કાઢવા માટે મુનશીગંજના શ્રીમતી સરોજિની દેવી અને બીજાં ૧૧ બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં હતાં, તેમાંથી ૭ બહેનોને ૭ માસ સખ્ત કેદ, એકને ત્રણ માસ કેદ અને પાંચને કોર્ટ ઉઠતાં સુધીની કેદની સજા થઇ હતી.

વિદેશી કાપડની દુકાન પર ચોકી કરવા માટે ભાગલપુરમાં શ્રીમતી મૃદુભાષિણી અને શ્રીમતી પ્રકૃતિ દેવી સહિત સાત બહેનોને ગિરફતાર કરી છે.

સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે નાતોરમાં શ્રીમતી

મૃણાલિની દેવી અને બે બહેનોને કોર્ટ ઉઠતા સુધીની સજા થઈ હતી

મોધીરમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલ શ્રીમતી શાન્તાદેવી અને શ્રીમતી જશોદાદેવી અને બીજાં બે બહેનને દોઢ માસ કેદ રૂ. ૧૫ દંડની સજા થઇ છે

સંયુક્તપ્રાંત-દિલ્હી

અલાહાબાદમાં સરમુખત્યારોની એક છુપી સભામાંથી ૧૪ બહેનોને ગિરફ્તાર કરવામાં આવી હતી. સ્વતંત્રતા દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલાં ૧૭ બહેનોને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

બનારસમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ૮ બહેનો ગિરફ્તાર થયાં હતાં બનારસની સ્ત્રીઓની જેલમાં રાજકીય કેદી બહેન શ્રીમતી રાધારાણી સેને કપાળે ચાંદલો ન કરવા દેવા સામે વિરોધ દર્શાવી ૨૫ દિવસ ઉપવાસ કર્યા હતા. સરકારે એવી પરવાનગી આપી હતી.

મીરતમાં વાધા ભર્યાં ચુનેરીનો વહેંચવા માટે શ્રીમતી પરમેશ્વરી દેવી ગિરફતાર થયાં છે

મથુરામાં શ્રીમતી વિદ્યાદેવી નામનાં સ્વયંસેવિકાને ૬ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે

દિલ્હીમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફ્તાર થએલાં બે બહેનોને ત્રણ માસ કેદ રૂ ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ ચાંદીવાલાને ત્રણ માસ કેદ રૂ ૫૦ દંડની સજા થઇ છે.

બિહાર

પટનામાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદનાં પત્ની તથા બહેન સહિત પાંચ બહેનને ગિરફ્તાર થયાં હતાં. પાછળથી બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદના પત્ની અને બહેનને છોડી મુકયાં હતાં જ્યારે પટના જીલ્લાના સરમુખત્યાર શ્રીમતી ચન્દ્રાવતી દેવીને ૧૫ માસ કેદની અને બીજાં બે બહેનો શ્રીમતી સત્યવામા દેવી અને શ્રીમતી બાબુના દેવીને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

ગયામાં મહાસભા ચળવળ ચલાવવા માટે ચાર બહેનોને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ,

મદ્રાસ-પંજાબ.

મદ્રાસમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ૪ બહેનો ગિરફ્તાર થયાં

પેશાવરનાં આગેવાન મહાસભાવાદી શ્રીમતી નિર્મોદેવી લાહોર આવતાં તેમને ૨૪ કલાકમાં પંજાબની સરહદ છોડી જવા હુકમ થયો હતો. [૨૬-૨-૩૦

જેને માટે બૃહદ્ ગુજરાત રાહ જોતું હતું

—: આ રહ્યું તે પુસ્તક :—

" સંતતિ નિયમન "

હિંદુ સમાજના સળગતા પ્રશ્નોઃ—

માતૃત્વ—આકસ્મિક કે ઐચ્છિક ?

મર્યાદિત સંખ્યામાં બળવાન, ચારિત્ર્યવાન બાળકો કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં ? આ પ્રશ્નોનું દરેક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરતું અને તેને માટે વિશ્વાસપાત્ર અને નિર્દોષ ઉપાયો બતાવનારૂં પુસ્તક.

લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ, ડી પી. એચ , ડી. ટી એમ , એમ. બી બી એસ.
(મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, બરો મ્યુનિસિપાલિટી, સુરત.)

૧૬ ચિત્રો : : : : ૩૫ પ્રકરણ : : : સોનેરી પુંઠું

કીંમત રૂ ૧-૮-૦ : પોસ્ટેજ જુદું.

મળવાના ઠેકાણાંઃ ધર્મ વિજય પ્રેસ, પાયધુની, ગોડીજીના દેરા પાસે, મુંબઇ, ૩
" ગુણસુન્દરી " કાર્યાલય, અને જાણીતા બુકસેલરો.

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્લોલિની	.	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦	પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી	:	"	"
૩ સ્રોતસ્વિની	:	"	"
૪ શૈવલિની	:	મુલ્ય : ૧-૦-૦	પોસ્ટેજ. ૦-૨-૦

ચારે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩-૦-૦માં ઘેર બેઠા.

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી" ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે !
'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા પરચુરણ કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે.
- પી. સી રાય.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ ૧૧ ક્યાનીંગ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

કારખાના તથા શાખા
કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ, રંગુન

—ફેલોશીપ સ્કૂલ તરફથી ભજવાએલ "કૃષ્ણ-લીલા"માં
રાધા-કૃષ્ણ.

ફોટો: વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ, મુંબઈ, ૨.

પુસ્તક ૨૦ મું] એપ્રિલ ૧૯૪૩ [અંક ૨ જો

આનન્દજળ

(દેવી દર્શન દ્યોને દયાળી, જગત જોગમાયા રે—એ ઢાળ)

અમે ગ્યાં'તાં સરોવર તીરે, આનન્દજળ ભરવા રે,
પદ્મપુષ્પોના પુંજ ખપે લ્હેરે, આનન્દજળ ભરવા રે;
ફૂલફોરમ શી રસની છુટી, આનન્દજળ ભરવા રે,
અમ અંતરેથી મોહગાંઠ તૂટી, આનન્દજળ ભરવા રે.

અમે ગ્યાં'તાં સાગરની પાળે, આનન્દજળ ભરવા રે,
નીર મોતીડાં ઘણેરાં ઉછાળે, આનન્દજળ ભરવા રે;
અમે નાંખી નજર પેલી પારે, આનન્દજળ ભરવા રે,
આભ વરસે જ્યાં અમૃતફુવારે, આનન્દજળ ભરવા રે

અમે ગ્યાં'તાં સરિતાના ઘાટે, આનન્દજળ ભરવા રે,
મળ્યો જોગીડો એક વનવાટે, આનન્દજળ ભરવા રે;
ધ્યાન સાધીને મન્ત્ર એણે ફુંક્યો, આનન્દજળ ભરવા રે,
વિશ્વપ્રેમ અમ અંતરે ઝણુક્યો, આનન્દજળ ભરવા રે.

અમે ગ્યાં'તાં બ્રહ્માણ્ડના આરે, આનન્દજળ ભરવા રે,
મહાજ્યોતિના તેજના કિનારે, આનન્દજળ ભરવા રે;
અમે પ્યાલાં ભરીને રસ પીધા, આનન્દજળ ભરવા રે,
પુનિત પ્રેમનો અખંડ લ્હાવ લીધો, આનન્દજળ ભરવા રે.

રતિલાલ શુક્લ

બ્હેનબાને

હાંરે કોળ્યાં કોળ્યા કુસુમ્બી ફુળ ક્યારા
સંજીવની સલિલે સિંચો એને બ્હેન !
હાંરે મ્હોર્યાં મ્હોર્યાં મંજુલ હરિયાળા
એ હાસ હવે ખાંતે ખિલાવોને બ્હેન !

નિર્ભયતાની ગળથૂથી નેક ન્યાયનાં પાન
હાલરડે બજરંગનાં બ્રહ્મચર્યના ગાન

હાંરે ગાવા ગાવા એ ગાન રઢીયાળા
ગેબી એ પંથ ન્યારા દેખાડવાને બ્હેન !
હાંરે પાવા પાવા ઘુંટી પ્રકાશ પ્યાલા
એ તેજના, વસંતે ફાલો જોવા બ્હેન !

ઉજ્વળ આતમ ક્ષુપશાં રોપો હૈડે કોડ
ખોળે ખેલણહારના જોવા ખેલ અજોડ

હાંરે ગાળે ગાળે એ આભ–ગાભ હાકે
ધીંગાણે ધરા ધાકે ધ્રુજાવે એ બ્હેન !
હાંરે જાગે જાગે દેવી ત્યાં જ્યોત, ભાગે
અંધાર એની આગે ઉભો રહે ન બ્હેન !

વદને દેવ રમી રહ્યાં નયને સૂર્યપ્રકાશ
મન મીઠાં મસ્તાન એ માનવ કુળની આશ

હાંરે આવો આવો ચારિત્ર્યને ખિલાવો
લેવા અમૂલ લ્હાવો બાલુડાનાં બ્હેન !
હાંરે જાગો જાગો જગકુંજને જગાવો
સંસારમાં સુજાવો સોહાગિ સ્વર્ગ બ્હેન !

પ્રાણશંકર જગજીવનદાસ બધેકા

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી.

(લેખાંક: ૧)

હાલમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રશ્ન આ દેશમાં દરેક દ્રષ્ટિએ ચર્ચાઈ રહ્યો છે અને સ્ત્રીકેળવણીનો આદર્શ પ્રાપ્ત કરવા માટે જુદી જુદી સંસ્થાઓ પોતપોતાને યોગ્ય લાગે તે રીતે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવા યત્ન કરી રહી છે

સ્ત્રીકેળવણીમાં, સામાન્ય જ્ઞાન ઉપરાંત જુદા જુદા ગૃહઉદ્યોગનું થોડું પણ શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન પણ કોઈ કોઈ સંસ્થાઓમાં થાય છે પરંતુ સ્ત્રીકેળવણી આપની આપણી દરેક સંસ્થાનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરીશું તો આપણને એટલું ચોક્કસ જણાશે કે આપણી કન્યાશાળાઓમાં શારીરિક ઉન્નતિ અને તંદુરસ્તીનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાની પૂરતી ગોઠવણ નથી આ ખામીનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણા સ્ત્રીવર્ગને પોતાની તથા પોતાના બાળકોની તંદુરસ્તી સાચવતાં આવડતી નથી અને આપણી પ્રજાની શારીરિક સ્થિતિ આ કારણને લીધે બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે ઉંચી કેળવણી પામેલી કન્યાઓ સાધારણ રીતે કમજોર અને રોગગ્રસ્ત હોય છે અને તેમને દરરોજ દવાઓના ડોઝ લીધા વગર ચાલતું નથી.

યુરોપના દેશોમાં સ્ત્રીઓ સાધારણ રીતે મજબુત અને તંદુરસ્ત હોય છે અને તે કારણથી આવી સ્ત્રીઓ પરણ્યા પછી પોતાના પતિને અનેક રીતે મદદગાર થઈ પડે છે તેઓ ધારે તો નોકરી કરવાને શક્તિમાન હોય છે અથવા પોતાનું ઘર ચલાવવા ઉપરાંત પોતાના પતિને વ્યાપાર ઇત્યાદિ કાર્યમાં પણ તેઓ મદદગાર થઈ શકે છે જ્યારે આપણા દેશમાં કેળવાયલી સ્ત્રીઓ ઘણું ખરૂં તેમના પતિને બોજારૂપ થઈ પડે છે. ઉંચી કેળવણી પામેલી હિંદી સ્ત્રી રમેઈ અને અન્ય પુરુષાર્થ કરતાં શરમાય છે. શરીરે તંદુરસ્ત નહિ હોવાથી અથવા ભણતરનું અભિમાન હોવાથી તેનાથી વ્યાપાર કે નોકરી થઈ શકતી નથી અને તેનો ઘણો વખત પતિના ઘરમાં મોંઘી દાસી સમાન વ્યર્થ જાય છે એક વિદ્વાન અને દેશમાન્ય ગમાલી મુદરપે આ કારણસર ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી હિંદી યુવતીઓને, "મેળાવડાને શોભાવનાર પતંગીયા"ની ઉપમા આપી હતી થોડું ભણેલી પરંતુ ગૃહકાર્યમાં કુશળ સ્ત્રી, પતિની લાગણી હોય તો એક આદર્શ ગૃહિણી બની શકે છે વધારે ભણેલી સ્ત્રીઓને પુરુષાર્થ ગમતું નથી,

તેમને બાળકો ઉછેરવા માટે આયા રાખવાની જરૂરત પડે છે. પોતાના બાળકને ધવરાવવામાં પણ તેઓ હિણપત સમજે છે અને તેમની એકંદર વર્તણુક જાણે પોતે પતિ ઉપર અને તેના કુટુંબ પર ઉપકાર કરવાજ જન્મેલી હોય તેવી હોય છે.

ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓને ઉતારી પાડવાનો લેખકનો ઇરાદો નથી. સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કેળવણી પણ યોગ્ય રીતે આપવી જોઇએ તેમ લેખકની દૃઢ માન્યતા છે અને કેટલીક ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓએ આ દેશની અનુપમ સેવા પણ બજાવી છે પરંતુ ઉપર જણાવેલી વસ્તુસ્થિતિ આપણે અત્યારે આ દેશમાં મધ્યમ તેમજ તવંગર વર્ગમાં સાધારણ રીતે જોઇએ છીયે તે આપણે દીલગીરી સાથે કબૂલ કરવું પડશે. આ વસ્તુસ્થિતિનું ખરું કારણ આપણી કન્યાઓને અત્યારે અપાતી ખામી ભરેલી કેળવણી જ છે. આપણી બાળાઓને ઉચ્ચ કેળવણીની સાથે " મહેનત કરવાની મહત્તા " (Dignity of Labour) અને " ગૃહ ચલાવવાની કળા " (Art of House-Keeping) શીખવવામાં આવતાં નથી. કન્યા કેળવણીની હાલની પદ્ધતિ આપણી આર્થિક અને સામાજીક સ્થિતિ તેમજ આપણા ધર્મને અનુકુળ નથી એમ કહીયે તો તે વધારે પડતું નથી. થોડું ભણેલી સ્ત્રી પોતાને મળેલા થોડા જ્ઞાનમાં પરણ્યા પછી વધારો કરી શકતી નથી અને પોતાને મળેલા થોડા ઘણાં જ્ઞાનનો સદઉપયોગ પણ તે કરવા શક્તિમાન નથી. વધારે ભણેલી સ્ત્રીઓનો આદર્શ સાધારણ રીતે પુરૂષોની બરાબરી કરવા પુરતો જ હોય છે અને તેઓ પોતાને યોગ્ય અને અનુકુલ ક્ષેત્રમાં કાર્ય ન કરતાં-જ્યાં તેમના જેટલી અથવા તેમનાથી વધારે માનસિક શક્તિવાળા સેંકડો પુરૂષો પડયા હોય-તેવા ક્ષેત્રમાં તે કાર્ય કરવા મથે છે અને તેમાં તેમને સાધારણ રીતે નિષ્ફળતા મળે છે. અને તેથી તેમને મળેલી ઉચ્ચ કેળવણીનો સદઉપયોગ થતો નથી

સ્ત્રીઓનો શારીરિક બાંધો પુરૂષો કરતાં નાજુક હોય છે. સ્ત્રીઓના કમનસીબે આ દેશમાં છોકરાની, બચપણમાં જેટલી સંભાળ લેવાય છે તેટલી સંભાળ છોકરીઓની લેવામાં આવતી નથી છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં હિંદુ સમાજની આ મનોદશામાં થોડો ઘણો સુધારો થયો છે પરંતુ આ દેશની લગભગ ૯૫ ટકા જેટલી બાળાઓને યોગ્ય ન્યાય નથી મળતો અને તેમના કુદરતી હક સ્વીકારવામાં નથી આવતા તે વાત આપણે મને કમને પણ કબૂલ કરવી પડશે. આ બધાં કારણોને લીધે આપણી સ્ત્રીઓનો શારીરિક તેમજ માનસિક વિકાસ જોઇએ તેટલો થતો નથી. વધારામાં તેમને ૧૩ થી ૧૮ વર્ષની કુમળી વયમાં માતા બનવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. સોળ વરસની બાળાને " સુંદરી " માનવાની બેહુદી માન્યતા આ દેશમાં કેમ જડ ઘાલી બેઠી હશે તેની લેખકને સમજ પડતી નથી.

વૈદક અને તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ સ્ત્રી કેળવણીનો ક્રમ ગોઠવવામાં આવે અને તેને અનુસરીને આ દેશમાં બાળાઓને કેળવવામાં આવે અને ઓછામાં ઓછી ૨૦ વર્ષની ઉમર પછી જ જો છોકરીઓનાં લગ્ન કરવામાં આવે તો આપણા હિંદી સંસારનું ચિત્ર નજીકના ભવિષ્યમાં વધારે ઉજળું બનશે.

વૈદક દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ આપવાનો વિષય ઉપલક દૃષ્ટિએ આપણને કદાચ શુષ્ક લાગશે પરંતુ જો આપણે આ બાબત બારીકાઇથી વિચાર કરીશું તો આપણને આપણી પ્રજાની શારીરિક અધોગતિને સુધા-

રવા ખરો ઉપાય આની અંદરથીજ મળી આવશે.

અત્યારના કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં ફક્ત માનસિક કેળવણીને જ અગત્યનું સ્થાન મળેલું છે. આપણા કેળવણીકારોએ જાણવું જોઈએ કે આ દેશની સેંકડે ૯૦ ટકા સ્ત્રીઓના જીવનમાં ગૃહકાર્ય કરવાનું જ શીખવવું હોય છે અને તેમની જીંદગીનો મોટો ભાગ રસોઈ કરવામાં, અન્ય ગૃહકાર્ય અને બાળકોને ઉછેરવામાં જ પસાર થવાનો છે છતાં તેમને આ ત્રણ ઉપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન તો આપવામાં આવતું જ નથી. આપણી ઘણી ખરી કન્યા શાળાઓનો શિક્ષણક્રમ, વાંચવું, લખવું, ગૂંથવું, ભરતકામ અને સંગીતમાંજ સમાઇ જાય છે નિશાળોમાં મળતું આ સાધારણ વિષયનું જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આદર્શ ગૃહિણી બનાવી શકશે કે કેમ તે બાબત આપણે ગંભીરપણે વિચાર નથી કર્યો. હવે વિદ્યાપીઠે આ વિષયમાં કાંઈક સંગીન પ્રયત્ન કર્યો છે પરંતુ તે પણ પૂરતો અને સંતોષકારક તો નથી જ.

વૈદક દૃષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણના ક્રમમાં નીચે જણાવેલ વિષયો અત્યંત ઉપયોગી છેઃ

(૧) શરીર વિજ્ઞાન તથા અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન

(૨) સામાન્ય વૈદક જ્ઞાન, માંદાની માવજત અને અકસ્માત સમયે તાત્કાલિક મદદ.

(૩) તંદુરસ્તી અને વૈદકની દૃષ્ટિએ રાંધણકળાનું જ્ઞાન

ઉપરના ત્રણ વિષયોનું જ્ઞાન આપણા જીવનમાં કેવી રીતે અને કેટલું વધુ ઉપયોગી થઈ પડે તેનું વર્ણન હવે પછીના લેખોમાં આપવામાં આવશે.

નારીને સંબોધન

લેખક: કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

ભાષાંતર: ધી. શાન્તુ વૈદ્ય

હે નારી! તું કેવળ ઈશ્વરની જ નહિ પણ મનુષ્યની પણ કૃતિ છે; મનુષ્યો તને તેમનાં હૃદયનું સૌંદર્ય અર્પણ કરે છે.

કવિઓ તારે અર્થે કલ્પનાના સોનેરી તારથી જાળ ગૂંથે છે; ચિત્રકારો તારી આકૃતિને સદૈવ નૂતન અમરત્વ અર્પી રહ્યા છે.

તને અધિક શોભાવવા અર્થે સમુદ્ર મુક્તા મોતી, ખાણ કાંઈક સુવર્ણ અને ગ્રીષ્મ-ઉદ્યાનો પરિપૂર્ણ ખીલેલાં પુષ્પો તારે માટે ધરે છે.

પુરુષોના હૃદયની તૃષા તારા યૌવનને અલૌકિક કીર્તિ અર્પે છે.

તું અર્ધ સ્ત્રી છે અર્ધ સ્વપ્ન છે.

સાહિત્યકલ્પિત સ્ત્રી*

[મીરાંથી દયારામ સુધી]

લેખકઃ
શ્રી સુરેશ દીક્ષિત,
એમ. એ., એમ એસસી

ગુજરાતી ભાષા ગમે તેટલી જુની હોય પણ તેનું સાહિત્ય એટલુ જુનું નથી કે એના પ્રાચિન અને અર્વાચિન એવા વિભાગ પાડવા યોગ્ય ગણાય. ગુજરાતનું પ્રાચિન સાહિત્ય એટલે સસ્કૃત સાહિત્ય કહેવુ યોગ્ય છે. ઇ. સ. ૧૪૦૦ની સાલથી લગભગ લિખિત મોઢક ગુજરાતી સાહિત્યની શરૂઆત થાય છે. પરંતુ તે પહેલા પણ જ્યારે સસ્કૃત એ રાજ્ય, ધર્મ અને સાહિત્યની ભાષા હતી ત્યારે પણ સામાન્ય વર્ગમા સસ્કૃત કરતા પ્રાકૃતજ બોલાતુ. જુના શિલાલેખો અને સંસ્કૃત નાટકો ભેગું પ્રાકૃત ભળી ગયું છે. સંસ્કૃત ભાષા સર્વ લોકની ભાષા હતી એ કહેવું વાસ્તવિક નથી છતાય રાજ્ય, ધર્મ અને સાહિત્યની ભાષા સંસ્કૃત હોવાથી આજે ગુજરાતી સાહિત્યની નસેનસમા તેના પ્રબળ પ્રવાહ વહી રહ્યા છે ભાષા કરતાય શરૂઆતના ગુજરાતી સાહિત્યના વિચાર વાતાવરણ સસ્કૃત સાહિત્યને વધારે સામ્ય છે. ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્કૃતની ઝાંખી નકલ હતી. આજનું ગુજરાતી સાહિત્ય તેવુ નથી. એથીજ આપણને અર્વાચિન અને પ્રાચિન જેવુ સાહિત્યમા નથી છતાય ભેદ પાડવા તરફ સૂચન થાય છે. થોડી સદી પછી આજનું સાહિત્ય પણ પ્રાચિન ગણે.

આજે આપણે ધર્મ અને સાહિત્યને અનોખાં અને અસબધ ગણીએ છીએ. આજની પાચસો વર્ષ પહેલા ધર્મ અને સાહિત્યનો ભેદ કપાસ અને સુતર જેવો ગણાતો. ધર્મપુસ્તક સાહિત્યમા ન ગણાતા પણ સાહિત્ય ધાર્મિક ગણાતું. ધર્મનો અર્થ વિસ્તૃત કરવાને સાહિત્યનો ઉપયોગ થતો. આથીજ આપણા ઘણાખરા સાહિત્યકારો ભક્ત, ભાટ, કે કથાકાર છે. કેટલાક તો ઇશ્વરના અંશ રૂપે પૂજાય છે.

સાહિત્યમાં કલ્પાયલા પાત્રો મુખ્યાંશે પૂરાણ, રામાયણ કે મહાભારતમાંથી લેવાયતાં છે. આ ધાર્મિક પાત્રો ઉપર વ્યક્તિગત લખાયલુ સાહિત્ય એકઠું કરીએ તો બીજુ મહાભારત, બીજુ રામાયણ અને બીજા પૂરાણ જેટલું વધી જાય. આનો સ્પષ્ટ અર્થ એટલોજ થાય કે લેખક નવનવા થાય, તેની કલ્પના કવચિત નવી ઉદ્‌ભવે પરંતુ તેમનાં માણસો, દેશ અને કાળ એનાં એજ રહે. એ હિસાબે આજ આપણે કુમુદ કે મંજરી ઉપર બીજી નવલકથા જોડી શકીએ.

પ્રજાની સંસ્કૃતિનો તોલ સ્ત્રીને અપાતા સન્માન-ઉપરથી કરી શકાય. કાયદા કે ધર્મના પુસ્તકમાં લખાયેલો દરજ્જો એક વાત છે અને હરરોજ જીંદગીમાં તેના વર્તનની વાત જુદી છે ધર્મ અને કાયદામાં સ્ત્રીને દેવી ગણવાનુ લખ્યું હોય-તે શક્તિરૂપે પૂજાતી હોય-પણ નિત્ય આચારમાં તેના તરફ નિર્દયતા બતાવાતી હોય એ ઉપરાંત વ્યક્તિના અનુભવ પ્રમાણે કોઇ સ્ત્રીને માન આપે તો કોઇ ધિક્કારે સ્ત્રી પ્રત્યેના અનુભવોની પરંપરાને લઇને સ્ત્રી સાહિત્યનું સદાય બીબાના

---

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સમક્ષ તા. ૬-૩-૩૪ ને રોજ વાંચેલો નિબંધ.

પુષ્પ જેવુ પાત્ર બની રહી છે. આ દેશમા દીવસે દીવસે સ્ત્રીઓની સામાજીક સ્થિતિ બદલાતી ગઇ તેમ પ્રાચિન સ્વતંત્ર અને ઉચુ વાતાવરણ ટકવાને પણ સાહિત્યને અનિવાર્ય હતું. સાહિત્યમાં સ્ત્રી લોહચુબક જેવી છે. મુખ્યાશે સ્ત્રી પાત્ર ઉપરજ ન્હાની વાતથી માંડી મોટાં પૂરાણુ ગુથાયલાં છે મોટી લડાઈ પણ તેઓને ખાતર ઉભી થતી કોઇપણ પ્રકારે સ્ત્રીનો આવાસ સુખ કે દુ ખનુ કેન્દ્ર બની જાય છે સાહિત્યમાં પડતુ સ્ત્રીનુ પ્રતિબિંબ સમાજનુ સ્થિતિદર્શક હોય.

ગુજરાતી સાહિત્યનો મુગ્ધપ્રવેશ મીરાંબાઇએ લખ્યો છે મીરાંએ એક પણ નવુ પાત્ર સરજ્યુ નથી. તેની કવિતા સ્ત્રીહૃદયના કોમળ હસ્તાક્ષર જેવી છે તેણે સસારમાં મુઝાતા હૃદયના ઉભરા કૃષ્ણ નિમિત્તે કહાડયા છે. કંઇક ઉંડી ઝંખના પાછળ ભસ્મ થવાનુ જેમ સ્ત્રીઓમાં છે એ મીરાંએ સ્પષ્ટ કર્યું છે—પછી તે ઝખના પ્રેમની હોય, ઇશ્વરની હોય કે બાળકની હોય

" સસરો અમારો અગ્નિનો ભડકો,
સાસુ સદાની સૂળી રે,
એની પ્રત્યે મારૂં કાંઇ ના ચાલે રે,
એને આંગુળીએ નાંખુ પૂળી રે "

સસારના દુ.ખમાં દઝાતી સ્ત્રીનો આ બળાપો છે. સાસુ સસરાને અભિનંદન નથી ! મીરાંની કવિતા આત્મચરિત્ર જેવી છે તે કરતાંયે આત્મદર્દ જેવી વધારે છે. પ્રેમ પાછળ રહેલો ત્યાગ ભભૂકી ઉઠે છે

નરસિંહ મહેતાનુ સાહિત્ય એટલુ શૃગારીક નથી એનો શૃગાર " ભક્તિ "માં સમાવી દીધો હોવાથી તેનુ સ્વરૂપ સ્થૂળ કાયાને લગાડવુ ઘટીત નથી નરસિંહ મહેતાએ સ્ત્રીરૂપે કૃષ્ણગાન ગાયાં છે. તે રસ અને રંગમાં તરબોળ છે "ચાતુરી ષોડશી"મા સ્ત્રીના સોળ શણગાર વર્ણવતો જોઇએ

"હરખ મનમા ધર્યો ધણો, મંજન કર્યું "રંગીલીનાર;
ચુવા ચદન અંગે કેસર, સુગંધ લઇ અપાર
ચીર ચંપક સાડી પટોળી, ઓપતાં તે પહેર્યાં અગ;
ઘુમટમાં મધુરૂં હસતી, નારી નેણ કુરંગ
શીશ ફુલી રાખડી, નેણે તે કાજળ રેખ,
લીલવટ સોહે ચાંદલો, વેણીએ તે વળગ્યો શેષ
નિરમલ મોતી નાકમા, શ્રવણે પહેરી ઝાલ,
અધર અરૂણ ઓપતા, ત્રાંબુલ શોભે બાલ.
મોતીઆળી ઝરમર કંઠે, ઉર એકાવળ હાર,
ચોળી પહેરી કસ્સકસી, કર કંકણનો ઝણકાર
ચુડિલો હાથે સોહામણો, બીડી મુખમાં જાણ;
કાંકણ સર્વે સોહામણાં, હાથાં કર વિખાણ
ચરણે નેપુર ઘુઘરી, વીછીઆ તે અણવટ સોહે,
નખ શિખ ધર્તા સુંદર, મુનિ જનનાં મન મોહે
હંસાગમની ગજગતિ, કટી કેસરનો લંક;
ઉર અંબુજ બે ઓપતા, મુખડું તે જાણે મયંક
મુખકે તે મધુર બોલતી, હલવે શું મોડે અંગ,
(પદ ૫)

તેની સ્ત્રીઓ હીંમતને ડોલાવે છે. પ્રેમરસ એમની પાલકજાવાલા છે. શરીરશણગાર એમનો ઇજારો છે. આજે આપણને જેવું ઓઢવા પહેરવાનુ ગમે તેવુ તે કાળના લોકને પણ થતુ

ગરબા અને રાસ ગુજરાતમાં રચાં છે. રાસનો ઇતિહાસ કૃષ્ણના રાસ તરફ સ્વાભાવિક ખેચી જાય નરસિંહ મહેતાએ રાસનુ વર્ણન કરતાં સ્ત્રીના ચિત્ર દોર્યાં છે.

"કામની સર્વ ટોળે મળી, માંડિયો વૃંદાવન રાસ;
બાવના ચંદન છાંટિયાં, રમે માધવ પાસ
રાસક્રીડા રમે માનની, ગુણ ગાએ ગોવિંદ;
કોકીલા કંઠે સ્વર કરે, સ્થિર થઈ રહ્યો ચંદ
મછ વાળ્યા સર્વ કામની, સોહે સકળ શણગાર;
હાર હૈયાના હહેકતાં, ઝાંઝરના ઝમકાર
પલવવાળી પાટોલડી, ગોરી શામળી નારી,
કુંડળાકાર કરી રહી, મધ્યે આવ્યા મોરારી
ત્રિભુવન શબ્દેં ચાલતાં, થાય ધ્રમધ્રમકાર,
પગતણા પ્રહાર વાજી રહ્યા, કોય ન લહે પાર
રાજ કોય કેના ચાલે નહિ, ગાઈ જુવતી નારી

આથી આગળ વધીને " શૃગારમાળા "

અને "સુરતસંગ્રામ" વાંચતાં આપણા મનમાં સ્ત્રી અને શૃંગારને સાથે મૂકી દેવાનું મન થાય છે "આરંભ" ની તેજછાયામાં તેણે સ્ત્રીસ્વરૂપ ચિતર્યું છે.

નરસિંહ મહેતાથી પ્રેમાનંદ એ જરા લાંબી ફાળ છે. પરંતુ પ્રેમાનંદ એ નરસિંહ મહેતાનો ભક્ત અને ચરિત્રલેખક હતો. નરસિંહ મહેતાની "ભક્તિ"ની એનામાં ખોટ છે. ભક્તિના પુરુષપાનમાં એના શબ્દ નથી વિંટાયા. તે સારો કથાકાર છે. પુરાણની બહાર તે પોતાના પાત્રો ગોઠવવા નથી ગયો. ઓખા, રાધા, દમયંતી જેવા પાત્રોને પોતાને યોગ્ય લાગે એમ ગોઠવે છે તેના ઘણાં સારા આખ્યાનોમાં સ્ત્રીઓની હૃદયવ્યથા, દેહકષ્ટ કે દૈવના ક્લેશ ચિતરવામાં આવ્યા છે પરણવાના કોડ કરતી ઓખા કે નળના પ્રેમમાં વ્યથા ભોગવતી દમયંતી એજ એના અનુપમ ચિત્રો છે. ઓખા પરણવા પહેલાં અને પરણ્યા પછી ઓખાને હોઠે ફરી એના એજ શબ્દો આવે છે

"સ્વામી કેરો સંગ નહીં નારીને,
તેથી ભીખું શું નરક જ;
હવે આશા થી પરણ્યા તણી,
મારું જોબન જાય ફોગટ રે"

× × ×

"જળ વિન જેવું માનસરોવર,
ચંદ્ર વિના નિશા જેવી જ
એમ કંથ વિનાની કામિનિ,
હું અભાગણી તેવી રે."

પરણીને સાસરે જતી ઓખાને જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે આજેય પણ સાંભળવા જેવો છે:

"પુત્રી કહું શિખામણ સાંભળ રૂડી, કોઈ અન્યથા નવ કહિયે રે;
[illegible]
[illegible]
પૂજ્ય પ્રીતે સુખ માટે, ... જેને ભય.
પાય પડે નવ રૂઠિયે, ક્ષમા રાખીએ જગ સારે
ઘણું બોલી ન કહિયે, ચાંપીએ ...
સંતાપ સાસરે ન કીજીએ, પિયરને ન વખાણિયે,
લક્ષ દુઃખ હોય સાસરે, પણ સ્વામીને ન જણાવિયે.
દાસી માણસનો સંગ ન કીજે, નીચને મળે માઠું સહી,
સાસુ રીસ કરે ઘણી, પણ સામો બોલ કરિયે નહિ
સાસુ નણંદને જેઠાણીની, સેવા શક્તિ કરજે ઘણી,
પર ઘેર નિત્ય જઈએ નહીં, ગયે હલકાઈ થાયે આપણી
મોટે સ્વરે હસીએ નહીં, કોઈ સાથે તાળી નવ દીજીએ,
ઘરમાં રહી વધારે માંહે, પુત્રી પાણી ન પીજીએ
ભરથાર પહેલું જમી એ નહીં, ભાઈ ઉચ્છિષ્ટ જમીએ નાથનું
હુંકારીએ નહીં સેવક આગે, મન રાખીએ સર્વ સાથનું
માત પિતાને ભ્રાત ભગિની, પિયર સુખ ન સંભારીએ
આવો બેસો જીજી કહીને, કુળની લાજ વધારીએ,
સહુને નમતું બોલીએ, ભાઈ અહંકાર કરીએ નહીં
હસતું વદન નિત્ય રાખીએ, સુખ દુઃખ સમાન
જાણીએ સહી."

પ્રેમાનંદે હારમાળામાં દોરેલું સ્ત્રીનું ચિત્ર નરસિંહ મહેતાની "ચોકડી" જેવુંજ છે.

"પંચરંગી ઓઢણી માથે રે.
બાજુબંધ ચૂડલા હાથે રે
વીંટી અંગુઠી કંકણ ચૂડ રે.
જોતાં અબળા દીસે ઘણું રૂડ રે
શીશફૂલ રાખડીને ચોટી રે.
જાણે દિનકર પ્રસરયા કોટી, રે
નાકે વેસર બાલે ઝીણી રે.
શોભે આંખ આંજી છે રસીલી રે.
બાજુબંધ ગોખરું ભાળા રે.
શોભે હાથ કંઘા છે કાળા રે
કાળો કાળો કંઠે હેલી રે,
જાણે સુભગ શશી દેખવી રે
કેશર ચંદન ને કસ્તુરી રે.
વપુલેપન વાસ મધુરી રે
પોતાં ચીર આણ્યાં ને ચોળી રે.
તોળી ઓઢણી સરસ પટોળી રે
કેડે પહેરી કિન ઘાઘરી રે.
કેડ કામઠડી કેડ ગોરી રે
(હારમાળા)

× × ×

"ચરણ નેપુર કેરો ઝમકો,
ઝાંઝરે ઝણકારનો રણકો
અંગુલિયે વીંટીનો રણકો,
તે શું મધુર વાજિંત્ર જાણો"
(નળાખ્યાન ૫ ૧૦)

એથીયે આગળ વધીને તે શરીરના માત્રનું પણ વર્ણન કરવા ચૂક્યો નથી

'દુઃખમોચની મૃગલોચની,
છે લલિત લક્ષણવતિ એ,
નિજ મન ઉદાસી, વેણુ વાસી,
અલક લટ વિલસતિ એ.
શુભ ચંદ્ર ગળકિત, રત્ન ઝળકિત,
ભૂપનાં મન લોભિવાં
મુખ સુધાસિંધુ, અધરબિંદુ,
ભ્રુકુટિ ભ્રમર બે ગુંજ છે,
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસે છે કમળ,
ફૂલ ફૂલ્યા કુંજ છે.
આંજેલ અંજન, ચપલ ખંજન,
મીન મૃગ બે હરિયા"

"ઘડિ દમયંતી ને ભુજ ખભેપી, તેના તો તારા હવા," એવી અલૌકિક કંઈ તેની સ્ત્રીસૌન્દર્યની કલ્પના છે સ્ત્રીની કલ્પના સાથે રંગ, સુગંધ, રાગ અને શોભા ચિતરી તેને ચિત્તાકર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે.

ઉપરની સર્વ કલ્પનાને બાજુએ રાખી કંઈક નવાં ચિત્ર ઉમેરતો શામળભટ છે. એની કલ્પેલી સ્ત્રી ચાલાક, વિદ્વાન અને કામેલ છે તેઓ સ્વર્ગીય સ્વપ્ન કરતાં પૃથ્વિનાં સુખદુઃખ જોઈ શકે છે અત્યાર સુધી પરણવું એ સ્ત્રીનો ધર્મ ગણાતો પરંતુ શામળનું સ્ત્રી પાત્ર કુંવારા રહેવામાં લ્હાવો માને છે. પોતાની પરીક્ષામાં પાસ થાય એવા વરને પરણવા એની ચાલાક સ્ત્રીઓ જક લઈ બેઠી છે આ છોકરીઓ પુરુષ સાથે સરસાઈમાં ઉતરે છે. કુસુમને ઘડતાં ગોવર્ધનરામને શામળની એકાદ સ્ત્રીનું સ્વપ્ન આવ્યું હશે ! તેની સ્ત્રીઓ પ્રણાલિકા ભંગ કરે છે. ખરેખર એમનો તફાવત તેમના માનસ અને વર્તનમાં છે. સ્ત્રીસૌન્દર્યના વખાણ કરતાં શામળની કલ્પના કવિત્વપૂર્ણ બને છે

"આ દ્રવ્યની ભ્રુકુટી શુભ વાંક, સિંદૂરકારે કટિનો લાંક
હંસાગામની ગજગામિની, શરદ્ય ચંદ્ર પેઠે ભામિની;
જેવી પુષ્પ વનાની વેલ, જેવી વાડીમાની વેલ
જેવી ચંપાકેરી કળી, જેવી વીજળી ઝબકે વળી;
જેવી રત્નાકર કુંવરી, જેવી શોભે સુરસુંદરી
જેવી કોઈ દીપે નાગણી, નહિ શામા એની સાપણી,
જેવી રત્ન કમળ દીવડી, જેવી કારમીરી પુતળી "

શામળે સ્ત્રીના ગુણદોષ ત્રાજવે તોળ્યા છે સ્ત્રીને તે અક્કલના ભંડાર કરતાં શોભાનું પુતળું વધારે માને છે શામળથી સ્ત્રી ઉપર આક્ષેપોની શરૂઆત થાય છે

"સ્ત્રીને તો પગે લાગીએ, મૂંગી માને દૂરથી ત્યાગિયે,
સ્ત્રીતે આદ્યશક્તિ કહેવાય, અજિત એ જિતિ નવ જાય.

× × ×

સ્ત્રીવશ સઘળી સૃષ્ટિ, છેક મોટા ને છોટા;
વશ વરતે નર સહુ તે તણે, જુવાની જ્યારે ઘણી

× × ×

સ્ત્રીના નાક હજાર, લોક તેને નવ લણવી;
રડાપણ રેરે હજાર, લોય મુખમાં ગણવી.

× × ×

મૂરખ કેરા જે મહિપતી, સ્ત્રી શું વાત કરે ભાખિયે;
શામળ કહે સ્ત્રી હોય સાધવી, પૂર્ણબુદ્ધિ પણ પાનિયે.

× × ×

સ્ત્રીના પેટમાં વાત, રહે ન ઘડી કે ઘડી;
સ્ત્રીયે જાણી જો વાત, દેશમાં વાગે ડુંડી.

× × ×

નારીને વશ નાથ, બુદ્ધિ તેની તો ભાખો;
નારીને વશ નાથ, કર્મમાં અક્ષર કાળો "

સ્ત્રીનાં વખાણ—

જે ઘરમાં ઘરનાર, દામ ઉધારે દેશે,
જે ઘરમાં ઘરનાર, પિંડ પીત્રી પણ લેશે

× × ×

નાર વિના નર રંક, સગ રાજ નહિ કાય,
નાર વિના નર ચોર, જોર જર ભસે ખાય

× × ×

નારી નરનું અંગ, સુખ દેવણ કરસેવા,
સળે પુન્યમાં ભાગ, હાથ જશ લાભો લેવા"

અત્યાર સુધી આપણે જોયું કે એકેક સાહિત્યકાર સ્ત્રીને યુવાન અને રસિક કલ્પે છે ઘણી ખરી વાર્તા કે નવલકથાનો આપણા જમાનામાં અંત લગ્ન પછી આવે છે. પહેલાની કવિતામાં આખ્યાનના સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ પછી આખ્યાનનો કે વાર્તાનો અંત આવતો ડોશીના ચિત્ર સાહિત્યમાં ઝાઝાં નથી. શામળે આવું એક ચિત્ર દોર્યું છે.

" રમઝમ કરતી રંગ, રહે પાળી ને પોષી;
યથા શિથિલ શુભગાત્ર, દેશજન કહેશે રોશી.
હતું લોચનનું જોર, નર ગુણ તેના ગાતા;
પડી ગયા પછી દંત, મોટપદ કહે સૌ માતા;
વાંકા અંબોડા વાળતી, શુભ શણગાર ધરે સહુ;
ધોળે કેશે કર લાકડી, બુઢ્ઢી થઇ દીઠી બહુ
ધોળા થાશે કેશ, ડાહિ કહેવાશે રોશી
વિપરિત થાશે વેષ, વનૂ પાળીને પોષી;
થરથર ધ્રુજશે મૂળ, નમી જાશે બે નેણાં;
પડે દેહમાં નેહ, વદાશે વિપરિત વેણાં "

નક્ષત્ર જેવી શામળની નારી મૂકી આપણે જરા આગળ વધીએ સ્ત્રીએ સતી હોય તો આદર્શ ગણવાનું હિંદુ સંસ્કૃતિએ સ્વિકાર્યું છે સતી એટલે પતિવ્રતમાં દેહ હોમનાર એવી કલ્પના છે. લાંબે કાળે આનો અર્થ મૃત પતિના દેહ સાથે ચિતાપ્રવેશ કરનાર થયો છતાંય સતી એટલે આપણા મનમાં સદ્વર્તન એમજ રમી રહે છે મુકતાનંદ નામના એક સંન્યાસીએ " સતી ગીતા " (કા. દો. ભા. ૨)માં સતી શુ ન કરે એ લખ્યું છે

'ન બેસે પરપુરૂષ સંગે, પતિવ્રતા જગજેહ,
જતિ–વણીક–રંક–વેદ સાથે, બેસે અવશ્ય હોય તેહ
નાભી કેડને નવ દેખાડે, પહેરે તે ઘુંટી પર્યંત;
સ્તન ઉઘાડાં નવ કરે, ન હસે દેખાડી દંત.
પતિને પતિના સબંધીનો, ન કરે દ્વેષ લગાર;
દૂતિ–ધૂતારી–વેશ્યા સંગે,' લેશ ન રાખે પ્યાર
નલજ્જા મારતી નારી, જેમણ વિનતા જે હોય,
શીતળ રહી વજે કપટ મૂર્તિ, સમતિ લોગ ન સોય
× × ×
જનસમાજ કે ઉત્સવ જોવા, સતિ ન જાય બુધ્ધિવંત,
તિરથ જાય ન એકલી, ઘર રહી ભજે ભગવંત "

આશ્ચર્ય થવા જેવું તો એ છે કે પતિ પાછળ ચિતા ઉપર બળી મરવું એને મુક્તાનંદ આત્મઘાત ગણે છે

" પુરૂષની પેઠે માનનીને, આત્મઘાતનો દોષ;
અલ્પમતિ અબળાઓની, તેને બળે થાય સંતોષ.
સ્વર્ગ સુખ અતિ ઇચ્છે જે, તે ધારે મનમાં આશ;
આત્મઘાતનું પાપ ન ગણે, પડવામાં કરે વાસ. "

એજ મુકતાનંદે વિધવાનું વર્તન બતાવતા રામ, રંગ અને શણગાર તાજ્ય ગણ્યાં છે

" લેશ ન તન શણગાર રાખે, જો રાખે શિર કેશ;
જટા જેવા વણીને રાખે, શોભાવે ન નિજ વેશ.
તેલ ન ઘાલે કેશમાં, નવ ચોળાવે સતિ એહ;
શુભ તીરથ શુભ પર્વણીમાં, મુંડી નંખાવે તેહ.
આપત્તિ કાળ ન હોય તો, વિધવા જમે એક વાર;
રોગાદિક ઉપદ્રવ થયે, નવ રાખે એ નિરધાર.
ધર્મહીન જે કામની, તેનો સતિ ન રાખે સંગ;
પર્યંકપર વિધવા ન પોઢે, જો ન હોય રોગી અંગ.
નગ્ન થઇ નવ નહાય સાધવી, ક્રોધને કરે દૂર;
રોગાદિક વિના તેલ તનમાં, સતિ ન ચોળે જરૂર
વિધવા નાર ન વાપરે, 'સુગંધી વસ્તુ લગાર,
સુગંધી સુંઘ્યા થકી, થાય ઉરમાં અનંત વિકાર.
× × ×
કાળુંવસ્ત્ર કસુંબીપું, નવ પહેરે વિધવા નાર;
ચંદન પુષ્પનો હાર, ચુડી, સતિ ન ધરે લગાર
ન સારે કાજળ નયનમાં સેંથે ન ભરે સિંદૂર;
ધાતુ સોહ્ય વસ્ત્ર ન પહેરે, ન પહેરે ઘરેણાં જરૂર
ઝીણાં વસ્ત્ર ન પહેરે વિધવા, જેમાં નીરખ થાવ;
એવા વસ્ત્ર ન પહેરવાં, જેણે કહી જણાયે જાત.
વિધવા નાર ન પહેરે ડગલી, ન રંગે કર–નખ–દાંત;
પગ ન રંગે ફુલ ન ગુંથે, સતિ રહે ઘણી શાંત.
સતિ ન ઓઢડે અદ્દોટો, નવ સ્વાસણ સરખી થાય;"

આવીજ ઢબનું પુરૂષોત્તમ નામના કવિએ ૧૦૦૦ છાપાનો " નારીબોધ " લખ્યો છે. તેણે પણ સ્ત્રીચારિત્રનું વર્ણન શોભાસ્પદ તો નથીજ કર્યું. "ગુજરાતી સાહિત્યના આ વચગાળામાં સ્ત્રી પાત્રોના સર્જન કરતાં સ્ત્રીઓને સુધારવી, તેમને બોધ દેવો, તેમની ખોડખાંપણ જણાવવી વિગેરે કવિતાનાં અંગ થયાં હતાં. આ જાતનો રિવાજ કે આવશ્યકતા દલપતરામ અને નર્મદાશંકર સુધી પણ ચાલ્યાં આવેલાં આથી આટલું તો માનવાને કારણ છે કે ગુજરાતમાં સામાજીક લાંછન વધતુ હશે અથવા તો આખ્યાન. વાર્તા કે ભજન છોડી સાહિત્યના અંગ બોધ–ઉપદેશ થયાં હશે. એથીય આગળ વધી કવચિત્ દુનિયાથી પર થયેલા સાધુ સન્યાસી સાહિત્યદ્વારા સમાજનો મેલ ધોતા હોય ! છતાંય ચોક્કસ તો છે કે સ્ત્રી તરફ ચકારદ્રષ્ટિ ઉત્પન્ન

થયા હતી કળિયુગના અણુસાર વાગી રહ્યા હતા ગોવિંદરામ નામનો એક કવિ કલિયુગનો ધર્મ બતાવતા કહે છે:—

"ધણીને વહુઓ ધોકે મારશે, પરનર દેખી રાજી રે,
નારી પતિને શીખામણ દેશે, તેને કહેશે પાજી રે
× × ×
ધણીઆણીનાં ધોશે વસ્ત્ર, હાથે રાંધશે હાંડીરે રે,
મિન બનેવી આપણું ન દેખે, પરસ્ત્રી લેશે સાંઢી રે."

આ સર્વથી વિખૂટો પડી ફરી પાછો ભક્તિ જેવા રસિક સૂર કઢાડનાર દયારામ છે જ્યાંય સ્વાનુભવે કે પરાનુભવે સ્ત્રી પ્રત્યે ચકિત્ હૃદય તો એનું પણ છે.

"સણગારી વાળાર ઉપર સારી, અંતર દેહે કયરી રે;
તેમ સુંદર શ્રી મોહન વચની કાળજમાંહી કટારી રે
× × ×
જડ જ્હી નિરખે ધીમી ને, ગઈ બળ રમનારી રે,
સાંઢ્ય કરશી નિત્ય હડીલી, સહાબળ સહુ નારી રે"

રસરાજ દયારામ સ્ત્રી માટે આવા ઉદ્ગાર કહાડે એ એક ક્ષણ ન મનાય એમ છે. સાહિત્યકારના વ્યક્તિગત ઉચ્ચાર અને પાત્રોના રાજીનમાં તફાવત હોય છે. દયારામે રાધાને નિત્ય ચિતરી નથી. સ્ત્રી સંબંધી તેના આ વિચાર નિર્દેશ છે, એકાન્તરીે છે. આપણી આંખે તે નાનો દેખાતો મતિ છે. પુષ્ટિમાર્ગીઓ દયારામને ભક્ત માને છે. દેવારામના દેહપ્રચારને ધર્મને નામે વ્યભિચાર કરવો કઠિન છે. દયારામનું સ્વરૂપ સમજવા વૈષ્ણવધર્મ પ્રત્યે જરા નજર કરવી પડશે. મહાકવિ ભાસના સમયથી કૃષ્ણને ભજનાર તરીકે માનવામાં આવતો વૈષ્ણવધર્મ એટલો પ્રાચીન હતો. પરંતુ ધીરે ધીરે એ મહાપ્રભુને ઉત્તરના ભાગમાં પુષ્ટિમાર્ગ બની ગયો. વૈષ્ણવમાર્ગ સ્ત્રીઓને મુક્તિમાર્ગ સરખો બન્યો હતો. સ્ત્રીઓના મુખ ઉપરથી લાજના પડદા એ ખેંચી લીધો હતો. મંદિરે દર્શન જતાં રાજમાર્ગ તેમને માટે મોકળા થયા હતા. કૃષ્ણની મૂર્તિ પાછળ તેમનું જીવન રમતું બન્યું હતું. મંગળામાંથી માંડી ભોજન અને આરતિ સુધી દેવને યોગ્ય સુખનો આભાસ તેમને થતો. આવા સહવાસે સ્ત્રીના નાજુક ભાવ, નેત્ર અને હાથ ઉપડવાં હતાં.

દયારામ સ્ત્રી હૃદયનો અભ્યાસી છે. તેની ગરબી ઘણુંજ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણથી સભર છે. હૃદયના પ્રવાહે ત્યાં માઝા મૂકી છે. શૃંગારની હદ આવી ગઇ છે. દયારામે સ્ત્રીની કલ્પનામાં હૃદયના ભાવ ઉમેર્યા છે જાણી તેના શણગાર અને સૌન્દર્યરેખા નરસિંહ મહેતા જેટલાંજ જૂનાં છે. તેણે નવનવા ભાવ રીખ્યા કે કલ્પ્યા હશે પણ નારી સ્ત્રી તો નથ જ સરજી.

સાહિત્યે કહોવ માંડી, કારણ કે ગૂઢ આને આલેખવાનો પ્રયોગ નથી કર્યો. સાહિત્ય સ્ત્રીના મર્યાદિત પણ માર્મિક ટૂંક જીવનનો ઉલ્લેખ કરે છે. તેને તેના મન અને હૃદયસ્થિતિ અને સ્વરૂપ સાથે સંબંધ છે. તેનું બાહ્ય જીવન આન્તરિક જીવનનો પડઘો છે. સમાજમાં સ્ત્રીનો દરજ્જો શું છે એ પણ સાહિત્ય નથી જોતું. વારેઘડી જડતું પણ સાહિત્ય સધરે છે. સ્ત્રીના કુટુમ્બ જીવન પ્રત્યે સાહિત્યને બહુ લક્ષ નથી. સૌન્દર્ય પાછળ સહિયર, રાસ, સુરતધરમ, અને ગોમગાના તેના અનુગામી બનાવ્યાં છે. ભક્ત કવિઓમાં તો સૌન્દર્ય અને શણગારના રૂઢીરિવાજ પડી ગયા હતા.

આપણા સાહિત્યમાં મીરાંથી માંડી દયારામ સુધી ગદ્યપદ્યસે કલ્પેલ નીતિ અને સૌન્દર્ય અનુસાર સ્ત્રી કલ્પાયલી છે. નીતિનો કલ્પેલો અંત સાધવા તેઓને ઘણી વખત દુઃખ ખમતી કરી છે. અનીતિ અને કારણ સ્ત્રી બનાવનાર રાક્ષસી પણ કલ્પી છે. પરંતુ તે તો પોતાના પડદા ઉપર કાળા છાંટા જેવી બનાવનાર. નીતિનો વિજય એ સ્ત્રીનો વિજય મનાયો છે અને એ રીતે સ્ત્રી કલ્પનામાં સાહિત્ય ધર્મ સાથે સંગાથનું છે.

ચોરાયેલું નોટપેપર

લેખક :
શ્રી. નર્મદાશંકર વ. દ્વિવેદી

વસંત ઋતુના આછાં ચિન્હો કુદરતમાં દેખાતાં હતાં અને ચોપાટી ઉપરના પવનમાં શરીરને થથરાવી નાંખે એવી ઠંડીનું જોર ઓછું થતું હતું. બપોરના સમયમાં તો જરા તાપ લાગવા માંડ્યો હતો અને સાંજના સમુદ્ર ઉપર થઈને આવતી પવનની ઠંડી લહેરો મીઠી લાગવા માંડી હતી

અમે બન્ને બપોરની ચા પી પાન ચાવતા બેઠા હતા; એટલામાં ઓફીસનો સિપાઈ એક વીઝીટીંગ કાર્ડ લઈને અંદર દાખલ થયો અને તે રણમલના હાથમાં મૂક્યું.

રણમલે વીઝીટીંગ કાર્ડ તરફ નજર કરી મારી સામે જોયું અને બોલ્યો, "સર જીવણજી મળવા માગે છે." વીઝીટીંગ કાર્ડ મેજ ઉપર મૂકી તેણે સિપાઈને કહ્યું, "જા, તેમને જલ્દી અંદર લાવ."

સર જીવણજીનું નામ સાંભળી હું અજાયબીમાં ગરકાવ થઈ ગયો. મુંબઈમાંના આખા ઇલાકામાં સર જીવણજીનું નામ લાખોપતિ તરીકે અને મીલમાલેક તરીકે મશહુર હતું. કેટલાક એને કરોડપતિ પણ ધારતા હતા. મુંબઈમાં બે મીલો તેમની માલેકીની હતી. અમદાવાદ અને શોલાપુરની મીલોમાં તેમનો ભાગ હતો. એક બે બીજી કંપનીના ડાયરેક્ટર હતા. કોરપોરેશનના પ્રમુખ હતા અને અસહકારના સમયમાં ધારાસભામાં પણ જઈ આવ્યા હતા. શેર બજારમાં તેમની ખ્યાતિ સારી હતી. તેમની મીલોના શેરના ભાવો ભાગ્યેજ ઘટતા.

સર જીવણજી ગરીબીમાંથી ઉંચે આવ્યા હતા. સ્વભાવે લોભી અને પૈસાના લાલચુ હતા. એટલે આટલી બધી સંપત્તિના પ્રમાણમાં પોતાનો અંગત ખર્ચ બહુજ ઓછો રાખતા અને સખાવતને નામે તો મીંડુજ હતું. સરકારી અમલદારોની ખુશામતથી તેમને લાયકાત ન હોવા છતાં સરનો ઇલ્કાબ મળ્યો હતો.

સર જીવણજી શા કામ માટે આવ્યા હશે. તેની કલ્પના કરતો હું બેઠો. એટલામાં તે અંદર દાખલ થયા અને રણમલની સામેની ખુરશી પર ગોઠવાયા.

આવતાંની સાથેજ તેમણે મારા તરફ શંકા ભરેલી દૃષ્ટિ ફરી રણમલ તરફ જોયું, એટલે રણમલે ખુલાસો કર્યો: "એ કોઈ બીજું માણસ નથી. મારા ભાગીદાર છે. એમનું નામ દાસભાઈ."

સર જીવણજીની શંકા દૂર થઈ. તે સ્વસ્થ થયા અને આંખ ઉપરનાં ચશ્માં ઠીકઠાક કરતાં રણમલને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા: "હું ધારું છું કે આપણા વચ્ચે જે વાતચીત થશે તે તદ્દન ખાનગીજ રહેશે."

"જરૂર!" રણમલે જવાબ આપ્યો. "જો અમે અમારા ગ્રાહકોની ખાનગી

વાત બહાર પાડીએ તો અમારો ધધો બીજે જ દહાડે બંધ કરવો પડે." મે પણ ટાપસી પૂરી.

"વારુ. એક ખાસ કામ માટે તમારી પાસે મારૂ આવવું થયુ છે. અમે તો કોલાબા ઉપરના મારા રહેવાના મકાનમાંથી અમરતો ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી મારી ઓફીસમાંથી એક ચોરી થઇ છે એક અત્યંત ખાનગી અને છુપી રાખવા જેવી માહિની બહાર આવી છે અને એ માહિતી જે પ્રથમ મેળવી ગયુ છે તેને સારો તડાકો પડયો છે આ બાબત ઉપર તમારી સલાહ લેવા આવ્યો છુ."

"ખુશીથી, ફરમાવો" રણમલે કહ્યું

"મારી અહીની બે મીલોનો વહીવટ પાંચ ડીરેક્ટરો તરફથી થાય છે. એક હું અને ચાર બીજા. થોડા વખત પહેલાં અમે અહીની એક મીલ ખરીદી લેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો કારણકે એ મીલની હરિફાઇ અમને આડી આવતી હતી. અઠવાડિયા પહેલાં અમે મુખ્ય ત્રણ ડીરેક્ટરોની ખાનગી સભા ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી અમારી ઓફીસમાં મળી હતી અને ત્યારે સ્ટાર મીલ્સ ખરીદી લેવાનો નિર્ણય થયો હતો. એ નિર્ણયને લગતી હકીકત મે એક નોટ પેપર ઉપર નોધી હતી આ નિર્ણયને રીતસરની મંજુરી મેળવવા અમે ડીરેક્ટરોની રીતસરની બેઠક બોલાવવાના હતા, એટલામાં મે ખાનગી બેઠકમાં જે નોંધ કરી હતી તેની કોઈએ નકલ કરી લીધી હતી અને તે મારી પાસેથી ગૂમ થઈ હતી."

"માત્ર માહિતીજ નહિ, પણ એ નોંધ વાળુ નોટપેપર સુદ્ધાં ?" રણમલે પ્રશ્ન કર્યો.

"હા, એ અસલ નોટપેપર ચોરાઇ ગયું છે અને તેની નકલ તેની જગાએ મૂકવામાં આવી છે." સર જીવણજીએ જવાબ આપ્યો

"પણ ચોર અસલ નકલ શા માટે લઇ જાય ? નકલ લઇ જાય તો પણ ચાલે" રણમલે સવાલ કર્યો

"તમારો પ્રશ્ન વાજબી છે." સર જીવણજીએ કહ્યુ. "મને પણ એજ શંકા થાય છે પણ એમ પણ બને કે કદાચ નકલ અને અસલ વચ્ચે તફાવત ન લાગતાં તે ઉતાવળમાં અગર ગફલતચૂકથી નકલ લેવાને બદલે અસલ નોટપેપર ઉપાડી ગયો હોય. પણ નકલ અને અસલ વચ્ચેનો ભેદ મારાથી તો છાનો કેમજ રહે ?"

"અને એ મીલના શેરોના ભાવમા જે વધારો થયો છે તે આ માહિતીને આભારી છે એમ તમે ધારો છો ખરા ?" રણમલે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"એમાં તો જરા પણ શક નથી. જાપાનની હરિફાઇને લીધે અહીંની મીલોનો માલ બહુ મોટા પ્રમાણમાં ઉપડતો નથી. એટલે સામાન્ય રીતે મીલશેરોના ભાવોમાં મંદી રહે છે, ખાસ કરીને મુબઇની મીલોના શેરના ભાવો મંદજ રહ્યા કરે છે, કારણ કે અહીંની મીલો અમદાવાદના પ્રમાણમાં સારો નફો નથી કરતી માત્ર એ એક જ મીલના શેર વધ્યા છે બીજી કોઇ પણ મીલના નથી વધ્યા, તે બતાવી આપે છે કે એ અમારો નિર્ણય બહાર પડી ગયો તેનુ જ પરિણામ છે."

"શેરના ભાવો વધે એમાં તમને શુ નુકસાન ?". સર જીવણજી જરા નારાજ દેખાયા

"અમારે બજાર ભાવે એ મીલના શેરોની ખરીદી કરવાની હતી, અને બજાર ભાવ વધારે હોય તેટલુ અમોને નુકસાન થાય અને અમુક શેરો તો અમે અમારા નામ ઉપર જ લેવા ધારતા હતા"

"હવે હુ એકજ વધુ સવાલ પૂછવા માગુ છુ. તમે જે મીલ ખરીદવા માગતા

હતા તે મીલ તમારી શરતો કબૂલ રાખશે તેની તમને અગાઉથી ખાત્રી મળી હતી ?" રણમલે છેલ્લો પ્રશ્ન પૂછી લીધો.

"હારતો એમાં તો કાંઇ શંકાજ ન હોતી." સર જીવણજીએ ત્વરાથી ઉત્તર આપ્યો "એ મીલના વહીવટમાં અમારા પાંચેય ડીરેક્ટરોનો મળીને વધુ મત છે, એટલે એ સબંધી તો કશી જ મુશ્કેલી નથી"

રણમલ ક્ષણભર વિચારમાં પડી ગયો.

"પણ ધારો કે" રણમલે વળી પ્રશ્ન કર્યો "આ ચોરી સામાન્ય પ્રકારની હોય અને તમારી ઓફીસમાંથી જ કોઇએ એ નોટપેપર ચોર્યું હોય, તો પણ હવે તેની શોધ કરવાથી શો લાભ છે ? કારણ કે એ ખાનગી હકીકત બહાર પડવાને અંગે શેરોના ભાવ તો વધી જ ગયા છે, એટલે તમને નુકશાન તો થઇ ચૂક્યુ છે ?"

"તમારી શંકા અને પ્રશ્ન તદ્દન વ્યાજબી છે. પણ તમે કહો છો તે સિવાય બીજો પણ વિચાર કરવાનો છે. ચોર કોણ છે તે જાણવામાં આવે તો હુ સીધી કે આડકતરી રીતે તેને પાયમાલ કરી શકું. વધારામાં તેણે હજી અસલ નોટપેપર કોઇને બતાવ્યુ નથી નહિતર શેરના ભાવમાં આથી પણ વધારો થયો હોત જો ડીરેક્ટરોની સભા મળે તે પહેલા એ નોટપેપર મારા હાથમાં આવે તો અમોને ઓછું નુકસાન થાય; સમજ્યા, મી રણમલ !" સર જીવણજીએ ઉત્તર આપ્યો.

"વારૂ હવે તમે મને આ ચોરીને લગતી વિગતો જણાવો." રણમલે પૂછ્યુ. "જ્યારે તમે નોટપેપર ઉપર પેન્સીલથી નોંધ લખી ત્યારે કેટલા ડીરેક્ટરો હાજર હતા ?"

"અમે ત્રણ જ. અમારા ત્રણનો નિર્ણય બાકીના હમેશાં કબૂલ રાખે છે. અમે ત્રણ જણા ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલી અમારી ઓફીસમાં ગુરૂવારે સાંજના મળ્યા હતા. કંપનીના સેક્રેટરી મી. દલાલ અને હિસાબ તપાસનાર મી. દારૂવાલા પણ હાજર હતા. જે કંપની અમે ખરીદવા ગયા હતા, તેની અમે થોડા વખત સુધી વાતચીત કરી હતી તે પછી મે તેને લગતી શરતોની નોંધ 'નોટ-પેપર ઉપર કરી હતી; અને એ નોટપેપર બીજા બે ડીરેક્ટરોને જોવા આપ્યું હતુ. મી. દારૂવાલાએ પણ તે તપાસ્યુ હતુ. મી. દલાલ તે વખતે કામસર બહાર ગયા હતા; એટલે એ નોટપેપર તેમને બતાવવામાં આવ્યું નહોતુ. એ વિશે કશી ચર્ચા થઇ જ ન હોતી; પણ બધા સમ્મત હતા અને સભા પૂરી થઇ હતી. તે પછી એ નોટપેપર મેં મારી પોકેટબુકમાં મૂક્યું હતું. ઘેર ગયો ત્યારે તે મારી સાથેજ લઇ ગયો હતો અને મારા ટેબલના ખાનામાં મૂકી તેને ચાવી દીધી હતી સવારમાં ઓફીસે જતી વખતે મેં તે બહાર કાઢ્યુ હતું અને ઓફીસમાં જઇ મારા ટેબલના ખાનામાં સાચવીને મૂક્યુ હતું તે પછી બરાબર ચોવીશ કલાકે શેરોના ભાવ વધવા લાગ્યા. મેં ખાનું ઉઘાડી જોયું તો નોટપેપર એમનું એમ પડ્યુ હતુ, પણ તે એજ હતુ કે કેમ એ વિશે મને શંકા થઇ આવી બારીકાઇથી તપાસ કરતાં મારી એ શંકા સાચી ઠરી. નોટપેપર અસલ હતું તે ગૂમ થઇ ગયું હતુ. અને તેની હુબહુ નકલ તેને ઠેકાણે મૂકવામાં આવી હતી."

'હવે તમને વધારે પ્રશ્નો પૂછી કંટાળો આપવાનો મારો વિચાર નથી તો પણ એક વાત જાણી લઉં. તમારા ઘરના ટેબલના ખાનામાંથી અગર ઓફીસના ટેબલના ખાનામાંથી એ નોટપેપર કોઇ 'ઉપાડી જાય એવી તમને શંકા છે ? એ પ્રકારની ચાવી બીજા કોઇની પાસે છે અગર તમારી ચાવીનો બીજો કોઇ ઉપયોગ કરે એમ તમને લાગે છે ?"

" મારા ટેબલના ખાનાની ચાવી હમેશાં મારી પાસે જ રહે છે, બીજા કોઇના હાથમાં તે જતી જ નથી અને એ પ્રકારની ચાવી બીજા કોઈની પાસે નથી "

" આ આખીયે ઘટના અસામાન્ય લાગે છે, કેમ ખરૂં કે નહિ ? આ ચોરીનો પત્તો મેળવવામાં સામાન્ય ઉપાય કામ નહિ લાગે અસાધારણ, કાંઇક નવીજ પદ્ધતિ અખત્યાર કરવી પડશે. "

રણમલે સર જીવણજીની સામે જોઇને કહ્યું " ભલે તમને ઠીક લાગે તે પદ્ધતિથી કામ લો. પણ આમાં વખતની કિંમત છે તે યાદ રાખજો. આ કામ માટે તમને તમારી ચાલુ ફી ઉપરાંત મારા તરફથી રૂ ૧૦૦૦ જૂદા મળશે, અને ચોરી કરનારનો પત્તો મેળવશો તો મારી કંપની તરફથી રૂ ૧૦૦૦ મળશે તે તો જૂદા. "

" તમારી ફી પણ આ કિસ્સા જેટલી જ અસાધારણ છે તમે ચોક્કસ માનજો કે અમે આ ચોરી કરનારનો પત્તો મેળવવામાં એક પણ પ્રયત્ન કરવો બાકી રાખશું નહિ " રણમલે જવાબ આપ્યો અને સર જીવણજી રણમલ સાથે હાથ મિલાવી ત્યાંથી ચાલતા થયા

તુરંત મેં પૂછ્યું " કેમ, રણમલ શું ધારો છો ? "

" કાંઇ નહિ " રણમલે સીગારેટ સળગાવતાં કહ્યું " અત્યારથી કશો પણ વિચાર હું બાંધવા માગતો નથી. હમણાં તો આજુ બાજુના સંજોગોની તેમજ સર જીવણજીની અસલી હકીકત મેળવવાનો પ્રયાસ કરૂં છું "

અને રણમલ દીવીવાર સુધી ઊંડા વિચારમાં પડી ગયો.

એકાદ કલાક પછી જ્યારે હું બહાર જવા તૈયાર થયો ત્યારે રણમલે મને એકાએક પ્રશ્ન કર્યો

" દાસભાઇ, કોઇ શેર દલાલ ને ઓળખો છો કે ? "

" ઘણાને ઓળખું છું કેટલાક તો મારા મિત્રો પણ છે કેમ, તેમનું શું કામ પડ્યું ? "

" એ તો ઘણું જ સરસ તમારી આ ઓળખાણ આપણને ઠીક કામ લાગશે લો, આ રૂ. ૧૦૦૦ નો ચેક તમારા નામનો છે. " આમ કહી રણમલે ચેક બુકમાંથી રૂ. ૧૦૦૦ નો એક ફાડી મારા હાથમાં મૂક્યો અને કહ્યું " પૈસાની કદાચ તમને જરૂર પડશે. જો કે દલાલો તમારે માટે વગર પૈસે ખરીદી કરશે, છતાં પૈસા સાથે રાખવા સારા. તમારે બની શકે તેટલા શેરદલાલોને મળવું અને સ્ટાર બીકમના થોડા થોડા શેરો બધા પાસેથી માગવા અને મળે તો ખરીદવા. "

" એમાં શી મોટી વાત છે ? એ તો સાવ સહેલું છે " મેં કહ્યું. " પણ ખર્ચ કરવું પડશે, કારણ કે એ શેરોના ભાવમાં હાલમાં જરા ઉછાળો આવેલો છે "

" થોડો ખર્ચ તો થશેજ, એમાં તો શક નથી " રણમલે સમ્મતિ આપી " પણ પાછળથી એ શેરો આપણને વેચી નાખતાં કશી નથી આવવાના ? ભાવ વધશે તો આપણને નફો થશે, અને ઉતરશે તો બહુ ખોટ નહિ આવે. અને કદાચ જો પત્તો લાગી જાય તો રૂ. ૨૦૦૦ આપણે માટે તૈયાર છે આવતી કાલે સવારે બની શકે તો અત્યારે શેર બજારમાં જઇ પુછપરછ કરી જુઓ અને પછી કાલે બપોરના બે વાગે પાછા મને ઓફીસમાંજ મળજો "

" ચોરીનો પત્તો આમ શી રીતે મળશે ? " મેં શંકા બતાવી.

"તમે આટલું કરો તો ખરા, પછી તમને જણાવીશ. આ બાબતમાં આવી જ યુક્તિ કામે લગાડવાની જરૂર છે, છતાં પત્તો લાગશેજ એમ કાંઇ ચોક્કસ નથી." રણુમલે હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો.

અને રૂ. ૧૦૦૦ નો ચેક ગજવામાં મુકી હું ત્યાંથી શેરબજાર તરફ જવા ઉપડયો.

વળતે દિવસે બપોરના ૩ વાગ્યે હું ઓફીસમાં ગયો. ત્યારે રણુમલ આતુરતાથી મારી રાહ જોઇ રહ્યો હતો. તેણે મને તુર્તજ પ્રશ્ન પુછયોઃ

"કેમ, દાસભાઇ, શું કરી આવ્યા ?"

"તમારી સૂચના પ્રમાણે મેં કામ લીધું છે અને લગભગ રૂ ૧૦૦૦ થી વધુ રકમના શેર ખરીદ્યા છે. મારી ખરીદી પછી ભાવમાં જરા વધારો થયો છે, એટલે થોડો નફો તો જરૂર થશે." મેં પ્રસન્નતાથી ઉત્તર આપ્યો

"પણ એ કાંઇ મહત્ત્વની બાબત નથી. આપણે નફો ખાવાની દૃષ્ટિથી આ કામ કર્યું નથી."

"શેર વેચનાર મૂળ માણસ કોણ છે તેની મેં બરાબર પૂછપરછ કરી હતી કેટલાક દલાલો ને તો એ વાતની ચોક્કસ ખબરજ નહોતી તેઓ કોઈ મોટા દલાલની વતી જ દલાલી કરતા હતા. કેટલાકોએ તે વાત જણાવવાની ના પાડી પણ બારીક તપાસ કરતાં મૂળ વેચનાર અગર તો મુખ્ય વેચનાર કોણ છે તે જણાઈ આવ્યું."

રણુમલની આંખો ક્ષણ ભર પ્રકાશી રહી.

"તેનું નામ શું છે ?" તેણે પૂછયું.

"વી. પી. મહેતા એન્ડ કંપની વાળા મી. વિનાયક. તેમની ઓફીસ શેર બજારના નવા મકાનમાં પહેલે માળે આવી છે તે"

રણુમલને આ માહિતીમા કાઇક વધુ રસ પડયો હોય એમ તે થોડીવાર વિચારમગ્ન રહ્યા પછી બોલ્યોઃ

"દાસભાઇ, આવો કેસ—આવો ન સમજી શકાય એવો કેસ કદિ આપણા હાથમાં આવ્યો નથી. ત્રણ ડીરેક્ટરો સિવાય સભામાં કોઇ હાજર નહોતું અને એ નોટપેપર સર જીવણલાલની પાસેજ રહ્યું હતુ. તેનાં ખાનાંમાંથી એ નોટપેપર કાઢી તેની નકલ કરી ને પાછું મૂકી શકે એટલો સમય મળી શકે એમ નહોતું. આવા સ્પષ્ટ સંયોગોમાં નોટપેપર ગુમ થાય એ નવાઇની વાત છે. આ ભેદનો કશોજ ઉકેલ મળી શકતો નથી."

"છે તો એમજ. અને એ વાત બહાર પડી છે એ તો ચોક્કસજ છે. પછી નોટપેપર અમે તેણે ચોરીને નકલ કરી હોય, એ ચોર કોણ હોઇ શકે ? હું પણ એનોજ વિચાર કરી રહ્યો છું, પણ કાંઇ ઉકેલ નીકળતો નથી." મેં જવાબ આપ્યો.

"દાસભાઇ, તમે એક કામ કરો મી. વિનાયક મહેતાને તેની ઓફીસમાં જઇ મળો પણ તમે ડિટેક્ટીવ છો અગરતો કાંઇ બાતમી મેળવવાના ઈરાદાથી ત્યાં ગયા છો, એવું તેને લાગે એમ ના કરતા. તમારે કોઇ શેરદલાલની પેઢીના માણસ તરીકે ઓળખાણ પાડવી અને તેની પાસે સ્ટાર મીલના શેરોની માગણી કરવી. તે વધુમાં વધુ કેટલા શેરો આપી શકશે તે પૂછવું અને લગભગ સોદો નક્કી કરવો. સમજ્યા."

"વારૂ," કહી હું તુર્તજ ટેક્ષીમાં બેસી શેર બજારમાં ગયો

શેર બજારના નવા મકાનમા પહેલેજ માળે ડાબી બાજુએ મી વી. પી મહેતા એન્ડ કંપનીનુ પાટીયું મારેલું મેં જોયું. હુ તુર્તજ અંદર ગયો અને મી વિનાયકની સામે જઇ બેઠો. ઓફીસમાં એક કારકુન અને એક સિપાઇ સિવાય બીજું કોઇ નહોતુ. હું દાખલ થયો ત્યારે કારકુન પણ કાંઇ કામ નિમિત્તે બહાર નીકળ્યો. એટલે

ઓફીસમાં અમે બન્ને જણા એકલા રહ્યા. વાત કરવાની આમ અનાયાસે અનુકૂળતા મળતાં હું મનમાં ખુશી થયો.

નવા આવનારને કંઈક શંકાની દૃષ્ટિએ જોઈ વિનાયક બોલ્યો "કેમ શું કામ છે?"

"હું એક શૅર દલાલની પેઢીનો માણસ છું. મારી પેઢીવાળાઓએ સાંભળ્યું છે કે સર જીવણજીની કંપની સ્ટાર મીલ્સનો વહીવટ પોતાના હસ્તક લેવા માગે છે અને તમારી પાસે સ્ટાર મીલના શૅરો મોટા પ્રમાણમાં છે–"

"પણ તમે ક્યાંથી જાણ્યું કે સર જીવણજીની કંપની સ્ટાર મીલ્સનો વહીવટ લઈ લેવાની છે?" વિનાયકે અધિરાઈથી પૂછ્યું.

"એ તો જગજાહેર વાત છે. એમાં છાનું શું છે? ગમે તેમ પણ તમારી પાસે સ્ટાર મીલ્સના શૅરો સારા પ્રમાણમાં છે. બોલો, તમે વેચવા માગો છો?"

"તમારી પેઢીનું નામ જાણવાની જરૂર છે." વિનાયકે સીધો જવાબ આપ્યો.

"નામ અત્યારે નહીં આપી શકું. સાદું થયા પછી તમે નામ જાણી શકશો. જો તમે તમારી પાસેના બધા શૅરો અમને આપી દેશો તો તેમાં મને લાભ છે. આવતી કાલે બપોર સુધીમાં તમારે શૅરોની ડીલીવરી આપવી અને અમે તમને તુર્ત જ તે બદલ ચેક આપીશું. પછી એ રકમ હજાર રૂ. ની હોય કે લાખ રૂપીયાની."

મી. વિનાયકે રેશમના ગજવામાંથી એક ડાયરી જુદી ઉઘાડી; તેમાં જોઈ કહ્યું, "મારી પાસે રૂ. સાડી લાખની કિંમતના શૅર છે."

"મજાની વાત શું કહો છો! એક માણસને મારે આ બહુ મોટી રકમ કહેવાય, ખરું કે નહિ!" મેં જરા વિસ્મય પામીને કહ્યું.

"એ મીલનું સર જીવણજીની કંપનીમાં જોડાણ થશે એમ ધારીને મેં એવા શૅરો એકઠા કર્યા છે." વિનાયકે ખુલાસો કર્યો. "તમારે સાથે જ શૅરો જોઈએ છે; કેમ ખરું ને?"

"હાસ્તો." મેં ખાત્રી આપી.

વિનાયક થોડીવારમાં વિચારમાં પડી ગયો. તેણે ફરીથી ડાયરી જુદી ઉઘાડી અને તેમાં નજર ફેરવી; પછી મારી સામે જોઈ બોલ્યો. "મારો વિચાર તો આ શૅરો થોડો વધુ વખત રાખવાનો હતો પણ તમે બધા જ ખરીદવા માગો છો એટલે આપી દઈશ. પણ ખાત્રી રાખજો કે આવતી કાલે સવારે બજાર ખુલશે ત્યારે ભાવ ચડી ગયો હશે."

"સાહેબજી, આવતી કાલે બપોર વાગ્યે હું આવીશ." કહી હું ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

આટલી નાની સરખી ઓફીસમાં બેસી આ માણસ લાખેલા શૅરોનો ધંધો કરતો હતો તેથી મને નવાઈ લાગી. તોપણ રણમલની યુક્તિ હું સમજી શક્યો નહિ.

સીધો ઓફીસમાં ગયો, પણ રણમલ ત્યાં નહોતો. મારા જવા પછી તે પણ ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો.

બીજે દહાડે સવારમાં ઓફીસમાં અમે બન્ને મળ્યા ત્યારે રણમલે પ્રથમ મી. વિનાયક વિષેજ સવાલ પૂછ્યો.

"મી. વિનાયકને મળ્યા કે? શું એ ખરીદે છે કે વેચે છે?"

"વેચે છે" મેં જવાબ આપ્યો અને ઉમેર્યું: "તેની પાસે સાડી લાખના શૅર છે"

"એમ!" રણમલ ઉત્સાહમાં આવીને બોલ્યો. "ત્યારે તો આજેજ આપણને રૂ ૨૦૦૦ મળી જશે."

" કેવી રીતે ? " મેં પૂછ્યું.

" હમણાંજ તમારા જાણવામાં આવશે. સર જીવણજી પા કલાકમાં આવવા જોઇએ. એટલી ધીરજ રાખો."

દશ મિનીટમાં તો સર જીવણજી ચિંતાતુર ચહેરે ઓફીસમાં દાખલ થયા અને રણમલની સામે ખુરશી પર બેસતાં બોલ્યાઃ " કેમ કાંઈ પત્તો લાગ્યો કે નહિ, મારે રાહ ક્યાં સુધી જોવી પડશે."

" હું નથી ધારતો કે તમારે બહુ રાહ જોવી પડે આપણી મુશ્કેલીનો તોડ આવે એટલે દરજ્જે અમે પહોંચ્યા છીએ." રણમલે તુર્તજ જવાબ આપ્યો.

સર જીવણજી એકાએક ઉત્સાહમાં આવી ગયા. તેમની આંખમાં અજબ પ્રકારનો ચમકારો દેખાયો.

" ત્યારે શું એ નોટપેપર મારી પાસેથી અગર મારા ટેબલનાં ખાનાંમાંથી કેવી રીતે ચોરાયું અને તેમાંની માહિતી બહાર કેવી રીતે પડી તે તમે મને જણાવી શકો એમ છો ? "

" હું એમ માનું છું."

" તો પછી જલ્દી તેનો ખુલાસો કરો."

" વાત તો જરા લાંબી છે, પણ તમારી ઇચ્છા છે તો હું તેનો ટુંકામાંજ ઉલ્લેખ કરીશ. મેં સામાન્ય રીતને બદલે જૂદી જ રીતે કામ લીધું છે. સ્ટાર મીલના શેરોનું મૂળ વેચાણ અગર તો ખરીદી ક્યાંથી થાય છે તેની મેં તપાસ કરાવી અને મને જણાયું કે સ્ટારમીલ તમે ખરીદી લેવાના છો એ વાતની જાણ થતાં જાહેર પ્રજા થોડા પ્રમાણમાં શેરો ખરીદતી હતી, પણ માત્ર એકજ પેઢી તે વેચતી હતી અને તે પેઢી તે મી. વી. પી. મહેતા એન્ડ કો "

" એ વળી કઇ પેઢી ? "

સર જીવણજી બોલી ઉઠયા.

" મી. વિનાયક મહેતા ચારેક વર્ષથી આ ધંધામાં પડયા છે. એક વખત તે તમારી નોકરીમાં હતા. એ કદાચ તમને યાદ હશે."

" હા. મને હવે યાદ આવે છે. પણ એ જ માણસ મોટી સંખ્યામાં શેર વેચે છે એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો ? પણ એ કરતાં વધુ મહત્વનો મુદ્દો એ છે કે મારા ગજવામાંથી અગર ખાનાંમાંથી નોટ પેપર કોણે તફડાવી લીધું ? "

" એ વાતનો પણ ખુલાસો આવે છે. સ્ટાર મીલ્સની ખરીદીનો વિચાર તમારા મનમાં ઘણા સમયથી હોવો જોઇએ." મી વિનાયક મહેતાને પણ આ વાતની ગંધ આવી ગઇ હોય એમ લાગે છે. છેલ્લા અઢાર મહીનાથી તે સ્ટાર મીલના શેરો ખરીદયા કરે છે. થોડા સમય અગાઉ તેની પાસે મોટી રકમના શેરો હતા. સ્ટાર મીલ તમે ખરીદો અને શેરના ભાવ તમારી ગણતરી પ્રમાણે રહે તો તેને લગભગ ૨૦ થી ૨૫ હજારનો નફો થાય એમ હતું.

સર જીવણનો ચહેરો કડક બનતો જતો હતો.

" એકાદ મહીના પહેલાં તમને ગુપ્ત બાતમી મળવાથી તમે સ્ટાર મીલની આર્થિક સ્થિતિની બરાબર તપાસ કરી અને તમને જણાયું કે તેની પાસે જે માલનો જથ્થો હતો તે લગભગ રદ્દી અને કચરાપટી જેવો જ હતો. સાંચા કામ પણ ઘણુંજ ખરાબ સ્થિતિમાં હતું. એટલે તમે એ મીલ ખરીદી લેવાનું માંડી વાળ્યું. પણ મીલ ખરીદી લેવાની આશામાં મી. વિનાયકની પાસે આશરે ચારથી ૫ લાખની કિંમતના એ મીલના શેરો

આવી પડયા હતા અને મી. વિનાયક અને સર જીવણજીના આર્થિક લાભો લગભગ સમાન જ હતા "

સર જીવણજી એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવા અશક્ત હતા, તે શૂન્ય દષ્ટિથી બધું સાંભળી રહ્યા હતા. તેના મુખ ઉપરની કડકાઈ ઓછી થતી હતી.

" એટલે તમારી પાસે એકઠા થયેલા એ શેરો વેચાઈ જાય ત્યાંસુધી તમે બીજા ડીરેક્ટરોને સ્ટાર મીલની ખરી સ્થિતિ ન જણાવવાનું નક્કી કર્યું અને દરમ્યાન તમે કરેલી નોંધની નકલ કરી તમારી પાસે રાખી અને અસલ મી. વિનાયકને આપી અને તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું પછી તો સમજી શકાય એમ છે તમારી કંપની સ્ટાર મીલ ખરીદે છે એવી વાત મી. વિનાયકે બહાર પાડી અને સ્ટાર મીલના શેરોના ભાવ વધી ગયા એટલે મી. વિનાયકે તે વેચવા માંડયા. હવે આવતે અઠવાડિયે ડીરેક્ટરોની સભામાં તમે સ્ટાર મીલની ખરીદીનો વિરોધ કરશો અને બીજા ડીરેક્ટરો તેમાં સમ્મતિ આપશે અને એ વાત જ્યારે બહાર આવશે ત્યારે આખી શેર બજારમાં અને શેર લેનારાઓમાં ખળભળાટ મચી રહેશે. "

" કેમ પડ્યું ? " સર જીવણજી ના અવાજમાં કમ્પવાટની લાગણી સાથે રોષ હતો.

" હા "

" પણ, મી. વિનાયકનો પત્તો તમને ક્યાંથી લાગ્યો ? "

" જુઓ, મી. વિનાયકની કંપનીજ એ મીલના શેરો વેચતી હતી. એટલે જરૂર તેને ખબર હોવી જોઇએ મેં મી વિનાયકની આગલી પાછલી હકીકત મેળવી તો તે ઉપરથી જણાયું કે તેને તમે નોકરીમાંથી કાઢી નાખવાની નોટીસ આપી રજા આપી હતી તેના ખરાબ વર્તનનો તમારી પાસે પુરાવો હતો. એટલે વખતે જ કદાચ તેણે મોટી રકમ સામે પોતાના નામથી આ ધંધો શરૂ કર્યો અને તે તમારા વતી જ શરૂ કર્યો હતો એમ માનવામાં કોઈજ વાંધો નથી. તમારા એક નોકરને હજી પણ યાદ છે કે જે દહાડે તમે તેને રજા આપી તેજ દહાડે મધરાતે તે તમારી પાસે આવ્યો હતો અને લાંબા વખત સુધી વાતચીત કરી ગયો હતો.

" ઠીક ઠીક " સર જીવણજી એ પાકીટમાંથી ચેક બુક કાઢી ચેક ફાડી આપતાં કહ્યું: " મેં ધાર્યું હતું કે હું તમારા જેવા ડિટેકટીવોને બનતી મદદ, પણ આખરે બન્યો તો હું જ ચોર, પણ હું માની લઉં છું કે તમે આ બાબત તદ્દન છાની રાખશો. "

ચેક ઉપર નજર કરતાં રેણુમલ બોલ્યો: " કોઈ પણ માણસની અને ખાસ કરીને અમારા ગ્રાહકની છાની વાત ઉઘાડી ન પાડવાનો અમારો સખ્ત નિયમ છે "

કેટલીક વાનીઓ

સંપાદિકા: સૌ. કપિલા મહુભાઇ કાંટાવાળા

શીંગોડાના પુડા (૫૧)

૧ શેર શીંગોડા
ાા શેર દહીં
નવટાંક લીલાં મરચાં
જરા આદુ
મીઠું ખપ મુજબ
તેલ ખપ મુજબ

એકશેર શીંગોડા આખા લઇ તેને સારા કપડાથી લુંછી નાખવાં. ખાયણીમાં શીંગોડાં ખાંડવાં. ખાંડયા પછી દળવાં. તેના લોટમાં અડધો શેર દહીં નાંખીને લોટ બાધવો. દહીં મોળું હોય તો વધારે જોઇએ; ખાટું હોય તો થોડું. પાણી નાખીને લોટ બાંધવો. લોટમાં આદુ, લીલાં મરચાં, પીસીને નાંખવા. લોટ ખીરા જેવો ઢીલો રાખવો. સગડી અથવા ચુલો હોય તેના ઉપર લોઢી મુકીને તૈયાર કરેલુ ખીરૂં લોઢીમાં વાડકીથી થોડુ થોડું રેડવું, ને હાથ વતી પુડા સરખા કરવા. આસપાસ તેલ નાખવું, ને ઉખેડી ફેરવવા. પુડા જો જાડા વધુ થતા હોય તો ખીરામાં પાણી તથા દહીં નાખવુ. આ પુડા ફરાળમાં ચાલે છે ને સ્વાદવાળા થાય છે.

અંગ્રેજી બરફી (૫૨)

૧ શેર દુધ
ાા શેર સાકર
દોઢ નવટાંક માખણ
અચ્છેર બદામ
પાવલીભાર કેસર
કેવડાનો અર્ક પાંચ ટીપાં

બદામને પલાળી છોડા કાઢી નીસાળ ઉપર સારી ઝીણી પીસવી દુધમાં ખાંડ મેળવી કલાઇવાળા તપેલામાં ચુલા ઉપર મુકવું. દુધને હલાવતાં રહેવું. થોડીવાર પછી અંદર પીસેલી બદામ નાખવી હલાવતાં, હલાવતાં ખુબ જાડું થાય ત્યારે કેવડાનો અર્ક મહીં નાખવો. પછી રંગને માટે કેસર કાલવીને નાખવું. રંગને માટે 'વિલાયતમાં જૂદા જૂદા રંગનું 'કોચનીલ' નાખે છે, પણ તે રંગ જીવડાનાં બને છે, એટલે આપણે માટે કેસર સારૂં. પછી દુધમાં માખણ નાખી દેવું. હલાવ્યા બાદ જામે તેવુ લાગે ત્યારે એક થાળીમાં માખણ ચોપડી એમાં દુધ રેડી દેવું. પછી ઠરી જાય ત્યારે બરફીની માફક નાનાં ચકતાં પાડવાં માખણ દહીં-માંથી બનાવેલું નહીં પણ સંચાનું વાપરવુ.

આને અંગ્રેજીમાં 'ટોફી' કહે છે. બદામની માફક પીસ્તાં, ભોંયસીંગ, અખરોડ, કોપરૂં લીલું વગેરેની બરફી આ રીતે બનાવી શકાશે.

મોરીયાના વડાં (૫૩)

૧ શેર મોરીયો
ા શેર શીંગોડાનો લોટ
મીઠું જરાક. (મીઠુ ના ખાવું હોય તો સીધવ નાખવો).
મરચું જરા.
તેલ અથવા ઘી ખપ મુજબ
લીલાં મરચાં જરા. (સુકાને બદલે)
આદુ જરાક.

ભાતની માફક આધણ મૂકીને મોરીયો કરવો. મોરીયો ચડે ત્યારે ઓસાવી નાખવો. ને શીજે ત્યારે એક થાળીમાં કાઢી નાખવો ઠંડો પડે ત્યારે હાથવતી ખુબ મસળવો પછી અંદર મીઠું, મરચું, શીંગોડાનો લોટ નાખી દેવો. સુકા મરચાંને બદલે લીલા નાખવા હોય તો પણ નખાશે. સુકા કરતાં લીલા વધારે સારાં પડશે. લોટ બાંધ્યા પછી ભાતના વડાં કરો છો તેવી રીતે આ વડાં કરવાં. ભાતનાં વડાં કરતાં આ વડાં ઘણા પોચાંને મમરા જેવા થાય છે હલકાં પણ બહુ છે. લોટ બાંધ્યા પછી એક આડણી ઉપર એક કપડાનો કકડો લઇ નાનાં વડાં કરી કઢાઇમાં એક એક મુકવું. કેમકે બે ત્રણ વડાં સાથે થશે નહિ. ફરાળ માટે આ વાની ચાલે.

મૃત્યુદૂતો અને તેમના રાજમાર્ગો

લેખક : શ્રી શિવકુમાર ત્રિવેદી

યમરાજ અને મૃત્યુદૂતોને આપણા પુરાણોમાં શબ્દચીત્રે વર્ણવ્યા છે, વળી કોઈ ચીત્રકારોએ ત્હેમની પ્રતિમાઓ ઘડી કહાડી છે; અને આવી રીતે માનવો ચર્મ-ચક્ષુથી આ દૈવી વિભુતીઓને નિહાળી ના શકયા ત્યારે ત્હેમને શબ્દચીત્રાલેખનદ્વારા કે પ્રતિમા દ્વારા નિહાળી દૂર રહ્યા રહ્યા તેમની ભવિતવ્યતાને નમસ્કાર કરી બીતા રહે છે પણ મૃત્યુદૂતો તો ચર્મચક્ષુથી નિહાળી શકાય તેવી સાક્ષાત્ જીવતીજાગતી જીવત વ્યક્તિયો છે, તેઓ માનવોની સાથમાં રહે એવા સરળ છે અને વારે ઘડીયે તેમને હાંકી કહાડયા છતાં માનવોની સાથેજ રહેવા આવે એવા નફ્ફટ અને હઠીલા છે. આ મૃત્યુદૂતો તે આપણા ઘરની માખો, શુળ જેવી ચાંચોવાળા મચ્છરો, લોહીથી લાલમલાલ થયેલા માંકણો અને મ્હોટી મૂછોવાળા વંદા, મંકોડા અને કીડી વિગેરે છે

નિર્દોષ દેખાતી માખો, એક ચપટીમાં મચડી કહાડાય તેવા મચ્છરો, નાનકડા માંક-ણો વિગેરેને મૃત્યુદૂતો લેખવા અને ત્હેમના પર આવું ભયંકર આળ મુકવું એ અતિશ-યોક્તિ પૂર્ણ લાગે તેમ છે, પણ તેમણે જે સત્યાનાશ વાળ્યુ છે તેનો ખ્યાલ કરતાં ત્હેમની મહાનતા સ્પષ્ટ તરી આવે છે અમેરિકામા પનામાની કેનાલના બાંધકામ વખતે ફકત ૨૦ હજાર માનવદેહોનો ભક્ષ કરનાર ચપટીમાં મચડી કહાડાય તેવા મચ્છરો જ હતા ! અને આવા નાનકડા મચ્છરોના નાશાર્થે અમેરિકનોએ ફકત ૬ ક્રોડ રૂપીયા જ ખર્ચ્યા હતા ! ગઈ મહાન જર્મન લડાઈ દરમ્યાન સાઇબીરીયાના પ્રદેશમાં એક લાખ માણસો એક પ્રકારની માખીના ઉપદ્રવથી મરણ પામ્યા હતા, અને ૧૦૫ ડૉકટરો જેઓ મૃત્યુદૂતોના સામે લડવા ગયેલા તેમનો પણ ભક્ષ લીધો હતો.

ક્રમશ આ મૃત્યુદૂતોની ભવિતવ્યતા, ગહનતા અને તેમની જીંદગી નિહાળીયે

સાધારણ માખી

બધા મૃત્યુદૂતોમાં માખી બહુજ સરળ અને મળતાવડી લાગે છે તેવી જ રીતે તેટલી ભયંકર અને ગહન છે. આપણી સાથે સુતાં બેસતાં ઉઠતાં કે જમતાં ને હરેક કાર્યમાં તે આપણો સાથ શોધશે. માખીનું ઉત્પત્તિ અને ઉછેર સ્થાન ગંદવાડો છે માખો લોહી ચૂસક કે ડંખ દેનાર જંતુ નથી તેથી આપણે તેને નિર્દોષ લેખાયે છીયે, પણ તેમના જેવું ચેપી અને ભયંકર દર્દો ફેલા-વનાર અને લાવનાર એકે જંતુ નથી જેમ કોઇ એક સુગંધીદાર ફૂલ પોતાની હાજરીથી સર્વત્ર ફોરમ પ્રસરાવે છે તેમ જ્યાં જ્યાં માખી જાય છે ત્યાં ત્યાં ગંદવાડો અને દરદો ફેલાવે છે. મળમુત્ર, ઉકરડા કે ગટરમાં ભમી ચાલી તરત જ આપણા ખાવાના પદાર્થો પર બેસવા આવનાર તે અવિવેકી કે

લુચ્ચી માખ ક્ષય અલસાર, સંગ્રહણી, ઝાડા, અને ટાઇફોઈડ તાવ વિગેરેના જન્તુઓ આપણા શરીરમાં લાવનાર યમદૂત સમાન છે. આ મૃત્યુદૂતો સીધો છાપો મારનાર નથી પણ આડકતરી રીતે હુમલો કરનાર અને વિશ્વાસ ઘાત કરી ચોકાર અને સાવધ માનવ દેહધારીઓને પોતાની નિર્દોષતા દર્શાવી છેતરનાર શત્રુઓ છે. ક્ષયના દર્દીના ગળફા પરથી ઊડી આવનાર કે સંગ્રહણી અતિસાર કે ભયંકર દર્દથી પીડાતા દર્દીના મળમૂત્ર પરથી ઉડી આવનાર, ગટર, ઉકરડા કે ગંદી જગ્યાએથી ભમતી ભમતી આવનાર માખોને જો આપણે દૂરથી જ મ્હોના આપીયે તો કેટલાંક ભયકર દર્દોના પ્રમાણ ઘટી જતાં વાર ના લાગે. માખી નિર્દોષ નથી પણ ભયકરમાં ભયંકર દર્દો ફેલાવનાર નાનકડી વ્યક્તિઓ છે, તથા તેઓ નિર્દોષ નથી પણ ' ગરીબહરામ ' છે; જો આ દષ્ટિથી બહેનો માખોને ભયંકર પ્રાણી તરીકે જુએ અને પછી રસોડામાં કે ખાવાના કોઇ પદાર્થ પર માખોને બેસવા ના દે અગર તો તેવી જગ્યાએ આવવા ના દે તો કંઇક અંશે માખોનુ ભયકર પ્રચારકાર્ય નરમ પડી જશે ચોમાસાની ૠતુમાં યમદેવ રૂદ્રરૂપ ધારણ કરે છે, તે વખતે હ્‌મેના તત્વો પૃથ્વી પર ભયંકર અને ચેપી દરદોના જંતુ રૂપે પથરાય છે. આ વખતે માખો (મૃત્યુ દૂતો) પોતાના દેવને ખુશ કરવા કેસરીયાં કરી માનવ દેહના સઘળા કારભારમાં મરણીયા થઇ ઘૂસે છે. અલબત્ત નિર્દોષ માખો આ ૠતુમાં ઉદાર માનવોના ક્રોધ અને તિરસ્કારને પામતો થઇજ પડે છે. ખાસ કરીને ચોમાસાની ૠતુમા દરેક રીતે માખોથી દૂર રહેવાય અને સદાને વાસ્તે પાકાચાર્યો રસોડામાં માખોને ખાદ્ય પદાર્થોપર આવવા ના દે, તો જરૂરથી આપણે તે મૃત્યુ દૂત પર કંઇક અશે વિજય મેળવ્યો ગણાશે.

મચ્છર

મચ્છર કરડતા રહ્યા એટલે આપણા તિરસ્કાર અને ક્રોધને પાત્ર થઇ પડયા છે. છતાંયે આપણે તેમના સંપૂર્ણ નાશ માટે દિલપૂર્વક કયાં પ્રયત્ન કરીયે છીએ ? રસોડાનો કચરો પાણી મોરીવાટે ખાળકુંડીમાં કે રસ્તામાં પથરાઇ સુંદર સાથીયા પુરી રહે છે, આવી જગ્યાએ, તથા શરીરના મળમુત્રને ગંદીવસ્તુઓના સંગ્રહમાં મચ્છરોનું ઉતપત્તિ સ્થાન, ઉછેરસ્થાન અને નિવાસસ્થાન છે. સફેદ અને કાળા રંગનું તે ન્હાનું પ્રાણી રાતના કાન આગળ આવી ગણુમણાટ કરી મુકનાર મચ્છર લોહી ચૂસવામાં બહુ હોંશીયાર અને તીવ્ર છે. લોહી ચૂસનાર મચ્છરોજ દરદો ફેલાવનાર હોય છે. મચ્છરો આપણુ લોહી ચૂસતીવખતે જંતુ ઉત્પાદક પ્રવાહી આપણા લોહીમાં રેડે છે, આથી આપણને ડંખતી જગ્યાએ ચુંટ આવે છે તથા ત્યાં ઢીમણાં ઉઠી આવે છે. મચ્છરો મેલેરીયા તાવના જન્તુઓ આણનાર કહેવાય છે મચ્છરો દૂર કરવા હરકોઇ પ્રયત્ન તો કરે છેજ. કારણ કે તેમનું પ્રચારકાર્ય મસ્તિખોર છે; પણ માનવોને તેમનો નાશ કરવાનો વિચાર મચ્છરોના પૂર્ણ પ્રચારકાર્ય પછીજ થાય છે. આ તો કોઇ શત્રુરાજાના હુમલા અને વિજય પછી કોઇ વૈભવી પરાજીત રાજાને પોતાની કફોડી સ્થિતિનું ભાન થાય તેવી વાત છે દિવસના મચ્છરો ઘરના ખૂણેખોચરે, નીકના ગંદવાડમાં કહેવાતી જગ્યામાં, પાણીના ખાબોચીયામાં વિગેરે સ્થળોએ ભરાઈ રહે છે. આવી જગ્યાએ ફીનાઈલ, કેરોશીનતેલ, કે પછી જંતુ વિનાશક દ્રવ્ય રેડવાથી મચ્છરો અને હ્‌મેનાં ઈંડા મરી જશે ઘરમા ખુણેખોચરેથી સાફસુફ કરવામાં આવે તો ઘરમાયે પણ તેમને માટે સ્થાન ના રહે. સુવાનો ઓરડો કપડાં તથા સામાનથી ખીચ ના હોય તથા ચોકખી

તેમની હયાતી તરત માલમ પડી આવતાં વાર લાગે છે. આવી રીતે કેટલાક જાતના દરદોના જંતુઓ ખોરાક સાથે પેટમાં આવતાં વાર ના લાગે. આના ઉપાય તરીકે પાકાચાર્યો અને ગૃહપતિઓ ખાવા ઢાંકવા વાસ્તે ઝીણી જાળવાળું પીંજરૂં બનાવી લેવડાવે એ ઇચ્છવા લાયક છે.

મૃત્યુદૂતો જેવી દૈવી સંપત્તિવાળી વ્યક્તિઓનો રાજમાર્ગ કેવળ મંદવાડ અને કોહાણથી ભરપુર વસ્તુઓથી પથરાયેલો છે.

ઘણી બહેનો વાસણ ઉટકવામાં માટીને બદલે ધૂળ ઉપયોગમાં લે છે. રસ્તા પરની ધૂળનો ઇતિહાસ જોઇએ. રસ્તાની ધૂળ ક્ષય, દમ કે કંઠમાળના દરદીના ગળફા થુંકયા સાદોવાયેલી હોય છે, મળમૂત્ર કે ગંદવાડથી પવિત્ર બનેલી હોય છે, વટેરૂઓના પગ તળે કચરાયેલી હોય છે, અને કહોવાતી વસ્તુઓથી તે લદબદ થયેલી હોય છે અને આવી ધૂળ વાસણ સાફ કરવામાં વપરાય ! આતો હાથે કરી દરદો વધારવાની વાત થાય છે. ધૂળ ખરાબ વસ્તુ છે તે વાત જો બહેનોના મનમાં ઠસી જાય તો ઘણા ઘરોના વાસણો ધૂળથી સાફ ના થાય અને કેટલાક અંશે ઘણાં દર્દોનું મોટું પ્રમાણ ઘટી જાય.

મૃત્યુદૂતોના મુખ તરફ કેટલીયે વ્યક્તિઓ ઘસડાતી જાય છે તેનો ખ્યાલ કંદોઇ કે ચવાણું વેચનારની દુકાને ઉભા રહેનાર ને થાય. ચવાણા ઉપર હજારો માખો ઉડાઉડ કરી રહી હોય છે, મંકોડા પ્રદિક્ષણા ફરી રહ્યા હોય છે, રસ્તાની ધૂળ પવનથી કે અવર નવરથી તેમાં આવી મળે છે, આવી ગંદી અને દરદોના ઘરવાળી ચીજોનો ઘણીયે વ્યક્તિઓ ઉપભોગ કરે છે. આ રીત હાથે કરી કાળના મ્હોં ભણી ઘસડાવવા જેવી નથી લાગતી !

નાનાં બુલકાંને ખુશ કરવા કે રડતાં બચાવવા ઘણા માતાપિતાઓ ચવાણું ખવડાવવાની ટેવ પાડે છે. આમાં ઘણા બાળકો નાનપણમાંજ કાળનો ભોગ થઇ પડે છે, અને જે બાળકો મ્હોટા થાય છે તેઓ મ્હોટી વયે નાનપણની જંતુવાળી અને ગંદી વસ્તુઓ ખાવાની સ્મૃતિ અને દઢ થયેલી ટેવને વધુને વધુ દઢ કરતા જાય છે, કાળના મ્હોં ભણી જરા પણ ખમચાયા વિના દોડયા જાય છે

આના ઉપાય તરીકે માતાઓ નાનાં બુલકાંઓને બજાર ખાવ પદાર્થો ખાવાની ટેવ ના પાડે તે ઇચ્છવા જોગ છે.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

૧. ભેટ : સૌ. કાન્તાબ્હેન વરજીવનદાસ સરૈયા તરફથી તેમના સ્વ. પુત્રી બ્હેન રમાવતીના સ્મરણાર્થે મંડળના હુન્નર-ઉદ્યોગ ખાતામાં એક સીવવાનો સંચો અને એક સ્ટેન્ડ કુલ રૂ ૧૫૬)ના ભેટ મળ્યા છે. આ મદદ માટે મંડળ તેમનો ઘણો આભાર માને છે.

૨. લાઇફ મેમ્બર : સૌ. કાન્તાબ્હેન સુંદરલાલ ખીમચંદ રૂ. ૧૫૦) ભરી મંડળના લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

કોણ જીત્યું ?

લેખક : શ્રી શારદાપ્રસાદ વર્મા

દરિયા પારના દેશની વાત છે, કંઈક વર્ષો પહેલાની, એ તલવારના જમાનાની. ત્યારે વીરતા માનવો જીતવા ને મારવામાં મનાતી. પાડોશના રાજ્યને જીતી, એના ગામો લૂંટી, એની પ્રજાને જે વધુ રંજાડે તે પ્રબલ ને પરાક્રમી ગણાતો. એક બીજાને પરતંત્ર કરવાની હરીફાઈઓ જાણે રમાતી. એ માટે યુદ્ધખેલન વખતોવખત થતાં કેટલાક જવાંમર્દોને એ વિના ચેન જ ન પડતું એ યુગની આ વાત છે વર્ષો પહેલાની કંઈ નહી તો પાંચસો વર્ષના જમાનાની વાર્તા

એ ડયુક પ્રબલને પરાક્રમી ગણાતો. જેવો પરાક્રમી તેવો પ્રતાપી મનાતો જેવો પ્રતાપી તેવો ક્રોધી હતો જેવો ક્રોધી તેવો ક્રૂર ને દયાહીન.

દેશદેશ જીતવાનો જાણે એનો સંકલ્પ. એક દેશ જીતે ને લૂંટે અને બીજા પર આક્રમણ કરે લોક તો એનું નામ સાંભળે અને ધ્રુજે, બાળકો તો રડતાં યે રહી જાય. એવો તો એના નામનો જ ત્રાસ

ઈ. સ. ૧૪૭૬માં એણે નાન્સી નગરને ઘેરો ઘાલ્યો નાન્સીનો નૃપતિ સો સો સમરાંગણમાં ઘૂમેલો, વીરતાની મૂર્તિ સમો હતો એની જુવાનીમાં એ સાવજશો ગાજતો. પણ આજે એ વૃદ્ધ થયો હતો. જીવનને આરે આવી રહ્યો હતો રાજકુટુંબમાં યે કોઈ હતું જ નહી, સિવાય એની એક માત્ર પુત્રી પણ એ પુરુષોને શરમાવે એવી વીરાંગના હતી એનું રાજ ન્હાનું હતું પણ સ્વાધીન હતું. રાજ્યમાં વસ્તી થોડી હતી પણ લોકો સ્વતંત્ર હતા ને સ્વતંત્રતા માટે મરી ફીટવા તૈયાર હતા

એ ડયૂકે ઘેરો ઘાલ્યો. નાન્સીનું મહાજન અને રાજપુરુષો રાજમહાલયે મંત્રણાએ મળ્યા ને નિશ્ચય કરી લીધો નાન્સીના સમસ્ત જનસમૂહે ડયૂકનો સામનો કર્યો એ વૃદ્ધ નૃપતિના હાથમાં તલવાર આવતાં જુવાનનું જોર ફરકવા મંડયું એણે સરદારી લીધી ને કોટને કાંગરે કાંગરે ઘૂમવા લાગ્યો.

એની વીરાંગના પુત્રીએ સ્ત્રીઓનું સંગઠન કર્યું. સશક્ત સ્ત્રીઓને કોટની મરામતમાં, હથિયાર પહોંચાડવામાં, ગોળા સજ્જ કરવામાં કામે લગાડી દીધી. વૃદ્ધાઓને પણ આજે પોતાનું નગર સ્વતંત્ર રાખવું હતું. એ પણ કામે લાગી ઘવાયેલાઓની સારવારમાં.

આમ સૌ કોઈ આબાલવૃદ્ધ–પોતપોતાનું નિત્યનૈમિત્તિક કાર્ય છોડી. એ કામે લાગી ગયા–સ્વદેશને સ્વતંત્ર રાખવાને. વેપારીઓએ વેપાર છોડયા, વિદ્યાર્થીઓએ અભ્યાસ છોડયો, સુંદરીઓએ વિલાસ તજ્યા. બસ, સૌને એકજ તમન્ના લાગી રહી હતી, સ્વદેશને પરતંત્ર થવા ન દેવાની

શત્રુ પક્ષે કશી આશા નહોતી રાખી. એણે તો મહીના છ માસમાં નાન્સી સર કરવું ધાર્યું હતું. પણ આ તો લોઢાના ચણા ચાવવા પડયા. એની વ્યૂહરચનાઓ એક પછી એક નિષ્ફળ જવા લાગી. એના રણબાંકુરા યોદ્ધાઓ પડવા લાગ્યા. ને જ્યાં જાય ત્યાં જીત મેળવનાર ડયૂકને સંધીનું કહેણ કહાવવું પડયું.

આ જગજ્જીતો ડયૂક, જે રાજ્ય જીતતાં, લૂંટમાં જ આનંદ માનતો, શત્રુના સૈનિક અસૈનિક સૌને ક્રૂર દંડ દેવામાંજ વિજયની સાર્થકતા આંકતો અને પોતાની

પછાડી ભય, ત્રાસ અને શત્રુના નામ નિશાનનોયે નાશ મેલી જતો તે ડયૂકે કહાવ્યું કે "સંધિ કરવામાં આવશે તો કોઈનો વાળ વાંકો નહીં થશે. સમગ્ર પ્રજાજનો સાથ નિર્વૈર વર્તન રાખવામાં આવશે."

નાન્સીના નગરજનો આશ્ચર્ય પામ્યા. શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા. નગરચોકમાં નૃપતિએ પોતપોતાના અભિપ્રાય જણાવવા મહાજનોની સભા મેળવી.

પણ નાન્સીનો નૃપતિ જેવો બહાદુર હતો તેવો ઠરેલ મુત્સદ્દી પણ હતો એણે જોયું કે શત્રુ અત્યારે નબળો થયેલો છે. એને પરાસ્ત પમાડયા વિના જવા દેવો એ એને ફરીથી ન્હોતરવા જેવું છે. અને જો ફરીથી એ હલ્લો લાવે તો નાન્સી ટકી નહીં શકે એમ એણે વિચાર્યું ને ભરસભામાં ઉચ્ચાર્યું "મ્હને સૈનિકો જીવતો દફનાવી દેશે તોયે આ સંધિ કબૂલ કરનાર નથી. અત્યારે સંધિ હોઈ શકેજ નહીં"

નગરજનોને આ વેણુ બાણુ જેવા લાગ્યા. બેવડા ઉત્સાહથી મોરચા માંડવાની તૈયારી કરવામાં ગૂંથાયા. અત્યાર સુધી અજેય ગણાતા ડયૂક ઓફ બર્ગંડીનું સંધિકરણ પાછું વાળ્યું.

સંધિપ્રસ્તાવ પાછો ફર્યો ને ડયૂક લાલચોળ થઈ ગયો કદી કોઈ ડયૂકનો વેણ ઉથાપી શક્તુંજ નહીં, શું શત્રુ કે મિત્રઃ સૌ કોઈ પડયો બોલ ઝીલતા ને આ ન્હાનું શુ નગર ! ને આ એનો બુઢ્ઢો ખખ ઠાકોર ! શુ એનુ સન્ધિકહેણ પાછુ ઠેલે ? એનો ક્રોધાગ્નિ પ્રજ્વળી ઉઠયો. એની આંખોમાંથી અંગારા ઝરવા લાગ્યા એણે નિશ્ચય કર્યો નગર તારાજ કરીનેજ પાછા વળવાનો એની વિપુલ સેનાએ હલ્લા પર હલ્લા કરવા માંડયા. ડયૂકે નવુ સૈન્ય, નવાં શસ્ત્રાસ્ત્રો બર્ગંડીથી મંગાવ્યાં. આ નવી થતી જતી ભરતી સ્હામું ઘેરાયલા નાન્સી જનો કયાં સુધી ટકી શકે ? ખાધા ખોરાકી ખૂટી, કોટ તૂટયો. દુર્જય યોદ્ધાઓ એક પછી એક ખરવા લાગ્યા. નાન્સી પડયું. ડયૂક અપમાનનો બદલો વ્યાજ સાથ લેવા નગરમાં પેઠો. ચારેકોર એ વૃદ્ધ ઠાકોરની શોધમાં ફર્યો. મહેલ, કીલ્લો અને કોટ ફુદી વળ્યો. એ ધુંવા-ફુવા થતો નગરના ખૂણે ખૂણે ભમી વળ્યો પણ એનો પત્તો જ ન લાગ્યો. ડયૂકે હવે નગરનો ક્રૂરમાં ક્રૂર રીતે નાશ કરવાનું નક્કી કર્યું.

ડયૂકે નગરજનોની સભા બોલાવી જાહેર કર્યું કે જે નાન્સીના ઠાકોરને પકડી આપશે તેને મ્હો માગ્યું ઇનામ આપવામાં આવશે, પણ જો એનો પત્તો કોઈ નહીં આપે તો આખું નગર ને નગર તારાજ કરવામાં આવશે, ન રહેશે એનુ નામ કે નિશાન પણ એ પ્રજાજનમાંથી ન કોઈ હાલ્યું કે ચાલ્યુ. ડયૂકની મુખમુદ્રા પર ક્રોધની રેખાઓ તરવરવા લાગી ત્યાં એક વૃદ્ધ આગળ આવ્યો ને બોલ્યો, "ડયૂક સાહેબ, આપ ખાત્રી આપશો કે નગરજનમાંથી કોઈને કશી આંચ નહીં આવે તો નાન્સીના મહારાજાનો પત્તો મેળવી આપવા હું તૈયાર છું."

આ વૃદ્ધ નાગરિક નાન્સીનો નૃપતિજ હતો. નગરનો નાશ અટકાવવાને એ પ્રજાજનો સાથ ભળી ગયો હતો ને પ્રજાજનો પણ જીવમાં જીવ હોય ત્યાં સુધી એનો વાંકો વાળ થવા દેવા તૈયાર જ હોતા. ચતુર રાજા ચેતી ગયો. આ તક છે એમ એણે જોયુ અને આત્મ સમર્પણથી નગર બચાવવા ખાત્રી મળે તો પોતે છતો થવા તૈયાર થઈ ઉભો.

ડયૂક એવુ કંઈ કરવા તૈયાર નહતો. એને તો આખા નગરનો ક્રૂરમાં ક્રૂર રીતે નાશ કરી દાખલો બેસાડવો હતો. એને સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, વૃદ્ધ સૌને એકઠા કર્યાં ને હારબંધ ઉભા રાખ્યા. એ હારમાંથી દરેક દશમા જનને હેઠાત કરવાનો હૂકમ ફરમાવી એ શિબીરમાં ચાલ્યો ગયો

એક કતારમાં નગરના સૌ પરિજનો ઉભા. સ્ત્રીપુરુષ, પિતા-માતા-પુત્ર, ભાઈબ્હેન, નવવધુઓ ને સ્હેના છોડીલા કંથઃ સૌ કોઈ

મોતને ભેટવા તૈયાર થઇ રહ્યા. કોણ જીતે છે એજ જોવાનું રહ્યુ.

સૌથી મોખરે પહેલેથી મથુરા દરમો ડ્યૂક જ આવી રહેલો હતો. એની જોડે જ એની પુત્રી ઉભી હતી. એને એ ક્યાં ઉભો હતો એનું ભાન જ નહોતુ. એની આંખો આભને જોતી ઉંડી ઉંડી ઉતરતી હતી. એના ભવાં સંકોચાયલાં હતાં કોઇ પણ ઉપાયે પ્રજાને બચાવી લેવાય એની ચિંતાજ એને થતી હતી પણ એની પુત્રીએ આ જોયુ. એનું પિતા વત્સલ હૃદય પિતાને બચાવી લેવા તરફડ્યુ. એની બુદ્ધિને લાગ્યુ કે જ્યાં સુધી ઠાકોર જીવે છે ત્યાં સુધી કદાચ પ્રજાજનોનુ રક્ષણ થઇ શકે હુમલો માણસ તણખલુ ઝાલે તેમ અવસરની આંખ ચૂકાવી પિતાને ખસેડી, પોતે સ્થાને ઉભી. પિતાને જરા ભાન આવ્યુ અને પોતાના વચન સરખાનો પણ તુરત અમલ કરવાને ટેવાયેલા મહારાજાએ પુત્રીને તુરત પોતાની જગ્યાએ જવા ફરમાવ્યુ. પણ પુત્રી ન ખસી તુરત એણે પુત્રીને પકડી ખસેડવા પ્રયત્ન કર્યો. દંડ દેવાની તૈયારી કરતા અફસરે આ જોયુ. અને નિયમન Order જાળવવા પિતા પુત્રી પાસે આવ્યો. પુત્રીએ કહ્યુ. " હુ અહીં છુ, મ્હારીજ આ દરમી જગ્યા છે. " આ સાંભળી પિતાને સહસા ભાન થયુ, એ પરિસ્થિતિને સમજી ગયો. એણે કહ્યુ, " એ છોકરીએજ મ્હને ખસેડ્યો છે, હુ જ દરમો છુ."

આ વાત એવી રીતે બની, આ રકઝક એવી ચાલી—અવિચલ પ્રમાદ પિતૃભક્તિ અને સુદૃઢ અપત્ય સ્નેહ—એ બે મૂર્તિમંત ભાવો વચ્ચે જાણે હરિફાઇ ન હોય ! ડ્યૂકનો કર્મચારી પણ આ જોઇ મૂંઝાયો. એનાથી નિર્ણય ન થઇ શક્યો કે આ બેમાંથી દરમુ કોણ ? આ બેમાંથી કોને પ્હેલાં દેહાંત દેવો ? આ નિર્ણય વિના એનાથી હુકમનો અમલ પણ કેવી રીતે થઇ શકે ? આથી એ બન્નેને એ ડ્યૂક પાસે લઇ ગયો, ને હકીકત રજુ કરી એ કર્મચારી પોતાની હકીકત રજુ કરતો હતો ત્યારે કે ત્યાર પછી ડ્યૂક પાસે કેફીયત રજુ કરતા બન્ને જણા એક સાથે કહેવા મંડી પડયાં. કોઇ એક સાધારણ નગરજનની જેમ આ વાતનો ફેંસલો પોતાની તરફેણમાં લાવવા ક્ષુલ્લક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા એ નૃપતિ કે રાજકુંવરી આજ રાજપ્રતિષ્ઠા ભૂલી ગયા હતા—સર્વ સાધારણ વાત્સલ્ય ભાવમાં

અને એ ક્રૂર નિર્દયી ડ્યૂક પણ નિર્ણય ન કરી શક્યો. એનો અત્યાચારી આત્મા, આ આત્મત્યાગ માટેનો ઝગડો જોઇ પીગળવા માંડયો, એનુ મન મીણની જેમ પીગળતુ ગયું, એની આંખમાં એ રસ ઉભરાઇને આવતો દેખાયો સહસા એ ઉઠી, શીબિરના અંદરના ભાગમાં ચાલ્યો ગયો. એને ત્યાંયુ સદૈવ રાજખટપટ અને મુત્સદ્દીગીરી અને યુદ્ધ ખેલનમાં જીવનનુ સાર્થક કરતા રાજકુટુંબમાં યે આટલો સ્નેહ, આટલુ સગાપણું, હોય તો, સાધારણ પ્રજાજન કેવા હશે !

જે યુદ્ધથી ન થયુ, વીરોના શોણીત વહેવડાવ્યે, એક એકના મુંડા કાપ્યે ન થયુ, તે હૃદયપલટો આત્મસમર્પણ ને સ્નેહની સૌરભે થયો એણે સુલેહ ને સમાધાનીનો ડંકો વગડાવ્યો. પ્રજાજનોને સ્વસ્થાને જવા દેવા અને નગરમાં ફરી અત્યાચાર ન થાય એ માટે અમલદારો પર હૂકમ છોડયા મિત્રતાના કોલકરાર થયા, ને યથોચિત સમયે ડ્યૂક નાન્સી નગર છોડી ચાલ્યો ગયો.

એ ડ્યૂક પાછો ફર્યો વિજય કરીને ? નાન્સી પરતંત્ર થયુ નહીં છતાં સંધિ અને વિગ્રહમાં ડ્યૂકને સાથ આપવા, ડ્યૂકનુ કહેણુ આવતા સ્વીકારવા તો તૈયાર થયુ હતુ છતાં એનો વિજય થયો ?

એ તો આવ્યો હતો એની નાન્સી જીતવા, એના ધનધાન્યને સમૃદ્ધિ લૂંટી જવા —એ લૂંટી પણ જઇ શક્યો હોત, મનમાનતો અત્યાચાર પણ કરી શક્યો હોત, પણ એ પ્રબલ આત્મબલિદાન સમક્ષ એની નિર્દયતા અવનત મસ્તક થઇ પડી. પ્હેલીવાર એ આ રીતે પાછો ફર્યો.

ત્યારે કોણ જીત્યુ ?

દેશને વધુ લાભ કોણ કરી શકે ?

ધનવાન કે વિદ્વાન ?*

લેખિકા : શ્રીમતી શાન્તા નહાનાભાઈ વ્યાસ

દેશને ધનવાન્ અને વિદ્વાન્ ઉભયમાંથી વધુ લાભકારક કોણ છે એ નિર્ણય ઉપર આવતા પહેલા બંને શબ્દોના અર્થ જાણવાની જરૂર છે. ધનવાન એટલે પૈસાવાળો અગર મુડીવાદી. અને વિદ્વાન્ એટલે જાણકાર, નહિ કે વિશ્વવિદ્યાલયની લાંબી પદવીઓ ધારણ કરનાર; દેશનો કટોકટીનો સમય સમજી સમયસૂચકતા વાપરી દેશને તારનાર, તે વિદ્વાન્.

બેશક બેમાંથી એક સિવાય દેશને મદંતર ચાલી શકે એમ કહેવું ભૂલ ભરેલું છે. છતાં વધુ આવશ્યકતા વિદ્વાનની છે એ વાત નિર્વિવાદ છે. ઇતિહાસનાં પાનાં ઉકેલશું તો ધનવૈભવને દેશની ખાતર ફના કરનાર વ્યક્તિઓ ઘણી થોડી જણાશે. તેમજ આજની દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં એ લોકો જોડે સરખાવી શકાય એવો દેશનો ઉદ્ધારક ધનિક કોઈ નથી. આજના ધનિકો પૈસાના મદમાં ગરીબો પર પ્રભુતા મેળવવાનો અને મોજમજાહ અને એશઆરામમાં જીવન ગાળવાનો પ્રભુના ઘરનો તેમનો એક દસ્તુ હક્ક (Monopoly) છે, એમ માને છે. દેશનાં દુઃખોની અને ટળવળતા ગરીબ દેશીઓની એમને કશી પડી નથી; જેમનું ગૌરવ દેશીઓનેજ રંસનાર પ્રજાની ખુશામત કરવામાં સમાયલું છે, એવા આધુનિક યુગના ધનિકો તો કેવળ દેશને નિરૂપયોગી છે.

ક્ષત્રિયકુળનું ગૌરવ હૃદયમાં ધારણ કરી, મહાન, મોગલ સમ્રાટ્ અકબરને શરણે નહિ થનાર વીર પ્રતાપને અને ચિતોડની ભૂમિને યવનોના હાથમાંથી કાયમને માટે મુક્ત કરવાને પોતાની અઢળક લક્ષ્મી પ્રતાપને ચરણે ધરનાર ભામાશા જેવા ધનિકો દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકે. દેશને આવા ધનિકોની પળે પળે જરૂર છે.

રશિયાની પ્રજાનો ભૂખમરો જોઈ મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય પોતાની અમીરીને ઠોકર મારી સ્વેચ્છાથી ભીખારી બન્યો હતો. આજના શ્રીમંતોના માનસમાં આવા પુરૂષોને સ્થાન નથી. પરોપકાર પણ કેવળ મોટાઈને ખાતર કરનાર આજના ધનિકો ગરીબોને જીવનમાં દાન દેતા મહર્ષિ ટોલ્સ્ટોયના આત્મભોગમાં રહેલા આનંદને કલ્પી પણ નહિ શકે, તો અનુભવી ક્યાંથીજ શકે ? ઉંડા ઉતરી વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે એણે આખા જગતનો આત્મા જાગૃત કર્યો. દુનિયાની ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ મોજ મજાહમાં અહોનિશ આળોટનાર શ્રીમંતોને હજારોના ભૂખમરાનું અને તેની પાછળ રહેલા અન્યાયોનું ભાન કરાવ્યું. દેશને ખાતર ફકીરી ધારણ કરનાર આવો કોઈ ધનિક દેશનો ઉદ્ધારક થઈ શકે. ભૂખે મરતાં અને ગરીબીનાં અસહ્ય દુઃખોથી ઘુંટાયેલાઓને જોતા માત્રમાં પણ જેઓ પાપ

---

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી સ્વ. જયાવતી દુલેરાય સ્મારક લેખો નિબન્ધની હરિફાઈમાં રૂા ૩૦નું પહેલું ઇનામ મેળવનારો નિબંધ

માને છે, જેમને સમાજને બોજારૂપ ગણવામાં પોતે અગ્રગણ્ય ભાગ ભજવે છે, એવા ધનિકો દેશને ખાતર શું કરી શકે ?

ઉપરોક્ત ઉભય પુરુષો ભૂતકાળમાં થઇ ગયા છે જ્યારે આજના જમાનામાં એવા કોઇ પણ ધનિકનો વિચાર કરીશું તો તે ભારતનું જીવંત જવાહીર સ્વર્ગસ્થ મોતીલાલજીના એકના એક પુત્ર પંડિત જવાહીરલાલ નહેરૂ છે રાજકુંવરોને પણ ઇર્ષ્યા આવે એવા વૈભવને ઠોકર મારી પોતાની સંપત્તિનું દેશહિતની વેદી ઉપર બળિદાન દેનાર એ ભારતના શુભેચ્છક ધનિકને હજારો ધન્યવાદ છે પોતાના દરજ્જાને સદંતર ભૂલી જઇ સ્વેચ્છાથી કારાવાસના ત્રીજા વર્ગમાં વાસ કરી જગતને સમાનતાનો પાઠ પઢાવનાર એ અમીર ખરેખર દેશનો સાચો ઉદ્ધારક છે નેતા તરીકેનો પોતાનો દાવો છોડી એક સાધારણ કેદીની માફક પોતાને સમજનાર એ લક્ષ્મીની અનેરી લીલાને અપવાદરૂપ માત્ર એજ એક વીર આજે ધનિક ઉદ્ધારક તરીકે દેશને આંગળી પર ગણવાલાયક છે.

ઉપરોક્ત ધનિકો સિવાય આજના દેશી રાજ્યોથી કહેવાતા મુડીવાદીઓ સુધી દેશના દુખે કોઇ દાઝતુ નથી અમલદારો જોડે ખાણાંના મેળાવડા કરી, નાચ ગાનના જલસા કરી, ગવર્નર કે વાઇસરાય સાહેબ અને તેમના ધર્મપત્ની જોડે હસ્તધૂનન કરી ખુશામત અને પૈસાને જોરે માન અકરામની નોંધમાં પોતાનું નામ લાવવું એજ એમના જીવનનો મુદ્રાલેખ છે અને એમની મસ્તીમા એ ગોરી લલનાને ખાતર રૂપીયા પીસ્તાળીસ લાખનું પાણી કરનાર હરીસીંગ જેવા ધનિકો તરફથી દેશોદ્ધારની આશા રાખવી એ આકાશ કુસુમવત્ છે જે લક્ષ્મીનો વ્યય અસ્થાને થાય છે તે લક્ષ્મીજ નથી. અને એવો વ્યય કરનાર પોતે ભલે ગર્વ માને છતા તે કમાળનો કમાળ છે, પછી દેશોદ્ધારની તેના તરફથી આશા શી રીતે હોય ?

ધનનો સદુપયોગ કરાવનાર વિદ્વાનોજ છે. ગમે તેટલી સત્તા અને લક્ષ્મી છતાં ગમે તેવા મહીપતિને પણ વિદ્વાન સલાહકારની જરૂર પડે છે જગતમાં લક્ષ્મીને અંગે જે કંઇ અનર્થ થયા છે, તેનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે તે અજ્ઞાની માણસોના હાથમા છે જ્યારે દેશની લાગણી કોઇ અમુકજ દિશા તરફ વહી જતી હોય ત્યારે તેને લક્ષ્મીની લાલસા ને અસર નથી કરતી તે કોઇ વિદ્વાન ફકીરનું જીવન વૃત્તાંત ખડું કરતાં સહેજમાં થઇ જાય છે

હવે દેશહિતમા વિદ્વાનોએ શું ભાગ ભજવ્યો અને ભજવે છે એનો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ પ્રથમ તો આપણે ભૂતકાળનો સમય જોતાં જ્યારે વર્તમાન પર નજર નાખીએ છીએ, ત્યારે સ્પષ્ટ દેખાય છે, કે અર્વાચીન જગત જે દેખાય છે તે સ્વરૂપમા એને લાવનાર, અને પ્રાચીન અને અર્વાચીનમાં જે ભેદ નજરે પડે છે, તે ઉપસ્થિત કરનાર કેવળ વિદ્વાનો જ છે. વિદ્વાનોની વિચારશક્તિ અને કલમથી જગતને જે લાભો થયા છે, તે આખા જગતની લક્ષ્મીથી પણ થવા દુર્લભ છે દેશના ઉપર હરેક પ્રકારની આફતો આવે છે જે ધાર્મિક આર્થિક પરતંત્રતા, વિગેરે આ બધામાથી દેશને વિદ્વાનોએજ તાર્યો છે, એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે

ધાર્મિક આફતનું દૃષ્ટાંત લેશું તો માલમ પડશે કે જ્યારે યુરોપમાં પોતાની સમર્થ સત્તા હતી, લોકો પુરા કેળવાયલા પણ ન હતા, ત્યારે આડમાર્ગે તેમને દોરી જઇ, મુક્તિપત્ર જેવા બનાવટી સાધનોથી ધર્મને નામે લોકોની લક્ષ્મીને ધોળે દિવસે લુંટનાર, એ પોતાની સામે થનાર યુરોપમાં એકજ નર હતો. તે

હતો માત્ર જર્મનીનો વિદ્વાન મારટીન લ્યૂથર, જેણે પોપની સામે ઝુંબેશ ઉઠાવી, યુરોપભરમાં ક્રાન્તિ કરી અને અનેક ધાર્મિક સુધારા કરી, પોતાની સર્વોપરી સત્તાને જમીન દોસ્ત કરી, પ્રજાની ધર્મને નામે લૂંટાતી લક્ષ્મીને બચાવી. એ ક્રાન્તિ સાધારણ ન હતી. એ ધાર્મિક પરિવર્તનથી (Reformation) યુરોપના ઇતિહાસમાં ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્યનો નવીન યુગ પ્રવર્ત્યો તે ઇતિહાસને પાને મોજુદ છે

મોગલ સમ્રાટ ઔરંગઝેબના ધર્માંધપણાના પરિણામે જ્યારે સત્તરમીસદીમાં પૃથ્વીના પટ પરથી હિંદુ ધર્મ નાબુદ થવાનો સમય આવ્યો હતો ત્યારે એ આફતમાંથી દેશની મુક્તિ ધનથી ન થઇ. બેશક એ આફતમાંથી દેશને ઉગારનાર હિંદુધર્મનો રક્ષક ફિરસ્તારૂપ શિવાજી હતો છતાં શિવાજીમાં એ સંસ્કાર પાડનાર અને મરાઠા જેવી પ્રજામાં ચૈતન્ય રેડી તેમને શિવાજીને પડખે ઉભા રાખનાર એ વિદ્વાન તુકારામ અને રામદાસ સ્વામી હતા. મ્લેચ્છ પ્રત્યેનો તિરસ્કાર શિવાજી અને અન્ય મરાઠાઓમાં આટલે દરજ્જે જાત કે કેમ તે પ્રશ્ન છે. અને સમય જતાં બસો વર્ષથી જડ ઘાલી ગયલી મુગલ સલ્તનત રૂપ ઇમારતના પાયા એણે કંપાવીને ઢીલા કરી નાંખ્યા. વિદ્વાનો ગમે તે સંજોગોમાં અન્યને ઇચ્છિત માર્ગે પોતાની વાણી અને લેખિનીદ્વારા દોરી જાય છે. અને તેથીજ સીધી અગર આડકતરી રીતે જગતમાં જે જે આવકાર લાયક ક્રાન્તિ થઇ છે, તે વિદ્વાનોને આભારી છે.

ઇગ્લાંડના ઇતિહાસમાં દક્ષિણ મહાસાગરના પરપોટાથી (The Southsea Bubble Company) દેશ પર ભયંકર આર્થિક આફત આવી પડી. આ આફતમાં શ્રીમંતો પોતાના પૈસાની શી રીતે વ્યવસ્થા કરવી એજ વિચારમાં હતા. ખૂદ ઇગ્લાંડની સરકાર પણ દેશની થતી પાયમાલી જોઇ ગભરાઇ, એ વખતે એક સાધારણ જમીનદાર છતાં મહાન્ અર્થશાસ્ત્રી રોબર્ટ વોલપોલ દેશની વ્હારે ધાયો. વડા પ્રધાન બની પોતાના સબળા પ્રયાસથી તેણે દેશને કેટલેક અંશે ,તત્કાળ મુક્ત કર્યો એટલુંજ નહિ પણ એકવીસ વરસના પોતાના હોદ્દા દરમ્યાન કાયમને માટે દેશને સારી આર્થિક સ્થિતિમાં મૂક્યો.

ઝારશાહી અને મુડીવાદના સંયુક્ત બોજા નીચે કચરાતો રશિયા, આજના રશિયા કરતાં જુદો જ હતો અને એને આજની પરિસ્થિતિમાં લાવનાર મહેકે તેથી એ આગળ ધપાવનાર શું કોઇ ધનિક હતો ? નહિ એ હતો મહાત્મા લેનીન (Lenin) જેણે પોતાની વિદ્વત્તાથી દેશમાં ક્રાન્તિ કરી અને કચરાયલી પ્રજાના હૃદયમાં સ્વમાનના અંકુરો ફોડયા. લેનીન ગયો છતાં લેનીનવાદ હજી એના અસ્તિત્વના અને વિદ્વત્તાના કીર્તિસ્તંભ રૂપે આજે પણ રશિયામાં જીવંત છે; અને તેનાથી યુરોપની કોઇ પણ પ્રજા આજે પણ ડરે છે.

અને સીનફીનથી આયર્લેન્ડનો ઉદ્ધાર કરવાનું શરૂ કરી આજે પણ બ્રિટિશ સલ્તનત સામે સામી છાતીથી આયર્લેન્ડની પ્રજાના હક્કોનું રક્ષણ કરવા અને ઉદ્ધાર કરવા અહો નિશ તત્પર રહેનાર એ ડી'વેલેરા; રશિયામાં જે ચૈતન્ય લેનીને પ્રગટાવ્યું તેજ આયર્લેન્ડમાં ડી'વેલેરાએ પ્રગટાવ્યું.

ઉપરાંત રાજ્યના અમલ જુલમોથી ત્રાહિ ત્રાહિ કરતી ફ્રાન્સની પ્રજાને ઉગારનાર ન હતો કોઇ ધનવાન. પરંતુ મહાન જાગૃતિ જગાડી ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિથી પ્રજાને જુલમથી મુક્ત કરનાર એ વિદ્વાન રૂસોની લેખિની હતી. જેના લખાણના પ્રતાપથી ફ્રાન્સની

પ્રજાને પ્રોત્સાહન મળ્યું, અને રાજ્ય સામે બળવો કરી જુલ્મોથી મુક્તિ મેળવી. આ હૃદયપલટાઓ કદી લક્ષ્મીથી થતા નથી એને માટે વિદ્વાનોનીજ જરૂર છે

આજના હિંદ પર નજર કરીશું, તો પરદેશી પ્રજાના અમલમાં પરતંત્રતાની બેડીથી ૧૫૦ વરસથી જકડાયલી હિંદી પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવાનું કોઇ ધનવાને ન આદર્યું. માત્ર એ ચૈતન્ય આજે પ્રગટાવી, તેત્રીસ કરોડની પ્રજાનાં હૃદય પલટાવી પ્રજાને હાકલ કરનાર ભારતી માતાનો પનોતો પુત્ર એક એક મહાન યોગી, યરોડાના કારાવાસની દિવાલો વચ્ચે બિરાજેલો તેત્રિસ કરોડ હિન્દીઓના પ્રાણરૂપ એ કોણ ? મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી વિદ્વાન માણસ, રાજદ્વારી, સામાજીક અને આધ્યાત્મિક જીવનમા જે આદર્શ પથ લઇ શકે છે, તે એ મહાત્માએ દુનિયાની દૃષ્ટિ સામે મૂક્યો. જે જ્યોત પ્રગટાવવાને સેંકડો વરસો લાગે તે ટુંક સમયમાં એણે પ્રગટાવી

જગતને અહિંસાનો પાઠ પઢાવી સ્વબળથી ગમે તેને પળમાં વશ કરનાર નોકરશાહીના હાથ એણે હેઠા પાડ્યા.છે જગતના તમામ પુરૂષો આજે એનું અપ્રતિમ વ્યક્તિત્વ એક મતે કબૂલ કરે છે સાધારણ કટિવસ્ત્ર અંગપર વીંટી શહેનશાહ જેવાની સામે એને બેસતા જોઈ ક્યા હિંદીનું હૃદય ન ફુલાય ? અને विद्वान् सर्वत्र पूज्यते એ કથનનો સાક્ષાત્કાર સંપૂર્ણપણે અહિ થાય છે

એ પણ ચોક્ખું જોઇ શકાય છે, કે જ્યારે સલાહનો કોઇ પણ પ્રસંગ આવે ત્યારે કોઇ ધનિક કામ આવતો નથી. અને છેવટ એ ભારતના ઉદ્ધારક વિના નોકરશાહીના સઘળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે કારણ કે ધનવાનને દોરનાર વિદ્વાનજ હોય, અને ધનિક જો વિદ્વાનની ઇચ્છા મુજબ દોરાય તો કર્મ નવિન જ કરી શકે છતાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનાં સ્થાન હમેશાં જુદાં હોય છે. એટલે ઉભયનો પરસ્પર સમેલ મુશ્કેલ હોય છે, કેમકે ધનવાન લક્ષ્મીના મદમાં મસ્ત રહે છે, જ્યારે વિદ્વાન્ વિદ્યાની નમ્રતામા મગ્ન રહે છે

હવે, શાસ્ત્રોનો આશરો લઇશું આપણા ગ્રંથોમાં વિદ્વત્પ્રશંસાના અગણિત દાખલા ઓ છે. ધનવાન. પ્રશંસાના નથી. જેમકે विद्या राजसु पूजिता न तु धनम् ॥ ગમે તેવા શ્રીમંતોને પણ વિદ્વાનના ચરણમાં ઝૂકી પડવુ પડે છે વિદ્યાની મોહની અજબ છે લક્ષ્મીથી પણ જે ધનવાનોને અસાધ્ય છે, તે વિદ્વાનોને પળવારમાં વાણીથી સાધ્ય થઇ પડે છે શ્રીમંતોના ટોળામાં એકજ વિદ્વાન હોય તો હંસ અને બગલાની જેમ તરતજ નજરે દેખાઇ આવે છે લક્ષ્મીને લઇ બાહ્યાડંબરથી પોતાની અધમતા છુપાવવાના શ્રીમંતોના પ્રયાસ તરતજ દેખાઈ આવે છે. જ્યારે वाग् भूषणम् भूषणम् જેને છે એ વિદ્વાન દરિદ્ર હોય છતાં એજ ધનિકોને લોહચુંબક લોહને આકર્ષે છે, તેમ આકર્ષી લે છે તેથીજ ભર્તૃહરીએ વિદ્વાનોની બાબતમાં કહ્યું છે કે तान् प्रतिमान मुञ्चत नृपा कस्ते सह स्पर्धते । અને જ્યાં વિદ્વાનો દુઃખી હોય ત્યાંના શ્રીમંતો કેટલા વિદ્વાન હોય એ સ્પષ્ટ દેખાય છે કેમકે વિદ્વાનોની દરિદ્રતા એ શ્રીમંતોના અજ્ઞાનપણાની સ્પષ્ટ જાહેર ખબર છે

સામાજીક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીશું તો સમાજ જીવન હમેશાં પરસ્પરને ઉપયોગી થઇ પરસ્પર આત્મભોગ આપવાના ધોરણ ઉપર રચાયલું છે. અને એ રીતે ધનવાન અને વિદ્વાન ઉભયમાંથી જે સમાજને વધુ ઉપયોગી થઇ પડે તેજ દેશને વધુ ઉપયોગી છે.

પરસ્પરને ઉપયોગી થવામાંજ સમાજનું બંધારણ મંડાય છે જ્યારે એકજ દેશનો

ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગ દુઃખમાં ડુબી ગયો હોય છે, ત્યારે શ્રીમંત વર્ગ લક્ષ્મીના મદમાં તેમના તરફ બેદરકાર રહે છે. (જે સ્થિતિ આજે નજરે દેખાય છે) તેઓ સમાજનું શું ભલું કરી શકે ? અને તેમના તરફથી દેશોદ્ધારની આશા પણ કયાંથી રખાય ? લક્ષ્મીને માથે એ વરદાન છે. સમાજને સાધારણ સ્થિતિમાં ઉપયોગી થઇ પડનાર માણસ ભાગ્યબળે લક્ષ્મી મેળવે તો તરતજ **અન્ય: ક્ષપેન ભવતિ, વિચિત્રમેતત્** તરતજ ઉપરોક્ત ધનિકોના વર્ગમાં જઇ બેસે છે. ધનવાનને ગરીબો જોડે મળી, તેમનાં દુખો ફેડતાં તો શું, પણ જાણતાં પણ શરમ આવે છે; અને આ વૃત્તિથી તેઓ દેશહિતનું કશુ કાર્ય કરી શકતા નથી. કોઇ માણસને, તે દેશબંધુ હોય છતાં, એ સાત છક્કા ખવરાવી મુલાકાત આપવામાંજ પોતે મોટાઈ માને છે. સામા માણસની પરિસ્થિતિનો એને ખ્યાલ સરખો પણ હોતો નથી. સાચો સમાજસેવક જ સાચો દેશસેવક હોય એવા શ્રીમંતો પણ છે, કે લક્ષ્મીની ઘેલછામાં પોતાનો પુત્ર કયે માર્ગે જાય તેની જેને પીકર નથી, તો દેશની વાતજ કયાં રહી ?

અને વિદ્વાનને **વિદ્યા દદાતિ વિનયં** ગમે તેટલો વિદ્વાન હોવા છતાં તે પોતાને પોતાના અજ્ઞાનબંધુઓનો સેવક માને છે. તેનામાં એવી સચોટ માન્યતા હોય છે, કે મારા અમુક બંધુઓ કરતાં કુદરતે મને વધુ વિદ્વાન બનાવ્યો એ નહિ કે મિથ્યાં બકવાદ, અમર ગર્વ કરવાને માટે, પણ મારાજ પતિત બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે. એ વિનય તથા વિવેકબુદ્ધિની મૂર્તિઓને નથી હોતો ગર્વ કે નથી હોતી જગતની ખોટી શરમ. લક્ષ્મી ! લાડકવાયાને અને લક્ષ્મીના શત્રુને એ એકજ નજરે જોશે ગરીબ ભિખારી જોડે વાત કરતાં એને શરમ ન આવે, તેતો તેમનાં દુઃખો જાણી ગમે તે પ્રકારે તે દૂર કરવા પ્રયાસ કરશે. તેના જીવનનું ધ્યેય પળે પળે એજ હોય છે, કે મારા જીવનને હું કેટલે દરજ્જે લોકોપયોગી બનાવી શકું. ગમે તેવા શાન્તિ અગર ક્રાન્તિના સમયમાં તે હમેશાં પરહિતના કાર્યને માટેજ કટિબદ્ધ હોય છે પણ આ બધું સાચા એટલે વિષયની શરૂઆતમાં જણાવેલા વિદ્વાનજ કરી શકે છે. અને નહિ કે આજે સમાજમાં પદવીધર ગણાતા વિશ્વવિદ્યાલયના મહાશયો; જેમાંના ઘણા સાધારણ ઢબના અને સાધારણ જ્ઞાનના પોતાના બંધુઓ જોડે વાત કરવામાં પણ શરમ સમજે છે !

ધનિકો કરતાં વિદ્વાનોનું સ્થાન ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનું છે. સર્વ રીતે વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ દેખાય છે કે ધનિકે દેશમાં કંઇ પણ હિતના કામો કર્યાં નથી. જો કંઇ કરી શકયા હોય તો તે અપવાદરૂપ ગણવું જોઇએ વિદ્વાનો જીવન પર્યંત પોતાનું સર્વસ્વ દેશને હોમી ગયા છે. અને આજે પણ હોમી રહ્યા છે એજ વિદ્વાનો દેશને ઉદ્ધારી શકે છે. પ્રજાને સમાનતાના પાઠો શીખવી પરસ્પરને ઉપયોગી થતા શીખવે છે. અને તે પ્રજા કાયમને માટે સુખી થાય છે દેશને દોરનાર વિદ્વાન વિના ચાલી શકે તેમ નથી; ભલે ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય પણ તે નકામી છે વિદ્વાનની વિદ્યાનું બળ, લક્ષ્મીના બળ કરતા હજારો બલ્કે લાખો દરજ્જે વધારે છે. લાખોની દોલતથી જે ન થાય તે વિદ્વાનોની કલમ કરી શકે છે, અને સમય આવે મહાન્ સલ્તનતને પણ હતી ન હતી કરી નાખવાની તે શક્તિ ધરાવે છે

જગતમાં વસ્તુ માત્રને બે બાજુ હોય છે. તે મુજબ ધનિક વર્ગનો બચાવ કરનારાઓ

એવી પણ દલીલો રજુ કરે છે, કે વિદ્વાનોને તમામ પ્રયાસને અંતે લક્ષ્મીની જરૂર પડે છે. આ સત્ય છે. હિંદુ સમાજ કે દેવ હિતનાં કાર્યને માટે અહોનિશ પ્રયાસ કરનાર એક વિદ્વાનને લક્ષ્મીનો સદુપયોગ તેમને કદી સુઝતો નથી, તે તેમને સુઝાડનાર વિદ્વાનોજ છે અને એવાં કોઇ કાર્યમાં વપરાવવાથી જગતમાં આજે લક્ષ્મીની કંઇ કિંમત હોય તો તે વિદ્વાનોને જ આભારી છે. છતાં ધનિકો શુદ્ધ દીલથી એવા કોઇ પણ પ્રયાસને ઉત્તેજન આપે છે એમ માનવું કેવળ ભૂલભરેલુ છે આજે હિંદુસ્તાનના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી જે ક્રાન્તિ ફેલાઇ રહી છે, અને એને અંગે કાર્યકર્તાઓને લાખો રૂપીયાની જરૂર પડી, અને પડે છે, તેમાં પણ મધ્યમ વર્ગના માણસોનો જે ફાળો છે તે શ્રીમંતોનો નથી. ઉપરાંત ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગનાં માણસો શુદ્ધ અંતઃકરણથી મદદ કરે છે જ્યારે ધનિકો મોટાઇને ખાતર મદદ કરે છે મહા-કષ્ટે બચાવેલાં યત્કિંચિત્ ધનથી બધણુ સુવર્ણનું આભુષણ અંગ પરથી ઉતારી આપનાર એક ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગના માણ-સના હૃદયમાં જે રાષ્ટ્ર અને સમાજ હિતની ધગશ હોય છે; તે ધનિકોમાં નથી હોતી અને એવી મદદથી રાષ્ટ્રહિતનાં કાર્ય પાર પડતાં નથી માટે ઉપરોક્ત દલીલનું અહિ ખંડન થાય છે

લક્ષ્મીથી ઘણાએ અનર્થો આદિકાળથી થતા આવ્યા છે. સત્તાના લોભીઓ એનો લાંચરૂશ્વતમાં ઉપયોગ કરી પોતાની સત્તા મજબુત બનાવી, પોતાના પ્રતિસ્પર્ધિઓને રજાડવામાં અભિમાન લે છે. મોટાઇને ખાતર અથવા ધાર્મિક દંભ બતાવવાને ખાતર સ્થાન કે અસ્થાનનો વિચાર કર્યા સિવાય કર્યું જેવા દાનેશ્વરી હોવાનો ઢોંગ કરનાર શ્રીમંતો એ દંભ અને મોટાઇમાં કોઇ એવા અમુક બદમાશ વર્ગને ઉત્તેજન આપે છે કે જેથી ધર્મમાં બેહદ સડો પેસી જવા ઉપરાંત કેટલાક ચારિત્ર્યશીલ અને સ્વધર્મ-પ્રેમી નિર્દોષ સ્ત્રી પુરૂષોના નિષ્કલંક ચારિત્ર્યનાં એ દંભ અને બદમાશીની વેદીઓ ઉપર બલિ-દાન દેવાઇ જાય છે, અને ચારિત્ર્યનો પાયો ડગમગે છે, આમાં અતિશયોક્તિ જેવું કશું નથી અને જ્યારે, આવા સડાઓ વધી જાય છે, ત્યારે એ ધર્મપ્રિય નરનારીઓનો ઉદ્ધાર કરવા ખાતર વિદ્વાનો જ, એ હરાયું ખાનાર બદમાશોના શત્રુ થઇ તેમની વારે ધાય છે ધનિકોનાં ધનથી ધર્મને નામે ધતીંગ માંડી ધર્મગુરૂઓનાં સ્વાંગ લઇ ચારિત્ર્યહિન ગુરૂઓ શું કરતા ? જેનો એક તાજો દાખલો હાલ મોજુદ છે ભારતનું આ અધઃપતન આ માર્ગમાં થતાં લક્ષ્મીના વ્યયને અને તેનાથી એશઆરામ કરતા આવા ગુરૂઓનેજ આભારી છે આવી રીતે લક્ષ્મીનો વ્યય થતો અટકે તો આવા લેભાગુ ગુરૂઓની રોજી જતાં તેઓ જીવનને સાચે પંથે વળે અને સમાજહિત સચવાય.

ઉપરોક્ત કોટિના જે વિદ્વાનો છે એમનાં હૃદય ભાવભીનાં હોય છે પારકાનું દુઃખ પોતાનું જ સમજી તેને મુક્ત કરવાને સઘળા પ્રયાસો તેઓ કરે છે જ્યારે ધનવાનો મોટે ભાગે હૃદયહીન હોય છે. વિદ્વાનો વિદ્યાના બળથી સમાજની ત્રુટીઓ દુર કરે છે અને સમાજનું ચારિત્ર્ય ઘડે છે, જ્યારે ધનિકો અનર્થની વૃદ્ધિ કરે છે વિદ્વાનો નિઃસ્પૃહ હોઇ ગમે તે સમયે ગમે તે કાર્યને માટે તત્પર જ હોય છે, જ્યારે ધનિકો લક્ષ્મીના મોહ પાશમાં બંધાયલા હોઇ અન્યના હિતનું કશું કાર્ય કરવાને કોઇ પણ જાતનો ભોગ આપી શકતા નથી એટલે દેશને ઉપયોગી શી રીતે હોઇ શકે ?

છેવટે સઘળી બાબતો બાજુ પર મૂકી

ફક્ત ૧૫ વરસનો ભારતનો ઇતિહાસ આ લખતાં અત્યારે જે પરિવર્તન નજરે પડે છે, તેનો 'નિષ્પક્ષપાતપણાથી વિચાર કરીશું' તો ઉભયમાંથી દેશને વધુ કોણ ઉપયોગી છે, તે સ્પષ્ટ દેખાઇ આવશે.

યુગોને અંતે જે પરિવર્તન થાય, એ આવા ટુંક સમયમાં આપણે જોઇએ છીએ. અને ભારતનાં બાળ, યુવાન કે વૃદ્ધોનાં ગુલામીમાંજ આનંદ માનતા હૃદયોમાં એ નવજીવન રેડનાર કોણ? કોઈ પણ ધનિક નહિ પરંતુ વિદ્વાનો.

વિદ્વાનો મરતાં પણ પોતાના જ્ઞાનનો અને અનુભવનો વારસો પોતાનાં દેશી બન્ધુઓને આપી જાય છે. સૈકાઓ સુધી એમના આદર્શમય જીવન કંઇના જીવનના અંધકારમાં તેજ પ્રગટાવે છે જેમની જીવનની નૌકા ખરાબે ચઢી ગઇ હોય એવા કંઇ માનવોના એ સુકાની થઇ પડે છે અને જે કાર્ય ક્ષેત્રમાં પોતાના જીવન અર્પણ કરી ગયા હોય, તે પ્રસંગ ઉદ્ભવતાં દેશીઓનાં ગમે તેવા જડ હૃદયમાં પણ અન્ય લોકમાંથી ચૈતન્ય પ્રગટાવી તેઓ કાયમને માટે અમરજ રહે છે. અને એ નિર્વિવાદ છે કે એ ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાનો દેશને ધનવાન કરતાં હજાર દરજ્જે વધુ ઉપયોગી છે.

સ્વીકાર અને પહોંચ

(૧) પૂર્ણિમા, અંક ૧ થી ૫, તંત્રી શ્રી. ચન્દુલાલ વ્યાસ (મયૂખ) કણપીર, સુરત (૨) કલામન્દિર અંક ૨૦, ૨૧; તંત્રી શ્રી ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ, મુંબઇ (૩) સમાજસેવક અંક ૧; તંત્રી શ્રી રણછોડલાલ ધ જાની, બુરહાનપુર. (૪) યુવકઃ માર્ચઃ તંત્રીઃ શ્રી ચુનીલાલ પુ. શાહ કરજણ. (૫) વિચારક અંક ૨, તંત્રીઃ માણેકલાલ જ જોશી, વડોદરા, (૬) કમરઃ માર્ચ. તંત્રીઃ મહમ્મદ ઉસમાન સુરતવાળા, સુરત; (૭) શ્રી કચ્છી દશા ઓશવાળ પ્રકાશઃ અંક-૭, તંત્રી પદમસી, દામજી, ઓઝા, મુંબઇ. (૮) ઔદિચ્ય જ્યોતિ અંક ૫, તંત્રી શ્રી હરગોવિંદ રેવાશંકર મહેતા, વડોદરા. (૯) કચ્છ સમાચાર અંક ૮-૯, તંત્રી લીલાધર દા શાહ, મુંબઇ. (૧૦) हिन्दीसन्देश અંક ૨-૩. સંપાદક ભીમસેન વિદ્યામંદિર. લાહોર.

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીના 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૧૬

બરાબર ૧૦ વાગ્યે જાલપા અને દેવીદીન કચેરીએ પહોંચી ગયા. પ્રેક્ષકોની ભીડ ઘણી હતી. ઉપરની ગેલેરી પણ પ્રેક્ષકોથી ભરાઈ ગઈ હતી. કેટલાક લોકો પરસાળમાં અને સામેના મેદાનમાં ઉભા હતા. જાલપા ઉપર ગેલેરીમાં જઈને બેઠી. દેવીદીન પરસાળમાં ઉભો રહ્યો.

ન્યાયાલયમાં જજ સાહેબની એક તરફ શિરસ્તેદાર હતો, અને બીજી બાજુ પોલીસના અમલદારો બેઠા હતા. સામે કઠેરાની બહાર, બન્ને પક્ષના વકીલો ઉભા રહીને મુકદમો રજુ થવાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. આરોપીઓની સંખ્યા પંદરથી ઓછી ન હતી. બધા કઠેરાની બાજુએ જમીન ઉપર બેઠા હતા. સર્વેના હાથમાં હાથકડીઓ હતી, પગમાં બેડીઓ હતી. કોઈ સુતા હતા, કોઈ બેઠા હતા; કોઈ પરસ્પર વાત કરી રહ્યા હતા. બે જણ પંજા લડાવી રહ્યા હતા. બેમાં કોઈ વિષય ઉપર [illegible] થઈ રહી હતી. સર્વે પ્રસન્નચિત્ત હતા. ગભરાટ, નિરાશા કે શોકનું તેમના ચહેરા ઉપર ચિહ્ન સરખું પણ ન હતું.

અગિયાર વાગતા મુકદમો શરૂ થયો. પહેલાં કાનૂનની વાત થઈ; પછી એક બે પોલીસની જુબાનીઓ લેવાઈ. છેવટે લગભગ ત્રણ વાગ્યે રમાનાથને સાક્ષીઓના પાંજરામાં લાવવામાં આવ્યો. પ્રેક્ષકોમાં જાણે સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ. કોઈ તંબોળીની દુકાનેથી પાન ખાતો ખાતો આવ્યો. કોઈએ વર્તમાનપત્ર વાળીને ખિસ્સામાં રાખ્યું અને સર્વે ન્યાયાલયના ઉંબરામાં ભેગા થઈ ગયા.

જાલપા પણ સંભાળીને ઉભી થઈ ગઈ. એક વાર રમાનાથની આંખ ઉંચી થાય અને તે રમાનાથને જુએ એમ જાલપા ઇચ્છતી હતી. પરંતુ રમાનાથ માથું નીચું રાખી રહ્યો હતો જાણે [illegible] કરી રહ્યો ન હોય! તેના ચહેરાનો રંગ ઉડી ગયો હતો. કાંઈક શરમાયેલો, કાંઈક ગભરાયેલો તે એવી રીતે ઉભો હતો કે જાણે કોઈએ તેને બાંધી રાખ્યો હોય, અને તે ફાંસી જવાની રાહ જોઈ રહ્યો હોય. જાલપાનું કાળજું ધક ધક થઈ રહ્યું હતું, જાણે તેનો આત્મા નિર્બળ થઈ રહ્યો ન હોય!

રમાનાથની જુબાની શરૂ થઈ. પહેલો [illegible] સાંભળતાંજ જાલપા કંપી ઉઠી. બીજા વાક્યે તેની આંખો ભારે કરી દીધી. ત્રીજા વાક્યે તેના ચહેરાનો રંગ ફિક્કો કરી દીધો અને ચોથું વાક્ય સાંભળતાં આવેશ ને એક સાથે [illegible] રાખેલી

ખુરશી ઉપર પડી ગઈ. પરંતુ ફરી તેનું દિલ ન માન્યું. કઠેરા ઉપર નમીને તેણે ફરી તે તરફ કાન ધર્યા. પોલીસે શિખવેલી એજ જુબાની હતી, જેનો આશય તે દેવીદીનને મોઢેથી સાંભળી ચૂકી હતી. અદાલતમાં શાન્તિ છવાઈ ગઈ હતી. જાલપાએ કેટલીક વાર ખુખારો કર્યો; કદાચ રમાનાથની આંખો ઉપર ઉંચી જાય; પરંતુ રમાનાથનું માથું તો વધુ નીચું નમી ગયું. તેણે જાલપાના ખુંખારાનો અવાજ ઓળખ્યો કે આત્મ ગ્લાનિનો ભાવ ઉદય પામ્યો તેની ખબર નથી. તેનો સ્વર પણ કાંઈક ધીમો થઈ ગયો.

જાલપાની પાસે બેઠેલી એક સ્ત્રીએ નાક મચકોડી કહ્યું: " મનમાં થાય છે કે આ દુષ્ટને કોઈ ગોળી લગાવી દે આવા આવા સ્વાર્થી પણ આ અભાગી દેશમાં પડયા છે કે જે નોકરી યા થોડાં સરખાં ધનના લોભમાં નિરપરાધીઓના ગળાપર છુરી ફેરવતાં પણ અચકાતા નથી. "

જાલપાએ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો.

એક બીજી સ્ત્રી, જેણે આંખે ચશ્મા પહેર્યા હતા, તેણે નિરાશાના ભાવથી કહ્યું; " આ અભાગિયા દેશનો માલેક એક પ્રભુ-રજ છે. ગવર્નર પદ તો લાલાને મળવાનું નથીને ! બહુ બહુ તો ક્યાંક કારકુન બની જશે. તેને ખાતર પોતાના આત્માની હત્યા કરી રહ્યા છે કોઈ ખાઉધર, નીચ માણસ હોય એમ લાગે છે. પહેલા નંબરનો છીછરો અને નીચ લાગે છે. "

ત્રીજી સ્ત્રીએ ચશ્માવાળીને હસીને પૂછયું: " માણસ ફેશનેબલ છે, અને ભણ્યો ગણ્યો લાગે છે, ભલા, તમને એ સોંપવામાં આવે તો શું કરો ?

ચશ્માવાળી સ્ત્રીએ ઉદ્ધતાથી કહ્યું: " નાક કાપી લઉં, બસ નકટો કરીને છોડી દઉં. "

" અને જાણો છો, હું શું કરું ? "

" નહિ ! કદાચ ગોળી મારી દો ! "

" ના ! ગોળી નહિ મારું. ભર બજારમાં ખડો કરીને પાંચસો જૂતા મરાઉં. "

" ત્યારે પણ લજવાઈ જાય "

" એના ઉપર તને જરા પણ દયા ન આવે ? "

" આ કાંઈ ઓછી દયા છે ? એની પૂરી સજા તો એ છે કે કોઈ ઉંચી પહાડી ઉપરથી તેને નીચે ધકેલી દેવામાં આવે; અને એ મહાશય જો અમેરિકામાં હોત તો એને જીવતો સળગાવી મૂકયો હોત. "

એક વૃદ્ધાએ આ યુવતીઓનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું: " નકામી મોઢું શું કામ બગાડી રહી છો ? એ ઘૃણાને યોગ્ય નથી, દયાને યોગ્ય છે જોતી નથી ? એનો ચહેરો કેટલો પીળો પડી ગયો છે ? કેમ જાણે કોઈએ એનું ગળુ દબાવી દીધું ન હોય ! પોતાની મા કે બહેનને જુએ તો જરૂર રડી પડે. માણસ દિલનો બુરો નથી પોલીસે ધમકાવીને સિધો કર્યો છે એક એક શબ્દ તેનું હૃદય ચીરી ચીરીને નિકળી રહ્યો છે, તેની ખબર પડે છે ? "

ચશ્માવાળી સ્ત્રીએ વ્યંગ કર્યો: " જ્યારે પગમાં કાંટો વાગે છે ત્યારે આહ નીકળે છે..."

જાલપા હવે ત્યાં રોકાઈ ન શકી. એક એક વાત ચીનમારીની માફક તેના દીલ ઉપર ફટકા પાડી રહી હતી. તેના મનમાં એમ થતું હતું કે આજ વખતે ઉઠીને કહી દે કે આ મહાશય તદ્દન જુઠું બોલી રહ્યા છે તદ્દન જુઠું; અને એજ વખતે એની સાબીતી પણ આપી દે. એ આવેશને તે પૂરેપૂરાં બળથી દબાવી રહી હતી. તેનું મન પોતાની કાયરતા ઉપર તેને ધીક્કારી રહ્યું હતું, આ વખતે બધોય વૃત્તાન્ત તે કેમ કહી ન સંભળાવે ? પોલીસ તેની દુશ્મન થઇ

જાય ? ભલે થાય. અદાલતને પણ કાંઈક તો ખ્યાલ આવશે ! કોણ જાણે, આ ગરીબોના જાન જતી પણ જાય ! જનતાને તો માતમ પડી જાય કે આ જુઠી જુબાની છે. તેના મોઢામાંથી એકવાર અવાજ નીકળતો નીકળતો રહી ગયો પરિણામના ભયે તેની જબાન પકડી લીધી.

છેવટે, તેણે ત્યાંથી ઊઠીને ચાલી જવામાંજ કુશળતા સમજી

તેને ઊતરતી જોઇને દેવીદીન પરસાળમાં ચાલ્યો આવ્યો અને દયાથી ભરેલા સ્વરે બોલ્યો "કેમ ઘરે જવું છે વહુજી ?"

જાલપાએ આંસુઓનો વેગ રોકીને કહ્યું "હા; અહીં હવે નહિ બેસી શકાય."

દરવાજામાંથી બહાર નીકળીને જાલપાને સાન્ત્વના આપવાના ઇરાદાથી દેવીદીને કહ્યું "પોલીસે જેને એકવાર જુઠી જુબાની દીધી, તેના ઉપર બીજી કોઇ ચીજની અસર થતી નથી"

જાલપાએ ઘૃણા-ભાવથી કહ્યું: "એ બધું પાપલાઓ માટે છે."

થોડી વાર સુધી બન્ને ચૂપચાપ ચાલતા રહ્યા. પછી જાલપાએ કહ્યું "શું દાદા, હવે બીજે ક્યાંય અપીલ નહિ થાય ? કેદીઓનો અહીં જ ફેંસલો થઇ જશે !"

દેવીદીન આ પ્રશ્નનો આશય સમજી ગયો તે બોલ્યો "નહિ, હાઇકોર્ટમાં અપીલ થઇ શકે છે."

પછી, વળી થોડી વાર સુધી બન્ને ચૂપચાપ ચાલતા રહ્યા જાલપા એક વૃક્ષની છાયામાં ઊભી રહી ગઇ અને બોલી "દાદા, મારા મનમાં થાય છે કે આજે જજ સાહેબને મળીને બધી હકીકત કહી દઉં. શરૂઆતથી જે બન્યું છે તે બધું કહી સંભળાવું હું સાબીતી આપી દઇશ, ત્યારે તો માનશે."

દેવીદીને આંખો ફાડીને કહ્યું "જજ સાહેબને ?"

જાલપાએ તેની આંખોમાં આંખો મિલાવીને કહ્યું "હા !"

દેવીદીને વિચારમાં પડી જઇ કહ્યું "એ સંબંધમાં હું કંઇ નહિ કહી શકું, વહુજી ! અમલદારોનું કામ, કોણ જાણે પાસો અવળો પડે કે સવળો !"

જાલપા બોલી "શું તે પોલીસને એમ નહિ કહી શકે કે તમારી જુબાની બનાવી કાઢેલી છે, જુઠી છે !"

"કહી તો શકે છે."

"જો આજ હું તેમને મળું ! તે ઘણા તો શકે ને !"

"ચાલો, પ્રયત્ન કરીશું પરંતુ મામલામાં જોખમ છે"

"શું જોખમ, કહો જોઉં !"

"ભાઇ ઉપર કોઇ જુઠી સાક્ષી આપવાનો આરોપ મુકીને સજા કરી દે તો !"

"તો કંઇ નહિ. જે જેવું કરે તે તેવું પામે"

દેવીદીન તો જાલપાની આ નિર્ભયતા પર ચકિત થઇ ગયો અને તેણે કહ્યું: "એક બીજો વિઘ્ન છે એથી વધુ ડર તેનો છે"

જાલપાએ ઉદ્દેગ ભાવથી પૂછ્યું "તે શો !"

દેવીદીન: "પોલીસવાળા બધા કાર દોષ છે કોઇનું પણ અપમાન કરી નાખવું એ તેમને મન મહજ વાત છે જજ સાહેબ, પોલીસ કમીશનરને બોલાવીને આ અપીલ બીના જાહેર કરશે કમીશનરને લાગશે કે આ આ અપીલ એક મનાઈ રહી છે એને ગિરફતાર કરી લો જજ અંગ્રેજ હોય તો નિડર થઇને પોલીસનો સામનો કરે, પરંતુ આપણા આગેવાનો તો આવા મુકદમામાં શું કરતાં પણ ડરે છે કે અમારા ઉપર ક્યાંક સરકાર નારાજ

કતાનો આરોપ મૂકવામાં નહિ આવે ! આમ વાત છે જજ સાહેબ પોલીસ કમીશ્નરને જરૂર કહી સંભળાવશે. પછી કોઈ મુકદમો ખેંચી લેવામાં આવે એમ તો નહિ થઇ શકે. એટલું બનશે કે ભેદ ન ખુલવા પામે કોણ જાણે તને ગિરફતાર કરી લે. જ્યારે કોઇ જુબાની બદલાવા માંડે છે, આ ભેદ ખોલવા તૈયાર થઇ જાય છે ત્યારે પોલીસ-વાળા તેના ઘરવાળાને દબાવે છે. એની માયા અપરમ્પાર છે."

જાલપા કંપી ઉઠી. પોતાની ગિરફતારીનો તેને કોઇ ભય ન હતો. પરંતુ પોલીસવાળા રમાનાથ ઉપર કાંઈ અત્યાચાર તો ન કરે ! એ ભયે તેને કાયર બનાવી દીધી. તેજ સમયે તેને એટલો બધો થાક લાગ્યો કે જાણે કેમ સેંકડો ગાઉની મુસાફરી કરીને આવી ન હોય ! તેનું બધુંય સત્સાહસ, બરફની જેમ પીગળી ગયું.

થોડે વધુ દૂર ચાલ્યા બાદ, તેણે દેવીદીનને પૂછયું: "હવે એમની મુલાકાત નહિ થઇ શકે ?"

દેવીદીને પૂછયું: "ભાઇની ?"

"હા !"

"કોઇ રીતે નહિ પહેરો વધુ સખ્ત કરી દીધો હશે. કદાચ એ બંગલો પણ છોડી દીધો હશે. અને હવે તેમની મુલાકાત થઇ જાય તો પણ શો ફાયદો ? હવે તે કોઇ રીતે પોતાનું બયાન નહિ બદલી શકે પોલીસની ચુડમાં ફસાઇ જશે."

થોડે વધુ દૂર જઇને જાલપાએ કહ્યું. "ઘરે ચાલી જાઉં, એમ વિચાર કરું છું. હવે અહીં રહીને પણ શું કરીશ ?"

દેવીદીને કરુણાભરેલી આંખોએ જોઇને કહ્યું "નહિ, વહુ ! હવે હું નહિ જવા દઉં તારા વિના હવે અમારો જીવ અહીં એક પળભર પણ નહિ લાગે બુઢી તો રડી રડીને પ્રાણજ આપી દેશે. હાલમાં અહીં રહે. જો તો ખરી, શો ફેંસલો આવે છે ! ભાઇને હું આટલાં બધાં કાચાં દિલનો માણસ સમજતો ન હતો. તમારા લોકોમાં બધા નોકરીને ખાતર જાન આપવા તૈયાર થઇ જાય છે. મને કોઇ સો રૂપીયા આપે તો પણ હું નોકરી નહિ કરૂં. પોતાના રોજગારની તો વાતજ જુદી છે. એમાં માણસ કદિ થાકતો નથી નોકરીમાં જ્યાં પાંચથી છ વાગ્યા કે દેહ તૂટવા લાગે છે, બગાસાં આવવા લાગે છે"

રસ્તામાં બીજી કોઇ વાતચીત ન થઇ જાલપાનું મન પોતાની હાર માનવા માટે કોઇપણ રીતે રાજી થતું ન હતું. તે પરાસ્ત થઇને પણ પ્રેક્ષકની જેમ એ અભિનય જોઇને સંતુષ્ટ થઇ શકતી ન હતી, તે એ અભિનયમાં સમ્મિલિત થવા અને પોતાનો ભાગ ભજવવા માટે વિકળ થઇ રહી હતી. શું એકવાર ફરી રમાનાથની મુલાકાત નહિ થાય ? તેના હૃદયમાં એ સળગતા શબ્દોનો એક સાગર ઉભરાઇ રહ્યો હતો; જે તે રમા-નાથ ને કહેવા ઇચ્છતી હતી. તેને રમાનાથ ઉપર જરા પણ દયા આવતી ન હતી. તેના તરફ એક રતિભાર પણ સહાનુભૂતિ થતી ન હતી તે રમાનાથને કહેવા ઇચ્છતી હતી કે "તમારૂં ધન અને વૈભવ તમને મુબારક હો ! જાલપા એને પગથી ઠોકર મારે છે. તમારા ખૂનથી રંગાયેલા હાથોના સ્પર્શથી મારા દેહમાં છાલાં પડી જશે. જેણે ધન અને પદને ખાતર પોતાનો આત્મા વેચી દીધો, તેને હું મનુષ્ય નથી સમજતી. તમે મનુષ્ય નથી, તમે પશુ પણ નથી, તમે કાયર છો, કાયર !"

જાલપાનું મુખ મંડળ તેજમય થઇ ગયું. ગર્વથી તેની ગર્દન ફૂલી ગઇ. તે કદાચ એમ સમજતા હશે કે, જાલપા જે

વાળાના અવાજ તરફ કાન લગાવી બેઠી હતી. કેમ જાણે આજે તેનું ભાગ્ય નિર્માણ થવાનો દિવસ ન હોય ! એટલામાં દેવીદીને પત્ર લાવીને સામે મૂકી દીધું. જાલપા પત્ર ઉપર તૂટી પડી; અને મુકદ્દો વાંચવા લાગી કેસ શો હતો ? એક કલ્પિત કહાણી હતી:, જેનો મુખ્ય નાયક રમાનાથ હતો. જજે વારંવાર તેની પ્રશંસા કરી હતી, સારોય અભિયોગ તેનાજ બ્યાન ઉપર અવલંબિત હતો.

દેવીદીને પૂછ્યું 'કેસનો છપાયો છે ?"

જાલપાએ પત્ર વાંચતાં કહ્યું: "હા, છપાયો તો છે !"

"કોને સજા થઈ ?"

"કોઈ નહિ છૂટયું ! એકને તો ફાંસીની સજા થઈ. પાંચને દશ દશ વર્ષ, અને આઠને પાંચ પાંચ વર્ષ. પેલા દિનેશને ફાંસીની સજા થઈ"

એટલું કહીને તેણે સમાચારપત્ર મૂકી દીધું અને એક લાંબો નિ:શ્વાસો નાખીને તે બોલી: "એ બિચારાઓના બાળબચ્ચાંના કોણ જાણે શા હાલ થશે !"

દેવીદીને તત્પરતાથી કહ્યું: "તેં જે દિવસે મને કહ્યું હતું તેજ દિવસથી હું એ સર્વનો પત્તો મેળવી રહ્યો છું. આઠ જણના તો હજી સુધી લગ્નજ થયાં નથી; અને તેમના ઘરવાળા બધા મઝામાં છે તેમને કોઈ વાતની તકલીફ નથી પાંચ જણના લગ્ન થઈ ગયાં છે; પરંતુ ઘરના ઠીક છે. કોઈને ઘેર ઘરનો ધંધો છે, કોઈ જમીનદાર છે કે બાપ કાકા નોકર છે. મે કેટલાય માણસોને પૂછ્યું. અહીં કાંઈક ફંડ પણ એકઠું કરવામાં આવ્યું છે. જો તેઓના ઘરવાળા લેવા ઇચ્છશે તો આપવામાં આવશે માત્ર દિનેશ દુઃખી છે. તેને બે નાના નાનાં બચ્ચાં છે, બુઢ્ઢી મા છે, અને પત્ની છે. અહીં કોઈક શાળામાં શિક્ષક હતો. એક મકાન ભાડે લઈને રહેતો હતો. તેની ખરાબી છે."

જાલપાએ પૂછ્યું: "તેના ઘરનો કાંઈ પત્તો લગાવી શકો એમ છો ?"

"હા, એનો પત્તો લગાવવામાં શી મુશ્કેલી છે !"

જાલપાએ યાચનાભાવથી કહ્યું: "તો ક્યારે જશો ? હું પણ તમારી સાથે આવીશ. હજી તો વખત છે. ચાલો, જરા જોઈએ."

દેવીદીને કહ્યું: "પહેલાં હું તો જોઉં ! આ રીતે મારી સાથે આમ તેમ ક્યાં દોડતી ફરશે ?"

જાલપાએ મનને દબાવી લાચારીથી માથું નીચું નમાવી લીધું. તે કાંઈપણ ન બોલી.

દેવીદીન ચાલ્યો ગયો. જાલપા ફરી વર્તમાનપત્ર જોવા લાગી, પરંતુ તેનું ધ્યાન દિનેશ તરફ લાગી રહ્યું હતું. બિચારાને ફાંસી મળશે ! જે વખતે તેણે ફાંસીનો હુકમ સાંભળ્યો હશે, તે વખતે બિચારાની શી દશા થઈ હશે ? તેની બુઢ્ઢી મા અને સ્ત્રી એ ખબર સાંભળીને છાતી પીટવા લાગી હશે; બિચારો હતો પણ શિક્ષક, મુશ્કેલીથી ગુજરાન ચાલતું હશે. બીજો શો સહારો હશે ! તેની વિપત્તિની કલ્પના કરતાં તેને રમાનાથ પ્રત્યે એવી ઉત્તેજના-પૂર્ણ ઘૃણા થઈ કે તે ઉદાસીન ન રહી શકી તેના મનમાં એવો ઉદ્વેગ થયો કે જો આ વખતે રમાનાથ આવી જાય તો તેને એવો ધિક્કાર કે તે પણ યાદ કરે, તમે મનુષ્ય છો ? કદિ નહિ તમે મનુષ્યના રૂપમાં રાક્ષસ છો, રાક્ષસ ! તમે એટલા નીચ છો કે તે પ્રકટ કરવાને માટે કોઈ શબ્દ નથી તમે એટલા નીચા છો કે આજે હલકામાં હલકો માણસ પણ તમારા ઉપર થૂકી રહ્યો છે. તમને કોઈએ પહેલાંથીજ કેમ મારી ન નાખ્યા ! આ માણસોના

જાન તો જતે જ: પણ તમારા મુખ ઉપર તો કલંક ન લાગત ? તમારું આટલું પતન થયું કેવી રીતે ? જેનો પિતા આટલો સાચ્ચો આટલો ઇમાનદાર હોય, તે આટલો લોભી, આટલો કાયર !

સાંજ પડી ગઇ પણ દેવીદીન આવ્યો નહિ. જાલપા વારંવાર બારી આગળ ઉભી રહી આમ તેમ જોતી હતી, પરંતુ દેવીદીનનો કંઇ પત્તો લાગતો ન હતો ધીરે ધીરે આઠ વાગી ગયા પણ દેવીદીન પાછો ન ફર્યો. એટલામાં એક મોટર બારણા પર આવીને થોભી અને રમાનાથે ઉતરી જગ્ગોને પૂછયું " બધા ખુશી આનંદમાં છો ને દાદી ? દાદા, ક્યા ગયા છે ? "

જગ્ગોએ એકવાર તેના તરફ જોયું અને મોઢું ફેરવી લીધું. તે માત્ર એટલુંજ બોલી " ક્યાંક ગયા હશે, હુ નથી જાણતી. "

રમાનાથે સોનાની ચાર ચુડીઓ ખિસ્સામાંથી કાઢીને જગ્ગોના પગ આગળ મૂકી દીધી અને તે બોલ્યો: " આ તમારે માટે લાવ્યો છું, દાદી ! પહેરો, મારી તો નથી ને ? જગ્ગોએ ચુડીઓ ઉઠાવીને જમીન પર પટકી દીધી અને આંખો કાઢીને બોલી " જ્યાં આટલુ પાપ સમાઇ શકે છે, ત્યાં ચાર ચુડીની જગા નથી ! ભગવાનની દયાથી ઘણી ચુડીયો પહેરી ચૂકી અને અત્યારે પણ શેર બશેર સોનું પડ્યુ હશે પરંતુ જે ખાધું, પહેર્યું, તે પોતાની મહેનતની કમાઇથી કોઇનું ગળુ નથી દબાવ્યું. પાપની પોટલી માથા ઉપર નથી લાદી, ધાનત નથી બગાડી તારા જેવા કપૂતને જન્મ આપનારી કૂખમાં આગ લાગે ! આ પાપની કમાઇ લઇને તુ વહુને આપવા આવ્યો હશે ! તુ સમજતો હશે કે તારા રૂપીઆની થેલી જોઇને તે લટ્ટુ બની જશે. આટલા દિવસ તેની સાથે રહીને પણ તારી લોભી આંખ તેને ન ઓળખી શકી. તારા જેવા રાક્ષસ એ દેવીને લાયક ન હતો જો તારી કુશળતા ઇચ્છતો હોય તો જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં પાછો ચાલ્યો જા તેની સામે જઇને શા માટે તારું પાણી ઉતરાવે ! તુ આજે પોલીસને હાથે જખમી થઇને, માર ખાઇને આવ્યો હોત, તને સજા થઈ ગઇ હોત, તને જેલમાં નાખવામાં આવ્યો હોત, તો વહુ તારી પૂજા કરત, તારા ચરણ ધોઇ ધોઇને પીત તે એવી સ્ત્રીઓમાંની છે, જે ચાહે મજુરી કરે, ઉપવાસ કરે, ફાટેલાં ચીથરાં પહેરે, પરંતુ કોઇની બુરાઇ થાય તે નહિ જોઇ શકે જો તુ મારો પુત્ર હોત તો હુ તને ઝેર દઇ દેત. શા માટે ઉભો રહીને મને બાળી રહ્યો છે ? ચાલ્યો કેમ નથી જતો ? મે તારી પાસે કાંઈ લઇ તો નથી લીધુ ને ? "

રમાનાથ માથુ નીચુ રાખીને ચૂપચાપ સાંભળી રહ્યો પછી, આર્દ્ર સ્વરે તે બોલ્યો " દાદી, મે બુરાઇ કરી છે અને તેને માટે મરતાં સુધી લજ્જિત રહીશ પરંતુ તમે મને જેટલો નીચ સમજી રહ્યાં છો તેટલો નીચ હુ નથી જો તમને ખબર હોત કે પોલીસે મારી સાથે કેવી કેવી સખ્તાઇ કરી છે, મને કેવી કેવી ધમકીઓ આપી છે, તો તમે મને રાક્ષસ નહિ કહી શકત "

જાલપાના કાનોમાં આ અવાજનો પડઘો પડ્યો. તેણે બાગ ઉપરથી નમીને જોયુ. રમાનાથ ઉભો હતો માથા ઉપર બનારસી રેશમી સાફો હતો; રેશમી કોટ પહેર્યો હતો, આંખો ઉપર સોનેરી ફ્રેમવાળા ચશ્મા હતા. આ એક જ મહિનામાં તેનુ શરીર ઉજળું થઇ ગયું હતું, રંગ પણ જરા વધુ ગોરો થયો હતો. આવી કાન્તિ તેના ચહેરા ઉપર કદિ દેખાઈ ન હતી તેના અંતિમ શબ્દો જાલપાને કાને પડી ગયા; એટલે બાજની માફક તૂટી પડીને ધમધમ કરતી તે નીચે

આવી અને કાતિલ નેત્રબાણોનો તેના ઉપર પ્રહાર કરતી બોલી· " જો તમે સખ્તાઇ અને ધમકીઓથી આટલા દબાઇ શકતા હો તો તમે કાયર છો. તમને પોતાને મનુષ્ય કહેવાનો કોઇ અધિકાર નથી શી સખ્તાઇઓ કરી હતી ? જરા સાભળું તો ખરી ! લોકોએ તો હસતાં હસતાં માથાં કપાવ્યાં છે; પોતાના બેટાઓને મરતા જોયા છે, કોલુમાં પિલાઇ જવાનું મંજુર કર્યું છે પરંતુ સચ્ચાઇથી એક પળભાર પણ તેઓ હટ્યા નથી. તમે પણ માણુસ છો; તમે કેમ ધમકીઓમાં સપડાઇ ગયા ! છાતી ખોલીને કેમ ખડા નહિ થઇ ગયા કે આને ગોળીનું નિશાન બનાવી લો, પરંતુ હું જુઠું નહિ બોલુ. માથું કેમ ઝુકાવી ન દીધું ? દેહની અંદર આત્મા એટલા ખાતર રાખ્યો છે કે દેહ તેની રક્ષા કરે. એટલા ખાતર નહિ કે તેનો સર્વનાશ કરી દે એ પાપનો શો પુરસ્કાર મળ્યો ? જરા કહો તો ખરા !"

રમાનાથે દબાયલા અવાજે કહ્યું· " હજી તો કંઇ નથી મળ્યું "

જાલપાએ સર્પિણીની માફક ફુંફાડો મારીને કહ્યું: " એ સાંભળીને મને ઘણી ખુશી થઇ. ઇશ્વર કરે ને, તમને મોઢે કસંક વહોર્યા છતાં પણ કાંઇ ન મળે મારી આ સાચ્ચા દિલની પ્રાર્થના છે; પરંતુ નહિ, તમારા જેવા મોમના પૂતળાને પોલીસ કદિ નારાજ નથી કરવાની. તમને કોઇ જગા મળશે, અને કદાચ સારી જગા મળશે, પરંતુ જે જાળમાં તમે ફસાયા છો, તેમાંથી તમે નહિ નીકળી શકો તમારા ભાગ્યમાં જૂઠી જુબાની આપવાનું, જુઠો મુકદમો બનાવવાનું અને પાપનો વ્યાપાર કરવાનું જ લખ્યુ છે જાઓ. શોખથી જીંદગીનુ સુખ લૂંટો મે તમને પહેલાં કહી દીધુ હતુ અને આજે ફરી કહું છું કે મારે તમારી સાથે કાંઇ સંબંધ નથી. મેં સમજી લીધુ છે કે તમે મરી ગયા; તમે પણ સમજી લો કે હું મરી ગઇ. બસ જાઓ; હું સ્ત્રી છું; છતાં જો કોઇ ધમકાવીને મારી પાસે પાપ કરાવવા ચાહે તો, કદાચ, તેને મારી ન શકું, પણ મારી પોતાની ગર્દન પર છરી ચલાવી દઉં. શું તમારામાં સ્ત્રીના જેટલી પણ હિંમત નથી ?"

રમાનાથે, ભિક્ષુકની માફક ગળગળા થઇ જઇને કહ્યુઃ " તું મારૂ કંઇ કહેવું નહિ સાંભળે ? "

જાલપાએ અભિમાનથી કહ્યુંઃ " નહિ !"

" તો હું મોઢું કાળું કરી ક્યાંક ચાલી જાઉં ! "

" તમારી ખુશી ! "

" તું મને ક્ષમા નહિ આપે ! "

" કદિ નહિ; કોઇ રીતે નહિ. "

રમાનાથ એક ક્ષણ માથું ઝુકાવી ઉભો રહ્યો પછી ધીમે ધીમે નીચે જઇને જગ્ગોને કહ્યું. " દાદી, દાદા આવે તો કહી દેજો કે મને થોડી વાર રહીને મળે. ક્યાં કહેશો ત્યાં આવી જાઉં ! "

જગ્ગોએ કાંઇક પિગળીને કહ્યું: " કાલે અહીં આવજે. "

રમાનાથે મોટરમાં બેસતાં બેસતાં કહ્યું " અહીં હવે નહિ આવુ, દાદી ! "

મોટર ચાલી ગઇ, એટલે જાલપાએ કુત્સિત ભાવથી કહ્યું: " મોટર દેખાડવાને આવ્યા હતા ! કેમ જાણે ખરીદી લાવ્યા ન હોય ! "

જગ્ગોએ ભર્ત્સના કરી· " તારે આટલા બેરહમ થવું જોઇતું ન હતું, વહુ ! દિલ ઉપર ચોટ લાગે છે ત્યારે માણુસને કાંઇ સુઝતુ નથી. "

જાલપાએ નિષ્ઠુરતાથી કહ્યુઃ " એવા

હૈયાંવાળા નથી દાદી ! એજ સુખને લીધે તો આત્મા વેચ્યો. તેનાથી એ સુખ કેમ છોડયુ જશે ! પૂછયું નહિ, દાદાને મળીને શુ કરશો ? તે હોત તો એવો ફટકાર મળાવતે કે છઠ્ઠીનું દૂધ પણ યાદ આવી જાત "

જગ્ગોએ તિરસ્કારથી કહ્યુ. " તારી જગાએ હુ હોત, વહુ, તો મારા મુખમાંથી એવી વાતો ન નિકળત. તારૂ હૈયું ઘણું કઠોર છે. બીજો મર્દ હોત તો આવી રીતે ચૂપચાપ સાંભળત ? હુ તો થરથર કંપી રહી હતી કે કયાંક તારા ઉપર હાથ ન ચલાવી દે. પણ છે તો ઘણો ગમખોર ! "

જાલપાએ એટલીજ નિષ્ઠુરતાથી કહ્યુ " એને ગમખોરી નહિ કહેવાય દાદી, એ તો હૃદયહીનતા છે. "

.. દેવીદીને આવીને કહ્યું: " શુ અહી ભાઇ આવ્યો હતો ? મેં મોટરમાં રસ્તામાં જોયો. "

જગ્ગોએ કહ્યુ: " હા, આવ્યો તો હતો. કહી ગયો છે કે દાદા મને જરા મળી લે "

દેવીદીને ઉદાસીન થઇને કહ્યુ " મળી લઇશ. અહી કાંઇ વાતચીત થઇ ? "

જગ્ગોએ પસ્તાતા કહ્યુ, " વાતચીત શું થઇ ? પહેલા મેં ખૂબ કરી, હુ ચૂપ થઇ એટલે, વહુએ સારી રીતે ફૂલમાળા ચઢાવી । "

જાલપાએ મ્હો નીચુ કરીને કહ્યુ: " માણસ જેવું કરશે એવુ ભોગવશે. "

જગ્ગો " પોતાની સમજીને તો મળવા આવ્યો હતો "

જાલપા " કોઇ બોલાવવા તો ન હતું ગયુ ! દિનેશનો કાંઇ પત્તો લાગ્યો, દાદા ? "

દેવીદીન " હા, બધું પૂછી આવ્યો. હાવરામાં ઘર છે; પત્તો-ઠેકાણું બધી ખબર પડી ગઇ. "

જાલપાએ ડરતાં ડરતાં કહ્યુ " આ વખતે જઇશું કે કાલ કોઇ વખતે ? "

દેવીદીન " જેવી તારી મરજી ઇચ્છા હોય તો અત્યારે ચાલ; હું તૈયાર છુ "

જાલપા: " થાકી ગયા હશો ! "

દેવીદીન. " આવા કામોમાં થાક નથી લાગતો, બેટી ! "

આઠ વાગી ગયા હતા, સડકપર મોટરો ની હાર ખડકાઇ ગઇ હતી. સડકની બન્ને બાજુએ હજારો સ્ત્રી પુરૂષ બની ઠની ને હસતા બોલતા ચાલ્યા જતાં હતાં. જાલપાને લાગ્યુ કે દુનીયા કેવી પોતાના રાગરગમાં મસ્ત છે ! તેને માટે જેને મરવું હોય તે મરે. તે પોતાની ટેવ નહિ છોડે. દરેક જણ પોતાનાં નાનાં ગરખાં માટીનાં ઘર બનાવીને બેઠા છે દેશ વહી જાય, તેની તેમને પરવા નથી. તેનુ ઘર બચેલું રહે ! તેમના સ્વાર્થમાં દરકત ન પડે તેનુ ભોળુ બાળુ હૃદય, અગર જો હોત તો, બધા માણસો શોકથી માથુ નમાવી આંખોથી ઉન્મત્ત જેવા નજરે પડત તો, બધાના ચહેરા અંતરમાં સળગી રહેલી જ્વાળાથી લાલ હોત તો, તે જોઇ ખુશી થાત. તે જાણતી ન હતી કે આ જનસાગરમાં આવી નાની નાની કાંકરીઓ ખરી પડવાથી એક હલાવો મરખો થતો નથી, અવાજ સરખો પણ આવતો નથી. (અપૂર્ણ)

વડોદરામાં શ્રી ચીમનાબાઇ

સૌ. લેડી ધનવંતા મ્હેતા

સમાજને પોતાની માલકીનું મકાન ન હોવાથી જાહેર પ્રવૃત્તિમાં હરહંમેશ નડતી મુશીબત ધ્યાનમાં લઇ પોતાનું એક મકાન વસાવવાના ઇરાદાથી મકાન ફંડ શરૂ કરી તેના લાભાર્થે ફેબ્રુઆરીની ૨૬ મી તારીખે જાહેર પ્રજા માટે તથા ૩ જી માર્ચે શ્રીમંત રાજ્યકુટુંબ અને આમંત્રિત ખાસ મંડળી માટે કોન્સર્ટનો કાર્યક્રમ ધી લક્ષ્મી પ્રતાપ થીએટરમાં શ્રી ચીમનાબાઇ સ્ત્રી સમાજ તરફથી રાખવામાં આવ્યો હતો. તા. ૨૬મીની આવકમાંથી બન્ને વખતનું ખર્ચ જતાં રૂ. ૧૯૦૦) નો વધારો રહી શક્યો છે. આ સમાજના સ્થાપકો અને શુભેચ્છકો શ્રી. સૌ ધનવંતાબહેન મનુભાઇ મહેતાએ ખાસ બીકાનેરથી અને શ્રી. સૌ. શારદાબહેન સુમંત મહેતાએ ખાસ અમદાવાદથી આવીને સહાનુભૂતિ બતાવી, સમાજને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

કોન્સર્ટમાં સુશીક્ષિત ગુજરાતી અને પારસી બહેનો તેમજ કુ. હમીદા તૈયબજી અને મીસીસ પીશોટે ખૂબ સુંદર કામ કર્યું હતું.

મુડીવાદીઓના હાથે હડધુત થતા મજુરો અને ભીખારણોનાં જ દશ્યો પ્રેક્ષકને બે ઘડી ગમગીન બનાવી આંખમાંથી આંસુ પડાવે તેવાં હતાં આ દશ્યની ફત્તેહ તેના લેખક કોલેજના વિદ્યાર્થી શ્રી હર્ષદરાય મહેતા અને કુ વિપુલત્તા મહેતાનાં અદભુત અને આબાદ અભિનયને આભારી હતી. કુ વત્સલા બુચની ચટણી અને ચોટલીએ હાસ્યરસથી થીએટરમાં આનંદ અને કીલકીલાટ રેલાવી મૂક્યો હતો. આ ઉપરાંત શશીવદન કામદહન અને હોરી ખેલનનાં મૂક દશ્યો એ આખા કોન્સર્ટનો આકર્ષક કાર્યક્રમ હતો મીસીસ વખારીઆના ફત્તેહમંદ જળતરંગથી આકર્ષાઇને શ્રી૦ મહારાજા સાહેબે તાલીમ ક્યાં લીધી હતી તેની જીજ્ઞાસાપૂર્વક પૂછપરછ કરી હતી. સંગીતમાં કુ. હેમલતા, કુ. વિપુલના અને કુ પરવીઝ કોન્ટ્રાક્ટરનાં છુટાં સંગીત અને બે ગરબા અતિ સુંદર હતા. એકંદરે આ કાર્યક્રમ ઘણી ફત્તેહમંદીથી પાર પડ્યો હતો

સમાજનાં પ્રમુખ સૌ. સમજુબા ગોવિંદભાઇ દેસાઇએ સમાજની સ્થાપના, મકાનની જરૂર, રૌપ્ય મહોત્સવ પ્રસંગે મકાન માટે-ફંડ શરૂ થાય તો મદદ કરવાની શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે આપેલા વચનની યાદ વગેરે હકીકત કહી સૌનું સ્વાગત કર્યું હતું અને સેક્રેટરી સૌ. અવંતિકાબહેન રવીશંકર આચાર્યે રમત ગમતો, શિક્ષણવર્ગો,

સ્ત્રીસમાજ તરફથી કોન્સર્ટ

શ્રી સૌ માતુશ્રી મહારાણી ચીમનાબાઇ

ઓ ઉપયોગી વિષયોમાં કરેલી અને કરવા ધારેલી પ્રવૃત્તિઓ વગેરેનો ખ્યાલ આપનારૂં નિવેદન રજુ કર્યું હતું.

શ્રીમંત સૌ. મહારાણી સાહેબાએ શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે ૧૯૦૪ માં સ્ત્રીઓને બહાર પડવાની હાકલ કરેલી તેની યાદ આપી હવે સ્ત્રીઓ બહાર પડી, જાહેર કાર્યો કરે છે ક્લબો સ્થાપી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડે છે વગેરે માટે સંતોષ બતાવી સમાજને મદદ કરવા શ્રીમંત મહારાજા સાહેબને વિનતી કરતાં વિશેષમાં જણાવ્યું કે વડોદરામાં પુરૂષો માટે ભવ્ય સયાજી વિહાર ક્લબ છે તેને માટે સુંદર મકાન અને લખલુટ સાધનો છે, તો સ્ત્રીઓને કેમ નહીં ?

આ પ્રમાણે સ્ત્રી વર્ગનો આભાર કેસ શ્રીમંત સૌ મહારાણી સાહેબ તરફથી રજુ થયા પછી શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે કોન્સર્ટના કાર્યક્રમમાં અભિનય, વસ્તુ રજુ કરવાની કળા અને સ્ટેજ ઉપર વગર સંકોચે બહાર પડવાની હીંમત માટે સંતોષ બતાવી આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો હતો અને આ કોન્સર્ટમાં દક્ષિણી બહેનોએ પૂરતો લાભ લીધેલો ન હોવાથી તે માટે ઇશારો કરી બેદરકાર ન રાખવા મરજી જણાવીને છેવટ મકાન માટે સારી મદદ કરવાનું આશ્વાસન આપ્યું હતું.

સૌ. જયવતી બહેન નરહરીલાલ દેસાઇએ સર્વનો આભાર માની ૧૮ વર્ષની પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલી સમાજ હવે પરવાની થશે એવી આશા પ્રદર્શીત કરી હતી.

છેવટ સૌ શારદાબહેન મહેતાએ શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ અને શ્રીમંત સૌ મહારાણી સાહેબનો આભાર માની, સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપીને ઉત્સાહ દેવા શ્રીમંતને વિનતી કરી હતી

ઇનામી નિબંધ

(૧) "વિધુર સાથે કન્યા પરણાવવા ઘટે ?, (૨) મોટી ઉંમર ઉપર કન્યા પરણાવવા ઘટે ?" એ બેમાંથી ગમે તે વિષય ઉપર લખનાર કોઇ પણ ધર્મની ને કોઇ પણ નાતની બેનને દરેક વિષય માટે યોગ્યતાને અનુક્રમે રૂ. ૫, રૂ ૩ અને રૂ. રનું ઇનામ આપવામાં આવશે. નિબંધ આ માસ આખર સુધીમાં આવવા જોઇએ.

'પાટીદાર' મંદિર
આણંદ

વિમળાબહેન
મંત્રી, પાટીદાર ભગિની સમાજ.

ઈનામી પ્રશ્નો

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

નીચેના ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ આપશો ?

(૧) નોબેલ ઇનામ મેળવનારી સ્વીડીશ લેખિકા કોણ ?

(૨) એમી મોલીસન વિષે શું જાણો છો ?

(૩) નવલિકાઓ લખવા માટે રૂ. ૫૦૦ નું ઇનામ મેળવનાર હિન્દી લેખિકા કોણ ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો શોધવા માટે ફેબ્રુઆરીનું 'સ્ત્રી જગત' જોશો. તેમાંથી જ એ ઉત્તરો શોધી ટુંકામાં મુદ્દાસર જવાબ આપવો.

હરિફાઇમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકના દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઇમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઇમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી–ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઇ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઇના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઇના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

જાન્યુઆરી માસનું પરિણામ

ટેબલ	નંગ ૨	રૂા ૩૨
ખુરશી	૧૨	૨૭
આરામ ખુરસી	૬	૧૮
ટીપોય	૬	૨૪
હાંડા મોટા	૧૨	૩૦
હાંડા નાના	૧૨	૧૫
મોટરલોરીનું ભાડું		૪
	નંગ ૫૦	૧૫૦

આ ઉપરાંત બીજી બે રીતે પણ આનો જવાબ સાચો આવે છે અને તે ખરા ગણ્યા છે.

આ પ્રશ્નના કુલ ૨૭ જવાબો આવ્યા હતા. તેમાંથી ૨૨ ના ખરા, અને ૪ ના ખોટા છે. એકનો જવાબ પહેલી શરતનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. સાચા જવાબો આપનાર બહેનોમાંથી **શ્રીમતી લલિતાગૌરી વાંડીઆને** ઇનામનું પુસ્તક ' સોળ સુંદર વાર્તાઓ ભાગ ૨ ' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અડી આનાની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવું રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણ આનાની ટીકીટ વધુ મોકલવી.

ખરા જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો (૧) લલિતાગૌરી વાંડીઆ, (૨) હીરાગૌરી નરોત્તમ, (૩) ચંદ્રદેવી મુનસફ, (૪) કુસી, (૫) કાશીબાઇ ગોરધનદાસ, (૬) કાન્તાલક્ષ્મી રામાણી, (૭) રમા રણછોડલાલ, (૮) શાન્તાલક્ષ્મી ભાટ, (૯) નાનુબાઇ આસર, (૧૦) જશવતી, (૧૧) લલિતાગૌરી, (૧૨) લલિતાબહેન મજમુદાર, (૧૩) આનન્દલક્ષ્મી એન્જીનીયર, (૧૪) કમળાબહેન, (૧૫) વિન્યાલક્ષ્મી પરીખ, (૧૬) પ્રેમકુંવર સપટ, (૧૭) ઇન્દુમતિ, (૧૮) કાન્તાલક્ષ્મી, (૧૯) ચૈતન્યબાળા, (૨૦) સરલા, (૨૧) રૂખમણી ચાહ, અને (૨૨) વિલાસવતી પટની

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના 'ગ્રાહક ન હોય તેવાં કોઇ બ્હેનો ઇનામો-ની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો મોકલવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

સમાલોચના

કોકિલા લેખક શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઇ, એમ એ પ્રકાશકઃ શ્રી મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ, નંદભુવન, રાવપુરા, વડોદરા. કિંમતઃ રૂા ૨-૮-૦.

શ્રી રમણલાલ દેસાઇની નવલકથાઓમા અમને આ નવલકથા સર્વોત્તમ લાગી છે અને એમ લાગવાનાં અનેક કારણો છે નવલકથાનાં મુખ્ય પાત્ર કોકિલા અને જગદીશની આસપાસ નવલકથાનું વસ્તુ સારી રીતે ગુંથવામા આવ્યુ છે અને એકમેકના પૂરક દંપતી તરીકે જગદીશ–કોકિલાનાં દાંપત્યજીવનનુ એમા સુરેખ આલેખન થયું છે તે સાથે, લાલજી શેઠ અને વિજયાના અણમોલ લગ્નનો ચિતાર પણ આબેહુબ આપ્યો છે જે આજના સામાન્ય જીવનમા સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે રાધા અને વત્સરાજમા આમ્ય દંપતીનાં જીવનનુ આલેખન થયુ છે જુગલકિશોરનાં ત્રણ સ્વરૂપો વાચકોને ગુચવાડામા નાખી દે એવાં છે સર વિહારીલાલ, કુસુમ વગેરે પણ નવલકથાના વિકાસમાં યોગ્ય હિસ્સો આપે છે. આ બીજી આવૃત્તિ રૂપરંગમા સારી નીકળી છે તે માટે પ્રકાશકને ધન્યવાદ ઘટે છે શ્રી દેસાઇની નવલકથાઓ ગુજરાતમાં સારી રીતે સત્કારાશે એમા અમને જરાય શકા નથી.

વેરની વસુલાતઃ લેખકઃ શ્રી કનૈયાલાલ મા મુનશી બીજી આવૃત્તિ મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

શ્રી. મુનશીની આ "પ્રથમ લાબી વાર્તા"– નવલકથા વર્ષો પ્હેલા અમે ભૂલતા ન હોઇએ તો ૧૯૧૬-૧૭ માં–"ગુજરાતી"મા ચાલુ વાર્તા સ્વરૂપે પ્રથમ પ્રકટ થઇ હતી તે પછી તેની પહેલી આવૃત્તિ પુસ્તકાકારે ૧૯૧૯ માં પ્રકટ થઇ હતી ત્યાર પછી લગભગ ૧૨ વર્ષને ગાળે–૧૯૩૧ મા આ બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થઇ છે–જે કે અમને તો તે હમણાંજ મળી છે. આટલે લાંબે સમયે બીજી આવૃત્તિ આવા પુસ્તકની પ્રકટ થાય એ માટે ગુજરાતી વાચક રસવૃત્તિને દોષ દેવો કે શ્રી મુનશીના આળસને તે અમને સમજાતું નથી. બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં તેમણે જણાવ્યું છે કે "ઘણા વખતથી એ બજારમાં નહોતી મળતી એટલે એના તરફ લોકોનો સદ્ભાવ કેવો છે તે જાણવાની મને ઘણી તક મળી હતી" આ ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે બીજી આવૃત્તિ મોડી પ્રકટ થઇ તેમા દોષ શ્રી મુનશીનો વધારે છે. અમને પોતાને તો લાગે છે કે આવા પુસ્તકની કમમાં કમ બાર આવૃત્તિ અત્યાર સુધીમાં થવી જોઇતી હતી. પ્રથમ નવલકથા હોવા છતાં શ્રી. મુનશીના નામને જેબ આપે એવી આ વાર્તા છે આજે શ્રી મુનશી ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ નવલકથાકાર છે તેમને એ પદ આપનાર કલાતત્વોની ઝાંખી આ પુસ્તકમાં વાચકને જરૂર થાય છે. એજ વસ્તુની સુંદર અને રસભરી જમાવટ, એજ સમર્થ પાત્રાલેખન "પાટણની પ્રભુતા" કે "ગુજરાતનો નાથ"ની જેમ આમા પણ દેખાય છે. અને એ બધુ છતાં એમની સાદી સરળ ભાષા અને આકર્ષક શૈલિ આપણને મુગ્ધ કરે છે. શ્રી. મુનશીની નવલકથા એટલે લાબાં વર્ણનોથી કંટાળ્યા વિના વાર્તાના વ્હેણમાં આગળ ધપ્યેજ જાઓ અને પૂરી થાય ત્યારેજ છોડો. એમની મુત્સદ્દીગીરી અને મેધાના ચમકારા તેમજ શાંત હાસ્યરસ તમને પાને પાને મળ્યાજ કરે

(૧) પૌરાણિક નાટકો; (૨) સામાજીક નાટકો. લેખક ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશકઃ શ્રી એમ. સી. કોઠારી વડોદરા મૂલ્ય. દરેકનુ રૂ. ૧-૧૨-૦

જેમ નવલકથામા તેમ નાટકોમાં શ્રી મુનશીએ નવી જ ભાત પાડી છે ખાસ કરીને એમના પૌરાણિક નાટકોએ. પ્રથમ પુસ્તમા એવાં ચાર (૧) પુરંદર પરાજય; (૨) અવિભક્ત આત્મા; (૩) પુત્ર સમોવડી; અને (૪) તર્પણ–નાટકો છે "પુરંદર પરાજયે" કહેવાતા નીતિના ઇજારદારોમાં મચાવેલો ખળભળાટ સૌની જાણમાં છે તે પછી બીજા વેદના વારાના નાટકો લખાયા અને

અને અમને એ સૌએ તે સત્કાર્યાં સામાન્ય વાચક વર્ગે તો એ ખળભળાટ છતાં પ્રથમથી જ એ નાટકોને વધાવ્યાં હતાં. એમાંથી તેમને નવી દૃષ્ટિ લાધી. આપણા એ પ્રાચીન વ્યક્તિઓને તેમના સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવાની બીજા પુસ્તકમાં શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ–(૧) વાવાચોકનું સ્વાતંત્ર્ય (૨) બે ખરાબજાણુ અને (૩) આજ્ઞાંકિત. એ નાટકો છે એ ત્રણે નાટકો ઉપર પણ "નીતિમાનો"એ સારી પસ્તાળ પાડી હતી છતાં આમ વર્ગે તો તેમનો ઉમળકાથી સત્કાર કર્યો એ નાટકોમાં નવલકથાની જેમ વસ્તુની સુંદર જમાવટ અને સમર્થ પાત્રાલેખન સાથે હાસ્યરસની મોજ સરળ અને આકર્ષક ભાષાશૈલિમાં શ્રી. મુનશીએ ચખાડી છે પુસ્તકકારે એ સર્વેને અમે આવકારીએ આવકાર દઈએ છીએ.

સહકાર મીમાંસા લેખક શ્રી કેશવલાલ અં. ઠક્કર, બી એ, એલએલ. બી શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા, પુષ્પ ૨૦૭ મૂલ્ય. ૦–૧૩–૦

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી કેશવલાલ ઠક્કર વડોદરા રાજ્યના સહકારી ખાતામાં આજ વર્ષો વર્ષો કામ કરી રહ્યા છે એમના એ લાંબા અનુભવનું દોહન આ ઉપયોગી પુસ્તકમાંથી મળી રહે છે ગ્રામજીવનમાં–ખાસ કરીને 'જગતના તાત' ખેડુતના જીવનમાં સહકારી પદ્ધતિ અજબ પલટો લાવી શકે છે એ હવે તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે. એ પદ્ધતિને પરિણામે શાહુકારનો દેવાદાર અને દુઃખી ખેડુત સુખી અને સંતોષી બની શકે છે ગ્રામજીવનમાં સુધારણા કરવા ઇચ્છનાર સમાજસેવકો અને સંસ્થાઓ માટે આ પુસ્તક એક સારા ભોમીઆની ગરજ સારશે

અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યો લેખક, શ્રી. ચીમનલાલ મગનલાલ ડોક્ટર, એમ. એ, એલએલ બી ઉપયોગીતમાળાનું પુષ્પ ૨૦૮ મૂલ્ય: ૧–૮–૦

અમેરિકાના સંયુક્ત પ્રજાસત્તાક રાજ્યો, જેમને આપણે 'યુનાઇટેડ સ્ટેટસ'ના નામે ઓળખીએ છીએ, તેમના સંબંધી ઉપયોગી ઐતિહાસિક માહીતિ અને ચિત્રો–ખાસ કરીને હિંદીઓની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય એવી–આ પુસ્તકમાં મળે છે શ્રી ડોક્ટર પોતે ઇતિહાસના સારા અભ્યાસી છે અને તેમણે પ્રજાજોગશ્રી સ્વ લાલાજીના સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તક "યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા"ને આધારે આ પુસ્તક રચ્યું છે. ગુજરાત

જાણીતા પ્રોફેસર ડૉ. સુધીન્દ્ર બોઝના બે પુસ્તકોનો પણ એ માટે ઉપયોગ કર્યો છે ગુજરાતી જ જાણનાર વાચકો માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થશે

કુદરતનું અવલોકન: લેખક શ્રી માર્તંડ શિવભદ્ર પંડ્યા, બી એજી ઉપયોગીતમાળાનું પુષ્પ ૨૦૯, મૂલ્ય. ૧–૦–૦

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિજ્ઞાનના પુસ્તકોની જે ખોટ છે, તે પૂરવામાં આ પુસ્તક સારો ફાળો આપે છે વનસ્પતિ અને પ્રકૃતિ–એ બે બાબતો ઉપર કુશળ અવલોકન કરીને તેમજ બીજાં ઘણાં પુસ્તકોનો આધાર લઈને લેખકે આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે સામાન્ય વાચકો તો નવલકથા ને નવલિકાના રસિયા હોઈ કદાચ આ પુસ્તક નહિ સત્કારે પરંતુ અભ્યાસીઓને તે સારી રીતે માર્ગદર્શક થશે

મનુષ્ય ભ્રમણ: લેખક શ્રી મધુકુમાર હિ. દેસાઈ, એમ. એ, એસ. ટી. સી શ્રી ઉપયોગી માળાનું પુષ્પ ૨૧૦ મૂલ્ય ૦–૧૨–૦

અંગ્રેજી ભાષાના શ્રી એ સી. હેડન કૃત Wanderings of the Peoples નામે પુસ્તક ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે પૃથ્વીના જુદા જુદા ખંડની વિધવિધ પ્રજાઓ–પ્રજાકીય ટોળીઓ ક્યાંથી અને કેવી રીતે ભ્રમણ કરતી આવી છે અને અત્યારના પોતાના સ્થાને સ્થાયી થઈ છે, તેનું આ પુસ્તકમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ નિરૂપણ થયું છે આ પુસ્તક પણ અભ્યાસીઓને જ ખાસ આકર્ષશે.

૧ વીર અભિમન્યુ, ૨ મિથ્યાભિમાન: શ્રી ચન્દ્રશંકર મ ભટ્ટ. પ્રકાશક શ્રી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લીમીટેડ, વડોદરા મૂલ્ય ... ૧–૦

"ગુણસુન્દરી"ના "બાળવિભાગ"ના લખો અને બાળસાહિત્યના અનેક પુસ્તકોના લેખક શ્રી ભાઈ ચન્દ્રશંકરની કલમે આ પુસ્તકો લખાયા છે. પ્રથમ પુસ્તકની ભાષા બાળકોને સ્હેજે બેસી જાય અને સમજાય એવી સરલ છે પરંતુ એમાંની હકીકતો વિષે કાંઈક પૂછવાનું મન થાય છે. બળરામની પુત્રી સુરેખા કેટલાક વાંચવા પણ કહે છે તેનું ... અભિમન્યુ સાથે થયો હતો પરંતુ પાંડવો ... બળરામે એ વિવાહ તોડી દુર્યોધનના પુત્ર લક્ષ્મણ સાથે કર્યો ... મ... ઘટોત્કચની મદદથી એ કન્યાનું ...

... લોકમાં પ્રચલિત ... ૨૩, (૨) ... સ્વ... સારવમાં કર્યો ... પુષ્પ પ્રકારે ... ૨૨ થી ૩૨

પ્રસંગે એમની આંખો દુખવા આવ્યા વિષે છે. લગ્ન પછી ઉત્તરા ઇન્દ્રપ્રસ્થ જાય છે કે વિરાટનગરમાં જ રહે છે તે વિષે આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખ નથી. અભિમન્યુ ચક્રવ્યૂહ ભેદવા માટે તૈયાર થતા ઉત્તરાને રાતોરાત બોલાવી મગાવાય છે આ રીતે પરિક્ષીતના જન્મની બાબત ભ્રમમાં પડે છે આવી બાબતોનો સ્પષ્ટ અને સાચો ઉલ્લેખ થવો જોઇએ કે ભ્રમમાં રહેવી જોઇએ તે બાલમાનસના અભ્યાસીઓજ કહી શકે. બીજું પુસ્તક કવિ દલપતરામના જાણીતા નાટક "મિથ્યાભિમાન અથવા જીવરામ ભટ્ટની ફજેતી" ઉપરથી બાળકો માટે વાર્તા રૂપે સરલ ભાષામાં લખાયું છે આ પુસ્તક પણ બાળકોને સ્હેજે ગમી જશે.

મોન્ટીસોરી પ્રવેશિકા: લેખક શ્રી તારાબેન મોડક પ્રકાશક. શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર, મૂલ્ય: બાર આના

બાલ સાહિત્યમાં રસ લેનારા શ્રી તારાબેનને ન ઓળખે એ અસંભવિત છે અમે તેમને જન્મે દક્ષિણી હોવા છતાં ગુજરાતના "ડા. મોન્ટીસોરી" જ ગણીએ છીએ ડા. મોન્ટીસોરીની શિક્ષણ પદ્ધતિનો એમનો અભ્યાસ ઘણો ઉંડો છે અને એ અભ્યાસના અનેક ફળ આપણને અત્યાર પ્હેલાં મળ્યા છે. આ પુસ્તક તેમણે ડા. મોન્ટીસોરીના "Own Handbook," ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે અને નામ પ્રમાણે સાચે જ એ શિક્ષણ પદ્ધતિની 'પ્રવેશિકા'ની ગરજ સારે છે. એ શિક્ષણ પદ્ધતિ કેવા પ્રકારના સિદ્ધાંતો ઉપર રચા[illegible]ો રાખી જીજ્ઞાસુઓ આ પુસ્તક- [illegible] પ્રકાશક [illegible] કરો એ પધ્ધતિ સરળતાથી સમજાય નવલકથાએ [illegible] ખ્યાબ ધ ચિત્રો પણ આપ્યા છે. એમાં અ[illegible]

વેર[illegible]ના પરાક્રમો. લેખક: શ્રી રમેશભાઇ [illegible] શ્રી સોભાગલાલ શાહ, પ્રકાશક ઉપર મા [illegible] મૂલ્ય: ત્રણ આના

[illegible] બલદેશની 'કરેન' નામની જાતિમાં પ્રચલિત, [illegible]કથા-દંતકથા આ નાનકડા પુસ્તકમાં શ્રી રમેશ [illegible]રેખાને આલેખી છે ગુજરાતી સાહિત્યમાં [illegible] ભરવા "નુ પાત્ર જાણીતું છે. વેજી વજ પાત્ર [illegible]ત્યમાં "સાકે" "નું" છે શ્રી [illegible] પ્રકમાને આ [illegible]બાળકોને ગમી જાય એવી રસસરી અને આ બોધ[illegible]મા લખી છે

તો તે હમસહિત્યને બીજી વાતો લેખ સમ બીજી આવૃત્તિ ૨ ચિત્રકાર અને પ્રકટ થાય ૬ માટે ગુજરાતી રસ ઓન[illegible] [illegible]પ દેવો ? .

શ્રી કપિલાબેન "ગુણસુન્દરી"ના બાલ વાચકોને સારી રીતે પરિચિત છે એમની વાર્તાઓ બાળકો હોંસે હોંસે વાંચે છે. આ પુસ્તકમાંના બે વિભાગ—"દાદાજીની ડેલીએ અથવા પરિનગરમાં" જાદા જુદા માસિકોમાં અત્યાર અગાઉ પ્રકટ થઇ ગયા છે પ્હેલો વિભાગ "સ્વરાજ ભિક્ષુક" મ. ગાંધીજીની વિલાયત-યાત્રાના લગતા પ્રસંગોની વાતોથી ભરેલો છે અને આ પુસ્તકમાંજ પ્હેલીવાર પ્રકટ થાય છે. અમને ખાત્રી છે કે આ પુસ્તક બાલકોને ઘણુ જ ગમી જશે

બાલ સાહિત્ય ગુચ્છ: નંબર ૧૪ થી ૧૮: ચિત્રકાર અને પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય: દરેકનું દોઢ આનો નં. ૧૪. હેમુભાઇના પાઠો લેખક: શ્રી. હેમુભાઇ. આમાં ચાર વાતો છે (1) લાલ બેન, (૨) સુખી કુટુંબ, (૩) મારૂ બુલબુલ અને (૪) કાબરબેન નં ૧૫. જીવ જંતુ લેખક: શ્રી. ગિજુભાઇ આમાં જુદા જુદા કર્સ જીવજંતુની ખાસિયતો બાળકોને સમજાય એવી રીતે આલેખી છે નં. ૧૬ ઠેકંઠેકા: લેખક: શ્રી તારાબેન બાળકોની રમત ગમતોનો વાતો રૂપે ચિતાર આમાં આપ્યો છે નં ૧૭ ટેક. લેખક: શ્રી ગિજુભાઇ આમાં ત્રણ વાતો છે: (૧) ટેક, (૨) ભલો અને ભુંડો, અને (૩) તેજમલ ઠાકોર નં. ૧૮. મેડિયો લેખક: શ્રી. ગિજુભાઈ આમાં ચાર વાતો છે (૧) મેંડીયો (ભંગી), (૨) જીવા મહારાજ અને મણિવહુ, (૩) ખીમો ચાકીદાર, અને (૪) નાનકો સુરદાસ ગુચ્છના આગલા પુસ્તકોની જેમ આ બધાની ભાષા-શૈલિ સાદી અને સરલ હોઇ બાળકો હોંસથી સત્કારે એવી છે

રસમય વાનીઓ: લેખિકા સૌ. તારામતી જી. એરગ્રા, આનંદવિહાર, મુગટાબાગ, મલાડ, કિંમત એક રૂપિયો.

ગુજરાતી સાહિત્યનાં એક અનન્ય સેવક સ્વ. રા બ હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાના વિદુષી પુત્રી સૌ તારાબ્હેનની આ કૃતિમાં કાઠિયાવાડી, મદ્રાસી, દક્ષિણિ, અંગ્રેજી, મારવાડી અને વિવિધ પ્રકારની વાનીઓ કેમ બનાવી શકાય તેને લગતી પ્રમાણસહિત ઉપયોગી માહિતીઓ આપવામાં આવેલી છે. ગુજરાતણો પાકશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ ગણાય છે; તેમને આવી નવી નવી વાનીઓ શિખવવામાં, બનાવવામાં રસ પડશે એવી આશા છે. શ્રી કેશવ હ. શેઠે એનો પરિચય રસિક રીતે કરાવ્યો છે અને આ

વાનીઓ બનાવવાની રીત વાંચતા વાચકોના મોઢામાં પાણી છૂટયા વિના નહિ રહે, એની અમને ખાત્રી છે ગુજરાતણો આમાંની વાનીઓ શીખી, તેનો સારો ઉપયોગ કરી શકશે

स्वैरसंचार (મરાઠી) લેખક શ્રી ભાર્ગવરામ વિઠ્ઠલ વરેરકર; પ્રકાશક ઓરમે બુક ડેપો, મુંબઇ, ૪ કિંમત રૂપિયા બે

શ્રી વરેરકર મરાઠી રંગભૂમિના સફળજ નહિ પણ પ્રથમ પંક્તિના નાટ્યકાર છે, અને માત્ર નાટકો લખવા પૂરતુંજ તેમનું સાહિત્યક્ષેત્ર નથી તેઓ સફળ નવલકથા લેખક તેમજ નવલિકા લેખક પણ છે પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં ૧૯૨૦થી ૧૯૩૨ સુધીના બાર વર્ષોમાં તેમણે લખેલી ૨૩ નવલિકાઓ પ્રગટ કરવામાં આવી છે અને એક એક નવલિકામાં હિન્દુસમાજનો કોઇને કોઇ બળતો પ્રશ્ન ચર્ચવાનો સફળ પ્રયત્ન થયો છે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય પતિતોદ્ધાર, સમાજવાદ એ બધા શ્રી વરેરકરના ખાસ વિષયો હોય, એમ આમાંની નવલિકાઓ ઉપરથી માપી શકાય છે. એમાંની એક નવલિકા **विटलेली गाय** ' વિફરેલી ગાય 'ને નામે ' ગુણસુન્દરી 'ના વાચકો સમક્ષ રજુ થઇ ગઇ છે

(१) **समर यात्रा** और अन्य कहा-नियां (२) **प्रेरणा** और अन्य कहानियां (હિન્દી) લેખક શ્રી પ્રેમચન્દ, પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય (૧) રૂા ૧; (૨) રૂા ૧ાા

' ગરીબની સુહાગરાત 'નાં મૂળ લેખક શ્રી. પ્રેમચન્દજી સફળ નવલિકા લેખક છે અને તેમની ઘણી નવલિકાઓ ગુજરાતીમાં છૂટી છવાઇ તેમજ સંગ્રહ રૂપે પ્રકટ થઇ ગઇ છે પ્રસ્તુત બે સંગ્રહો શ્રી પ્રેમચન્દજીની નવી નવલિકાઓના છે અને પહેલામાં સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાંથી પ્રેરણા લઇને લખાયલી નવલિકાઓ છે એમાંની સમરયાત્રા, જુલુસ, આહુતિ, જેલ, પત્નીસેપતિ, એ પસીજ સંગ્રામમ નવલિકાઓ છે નવલિકાઓની લખાવટ પણ સારી છે બીજા સંગ્રહમાંની નવલિકાઓ સામાજીક હોય, તેમા સામાજીક પ્રશ્નો ચર્ચવામા આવેલા છે પ્રેરણા, રહીરદાષ, અભિલાષા, મૃતાભોજ, કોષ્ટક, તગાદા, વગેરે ઉત્તમ નવલિકાઓ છે હિન્દી ભણવા ગુજરાતીએ આ નવલિકાઓ વાચવાલાયક છે

ગરમ તલવાર. મૂળ લેખક શ્રી ચાપસી વિઠ્ઠલદાસ ઉદેશી, અનુવાદક દ્વય શ્રી પ્રવાસીલાલ વર્મા, માલવીય; કુમારી શ્રી શાન્તા વર્મા, માલવીય; સરસ્વતી પ્રેસ કાશી, મૂલ્ય રૂા

'નવજીવન' ના તંત્રી અને 'જન્મને અનુસારે ' ના લેખક શ્રી ચાંપશી ઉદેશી ગુજરાતી સાહિત્ય રસિકોથી અજ્ઞાત નથી તેમની તાતી તલવાર નવલકથાનો આ હિન્દી અનુવાદ વાંચતા કોઇપણ ગુજરાતીને આનંદ થશે ગુજરાતી સાહિત્યકૃતિઓ આવી રીતે હિન્દીમાં ઉતારવા માંડે એ ગુજરાતી સાહિત્યમાટે શુભ ચિહ્ન છે અને શ્રી પ્રવાસીલાલ માલવીયાને અમે એ પદ્ધતિ ચાલુ રાખી, ગુજરાતની ઉત્તમ કૃતિઓ હિન્દીમાં ઉતારવા' આગ્રહભરી વિનતિ કરીએ છીએ

नारी-हृदय' (હિન્દી) લેખિકા' શ્રીમતી શિવરાની દેવી પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મૂલ્ય એક રૂપિયો

શ્રી પ્રેમચન્દજીના પત્ની શ્રીમતી શિવરાણી દેવી પણ એક સારા લેખિકા છે અને તેમની એક વાર્તા '(૬) વર્ષની કેદી ' ને નામે 'ગુણસુન્દરી'ના વાચકો સમક્ષ અમે રજુ કરી ગયા છીએ. શ્રીમતી શિવરાણી દેવી પોતે સ્ત્રી હોઇ, સ્ત્રીજીવના અનુભવો વધુ સારી રીતે સમજી તેમજ આલેખી શકે એ સ્વભાવિક છે એમની નવલિકાઓમાં સ્ત્રીજીવનના વિવિધ પ્રસંગોને પણ સારી રીતે આલેખેલા છે આંસુ, કરુણાની સૌત, માતા, ચિરૂતારો એ આ સંગ્રહની સુંદર કહાણીઓ છે.

पथलोक (હિન્દી) લેખક શ્રી જગદીશ ચન્દ્રદેવ પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી; મૂલ્ય આઠ આના

સંસારના પ્રશ્નો ચર્ચતી પાચ નવલિકાઓના આ સંગ્રહને ' પથલોક ' નું નામ આપવામાં આવ્યુ છે આમા ' ઉદ્ધાર ' અને ' ચના ભેર ગરમ ' અમને ખૂબ ગમી છે. ' ઉદ્ધાર 'માં દંભી ધર્મગુરૂઓની લીલાનો ચિતાર સારી રીતે આપેલ છે અને છેવટે એ ધર્મગુરૂની જાગમા સપડાયલી નિર્દોષ બાલાનો તેના પિતા પાસે સ્વીકાર કરવી, તેના ઉદ્ધારક સાથે તેનું લગ્ન કરવાનો અંત લાવવામાં લેખકે ઉચિત કર્યું કર્યું છે ' આગ લો બરિ અવા દે ' પણ ઠીક છે બાકીની બે સામાન્ય સામાન્ય છે

સ્વીકાર (૧) દેવમંદિર અંક ૨૩, (૨) સુ.પ્રભાકર અને દેવરેશ અંક ૨૫ થી ૩૨

———o———

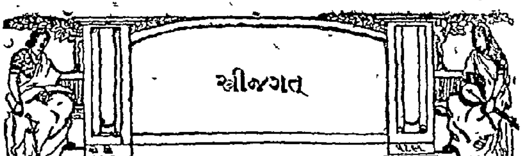

સ્ત્રીજગત્

સ્વદેશ

સ્ત્રી પાયલોટ: મુંબઈના મીસીસ એન. એમ. મહેતાને કરાચી એરોક્લબનું પાયલોટનું 'એ' લાઇસન્સ મળ્યું છે. કરાંચી એરોક્લબ તરફથી આ લાયસન્સ મેળવનાર આ પહેલાંજ બહેન છે

સ્ટવ-સગડીના ભોગ: (૧) મુંબઈમાં હાજીબંદર ઉપર શ્રીમતી ગોધીબાઈ નામની ૨૧ વર્ષની સ્ત્રી પ્રાયમસ પર ચા કરતાં સાડી સળગી જવાથી દાઝી મરણ પામી. (૨) હમીદાબાઈ નામની ૨૦ વર્ષની મુસ્લીમબહેન સગડીથી દાઝી મરણ પામી.

સાદાઈથી લગ્ન: વલસાડ તાલુકામાં અબ્રામા ગામે ભુલાભાઈ રણછોડજી નામના દલિતભાઈએ પોતાની પુત્રી જમનાબહેનનું લગ્ન શ્રી નાથુભાઈ છના સાથે ફેબ્રુઆરીમાં સાદી રીતે કર્યું હતું. લગ્નમાં રૂઢીને અંગેના ખોટા ખર્ચો કરવામાં આવ્યા ન હતા અને માંસ, દારૂ, તાડી વિનાનું સાત્વિક ભોજન અપાયું હતું. ભુલાભાઈએ પોતાની પુત્રીને નિશાળે બેસાડી શિક્ષણ આપ્યું છે અને ભરવા આદિમાં તેણે ઇનામ પણ મેળવ્યાં છે. લગ્નને અંગે વરવધુને 'સ્ત્રીશક્તિ'ના તંત્રી શ્રીમતી સૂર્યલક્ષ્મી ડૉક્ટર વગેરેએ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

બાળલગ્ન સામે પ્રતિબંધ (1) બારેજાના રઘુભાઈ નામના ૧૨ વર્ષના છોકરાનું એટલીજ વયની છોકરી સાથેનું લગ્ન અમદાવાદના સેશન્સ જજે અટકાવ્યું હતું. (૨) મીરતના જીલ્લા ન્યાયાધીશે, ૧૧ વર્ષની એક બાળાનાં ૫૫ વર્ષના બુઢ્ઢા સાથે થતાં લગ્ન સામે ઇન્જંકશન આપ્યું હતું.

મીસ ઝેનોબ્યા બાઝ્ઝોટ, પેરીસની યુનિવર્સીટીનો ઓનર્સ સહિત ડોક્ટરેટ મેળવનાર પહેલાંજ પારસી મહિલા છે. મીસ બાઝ્ઝોટ અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચને ઐચ્છિક વિષયો તરીકે લઈને મુંબઈ યુનિવર્સીટીના ગ્રેજ્યુએટ થયાં હતાં તે બાદ, તેઓ એલેક્ઝાન્ડ્રા હાઈસ્કુલમાં અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચના શિક્ષિકા નીમાયાં હતાં. ફ્રેન્ચ ભાષા ઉપર તેમનો કાબુ ઘણો સારો હોઈ, સર રતન તાતા ચેરીટીઝ, વાડીયા ચેરીટીઝ, અને કેરાવાળા ટ્રસ્ટ જેવાં સખાવતી ખાતાઓની મદદથી ૧૯૩૧ માં પેરીસ યુનિવર્સીટીની આ પદવી મેળવવા તેઓ ગયાં હતાં ત્યાં તેમણે 'લેનાપેનુ ફાસે ઓઇન્ડ' ઉપર ફ્રેન્ચ ભાષામાં 'મેસીસ' લખ્યો જે યુનિવર્સીટીના અધ્યાપકોને ઘણોજ પસંદ પડયો. ત્રણ કલાક સુધી તેમની મૌખિક પરીક્ષા લઈ તેમને ઓનર્સ સહિત ડાક્ટરેટની પદવી એનાયત કરવામાં આવી છે મીસ બાઝ્ઝોટ હાલ ઇંગ્લાંડમાં છે અને લંડનની જુદી જુદી આગેવાન શાળાઓ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ તેનું અવલોકન કરે છે. મે માસની આખરે તેઓ મુંબઈ આવનાર છે.

આંતર-જ્ઞાતીય લગ્નો: (1) ખડવા ખાતે દશાલાડ વણીક જ્ઞાતિનાં શ્રીમતી કુમારી સુશીલાદેવી ગુપ્તાનું લગ્ન, દશા પોરવાડ વણીક કોમના શ્રી ભોગીલાલ પરીખ સાથે થયાં. (૨) મ. ગાંધીજીનાં દત્તક હરિજન પુત્રી લક્ષ્મીબાઈના લગ્ન મદ્રાસી બ્રાહ્મણ શ્રી મારુતીદાસ સાથે મ. ગાંધીજીની સંમતિથી થયાં (૩) બામીમમાં ડૉ. જોશી (બ્રાહ્મણ)ના લગ્ન મીસ શકુન્તલા રાવ (પ્રભુ) સાથે થયા.

શ્રી ઉમેદવારને અન્યાય: પંજાબ ધારા સભામાં કુમાર માનરાજસિંહ આહલુના પ્રશ્નના જવાબમાં સર સિકંદર હયાતખાને જણાવ્યું છે, પ્રધાન ખાતાનાં શહેરો મારફતની પેટાચુંટણીમાં શ્રીમતી લેખાવતીની ઉમેદવારીનું પત્રક શ્રી ઉમે-

ઉમેદવારને ઉમેદવારી કરવાનો હક નથી એમ જણાવીને રદ કરવામાં આવ્યું હતું. પંજાબ સરકારે ઉમેદવારોના, જાતિઓને અંગેની અયોગ્યતા દૂર કરેલી છે ઉમેદવારનાં અજ્ઞાનને લીધે શ્રીમતી શેખાવતીને થએલો અન્યાય દૂર કરવા માટે સરકાર શું કરવા ધારે છે, એવા બીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવાયું હતું કે તપાસ કરીને યોગ્ય પગલાં લેવામાં આવશે.

ડૉ. મીસ ઉજ્જવળંતી રામકૃષ્ણ ગયે વર્ષે આ પંજાબી હિન્દુ મહિલાએ પેરીસ યુનિવર્સીટીની ડોકટર ઓફ આર્ટસની ડીગ્રી મેળવી હતી અત્યારે તેઓ પંજાબી સાહિત્યના ઇતિહાસ સંબંધમાં લંડનમાં સંશોધન કાર્ય કરે છે પંજાબી લેખકો અને પંજાબી ભાષામાં તેઓના ગ્રંથો સંબંધમાં માહિતી મેળવવા તેઓ હિન્દા-બામાં પંજાબની મુલાકાત લેશે 'શિખો' વિષેનો તેમનો અંગ્રેજી પેરીસ થોડા વખતમાં પ્રગટ થનાર છે તેમાં ગુરૂ નાનકથી માંડીને વીસમી સદી સુધીના શિખોના ઇતિહાસ અને ધર્મનું તેમણે અવલોકન કર્યું છે.

અખિલ ભારત મુસ્લીમ મહિલા પરિષદ ફેબ્રુઆરીના છેલ્લાં અઠવાડિયામાં આગ્રામાં મળી હતી તેને અંગે કલા પ્રદર્શન પણ ભરાયું હતું લગભગ ૪૦૦ જેટલા પ્રતિનિધિઓ હાજર રહ્યા હતા. કેટલીક હિન્દુબહેનોએ પણ હાજરી આપી હતી બેગમ રહમાન પ્રમુખ ચુંટાયાં હતાં. મંત્રી શ્રીમતી ખીરષ્ટસ કુદ્દને વાર્ષિક હેવાલ વાંચતાં આગ્રાની શાખાનું કામ વર્ણવ્યું હતું બેગમ રહમાને પ્રમુખસ્થાનેથી ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, હિન્દની સ્ત્રીઓએ આ દેશનું ભાવિ ઘડવામાં મોટો ભાગ લેવાનો છે; માત્ર ભાષણો કરવાનો કાંઈ અર્થ નથી સ્ત્રી કેળવણી માટે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે આ દિશામાં ઘણું થયું છે છતાં બીજા દેશોની સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં આવવા માટે હિન્દી સ્ત્રીઓએ હજી ઘણું કરવાનું છે.

શિક્ષણનાં ક્ષેત્રમાં મીસ ગુલજહાં ખાદર જેનીથીમા હુસેન, બી એ બી ટી, એલ ટી, રાંચીના શાળાઓમાં ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટ્રેસ નીમાયાં છે. લંડન યુનિવર્સીટીના શિક્ષકની ડીગ્રી મેળવનારા તેઓ બિહારનાં પહેલાંજ મુસ્લીમ બહેન છે

સ્ત્રીઓ અને મતાધિકાર બંગાળ મહિલા સભાએ હિન્દી વજીર ઉપર નીચેનો સંદેશ મોકલ્યો છે 'પુખ્ત વયના સર્વેને મતાધિકાર કે જૂથદ્વારા અમને મતાધિકાર પૂરતા પ્રમાણમાં મળે નહિ ત્યાંસુધી, લોધીઅન કમીટી એ ભલામણ કર્યાં મુજબના ૬૬૦૦૦૦ મતદારોથી જરાય ઓછું પ્રમાણ, હિન્દની સ્ત્રીઓ સ્વીકારશે નહિ."

શ્રીમતી નરગીસ કેપ્ટન કુંભકોણમમાં તા ૨૫ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ કુંભકોણમ ખાતે અખિલભારત સ્વદેશી પ્રદર્શન, સ્વ. મહર્ષિ દાદાભાઇ નવરોજીના પૌત્રી શ્રીમતી નરગીસ બહેન કેપ્ટને ખુલ્લું મૂક્યું હરિજનોનો મંદિરપ્રવેશ અને જાહેર પ્રશ્નોમાં સ્ત્રીઓ મોટા પ્રમાણમાં ભાગ લે એવી વિનંતી કરી હતી મદુરામાં પણ તેમણે ભાષણ કર્યાં હતાં

શ્રીમતી નરગીસ બહેનના માનમાં કુંભકોણમમાં વસતા ગુજરાતીઓએ મેસર્સ એન ગોપાળદાસની કંપનીમાં ચ્હાપાણીનો મેળાવડો કરી તેમનો સત્કાર કર્યો હતો

કુંભકોણમમાં કુંભમેળો બારવર્ષે ભરાય છે આ વર્ષે તા ૧લીથી તા ૧૦મી માર્ચ સુધી એ મેળો ભરાયો તેમાં લગભગ આઠ લાખ માણસોએ ભાગ લીધો હતો તેથી માનવમેદનીની વ્યવસ્થા જાળવવા અને બીમારની સારવાર તેમજ ખોવાયલાં બાળકોની સંભાળ લેવા બાબતમાં શ્રી ભારત સ્વસ્તિક મંડળે સારી સેવા કરી હતી મંડળનો એક કેમ્પ એક ગુજરાતી બહેન શ્રીમતી ઇન્દુમતી નેમીકુમાર શેઠે ખુલ્લો મુકતાં સ્વયંસેવકોને ઉદ્દેશી હિન્દીમાં યોગ્ય શબ્દોમાં વિવેચન કર્યું હતું.

આપઘાત (૧) મદ્રાસની ક્વીન મેરી કોલેજ હોસ્ટેલમાં ઓનર્સ વર્ગની વિદ્યાર્થીની સીતામ્મા (વર્ષ ૨૦) એ ઝેરથી આપઘાત કર્યો (૨) પતિને ગરમીનો રોગ હોવાથી, સંસાર સુખ ભોગવી ન શકવાને કારણે ત્રણજ માસ ઉપર પરણેલી અપેરાબાઈ નામની ૧૬ વર્ષની મુસ્લીમ છોકરીએ મુંબઇમાં આપઘાત કર્યો (૩)

અફીણું (૧) બંગાળ ધારાસભામાં અનીતિ માટે થતો વેપાર રોકી દેવાના મી. જે એમ. બસુના ખરડા ઉપર સીલેક્ટ સમિતિનો હેવાલ થયો છે તેમાં એ વેપારને ઉત્તેજન આપનારા પુરુષોને ફટકાની સજા કરવાની ભલામણ થઇ છે (૨) લાહોરમાં ઓસ્કિ માટેની શેરી વિકી ગયન હોસ્પીટલ શેરી વિકી ગયનને, કામે મુકવી મના,

(૩) હાતિયા સ્ટેટમા છોકરીઓ માટે હાઇસ્કુલનો પાયો ના લેડી વિલીંગડનને હાથે નંખાયો (૪) દિલ્હીમા સ્રીઓ માટે ના. વાઇસરોયને હાથે લેડી ઇરવીન કોલેજ ખુલ્લી મુકાઇ

જોઇશે, અને 'સુવેદના સંરક્ષણ' માટે હોવી જોઇતી યુક્તિ તેનામાં હોવી જોઇએ. શ્રી પોલીસ માટે સંતોષકારક પોશાકની યોજના માટે નિષ્ણાત દરજીઓને આમંત્રણ અપાયાં છે.

ગુજરાતી સ્રીઓ અને સ્ટવ

સ્ટવના અકસ્માતો દિનપ્રતિદિન વધતા જતા હોવાથી અને આ અકસ્માતોમાં જુવાન ગુજરાતી સ્રીઓ ભોગ બનતી હોવાથી ગુજરાતીઓને સંબોધીને મુંબઇના કોરોનર તરફથી નીચેની બીજી અપીલ બહાર પાડવામાં આવી છેઃ

મીત્રો,

થોડા વખત ઉપર મેં બહાર પાડેલી અપીલ ઉપર ધ્યાન અપાયેલ નહિ હોવાથી મારે બીજી અપીલ બહાર પાડવાની ફરજ પડે છે.

તમારી કોમમાં સ્ટવથી દાઝી જઇ જુવાન પરણેતરોના જે ઉપરાચાપરી બનાવો બનતા રહ્યા છે તેણે લાંબા વખત પહેલા તમને તમારી ફરજનું ભાન કરાવ્યું હોવું જોઇતું હતું. આ દીલ પીગળાવનારા દાઝી જવાના બનાવો તમારી કોમની ચોક્કસ રીતભાતને લઇને બનતા હોવાથી સ્ટવનો ઉપયોગ બંધ કરાવવાને મે મારાથી બનતુ આજ સુધીમા કર્યું છે તમારી કોમના રીવાજ અને રીતભાતને લઇને તમારી કોમની સ્રીઓ પાતળી અને ફરકતી સાડીઓ પહેરે છે કે જે સાડી સહેલાઇથી સળગી ઉઠે છે વળી તમારી રીતભાત મુજબ તમો પ્લેટફોર્મ ઉપર સ્ટવ મુકી શકતાં નથી તમોએ મને એમ ધારવાનું કારણ આપ્યું છે કે તમો અભરાઇ કે જેની ઉપર ચા, ખાંડ, મરીમસાલો વીગેરે રાખો છો તેની નીચે જ સ્ટવ રાખો છો તમારી આ રૂઢી એક દીવાનાના જેવી છે કેમકે સ્ટવ સળગાવી અભરાઇ ઉપરની ચીજ લેવાં બાઇ ઉભી થતા સાડી સીધી બળતાના સમાગમમાં આવે છે

વળી તમારા ઘરમાં મરેઠો હોય ત્યારે લાજ કાઢવાનો રીવાજ હોય છે આ લાજ જો જરા લાંબી ખેંચવામાં આવી હોય તો લગભગ આંધળાં જેવા બની જાય છે અને તેથી સ્ટવ આગળ બેસવા જતા સહેલાઇથી કપડા સળગી જાય છે.

સ્ટવ સળગાવવામાં ખાસ જરૂરી સ્પીરીટનો ઉપયોગ કરવાની તમારા ધર્મમાં મનાઇ નથી એમ હું ધારું છું. તમારી કોમના ઘણા મરદોએ સ્ટવ સળગાવવાની રીત વિષે એવુ જણાવ્યુ છે કે સ્ટવને ૫૫ કરી નીપલમાથી ત્યાસલેટ ઝરવાં કાઢી સળગાવી મુકવી. આ રીત ઘણીજ મૂર્ખાઇ ભરેલી છે.

બ્રિટેશ પ્રગતિમાન સ્રીઓ: ઇગ્લાંડમા લગભગ ૩૦૦ જેટલી સ્રીઓ કંપનીની ડાયરેકટરો છે; ૭૦ ઉપર સ્રીઓ સેક્રેટરીઓની આર્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટની સભ્યા છે; ૬૦ ઉપર સ્રીઓ નિષ્ણાત હિસાબની સો છે; ઘણી સ્રીઓ આ કંડાઓની ગણત્રીમા નિષ્ણાત છે ૨૦૦ થી ૨૫૦ સ્રીઓ ઇલેક્ટ્રીકલ, સીવીલ અને મશીનના ઇજનેરો તરીકેની લાયકાત ધરાવે છે

પેરીસમાં સ્રી પોલીસઃ પેરીસની મ્યુનિસિપલ કોન્સિલના એક કમીસન સમક્ષ શ્રી પોલીસદળ યોજવાની દરખાસ્ત સુપરત થઈ છે પોલીસની જગા માટે હજાર ઉપર અરજીઓ આવી છે આ પદ માટે લાયક ગણાનાર સ્રી પુખ્તવયની હશે; અને તેણે સામાન્ય શિક્ષણ લીધેલ હોવું

બર્લિનમાં સ્રીઓનું પ્રદર્શનઃ ટુંક સમયમા ભરાનાર છે તે સંસ્કૃતિની દ્રષ્ટિએ ઘણું મહત્વનુ છે જર્મનીની જુદી જુદી મહિલા સંસ્થાઓ—જેના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૩૦ લાખ જેટલી થવા જાય છે, તેઓ જુદા જુદા ખાતાઓ સંભાળશે જેવાં કે ધંધો, જાહેરજીવન, વગેરેમાં સ્રીઓના કાર્યનું પ્રદર્શન કરવામાં આવશે. અને એ બધા ખાતાઓ સ્રીઓને જ હસ્તક રહેશે પુરૂષોએ માત્ર પ્રદર્શનની મુલાકાત લઇ સ્રીઓને અભિનંદન આપવાનું છે

આલ્બેનીયાની રાજનીતિજ્ઞ શ્રી ત્રેનેશ લોરાએ લંડનમા થોડાક સમય ઉપર આપઘાત કર્યો છે ઉમરાવ તુર્કી કુટુંબની આ સુંદર યુવતી ૧૬ વર્ષની વયે, (૧૯૧૦ માં રમનીમાં ઠાર્ઇલ

સોસા સાથે પરણી હતી. ૧૯૧૧ માં આલ્બેનીયાની સ્વતંત્રતાની ચળવળ શરૂ થઈ; તેમાં સોસા કુટુંબે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો. દરમ્યાન ટોપ્ટેકનું મરણ થયું. તેની વિધવા રૈનેડાએ આલ્બેનીયાનાં રાજકારણમાં ભાગ લેવા માંડયો. રાજકુટુંબમાં પણ તેણે વિશ્વાસ મેળવ્યો પણ તે ઝાઝો વખત ટક્યો નહિ. દરમ્યાન લડાઈ શરૂ થઈ. રૈનેડાએ ઇટાલી પાસાનો પક્ષ લઈ જાસુસી કરવા માંડી. સુલેહ બાદ તે પાછી આલ્બેનીયા આવી. પાછળથી તે અહમદ ઝોગુ સાથે સંસર્ગમાં આવી. તેની સાથે તે પરણવાની આશા રાખતી હતી. પરંતુ તેમાં અસફળ નીવડતાં તે આલ્બેનીયામાંથી પેરીસ ગઈ અને ન્યુયોર્કમાં તે વસી ગઈ હતી.

રશિયાની 'શિક્ષણપ્રચારક ૨૬ સ્ત્રીઓ'

ઓક્ટોબર ક્રાંતિના ૨૦ મા વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે સોવીએટ સરકારે શ્રી ખેડુતો વચ્ચે સામ્યવાદી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અત્યંત આગળપડતો ભાગ આપી કામ કરનાર ૧૨ સ્ત્રીઓને 'ઓર્ડર ઓફ લેનીન'નો ખિતાબ આપ્યો હતો. ખેતીવાડીને લગતા કારખાનાંઓમાં ઉત્તમ કામ કરનારી સ્ત્રીઓને 'ઓર્ડર ઓફ લેબર રેડ બેનર'નો ખિતાબ આપ્યો છે. 'પ્રાવદા' પત્ર જણાવે છે કે, કેળવણી અને સામાજિક સંસ્થાઓ આખા દેશમાં ખોલવાથી, સ્ત્રીઓ ઘરના કંટાળા ભરેલા કામે છોડી, સોવીએટના મજુરી અને બીજાં ક્ષેત્રોમાં સક્રીય કામ કરતી બની છે.

અમેરિકાના પ્રધાનપદે, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનાં નવા પ્રધાન મંડળમાં મીસીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ મજુરખાતાંના પ્રધાન નીમાયા છે. સ્ત્રીઓને લગતી બાબતોમાં મીસીસ પરકીન્સ સત્તાવાર ગણાય છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનાં પ્રધાનમંડળમાં સભ્ય બનનાર તેઓ પહેલાં જ સ્ત્રી છે.

વર્ષ ઉપરથી ઉંઘતી સ્ત્રી ઈલીનોઈસ (અમેરિકા) ખાતે ઓકપાર્કમાં પેટ્રીસીઆ મેકગ્રેગર નામની ૨૭ વર્ષની એક કસરતબાજ સ્ત્રી એક વર્ષ અને બે અઠવાડિયાથી ઉંઘી રહી છે. તેને જગાડ-

ઘણા વખતથી ઘર ઘાલી બેઠેલી આ રૂઢીઓ તમો નાબુદ કરી શકો નહિ પરંતુ સ્ટવના ખોટા ઉપયોગથી તમારી કોમની કેટલીક જુવાન પરણેલીઓના કીંમતી જાનો આ રીતભાતથી જાય છે તેનો ખ્યાલ કરવો પડે છે માટે કાંતો આ રૂઢીને નાબુદ કરો અગર સ્ટવનો ઉપયોગ અટકાવો. આ પ્રાણઘાતક અકસ્માતોમાંના ૬૦ ટકા જેટલા આ તમારી રૂઢીને આભારી છે. આમાંના કેટલાક બનાવો બિલકુલ આપઘાતના બનાવો છે. વળી મને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક બનાવો તો અગાઉ યોજવામાં આવેલા વરાળના બનાવો છે. મને જે કહેવામાં આવ્યું છે તે નહિ માનવાને હું તૈયાર નથી.

હવે હું તમને જાહેરપણે પૂછું છું કે તમારી કોમની જુવાન સ્ત્રીઓની જીંદગીની શું તમને કીંમત નથી? આવા બનાવો તમારી કોમમાંજ શા માટે બને છે? શા માટે ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ઉમરની છોકરીઓજ ભોગ થઈ પડે છે? સ્ટવથી દાઝી જઈ મરણ પામતી ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે હું શા માટે આટલો બધો પોકાર કરું છું એમ મને કેટલાક તરફથી પૂછાય છે. જો મારું હૃદય પત્થરનું હોત તો હું આવો પોકાર નહિ કરી મૂકતે.

આથી ગુજરાતી કોમના આગેવાનોને મારી એવી અરજ છે કે તેઓએ એવી એક પાર્ટી સ્થાપવી કે જેઓ ઘેર ઘેર ફરીને જ્યાં જ્યાં સ્ટવ લેવામાં આવે તે ભેગા કરી મારી કોર્ટમાં મોકલી આપવા. જ્યાં સુધી ગુજરાતી સ્ત્રીઓ સ્ટવનો ઉપયોગ કરતાં શીખે ત્યાં સુધી તે મારી કોર્ટમાં રાખવામાં આવશે. જેઓ સ્ટવ આપવા ના પાડે તેઓને ન્યાત બહાર મૂકવાની મહાજને ધમકી આપી મૅજીસ્ટ્રેટને ખબર આપવી. જો આ અપીલ નીષ્ફળ નીવડશે તો સખત પગલાં ભરનારો કાયદો ઘડવા માટે મારે દબાણ કરવું પડશે.

જો કે ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ આગથી દાઝી મરવાનું દારૂણ દુઃખ રાજીખુશીથી સહન કરતી હતી. જ્યા સીટીશ સરકારે સતી થવાની રૂઢી નાબુદ કરી છે પણ સ્ટવથી દાઝી મરવાના બનાવોમાં સ્ત્રીઓ રાજીખુશીથી દાઝી મરવાનું દુઃખ સહન કરતી નથી.

વાના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા છે. ૧૯૩૨ ના ફેબ્રુઆરીમાં તેની માતાએ ડાક્તરને ટેલીફોનથી જણાવ્યું હતું કે, બેએક દિવસથી તેની પુત્રી ઊંઘે ઘેરાયલી રહી; તે હવે એટલી ગાઢ નિદ્રામાં પડી ગઈ છે કે જેમાંથી તેને જગાડી શકાતી નથી. ડાક્તરે ત્યાં જઈ તપાસી નિદ્રાને લગતી માંદગી હોવાનું જણાવ્યું હતું. તે બાદ એ છોકરીને સારી કરવા હજારો સૂચના કરવામાં આવી. વિજ્ઞાનને લગતા ઘણા પ્રયોગો થયા, પરંતુ હજી તે જાગી નથી.

વિદેશમાં પ્રકીર્ણ: (૧) બ્રિટનની જનરલ મેડીકલ કૌન્સિલમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની બે સ્ત્રી ડાક્તરોએ સૂચના કરી છે. (૨) ઉત્તર આયર્લેંડમાં પ્રવેશવાના પ્રતિબંધનો ભંગ કરવા માટે મીસીસ શાહી સ્ટેફીંગ્ટનને એક માસની સજા થઈ છે. તેમના પતિને ૧૯૧૬ ના બળવા વખતે ગોળીબારથી મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. (૩) માનસિક રોગોને અને ગુન્હેગારોના કુટુંબને લગતું તેમજ એને લગતા બીજા સંશોધન કાર્ય માટે મીસીસ આર. જી. બર્ડન નામની વિધવાએ પૌં. ૧૦૦૦૦ બક્ષીસ કર્યા છે.

તુર્કી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને સ્થિતિ: દિલ્હી સ્ત્રી સદનના આશ્રયે દિલ્હીના સરસ્વતી ભવનમાં, મીસીસ રૂસ્તમજી ફરીદુનજીના પ્રમુખપદે, 'તુર્કી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને સ્થિતિ' એ વિષય ઉપર તુર્કીના માજી વડાપ્રધાન રઉફ બેએ ભાષણ કર્યું હતું. તુર્કસ્તાનની સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની ચળવળની પ્રગતિની રૂપરેખા દોરતાં તેમણે જણાવ્યું કે, સુલતાન સલીમના રાજ્યકાળમાં સ્ત્રીઓ માટે સૌથી પ્રથમ સુધારાઓ દાખલ થયા. પરંતુ તેમણે રૈન્ય પોતાની ચળવળનું સ્વરૂપ લીધાથી એ આદર્શો સિદ્ધ થઈ શક્યા નહિ. ૧૮ મી સદીના પહેલા ભાગમાં સુલતાન મહમુદે સાહિત્યદ્વારા પ્રજામત કેળવવા માંડ્યો. તે વખતના સાહિત્ય ધુરંધરોએ તેમને સહાય કરી તેમણે પ્રજાના મન ઉપર એવી છાપ પાડી કે, જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રીયજીવનમાં સ્ત્રીઓને તેઓનું કાયદેસર સ્થાન આપવામાં નહિ આવે ત્યાંસુધી સામાજીક પ્રગતિ અને રાષ્ટ્રીય સલામતી અશક્ય છે. ૧૯ મી સદીના અધવચના ભાગમાં, ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓએ વિદેશી ભાષાઓ શીખવા માંડી અને પશ્ચિમના વિચારો ગ્રહણ કરવા માંડ્યા. આથી ચળવળને નવું ચેતન મળ્યું. દેશમાં બંધારણને લગતી રાજ્યસત્તા શરૂ થયા બાદ પહેલી સ્ત્રીઓની કલબ ખુલ્લી મૂકાઈ પણ તેનો સખ્ત વિરોધ થયો. તુર્કી સ્ત્રીઓમાંથી રૂઢી દૂર કરવાની બાકી હતી. બાલ્કન અને મહાયુદ્ધોએ તે માટેની તક પૂરી પાડી. તે દરમ્યાન દેશની સ્ત્રીઓ ઘણી ઉપયોગી થઈ પડી. કેટલીક બાબતોમાં તેઓ પુરૂષો કરતાં ચઢતી છે એમ તેમણે પૂરવાર કરી આપ્યું. ૧૯૨૬માં સ્ત્રીઓએ યુનિવર્સીટીઓ અને સહશિક્ષણ આપતી શાળાઓ કોલેજોમાં પ્રવેશ કરવાં માંડ્યો. ૧૯૩૦ માં મ્યુનિસિપલ ચુંટણીઓમાં મત આપવાનો તેઓનો અધિકાર સ્વીકારાયો હતો. એટલે રાજકીય હકો માટે તેઓને લડવું ન પડયું. એક બે વર્ષોમાં તેઓને પાર્લામેન્ટની ચુંટણીમાં મતાધિકાર મળી જશે. સ્ત્રી પુરૂષોને સમાન તક મળવી જોઈએ એવી તેમણે હિમાયત કરી હતી. સ્ત્રીઓને પોતાનો ધંધો પસંદ કરવા દેવામાં શા માટે ન આવે તે તેમણે જણાવ્યું હતું. તુર્કીમાં અનેક પત્ની કે રખાત રાખવાની કાયદેસર બંધી છે.

સ્ત્રીની ઉન્નતિ

સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ નથી. માતા અજ્ઞાન હશે તો તેનાં સંતાનો શી ઉન્નતિ સાધશે? તમે સ્ત્રીઓને તક આપો, અને જુઓ, તે પુરૂષની પાછળ નહિ રહે, મોખરે થશે.

વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

('માનવધર્મ' વિષેના ભાષણમાં)

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે શારદાપીઠ

મુંબઇમાં શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના આશ્રયે, તા ૨૫-૩-૩૩ને રોજ સાંજે સાડાચાર વાગે, ગિરગામ બેક રોડ ઉપરના મંડળના હૉલમાં 'ગુજરાતી સ્ત્રી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા' એ વિષય ઉપર શ્રી મનહરરામ મહેતા, શ્રી મનહરનાથ મા. ધારેખાન, શ્રી રામપ્રસાદ પી બક્ષી શ્રી જ્યોતિન્દ્રચન્દ્ર પાઠકજી, શ્રીમતી કપિલા ખાંડવાલા અને શ્રી હિંમતલાલ ચંદ્રશંકર અંતાણિયાએ વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. ડૉ ભ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી પ્રમુખસ્થાને હતા. બહેનો તથા ભાઇઓની ઠીક ઠીક સંખ્યા હાજર હતી.

શરૂઆતમાં પ્રમુખસ્થાને ડૉ ભ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીની નીમણૂક થતા તેમણે સર લલ્લુભાઇનો પત્ર વાંચ્યો હતો અને તે બાદ બે ત્રણ બાબતો તરફ વક્તાઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ગુજરાતી સ્ત્રી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા છે તેની કોઇથી ના નહિ કહી શકાય કારણ કે એ શુભ પગલું છે પરંતુ પુરૂષોને લગતી જુદી યુનિવર્સીટી ગુજરાતમાં નથી તો સ્ત્રીઓને લગતી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા કયાંથી એમ કેઇને પ્રશ્ન થશે. પહેલાં પુરૂષોને લગતી યુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા છે પછી સ્ત્રીને લગતી.

યુનિવર્સીટી એટલે ઉંચે દરજ્જે પહોંચેલી કેળવણી ગુજરાતનાં ગામડાઓમાં નીરક્ષરતા ઘણી છે એટલે કોઇ કહેશે કે પહેલાં પાયો મજબુત કરવો જોઇએ અને તેનું મુખ્ય પગલું સ્ત્રીઓમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવાનાં પગલાં લેવા તે છે. ત્રીજી વાત નાણાંને લગતી છે આ કામ માટે લાખોનો સવાલ છે. એટલી મોટી રકમ મળે નહિં તો આપણે સફળતાથી કામ પાર પાડી શકીએ નહિ. નાણાં સાથે એટલીજ અગત્ય તેવી પણ ઘણું જરૂર કાર્યકર્તાઓની છે અને એ બધા સાધનોનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સામગ્રી સાધનો કેવી રીતે તૈયાર કરવાં તે હવે પછીના વક્તા કહેશે બાદ તેમણે શ્રી મનહરરામને પોતાનું ભાષણ કરવા જણાવ્યું હતું.

શ્રી મનહરરામે ઘણાં વર્ષો ઉપર આવેલાં સ્વપ્નની અત્યંત ખૂબીથી યાદ આપીને, ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર પાર્વતિ અને કાર્તિકેય ઉત્પન્ન કરવાની પ્રેરણા કેમ થઇ તેનું લાંબુ વર્ણન કર્યું હતું. ગુજરાતી મહિલાઓ સારૂ શારદાપીઠ સ્થાપનાનું સ્વપ્ન સીધ્ધ કરવાની યોજના પહેલાં તેમણે કેટલાક પ્રશ્નોનું સમાધાન કર્યું હતું.

"હવે યુનિવર્સીટી ગુજરાતીઓ તરફ અક્ષમ્ય બેદરકારી બતાવી છે વગેરે બાબતને લગતી ચર્ચા કરી તેમણે જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ તો એ All India Women University છતાં એના સભ્યોમાં પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિ એક પણ અખિલ ભારત માન્ય વ્યક્તિ લેવામાં નથી આવતા આને લીધે એનું ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠા અલ્પ છે. એનું સ્થાનક પુનામાં રાખવાથી એ એક પ્રાંતિક સંસ્થા થઇ પડી છે એટલુંજ નહીં પણ હિંદુ અને તેમાં પણ વળી દક્ષિણી બાળાઓ સિવાય બીજી બાળાઓને માટે એ સંસ્થાનો લાભ લેવાનું લગભગ અશક્ય થઇ પડયું છે. મરાઠી સિવાય બીજી ભાષાઓમાં શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા નથી. વળી પાઠ્ય પુસ્તકોનો અભાવ છે અને તેને લઇને અંગ્રેજી પુસ્તકોદ્વારાજ શિક્ષણ અપાય છે. ઉપરાંત અધિકારીઓ પરીક્ષાઓ અને ઉપાધિઓના નામની બાબતમાં પરદેશી યુનિવર્સીટીઓનું અંધ અનુકરણજ કરવામાં આવ્યું છે. અને સર્વોપરી અભ્યાસક્રમમાં કોઇપણ પ્રકારની વિશિષ્ટતા જોવામાં આવતી નથી. પરિણામે એક મહાન આદર્શથી પ્રેરાઇને અખિલ ભારતની વાત તો જવા દઇએ પણ અખિલ મહારાષ્ટ્રની સ્ત્રી કેળવણી પર હકુમત ધરાવી તેને દોરવનારી એક મહાન વિદ્યાપીઠ થવાને બદલે એ સંસ્થા પાંચ પચાસ નોકરી શોધતી શોખી ગ્રેજ્યુએટ સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરતી એક નાની સરખી કૉલેજ થઇ પડી

છે. આમ હોવાથી આપણા આદર્શની સિદ્ધિને અર્થે આ સંસ્થામાંથી કોઇ પણ પ્રકારનો કસ કાઢવો એ રેતીમાંથી તેલ કાઢવા જેવું છે.

બીજો પ્રશ્ન મને એ પૂછવામા આવે છે કે મુંબાઇ યુનિવર્સિટી છોડી તમારે ત્યાં ભણવા કોણ આવશે? તેના ઉત્તરમાં હું કહું છું કે સર્વ કોઇ આવશે. હાલમાં જે છોકરીઓ ભણે છે તેમાંની ઘણી ખરી તો કોઇ વિશેષ આદર્શ વગર જ ભણે છે. માત્ર ભણવું એટલે ભણે છે હવે સ્ત્રીઓને જો ધંધા કરવા હોય તો તેઓને માટે બે ધંધા છે એક દાક્તરનો અને બીજો શિક્ષિકાનો આ બન્ને ધંધાને સારૂ શિક્ષણ આપવાની યોજના આપણી પીઠમાં કરવાની યોજના છે, એ અગાડી ઉપર જણાવવામા આવશે છતા પણ જેઓને પુરુષોની સાથે હરીફાઇમાં ઉતરવું હોય અને મુંબઇ યુનિવર્સિટી સેવવી હોય કે ઇગ્લંડ કે અમેરિકા જવું હોય તે ભલે તેમ કરે હું તેમને અભિનંદન આપીશ. આપણો ધ્યેય તો જુદોજ છે. આપણે સર્વ ગુજરાતી કન્યાઓની કેળવણી હસ્તગત કરી સમસ્ત પ્રજાનું તૈયાર કરવાની છે. ગુજરાતની પચ્ચીસ લાખ કન્યાઓમાંથી પાંચ પચાસ ઇતર પ્રકારની કેળવણી લે તેથી આપણને ઉણી આંચ આવે એમ નથી ઉલટુ આપણો દૃષ્ટિ પ્રદેશ એથી કંઇક વિશાળ થવાનો સંભવ છે.

સ્થળ તો મુંબઇ જ રહેશે. અહીનો ઉત્સાહ, અહીંનું પ્રેરકબળ, અહીંનુ વાતાવરણ અહીંની વિદ્વત્તા અહીંનો પૈસો અને સર્વથી વધારે હિંદુ, જૈન, પારસી, મુસલમાન, ખોજા, વોરા ખ્રીસ્તી વગેરે સર્વ ગુજરાતી બોલતી કોમેનો સપ્રમાણ સમુદાય ગુજરાતના કોઇ પણ સ્થળમાં દુષ્પ્રાપ્ય છે

આ યોજના પાંચ પચાસ છોકરીઓને ગ્રેજ્યુએટ બનાવવા કે નોકરી શોધતી કરવા નહીં પણ સમસ્ત ગુજરાતની કેળવણી હસ્તગત કરી, શહેરે શહેર અને ગામડે ગામડે અભ્યાસ કરતી પ્રત્યેક બાળાને આપણો સંદેશો પહોંચાડવા કે જેથી કરીને મે ઉપર જણાવ્યુ તે પ્રમાણે ગુજરાતી પ્રજા ભવિષ્યમાં દુનિઆની મહાન પ્રજાઓમાં અનન્ય સ્થાન ભોગવે.

આ પ્રસંગે ઉપલી યોજનાને અંગે ઉપજતા બે પ્રશ્નોનો હું એકેક વાક્યમાં નીકાલ કરી દઉં. પુરુષો અને સ્ત્રીઓને માટે એક સંયુક્ત યુનિવર્સિટી કરવાને બદલે ખાસ સ્ત્રીઓને માટે એક અલગ યુનિવર્સિટી કરવાનું કારણ શું? એના ઉત્તરમાં કહેવાનુ કે એ પ્રકારની સંયુક્ત યુનિવર્સિટી કાઢવાને માટે હાલનો કાળ પ્રત્યેક રીતે પ્રતિકૂળ છે અને સ્ત્રીઓ કેળવાતાં પુરુષોને લગતો પ્રશ્ન તો આપોઆપ ઉકેલાઈ જશે

સમસ્ત ભરતખંડનું ઐક્ય સાધવા જ્યારે પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે ત્યારે ગુજરાતને નોખું પાડવાની આવશ્યકતા શી? એના ઉત્તરમા કહેવાનું કે જેમ એક ગુણી પુત્ર આખા કુટુંબને તારે છે તેમ તૈયાર થએલુ ગુજરાત આખા ભરતખંડને તારશે.

સમસ્ત ગુજરાતની કન્યાકેળવણી હસ્તગત થાય અને આપણુ અંતિમ ધ્યેય સિદ્ધ થાય એટલા સારૂ એનો અભ્યાસક્રમ જોઇએ તેટલો વ્યાપક અને એનું બંધારણ જોઇએ તેટલું પ્રતિષ્ઠાપાત્ર કરવાનું યોજવામાં આવ્યું છે કે જેથી કરીને બન્ને સર્વમાન્ય થાય.

આપણી સંસ્થામાં ધાર્મિક અને વ્યાયામની બાબતપર ખાસ લક્ષ આપવાની, માતૃભાષાદ્વારાજ શિક્ષણ આપવાની અને પરીક્ષાઓ ઉપાધિઓ અને અધિકારીઓની સંજ્ઞા વગેરેની બાબતમાં શુદ્ધ સ્વદેશી નિયમનું પાલન કરવાની યોજના કરવામાં આવી છે

ગુજરાત દરસાલ છોકરીઓ પાછવાડી કેટલો ખર્ચ કરે છે? ગુજરાતની વસ્તી અત્યારે એક કરોડ પચ્ચીસ લાખની છે. તેમાં ઓછામાં ઓછી પચ્ચીસ લાખ છોકરીઓ તો હોવીજ જોઇએ દરેક છોકરી પછાડીનો વાર્ષિક ખર્ચ ઓછામાં ઓછો રૂ. ૨૦નો ગણીએ (આ રકમ સાંભળીને આપને હસવુ આવે તો પણ મે જાણી જોઇને નજીવી રકમ લીધી છે) તો ગુજરાત પોતાની છોકરીઓ પછાડી દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા રૂ ૫ કરોડ ખરચી રહ્યું છે. ગુજરાતે પરપ્રાંતોના ઓળઘા ભરી ભરી પૈસા ઠાલ્યા છે તો શું આપણને એક વર્ષને માટે રૂ. ૫૦ લાખ નહિ આપે? અને તે પણ કોને માટે? પોતાની છોકરીઓ માટે?"

તે બાદ એડવોકેટ શ્રી. મનહરનાથ ધારેખાને શારદાપીઠનાં બંધારણને લગતું વિવેચન કરતા એમાં ચાન્સેલર, વાઇસ ચાન્સેલર વગેરેને લગતી કેવી કેવી યોજના થશે, નીમણુક કઇ રીતે થાશે વગેરેને લગતી સમજણ વિસ્તારથી આપી હતી.

શારદાપીઠની 'સેનેટ'નાં બંધારણ સંબંધમાં ધ્યાન આપવા જણાવ્યું હતું કે

સેનેટમાં કોણ સભ્ય થઇ શકશે અને કેવી રીતે ? અર્થાત્, તેનું બંધારણ શું ? ચાન્સેલર, પ્રો. ચાન્સેલર, વાઇસ ચાન્સેલર, પ્રો વાઇસ ચાન્સેલર, રેક્ટર, પ્રોક્ટર, વિગેરે અધિકારી પોતાના હોદ્દાની રૂએ તે સભાના સભ્યો ગણાશે તે ઉપરાંત આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે ચાન્સેલરો બધે હાજર રહી શકે નહિ તેથી તેમને એક એક પ્રતિનિધિ નીમવા અધિકાર આપવા યોજના કરવામાં આવી છે તેજ પ્રમાણે પીઠની બધી વિદ્યા સંસ્થાઓના મુખ્યાધિકારીઓ પણ પોતાના હોદ્દાની રૂએ સેનેટના સભ્ય ગણાશે કારણ આપ સર્વે સમજી શકશો જ વિદ્યા-શારદાપીઠમાં તેવા મુખ્યાધિકારીઓ જો સભ્યો ન હોય તો કેમ ચાલે ? ત્યાર પછી, પીઠની પ્રત્યેક શાખામાંથી એક સભ્ય ચુંટાશે; જો બીજી કોઇ યુનીવર્સીટી આપણી સાથે સહકાર કરે તો તેમને એક અથવા બે પ્રતિનિધિ ચુંટવાનો અધિકાર આપવા વિચાર છે કેટલીક સંસ્થાઓને મતાધિકાર આપવો કે કેમ તે વિચારવું છે આ વિચાર પ્રવર્તકોની ધ્યાન બહાર નથી તે સંબંધમાં મારે જણાવવું જોઇએ કે અત્યારે કેટલાકનો મત એવો છે કે જે સંસ્થામાં ઓછામાં ઓછા એક હજાર (૧૦૦૦) સભ્યો હોય તેને જ મતાધિકાર આપવો ગુજરાત પ્રદેશમાં (ગુજરાત એટલે મુંબાઇ, ગુજરાત, કચ્છ અને કાઠીઆવાડ) જેટલી મ્યુનીસીપાલીટીઓ હોય તે મ્યુનીસીપાલીટીની ચુંટાયેલ કમીટીના સભ્યો અમુક પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકે તેજ પ્રમાણે, દેશી રાજ્યોના વિદ્યાધિકારીઓ અમુક સભ્યો ચુંટી શકે. વળી કેટલા મંડળના સભ્યોનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. પેટી રકમના ઉદારતાભર્યા પ્રતિનિધિઓ તો ' રૂ. ૧ એક હજાર 'નાં દાન અને તે ઉપરાંત પોતાના હોદ્દાની રૂએ સેનેટના સભ્યો રહેશે એટલે પ્રથમ તો નાની રકમના દાતાર માટે જ રહ્યો તેમને માટે એમ વિચાર છે કે જે સન્નારીઓ અથવા ગ્રહસ્થો રૂ ૧૦૦૦) અથવા વધુ આપે તે પોતા મે સભ્યો ચુંટી મોકલે તેજ પ્રમાણે રૂ ૫૦૦) અથવા વધુ આપે તે પણ બે સભ્યો ચુંટી મોકલે. મુંબઇ યુનીવર્સીટીના સ્નાતકો આ પીઠના પણ રજીસ્ટર્ડ ' ગ્રેજ્યુએટ ' (graduate) થઇ શકશે અને તેવા ' ગ્રેજ્યુએટ ' અમુક સભ્યો ચુંટી શકશે હવે ગુજરાત-ની બહારની સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિત્વની વાત કરીએ તેમને પણ અમુક સભ્યો ચુંટવાને અધિકાર આપવાની યોજના છે. શરૂઆતમાં ' કો ઓપ્શન'નો અધિકાર આપવા વિચાર છે અને તેને માટે પણ યોજના છે ૨૦ સભ્યોનું કોરમ બનશે. વધારામાં એમ કહેવામાં આવશે કે દરેક સભ્યે આ પીઠ માટે વ્યાપારીના સોમન હેવા પડશે કારણ સમજાવવાની જરૂર પડે એમ નથી આવી રીતે મુકામેથી ' સેનેટને ' સર્વ સંસ્થાન રહેશે.

આ પીઠ, મુખ્યત્વે કરીને, શિક્ષણ આપવાની યોજના કરશે. તેમાં સાહિત્ય, કલા-કારીગરી-હુન્નર અને ઉદ્યોગ, વિજ્ઞાન, શિક્ષણ, ગૃહવિદ્યા, વૈદકશાસ્ત્ર, ધર્મ વિગેરે વિષયો ઉપર શાસ્ત્રીય શિક્ષણ આપવા ગોઠવણ કરશે. અને તેને અંગે જે કંઇ કરવું પડે તે સર્વ કરશે નિવાસ-ગૃહો પણ ઉઘાડશે, ચલાવશે અને દેખરેખ રાખશે તેને માટે એક ખાસ અધિકારી નીમશે અને તેને ' પ્રોવોસ્ટ ' કહેવામાં આવશે. બાળાશ્રમોના નિવાસ-ગૃહો વગેરે તેની તેને માટે મંજુરીજ પસાર કરવામાં આવશે.

ગુજરાતની મ્યુનીસીપાલ પેટર હોસ્પીટલના પ્રોન્સીપાલ શ્રી રામપ્રસાદ ભટ્ટીએ ઘરશાળા પાઠના અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા કેટલી હદ-શિક્ષણક્રમમાં વિશિષ્ટ સ્થાનો ત્યાં રહેવાં જોઇએ, તેને લગતું વિવેચન કર્યું હતું. ડાક્ટરશ્રીએ શિક્ષણ ક્રમ ગુજરાતની સ્ત્રિઓ કયાંનિરે બદલી શકે અને વ્યવહાર અને કલાને પ્રથમ સ્થાન મળે એમ. રાખવાની ભલામણ કરતું તેમણે જણાવ્યું હતું અભ્યાસના ત્રણ વિભાગો, જે ત્રણે વિભાગોમાં શરૂઆત અંગ્રેજી વિગેરે

અને તેને લગતી સમજુતી તેમણે આપી હતી. શિક્ષણક્રમમાં ગુજરાતી, ભાષા, બીજી ભાષા તરીકે અંગ્રેજી, ગણિત, ઇતિહાસ, ભુગોળ. શરીર શાસ્ત્ર, ગૃહ વીજ્ઞાન, ગૃહ વ્યવસ્થા, શોર્ટ હેન્ડ, ટાઇપ રાઇટીંગ વગેરે ફરજીયાત તેમજ ઐચ્છિક તરીકે શીખાય છે.

શ્રી વ્યોમેશચંદ્ર જનાર્દન પાઠકજીએ વ્યવહાર દૃષ્ટિથી વિચાર કરી, નાણાંની આવશ્યકતા વીષે વિવેચન કર્યું હતુ

તે બાદ, અમેરીકામાં લગભગ અઢી વર્ષ અભ્યાસ કરી આવેલાં **કુમારી કપિલા ખાંડવાળા** સહશિક્ષણમાં માનનારા હોવાથી, તેઓ એકલી સ્ત્રીઓ માટેની યુનીવર્સીટીને કેમ ટેકો આપી શકે એવી શંકા કરી, તેનુ સમાધાન કરતાં જણાવ્યુ હતું કે આપણે ત્યા સ્ત્રીઓના શિક્ષણનો અભાવ છે, સારી સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થાઓનો અભાવ છે એટલે કોઈપણ શિક્ષણની સંસ્થાને આપણે વધાવી લેવી જોઇએ. શિક્ષણ વગર આપણે આગળ વધી શકીએ એમ નથી એ કારણે આ યોજનાને હું વધાવી લઉ છે સહશિક્ષણની જરૂરીઆત વિષે તેમણે ભાર મુકી, પશ્ચિમના દેશોમાં અપાતાં સહ શિક્ષણથીજ ઉદ્ધાર થશે એમ જણાવ્યું હતું તે બાદ તેમણે અમેરિકામાં બાળકોને શિક્ષણ કેવી રીતે અપાય છે તેની સમજણ આપી હતી છ અઢી વર્ષના બાળકોથી માંડીને શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે કીન્ડરગાર્ટન, મોન્ટીસોરી, નર્સીંગ હોમ વગેરે દ્વારા અપાતી શિક્ષણ પદ્ધતિ, ડાલ્ટન યોજના, ડાયરેક્ટ મેથડ વગેરે ઉપર તેમણે વિવેચન કરી, આપણે ત્યા અપાતી કેળવણીની પદ્ધતિ સાથે તેની સરખામણી કરતાં જણાવ્યુ હતું કે, અમેરીકાની પદ્ધતી બાળકોની શક્તિને વિકસાવનારી છે તેમજ આપણે ત્યાની વિદ્યાર્થીઓને કચરી નાખનારી છે ત્યાંની પરીક્ષાની પ્રથાનો પણ તેમણે ચીતાર આપી આપણે ત્યાની પરીક્ષાની પ્રથા ઉપર ટીકા કરી હતી.

જાણીતા શીક્ષણશાસ્ત્રી **શ્રી હિંમતલાલ ગણેશજી અંજારીયાએ** શારદાપીઠની યોજનાને વધાવી લેતાં, મુંબઈનુ શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી વિદ્યાલય કાઢીને આ કાર્ય કરી રહ્યુ હોવાનું જણાવ્યુ હતુ. તેમણે કહ્યુ હતું કે ત્રણ વર્ષ આ વિદ્યાલયે પુરાં કર્યાં છે અને ચોથુ વર્ષ શરૂ થયું છે યોજનામાં જણાવ્યા પ્રમાણેનો એમા શિક્ષણક્રમ છે અને પદવીઓ પણ છે. હવે મંડળની પ્રવૃત્તિને વિશાળ રૂપ આપી તેને જગજાહેર કરવાનો સમય આવ્યો છે તે બાદ તેમણે સ્ત્રીઓની યુનીવર્સીટીની આવશ્યક્તા, શહેરોની છોકરીઓના સંસ્કાર ખીલવવા માટે હોવાનું, જણાવ્યું હતુ અને એમાથી શિક્ષિત થએલી બહેનો ધારશે તો ગામડાંઓની બહેનોની નીરક્ષરતા દુર કરશે એમ જણાવ્યુ હતું.

છેવટે ડૉ. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ આ યોજનાને ગતી આપવા માટે વ્યવહારૂ યોજના તૈયાર કરી, માર્ગમાં નડતી મુશ્કેલીઓના નીવારણ માટે કાર્યકર્તાઓ પગલા લે એવી આશા દર્શાવી હતી

આભારદર્શન બાદ સભા વીસર્જન થઇ હતી.

અસ્પૃશ્યતા ક્યાં છે ?

આખીય પૃથ્વીમા આ દેશ સિવાય બીજે ક્યાંઇ અસ્પૃસ્યતા નથી વેદ–સ્મૃતિમાં ક્યાંઇ અસ્પૃશ્યતા નથી. ઇશ્વરની દૃષ્ટિમા બધા માનવી સરખા છે પણ આપણે તો જેની સેવાથી આરામ ભોગવીએ છીએ, તેનેજ અસ્પૃશ્ય બનાવી દીધા છે અને આશ્ચર્યની વાત છે કે જે સમાજને ભય સમાન છે એવાનુ તો કોઇ નામેય નથી લેતું.

[' માનવધર્મ ' વિષે ભાષણમાં]

વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલા[illegible]

હિન્દને કેવા પ્રકારનું નવું રાજ્યબંધારણ આપવું તેની ચર્ચા કરવા માટે લંડનમાં ત્રણ ગોળમેજી પરિષદો ભરવામાં આવી હતી. અને એ ત્રણ ગોળમેજી પરિષદોને પરિણામે હિન્દને હવે કેવી રીતનું બંધારણ આપવું, તેને અંગેની ચર્ચા કરવા માટે, બ્રિટિશ સરકારે, પોતાની દરખાસ્તો [illegible] કરી છે. દરખાસ્તોને 'વ્હાઇટ પેપર' નું નામ આપ્યું છે. ગયા તા. ૧૫ મી માર્ચે ખરીતો પ્રગટ થયો છે અને તે સામે આખા હિન્દમાં રોષની લાગણી ઉભરાઈ રહી છે. વ્હાઇટ પેપરમાં સરકાર જે દરખાસ્તો અનુસરી છે તે દરખાસ્તો પ્રમાણે, ના. ગવર્નર જનરલ અને ના. ગવર્નરોને અસાધારણ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે અને તેથી પ્રધાનો માત્ર નામના પૂતળાં રૂપજ રહે છે. એમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતી જે સગવડ રખાઈ છે તે પણ ઘણી [illegible] છે [illegible] સમિતિએ કરેલી અને સાયમન

કમીશને કરેલી ભલામણો, જે હિન્દી સ્ત્રીઓ[illegible] ભાવનાને પણ અનુસાર [illegible] હતી, [illegible] કરતાં પણ આ દરખાસ્તો ઉતરતી [illegible] ગોળમેજી પરિષદમાં ગએલાં બે પ્રતિ[illegible] બહેનો, શ્રીમતી બેગમ શાહનવાઝ [illegible] શ્રીમતી સુબ્બારાયને એનો વિરોધ કર્યો [illegible] અને '[illegible] હતી તેથ[illegible] કૌન્સિલ[illegible] વીમેન, [illegible] નામ કૌન્[illegible] અને [illegible] સીલોન[illegible] વીમેન્સ [illegible] એસોસિ[illegible] ગીલ્ડ, બ્રિ[illegible] ફિડરેશન[illegible] યુનિવર્સી[illegible] વિમેન્ [illegible] બહેનોએ [illegible] આમાં [illegible] કર્યો ધરા[illegible] ૨૧ મહિ[illegible] સંસ્થાઓ[illegible] પણ આ[illegible] સભ્ય [illegible]

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્ભય બલિદાનો

[illegible]	શ્રીમતી મૃદુલા	અમદાવાદ	—
[illegible]	" એ. બહેન	"	—
[illegible]	" [illegible]બહેન	મહેમદાવાદ	૭ માસ
[illegible]	" [illegible]બહેન	"	"
[illegible]	" [illegible]બહેન	[illegible]	"
[illegible]	" [illegible]બહેન	ગોધરા	—
[illegible]	" [illegible]બહેન	"	—
[illegible]	" [illegible]બહેન	"	—
[illegible]	" [illegible] સેન	[illegible]	—
[illegible]	" સુનીતિ [illegible]	"	ત્રણ માસ સખ્ત
[illegible]	" [illegible]દેવી	"	—
[illegible]	" [illegible]દેવી	"	—
[illegible]	" [illegible]	"	—
[illegible]	" [illegible] મિત્ર	"	—
[illegible]	" [illegible]બહેનો	[illegible]	—
[illegible]	" [illegible]દેવી	[illegible]	૧ માસ સખ્ત રૂ. ૫૦ દંડ
[illegible]	શ્રીમતી [illegible] બહેનો	[illegible]	—
[illegible]	શ્રીમતી [illegible]	[illegible]	રૂ. ૧૦૦ દંડ
[illegible]	" [illegible] બહેનો	અજમેર	ત્રણ માસ સખ્ત
[illegible]	" [illegible]દેવી શર્મા	મુંબઈ	૧૮ માસ સખ્ત, રૂ. ૨૦૦ દંડ

દર્શાવ્યો છે. લંડનના 'ટાઇમ્સ' પત્રમાં [illegible] છે તેમનો [illegible] વિનીત મત પણ આ [illegible] સ્વીકારે એમ નથી લાગતું [illegible] હિન્દની મહિલાઓને તો એ સ્વાભાવિક [illegible] એ [illegible] સ્વાધીન કરશે [illegible] જ છે.

મુંબાઇ :

મુંબાઇની વિગ્રહસભાનાં ૬૨માં પ્રમુખ શ્રીમતી ચિત્રાદેવી શર્માને ગેરકાયદેસર સંસ્થાના સભ્ય હોવા માટે ૧૮ માસ સખ્ત કેદ, રૂા. ૨૦૦ દંડની સજા થઇ છે.

ગુજરાત–કાઠિયાવાડ:

માર્ચની તા. ૨૦ મી ને રોજ અમદાવાદમાં કુમારી મૃદુલા અંબાલાલ સારાભાઇને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં, તેમને બેલગામ જેલમાં પાછળથી લઇ જઇ તા. ૨૩ મીએ છોડયા છે અને બેલગામની મ્યુનિસિપલ હદ ન છોડવા હુકમ થયો છે.

અમદાવાદમાં શ્રીમતીપુરમાં આવેલી એક ચાલીમાં પોલીસે જડતી લેતાં બે રીવોલ્વરો મળી આવી હતી અને તેને અંગે એક બહેનની ધરપકડ કરી હતી

અમદાવાદ શહેર અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘની સભાએ અંત્યજ ખાતાઓના લાભાર્થે રૂા. ૧૫૦૦ મંજુર કર્યા છે.

મહેમદાવાદ તાલુકામાં બહિષ્કાર દિનને અંગે પકડાયલી શ્રીમતી ચંચળબહેન તથા શ્રીમતી દીવાળીબહેનને ૬ માસની સજા કરવામાં આવી છે દાહોદના ૫૯ મા જીલ્લા સરમુખત્યાર શ્રીમતી ધનલક્ષ્મી બહેનને ૭ માસની કેદની સજા થઇ છે. ગોધરામાં દારૂ તાડીની દુકાનોની હરરાજીને અંગે જીલ્લાના ૬૨ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી જયમતીબહેન દેસાઇ, કુમારી હમીદા બહેન અને કુમારી રોહિણીબહેનને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સ્વ. પંડિત મોતીલાલ નેહરૂનાં પુત્રી વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત અસ્પૃશ્યતા નિવારણને અંગે કાઠિયાવાડમાં પ્રચારકાર્ય અર્થે નીકળ્યાં હતાં. તેમણે અમરેલીમાં કાઠિયાવાડ સેવક સમાજના નેહરૂ આશ્રમનો પાયો નાખ્યો હતો. લીંબડી, રાજકોટ, ભાવનગર વગેરે સ્થળોની તેમણે મુલાકાત લીધી હતી

મુંબાઇ ઇલાકો :

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને બીમારીને અંગે સજા પૂરી થતાં પહેલાં છોડી મુકવામાં આવ્યાં છે. તેઓ હાલ મદ્રાસમાં છે.

બંગાળ :

ટીપેરા જીલ્લામાં અત્યાચારી કાર્યમાં કાવતરૂં કરવાના આરોપસર ઉત્તર કલકત્તામાં કુમારી સંધ્યારાણી સેનને ગિરફતાર કર્યા છે. બંગાળ પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના કહેવાતાં સરમુખત્યાર શ્રીયુક્તા સુનીતિદાસ ગુપ્તા ને ૨૪ પરગણાના સોદપુર ખાતે પકડી ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

કલકત્તામાં બોંબને લગતાં સાધને મળી આવતા સંબંધમાં શ્રીમતી સુશીલાદેવી અને તેમની પુત્રી શ્રીમતી મનીમાલા ઉફેં માયાદેવીને ગિરફતાર કર્યાં છે. એક ક્રાન્તિકારી શ્રી. સંતોષકુમાર ઘોષને આશ્રય આપવા માટે શ્રીમતી હેમાંગિની ઘોષ અને શ્રીમતી સુચાર મિત્રને ગિરફતાર કર્યા છે. બંગાળની જેલોના ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ મી. સ્ટીમસનનું ખૂન કરવા સંબંધમાં ગિરફતાર થએલ વિમલા શ્રીમતી હેનનપાલને છોડી મૂકયાં છે

સંયુક્ત પ્રાંત :

શ્રીમતી કમળા નેહરૂની તબીયત હવે સંપૂર્ણ સુધરી ગઇ છે

ફેબ્રુઆરીની આખરે આગ્રામાં પાંચ બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં.

નાદુરસ્તીને કારણે બનારસની સેન્ટ્રલ જેલમાંથી શ્રીમતી શાન્તિદેવીને છોડી મૂકયાં છે.

મીરઠમાં સ્વાતંત્ર્ય દિનને અંગે ગિરફતાર થયેલા શ્રીમતી પરમેશ્વરી દેવીને ૬ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૫૦ દંડની સજા થઇ છે.

પ્રકીર્ણ :

મુલીયામાં સરઘસ કાઢવા માટે ૪ બ્હેનો ગિરફતાર થયાં.

જપ્તી કાયદાનો ભંગ કરવા માટે વર્ધાના સરમુખ્ત્યાર શ્રીમતી ગંગુતાઇને રૂ. ૧૦૧ દંડની સજા થઇ છે.

અજમેરમાં બહિષ્કાર દિનને અંગે બે કાર્યકર્તા બહેનોને ત્રણમાસની સજા થઇ છે.

દિલ્હીની કન્યા શાળાના શિક્ષિકા શ્રીમતી સરસ્વતીદેવીને ૨૪ કલાકમાં દિલ્હી છોડી જવાની નોટીસ અપાઇ છે

દેનોરની જેલમાં ૧૩ માસની સજા ભોગવી શ્રીમતી જયન્તી સુરમા હાલમાંજ છૂટયાં તેમણે જણાવ્યું કે સજા થતાં તેમનાં બે બંગડી અને બીજાં ઘરેણાં જેલ સત્તાવાળાઓને રાખવા આપ્યાં હતાં. તે છૂટકારા બાદ તેમને પાછાં આપવામાં આવ્યાં નથી સવારે ૭ વાગ્યે તેમને છોડયા બાદ, બપોરના બે વાગ્યા સુધી તેમને જેલને દરવાજે રોકી રાખ્યાં હતાં. તે દરમ્યાન જેલ સત્તા વાળાઓએ તેમનાં ઘરેણાં શોધતાં છતાં પણ તે મળ્યાં નહિ. વળી આ ઘરેણાં ચોપડામાં નોંધવામાં આવ્યાં છે. છતાં તે મળ્યાં નથી એટલે તેમને ઘરેણાં લીધા વિના જેલમાંથી પાછાં આવવું પડયું છે

[તા. ૨૮-૩-૩૩

સાચી સેવા

માત્ર સરકારના હુકમોથી અસ્પૃશ્યતા દૂર નથી થતી. દરેક સ્ત્રી પુરુષ પોતાના દિલથી અસ્પૃશ્યતા દૂર કરે ત્યારેજ તે દૂર થાય. સાચો મનુષ્યધર્મ શું છે? હું કહું છું કે સેવા જેણે સેવાને ધર્મ નહિ માન્યો હોય, તેની જીંદગી વૃથા છે. સેવા તો અનેક રીતે થઇ શકે છે, પણ જેની જરૂરત સૌથી વધારે તે સેવા પ્રથમ થવી જોઇએ. એમ થાય તોજ સામાજીક ઉન્નતિ થાય.

['માનવધર્મ' વિષે ભાષણમાં] વિદ્યાલક્ષ્મી પંડિત

નોંધ

ગુજરાતી શારદાપીઠ

૧૯૩૨ ના જુનમાસમાં શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સીટી ઉર્ફે કર્વે વિદ્યાપીઠના એકપક્ષી વહીવટ સંબંધમાં અમે ચર્ચા શરૂ કરી હતી, તે પ્રસંગે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે ગુજરાત યુનિવર્સીટીનું સ્વપ્ન ખરું પાડવાના પ્રયત્નો આરંભવાની અમે વિનતિ કરી હતી એ પ્રયત્નોના આરંભનું ચિહ્ન થઈ તા. ૨૫ મીએ શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના આશ્રયે 'ગુજરાતી સ્ત્રીયુનિવર્સીટીની આવશ્યકતા' એ વિષય ઉપર થએલાં વ્યાખ્યાનો પ્રસંગે, અમને જણાયું છે. આ વ્યાખ્યાનોને લગતો વિસ્તૃત હેવાલ અન્યત્ર આપવામા આવ્યો છે, તે તરફ અમારા વાચકોનું તેમજ ગુજરાતી સ્ત્રીઓના સંસ્કાર અને શિક્ષણમાં રસ લેતા સર્વનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે શારદાપીઠની આવશ્યકતા છે, એની ના કોઈથી પાડી શકાય એમ નથી એટલે શ્રી મનહરરામ મહેતાએ રજુ કરેલી 'ગુજરાતી શારદાપીઠ'ની યોજનાને, બની શકે તેટલી વ્યવહારુ બનાવી, તે અમલમાં મુકી શકાય તે માટે સતત અને અવિરત પ્રયાસ થવાની જરૂર છે.

શ્રી. મનહરરામે રજુ કરેલી યોજના, એમનાં ભાષણ ઉપરથી લાગે છે તે પ્રમાણે, અત્યંત આદર્શરૂપ છે; અને એવી રીતની શારદાપીઠ સ્થાપવા માટે હજી આપણને વર્ષો જોઈશે હા, એથી કાંઈ એ વિષે પ્રચારકાર્ય, સંગીનરૂપમાં, કરવાની જરૂરીઆત ઓછી થઈ શકતી નથી સૌથી પ્રથમ તો 'ગુજરાતી શારદાપીઠ'ની યોજના, ગુજરાતીઓ સમજી શકે, તે ઉપર વિચાર કરી શકે, તેને વ્યવહાર બનાવવાના પ્રયાસો થઈ શકે, એવા સ્વરૂપમાં પ્રકટ થવી જોઈએ યોજનાની વિગતોમાં અત્યારે બહુ ઉંડા ઉતરવાની જરૂર નથી. ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટે, ગુજરાતીબાળાઓ માટે, ભાવિ સંસ્કાર સ્વામિનીઓ તરીકે, કેવાં અને કેટલાં પ્રકારનાં શિક્ષણની આવશ્યકતા છે, તેનો વિચાર કરી, તેની રૂપરેખા આપતી એક યોજના, સત્વર તૈયાર કરી. તે વિષે ગુજરાતના, અને ગુજરાત બહારના જાણીતા કેળવણીકારોના, ખાસ કરીને સ્ત્રીશિક્ષણના વ્યવહાર ઉકેલમાં રસ લેતા વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો લેવાવા જોઈએ, અને તે પછી, તેઓના તરફથી થતી સૂચનાઓ વગેરેનો તેમા શક્ય તેટલે અંશે સમાવેશ કરી, એ યોજનાને અમલમાં મૂકવાના પ્રયત્નો આરંભવા જોઈશે આ કામ ભાષણ આપવા જેવું કે આ નોંધ લખવા જેટલું સહેલું નથી; એ કામ અત્યંત મુશ્કેલ છે. સૌથી પહેલી મુશ્કેલી નાણાની અને તેથીય વધુ મોટી મુશ્કેલી સારા કાર્યકર્તાઓની છે. અમે તો એટલે સુધી માનીએ છીએ કે જો આવા શુભ કાર્ય માટે, પ્રજાકલ્યાણના માર્ગ માટે, આજીવન કાર્ય કરનારા થોડાક કાર્યકરો મળી આવે તો ગુજરાતમાંથી એવાં કાર્યને માટે નાણાં મળી રહેશે.

સારા કાર્યકરોને પરિણામે આજે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ, દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન, જેવી સંસ્થાઓ ઉભી થઈ શકી છે અને તેને નાણાની પણ સારી સહાય મળી છે, એટલે ગુજરાતી શારદાપીઠ માટે સૌથી પહેલી આવશ્યકતા, સંગીન કાર્ય કરનારા ભાઈબહેનોની છે, છેલ્લા દશકામાં ગુજરાતી પ્રજામા જે વિકાસ થઈ રહ્યો છે તે ઉપરથી આવા કાર્યકરો મળતા પણ બહુ સમય નહિ લાગે એવી અમારી ધારણા છે

વ્યાખ્યાનોમા રજુ થએલી યોજના, તેનું બંધારણ, અભ્યાસક્રમ, વગેરે હજી પ્રારંભિક સ્-

રૂપમાં છે, માત્ર વિચાર પૂરતી છે એ યોજના કે ધોરણ કે અભ્યાસક્રમ ઉપરનાં સ્વરૂપમાં હજુ થયાં નથી. એટલે એ બાબત ઉપર અમે અત્યારે બહુ ચર્ચા કરવા માગતા નથી. અમે અત્રે એ સંબંધમાં થોડાક મહત્ત્વની સૂચનાઓ કરીશું. શારદાપીઠમાં અભ્યાસ કરી, નિષ્ણાત થએલી વિદ્યાર્થિનીઓ, શ્રી મનહરરામે જણાવ્યું છે તેમ, "નોકરી શોધતી ગ્રેજ્યુએટ ઓછીઓ" નહિ થાય, એની સાવચેતી તો અવશ્ય રાખવી પડશે ગુજરાતની અસ્મિતાને બળવે, ગુજરાતની સંસાર-સમૃદ્ધિને દીપાવે, અને બીજાઓ માટે અનુકરણરૂપ જીવન જીવે, એવી રીતે શારદાપીઠની વિદ્યાર્થિનીઓને શિક્ષણ આપવું જોઈશે. તે સાથે; ભાવિ ગુજરાતણ કૌમાર્યનો આદર્શ સેવતી થઈ, પોતાના જ પગ ઉપર નિર્ભર થઈ રહેવા માગતી હોય, તો તે પ્રમાણિકપણે અને નિયમબદ્ધ રીતે, પોતાના જીવનને નિભાવી શકે, એવી પણ પીઠના અભ્યાસક્રમમાં યોજના થવી જોઈશે અને સૌથી મહત્ત્વની વસ્તુ, જેના ઉપર શ્રીમતી કપિલાબહેને ભાર મૂક્યો હતો, તે અમુક વિષયો જ છોકરી રાખી શકે, અમુક વિષયો તો છોકરાઓને જ કામના. એવા વિચારને તિલાંજલિ આપી વિદ્યાર્થિનીની ઇચ્છામાં આવે તે વિષય, તેને તેમાં રસ હોય તો, તે શીખી શકે એવી યોજના પણ થવાની આવશ્યકતા છે. ભાવિ ગુજરાતણ પોતાનાં સંતાનોને, જગત સમસ્તની સમક્ષ, ગૌરવભેર ઊભા રહેતાં જોવાને સહેજ આતુર રહેશે એટલે, પોતાનાં સંતાનોને એવાં બનાવવાની યોગ્યતા પણ ભાવિ ગુજરાતણને મળવી જોઈશે. આ બાબતનો પણ પીઠની યોજનામાં ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે આ અને આવા આવા બીજા પ્રશ્નો આ પ્રશ્નની સાથે જ ઊભા થવાના છે, અને તેના ઉપર યોજનાના સંચાલકોએ સતત વિચાર કર્યે રાખવાનો છે. અત્યારે તો અમે, આ વિષયમાં વધુ ચર્ચા કરતા નથી, ભવિષ્યમાં 'ગુજરાતી શારદાપીઠ'ની યોજના મૂર્ત સ્વરૂપમાં પ્રકટ થશે, ત્યારે તે ઉપર વિશેષે કરીને ચર્ચા કરીશું અત્યારે તો આ યોજના વિષેનો માત્ર એક વિચાર રજૂ થયો છે એ વિચારને ગુજરાત વધાવી લે. તેવી આગ્રહભરી વિનતિ કરવાની સાથે, અમે યોજનાના સંચાલકોને એક વિનતિ કરીશું કે યોજનાને સત્વર વ્યવહાર રૂપમાં તૈયાર કરો. અને સૌથી પ્રથમ, ગુજરાતની સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થાઓ પાસેથી એના ઉપર વિચારો માગો. કારણ કે, એ સંસ્થાઓ, સ્ત્રીશિક્ષણનાં કાર્યમાં પડેલી હોવાથી, તેમને એનો સ્વાનુભવ છે. તેમનો સ્વાનુભવ આ દિશામાં ઉપયોગી થયા વિના નહિ રહે અમારું સ્વપ્ન ખરું પાડનારી આ યોજનાને અમે અમારો હાર્દિક ટેકો આપીએ છીએ

જીવલેણ સ્ટવ પ્રાયમસ સ્ટવથી દાઝીને બળી મરવાના બનાવો મુંબઈમાં વસતી ગુજરાતી બહેનોમાં વધુને વધુ પ્રમાણમાં થતા જોઈને અમને ખરેખર ખેદ થાય છે સ્ટવના વપરાશને લગતા સૂચનો છાપીને, એના વપરાશ માટે લોકોએ કેટલી કાળજી રાખવાની વારંવાર સૂચનાઓ કરીને અને તે છતાં પણ જો, એવી સાવચેતી રાખવાનું બની શકે એમ ન હોય તો સ્ટવનો વપરાશ બંધ કરવાનું જણાવીને અમે વારંવાર આ અકસ્માતો, ગુજરાતી બહેનોનાં કરુણ અવસાનો અટકાવવા વિનતિ કરી ગયા છીએ છતાં અકસ્માતો તો થયે જ જાય છે 'શ્રીજગત્'નાં કાલેખોમાં 'સ્ટવ-સપાટીના 'ભોગ'' ને હમણાં ભાગ્યે અમારે કાંઈ અંકમાં ન આપવો પડ્યો હોય એવું બન્યું નથી એટલે કે, એવા અકસ્માતો વિનાનો એક મહિનો પણ મુંબઈમાં ગયો નથી આ વસ્તુ મુંબઈમાં વસતા ગુજરાતીઓ માટે ખરેખર શરમ ભરેલી છે

મુંબઈના કોર્પોરેશન, આથી, મુંબઈના ગુજરાતીઓ ઉપર ઉપકાર, તેમને માટે અણધાર્યા સ્ટવો વાપરવા જેવા અંગે ફરજીયાત જ એ *હવે સ્વાભાવિક છે આ અંકમાં ગુજરાતી* 'ગુજરાતીઓને કોર્પોરેશને કરેલી ભીંત અપીલ અમે પ્રકટ કરી છે, અમારા પણ એમને એક એવી અપીલ કરી હતી; અને તે પણ અમે પ્રકટ કરી હતી. ભીંત અપીલમાં કોર્પોરેશને, કેટલાક બનાવો વાસ્તવ રૂપ કે અકસ્માત ના હોવાનો સ્વીકાર કર્યો છે અમે વારંવાર એ બાબત તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે, સ્ટવના અકસ્માતો કરતાં કેટલાક બનાવો આપઘાતરૂપે વધુ હોવાનો સંભવ છે, જ્યારે એ બનાવો આપઘાતે હોય તો તે કાંઈ ગુજરાતીઓએ ઓછું શરમાવા જેવું નથી. આ વસ્તુ

સ્થિતિ નિવારવા માટે વ્યવહારૂ પગલાં લેવાની જરૂર છે.

શ્રી ફોરેનાની આગેવાની હેઠળ, સેફટીફર્સ્ટ એસોસીએશનની મુંબઈની શાખા તરફથી ગઈ તા ૨૪ મીએ એક પ્રતિનિધિમંડળ મુંબઈના મેયર અને મ્યુનિસિપલ કમીશનરને મળ્યું હતું. અને તેણે, સ્ટવના દુરુપયોગથી ઉદ્ભવી રહેલા ભય તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચી ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં થતાં આવા કરુણ મૃત્યુઓ અટકાવવા વિનતિ કરી હતી મેયર અને મ્યુ કમીશનરે મુંબઈના જુદા જુદા સામાજીક સુધારકોને સેફટીફર્સ્ટ એસોસીએશન સાથે મેળવી આપવાનું વચન આપ્યું છે અને તે પ્રસંગે, સ્ટવનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો, તે લોકોને શિખવવા માટે તેમજ અકસ્માતો અટકાવવા માટે શાં પગલાં લેવાં તેની ચર્ચા કરવાનું જણાવ્યું હતું

આ પ્રયત્ન કરવા જેવો છે એની ના કહી શકાય એમ નથી. પણ મુખ્યત્વે ગુજરાતી બહેનોમાંજ આવા અકસ્માતો થતા હોવાથી, ગુજરાતી બહેનોને સ્ટવના વપરાશ સંબંધમાં વિશેષ જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે ગુજરાતીભાષામાં શ્રીમતી દીવાળીબહેન શરોફે સ્ટવના વપરાશને લગતી પુસ્તિકા લખેલી છે અને તે સચિત્ર રૂપે પ્રકટ થઈ છે એનો પ્રચાર જેમ બને તેમ મોટા પ્રમાણમાં થાય એવું કરવાની જરૂર છે બીજી જરૂર ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ જેવી સંસ્થાઓએ સ્ટવના વપરાશ સંબંધમાં પ્રયોગસહિત વ્યાખ્યાનો ગોઠવવાની જરૂર છે ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં મંત્રીઓને અમારે વિનતિ છે કે તેઓ કાંઈ નહિ તો મહિનામાં એકાદ દિવસ માટે પણ આવા સપ્રયોગ વ્યાખ્યાનની યોજના કરે સ્ટવના છૂટા છૂટાં સાધનો, કયા પ્રકારનો સ્ટવ, વાપરવામાં સારો, સ્ટવ રાખવાની યોજના કેવી હોવી જોઈએ, વગેરે બાબતો, વારવાર આપણી ગુજરાતી બહેનોના મન પર ઠસાવવાની જરૂર છે અને માત્ર મંડળના હોલમાંજ આ વ્યાખ્યાનોની યોજના કરી બેસી ન રહેતાં, ગુજરાતી બહેનોની વસતી વાળા વિસ્તારોમાં કે ચાલીઓમાં, આને લગતું શિક્ષણ આપવાની યોજના મંડળે કરવાની જરૂર છે મંડળે આ પ્રવૃત્તિ સત્વર ઉપાડી લેવી જોઈએ એવી અમારી માન્યતા છે.

તિરસ્કારો નહિ

હું હિન્દુધર્મની અભ્યાસી નથી. પણ હું જાણું છું ત્યાં સુધી હિન્દુધર્મે સૌ કોઈને અપનાવ્યા છે–તેમાં સર્વ વિચારનાને સ્થાન છે. પણ આજે તો હિન્દુધર્મ એવો સાંકડો બની ગયો છે કે એના અનુયાયીને જ પરધર્મનો આશરો શોધવો પડે છે. આ સ્થિતિ ચાલુ રહે તો ભાવિ તો એવું દેખાય છે કે હિન્દુધર્મનો કોઈ અનુયાયી નહિ રહે રહેશે માત્ર આપણી મૂર્ખતાની કથા. હું તમને પૂછું છું કે તમે પશુને, કુતરાને પાળો છો, તેને પ્રેમ કરો છો, તો પછી માત્ર ભંગી આપણને અડે કે તે આપણે ત્યાં આવે તેમાં અભડાઈ જાઓ છો ? હું નથી કહેતી કે તમે તેની સાથે ખાઓ. માત્ર તમે તેને 'તિરસ્કારો નહિ' તમારી સેવા કરનારા એ બાંધવ બહેનોને પશુથી નીચા ન માનો.

['માનવધર્મ' વિષેના ભાષણમાં] વિજયાલક્ષ્મી પંડિત

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

PURE ALUMINIUM THE CROWN

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

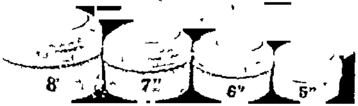

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
"એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે"

પરંતુ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાવ શું કહે છે'
'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરગથ્થુ કામમાં હું એલ્યુમીનીઅમના વાસણો વાપરું છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલ્ટુ સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

કારખાના તથા શાખા
હેડ ઑફીસ ૧૧ ક્લાઇવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા. કલકત્તા, મુંબાઇ, મદ્રાસ, રંગુન

ચિત્રકાર] મારવાડની મહિલા [રા. બ. ધુરંધર

“શારદા”ના સૌજન્યથી

પુસ્તક ૨૦ મુ] મે ૧૯૩૩ [અંક ૩ જો

ચિતોડની વીરાંગના

બેઠી અગાસીએ આજે અપ્સરાગણ જોડિની
વીરતાની પ્રતિમા એ મહારાણી ચિતોડની

વ્હાલા જતાં રણમહીં સુકુમારવામા
ગર્વેથી ગુંજી ગુંથતી મૃદુ પુષ્પમાળા;
ત્યાં સાંભળ્યું પ્રિય પતિ પકડાઇ જાયે
મેવાડી સૈન્ય સરદાર હિણું હણાયે.

હાયકારા, અરેરાટી અને આંસુ પડ્યા નહીં
દ્રઢ ચિત્તે લીધું ધારી ઝુકાવા જંગની મહીં

"મરવું કે મારવું ટેક એ મર્દની
હાય ! હે ઉદયસિંહ ! તેં ગુમાવી
પત્ની કાયર તણી સમરમા ખેલીને
સપ્ત પાતાળ દઉ ખળભળાવી."

અબળા બોલતી એવું, ક્રોધમાં કેશ છોડીને
રૂદ્રચંડા થઇ રાણી, તાતી ધારી ભવાનીને.

તેજ તોખાર એનો હણહણી ઉછળે પેખતા ચંડિકાને
કલ્લોલતી કાળીદેવી શિર ચઢી શુકનો અર્પતી કાલિકાને
સૃષ્ટિની શક્તિદેવી સુરગણ નિરખે પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય
આર્યાની વીરતાએ અમર તપી રહો આર્ય શોભે સદાય.

પડઘીઓ વાગતા ધરતીએ ધમધમે
રગરગે જોમ મારે ઉછાળા
પુરપાટે પ્રલયકાળ દેવી ધસે
પેખી શરમાય મર્દો મુછાળા.

નયનમાં શરમના શેરડા ફુટતા
છુટતા શૌર્યના ત્યા ફુવારા
રોમરોમેથી અંગાર તણખા છુટે
ગર્જી વર્ષાવતી વજ્રધારા.

"બાયલા સૈનિકો યુદ્ધથી શું કરો ?
શું ડરો ? માતની કુખ લાજે,
કરી યાહોમ બસ ઝુક પડો જંગમાં
પ્રાણ કુરબાન છે માત કાજે."

ન્હાસતા સૈન્યમાં વીરતાનું નવું જોમ વીરાંગનાએ પ્રકટાવ્યું
ખેલ ખાંડાના ખેલાય તમંચા ને તોપથી ઘોર ધીંગાણું જમાવ્યું.
પોણારા દે શાહી સૈન્ય પેખી મહિષાસુર મર્દિનિનો મદ આજે
વિજય ઘોષણાના એ દુદુંભિ દશે દિશ આજ "વીરા"ના એ ગાજે.

માતૃભૂમિ માટે મરણને મુઠ્ઠીમા રાખી
લુંટાતી લાજ માની વીરરમણિએ જુઓ રાખી
નથી "વીરા" હવે ન્હોયે હણુએ જીવતી ભાસે
સુવર્ણાંકિત તેનું નામ શોભે આજ ઇતિહાસે

—પ્રાણશંકર જગજીવન બધેકા

સન્નારીઓને બે બોલ*

કહેનાર: શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક

આપણે ઘણાને બોલતા સાંભળીએ છીએ કે ચાલુ જમાનો સ્ત્રીઓનો છે, હાલ સ્ત્રીઓનો યુગ ચાલે છે, વગેરે. આવાં વાક્યો માત્ર સ્ત્રીઓ સંબંધી જ બોલાતાં નથી. ચાલુ જમાનાને આ જ રીતે પ્રસંગોપાત્ત ઘણા જુવાનોનો યુગ અને કેટલાક બાળકોનો યુગ પણ કહે છે. આવાં અતિ પ્રચલિત વાક્યો, સામાન્ય લોકવાયકા કે કહેવતોની પેઠે, ભાગ્યે જ વિચાર્યા વિના ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય છે, પણ તે સાથે કહેવતો કે લોકવાયકાની પેઠે તેમાં સત્ય પણ ઘણે ભાગે હોય જ છે.

ખરી રીતે સમય ઉપર કોઈની માલીકી કે સત્તા હોતી નથી. કાલ કોઈનો નથી. આ વાક્યો બોલાય છે તે જુદા અર્થમાં. આપણામાં સામાન્ય કહેવત પ્રચલિત છે કે 'પાળે એનો ધરમ ને મારે એની તલવાર' તેમ આપણે કહી શકીએ કે કામ કરે એનો સમય છે. એનો અર્થ એવો નથી કે આજ સુધી સ્ત્રીઓએ કામ કર્યું જ નથી, અને અર્વાચીન સમયમાં જ તેમને કામ કરવાનું મળ્યું છે સ્ત્રીઓએ હંમેશાં કામ કર્યું છે સમાજજીવનમાં પણ અગત્યનું કામ કર્યું છે. માત્ર હવે તેમને કામ કરવાને નવાં ક્ષેત્રો મળ્યાં છે, નવી દિશાઓ મળી છે અને એ તકોનો સ્ત્રીઓ લાભ લે છે અથવા લેશે એ દૃષ્ટિથી આ જમાનો સ્ત્રીઓનો છે એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ આપણે જરા વિગતથી વિચારીએ

પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓ ઘણે ભાગે ઘરનું કામકાજ કરતી અને બાળકોને ઉછેરતી. જાહેર જીવનનો કોઈ કોઈ અપવાદો બાદ કરતાં તેને કશો ભાગ ન મળતો. જાહેરજીવનમાં માત્ર પુરુષો જ રહેતા, તેમાં સ્ત્રીની સલામતી નહોતી અને એ વખતે સ્ત્રીપુરુષોનો સંબંધ એટલો સંસ્કારી નહોતો. આ સ્થિતિ સ્ત્રીઓને ખાસ અન્યાયી હતી એમ કહેવાનો અર્થ નથી. જો કે અત્યારે એ સ્થિતિના અવશેષો જ્યાં દેખાય છે, ત્યાં સ્ત્રીઓને અન્યાય થાય છે તેમાં શંકા નથી. ન્યાય, અન્યાય માણસના સામાન્ય વિકાસના ધોરણે જ માપી શકાય. એ સમયમાં લડાઈમાં પકડાએલી સ્ત્રીઓના વિજેતાઓ સ્વામી ગણાતા, તો પકડાએલા પુરુષો ઘણે ભાગે કતલ થતા અને બચતા તેને ગુલામો કરી વેચતા, એટલે એ સમયનાં નીતિનાં ધોરણો જ એવાં હતાં.

પણ એ સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ સમાજમાં ઘણું અગત્યનું કામ કરતી, ઘરનાં ઢોરઢાંખરનું કામકાજ રાચરચીલાની દેખરેખ, દાણોપાણી, રાંધણું-ચીંધણું અને સૌથી મહત્ત્વનું તો બાળઉછેર એ કામો સ્ત્રીઓ કરતી. તેમનું જીવન સદા ભર્યું અને ઉલ્લાસમય હતું. કેટલીક હલકી કોમોમાં તો પુરુષ લડાઈ સિવાયના પ્રસંગે આળસુ બેસી રહેતો અને સ્ત્રી જ વધારે કામકાજ કરતી

*શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળની સભાસદ બહેનોને [illegible] વ્યાખ્યાન. લેખ

જમાનો બદલાતાં આ બધાં કામકાજ ધીમે ધીમે વધતાં ગયાં, મોટાં શહેરો થતાં ગયાં, મોટાં શહેરો થતાં ઢોરઢાંખરનું કામ જતું રહ્યું સંચા થતાં કાતવાનું કામ ગયું. દળવાનું, છડવાનું પણ બંધ થયું. અને આ બધાને બદલે તેને કશું જ બીજું કામ મળ્યું નહિ.

પણ એથી એ વધારે મહત્ત્વનો ફેરફાર તો બીજી રીતે થયો અને થાય છે બહુ પ્રજત્વ સમાજવિરોધી ગણાયું, એટલે પ્રજનન અને પ્રજાસંવર્ધન જે સ્રીનો ઘણો વખત લેતું હતું તે પણ ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું, ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ વગેરે દેશોમાં આ સ્થિતિ પહેલી આવી આપણે હિંદમાં આ સ્થિતિ હજી નથી આવી. પણ આ વિષેના વિચારો અત્યારે એટલા પ્રચલિત થયા છે, કે એ સ્થિતિ આપણે ત્યાં આવશે એમાં પ્રશ્ન નથી. કેવી રીતે આવશે એટલો પ્રશ્ન છે. બીજી તરફથી સ્રીઓ જીવન પર્યંત કુમારિકા રહી શકે એ સ્વીકારાવા લાગ્યુ. એ રીતે સમાજમાં સ્રીઓના કામમાં, તેની સ્થિતિમાં, અને તેના તરફની દૃષ્ટિમાં ઘણા મોટા ફેરફારો થયા, અને તે સાથે સ્રીઓના હક્કોનો પ્રશ્ન આગળ આવ્યો.

આ ઉપરથી જણાશે કે સ્રીઓએ જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રશ્ન તેનાં પહેલાંનાં કામો ઘટી જવા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આપણામાં સ્રી સુધારાનો ઘણીવાર એવો અર્થ થતો કે પુરુષો જે જે કામો કરે તે તે કરવાનો તેને હક્ક હોવો જોઇએ, અને તેમાં પણ હક્કનો અર્થ, સ્પષ્ટ રીતે નહિ તો અસ્પષ્ટ રીતે, ભોગવિલાસો ભોગવવાનો હક્ક એવો થતો. પુરુષો બહાર ફરે છે, ટેનિસ રમે છે. નાટક જોવા જાય છે, મિત્રોમાં મળે છે, તો સ્રીઓને એ હક્ક શા માટે નહિ? હક્કની દૃષ્ટિથી વિચાર કરવો હોય તો હક્કની ના પડાય તેમ નથી. એ હક્કની હા પાડવામાં કચવાવું પણ ન જોઇએ. પણ વક્તવ્ય એ છે કે ભોગવિલાસનો હક્ક એ જીવનમાં ખરું રહસ્ય નથી પણ કામ કરવાનો અવકાશ અને કામ કરવાની અનુકૂળતા એ મુખ્ય વસ્તુ છે. જીવનમાં વધારે સમય ટકી રહે ને ઓસરે નહિ એવો રસ કામ જ પૂરી શકે છે, ભોગવિલાસ નહિ, જો કે ભોગવિલાસ માણસ જાતને હમેશાં મોહક અને આકર્ષક રહ્યા છે.

કામ કરવાની ઇચ્છા વ્યક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે પણ કામ કરવાનો અવકાશ મળવો અને તેની અનુકૂળતા અને અવકાશ મેળવતાં સમાજની બાહ્ય સ્થૂળ રચના અને તેની આંતર વિચારસૃષ્ટિ બન્નેને જુદી રીતે ગોઠવવાં પડે છે. માણસ જાતમાં વ્યક્તિને અને તે કરતાં વિશેષ સમાજને, નવી ગોઠવણનો ઘણો જ કંટાળો છે, એટલી તેના સ્વભાવમાં ક્યાંક જડતા રહેલી છે, અને તે જડ વસ્તુની પેઠે જ નવાં બળો સામે વિરોધ કરે છે. આ જડતા સામે માત્ર તપોબલ અને તિતિક્ષા જ કામ કરી શકે છે. તપથી અને તિતિક્ષાથી જડ સમાજ જાગૃત થઇ નવી વ્યવસ્થાને અભિમુખ થાય છે અને ધીમે ધીમે પછી નવી વ્યવસ્થા કરે છે.

ઇંગ્લંડનો સ્રીસ્વાતંત્ર્યનો ઇતિહાસ જોઇશું તો આ બાબત સ્પષ્ટ થશે આ ઇતિહાસ વીસમીસદીનો જ છે + ઇંગ્લંડમાં ૧૯૦૩ માં સ્રીઓનો સામાજિક અને રાજ્ય-પ્રકરણી સમાજ (Women's Social and Political Union) સ્થપાયો અને પછીનાં થોડાં વરસોમાં જ મિસીઝ પેંકહર્સ્ટની

+ આ ઇતિહાસનો ભાગ એનસાઇક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા વૉલ્યુમ ૨૩ પૃ. ૭૧૦-૭૧૧ ઉપરથી આપેલો છે.

આગેવાની નીચે લડાયક વ્યૂહરચનાનો વિકાસ થયો.

તેનો ખરો વિકાસ ૧૯૦૬ માં લિબરલ પક્ષ સત્તામાં આવ્યો ત્યારે થયો. આ સમાજે જોયું કે સરકાર પોતે પગલું લે તે ઉપર જ તેમની હીલચાલનો આધાર છે. એક સભામાં ક્રિસ્ટાબેલ પૅંકહર્સ્ટ અને ઍની કેનિએ નવી સરકારને પૂછ્યું કે અમારા પ્રશ્ન બાબત તમારો શો અભિપ્રાય છે. એમના તદ્દન વાજબી પ્રશ્નનો જવાબ આપવાને બદલે તે બન્ને છોકરીઓને પકડાવીને બહાર રસ્તા ઉપર ફગાવી દેવરાવી. અને જ્યારે તેમણે તિરસ્કાર દર્શાવવા સભા ભરી ત્યારે રસ્તામાં હરકત કરવાને માટે તેમને ગિરફતાર કરી અને દંડ અથવા કેદની સજા કરી, બન્નેએ કેદ ભોગવવી પસંદ કરી. આ ઉપરથી લોકોમાં ઉહાપોહ ચાલ્યો તેથી સ્ત્રીઓના પ્રશ્નને સારી જાહેરાત મળી. તે પછી 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' પ્રધાનોને હેરાન કરવાની અરજી કરવા પાર્લામેન્ટ ઉપર કૂચ કરવાની અને મંડળો દ્વારા રજૂઆતો કરવાની પદ્ધતિ અખત્યાર કરી અને તેથી સમાજમાં સંઘર્ષો અને ગિરફતારીઓ થઈ. આવા પ્રસંગે પ્રસંગે તેમના સમાજનું જોર વધતું ગયું.

૧૯૦૬ પછી આ હીલચાલ વધારે બળ મેળવતી ચાલી. વરસતે વરસાદે ૩૦૦૦ સ્ત્રીઓએ 'કાદવકૂચ' કરી. આ પક્ષના નેતાઓએ ઘણી કુનેહથી પોતાની જાહેરાત કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. તેમણે જમીન ઉપર ચાકથી લખ્યું ને બાજુ બે પાટિયાંની જાહેરાતો લઈ સરઘસો કાઢ્યાં. શેરીઓમાં પોતાનાં વર્તમાનપત્રો વેચ્યાં, દિવાને આખું પોસ્ટિંગ કર્યું અને શેરીઓમાં જાહેરાતોનો વરસાદ વરસાવ્યો.

આ બધી હીલચાલ સરકારને વસમી પડી. વડા પ્રધાન ઍસ્ક્વિથ તેમની વિરુદ્ધ હતો, તેણે નમતું ન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' જેલ માર્ગ લીધો, અને જેલમાં જઈને પણ પોતાનો વિરોધ બતાવવો જારી રાખ્યો. તેમણે આહાર તજ્યો, અને બળાત્કારે ખોરાક આપવાના દુઃખદાયક પ્રયત્નો પછી સત્તાધારીઓને તેમને છોડી મૂકવાની ફરજ પડી, છતાં સ્થિતિ સુધરી નહિ. સ્ત્રીઓને મતનો હક્ક આપવાના ખાનગી બિલો પેશ થયાં પણ અનેક પ્રયત્નો છતાં લિબરલ સરકારે પકડેલી હઠ છોડી નહિ. પછી 'લડાયક સ્ત્રીઓએ' બળજબરીનાં અને મિલકત નાશ કરવાનાં તોફાનો શરૂ કર્યાં. લિબરલ સરકારે તેને દાબી દેવાને દમનના સખ્ત ઉપાયો યોજ્યા. તેણે કેદીઓ સંબંધી નવો કાયદો કર્યો જે મશ્કરીની ભાષામાં 'ઉંદર બિલાડી'નો કાયદો કહેવાતો. આ કાયદાથી અનાહારને લીધે જે કેદીને છોડી મૂકવો પડ્યો હોય તે બહાર નીકળીને સાજો થતાં તેને પાછો પકડીને જેલમાં મૂકી શકાતો. આ કાયદા પ્રમાણે મિસિસ પૅંકહર્સ્ટ જેને ૧૯૧૩ માં ત્રણ માસની સજા થઈ હતી, તેને આઠ વાર કેદમાં પૂરી હતી, જો કે તેમ છતાં તે પહેલું વરસ માત્ર ૩૦ દિવસ કેદમાં રહી હતી.

આ તોફાનો કરવાની પદ્ધતિ બધાથી વખાણી શકાતી નથી. અસંખ્ય સ્ત્રીઓએ સહન ઘણું કર્યું અને તેથી તેમનો પોતાનો પક્ષ મજબૂત થયો પણ આ તોફાનોથી, જાહેરાતના સક્રિય ફાયદાથી કંઈ વિશેષ મળ્યું ન હોતું. તેમને મતનો હક્ક મળ્યો તે બીજી જ રીતે અને તેમાં જ વિજયનું ખરું રહસ્ય રહેલું છે.

૧૯૧૪ માં યુરોપનો મહાન વિગ્રહ શરૂ થયો. આથી સ્ત્રીઓની લડાઈ [illegible]

વખત બંધ રહી. પણ એ બંધ રહી એ દરમિયાન જ તેમના પક્ષનો ખરો વિજય થયો. સ્ત્રી-હકના પક્ષકારોએ લડાઇ છોડીને દેશને તેના અટોકટીના સમયમાં મદદ કરવાનું હાથમાં લીધું. મિસિઝ ફૉસેટે પોતાનાં અનુયાયીઓને સંદેશો મોકલ્યો: "આપણા હકનો સ્વીકાર થાય કે ન થાય, પણ આપણે નાગરિકતાના હકને લાયક છીએ એમ એકવાર સાબીત કરી આપવા દો." સ્ત્રીહકનાં પક્ષકાર કેદીઓને મારી મળી અને સ્ત્રીઓનો સામાજિક અને રાજ્યપ્રકરણી સંઘ બંધ પડયો. તેમના પ્રજાકીય સંઘે અનેક પ્રકારનાં સેવાનાં કામો એક વ્યવસ્થિત મંડળ તરીકે હાથમાં લીધાં.

થોડો સમય એમ લાગ્યું કે જાણે સ્ત્રીઓનો પ્રશ્ન વીસરાઇ ગયો છે. પણ સ્ત્રીઓએ લડાઇના કામમાં જે મદદ કરી તેમાં સ્ત્રીઓની અણધારેલી એટલી બધી શક્તિ બહાર આવી કે જાહેર પ્રજામત તેમના લાભનો થઇ ગયો. ૧૯૧૬માં પ્રસંગ આવતાં સ્ત્રીઓએ પોતાના મત આપવાના હકની માગણી કરી અને એજ એસ્કિવથે તેમને માટે કાયદો પસાર કરવામાં અનુકૂળતા કરી આપી. ૧૯૧૮માં સ્ત્રીઓને મત આપવાના હકનો કાયદો બન્ને હાઉસમાંથી પસાર થઇ ગયો.

હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓએ આવા કોઇ મહાન વિગ્રહની રાહ જોવી પડે એમ નથી હિન્દુસ્તાનમાં કામ કરવાનાં એટલાં બધાં છે કે જરા પ્રયત્ન કરતાં તે હાથમાં આવી જશે ભૂતકાળમાં 'ગમે તે હશે પણ અત્યારના સમયને અંગે જરૂર કહી શકીએ કે અત્યારે સ્ત્રીઓને કામ મેળવવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે એવું નથી. અત્યારે જાહેર કામ માથે લેવામાં સમાજના વિરોધની મુશ્કેલી કરતાં પોતે તૈયારી કરવી એ મોટી મુશ્કેલી છે. અલબત અંત્યજ ઉદ્ધાર જેવાં કામમાં સમાજનો પણ પુષ્કળ વિરોધ છે. પણ તે કામ તરફનો વિરોધ છે, અને સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને તરફ સરખો છે.

એક બીજી બાબત તરફ પણ ટૂંકમાં ધ્યાન ખેંચું છું. સ્ત્રીઓના હકો સબંધી ચર્ચામાંથી એવું કોઇ કોઇ વાર દેખાય છે કે જાણે આખો પ્રશ્ન 'સ્ત્રીઓ વિરુદ્ધ પુરુષો' નો હોય પણ એમ છે નહિ. સ્ત્રીઓની સ્થિતિનો પ્રશ્ન એ આખા સમાજનો પ્રશ્ન છે. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા મળવામાં જેટલો પુરુષોનો વિરોધ છે તેટલો જ સ્ત્રીઓનો પણ મેં જોયો છે. વિધવાવિવાહ સામે કે પરનાતમાં લગ્નની સામે જેટલા પુરુષો વિરોધ કરે છે તેટલો જ સ્ત્રીઓ પણ કરે છે. ઉપર જણાવી ગયો તેમ પહેલાં પણ એ સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચેનો મતભેદ નહોતો. આખા સમાજનો પ્રશ્ન હતો, અને અત્યારે પણ તેમજ છે. દરેક પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજના દૃષ્ટિબિન્દુથી થવી જોઇએ. નહિ કે માત્ર પુરુષના કે માત્ર સ્ત્રીના અને ઉપરું મેં જણાવ્યું તેમ સમગ્ર સમાજની પ્રગતિમાં જેટલે અંશે સ્ત્રી પોતાનો ફાળો આપશે એટલે અંશે તેની સમાજમાં સ્થિતિ નક્કી થશે.

સંસાર ! ત્હારે ખાતર !

લખનાર : શ્રી ' કાંત કાળેલ '

વ્યાધિનું જોર વધ્યે જતું હતું. કમળાના શરીરે જરાયે ચેન ન હતું. અંગમાં શક્તિનો અંશ ન હતો. યુવાવસ્થાનો મદ નીતરતાં ત્રેવીસમા વર્ષમાં કમળાના દેહ પર પ્રફુલ્લતા અને તેજોમયતાને સટે ફિક્કાશ અને ચેતનહીનતાનાં શ્યામ વાદળ ફરી વળ્યાં હતાં. અનેક નિપુણ ડાક્ટરોનાં ઔષધોના સેવન છતાં યે વ્યાધિનું પ્રાબલ્ય તો પ્રતિદિન બળવત્તર થતું હતું. અને બિચારો પ્રમોદરાય સારા ભાવિની અમર આશાએ તણાતો તણાતો પોતાની પ્રિયતમાની યથાશક્તિ સેવા બરાબર ઉઠાવી રહ્યો હતો.

"બા, બા, જો. પેલો ગમુ મ્હને મારે છે..."

ન્હાના ઇંદુનો રૂપાની ઘંટડી જેવો સ્વર રણ્યો કમળા અને ત્હેની શય્યાની બાજુએ ચિંતાતુર મુખે બેઠેલા પ્રમોદરાયના કર્ણ પર અથડાયો અને નિમિષ માત્રમાં તો ઇંદુ કમળાની શય્યા પર ચઢી ત્હેના મુખ પર પોતાનું ન્હાનકડું બાળવદન ધરી પોતાની ફરિયાદ કહેવા લાગ્યો.

"ઇંદુ ત્હારી બાને આમ ના પજવીશ," એમ કહી પ્રમોદરાયે ઇંદુને પોતાના અંકમાં બેસી લીધો અને વાત્સલ્યભરનું એક મીઠું ચુંબન ત્હેના મુખેન્દુ પર લીધું.

પણ કમળાની ઉંડી પેસી ગયેલી આંખોમાંથી અવિરત અશ્રુધાર વહી જતી હતી. હૃદયના ભારે વેગવાળા ધબકારાથી ત્હેની છાતી હાય હાય ઉછળતી હતી. અલ્પ ક્ષણ વીત્યે ત્હેણે પોતાનો દક્ષિણ કર ઇંદુ તરફ લંબાવ્યો. પ્રમોદરાયે ઇંદુને પુનઃ કમળાની ગોદમાં મૂક્યો અને કમળાએ ત્હેને શિથિલ ભુજાઓ વડે છાતી સરસો ચાંપ્યો. જાણે જગદ્ માતાએ સચરેલો કો યાત્રાળુ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલા કો દિવ્યાત્માને છેલ્લું વંદન કરતો હોયની !

અને બન્યું પણ એમ જ. કમળા અલ્પ કાળમાં હતી ન હતી થઈ ગઈ ત્હેનો પ્રાણવાયુ ક્ષણ ભંગુર દેહને ત્યજી પરલોક પ્રવાસે ઉડી ચાલ્યો. પરંતુ પ્રમોદરાય અને ઇંદુ પર કમળાની અતિશય મમતા અને ભાવ હતાં. અને તેનો ઉડી જતો આત્માએ પ્રમોદરાયમાં ગુંચાઈ, બરાબ ગયો હોય તેમ "વ્હાલા, મ્હારા વેણને અક્ષરશ પાળજો ઇંદુને અળખામણો ન કરશો" એ શબ્દો પ્રમોદરાયના કર્ણમાં ગુંજી રહ્યા.

(૨)

કાળ રાત્રિના પાછલા પહોરના બે વાગી ગયા હતા. એક ન્હાની શી ઓરડીમાં મંદ મંદ બળતો દીપક ઓરડીને અજવાળી રહ્યો હતો. એક ન્હાના ટેબલ પર માથું નાખી

પ્રમોદરાય અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં એક ખુરશી પર બેસી રહ્યો હતો ત્હેનું ચિત્ત ચકડોળે ચ્હડ્યું હતું. એક અગત્યના વિષયમાં ત્હેની સર્વ વિચારશક્તિ કેન્દ્રિત થઈ હતી અને તે વિષય પરત્વે ત્હેનો અંતિમ નિર્ણય જણાવવા માત્ર થોડા કલાક બાકી રહ્યા હતા કેટલીક ક્ષણ બાદ તે સફાળો ખુરશી પરથી ઊઠી ઉભો થઇ ગયો, અને ઓરડીના એક ખૂણેથી બીજે ખૂણે એમ જોશભેર આંટા મારવા લાગ્યો. ત્હેની આંખોમાં નવલું તેજ ચમક્યું. ત્હેના અંગે અંગે પ્રસરેલી શોકોદ્‌ભૂત શિથિલતા ક્યાંયે અદૃશ્ય થઇ ગઇ. અને કોઇ અનેરો સુખાશાના બળે ત્હેના રોમે રોમે આનંદ અને ઉલ્લાસના ફુવારા ફુટવા લાગ્યા.

ઓરડીની એક બાજુએ ન્હાના છોકુનો પલંગ હતો. પ્રમોદરાયની દૃષ્ટિ અચાનક ત્હેના નિદ્રાવશ થયેલા અંગ પર પડી.

આહ ! આ શો ચમત્કાર ! પ્રમોદરાયના ચળકતાં નેત્રમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહી ચાલ્યો. તે પોટલું બની જમીન પર ઢળી પડ્યો !

પાંચ દશ મિનીટે ત્હેનું ચિત્ત સ્વસ્થ થયું. અને કોઇ ભીષણ દર્શન રાક્ષસ સ્હામે બળાત્કારે જતો હોય તેમ ધીમે, ડરતે પગલે ને નમ્ર વદને તે છોકુ સમીપ ગયો. ત્યાં જતાં વેંતજ ત્હેના મસ્તિષ્કના વિચારોની દોડાદોડ થવા લાગી અને અંતે હતાશ બની તે પલંગ પર બેસી પડ્યો; અને ગણગણવા લાગ્યો.

" ત્યારે શું મારે ફરીથી નજ પરણવું ? અને તે આ બાળકના સુખને અર્થે ?..."

જાણે નિર્લજ્જ મદનરાજે એજ ક્ષણે લક્ષ્ય સાધી પ્રમોદરાયના હૃદયને બાણ વડે બેદી નાંખ્યુ હોય, અને જાણે કામજ્વરની પીડા અસહ્ય લાગતી હોય તેમ પ્રમોદરાય પલંગ પરથી ઉઠી સ્હામેની ખુરશી પર જઇ બેઠો અને પુનઃ નિશ્ચયાત્મક સ્વરે સ્વગત કહેવા લાગ્યો.

" ના, ના. લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે હું મ્હોં સાફ કરવા કેમ જઉં ? ઘેર બેઠા વણ માગી કન્યા મળે તો હું શાને ન પરણું ? આ સંસાર માત્ર સ્ત્રીપુરૂષની બેલડી માટે છે, અને હજી તો મ્હારા આયુષ્યની અડધી અવધ બાકી છે...'

પ્રમોદરાય પુન વિચારમાં પડ્યો પરંતુ એ વિચારોમાં શાંતિ હતી. પ્રમોદરાયનું દિલ પ્રફુલ્લ થતું હતું. અને એ વિચારોના હિંડોળાએ ઝુલતો પ્રમોદરાય રવિદેવનાં નિમન્ત્રણની રાહ જોતાં નિદ્રાદેવીના શરણે જઇ પડ્યો.

(૩)

સુરબાળાના ગૃહતંત્રમાં નવું કશું ન હતું. આજકાલ ચાર વર્ષથી પ્રમોદરાય સ્નેહના પ્રેમપાશમાં જકડાઇ ગયો હતો. સુરબાળામાં તે અદ્‌ભુત દિવ્ય શક્તિ નિહાળી રહ્યો હતો. અને સુરબાળા એનું જીવન, એનો પ્રાણ, એનો ઇષ્ટદેવ બની રહી હતી. પરિણામે પ્રમોદરાય સુરબાળાની ટચલી આંગળીએ નાચતો. અને ત્હેની સેવામાં હજુરીઆ જેમ નિરંતર ખડો રહેતો

છોકુનો બાળ સ્વભાવ સુરબાળા સિવાય સહુ કોઇને રૂચતો પ્રમોદરાયની તો એ આનંદ મૂર્તિ હતી. પાડોશીઓયે ત્હેના પર અતિશય વ્હાલ દર્શાવતાં. પરંતુ સુરબાળાને એ શલ્યરૂપ હતો. સુખભોગ વિલાસની તેની તીવ્ર લાલસાને તે બાધરૂપ હતો. અપર માતાઓનાં વાત્સલ્ય શું સ્વાભાવિક રીતે જ એવા હોય છે ?

આ જ વર્ષમાં સુરબાળાને ગર્ભ રહ્યો, અને પુત્ર પ્રસવની આશામાં તે હર્ષ ઘેલી થઇ જતી નવ માસ પૂરા થયા, અને ત્હેની આશા ફળીભૂત થઇ. પ્રમોદરાયને આનંદ

થયો. પાડોશીઓ અને સગાંસંબંધીઓમાં ત્હેણે સાદર વહેંચી પરંતુ ઇંદુ પ્રત્યેના સ્નેહમાં ત્હેણે જરાયે ન્યૂનતા ન આણી. ત્હેને મન તો ઉભય બાળકો સમાન સ્નેહના ભાગીદાર હતાં.

પુત્ર દિન પ્રતિદિન મ્હોટો થતો ગયો, તેમ તેમ સુરબાળા ઇંદુ પ્રત્યે અધિકાધિક ઈર્ષાળુ બની. ઇંદુને જોતાં ત્હેના નેત્રમાંથી અગ્નિના કણ ઝરતા. રમણ અને ઇંદુ વચ્ચે ઘણીવાર નજીવા કજીયા થતા અને ત્હેમનો નિર્ણય સુરબાળાના જ હસ્તે થતો. પરિણામમાં, સુરબાળા પળવારમાં રજનું ગજ કરી દેતી, ઇંદુનો વાંક આગળ તરી આવતો, અને ઘણીવાર તો પ્રમોદરાવની હાજરીમાંયે ઇંદુને અપરમાતાના મુષ્ટિ પ્રહાર અને ગાલિ પ્રદાન મૂકભાવે સ્હેવા પડતાં.

સ્વભાવતઃ સંતાનપ્રાપ્તિ થયે પત્નીનું પતિ પ્રત્યેનું ધ્યાન ઢીલું પડી જાય તેમ

રજની

(હાવો હરિ! મારો હાથો, પહેરી મંદિર લઇ)

દિનભર એ ગમી મીઠડી! હવે ક્યાં સંતાણી?
નજરે પડી પલવાર ના, એ રાતની રાણી!
સંધ્યા ખીલે, રવિ આથમે, આવે પાવન પગલે;
હાવે વળી સંગાથમાં, શશિ ટોચર ઠમકે
તારલાના ઝુમખા પહ્યાં, આભે સંગમાં લાવે;
રૂપ રસીલી જગ આંગણે, રાસ રમવાને આવે
કોઇ સમે જગચોકમાં, રહે ચાંદની વેરી;
કોઈ સમે અંધારથી, રહે અવનિને ઘેરી
સાગરફીણ શી શ્વેત તું, વળી કાજળ કાળી;
કાળી ભલે પણ ઉરથી, નિત છો ઉજમાળી
અમૃત ત્હારી આંખમાં, વરસ્યું મોહક મીઠું;
ત્હારા હૈયાના હેતને, બીજે ક્યાંયએ ન દીઠું
ઓઢે ફુલડાં ઝરમરે, રાણી ફોરમ ફોરે;
આવતાં તું આનંદની, ફૂલમંજરી મ્હોરે
રાજી રહે બાળ બાળુડાં, જન નાનાં ને મોટાં;
એક ભલો છું જગતમાં, જડે ત્હારા ન જોટા
કાળજે કુળપ કેળવી, આવે સહુને ભીંજવતી;
આતમને સંસારીનાં, તન મનને રીઝવતી
ઓળે ઓઢાવતી ખંતથી, કરે નિદ્રાની લહાણી;
સ્વાગત સહુનાં ઝીલતી રજની રસરાણી!

ચંદ્રકાન્ત મગળજી ઓઝા

છે પ્રમોદરાયને એવોજ અનુભવ થયો. સુરબાળાની ઉદાસીન વૃત્તિ ત્હેનાથી છૂપી ન રહી. અને ત્હેણે ત્હેની પરવાયે ન કરી. ઇંદુ પ્રત્યે સુરબાળાનું દયાહીન, નિષ્ઠુર વર્તન પ્રમોદરાયને પળે પળે વ્યથા આપતું. સુરબાળા જ્યારે પિશાચિણીનું રૂપ ધરી ઇંદુને મારતી, ત્હેના સુંવાળા કેશ પકડી જમીન અથવા દિવાલ સાથે ત્હેનું શિર પછાડતી, ત્યારે પ્રમોદરાયનું હૃદય કકળી ઉઠતું. ત્હેમાં કટકટ મારી, અસહ્ય વેદના ઉદ્ભવતી, નેત્રમાંથી ચોધાર આંસુ પડી રહેતાં, પરંતુ પ્રમોદરાય સુરબાળા સ્હામે એક અક્ષર ઉચ્ચરી શકતો નહિ. એટલી હદ પર્યંત તે ત્હેનો વશીભૂત હતો.

(૪)

હીરાનું પર્વ હતું. વસ્તીમાં સર્વત્ર આનંદના ઓઘ ઉછળી રહ્યા હતા. કેટલેક

સ્થળે ગાયનવાદનના રણકાર સંભળાતા હતા.

ઇંદુને રમવા કાજે પ્રમોદરાયે ચૌટામાંથી રમકડાં આણી આપ્યાં. ન્હાના રમણ માટે પણ તે કેટલાંક લાવ્યો.

રમણ સ્વભાવે હઠીલો હતો. સુરબાળા ત્હેના પ્રત્યેક કોડ પૂરા કરતી. અને પાણીને સ્થળે દૂધ ધારી ત્હેનું દિલ રીઝવી પોતે પ્રસન્ન થતી રમણને ઇંદુનાં રમકડાં વિશેષ સારાં લાગ્યાં, અને ત્હેણે ઇંદુ પાસે ત્હેમની માગણી કરી ઇંદુ પોતાનાં રમકડાં લઈ મેડી પર દોડી ગયો ન્હાનો રમણ રડવા લાગ્યો એ જોઈ સુરબાળાના ક્રોધની સીમા ન રહી અને મેડી પર જઈ ઇંદુને ગરદનથી પકડી દાદર પરથી નીચે ફેંક્યો. રમણ એ જોઈ ચૂપ થઈ ગયો

એવામાં પ્રમોદરાય ઘરમાં આવ્યો. ઇંદુને સખ્ત ઇજા થઈ હતી. ત્હેનો એક હાથ ઉતરી ગયો હતો. અને માથામાંથી લોહીની નદી વહેતી હતી. પ્રમોદરાયે એ જોઇ સુરબાળાને નમ્ર સ્વરે પૂછ્યું.

" ઇંદુ શાથી પડી ગયો ? "

એ સાંભળી સુરબાળાનાં ચક્ષુ ઘૂર્ણાયમાન થવા લાગ્યાં. ક્રોધના આવેશમાં ઉછળતે મરદની ત્યમ ટટ્ટાર ઉભી રહી. અને પ્રમોદરાયના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપતાં તુચ્છ ભાવે ગાજવા લાગી

" શું મ્હારા રમણને ત્હમે અળખામણો ગણ્યો ? ઇંદુ માટે સારાં રમકડાં અને રમણ માટે કાંકરકુસ ! આવો બધો ભિન્ન ભાવ ત્હમે ક્યારથી રાખતા શીખ્યા ? ત્હમે ચ્હાય તેટલો પક્ષપાત કરો, તેથી હું ક્યાં ડરી જાઉં તેમ છું ! જ્યાં સુધી હું હયાત છું, ત્યાં સુધી મ્હારા રમણને જરાયે આંચ અથવા ઉણપ નહિ આવવા દઉં !..."

" પણ હું એવો ભિન્ન ભાવ જરાયે નથી રાખતો. " પ્રમોદરાય વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો " અને જો મ્હને ઇંદુ રમણ કરતાં વિશેષ વ્હાલો હોત તો હું આજ પર્યંત ત્હારો મદ, ક્રોધ, અને ઇંદુ પ્રત્યે ત્હારૂં અમાનુષી વર્તન જરાયે સહન ન કરત ! " પ્રમોદરાયે ઘણાં વર્ષે સુરબાળા સ્હામે જીભ ઉપાડી પોતાના સ્વતંત્ર સ્વભાવનું આછું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

" અમાનુષી વર્તન ! ત્હમારા દીકરાને મ્હેં શા ડાંમ દીધા, કે શું ઓછું ખવરાવ્યું, કે ત્હમે આવાં મેણાં મારો છો ? ત્હમારા બોલ સાંખવા હું નથી આવી, સ્હમજ્યા તે ? મ્હારો મદ ! ત્હમને અસહ્ય લાગતો હતો ત્યારે શું કામ પરણ્યા હતા ? હવે તો આ ઘરનો કાર્યભાર જ્યાંસુધી મ્હારે શિર છે, ત્યાંસુધી ત્હમારે એક અક્ષર બોલવાનો નથી. મ્હારૂં ધાર્યું હું અવશ્ય કરીશ. ત્હેમાં આડે આવવાનો ત્હમને જરાયે હક્ક નથી. " નખથી શિખ સુધી વ્યાપી રહેલા ક્રોધાગ્નિની જવાળામાં બળતી સુરબાળા પ્રચંડ સ્વરે પ્રમોદરાયને ધમકાવવા લાગી.

અને પ્રમોદરાય ખરે જ ડરી ગયો. સુરબાળાએ ત્હેનાં ચક્ષુપર અભેદ્ય મોહબન્ધ બાંધ્યા હતા.

સુરબાળાનાં વચન નીચું વદન રાખી અક્ષરશઃ સાંભળી લઇ પ્રમોદરાય ઇંદુની સારવાર કરવા લાગ્યો. ત્હેનું હૃદય કોમળભાવોથી ઉભરાતું હતુ. અને આજના બનાવથી ઇંદુ પ્રત્યે ત્હેનો સ્નેહ શતધા વધી ગયો.

સુરબાળાને એટલેથી સંતોષ ન વળ્યો ત્હેના હૃદયના અંતઃપ્રદેશમાં વૈરની જ્વાળા પ્રદિપ્ત બની અને એ વૈર-હુતાશન શાંત કરવા યોગ્ય અવસરની શોધમાં તે નિશદિન રહેવા લાગી.

(૫)

દિવસના અગિયાર વાગ્યાનો સમય હતો. ઇન્દુને નિશાળે જવાનું હોવાથી તે અપરમાતાની પરવાનગીથી જમવા બેઠો.

આજે ત્હેનું વય ચૌદ વર્ષનું હતું. અને રમણ છ વર્ષનો હતો.

પ્રમોદરાય કંઈ વ્યાપાર કારણવશાત છેલ્લા ચાર દિવસથી બ્હાર ગામ ગયો હતો. એકાદ કલાકમાં તે પાછો ઘેર આવવાનો હતો.

સુરબાળાના કારમા વદન પર આજે ગૂઢ આનંદની રેખા ફરી વળી હતી. ત્હેના ઓષ્ઠદ્વય પર આછું પણ છૂપું સ્મિત રમી રહ્યું હતું. ત્હેના વિશાળ નયનમાં અજબ મસ્તી હતી. ત્હેના સર્વાંગમાં અનેરી સ્ફૂર્તિ હતી.

ઇંદુને તે આજે ભાવ અને કોમળ સ્નેહથી પીરસતી હતી. ઇન્દુનેય આજે સુરબાળા પ્રત્યે સ્નેહની અપૂર્વ લાગણી થઈ આવી. જમીને તે પુસ્તકો લેવા ઉપર ચ્હડ્યો.

પાંચ મિનીટ થઈ, પા કલાક થયો, પરંતુ ઇન્દુ નીચે ન જ આવ્યો. સુરબાળા હસતે મુખડે ઉપર ગઈ. અને ઇન્દુને પલંગમાં સૂતેલો જોયો. ત્હેનાં ચક્ષુ ઢળી ગયાં હતાં. મુખ પર ફીણ બાઝ્યું હતું. સુરબાળાએ તે સાફ કરી નાખ્યું. અને ઠંડે કલેજે એક કામળી ત્હેના શરીર પર ઓઢાડી મલકતે મુખડે નીચે આવી ગઈ.

અર્ધો પોણો કલાકે પ્રમોદરાય ઘેર આવ્યો. અને સ્નાન કરી જમવા બેઠો. સુરબાળાએ થાળી પીરસી. અને અન્નનું ન્હાલ ધર્યાની પ્રમોદરાય સમક્ષ મૂકી. અને પીરસેલા અન્નને ન્યાય આપવા મધુરો નેત્ર મંડેલ કર્યો. પ્રમોદરાયના આત્માને આજે જ સાચી શાંતી મળી. તે ગોટુંક જમ્યો હશે, તેવામાં સુરબાળા મુખપર વિષાદની કૃત્રિમ છાયા ઉતારી ઉતરેલે ચહેરે કહેવા લાગી

"ત્હમારા ગયા બાદ બીજા દિવસથી ઇન્દુને તાવ આવે છે. હજીયે તે ઉતરતો નથી. આજે તો તે જમવાનેય નીચે આવ્યો નથી. હું એક બે વાર ઉપર જઈ આવી, ત્યારેયે ત્હેના શરીરમાં વિષમ જ્વર હતો. હું એને આપણી તાવની દવા નિયમસર પીવડાવતી, પણ જરાયે ફેર પડ્યો હોય તેમ મ્હને જણાતું નથી. જમીને ઉપર જઈ તપાસ કરજો. અને સારું લાગે તો જમવા તેડી લાવજો" એટલું કહી સુરબાળા કાળું મુખ રાખી શોક ભર્યા ભાવ પ્રદર્શિત કરવા લાગી.

"એને વળી તાવે ક્યાં ઝડપ્યો ! કોઈ દિવસ એને દર્દ નહિ, અને તાવે ક્યાં ઘર ઘાલ્યું ! હશે જમીને હમણાં જઈશ, અને ખબર કાઢીશ"

પ્રમોદરાયે જમી લીધું. અને મુખવાસ કરી મેડીએ ગયો.

ઇંદુના અંગ પરથી ત્હેણે કામળી ઉપાડી, અને ત્હેની છાતી પર હાથ મૂક્યો. ધબકારા શમી ગયા હતા. નાડીઓ બંધ પડી ગયેલી જણાઈ પ્રમોદરાય ભગ્નહૃદયે પાછો પડ્યો, અને

"હાય ! મારા ઇન્દુ !"

એટલા શબ્દોના ચીત્કાર ધ્વનિ સાથે ગોદમાં મુખ સમાવી તે નીચે બેસી ગયો.

સુરબાળા ઉપર દોડી આવી. અને ઇંદુના અંગ પર હાથ ફેરવી. ત્હેને મૃત્યુશરણ થયેલો જાણી કલ્પાંત કરતી હોય તેમ અંચળામાં મ્હોડું છુપાવી રડવા લાગી.

હૈયાફાટ રુદન સાંભળી પાડોશીઓ ઘરમાં દોડી આવ્યાં અને ઇન્દુને આમ મૃત્યુ પામેલો જોઈ સહુ દિગ્મૂઢ થયાં.

પાડોશીઓના આશ્વાસનથી સુરબાળાએ શાંત થવાનો ઢોંગ કર્યો. અને સહુને ઇંદુના અવસાનનું કારણ સ્હમજાવા લાગી.

પણ જગતમાં સર્વ કોઇ મૂર્ખ હોતું નથી ! એક માણસે ઇન્દુના મૃતદેહની બારિક ચિકિત્સા કરી. અને કાંઇ ભેદ પામ્યો હોય તેમ તે પ્રમોદરાય સમીપ જઇ બેઠો. પ્રમોદરાયને શાંત પાડી તે માણસ ત્હેને ઓરડી બ્હાર દોરી ગયો. અને ઇંદુના શબની પરીક્ષા અર્થે ડાક્ટરને બોલાવવાની સલાહ આપી. તેમજ ત્હેણે પોતાની શંકા પ્રદર્શિત કરી.

તદનુસાર ડાક્ટર આવ્યો, અને કેટલીક મિનીટ સુધી ત્હેણે ઇંદુની જીભ, દાંત, છાતી, નાડી ઇત્યાદિની બારિક પરીક્ષા કરી. ત્યાર બાદ પ્રમોદરાયને ત્હેણે નીચે જઇને જણાવ્યું.

" શેઠ, ખોટું ન લગાડશો. આપના પુત્રને કોઇએ વિષમિશ્રિત અન્ન ખવ. રાવ્યું છે "

" હે !." એટલું બોલતામાં પ્રમોદરાય ધરણી તળે ઢળી પડયો. ઝંઝાવાતના આઘાતથી કો મહાવૃક્ષ ધરાશાયી બને તેમ ! ડાક્ટરે પ્રમોદરાયની સારવાર કરી, અને સ્વસ્થ થયે ત્હેને સાંત્વન આપ્યું.

(૬)

ઉજડ સ્મશાન ભૂમિમાં ઇન્દુનો મૃત દેહ બળી ખાખ થઇ રહ્યો છે. પ્રમોદરાયનો આત્મા એજ ક્ષણે એજ સ્મશાનભૂમિમાં દુઃખ-શોકના દાવાનળમાં ભસ્મીભૂત થાય છે. ત્હેના શરીરે સ્વાસ્થ્ય નથી આજે ત્હેના કર્ણપટને ભેદે છે.

" વ્હાલા, મ્હારાં વેણને અક્ષરશઃ પાળજો ઇન્દુને અળખામણો ન કરશો. "

સ્મશાન ભૂમિ પર, પથરાયલી ખાખને પેલી નદીના તટે બેસી પ્રમોદરાયનો આત્મા આજે હૈયાફાટ આર્તનાદ કરી રહ્યો છે.

" અરે રે ! મ્હેં કમળાના વચન ઉથાપ્યાં ! મ્હારો ક્ષુદ્ર સંસાર નિભાવવા ખાતર- મ્હેં ફરીથી લગ્ન કર્યું અને અંતે આ પરિણામ ! મ્હારી દેવી સમોવડ મૃત પત્નીની મીઠી યાદ આપતું આ એક પ્રસુબાળ-મ્હારો ઇન્દુ-નું 'ઉન્મૂલન ! અપરમાતાના હસ્તે બાળહત્યા ! પ્રભો ! પ્રભો...' "

"કમળા ! વ્હાલી ! મ્હેં ઇન્દુને અળખામણો કર્યો ! હા, સ્ત્રીના મોહપાશને વશ થઇ ત્હેને સુરબાળાની નિર્દયતા પર છોડી મૂકયો હતો ! ત્હેણે ઘણું ઘણું સહ્યું. મ્હેં એની વેદનામાં જરાયે, ભાગ ન લીધો. વ્હાલી ! શું કોપાન્વિત થઇશ ?... પરંતુ, ના. હજીયે રોષે ભરાવાનું ત્હારે પ્રયોજન નથી. એક ઉપાય અવશિષ્ટ છે. અને હું ત્હેનું અવલંબન કરી ઇન્દુને પુનઃ પ્રાણસરસો રાખીશ ત્હારી કૃપાદૃષ્ટિ પામીશ ? "

એટલું કહી તે નદીના જળ પ્રવાહમાં ઉછળી પડયો. જળદેવતીએ ત્હેના ઉકળતા આત્માને શરણ આપી શાંત પાડયો.

ઇન્દુના દેહની દહનક્રિયા અર્થે આવેલા ઘણા માણસો નદીતટે પ્રમોદરાયની શોધમાં દોડયા. પરંતુ તે અગાઉ પ્રમોદરાયનો આત્મા કમળા અને ઇન્દુના આત્મા સાથે આકાશમાં રમણખેલન કરતો થઇ ગયો !

———o———

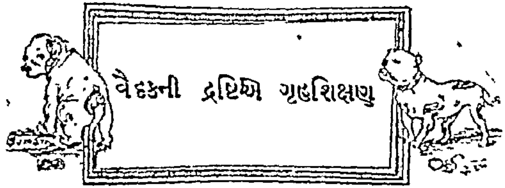

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી

(લેખાંક : ૨)

શરીર વિજ્ઞાન તથા અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન

કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં શરીરવિજ્ઞાનનો વિષય અત્યંત ઉપયોગી છે. આપણી શાળાઓમાં રસાયણ, ભૂગોળ, ખગોળ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે પરંતુ મનુષ્યના શરીર સંબંધી જોઇએ તેટલું જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી. હમણાં થોડા વર્ષોથી શરીર વિજ્ઞાનનું પ્રાથમિક જ્ઞાન ડૉક્ટરો દ્વારા નહિ આપતાં ગમે તેવા શિક્ષક દ્વારા આપવામાં આવે છે કેટલીક શાળાઓમાં તો કોઇ શિક્ષક કે જેણે એક બે વર્ષ કૉલેજમાં કર્યા હોય તેવા શિક્ષકને આ વિષયમાં નિષ્ણાત માની તેને શરીર વિજ્ઞાન શીખવવાનું સોંપવામાં આવે છે આ શિક્ષણ આપવા માટે મુખ્ય આધાર આ વિષયના પ્રાથમિક પુસ્તકોમાં આપેલા અપૂર્ણ અને બેડોળ ચિત્રો ઉપર રાખવામાં આવે છે શરીરના જુદા જુદા અવયવોના કૃત્રિમ નમૂના સિવાય અથવા મરી ગયેલા મનુષ્યના શરીરના સાચવી રાખેલા અવયવો સિવાય આવું જ્ઞાન આપવું તદ્દન અશક્ય છે. છતાં આ દિશામાં આપણી શાળાઓ પ્રગતિ કરી જણાતી નથી. મોટી ઉંમરની કન્યાઓને સ્ત્રીઓની જનનેન્દ્રિયો સંબંધી યોગ્ય જ્ઞાન આપવાની ખાસ જરૂરત છે. આજની કન્યા, તે ભવિષ્યની માતા થનારી છે. લોકાચાર, ખોટી શરમ અથવા અનીતિ ફેલાવવાના ખોટા ભયથી આપણા દેશની સ્ત્રીઓને તેમના શરીરના ઉપયોગી અવયવોની કુદરતી ક્રિયા અને આ અવયવોને રોગ રહીત રાખવા માટેનું જરૂરી જ્ઞાન યોગ્ય સમયે નહિ મળવાથી આ દેશની સ્ત્રીઓને અનેક શારીરિક વ્યથાઓ સહન કરવી પડે છે રૂઢીના બંધનોને તોડી નાખી અને ખોટા શિષ્ટાચારને બાજુએ મૂકી સ્ત્રી જાતિને જનનેન્દ્રિયો સંબંધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન યોગ્ય શિક્ષકોદ્વારા મેળવવું તે સ્ત્રીજાતિનો કુદરતી હક છે અને તેની આડે પુરુષોએ આવવું નહિ જોઇએ

અંગત સ્વાસ્થ્ય કે જેને અંગ્રેજીમાં Personal Hygiene કહે છે તે સંબંધી જ્ઞાન પણ આપણી કન્યાઓને અપાતું નથી. પોતાની તંદુરસ્તી કેવી રીતે સાચવવી, તથા સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે થઇ પડતા રોગોથી કેવી રીતે બચવું તે કન્યાઓને ખાસ કરીને શીખવવું જરૂરી છે. શરીરની સુઘડતા કેમ જાળવી રાખવી તે વિષય પણ અંગત સ્વાસ્થ્યના શિક્ષણનું એક અગત્યનું અંગ છે

અને આજના પ્રગતિના જમાનામાં આ વિષયનું જરૂરી જ્ઞાન સ્ત્રીઓને આપવું જોઈએ. હલકી જાતના સાબુથી ન્હાવાથી શરીરના અને ખાસ કરીને મોઢાની ચામડી ખરસટ અને ખડબચડી થઈ જાય છે અને તેના પર બારીક કરચલીઓ પડે છે તે વાતની ખબર આપણી કન્યાઓને હોતી નથી અને તેને લીધે તેઓ ગમે તે જાતના સાબુનો ઉપયોગ વધારે પડતો કરી પોતાના સુંદર ચહેરાની કોમળ ચામડીને બગાડે છે. માથાના વાળમાં બજારમાં મળતા મહેકત ગ્યાસતેલમાંથી બનાવેલા હેર ઓઈલ નાખવાથી વાળ ખરસટ અને સફેદ બની જાય છે તેનું જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવામાં આવતું નથી. ચાલુ કબજીયાત રહેવાથી અને અતિશય તેલ, મરચું, મસાલું ખાવાથી તંદુરસ્તી બગડે છે અને તેથી આકરા પરિણામ રૂપે અનેક જાતના ચામડીના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે તે વાતની અગત્ય આપણી બાળાઓને સમજાવવામાં આવતી નથી. દાંતની સ્વચ્છતા ઉપર શરીરની તંદુરસ્તીનો આધાર છે તે વાતની આપણી કન્યાઓને ભાગ્યેજ ખબર હશે. દાતણ કઈ જાતનું કેવી રીતે અને કેટલો વખત કરવું તથા પીંછી કઈ જાતની વાપરવી અને દંત મંજન કયા પ્રકારનું અને કેટલા પ્રમાણમાં વાપરવું તે વાતો આપણને ઉપર ઉપરથી બહુ નજીવી લાગશે પરંતુ અમેરિકા દેશમાં તો આવી નાની વાતો માટે ખાસ પુસ્તિકાઓ લખાય છે અને તે વિષયના જાદુઈ ફાનસ અને સીનેમાના ચિત્રો શાળાઓમાં બતાવવામાં આવે છે.

અંગત સ્વાસ્થ્યના જ્ઞાન ઉપર તો અંગ્રેજી ભાષામાં મોટાં મોટાં પુસ્તકો લખાયાં છે આ વિષય ઉપર લખવા બેસાય તો પાનાંના પાનાં ભરાય. આ લેખમાં તો આ વિષયની અગત્યની બાબતોની આછી રૂપરેખાઓજ ચિતરવામાં આવી છે.

સ્ત્રીઓએ કઈ જાતનાં કપડાં પહેરવાં, કઈ જાતનો પહેરવેશ શરીરને વધારે આરામ આપે છે અને કઈ જાતના પહેરવેશથી તંદુરસ્તી સુધરે છે તેનું જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવામાં આવતું નથી શરીરને કસકસતા બેસી રહે તેવાં કપડાં શ્વાસોચ્છ્વાસને રૂંધે છે અને પેટની અંદરના આંતરડાંની ક્રીયાને મંદ કરે છે તે વાતની અગત્ય આપણી કન્યાઓને સમજાવવાની જરૂરત છે. આવેશના સદ્ભાગ્યે આપણા સ્ત્રીવર્ગે ઉંચી એડીના બુટ અને મોજાનો ત્યાગ છેલ્લા એક દસકાથી કર્યો છે તે બહુ ખુશી થવા જેવી વાત છે. આ દેશના હવાપાણીને અનુકુળ સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ કેવો હોવો જોઈએ અને વૈદક તથા દેશની આર્થિક દ્રષ્ટિએ તે પહેરવેશ કેવી રીતે બનાવી શકાય તે દરેક કન્યાને શીખવવાની જરૂર છે.

કપડાં રંગવા માટે વપરાતા રંગ હમેશા નિર્દોષ નથી હોતા. ઘણી વખત હલકી જાતના રંગો ઝેરી હોય છે. કેટલાક રંગો ચામડીના રોગ પેદા કરે છે અથવા ચામડીના સાધારણ રોગોને બહુ ગંભીર બનાવે છે તે કન્યાઓને સમજાવવું જરૂરી છે.

પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને શરીરવિજ્ઞાન અને અંગત સ્વાસ્થ્યનું જ્ઞાન વધારે જરૂરી અને ઉપયોગી છે કારણ કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓના શરીરની રચના નાજુક અને અટપટી છે. વધારામાં સ્ત્રીઓને પ્રસૂતિ વખતે શરીરની અંદર ઘણી જાતના અગત્યના ફેરફારો થાય છે ગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી વધારે નાજુક બને છે અને તેની સંભાળ, વધારે કાળજીથી અને ચોકસાઈથી રાખવી પડે છે વળી ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન જો થોડી ઘણી પણ બેદરકારી, તંદુરસ્તી સાચવવામાં રાખવામાં આવે તો તેના ગંભીર પરિણામ આવે છે અને સ્ત્રીઓને તેનાથી બહુ સહન કરવું પડે છે. આ બધા કારણોને લઈને આ બન્ને વિષયો સંબંધી યોગ્ય જ્ઞાન આપવા માટે કન્યાઓના અભ્યાસક્રમમાં ખાસ ગોઠવણ થવી જોઈએ.

માતાઓની ગાળો

લેખિકા: શ્રીમતી રમાબહેન વીરસુત મહેતા

આપણે ત્યાં માબાપોને બાળ કેળવણીનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તેઓ બાળકોને અનેક રીતે નુકસાન કરે છે, મારે છે, ગાળો દે છે, વઢે છે, અને એવી બીજી અનેક રીતે એના કોમળ મન તથા શરીરને વિકસતા અટકાવે છે. અહીં આપણે માતાઓ બાળકોને ગાળો શા માટે દે છે, કેવી ગાળો આપે છે અને તે કેમ બંધ થાય તેનો ટુંકમાં વિચાર કરવાનો છે. આપણી માતાઓ બાળકોને ગાળો આપે છે, એવા પ્રસંગો જોઈશું તો જણાશે કે તેની પાછળ બાળકની સાચી વાત બીજીજ કાંઈ હોય છે તેવા પ્રસંગો જોઈએ.

મનુને એવી ટેવ કે શાહીનો ખડીઓ દેખ્યો કે ઉપાડયોજ છે. પછી તેની સાથે રમતાં એ રોળાય જાય એ સ્વાભાવિક છે. એક દિવસ બાપાએ પોતાના ટેબલ ઉપર ચોપડીઓની પાછળ ખડીઓ સંતાડીને મૂકેલો હતો તો પણ મનુએ એ શોધી કાઢયો અને રોળ્યો. પછી શાહીવાળા હાથ કરી બાને બતાવવા લાગ્યો. મનુની બા સામાન્ય રીતે બહુ ક્રોધી ન હતાં. તોપણ આજે તેનાથી ન રહેવાયું અને બરાડી ઉઠયાં કે "માગ રોયા' ખાઈએ તારું શું ખાધું છે' તે ખડીયાની પાછળ પડયો છે!" આમ કહી બાવડું ઝાલી મનુને ચોકડી પાસે તેની બા હાથ ધોવા ખસડી ગઇ.

હવે ખરી રીતે જોતાં આમાં મનુનો જરા પણ દોષ ન હતો કારણકે જેટલી મનુને ખડીઆ સાથે રમવાની ટેવ હતી તેથી વધારે તેના માબાપને રોજે એવી જગ્યાએ ખડીઓ રાખવાની ટેવ હતી. આ ઉપરાંત મનુનું ખડીઓ રોળવાનું કારણ તો તેને કાંઇ પણ ક્રિયા જોઇતી હતી. તેને શાહી વાળા હાથ કરવા ગમતા હતા તથા રંગનો આનંદ લેવો ગમતો હતો. જો માબાપે તેને જાત જાતના રંગો વાળા પાણીથી ભરેલી શીશીઓ આપી હોત તો મનુ પોતાનો રંગનો શોખ અને ક્રિયાનો આનંદ બન્ને તેમાંથી લઇ શકત પરંતુ મા બાપ તો એમજ માનતાં કે મનુને કશું કરવાની ટેવ નથી.

૨

મુકુન્દને એવી ટેવ કે તેની બા કંઇક કરે અને મુકુંદ તરતજ પૂછે "બા બા શું લો બા શું કામ કરે છે? બાનું શું કરવું છે?" આમ ઘડીએ ઘડીએ પુછ પુછ કર્યાજ કરે ત્યારે તો મુકુંદની બા એકદમ ગુસ્સે થઇ અને ગાળો દેવા મંડે "મુઆ ફીટયાને ખબર પડે નહિ અને પુછપુછ કરે! મરને રોયા આહીં શું દાટયું છે નારા બાપનું" એમ કહી એક તમાચો પણ ચોડી દીએ અને બાપે જાય ત્યારે પણ ખરી. તેમાં એ નહોતી જાણતી કે મુકુંદ વારે ઘડીએ શા માટે પૂછે છે? શું કામ જાણવા ઈચ્છા તેની મા અજ્ઞાનને લીધે મુકુંદના

કોમળ શરીર અને મન ઉપર કેટલુએ નુકસાન કરતી. તે નહોતી જાણતી કે બાળક એટલે શુ. તેતો એમજ સમજતી કે બાળક એટલે આપણને રમવા : મારેનું રમકડું.

મુકુંદને તેની બા આમ માર મારી આધે પછાડી આવી તેથી એ તો રડીને બેસી રહ્યો તે બીજું શું કરે ? વારંવાર પુછવામાં મુકુંદને કંઇક તેમાંથી જાણવું હતું પણ તેને તેની માતાના અજ્ઞાનને લીધે માત્ર માર ખાઇને બેસી રહેવું પડયું. પુછવાનું કારણ શુ હતું તેમાં મુકુંદ શુ શોધી રહ્યો હતો તેનું તેની માતાને કશું ભાનજ ન હતુ. તેથી તે મુકુંદને આધે મુકી આવી અને મુકુંદની જાણવાની ઇચ્છા પાર પાડવા દીધી નહિ.

૩

ચંપા દોડા દોડ કુદા કુદ અને દાદરો ચઢ ઉતર કરતી હતી અને તેની બા કઇક કામ કરી રહી હતી થોડી વાર પછી કંઇક ધડાકો થયો. જોયું તો ચંપા ત્રીજે ચોથે પગથીએથી પડી હતી. તેની બા ઉભી થઇ ચંપાને લઇ લીધી પણ તેની તબિયત ઠેકાણે રહી નહિ અને આપણામાં કહેવત છે કે દાઝયા ઉપર ડામ એવી ચંપાની હાલત થઇ એક તો બીચારી પડી ગઇ અને બીજી તરફથી તેની બા ગાળો આપવા મંડી રાંડ, વાંદરણ ! અક્કલ વગરની ? લંગડીની ! ચાલતા તો પુરૂ આવડે નહિ અને વળી પાછી દોડવા જાય અને દાદરા ચડવાં ઉતરવા ! એમ છાનમાની " એમ કહીને તેની બાએ તો સુવરાવી દીધી અને ચંપા પણ રડતી રડતી સુઇ ગઇ. તેની બાને છે કંઇ ખબર કે બા શા માટે ચઢે છે ને ઉતરે છે ! તેનો તો એને સહેજ ખ્યાલ પણ નહોતો.

વસ્તુતઃ ચંપાને તો પ્રવૃત્તિ જોઇતી હતી કસરત જોઇતી હતી. તેની બાએ સમજવું જોઇતું હતું કે હવે આને પ્રવૃત્તિ કસરત થાય એવું કંઇક બતાવવું જોઇએ એ તો સમજવું ઘેર ગયું અને ઉલટો માર આપવો એ તે કયા ઘરનો ન્યાય ?

૪

કોઇ એક બાળક કોઇની જાનમાં ગયું. જાનમા તો માસી હોય ફોઇ હોય, બીજા ઘણાએ હોય ત્યાં કોઇ માણસ અમુક રીતે ચાલતું હોય અથવા મારી બાનું અમુક રીતે મોઢુ વાંકુ હોય તો બાળક તેનું અનુકરણ કરવા માંડે. આ જોઇ બધા સમુહના માણસો તેને વારવાર કહ્યા કરે " અલ્યા લાલુ ! ફલાણુ કેમ બોલે ? અથવા તારી માસી બાનું મોઢું કેમ થાય ? અથવા કહેશે કે તારી ફોઇ કેવુ બોલે. બધા કહે તેથી તે વખતે તો લાલુ બધાનું અનુકરણ કરી બતાવે અને પેલા બધા હસે, ગમ્મત કરે, પણ તે ઘેર જાય પણ બા અથવા બાપાની પાસે કરે ત્યારે બા તો તેને ગાળજ આપે કે બેસ, બેસ, હવે ! બહુ ચાવળો થાય છે તે ! એમ તે કોઇના ચાળા પડાતા હશે ! ના પાડવાથી બાળક વધારે ચાળા પાડે એટલે બીજી ગાળ અથવા માર પડે " હવે...રે...રે સમજો નથી માયલો " નખોદીયા ! " એમ કરીને જે બાળકનામાં અનુકરણ કરવાની શક્તિ છે તે માબાપ ખીલવવા દેતા નથી તે ઉપરાંત બાળકને તો ખબર ન હોય કે ચાળા એટલે શુ પણ માબાપ એને શીખવે છે કે આનું નામ ચાળા હોય !

લાલુને તો અનુકરણશક્તિ કેળવવી હતી તે તેની બા તથા બાપા વિકસવા નથી દેતા અને ઉલટા તેને મંદ પાડી દે છે. આવી રીતે કેટલાં માબાપ અજ્ઞાનમાં બાળકનો વિકાસ અટકાવતા હશે !

૫

બાળકને કંઇક રોગ થયો હોય જેમકે

પેટમાં દુખે તાવ આવે અથવા તો આંખમાં ખાડો થાય અને એવા બીજા દરદો થવાથી બાળક રડે ત્યારે માતાઓ તેને એમ કહે છે કે "જોને આ રાંડ કજીયાળી!" અથવા બીજી એવી ઘણી ગાળો દીએ છે અને આડોશી પાડોશીને કહે છે કે 'આજ તો મારી બાનુ રડ્યાજ કરે છોરાણુ જાણે શું એ થયું હશે" અથવા તો એમ કહે કે "કજીએ ચડી છે" પણ ખરું હોય તે તો તે સમજી શકતી નથી અને ઉપરથી ગાળો આપે છે તેને બદલે મોઢામાં આપે એ અથવા સુવાડી દીએ છે પણ બાળકને ઉંઘતો કર્યો જ અને!

સૌંદર્ય

પિતા!

વિશ્વવિહાર પ્રિય કુદરત ખીલતી હતી રસિકજનની રસવૃત્તિ ઉત્તેજતી કોકિલા મંજુલ કૂજન કરતી હતી કલાપ્રિયને કલા પ્રેરતો કલાપિ કેકા કરતો હતો.

દૈવીજીવન દર્શાવી કઈ જીવનને પ્રેરક રસ પાતું ચક્રવાક યુગલ ગેલ કરતું હતું પ્રેમભીનુ સારસ સારસી યુગ્મપ્રેમનો સત્ય વિપાક બતાવતું હતું. સ્નેહપેલી સરિતા અબ્ધિ તરફ દોડી અપૂર્વ સ્નેહ દર્શાવતી હતી

વિભુ!

આવાં રસચરિત દર્પોએ કંઈક મહાન તથા અલ્પ જીવોને ઉન્માદી બનાવ્યાં અને કઈ આત્મપ્રબળ આત્માને અમૃત પાયાં

દૈવસ્થાન દ!

અનેક વિલાસી લાવણ્ય વૈભવ તજી સાધુ બનેલા ચક્રવર્તિ પાંડુના તપસ્વી દેહને પણ આજ વિલાસી દર્પે હતપ્રાણ બનાવ્યો હાય! જીવનને અમોલા અપ્સરાપ્રેમે રંગી શાંત બનેલા રાજવીને પણ દુખી પડીએ દુઃખકર દર્પે ભુલાવ્યો.

પરાશર જેવા પ્રખર ઋષિ પણ આવા મોહક દર્પમાં એક ભયંકર સમયે ગબડી પડ્યા

પ્રકાશસ્વરૂપ સદાશિવ પણ આ સૌંદર્ય સરિતામાં તણાયા ખરેખર સૌંદર્ય આત્મવિનાશક છે કે શું? શું? સૌંદર્ય આત્મવિનાશક? હા! આત્મવિનાશક છે અને આત્મપ્રકાશક છે

* * *

સૌંદર્ય પાછળ અનેક મનુષ્યજીવન નષ્ટ થાય છે. તથા કંઈ જીવન ઉચ્ચ કોટી પામે છે.

મનોરમા મગનજી શાસ્ત્રી

કારણ કે તેને તો કંઈક દરદ થાય છે માટે તે રડે છે. તેની આ દરદની શોધ ન કરતાં તેને રડવા દીએ છે. પછી કોઈ કહે કે તેને પેટમાં દુખતું હશે અથવા કંઈક થતું હશે ત્યારે તે કહે છે કે "નારે ના, પેટમાં શું દુખતું હશે! એ તો કજીઆની એને ટેવ પડી છે" પણ ખરું કારણ તો તેનું શારીરિક દુઃખ છે બાળકનાં ક્રમમાં કે કંઈ શરીરે તપાસ કર્યા વગર તેનું કામ ચલાવે જાય છે એવી પણ માતાઓ ઘણી પડી છે. બાળકની કંઈ દરકાર ન રાખે અને માત્ર વઢ્યાજ કરે તથા ગાળો દીધા કરે એટલું

બધું અજ્ઞાન હજી આપણી માતાઓમાં છે.

૬

ઘણાં બાળકોને એવી ટેવ હોય છે કે બજારે જાય તો કંઇકને કંઇક ખાવાનું માગ્યાજ કરે પણ માબાપ તેને અપાવતાં નથી. બાળક માગે છે તેમાં બે કારણો હોય શકે. એક તો એ કે બાળકને ભૂખ ન હોય તો પણ અમસ્તુ રમત ખાતર માગ્યા કરે અને બીજું બાળક પેટ ધરાતું ન હોય તો પણ માગે આથી આ બે કારણોમાંથી મા બાપે જાણવુ જોઇએ કે બાળક ભૂખ્યું છે કે અમસ્તુજ માગ્યા કરે છે! ભૂખ્યું હોય અને ઘરમાં ખાવા ન અપાતું હોય તો એની સગવડ કરવી જોઇએ અને પેટ ભરાઇ જવાથી બા તેને ખાવાની ના પાડે છે તે સ્વાભાવિક છે, પણ ચીડાઇ જવું અને મોઢામાં ગાળો ભરી હોય તે ફટ લઇ કંઇ કારણ વગર આપવી તેમાં માતાનો જ દોષ અને ક્રોધ છે, જે કે સહન કરવું પડે છે બાળકને.

" માગ રોયા! તારી કાણ કરું! વાંદરીના! ભૂખારવીના!" એવી એવી ગાળો માતા બાળકને જમતી વખતે આપી બાળકને ઉઠાડી મૂકે છે અને તેથી બાળકને અસંતોષ જ રહે છે. એટલે આવા બાળક શાથી ખાવાનુ માગે છે તે તપાસી તેનો ઉપાય કરવો જોઇએ

૭

ઘણાં બાળકને એવી ટેવ હોય છે કે અમુક ચીજ જ માગ્યા કરે તેમાં એક બાળકનો મને અનુભવ છે. તે ફાનસ, ઘડીઆળ અથવા અમુક કાચની વસ્તુઓ માગ્યા કરતું. તેમાં ખાસ કરીને ફાનસ તો બહુ જ માગતું. તેને માટે તેના પિતાએ નાનું ફાનસ સીધેલુ. તેનાથી તે રમતું પણ ખરું. રમતાં રમતાં ફાનસુ. ચાર પાંચ વખત તો ફાનસુ હશે તો પણ તે ફાનસને ગોળે તે ફાજે એટલે તરતજ તેની બા તેને વઢે. તે વખતે મને ખબર પડતી નહિ. પણ અહીં આવ્યા પછી મને એમ લાગે છે કે એને ફાનસનો શોખ હતો તે પુરો પાડવો જોઇતો હતો. જો કે એને શા કારણથી ફાનસ ગમતુ હતુ અને એમાં એનો શો ઉદ્દેશ હતો તે હજી મને સમજાતું નથી. પણ અત્યારે વિચાર કરતા એમ લાગે છે કે તેને કદાચ અંધારું નહિ ગમતુ હોય. અથવા તો ફાનસજ બહુ ગમતુ હશે. આવુ કંઇ બાળકોની માતાઓ નથી સમજતી. અને બાળકોને પ્રવૃત્તિ અને વિકસવાનાં સાધનો આપવાં જોઇએ એ અજ્ઞાની માતાઓ નથી આપતી તેથી બાળકને ઘણું વેઠવું પડે છે. માતાઓએ ખાસ એ જાણવાની જરૂર છે કે બાળક કેમ સારું થાય, કેમ વધારે વિકસે, અને બધી રીતે તેને સ્વતંત્ર કેળવણી કેમ મળે. આ બધું માતાએ સમજવું જોઇએ અને બાળકોને વિકસવાનાં સાધનોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તેને બદલે આજે તો હિંદુસ્તાનમાં બાળકોની માતાઓ બાળકોને ગાળો દે છે, મારે છે, અને કંઇક સહેજ સમજતી હોય તો પણ વઢ્યા વિના તો રહેતીજ નથી. સ્વરાજ્યમાં આપણે એવો કાયદો કરવો જોઇએ કે જેને માતા થવુ હોય તે કદિ બાળકોને ગાળો ન આપે, બાળકોને મારે નહિ તેમજ બાળકોને વઢે નહિ. બાળકોને આગળ વધારવાં હોય તો માતા થતાં પહેલાં એ કેમ થાય એ શીખવવાની જરૂર છે. શહેરની માતાઓ તો ઘણી ખરી અસંસ્કારી હોય છે પણ ગામડામાં તો અસંસ્કારી માતાઓ ઘણી હોય છે અને બાળકોને ગાળો ભાંડી ભાંડીને જ તેનો આગળ વધવાનો માર્ગ બંધ કરે છે. માતાઓ સમજે છે કે બાળકોને વિકસવા માટે આપણે શું કરવું જોઇએ. બાળકોમાં સંસ્કારના બી વાવવા હોય તો માતાએ સારા સંસ્કાર મેળવવા જોઇએ અને જન્મ આપ્યા પછી તેની કેળવણી માટે દર દમેદમ જાગૃત રહેવું જોઇએ.

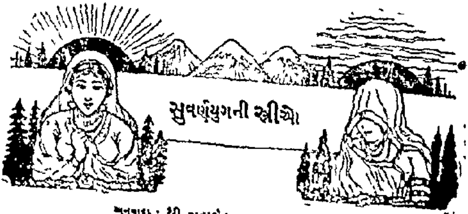

સુવર્ણયુગની સ્ત્રીઓ

અનુવાદક : શ્રી જનાર્દન ન્હાનાભાઇ પ્રભાસ્કર

ઘણાએક કલ્પના કરે છે કે વેદકાળના ભારતની સ્ત્રીઓ બહુ અજ્ઞાન હતી, પરન્તુ જો એ વિષયપર અભ્યાસપૂર્ણ દ્રષ્ટિપાત કરવામાં આવે તો સ્હેજે સ્પષ્ટ જણાશે કે તેઓ માત્ર વિનયી અને સંસ્કારી જ ન્હોતી પરન્તુ વર્તમાન સમયની શિક્ષિત સ્ત્રીઓ કરતાં વિશેષ શ્રીમંત હતી આજની કેટલીક સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ સ્વતંત્ર હોવાનું અભિમાન ધરાવતી. તેમનું જીવન સુખી હતું, તેમના જીવનમાં તેમણે ચિંતાને અનુભવી ન્હોતી અને તેમની પ્રવૃત્તિઓને દાબી દેનાર કઠિન ધાર્મિક નિયમોનું ત્યારે અસ્તિત્વ ન્હોતું. તેઓ પ્રકાશિત હતી કારણ કે તેઓ કેવળ પતિની ઉપયોગી સાથી અને સલાહકાર ન્હોતી પણ કેટલીક તો ઉદાત્ત આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ધરાવતી અને અતિ જટિલ ધાર્મિકવાદોની વ્યાખ્યા આપી શકતી.

તેઓના વખતની આર્ય પરિવાર વર્ગમાં મુખ્ય ગણાતી, અને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય ભોગવતી. બાળ લગ્નની પ્રથા પ્રચલિત ન્હોતી અને સ્ત્રીઓ પતિની પસંદગી કરતી [illegible] પ્રાર્થના પણ સ્વયંવરની વિધિમાં હતી. 'હે સવિતર' એના [illegible] પતિને અને એને અન્યોન્યપ્રતિ પ્રેરક' અર્વાચીન સમય પ્રમાણે માબાપોને તેમની પુત્રીના પતિની શોધ કરવી પડતી નહિ, અને જન્મપત્રિકાની મહત્વને સ્થાન ન્હોતું, જ્યારે પુત્રીજ પાણિગ્રહણ કરવા આવનારની પસંદગી કરતી. પણ જો કોઇ પતિ તેની સાથે લગ્ન કરવાને તૈયાર નહોય તો પતિપ્રાપ્તિ માટે દેવોનું આહ્વાન કરવામાં આવતું અને દેવવાણીપર પૂર્ણ આસ્થા રાખી [illegible] પુરુષ વેરે લગ્ન કરવામાં આવતું.

પુત્રી જો [illegible] વિવાહવિહીન રહેતી તો, તે પિતાને ત્યાં [illegible] પાળતી અને પિતાની મિલકતમાં ભાગીદાર ગણાતી. તે કાળમાં [illegible] પતિપત્નીના સમ્બન્ધ સિવાય [illegible] સ્નેહને સ્થાન હતું. મહાકાવ્યોમાં વર્ણવેલા સ્વયંવરની પેઠે પુરુષો સ્ત્રીઓને માટે સ્પર્ધા કરતા.

પડદાની પ્રથા :

પડદાની પ્રથા તે વખતે [illegible] હતી નહિ. [illegible] પ્રથા [illegible] અદશ્ય હતી પરંતુ બહુ પત્નીત્વની પ્રથા વિશાળ પાયાપર આચરાતી. પ્રત્યેક પત્ની શોક્યપર કબ્જો રાખતી અને દેવોની પ્રાર્થના કરતી કે, 'હે દેવ! મારી શોક્યનો નાશ કર અને મારા પતિ મને એકલીને જ સ્વાધીન કર.'

પત્નીનું સ્વગૃહે સ્થાન ગણવામાં આવતું. તેની [illegible] કરવામાં આવતી [illegible]

બાપ પુત્રીને સાસરે વળાવતાં કહેતા કે, ' તારા પિતાના મા બાપ પર સત્તા ભોગવજે, તારા પતિનાં ભાઈ બ્હેનોની શાસ્તા રાખજે !' આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થઈ શકે કે વેદના સમયની યુવાન પત્નીનું, સાંપ્રત સમયનાં કેટલાંક કુટુમ્બોમાં સ્થાન ધરાવે છે તેવા પ્રકારનું સાસુ અને અન્ય સાસરવાસીઓના ત્રાસથી ચગદાયલું જીવન ન્હોતું જ. પતિ હંમેશાં પત્નીનો મહદ્દથી સ્નેહી હતો. ' સુખાર્થે હું તને મારા દક્ષિણ હાથથી ગ્રહણ કરૂં છું, તૂં મારી સાથે દીર્ઘાયુ થા; અર્થમને આપણે સાથે જ કુટુમ્બમાં ઉચ્ચાધિકારી બનીએ એટલા માટે જ આપણને લગ્નગ્રન્થીથી જોડયા છે. ' વગેરે શબ્દોથી પતિ પત્નીની વારંવાર અપેક્ષા કરતો.

બાળકોનો પૂજ્યભાવ પિતા કરતાં માતા પ્રત્યે વિશેષ ઢળતો વર્તમાન સમયની સંકલિત કુટુંબની પ્રથા તે સમયે હયાત હતી. અને હાલનાં મોટાં કુટુંબોમાં જોઈએ છિયે તેમ કુટુંબોમાં વારવાર મતભેદો ઉપસ્થિત થતા. પરંતુ તેમા પણ કન્યાને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડે એવું કંઈક હતું. આના સમર્થનમાં એક અવતરણ ટાંકીશું.

' પત્ની શાંત સ્વભાવની અને નમ્ર થાય, તે તેના પ્રભુને મધુમીઠા શબ્દોથી સંબોધે, ભાઈ ભાઈ વચ્ચે ધિક્કારની લાગણી ન જન્મે, બ્હેન ભાઈણી બને, ઐક્યની ભાવના પ્રદીપ્ત થાય, અને મિત્રભાવથી સર્વ પ્રત્યે ઉચ્ચારણ કરો. '

જો કે પત્નીનું સ્થાન પતિ કરતાં ગૌણ મનાતું પરંતુ કેટલાક સામાજિક અને ધાર્મિક રીતિરિવાજોમાં પતિ પત્નીની સ્પર્ધા કરી શકતો નહિ. યાગ અને તેના કર્મકાંડમાં પત્ની પતિની પ્રબલ હરીફ ગણાતી. પતિના અવસાન કેડે પતિની મિલકતમાં તેના પુત્રોની સાથે સમાન ભાગીદાર, તે સમયના ધારાનુસાર ગણાતી. આ મુદ્દાના સમર્થનમાં મહાન્ યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું છે, ' પિતાના પછી પુત્રોએ પિતાની મિલ્કતમાં માતાને સમાન હિસ્સો આપવો .'

પત્નીના ગૃહધર્મને અનુસરવું એ જ્ઞાનપ્રદ છે. વેદના સમયની પત્નીનું મુખ્ય આચરણ ગૃહધર્મ હતું અને ગૃહની સુવ્યવસ્થા તરફ તે આસક્ત રહેતી ધનવાન કુટુંબો રસોઇઆઓ અને દાસીઓ રાખતાં જ્યારે પતિ પોતાના કામેથી ઘેરે આવતો ત્યારે પત્ની તેની આગતા–સ્વાગતા કરતાં કહેતી ' તમને શું આપું–દહીં કે દૂધની કાંજી કે યવાગ્ર !' તે હમેશાં પોતાનો પતિ ભોજન કરે પછીજ ભોજન કરતી.

તે પોતાનું દૈનિક કર્મ, સ્હવારે વાળીઝાડીને તથા ગોમયથી આખું ઘર સારવીને, ભાતભાતના સુન્દર સાથીઆ પૂરીને શરૂ કરતી. પછી યજ્ઞની સામગ્રી તૈયાર કરી યજ્ઞકાર્યમાં પોતાના સ્વામીસાથે ભાગ લેતી.

આર્થિક ભાર

તે કુટુમ્બમાં વેતનાધ્યક્ષ ગણાતી. અને પતિની આર્થિક પૂંજીપર તેની સત્તા રહેતી. ખરેખર તે બહુ આશ્ચર્યજનક પ્રણેતા, વૃદ્ધિશીલ, બુદ્ધિમતી અને શક્તિવતી હતી. ઘરમાંની દરેક વસ્તુપર તે સારું ધ્યાન રાખતી અને કોઈ પણ વસ્તુ ન બગડે એટલા માટે યોગ્ય કાળજી રાખતી કેટલીક વખતે ફાટેલાં કપડાંની દીવાની વાટ બનાવતી અથવા તો ભીખારીને આપી દેતી. આથી એટલું તો ચોક્કસ જ છે કે વૈદિક સ્ત્રી એક નિપુણ ગૃહિણી હતી.

ગૃહકર્મ એ વૈદિક સ્ત્રીનું પણ નિત્યકર્મ હતું. પણ આથી તે કંઈ ગૃહપીંજરમાં પૂરાયલાં પક્ષિણી ન્હોતી. પોતાના પતિની સાહસપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓમાં તે સ્વેચ્છાએ

ભાગ લેતી અને તેને મદદગાર થઇ પડતી મુગ્દલાની નામની સ્ત્રીએ તેના પતિ સાથે લૂટારાઓની પૂંઠ પકડી હતી અને વિશ્પાલા નામની સ્ત્રીએ લડાઇમાં પોતાનો એક પગ ગુમાવ્યો હતો, તેથી અશ્વિને વિશ્પાલાને લોખંડનો પગ બેસાડી આપ્યો હતો. ઉપર્યુક્ત બે દૃષ્ટાન્તો વૈદિક સ્ત્રીઓની વીરતાના જીવંત પુરાવા છે

વિધવા વિવાહ

વૈદિક સમયમાં વિધવા વિવાહને પાતક ગણવામાં આવતું નહિ, 'સતી'નો રિવાજ જો કે પુરાણો હતો છતાં વૈદિક આર્યોમાં ઘણું કરીને પાળવામાં આવતો નહિ દહનસમયે ધર્મગુરુ વિધવા સ્ત્રીને કહેતો —

'હે સ્ત્રી' જીવનના જગતમાં બેઠી થા, તૂ જેને ચાહતી તેનો શ્વાસ મહાનો બન્ધ પડયો છે. તેણે એક વખત તારો હાથ પકડયો, અને તને પત્ની તરીકે સ્વીકારી, પરન્તુ સમ્બન્ધી આજ તૂટી ગઇ.' અથવા 'હે સ્ત્રી! બેઠી થા, તૂં નિશ્ચેત પતિની સાથે સૂતી છે તને પરણવાને ઇચ્છનાર જો તારો હાથ ધરે તો એ તાત્કાલિક તેની પત્ની થા"

વીરને

જા! જા! તુ વીર મારા જુદ્ધે ચડી જા
જુદ્ધે ચડી જા, જુવાન!... વીર૦

કેસરિયા વાધા વીર! અંગે ધરી જા
માથે ધરી લે તું પાઘ .. વીર૦

દાદાજીની વીર! આશિષ લેતો જા
ખંભે બાંધી લે તું ઢાલ .. વીર૦

માતાજીની વીર! રક્ષા લેતો જા
છાતી બાંધે લે કટાર વીર૦

બારણાવ તીનું વીર! હૈયું લેતો જા
કમ્મર બાંધી લે તલવાર. વીર૦

નાની બ્હેનીની વીર! ખમ્મા લેતો જા
સો સો જીતી લે મેદાન .. વીર૦

રમણલાલ સોની

ઉપર્યુક્ત શબ્દોથી આપણે જાણી શકીયે કે, વિધવાઓનો આત્મનાશ કદિ રિવાજ ન હોઇ શકે, અને છેલ્લા અવતરણ પરથી સાબીત થાય છે કે વિધવાવિવાહની પ્રથા સામાન્ય હોવી જોઇએ

બીજી આનન્દદાયક અને રમુજી વાત એ હતી કે તે સમયે વિધવાઓને વિરૂપ બનાવવામાં આવતી ન્હોતી અને આભૂષણ પરિધાનથી વિમુખ રાખવામાં આવતી ન્હોતી એક અવતરણ લઇશું, 'ભલે, આ વિધવા સ્ત્રીઓ વૈધવ્યના કાંગ્મા સંકરોથી દુખી થતી અટકો, આ દુખી સ્ત્રીઓની અશ્રુધારા વહેતી બન્ધ પડો, તેમના શોકનું ખંડન થાઓ અને મૂલ્યવાન આભૂષણોથી વિભૂષિત બની ગૃહસંસારમાં વિરાજો'

પહેરવેશ

વૈદિક સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ કેવો હતો તેનુ જ્ઞાન બહુ રમુજી થઇ પડશે હિન્દમાં પહેલવહેલી આવનાર આર્યસ્ત્રીઓ બહુ જ સુન્દર હતી એમ લાગે છે કારણ કે તેમને વિષે આપણે સાંભળીયે છીયે કે, 'તે

આર્યાઓના હાથ અને કાંડાં મનોહર હતાં અને તેઓ માથાને વિશાળ સુન્દર વેણીથી અલંકૃત કરતી.' એક ઉદાહરણમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે એક આર્યા ચાર કરતાં ઓછી વેણી રાખતી નહીં. તે પોતાના વાળની સુન્દર લટોની બહુજ સંભાળ રાખતી અને તેની કાંસકી લગભગ એકએક દાંતાની હતી. કોઇક વેળા જ્યારે તેના વાળ અમુક કારણો-થી ઓછા થતા ત્યારે તેની વૃદ્ધિ માટે જાદુ મંત્રનો આસરો લેતી. તે ફુલોની માળા, સોનાની સાંકળી, અંગડીઓ, રત્નમાળા, પગમાં સાંકળા અને કાનમાં એરીંગ પહેરતી.

માથું ઢાંકવું એ પણ કદાચ પુરાણી પ્રથા હોય કારણકે વધુપ્રાર્થનામાં એકજ જગ્યાએ કહ્યું છે કે, 'આના માથા પર ઓઢવાના વસ્ત્રને સુન્દર કિનાર ભરી વધારે સુશોભિત કરો.' તેના વસ્ત્રો સુતર કે ઊનના બનાવવામાં આવતાં કારણકે તે સમયે રેશમ ગૂઢ વસ્તુ હતી. તેના વસ્ત્રોપર કિંમતી ભરત અને ગૂંથણકામ નજરે પડતું. સુગન્ધી પદાર્થો—અત્તર વગેરેનો તેને શોખ હતો અને ચક્ષુલેપનો ઉપયોગ કરતા. તે કાળમાં અરી-સાની શોધ થઇ ન્હોતી તેથી આર્યા શી વસ્તુની મદદથી પોતાના શણગાર સજતી એ એક વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે.

ધનવાન કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓને માટે ખાસ લતામંડપ રચવામાં આવતો. એ લતામંડપમાં બેસી તેઓ ભરતગૂંથણ કામ કરતી. વૈદિક સ્ત્રીઓ સુન્દર ગાન ગાતી, નૃત્ય કરતી અને વીણા વગાડવામાં નિષ્ણાત હતી. પરંતુ બહુ જ વહેમી હતી અને જાદુમંત્ર વિષેની તેની માન્યતાઓ અતિ પ્રબલ હતી. સમયો થયાં ચાલી આવતી પુરાણ-કથા તે સમયે બહુ વિખ્યાત હતી અને લોકોની વહેમની માન્ય-તાઓમાં તે અત્યન્ત વૃદ્ધિ કરતી

આ ટૂંકી નિરીક્ષા પરથી આપણે જાણી શકીશું કે તેઓ પરાંગમુખ, તેઓ ચવદા યશી જાતિ ન હોતી લુઇ જેકાલીઓટે કહ્યું છે કે, " India of the Vedas entertained a respect for women amounting to worship, a fact which we seem little to suspect in Europe when we accuse the extreme East of having denied the dignity of woman" and of having only made of her an instrument of pleasure and of passive obedience. Here is a civilization, which you cannot deny to be older than your own which places the woman on the level with man and gives her an equal place in the family and the Society. "

સમયના વહન સાથે એમ છતાં, મૂળ ધાર્મિક તત્ત્વોના અન્યથાર્થને લીધે, તેમજ ધાર્મિક અને જ્ઞાતિબન્ધનોની જોહુકમીને લીધે અને અગણ્ય રાજકીય ફેરફારોને લીધે ભારતની સ્ત્રીઓનું સ્થાન ધીમેધીમે અધો-ગતિને પ્રાપ્ત થયું, અને અફીણના ઘેન સમાન વહેમનું ઘર બની ગયેલી બદીઓ આપણી સુન્દર ભારત ભૂમિપર એટલા બધા પ્રમાણમાં વધી ગઇ છે કે તેને મદદ તરછોડી દેવાનું ભગીરથ કામ આજના સુધારકોને શિરે આવી પડ્યું છે.

પરંતુ સમય બદલાયા કરે છે અને કૃત્રિમ રીતિરિવાજોને સ્થાને સામાન્ય બુદ્ધિને સ્થાન આપવામાં આવે છે, અને થોડાંજ વર્ષોમાં આપણા ભારતવર્ષની આર્યાઓ માત્ર વૈદિક સમયની સ્ત્રીઓ પ્રમાણે સ્વાતંત્ર્ય ભોગવશે એટલું જ નહિ પણ કદાચ તેથીય વધુ મહત્તાને પ્રાપ્ત કરશે. કારણકે પ્રજ્ઞા અને સત્યની શોધ કરવામાં તેઓ નેત્રીઓ બનશે કે જે પ્રગતિ સમસ્ત જગતને ખળભળાવી મૂકશે છે +

+ 'વુમન્સ ઑફ ઇન્ડિયા' ઉપરથી

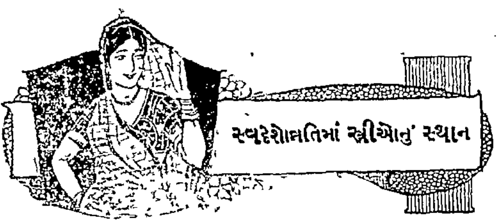

સ્વદેશોન્નતિમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

મૂળ લેખકઃ શ્રી રામનારાયણ મિશ્ર, બી. એ
અનુવાદકઃ શ્રી મૂળશંકર ન. દ્વિવેદી

અમેરિકાના ડાક્ટર સન્ડરલેન્ડને ભારત પર બહુ પ્રેમ છે તેમણે ભારત વિષે ઘણા પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ સૌમાં 'India in Bondage' એ જાણીતુ પુસ્તક છે. આપણી હિંદી મહાસભાના જે વિચારો છે તેવાજ વિચારો તેમના છે તેઓ જ્યારે ભારતયાત્રાએ આવ્યા હતા, ત્યારે કાશીમાં પધાર્યા હતા મારમાઇકલ વાચનાલયમાં વ્યાખ્યાન આપતાં તેમણે કહ્યું કે "હું બજારોમાં ફર્યો, સ્ટેશનો પર ફર્યો, પણ મે ક્યાંય સ્ત્રીઓને જોઇ નહિ. મોટાં મોટાં ઐતિહાસિક સ્થળો જોયાં, બાગ બગીચામાં સહેલ કરી, ઘણાં સ્થળોમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં, પણ દરેક જગ્યાએ મારે એજ પૂછવું પડયું:

"ભારતની સ્ત્રીઓ કયાં છે?'

ભારતવર્ષમાં ફેરફાર થઇ રહ્યા છે જે વખતે ડાક્ટર સાહેબ અહીં આવ્યા હતા, તે સમય કરતાં અત્યારે હિંદમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ અધિક થયુ છે જાહેરસભા કે સમાજમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લેવા લાગી છે કેટલેક ઠેકાણે સ્ત્રીઓ વકીલાત કરી રહી છે ડાક્ટર સન્ડરલેન્ડનો પ્રશ્ન હજુ પણ પૂછી શકાય છે:

"ભારતની સ્ત્રીઓ કયાં છે?"

અત્યારે પણ સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાઓમાં પુરૂષો કામ કરી રહ્યા છે પ્રો. કર્વે ન હોય તો મહિલા વિશ્વ વિદ્યાલય ન ચાલે, લાલા દેવરાજ ન હોય તો કન્યા મહાવિદ્યાલય તૂટી જાય આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલી થોડી સ્ત્રીઓ-નાના મોટા સાર્વજનિક કાર્યમાં ભાગ લઇ રહી છે એમાંથી કેટલાક મહિલા રત્નોએ અદ્ભુત ઉત્સાહ અને આત્મ સમર્પણનો પરિચય કરાવ્યો છે. કોંગ્રેસના-મહાસભાના પ્રમુખ પદે- એ ઉચ્ચાસને એક ભારતીય મહિલા બેસી શકી છે ભારત જેવા દેશમા દેશ સેવા કરનારાઓની સંખ્યા ઓછી છે ને તેમાંય સ્ત્રીઓ તો માંડ દસહજારે એકાદ હશે. ઉન્નત દેશોની સ્થિતિ આથી જુદી છે. ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓ શિક્ષણ, ચિકિત્સા, ધર્મ વગેરે ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી માલમ પડે છે. તે એક એક સ્ત્રીએ એવું કાર્ય કર્યું છે કે હજારો પુરૂષોનું તેઓ પોતા તરફ લક્ષ ખેંચી શકી છે આજે ડાક્ટર મોન્ટીસોરીનું જે સ્થાન છે તે કોઇ પુરૂષ લઇ શકે તેમ નથી.

પણ એ દેશો અને ભારત વચ્ચે એક મહત્વનું અંતર છે અહીંની સ્ત્રીઓમાં એક છુપાઇ રહેલી શક્તિ છે. ઘર એ તેમનો કિલ્લો છે, કુટુમ્બ તેનું સામ્રાજ્ય છે. તે ગૃહ લક્ષ્મી છે તે ભારતના સામાજિક અને

આધ્યાત્મિક ગુણોનું ઉદ્દગમ છે. ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર, ગુરૂદાસ બન્દોપાધ્યાય એવી માતાઓને લીધે આદર્શ પુરૂષો થયા છે. જે લોકો એમ માને છે કે ભારતની સ્ત્રીઓ આળસુ અને મૂર્ખ છે, તેમને ભારતનુ યથાર્થ જ્ઞાન નથી. તેઓ સદાચારી, કાર્યદક્ષ અને બુદ્ધિમાન છે એમાં સંદેહ નથી તેઓમા માત્ર સાર્વજનિક જીવન સાથેની સહાનુભૂતિ અને સાક્ષરતા ઓછી છે

નિરક્ષરતાને લીધે તેઓમા મિથ્યા વિશ્વાસનો પ્રચાર થયો અને સાર્વજનિકતાના ફળરૂપ કૂપ-મન્ડુકત્વ અને પડદા આદિ રહ્યાં છે અંધારામાં ડર લાગવો, સાધુ ફકીરના પ્રલાપમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ બહુ સાધારણ વાત છે. ભલે ધરતી સ્ત્રી પોતાની જરૂરીઆતો બજારમાં ન ખરીદી શકે કે સ્ટેશન પરથી જાતે ટીકીટ લઈને મુસાફરી ન કરી શકે; પણ એજ સ્ત્રીઓનુ ઘરનુ જીવન ઉજ્જવળ છે સીવવુ, પરોવવુ, ભોજન તૈયાર કરવુ વગેરે ગૃહસ્થી કામો તે કરી શકે છે પોતાનાં બાળકોનુ કાળજીપૂર્વક પોષણ કરી હૃષ્ટ-પુષ્ટ બનાવી શકે છે એને સો-પચાસ ઘર-ગથ્થુ દવાઓની જાણ છે અને તેનો વ્યવહારમાં ઉપયોગી કરી લે છે ને નાની નાની વાતોમાં ડાક્ટર-વૈદ્યની પાસે દોડી જતી નથી.

ભારતના નવા સ્ત્રી સન્તાનો ઇન્દ્રલોકની પરીની નકલ કરે છે. ને પ્રકૃતિ દેવીથી દૂર નાસતી ફરે છે. એને બહાર જવા માટે જોડા જોઈએ છે, વરસાદ સામે રક્ષણ માટે છત્રીની જરૂર પડે છે. યુરોપની-ખાસ કરીને જર્મનીની-સ્ત્રીઓ પગેથી મુસાફરી કરે છે, ખુલ્લામાં સ્નાન કરે છે, વર્ષામા સ્નાન કરે છે અને કઠોર કસરતોનો અભ્યાસ કરે છે. જર્મનોમાં એક સંઘ છે. જેને "વાંડર વોગલ" રખડુ પક્ષીઓ કહેવામાં આવે છે. આમાં શાળાનાં બાલ-બાલિકાઓ દાખલ થાય છે. માઈલો સુધી પગેથી પર્યટન કરે છે ઝાડની છાયા તળે ભોજન બનાવે છે. વર્ષે છ સપ્તાહ તેમને આ પ્રમાણે ગાળવાનાં હોય છે. એને જોઈને તેને 'અબલા' કહેવાની હિંમત નહિ થાય. તેમને સંપૂર્ણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પોતાનું ભોજન બનાવી લે છે ને જાતેજ વાસણો માંજી શકે છે બજાર ખરીદી જાતેજ કરી શકે છે. પોતાનાં કપડાં પણ જાતેજ ધોઈ શકે છે. તેમને પ્રારમ્ભિક ચિકિત્સાનું જ્ઞાન હોય છે, સાધારણ ઘા કે ચોટ લાગી હોય તો તુરત જ ડાક્ટર પાસે દોડાદોડ કરવી પડતી નથી. આટલુ છતાંય તે એક શિક્ષિતા હોય છે. સંસારના ભૂગોળ અને ઇતિહાસ સાથે તેને પરિચય હોય છે. ધર્મગ્રન્થોનું પણ તેણે અધ્યયન કરેલું હોય છે. યુરોપના લોકો સ્ત્રીઓને Better Half કહે છે. આપણે તેમને 'અર્ધાંગિની' કહીએ છીએ અને તેજ વધારે ખરૂં છે સંસાર યુદ્ધમા કોઈ મોટું નાનું નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને મળીને એક સમાન કાર્યમાં પરિણત થાય તોજ જીત થવાની સમ્ભાવના રહી શકે છે.

બન્ને સમાન શિક્ષિત હોય; પણ શિક્ષા તો ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ અનુસાર હોય છે. પ્રાથમિક-શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં ભાઈ અને બહેનની જેમ એક સાથેજ ભણવુ જોઈએ. જેમ પરિવારમાં એક સાથેજ રહે છે, જેમ મન્દિરોમાં એક સાથે જ દર્શન માટે જાય છે. એજ પ્રમાણે વિદ્યાની ઉપાસના માટે ગુરૂચરણોમાં એક સાથેજ બેસવું જોઈએ. આપણા દેશના લોકોએ આ બાબત પર (સહ-શિક્ષણ) બહુ થોડો વિચાર કર્યો છે. આથીજ દેશનું મહાકલ્યાણ થશે. પાંચથી છ વર્ષની અવસ્થાથી માંડીને અગિયાર, બાર વર્ષની અવસ્થા સુધી સાથે ભણવાથી ખર્ચ ઓછુ લાગે છે, શિક્ષણ સારૂં મળે છે. તે

જીવનના આરંભથી સ્ત્રી-પુરૂષ સમ્બન્ધી વિશુદ્ધ વિચાર ઉત્પન્ન થશે.

એ ખરૂં છે કે આપણા નેતાઓ ગામડાંઓમાં જાગૃતિ લાવવા તરફ ઓછું ધ્યાન આપે છે ભારતનાં શહેરો જોઇને એમજ લાગે છે કે ભારતની દશા ખૂબ ઉન્નત છે, પણ ભારતનાં નવ લાખ ગામડાંઓની સામાજિક દુર્દશા જોઇ ખૂબ દુ:ખ થાય છે. તેની સુધારણા માટે એટલું જરૂરનું છે કે લોકલ બોર્ડની શાળાઓમાં સહશિક્ષણની વ્યવસ્થા થાય; પ્રાથમિક કક્ષાઓમાં એક સમાન ભાષા, ગણિત ભૂગોળ આદિની શિક્ષા આપવાની પ્રથા પડે

મોટી શાળાઓમાં–સ્કાઉટીંગ–બ્રહ્મચર્યનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. જેનો બાલકોના ચારિત્ર્ય પર બહુ પ્રભાવ પડે છે. આજ રીતે કન્યાઓને (Girl-Guide) પણ શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે., આપણે ત્યાં સ્ત્રીઓ દિવસભર કામ કરે છે; પણ તેમને કોઇ જાતનો વ્યાયામ બતાવવામાં આવતો નથી યુરોપમાં નાચના નામ હેઠળ ખૂબજ વ્યાયામ કરાવવામાં આવે છે, જેથી તેમનું સ્વાસ્થ્ય ખૂબ સરસ થાય છે.

આપણા દેશમાં–બંગાળ સિવાય–કન્યાઓને તરતાં શીખવવું એ બુરૂં સમજવામાં આવે છે. આ માટે જ્યારે જ્યારે કન્યા પાઠશાળાઓ તરફથી નદીઓ પર પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો ત્યારે ત્યારે બદમાશોએ ટંટો કરવાની કોશિશ કરી યુરોપમાં તરતાં શિખવા પર ખૂબ જોર આપવામાં આવે છે. દસ વરસની એકે છોકરી એવી નથી હોતી કે જેને તરતાં ન આવડતું હોય.

ભાવી સ્ત્રી સન્તાનને માટે આ આવશ્યક છે તે પોતાનાં સ્વાસ્થ્ય પર વધારે નજર રાખે તેથી ગૃહકાર્યમાં હાથેજ ચૂલો, ઘંટી, વગેરે કરી શકે. પડદા-લાજનો ત્યાગ કરી ઉચિત લજ્જા, શીયલ અને સ્નેહનું પાલન કરી શિષ્ટ સ્વાતન્ત્ર્યને અપનાવે આ સમયે ખાસ કરીને પંજાબમાં આ સમ્બન્ધમાં સારી અસર પડી નથી. એ શિક્ષણ શા કામનું કે જે જીવનને નકલી બનાવી દે ! શિક્ષણ દ્વારા સ્વાભાવિક ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થવો જોઇએ સ્વદેશોન્નતિ માટે એ અગત્યનું છે કે આપણા જાતીય ગુણોનો લોપ ન થાય અને પ્રાચીન સંસ્કૃતિ ન બની રહે; પણ સાથેજ આધુનિક સ્ફુર્તિ ઉત્સાહનો દ્રષ્ટિકોણ પેદા થાય. *

* ' હંસ ' ના ' સ્વદેશાંક ' માંથી.

વનિતા વિશ્રામ ટ્રેનિંગ કૉલેજ, મુંબઇ

આ કૉલેજ ઉનાળાની રજા પછી સોમવાર તા ૧૨મી જુને ઉઘડશે. નવા દાખલ થવા ઇચ્છતાં બાઇઓએ રજા દરમ્યાન અરજી કૉલેજના પ્રિન્સીપાલ પર લખી મોકલવી જેમણે સરકારી વ ફા. ની પરીક્ષા અથવા અંગ્રેજી ધો ૫ માની પરીક્ષા પાસ કરી હશે અને ઉમર વર્ષ ૧૬ પુરાં હશે તેમને દાખલ કરી શકાશે.

ચાલુ વાર્તા

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
પીયૂષ

૧૮

૪ રમાનાથ મોટરમાં ગયો પણ તેને કાંઇ સૂઝતું ન હતું. તે ક્યાં જઇ રહ્યો છે તે તેની સમજમાં આવતું ન હતું જાણીતા રસ્તા પણ તેને માટે અજાણ્યા બની ગયા હતા તેને જાલપા ઉપર ક્રોધ ન હતો, જરા પણ નહિ; જગ્ગો ઉપર પણ તેને ક્રોધ ન હતો ક્રોધ હતો પોતાની દુર્બળતા ઉપર; પોતાની સ્વાર્થ લોલુપતાપર, પોતાની કાયરતા પર. પોલીસના વાતાવરણમાં તેનું ઔચિત્ય-જ્ઞાન ભ્રષ્ટ થઇ ગયું હતું તે કેટલો મોટો અન્યાય કરવા જઇ રહ્યો છે તેનો ખ્યાલ તેને જાલપાએ જે દિવસે સમજાવ્યું તેજ દિવસે આવ્યો હતો ફરી એ શંકા તેના મનમાં ઉઠી નહિ અમલદારોએ મોટી મોટી આશાઓ બંધાવીને તેને બહલાવી રાખ્યો. તેઓ કહેતા, અરે બીબીની કાંઇ ચિંતા ન કરો. જે વખતે તમે રત્નજડીત હાર લઇને પહોંચશો અને રૂપિયાની એક થેલી નજર કરી દેશો તે વખતે બેગમ સાહેબાનો બધોય ગુસ્સો ભાગી જશે. તમને જલસામાં કોઇ સારી મજાની જગાએ પહોંચી જશો તો આનંદથી જિંદગી ગુજારશો' આવી આવી તો કેટલીયે આશાઓ આપવામાં આવી. રમાનાથ ચક્કરમાં આવી ગયો. ફરી તેને જાલપાને મળવાનો અવસર ન મળ્યો પોલીસનો રંગ જામતો ગયો આજે તે રત્નજડીત હાર ખિસ્સામાં રાખીને જાલપાને પોતાના વિજયની ખુશખબર આપવા ગયો હતો તે જાણતો હતો કે જાલપા પહેલાં તો નાક મોઢું મચકોડશે પરંતુ તે સાથે એ પણ જાણતો હતો કે આ હાર જોઇને તે જરૂર ખુશ થઇ જશે. કાલે જ સંયુક્ત પ્રાંતના હોમ-સેક્રેટરી ઉપર પોલીસ કમીશ્નરનો પત્ર તેને મળી જશે એ ચાર દિવસ અહીં ખૂબ સહેલ કરીને સીધો ઘરનો રાહ લઇશ. દેવીદીન અને જગ્ગોને પણ તે સાથે જ લઇ જવા ચાહતો હતો તેમનો એહસાન તે કેવી રીતે ભૂલી શકે! જાણે કોઇ ભક્ત ફૂલ અને નૈવેદ્ય લઇને દેવતાની ઉપાસના કરવા જાય, એવો જ મનસૂબો બાંધીને તે જાલપાની પાસે ગયો હતો; પરંતુ દેવતાએ વરદાન આપવાને બદલે તેના થાળને ઠોકર મારી દીધી, તેના નૈવેદ્યને પગ નીચે કચડી નાખ્યો! તેને કાંઇ કહેવાનો અવસર પણ ન મળ્યો પોલીસના વિષારી વાતાવરણમાંથી નીકળીને તેણે આજે જ સ્વચ્છ વાયુ મેળવ્યો હતો. અને તેની સુબુદ્ધિ સચેત થઇ ગઇ હતી. હવે તેને પોતાની પશુતા તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં નજરે પડી કેટલી વિકરાળ, કેટલી દાનવી મૂર્તિ હતી! તે પોતે તેની સામે

તાકવાનું સાહસ કરી શકતો ન હતો તેને વિચાર આવ્યો, કે આજ વખતે જજની પાસે જાઉં અને બધી કથા કહી સંભળાવું. ભલે પોલીસ મારી દુશ્મન થઇ જાય અને જેલમાં સડાવી મારે, મને કાંઇ પરવા નથી. બધોય ભેદ ખોલી દઇશ શું જજ પોતાનો ચુકાદો નહિ બદલી શકે ? હજી તો બધાય આરોપીઓ પોલીસના હવાલામાં જ છે. પોલીસવાળા ખૂબ દાંત પીસશે, ખૂબ નાચશે કૂદશે, કદાચ મને કાચેને કાચો ખાઇ જશે ! ભલે ખાઇ જાય ! એ દુર્બળતાએજ તો મારા મુખ ઉપર આ કલંક લગાડયું છે

જાલપાની એ ક્રોધોન્મત્ત મૂર્તિ તેની આંખો સામેથી પસાર થઇ ગઇ. ઓહ ! કેટલી ગુસ્સામાં હતી ! એને ખબર હોત કે તે આટલી બધી ચીડાશે તો ચાહે, દુનીઆ અહીંથી તેમની તેમ ન થઇ જાય, મારૂ બયાન બાળી નાખત. આ પોલીસવાળાઓએ ધક્કો ભરમાવી દીધો, અગર જજે કઈ નહિ સાંભળ્યુ અને આરોપીઓને માફી નહિ આપી તો જાલપા મારૂં મુખ પણ નહિ જોશે હું તેની પાસે શું મોઢું લઇને જઇશ ? ફરી જીવતો રહીને પણ શું કરીશ ? કોને માટે ?

તેણે મોટર થોભાવી અને તે આમ તેમ જોવા લાગ્યો. ક્યાં આવી પહોંચ્યો તે પણ કાંઇ સમજાતું નથી. એટલામાં એક ચોકીદાર નજરે પડયો તેને તેણે જજ સાહેબના બંગલાનો પત્તો પૂછયો. ચોકીદાર હસીને બોલ્યો, હજુર તો ઘણા દૂર નીકળી આવ્યા અહીંથી તો ૭ સાત માઇલથી ઓછું નહિ હોય તેઓ તો પહેલે ચૌરંગી તરફ રહે છે.

રમાનાથ ચૌરંગીનો રસ્તો પૂછીને પાછો ચાલ્યો નવ વાગી ગયા હતા જજ સાહેબ સાથે મુલાકાત નહિ થાય તો સારો ખેલ બગડી જશે એમ તેને લાગ્યું. મળ્યા વિના રહીશ જ નહિ. જો તેમણે સાંભળી લીધું તો ઠીક છે નહિ તો કાલે હાઇ-કોર્ટના જજોને કહીશ કોઇક તો સાંભળશે. બધો વૃત્તાન્ત સમાચાર પત્રોમાં છપાવી દઇશ, ત્યારે તો બધાની આંખો ખુલશે

મોટર ત્રીસ માઇલની ઝડપથી ચાલી રહી હતી. દસ મીનીટમાં ચૌરંગી આવી પહોંચી. અહીં હજી એવીજ અવરજવર હતી પરંતુ રમાનાથ ને ભીડમાંથી પણ મોટર લઇ જતો હતો એટલામાં એક પોલીસે હાથ બતાવી દેખાડી તે થોભી ગયો અને માથું બહાર કાઢીને જોયું તો એ હતા દારોગાજી !

દારોગાએ પૂછયું- "શું હજી સુધી બંગલા ઉપર નથી ગયા ? આટલી ઝડપે મોટર ચલાવ્યા ન કરશો. ક્યાંક અકસ્માત થઇ જશે. કહો, બેગમસાહેબા સાથે મુલાકાત થઇ ?

'ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી'
માટે
'હંસ' શું કહે છે ?

"પ્રસ્તુત પુસ્તક શ્રીમાન પ્રેમચન્દજી કે 'ગબન' કા ગુજરાતી અનુવાદ હૈ । પ્રસન્નતા કી બાત હૈ કિ 'ગબન' કો ઇતની જલ્દી યહ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત હુઆ । પુસ્તક કે વિષય મેં ઔર ક્યા કહા જાય । હાં, અનુવાદક ને મૂલ પુસ્તક કે ભાવો કી રક્ષા કરતે હુએ ઇતના સરલ અનુવાદ કિયા હૈ કિ તબીયત ખુશ હો જાતી હૈ । અનુવાદ કી ભાષા પર ભી જૈસે શ્રી પ્રેમચન્દજી કી ભાષા કી છાપ લગ ગઇ હૈ । અનુવાદક મહાશય કો હમ ઇસ સફલતા કે લિએ બધાઇ દેતે હૈં ।"

[શ્રી પ્રેમચન્દજી સંપાદિત 'હંસ' માર્ચ ૧૯૩૩]

હું તો સમજ્યો હતો કે તેઓ પણ આપની સાથેજ હશે, ખુશ તો ખુબ થઇ હશે ? "

રમાનાથને એવો ક્રોધ આવ્યો કે જાણે એની મુછ ઉખાડી લઉં પરંતુ વાત બનાવીને બોલ્યોઃ " જી હાં, બહુજ ખુશ થઇ, બેહદ ! "

" મેં કહ્યું હતું ને કે ઔરતોની નારાજીની એજ દવા છે, આપ બ્હીધા કરતા હતા ! "

" મારી ભૂલ હતી. "

" ચાલો; હું પણ તમારી સાથે આવું છું. એક બાજી પાનાં ખેલીએ એટલે જરા લહેર પડે ડેપ્યુટી સાહેબ અને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવશે. જોહરને બોલાવી લેશે. બે ઘડી બહાર રહેશે. હવે આપ મીસીસ રમાનાથને બંગલા ઉપર જ કેમ બોલાવી નથી લેતા ? ત્યાં પેલા ખટિકને ઘરે પડી રહી છે. "

રમાનાથે કહ્યું: " હજી તો મારે એક જરૂરનાં કામ માટે બીજી તરફ જવુ છે. આપ મોટર લઇ જાવ, હુ પગે ચાલતો ચાલતો આવીશ. "

દારોગાએ મોટરની અંદર જતાં જતાં કહ્યુઃ " નહિ, સાહેબ મને કંઇ ઉતાવળ નથી, આપને જ્યાં જવુ હોય ત્યાં ચાલો હુ જરા પણ હેરાન નહિ થાઉં. "

રમાનાથ ચીઢાઇને બોલ્યો " પરંતુ હું હાલમાં બંગલા ઉપર નથી જતો. "

દારોગાએ હસીને કહ્યું, " હુ સમજી ગયો છું. પરંતુ હું જરાપણ હેરાન નહિ થાઉં. એજ બેગમ સાહેબા..."

રમાનાથે વાત કાપીને કહ્યું. " જી નહિ; મારે ત્યાં જવું નથી. "

દારોગાઃ " તો શું બીજો શિકાર છે ? બંગલા ઉપર પણ આજે કંઇ ઓછી બહાર નહિ હોય. ત્યાં પણ આપનું દિલ બહલાવવા માટે કાંઇક સામાન તૈયાર થઇ જશે. "

રમાનાથે એકસામટી આંખો લાલ કરીને કહ્યું, " શું તમે મને લંપટ સમજો છો ? હું એટલો તુચ્છ નથી. "

દારોગાએ કાંઇક લજ્જિત થઇને કહ્યુ: " ઠીક સાહેબ, ગુન્હો કર્યો: માફ કરજો. હવે કદિ એવી મશ્કરી નહિ કરું. પરંતુ હજી આપ આપને શંકાની બહાર ન સમજશો. હું તમને એવી કોઇ જગાએ નહિ જવા દઉં કે જ્યાંનો મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ન હોય. આપને ખબર નથી કે આપના કેટલા દુશ્મન છે. હું આપનાજ લાભના વિચારથી કહું છું. "

રમાનાથે હોઠ દબાવીને કહ્યુઃ " બહેતર છે કે આપ મારા ફાયદાનો આટલો બધો વિચાર ન કરો. આપ લોકોએ મને જીવતો તો મારી નાખ્યો છે, છતા હજી મારુ ગળું નથી છોડતાં. હવે મને મારી રીતે મરવા દો. હું આ ગુલામીથી હવે તોબા પોકારી ગયો છું. હું હવે માફી પાછળ પાછળ ચાલવાવાળો છોકરો બનવા નથી માગતો. આપ આપની મોટર ઇચ્છતા હો તો ખુશીથી લઇ જાવ. મોટરની સવારી અને બંગલામા રહેવાને માટે પંદર માણસોને કુરબાન કરવા પડયા છે. કોઈ જગાએ આવી જાઉ તો પંદરસો માણસોને કુરબાન કરવા પડે મારી છાતી એટલી મજબૂત નથી. આપ આપની મોટર લઇ જાવ.

એટલું કહીને તે મોટરમાંથી ઉતરી પડયો અને ઉતાવળે આગળ ચાલી ગયો. દારોગાએ કેટલીયવાર બુમ મારી, જરા સાંભળો, વાત તો સાંભળો; પરંતુ તેણે પાછળ ફરીને જોયું સુદ્ધાં નહિ. થોડે વધુ આગળ જઈને તે એક

ગલીમાં પેસી ગયો. એજ સડક ઉપર જજનો બંગલો હતો. સડક ઉપર કોઇ માણસ ન મળ્યો. રમાનાથ કદિ આ બાજુ પર તો કદિ પેલી બાજુ પર જઇ જઇને બંગલાના નમ્બર વાંચતો વાંચતો ચાલી જતો હતો એટલામાં એક નમ્બર વાંચીને તે થોભી ગયો. એક મીનીટ સુધી ઉભો ઉભો જોઇ રહ્યો કે કોઇ માણસ બહાર નીકળે તો પૂછું કે સાહેબ છે કે નહિ અંદર જવાને તેની હિંમત ચાલતી ન હતી તેને વિચાર આવ્યો કે જજ એમ પુછશે કે તમે જુઠી જુબાની કેમ આપી તો શું જવાબ આપીશ? પોલીસે મારી પાસે જબરદસ્તીથી જુબાની અપાવરાવી, પ્રલોભન આપ્યુ, મારવાની ધમકી આપી એમ કહેવુ એ તો લજ્જાસ્પદ વાત છે. કદાચ તેઓ પુછે કે, 'તમે માત્ર બે ત્રણ સાલની મજાથી બચવાને માટે આટલુ મોટુ કલંક માથે લીધું, આટલા બધા માણસોના જાન લેવા માટે તૈયાર થઇ ગયા તે વખતે તમારી બુદ્ધિ ક્યાં ગઇ હતી? તો તેનો મારી પાસે શો જવાબ છે? ખરેખર લજ્જિત થવુ પડશે, બેવકુફ બની જઇશ તે પાછો ફર્યો. એ લજ્જાનો સામનો કરવાનુ તેનામાં સામર્થ્ય ન હતું. લજ્જાએ સદૈવ વીરોને પરાસ્ત કર્યા છે. જેઓ કાળથી પણ નથી ડરતા, તેઓ લજ્જાની સામે ઉભા રહેવાની પણ હિંમત નથી કરી શકતા. એના કરતાં આગમાં ઝૂકી પડવું તલવારની સામે ખડા થઈ જવુ સહજ છે લાજની રક્ષાને માટે જ તો મોટા મોટા રાજ્યો મટી ગયાં છે રક્તની નદીઓ વહી ગઈ છે, પ્રાણોની હોળી ખેલી નાખી છે એજ લાજે આજ રમાનાથના પગ પણ પાછળ હઠાવી દીધા, કદાચ જેલની સજાથી પણ તે એટલો ભયભીત ન થાત.

રસિયો રીસામણે

(મેંદી તે વાવી માળવે... ..એ ઢાળ)

– રાસ

ચન્દા! તું ચાર ઘડી થોભજે ને,
અલિ! સુણજે વીતકની વાત રેઃ
રસિયો રીસામણે રે.

દિવસ વીતે છે રોવતાં ને,
બ્હેન! જાતી ન વેરણ રાત રેઃ
રસિયો રીસામણે રે

નવલા દહાડા નવ રાતના રે,
રાસ રચિયો શેરી ને ચોક રે
રસિયો રીસામણે રે

સરખી સાહેલી સૂર ઝીલતી રે,
દેવ નિરખે ગગનને ગોખ રેઃ
રસિયો રીસામણે રે

તાળીથી ત્રણ લોક ગાજતાં રે,
મારાં સૂનાં હૈયાનાં હાટ રે
રસિયો રીસામણે રે

રુપે અવનિને ઉજાળતી રે,
સખિ! સૂની દીસે સુખવાટ રે
રસિયો રીસામણે રે

હું યે આભલીયે ઉડતી રે,
આજ તૂટી એ કોમળ પાંખ રે
રસિયો રીસામણે રે.

નિત્યે નિર્ઝરતી નેહને રે,
આંસુ સારે અભાગી આંખ રે.
રસિયો રીસામણે રે.

નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ

૧૯

અર્ધીરાત વીત્યા બાદ રમાનાથ સૂઈ ગયો તે સવારે ૯ વાગ્યા સુધી તેની આંખ ન ખુલી તે સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો હતો. દિનેશને

ફાંસી દેવાઈ રહી છે એટલામાં એક સ્ત્રી તલવાર લઇને ફાંસીની બાજુએ દોડી આવી અને ફાંસીની દોરી કાપી નાખી ચારે બાજુએ હીલચાલ મચી ગઈ. એ સ્ત્રી જાલપા હતી. જાલપાને સોઢો ઘેરી લઇને પકડવા ઇચ્છતા હતા; પરંતુ તે પકડાતી ન હતી. કોઇ તેની સામે જવાનું સાહસ કરી શકતું ન હતું. પછી તેણે એક છલાંગ મારીને રમાનાથ ઉપર તલવાર ચલાવી. રમાનાથ ગભરાઇને ઉઠી બેઠો. જોયું તો દારોગા અને ઇન્સ્પેક્ટર ઓરડામાં ઉભા હતા અને ડેપ્યુટી સાહેબ આરામ ખુરસી પર સૂતાં સૂતા સીગાર પી રહ્યા હતા.

દારોગાએ કહ્યું "આજે તો આપ ખુબ ઉઘ્યા બાબુ સાહેબ ! કાલ કયારે પાછા ફર્યા હતા ?"

રમાનાથે એક ખુરસી પર બેસીને કહ્યું: "જરા વારમાં પાછો આવ્યો હતો આ મુકદ્દમાની અપીલ તો હાઈ કોર્ટમાં થશે ને ?"

ઇન્સ્પેક્ટર: "અપીલ શું થશે, ગપતાની ગોઠવણ થશે. આપે મુકદમાને એટલો મજબુત કરી દીધો છે કે હવે કોઇનો હલાવ્યો હાલી શકેનાર નથી સોગંદ પૂર્વક કહું છું, આપે કમાલ કરી દીધી. હવે આપ અહીંથી બેફિકર થઈ જજો હા, હજી જ્યાંસુધી ફેંસલો થઈ ન જાય ત્યાંસુધી આ દની મલાયતીનો ખ્યાલ રાખવામાં આવે એજ મુનાસિબ થશે. તેથી તો ફરીથી પહેરાની ગોઠવણ કરી દેવામાં આવી છે. અહીં હાઇકોર્ટમાં ચુકાદો થયો અને તહીં આપને જગા મળશે."

ડેપ્યુટીએ સિગારનો ધુમાડો કાઢતા કહ્યું: "આ ડી. ઓ. કમીશ્નર સાહેબે આપને આપ્યુ છે, કે જેથી આપને કોઈ પ્રકારની શંકા ન રહી જાય જુઓ યુ. પી ના હોમ સેક્રેટરીના નામ ઉપર છે આપ જ્યાં આ બતાવશો ત્યાં આપને કોઇ ઘણીજ સારી જગા મળી જશે."

ઇન્સ્પેક્ટર "કમીશ્નર સાહેબ આપનાથી ખૂબ ખુશ થયા છે; સોગંદપૂર્વક કહું છું."

—ડેપ્યુટી 'ઘણાજ ખુશ છે. તેઓ યુ પી. ને જુદો સીધો પત્ર પણ લખશે. તમારું ભાગ્ય પણ ખુલી જશે"

એટલું કહીને તેમણે ડી ઓ રમાનાથ તરફ આપી દીધો રમાનાથે લિફાફો ખોલીને જોયું અને એકાએક તેને ફાડીને કટકે કટકા કરી નાખ્યા. ત્રણે માણસો આશ્ચર્યથી તેનુ મોઢું તાકવા લાગ્યા.

દારોગાએ કહ્યું 'શુ રાત્રે બહુ પી ગયા હતા ? આપને માટે એ સારૂ નહિ કહેવાય."

ઇન્સ્પેક્ટરઃ "સોગંદપૂર્વક કહું છું, કમીશ્નર સાહેબને ખબર પડી જશે તો ઘણાજ નારાજ થશે."

ડેપ્યુટી 'બાની કોઇ મતલબ અમારી સમજણમાં નથી આવી એની શી મતલબ છે ?"

"એની મતલબ એ છે કે, મને એ ડી. ઓ ની જરૂરત નથી અને મારે નોકરી પણ જોઇતી નથી હું આજેજ અહીંથી ચાલ્યો જઇશ."

ડેપ્યુટી "જ્યાંસુધી હાઇકોર્ટમાં ચુકાદો ન આવી જાય ત્યાંસુધી આપ કયાંય પણ નહિ જઇ શકો"

રમાનાથ "કેમ ?"

ડેપ્યુટી "કમીશ્નર સાહેબનો એવો હુકમ છે."

રમાનાથ. " હું કોઇનો ગુલામ નથી "

ઇન્સ્પેક્ટર· " બાબુ રમાનાથ, આપ શા માટે બધો બનાવેલો ખેલ બગાડી રહ્યા છો ? જે કાંઇ થવાનું હતુ તે થઇ ગયુ દસ પાંચ દિવસમાં હાઇકોર્ટમાંથી ફેંસલાને મંજુરી મળી જશે હવે જે મળી રહ્યું છે તે ખુશીથી લઇ લો અને આરામથી જીંદગીના દિવસો વીતાવો એમાંજ આપની શોભા છે ખુદાની ઇચ્છા હશે તો એક દિવસ આપ પણ કોઇ ઉંચા હોદ્દા ઉપર પહોંચી જશો. અફસરોને નારાજ કરો અને કેદની મુશીબતો વેઠો એમાં શો ફાયદો ? સોગંદપૂર્વક કહું છુ કે અમલદારોની જરા સરખી નજર બદલાઇ જશે તો આપનો કયાય પત્તો નહિ લાગે. સોગંદપૂર્વક કહુ છુ કે ઇસારા માત્રમાં આપને દસ વર્ષની સજા થઇ જાય આપ છો કયા વિચારમાં ? અમે તમારી સાથે દુષ્ટતા કરવા નથી માંગતા હા, જો આપ અમને સખતાઇ કરવાની ફરજ પાડશો તો અમારે સખતાઇ કરવી પડશે. જેલને સહેલી ન સમજશો ખુદા, દોજખમાં લઇ જાય, પણ જેલની સજા ન આપે મારફાડ, ગાલ-ગલીચ, એ તો ત્યાંની મામુલી સજા છે. ચક્કીમાં જોડી દીધા તો મોતજ આવ્યુ સમજજો. સોગંદપૂર્વક કહુ છુ જેલ કરતાં દોજખ બહેતર છે.

દારોગો " એ બીચારા પોતાની બેગમ સાહેબ આગળ લાચાર છે તે કદાચ એના જાનની આફત થઇ રહી છે તેથી એની દોર દબાવે છે "

ઇન્સ્પેક્ટર " શુ થયુ ! કાલે તો પેલો હાર આપ્યો હતો ને ? છતાં પણ રાજી નહિ થઇ ? "

રમાનાથે કોટના ખિસ્સામાંથી હાર કાઢીને મેજ ઉપર મૂકી દીધો અને બોલ્યો. " એ હાર અહીં મૂકયો છે. "

ઇન્સ્પેક્ટર· " ઠીક, એ તેણે નહિ સ્વીકાર્યો "

ડેપ્યુટી " કોઇ મગરૂર સ્ત્રી છે "

ઇન્સ્પેક્ટર " કદાચ તેનો મિજાજ પણ ઠેકાણે કરવાની જરૂરત પડશે ! "

દારોગો " એ તો બાબુ સાહેબના રંગ ઢંગ અને મિજાસ ઉપર મુનાસબ છે જો આપ અમને જરાતરા પણ હેરાન નહિ કરો તો અમે આપની પાછળ નહિ પડીએ. "

ડેપ્યુટી· " પેલા ખટિક પાસે પણ જામીન લેવા જોઇએ "

રમાનાથની સામે બીજી જ સમસ્યા આવી ખડી થઇ; પહેલાં કરતાં કાંઇક જટિલ, કાંઇક ભીષણ, સંભવ હતો કે પોતે કર્તવ્યની વેદી ઉપર પોતાનુ બલિદાન આપી દે, બે ચાર વર્ષની સજાને માટે પોતાને તૈયાર કરી લે કદાચ, આ સમય તો તેણે પોતાના આત્મ સમર્પણનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો પરંતુ પોતાની સાથે જાલપાને પણ સંકટમાં નાંખવાનુ સાહસ તે કોઈ પણ ભોગે કરી શકતો ન હતો તે પોલીસના પંજામાં કાંઇક એવી રીતે દબાઇ ગયો હતો કે હવે એમાંથી સલામત નીકળી જવાનો તેને કોઇ માર્ગ સુઝતો ન હતો. તેણે જોયું કે આ લડાઇમાં તે વિજય નહિ મેળવી શકે પોલીસ સર્વ શક્તિમાન છે, તે મને જે રીતે ચાહે તે રીતે દબાવી શકે છે તેના મિજાજની તેજી ઠંડી થઇ ગઇ તે વિવશ થઇને બોલ્યો " આખરે આપ લોકો મારી પાસેથી શુ ઇચ્છો છો ? "

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગાની તરફ જોઇને આંખ

મારી; કેમ જાણે કહી રહ્યા ન હોય કે, "આવી ગયો પંજામાં" અને બોલ્યો: "બસ એટલુંજ કે આપ અમારા મહેમાન બની રહો, અને મુકદ્દમો હાઇકોર્ટમાં નીકળી ગયા બાદ અહીંથી રજા લઈ જાવ. કારણ કે તે બાદ અમે આપની સલામતીના જિમ્મેદાર નહિ રહીએ. અગર આપને કોઈ સર્ટીફીકેટ જોઈતું હશે તો તે આપને આપવામાં આવશેજ, પરંતુ તે લેવું ન લેવું તેનો પૂરો અખત્યાર આપને છે. જો આપ હોશીયાર હશો તો તે લઈને ફાયદો મેળવશો; નહિ તો આમ તેમ ધક્કા ખાશો. આના સિવાય અમે આપની પાસે બીજું કાંઈ પુચ્છતા નથી. સોગંદપૂર્વક કહું છું, હરેક ચીજ જેની આપને જરૂર હોય તે અહીં હાજર કરી દેવામાં આવશે, પરંતુ જ્યાંસુધી મુકદ્દમો પુરો ન થઈ જાય, ત્યાંસુધી આપ સ્વતંત્ર નહિ થઈ શકો."

રમાનાથે દીનતાના ભાવે પૂછ્યું "સહેલ કરવા તો જઈ શકીશ કે તે પણ નહિ?"

ઇન્સ્પેક્ટરે સૂત્રની માફક ઉચ્ચાર્યું. "જી નહિ!"

દારોગાએ એ સૂત્ર ઉપર વ્યાખ્યા કરી: "આપને એ આઝાદી આપવામાં આવી હતી પરંતુ આપે એનો દુરૂપયોગ કરી દીધો હવે જ્યાંસુધી ખાત્રી ન થઈ જાય કે આપ એનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકો એમ છો ત્યાંસુધી આપ એ હકથી વંચિત રહેશો."

દારોગાએ ઇન્સ્પેક્ટરની તરફ જોઈને જાણે એ વ્યાખ્યામા સંમતિ માગી, જે તેમને સહર્ષ મળી ગઈ.

ત્રણે અમલદારો રજા લઈ ગયા અને રમાનાથ એક સિગાર સળગાવીને આ વિકટ પરિસ્થિતિ પર વિચાર કરવા લાગ્યો.

(અપૂર્ણ)

સ્વીકાર

(૧) યુવક: એપ્રિલ: તંત્રી: ચુનીલાલ પુ શાહ, કરાંચી; (૨) વિચારક માર્ચ: તંત્રી: માણેકલાલ જગજીવનદાસ ચોકસી, વડોદરા, (૩) શ્રી કચ્છી દશા ઓશવાળ પ્રકાશ અંક ૮-૯; તંત્રી: પદમસી દામજી ખોના, મુંબઈ ૩; (૪) તરૂણ અંક ૯ તંત્રી ડૉ. પ્રાણલાલ જે. મહેતા, કરાચી; (૫) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ: અંક ૩૨ થી ૩૫ તંત્રી: કુંવરજી કેશવજી શાહ, મુંબઈ; (૬) શ્રી કચ્છ લોહાણા સ્વયંસેવક મંડળનો ૭ મો અહેવાલ અને હિસાબ (૭) તિલકાઈટ: અંક ૨: તંત્રી: બાપુલાલ હિરાલાલ શુક્લ, મુંબઈ; (૮) આભડછેટનું હિન્દ, સમસ્ત ગુજરાત અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સંઘ, અમદાવાદ તરફથી આ પુસ્તિકા પ્રકટ થઈ છે તેમા અસ્પૃશ્યતા નિવારણને અંગે શ્રી મિત્રભાઈએ લખેલાં પ્રચારપત્રો એકત્ર રીતે છપાવ્યાં છે આ બધાંય પત્રો 'ગુણસુંદરી'માં જુદે જુદે સ્થળે છપાઈ ગયા છે એની લખાવટ અસરકારક છે. એક પૈસાની કિંમતે એ મળે છે.

સ્ત્રીઓ અવકાશના વખતનો સદુપયોગ શી રીતે કરી શકે?*

લેખક: શ્રી તારાચંદ પોપટલાલ અડાલજા

સ્ત્રીઓ પોતાની નવરાશના વખતનો સદુપયોગ કરી શકે એવા કયા ધંધાઓ તેમને અનુકુળ આવે તે બાબતનો નિર્ણય કરતાં પહેલાં રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો હોય ત્યાંની કાર્યપદ્ધતિ જાણવાથી વધારે સરળતા થશે એમ માનીને તે માહિતી મગાવવામાં આવી હતી એ માહિતી તપાસતાં વસ્તુસ્થિતિ નીચે મુજબ જણાય છે

વડોદરા રાજ્યના ઉદ્યોગાલયો વિષે મળેલી માહિતી

મળેલી માહિતી અનુસાર આ રાજ્યમાં કુલ ૬ સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો છે, જે

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયોની સંખ્યા તથા સ્થળ વડોદરા, નવસારી, પાટણ, સિદ્ધપુર, પેટલાદ અને અમરેલીમાં આવેલાં છે

આ તમામ ઉદ્યોગાલયો હરેક મધ્યમ વર્ગની સાધારણ સ્થિતિની તેમજ

ઉદ્યોગાલયોનો ઉદ્દેશ ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને ગૃહઉદ્યોગ શીખવીને તેને થોડી ઘણી કમાણીનું સાધન પુરું પાડવાનો છે. કળાની દ્રષ્ટિએ હુન્નરો શીખવાને બદલે કામ કરવાથી પૈસાની કમાણી (પ્રાપ્તિ) થશે એ વિચારથી કામ કરનારાની સંખ્યા વિશેષ હોય છે

હાજરી એકંદર જોતાં સરેરાશ હાજરી ૨૦ જેટલી દેખાય છે જો કે વડોદરામાં ૩૦ થી ૫૦ જેટલી અને નવસારીમાં તેથી પણ વધુ જણાય છે.

કામકાજનો સમય સમયનો સમય ઘણું ખરું બપોરના ૨ થી શરૂ થાય છે સ્ત્રીઓને ફુરસદનો વખત પણ બપોરના ૨ પછીનો હોય છે કોઈ ૨ થી ૫, તો કોઈ ઉદ્યોગાલય ૨ થી ૬ સુધી ચાલુ હોય છે

આ તમામ ઉદ્યોગાલયોના નિવેદનોનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાય છે કે

ઉદ્યોગાલયોમાં સ્ત્રીઓને સીવણ કામ તરફ ઘણું કામકાજ વધુ રુચ્યું હોય છે અને વધુમાં વધુ કામ પણ સીવણનું જ થાય છે આમ થવાનાં બે કારણો છે—

૧ ગરીબ કે શ્રીમંત ગમે તે કુટુંબમાં સીવણ કામની ઓછા વધતા પ્રમાણમાં જરૂર હોય છે જ, એટલે ઉદ્યોગાલયમાં આવનાર સ્ત્રી પોતાના અને પોતાનાં કુટુંબીજનોના કપડાં તૈયાર કરીને એટલા અંશે સીલાઈનો બચાવ કરી શકે છે.

૨ સીવણકામ પુરતા પ્રમાણમાં મળી શકે અને બીજા કામો સાથે સરખાવતાં તેમાં વધુ કમાણી મેળવી શકાય

આમ હોવાથી દરેક ઉદ્યોગાલયમાં સીવણ કામ પ્રાધાન્ય ઉદ્યોગ બનેલો છે જો કે માત્ર સીવણકામમાં જ ઉદ્યોગાલયોની પ્રવૃત્તિ પુરી થતી નથી. આ ઉપરાંત મોજાં બનાવવાનું, ભરત-ગુંથણ ભરતી કામ, પુસ્તકો બાંધવાનું રોટી બનાવવાનું, પાપડ, દરડા તૈયાર કરવાનું વિગેરે શીખવવામાં આવે છે પરંતુ એમાં સ્ત્રીઓ જોઈએ તેટલો રસ લેતી જણાતી નથી એમ જણાય છે આ બધા ઉદ્યોગોમાં સીવણકામ જેટલી પ્રાપ્તિ થતી ન હોવાથી સ્ત્રીઓ તેના તરફ જોઈએ તેટલું લક્ષ આપતી નથી નવસારીમાં હુન્નર ઉદ્યોગ ઉપરાંત સંગીત અને ભરતગુંથણ શીખવવામાં આવે છે

ઉદ્યોગાલયોમાં સ્ત્રીઓને કામ આપવાના બે પ્રકાર છે—

કાર્યપદ્ધતિ

૧ સ્ત્રીઓ પેતે પેંડ કાપડ લઈને કપડાં

---

* વડોદરા રાજ્યના બ્યા.પ.ર. ઉદ્યોગ તથા કામગારખાતા તરફથી પ્રગટ થએલ પ્રસિદ્ધિ પત્રક

સીવી જાય, અથવા તો બહારથી સીવણ-કામનો ઑર્ડર મેળવીને તે કામ ઉદ્યોગાલયમાં કરી જઇ પોતે સીલાઇના દામ મેળવે છે.

૨. ઉદ્યોગાલયમાં ઑર્ડર મળેલા હોય તે સીવણકામ કરીને સીલાઇના પૈસા મેળવે, અથવા તો ઑર્ડરના અભાવે ઉદ્યોગાલયના કાપડનાં કપડાં સીવે અને તે વેચાય ત્યારે ઠર્યા મુજબનો મજુરીનો ભાગ તેને મળે

ઉદ્યોગાલયમાં હાજરી આપતી સ્ત્રીઓની નાતજાત.

આ ઉદ્યોગાલયોમાં મોટા ભાગે હિંદુ સ્ત્રીઓ આવે છે. આમાં વધુ ભાગે મધ્યમ વર્ગની અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ જેમને કંઇ પણ કમાણીની અથવા બચતની આશા હોય તેવી સ્ત્રીઓ હોય છે વાણીઆ, બ્રાહ્મણ, તેમજ કાછીઆ, ભાટીઆ, ખત્રી, સોની, ભાવસાર વિગેરે કોમની સ્ત્રીઓ અને દક્ષિણી સ્ત્રીઓ તેમજ નવસારી જેવામાં પારસી, હિંદુ તેમજ મુસલમાન બધી કોમો ઉદ્યોગાલયનો લાભ લે છે. નવસારી સિવાય બીજા કોઇ સ્થળે મુસલમાન સ્ત્રીઓ લાભ લેતી હોય તેમ જણાતું નથી

નિભાવનાં સાધનો

કોઇ ઉદ્યોગાલયને કાયમી ફંડ હોય છે કોઇ ખાનગી ગૃહસ્થની મદદથી ચાલે છે. કોઇને સરકાર મદદ મળે છે કોઇને શ્રીમંત મહારાણી સાહેબ સહાય આપે છે, તો કોઇને સુધરાઇ તરફથી વાર્ષિક અમુક રકમ મળે છે.

આ ઉદ્યોગાલયો વિષે ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંત બીજી ખાસ જાણવા જેવી માહિતી નથી, છતાં આ રાજ્યના ઉદ્યોગાલયો વિષે એકંદરી પત્રક જોડાયું છે તે ઉપરથી વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ થશે

ઉદ્યોગાલયોમાં હાલમાં ચાં ચાં કામો થાય છે તે હકીકત ઉપર આપેલી છે હવે એકંદરે સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવાં કામોની યાદી અને તે પૈકી શ્રીમંત વર્ગની સ્ત્રીઓને અને મધ્યમ તથા ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને ક્યાં ક્યાં કામો અનુકૂળ આવે તે જોઇએ.

શ્રીમંત સ્ત્રીઓ ફુરસદના વખતમાં કરી શકે તેવાં કામોની યાદી તથા તેને લગતી હકીકત.

હિંદુસ્તાનમાં ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે મજુરી કરે છે એટલે ફક્ત મંદી મોસમ સિવાય તેઓ કામમાંજ રોકાયેલી હોય છે. મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં પણ મોટો ભાગ સઘળું ઘરકામ હાથે કરતી હોવાથી તેમને ફુરસદનો વખત ઓછો મળે છે. તો પણ તેમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ ધારે તો બીજું થોડું ઘણું કામ કરી શકે. પરંતુ શ્રીમંતની સ્ત્રીઓ જેમને ઘરકામ હાથે કરવાનું હોતું નથી અને જેમને નવરાશનો પુષ્કળ વખત મળે છે તેમને કેટલીકવાર વખત કેવી રીતે ગાળવો એ પણ મોટો પ્રશ્ન થઇ પડે છે. આવી સ્ત્રીઓને તેઓ અતિશય તકલીફ વિના સરળતા પૂર્વક અને હોંશથી કામ કરે એવાં કામો બતાવવામાં કે શીખવવામાં આવે તો તેમની ફુરસદના વખતનો સદુપયોગ થઇને તેઓ ઉપયોગી કામો તૈયાર કરી શકે.

કામોની યાદી

૧. ભરત ગુંથણ, રેશમ, કીડીઆ કસબ વિગેરેનું હાથનું; તેમજ આરીકામનું કસબનું તથા રેશમી ભરતકામ આવા પ્રકારના ભરતકામથી બારીબારણાના પડદા, ટેબલ કલોથ, ઝબલા, ચોળી, પોલકાં, સાડી, સાલ્લા, સાડીની કિનારો, હાથ રૂમાલ, છબી ઉપર ચઢાવવાનું શોભાનું ઢાંકણ (માઉન્ટ) વિગેરે વસ્તુઓ તૈયાર કરી શકાય

૨ સીવણ કામ.

૩ નાની હલકી શાળો ઉપર પડદા, ટેબલ કલોથ, ગાલીચા, શેતરંજીઓ વિગેરે ભાતીલું કામ.

૪. ચિત્ર કળા.

૫ ચિત્રોને ચાલતા, ટીકી, ટીલી વિગેરે ચોઢીને શણગારવાનું કામ.

૬. ચિત્રો ઉપર કાપડ પહેરાવીને વસ્ત્રોથી શણગારવાનું કામ.

૭. કાગળના અગર કપડાંના ફુલ, હાર ને તોરણ બનાવવાનું કામ.

૮ રેશમી પવિત્રાં, માળા, તેમજ કસબ

ક્લાબતું ગુંથીને તથા હાર, બાજુબંધ, કમરપટા મુગટ વિગેરે બનાવવા

૯. રંગ બેરંગી દોરાથી બચ્ચાંઓને ટોપી માફક ગુંથવી.

૧૦. ચિત્રની ફ્રેમ તૈયાર કરવી અગર તૈયાર ફ્રેમમાં ચિત્રને જડવું.

૧૧ પુઠાં (કાર્ડબોર્ડ) ને કાપીને ચિત્રોને ટાંગવાના માઉન્ટ બનાવવા

૧૨ કાર્ડબોર્ડ અગર જાડા કાગળના ખોખા દવા વિગેરે જળ્યુંસો પેક કરવા માટે તૈયાર કરવા.

૧૩. મોતી કીડીયાં, શંખ વિગેરેનાં તોરણો, પડદાઓ, હાંડી, ઝુંમર અને ધારણમારની બીજી ચીજો.

૧૪. ધુપેલ, મેંદીનું તેલ, અને એવાં બીજાં સુગંધી કુસુમ તેલની બનાવટ

૧૫ કાજળ સુરમો વિગેરે

૧૬. ઘરના રોજના વપરાશની ચીજો, સેવ, પાપડ, મસાલા, હલદર, ધાણાજીરૂ, મરચાં, ગરમ મસાલો વિગેરે

૧૭. પીવાનો સાગુ, અથાણાં, મુરબ્બા.

૧૮. ઘર ઉપયોગી દવાઓ; બાળ સોગઠી, દંત મંજન, ધાણાની દાળ, ખારી સુંઠ, કમરેલી વરીયાળી, સુવા, અજમો, વિગેરે; હીમાપાક, સુદર્શન, ત્રિફળા, વિગેરે ઘરગથ્થુ દવાઓ

૧૯ કંકુની બનાવટ.

૨૦ મોજ઼ાં, ગલપટા, વિગેરેની બનાવટ.

૨૧ કાપડ રંગવા તથા છાપવાનું કામ.

૨૨ સ્ટેન્સીલ અને એરોપ્લેનની મદદથી ધાગા ચીતરવા વગેરે કરવાનું કામ.

૨૩ સ્ત્રીઓ માટે ઉદ્યોગશાળાઓ કાઢવી અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવી અને અગર પૈસાની મદદ કરવી.

ઉપરનાં કામો સારી સ્થિતિવાળા કુટુંબોની સ્ત્રીઓ જાતે અગર નોકર પાસે કરાવીને પણ પોતાના વખતનો સદુપયોગ કરવા ઉપરાંત પૈસાનો બચાવ કરી શકે અને કુટુંબના વપરાશ માટે સસ્તી સારી વસ્તુઓ પોતાની મેળવી શકે

મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવાં કામો.

શહેરી જીવન ગાળનારી મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ માટે નીચે જણાવેલાં ધંધા ઉપયોગી થઈ શકે

તેથી પ્રમાણિક કમાણીનું સાધન થાય અને પોતાના કુટુંબને મદદરૂપ થઈ શકે:—

૧ નાડાં ગુંથવાં, સુતરનાં બટન બનાવવાં, ઉનની, કાગળની કે કપડાંની થેલીઓ બનાવવી. (પારસી બહેનો " કસ્તી " પોતાના ધરમાં વણે છે)

૨. ઘરના શણગારની ચીજો—કાગળના ફુલો બનાવવાં, મોતીનાં તોરણ પડદા, ભરત ઈત્યાદિ કરવાં, દોરાને ગુંથીને રૂમાલો, ટેબલક્લોથ, રેશમ વિગેરે બનાવવાનું કામ.

૩. બદામ, પીસ્તા, ચારોળી, અખરોટ વિગેરે ફોલવાનું કામ, તેમજ કાજુ, ચીકણાં વિગેરેનાં ફોતરાં ઉતારીને સાફ કરવાનું કામ.

૪ દાળ વીણવાનું કામ, જુદા જુદા કઠોળની ભરીઓ દળ બનાવવાનું કામ.

૫ બુકબાઈન્ડીંગ—ચોપડીઓ બાંધવી, પોર્ટફોલીઓ બનાવવા.

૬ કિંમતી કપડાંને રફુ કરવા.

૭ સીવણકામ—ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ અને બાળકોના (સ્ત્રીઓ એ સારાં પાડવાના કપડાં સીવે તો બીજી બહેનો દરજીને બદલે તેમને કામ આપવાનું વધુ પસંદ કરે તૈયાર કપડાં બનાવીને વેચવા મુકે તો પણ તે ખપે).

૮. વાસણને કલાઈ કરવી

૯ સાગુ બનાવવો

૧૦. મીલમાં બનતા બનુસના ઉપર ભાતના ટેરાં ભરવાં તેમજ ફુમતાં, ભારણ, કાગળ વિગેરેના ખુણાની જાળી ગુંથવી.

૧૧ જ્યાં વણકરોની વસ્તી હોય ત્યાં કાચું રેશમ ફાળકા ઉપર ઉકેલવું તથા રેશમ કે સુતરના બોબીન ભરવા.

૧૨ રંગવા તથા છાપવાનું કામ

૧૩ સેવ, પાપડ, વડી, ખાખરી, અથાણાં, મુરબ્બા, ધુપેલ, કાજળ, ખારેક, ધાણાજીરૂ, ગરમ મસાલો, હલદર અને એવી નિત્યના વપરાશની ચીજો બનાવીને વેચવી. શહેરની પ્રવૃત્તિમાં ઘણાક બહેનો ઘેરે જ વધુ સગવડ અને શુદ્ધ મળશે એવી માન્યતાથી આવી ચીજોની ખપત સારા પ્રમાણમાં થાય, અને વેચનારીઓને ત્યાં વેચવા જવાની જરૂર નહિ રહે. ઘણું

આડોશી પાડોશી અને નજીકમાં રહેનારા કુટુંબો આવી વસ્તુ ખુશીથી ખરીદશે. અલબત્ત બનાવટ સારી અને ભાવ પરવડે તેવો હોવો જોઇએ

મહેનતુ અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવાં કામો

જેમની પાસે પૈસાનું સાધન ન હોય અને ફક્ત મજુરી લઇને કામ કરી શકે તેવી સ્થિતિવાળી હોય તેવી સ્ત્રીઓ માટે નીચેના કામો ઉપયોગી થાય —

૧ સુતર કાંતીને તેમાંથી દોરી, દોરડા પાગી તથા કાપડ બનાવવાનું કામ

૨ નાડી, નાડા, કસ ગુંથવાનું.

૩ ગાલીચા, આસનીયાં, શેતરંજી, ખુરશીનું કાપડ વિગેરે વણવાનું.

૪ મોજાં ગુંથવાનું અને તેવીજ બીજી ગુંથણી વસ્તુઓ બનાવવાનું

૫ વાંસ તથા સાંઠીઓના ટોપલા, ટોપલી, કંડીયા બનાવવાનું કામ

૬ પગલુછણા (ડસ્ટર) બનાવવાનું.

૭ વાસણને કલાઇ કરવાનું

૮ રેજું દેવાનું

૯ ખાખરાના પાતલ (પત્રાળાં) પડીયા બનાવવાનું

૧૦ છડીયા દાળ બનાવવાનું.

૧૧ ઘર ઉપયોગી પરચુરણ સુથારી ચીજો બનાવવાનું

૧૨ પુંઠાના બાકસ બનાવવાનું

૧૩ દીવાસળીના ખોખા બનાવવા તથા લેબલો ચોડવા

૧૪ કાગળ તથા જુના કપડાની કોથળીઓ બનાવવી

૧૫ નેતર ભરવાનું તેમજ મુંજના ખાટલા ભરવા, શીકા ગુંથવા વિગેરે

નાનાં ગામડામાં રહેનાર સ્ત્રીઓ કાલા ફોલવાનું, આંબલી ફોલવાનું, તમાકુ લસોટી છીંકણી બનાવવાનું, ગડાકુ બનાવવાનું વગેરે કામો ઘર માટે તેમજ મજુરીથી કરે છે. પરંતુ આ કામ ફક્ત જે તે મોસમ પુરતું જ હોય છે. મોસમ સિવાયના વખત માટે ઉપર જણાવેલા કામોમાંથી કોઇ અનુકૂળ કામ તેમને મળે તો તેમને મદદ રૂપ થઇ પડે

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો કામનું શિક્ષણ

આવા કામો શીખવવા માટે સારી સંસ્થા થઇ પડે. આવી સંસ્થા તૈયાર થયા પછી શ્રીમંત સ્ત્રીઓને રસ લેતી કરવાના ઘણા માર્ગો છે નિશાળોમાં જો આ પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવે તો બીજી પેઢીએ ઘણો સુધારો થાય.

ગરીબ સ્ત્રીઓ માટે તો ઉદ્યોગાલયથી પણ જુદી ઢબની એટલે કે તેમને ઘેર પહોંચતું કામ આપે અને પાછું કામ લઇ આવે અને એ બાઇઓને મજુરી આપે એવી જુદી સંસ્થાની જરૂર છે કાચો માલ પુરો પાડવાનું અને પાકો માલ વેચવાનું કામ એ સંસ્થાઓએ જ કરવું જોઇએ

સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયો ઉઘાડવા વિષે.

રાજ્યમાં વડોદરા, પાટણ, નવસારી, અમરેલી વિગેરે છ સાત સ્થળોમેંજ સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવનારી નાની મોટી સંસ્થાઓ છે. વડોદરામાં તો શ્રી ચીમનાબાઇ સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયની બીજી શાખા પણ છે આવી સંસ્થાઓ લગભગ દરેક સારા ગામમાં હોય તોજ સ્ત્રીઓ હુન્નરકળામાં રસ લઇને પોતાના જીવનને ઉદ્યમી બનાવી શકે શ્રીમંત સરકાર તરફથી જેમ પુસ્તકાલયો, શાળાઓ અને એવી બીજી જાહેર સંસ્થાઓ માટે પ્રજા કાઢે તેટલાજ બીજા નાણાંની મદદ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે સ્ત્રી ઉદ્યોગાલયોની યોજના માટે પણ જો એવી મદદ સરકાર તરફથી આપવાનું જાહેર થાય તો એવા ઉદ્યોગાલયો સારી સંખ્યામાં નીકળી શકે.

—o—

કવિતા અને સ્ત્રીહૃદય

પ્રયાગમાં મળેલ અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા કવિ સમ્મેલનના પ્રમુખસ્થાનેથી

વ્યાખ્યાતા : શ્રીમતી સુભદ્રાકુમારી ચૌહાણ

સાહિત્યમાં કવિનું સ્થાન ઘણું ઉંચું છે તે દાર્શનિક, ઇતિહાસકાર, સમાજશાસ્ત્રી તથા ધર્માચાર્યના સિદ્ધાંતોને સુન્દર સ્વરૂપમાં ઢાળીને સાધારણ મનુષ્યના હૃદયમન્દિરમાં સ્થાપિત કરે છે, તેમના પ્રત્યે આપણી ભક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે એટલે સુધી કે આપણે તેમને પૂજવા લાગીએ છીએ.

ઇતિહાસકારોમાં રામ અને કૃષ્ણનું વાસ્તવિક જીવન ગમે તેવું રહ્યું હોય, આદર્શ કે અત્યંત સાધારણ; તેમના જીવન વિષે, તેમના અસ્તિત્વ સંબંધમાં પણ ઇતિહાસકાર સંદેહ કરી શકે છે; પરંતુ વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસના રામ, વ્યાસ, સુરદાસ તથા મીરાંના કૃષ્ણ વાસ્તવિક છે; જેમના અસ્તિત્વનું સ્પંદન યુગોથી ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકો સુધીના સર્વને પ્રેરણા આપી રહ્યું છે.

એવી રીતે જગતની ઉત્પત્તિ, અને વિનાશની જટિલ સમસ્યા, કારણ, કાર્ય અને પરિણામની ખટપટ, પુનર્જન્મ કે નિતાન્ત વિનાશનો દુઃસહ પ્રશ્ન, તેવી જ રીતે પ્રકૃતિ અને માયાની વિકટ જાળ એ સર્વ કવિની જાદુ ભરી લેખિનીદ્વારા એટલાં સરલ અને સાફ થઈ જાય છે કે આપણે તેને સ્વયંસિદ્ધ સમજવા લાગીએ છીએ. કવિ સંસારને શિક્ષણ આપે છે. ઇતિહાસકારનું ક્રૂર સત્ય વા ધર્માચાર્યનું ઉગ્ર દંડવિધાન દેખાડીને નહિ, પરંતુ તેનું મન બહેલાવીને, હસાવીને અને મુગ્ધતાપૂર્વક રડાવીને. આંગળીનો ઇશારો કરીને તે એમ નથી કહેતો કે આ કરો ને તે ન કરો. તે એક નાની સરખી કહાણી કહી દે છે અને આપણે સમજી જઈએ છીએ કે, આપણે શું કરવાનું છે. આજ કારણે તો સંસારના સમસ્ત ધર્મપ્રવર્તકોએ પોતાના નવીન સિદ્ધાંતોને, જનસાધારણના હૃદયમાં પ્રવિષ્ટ કરાવવાને માટે કવિની કલ્પનાનો આશ્રય લીધો છે અને નાની નાની કહાણીઓની સૃષ્ટિ કરી છે ગૌતમ બુદ્ધે, એમ કર્યું, ઇસામસીહે એમ જ કર્યું, મહમ્મદે એમજ કર્યું અને આધુનિક સમયના દયાનન્દ અને રામકૃષ્ણે પણ એમજ કર્યું છે. માત્ર ધર્માચાર્યોએ જ નહિ પરંતુ ભારતવર્ષમાં તો સ્મૃતિકાર, મિશ્વર, ઇતિહાસકાર, જ્યોતિષી, યોગી, દાર્શનિક સર્વેએ પોતપોતાના સિદ્ધાંતો અને વિદ્યાનો પ્રચાર કરવાને માટે કવિતાનો આશ્રય લીધો છે અને તે એટલે સુધી કે, ગણિતશાસ્ત્રી, જે આરંભ તોલા પા રતીની વાત કરે છે તેણે પણ Mensuration ને લીલાવતીનો શૃંગાર ચડાવીને પાર્થિવ પદાર્થોનું માપતોલ કરે છે આજના ગણિતશાસ્ત્રીઓ પણ એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે, લીલાવતીની શૈલી આજ કાલની જ્યોમેટ્રી (ભૂમિતિ) અને ગણિતની પદ્ધતિથી અધિક વધારે મનોહર છે એમાં કલ્પના છે અને લીલાવતીમાં સરસતા છે.

આવી રીતે કવિ જુદી જુદી વિદ્યાઓનો શૃંગારવિચારક છે; જેના હાથમાં પડીને સર્વનું રૂપ દીપી ઉઠે છે. તે કેવળ શૃંગાર વિચારક જ નથી. તે સર્વમાં નવી સ્ફૂર્તિ અને નવજીવનનો સંચાર પણ કરે છે, તે

સત્યને સુંદર અને પ્રિય બનાવી દે છે તેનું કહેવું એ છે કે **सत्य ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियं ।** ('સત્ય બોલવું, પ્રિય બોલવુ પણ અપ્રિય સત્ય ન બોલવું') અને તે પોતાના આ સિદ્ધાંતનો માનવીય મસ્તકની પ્રત્યેક ક્રિયામાં અક્ષરશ: પાલન કરે છે.

સાહિત્યમાં જે રીતે કવિનુ સ્થાન ઉંચું છે તેવીજ રીતે કવિઓમાં પણ, મને વિશ્વાસ છે કે, સ્ત્રી કવિઓનું સ્થાન પુરૂષ કવિઓની સરખામણીમાં ઉંચુ રહેશે. કવિતા ઘણુ ખરૂં ભાવપ્રધાન રહે છે અને સ્ત્રીઓના જેવી ભાવુકતા પુરૂષોમાં મળી શકતી નથી.

નારી હૃદયની તુલના આપણે વાયુમાપક યંત્ર (બેરોમીટર) સાથે કરી શકીએ છીએ. જેમા નાનામાં નાનુ પરિવર્તન પણ દષ્ટિ-ગોચર થઇ શકે છે. સ્ત્રીહૃદયની કોમળ વૃત્તિઓ અત્યધિક સજગ અને સજીવ રહે છે. તેમની હૃદયવીણાનો પ્રત્યેક તાર એટલો એ ચેલો અને કસકસેલો રહે છે કે તે વાતાવરણના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ આઘાતથી ગુંજી ઉઠે છે. શરીરવિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાનના પંડિતોનુ કહેવું છે કે સ્ત્રીઓની શરીરરચના અને મન પુરૂષોના કરતાં કાંઇક વધારે પરિષ્કૃત છે

પ્રેમ અને બલિદાન મનુષ્યને પશુની કોટીમાંથી ઉઠાવીને દેવત્વના પદ ઉપર પહોચાડે છે. પારસ તેજ છે કે જે લોઢાને પણ સોનું બનાવી દે. અને તે આપણને સ્ત્રીઓમાં મોટા પ્રમાણમાં મળી આવશે સ્ત્રીઓના જેવો પ્રેમ અને બલિદાન કોણે આપ્યાં છે! ઇતિહાસ એનો સાક્ષી છે; ઇતિહાસ જ શુ પ્રત્યેક ઘરમાં તેમના પ્રેમ અને બલિદાનની કહાણી લખાયલી છે તેમનુ બલિદાન આવેશજન્ય અથવા 'ક્ષણભરમાં સર્વસ્વ સ્વાહા કરી દેનારૂં' નથી હોતું, પરંતુ તે દિવસ અને રાત પ્રત્યેક ઘડી, પળે પળ જીવનભર બલિદાન આપે છે; અને બલિદાન પણ હસતાં હસતાં આપે છે. દુનીયાના મોટા મોટા કર્મયોગી, યોદ્ધા વિદ્વાન અને કવિએ સ્ત્રીઓની સ્ફૂર્તિદાયિની શક્તિનો મુક્તકંઠે સ્વીકાર કર્યો છે વિશ્વવિજયી નેપોલિયન સદા પોતાની માતાનું ગુણગાન કરતો રહ્યો અમર કવિ દાન્તે પોતાની પત્ની બીએટ્રીસ નો આભારી છેઃ તુલસીદાસની રામભક્તિની પ્રેરણા કરનાર તેની પત્ની હતી લંકાનો વિજય કરવાની કામના સીતાને લીધે રામચંદ્રજીના મનમાં ઉદ્ભવ થઇ હતી. અને શ્રી કૃષ્ણને ગીતાનું તત્વ શિખવાડનાર એ રાધિકાનો નિષ્કામ પ્રેમ જ છે. સમસ્ત માનવ જાતિ સ્ત્રીઓની ગોદમાં પળાઇ છે અને તેની આંગળીને આશ્રયે જ ઉભી થતાં તેમજ ચાલતાં શીખી છે પુરૂષોએ જ એની ઘોષણા કર્યા કરી છે કે સ્ત્રીઓ ખરી રીતે દેવી છે, જેમણે આ મૃત્યુલોકને સ્વર્ગ બનાવી રાખ્યું છે.

હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આટલુ છતાં, હજી સુધા પુરૂષોના જેટલી અધિક સખ્યામાં અને ઉંચી શ્રેણીની સ્ત્રી કવયિત્રીઓ કેમ નથી થઇ? કારણ સ્પષ્ટ છે સ્ત્રીઓનું હજી સુધીનું કાર્યક્ષેત્ર બીજુજ રહ્યુ છે અને તેઓએ કવિતાનાં ક્ષેત્રમાં પગ પેસારો કર્યો ન હતો પરંતુ હવે ધીમે ધીમે તેઓ એ ક્ષેત્રમાં આવી રહી છે, અને આ ક્ષેત્રમાં પુરૂષો તેમની સફળતા અને મહત્તાનો સ્વીકાર કરવા લાગ્યા છે તે માટે અમે તેઓના આભારી છીએ.

સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ આવે એ ઘણું આવશ્યક છે. સ્ત્રીઓના સહયોગ વિના માનવસાહિત્ય સંપૂર્ણ નહિ થઇ શકે. એક પુરૂષ કોઇ અન્ય પુરૂષની હૃદયાનુભૂતિને સફળતાથી પ્રકટ કરી શકે છે, પરંતુ જ્યારે તે સ્ત્રીઓની અનુ-

વૃત્તિને પ્રકટ કરવા જાય છે ત્યારે તેને વિવશ થઇ જઇને કલ્પનાથીજ કામ લેવું પડે છે. દાખલા તરીકે, સતિની મનોભાવના વધૂનો ઉલ્લાસ અને માતાના વાત્સલ્યનાં પ્રસંગો દ્વારા થએલાં વર્ણનો બીજી કક્ષાનાં જ રહેશે કારણ કે પુરુષ એ ઉદાત્ત અવસ્થાનો અનુભવ નથી કરી શકતા

પ્રેમના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનું સર્વસ્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રેમના પૂજારી પુરુષ કવિઓએ અને ઘણાખરા ભક્તોએ પ્રેમના આનંદાતિરેકમાં ડૂબી જઇને પોતાને ઇષ્ટ દેવની પ્રેયસીના રૂપમાં જોયા છે. વલ્લભ સંપ્રદાયના કવિ, ભક્ત કવિ રૂપકળા, તથા બની ઇત્યાદિ એનાં ઉદાહરણ છે

કાવ્યને શાસ્ત્રકારોએ રસાત્મક વચન કહ્યું છે; કોઇ કોઇએ તેને શબ્દ-સંગીત પણ કહ્યું છે કાવ્યનો ધ્વની સંગીત સાથે પણ ઘનિષ્ટ સંબંધ છે એ દૃષ્ટિએ જોઇએ તો કવિતાના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને એક સ્વાભાવિક સગવડ મળી જાય છે જે પુરુષોને નથી મળતી સ્ત્રીઓના સ્વભાવની કોમળતા તેમનાં શબ્દ અને વાણીમાં વ્યાપ્ત છે. કર્ણકટુ શબ્દોને મધુર તથા સરળ બનાવવાનું કાર્ય અવશ્ય સ્ત્રીઓએ કર્યું હશે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એનું મોટું પ્રમાણ છે શકુન્તલાને તેની સખી સઉન્દલા કહે છે, કંઇ શ, ક, અને તેને સ્થાને સ, ઉ અને ક મૂકીને સઉન્દલાની મધુરિમા ઉત્પન્ન કરી દીધી. એજ રીતે કૃષ્ણ ને કન્હૈયો કહેવાવાળી પણ કોઇ વ્રજબાલાજ હશે માની શકાય. બોલચાલની ભાષામાં પણ પુરુષોના કરતાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં અધિક સરળતા અને કોમળતા રહે છે પુરુષોની ભાષામાં વધારે પડતું પાંડિત્ય જણાય છે અને સ્ત્રીઓની ભાષામાં સ્વાભાવિક સરળતા દેખાય છે એ આમ તો પ્રતિદિનનો અનુભવ છે અને પુરુષ તથા સ્ત્રીઓની કવિતાઓની તુલના કરવાથી આજ વાત સ્પષ્ટ થાય છે.

તેથી હું તો કહીશ કે કાંઇ નહિ તો ભાષાના વિષયમાં સ્ત્રી કવિઓએ પુરુષોનું અનુકરણ કરવું નહિ જોઇએ. કવિતાનું જીવન જેટલું ભાવમાં તેટલુંજ ભાષામાં પણ રહે છે તેથી, સાહિત્ય મર્મજ્ઞોએ કવિતામાં પ્રસાદ ગુણ હોવો અત્યંત આવશ્યક માન્યો છે થોડા સરખા શબ્દોમાં કોઇ ભાવ મા વસ્તુનું ચિત્ર ઉપજાવવું એ પ્રસાદગુણ છે આ બાબતમાં ઉર્દુના કવિ પ્રશંસાપાત્ર છે થોડી સાદી ભાષામાં તે ઘણી ઉંડી વાત કહી જાય છે

કવિતા હૃદયની ભાષા છે તેને માટે પાંડિત્યની આવશ્યકતા નથી એ કહેવામાં મારું તાત્પર્ય એ નથી કે ભાષા કે સૌંદર્ય તરફ ધ્યાનજ આપવું નહિ. માત્ર કહેવાની મતલબ એ છે કે ભાષાને અસ્વાભાવિક બનાવી દેવી ન જોઇએ નહિ તો જન સાધારણની ભાષા અને સાહિત્યની ભાષામાં એટલું વધારે અંતર થઇ જશે કે સાધારણ જનસમાજ આપણું સાહિત્ય સમજી નહિ શકે જેમ, સંસ્કૃત અને વ્રજભાષાના સાહિત્ય સબંધમાં બન્યું છે.

ભાષાને મનોહારિણી બનાવવા માટે અને પોતાની તુક મેળવવા માટે શબ્દોની હત્યા કરવી એ ઉચિત નથી.

સાધારણ પ્રસંગો પર શબ્દોને તોડી ફોડીને કંઇનો કાંઇ કરી દેવો જેમ કે રાજાનું રાવ, રાઉ, રઇ, રાયા, રાય ઇત્યાદિ એ પણ ઉચિત નથી. આ બાબતમાં હું મારી લેખિકા બહેનોને સાવચેત રહેવા જણાવું છું.

હું જાણું છું કે સ્ત્રીઓનાં પ્રાચીન સાહિત્યમાં પણ ઉમો ઉદાર ન હતો. પરન્તુ .

આધુનિક કાલના શ્રી મહાદેવી વર્મા, શ્રી તોરનદેવી લીલી અને શ્રી રામેશ્વરી દેવી ચકોરી ના ઉદયે એક નવો યુગ ચમકાવી દીધો છે અને તે યુગ ઉજ્જવળ અને આશાપૂર્ણ છે આ નામો 'મેં' માત્ર ઉદાહરણ અર્થેજ આપ્યાં છે. તેમનાથી બીજી સાહિત્યસેવિકાઓ છે જેનું કામ ઓછું ઉલ્લેખવા યોગ્ય નથી.

મને આશા છે કે આ કવિ સંમેલન લેખિકાઓમાં નવુ પ્રોત્સાહન આપશે અને હિન્દીના આ નિર્માણ યુગમાં સ્ત્રીઓની સુતેલી પ્રતિભાને જાગૃત કરવામાં સહાયભૂત થશે.

મેટ્રિકની પરીક્ષામાં પાસ થતી કન્યાઓને ઇનામ

ચરોતર પ્રદેશની જે કન્યાઓ મુંબાઇ યુનિવર્સિટીની વા પૂનાની શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિંદ મહિલા વિદ્યાપીઠની મેટ્રિકની પરીક્ષા ચાલુ વરસે પસાર કરશે તેમને ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીને મળેલાં સ્ત્રીકેળવણી વિષયક ટ્રસ્ટફંડોમાંથી રૂ. ૧૫)નું ઇનામ આપવામાં આવશે. માટે એવી કન્યાઓએ પોતાનું ગામ ને તાલુકો, પોતાની હાઇસ્કૂલ, મેટ્રિકની પરીક્ષાનો નંબર, પરીક્ષામાં મેળવેલા ગુણ, પોતાને જોઇએ તેવાં પુસ્તકોની યાદી અને પોતે આગળ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છે છે કે કેમ તે વગેરે જણાવી જુન માસની ૩૦મી તારીખ સુધીમાં પોતાના પૂરેપૂરા સરનામા સાથે અમને અરજી કરવી.

સ્ત્રીકેળવણીનાં ટ્રસ્ટફંડ માટે સોસાયટીની મદદ

ચરોતરમાં સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન મળે તે હેતુથી સોસાયટીને ચાર પાંચ ટ્રસ્ટફંડ મળ્યાં છે. પણ સોસાયટીને થયેલા રૂ. ૫૦,૦૦૦ (પચાસ હજાર)ના દેવાનો જ્યાં સુધી નિકાલ થાય નહિ ત્યાં સુધી આ આર્થિક મંદીના યુગમાં જે સ્ત્રીકેળવણી માટે ખાસ જોઇએ તેટલી મદદ ન મળે તો નવીન પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી શકાય એમ નથી. એટલે સ્ત્રીકેળવણી માટે મળેલાં ટ્રસ્ટફંડોના વ્યાજનો ઉપયોગ મેટ્રિક થતી ચરોતરની કન્યાઓને રૂ. ૧૫)નું ઇનામ આપવા ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે કરવાનો તા. ૧૯-૩-૩૩ને રોજ મળેલી સોસાયટીની નિયામક સભાએ ઠરાવ કર્યો છેઃ

> " ચરોતર પ્રદેશમાં સ્ત્રીકેળવણીની વૃદ્ધિ થાય તે માટે દરેક નાનાં મોટાં ગામમાં સ્ત્રીકેળવણીનાં ખાસ ફંડો સ્થપાય તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. માટે જો કોઇ ગામ પોતાના ગામની સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન આપવા ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૫૧) સોસાયટીને ટ્રસ્ટફંડ તરીકે સોંપવાનું સ્વીકારશે તો તેમાં સોસાયટી સ્ત્રીકેળવણીને માટે મળેલાં ટ્રસ્ટફંડોના વ્યાજમાંથી બીજા રૂ. ૧૦૦) ઉમેરશે અને તે કુલ રકમનું જે તે ગામનું સ્ત્રીકેળવણી ટ્રસ્ટફંડ ઇલાયદું રાખશે અને તે ટ્રસ્ટફંડનું વ્યાજ જે તે ગામે ખર્ચવાની સોસાયટી વ્યવસ્થા કરશે "

ઉપરના ઠરાવ પ્રમાણે જે ગામ, વ્યક્તિ યા મંડળ પોતાના ગામની સ્ત્રીકેળવણી માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૫૧) આપવા ઇચ્છા રાખતું હોય તેમણે તરત જ તે સંબંધી જણાવવું. આ પ્રમાણે મળેલા ટ્રસ્ટફંડને કોઇ પણ વ્યક્તિનું નામ આપવામાં આવશે નહિ

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી,
આણંદ, તા. ૧૨-૪-૩૩

આશાભાઇ ન. પટેલ,
મંત્રી, ચ. એ. સોસાયટી.

સમાલોચના

મારી કહાણી: લેખિકા શ્રી પાર્વતીબાઈ આઠવલે, અનુવાદિકા શ્રી ગોમતીબહેન મશરૂવાળા, પ્રકાશક 'પ્રસ્થાન' કાર્યાલય, અમદાવાદ; આઠ આના

'પ્રસ્થાન' કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી સસ્તી ગ્રંથમાળાના ચોથા વર્ષના પુ. ૩-૪ તરીકે આ પુસ્તક પ્રકટ થયું છે અને એક સેવાપરાયણ બહેનની એ જીવન કહાણી હોઈ આપણાં આત્મકથાના વા જીવન કથાના અલ્પ સાહિત્યમાં ઘણો સારો ઉમેરો કરે છે. શ્રીમતી પાર્વતીબાઈ મહારાષ્ટ્રીય સમાજમાં એક સમાજ સેવિકા તરીકે ઘણાં જાણીતાં છે તેમનો પરિચય આ રીતે ગુજરાતને કરાવવા માટે એક બીજા દેશ સેવિકા શ્રી ગોમતીબહેન તૈયાર થયાં એ વિશેષ આનંદની વાત છે. શ્રી ગોમતીબહેન તરફથી આવાં નવાં પુસ્તકો આપણને મળે એવી આશા દર્શાવી આ પુસ્તકને સ્ત્રીસમાજ ખૂબ વધાવી લેશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

જીવનનાં જળ: લેખક શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધી, પ્રકાશક રૂઢિ, ૩૨૫ કાલબા. [illegible] પાંચ આના.

'જનની ગીત'ની બીજી કવિતામાં ગૂજરાતી ગુજરાતના નવયુવાન કવિશ્રી ઇન્દુલાલે આપેલી આ નાનકડી કથા કાવ્યરસિકોને આનંદ આપશે. મદન અને ગૌરીના રાજ પ્રેમનું એમાં પ્રેમ ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે. 'સ્વાગત'માં શ્રી. દેશળજી પરમારે કવિ હૃદયને ઉચિત રીતે આ કાવ્યોનો વિસ્તૃત પરિચય કરાવ્યો છે શ્રી. [illegible] દેશ ધના સુશોભનો નાની પુસ્તિકાને આકર્ષક સમૃદ્ધ કરે છે.

આધુનિક શાળામાં શિક્ષણ પદ્ધતિઓ: લેખક: શ્રી. ગિજુભાઈ, પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર મૂલ્ય આઠ આના

શિક્ષકો માટે તિરસ્કારવાચક "પંતુજી" શબ્દ ગુજરાતમાં અત્યંત પ્રચલિત છે. જે માણસ બીજાં કામો માટે નાલાયક બને તે શિક્ષક બની શકે છે શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓનું કે એના શાસ્ત્રનું જેને જરાય જ્ઞાન ન હોય એવા માણસોને છોકરા ભણાવવાનું કામ વિના સંકોચે સોંપાય છે આ પરિસ્થિતિનું કારણ એટલુંજ છે કે આપણે માની લીધું છે કે ભણાવવાનું કામ, વિશેષે કરી ભણાવવું એ બહુ મોટું કામ નથી વસ્તુતઃ આપણી એ માન્યતા ખોટી છે ભણવું અને ભણાવવું એ બેમાં બહુ મોટો તફાવત છે શિક્ષણની કળા અને પદ્ધતિ જાણનાર માણસજ એ કામ કરી શકે. અભણ માણસો બાળકના મગજ પર બોજા ભાર મૂકી તેને વિકસાવવાને બદલે કચરીજ નાખે એ પદ્ધતિઓ પ્રાથમિક શાળાને અને દેશ પ્રજાની હોય શકે તે શ્રી ગિજુભાઈ આ પુસ્તકમાં બતાવે છે શ્રી ગિજુભાઈએ બાલમાનસનો અભ્યાસ અને શિક્ષણ પદ્ધતિઓનો પરિચય-બન્ને એમાં ભર્યાં છે કે આ પુસ્તકમાંથી શિક્ષકોને તેમજ માબાપોને પણ નવું જાણવું મળશે.

સીતા: લેખક શ્રી નગીનદાસ નંદલાલ ચોકસી પ્રકાશક શ્રી ભગવાનદાસ દિ. [illegible] ઉદયમંદિર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા. મૂલ્ય ૦-૧-૦.

શ્રી પ્રભાત બાલકન મંડળના વર્ષમાં પુષ્પ તરીકે પ્રકટ થયેલું આ પુસ્તક રામાયણમાંથી સીતાના જીવનને લગતો ભાગ બાળકોને રુચે તેવી અને રુચિકર ભાષા એવી રીતે અને સાદી ભાષા શૈલીમાં આપે છે શ્રી. રામની કથા અને બાલ

શ્રી ભગિની સમાજ, મુંબઇ

સત્તરમો વાર્ષિક વૃત્તાંત

ભગિની સમાજની સ્થાપના સ્વ. ગોખલેના સ્મારક તરીકે તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૧૬ ના દિને તેમની પ્રથમ પુણ્ય તિથિએ થઇ.

સમાજનું ધ્યેય સ્ત્રી ઉન્નતિદ્વારા, રાષ્ટ્રોન્નતિ સાધવાનું છે. અને તે માટે હિંદમાં વસનારા તમામ હિંદીઓ તરફ ભ્રાતૃભાવ રાખનારું આ મંડળ છે. સમાજના સભ્યોએ સૌને તન, મન અને ધનથી મદદ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આરોગ્ય, ગૃહઉદ્યોગ અને જ્ઞાન પ્રચાર માટે વર્ગોદ્વારા લેખો અને ભાષણોદ્વારા મુલાકાતો અને સમેલનોદ્વારા અનેક વિધ પ્રયત્નો ઠેક ઠેકાણે કરેલા છે

સંકટ સમયે સહાયના નિયમને ભગિની સમાજ ધર્મ માને છે, અને એ ધર્મ અનુસાર દેશના જુદા જુદા ભાગમા જુદી જુદી વખતે સમાજે પોતાનો યત્કિંચિત ફાળો આપ્યો છે.

ગયા વર્ષની ૧૯ મી ફેબ્રુઆરિને દિને સ્વ ગોખલેજીની સંવત્સરી નિમિત્તે ડૉ. જીવરાજ મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે શ. વૈકુંઠરાય મહેતાએ ગોખલેજીના જીવન વિષે બે બોલ કહ્યા હતા.

તા ૨૦ મી ઓગષ્ટ ૧૯૨૨ દિને વાર્ષિક સભા બોલાવી હતી જેમા નીચે પ્રમાણે કામકાજ થયું હતુ,

(૧) એ વર્ષનો ટુંકો હેવાલ રજુ થયો હતો. (૨) હિસાબ મંજુરી માટે મૂકાયો હતો. (૩) નવુ કારોબારી મંડળ નિમાયું હતુ.

રા. કરસનદાસની દરખાસ્તથી અને શ્રી. રસીક બ્હેનના ટેકાથી ૧૯૨૨ની ,સાલ માટે નીચેના બ્હેનોનું કારોબારી મંડળ નિમાયું હતું.

પ્રમુખ સૌ જયશ્રી બ્હેન રાયજી; મંત્રી-શ્રી. લીલાવતી બ્હેન બેન્કર; સહમંત્રી-સૌ. ચંચળ બ્હેન ધીઆ, ખજાનચી-સૌ. શારદા બ્હેન દેસાઇ, સભ્યો-સૌ. હંસા બ્હેન, સૌ. ઉર્મિલા બ્હેન મહેતા, સૌ મેથી બ્હેન, સૌ. મુદ્રીકા બ્હેન શ્રી સાકરબ્હેન અને શ્રી. બચુબ્હેન લોટવાળા

ઉપલી દરખાસ્ત રજુ કરતાં રા. કરસનદાસ બોલ્યા હતા કે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓનું કામ ઉપાડી લે અને પુરૂષોની જરૂર ન પડે એવું હું કેટલાએ વર્ષોથી ઇચ્છતો હતો. આટલા વર્ષો ભગિની સમાજના કારોબારી મંડળ ઉપર ભાઇઓ હતા. પણ આ વર્ષે બ્હેનોની જ કમિટી નિમાઇ તે જાણી મને બહુ હર્ષ થાય છે નવા કારોબારી મંડળને એમના કામમાં હું ફતેહ ઇચ્છું છું

સમાજ પાસે ચાલુ ખર્ચ માટે પૂરતી રકમ નહિ હોવાને લીધે ખર્ચમાં કાપકુપ કરવા માટે સોસાયટીના મકાનમાથી સમાજની ઓફીસ કાઢી નાખવી પડી. સેવાસદન ભગિની સમાજથી છુટું પાડવામાં આવ્યુ અને એ ફંડની રકમ રા. કરસનદાસને સોપવામા આવી

ગાંધીજીની જયંતિ તા ૨૭ મી અકટોબરે ઉજવાઇ હતી તે વખતે પ્રમુખ શેઠ કૃષ્ણાગીરી સેતલવાડ હતા વક્તા સર લલ્લુભાઇ શામળદાસ હતા આ પ્રસંગે હરીજનના બાળકોએ સંવાદ તથા ગાયનોથી સભાસદોના મન રંજન કર્યાં હતા. શેઠ લક્ષ્મીબાઇ તરફથી રૂ ૫૦૦૦) ની રકમ મળેલી છે. જેના વ્યાજમાંથી ગરીબ બ્હેનો પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખી શકે તે માટે તેમને સ્કોલ-

સ્કોલરશીપ આપવી એમ નક્કી થયું છે તેને શેઠ ધનજીભાઇ સ્કોલરશીપ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. મહુ સાલમાં રૂ. ૧૫) ની માસીક સ્કોલરશીપ વનિતાવિશ્રામમાંથી ત્રણેની શાળાની પરીક્ષામાં પાસ થએલાં બ્હેન તારા કકરને આપવામાં આવી છે. તે બ્હેન હિંદીની લેડી હાર્ડીંગ કોલેજમાં ગૃહવિજ્ઞાનના અભ્યાસ માટે ગયાં છે તેમજ માસિક રૂપિયા પાંચની બે શિષ્યવૃત્તિઓ બે અસાજ બ્હેનો—ગૌરાબાઇ આવકબાઇ તથા જનાબાઇ પારસને તુરત પ્રાથમિક શિક્ષણનો લાભ મળે તે માટે આપવામાં આવી છે.

શ્રી. જમુબ્હેન ઘોરવાળા તરફથી રમુબેલ ગુવનમાં બે ઓરડાઓ સમાજના ઉપયોગ માટે મળવાથી સમાજના ઉદ્દેશ પાર પાડવાનું વધારે સરળ બની શક્યું છે સમાજ એમની આ ઉદારતા માટે એમનો સહર્ષ આભાર માને છે આ નવી વ્યવસ્થા થતાં સમાજે પોતાની પ્રવૃત્તિઓ આરંભી છે. ચાલુ વર્ષમાં આપી સપ્તાહ નિમિત્તે સમાજના સભ્યોએ ઘેર ઘેર ખાદીની ફેરી કરી રૂ. ૭૦૦૦) સાત હજારની ખાદી વેચી હતી, આમ આ વર્ષથી સમાજમાં નવી જાગૃતિ આવી છે

ઉદ્યોગમંદિર

મધ્યમવર્ગની બ્હેનોને સાધનને અભાવે સમયનો સદુપયોગ કરવાની મુશ્કેલીઓ નડે છે નવરાશના વખતનો ઉપયોગ થાય અને સાથે સાથે થોડી કમાણી પણ થઇ એવું કામ કરનારી કેટલીક પારસી સંસ્થા છે, જેવી કે મીઠુબ્હેન પીટીટની ખાદીની સંસ્થા અને ચામરેટીનું પારસી સ્ત્રી ઉદ્યોગગૃહ

ભગિનીસમાજ પાસે આપીઠના હીરા મહોત્સવ પ્રસંગે એક ફંડ રૂા ૮૩૦૦) આશરે જ્યુબિલીનું એકઠું થયેલું છે તેના વ્યાજમાંથી આ એક ઉદ્યોગગૃહ એ બનાવો તેમાંથી મંડળે શરૂ કર્યું છે. એ ઉદ્યોગને પાર પાડવા મધ્યમવર્ગની બ્હેનોને મદદરૂપ થઇ પડે એવા ઉદ્યોગોની શરૂઆત કરવામાં આવી છે એમાં સીવણ, ગુંથણ, ભરત તથા અથાણાં પાપડ કરવાના કામનો સમાવેશ થાય છે એ દરેક કામ માટે જોઇતે કેળવણી આપવા તૈયાર

મહેનતાણું સમાજ તરફથી આપવામાં આવે છે મધ્યમ વર્ગની ઘણી બ્હેનો આ ઉદ્યોગગૃહનો લાભ લે છે આશરે પંદરથી વીસ બ્હેનો આનો લાભ લે છે શ્રી. મધ્યમબ્હેન ધીવા તરફથી ઉદ્યોગગૃહ ચલાવનાર બ્હેનને રૂા. ૧૨) માસિક આપવામાં આવતા હોવાથી ઉદ્યોગગૃહના કામને બહુ મદદ મળી છે તેને અંગે વર્ગો પણ ચાલે છે. અને તે દરેક મંગળવારે તથા શુક્રવારે ૩ થી ૫ વાગ્યા સુધી હોય છે. એ વર્ગોમાં સીવણ, ભરત, ગાંથ તથા મિનાકામ શીખવવામાં આવે છે સરેરાશ ૧૦ બ્હેનોની હાજરી રહે છે પાપડ વિગેરે બનાવવું આદિ પણ બ્હેનો ઘરથી કરી લાવે છે આ બ્હેનો સાથ કુટુંબના હેય આ સંસ્થાદ્વારા કામ કરવાનું એમને બહુ સરળ પડે છે. શ્રી. મંગળાબ્હેન તથા શ્રી ઉર્મિલાબ્હેન આ વર્ગોની વ્યવસ્થા રાખે છે

પુસ્તકાલય

આ ઉપરાંત બ્હેનો માટે પુસ્તકાલય તથા વાચનાલય રાખવામાં આવ્યાં છે વાચનાલય બ્હેનો માટે હમેશાં ૧ થી ૫ વાગ્યા સુધી ખુલ્લું હોય છે અને સભાસદ બ્હેનોને પુસ્તકો ઘેર લઇ જવાની છૂટ છે આ બન્નેનો લાભ પણ સારો લેવાય છે શ્રી જયાબ્હેન કાનુગા પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા જાળવે છે.

શ્રી. જમુબ્હેન ઘોરવાળા તરફથી જ્યારે મળી એકથી બધા સમાજહિત એક સંમેલન તા ૧-૧૧-૩૧ ને દિવસે કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં પેટા વિભાગો ચર્ચાઓ જુદા જુદા વિષયો પર પ્રો. કે. ટી. શાહની એક વ્યાખ્યાનમાળા શાળામાં આવી હતી આ વ્યાખ્યાનો ગુજરાતીમાં થયાં હતાં અને ઘણી બહેનોએ એનો લાભ લીધો હતો

સર હરિસીંગ ગૌડના છૂટાછેડાના બીલ વિષે સમાજના મંડળે વિચાર ચલાવ્યો હતો અને મંડળને આ બીલ સંતોષકારક લાગ્યું નથી એવો મત દર્શાવતો પત્ર સરકારને લખવામાં આવ્યો હતો.

અંત્યજ મંદીર પ્રવેશને અને આપીઠ અપવાદ મનાઇ સંબંધને કરવાને ઠરાવને માટે

મુંબઈની બધી સંસ્થાઓના આસરા હેઠળ ભરાએલી બે સભાઓમા સમાજે સક્રિય ભાગ લીધો હતો. તેમજ ડૉ સુબારાયનના મદીર પ્રવેશના ખરડાને અનુમોદન આપનારો એક ઠરાવ તાર દ્વારા વાઇસરોય પર મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો

સમાજની આકાક્ષાઓ ઘણી મોટી છે. સમાજને ખુલ્લી જગા મળે તો બાળકોને રમત ગમત તથા તેની સાથે જ્ઞાન મળે તેવી યોજના થઈ શકે. સમાજના બ્હેનો ઉદ્યોગ શીખી તેમાથી કમાણી કરી શકે તે માટે તા. ૧લી જુનથી રા પ્રાણશકર જોષીને માસ્તર તરીકે રાખવાનું નક્કી કરવામા આવ્યુ છે આ ભાઇ રેશમ તથા જરીનુ ભરતકામ, ચોપડીઓ બાધવાનું કામ, ફ્રેટવર્ક વગેરે પણી જાતનું કામ જાણે છે

મુંબઇ જવા માટે મોટા શહેરમા બ્હેનો બહારગામથી કમાવા માટે આવી હોય તેવી બ્હેનો માટે રહેવા તથા ખાવાપીવાની સગવડવાળુ એક ઘર હોવુ જોઇએ એમ સમાજને લાગે છે જો કોઇ ભાઇ અથવા બ્હેન આને માટે પૈસાની સંગીન મદદ કરી શકે તો સમાજ કામ ઉપાડી લેવા બહુ આતુર છે.

આભાર

સમાજને હિંદ સેવક સમાજના મકાનનો હોલ વાપરવાને માટે તથા સુજ ભાડાથી સમાજની ઓફીસ રાખવા માટે સભ્યોનો આભાર માનવામાં આવે છે. શ્રી. બચુબ્હેન લોટવાળાનો સમાજને ઓરડાઓ વાપરવા આપ્યા તે માટે જુદા જુદા વક્તાઓ પ્રો. જોશી રા વેંકટરાય મહેતા, પ્રો. શાહ રા. જયસુખલાલ મહેતા તથા બીજા જે જે ભાઇઓ તથા બ્હેનોએ ભાષણો આપ્યા તે માટે.

ઓડીટર—મેસ બી. બીલીમોરીઆએ કંઇ પણ મહેનતાણું લીધા વિના સમાજનો હિસાબ તપાસી આપ્યો તે માટે.

ભેટ આપનારનો આભાર

સૌ વિમળાબ્હેન સેતલવાડ તરફથી કબાટ માટે રૂા ૫૦) મળ્યા તે માટે.

સૌ. જયાબ્હેન કાનુગા તરફથી કબાટ માટે રૂા ૫૫) મળ્યા તે માટે;

શેઠ પ્રાગજી હરીઆણી તરફથી રૂા. ૧૦૦૦) મળ્યા તે માટે

સૌ હંસાબ્હેન મહેતા, શ્રી સાકરબ્હેન, સૌ. સારદાબ્હેન દેસાઇ, સૌ. વિમળાબ્હેન સેતલવાડ. સૌ ચચળબ્હેન ધીઆ. સૌ ગંગુબ્હેન રામદાસ વગેરેનો પુસ્તકો માટે રકમ મળી તે માટે.

સમાજ તરફથી તૈયાર કરવામા આવેલો માલ વેચવાને માટે સમાજની ઓફીસમાં તેમજ ગુજરાતી સ્રી સહકારી મડળ તરફથી ચાલતા સ્ટોર પર રાખવામા આવે છે.

સૌ જયશ્રીબ્હેન રાયજી (પ્રમુખ)
શ્રી. લીલાવતીબ્હેન બેન્કર (મત્રી)
સૌ ચંચળબ્હેન ધીઆ. (સહમત્રી)

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

(૧) મોરીસ ફ્રાન્સીસ પરકીન્સ વિષે શું જાણો છો ?

(૨) પંજાબી સાહિત્યના ઇતિહાસ સંબંધમાં સંશોધન કરતાં બહેન સંબંધમાં યોગ્ય માહિતી આપો.

આ બન્ને પ્રશ્નોના જવાબ એપ્રિલના ઓગસ્ટમાંથી મળશે.

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકનાં દરેક ગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી-ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

ફેબ્રુઆરી માસનું પરિણામ

સુ	કે	મા	ર		સ	રો	જી	ની
મ	ન	ન				ક	ત	સ
ન			જ		મ			મ
	ક		ન		ન		વ	
ક	નિ						સ	ધા
	તા		ત		રી		ધા	
નિ			ન		પુ			મ
શ	સ	ના				જી	વ	ન
ક	વ	વિ	શ્રી		સુ	ન	ય	ન

આ પ્રશ્નના કુલ ૧૨ જવાબો આવ્યા હતા. તેમાં ત્રણ પાચમી તારીખનો ભંગ કરતા હોવાથી તપાસ્યા નથી. પાંચ જવાબો ખોટા છે. ચાર જવાબો સાચા છે. તેમાંથી (૧) શ્રી રેણુ બહેન આ. ભુરજી ચાવડાને ઇનામનું પુસ્તક "સોળ સુંદર વાર્તાઓ, ભાગ ૨" આપવામાં આવે છે જે તેમણે અહીં આવાની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવું. બાકીનાં ત્રણ બહેનોનાં નામ નીચે મુજબ છે. ઓમની બહેનો (૨) હીરાબહેન કે. મોદી, (૩) સરલા હીમતરામ (૪) પ્રભાવતી ન. પરેખ.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય—અથવા ગ્રાહક ન હોય તેઓ કેમ જોડે. હમણાં ની હરિફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના નામ સાથે ૨ આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી
વાંચો, "ગુણસુન્દરી"

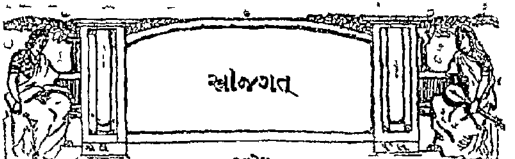

સ્ત્રીજગત

સ્વદેશ

પતિદેવ! યદુ સાદુ નામના મદારને, પોતાની પત્ની અનીતિને માર્ગે ચઢી જતાં હરકેરાઇને તેનું ખુન કરવા માટે મુંબઇની વડી અદાલતે જન્મટીપની સજા કરી છે

સ્ટવ–સઘડીના ભોગ (૧) મુંબઇમાં બાર વર્ષની એક છોકરી બાલાબાઇ મોતીરામ સગડીથી દાઝી મરણ પામી (૨) ક્ષમાબાઈ નામની મુંબઇમાં કામાટી પુરામાં રહેતી ૪૫ વર્ષની બાઇ દાઝી મરણ પામી. (૩) બાબીબાઇ મોતીરામ નામની એક સ્ત્રી સગડી પર રાંધતાં દાઝી મરણ પામી (૪) વાલીબાઇ નાથાલાલ નામની ૧૫ વર્ષની છોકરી બત્તીથી સાડી સળગી જતાં દાઝી મરણ પામી. (૫) રમાબાઇ લાલાભાઇ નામની એક સુથારણ સાડીનો છેડો દીવાને લાગતાં તે સળગી જવાથી મરણ પામી (૬) મુંબઈમાં ગામારી મહોલ્લામાં રહેતી બીબીબાઇ ઇસ્માઈલ ચુલાપર રાંધતાં દાઝી મરણ પામી

એકપર બીજી: હરિપ્રસાદ નામનો ૧૬વર્ષનો છોકરો ત્રણ વર્ષની વયે પરણ્યો હતો તેની પત્ની અત્યારે આશરે ૧૫વર્ષની વયની જીવતી છે છતાં હરીપ્રસાદનો બાપ રૂખી નામની ૧૪ વર્ષની છોકરી સાથે તેને ફરી પરણાવવા માગતો હતો. આથી છોકરી અને છોકરા બન્નેના બાપો સામે અમદાવાદમાં લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ જેવા જજ્જ પાસે ઇન્જકશન લઇ લગ્ન અટકાવ્યુ હતું.

બાલ લગ્ન સામે પ્રતિબંધ (૧) રેવા-રાજ્યની સરકારે છોકરા છોકરી અનુક્રમે ૧૮ અને ૧૨વર્ષના થાય તે પહેલાં તેમનાં લગ્ન કરે તો શિક્ષા કરવાનો કાયદો કર્યો છે (૨) શારદા કાયદાની વિરુદ્ધ લગ્ન કરવા માટે કરાંચીમાં ૪ જણને રૂા. ૫૦નો દંડ થયો

આપઘાત (૧) ગુજરાતના જાણીતા કવિ શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીના પત્ની શ્રીમતી દમયંતીબ્હેને નતે શરીર ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી દીવાસળી સળગાવીને આપઘાત કર્યો છે શ્રી. મેઘાણી ઉપર આવી પડેલી આ આપત્તીમાં અમે તેમના તરફ દીલસોજી દાખવીએ છીએ. (૨) મુંબઇમાં દર્શનાબાઇ મહાવીરપ્રસાદ નામની પરદેશી સ્ત્રીએ સાસુના ત્રાસથી કંટાળી જઇ સાડી પર ગ્યાસતેલ છાંટી, તે સળગાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો (૩) એક બ્હેને મુંબઇમાંજ પતિએ ઠપકો આપતાં પોતાના ઓરડાની બારીમાંથી નીચે નખાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો. (૪) નાદુરસ્ત તબીયતને અંગે કંટાળી જઇ મુંબઇમા દીવાળીબાઇ નામની ૨૫વર્ષની સ્ત્રીએ કપડાં ઉપર ગ્યાસતેલ છાંટી તે સળગાવી મૂકી આપઘાત કર્યો હતો

પારસી બાનુ વકીલ નાગપુર યુનિવર્સીટીની કાયદાની પરીક્ષામાં મીસ એ આર કામા (સર ફીરોજશાહ મહેતાના પૌત્રી) ફતેહમંદ નીવડયાં છે આ પ્રાંતમાં તેઓ પહેલાજ બાનુ ધારાશાસ્ત્રી છે.

પુનાની સ્ત્રીઓનો વિરોધ પુનાનાં હિંદી સ્ત્રી મંડળના આશ્રયે મીસીસ સરલાબાઇ નાયકનાં પ્રમુખ પદે મળેલી સભામાં નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓનાં સ્થાન વિષે ચર્ચા થઇ હતી મુંબઇમાં મળેલી ત્રણ પ્રમુખ સ્ત્રીસંસ્થાઓની પરિષદે કરેલ ઠરાવોને સર્વાનુમતે મંજુર કરવામાં આવી હતી. સભામાં ભાર પૂર્વક જણાવવામા આવ્યું હતું કે કોમી એકતાના ભોગે સ્ત્રીઓને મળવા મતાધિકારના કરતા તેઓ મતાધિકાર નહિ લેવાનું પસંદ કરશે વ્હાઇટ પેપરમાં કોમી ચુંટણી અને સાસો ઉપર રચાયેલાં પ્રતિનિધિત્વ અને મતાધિકારની પદ્ધતિ જણાવાઇ છે તે બધા રીતે હિન્દી પ્રજાની પ્રગતિને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની પ્રગતિને હાનિકારક છે સભાએ વધુમા એમ પણ જાહેર કર્યું હતું કે સંયુક્ત મતાધિકારની પદ્ધતિની તેમની માગણી માટે સ્ત્રીઓ એક સાથે સંપીને ઉભશે છે અને તેમણે કોમી મતાધિકારનો વિરોધ કર્યો છે. કારણ કે તેથી હિન્દમા સ્ત્રીઓની

સંયુક્ત કોલેજમાં કોમીવાદનું ઝેર દાખલ થવાનો ભય રહે છે."

આઠ વર્ષની બાળા-માતા ! દિલ્હીની વિક્ટોરીઆ જનાનાનાં નર્સીંગ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મીસીસ એ. ફ્રેંચ 'નર્સીંગ જર્નલ'માં નીચેનું કૌતુક વર્ણવે છે " થોડા વખત ઉપર આઠવર્ષની એક બાળાએ પૂરેપૂરા નવ મહીનાના એક બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. જન્મ વખતે બાળકનું વજન ૪ રતલ જેટલું હતું. બાળમાતા બાળકને ઉછેરી રહી છે બે માસ પછી બાળકનું વજન ૬ રતલ જેટલું થયું હતું. દિલ્હીના હેલ્થ ઓફિસરે બાળાની નોંધ મ્યુનિસિપલ રજીસ્ટરમાં ખાત્રી કરી હતી. છોકરીનો બાપ પણ બે વર્ષ સાથે રહેનાર જણાવે છે.

દિલ્હીની સ્ત્રી સભાઃ દિલ્હી પ્રાંતની સ્ત્રી-સભાની બીજી વાર્ષિક સભા એપ્રિલની તા. ૪ થી એ દિલ્હીમાં લેડી લોથીયનનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. લેડી લોથીયને સભાના સભ્યોની સંખ્યા વધારવા વિનંતિ કરી હતી. અને લેડી હાર્ડિંજ હોસ્પિટલ, ઇન્દ્રપ્રસ્થ કોલેજ, અને લેડી ઇર્વીન કોલેજ એ ત્રણ સંસ્થાઓને બનતી સહાયતાથી કૉલેજોને મદદ કરવા જણાવ્યું હતું. મીસ પીયર્સને હેવાલ રજુ કર્યો હતો તે બાદ તો મેડીકલ વગેરે આદિ કાર્યક્રમ વિષે સૂચના કરી હતી.

કુમારી પ્રકાશવતી જૈનઃ દિલ્હી યુનિવર્સીટીની ઇન્ટર મીડીએટ પરીક્ષામાં પ્રથમ આવવા માટે આ બહેનને સોનાનો ચાંદ અને સરકારી સ્કોલરશીપ મળ્યાં છે.

જમશેદજી નિમાતી સ્ત્રીઃ રમખાણ ખાતેની મુંબઈ ફ્લાઇંગ ક્લબનાં 'એ' લાઇસન્સની પરીક્ષામાં મીસ સુરખા સુબાહ્ ૩૦ કલાકમાં ફતેહ મેળવી. તેનો એ તાલીમ લેનાર પહેલાંજ ભારતીય બહેન છે. બાદ તેઓ દુનીયાની મુસાફરીએ જનાર છે તેમના પ્રવાસની યોજના કરવા માટે સ્થાનિક સ્વયંસેવકોના પ્રમુખ અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના પૈસાથી એક સમિતિ સ્થપાઇ છે.

બંગાળમાં સ્ત્રી મેજીસ્ટ્રેટઃ કલકત્તામાં બાળકોની અદાલત માટે નીચેનાં ૧૭ બહેનો ઓનરરી સ્ત્રી મેજીસ્ટ્રેટ નીમાયાં છેઃ (૧) મીસ એરન, (૨) મીસ રાની ઘોષ, (૩) મીસ ગીતા ઘોષ, (૪) મીસીસ બી એન. ચૌધરી, (૫) મીસીસ એ. સી દત્ત. (૬) મીસ રાણી ઘોષ, (૭) મીસીસ દાસ, (૮) મીસીસ હેન્ક, (૯) મીસીસ એચ. મહેતા, (૧૦) મીસીસ એમ. એલ. મિત્ર, (૧૧) મીસીસ એસ સી. મિત્ર, (૧૨) મીસીસ એસ. સી. મુખર્જી, (૧૩) મીસીસ એસ. એમ. મુખર્જી, (૧૪) મીસીસ ટી આર. નીઓ, (૧૫) મીસીસ એ. એન્ રોઝી, (૧૬) મીસીસ એમ. સી સેન, (૧૭) મીસ એડી.

જુના સિક્કા માટે ઇનામઃ ઇંગ્લેન્ડના ઉત્તર ભાગની ટાંગાવમાં બગાળ ખાતે થઇ ગએલા શશાંક નામના હિન્દુ રાજાના વખતનો અસલનો અને અલભ્ય સિક્કો સંગ્રહસ્થાનને ભેટ આપવા માટે મહારાજ (બંગાળ) શ્રીમતી શ્રીમતી સુરંગબાલા ઘોષને રૂ. ૫૦) ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

ફ્રાન્સિસ્કોમાં ભારતીય સ્ત્રીઓઃ ફ્રાન્સિસ્કોમાં અખિલ ભારત મહાસંઘની નવમી વાર્ષિક પ્રાંતની સભામાં શ્રીમતી ઇન્દુમતી ગોપાલકુમાર ઘોષે હાજરી આપી હતી. તે પ્રસંગે તેમણે ખાદી અને ગ્રામ કામની હાથબનાવટ કરવા ભારતીની ચિંતા સમજાવી હતી.

પ્રકીર્ણ (૧) ભારતમાં ન્યાયાધીશનું નવું પદ સ્થાપવાના ના. સર્વોપરિએ મુક્યું છે. (૨) મેં ઝાંસીમાં અમેરીકામાં બહેનો માટે આશ્રમ વર્ગોની યોજના થઇ હતી તે સભા વાર અને ચાલુની તરફને અત્રે મીટીંગનાં મારફત ઉપર મુજબની રાખવામાં આવી છે (૩) વડોદરા મ્યુનિસિપાલીટીમાં ચોથી વખતની ચૂંટણીથી એક બેઠક નીમાયાં છે. તેનો ધારાસભામાં પણ સંભવ છે. (૪) આખું ઉપર બનાવવાના કરવા માટે મુંબઇમાં શ્રી. જહાંગીર મહેરજી ગાંધી નામના પારસી ઇન્સ્પેક્ટરને ૪ વર્ષ સખત કેદની સજા થઇ છે (૫) શ્રીમતી અનસૂયાબાઇ બોસ અને શ્રીમતી દેવાઇ રામનારાયણ રંગીલદાસે હરિજનોની ઉન્નતિ કરવા માટે ગાંધીજીને રૂ. ૨૫૦૦) નો ફાળો આપ્યો છે.

વિદેશ

યુરોપની સમાન તક: મેક્સિકનમાં સીવીલ સર્વિસના નવા નિયમો પ્રમાણે સ્ત્રીઓને બધાં ખાતાંમાં પુરૂષોની જેમ જ રીતે પ્રવેશની તક મળશે. પણ લશ્કર ખાતું અને રાજદ્વારી સર્વિસ ખાતું એ બેમાં તેમને પ્રવેશ નહિ મળે. એટલે કે જ્યાર ખાતાંમાં કારભારી મંત્રી એવા હોદ્દાઓ ઉપર ભારત સ્ત્રીઓ પ્રેમ ગયું છે એ કે. આ

વકીલાતી વર્ગ માટેની પરીક્ષામાં ઘણી ઓછી બહેનો પ્રવેશી શકે છે, કારણ 'હમભ ધન' નડે છે.

મીસીસ મોલીસન (મીસ એમી જોનસન) ને વ્યવહારની શક્યતાઓ વિષે સૌથી વધી જાય એવો દેખાવ કરવા માટે મીસીસ મોલીસનને સીગ્રેવ મેમોરીયલ ટ્રોફી આપવામાં આવ્યું છે પહેલીજ વાર એક સ્ત્રીને આવું માન મળ્યું છે

ઓક્ષફર્ડની વિદ્યાર્થીનીઓ ઓક્ષફર્ડ યુનિવર્સીટીમાં ભણતી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે સ્ત્રીઓની ડીબેટીંગ સોસાયટી સ્થાપવાની ગોઠવણ થઇ છે પાંચ કોલેજની ડીબેટીંગ સોસાયટીઓના પ્રમુખોની સમિતિ બંધારણ ઘડી રહી છે આવતી ટર્મથી સોસાયટીનું કામ કાજ શરૂ થશે. યુનિવર્સીટીની બધી સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિઓનું મંડળ હવે પુરૂષોની સમાજ સાથે તેમજ મુલાકાતે આવતી ટુકડીઓ સાથે ચર્ચા કરી શકશે.

વિમાની સાહસોમાં સ્ત્રીઓ (૧) મીસ જીન બેટન નામની ન્યુઝીલેન્ડની ૨૪ વર્ષની બાળા ઓસ્ટ્રેલીયા ઉડવા માટે લીમ્પનીથી ઉપડેલી છે તે પેરીસ, એથેન્સ અને બગદાદ થઇ કરાંચી આવતાં તેને માર્ગમાં વિમાનને નુકસાન થતાં પ્રવાસ પડતો મુકવો પડયો હતો તે કરાંચીથી ઇગ્લાંડ જવા ઉપડી ગઈ છે અને ઇંગ્લાંડ પહોંચ્યા બાદ રેકોર્ડ કરવા ફરીથી ઉપડનાર છે (૨) મેડમ મેરી હિલ્જ નામની ફ્રેન્ચ સ્ત્રીવિમાની ટોકીઓ જવા માટે વિમાનમાં ઉપડી છે તે પેરીસ, કરાંચીની મુસાફરી ચાર દિવસમાં કરી કલકત્તા જવા ઉપડી ગઇ છે ત્યાં પહોંચી તે રંગુન જવા ઉપડેલ છે (૩) મીસીસ હેરીબાની નામની મહિલા ઇંગ્લાંડ-ઓસ્ટ્રેલીયા ઉડવાનો મીસીસ એમી મોલીસનનો રેકોર્ડ તોડવા ઉપડેલ છે તેને પણ માર્ગમાં અકસ્માત નડતાં તે આગબોટમાં રંગુન આવી છે

આયર્લેન્ડની ડાયલમાં આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ ડાયલમાં નીચેનાં ત્રણ બહેનો ચુંટયાં છે. મીસીસ કોનકેનોન, મીસ પીઅર્સ અને મીસીસ રેડમંડ; મીસીસ કોલીન્સ ઓ ડ્રીસ્કોલ નિષ્ફળ ગયાં છે

બેરોનેસની સખાવત લંડનની બેરોનેસ સીફર્ટે પૌં. ૭૫૦૦૦૦ ની સખાવત જાહેર કરી છે એમાં પૌં. ૨૧૭,૦૦૦ જર્મન રેડક્રોસને, પૌં. ૬૦૦૦૦, સીફર્ટ સેનીટોરીયમને અને પૌં. ૩૦૦૦૦ રો. બનોંડોના હોમને, આપ્યા છે

ફોજદારી નોકરીમાં પ્રવેશ કરવા માટે સ્પેનમાં લેવાવવી પરીક્ષામાં ૨૭૦ ઉમેદવારો બેઠા હતા તેમા ૨૭ પાસ થયાં છે તેમા ૧૫મો નંબર માર્ગેરીના સેલ્સાવેરીમા નામની સ્ત્રી લઇ જાય છે

મેયરપદે સ્પેનમાં ૧૭ સ્ત્રીઓ મેયરપદે ચુંટાઇ છે

મેડમ ડીપ્રેઝ: ફ્રેન્કોઇઝ પોરલી સ્વેજ યુનીયનના સભ્ય મેડમ ડીપ્રેઝ ફ્રાનસીલ ડેસ ફુડહોમ્સ ઓફ વોરીએન્ડના પ્રમુખ સર્વાનુમતે ચુંટાયા છે. ફ્રાન્સમાં અમાઠ માત્ર એકજ બહેન આ હોદ્દો ધરાવી ગઈ છે.

મીસ જેસી ડેલ યુનાઇટેડ સ્ટેટસના નવા પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટના કારોબારમાં સીવીલ સર્વિસ કમીશનના પ્રમુખ તરીકે મીસ જેસી ડેલની નીમણુંક થઇ છે મીસ ડેલ ચુસ્ત સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યવાદી છે મી. રૂઝવેલ્ટનાં પ્રધાન મંડળમાં પણ એક બહેનનો સમાવેશ થએલો છે.

જાપાનની જોન ? ચીન જપાન વચ્ચે હાલમાં જંગ ચાલે છે મંચુ રાજાની દીકરી અને જાપાનીસ માતા પ્રીન્સેસ પાસીકો હુવાશીયા ૨૦૦૦ મંચુઓની ટુકડી સાથે ચીનાઇ લશ્કરની પૂંઠે પડી હતી. લીન્શાવ અને હુપીકાવ આગળ નબળા પડેલા લશ્કરની સરદારી લઇ બહાદુરીભર્યા પરાક્રમો કર્યાં હતા ચીનની દિવાલ ઉપર તેણે ધ્વજ રોપ્યો હતો

ચીનમાં સ્ત્રી પોલીસ ચીનના દરેક મોટા શહેરમાં સ્ત્રીઓની પોલીસ ટુકડી બનાવવાનો પ્રયત્ન થઇ રહ્યો છે કેન્ટનના અધિકારીઓની માન્યતા એવી છે કે સ્ત્રી પોલીસ વધારે કાર્યદક્ષતાથી કામ આપશે. સ્ત્રી પોલીસ માટે નીચે મુજબની યોગ્યતા જાહેર કરવામાં આવી છે (૧) ૧૮ થી ઉપર અને ૨૦થી નીચેની વય હોવી જોઇએ (૨) અપરિણિત હોવી જોઇએ (૩) ઓછામાં ઓછી ૪ ફુટ ૬ ઇંચની ઉંચાઇ જોઇએ (૪) એક વર્ષની વધારે મુદતની સજા ભોગવી ન હોવી જોઇએ સ્ત્રી પોલીસનો યુનિફોર્મ પુરૂષના જેવોજ આપવામાં આવશે કે જેથી આ સબંધમાં કાંઇ ગેર સમજુત નહિ થાય

સ્ત્રી એમ. એ 'બહુશ્રુત' જણાવે છે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોલંબીયા યુનિવર્સીટીમાં એમ એ ની પદવી મેળવનાર મીસીસ ઇ જે માશાક પહેલાંજ બાનુ (દક્ષિણ આફ્રિકા) સ્ત્રી છે તેઓ સ્વાઝીલેન્ડમાં શાળા કાઢવા ધારે છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુક્તિસંગ્રામનો આ વખતનો અગત્યનો તેમજ મહત્વનો પ્રસંગ, કલકત્તામાં હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠક ભરવાનો થયેલો પ્રયાસ છે ૪૭ મી મહાસભાની બેઠક દિલ્હીમાં ભરાઇ હતી તેનાં કરતાં આ વખતે અગાઉની પોલીસે પૂરા બંદોબસ્ત રાખ્યો હતો. જાહેર બગીચાઓ તેમજ સભા ભરી શકાય તેવાં સર્વ સ્થાનો ઉપર સખ્ત ચોકી પહેરો રાખવામાં આવ્યો હતો. ઉપરાંત મહાસભામાં પ્રતિનિધિ તરીકે જતા કાર્યકરોને રસ્તેને રસ્તે ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા. મહાસભાના પ્રમુખ પંડિત મદનમોહન માલવીયાને ગિરફતાર કરી લેવામાં આવ્યા હતા. અગાઉના કાર્યકરોને મનાઇહુકમો આપવામાં આવ્યા હતા છતાં, મહાસભાની બેઠક વીસ મીનીટ સુધી બરાબર ચાલી હતી અને તેના સુકાનના પ્રમુખ ગિરફતાર થઇ જવાથી [illegible] પ્રમુખનું પદ, અગાઉના આગેવાન શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તાએ લીધું હતું. શ્રીમતી નેલી સેનગુપ્તા પણ ગિરફતાર થઇ ગયાં હતાં. મહાસભાની બેઠકમાં ભાગ લેવા અમદાવાદથી આવનાર શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેહરુને આસાન્સોલ સ્ટેશને ગિરફતાર કરી લઇ કલકત્તામાં આવે તે પહેલાં ગિરફતાર થયેલાં જુદાં જુદાં બહેનોમાં, શ્રીમતી હેમપ્રભા મજુ-

સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૨૮૦૭ શ્રીમતી	વિન્ધ્યાબહેન પારેખ	મુંબઇ	—
૨૮૦૮ ,,	વિજયાલક્ષ્મી	,,	૬ માસ
૨૮૦૯ ,,	ભાગીરથીબહેન	વીરમગામ	—
૨૮૧૦-૧૧ ,,	બે બહેનો	,,	—
૨૮૧૨ ,,	રેવાબહેન પટેલ	,,	—
૨૮૧૩ ,,	કાશીબહેન પટેલ	,,	—
૨૮૧૪ ,,	કાશીબહેન	,,	—
૨૮૧૫ ,,	કાશીબહેન ધનભાઇ	,,	—
૨૮૧૬ ,,	હરિબહેન	,,	—
૨૮૧૭ ,,	જયાબહેન દેસાઇ	બોરસદ	રૂા ૧૦૦૦ના જામીન, ના એક વર્ષ કેદ
૨૮૧૮ ,,	દીવાળીબહેન	,,	—
૨૮૧૯ ,,	મુક્તાબહેન	વિરમગામ	૧ માસ સાદી કેદ, રૂા. ૫૦૦ દંડ
૨૮૨૦-૨૨ ,,	ત્રણ બહેનો	,,	—
૨૮૨૩ ,,	સરસ્વતી ચોધરી	જલંધર	—
૨૮૨૪ ,,	પાર્વતીબાઇ માનકર	પુણા	૧ માસ
૨૮૨૫ ,,	સરસ્વતીબાઇ પાનેકર	,,	ત્રણ માસ
૨૮૨૬ ,,	લક્ષ્મીબાઇ ઉપાધ્યાય	,,	,,
૨૮૨૭ ,,	શારદાબાઇ પટેલ	,,	,,
૨૮૨૮ ,,	ગૈરબાઇ ચાવંડ	પાલઘર	—
૨૮૨૯ ,,	લક્ષ્મીબાઇ પાટીલ	,,	—
૨૮૩૦-૩૬ ,,	૭ બહેનો	ગોપીર	જુદી જુદી મુદતની સજા
૨૮૩૭ ,,	રામપ્યારીદેવી	કરાચી	—
૨૮૩૮-૪૧ ,,	ચાર બહેનો	,,	—
૨૮૪૨ ,,	માયાદેવી	,,	—
૨૮૪૩ ,,	સુનીતિદેવી	કાનપુર	૭ માસ, રૂા. ૧૦૦ દંડ
૨૮૪૪ ,,	ભગવતીદેવી	પટના	૪ા માસ સજા
૨૮૪૫-૪૮ ,,	ચાર બહેનો	,,	૫ા માસ સજા
૨૮૪૯ ,,	પ્રિયંવદાદેવી	,,	૬ માસ સજા
૨૮૫૦-૫૩ ,,	ચાર બહેનો	,,	,,

મદાર, મીસ લીલાવતી કપૂર, શ્રીમતી ગંગાદેવી, શ્રીમતી ઉર્મિલાદેવી, મીસીસ સજ્જન દેવી, મીસ કલ્યાણીલાસ, મીસ છાયા ચેટરજી, મીસીસ નીતિમાન, શ્રીમતી જમુના ઘોષ, કુ. જ્યોતીમંયી ગંગુલી, વગેરે સર્વ મળી ૧૦૦ ઉપર બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. તા ૫ મી એપ્રિલે એ સર્વ બહેનોને છોડી મુકવામાં આવ્યાં હતાં. પટનાથી શ્રીમતી ભગવતીદેવી અને બીજા પાંચ બહેનોને માર્ગમાં પકડયાં હતાં, પુરીથી શ્રીમતી સુનામણીદેવીને ગિરફતાર કર્યાં હતાં.

મુંબઇ.

મુંબઇથી ૬ દેશસેવિકા બહેનો મીસીસ ગોસીબહેન કેપ્ટન, શ્રીમતી રતનબહેન મહેતા, શ્રીમતી રમાબહેન ધીરજરામ ભટ્ટ, શ્રીમતી માણેકબહેન જાગીરદાર, શ્રીમતી કમળાબહેન દોશી, શ્રીમતી સન્મુખ બહેન રંઢેરીયાને બોરીબંદર સ્ટેશને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમને પાછળથી છોડી મૂકયા હતા, મુળજી જેઠા કાપડ મારકેટમાં શ્રીમતી વિજયાબહેન પારેખને પણ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને આર્થરરોડ જેલમાં રાખેલાં છે.

ગાંધીદિનને અંગે સભા ભરવા માટે ૭૫ મી સગ્રામ સમિતિનાં પ્રમુખ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી માણેકલાલને બે આરોપોસર ૬ માસ અને નવ માસની ભેગી સજા કરી હતી.

ભારત કોકિલા શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ ગઇ તા ૧૨મીએ તેમની સજા પૂરી થતાં પહેલાં ૧૦ દિવસ વહેલાં છુટયાં છે. તેઓ મુંબઇ આવી હૈદ્રાબાદ ગયાં છે. તેઓ આનંદી છે. બીજા દેશોને શ્રીમતી નાયડુએ નીચેનો સંદેશ આપ્યો છે.

" રાજકીય દમનનીતિનાં ઘણા પ્રયાસો પણ સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાં સળગી રહેલી દેશપ્રેમની જ્વાળાને સમાવી શકશે નહિ જેલની ઉંચી દિવાલોની પાછળ એક વર્ષ ભર એકાંત ગાળીને હું હિન્દની સ્વતંત્રતાની મારી જ્વલંત ભાવના એટલીજ જ્વલંત અને પ્રબળ રાખીને હું પાછી આવી છું. હું માનું છું કે, હિન્દ પોતાનાં જીવનની અપૂર્વ દૃષ્ટિ અને પોતાની સામાજીક, રાજકીય, અને આધ્યાત્મિક જરૂરીઆતો પ્રમાણે, સ્વતંત્રતાનું પોતાનું દૃષ્ટિબિન્દુ માત્ર હિન્દ એકલુંજ સાધી શકશે. "

ગુજરાતઃ

વીરમગામમાં રાષ્ટ્રીયસપ્તાહને અંગે શ્રીમતી ભાગીરથીબહેન અને બીજાં બે બહેનો ગિરફતાર થયાં છે.

માતરમાં બહિષ્કાર દિનને અંગે તાલુકાનાં ૨૮ માં સરસુબત્યાર શ્રીમતી રેવાબહેન રામભાઇ પટેલ, શ્રીમતી કાશીબહેન ભાઇલાલભાઇ પટેલને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. સીંબાસીમાં શ્રીમતી ડાહીબહેન મોતીભાઇ, શ્રીમતી કાશીબહેન શનાભાઇ અને શ્રીમતી હરિબહેન પટેલને ગિરફતાર કર્યાં હતાં.

બોરસદના બજારમાં ચોકી કરતાં શ્રીમતી જયાબહેન દેસાઇ ગિરફતાર થયાં હતાં. તેમને રૂા. ૧૦૦૦) ના જામીન અગર એક વર્ષની કેદની સજા થઇ છે. ગાંધી દિનને અંગે શ્રીમતી દીવાળીબહેન ચુનીલાલ બારોટ ગિરફતાર થયાં હતાં.

મુંબઇ ઇલાકો

બેલગામમાં ખાદી સપ્તાહને અંગે કુ મૃદુલાબહેન અને બીજાં બે બહેનો ગિરફતાર થયાં હતાં. કુ. મૃદુલા બહેનને ૭ માસ સાદી કેદ રૂા. ૫૦૦ દંડની સજા થઇ છે.

જલગાંવમાં સરઘસ કાઢવા માટે શ્રીમતી સરસ્વતી ચૌધરી ગિરફતાર થયાં હતાં.

ધુલીયામાં ગાંધી દિનને અંગે શ્રીમતી પાર્વતીબાઇ થાકરને ૭ માસ કેદ અને બીજાં ત્રણ બહેનો શ્રીમતી સરસ્વતીબાઇ માનેકર, શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ ઉપાધ્યાય, અને શ્રીમતી

શારદાબાઇ પટેલને ત્રણ માસ કેદની સજા થઇ છે.

પાથરમાં માર્ચની આખરે શ્રીમતી રેગ્નાઈ ગાર્ડ અને શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ પાટીલને કોંગ્રેસ પત્રિકા વહેંચવા માટે પકડ્યાં હતાં.

બંગાળઃ

વળી ધારાસભામાં પૂછાયેલા એક સવાલના જવાબમાં જણાવાયું હતું કે બંગાળમાં ૧૩ સ્ત્રીઓ નજરકેદ છે.

મોહીર જીલ્લામાં વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરતાં ૭ બહેનો પકડાયાં. તેમને જુદી જુદી મુદતની સજા થઇ છે.

ધન્યુડીમાં ગેરકાયદેસર મીઠું પકવવા માટે સ્ત્રીઓનું સરઘસ કાઢવામાં આવતાં તેના આગેવાન શ્રીમતી હરમણીદેવી અને બીજા ૨૦ બહેનોને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. તેમાંથી માત્ર ચાર બહેનોને રાખી બાકીનાને છોડી મૂક્યાં છે.

ઉત્તર કલકત્તામાં એક મોટી મહાદુસભાથી ડાયનેમાઇટની લાકડીઓ મળી આવવાથી મીસ માયાદેવી હલદરને ગિરફતાર કર્યાં છે

સંયુક્ત પ્રાંતઃ

પોલીસ કોન્સ્ટેબલ ઉપર ખૂની હુમલો કરવાના આરોપી કાશીરામને આશ્રય આપવા માટે કાનપુરના શ્રીમતી સુનીતિદેવીને ૬ માસ કેદ રૂ. ૧૦૦ દંડની સજા થઇ છે

મીરતના શ્રીમતી દુર્ગેશનંદિનીને નાદુરસ્ત તબીયતને કારણે જેલમાંથી વહેલા છોડી મુક્યા છે.

પંજાબ

પંજાબ પ્રાંતિક સમિતિના સર મુખત્યાર શ્રીમતી એમ. આર. ગુપ્તાને માંદગીને કારણે જામીન શરતે છોડી મુક્યાં છે

બિહાર

મહાસભાના પ્રતિનિધિ તરીકે કલકત્તા જવા માટે શ્રીમતી ભગવતીદેવીને ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઈ છે ગેરકાયદેસર સરઘસ કાઢવા માટે ૪ બહેનોને ૪ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે. શ્રીમતી પ્રિયબાળાદેવી અને બીજા ચાર બહેનોને કલકત્તા જવા માટે ના મનાઇ હુકમનો ભંગ કરવા માટે બે માસ કેદની સજા થઇ છે

[તા. ૨૬-૪-૩૩

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

ઇનામી નિબંધ પરિણામ

મંડળ તરફથી તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૯૩૩ ને રોજ મંડળના હોલમાં નિબંધ લખવાની પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી. આ નિબંધો તપાસી તેનું પરિણામ શ્રીમતી શારદાબાઇ પી. વાકે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

૧ લું ઇનામ રૂા. ૨૫, ગં. કુંદનબ્હેન વેલજી મહેતા

૨ જું ઇનામ રૂા. ૧૫, કુ. શાંતા નાનાભાઇ વ્યાસ

૩ જું ઇનામ રૂા. ૧૦, સૌ. રમણીકગૌરી ઓચ્છવલાલ

ઉપરનાં ઇનામો સ્વ. પાર્વતીબાઇ હરકારામ ત્રિભોવનદાસ સ્મારક ફંડમાંથી અપાશે.

સૌ. લક્ષ્મીબ્હેન નીરચંદ મેઘજી રૂા. ૧૫૦) આપી મંડળમાં લાઇફ મેમ્બર થયાં છે.

નોંધ

હિન્દને સુધારાઓ આપવા માટે સાયમન કમીશન નીમવામાં આવ્યું; ભાવિ બંધારણ અને સેંટ મીશનનો આખા ભારત વર્ષે એવી અસરકારક રીતે બહિષ્કાર કર્યો કે જેથી, બ્રિટિશ સરકારને, સુધારાઓ આપવા માટે સાયમન કમીશનની નિરર્થકતા સ્વીકારી લઇને ગોળમેજી પરિષદની શરૂઆત કરી; એ ગોળમેજી પરિષદની પ્રથમ, બેઠકમાં હિન્દની આગેવાન રાષ્ટ્રીય સંસ્થા હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ સહકાર ન આપ્યો, બીજી પરિષદમાં ગાંધી-ઇરવીન કરારને અંગે, મહાસભાના પ્રતિનિધિ તરીકે મ. ગાંધીજી ગયા અને ત્રીજી પરિષદ સાથે ફરીથી મહાસભાએ અસહકાર આદર્યો. આ ત્રણ ગોળમેજી પરિષદનું પરિણામ હિન્દની રાષ્ટ્રીય ભાવનાને અલ્પ સ્વરૂપ અરે પણ પોષે એવા સ્વરૂપમાં નથી આવ્યું એનાથી હવે સર્વ વિદિત થઇ ચૂક્યા છે એટલે તે વિષે ઝાઝી ચર્ચા અત્રે કરવાની જરૂર નથી.

સ્ત્રીઓના મતાધિકાર

ગોળમેજી પરિષદની પહેલી બેઠકની શરૂઆતથી જ હિન્દની આગેવાન મહિલા સંસ્થાઓ, અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ, નેશનલ કૌન્સિલ ઓફ વીમેન ઇન ઇન્ડીયા વગેરેએ પુખ્તવયની સર્વ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની માગણી જાહેર કરી હતી, અને એવો મતાધિકાર સ્ત્રીઓને આપવું ન હોય તેવું બંધારણ સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કર્યો હતો. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ હતી કે હિન્દની જુદી જુદી કોમો જેમ ભાવિ બંધારણમાં તેઓ લાડવો ખાધા વિના રહી જવાના હોય તેમ અનામત જગાઓ માટે પડાપડી કરી રહી હતી ત્યારે, હિન્દની મહિલાઓએ, પોતાને એક પણ અનામત જગા જોઇતી નથી એમ ભાર પૂર્વક જાહેર કર્યું હતું અને એવી રીતે અનામત જગા રાખવા સામે પોતાનો રોષ પણ દર્શાવી દીધો હતો. આ છતાં ગોળમેજી પરિષદે નીમેલી મતાધિકાર સમિતિએ સ્ત્રીઓ માટે અમુક મર્યાદામાંજ મતાધિકાર અને જગાઓ અનામત રાખવાની સૂચના કરી હતી. એ સૂચનાઓનો પણ, સમસ્ત ભારતવર્ષની મહિલાઓએ સખ્ત શબ્દોમાં વિરોધ જાહેર કર્યો હતો અને પુખ્તવયની સર્વ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની માંગણી કરી હતી. આ છતાં, પણ ગોળમેજી પરિષદોમાં થએલી ચર્ચાને અંતે સરકાર પોતે શું આપવા માગે છે, તેને લગતું જે વ્હાઇટ પેપર પ્રકટ થયું છે તે હિન્દી પ્રજાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધનું બંધારણ હિન્દી પ્રજાને માથે ઠોકી બેસાડવા માગે છે તેમાં, સ્ત્રીઓ માટે, હિન્દી સ્ત્રીઓની નામરજી છતાં, અનામત જગાઓ રાખવામાં આવી છે એટલું જ નહિ પણ અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓમાં જે કોમી 'ઝેરમારણ' અસ્તિત્વ ન હતું તે અસ્તિત્વ લાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને મતાધિકારની બાબતમાં તો, મતાધિકાર સમિતિએ કરેલી ભલામણથી પણ ઓછો અધિકાર આપવાની સૂચના થઇ છે. આ વ્હાઇટ પેપર ઉપર હવે લંડનમાં મળનારી જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીની બેઠકમાં ચર્ચા થનાર છે. અને એ ચર્ચામાં ભાગ લેવા માટે બોલાવાયલાં હિન્દી પ્રતિનિધિ મંડળમાં બેગમ શાહ નવાઝ નામના એક બહેન છે જેઓ પોતાનાંજ પ્રતિનિધિરૂપ છે, હિન્દી સ્ત્રીઓનું હરગીઝ પ્રતિનિધિત્વ તેઓ ધરાવતાં નથી, એટલે તેઓ તરફથી એ સમિતિમાં હિન્દી મહિલાઓની અભિલાષા પ્રમાણે એવી

રીતની સૂચના સ્વીકારાવવા દબાણ થવાની કે તેની અસર થવાની જરાય સંભવના નથી

પરિષદ

હિન્દના ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનો મતાધિકાર અને દરજ્જા સંબંધમાં એક અગત્યની ચર્ચા કરવા માટે હિન્દની ત્રણ આગેવાન મહિલા સંસ્થાઓ (૧) અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ, (૨) વીમેન્સ ઇન્ડિયન એસોસીએશન, (૩) ધ નેશનલ કૌન્સિલ ઓફ વીમેન ઇન ઇન્ડિયા તરફથી, માર્ચ માસની તા ૨૫-૨૬ મીને રોજ મુંબઇમાં અગત્યની અને મહત્વની પરિષદ મળી હતી તેમાં ત્રણે સંસ્થાઓના નીચેના પ્રતિનિધિ બહેનો હાજર રહ્યા હતાં (૧) ડૉ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી, રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે, બેગમ શાહ નવાઝ, મીસીસ એમ. બી સુખથનકર, મીસીસ હંસા મહેતા; (૨) મીસીસ જી એમ. રૉડ, મીસીસ કૃષ્ણા મેનન, મીસીસ હેનન એંજેલો, મીસીસ હમીદઅલી, મીસીસ એચ આર. તાતા; (૩) મીસીસ તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, મીસીસ ટી. એન સીરર, મીસીસ મેકેન્ઝી, મીસીસ નગરકર, મીસીસ ખાંડપે, મીસ નવલકર, મીસીસ એસ નાયક, મીસીસ અસફ એ. ફેઝી, મીસીસ જે આર ડૉક્ટર અને મીસ ચીરાઇ પરિષદના પ્રમુખસ્થાને ડૉ મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડી હતાં એ પરિષદે નીચેની મતલબનો ઠરાવ કર્યો હતો " અમારા મત પ્રમાણે વ્હાઇટપેપરમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે, કોમીમતદાર મંડળો અને લાયકાતના ધોરણે પ્રતિનિધિત્વ અને મતાધિકારની પ્રથા આખી હિન્દી પ્રજાની અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની પ્રગતિને ઘણીજ નડતર રૂપ થશે અમે હિન્દના બધા પુરૂષોને આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરીએ છીએ કે જલદી સમાધાન કરો અને કોમી ચુકાદો બદલો કારણ કે એથી અત્યારે જે સ્ત્રીઓ એકત્ર છે તેઓમાં કોમીવાદનું ઝેર દાખલ થશે " આ ઉપરાંત આ પરિષદે બીજા પણ કેટલાક ઠરાવો કર્યા હતા. પરિષદ સંબંધી એક લાંબી ચાદી પ્રકટ થનાર છે. [જે ઓ લખાય છે તે દરમ્યાન પ્રકટ થયા નથી

વ્હાઇટપેપરમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકારને લગતી જે દરખાસ્તો છે, તેથી માત્ર હિન્દમાં જ અસંતોષ ફેલાયો છે એવું નથી.

બ્રિટનમાં પણ વિરોધ

ઇંગ્લંડમાં પણ એ સામે વિરોધની લાગણી ફેલાઇ છે ઇંગ્લાંડની ૧૧ આગેવાન મહિલા સંસ્થાઓની સહી હેઠળ લંડનના 'ટાઇમ્સ' પત્રમાં આ વિરોધ દર્શાવતો વિસ્તૃત પત્ર છપાવ્યો હતો અને તેમાં, હિન્દની જો પ્રગતિ ખરેખર ઇચ્છતા હો તો સ્ત્રીઓને મતાધિકાર છૂટથી આપવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. પાર્લામેન્ટના એક સભ્ય અને જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીમાં પણ જેઓ સભ્ય નીમાયાં છે તે મીસ મેરી પીકફર્ડ પણ આ દરખાસ્તો સામે વિરોધ દર્શાવ્યો છે પાર્લામેન્ટનાં એક બીજા બાનુ સભ્ય મીસ ઇલીનોર રૅથબોન પણ પોતાનો વિરોધ દર્શાવી ચૂક્યાં છે એ ઉપરાંત લોર્ડ લોધીયને પણ એ દરખાસ્તોનો વિરોધ કરવા જણાવ્યું હતું કે, " હિન્દી મતદારોના પત્રકમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ પાંચ પુરૂષે એક સ્ત્રીનું આવે છે આજે સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ હિન્દ સિવાય બીજા કોઇપણ દેશમાં વધુ અગત્યનું નથી પાંચ પુરૂષે એક સ્ત્રી મતદારનું પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું છે અને તે પણ જો રદ કરવામાં આવશે તો મતની કાંઇ કિંમતજ ન રહેશે અને હિન્દમાં ઘણા જરૂરી સમાજ સુધારાઓ કરવાનું એક હથિયાર એ રીતે નાબુદ થશે " જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીમાં વ્હાઇટ પેપરમાં જે દરખાસ્તો કરવામાં આવી છે, તેમાં વધુ સુધારા થાય એવી અમને આશા લાગતી નથી એટલે સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સંબંધમાં પણ કાંઇ વિશેષ વળે એવો સંભવ નથી. એટલે, આપણે આપણી શક્તિ પ્રમાણે એ નવા બંધારણનો વિરોધ કર્યે રાખવો જોઇશે, અને સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ મતાધિકાર ન મળે ત્યાં સુધી ઝુંબેશ ચલાવ્યે રાખવી પડશે

ભગિનીસમાજ, મુંબઇ

સ્વ ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેના સ્મરણાર્થે સ્થપાયલી મુંબાઇની શ્રી ભગિની સમાજનો ૧૭ મો વાર્ષિક હેવાલ અન્યત્ર છપાયો છે તે ઉપરથી એની સંતોષ કારક પ્રવૃત્તિનો આપણને ખ્યાલ આવે છે

'ગુણસુન્દરી'ની વાચક બહેનો સમાજની પ્રવૃત્તિથી સારી રીતે માહિતગાર હોઈ તે વિષે અહીં ઝાઝો ઉલ્લેખ કરવાની અમે જરૂર જોતા નથી. સત્તરમાં વર્ષના અહેવાલમાં નોંધવા જેવી એક જ ખાસ બાબત છે અને તે એ કે, એ વર્ષથી ભગિની-સમાજનો કારોબાર બહેનોએ પોતે જ પોતાના હાથમાં લઇ લીધો છે. અત્યાર પહેલાં સમાજનાં કારોબારી મંડળમાં ભાઇઓ ચુંટાતા હતા. હવે એ પદ્ધતિ કાઢી નાખવામાં આવી છે અને બહેનોનુંજ કારોબારી મંડળ સ્થપાયું છે. આ બીનાથી અમને ઘણોજ સંતોષ થયો છે. બહેનો પોતેજ પોતાનું કામ સંભાળી લે, એના જેવી બીજી રૂડી શી વાત હોઇ શકે ? અને સમાજનાં કાર્યવાહક મંડળમાં જે બહેનોના નામ જોઇએ છે તે બહેનો સમાજની તો શું પરંતુ, આખા મુંબઇની અને સમસ્ત હિન્દની મહિલા પ્રવૃત્તિ ચલાવી શકે એવા છે; અને સૌ. જયશ્રીબહેન, શ્રીમતી લીલાવતીબહેન બેંકર, વગેરે નામોજ એવાં છે કે, એ બહેનોને કારોબારી મંડળમાં શા માટે ભાઇઓની મદદ આપવી પડી હતી તે અમે સમજી શકતા નથી. અમે સમાજને તેની પ્રવૃત્તિઓ હજીયે વિશાળ પાયા ઉપર ખીલવવા સલાહ આપીએ છીએ અને તેને યશસ્વી કારકીર્દિ ઇચ્છીએ છીએ.

સ્ત્રીઓને ઉપયોગી ઉદ્યોગો

આપણી હાલની સમાજ રચના એવા પ્રકારની છે કે, મધ્યમ વર્ગનાં બહેનોને પણ, પોતાનો ઘર સંસાર સુખદ રીતે ચલાવવા માટે કોઇને કોઇ ઘરગથ્થુ ઉદ્યોગ સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે. આવી બહેનોને માર્ગદર્શન થાય એવી એક સુચિ અમે અન્યત્ર આપી છે. વડોદરા રાજ્યના વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખાતાં તરફથી શ્રી તારાચંદ અડાલજાએ એ યાદી તૈયાર કરી છે અને એ યાદીમાં દર્શાવેલા ઉદ્યોગો બહેનોને તેમનાં જીવન નિર્વાહમાં ઘણી સારી રીતે મદદરૂપ થઇ પડશે. એ યાદી ગુજરાતની આગેવાન સ્ત્રી સંસ્થાઓને, તેમજ સ્ત્રીઓને માટે ચાલતા ઉદ્યોગવર્ગો માટે પણ ઉપયોગી છે. એવી સંસ્થાઓનું ધ્યાન અમે એ યાદી તરફ ખેંચીએ છીએ.

પુરૂષ જાતિને સંબોધન

પ્રગતિ ઉત્પન્ન કરનાર તમે નથી, પણ અમે છીએ અને પ્રગતિના અનેક માર્ગમાં અમારા પ્રોત્સાહક સહકાર સિવાય, તમારી પરિષદો અને સભાઓ નિરર્થક છે: સ્ત્રીઓને કેળવો એટલે પ્રજા પોતાની સંભાળ પોતેજ કરી લેશે. ગઇ કાલ, આજ, એટલુંજ નહિ, પણ મનુષ્ય જીવનના અંત સુધી એ વાત સત્ય છે કે જે હાથ પારણું હિંચોળે છે તેજ હાથમાં જગત ઉપર સામ્રાજ્ય ભોગવવાની સત્તા છે.

સરોજિની નાયડુ

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન PURE ALUMINIUM THE CROWN બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો

પ્રમાણભુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

૫૨૯

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે ?

'લગભગ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરના કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરૂં છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી. ઉલટું સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યાં છે

પી. સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

કારખાનાં તથા શાખા

હેડ ઑફીસ ૧૧ ક્લાઇવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા. | કલકત્તા. મુંબાઇ. મદ્રાસ. રંગુન.

બાપુ

ઘનઘોર વનની વાટને અજવાળતો બાપુ.
આઘો જજે તુજ સોમિયો ભગવાન છે બાપુ !

મેઘાણી

[શ્રી. કનુ દેસાઈએ દોરેલા ચિત્ર ઉપરથી રેશમના દોરા વડે એક કલાસિદ્ધ ગુજરાતી બ્હેને તૈયાર કરેલું સુંદર ચિત્ર.]

પુસ્તક ૨૦ મું] જુન ૧૯૩૩ [અંક ૪ થો

આપણા તારણહારને

["રૂપલા રાતલડીમાં ઉપડે હરની નાવડી"—એ ઢાળ.]

આખી અવનિમાં આજ તુજ નામથી ડોલ્યું અભાગ્યું છે, ઓ વીર !
શત્રુને માન છે, ઓ વીર !
નવ નવ ખંડ તણાં લોકને તુજ કામની પિછાન છે, ઓ વીર !
એવો બળવાન છે, ઓ વીર !

સાખી

પૂર્વ તણા ચમકારના, ઓળા પશ્ચિમ માંય
ગાંધીનાં પરાક્રમ તો, રિપુ હરા મનાય

તવ જ્યોતિથી આજ ઝળતો ભારતનો પ્રાણ છે, ઓ વીર !
ખરી રસલ્હાણું છે, ઓ વીર !
સ્થંભ સ્વરાજનો તું 'સંગ્રામ' કહેવાયો નિશાન છે, ઓ વીર !
તુંથી અભિમાન છે, ઓ વીર !

સાખી

સ્વરાજ લેતાં માગતાં, તુજ ગયા દશ વીસ
દિસે આજ એ દૂરથી, મોહનને આશિષ.

સ્નેહ, શુચિતા, શાંતિ ને વળી સાદાઇ કેરી તું ખાણ છે, ઓ વીર !
ન દંભને સ્થાન છે, ઓ વીર !
ઠામે ઠામે શમ્યાં તુંથીજ પ્રચંડ તોફાન છે, ઓ વીર !
જપે તુજ આણું છે, ઓ વીર !

સાખીઃ

મેઘતણા ઘનઘોરમાં, જેમ પડે વીજપાત,
મોહન એમજ ઝમકતો, ભારતમાં સાક્ષાત્.

હિંદી જનતાને ખરે પાયાં તેં અમીપાન છે, ઓ વીર !
દીધું અજબ જ્ઞાન છે, ઓ વીર !
સ્વદેશમુક્તિ કેરી એ પ્રત્યક્ષ એંધાણ છે, ઓ વીર !
સ્વરાજનાં દાન છે, ઓ વીર !

સાખીઃ

પુણ્યભૂમિ આ ભારતે, ઋષિમુનિના વાસઃ
સુરલોકેથી આવિયો, ગાંધી યોગી ખાસ.

જનજન તુજ પૂજામાં થળથળ આજે એકતાન છે, ઓ વીર !
વળી એકધ્યાન છે, ઓ વીર !
ભગીરથ યત્નોથી તેં કર્યું અંત્યજ કલ્યાણ છે, ઓ વીર !
ચમત્કાર મહાન છે, ઓ વીર !

સાખીઃ

સેવાનો એ દાસ છે, સેવા એનું ધ્યેયઃ
સેવાધર્મેજ માનિયું, એણે નિજનું શ્રેય.

તુંથી ચઢતો આજે દેશ પ્રગતિ ઉચ્ચાણ છે, ઓ વીર !
વિજયનિશાન છે, ઓ વીર !
કીધું જનહિત માટે તનમનધન તેં કુરબાન છે, ઓ વીર !
ખરો ઉદયભાન છે, ઓ વીર !

સાખીઃ

સંત, સૂફી ને ઓલિયા, બહુ થયા વળી પીર
મોહન આગળ ઝાંખતાં, લાખો લાખ ફકીર.

તુજ વેણુએ આજ વીંધ્યાં ઉર ઉર ઉડાણ છે, ઓ વીર !
જાગ્યું સ્વમાન છે, ઓ વીર !
દીધાં જીવત જાણે ત તો પ્હાણે પ્હાણ છે, ઓ વીર !
એ તુજ નૂરસ્નાન છે, ઓ વીર !

જેહાંગીર માણેકજી દેશાઇ

ચક્ષુનાં દાન*

લેખકો :
શ્રી ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલયના
શિક્ષકગણ

પ્રવેશ ૧ લો

(રાજમહેલમાં ગાદી ઉપર રાણી તિષ્યરક્ષિતા બેઠા છે સામે દાસી મીનાક્ષી ઊભી છે)

તિષ્ય૦—અરેરે ! મારા બધાય પાસા અવળા પડયા. મે કુણાલને દૂર દૂરના જંગલી પ્રદેશોમાં ધકેલી મૂકયો હતો. એવી આશાથી કે એ વ્હેલો ચિંતાથી અને ઉજાગરાથી મરી જાય. તે મર્યો નહિ. તે માંદો તો પડતો નથી. ઉલટો તે તો હૃષ્ટપુષ્ટ થયો છે. વળી લોકો કહે છે કે તક્ષશીલાના માનવીઓ એને દેવની જેમ પૂજે છે. મીનાક્ષી ! તે તો મને અગાઉથી જ કહ્યું હતું કે કુણાલ પંજાબમાં સુખી થશે, પણ કાંઇ ચિંતા નહિ. બસ, એ મારી શોક્યના પુત્રને હું સુખેથી જીવવા નહિ દઉં. હું કોઇક રીતે એનો જીવ લઇશ.

મીનાક્ષી—રાણીજી, મે તો તમને અગાઉથી જ કહ્યું હતું કે કુણાલ પંજાબમાં પૂજાશે.

તિષ્ય૦—મીનાક્ષી, હવે તું કંઇ રસ્તો બતાવ કે આ કુણાલનું કાસળ સદાને માટે નીકળી જાય

મીનાક્ષી—રાણીજી, હું કહીશ. તે તમે નહિ કરી શકો. માટે મને પૂછવું રહેવા દો

તિષ્ય૦—મીનાક્ષી, આ વખતે તો તું જે ઉપાય બતાવીશ, તે હું કરીશ. એ મારી શોક્ય ચારૂવાકી આજે સવારે અહિંથી પાલખીમાં બેસીને નીકળી હતી, એ વખતે તે મારા સામું જોઇને ડોળા કાઢતી હતી. મને તો એવું થયું કે એની આંખો જ ફોડી નાખું, બોલ મીનાક્ષી ! તું જે ઉપાય બતાવીશ તે હું કરીશ.

પ્રવેશ બીજો

કુણાલ—(ગીત ગાય છે).

ચન્દ્રદીપે આકાશી સુજની દર્શનથી મન લાવે છે,
નિર્મળ આ શોભી રહી રજની ઉરમાં આનંદ
લાવે છે

(સાખી)

ખીલ્યાં કુમુદ સરવરજળે, કરતાં મધુરૂં હાસ્ય,
ચન્દ્રકિરણ મૃદુ સ્પર્શથી હૃદયે છે ઉલ્લાસ.
અનિલ મન્દ શીતલ સુખકારી,
પુષ્પ સુવાસ વહાવે છે...ચન્દ્ર.

(સાખી)

આમ્રવૃક્ષની ડાળીએ, કોકિલનો ટહુકાર
કરતી આ ઋતુરાજનો, હર્ષ થકી સત્કાર
પંચમ સ્વર એ ગાન સુણીને,
કોઇ કોઇ સ્મરણો આવે છે—ચન્દ્ર.

ચન્દ્રનું સૌંદર્ય નીરખતાં મ્હારાં નયનો કદીય ધરાતાં ન્હોતાં, આજે એ નયનોમાં ઝાંખપ કાં વળે ? મ્હારૂં જમણું નેત્ર કેમ ફરકતું હશે ? શું એ અમંગળ સૂચવતું હશે ?

(વિચારમાં ગરકાવ થઇ જાય છે)

એ શું અમારા કો અધકાર ભર્યાં ભાવિના એ પડઘા હશે ? મ્હારૂં હૈયું કાં ફફડે ? નિરાંતનો વત્સલ ખોળો મ્હારા મનના અંતરને આરામ નહિ આપે ?

(નિદ્રાધિન થાય છે સ્વપ્ન આવે છે
જાગી જાગી ઉઠે છે ચીસ પાડે છે)

કુણાલ ! કુણાલ !

કંચનમાલા—શું છે ? શું થયું દેવ ! આવી ભયંકર ચીસો કેમ પાડો છો ? મુંઝાય છો કેમ ?

---

* શ્રી ભાવનગર મહિલા-વિદ્યાલયના વાર્ષિક મહોત્સવ વખતે ભજવાયલી નાટિકા.

મૃણાલ! કુણાલ ત્હારી પાસે જ છે. જો તો ખરી ઘેલી તું કેવી બ્હાવરી બ્હાવરી લાગે છે.

મૃણાલ—કુમાર, કુમાર! મ્હને બચાવો

કુણાલ—ત્હારા ઉપર આજે કાળાં વાદળાં શેનાં ઘેરાયાં છે? એવી તે તું શી વેદના અનુભવે છે? અને આમ ગાંડી શું બને છે? મૃણાલ! ત્હારા આંસુનું એકએક ટીપું મ્હારું હૃદય ચીરે છે.

મૃણાલ—કોઇ અસહ્ય તાપની ઝાળ મ્હને જાણે વીંટી વળી છે કુમાર! ત્હારા સિવાય મ્હને કોણ ઉગારશે એ ઝાળમાંથી?

કુણાલ—દેવી? આમ ભાનભૂલી શું થાય છે? સ્વજનના સાન્નિધ્યમાં હૈયાના ભડકા હોલાતા નથી? કુંજની મીઠી છાંયમાં એકાગ્રતાથી હમણાં જ તું ચંદ્રપૂજા કરતી હતી, તે ભૂલી ગઇ? ત્હારો કુણાલ ત્હારી પાસે ઉભો છે, એ પણ વીસરી ગઇ?

મૃણાલ—(ધ્રુજારી પરે છે) કુણાલ આજનું ભયંકર સ્વપ્ન મને ક્યારનું સંતાપે છે. કેમ જાણે ચિત્તની શાંતિ હરાઈ જાય છે. મ્હેં સ્વપ્નમાં શું જોયું? જાણે કોઇ મ્હોટા સરવરને કાંઠે એકલી બેઠી બેઠી મોતી શા પાંચીકડા ધીમે ધીમે હું ફેંકતી હતી જલલહરીઓએ જાણે ઉલ્લાસમાં નાચતી હતી. ત્યાં શું થયું? નથી બોલાતું કુમાર! સંભારતાં એ કંપી ઉઠાય છે.

સરોવરની નીરવ શાંતિને ભેદી નાંખતી એક કારમી ચીસ મ્હારે કાને પડી અને મ્હેં શું જોયું? સરોવરના જળમાં નિર્દોષ ક્રીડા કરતાં સારસ સારસીના યુગલમાંથી સારસની નાજુક આંખમાં મ્હારી કાંકરી વાગી, અને એ અંધ બની બેભાન થઇ, સારસીના પગ પાસે ધરણી પર ઢળી પડ્યો સારસવિહોણી સારસીને મ્હેં વિલાપ કરતી દીઠી.

પછી—પછી —એચિંતી અગ્નિઝાળ મ્હને વીંટાઇ વળી, મ્હને જાણે ભસ્મસાત્ કરતી હતી. અગ્નિની ઝાળમાં સપડાયલી મ્હને ઉગારનાર ત્યાં કોઇ ન હતું અને એકદમ ચમકી. કુણાલ કુણાલની ચીસોથી મ્હેં સારૂંય વાતાવરણ........

કુણાલ—મૃણાલ! મૃણાલ! બધાંય સ્વપ્ના તે કદી સાચાં પડતાં હશે. અને સ્વપ્નાથી આટલી ભયભીત કેમ બને છે? સ્વપ્નામાં દીઠેલું અશુભ ઘણી વાર શુભ નથી બનતું! દેવી જેવી પવિત્ર ત્હને અશુભ અડકે ખરૂં! જો તો ખરી આકાશમાં ચંદ્ર કેવો ખીલ્યો છે!

મૃણાલ—ના, ના, પણ સ્વપ્નનો શો ગૂઢ અર્થ હશે? આવું સ્વપ્ન મ્હને કેમ! હજીએ મ્હારૂં હૃદય ધડક્યા કરે છે! ચિત્તની શાંતિ જાણે ચાલી ગઇ છે, હજુએ હું જાગતી છતાં જાણે સ્વપ્નમાંજ હોઉં એમ લાગે છે. હમણાંજ મ્હને એ સ્વપ્નની ઝાળ બાળી મુકશે. કુમાર બચાવો!

(મૃણાલ બેભાન થઇ જાય છે. ને પડદો પડે છે)

પ્રવેશ ત્રીજો

(તક્ષશીલા નગરીમાં સામંતો કચેરીમાં બેઠા છે, કુમાર બે દ્વારપાલ સાથે પ્રવેશ કરે છે, બધા ઉભા થાય છે)

દ્વારપાળ—ધર્મવીર યુવરાજશ્રી કુણાલ કુમારનો જય હો!

(બધા ઉભા થાય છે, પછી સહુ બેસી જાય છે.)

કુણાલ—મંત્રીજી, તમે પાટલીપુત્ર જઇ આવ્યા, ત્યાંના શા સમાચાર છે? મહારાજ કુશળ છે?

મંત્રીજી—પાટલીપુત્રમાં સર્વ કુશળ છે. મહારાજ તથા મહારાણી આનંદમાં છે. હું માતુશ્રી પાસે ગયો હતો. તેમને મેં તમારા સંબંધી વિગતવાર સમાચાર આપ્યા હતા. બધા સમાચાર સાંભળીને તે બહુ ખુશ થયાં. આપ આ દિવાળીએ જરૂર માતુશ્રી પાસે જજો એમ એમણે કહેવરાવ્યું છે.

કુણાલ—માતા તિષ્યરક્ષિતા શું કરે છે ?

મંત્રીજી—દેવી તિષ્યરક્ષિતા આનંદમાં છે.

કુણાલ—તમે મહારાજને અહિંના વિગતવાર સમાચાર આપ્યા ?

મંત્રીજી—હાજી, યુવરાજ. આ પ્રદેશમાં કેવી શાંતિ છે, લોકો કેવા સુખી અને સંતુષ્ટ છે, તે વિશે બધી વાત મહારાજને મેં કહી મહારાજ આ બધું સાંભળીને બહુજ પ્રસન્ન થયા.

કુણાલ—તમારી વાત કરવાની રીત જ એવી છે કે, તમારી વાત સાંભળીને બધા પ્રસન્ન થાય.

મંત્રીજી—મહારાજ તમારી કામ કરવાની રીત એવી છે કે, બધા તે સાંભળીને પ્રસન્ન થાય છે. મેં મહારાજને આ પ્રદેશની સુખ, શાંતિ અને આબાદીની વાત કરી, ત્યારે મહારાજે અત્યંત આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો મહારાજે કહ્યું કે " મને તો ખાત્રીજ હતી કે જ્યાં જ્યાં કુણાલ જશે, ત્યાં ત્યાં તે પૂજાશે મને ઘણા મનુષ્યોએ સલાહ આપી હતી, કે આપ કુણાલને પંજાબની જંગલી જાતિઓ વચ્ચે ન મોકલશો. પણ મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે કુણાલને પગલે વિજય છે મને તો એની આંખમાંજ એવું જાદુ લાગે છે કે તેને જોનાર બે ઘડી થંભી જાય, તેની આંખના જાદુને વશ થઇ જાય, અને તે કહે તે કરવા તૈયાર થઇ જાય."

કુણાલ—મહારાજનો મારા ઉપર પક્ષપાત છે.

મંત્રીજી—પછી તો મહારાજે તમારા બાળપણનો એક પ્રસંગ કહ્યો. મહારાજ કહે, " કુણાલની ઉંમર ૭, સાત માસની હશે, તે સમયની આ વાત છે મારા રાજ્યાભિષેકનો દિવસ હતો. બહાર શરણાઇઓ વાગતી હતી અને જવાનો સમય થઇ જવા આવ્યો હતો. હું સજ્જ થઇને બ્હાર જવા નીકળ્યો તે વખતે કુણાલ તેની બાના ખોળામાં હસતો હસતો પડયો હતો.. મેં તેના સામું જોયું. અને જાણે મને કંઇક થયું હોય તેમ હું તો ત્યાં ઉભોજ રહ્યો—ઉભોજ રહ્યો. મારે જવાનો સમય થતો હતો છતાંય હું ત્યાંથી ખસી શકયો નહિ. બહાર શરણાઇઓ વાગતી હતી અર્ધા કલાક સુધી મારી દ્રષ્ટિ તેની આંખ ઉપરથી હું ખસેડી જ શકયો નહિ એની આંખોમાં જ એવું જાદુ છે, કે મનુષ્યો તેને જોઇને તેને વશ બની જાય છે. પંજાબીઓ તેને પૂજતા હશે તેમાં મને કાંઇ નવાઇ લાગતી નથી.

કુણાલ—જાદુ તો મહારાજનું, કે સહુ તેમને દેવપ્રિય કહે છે. (અમાત્ય પ્રત્યે જોઇને.) અમાત્યજી, મુલતાનના શા સમાચાર છે ?

અમાત્યજી—મુલતાનમાં તોફાની લોકોને આપણે જમીન ખેડવા આપી હતી હવે તેઓ સુખેથી તે જમીન ખેડી ખાય છે. રાતદિવસ ભજન કરે છે. અને ચોરી, લુટફાટ આદિનું નામ પણ તે ભૂલી ગયા છે.

(એક દૂત પત્ર લઇને પ્રવેશ કરે છે)

દૂત—જય હો મહારાજનો !

(પ્રધાન તે પત્ર વાંચે છે. વાંચતા વાંચતા થંભી જાય છે પત્ર બીજાના હાથમાં આપે છે. બન્ને જણ દિગ્મૂઢ થઇ જાય છે.)

કુણાલ—પ્રધાનજી, કેમ આમ હેબતાઇ ગયા ? મહારાજે શી આજ્ઞા ફરમાવી છે ?

(પ્રધાનજી બોલતા નથી.)

કુણાલ—(ફરીથી) પ્રધાનજી, કેમ કાંઇ બોલતા નથી ?

પ્રધાન—મહારાજ, એ પત્રમાં કાંઈ નથી.

કુણાલ—પ્રધાનજી, લાવો જોઇએ પત્રને. (કુણાલ એ પત્ર લે છે અને મોટેથી વાંચે છે.)

" તક્ષશીલા નગરીના પ્રધાન રત્નાકરજી, આ પત્ર મળે કે વિના વિલબે કુણાલની બન્ને આંખો ફોડી નાખજો, અને તેને અને તેની સ્ત્રીને વનમાં મૂકી આવજો.

સી. અશોક
સમ્રાટ, આર્યાવર્ત "

કુણાલ—પ્રધાનજી, આમાં શું મુઝાઓ છો? મહારાજની આજ્ઞા સત્વર પળાવી જ જોઇએ. જો હું તે નહિ પાળું તો બીજા કોણ પાળશે? મહારાજનો હુકમ થયો એટલે તે તરત પળાવો જ જોઇએ તે વાસ્તે બોલાવો આપણા નોકરોને

પ્રધાનજી—મહારાજ આમાં કાંઇક દગો છે.

કુણાલ—દગો, દગો શેનો?

પ્રધાનજી—અશોક મહારાજ આવો હુકમ કદી કરે નહિ

કુણાલ—ખુદ અશોક મહારાજનો નીચે સીલ છે. પછી તેમાં શંકા કરવા જેવું જ શું છે?

પ્રધાન—મહારાજ, આ પત્ર સાચો છે કે નહિ, તેની આપણે ખાત્રી કરવી જોઇએ મહારાજ તરફ એપીઓ મોકલીએ

કુણાલ—સીલ એજ ખાત્રી. બસ મહારાજનો હુકમ થયો એટલે તેમાં પૂછવા પણું હોય જ નહિ ક્યાં છે નોકરો?

પ્રવેશ ચોથો

(કુણાલ ઓરડામાં સાદા વસ્ત્રોમાં બેઠો છે એક નોકર હાથમાં સળીઓ લઇને પ્રવેશ કરે છે)

નોકર—મે આગલે ભવ શાં પાપ કર્યા હશે, કે મારે આવાં કામ કરવાં પડે છે! આ દેવ સરીખડા કુમારને અડતાં મારો જીવ ચાલતો નથી આ કમળ જેવી કોમળ આંખમાં મારાથી આ સળીઓ કેમ ભોંકાય?

(રોઇ પડે છે અને પાછો જતો રહે છે.)

કુણાલ—ઉતાવળ કર ભાઇ, તું તારો ધર્મ બજાવી લે

નોકર—મારાથી અન્નદાતા, આ નહિ બની શકે.

પ્રવેશ પાંચમો.

(સરદારો કચેરીના એક મંડપમાં ઉભા છે)

મંત્રીજી—આ કાર્ય મહારાજનું હોય જ નહિ.

અમાત્યજી—મહારાજ આવો હુકમ કદી ન કરે.

સરદાર—મને તો આ ઓરમાન રાણીનાં કામ લાગે છે.

બીજો સરદાર—મને પણ લાગે છે કે આ તો પેલી તિષ્યરક્ષિતાનું જ કાર્ય હોવું જોઇએ.

મંત્રીજી—પણ આપણે કાંઇક કરવું જોઇએ. અને આ અટકાવવું જોઇએ.

અમાત્યજી—કુમારની આગળ આપણી આજીજી ફોકટ છે. મને કાંઇ ઉપાય સુજતો નથી.

મંત્રીજી—જુઓ કુમાર અને તેની પાછળ પેલો સળીઆવાળો જાય છે

અમાત્યજી—મારાથી આ સહન નથી થતુ.

કુણાલ—ભાઇ, હવે વિલબ ન કર મહારાજની આજ્ઞા તું નહિ પાળે, તો બીજા કોની આજ્ઞા પાળશે?

(નોકર ફરી સળીઓ ઘોંચવા પ્રયત્ન કરે છે. પણ રોઇ પડે છે, અને મરી જાય છે)

કુણાલ—લે આમાંજ તારી ખરી કસોટી છે

(નોકર ગભરાતા ગભરાતાં સળીઓ આંખમાં ઘાલી દે છે.)

પ્રવેશ છઠ્ઠો.

(વનમા આંધળો કુણાલ અને દેવી મણીબિની ઉભાં છે)

કુમાર—દેવી, આપણે ક્યાં સુધી પહોંચ્યાં છીયે? ક્યાંઇ ગામ દેખાય છે?

મૃણાલ—કુમાર, પાટલીપુત્ર એકાદ ગાઉ દૂર હશે.

કુમાર—ત્યારે તો આપણે એકાદ બે કલાકમાં ત્યાં પહોંચી જઇશું. મને ભૂખ બહુ લાગી છે એટલે ચાલો આપણે હવે ઉતાવળે ઉતાવળે ચાલવા માંડીએ.

મૃણાલ—કુમાર, મને કાંટો વાગ્યો છે. એટલે મારાથી બરોબર ચલાતુ પણ નથી. આપણે આગલે ભવ કેવાં કર્મ કર્યાં હશે કે આપણે આવીરીતે ગાઇ વગાડીને પેટ ભરવાનો વારો આવ્યો છે ?

કુમાર—મૃણાલ, કર્યાં કર્મ કાંઇ મિથ્યા થાય છે ? શું નથી જાણતી કે હરિશ્ચંદ્રને ચાંડાલ ઘરે નોકરી કરવી પડી હતી, અને તારામતીને વેચાવું પડયું હતું ? વળી રામ સીતા જેવાને રાજ્યપાટ છોડી વનમાં આથડવુ પડયુ હતું, અને પાંડવોને માથે કાંઇ ઓછાં વિતક વીત્યાં છે ?

મૃણાલ—હું પણ નળ દમયતી, રામ સીતા વગેરેને સભારીનેજ મારું મન વાળું છું. હવે સાંજ પડવા આવી છે, એટલે ચાલો આપણે હવે પાટલીપુત્ર તરફ ચાલવા માંડીએ

(બન્ને જાય છે)

પ્રવેશ ૭મો

(પાટલી પુત્રની કચેરી સામંતો બેસી ગયા છે. અશોક મહારાજ પ્રવેશ કરે છે)

છડીદારો:—પ્રિયદર્શી દેવાનુપ્રિય અશોક મહારાજનો જય હો !

(સહુ ઉભા થાય છે. અશોક મહારાજ સિંહાસન ઉપર બેસે છે સર્વ બેસી જાય છે.)

અશોક—ગુપ્તસિંહજી, જુનાગઢ પાસે તળાવ ખોદાવવાની જે યોજના આપણે કરી છે તે યોજના કેટલીક આગળ વધી ?

ગુપ્તસિંહ:—મહારાજ, આજેજ સમાચાર આવ્યા છે કે તળાવ લગભગ પૂરું થઇ જવા આવ્યું છે. તળાવને એવી સરસ બાંધ થઇ છે કે, તળાવનુ પાણી વરસાદ ન હોય તો સાત વર્ષ સુધી પણ ખૂટે એવું નથી.

[પડદા પાછળ ગીત સંભળાય છે]

અશોક:—આ કોનો મધુર સ્વર સંભળાય છે ?

ગુપ્તસિંહ—મહારાજ, એક આંધળો પુરુષ અને એક સ્ત્રી ભજન ગાય છે.

મહારાજ—એ પુરુષની શું સુંદર કાંતિ છે ! પણ ભગવાને એને કેમ આંધળો કર્યો હશે ? પ્રભુના ઘેર તેજ ખુટયાં હશે, કે એને આંખો ન આપી ? મહારાજ, એ છે તો ભિખારીના વેશમાં છતાંય એ રાજકુમાર સરીખો સોહામણો લાગે છે. આપણે એને બોલાવીશુ ?

અશોક—હા, એમને બોલાવો,

ગુપ્તસિંહ—કોણ છે બ્હાર ? એ અંધ ભિખારીને અહિં બોલાવો

પટાવાળો—જી. (પટાવાળો જાય છે)

બીજોપટાવાળો—મહારાજ સાધુ ઉપગુપ્ત આવે છે

અશોક—કોણ, ગુરૂદેવ પધારે છે !

(ગુરૂદેવને લેવા જાય છે, ઉપગુપ્તને જમણા હાથ બાજુ બેસારે છે કુણાલ અને તેની સ્ત્રી પ્રવેશ કરે છે.)

અશોક—અહો, આ પુરુષને જોઇ મને કેમ કુણાલ યાદ આવે છે ? એના કપાળની કરચલીઓ, એના વાળની લટો આબેહુબ કુણાલને મળતી આવે છે.

ગુપ્તસિંહ—તમે એક ભજન ગાઓ જોઇએ.

(કુણાલ અને તેની સ્ત્રી ભજન ગાય છે)

પેલા પેલા જુગમાં રાણી તું હતી પોપટી
ને અમેરે પોપટ રાજા રામના.
ઓતરારે ખંડમાં આંબલો પાકયો ત્યારે
ચૂકલે મારી રે મને ચાંચ; રાણી પીંગળા.

હરે પાપીડે મારા પ્રાણુ જ હરીયાને,
તુ એ ન આવી મોરી પાસ—રાણી પીંગળા.
દનડા સભારો ખમ્મા પૂરવ જનમના
સેવાસના ॥ ૧ ॥

બીજા બીજા જુગમાં રાણી તું હતી મૃગલીને,
ને અમે રે મૃગેશરાય રાજા રામના.
વનરા તે વનમાં સાધ્યો પારધીડે ફાંસલોને,
પડતાં છુટ્યાં મારા પ્રાણુ—રાણી પીંગળા.
હરે પાંપીડે મારા પ્રાણુજ હરીયા ને,
તું એ ન આવી મોરી પાસ—રાણી પીંગળા.
દનડા સભારો ખમ્મા પૂરવ જનમનાં
સેવાસનાં. ॥ ૨ ॥

અશોક—ભાઇ, તમે કોણુ છો ?

કુણાલ—મહારાજ, હું તો એક ભજનિક છું. પ્રભુભજન કરૂં છું, અને જીવનનિર્વાહ કરૂં છુ.

અશોક—તમને અંધાપો ક્યાંથી આવ્યો? ભાઇ, તમે જન્મથીજ આંધળા છો ?

(કુણાલની સ્રીની આંખમાંથી આંસું પડે છે.)

કુણાલ—એ કથા હવે જુની થઇ છે, એ પૂછવામાં શો સાર છે,

અશોક—ભાઇ, તારે મન એ જૂની હશે, પણ અમારે મન તો એ નવીજ છે ને ?

કુણાલ—મહારાજ, તમારે મન પણ એ નવીન નથી.

અશોક—કેમ ? તારી વાતનો ભેદ કાંઇ સમજાતો નથી. ભાઇ, મને ક્યાંથી એ વાતની ખબર હોય ! ભાઇ, જે હોય તે વાત કહી દે.

કુણાલ—મહારાજ, તમારો આગ્રહ છે, એટલે તમને કહું છું.

આજથી થોડાક માસ પહેલાં તક્ષશીલા નગરીમાં મહારાજના સહી સીક્કાવાળો એક પત્ર આવ્યો હતો તેમાં મહારાજે લખ્યું હતું કે, આ પત્ર મળે કે તરત કુણાલની આંખો ફોડી નાખજો, અને તેને અને તેની સ્રીને વનમાં મૂકી દેજો. મહારાજ, એજ હું તમારી આજ્ઞાનુસાર આંખો વિનાનો આથડતો કુણાલ.

અશોક—(દુઃખ અને આશ્ચર્ય સાથે) શું, મેં મારા પ્રિય કુણાલની આંખો ફોડવાનો હુકમ કર્યો ?

(કુણાલને ભેટી પડે છે, અને એને પોતાની પાસે બેસાડે છે)

ગુપ્તસિંહ—કાંઇક દગો થયો હોય એમ લાગે છે એકવાર તમારો સીક્કો ચોરાયો હતો. અને અને...

અશોક—અને રાણી તિષ્યરક્ષિતા પાસેથી નીકળ્યો હતો બરાબર છે, હવે સમજાયું, રાણી તિષ્યરક્ષિતાએ મારા નામે ખોટો પત્ર લખ્યો હશે. બસ, એ દુષ્ટાનુંજ આ કાર્ય હશે. એણે જો આ કાર્ય કર્યું હોય તો, તેને યોગ્ય શિક્ષા મળવી જ જોઇએ.

પટાવાળા—બોલાવો રાણી તિષ્યરક્ષિતાને.

કુણાલ—મહારાજ ! મારી એક વિનતિ છે. સહુ સહુના કર્મ પ્રમાણે દુઃખ ભોગવે છે, એમાં રાણી તિષ્યરક્ષિતા તો નિમિત્ત માત્ર થયાં છે. મહારાજ ! મારી વિનંતિ છે કે, એમને માફ કરો.

અશોક—કુણાલ, તને તારી સ્રીને આમ કપટથી રઝળતાં કરી મૂક્યાં, એને કાંઇ શિક્ષા નહિ ?

કુણાલ—મહારાજ, એને પણ પસ્તાવો થતો હશે, એને માફ કરો.

ઉપગુપ્ત—મહારાજ ! આ કુણાલ બુદ્ધ ભગવાને સ્થાપેલો ધર્મ ફેલાવશે.

(ઉભા થઇને કુણાલ પાસે જાય છે).

બેટા, કુણાલ ! (આંખો ઉપર હાથ ફેરવે છે)

(કુણાલ આંખો ઉઘાડે છે અને ઉપગુપ્તને વંદન કરે છે.)

સર્વ—શો ચમત્કાર !

શ્રી શક્તિ

શ્રી ચન્દ્રાબાઇ જાધવ અને શ્રી શાન્તાબાઇ તલવાર-બાજીમા

ડૉ. માલિની સુખથનકર

મુંબાઇની સ્કુલ્સ સમિતિના પ્રમુખ

ભાભી અને નણંદ

અરવિંદા: કેમ રમાબ્હેન, આજે વિદ્યાલયમાં શું શીખ્યાં ?

મનોરમા: આજે તો ભાભી, તારાબ્હેને બહુ સરસ સરસ **શીખવ્યું !**

અરવિંદા: એમ ? શું શીખવ્યું ?

મનોરમા: જીંદગીના વીમા સંબંધી ખુબ ખુબ વાતો શીખવી. વીમો ઉતરાવવાથી લાભ શુ ? વીમો કેમ ઉતરાવવો ? વીમાના નાણા કેવી રીતે ભરવા ? વીમા કંપની પાસેથી વીમાની રકમ કેવી રીતે મેળવવી ? વગેરે બધુંય કહી બતાવ્યું.

અરવિંદા: એ બધું તો ઠીક, પણ વીમો કયી કંપનીમા ઉતરાવવો, એ સંબંધી કંઈ કહ્યુ ? હમણા હમણા એટલી બધી વીમા કંપની ઉભી થઈ છે કે કઇ સમજ જ નથી પડતી

મનોરમા: હા, એ પણ કહ્યું, એમણે કહ્યુ કે આપણા દેશમાં અનેક **પરદેશી** તેમજ દેશી કપનીઓ જીદગીનો વીમો ઉતારવા માટે ઉભી થઈ છે, પણ આપણે તો દેશને માટે લાગણી રાખી સ્વદેશી કંપનીમા જ ઉતરાવવો વળી એ સ્વદેશી કંપનીઓમા કેટલીક ભરોસાલાયક છે અને કેટલીક ભરોસો કરવા લાયક નથી. કેટલીકની શરતો લાભદાયક છે અને કેટલીકનો નથી. એમણે એવી પાચ–સાત કપનીઓની સરખામણી કરી બતાવી અને કહ્યું કે **મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કપની સૌથી સારી છે.**

અરવિંદા. એ કંપની કાઈ ખાસ લાભ આપે છે ?

મનોરમા: એક તો એ કે એ કંપનીએ વીમો ઉતરાવનાર માટે જુદી જુદી જાતની સરસ સગવડો કરી છે. ખાસ કરીને છોકરાઓના શિક્ષણ અને લગ્નના ખરચ માટે વીમો ઉતરાવવાની સગવડ તો મને બહુજ ગમી. વળી નાણા આપતા એ કપની બીજી કંપનીઓની જેમ ખોટી ડખલગીરી પણ નથી કરતી.

મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી. એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઇ.

વૈદકની દ્રષ્ટિએ ગૃહશિક્ષણ

લેખક ડૉ. અમૃતલાલ ઉ પટેલ, ડી. પી. એચ.,
મેડીકલ ઓફીસર ઑફ હેલ્થ, સુરત મ્યુનીસીપાલીટી

(લેખાંક : ૩ જો)

વૈદકનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા

કન્યાઓના શિક્ષણક્રમમાં સામાન્ય વૈદકનું જ્ઞાન આપવાની ઘણી જરૂરત છે આવું જ્ઞાન આપવાની અગત્ય હજુ આપણને સમજાઇ નથી અને આપણી કન્યાઓની કેળવણીના પુસ્તકોમાં આ વિષય ઉપર કોઇ જાતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી. વૈદકનું સાધારણ જ્ઞાન આપણી કન્યાઓને આપવાથી, તેઓ પોતાની જાતને કેટલાક ગંભીર રોગોથી બચાવી શકે છે એટલું જ નહિ પરંતુ જ્યારે તેઓ માતા બને, ત્યારે પોતાના બાળકોને પણ તેનો લાભ આપી શકે છે. કોલસાથી પાણી ગરમ થઇ તેની વરાળથી રેલગાડી ચાલે છે તે જાણવા કરતાં ઘર અને ઘરની આસપાસ ભરાઇ રહેલા અથવા ભરી રાખેલા સ્વચ્છ પાણીમાં ટાઢીઆ તાવનો ચેપ ફેલાવનારા એનોફીલીન જાતના મચ્છરો પેદા થાય છે તે જાણવું વધારે જરૂરી છે તે સર્વ કબુલ કરશે. આપણા કેળવણીના પુસ્તકોમાં દેડકાની જીંદગીનું તેના જન્મથી તે મરણ પર્યંતનું વર્ણન આપવામાં આવે છે પરંતુ મનુષ્યને ક્ષયરોગ, ન્યુમોનીયા વગેરે ગંભીર રોગો કેવી રીતે લાગુ પડે છે અને તેનાથી બચવાને કેટલા સહેલા, બીનખર્ચાળ અને ઘરગથ્થુ ઉપાયો વૈદકશાસ્ત્રમાં છે તેનું વર્ણન આપવાની અગત્ય આપણા કેળવણીકારોને હજુ જણાઇ નથી

આપણી તંદુરસ્તીના ઇતિહાસમાં ઉંદર, મચ્છર, ચાંચડ અને માખીઓ શું ભાગ ભજવે છે તેની આપણને ખબર નથી. આપણી બાળાઓને બચપણથી જ જો શીખવવામાં આવે કે ખાવાની વસ્તુઓ પર માખીઓ બેસવાથી ઝાડા, મરડો, ટાઇફોઇડ વગેરે રોગો ફેલાય છે તો તેઓ મોટી ઉમરમાં પોતાના રસોડાની વધારે કાળજીથી સંભાળ લેય, નિશાળો પાસે ફેરીયાઓ મારફત વેચાતી મળતી મીઠાઇ, બરફ, આઇસક્રીમ કે ફળો, બાળવિદ્યાર્થીઓના અનેક રોગનું કારણ છે એ વાત જો આપણી માતાઓ જાણતી હોય તો તેઓ પોતાના બાળકોને નિશાળે ખાવાનું ખાવા માટે પાઇ કે પૈસો આપવાને બદલે ઘરે બનાવેલી સસ્તી અને નિર્દોષ વસ્તુઓ તેમને પડીકું બાંધીને નિશાળે લઇ જવા આપે

ઓરી, શિતળા અને ખસ ઇત્યાદી રોગ વાળા બાળકો તદ્દન તંદુરસ્ત ન થાય તે અગાઉ જો નિશાળે જાય તો આ રોગોનો ફેલાવો તેઓ આખી નિશાળના ઘણા વિદ્યાર્થીઓમાં કરે છે તે વાતની અગત્ય જો આપણી માતાઓના મગજમાં ઠસાવવામાં આવે તો તેઓ પ્રજાની તંદુરસ્તીના ઇતિહાસમાં અમત્યનો અને ઉપયોગી ભાગ ભજવી શકે.

આપણા દેશમાં હજારોની સંખ્યામાં આંધળા, કાણાં, કદરૂપા બાળકો માલુમ પડવાનું કારણ તેમની માતાઓનું વૈદકના સાધારણ જ્ઞાન વિષેનું અજ્ઞાન છે. બાળકને જનમ્યા પછી છઠ્ઠે મહિને અને પછી સાતમે વર્ષે જો કૃત્રીમ શિતળા કાઢવામાં આવે તો બાળકને શિતળાનો ભયંકર રોગ લાગુ પડતો નથી અને આવા બાળકો આંધળા, કાણા અને કદરૂપા બનતા બચે છે. આ વાત જો આપણી માતાઓના મગજમાં ઠસાવવામા આવે તો, તેઓ આ દેશની ભવિષ્યની પ્રજાની અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે.

ક્ષયરોગ જેવો ભયંકર વ્યાધિ આપણા દેશમાં આપણી અજ્ઞાનતાને લીધે દીનપ્રતિદિન વધારે ફેલાતો જાય છે. એ હિંદી કુટુંબોના નાના બાળકો, અન્ય ભાંડુઓના ક્ષયરોગના ચેપથી પોતે પણ આ ભયંકર રોગને પ્રાપ્ત કરે છે તેની આપણી કન્યાઓને ખબર નથી. ક્ષયરોગીના એઠાં વાસણ, તેનું ખાધેલું ખાવાનું અને તેનો શ્વાસ અને થુંક, ક્ષયરોગના જંતુઓથી દુષિત થયલાં હોય છે અને તંદુરસ્ત બાળકને આ રોગ તેના રોગીષ્ટ ભાંડુઓ દ્વારા જ, ઉપરની વસ્તુઓ દ્વારા જ, લાગુ પડે છે તે ભયંકર સત્ય જો આપણી માતાઓને ખબર હોય તો તેઓ જરૂર પોતાના બીજા બાળકોને રોગીષ્ટ બાળકથી દૂર રાખે.

બાળકને ગરમ કર્યા વગરનું દુધ પાવાથી તેના શરીરમાં ગાય તથા ભેંસને થતા ક્ષય રોગના જંતુઓ દાખલ થાય છે અને તેને લીધે બાળકને આંતરડાનો ક્ષય રોગ અને કંઠમાળનો રોગ થાય છે તે વાતની જો આપણી બાળાઓને ખબર હોય તો તેઓ જ્યારે ભવિષ્યમાં માતા બને ત્યારે પોતાના બાળકને કદાપિ ગરમ કર્યા વગરનું દુધ પાય નહિ.

મનુષ્યના પેટની અંદર પડતા વિવિધ જાતના કૃમી (કીડાઓ) ના બારીક ઈંડાં, મળદ્વારા ધુળમાં મળી જાય છે અને આવી ધુળમાં જો બાળકો રમે તો તેમને પણ પેટકૃમી પડે છે અને આ કૃમીના પડવાથી બાળકને ઝાડા, અજીર્ણ, પાંડુરોગ ઇત્યાદી અનેક બીજા રોગ લાગુ પડે છે. આ વાતની જો આપણી બાળાને ખબર હોય તો તેઓ પોતાના નાના ભાઈબ્હેનોને ધુળમાં કદાપિ રમાડે નહિ અને ભવિષ્યમાં પોતાના બાળકોને પણ આ રોગથી બચાવવા પોતાના આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે.

જે માણસને વાળો નીકળ્યો હોય તે જો કુવો કે વાવમાં ન્હાવા પડે તો વાળાના બારીક કીડાઓ પાણીમાં જાય અને તે પાણી જો કોઇ પીએ તો તેને પણ વાળાનો રોગ લાગુ પડે. ભવિષ્યની ગૃહિણીઓને આ બાબતનું જ્ઞાન કેટલું ઉપયોગી થઇ પડે તે સહજ સમજી શકાય તેવી વાત છે.

માંદાની માવજત વિષે જ્ઞાન આપવાની જરૂરીયાત

આ વિષયનું જ્ઞાન દરેક કન્યાને આપવુ જરૂરી છે આજની કન્યા તે ભવિષ્યની માતા છે અને તેને પોતાના બાળકોની તેમ કુટુંબના માણસોની માંદગી વખતે સારવાર કરવી પડે છે માંદાની માવજતનો વિષય તે વૈદકશાસ્ત્રનો એક અગત્યનો ભાગ છે અને ડોક્ટર, અને નર્સ ઉપરાંત બીજા દરેક મનુ-

ધને બહુ ઉપયોગી છે ન્યુમોનીયાથી પીડાતા બાળકોને અજ્ઞાન માતા જાડું ગોદડું કે વજનદાર ધાબળો ઓઢાડી, ઘરના બારણા બંધ કરી સુવાડે છે આમ કરવાથી બાળકને સ્વચ્છ હવા મળતી નથી આથી ઉલટુ એમ પણ બને છે કે સ્વચ્છ હવા આપવાના ઇરાદાવાળી અજ્ઞાન માતા ઘરની બારીઓ એવી રીતે ઉઘાડી મુકે છે કે બાળકને શરદી લાગુ પડે છે અને રોગની ગંભીરતા વધે છે ન્યુમોનીયાના રોગમાં છાતી ઉપર પોલ્ટીસ મુકવાની ઘણા ડોક્ટરો ભલામણ કરે છે. જો બાળકની માતાને આવા પોલ્ટીસ કેવી રીતે મુકવા તેનું જ્ઞાન ન હોય તો તે બાળકની છાતી, વગર કારણે વારવાર ઉઘાડી રાખી ફેફસાના સોજામાં વધારો કરે છે. ઘણી વખત છાતીનો જે ભાગ કે જેની નીચે હૃદય આવેલું હોય છે તેના પર પોલ્ટીસ મુકી બાળકની અસરામણમાં વધારો કરે છે અને કોઇ કોઇ વખત અતિશય ગરમ પોલ્ટીસ મુકી બાળકની કોમળ ચામડીને લાલચોળ બનાવી દેય છે

* * * ભૂલી પડી * * *

હું તો જાતી મહી વેચવાને કાજ રે,
 એની બજારમાં ભૂલી પડી.

મારે પાયે તે ઝાંઝરિયાં ઘમકે,
મારે માથે મટુકીમાં મહીં છલકે,
મારે હૈયે વહાલીડાનાં વહાલ ચમકે,
 એની બજારમાં ભૂલી પડી.

પેલી આકાશે આવી વાદળિયું,
પેલી ગાયોનું ધણ ગોકુળ પળિયું,
મેં તો હૈયે બાંધ્યુ હેમએમ માદળિયું,
 એની બજારમાં ભૂલી પડી

પેલી આકાશે વાદળી ભૂલી પડી,
ગાયો મોરલીને રાગે તાને ચડી,
હું તો વહાલાને વહાલ ચગડોળ ચાક ચડી,
 એની બજારમાં ભૂલી પડી

પેલી ભૂલેલી વાદળી વરસી ગઇ,
બધી ગાયો ગોવાળની વાંસે થઇ,
હું તો નોધારી પ્રેમને બજાર ભટકઇ,
 એની બજારમાં ભૂલી પડી

* * * * સુન્દરમ્ * * * *

આ ઉપરાંત આંચકી આવે ત્યારે બાળકને કેટલા ગરમ પાણીમાં બેસાડવું અને માથા પર કેવી રીતે ઠંડુ પાણી નાંખવું, અતિશય તાવ હોય ત્યારે માથે અને શરીરની આસપાસ બરફ કેવી રીતે મુકવો વગેરે અનેક બાબતોનું જ્ઞાન માતાઓને આપવું જરૂરી છે.

વળી માંદગી વખતે તાવ કેવી રીતે માપવો, એનીમા કેવી રીતે આપવો, પથારી બગાડયા વગર બાળકને બિછાનામાં જ ઝાડો કેવી રીતે કરાવવો અને સ્વચ્છતા કેમ રાખવી તે વિષેનું ઉપયોગી જ્ઞાન માતાઓને આપવાની પણ જરૂરત છે.

માંદાની માવજત કરવાનું જ્ઞાન ધરાવનારી માતા, ડોકટરને ઘણી સહાયભુત થઇ પડે છે અને ગંભીર રોગમાં પણ ડોક્ટરની મહેનત અને ચિંતાને ઓછી કરી શકે છે ઉપરાંત દરદીને જલદી સારા થવામાં મદદગાર થઇ પડે છે

સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ

આ વિષયનું જ્ઞાન આપવા માટે મોટા

શહેરમા ખાસ સંસ્થાઓ છે પરંતુ આવા અગત્યના વિષયનુ જ્ઞાન કન્યાઓના શિક્ષણ ક્રમમાં ફરજીયાત રાખવુ જરૂરી છે. સાપનુ કરડવુ, દાઝવુ, વિજળીનો આંચકો લાગવો, અને વાગવાથી લોહીનુ વહેવું આ ચાર બનાવો આપણા ઘરોમાં ઘણી વખત બને છે આપણા દેશમાં દાઝયા ઉપર પાણી કે ધૂળ નાંખવાના દાખલા સેકડે ૯૦ ટકા દાઝવાના કેસોમાં બને છે દાઝવા ઉપર પાણી રેડવાથી ચામડી પાકી જાય છે અને ધુળ નાંખવાથી ધનુર્વાનો રોગ અને પરૂ ઉત્પન્ન થાય છે દાઝવાના અકસ્માત વખતે સમય સુચકતા અને ધીરજ રાખી બળતા માણસને જમીન પર પાડી કેવી રીતે લોટાવવો અથવા તેના પર જાડી શેતરંજી કે ધાબળો લપેટી દેવો તે વિધિપૂર્વક શીખવુ આપણી કન્યાઓ માટે બહુ ઉપયોગી છે.

વિજળીના આંચકાથી બચાવવા માટે લાકડાની ચાખડી, રબરના જોડા અને પાટલો, ખુરશી વગેરે કેટલા ઉપયોગી છે અને તે કેવી રીતે વાપરવાં અને વિજળીના આંચકામાંથી બીજાને બચાવવા જતાં પોતે કેવી સાવચેતી રાખવી તે જાણવું દરેક કન્યાને જરૂરી છે. ઘરની અંદર સાધારણ રીતે પુરૂષો આખા દીવસ રહેતા નથી અને સંકટ સમયે તાત્કાલીક મદદ કરવાની ફરજ સ્ત્રીઓ ઉપર જ આવી પડે છે છતાં તેમને આ વિષયનું જરૂરી જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી તે આપણે જાણીએ છીએ.

અકસ્માતથી બાળકને વાગે તો ડાક્ટર આવે તે અગાઉ પહેલું લોહી કેમ બંધ કરવુ, જખમને કેવી રીતે ધોઇ, તેના પર પાટો બાંધવો વગેરેના જ્ઞાનની દરેક માતાને ઘરમાં જરૂર પડે છે. આવા જ્ઞાનના અભાવે ઘણા બાળકોના જાન પણ ગયા છે.

આ વિષયોનું સંપુર્ણ વર્ણન કરવાનો આ લેખમાં અવકાશ નથી. આ લેખમાળામાં આ વિષયના કેટલાક અંગોની અગત્યની આછી રેખાઓ જ દોરવામાં આવી છે, તેની વાચકવર્ગે નોંધ લેવી.

જ્યારે પુરૂષો ગુલામ હોય ત્યારે ?

અમારા હક્કોની માંગણી કરતાં અમે અમારા પુરૂષોને વારવાર પ્રશ્ન કર્યો છે 'જ્યાં સ્ત્રીઓ ગુલામ હોય ત્યા પુરૂષો સ્વતંત્ર કેમ થઇ શકે ?' વ્હાઇટપેપર પર વિચાર કર્યા બાદ અમે એ પ્રશ્ન ઉલટાવવા લલચાયાં છીએ. 'જ્યાં પુરૂષો ગુલામો હોય, ત્યાં વર્ષોજુની રૂઢીઓની જંજીરોમાંથી સ્ત્રીઓ કેમ મુક્ત થઇ શકે ?' તુર્કી સ્ત્રીઓ તરફ જુઓ. તેઓએ કેટલી ઝડપે પ્રગતિ કરીને પોતાના હક્કો મેળવ્યા છે ! જ્યાં પડદો અને અનેકપત્નીત્વ પ્રચલિત હતાં ત્યાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને જાતીય સમાનતાએ સાધારણ રૂપ પકડયુ છે. એક વખતની અત્યંત પછાત ગણાતી ચીનાઇ સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની સ્વતંત્રતા મેળવી લીધી છે, તેઓએ વારસાનો હક્ક મેળવ્યો છે, લગ્ન વય પણ વધી, છે અને અનેકપત્નીત્વનો કાયદાદ્વારા નિષેધ થયો છે. બે પત્ની રાખનાર પણ સજાપાત્ર ઠર્યો છે અને સ્ત્રીઓ માટે જનાનો તો ભૂતકાળની વસ્તુ બની ગયો છે. આજે તો પોલીસ તેમજ લશ્કરમાં ચીનાઇ સ્ત્રીઓની પણ ભરતી કરવામાં આવે છે. જાપાની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી; છતા તેઓ બીજા કોઇપણ સ્વતંત્ર યુરોપીઅન દેશની સ્ત્રીઓ જેટલીજ સ્વતંત્ર છે તેથી અમને તો ખાત્રી થઇ છે કે, એક વ્યક્તિ વા જાતિમાં જે સર્વોત્તમ હોય છે તે સ્વતંત્રતા અને જવાબદારીજ બહાર લાવે છે અને સંપૂર્ણ જવાબદાર અને પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હિન્દી સરકાર દરમ્યાનજ હિન્દની સ્ત્રી-પુરૂષો પોતાનું સંપૂર્ણ પુરૂષત્વ અને સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરી શકશે

('સ્ત્રીધર્મ'માંથી)

કલાસુંદરી

હું તો ઉઠું ઉષાને ન્હાણે, સૃષ્ટિના ઘાટ ઓપવા.
હું તો ઉડું સુરજને ઘોડે, પ્રકાશના પુર ઢોળવા.

હું તો ઉતરૂ સંધ્યાને ટાણે, સંધ્યાના રંગ ઓપવા.
હું તો નિતરૂ ચંદાને ચળકે, સુધાના પાન ઢોળવા.

હું તો વિલસુ કુંજ નિકુંજે, કુસુમોમા રંગ ઓપવા.
હું તો ઝુલું સરોવર ઉરે, સમીર રસરેલ ઢોળવા.

હું તો ચમકું ચાતકને ચીતે, સ્નેહીના સ્નેહ ઓપવા.
હું તો ટહુકુ કોયલને કંઠે, સુરીલાં ગીત ઢોળવા.

હું તો ઠમકુ કલાપીને ઠમકે, કલામય નૃત્ય ઓપવા.
હું તો રાચુ ઢેલડને નયણે, પ્રણયનાં ઉર ઢોળવા.

હું તો ગાજુ મૃદંગના નાદે, મધુરા તાલ ઓપવા.
હું તો ગુંજું વીણાને તારે, સંગીતનાં સુર ઢોળવા.

હું તો ગોઠુ રમણીના રાસે, અભિનય, અંગ ઓપવા.
હું તો રણકુ નુપુરને રણકે, રસિક રસરાસ ઢોળવા.

હું તો વસુ સકળ વિશ્વ માહે, કલાના પ્રાણ ઓપવા;
હું તો વ્યાપુ ચેતનજડ પ્રાણે, ચૈતન્યના ઓઘ ઢોળવા.

હું તો નિત્યે કલ્લોલમાં રમતી, સૌન્દર્યે સૌ વિશ્વ ઓપતી.
હું તો એવી લલિત કલાસુંદરી, ચૈતન્યનાં પુર ઢોળતી.

જગુભાઇ મોહનલાલ રાવળ

આજના બાળકની અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ પરિસ્થિતિ

લેખક. શ્રી. ચન્દુલાલ સંપટ, બી એ,
પ્રીન્સીપાલ, મોન્ટીસોરી અને રેસીડેન્સીયલ સ્કૂલ બોરીવલી

ધોબીનો કુતરો એટલે ન ઘરનો કે ન ઘાટનો. આજનું બાળક ન ઘરનું કે ન શાળાનું. તેને માટે ત્રિશંકુ જેવી જીંદગી ન પૃથ્વી પર ન સ્વર્ગમાં સ્થાન. બાળક માટે બે જીંદગાની, દહીં અને દુધમાં બન્નેમાં પગ.

આજની ગૃહકેળવણી અને શાળાની કેળવણીમાં કેટલુંક ભિન્નત્વ છે. બન્નેનું વાતાવરણ એકમેકનું વિરોધી ઘરમાં પેસે ત્યારથી શાળામાં જાય તે તેની એક જીન્દગી. શાળામાં જાય ને સાંજે છુટે તે તેની બીજી જીંદગી. ઘરમાં તે રાજા–શાળામાં તે બીચારૂં રાંકડું પ્રાણી. ઘરમાં તે હસે, કુદે, છૂટથી વાત ચીત કરે. શાળામાં તેને બધું બંધ. તે હસે તો દંડાય, કુદે તો માર ખાય અને વાતચિત કરે તો "બાધનમ," "ઇમ્પોઝીશન" અથવા "ડાર્ક ક્લાસ" ને પાત્ર ગણાય. ઘરમાં પોતાની સ્વયંસ્ફુર્તિને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરી શકે. શાળામાં તે બન્દીવાન, ઘરમાં તે પોતાની સૃષ્ટિ રચે, અનેક વસ્તુઓનો વિધાતા બને. લાગણી દુખાય તો અનેકની લાગણી, સારવાર અને આશ્વાસનને પાત્ર થાય શાળામાં તે દુભાય, અને પદ્ધતિસર છુંદાય. અહિં તે ઘણામાંનો એક; તેને અભ્યાસ માટે પોતાના "વારા" ની રાહ જોવાની, શિક્ષકના શિક્ષણનો તેને અમૂકજ લાભ મળે. ત્યાં સુધી તેને "મુંગા" મરવાનું. તેનાથી હલાયચલાય નહિ. વાતચીત તો શેની જ થાય ? હોઠ ફફડાવાય નહિ, તો બીજાના કાનમાં તો વાત શેની જ થાય ? તેને મળેલા હુકમ મુજબ ચોપડીમાં "મોઢું" ઘાલી બેસવું જ જોઇએ નહિ તો અધમમાં અધમ વિશેષણોનો પાત્ર બને, શિક્ષા સહે અથવા ઉપરક "બાધનમ", "ઇમ્પોઝીશન" અને "ડાર્ક ક્લાસ" તો ભોગવેજ.

આવી પરિસ્થિતિમાં બિચારા બાળકના શા હાલ ? બન્ને જુદી જીન્દગીના પોતે એક ઉડતા દડા રૂપ આતો ભ્રષ્ટ–તતો ભ્રષ્ટ થયા વિના તે કેમ રહે ?

અને બાળકને ગૃહકેળવણી કેવી મળે છે ? તેને પહેલાં તો અનુકુલ વાતાવરણજ ન હોય. છતે દીવસે ઘરમાં અંધારૂં હોય તો તે અજવાળું ક્યાંથી જુએ ? હવા ઉજાસ ન હોય એટલે હોય તબીયતમાં માયકાંગલું. કાંતો હોય નિર્બળ, દૈઅજીર્ણ તથા અનેક રોગથી પીડાતું નહિ તો વાતાવરણને અંગે નિર્માલ્ય તો હોયજ.

કેટલાક માબાપોને પોતાનું બાળક કયા ધોરણમાં ભણે છે તેની ખબર હોતી નથી. ત્યારે શાળાનાં પુસ્તકો, અભ્યાસક્રમ તથા દૈનિક પ્રગતિનો તો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય ! કેટલાક માબાપો બાળક ઉઠે તે પહેલાં ધંધાર્થે નીકળી જાય અને બાળક સુતા પછી ઘેર આવે. બપોરે જમવાની વેળા ગયું હોય શાળામાં. એટલે બાળકની સાથે વાતચિત કરવાનોયે અવસર ન મળે તેની પ્રગતિમાં ફાળો આપવાનું કે અભ્યાસની કાળજી કરવાનું તો ક્યાંથી

અને ? આવાં માબાપોને અઠવાડીયે બાળકના પ્રગતિપત્રકમાં સહી કરવાની હોય તે ફરજ પણ ન છૂટકે બજાવે છે આવાં માબાપો માટે સમાજને તો દયા જ આવી ઘટે આવાં માબાપો પોતાના બાળકને શાળામાં કાઢી મૂકી પોતાની ફરજ અદા થયેલી માને છે

કેટલાક બાળકો કુસંગતિમાં ચડી જાય છે. વ્યવસાયી બાપ આ જોઇ શકતો નથી. માતા કેટલીકવાર બાળક ઉપર ચોકી કરી શકતી નથી. અભણમાતા કેટલીકવાર અર્ધદગ્ધ બાળકનો ભક્ષ બની જાય છે આજનું બનાવટી ભણતર પામેલું બાળક પોતાના અભણ માતપિતાને મહેલાઇથી ઊંઠાં ભણાવી શકે છે. બાળક ઘેરથી શાળામાં જવાનું કહી ગમે ત્યાં ફરી આવે ઘેર આવી પોતાની ઉચ્છૃંખલતા સહેલાઇથી છુપાવી શકે છે

આને બદલે ગમે તે ભોગે માબાપો—છેવટ માતાજ પોતાની ફરજ સમજી લે અને પોતાના ઉછરતા બાળક પુરતી તાલીમ મેળવી લે તે વસ્તુસ્થિતિ ઇચ્છવાજોગ છે ઘરમાં ખાનગી શિક્ષક બાળકને માટે રાખવા કરતાં માતાઓ થોડી તાલીમ ખાનગી શિક્ષક દ્વારા મેળવી લે તો તે જરૂર ઉત્તમ કામ કરતી થઇ જાય. ભવિષ્યની બાળકીઓ માતા થાય ત્યારે આ ઉમેદ બર આવે તે બાબતનો પણ વિચાર આજની માતાઓએ કરવાનો છે.

બાળકને ન્હાનપણથી જ મોન્ટીસોરી અથવા કીન્ડરગાર્ટન શાળાનો લાભ મળવો જોઇએ. આજનાં માબાપો લગભગ ૭ વર્ષ સુધી પોતાનાં બાળકોને ગણત્રીમાં કરતાં જ નથી તે ગંભીર ભૂલ છે. બાળક તો પોતાને માટે નવી સૃષ્ટિ શોધ્યા જ કરે છે અને વહેલામાં વહેલું તેને નવીન સૃષ્ટિ મળે તેવી વાત તો તે વધાવી જ લેશે. માત્ર માતપિતાએ આ સમજવું ઘટે.

એક વસ્તુ તરફ ધ્યાન ખેંચવુંજ જોઇએ કે આજની શાળાઓ તે વિષમય અને ઘાતક વાતાવરણનીજ બનેલી છે કેટલીકવાર બાળકને પહેલીજવાર અને ૭ સાત વર્ષનું થતાં તેને બારોબાર ઉપર કક્ષા પ્રમાણેની શાળાઓમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. આવે સમયે તે કુલ કરમાય અને સુકાઇ જાય તો નવાઇ જેવું નથી.

આજની શાળાનો એક દાખલો લઇએ. બે તોફાની બાળકો હતાં. એકને મોન્ટીસોરી વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું. બીજાને આજની વિષમય શાળામાં. પહેલા બાળકે પોતાની પદ્ધતિસરની ઇન્દ્રિયવિકાસની કેળવણી ત્રણ વર્ષે શરૂ કરી બીજાએ ૭ વર્ષે. પહેલું બાળક જ્યારે ૭ વર્ષનું થયું ત્યારે તે ઇન્દ્રિયવિકાસમાં પરિપૂર્ણ, શોખીન, સંગીતમય, સ્ફુર્તિવાળું અને ખેડીને તૈયાર કરી-ખાતર પાણીથી ભરપુર-ખેતરની માફક દાણાને ઉગાડી ધરખમ પાક સમર્પવા તૈયાર બન્યું. બીજું બાળક ઓછાબોલું, બીકણું, અને સંકુચિત મન વાળું થયું, ગુલામી વૃત્તિવાળું થયું. બન્નેની સરખામણીમાં આ સ્પષ્ટ ભેદ ઉપરથી સમજવું સહેલું છે કે બાલ કેળવણીનું પ્રથમ પગથીઉં ત્રણ વર્ષની આસપાસ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિદ્વારા શરૂ થવું જોઇએ.

કેટલીકવાર એવું બને છે કે આટલી નાની ઉમરનું બાળક એકાએક માતાથી અળગું નથી થતું તો માતાઓની એક સ્પષ્ટ ફરજ છે કે પોતે તસ્દી લઇ થોડાક દિવસ બાળકને તેડી જઇ મોન્ટીસોરી શાળા સાથે તેનો પરિચય બાંધવો જોઇએ ત્રણ ચાર દિવસમાં બાળક બીજાઓની સાથે હળતું મળતું થઇ જશે અને માતાને છુટી મૂકી દેશે.

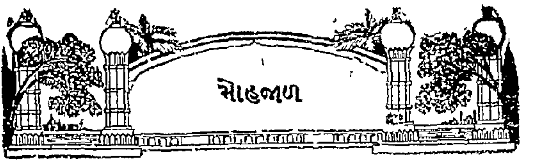

લેખક : શ્રી રમણીકલાલ જયચંદભાઈ દલાલ,
બી. એ. એલએલ. બી

વાલકેશ્વરના એકાંત લત્તામાં એક સવારે ખૂબ જ કોલાહલ મચી ગયો હતો. લક્ષ્મણદાસ મારવાડીનો બંગલો વહેમવાળો ગણાતો એટલે બનતા સુધી એ ખાલીજ પડી રહેતો. એકાએક આજ સવારે એના પહેલા માળ પર કોઈ ભાડૂત આવ્યાં હોય તેમ જણાયું. તમામ બારીબારણાં ખોલી નાંખવામાં આવ્યાં હતાં. એક ઘાટી અને એક ઘાટણ સાફસૂફ કરવા મંડી પડયા હતાં. કેટલોક સામાન આવી ચૂકયો હતો અને બીજી લારીઓ આવતી જતી હતી. બંગલાના આંગણામાં બધુંજ ખડકવામાં આવ્યું હતું. ભાડૂત શ્રીમંત હતા એમાં જરાય શંકા નહોતી.

પાડોશીઓ પણ નવીન વ્યકિતઓને જોવાની આતુરતા ખાળી શકયાં નહિ. કેટલીય વાર તેઓ બારીએ ઉભા ઉભા વાટ જોઈ રહ્યા પરંતુ દાસદાસીઓ સિવાય બીજું કોઈ નજરે પડયું નહિ. છેવટે થાકીને તેઓ વિખરાવા માંડયા ત્યાં એક મોટરકાર બંગલાના દરવાજે આવી ઉભી. આજુબાજુ સામાન્ય ચાલી હતી એટલે સામાન્ય ભાડૂતો ગાડીના મુલ માટે માત્ર કલ્પનાજ કરતાં પરંતુ ગાડી ને ડ્રાઈવરનો ભપકો જોઈ બધાં નયનો એ તરફ આકર્ષાયાં. થોડીક વારમાં ત્યાં એક નાનું સરખું ટોળું ભેગું થઈ ગયું.

સુંદર ને મુલ્યવાન વસ્ત્રોમાં ઓપતી બે મહિલાઓ બંગલાની મુલાકાત લઈ મોટર તરફ પાછી વળતી જણાઈ. બન્નેનો દેખાવ મોહક હતો બન્નેના કેશકલાપ લાંબા અને છેલ્લી ઢબે હોળેલા હતા. રેશમી વસ્ત્રો ઉપર જવાહીર ચમકતાં. એમનું નૈસર્ગિક સૌંદર્ય કોઈ અગમ્ય રીતે દીપી ઉઠતું. એક સાવ કોમળાંગી હતી જ્યારે બીજી પ્રૌઢા જણાતી. છતાંય એનું સૌંદર્ય ઉડી ગયું નહોતું. કમળમુખ પેઠે એમનું સૌંદર્ય ઓપી રહ્યું હતું. બન્નેય કુળવાન ને શ્રીમંત જણાતાં.

એ બેઠાં કે ગાડી ઉપડી. પેલો ઘાટી એમને વળાવવા આવ્યો હતો. તેને બધાં પાડોશીઓ વીંટાઈ વળ્યાં. અને પ્રશ્નો પર પ્રશ્નો પૂછી એને મૂંઝવી નાખ્યો. અનેક ભાષામાં પ્રશ્નોની ઝડી ઝપડતી એટલે ઘડી ભર તો એ અવાક બની ગયો. દરેક એ શ્રીમંત મહિલાઓનો પરિચય પામવા આતુર બન્યું હતું. એ કયાંથી આવ્યાં ને બંગલામાં કેટલું રોકાવાનાં હતાં એ જાણવા દરેકને જીજ્ઞાસા હતી. વળી આ ભૂતાવળ એમને કેમ પસંદ પડયું એ પણ એક કોયડો જ હતો કેટલાક એમના કુટુંબીઓનો પરિચય મેળવવા મથી રહ્યાં

બિચારો ઘાટી ! એણે પોતાનાથી માહિતી આપવા પ્રયાસ કર્યો પણ કોઈનું મન માન્યું નહિ. એ બાઈ શ્રીમંત વિધવા હતી. પેલી યુવાન એની પુત્રી હતી કોઈ મરદ કુટુંબીઓ વિ

એ બાબતની કોઈ ખાસ માહિતી નહોતી. દેશના એકાંત જીવનનો કંટાળો આવવાથી તેઓ શહેરમાં આવ્યા હતાં. એ બગલો જ એમને કેમ પસંદ પડયો તે માટે બાકી કોઈ ખુલાસો કરી શકે તેમ નહોતું. કેટલાક યુવાનોએ પેલી પ્રમદા પરણેલી હતી કે કુંવારી તે પણ પૂછી લીધું. એ કુમારિકા હતી. એટલે પ્રૌઢા એને માટે યોગ્ય યુવાન પસંદ કરવા પણ આવી હોય એમ કલ્પના દોડતી.

ધીમે ધીમે બધાય વિખરાયાં. દરેક જણને નવાગંતુકની વાતમાં રસ પડયો હતો પરંતુ દિવસ ચડતો હતો એટલે પોતાને કામે લાગવા સિવાય એમનો છુટકો નહોતો એટલે બધાય પોતપોતાના કામમાં ગૂંથાયા.

ઠંડો પહોર થયો ત્યારે બધાને જરા નવરાશ મળી. પાડોશમાં પણ નવી શ્રીમંતાઈની છાયા ફરી વળી હોય તેમ લાગ્યું. દરેક વનિતાએ પોતાના વાળ જરા વધારે સંભાળથી હોળેલા જણાયા બાલિકાની વેણીમાં ફૂલ પણ ગૂંથાયેલા નજરે પડયાં. આજે વસ્ત્રો પણ નવાં જ કાઢવામાં આવ્યાં હતાં કેટલાકે ઘરણાં ચઢાવી એમની શ્રીમંતાઈ સાથે હરિફાઈ કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો. બગવાના

* * * નારીનું સ્થાન * * *

[અંજનીગીત]

સંસ્કૃતિના ગૃહજીવનમાં,
ઉચ્ચ સંસ્કૃતિના ખીલનમાં,
સ્વતંત્રતાની ઉગ્ર લડતમાં,
છે નારીનું સ્થાન.

રાષ્ટ્રયુદ્ધના રણ મેદાને,
નિજ રૂધીર અર્પણ કરવાને,
સ્વાર્પણના આ વિરલ પંથે,
છે નારીનું સ્થાન

પ્રેમ દયાનાં સરળ સૂત્રોમાં,
તન, મન ને ધનનાં અર્પણમાં,
સેવા કેરી સુભગ વેદીમાં,
છે નારીનું સ્થાન.

સમાજજીવનના ખીલનમાં,
વિપ્લવયુગનાં વીર તાંડવમાં
શૌર્ય અને હિંમતના પથમાં,
છે નારીનું સ્થાન

* ગિજુભાઇ મોહનલાલ ત્રિવેદી *

બાબુલો જેટલા એ શ્રીમંત ન હોય છતાંય આજે તેઓ લક્ષ્મીની માયામાં ગૂંથવાઈ ગયાં હતાં.

યુવાનોમાં પણ એ શ્રીમંતાઈનો પવન વાયો હતો કામકાજથી પરવારી દરેક જણ લહેરમાં જણાતું. પરંતુ બધાંજ એટલામાં ને એટલામાંજ દરાર કરી રહ્યાં હતાં. દરેકની નજર બગલાની બારીઓ તરફ જ હતી પેલી લલનાને વર શોધી આપવા સહકાર કરવો પડે ને! દરેક જણ એજ વિચારમાળામાં ગૂંથાયલું લાગતું

સાંજના મોટરે પાછી વળી. વધારે વસ્ત્રો પરિધાન કરી બન્નેય મહિલાઓ દર્શન દેવા હાજર થઈ હતી. જરાતરા પરિચયથી હવે તેમનું દિલ પ્રફુલ્લિત બન્યું હતું તેઓ ચોમેર અવલોકન કરી રહ્યાં હતાં. પેલી યુવાન લલના તો મધુર સ્મીતહાસ્ય પણ ફરકાવતી. પેલી પ્રૌઢાએ ટોળે વળેલાં છોકરાંમાંથી કેટલાકને થાબડયાં પણ ખરાં એમની માતાઓ તો એ જોઈ હર્ષપુલકિત બની રહી. થોડી વાર આમ તેમ ફરી તેઓ પાછાં વળ્યાં.

"બહુ મીજાજી નથી હો!" એક પાડોશણે ટહુકો કર્યો

"એમ લાગે છે ખરું" બીજીએ હાજીઓ ભણ્યો, "મોટી ને બાલકો ગમતાં જણાય છે. મારી તનુને કેવી રમાડી. આખરે બાઈ માણસ ને. છોકરાં તરફ આકર્ષાયા વિના રહે ?"

દરેક જણ નવાં પાડોશીઓના સદ્‌ગુણો પણ મોહી પડયા. બાલકોની માતાઓ તો એમના પરિચયમાં આવવા ઇંતેજાર બની. યુવાનો પિછાનની પળ ઝંખી રહ્યા. એક વાર ઓળખાણ થાય પછી તેમને શીખવાડવુ પડે તેમ નહોતુ. આ જમાનાના યુવાનો એવા પાઠો પઢી ચૂકેલા જ હોય છે. સંધ્યા ઘેરાતી ગઇ તેમ તેમ લત્તો સંગીતસ્વરથી ગાજી રહ્યો. કેટલાંક પ્રણયગીતો પણ ગવાઇ રહ્યાં. પરંતુ બંગલાનાં ભાડૂતોને એથી ખાસ અસર થઇ નહિ પ્રૌઢા વહેલી વહેલી શયનખંડમાં ભરાઇ ગઇ બાલા પણ પોતાના ખંડમાં આવી પોતાની તરખટમાં પડી.

"કાલે તું એકલી નહિ જાય ?" માતાએ પુત્રી પાસે આવી પ્રશ્ન કર્યો.

"કેમ કાંઇ ?" બાલાએ આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો, "હજી આ સ્થળમાં ઓઢવા તો દે. અજાણ્યા સ્થાનમાં હું એકલવાયી ક્યાં ભમું ? ભૂલી પડું તો ! ! !"

"ઠીક" માતાએ આગ્રહ ન કર્યો, "તારી મરજી આખી વખત સાથે ને સાથે જ ફરવું કેમ પાલવે ? એકલાં ભૂલી પડવાનો ડર લાગતો હોય તો દાસીને સાથે લઇ જજે. મને તો એકલી જવામાં બીલકુલ વાંધો નથી."

"ના. ના." પુત્રી વચમાં જ બોલી ઊઠી. "દાસી તો બાઘા જેવી છે. એને હું ક્યાં સાથે લઇ જાઉં એને કશી સમજ પડે નહિ ને નાહક હું મુઝાઇ મરું."

"આ લોકો નવા ભાડૂતોને જોઇ ગાંડા બન્યા જણાય છે" માતાએ વાત બદલી "એમના સંગીતથી મારા તો કાન બહેર મારી ગયા. બહુ થશે તો હું કોઇ સાથે લડી પડીશ" બાલાએ ટેકો આપ્યો.

"આપણે લડવાનું કેમ પાલવે ?" માતાએ પુત્રીને વારી, "નાહક દુશ્મનો વધાર્યે શો લાભ ! છો ને બિચારા ગાતા ને મોજ કરતા. આપણું શું જાય છે ? તું તારા કામે લાગ ને ? પાડોશમાં તો ભાઇચારો રાખવો સારો."

માતાએ સુવાની તૈયારી કરી. દાસી પગચંપી કરવા લાગી. પુત્રી એક માસિકનાં પાના ઉથલાવતી વિરામાસન પર પડી.

આજુબાજુની ચાલની વસ્તી સામાન્ય કોટિની હતી. કોઇ કોઇની પરવા કરે તેમ નહોતું. એટલે પહેલા થોડા દિવસ તો આ નવાં ભાડૂતોએ ઠીક ઠીક 'ધ્યાન' ખેંચ્યું. પરંતુ દિવસોના વહેવા સાથે પાડોશીઓનો મોહ પણ ઓસરતો ગયો. માત્ર એક અપવાદ રહ્યો. એ યુવાનનો ઉત્સાહ તો દિનપ્રતિદિન વધતો જ ગયો. એનું નામ મોહન. કેટલીક વાર તો એ ઉઘાડ બાવરો બની જતો. એ ગરીબ કારકુન હતો. પરંતુ એની તૃષ્ણાઓ ગજબ હતી. ત્રીસેક વર્ષ થવા છતાં હજી તે પરણ્યો નહોતો. એને પોતાના દિલની પ્રતિમા જડતી નહોતી. આખરે એનું નસીબ ખીલ્યું જણાયું. લક્ષ્મણદાસની ભાડુત લલના પર એની આંખ ઠરી. એને માટે ત્વરિત મનુષ્યો ચાહે તે કલ્પના કરે; એ શ્રીમંત હતી એમાં તો શંકા જ નહોતી આપણા રસિક યુવાનને લક્ષ્મીની પરવા નહોતી. એના સૌંદર્યની તલવારનો જ એ ગુલામ બન્યો હતો. એને પોતાની કરવાના એણે અભિલાષ બાંધ્યા. એમ કરતાં દેહ પડે તોય શું !

પરંતુ અવનવા પ્રસંગો બન્યા વિના જ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. એ શ્રીમંત ભાડૂતો પાડોશીઓ સાથે ખાસ હળી શક્યા નહિ. એ

બારીએ આવતાં કે છજામાં ઉભાં રહેતાં ત્યારે કેટલાક પાડોશીઓ પરિચય પાડવા મથતાં, પરંતુ ખાસ આવકાર ન મળવાથી એમનો ઉત્સાહ પણ ઓસરી જવા લાગ્યો. છતાંય એમના ટુકા ઉત્તરો એટલા તો મધુર ને સભ્ય હતા કે કોઇ પણ પાડોશીને, માઠું લાગવાનો પ્રસંગ આવતો નહિ.

મોહને પોતાનાથી બનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ પેલી મુગ્ધા સાથે એને પરિચયમાં આવવાની તક મળી જ નહિ. કેટલીય વાર સવાર-સાંજે એ શેરીને નાકે ઉભો રહેતો. એ પ્રમદા સવારસાંજ બહાર જતી. એની સેવામાં આવે તો એનું ધ્યાન ખેંચાય ને! પણ મોહનને એવો પ્રસંગ જ સાંપડ્યો નહિ કોઇ ચલચિત્રના હાથમાં એ સુંદરી સપડાઇ, નહિ કે મોહન એની વહારે ધાઇ વીરત્વ દર્શાવી શકે લપસણા પગથારે એ લપસી પણ પડી નહિ કે ઝડપથી નજીક દોડી જઇ તે ટેકો આપે. કોઇ અકસ્માત પણ એની ભક્તિ દર્શાવવા નડ્યો નહિ અવારનવાર તે મોહન તરફ નજર કરતી પરંતુ એમાં કોઇ અર્થ સમાયલો હતો જ નહિ.

પરંતુ મોહન એમ હારી ખાય તેવો નહોતો. એ પ્રમદાને કોઈ પ્રણયી મળી ચૂક્યો હશે એમ તેણે કલ્પના દોડાવવા માંડી. તે વિના એ આમ અતડી બનતી ફરી શકે ખરી! યૌવન એકલવાયું સંભવે જ નહિ એની વયે પ્રૌઢત્વ આવી જાય એ વાત જ માનાય નહિ. એટલે પેલા છૂપા પ્રણયીને શોધી કાઢવા મોહન કટિબદ્ધ બન્યો. હરીફનો સામનો કર્યા વિના એને છૂટકો જ નહોતો એના અભિલાષમાં અંતરાય ન કરતો હોય ત્યાંસુધી એનાથી જીવાય જ કેમ? હરીફને દૂર ન કરે તો શરમથી તેણે આપઘાત જ કરવો જોઇએ.

પરંતુ મહિલાઓ પાસે કોઇ પણ મરદનો અવરજવર નહોતો એટલે મોહનને હરીફ શોધવાનું કાર્ય કપરું થઇ પડ્યું પેલી પ્રમદા સવાર સાંજ નિયમિત બહાર જતી એટલે એ પોતાના પ્રણયીનેજ મળવા જતી હશે એમ મોહને માની લીધું. હવે એને ભવિષ્યનો માર્ગ ખુલ્લો થતો જણાયો એ બહાર નીકળે કે એનો પીછો પકડવો. ખર્ચ થાય તો પણ એની કોઇ ફીકર નહોતી. મોહનનું પોતાનું અસ્તિત્વ હોડે ચડ્યું હતું ત્યાં ખર્ચનો હિસાબ કર્મે કેમ પાલવે? એ પોતાના પ્રાણ પાથરવા પણ તૈયાર થઇ ગયો હતો

આંસુ ફૂલ કે બુંદ?

આંખડીઓની ક્યારી મહીં તે-
ઊગ્યાં આંસુ-ફૂલ,
આંદોલીચમકાંકરતાં ખીલ્યાં-
ફૂલવાડીનાં ગુલ

ફોરમ ફૂટી ઉરથી ઉછળે-
પંખ વિનાનાં ફૂલ,
ઘડીક ઘડીકમાં ફૂલ શાને?
ઉછળી આવે તુર્ત.

પ્રફુલ્લ પાંદડી પોયણ જેવાં-
ઉઘાડે તારાં નૂર,
નયને નયને પ્રકટે ઝળેળે-
તારક રૂપા-ફૂલ.

પાંપણપાંખો ઠમઠમ ચૂંટે-
ખીલ્યાં પુષ્પ અખૂટ,
ખોળો ધરીય ઝીલવાને ઊભો-
પહોળે આખું ઉર.

ફૂલ નહિ પણ બુંદો વરસે?
મૂલાય મોંઘા મૂલ,
ફોરમ તેની ફરફર પૂછે-
આંસુ ફૂલ કે બુંદ?

ભગવત્ રામચન્દ્ર ભટ્ટ

તહેવાર અફળ ગયો. ઘરબહાર જવાની હવે એનામાં તાકાત રહી નહોતી. વિચારમૂઢ બની તે ઘરમાં જ બેસી રહ્યો વેરની ભયંકર યોજનાઓ ઠાલવાળા ગાન ભાન ભૂલી ગયો. એના મિત્રોએ એને બહાર લઇ જવા ઘણુંય કર્યું પરંતુ એ બોલ્યો જ નહિ. થાકીને તેઓ વિદાય થયા. તે દિવસથી એણે બંગલા તરફ ખાસ નજર રાખવા માંડી. કોઇની દેન નહોતી કે એની નજર ચૂકાવી શકે.

સંધ્યાકાળે પેલી પ્રૌઢા પોતાની મોટરમાં બહાર ગઇ. એ એકલી જ ગઇ હતી એટલે પેલી યુવાન લલના ઘરમાં જ રહી હશે. શું થયું હશે ? મોહને કલ્પનાના ઘોડા છૂટા મૂક્યા. આટલા દિવસ તેઓ બન્ને સાથે જ જતાં. આજે એક બીજાથી દૂર જ રહેવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હતાં. લડી પડયાં હશે ! છોકરી દરબહાર જતી હશે એટલે માતાએ ઠપકો આપ્યો હશે.

પરંતુ પ્રૌઢા ક્યાં ગઇ હતી એ મોહને જાણ્યું હોત તો એના આશ્ચર્યની અવધિ જ આવી રહેત.

મુંબાઇમાં ડૉક્ટર પટેલની પ્રેક્ટીસ ધીકતી ગણાતી. અત્યારે એ દિવાનખાનામાં આરામથી બેઠા હતા. હાથમાંના પુસ્તકનાં પાનાં ઉથલાવતા. એમનો સુંદર કુતરો એમના પગને વીંટાઇ ઓઢે ચડયો હતો. ઘરમાં ડૉક્ટર એકલાજ હતા. બે પુત્રીઓ હતી પરંતુ વિદ્યાભ્યાસ માટે તેઓને વિદેશ મોકલી દેવામાં આવી હતી.

એકાએક દરવાને અંદર આવી એકની શાંતીનો ભંગ કર્યો "કોઇ કુલીન બાઇ આપને મળવા આવી છે. ખાસ ઉતાવળ છે." ડૉક્ટર આશ્ચર્યથી ઉભા થઇ ગયા. બાઇ ઘેર ક્યાંથી ? કંઇ મુશ્કેલીમાં આવી પડી હશે તેને અંદર મોકલવા તેમણે દરવાનને હુકમ કર્યો. જાતે પણ મુલાકાત માટે તૈયાર થઇ ગયા.

બાઇ અંદર આવી ગાભરી ગાભરી બોલવા જ માંડી પડી. ડૉક્ટરે એને વિરામાસન પર બેસવા કહ્યું. જરા શાન્ત થવા સૂચના કરી, પોતે પણ ખુરસી ખેંચી એની નજીક બેઠા. બાઇનું સૌંદર્ય ડોક્ટર સાહેબની લક્ષ બહાર રહ્યું નહિ એ બાઇ સોહામણી લાગતી એટલું જ નહિ પણ શ્રીમંત જણાતી. એણે અંગ પર ખૂબ જવાહીર લાદેલું હતું.

પરન્તુ બાઇ ઉતાવળમાં હોય તેમ જણાયું. શાંતિની એને પરવા નહોતી એકદમ તે મૂળ વાત પર આવી. ડોક્ટર સાહેબ એની ઝડપથી અંજાઇ ગયા. પણ એમને થોડી ઘણી તો સમજ પડી જ. એ બાઇનો પતિ બિમાર હતો. ડોક્ટર પટેલને તે શારીરિક તપાસ માટે બોલાવવા આવી હતી.

"પણ એમને થયું છે શું ?" ડોક્ટરે પૂછ્યું.

"આજ કેટલાં ય વર્ષોથી તેઓ હેરાન થાય છે" બાઇએ ઉત્તર દીધો "હમણાં હમણાં એમના મગજ પર અસર થયેલી જણાય છે. એથી તો પીડા ખૂબ જ વધી ગઇ છે. મારે એક પુત્રી જ છે. અમારે અન્ય મરદ સગું નથી. એટલે દર્દીને કાબુમાં રાખવો મુશ્કેલ છે."

"પરંતુ આજ સુધી તમે કોઇ બીજા ડોક્ટરની સલાહ પણ લીધી નથી." ડોક્ટર પટેલે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું.

"હા. ડોક્ટરો તો ઘણાય આવી ગયા." બાઇએ તુરત જવાબ વાળ્યો "પરંતુ કેટલાક બિમાર મનુષ્યો બહુ જ જબર હોય છે. તેમ ચાલાક પણ હોય છે બહારના મનુષ્યને જોતાં તે ડાહ્યા ડમરા બની જાય છે એટલે દરેકને એમજ લાગે છે કે એમને ગાંડા ઠરાવવા હું કંઇ ખટપટ કરી રહી છું."

" હા, એવું બને છે ખરૂં." ડોક્ટરે હા ભણી " બોલો ! હવે મને શી આજ્ઞા છે ? "

" આવતી કાલે સાંજે આપ મારે ઘેર પધારો. " તે બાઈએ વિનતિ કરી. "એમને બરાબર તપાસો, આપનો મોટો આભાર થશે. આપ અનુભવી છો. એ આપને ઉડાવી શકશે નહિ. હવે એ મારા કાબુમાં રહી શકત નથી. પરંતુ ડાક્તરી પ્રમાણપત્ર વિના હું તેમને ગાંડાની હૉસ્પીટલમાં મોકલાવી શકતી નથી. આપ એક બે માણસોને પણ સાથે લેતા આવશો."

" કેમ ? કેમ ? " ડોક્ટરે પ્રશ્ન કર્યો. " એ તોફાન કરે એવું છે ? "

" રોજ નહિ. " તે બાઈએ ખુલાસો કર્યો, " પરંતુ કેટલીક વખત એ એટલા તો આકળા બની જાય છે કે ધમાધમ કરી મૂકે છે. ' મારા હીરા ક્યાં ગયા ? હું લુંટાઈ ગયો પાયમાલ થઈ ગયો.' એવી બુમો પાડવા કરે છે. આજ કેટલાં વર્ષ પહેલાં એમનું ચોકું ઝવેરાત ચોરાઈ ગયેલું. એ વાત યાદ આવતાં એ ઘણી વખત મગજની શાંતિ ગુમાવી બેસે છે એ પરિસ્થિતિમાં એમને સાચવવા મુશ્કેલ બની જાય છે એ લોકોને મારવા ધસી જાય છે. ગેરીમાં દોડી જાય છે. હું આપને જોઈશે તે ફી આપીશ તમારા માણસોનું પણ મહેનતાણું આપીશ પણ આપ જરૂર પધારજો મારા જેવી નિરાધાર પર એટલી જરૂર કૃપા કરજો. "

" હું જરૂર આવીશ " ડૉક્ટર પરેશે હા ભણી, " એમાં કૃપા શાની ? ફરજ છે "

બાઈ જવા ઉભી થઈ. " ઠીક " તેણે " કહ્યું આવતી કાલે સાંજે હું આપની વાટ જોઈશ. " પોતાની મોટરમાં બેસી પસાર થઈ ડૉક્ટર પોતાને કામે વળગ્યા.

બીજે દિવસે સાંજે મોહન ઓફીસેથી પાછો ફર્યો હતો. કપડાં બદલી રહ્યો કે બંગલા આગળ મોટરનો અવાજ સંભળાયો. મોહન બારી તરફ દોડ્યો. નવાગંતુકને જોયા વિના શાને ? પરંતુ મોટરમાંથી પેલા ગુજરાતી ઝવેરીને ઉતરતો જોઈ મોહન કંપાય ગયો. આનો અર્થ શો ? મંગળાની માતા પણ એના કારસ્તાનમાં સામેલ હશે ! એ પણ એવી નીચ હશે ? પૈસાની ખાતર એ શ્રીમંતને પુત્રી વેચવા તૈયાર થઈ હશે ! એમ હોય તો માનવજાતમાંથી સમૂળો વિશ્વાસ જ ઉઠી જાય. એને શું કરવું તે સમજ પડી નહિ. એનો આખો દેહ કોપથી સળગી ઉઠ્યો.

ઝવેરી ઉપર ચઢ્યો કે દાસી બહાર આવી એને સન્માન પૂર્વક દિવાનખાનામાં લઈ ગઈ. ત્યાં એ થોડી વાર એકલો જ બેઠો. તેણે આમ તેમ નજર ફેરવવા માંડી એક શ્રીમંત બાઈનું એ નિવાસસ્થાન હતું જ. પરંતુ એ શ્રીમતી ક્યાં ? એને મળવા તો એ જાતે આટલે સુધી ખાસ તસ્દી લઈ આવ્યો હતો. એકાદ માણસને મોકલત તોય કામ પતત. એજ ક્ષણે મંગળાએ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો ઝવેરીને જરા નિરાંત વળી. મંગળાના વદન પર મોહક હાસ્ય રમી રહ્યું હતું. " આપને ચોડી કર્યાં હો ! " તેણે શરૂઆત કરી, " હીરા લાવ્યા છો ? "

ઝવેરીએ પોતાના ખીસામાંથી એક લાંબુ પાકીટ બહાર કાઢ્યું. પેલી સુજ્ઞ પ્રમદાને સુપ્રત કર્યું. " થોડાક લાવ્યો છું. એ પસંદ નહિ પડે તો બીજા કાલે લેતો આવીશ. આપને મનપસંદ ચીજ આપવી એ તો અમારું કામજ છે. આપ દુકાને પધાર્યાં હોત તો બહુજ ઠીક થાત. ત્યાં અનેક જાતનું ઝવેરાત ભર્યું છે. કેમ બહુર લઈને બહાર ફરાય છે ? "

વાનું યોગ્ય ધાર્યું નહિ. ઝવેરીને લઇ તુરતજ એમની મોટર પસાર થઈ ગઈ

ડોક્ટર પરેલને બંગલામાં જતા જોઇ મોહન તો દિગ્મૂઢ બની ગયો હતો. એ મેડી ઘરમાં શું બની રહ્યું હશે ? ડોક્ટર પરેલ જેવાને બોલાવવાનું શું પ્રયોજન હશે ? એટલું ગંભીર બિમાર કોણ હશે ? મંગળા માંદી પડી હશે ? અંદરની વિગત બહારથી જાણવાનું કશુંજ સાધન નહોતું. પેલો નોકર પણ અલોપ થઇ ગયો હતો.

એવામાં મંગળા, તેની માતા અને દાસીને આવતાં જોઈ મોહન આશ્ચર્ય બની ગયો. આ શું ? એમના વદન પર આટલી મુંઝવણ શાની ? બરાબર તપાસ કરવા મોહન નીચે દોડયો.

એ નીચે પહોંચ્યો કે મંગળાની મોટર આગળ ધસી આવી. બધા જ અંદર બેસી ગયાં. આંખના પલકારમાં મોટર અલોપ થઇ ગઈ.

એક ક્ષણ પણ ગુમાવવા જેવી નહોતી મોહને ચોતરફ નજર કરી. પાસે જ એક સાયકલ પડેલી હતી જરા પણ વિચાર કર્યા વિના એ સાયકલ ઉપાડી મોટરની પાછળ પડ્યો. મોટર તો ખુબ જ આગળ વધી ગઇ હતી

આખી રાત મોહનની માતાએ ઉચે જીવે ગાળી. મોહન પાછો ફર્યો જ નહિ. બીજી સવારે ડોશી દીકરાની શોધમાં ઘેરે ઘેર ફરી વળી. પરંતુ મોહનનો પત્તો ખાધો નહિ આખો દિવસ ડોસીએ રડયા જ કર્યું.

છેક સાંજે એ પોલીસને ખબર આપવા તૈયાર થઇ એવામાં મોહન પાછો ફર્યો શા એના ઢંગ ? એનાં કપડાં ચીંથરેહાલ બની ગયાં હતાં. ઠેકાણે ઠેકાણે લોહીના ડાઘ પડેલા હતા. એના માથા પર પાટો બાંધવામાં આવ્યો હતો.

એની માતા એની સામે દોડી. "આ શું ? બેટા ! આમ કેમ ? શું થયું ?" તેણે પ્રશ્નપરંપરા ચાલુ કરી દીધી, "આખી રાત તું ક્યાં ગયો હતો ?"

"મા ! તમને કહીને શો લાભ થશે !" મોહને નિશ્વાસ નાંખ્યો, "બનવાનું બની ગયું. હવે એ વાત પર છેવટનો પડદો જ પડવા દે. મારા બાપ ! કેવી બલા ! ! !"

"કોણ ? કોણ ? બેટા !", વૃદ્ધાથી પૂછ્યા વિના ન રહેવાયું.

"પેલી બંગલાવાલી" તેના દીકરાએ ઉત્તર દીધો, "એ વાત જ ન કરીશ ! હું જીવતો બચ્યો એટલું જ બસ છે. પણ હવે લોકોની કલ્પનાને વેગ આપવાની જરૂર નથી !"

બે દિવસ પછી એક ચોંકાવનારી ખબર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થઇ. મોટા મોટા અક્ષરે છાપ્યું હતું: "અજબ લૂંટ-બદમાસ નાશ"

બિચારા ઝવેરીની એ વાત હતી. બે દિવસ એને ગાંડાની હોસ્પીટલમાં પૂરી રાખવામાં આવ્યો હતો. મહા મુશ્કેલીએ એણે છુટકારો મેળવ્યો. પોતાની શુદ્ધ બુદ્ધિ પુરવાર કરવા એણે સાક્ષીઓ રજુ કર્યા. થયેલી લૂંટથી એને ભારે આઘાત થયો હતો લાખ રૂપિયાના એના હીરા તફડાવી લેવાયા હતા.

તે દિવસથી મોહને પારકી પીડા છોડી દીધી *

---

* શ્રીમતી સીતાદેવીની એક વાર્તા ઉપરથી.

સુખી સ્ત્રી પુરુષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે?*

લેખિકા શ્રીમતી કુંદનબ્હેન વેલજી મહેતા

સુખી સ્ત્રી પુરુષો સમાજની શી શી સેવા કરી શકે એ વિષે વિચાર કરવા પહેલાં, ખરું સુખ શેમાં રહેલું છે, કેવું જીવન જીવતાં પુરુષ કે સ્ત્રીને આપણે સુખી કહી શકીએ, એ પ્રશ્ન જાણવાની પહેલી જરૂર છે. આજે જગતમાં ચારે બાજુ અશાંતિ અને અસુખનો દાવાનળ સળગી રહ્યો છે. આધુનિક સભ્યતાના આટ આટલાં સાધનો તથા ઉપાયો હોવા છતાંય જગતની અશાંતિ કેમ મટતી નથી? ધનકુબેર ગણાતા અમેરિકામાં યે સુખ નથી. હજારો અને લાખોની સંખ્યામાં ત્યાનાં લોકો બેકારી ભોગવે છે. વિદ્વતા, કાર્યકુશળતા અને રાજ્યનીતિના ભંડાર ગણાતા ઇંગ્લાંડ અને જર્મનીની કેવી દશા છે? જ્યારથી Democratic અથવા પ્રજાશાસનના નામે એક કેબીનેટનું રાજ્ય ચાલી રહ્યું છે. જર્મનીમાં નાઝીઓના અત્યાચાર હજુ તાજા જ છે. પ્રદેશોના સરમુખત્યારની હાક આજ ખૂણે ખૂણે ભય અને થરથરાટી ઉપજાવે છે. એશિયામાં ચીન અને જાપાન એક બીજાના શરીર ચીરી નાખવા આતુર છે, આપણો દેશ આજે અગ્નિની જ્વાળામાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જગત ક્યાં જઈ રહ્યું છે?

આવી અશાંત સ્થિતિના વાતાવરણમાં આપણે કોને સુખી ગણી શકીએ? સામાન્ય રીતે જગતમાં સુખના સાધન રૂપ ગણાતી મુખ્ય બે વસ્તુઓ છે પૈસો અને સત્તા. લોકોમાં એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે પૈસાદાર કે હોદ્દેદાર સુખી હોય છે. પરંતુ એ માન્યતા પાછળ માત્ર ખોટી વ્યાખ્યા રહેલી છે. મોટરોમાં ફરવું હરવું, અનેક જાતના ફર્નીચરો અને વિલાસના સાધનોમાં વીંટાઈ રહેવું, મોજમઝાહ ઉડાવી આનંદ કરવો, એ શું સાચું સુખ છે? એ સુખ એ લોકોને કેવું મીઠું લાગે છે, તે તો એ લોકો કહે ત્યારે ખબર પડે. આવા સ્ત્રી પુરુષોમાં સમાજ સેવાની વૃત્તિ ક્યાંથી હોય? અને કદાચ એવી તેમની વૃત્તિ હોય તો પણ તેઓ એ દિશામાં કાંઈ કરી શકે એવી તેમની સ્થિતિ નથી હોતી.

આથી ઉલટી વૃત્તિવાળા સ્ત્રી પુરુષો કે, જેમનો પૈસો "મોજ"ને માટે નહિં પણ "દાન"ને માટે હોય છે. એવાજ વિદ્વાનો હોય છે કે જેમની વિદ્યા "અહંતા"ને માટે નહિ પણ "જ્ઞાનપ્રચાર" ને માટે હોય છે. એવાજ સત્તાવાન અને બળવાન હોય છે કે જેમની સત્તા કે બળ "પરપીડન"ને માટે નહિ પણ "રક્ષણ" ને માટે હોય છે. આવા સેવાભાવી સ્ત્રી પુરુષો સમાજને હૈયે ધરી શકે. સેવાવૃત્તિમાં સંયમ ને ત્યાગ રહેલો છે. એવા સ્ત્રી પુરુષોની સમાજને ઘણીજ જરૂર છે.

માત્ર પૈસે સુખી અથવા ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો જ માત્ર સમાજની સેવા કરી શકે એવું કાંઈ નથી. શારીરિક અને માનસિક સુખવાળા સ્ત્રી પુરુષો પણ સમાજની ઘણી સેવા કરી શકે. નિરોગી કે આનંદ ચહેરાવાળા સ્ત્રી પુરુષો જે કરી શકે તે ધનવાન ન કરી શકે. આવા સ્ત્રી પુરુષો સમાજ માટે શું શું કરી શકે?

*ગઈ સાલની હિન્દુ ઓરફનેજ તરફથી નિબંધ લખવાની સેટલકી પરીક્ષામાં રૂા. ૨૫ નું પહેલું ઇનામ મેળવનારો નિબંધ.

सेवाधर्मः परमगहनो योगीनामप्यगम्यः યોગીઓને પણ અગમ્ય એવો ગહન સેવાધર્મ. આજે આપણો સમાજ એવા ઘણાય પ્રશ્નો સમાજસેવક પાસે પોતાની મેળે રજુ કરે છે.

પહેલો પ્રશ્ન તો હરિજનનો ઉદ્ધાર. ઘણાય સૈકાઓથી સમાજ 'અછૂત' એ નામે હડધૂત કરી હરીજનોને ધિક્કારે છે. એ કાળું કલંક હિન્દુસમાજને કપાળે ચોંટેલું છે. એ કાળું કલંક હિન્દુસમાજને કપાળેથી ભૂંસે એ જ સાચો સમાજસેવક. આજથી લગભગ અઢીહજાર વર્ષો પહેલાં ભગવાન બુધ્ધે એ વિષે જબરો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ રૂઢીચુસ્ત હિન્દુસમાજ આંખ બંધ કરીનેજ ચાલ્યો. ઉલ્ટે ૧૯મી સદીમાં દયાનંદ—રામમોહનરાય, તેમણે ઠીક પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ એ પણ થોડી અસર કરીને શમી ગયા. પાછુ એનેએજ હિન્દુસમાજને કપાળે રહ્યુ. આજે આટલું બધું પરિવર્તન થઇ રહ્યું છે એ શાથી? એક મહાત્મા કે હંમેશા જેમની વૃત્તિમાં સેવાભાવ રહેલો છે, જે દરિદ્રનારાયણોની સેવા કરવામાંજ અથવા તેઓને માટે કંઇ પણ કરી શકે તેમાંજ પોતાની સફલતા માને છે, જેનામાં બુદ્ધથી પણ ચઢી જાય એવી કરૂણા અને મૈત્રી છે. એવા આત્મત્યાગી અને સેવાવૃત્તિવાળા પુરૂષથીજ પરિવર્તન થઇ શકશે. ધનવાન સ્ત્રી પુરૂષો હરિજન બાળકને પોતાને ત્યાં રાખી અથવા કોઇ શાળામાં પોતાને ખર્ચે મોકલી કેળવણી આપી શકે. હરિજનોને રહેવાના સ્થળ વગેરે પોતાના ખર્ચથી મ્યુનિસિપાલિટીની મદદ વડે સારૂં રખાવી શકે. પ્રજાનો ભણેલો વર્ગ જાતે હરિજન બાળકોને શિક્ષણ આપી શકે. નિરોગી સ્ત્રી પુરૂષ એટલે કે શારીરિક સુખવાળા સ્ત્રી પુરૂષો હરિજનોના રહેવાના સ્થળો વગેરે સાફસુફ કરવામાં સક્રિય મદદ આપી શકે સુખી સ્ત્રી હરિજન સ્ત્રીને વ્યવહાર કુશળતા અને સમાજની સેવા, એ વિષે તેમની સાથે પ્રેમ અને નમ્રતાથી વર્તે તો જરૂર સમાજસેવા થઇ શકે. કેમકે ગરીબ-લોકોનું માનસ [Psycho logy] એવું હોય છે કે જો કોઇ ઉચા વર્ગના અથવા મધ્યમ વર્ગના લોકો તેમની પાસે જાય તોઃ– "કેટલા ભલાં છે ?" "આપણા માટે કેટકેટલું કરે છે" એ શબ્દો તેમને મોઢેથી આપણે સાંભળી શકીએ. આવી રીતે ધનથી, વિદ્વત્તાથી, કે શારીરિક, સુખથી સુખી એવા સ્ત્રી પુરૂષો બધી રીતે સમાજની સેવા કરી શકે. ઉપર કહ્યું જેમ સેવાધર્મ ગૂઢ છે અને ક્રાંતિના ન્હેણ પણ ગૂઢ છે.

બીજો મહત્ત્વનો પ્રશ્ન કેળવણીનો છે. શહેરમાં વસનારાને ભાગ્યે જ ખબર હશે કે હિન્દુસ્થાનમાં કેળવણીનુ પ્રમાણ ૬ ટકા માંડ હશે. કેળવણી એ ઉન્નતિનો પાયો છે, આવી ખબર હોય તો એ દિશામાં આટલાં બધાં બેદરકાર રહેવાય? શહેરોની વાત તો છોડી દઇએ પણ હિન્દુસ્થાનનો ઘણો ખરો ભાગ અજ્ઞાનાવસ્થામાં રહેલો છે. ગામડામાં આપણે જોઇશું તો ઘણે ભાગે નિરક્ષરતા જણાશે અને કોઇ આંક અથવા એક બે ચોપડી જેટલું જ્ઞાન મેળવવા ભાગ્યશાળી માંડ થયું હશે. વિદ્યાર્થીઓનો ઘણો ખરો વખત તો માસ્તર સાહેબના ઘરનું કામકાજ કરવામાં જ જાય છે. આવા પંતુજીઓ બાલના નાગરિકોમાં કેવો પ્રભાવ પાડી શકે? કેવો રસ રેડી શકે? આમાં ધનવાન, સુખી સ્ત્રી પુરૂષો ઘણું કરી શકે. કેળવણીની સંસ્થાઓ ખોલી તેને ઉત્તેજન આપે, આદર્શ શિક્ષકો શોધી તેમને મદદ આપે.

ગામડાંઓમાં આર્થિક સ્થિતિ પણ એવી જ છે જ્યાંસુધી ખેડુતો એ જ ઘરેડમાંથી બહાર નહિ નીકળે તેમને ખેતી અને પાક ઉત્પાદન માટે પૂરતી મદદ નહિં મળે ત્યાંસુધી ગામડાની પુનર્ઘટના કયાંથી થાય? ત્યાંના ખેડુતોની દરિદ્રતા કેમ ટળે? એમાં ખાદી માટે ધનવાન સ્ત્રી પુરૂષો

ઘણું કરી શકે કેમકે દેશના કેટલા બધા લોકોને આથી કામ મળે છે. એટલે ધનવાનો જો ખાદી ખરીદે તો આપણા ખેડુતોને ઉત્તેજન મળેને ? આજે મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ ખાદી ઉપર વધારે ભાર મૂક્યો છે. અને તેમને સૌથી વધારે ખાદીની જ લગની લાગી છે લોકોને પહેરવું તેઓ રેંટીઓ ફેરવો ખાદી પહેરો વગેરે કહે છે. દેશના ઘણાખરા ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો જો ખાદીને ઉત્તેજન ન આપે તો પછી ખેડુતોને રાહત ક્યાંથી મળે ? ગામડાઓમાં પરિવર્તન વિના ગામડાઓની પુનર્ઘટના કેમ થાય ? આમાં ધનવાન સુખી વર્ગ મદદ આપે તો ખેડુતોને રાહત મળે. આ સમાજસેવા સુખી સ્ત્રી પુરુષો કરી શકે છે.

કેળવણીમાં પણ હજુ આપણે ઘણુંય કરવાનું બાકી છે. ગુજરાતમાં 'શારદાપીઠ'ની યોજનાઓ ઘડાય છે આમાં ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો તેને મદદ આપે. વિદ્વાનો અને કેળવણીકારો આ વિષે સાથે મળી વ્યવહારુ યોજના ઘડી કાઢે અને એ યોજના માત્ર યોજનાજ ન રહે પણ એ 'શારદા પીઠ'થી ગુજરાત ગૌરવવંતુ બને. કોઈ પણ બાળક કે બાલિકા ઉચ્ચ શિક્ષણ પામી વિકસે; કોઈ પણ કન્યા અણકેળવાયેલી ન રહેવી જોઈએ આવી રીતે કેળવાયેલાથી હિન્દુસમાજને સુંદરતા મળશે. આમ જો સ્થળે સ્થળે કેળવણીની સંસ્થાઓ ખોલાય અને સુખી સ્ત્રીપુરુષો પોતાનો મોટો ફાળો તેમાં આપે એ રીતે જો 'શારદા પીઠ' ગુજરાતને ગૌરવવંતુ કરે તો જ તેની કદર થાય.

ઉપર જેમ આપણે અગત્યના પ્રશ્નો વિષે વિચાર કર્યો તેવા ન્હાના ન્હાના એવા ઘણાય પ્રશ્નો છે કે જેમાં સુખી સ્ત્રી પુરુષો મોટો ફાળો આપી શકે

આપણા ઘરમાં જોઈએ તો અસ્વચ્છતા, ગરીબી રોગ કલેશ વગેરે દૂર કરવાં જોઈએ. એમાં જ્યાંસુધી સમાજમાં ઉંચ નીચના વર્ગ પડેલા છે, મુડીવાદી અને ભીખારીઓ વચ્ચે ભેદ છે ત્યાંસુધી એ બાબતોનો અંત ક્યાંથી આવે ? એ સામાજીક બંધનો ઉંડા છે એટલે હાલ એને આપણે રહેવા દઈએ કાર્લ માર્કસનો સિદ્ધાંત છે કે "From each according to his ability to each according to his needs" એ સિદ્ધાંત વ્યવહારમાં આવવાને હજુ સદીઓ નીકળી જશે. પણ હમણાં સુખી સ્ત્રી પુરુષો પોતાથી ઓછા સુખી અથવા નીચા સ્ત્રી પુરુષોને ઉંચે લાવવા પ્રયત્નો કરે. આડોશી પાડોશીઓને મદદ આપે સ્ત્રી પડોશણની સાથે નમ્રતાથી વર્તી તેને મદદ આપે બધાથી સમાનતા રાખી જે નીચે હોય તેને ઉંચે લાવવા પ્રયત્ન કરે.

બાળલગ્ન, કજોડાં, કઢંગા રીતરિવાજ જેથી આપણો સમાજ જકડાએલો છે, તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કજોડાં થતાં અટકાવવા અને બાળલગ્ન બંધ કરી કન્યા પુખ્ત વયે પોતાની મેળે લગ્ન કરે અથવા તો વડીલો પુખ્ત વયે કન્યાનાં લગ્ન કરે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ જો બાળલગ્ન થતાં બંધ થશે તો કજોડાં પોતાની મેળે અટકી જશે. બાળવિધવાઓને પુનર્લગ્નની છૂટ આપવી જોઈએ પુખ્ત વયની વિધવાઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં નાંખી તેમને સ્વતંત્રપણે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં શીખવવું જોઈએ.

આવી રીતે ધનવાન સ્ત્રી પુરુષો પૈસાથી મદદ આપીને સમાજની સેવા કરી શકે વિદ્વાન અને કેળવાયેલા સ્ત્રી પુરુષો વિદ્યા આપી સમાજની સેવા કરે. શારીરિક શક્તિ અને ખડતલ શરીરવાળાં સ્ત્રી પુરુષો પોતાના અનુભવ બીજાઓમાં રેડીને વ્યાયામની રમતો શીખવે. આવી રીતે જો બધાના મનમાં સેવા વૃત્તિ રહેલી હોય તો બધાં અનેક રીતે સમાજની સેવા કરીને હિન્દુ સમાજને નવપલ્લવિત કરી શકે. આમ જો બધાં સેવાભાવી સ્ત્રી પુરુષો હોય, દરેક દરેકના મનમાં સેવાની તમન્ના હોય તો હિંદુ સમાજની કાયાપલટ થતાં શી વાર લાગે ?

ચાલુ વાર્તા

ભારતવિખ્યાત ઉપન્યાસ સમ્રાટ શ્રી પ્રેમચંદજીનાં 'ગબન'નો અનુવાદ

ગરીબની ગૃહલક્ષ્મી

અનુવાદક
'પીયૂષ'

૨૦

એક મહિનો વધુ વીતી ગયો. મુકદ્દમો હાઈકોર્ટમાં રજુ થવાની તારીખ નક્કી થઈ ગઈ. રમાનાથના સ્વભાવમાં, વળી પહેલાના જેવીજ ભીરુતા અને ખુશામત આવી ગઈ છે. અમલદારોના ઈશારા પર તે નાચે છે પહેલાં કરતા શરાબનું પ્રમાણ વધી ગયું છે; જાણે કે વિલાસિતાએ તેને પંજામાં દબાવી રાખ્યો છે. કોઈ કોઈ વાર તેના ઓરડામા એક વેશ્યા જોહરા પણ આવી જાય છે, જેનું સંગીત તે ઘણા શોખથી સાંભળે છે.

એક દિવસ તેણે ઘણાજ પ્રેમથી જોહરાને કહ્યું: "મને ભય લાગે છે, તારા પ્રત્યે મારો પ્રેમ વધી ન જાય ! એનો નતીજો તારા વિના શી રીતે જીંદગી ગાળું એના સિવાય બીજો શો આવી શકે ! તારી પાસે વફાદારીની ઉમેદ કેવી રીતે રાખી શકાય ! "

જોહરા દિલમાં ખુશ થઈને પોતાની મોટી મોટી મારકણી આંખોથી તેના તરફ તાકતાં તાકતાં બોલી: " હા, સાહેબ, અમે વફાદારી શું જાણીએ ! આખરે તો વેશ્યા જ ઠરીને ! એવડા વેશ્યા પણ કદિ વફાદાર થઈ શકે છે ? "

રમાનાથે દુઃખિત થઈને પૂછ્યું, " કેમ, એમાં કાંઈ શક છે ? "

જોહરા: " નહિ, જરાપણ નહિ. આપ લોકો અમારી પાસે મોહબ્બતથી છલોછલ ભરેલું દિલ લઈને આવો છો; પરંતુ અમે એની જરા સરખી પણ કદર કરતી નથી એજ વાત છે ને ? "

રમાનાથ: " બેશક. "

જોહરા: " માફ કરજો, આપ મરદોની તરફદારી કરી રહ્યા છો. ખરીવાત તો એ છે કે, અહીં આપલોકો દિલ બહેલાવવાને માટે આવો છો; સહેજ ગમ્મત કરવાને માટે, સહેજ આનન્દ ઉઠાવવા માટે આવો છો. જો આપને વફાદારીનું ભાન જ નથી હોતું તો તે તમને મળે ક્યાંથી ? પરંતુ એટલું હું જાણું છું કે, ' અમારામાં જેટલી બિચારીઓ મરદોની બેવફાઈથી નિરાશ થઈને પોતાના આરામ–સુખ ગુમાવી બેસે છે, તેની જો દુનીયાને ખબર પડી જાય તો આંખો ખુલી જાય. એ અમારી ભૂલ છે કે તમાશ-બીનો પાસે અમે વફાદારી શોધીએ છીએ; ચીલ પંખીના ઘોંસલામાં માંસ શોધીએ છીએ; પરંતુ તૃષાતુર માણસ આંધળો થઈને કુવા તરફ દોડે તો તેમાં મારા મત પ્રમાણે તેની કોઈ કસુર નથી "

તે દિવસે રાત્રે જતી વેળા જોહરાએ દારોગાને ખુશખબર આપી કે આજે વિ

હજરત ખૂબ આનંદમાં આવ્યા. ખુદાની ઇચ્છા હશે તો બે ચાર દિવસ પછી તેઓ બીબીનું નામ પણ નહિ લે

દારોગાએ ખુશ થઈને કહ્યું: ' એને માટે તો તને બોલાવી હતી. મજાહ તો ત્યારે આવે કે બીબી અહીંથી ચાલી જાય. પછી અમને કોઈ ગુંચવણ નહિ રહેશે. સરકારવાળાઓએ એ બીબીને મેળવી લીધી છે એમ ખબર પડી છે. એ બધા એક જ શેતાન છે."

જોહરાની આશાની વધતી ગઈ. તે એટલે સુધી કે, રમાનાથ ખુદ તેના પંજામાં આવી ગયો. જોહરાનો પ્રેમ જતો કરીને આકસ્મીની નજરમાં તે પોતાની સાખ જમાવવા ચાહતો હતો. પરંતુ રમતમાં જેમ બાજી ફરી પડે છે તેમ તેનો પ્રેમાભિનય પણ પ્રેમોન્માદ બની ગયો. હવે તેને જોહરા વફાદારી અને મહોબ્બતની દેવી જેવી લાગતી હતી. તે જાલપા જેવી સુન્દરી જ નહિ પણ વાતો કરવામાં તેના કરતાં વધારે ચતુર, હાવભાવમાં વધારે કુશળ, સમ્મોહન કળામાં વધારે હોશિયાર હતી. રમાનાથના હૃદયમાં નવા નવા મનસુબા ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા હતા.

એક દિવસ તેણે જોહરાને કહ્યું. "જોહરા, નિયોગનો સમય આવી રહ્યો છે. બે ચાર દિવસમાં મારે અહીંથી ચાલ્યા જવું પડશે. પછી તને મારી યાદ આવશે ખરી !"

જોહરા " હું તમને નહિ જવા દઉં. અહીંજ કોઈ સારી સરખી નોકરી કરજો. પછી હું અને તમે આરામમાં રહીશું "

રમાનાથે અનુરાગ થઈને કહ્યું: " દિલથી કહે છે, જોહરા ! જો, તને મારાં માથાનાં સોગન. દગો ન દેતી. "

જોહરા: " જો તમને એવી શંકા હોય તો નિકાહ પઢી લો, નિકાહના નામથી ચીઢ હોય તો લગ્ન કરી લો. પંડિતોને બોલાવો. હવે આના સિવાય મારી મહોબ્બતની બીજી શી સાબીતી આપું ! "

નિષ્કપટ પ્રેમનો આ પરિચય પામીને રમાનાથ વિહ્વળ થઈ ગયો. જોહરાના મુખમાંથી નીકળતા આ શબ્દોની સમ્મોહન શક્તિ કેટલી વધી ગઈ હતી ! આ કામિની, જેના ઉપર મોટા મોટા ગુહરપો ફિદા છે તે મારે ખાતર આટલો મોટો ત્યાગ કરવા તૈયાર છે ! જે બાજુમાં બીજાઓને રેતીજ મળે તેમાં જેને સોનાના ગઠ્ઠા મળી જાય, શું તે પરમ ભાગ્યશાળી નથી ! રમાનાથના મનમાં કેટલાય દિવસો સુધી સંગ્રામ થતો રહ્યો. જાલપાની સાથે તેનું જીવન કેટલું નિરસ, કેટલું કઠિણ થઈ જશે ! તે ઘડી ઘડીમાં પોતાનો ધર્મ અને સત્ય સાધને ખડી થઈ જશે અને તેનું જીવન એક દીર્ઘ તપશ્ચર્યા, એક રવાથી સાધના જેવું બની જશે. સાત્વિક જીવન કદિ તેનો આદર્શ રહ્યો ન હતો. સાધારણ મનુષ્યોની માફક તે પણ ભોગવિલાસ કરવા ચાહતો હતો. તેનું વિલાસાસક્ત મન જાલપા તરફથી હઠીને જોહરા તરફ ખેંચાયું. તેને વનધારિણી વેશ્યાઓના દાખલા યાદ આવવા લાગ્યા. તેનીજ સાથે ગમ્મતવૃત્તિની ગૃહિણીઓના નમુના પણ યાદ આવવા લાગ્યા. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે એ સર્વ પાખંડ છે. નથી કોઈ જન્મથી નિર્દોષ કે નથી કોઈ દોષિત, એ બધું પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખે છે

જોહરા રોજ આવતી અને બન્નેનો એક ચાક વધુ વધતી જતી. આવી સ્થિતિમાં સત્યની કુરાનું આસન પણ ડોલી જાય. રમાનાથ તો વિલાસી હતો. અત્યારસુધી તો તે આત્મતેજ બતાવી ન શક્યો હતો. તેનું કારણ એ કે, જ્યાં તેને પાપ આવી કે તરતજ તેને પોતાના પિંજરામાં પૂરી દેવામાં

આવ્યો કેટલાક દિવસ પિંજરાની બહાર રહીને પણ તેનાથી ઉડવાનું સાહસ ન થઈ શક્યું હવે તેની સામે નવીન દૃશ્ય હતું. તે કંઇ નાનું સરખું કુલ્લીઓવાળું પિંજરૂં ન હતું; પરંતુ ફૂલોથી લહરાતો બાગ હતો; જ્યાંની કેદમાં પણ સ્વાધીનતાનો આનંદ હતો. તે એ બાગમાં ક્રીડાનો આનન્દ શા માટે ન ઉડાવે !

૨૧

રમાનાથ જેમ જેમ જોહરાના પ્રેમપાશમાં ફસાતો જતો હતો તેમ તેમ પોલીસના અધિકારી વર્ગ તેના તરફથી નિઃશંક થતા જતા હતા. તેના ઉપર જે અંકુશો મુકવામાં આવ્યા હતા તે ધીમે ધીમે, ઢીલા થવા લાગ્યા. તે એટલે સુધી કે, એક દિવસ સાંજે ડેપ્યુટીસાહેબ સહેલ કરવા ગયા તો સાથે રમાનાથને પણ મોટરમાં બેસાડતા ગયા. જ્યારે મોટર દેવીદીનની દુકાને સામેથી પસાર થઇ ત્યારે રમાનાથે પોતાનું માથું એવી રીતે અંદર ખેંચી લીધું કે, કોઇની નજર ન પડી જાય જાલપા છે કે ચાલી ગઇ છે, એ જાણવાની તેને ઘણીજ ઉત્સુકતા હતી; પરંતુ તે પોતાનું માથું બહાર ન કાઢી શક્યો મનમાં તો તે પણ હજી સમજતો હતો કે, મે જે રસ્તો પકડયો છે તે, કંઇ બહુ સારો નથી. પરંતુ એ જાણવા છતાં તે એ રસ્તો છોડવા ચાહતો ન હતો. દેવીદીનને જોતાં તેનું મસ્તક આપોઆપ ઝુકી જતું; તે કોઇ દલીલથી પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ ન કરી શકતો. તેને એમ લાગ્યું કે, મારે માટે સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એજ છે કે, તેને મળવા કરવાનુંજ છોડી દઉ આ શહેરમાં ત્રણ પ્રાણીઓને છોડીને કોઇ ચોથા માણસ સાથે તેને પરિચય ન હતો, કે જેની આલોચના કે તિરસ્કારનો તેને ભય હોય.

મોટર આમતેમ ફરતી ફરતી હાબડા બીજ તરફ જઇ રહી હતી. એટલામાં રમાનાથની નજર માથા ઉપર ગંગાજળનો ઘડો રાખીને ઘાટ ઉપરથી આવતી સ્ત્રી ઉપર પડી તેનાં કપડાં ઘણા મેલાં થઇ રહ્યાં હતાં અને તે એટલી ફુસાંગી હતી કે ઘડાના ભારથી તેની ગરદન દબાઇ જતી હતી. તેની ચાલ કાંઇક જાલપાની ચાલને મળતી આવતી લાગી. તેને લાગ્યું કે જાલપા અહીં શું કામ આવશે, પરંતુ એકજ પળમાં મોટર આગળ વધી ગઇ અને રમાનાથને એ સ્ત્રીનું મુખ દેખાયું. તેની છાતી જાણે બંધ થઇ ગઇ. તે જાલપા જ હતી તેણે પોતાનું માથું ઝુકાવીને પાછુ ફરીને જોયું. બેશક તે જાલપા હતી. પરંતુ કેટલી દુર્બળ ! કેમ જાણે કોઇ વૃદ્ધા, અનાથા ન હોય ! ન હતી તે કાન્તિ, ન હતું તે લાવણ્ય, ન હતી તે ચંચળતા, ન હતો તે ગર્વ. રમાનાથ હૃદયહીન ન હતો. તેની આંખો સજળ થઇ ગઇ. જાલપા આ દશામાં ! અને તેય મારાજીવતાં ! જરૂર દેવીદીને તેને કાઢી મૂકી હશે અને તે મજુરણ બનીને પોતાનો નિર્વાહ કરી રહી હશે. નહિ, દેવીદીન એટલો નિર્દય નથી જાલપાએ પોતેજ તેના આશ્રયમાં રહેવાનું કબુલ ન કર્યું હશે. માનિની છે જ ને, કોને ખબર શી વાત છે !

મોટર દૂર નીકળી આવી હતી. રમાનાથની બધીય ચંચળતા, બધોય ભોગવિલાસ ગેબ થઇ ગયાં હતાં. મલિનવસના, દુઃખિની જાલપાની એ મૂર્તિ તેની આંખો સામે ખડી હતી. કોને કહે ? શુ કહે ? અહીં કોણ પોતાનુ છે ? જાલપાનું નામ પણ જબાન ઉપર આવી જાય તો બધાય ચોકી પડે અને ફરી ઘરમાંથી બહાર નિકળવાનું પણ બંધ કરી દે. ઓહ ! જાલપાના મુખ ઉપર શોકની કેવી ઘેરી છાયા હતી ! આંખોમાં કેટલી નિરાશા હતી ! આહ, એ સંકોચાઇ ગએલી આંખોમાં

જાણે મળેલાં હૃદયમાંથી નીકળતી કેટલી આહ માથાથી ઉપર નીકળતી માલમ પડતી હતી ! કેમ જાણે તેના ઉપર કદિ હાસ્ય આવ્યુંજ નહિ હોય; જાણે એ કળિ ખીલ્યા વિના જ ચીમળાઇ ગઇ !

થોડી વાર પછી જોહરા આવી; ઠમકતી, હસતી, લચકતી; પરંતુ આજે રમાનાથ તેનાથી પણ અતડો ને અતડો રહ્યો

જોહરાએ પૂછ્યું: "આજે કોઇની યાદ આવી રહી છે કે શું ?"

એટલું કહેતાં તેણે પોતાના ગોરા, માખણ જેવા નરમ હાથ તેની ગરદનમાં નાખીને પોતાની તરફ તેને ખેંચ્યો. રમાનાથે પોતાના તરફથી જરા પણ જોર ન કર્યું. તેનાં હાથ ઉપર પોતાનું મસ્તક મૂકી દીધું; કેમ જાણે કે એ જ તેનો આશ્રય ન હોય.

જોહરાએ કોમળતામાં ડૂબેલા સ્વરે પૂછ્યું: "સાચું કહો, આજે આટલા ઉદાસ કેમ છો ? શું મારાથી કોઇ વાતે નારાજ થયા છો ?"

આવેશથી કંપતા સ્વરે રમાનાથે કહ્યું. "નહિ જોહરા, તેં મારા ઉપર, અભાગી ઉપર જે દયા કરી છે, તેને માટે હું હમેશાં તારો એહસાનમન્દ રહીશ. જે વખતે મારાં જીવનની તૂટેલી નૌકા ગોતાં ખાઇ રહી હતી તે વખતે તેં મને સંભાળી લીધો. એ દિવસ મારી જીંદગીનો સૌથી વધુ મુબારક દિવસ છે, અને તેની સ્મૃતિને હું મારા દિલમાં બરાબર પૂજતો રહીશ. પરંતુ અભાગિયાઓને મુસીબત વારવાર પોતાના તરફ ખેંચે છે. પ્રેમનું બંધન પણ તેને એ તરફ ખેંચાતું અટકાવી શકતું નથી. મેં આજે જાલપાને જે સૂરતમાં જોઇ છે, તે મારા દિલને ભાલાની માફક વીંધી રહી છે. તે આજે ફાટેલાં મેલાં કપડાં પહેરીને માથા ઉપર ગંગાજળનો ઘડો રાખીને ચાલી જતી હતી. તેને આ હાલતમાં જોઇને મારૂં દિલ ટુકડા ટુકડા થઇ ગયું. મને મારી જીંદગીમાં કદિ આટલું દુખ થયું ન હતું. જોહરા ! કહી નથી શકતો તેના ઉપર શી વાત વીતી રહી છે."

જોહરાએ પૂછ્યું: "એ તો પેલા બુઢ્ઢા ભાલદાર ખટીકને ઘરે હતીને ?"

રમાનાથ: "હા; હતી તો ખરી; પરંતુ તે ત્યાંથી કેમ ચાલી ગઇ તે કહી નથી શકતો. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મારી સાથે હતા. તેમની સમક્ષ હું તેમને કાંઇ પૂછી પણ ન શક્યો. હું જાણું છું કે તે મારા તરફ જોતાં મુખ ફેરવી લેત અને કદાચ મને તુચ્છ સમજત. પરંતુ મને ઓછામાં ઓછું એટલું તો માલમ પડી જાત કે તે અત્યારે આવી દશામાં કેમ છે. જોહરા, તું મને ચાહે દિલમાં ગમે તે સમજી રહી હોય, પરંતુ હું તો એજ વિચારમાં મગ્ન છું કે તને મારા ઉપર પ્રેમ છે. અને પ્રેમ કરવાવાળા તરફથી આપણે ઓછામાં ઓછી હમદર્દીની તો આશા રાખીએ છીએ. અહીં એવો એક પણ માણસ નથી કે જેની સમક્ષ હું મારા દિલની કાંઇક હાલત કહી શકું. તને પણ, મને રસ્તા ઉપર લાવવાને માટેજ મોકલવામાં આવી હતી. પરંતુ તને મારા ઉપર દયા આવી. કદાચ, પડી ગએલા માણસને ઠોકર મારવાનું તને મુનાસબ ન લાગ્યું હશે. જો આજે તારી અને મારી વચ્ચે કોઇ કારણસર અણબનાવ થઇ જાય તો શું કાલે મને મુસીબતમાં જોઇને મારી સાથે તું જરા પણ હમદર્દી નહિ કરે ? શું મને ભૂખે મરતો જોઇને મારી સાથે, માણસ કૂતરા સાથે કરે છે એથી જરા પણ વધારે સરસ વર્તન તું ન કરે ? મને તો એવી આશા નથી. જ્યાં એક વાર પ્રેમે વાસ કર્યો હોય, ત્યાં સદૈવ ઉદાસીનતા

આવ્યો કેટલાક દિવસ પિંજરાની બહાર રહીને પણ તેનાથી ઉડવાનું સાહસ ન થઈ શક્યું. હવે તેની સામે નવીન દૃશ્ય હતું. તે કાંઈ નાનું સરખું કુલ્લીઓવાળું પિંજરૂ ન હતું: પરંતુ ફૂલોથી લહરાતો બાગ હતો, જ્યાંની કેદમાં પણ સ્વાધીનતાનો આનંદ હતો તે એ બાગમાં ક્રીડાનો આનન્દ શા માટે ન ઉડાવે !

૨૧

રમાનાથ જેમ જેમ જોહરાના પ્રેમપાશમાં ફસાતો જતો હતો તેમ તેમ પોલીસના અધિકારી વર્ગ તેના તરફથી નિઃશંક થતા જતા હતા તેના ઉપર જે અંકુશો મુકવામાં આવ્યા હતા તે ધીમે ધીમે, ઢીલા થવા લાગ્યા. તે એટલે સુધી કે, એક દિવસ સાંજે ડેપ્યુટીસાહેબ સહેલ કરવા ગયા તો સાથે રમાનાથને પણ મોટરમાં બેસાડતા ગયા. જ્યારે મોટર દેવીદીનની દુકાન સામેથી પસાર થઈ ત્યારે રમાનાથે પોતાનું માથુ એવી રીતે અંદર ખેંચી લીધું કે, કોઈની નજર ન પડી જાય જાલપા છે કે ચાલી ગઈ છે, એ જાણવાની તેને ઘણીજ ઉત્સુકતા હતી; પરંતુ તે પોતાનું માથુ બહાર ન કાઢી શક્યો મનમા તો તે પણ હજી સમજતો હતો કે, મે જે રસ્તો પકડયો છે તે, કાંઇ બહુ સારો નથી પરંતુ એ જાણવા છતાં તે એ રસ્તો છોડવા ચાહતો ન હતો. દેવીદીનને જોતા તેનુ મસ્તક આપોઆપ ઝૂકી જતુ; તે કોઈ દલીલથી પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ ન કરી શકતો. તેને એમ લાગ્યુ કે, મારે માટે સૌથી ઉત્તમ માર્ગ એજ છે કે, તેને ગળવા કરવાનુ જ છોડી દઉ આ શહેરમાં ત્રણ પ્રાણીઓને છોડીને કોઇ ચોથા માણસ સાથે તેને પરિચય ન હતો, કે જેની આલોચના કે તિરસ્કારનો તેને ભય હોય.

મોટર આમતેમ ફરતી ફરતી હાબડા બીજ તરફ જઇ રમાનાથની નજર થડો રાખીને ઘાટ પડી તેનાં કપડાં ઘણા મેલાં અને તે એટલી કૃશાંગી હત ભારથી તેની ગરદન દબાઇ જતી હ ચાલ કંઇક જાલપાની ચાલને મળતી આ લાગી. તેને લાગ્યું કે જાલપા અહીં શું કામ આવશે, પરંતુ એકજ પળમાં મોટર આગળ વધી ગઇ અને રમાનાથને એ સ્ત્રીનુ મુખ દેખાયું. તેની છાતી જાણે બંધ થઇ ગઇ. તે જાલપા જ હતી. તેણે પોતાનું માથુ ઘુમાવીને પાછુ ફરીને જોયું. બેશક તે જાલપા હતી. પરન્તુ કેટલી દુર્બળ ! કેમ જાણે કોઇ વૃદ્ધા, અનાથા ન હોય ! ન હતી તે કાન્તિ, ન હતુ તે લાવણ્ય, ન હતી તે ચચળતા, ન હતો તે ગર્વ, રમાનાથ હૃદયહીન ન હતો તેની આંખો સજળ થઇ ગઇ. જાલપા આ દશામાં ! અને તેય મારા જીવતાં ! જરૂર દેવીદીને તેને કાઢી મૂકી હશે અને તે મજુરણ બનીને પોતાનો નિર્વાહ કરી રહી હશે નહિ. દેવીદીન એટલો નિર્દય નથી જાલપાએ પોતેજ તેના આશ્રયમાં રહેવાનું કબૂલ ન કર્યું હશે માનિની છે જ ને, કોને ખબર શી વાત છે !

મોટર દૂર નીકળી આવી હતી. રમાનાથની બધીય ચચળતા, બધાય ભોગવિલાસ ગેબ થઇ ગયા હતા. મલિનવસના, દુઃખિની જાલપાની એ મૂર્તિ તેની આંખો સામે ખડી હતી. કોને કહે ? શું કહે ? અહીં કોણ પોતાનુ છે ? જાલપાનુ નામ પણ જબાન ઉપર આવી જાય તો બધાય ચોંકી પડે અને ફરી ઘરમાંથી બહાર નિકળવાનું પણ બધ કરી દે. ઓહ ! જાલપાના મુખ ઉપર શોકની કેવી ઘેરી છાયા હતી ! આંખોમાં કેટલી નિરાશા હતી ! આહ, એ સંકોચાઇ ગએલી આંખોમાં

જતી ગએલાં હૃદયમાંથી નીકળતી કેટલી આહ માથાથી ઉપર નીકળતી માલમ પડતી હતી ! કેમ જાણે તેના ઉપર કદિ હાસ્ય આવ્યુંજ નહિ હોય; જાણે એ કળિ ખીલ્યા વિના જ ચીમળાઇ ગઇ !

થોડી વાર પછી જોહરા આવી; ઠમકતી, હસતી, લચકતી; પરંતુ આજે રમાનાથ તેનાથી પણ અતડો ને અતડો રહ્યો.

જોહરાએ પૂછ્યું: " આજે કોઇની યાદ આવી રહી છે કે શું ? "

એટલું કહેતાં તેણે પોતાના ગાળ, માખણ જેવા નરમ હાથ તેની ગરદનમાં નાખીને પોતાની તરફ તેને ખેંચ્યો. રમાનાથે પોતાના તરફથી જરા પણ જોર ન કર્યું. તેના હૃદય ઉપર પોતાનું મસ્તક મૂકી દીધું; કેમ જાણે કે એ જ તેનો આશ્રય ન હોય !

જોહરાએ કોમળતામાં ડૂબેલા સ્વરે " સાચું કહો ,આજે આટલા છો ? શું મારાથી કોઇ વાતે છો ? "

હા; મે પટો રહ ! " કહું છુ અહીંથી

આવેશથી કંપતા " નહિ જોહરા, તેં ... ! હવે તો બકરીને પણ ઉપર જે દયા કરી (કેમ ન આવે ! ચાલ તારો એહસાનમન્દ્રક્તા રૂ. "

જીવનની તૂટેલી ... તેમણે જોહરાને હાથ પક- તે વખતે તે ...

મારી જી... રમાનાથે તેના હાથને ઝટકો મારીને છે, ... " હું કહી ચૂક્યો કે, આપ અહીંથી બરાબર ... જાવ. જોહરા આ વખતે જઇ શકે સુશીલ ... નથી. જો તે ગઇ તો હું તેનું તેમજ પ્રેમનું ... મારૂં બન્નેનું ખૂન પી જાઇશ. જોહરા મારી ... છે અને જ્યાંસુધી હું છું ત્યાંસુધી કોઇ તેના ... તરફ આંખ ઉઠાવી શકે નહિ. "

... એમ કહેતાં કહેતાં તેણે દારોગાસાહેબનો ગંગાજલનો ઘડો રાખીને ચાલી જતી હતી તેને આ હાલતમાં જોઇને મારૂં દિલ ટુકડા ટુકડા થઇ ગયું. મને મારી જીંદગીમાં કદિ આટલું દુઃખ થયું ન હતું. જોહરા ! કહી નથી શકતો તેના ઉપર શી વાત વીતી રહી છે. "

જોહરાએ પૂછ્યું: " એ તો પેલા ... માલદાર ખટીકને ઘરે હતી ને ? ... બચ્ચાને

રમાનાથ: " હા; હતી ... શેતાનનો તે સાથી કેમ ચાલી

ઇન્સ્પેક્ટર ... " બકવા દો, એની મેળે ચાલ્યો સમક્ષ "

હું ... રમાનાથ " ચાલ્યો ગયો ! "

જોહરાએ મગ્ન થઇને કહ્યું " તમે ઘણુંજ સારૂં કર્યું કે સુન્દરને બહાર કાઢી મુક્યો મને લઈ જઇને હેરાન કરતો હતો, શું તમે સાચેસાચ તેને મારત ? "

રમાનાથ " હું તેને જાન લઇને જ છોડત. હું તે વખતે મારા પોતાના કાબુમાં ન હતો. કોણ જાણે તે વખતે મારામાં ક્યાંથી એટલી બધી તાકાત આવી ગઇ હતી. "

જોહરા. " અને જો તે કાલથી મને ન આવવા દે તો ? "

રમાનાથ " કોણ ? જો આ વખતે તે જરા પણ ફાયગ મારશે તો ગોળી લગાવી દઇશ. જોજે જો, કબાટ ઉપર પિસ્તોલ રાખી છે. હું હવે મારીજ છે, જોહરા ... મારૂં સર્વ કાંઇ તારા કદમ ઉપર અર્પણ કરી દીધું છે અને તારૂં સર્વ કાંઇ મેળવીને જ હું સતુષ્ટ થઇ શકીશ. તું મારી છે, હું તારો છું. જ્યાંસુધી હું મરી ન જાઉં ત્યાં સુધી આપણી વચ્ચે આવવાની કોઇ ત્રીજી સ્ત્રી કે પુરૂષની મગદૂર નથી. "

જોહરાની આંખો ચમકી રહી હતી તેણે

રમાનાથની ગરદનમાં હાથ નાખીને કહ્યું: "એવી વાત મુખમાંથી ન કાઢો, વ્હાલા!"

૨૨

આખો દિવસ રમાનાથ ઉદ્વેગના જંગલમાં ભટકતો રહ્યો. કદિ નિરાશાની અન્ધકારમય ઘટાઓ સામે આવી જતી; કદિ આશાની લહરાતી હરિયાળી આવી જતી. જોહરા ગઇ પણ હશે? અહીંથી તો ઘણી લાંબી ચોડી વાતો કરીને ગઇ હતી. તેને શી ગરજ છે? આવીને કહી દેશે કે મુલાકાત નહિ થઇ. કોઇ દગો તો નહિ કરે ને? કદાચ જઇને ડેપ્યુટી સાહેબને બધી કથા કહી સંભળાવે. બિચારી જાલપા ઉપર બેઠાં બેઠાં આફત આવી જાય. શું જોહરા એટલી નીચ પ્રકૃતિની થઇ શકે છે? કદિ નહિ; જો જોહરા એટલી બેવફા, એટલી દગાબાજ હોય તો આ દુનિયા રહેવાને લાયક નથી. જેટલું જલદી માણસ મોં પર કાલિમા લગાડીને ડૂબી મરે તેટલું સારૂં. નહિ, જોહરા મારી સાથે દગો નહિ કરે. તેને એ દિવસ યાદ આવ્યો, જ્યારે તે કચેરીમાં આવતાની સાથેજ જાલપા લપકી જઇને તેના ખિસ્સાં ખોળતી હતી અને રૂપીયા કાઢી લેતી હતી, તે જાલપા આજે આટલી સત્યવાદિની થઇ ગઇ. ત્યારે તે પ્યાર કરવાની વસ્તુ હતી: અત્યારે તે ઉપાસનાની વસ્તુ છે. જાલપા! હું તારે યોગ્ય નથી. જે ઉંચાઇ ઉપર તું મને લઇ જવા ચાહે છે, તે ઉંચાઇ સુધી પહોંચવાની મારામાં શક્તિ નથી. ત્યાં પહોંચીને કદાચ હું ચક્કર ખાઇને પડી જાઉં. હું હજી પણ તારા ચરણો પર માથું નમાવું છું. હું જાણું છું કે તેં મને તારા હૃદયમાંથી કાઢી નાખ્યો છે. તું મારાથી વિરક્ત થઇ ગઇ છે; તને હવે મારા ડૂબવાનું દુઃખ નથી, તેમ તરવાની ખુશાલી પણ નથી; પરંતુ કદાચ હજી પણ મારા મરવાના અથવા કોઇ ઘોર સંકટમાં ફસાઇ જવાની ખબર સાંભળીને તારી આંખોમાંથી આંસુ સરી પડશે. કદાચ તું મારી લાશ જોવા આવે. હા! પ્રાણ કેમ નીકળી નથી જતો, કે તારી નિગાહમાં આટલો નીચ તો ન રહું.

જાલપાની વાત પોતે ન માનવાની ભૂલ કરી, તેથી હવે રમાનાથને ઘોર પશ્ચાત્તાપ થઇ રહ્યો હતો. જો તેણે જાલપાના આદેશ અનુસાર જજની તપાસમાં પોતાનું બ્યાન બદલી દીધું હોત, ધમકીમાં ન ફસાઇ જતાં હિંમત મજબૂત રાખી હોત તો તેની આ દશા શાની થાત! જાલપાની સાથે તે બધી કઠિનાઇઓનો પાર પામી જાત, એવો તેને વિશ્વાસ હતો. તેની શ્રદ્ધા અને પ્રેમનું કવચ પહેરીને તે અજેય થઇ જાત. જો તેને ફાંસી દેવાઇ જાત તો તે હસતાં હસતાં ફાંસીપર ચઢી જાત.

પરંતુ પહેલાં તેનાથી ચાહે તે ભૂલ થઇ હોય, આ વખતે તો તે ભૂલથી નહિ, પરંતુ જાલપાની ખાતર આ કષ્ટ ભોગવી રહ્યો હતો. જો કેદ ભોગવવાની જ હોય તો રડી રડીને ભોગવવા કરતાં, હસી હસીને ભોગવવામાં આવે તે જ એના કરતાં વધારે સારૂં છે. આખરે પોલીસ અધિકારીઓના દિલમાં પોતાનો વિશ્વાસ જમાવવાને માટે તે બીજું શું કરે? એ દુષ્ટો જાલપાને સતાવત, તેનું અપમાન કરત, તેના ઉપર જુઠ્ઠો મુકદ્દમો ચલાવીને તેને સજા કરાવત. એ દશા તો એનાથીયે અસહ્ય હોત. તે દુર્બળ હતો. સર્વ અપમાન સહન કરી શકતો હતો: જાલપા તો કદાચ પ્રાણ પણ આપી દેત.

તેને આજે માલમ પડ્યું કે તે જાલપાને છોડી શકે એમ નથી; અને જોહરાને તજી

રહેવાનું પણ તેને માટે અસંભવિત જેવું લાગતું હતું. શું તે બન્ને સ્ત્રીઓને પ્રસન્ન રાખી શકે એમ છે? શું ભાવી દશામાં જાલપા તેની સાથે રહેવાનો સ્વીકાર કરશે? કદિ નહિ; કદાચ જાલપા તેને કદિ ક્ષમા નહિ કરે! કદાચ તેને એ માલમ પણ પડી જાય કે, તેને જ ખાતર પોતે વાતના વેડી રહ્યો છે તો પણ જાલપા તેને ક્ષમા નહિ કરે તે કહેશે, મારે માટે તમે તમારો આત્મા શા માટે કલંકિત કર્યો? હું મારી રક્ષા જાતે કરી શકતી હતી.

દિવસભર તે આજ ગડમથલમાં પડી રહ્યો આંખો સડક. તરફ લાગી રહી હતી. નહાવાનો સમય વીતી ગયો, ભોજનનો સમય પણ વીતી ગયો કોઇ વાતની પરવા ન હતી. છાપાં વાંચી દિલ બહલાવવા પ્રયત્ન કર્યો, નવલકથા લઇને બેઠો; પરંતુ કોઇપણ કામમાં ચિત્ત ન ચોંટયું. આજે દારોગાજી પણ ન આવ્યા. તેઓ તો રાતની ઘટનાથી રિસાયા કે શરમાયા હશે. કદાચ ક્યાંક બહાર ચાલી ગયા હશે. રમાનાથે આ બાબતમાં કોઇને કાંઇ પૂછયું પણ નહિ.

સર્વ દુર્બળ માણસોની જેમ રમાનાથ પણ પોતાના પતનથી લજ્જિત થયો હતો. તે જ્યારે એકાંતમાં બેસતો ત્યારે તેને પોતાની દશા ઉપર દુઃખ થતું. શું તેની વિલાસવૃત્તિ આટલી પ્રબળ છે? તે એટલો બધો વિવેકશૂન્ય ન હતો કે, અધોગતિમાં પણ પ્રસન્ન રહે પરંતુ જ્યાં પેલા લોકો આવી પહોંચતા કે શરાબની બાટલીઓ આવી જતી, જોહરા સામે આવીને બેસી જતી. તેનો બધો વિવેક અને ધર્મજ્ઞાન નષ્ટ થઇ જતાં.

રાતના દસ વાગી ગયા પણ જોહરાનો કાંઇ પત્તો ન હતો. ફાટક બંધ થઇ ગયો. રમાનાથને હવે તેના આવવાની આશા ન રહી, પરંતુ તે છતાં તેના કાન તે તરફ જ લાગી રહ્યા હતા. શી વાત બની! જાલપા તેને મળી જ નહિ કે તે જાલપાને મળવા ગઇ જ નહિ? તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જો કાલે જોહરા ન આવી તો તેને ઘરે કોઇને મોકલીશ. તેને બે એક ઝોકાં આવી ગયાં અને સવાર થઇ ગયું. ફરી એજ વિકળતા શરૂ થઈ કોઇને ઘરે મોકલી, જોહરાને બોલાવવી જોઇએ કાંઇ નહિ તો એટલી તો ખબર મળી જાય કે તે ઘરે છે કે નહિ.

દારોગાની પાસે જઇને તે બોલ્યો "રાતે તો આપ ભાનમાં ન હતા"

દારોગાએ છાનું છુપાવતાં કહ્યું "એમ વાત ન હતી. હું સહેજ આપને ચીડવી રહ્યો હતો."

રમાનાથ "જોહરા રાત્રે આવી નહિ. જરા કોઇને મોકલી ખબર તો કરાવો કે શી વાત છે. કાંઇ નારાજ તો નથી થઇ ગઇને?"

દારોગાએ બેદિલીથી કહ્યું: "તેને ગરજ હશે તો જાતે આવશે. કોઇને મોકલવાની જરૂર નથી."

રમાનાથે ફરી આગ્રહ કર્યો. સમજી ગયો કે એ મહાશય રાતના રિસાઇ ગયા છે. એટલે શાન્તિથી તે ચાલી આવ્યો. હવે કોને કહે? સર્વને આ વાત કહેવી એ તો શરમ જનક લાગતું હતું. લોક સમજશે કે આ મહાશય જ એક રસિયા નીકળ્યા. દારોગા સાથે તો થોડો ઘનિષ્ટ સબંધ બંધાઇ ગયો હતો.

બે દિવસ સુધી જોહરાનું દર્શન ન થયું. હવે તેના આવવાની કોઇ આશા ન હતી. રમાનાથે ધાર્યું કે આખરે બેવફા નીકળી.

તેના તરફથી કાંઇ આશા રાખવામાંજ મારી ભૂલ હતી કદાચ એમ પણ હોય કે પોલીસ અધિકારીઓએ તેને આવવાનીજ મનાઇ કરી દીધી હોય. કાંઇ નહિ તો મને એક પત્ર તો લખી શકતી હતી. મને કેટલો સંદેહ થયો. મેં નકામી મારાં દિલની વાત તેને કહી. કદાચ તે આ લોકોને બધી વાત કહી દે તો, ઉલટી આફત ગળે વળગી જાય, પરન્તુ જોહરા બેવફાઇ નહિ કરી શકે. રમાનાથનો અંતરાત્મા એની સાક્ષી આપી રહ્યો હતો. એ વાત કોઇપણ રીતે તેનાથી સ્વીકારાતી ન હતી શરૂઆતના દશ પંદર દિવસ તો જોહરાએ જરૂર તેને લુબ્ધ કરવાની ચેષ્ટા કરી હતી પછી, અનાયાસે જ તેના વ્યવહારમાં પરિવર્તન થવા લાગ્યું હતું. તે કેમ વારંવાર સજળ નેત્રો કરીને કહેતી હતી, ‘ જુઓ બાબુજી મને ભૂલી ન જશો. ’ તેની એ પ્રેમભરી વાતો યાદ આવી આવીને, કપટની શંકાને દિલમાંથી કાઢી નાખતી હતી જરૂર કોઇને કોઇ નવી વાત બની ગઇ છે. તે એકલો એકાન્તમાં બેસીને જોહરાનું સ્મરણ કરી, બચ્ચાંની માફક રડતો. શરાબ પ્રત્યે તેને ઘૃણા થઇ ગઇ દારોગાજી આવતા, ઇન્સ્પેકટર સાહેબ આવતા, પરન્તુ રમાનાથને તેઓ સાથે પાંચ દશ મીનીટ બેસવાનું પણ ન ગમતું. તે ચાહતો હતો કે મને કોઇ ન છેડે, મારી સાથે કોઇ ન બોલે રસોઇયો જમવાને માટે બોલાવવા આવતો તો તે મુશ્કેલીથી ઉઠતો. કયાંક ફરવા કે સહેલ કરવા જવાની તેને ઇચ્છા પણ થતી ન હતી. અહીં કોઈ તેનું હમદર્દ ન હતું; કોઈ તેનો મિત્ર ન હતો; એકાંતમાં મન મારીને બેસી રહેવામાં જ તેને ચિત્તની શાન્તિ મળતી હતી તેની સ્મૃતિઓમાં પણ હવે કોઈ આનન્દ ન હતો. નહિ, એ સ્મૃતિઓ તો જાણે તેના હૃદયમાંથી મટી ગઈ હતી તેના દિલ ઉપર એક પ્રકારનો વિરાગ છવાઈ રહ્યો હતો.

સાતમો દિવસ હતો આઠ વાગી ગયા હતા. આજે એક ઘણીજ સારી ફિલ્મ આવી હતી. એક પ્રેમકથા હતી દારોગાજીએ આવીને રમાનાથને કહ્યું એટલે તે જવા માટે તૈયાર થઈ ગયો. તે કપડાં પહેરી રહ્યો હતો એટલામાં જોહરા આવી પહોંચી. રમાનાથે એક વાર તેના તરફ આંખ ફેરવીને જોયું; પછી આયનામાં પોતાના વાળ સમા કરવા લાગ્યો ન કાંઈ બોલ્યો, કે ન કાંઈ કહ્યું. હા, જોહરાનું એ સાદું, આભરણ વિનાનું સ્વરૂપ જોઇને તેને કાંઇક આશ્ચર્ય જરૂર થયું તેણે માત્ર એક સફેદ સાડી પહેરી હતી. આભુષણનો એક તાર સરખો તેના દેહ ઉપર ન હતો. હોઠ સુકાઈ ગએલા હતા; અને ચહેરા ઉપર ક્રીડામય ચંચલતાને સ્થાને તેજમય ગંભીરતા ઝળકી રહી હતી.

તે એક મીનીટ ઉભી રહી. પછી રમાનાથની પાસે જઇને બોલી: “ કેમ, મારાથી નારાજ થયા છો ? વિના ભૂલે ? કાંઈ પૂછ્યા ગાછ્યા વિના ? ”

રમાનાથે હજી પણ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો તે જોડા પહેરવા લાગ્યો. જોહરાએ તેનો હાથ પકડીને કહ્યું: “ હું આટલા દિવસ કેમ આવી નહિ, તેને માટે ખફા છો ? ”

રમાનાથે રિસાઇને જવાબ આપ્યો: “ જો તું હજી પણ ન આવત તો મારો શો અખત્યાર હતો ? તું આવી એ તારી દયા છે. ”

એટલું કહેતાંની સાથે જ તેને વિચાર આવ્યો કે હું એની સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છું. તે લજ્જિત નેત્રોથી તેની તરફ તાકવા લાગ્યો.

જોહરાએ હસીને કહ્યું " એ ઠીક દિવસો છે. આપે જ તો એક કામ સોંપ્યું અને જ્યારે એ કામ કરીને પાછી ફરી તો આપ ચીડાઈ રહ્યા છો. શું તમે એ કામ એટલું બધું સહેલું સમજ્યું, હતું કે ચપટી વગાડતાંની સાથે પૂરું થઈ જાય! તમે મને એ દેવી પાસે વરદાન લેવા માટે મોકલી હતી જે ઉપરથી ફુલ જેવી છે; અંદરથી પત્થર જેવી જે આટલી નાજુક હોવા છતા, પણ આટલી મજબુત છે."

રમાનાથે બેદિલીથી પૂછ્યું "છે ક્યાં? શું કરે છે?"

જોહરા "બેઉ દિનેશને ઘરે છે, જેને ફાંસીની સજા થઈ ગઈ છે. તેને બે બાળકો છે; સ્ત્રી છે અને મા છે. દિવસભર એ બચ્ચાંને રમાડે છે, બુઢીને માટે નદી પરથી પાણી લાવે છે; પરન્તુ બધું કામકાજ કરે છે અને તેમને માટે મોટા મોટા માણસો પાસે ફાળો માગી લાવે છે. દિનેશના ઘરમાં ન કંઈ મિલકત હતી, ન રૂપિયા હતા. એ લોકો પણી તકલીફમાં હતા. કોઈ મદદગાર સરખું પણ ન હતું, કે જે જઈને તેમને આશ્વાસન પણ આપે. જેટલા સાથી સોબતીઓ હતા તે સર્વ મુખ છુપાવી બેઠા. બે ત્રણ તો ઉપવાસ પણ થઈ ગયા હતા. જાલપાએ જઈને તેમને જીવાડી દીધા."

રમાનાથની બધી બેદીલી દૂર થઈ ગઈ તેણે લોકા કાઢી નાખ્યા. ખુરસી પર જઈને તે બેઠા અને બોલ્યો: "તું ઉભી કેમ રહી છે? શરૂઆતથી બધું કહે, તેં તો વચમાંથી કહેવાની શરૂઆત કરી. એક વાત પણ છોડીશ નહિ તું પહેલાં તેની પાસે કેવી રીતે પહોંચી? પત્તો કેવા રીતે લાગ્યો?"

જોહરા " કંઈ નહિ: પહેલાં એ દેવીદીન ખટિકની પાસે ગઈ તેણે દિનેશના ઘરનો પત્તો બતાવી દીધો. એટલે ઝટપટ ત્યાં જઈ પહોંચી."

રમાનાથ "તેં જઈને તેને બોલાવી? તને જોઈને કાંઈ ચોંકી નહિ? કાંઈક ચમકી તો જરૂર હશે!"

જોહરા હસીને બોલી "હું આ રૂપમાં ન હતી દેવીદીનને ઘરેથી હું મારે ઘરે ગઈ. અને અકસ્માત્ જ સ્ત્રીનો સ્વાંગ સજ્યો કોણ જાણે મારામાં એવી કઈ વાત છે કે જેથી બીજાઓને તરત પત્તો લાગી જાય છે કે હું કોણ છું અને શું છું? બીજી બધી સ્ત્રીઓને જોઉં છું તો કોઈ તેમની તરફ આંખ સુદ્ધાં નહિ ઉઠાવે. મારું પહેરવા ઓઢવાનું એવું જ છે. હું ભડકાવે એવાં કપડાં કે ઘરેણાં બીલકુલ નથી પહેરતી. છતાં પણ સર્વ મારી તરફ આંખો ફાડી ફાડીને જુએ છે મારી અસલિયત નથી છુપાતી મને પણ એજ બીક હતી કે જાલપા મને ઓળખી ન જાય; પરંતુ મેં દાંત ખૂબ સાફ કરી લીધા હતા પાનનું નિશાન સુદ્ધાં ન રહ્યું હતું કોઈ કૉલેજની શિક્ષિકા જેવી માલમ પડતી હતી એવા જ વેશમાં હું ત્યાં પહોંચી. એવી સૂરત બનાવી લીધી કે તે તો શું પણ કોઈ બીજુ પણ ન ઓળખી શકે પડદો ઢાંકી રાખ્યો હતો મે દિનેશની માને કહ્યું: "હું અહીં યુનીવર્સીટીમાં ભણું છું. મારું ઘર મુંગેર હોવાનું જણાવ્યું બચ્ચાને માટે મીઠાઈ લઈ ગઈ હતી. દયાદૃનો પાઠ ભજવવા ગઈ હતી અને મને લાગે છે કે મે તે ઘણી સારી રીતે ભજવ્યો. બન્ને ઓરતો બિચારી રડવા લાગી. હું પણ શાન્ત ન રહી શકી. તેઓને કદિ કદિ મળતા રહેવાનો વાયદો કર્યો એટલામાં ગંગાજળ લઈને જાલપા આવી પહોંચી મેં દિનેશની માતાને બંગાળી ભાષામાં પૂછ્યું: ' શું આ કામ કરનારી

મજૂરણ છે ?' તેમણે કહ્યું '–નહિ, એ પણ તમારી જેમ અમારા લોકોના દુઃખમાં ભાગ લેવાને આવી પહોંચી છે અહીં એનો પતિ કોઇ કચેરીમાં નોકર છે. બીજી તો કંઇ ખબર નથી. રોજ સવારે આવી પહોંચે છે, અને બાળકોને રમાડવા લઇ જાય છે હું મારા હાથે જ ગંગાજલ લઇ આવ્યા કરતી હતી. મને રોકી લીધી અને પોતે લાવવા લાગી છે. અમને તો એણે જીવનદાન આપ્યું. કોઇ આગળ પાછળ ન હતુ. બચ્ચાં દાણા દાણા માટે તલસતાં હતાં. જ્યારથી એ આવી ગઇ છે ત્યારથી અમને કાંઈ કષ્ટ નથી. કોણ જાણે, કયાં શુભ કર્મનું અમને આ વરદાન મળ્યું.' એ ઘરની સામે જ એક નાનો સરખો પાર્ક છે. મહોલ્લાભરના છોકરાંઓ ત્યાં રમ્યા કરે છે. સાંજ થઇ ગઇ હતી. જાલપાદેવીએ બન્ને બાલકોને લીધાં અને પાર્ક તરફ ચાલવા માંડયું. હું જે મીઠાઇ લઇ ગઇ હતી તેમાંથી એક એક મુઠીએ બાળકોને આપી હતી. બન્ને કૂદવા નાચવા લાગ્યાં. બચ્ચાંની આ ખુશીથી મને રડવુ આવી ગયું. બન્ને મીઠાઇ ખાતાં ખાતાં જાલપાની સાથે ગયાં. જ્યારે પાર્કમાં બન્ને બાલકો રમવા લાગ્યા ત્યારે જાલપા સાથે મારી વાતચીત થવા લાગી !"

રમાનાથે ખુરસી નજીક ખેંચી લીધી અને આગળ ઝૂકું કહ્યું: "તેં કેવી રીતે વાતચીત શરૂ કરી ?"

જોહરા "કહી તો રહી છું. મેં પૂછયું–જાલપાદેવી તમે ક્યાં રહો છો ? ઘરની બન્ને સ્ત્રીઓદ્વારા તમારી મોટાઇની વાત સાંભળીને હું તમારા ઉપર આશક થઈ ગઇ છું."

રમાનાથ. "આ શબ્દો કહ્યા હતા તેં ?"

જોહરા "હા, જરાં મજાક કરવાનું મન થયું. તે મારી તરફ તાજુબીથી જોઇને બોલી. 'તમે તો બંગાલણ નથી લાગતાં.' મે કહ્યું, 'હું મુંગેરની રહેવાસી છું. અને ત્યાં મુસલમાની સ્ત્રીઓની સાથે ઘણી મળતી રહું છુ. તમને કદિ કદિ મળવાનું મન થતુ હતુ. આપ ક્યાં રહો છો ? કદિ કદિ બે ઘડી માટે ચાલી આવીશ. આપની પાસે ઘડી બે ઘડી બેસતાં હું પણ કાંઇક આદમીયત શીખી જઇશ.'

જાલપાએ શરમાઇ જઇને કહ્યું: 'તમે તો બનાવો છો. કયાં તમે કોલેજમાં ભણવાવાળાં, અને કયાં હું અભણ ગમાર સ્ત્રી ! તમને મળ્યા તો હું ખરી માણસ બની જઇશ.' જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે અહીં ચાલી આવજો. આજ મારું ઘર સમજજો.

મેં કહ્યું 'તમારા સ્વામીજીએ તમને આટલી સ્વતંત્રતા આપી રાખી છે ! ઘણા સારા વિચારના માણસ હશે. કઇ કચેરીમાં નોકર છે ?

જાલપા પોતાના નખ તરફ જોતાં બોલી: 'પોલીસમાં ઉમેદવાર છે ?'

મેં તાજુબ થઇને પૂછયું: 'પોલીસનો માણસ થઇને તે તમને અહીં આવવાની છૂટ આપે છે ?'

જાલપા આ પ્રશ્નને માટે તૈયાર લાગતી ન હતી. કાંઇક ચોંકી જઇને બોલી. 'તેઓ મને કંઇ નથી કહેતા...મે તેમને અહીં આવવાની વાત કરી નથી. તેઓ ઘરે ઘણી ઓછી વાર આવે છે. ત્યાં પોલીસ વાળાઓની સાથેજ રહે છે.'

તેણે એકી સાથે ત્રણ જવાબ આપ્યા. છતાં પણ તેને શંકા થઇ રહી હતી કે એમાં કોઇ જવાબ વિશ્વાસને લાયક નથી,

તે કાંઈક ખસિયાણી પડી જઈને બીજી તરફ જોવા લાગી.

મેં પૂછ્યું. ' તમે તમારા સ્વામીને કહીને કોઈપણ રીતે, આ કેદીઓના કેમમાં ખોટી જુબાની આપનારા પેલા તાજના સાક્ષીની મુલાકાત કરાવી દેશો ? "

રમાનાથની આંખો પહોળી થઈ ગઈ અને છાતી ધક ધક થવા લાગી.

જોહરા બોલી· " એ સાંભળીને જાલ-પાએ મારા તરફ વેધક દૃષ્ટિ કરીને પૂછ્યું. ' તમે તેને મળીને શું કરશો ? '

મે કહ્યું ' તમે મુલાકાત કરાવી શકો છો કે નહિ ? હુ તેને એ પૂછવા ચાહુ છુ કે તમે આટલા આદમીઓને ફસાવીને શું મેળવ્યું ? જોઈશ તે શો જવાબ આપે છે '

જાલપાનો ચહેરો સખ્ત થઈ ગયો. તે બોલી: ' તે એમ કહી શકે છે કે મે મારા સ્વાર્થને ખાતર કર્યું ! સર્વ માણસ પોતાનો સ્વાર્થ શોધે છે. મેં પણ શોધ્યો. જો પોલીસના સેંકડો માણસોને કોઈ આ પ્રશ્ન નથી કરતું તો તેને એ પ્રશ્ન શા માટે કરવામાં આવે ? એથી કાંઈ ફાયદો નથી. '

મેં કહ્યુ. ' ઠીક ધારી લો કે તમારા પતિ એવી રીતે તાજ તરફથી સાક્ષી આપે તો તમે શુ કરો ? '

જાલપાએ મારા તરફ ગભરાયલી નજરે જોઈને કહ્યુ ' તમે મને એ પ્રશ્ન શા માટે કરો છો ? તમે ખુદ તમારા દિલમાં એનો જવાબ કેમ નથી શોધતાં ? ' મેં કહ્યું· ' હુ તો તેમની સાથે કદિ ન બોલુ, તેમ કદિ તેમની સૂરત પણ ન જોઉં. '

જાલપાએ ગંભીર ચિન્તાના ભાવથી કહ્યું. ' કદાચ હુ પણ એમજ સમજું કે ન સમજુ; તે કાંઈ કહી શકતી નથી. આખરે, પોલીસ અમલદારોને ઘરે પણ સ્ત્રીઓ તો છેજ ને ! તેઓ કેમ પોતાના માણસોને કાંઈ નથી કહેતી ? જેવી રીતે તે-ઓનાં હૃદય પોતાના મરદોના જેવાં થઈ ગયાં છે તેવી રીતે મારૂં હૃદય પણ એવુંજ થઈ જાય એ સંભવિત છે ' એટલામાં અંધારૂં થઈ ગયું. જાલપા દેવીએ કહ્યુ ' મને મોડું થઈ રહ્યુ છે બચ્ચાં સાથે છે. કાલે બની શકશે તો ફરી મળીશું. આપની વાતોમાં ઘણો આનન્દ આવે છે. '

હુ ચાલવા લાગી એટલે ચાલતાં ચાલતાં તેણે મને ફરી કહ્યું· ' જરૂર આવજો. અહીંજ હુ મળીશ આપની રાહ જોતી રહીશ. '

પરંતુ કાંઈક પગલાં ચાલીને ફરી પોબીને તે બોલી " મે આપનું નામ તો પૂછ્યું પણ નહિ. હજી તમારી સાથે વાત કરતાં જીવ નથી ધરાયો. મોડું ન થતું હોય તો આવો, થોડીવાર વાતચીત કરીએ. '

હું તો એમ ઇચ્છતી જ હતી. મેં મારૂં નામ જોહરા કહી દીધું.

રમાનાથે પૂછ્યું: " પાછી ? "

(અપૂર્ણ)

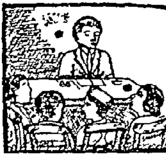

સમાલોચના

બાલસાહિત્ય ગુચ્છ પુસ્તકો ૧૯થી૨૨: સંપાદકો શ્રી. ગિજુભાઇ અને શ્રી તારાબેન પ્રકાશક શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર મૂલ્ય દરેકનો દોઢ આનો

ન. ૧૯ તારાબેનના પાઠો શ્રી તારાબેન આ પુસ્તકમાં તેમના રોજના મીઠા મહેમાનો, કાબર સક્કરખોરો વગેરે પક્ષીઓની મીઠી વાતો કહે છે. ઉપરાંત મોતીની કાળી (કુતરી)ની વાત અને એક પ્રવાસવર્ણન આપ્યું છે. નં ૨૦ માજીએ કહેલી: શ્રી મોંઘી બ્હેન આ પુસ્તકમા ૧૯ માજીની કહેલી ચાર નાનકડી બોધદાયક વાર્તાઓ ગુજરાતના બાળકોને કહે છે. નં. ૨૧ જોયું ને આંખ ઠરી: શ્રી ગિજુભાઇ આ પુસ્તકમાં કુદરતમાંથી ડુંગર, કુવો, પખીડાં વગેરે લઇ એ સર્વ જોવા આંખ કેવી ઠરે છે તે બાળકોને સમજાવે છે નં. ૨૨ સટરપટર વાતો: એમા શ્રી. ગિજુભાઈ બાળકોને પ્રિય થઇ પડે એવી રસભરી બાનીમાં પાંચ સરસ વાતો કહે છે આ પુસ્તકોની ભલામણ બાળકો માટે કરવાની જરૂર હવે રહી નથી દરેક માબાપ પોતાના બાળકોને આ પુસ્તકો આપે છે અને તેઓ તે હોંસે હોંસે વાંચે છે

બાલવિનોદ માળા: પુસ્તક ૧થી૬. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી નાગરદાસ ઈ પટેલ ચિત્રકાર શ્રી. રજમોહન મીસ્ત્રી મૂલ્ય દરેકનું ત્રણ આના.

આ સચિત્ર બાલપુસ્તકોમાના ન. ૧, ૨ અને ૪, ૫, ૬ શ્રી નાગરદાસે લખેલાં છે, નં. ૩ શ્રી 'મસ્તફકીરે' લખ્યુ છે. નં. ૧ રતનીયો: એક તોફાની અને રીઝવી વાતોની કથા છે. નં. ૨ મોતીયો: બે કુર કુરીઆંના તોફાનોની કથા કહે છે. નં. ૩ મણિયો: શ્રી. મસ્તફકીરે 'વીસમી સદી'મા લખેલી 'બિલાડ કુમાર'ની વાર્તા અહિં બાળકોને રૂચે એવી રીતે કહી છે. એમના મિત્ર છબીલદાસને ત્યાં જમ્યા પછી શ્રી મસ્તફકીર તેમને મોઢેથી એ વાર્તા સાંભળે છે પરંતુ વાર્તાના રસમાં બધા જમ્યા છે એ ભૂલી જવાય છે અને એમની વિમળાભાભી ફરી થાળીઓ પીરસે છે. નં ૪ ચતુરો: એક ચતુર અને અધા શિયાળીઆની કથા છે નં. ૫: ઉંદરદેશ ઉંદરોની ચતુરાઇ અને સામર્થ્ય દર્શાવે છે ન ૬ ભુરિયો: એક રીંછકુમારની કથા છે આ સર્વ પુસ્તકોની લખાવટ, છપાઇ તેમજ ચિત્રો બાળકોને ગમી જાય તેવા છે.

કેટલીક વાતો અને સંસાર ચિત્રો. લેખક શ્રી પ્રાણલાલ હીરજીરામ દેસાઈ પ્રકાશક શ્રી સાકરલાલ બુલાખીદાસ ઠાકોર, અમદાવાદ મૂલ્ય: રૂ ૧-૮-૦.

જુદા જુદા સામયિકોમાં પ્રકટ થયેલ દશ વાર્તાઓ અને પાંચ સંસાર ચિત્રો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયાં છે. શ્રી દેસાઇએ છેલ્લાં પચીસ વર્ષમાં લખેલી એ કૃતિઓ આજે અનેક દ્રષ્ટિએ ઉપયોગી જણાશે. વાર્તાઓમાની ઘણીખરી પરભાષાના સાહિત્યમાંથી સૂચિત કે અનુવાદિત હોવા છતાં તેમને ગુજરાતી વાઘા સજવવામાં શ્રી. દેસાઇએ સારી કુશલતા બતાવી છે. એમની ભાષા સારી અને સ્હેલી છે તેમજ શૈલિ સરલ છે, ઘણી વાર્તાઓ તેમજ સંસાર ચિત્રો સામાજીક વિષય અને પ્રશ્નો ચર્ચે છે, એટલે સામાજીક વિષયોમાં રસ લેતા વાચકોને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઇ પડશે.

યૌવનનાં ઉદ્ગારો: લેખક શ્રી ઇશ્વરલાલ ... મહેતા મૂલ્ય બાર આના

' આ પુસ્તકમા લેખકે એમના સામાજીક લેખો, પત્રો અને નવલિકાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે. લેખો અને પત્રોમાં દર્શાવેલા સામાજીક વિચારો તદ્દન અવ્યવસ્થિત અને દુષ્ટ ર્દષ્ટીવાળા છે. નથી એમાં જુના વિચારનું જક્કીપણું કે સુધારકની નિડરતા નવલિકાઓ પણ અપરિપકવ દશામાં છે; ખરૂં કહીએ તો એ ' નવલિકા ' નામને લાયક જ નથી એમના પાત્રો જે વીજળી ઝડપે નિર્ણયો કરી નાંખે છે અને ઝપલાવે છે તે જોઇ સંસારના અનુભવીને તો નવાઇ જ લાગે. પરન્તુ કે પાત્રા લેખન જેવું એ નવલિકામા કર્યું નથી

બાલકુમારઃ લેખકઃ સ્વ. સોગીન્દ્રરાવ ર. દીવેટીઆ. પ્રકાશક. શ્રી પ્રદ્યોતકુમાર સો. દીવેટીઆ મૂલ્ય. ચાર આના.

સ્વ સોગીન્દ્રરાવનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારી રીતે જાણીતું છે. અનેક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓના લેખક તરીકે તેમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી તેમની લખેલી એક બાલકુન્જિયની આ કથા બાળકોને જરૂર ગમશે સ્વ સોગીન્દ્રરાવની શૈલિ સરલ અને ભાષા હંમેશા સાદી રહેતી આ પુસ્તક બાલકો માટે હોઇ તેમણે વિશેષ કાળજી એ બાબ તમાં રાખી છે

ચુડેલનો વાંસો અથવા એક નટીની આત્મકથાઃ તૃતીય દશ્ય કર્તા શ્રી નારાયણ વિસનજી ઠક્કુર પ્રકાશક મેસર્સ, ધી જનરલ બુક ડીપો અને મેસર્સ સત્ય પ્રકાશક કાર્યાલય, મુંબાઇ મૂલ્ય ૧ ૪-૦-૦

ગુજરાતી સાહિત્યના નવલકથાના પ્રદેશમાં શ્રી. ઠક્કુરનુ સ્થાન મહત્વનું છે અને અત્યાર પહેલાં તેમણે અત્યંત લોકપ્રિયતા મેળવી છે આ પુસ્તકના પ્રથમ બે ભાગ " ગુજરાતી " પત્રમાં વર્ષો પહેલાં કટકે કટકે પ્રકટ થતા હતા અને ત્યાર બાદ પુસ્તકાકારે પ્રકટ થવાને પણ લાંબો સમય વીતી ગયો છે. આ ત્રીજો ભાગ પહેલા બે ભાગો જેટલો જ આકર્ષક નવલકથાના રસિયા વાચકવર્ગને જણાશે આ ભાગમાં શ્રી ઠક્કુરે મુખ્યત્વે મીસ કેથેરાઇન મેયોના " મધર ઇન્ડીઆ "નો જવાબ વાળ્યો છે તે ઉપરાંત અસલ્લેખકારનો બળતો પ્રશ્ન પણ ચર્ચ્યો છે ચાર મુલાકમ મેયો એ હિંદમા પ્રસરેલી કહેવાતી અનીતિનો જવાબ શ્રી ઠક્કુરે યૂરપ–અમેરિકામા કેટલો બધો સડો છે તે બતાવીને સચોટ રીતે આપ્યો છે. ખાસ કરીને યૂરપ–અમેરિકામાં સાના સખ્ત કાયદાઓ છતાં સ્ત્રીઓનો વેપાર કેટલો છૂટથી થાય છે, તે શ્રી ઠક્કુરે બતાવ્યું છે એ પુસ્તકના રસ્કુક વાચકો આ ભાગ વાચ્યા પછી આ પછીના એના ચોથા ભાગ માટે રાહ જોઇ રહે તો નવાઇ નથી.

જીવન પલટો શ્રી ' સલિમા ' પ્રકાશક ચિત્રમય સાહિત્ય કાર્યાલય, મુંબાઇ મૂલ્યઃ ૩ ૨ ૮-૦

મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી અનુવાદ કરીને એક મુસ્લીમ બ્હેને આ નવલકથા ગુજરાતીમાં ઉતારી છે અંગ્રેજી વાતાવરણને અનુકૂળ થાય તેવું હુર્દસ્તાનનું વાતાવરણ હોઇ, એ અનુવાદના પાત્રો તુર્કી રાખ્યા છે. એક મુસ્લીમ બ્હેનની ગુજરાતી ભાષા તરીકે આ પુસ્તકનો તેમનો પ્રયાસ ખરેખર અભિનંદનને પાત્ર છે સાચી કેળવણી કોને કહી શકાય અને તેમાં આસ્તિકતા કેટલે અંશે હોવી જોઇએ, એ પ્રશ્નો આ કથામા સરસ રીતે ચર્ચાયા છે અને માતપિતાઓને યોગ્ય દિશા બતાવવામા અત્યંત સહાયભૂત થશે

રાજરાજેશ્વરીઃ લેખક અને પ્રકાશક શ્રી છોટુભાઇ નારણજી જોશી, બી એ મૂલ્ય ૩ ૧-૦-૦

શ્રી જોશીએ મહાભારતમાંથી ઉત્તરા અને અભિમન્યુની કથાનો ભાગ લઇ તેના ઉપર આ નાટકની રચના કરી છે ઉત્તરાને તેમણે 'રાજરાજેશ્વરી' પાઘી નવાજી છે, કારણો તેમની દલીલ મુજબ અભિમન્યુ રાજ્યનો ભાવિ વારસ હતો. પરંતુ પાંડવો અશ્વમેધ કરી રાજરાજેશ્વરો બને તે પહેલા કુરુક્ષેત્રમા અભિમન્યુ મહાયુદ્ધમાં ખપી ગયો હતો. આ દ્દષ્ટિએ ઉત્તરાને રાજરાજેશ્વરી ન કહી શકાય પાછળથી એનો પુત્ર ગાદીએ આવેલો એટલે તે વખતે એ રાજમાતા બનેલી. આ પુસ્તકમા શ્રી જોશીએ વાપરેલા કેટલાક ભાષાપ્રયોગો અમને અયોગ્ય લાગ્યા છે. દાખલા તરીકે ૧૦ મે પાને યુધિષ્ઠિરના મુખમાં શબ્દો મુકયા છે " (અમે) આપનો ઉપકાર માનવા અહીંઆં પધાર્યા છીએ " એવા શબ્દપ્રયોગો અનેક સ્થળે થયા છે બીજી આવૃત્તિમા તે સુધરે એમ ઇચ્છીએ.

ગીત પ્રભાકરઃ લેખકઃ આચાર્યશ્રી અજિતસાગરસૂરિ. સંપાદકઃ મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી. મુલ્યઃ રૂ ૧-૪-૦.

એક જૈન આચાર્યશ્રીએ લખેલા હોવા છતાં આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયલા ૪૦૦ ઉપર ગીતો સામાન્ય વાચકવર્ગને ઉપયોગી થાય એવાં છે. આચાર્યશ્રીએ અનેક વિષય ઉપર પોતાની કલમ ચલાવી છે, પરતુ ભક્તિરસ આ ગીતોનો પ્રધાન રસ છે. ભાષા પણ સાદી અને સ્હેલી હોઇ તેમજ ગરબી, ગઝલ વગેરેના લોકપ્રિય ઢાળમાં ગીતો લખાયલા હોઇ જરૂર લોકપ્રિય થશે. મણીકાન્ત કાવ્યમાળાના કાવ્યોની જેમ આ પુસ્તકમાના અનેક કાવ્યો લોકજીભે ચઢી જાય તો નવાઇ નહિ.

સુમતિઃ લેખક શ્રી. ધનવત ઓઝા, મુલ્યઃ બે આના.

આ પુસ્તિકામાં લેખકઃ પૂઠાં ઉપર જણાવે છે તેમ થોડ સોનેટોનો સંગ્રહ છે. છપાઇની દષ્ટિએ જોતાં પુસ્તિકા જરૂર આકર્ષક છે, પરંતુ લેખકના કાવ્યો એટલાં બધાં ગહન છે કે અમે તે બિલકુલ સમજી શક્યા નથી, પ્રયત્ન કરવા છતાંય, એમ અમારે કબુલ કરવું જોઇએ

આખરી ફેસલોઃ ભાગ ત્રીજો. સંપાદકઃ શ્રી. નરવરલાલ. મા. દવે પ્રકાશક. ગુર્જર ગ્રન્થ રત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, મૂલ્યઃ રૂ. ૩-૦-૦

મહાત્માજીએ દાંડી જવા માટે આશ્રમમાંથી કૂચ કરી ત્યારથી માંડીને છેવટ સુધીમાં સ્વરાજ્ય માટે શું પ્રયત્નો થયા તેનો અહેવાલ આપવાનો ઉદ્દેશ રાખી પ્રકટ થતી પુસ્તકમાળાનો આ ત્રીજો ભાગ છે એમાં ઇ. સ ૧૯૩૦માં કોન્ગ્રેસ અને સરકાર વચ્ચે સમાધાની કરાવવાના જે પ્રયત્નો થયા તેનો અહેવાલ વિગતવાર અપાયો છે. 'ડેલી હેરલ્ડ'ના પ્રતિનિધિ મી. સ્લોકોમ્બેસે અને શ્રી સપ્રુ-જયકરે કરેલી શરૂઆતથી માંડીને ગાંધીજી ગોળમેજીમાં ભાગ લેવા ગયા ત્યાંથી ઉપડ્યા ત્યાં સુધીની હકીકત આ ભાગમાં સમાવી છે. આ પુસ્તકો ભવિષ્યમા વિગતવાર ઇતિહાસ તરીકે અત્યંત ઉપયોગી થશે એમાં શકા નથી

નવનીત ભાગ ૧ લોઃ પ્રકાશકઃ શ્રી. મગનલાલ શં. પટેલ મૂલ્યઃ રૂ ૩-૦-૦.

શ્રી મગનલાલ પટેલે રચેલાં "સાદી શીખામણ" ના પુસ્તકોથી ગુજરાતી વાચક વર્ગ પરિચિત છે એજ પદ્ધતિએ અનેક ગ્રન્થો અને અનુભવોનું મંથન કરીને આ "નવનીત" તેમણે ગુજરાતને આપ્યું છે. એમાં બત્રીસ જુદા જુદા 'પ્રસંગો' ના પ્રકરણોમા જ્ઞાન અને આનંદ મળે એવા અનેક વિષયોનો તેમણે સંગ્રહ કર્યો છે. અનેક પુસ્તકો વાચવાનો જેમને અવકાશ ન મળતો હોય તેવાઓ માટે આ સારરૂપ પુસ્તક આવકારદાયી છે, ૨૫૦ પાનાના પુસ્તક માટે રૂ. ૩ની કીમત કંઈક વધારે પડતી લાગે છે.

સતિ શ્રી યશોદાબ્હેનનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર તથા દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રીઃ લેખકઃ શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ જે. કુરકુટીઆ, બી. એ. પ્રકાશકઃ શ્રી. ઠક્કર મથુરદાસ દેવારામ સામાણી, બુધવાર પેઠ, પુના, નં. ૨ અમૂલ્ય.

શ્રી નથુભાઇ શીવજીના પુત્રી, પ્રકાશકનાં માજેજ અને સ્વ. ખીમજીભાઇના પત્ની સદ્ગુણી યશોદા બ્હેન યશોદાએ પતિ પાછળ બળી મરી પ્રાણાર્પણ કર્યાની કથા છાપાના વાચકોના સ્મરણમાં હશે. તે વખતે મહાત્માજીએ એ બ્હેનના મર્ણ પ્રત્યે સામાજીક દષ્ટિએ અણગમો દર્શાવેલો અને એવાં બ્હેનોએ શાંત ચિત્ત રાખી શુદ્ધ વૈધવ્ય જીવન જીવી સમાજસેવા કરવી જોઇએ એવો અભિપ્રાય દર્શાવેલો. એ બ્હેનનું ટુંક જીવનચરિત્ર બીજી બે કાવ્ય પ્રશસ્તિઓ સાથે આ પુસ્તકમાં આપ્યું છે. સાથો શ્રી સદ્ગત સાહિત્યબંધુ મણીલાલ છાબીથી પ્રકટ થયેલ બંગાલીમાથી અનુવાદિત બે કથાઓ આપવામાં આવી છે. જીજ્ઞાસુઓને આ પુસ્તક પોસ્ટ ટેવા બે આનાના સ્ટેમ્પ પ્રકાશકને મોકલવાથી વિના મૂલ્ય મળી શકશે

નવયુગ વાચનમાળાઃ (૧) બાળપોથી (ભાગ ૧ લો): કીમતઃ બે આના (૨) બાળપોથી (ભાગ ૨ જો) કીમતઃ અઢીઆના (૩) પુસ્તક પહેલું: કીમત. સાડા ત્રણ આના યોજકો શ્રી મગનલાલ ત્રિ. વ્યાસ. અને શ્રી લાલભાઇ ૨ દેસાઇ.

આ વાચનમાળાના બન્ને યોજકો નવીન શિક્ષણ પદ્ધતિના સારા અભ્યાસી હોઈ બાળમાં

સની દૃષ્ટિએ તેમણે આ માળાની યોજના કરી છે. વાચનમાળા દ્વારા ઇતિહાસ, ભૂગોળ વગેરે વિષયોનું જ્ઞાન આપવાનો લોભ રાખવાને બદલે જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા સામાન્ય વિષયોનું જ્ઞાન સાહિત્ય દૃષ્ટિએ સહેલી અને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ આપવું, એવો ઉદ્દેશ રાખી આ વાચનમાળાની તેમણે રચના કરી છે અને તે ઉદ્દેશ સફળ થયો છે, ઉપરોક્ત પુસ્તકોની સુંદર અને સુઘડ છપાઈ, આકર્ષક ચિત્રો, બાળમાનસના ઉત્તરોત્તર વિકાસની દૃષ્ટિએ યોજાયેલા પાઠ, વગેરે આ માળાના પ્રધાન લક્ષણો છે શિક્ષકોને માર્ગદર્શક થઇ પડે એવો 'પરિચય' પણ તેમણે જોડી આપ્યો છે વર્ષો પ્હેલાં રચાયલી સરકારી વાચનમાળાને સ્થાને આ માળાનો ઉપયોગ થાય તો આપણાં બાળકોને શિરે નકામો બોજો લાદાતો ઓછો થાય અને તેઓ હોંસથી ભણી શકે

Thoughts on Freedom: સંપાદક: શ્રી બર્નાર્ડ હુટન પ્રકાશક: ધી એડવોકેટ ઓફ ઇંડીઆ પ્રેસ, મુંબાઇ.

આ પુસ્તકમાં શ્રી. હુટને વિવિધ પાશ્ચાત્ય લેખકોએ દર્શાવેલા "સ્વાતંત્ર્ય" વિષેના વિચારોનો સંગ્રહ છે. ભાષણમાં અવતરણો ટાંકવાના શોખીનોને ખાસ કરીને તેમજ સામાન્ય જનતાને આ સંગ્રહ ઉપયોગી થશે

Futility of Khaddar cult: લેખકો શ્રી અનિલવર્ણ રોય અને શ્રી ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક. પ્રકાશક: ધી હિન્દુસ્તાન ન્યુઝપેપર લીમીટેડ, મુંબાઇ

મ ગાંધીજી ખાદી ઉત્પન્ન કરવા અને દેશનું નાણું દેશમાં રાખવા વિષે જે પ્રચાર કરી રહ્યા છે તેની વિરૂદ્ધ આ પુસ્તક લખાયું છે લેખકો માને છે કે આ જમાનામાં હાથે કાંતેલ અને વણેલ ખાદી ચાલી શકે નહિ અને તેમાંથી કોઇને પોષણ મળી શકે નહિ. પરંતુ ગામડાંઓની પરિસ્થિતિનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો હોય એમ નથી લાગતું આજે એ ગૃહઉદ્યોગ ગામડાંઓમાં અનેકને પોષણ રહ્યો આપી છે અને ગાંધીજી કહે છે તેમ દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવાનો સિદ્ધાંત પ્રત્યેક જણ પોતાના જીવનમાં ઉતારી સ્વદેશી—ખાદીને અપનાવી લ્યે તો દેશની બેકારી જરૂર દૂર થાય.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ
મળેલી ભેટ વગેરે

૧ સ્વ સૌ ચતુરલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે તેમના પતિ રા નટવરલાલ માણેકલાલ ચીનાઇ તરફથી મંડળના સીવણવર્ગ માટે સીવવાના સંચા નંગ ૨ ખરીદ કરવાને રૂપીઆ ૨૨૬) મળ્યા છે ૨ સ્વ. સૌ હીરાલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે મંડળના સીવણવર્ગ માટે સીવવાનો સંચો એક ખરીદવાને રૂ ૧૦૮) રા. રા. નટવરલાલ માણેકલાલ ચીનાઇ તરફથી મળ્યા છે ૩ સૌ. તારામતી ગોવિંદદાસ નારણદાસ બનાતવાળા તરફથી રૂ. ૧૫૦) લાઇફ મેમ્બર માટે મળ્યા ૪ ૪ રા રા રતીલાલ નારણદાસ ગાંધી તરફથી રૂ ૧૦૧) મંડળને ભેટ મળ્યા છે

ઉપલી ભેટો સેક્રેટરીઓ આભાર સાથે સ્વીકારે છે

સ્વીકાર (૧) ભીલ સેવામંડળ, દાહોદ (પંચમહાલ) દશમો વાર્ષિક હેવાલ; (૨) Bhil Seva Mandal, Dohad, Tenth Annual Report, (૩) જય ગુજરાત, પુ ૨ અંક ૧ તંત્રી શ્રી ચંદ્રકાન્ત એસ પરીખ, વડોદરા, (૪) શ્રી વરખુમા સેવાસમાજનો અગીઆરમો વાર્ષિક રીપોર્ટ, (૫) યુવક, મે તંત્રી શ્રી ચુનીલાલ પુ શાહ, કરાચી, (૬) વિચારક એપ્રિલ, તંત્રી શ્રી માણેકલાલ જ ચોકસી વડોદરા, (૭) સમાજસેવક મે તંત્રી શ્રી રણછોડલાલ ધ જ્ઞાની, બુરહાનપુર; (૮) સમીરસ વિદ્યામંદિરનું નિવેદન (૯) શ્રી શિવાજી પુસ્તકાલય, ભાવનગર વાર્ષિક નિવેદન, (૧૦) તરૂણ પુ ૧ અંક ૧૦ તંત્રી ડૉ પ્રાણલાલ જે મહેતા (૧૧) શ્રી. કચ્છી દશા ઓસવાળ પ્રકાશ અંક ૧૦ તંત્રી પદમશી ઠાકરશી ખેતા મુંબઇ, (૧૨) નાગર જગત, એપ્રિલ તંત્રી નટવરલાલ દવે અમદાવાદ, (૧૩) પૂર્ણિમા અંક ૧૧ થી ૧૪; તંત્રી શ્રી પ્રસન્નવદન મ દીક્ષિત. સુરત, (૧૪) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશ અંક ૩૬ થી ૪૦, મુંબઇ

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : કુ. યશસ્વિની

(૧) મીસ સુષમા મુખરજી નામના બહેન સબંધમાં તમે શું જાણો છો ?

(૨) આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાનારાં બહેનોના નામ જાણો છો ?

(૩) બાળકોની તંદુરસ્તીના અભાવનું મુખ્ય કારણ માતાનાં સંગીતનો અભાવ છે એવો અભિપ્રાય ઉચ્ચારનારા અને તેને ટેકો આપનારા ડાક્તરો કોણ છે ?

માર્ચ, એપ્રિલ અને મે ના સ્ત્રીજગતમાંથી ઉપલા પ્રશ્નોના જવાબ મળશે

હરિફાઈમાં દાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉખાણાની હરિફાઈમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બ્હેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિફાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે **પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં** અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી-ગેરવ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. (૬) હરિફાઈના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિફાઈના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો

માર્ચ માસના પ્રશ્નનુ પરિણામ

ખરો જવાબ આ પ્રમાણે છેઃ ૩ કલાક ૪૨ મીનીટ

આ પ્રશ્નના ૧૪ જવાબો આવ્યા હતા તેમાં ૭ બહેનોના ખરા છે; ૬ બહેનોના ખોટા છે અને એક બહેનનો જવાબ કાર્ડના નિયમનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. ખરો જવાબ આપનારા બહેનોમાંથી **શ્રીમતી શોભના પન્નાલાલ મહેતાને** ઇનામનું પુસ્તક ' મોળા સુંદર વાર્તાઓ-ભાગ ૨ જો ' આપવામાં આવે છે. જે તેમણે અઢીઆનાની ટપાલની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લેવું. રજીસ્ટર્ડથી જોઇતું હોય તો ત્રણઆનાની ટીકીટો વધુ મોકલવી.

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનોઃ (૨) પ્રેમકુંવર સંપટ, (૩) હીરાગૌરી નદવાણા, (૪) શારદાગવરી બદામી, (૫) મણીગૌરી ગણાત્રા, (૬) લલિતાગૌરી, અને (૭) ચન્દ્રકાન્તા.

જેઓ ગ્રાહક ન હોય

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવા કોઇ બ્હેનો ઉખાણાની હરિફાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી. કુપન મોકલવાની જરૂર નથી.

તંત્રી, " ગુણસુન્દરી "

સ્ત્રીજગત

સ્વદેશ

ડૉ. મીસીસ માલિની સુખથનકરઃ મુંબઈની મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનની શાળા સમિતિનાં પ્રમુખસ્થાને શ્રીમતી માલિનીબાઈની ચુંટણી થઈ છે. આ બહેન ઘણા સમયથી મુંબઈમાં સમાજ સેવા કરી રહ્યા છે.

પરીક્ષાઓનાં પરિણામોઃ મુંબઈ યુનિવર્સીટીની પરીક્ષાઓનાં પરિણામો નીચે મુજબ છે.

બી. એસ સી.: પહેલો વર્ગ ડીસ્ટીંક્શન સાથેઃ કુમારી અનસૂયા કાકે; પહેલો વર્ગઃ કુમારી કમલા ભાગવત; પાસ વર્ગઃ સતી બાટલીમલ શોજવાળી.

ઇન્ટર સાયન્સઃ પહેલો વર્ગઃ મીસ એમ. એમ. દેસાઈ, બીજો વર્ગઃ મીસ એમ. જે બરૂચા, મીસ આર. ડી દારૂવાલા, મીસ જી એમ. કંટાવાલા; મીસ આઇ. પી પાટીલ, મીસ આઇ એમ શહ, મીસ આઇ બી વારવે, મીસ એસ. કળસ્કુ પાડણેકર, મીસ એસ. કે સર દેસાઈ, મીસ ઇ એસ ઇરીજી, પાસઃ મીસ એમ જે. ઓફ, મીસ ડી એસ. બલસારા, મીસ એન. વાઇ. ગોરે, મીસ એસ એમ હકીમ, મીસ એમ આઇ જુડનાર, મીસ કે વી કટા, મીસ એમ. વી. કેતાર, મીસ પી એમ. કુવાર્ણી, મીસ પી એમ. મહેતા, મીસ કે એમ પટેલ, મીસ જેઃ સી રોડ્રીક, મીસ કે એ ચીરબાઈ, મીસ એસ એન. સોનપાલ, મીસ જે એ૨ તાતા, મીસ પી એમ વીઆસ, મીસ આઇ વી ગુપ્તે, મીસ કે વી વેલણકર, મીસ એચ. પી વારાવાણી, મીસ કે એન. ઇરાનીને બાઈ શિરીનબાઈ શિષ્યવૃત્તિ, મીસ આઇ. એમ. અંકલે મીસીસ સરસ્વતી શિષ્યવૃત્તિ, અને મીસ એમ એમ. દેસાઈને સર દિનશા માણેકજી પીટીટ મેડીકલ સ્કોલરશીપ મળી છે.

મુંબઈ ઇલાકા સ્ત્રીસભાનો ૧૯૩૨ ના કામકાજનો હેવાલ પ્રકટ થયો છે. વર્ષને અંતે સભાના સભ્યોની સંખ્યા ૫૦૦ની હતી. સભાની બે શાખાઓ છે અને ૨૭ સંસ્થાઓ સભા સાથે જોડાયલી છે. વર્ષ દરમ્યાન કેટલાંક ઠરાવો જનતા માટે અપાયેલા ૧૩ નવી પરાણી નેંધ કરવામાં આવી હતી. શ્રીમતી ... હતા. (૩) ... જેમણે હોલને બે વર્ગો... આ માટે છાત્રાલય ઉદ્યોગ સફળતાથી થયા ... આગામા હિન્દુ શ્રી કોન્ફરન્સ ઓફ વેલ્ફેર વર્ષે રૂા ૪૮,૦૦૦ નો મુલાકાત લીધી હતી. સ્વ રાયબહાદુર બિહારીલાલ શાળાઓ ઉપયોગી (૫) પાટણમાં મહિલા

સ્ટવ-સર્ધહોલ શ્રી મુક્તાબાઈ મહિલા મધ્યનબાઈ દેશમાં આવ્યુ છે.

૨૮૧ પર જુઓ

વિદેશ

(૧) મુંબઈ

નાબાઈ નમ લેખિકાનું અવસાનઃ 'મેરીગો-પ્રાવમસ પા નારક અને 'મીસ એસ્પરેન્સ અને મુબઈમારથી,' અને બીજી નવલકથાઓ લખનાર કુમારિકાની થયેલી અમેરીકન લેખિકા મીસીસ એસળગી ગયા માસમાં અવસાન પામી છે. મીસીસ

નો જન્મ ગ્રુસેંસ્ટરમાં થયો હતો. શેસ્ટનહામ મી કોલેજમાં શિક્ષણ લઈને તેણે માસિકોમાં કે. વાર્તાઓ લખીને સાહિત્ય જીવનની શરૂઆત તે પછી પાછળથી તેણે નવલકથાઓ લખવા માંડી. ૧૯૦૮માં તેણે મીસ એસ્પરન્સ એન્ડ માઇકલ' નામની નવલકથાનું પ્રકાશન કર્યું હતું. ની પહેલી નવલકથા ૧૯૦૨માં પ્રકટ થઈ હતી. મીસીસ પાર્કરની કલા મુખ્ય લક્ષણ બાળકો અને યુવકોના જીવનનાં અવલોકનનું છે. અને તેની નવલકથાઓમાં એ ઘણી સારી રીતે

જણાઇ આવે છે. મુખ્યત્વે મીસીસ હાર્કર નવલકથાકાર હોવા છતાં, 'મેરીગોલ્ડ' નાટકની લેખિકા તરીકે તે વિશેષ જાણીતી રહેશે. ૧૮માસ સુધી આ નાટક લંડનમાં ચાલ્યો હતો

સીવીલ સર્વિસમાં સ્ત્રીઓ: જાતિભેદોની નીતિનો વિરોધ કરનારી ઇંગ્લાંડની સિવિલ સર્વિસની સ્ત્રીઓ કેળવણી મંડળમાં વિજય મેળવી શકી છે. હાલ ભરતી સામુદાયિક ધોરણે થશે અને તેમાં સ્ત્રી–પુરૂષ ઇન્સ્પેકટરો જાતિના ભેદભાવ વિના કામ કરશે. સ્ત્રી ઇન્સ્પેકટરો સીનીયર હોદ્દાઓ માટે લાયક ગણાશે આ યોજનાથી વધારે સ્ત્રી ઇનસ્પેકટરની જગાને ખાસ સ્ત્રીઓ માટેજ રાખવામાં આવેલી છે તે કાઢી નાખવામાં આવશે.

પ્રિન્સિપાલ તરીકે: બ્રિટિશ ગીનીમાં સ્થપાનારાં કેળવણી અને વોકેશનલ તાલીમ માટેના નવાં સ્ટેબ્લીશમેન્ટના પ્રિન્સિપાલ તરીકે મીસ બીએ-ટ્રીક્ષ બ્રાયન્ટની નીમણુંક બ્રિટિશ સરકાર કચેરીએ કરી છે આવા પ્રકારની નીમણુંક પહેલીજ વાર થઇ છે

ડેમ જેસી વિલ્સન ફીપ્સ લંડન કાઉન્ટી કૌન્સિલ એજ્યુકેશન કમીટીના ચેરમેન તરીકે આ બાઇએ દુનિયામાં રેકોર્ડ કર્યો છે, તેઓ ૮ વર્ષ સુધી એલ્ડરમેન, ત્રણ વર્ષ સુધી કૌન્સિલના ઉપપ્રમુખ અને છેવટે પહેલા સ્ત્રી પ્રમુખ બન્યા છે

મીસ ઇન્જબોર્ગ હેનસન: ડેનમાર્કના જ્યુરીઆલ કાયદામાં સુધારો કરીને વકીલો પોતે ધારાસભ્ય હોય તેવા કેસોને સર્વોપરિ અદાલત સમક્ષ પણ લાવવાનો સ્ત્રીઓને આ અધિકાર મળ્યો છે. હક માટે યોગ્યતા ધરાવવા ચોક્કસ વર્ષો સુધી વકીલાત કરેલી હોવાનું પ્રમાણપત્ર મેળવવું ઘટે છે આ હકનો સૌથી પ્રથમ ઉપયોગ મીસ ઇન્જબોર્ગ હેનસને કર્યો છે એ અદાલતમાં એ બહેન પહેલી-જ્વાર હાજર થયાં છે. --

જર્મનીની ગૃહિણીઓ બર્લિનમાં ભરાયેલાં પ્રદર્શનને અંગે સ્ત્રીઓના કાર્યના [illegible] દૃષ્ટિબિન્દુઓ સંબંધમાં આંકડાઓ કરવામાં આવ્યા હતા. તે ઉપરથી જાણવામાં આવ્યું છે કે, જર્મનીમાં ૧૫,૫૦૦,૦૦૦, ગૃહિણીઓમાંથી ૪૫ લાખ સ્ત્રીઓને પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે ઘરની બહાર કામ કરવું પડે છે.

ચિલીમાં મતાધિકાર: ચીલીની ધારાસભામાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપતો ખરડો પસાર કર્યો છે

મીસીસ મેરિયન શોલ્મન આઇલ ઓફ મેનમાં હાઉસ ઓફ કેઝમાં પીલ વિભાગ વતી વિના વિરોધે ચુંટાયાં છે મેક્ષ પાર્લામેન્ટમાં બેસનારાં તેઓ પહેલાંજ સ્ત્રી સભ્ય છે. તેઓ મજુર વર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે

નિકારાગુવામાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી ત્યાં ૧૯૧૨ થી એલચીખાતાની નોકરીમાં સ્ત્રીઓએ પ્રવેશ મેળવેલો છે. ૧૯૨૧ માં કન્ચીત્તિ આરોસ રેસ્ટેન્ડ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંના ઉરુગ્વેમાં એલચી નીમાયા હતાં તે બાદ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં એલચી અને ઉપ એલચી તરીકે ઘણી સ્ત્રીઓ નીમાઇ ગઇ છે.

મતાધિકાર નહિ: ક્યુબેક પ્રાંતમાં પ્રાંતિક ચુંટણીઓમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાને ખરડો ૫૩ વિ. ૨૦ મતે ઉડી ગયો છે સ્થાનિક ચુંટણીઓમાં ક્યુબેકની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર છે.

પાંચ પત્નીનો ખુની રુમાનીયામાં એક મુસ્લીમે પોતાની પાંચ પત્નીઓનાં ખૂનો કર્યાં ૮ બાળકોને બાણથી વિંધીને મારી નાખ્યાં અને પછી ફાંસો ખાઇ આપઘાત કર્યો. આ મુસ્લીમે એક સ્ત્રીને મારી નાખી હતી અને પોતાની પાંચ પત્નીઓ પાસે તે સ્ત્રીનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા કરાવી નાખ્યા હતા, પોલીસે તપાસ કરતા માલુમ મુસ્લીમને લાગ્યું કે આ બાબતમાં પૂરેપૂરું મૌન રહે તેમ નથી સલામતી છે એટલે તેણે સર્વ પત્નીઓ, અને બધાં બાળકોને મારી નાખ્યાં અને પાછળથી પોતે પણ આપઘાત કર્યો

ભાવિ બંધારણમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

(૧)

સમાન મતાધિકારની માંગણી

મદ્રાસની વીમેન્સ ઇન્ડિયન એસોસીએશન તરફથી હિન્દ માટે સૂચવાયલા નવા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના દરજ્જાને લગતું નિવેદન પ્રકટ થયું છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:

"હિન્દના નવા સૂચવાયલા બંધારણમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકાર અને દરજ્જા સંબંધમાં વ્હાઇટ પેપરમાં જે દરખાસ્તો કરવામાં આવી છે, તેનો સંભાળપૂર્વક વિચાર કર્યા બાદ, હિંદી સ્ત્રીઓની એસોસીએશનને લાગે છે કે, બીજી ગોળમેજ પરિષદને સુપરત કરવામાં આવેલા ૧૯૩૧ ના ઓગસ્ટના નિવેદનથી એ ઘણી જ ઓછી છે અમે હજુ એવો અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે, અમારા પહેલાં નિવેદનમાં કરવામાં આવેલી દરખાસ્ત સ્ત્રીઓને પુરુષોની સમાન રાજકીય દરજ્જો અને સમાન તક આપશે પરંતુ હાલની પળે એ અવ્યવહારુ લાગતાને કારણે એનો સ્વીકાર થયો નથી એટલે અમે નીચે મુજબની નવી ભલામણો કરીએ છીએ."

બંને જાતિઓ વચ્ચે સમાનતાના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર ને બંધારણને લગતા કાયદામાં શહેરીપણાના મૂળભૂત હક્કોની જાહેરાતમાં ચોક્કસ સ્થાન મળવું જોઈએ. સમાનતાના ધોરણે પુરુષો અને સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની ઉત્તમોત્તમ રીતી પુખ્ત વયના સર્વને મતાધિકાર આપવાની છે એમ અમે ચુસ્ત મત ધરાવતા હોવા છતાં, સર્વદેશીય પુખ્ત વયના મતાધિકાર દાખલ કરવાનો સમય આવે ત્યાંસુધી અમે કામચલાઉ નીચેની પ્રથા દાખલ થાય તો તે સ્વીકારીશું:

અમે ભલામણ કરીએ છીએ કે [૧] પ્રાંતિક ધારાસભાઓ તેમજ ફેડરલ ધારાસભામાં મતદારો માટે રાખવામાં આવેલી ઉચ્ચતમ શિક્ષણની લાયકાતોને સ્થાને અક્ષરતા (કોઈ પણ ભાષામાં લખી વાની શકવાની શક્તિ) ને સ્થાન આપવું [૨] નવી પ્રાંતિક ધારાસભાના મતદારો માટે વ્હાઇટ પેપરમાં સૂચવાયલી મિલ્કતની લાયકાત ફેડરલ ધારાસભાના મતદારોને પણ લાગુ પાડવી. [૩] સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા માટે વ્હાઇટ પેપરમાં જે ખાસ શરત—હાલમાં મત આપવાને અધિકાર હોય એવી મિલ્કતની લાયકાત ધરાવતા પુરુષની વિધવા કે પત્ની હોવું તેને સ્થાને, અમે વધુમાં ભલામણ કરીએ છીએ કે [૧] અને [૨] ઉપરાંત ૨૧ વર્ષની અને તેથી ઉપરની વયની સ્ત્રીઓને બધા શહેરી વિસ્તારોમાં મતાધિકાર આપવો.

આવી માગણીના સમર્થનમાં નિવેદનમાં કારણો પણ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એસોસીએશન જણાવે છે કે, હાલમાં શહેરી સ્ત્રીઓના કેળવણીના પ્રચાર અને સમાજ સુધારા માટે તીવ્ર લાગણી છે અને ગામડાંની બહેનો માટે કામ કરવા માટે પણ શહેરી સ્ત્રીઓ જ વધારે લાયક છે

(૨)

જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીને નિવેદન

હિન્દના ભાવિ બંધારણને લગતા સુધારાઓ સંબંધમાં અત્યારે મળેલી જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીને, મદ્રાસ ઇલાકાનાં જુદાં જુદાં સ્થાનિક મંડળોની સો ઉપર સભ્ય બહેનોએ વ્હાઇટ પેપરમાં સૂચવાયલી સ્ત્રીઓના મતાધિકારની દરખાસ્તો સંબંધમાં પોતાના વિચારો જણાવતું નિવેદન મોકલ્યું છે તેમાં જણાવ્યું છે કે,

જોઇન્ટ સીલેક્ટ કમીટીએ અમારા વિચારો પર ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ કારણ કે એ વિષય, જાહેર વહીવટની સંસ્થાઓમાં સેવા કરવાનો અને ચુંટણીનો અનુભવ મેળવનારી બહેનોનો છે, તેઓ જણાવે છે કે મિલ્કતની લાયકાતના ધોરણે રચાયલો, અને સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષોને સમાન શરતે અપાયલો મતાધિકાર જો

સ્ત્રીમતદારો માટે વધારાની ખાસ લાયકાતો રાખવામાં નહિ આવે તો સ્ત્રીઉમેદવારોને અસર કરશે એવો તેમનો વ્યવહાર અનુભવ છે.

સ્ત્રીઓના મતાધિકારનો આ પ્રશ્ન કોઈ ભવિષ્યની અચોક્કસ તારીખ ઉપર મુલતવી રાખી મધ્યસ્થ અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓ પર એનો નિર્ણય કરવાનું છોડી દેવાની સામાન્ય દલીલ થઈ રહેલી છે તેની ચર્ચા કરતા તેઓએ એ સૂચનાનો ખાસ વિરોધ કર્યો છે કારણ કે રાજકીય દરજ્જા અને હકોને લગતા હિન્દી સ્ત્રીઓના દાવાઓનો નિકાલ, બાકીના હિન્દના દાવાનો વિચાર થાય તેજ વખતે અને હિન્દના નવા બંધારણ માટેનો ખરડો ઘડવામાં આવે અને પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજુ થાય એ પહેલાજ થવો જોઈએ એમ તેઓને લાગે છે

પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સ્ત્રીઓના અધિકારને લગતી વ્હાઈટ પેપરની દરખાસ્તોની ચર્ચા કરતા, એ નિવેદન પર સહી કરનારી બહેનો જણાવે છે કે, જો એ દરખાસ્તો સ્વીકારાશે તો પ્રાંતિક ધારાસભાઓમા પુરૂષ મતદારોના પ્રમાણમા સ્ત્રી મતદારોનું પ્રમાણ, સરકારના ૧=૭ના પ્રમાણ કરતાં પણ ઓછું આવશે અને દેશમા સ્ત્રીઓની સંખ્યા અને અગત્ય જોતા એ પ્રમાણ સ્ત્રીઓને ન્યાયાર્તાં નથી એમા તેઓને શક નથી

વડી ધારાસભા માટે ભલામણ કર્યા મુજબની હસ્તતર દેણગીની લાયકાતથી પુરૂષ મતદારો કરતા સ્ત્રી મતદારોનું પ્રમાણ અત્યારે છે તેના કરતા પણ ઓછું થઈ જશે. ફેડરલ વડી ધારાસભામા સ્ત્રીઓના મતની ખાસ અગત્ય જોતા તેઓ વિનંતિ કરે છે કે, પ્રાંતિક મતાધિકાર માટે હિન્દી મતાધિકાર સમિતિએ ભલામણ કર્યા મુજબની શિક્ષણની અને પતિની લાયકાતો જેવીજ લાયકાતો સ્ત્રીઓ માટે રહેવી જોઈએ

નિવેદનમા તે એ આશા રાખે છે કે ઉપલી દલીલોનો સંભાળપૂર્વક વિચાર કરીને જોઈન્ટ સીલેક્ટ કમીટી સરકારની દરખાસ્તોમાં એવી રીતનો સુધારો કરશે કે જેથી, દેશમા પોતાની અગત્ય છે અને પોતાની સંખ્યા છે તેના પ્રમાણ કરતા વધારે પ્રમાણમાં ફેડરલ અને પ્રાંતિક મતદારમંડળોમા સ્ત્રીઓને હિસ્સો મળે

ફેડરલ ધારાસભાની ઉપલી ધારાસભા (અપર ચેમ્બર) સબંધમાં નિવેદન જણાવે છે કે, રાજ્યસભાની ચુંટણી માટેની અત્યારની લાયકાતો પ્રમાણે ઉમેદવારી કરી શકે એવી લાયકાત ધરાવતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણીજ થોડી છે અને અમે વિનંતિ કરીશું કે જો નવી ફેડરલ ઉપલી ધારાસભા માટે એજ લાયકાતો રાખવાની હોય તો સ્ત્રી ઉમેદવારો માટે તેમા કેટલાક સુધારા કરવા જોઈએ જો નવી લાયકાતો નક્કી કરવાની હોય તો, નવી લાયકાતો એવી હોવી જોઈએ કે જેથી ઉમેદવારો તરીકે સ્ત્રીઓની સારી સરખી સંખ્યા યોગ્ય થઈ શકે

છેવટે દરખાસ્તોનો નીચે મુજબ સમારોપ કરવામાં આવ્યો છે.

'નવા હિન્દી રાજ્યબંધારણ હેઠળ સ્ત્રીઓના દરજ્જાનો પ્રશ્ન વિચારવાનું મુલતવી ન રાખવું વા ભાવિ ધારાસભાઓ કે સરકાર ઉપર એનો નિર્ણય કરવાનું છોડવું ન જોઈએ અને સ્ત્રીઓના દાવાઓની તપાસ, બીજા હિન્દના દાવાઓનો વિચાર થાય, અને બંધારણને લગતો ખરડો તૈયાર કરી પાર્લામેન્ટને સોંપવામા આવે તે પહેલાજ કરવો જોઈએ

નવા બંધારણમા એક એવી કલમ દાખલ કરવી કે જેથી સહેરીઓના હકોના ભોગવટાને અંગે સ્ત્રીઓ ઉપર નાખવામાં આવેલી હરકતોથી સ્ત્રીઓને સંરક્ષણ મળે

સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સબંધમાં અમે વિનતિ કરીએ છીએ કે. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં મિલકત અને શિક્ષણને લગતી લાયકાતો પુરૂષોના જેટલીજ રહેવી જોઈએ, અને ખાસ શિક્ષણને લગતીજ લાયકાત અને ચોક્કસ મિલકતની લાયકાત ધરાવતા પુરૂષની પત્ની તરીકેની ખાસ લાયકાત રહેવી જોઈએ. એક વખતે એક સ્ત્રીને આવી લાયકાત આપ્યા બાદ એ વિધવા બને તે પછી પણ તે રોલ ઉપર ચાલુ રહેવી જોઈએ.

ફેડરલ વડી ધારાસભા માટે પુરૂષોના જેવીજ મિલકત અને શિક્ષણની લાયકાતો રહેવી જોઈએ અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓ માટે સૂચવાય છે તેવીજ સ્ત્રીઓ માટે ખાસ લાયકાતો જોઈએ.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મે માસની તા. ૮ મીથી તા. ૨૯ મી સુધીના ૨૧ દિવસો ભારતના પ્રતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાશે. કારણ કે એ દિવસો આત્મશુદ્ધિ અને સહકારી કાર્યકરોની શુદ્ધિ માટે અંતઃકરણના અવાજને માન આપીને જગદ્દગુરુ મહાત્મા ગાંધીજીએ અનશનવ્રત લઇ તપશ્ચર્યા આદરી હતી. બરાબર તા ૮મી મેના બપોરના ૧૨ વાગ્યાથી યરવડાના મંદિરમાંથી એ તપશ્ચર્યાની શરૂઆત થઇ હતી તેજ રાત્રે પૂ. બાપુજીને યરવડા મંદિરમાંથી સરકારે બીન શરતે મુક્ત કર્યા અને તેમણે શ્રીમતી લેડી પ્રેમલીલા ઠાકરસીના બંગલા 'પર્ણકુટી'માં એ તપશ્ચર્યા કરી હતી. પૂ. ગાંધીજીના દીર્ઘાયુ માટે સર્વત્ર પ્રાર્થનાઓ થઇ હતી. તે માટે સભાઓ, સરઘસો વગેરેની યોજના થઈ હતી. તેમાં બહેનોએ પણ મોટી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો. મુંબઇમાં આપીસેવા સેનાની બહેનોએ પણ સારો ફાળો આપ્યો છે ઉપવાસના ઐતિહાસિક દિવસો દરમ્યાન હરિજન સેવાનું કાર્ય પણ જોશભેર આગળ ધપાવવામાં આવ્યુ હતું અને હજીય એ કાર્ય ચાલુ છે.

ઉપવાસના શરૂઆતના દિવસેજ પૂ ગાંધીજીને મુક્ત કરવામાં આવતાં, તેમણે સરકારને સમાધાનની તક આપવા માટે એક માસ કે છ સપ્તાહ માટે સવિનય કાનૂન ભંગની લડત મોકુફ કરવા મહાસભાના કામચલાઉ પ્રમુખ શ્રી અણેને સલાહ આપી. અને એ સલાહ સ્વીકારીને શ્રી અણેએ છ સપ્તાહ માટે સવિનય કાયદાભંગની ચળવળ મોકુફ રાખી છે. પણ સરકારે મહાસભાએ આપેલી તક જતી કરી છે.

પૂ. ગાંધીજીના ઉપવાસને અંગે પૂ. કસ્તુરબાને છોડી મૂકવામાં આવ્યાં છે અને તેઓ પણ પર્ણકુટીમાં, શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ સાથે પૂ. ગાંધીજીની સુશ્રુષામાં રોકાયાં છે.

શ્રીમતી માર્ગરેટ સ્પાઇગલ નામની જર્મન મહિલા સહાનુભૂતિમાં ઉપવાસ કરવાની હતી પરંતુ તેને શ્રીમતી 'સરોજિની નાયડુએ તેમજ પૂ. ગાંધીજીએ સમજાવતા તેમણે પોતાનો નિર્ણય પડતો મૂક્યો છે.

ગુજરાત:

દાહોદ શહેરમાં ડબગરોને પાણીનો ઘણો ત્રાસ પડે છે. તેઓ માટે અવાહેડો કુવો છે તે ઉનાળામાં સુકાઇ જાય છે. આથી કેટલીક ડબગર સ્ત્રીઓ જાહેર કુવે પાણી ભરવા જતાં મંદિરના એક પૂજારી બાવાએ એક સ્ત્રીના ગાલ ઉપર તમાચો મારી તેનું પાણી ભરેલું માટલુ ફોડી નાંખ્યું હતુ અને લાત ઉગામી હતી. આ સ્ત્રી સગર્ભા હતી. પરંતુ સદ્દભાગ્યે બચી ગઇ છે. દાહોદનો આ પ્રસંગ ખરેખર શરમ ભરેલો છે.

માતરમાં શ્રીમતી રેવાબહેન રામભાઇ પટેલ અને શ્રીમતી કાશીબહેન બાઇલાલ પટેલને અનુક્રમે ત્રણ માસની અને બે માસની સજા થઇ છે, સીંબારીમાં પત્રિકા વહેંચવા માટે શ્રીમતી ઝવેરબહેન ચતુરભાઇ શ્રીમતી હીરાબહેન શીવાભાઇ અને શ્રીમતી ચંચળબહેનને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાંથી શ્રીમતી ડાહીબહેનને ૪ માસ અને બીજા બન્ને બહેનોને ત્રણ માસ સખ્ત કેદની સજા થઇ છે.

વીરમગામના ૪૬મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી શાન્તાબહેન મર્ચંટ અને શ્રીમતી દુર્ગાબહેન ભટ્ટને રેરોજ ખાતે ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને ત્રણ માસની સજા થઈ છે.

મુંબઈ ઇલાકો:

કર્ણાટક પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી સાવિત્રીબાઈ અને શ્રીમતી રમાબાઈને ધારવાડમાં ૬ માસ કેદની સજા થઈ છે.

અહમદનગર જીલ્લા મહાસભા સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી શકુંતલાબાઈ ફિરોદીયાને એપ્રિલની આખરે માસિક ખબરપત્રને અંગે ગિરફતાર કરેલાં છે.

બંગાળ:

કોન્વોકેશન ગોળીબાર કેસને અંગે ૯ વર્ષની સજા પામેલી કુમારી વીણા દાસે મીદનાપુરની જેલમાં કુમારી શાન્તિ ઘોષ અને કુમારી સુનીતિ ચૌધરી એ બે બહેનો સાથે ઉપવાસ કરવા માંડ્યા હતા. પાછળથી તેમણે પિતા તેમજ સગાંઓની સમજાવટથી ઉપવાસ છોડી દીધા હતા.

સીલહટની જેલમાં શ્રીમતી નરેન્દ્રનંદિની દત્ત નામની સત્યાગ્રહી કેદી બહેને ગાંધીજીની સહાનુભૂતિમાં ઉપવાસ કરવા માંડ્યા છે.

નદીયા જીલ્લા રાજકીય પરિષદને અંગે ત્રણ બહેનોને ગિરફતાર કરવામાં આવેલી છે.

ખુલના મહાસભા સમિતિવાળાં શ્રીમતી રેણુકા ચૌધરીને જપ્તીઓ માલના કબજાને અંગે ૭ માસ સાદી કેદની સજા કરી છે.

જેસોરના શ્રીમતી ગિરિજાબાલા મજુમદાર નામની સ્ત્રીને પુરુષ વેશમાં સાથે ફરવા માટે રેલવેને ગિરફતાર કરી રૂ. ૨૦૦ના જામીન ઉપર છોડવામાં આવી છે.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્બળ બલિદાનો

૨૮૫૪	શ્રીમતી	દેવબહેન પટેલ	માતર	૩ માસ
૨૮૫૫	"	શારદાબહેન પટેલ	"	૩ માસ
૨૮૫૬	"	ડાહીબહેન પટેલ	બીલાસી	૩ માસ સખ્ત
૨૮૫૭	"	હીરાબહેન પટેલ	"	૨ માસ સખ્ત
૨૮૫૮	"	ચંચળબહેન પટેલ	"	૨ માસ સખ્ત
૨૮૫૯	"	શાન્તાબહેન મર્ચંટ	રેરોજ	૩ માસ
૨૮૬૦	"	દુર્ગાબહેન ભટ્ટ	"	૩ માસ
૨૮૬૧	"	સાવિત્રીબાઈ	ધારવાડ	૬ માસ
૨૮૬૨	"	રમાબાઈ	"	૬ માસ
૨૮૬૩	"	શાન્તાબાઈ ફિરોદીયા	અહમદનગર	—
૨૮૬૪-૬૬	"	ત્રણ બહેનો	નદીયા	—
૨૮૬૭	"	રેણુકા ચૌધરી	ખુલના	૭ માસ સુધી

નાસતા ફરતા આરોપી શ્રી. મનોજ ઘોષ સાથે પત્રવ્યવહાર સમજાવટ માટે તેમજ તેને ખોરાક પાણી પૂરાં પાડવા માટે તેની માતા શ્રીમતી હેમંતિની ઘોષ અને બહેન સુમારા મિત્રને કોર્ટ ઉઠતાં સુધીની સજા કરવામાં આવી છે.

ક્રાન્તિકારી કાવતરામાં ભાગ લેવાના આરોપસર કુમારી કમલા દાસને ગિરફતાર કરવામાં આવી હતી. પાછળથી તેને જામીન પર છોડવામાં આવી હતી. જામીનપર છૂટ્યા બાદ તે નાસી ગઈ હતી અને નામઠામ ગુમ કરી રહી હતી. તેને ગિરફતાર કરવા માટે સરકારે ઈનામ જાહેર કર્યું હતું. તે ગિરફતાર થઈ છે.

કલકત્તામાં કુમારી સમજાવી દે નામની બહેનનાં ઘરમાંથી બે બોમ્બ અને વાંધાભર્યાં કાગળો મળી આવતાં તેને ગિરફતાર કરવામાં આવી છે. [૨૯-૯-૩૩]

નોંધ

બાપુના ઉપવાસ

આત્માની અને સહકાર્યકરોની શુદ્ધિ અર્થે અંતરના અવાજને માન આપી પૂ. મહાત્મા ગાંધીજીએ ગઇ તા. ૮ મી મેના બપોરના ૧૨ વાગ્યાથી ઉપવાસ શરૂ કરતાં જ દેશ સમસ્તમા તેમજ દુનીયાના અન્ય ભાગોમાં ચિંતાની ગંભીર લાગણી ફેલાઇ રહેલી છે પૂ. ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના ઉપવાસનો નિર્ણય કર્યાની જાહેરાત થતાંજ આખા દેશમા તેમજ અન્યત્ર આશ્ચર્ય જનક ઉશ્કેરણી ફેલાઇ ગઇ હતી અને પૂ. ગાંધીજી તેમની નબળી તબીયતમાં ૨૧ દિવસના ઉપવાસમાં કેવી રતે ટકી શકશે એવી શંકાની લાગણી સર્વત્ર ફેલાઇ ગઇ હતી. પૂ ગાંધીજીને પોતાનો નિર્ણય ફેરવવા માટે અનેક જણે સમજાવ્યા, તારો કર્યા, પરંતુ પૂ ગાંધીજી એ પોતાનો નિર્ણય ન ફેરવ્યો અને તેમણે તા ૮ મી મેના બપોરથી એ ઉપવાસ શરૂ કરી દીધા છે અને આ લખાય છે ત્યા સુધીમાં તો પૂ ગાંધીજી એ ઉપવાસમાંથી સફળતાથી પાર ઉતરી રહ્યા છે તપશ્ચર્યામાંથી પ્રભુ ગાંધીજીને પાર ઉતારે એવી પ્રાર્થના સર્વસ્થળે સર્વ લોકો કરી રહ્યા છે એ પ્રાર્થનામા અમે અમારો સૂર પૂરીયે છીએ કે, હે પ્રભુ, હિન્દના અત્યારના ખરેખરા કટોકટીના સમયમા તેના આ એક માત્ર સુકાનીને જીવતો રાખજે અને હિન્દની પ્રજાને સ્વરાજ ભોગવતી જોવા સુધી તેને દીર્ઘાયુષ્ય આપજે પૂ. ગાંધીજીમા શરીરબળ નથી પરિણામે ઉપવાસને અંગે તેમનામા નબળાઇ વધતી જાય છે; પરંતુ તેમનું આત્મબળ એટલું પ્રબળ છે કે આ તપશ્ચર્યામાથી તેઓ સફળ રીતે પાર ઉતરી આવશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે પ્રભુ અમારી શ્રદ્ધાને સાચી પાડો !

પૂ. ગાંધીજીને, ઉપવાસ શરૂ કર્યા તે રાત્રે જ યરવડાના કારાગારમાંથી બીનશરતે મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે અને જેલમાંથી બહાર આવી તેઓ શેઠ પ્રેમલીલા ઠાકરસીના બંગલા 'પર્ણકુટી'માં આ ઉપવાસ કરી રહ્યા છે. 'પર્ણકુટી'મા તેમની સારવાર માટે પૂ કસ્તુરબા અને ભારત કોકિલા શ્રીમતી સરોજની નાયડુ તેમજ અન્ય રોકાયલા છે અને દેશભરના પ્રખ્યાત ડાક્ટરો પૂ ગાંધીજીની તબીયત તપાસી જનતાને ચિંતા ન કરવા જણાવી રહ્યા છે

સરકારની ભૂલ

જેલમાંથી છુટયા પછી પૂ ગાંધીજીએ મહત્વનું કાર્ય એ કર્યું છે કે, હિન્દી સરકારને, મહાસભા સાથે સમાધાની કરવાની તક મળે તે માટે, એક માસ કે છ અઠવાડિયા સુધી સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ મોકુફ રાખવાની, મહાસભાના કામચલાઉ પ્રમુખ શ્રી અણેને સલાહ આપી હતી. શ્રી અણેએ એ સલાહને અનુસરીને બીજેજ દિવસે છ અઠવાડિયાં માટે સવિનય કાનૂન ભંગની ચળવળ મોકુફ રાખવાની જાહેરાત કરી હતી આ જાહેરાત થતા જ બધાના હૈયામાં, રાષ્ટ્રીય લડતનાં સમાધાનની આશા ઉત્પન્ન થઇ હતી પરંતુ, સમાધાન માટે પૂ ગાંધીજીએ અને મહાસભાએ લંબાવેલો હાથ હિંદી સરકારે તરછોડી કાઢયો છે અને સમાધાનની કાંઇપણ વાતચીત શરૂ કરતા પહેલા, સવિનય કાનૂનભંગની ચળવળ સદા માટે બંધ કરી, મહાસભાનો સંપૂર્ણ પરાજય સ્વીકારાવવા આગ્રહ કર્યો છે આમ કરીને હિન્દી સરકારે અને તેના દ્વારા બ્રિટિશ સરકારે એક સુંદર તક જતી કરી છે એટલુ જ નહિ, પણ હજુય પૂ ગાંધીજી અને મહાસભાએ આપેલી તકનો જો સરકાર કંઇ લાભ નહિ ઉઠાવે તો તે એક ગંભીર ભૂલ કરેલી જ લેખાશે ૧૯૩૧ માં ફરીથી કાયદાભંગની લડત શરૂ થઇ તે વખતે, એટલે કે બીજી ગોળમેજી પરિષદમાંથી પૂ. ગાંધીજી પાછા ફર્યા તે વખતે, જે

પરિસ્થિતિ હતી, તે પરિસ્થિતિથી આગળ વધી પરદેશ જવા સુધીની હવે પૂ. ગાંધીજીએ છૂટ આપી છે; પરંતુ, આ ઠરાવોના જોરથી મહાસભાની ચળવળને ફાળો દેવામાં ગૌરવ માનતી સરકાર મહાસભા જેવી હિન્દી પ્રજાની પ્રતિષ્ઠા ધરાવતી સંસ્થા પાસે સંપૂર્ણ આધીનતા સ્વીકારવા આગ્રહ સેવે છે એ તદ્દન અયોગ્ય છે, કારણ કે વટહુકમોના બળે બહારથી મહાસભા દબાઈ જતી લાગશે. પરંતુ પ્રજાનો કે મહાસભાનો આત્મા, સરકાર ગમે તેવા વટહુકમો અને દમનનીતિથી પણ દાબી શકનાર નથી.

મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનની શાળા સમિતિના પ્રમુખસ્થાને ડૉ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ સુખથનકર

આ વર્ષે ડૉ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ સુખથનકરની ચૂંટણી થવા માટે અમે એ બહેનને ખરા અંતઃકરણથી અભિનંદન આપીએ છીએ. શ્રીમતી માલિનીબાઈ મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનમાં ઘણા સમયથી ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યા છે એટલું જ નહિ પણ બીજી ઉપયોગી સ્ત્રી સંસ્થાઓમાં અને જાહેર જીવનમાં પણ તેઓ સારી સેવા બજાવી રહ્યા છે. આવાં સમાજ સેવિકા બહેનને શાળા સમિતિના પ્રમુખસ્થાને ચૂંટીને સમિતિના સભ્યોએ સમિતિનું તેમજ આખી કોરપોરેશનનું ગૌરવ વધાર્યું છે. આ પદે આવનારા શ્રીમતી માલિનીબાઈ મુંબઈમાં પહેલાજ બહેન છે એ વધારે ગૌરવ લેવા જેવી બાબત છે. અમે ફરીથી શ્રીમતી માલિનીબાઈને અભિનંદન આપીએ છીએ અને તેમને યશસ્વી કારકિર્દી ઇચ્છીએ છીએ.

મુંબઈમાં 'ભગિનીગૃહ'

મુંબઈના શ્રી ભગિની સમાજની અનેક શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં એકનો ઉમેરો થાય છે અને એ 'ભગિનીગૃહ' ખોલવાને લગતી છે. એના સંબંધમાં શ્રી ભગિની સમાજના મંત્રી શ્રીમતી લીલાબહેન ચિકર એક નિવેદનમાં જણાવે છે કેઃ

"મુંબઈ જેવાં શહેરમાં અનેક સ્ત્રીઓ શિક્ષિકા કે બીજા એવા ધંધાઓ મારફતે પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી રહી છે પણ આવી બહેનોને રહેવા કરવા માટે સારી સગવડ હોતી નથી. આવી ખોટ પૂરી પાડવા માટે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને પોતાની આજીવિકા મેળવવા તેમજ પોતાનો વિકાસ સાધવા રહેવા કરવાની જરૂરી સગવડ પૂરી પાડવા ભગિની સમાજે એક ગૃહ ખોલવાનો ઠરાવ કર્યો છે. આ ગૃહ ફક્ત રહેવા તથા જમવાની સગવડ પૂરી પાડશે એટલો જ તેનો હેતુ નથી, પણ જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી બહેનોને એકત્ર કરી તેમને તેમની ઉન્નતિ કરવાની સગવડ તથા તક આપી ભવિષ્યમાં કાર્યકર્તાઓ તૈયાર કરવાનો પણ વિચાર રાખે છે. આપણા જનસમાજમાં આજે સ્ત્રી કેળવણી તથા સ્ત્રી ઉન્નતિ કાર્ય પાછળ જોઈએ તેટલું લક્ષ અપાતું નથી. થોડી ઘણી પ્રગતિ દર વર્ષે થતી જાય છે. પણ કરોડોની વસ્તી આગળ તેની સરેરાશ ગણત્રી બહુ જૂજ છે. મુંબઈ જેવા શહેરમાં આવા ગૃહની ઘણા વખતથી જરૂર હતી તે પૂરી પાડવા ભગિની સમાજે આ પ્રયત્ન કર્યો છે. મુંબઈની તથા બહારની મુંબઈમાં વસતી બહેનો તેનો લાભ ઉઠાવશે એવી આશા છે. વિલાયતમાં તથા પશ્ચિમના બીજા દેશોમાં સ્ત્રીઓના આવા વસતીગૃહો ખૂબ સફળ થયા છે. તેમાં રહેનાર બહેનોનો પોતાનો ખૂબ વિકાસ થયો છે એટલું જ નહિ પણ તે દ્વારા જનસમાજને પણ ઘણો લાભ મળ્યો છે. ઘર આગળ જે વાચન અને સહવાસ મળવો બહેનોને માટે દુર્લભ હોય છે તે અહીં સહેલાઈથી મળી શકે છે. ઉપરાંત કુટુંબના વિખવાદ કે કલેશને બદલે અહીં સારા સંસ્કાર ને શિક્ષણમાં જીવનવ્યતિત થાય છે."

ભગિની સમાજના મંત્રી બહેનની આ વિજ્ઞપ્તિને બહેનો યોગ્ય સત્કાર આપશે અને 'ભગિનીગૃહ'નો લાભ ઉઠાવશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. આ સંબંધમાં માહિતી મેળવવા ઇચ્છતાં બહેનોએ મંત્રી, ભગિની સમાજ, રણછોડભુવન, ગીરગામ, મુંબઈ, ૪. એ સ્થળે પત્રવ્યવહાર કરવો.

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખબરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા
વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું ૭ હજાર લીટીનું તત્ત્વ દર્શનયુક્ત વિચારપ્રધાન મોટું કાવ્ય પાકું સોનેરી પૂઠું, ૪૩૨ પાનાં ઉંચા જાડા ફેધર વેઇટ કાગળ કિંમત રૂા ત્રણ ટ. ખ. આ. ૫.

ભજનિકા
ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોષણમાં ભજન કાવ્યો.
પાકું સોનેરી પૂઠું, કિંમત માત્ર રૂપીઆ સવા ટ. ખ. બે આના.

ગુણસુન્દરીના ગ્રાહકોને આખો સેટ આઠ રૂપીયામાં

કલિકા
શૃંગારરસનું ૩૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખંડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંશા પામ્યું છે.
૨૫૦થી વધુ પાનાં, ઉંચા એન્ટીક કાગળ, પાકુ પૂંઠું કિંમત માત્ર રૂા. બે. ટ ખ. અઢી આના

રાસચંદ્રિકા
કોકિલકંઠી ગુજરાતણોને સહસા જ કંઠસ્થ થાય એવા પચાસ રાસનો સંગ્રહ.
પાકુ સોનેરી પૂંઠું, કિંમત સવા રૂપીયો, ટ. ખ. બે આના

લખો—
"ગુણસુંદરી" કાર્યાલય : ૧૧૪ ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪.

જેને માટે બૃહદ્ ગુજરાત રાહ જોતું હતું
—: આ રહ્યું તે પુસ્તક :—

"સંતતિ નિયમન"

હિંદુ સમાજના સળગતા પ્રશ્નોઃ—

માતૃત્વ—આકસ્મિક કે ઐચ્છિક ?

મર્યાદિત સંખ્યામા બળવાન, ચારિત્ર્યવાન બાળકો કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં ? આ પ્રશ્નોનું દરેક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરતું અને તેને માટે વિશ્વાસપાત્ર અને નિર્દોષ ઉપાયો બતાવનારૂં પુસ્તક.

લેખક ' ડૉ. અમૃતલાલ હ પટેલ, ડી પી. એચ, ડી. ટી. એમ., એમ. બી. બી. એસ.
(મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હેલ્થ, બરો મ્યુનિસિપાલિટી, સુરત.)

૧૬ ચિત્રો : : ૩૫ પ્રકરણ : : : સોનેરી પુઠું
કીંમત રૂ. ૧–૮–૦ : પોસ્ટેજ જુદું.

મળવાના ઠેકાણાંઃ ફર્મ વિજય પ્રેસ, પાયધુની, ગોડીજીના દેરા પાસે, મુંબઇ, ૩
"ગુણસુન્દરી," કાર્યાલય, અને જાણીતા બુકસેલરો.

Crown Brand

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદ્દન નિર્દોષ

ક્રાઉન PURE ALUMINIUM THE CROWN બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીઅમના વાસણો.

મજબુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીઅમમાંથી કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણાતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે.

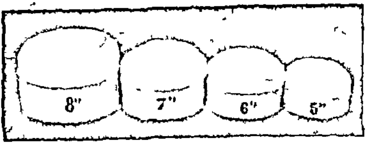

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગપગોળા હાંકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
" એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકશાનકારક છે "

પણ

હિંદના મહાન રસાયણ શાસ્ત્રી—
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શું કહે છે ?
'લગભગ ૧૨ વર્ષોથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરના કામમાં હું એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરું છું રાંધવા માટે તેમજ રાંધેલી વસ્તુઓ રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ હાનીકારક લાગી નથી ઉલ્ટું સાચી વાત એ છે કે ત્રાંબા પિતળના વાસણો કરતાં આ વાસણો વધુ સગવડ ભર્યા છે
પી સી રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

હેડ ઑફીસ. ૧૧ કલાઇવ સ્ટ્રીટ. કલકત્તા
કારખાના તથા શાખાં
કલકત્તા મુંબાઇ, મદ્રાસ રંગુન

શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરસી હિન્દી સ્ત્રી-વિદ્યાપીઠ

પદવીદાન સમારંભ

પુસ્તક ૨૦ મુ] જુલાઇ ૧૯૩૩ [અંક ૫ મો

ચન્દ્રદર્શન

ઉગ્યો ચંપાની ડાળીએ ચન્દ્રમા રે,
જો ને વરસે અમીભર્યો ઉજાસ.
ઉગ્યો ચંપાની ડાળીએ ચન્દ્રમા રે!

આજ ઉગી ચૈતરકેરી પૂર્ણિમા રે,
અહીં દેવોનો પાંગરે પ્રકાશ
ઉગ્યો—

જાણે ચૈતરનો ચંપક એ મ્હોરીઓ રે,
તારલાઓની પાંદડી વેરાય:
ઉગ્યો—

પાંદડીઓની ગૂથી ફુલકટોરીઓ રે,
શીળી ચન્દનીનાં અમૃત ઢોળાય
ઉગ્યો—

આવો રસિયા તો અમૃત ઝીલીએ રે,
અહીં આત્માના ઓજસ્ પમાય:
ઉગ્યો—

અને ખીલે પ્રફુલ્લ પ્રાણપાંદડી રે,
આત્મલક્ષ્મીવન્તા ઉર થાય!
ઉગ્યો—

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

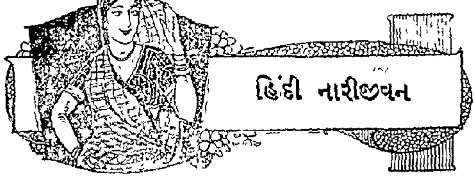

હિંદી નારીજીવન

લેખિકા શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકુંવર

અનુવાદક: શ્રી રમણીકલાલ જયચંદભાઈ દલાલ બી. એ. એલએલ. બી.

હિંદ પલટાતુ જાય છે. વર્ષોની નિદ્રા છાંડી એનાં સ્ત્રી પુરુષો કોઈ અજબ જાદુઈ દંડના સ્પર્શથી જાગૃત થઈ રહ્યાં છે. શરૂઆતમાં વ્યક્તિગત પ્રયાસો થતા સામાજીક સુધારણા ને સ્ત્રીકેળવણી તરફ ખાસ લક્ષ આપવામાં આવતું પરંતુ હમણાં હમણાં હિંદી નારીજીવનમાં એટલી તો આશ્ચર્ય પ્રગતિ થઈ રહી છે કે પૃથ્વીપટ પર કોઈપણ યુગમાં એની જોડી જડવી મુશ્કેલ છે.

પુરાતન નારીજીવનમાં ક્રાંતિ સાધવાના મૂળ પ્રયાસો શ્રી રાજા રામમોહનરાય કેશવ ચંદ્ર સેન, સ્વામી દયાનંદ, શ્રીમતી રાનડે, પંડિતા રમાબાઈ અને બીજા સમાજસેવકોએ કર્યાં હતા: ખ્રીસ્તી સેવાસંઘોએ પણ એ કાર્યને સીધી કે આડકતરી રીતે પૂરતો વેગ આપ્યો હતો

યુરોપ અને અમેરિકામાં સ્ત્રીઓ શું કરી શકે તેની છેલ્લા મહાયુદ્ધમાં પ્રતીતિ થઈ. પશ્ચિમમાં શરૂ થયેલા ક્રાંતિના એ જુવાળની પૂર્વમાં પણ અસર થઈ ને હિંદી નારીજીવનના પ્રગતિકાર્યમાં ગજબ ઉછાળો આવ્યો

હિંદી મહિલાઓનું પહેલું મંડળ ધરવી સન ૧૯૧૭ માં મદ્રાસમાં સ્થપાયું. કેળવણી પ્રચારાર્થે જ એની સ્થાપના થયેલી હતી છતાંયે સ્ત્રીમતાધિકાર મેળવવાની હિલચાલ તેણે ઉપાડી લીધી. સમસ્ત હિંદમાં અત્યારે તેની શાખાઓ ફેલાવવામાં આવી છે. કુલ બોતેર શાખાઓમાંથી મોટો ભાગ દક્ષિણ હિંદમાં જ છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નમાં રસ લેતા દરેકે એ મંડળ તરફથી પ્રગટ થતું 'સ્ત્રીધર્મ' નામનું માસિક જોઈ જવા જેવું છે.

મોટી મહિલાઓમાં જ્ઞાનપ્રચાર કરવા હિંદમાં સ્થળે સ્થળે સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે: ખાસ કરીને બંગાળા ને મદ્રાસમાં એવાં મંડળો સારી સંખ્યામાં છે. સ્ત્રી સ્નાતકોનાં મંડળોનું પણ એક મધ્યસ્થ મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. એ દ્વારા સામુદાયિક પ્રગતિ સાધી જનતાને જાહેર જીવનમાં રસ લેતાં કરી આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ સમજાવવાનો ઉદ્દેશ છે

પ્રાંતિક સ્ત્રીસંસ્થાઓ પણ ઓછી નથી એમાં દરેક કોમની સ્ત્રીઓને સ્થાન આપી નારીજીવનના ઉત્કર્ષ માટે બનતા પ્રયાસો કરવાનો આદર્શ છે. જુદી જુદી સ્ત્રી સંસ્થાઓનો સહકાર સાધવાનો તેનો મુખ્ય હેતુ છે. આ સંસ્થાઓદ્વારા સ્ત્રીકેળવણી ને સામાજીક સુધારણાનું કામકાજ હાથ ધરવામાં આવેલું છે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહિલા મંડળ ઈસ્વી સન ૧૯૨૫ માં સ્થાપવામાં આવ્યું પ્રાંતિક સ્ત્રીસંસ્થાઓ એની છત્રછાયા નીચે કામ કરે એ તેનો મુખ્ય હેતુ હતો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી હિલચાલોમાં હિંદી મહિલાઓ પણ ભાગ લેતી થાય એ ખાસ આદર્શ છે

અત્યારે આ અગત્યની પ્રવૃત્તિ જોવા જઈએ તો તે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની છે આજ સુધીમાં તેની ૭ બેઠકો મળી ચૂકી છે એની છેલ્લી બેઠકનો હેવાલ તપાસીએ તો એ સંસ્થા કેટલું કામ કરી રહી છે તેનો ખ્યાલ આવશે. આવી પરિષદો મેળવવાનો મુખ્ય હેતુ સ્ત્રી કેળવણી પ્રચારનો હતો પરંતુ ઈસ્વી સન ૧૯૨૯ માં સામાજીક સુધારણાનું કાર્ય ઉપાડી લેવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. આ સંસ્થાની બ્રિટીશ હિંદમાં તેમજ દેશી રાજ્યોમાં ગામેગામ શાખાઓ ઉઘાડવામાં આવી છે એટલે દરેક જ્ઞાતિ અને કોમની મહિલાઓ પરિષદની વાર્ષિક બેઠકોમાં હાજરી આપે છે પડદાનો રિવાજ હજી પણ ચાલુ છે તે કોમોની મહિલાઓ પણ એ કામકાજમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે તે ખાસ નોંધવા જેવી બીના છે. એમાંની ઘણી મહિલાઓ તો દૂર દૂરથી લાંબા પ્રવાસો ખેડીને પરિષદની બેઠકમાં હાજરી આપે છે આ પરિષદે અખિલ હિંદ સ્ત્રી કેળવણી ફંડ ઉભું કર્યું છે ને તેના આશ્રય નીચે હમણાં જ દિલ્હીમાં એક મધ્યસ્થ સ્ત્રી વિદ્યામંદિર ઉઘાડવામાં આવ્યું છે. વળી બાળલગ્નપ્રતિબંધક કાયદો ઘડાયો તે પણ અખિલ ભારતમહિલા પરિષદના પ્રયાસોને જ આભારી છે.

ઝાંઝરણું

ઝાંઝર અલકમલકથી આવ્યું રે
મને વ્હાલાએ પગમાં પહેરાવ્યુ રે
માર્‌ં ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

એને ઘુઘરે ઘમકે તારલિયા,
એને પડખે ચમકે ચાંદલિયા,
એને મોઢે તે બેઠા મોરલિયા,
માર્‌ં ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

એ રાજાએ માગ્યુ ઝાંઝરણું
એ રાણીએ માગ્યું ઝાંઝરણું
તોય વ્હાલે દીધું મને ઝાંઝરણું
માર્‌ં ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

ઝાંઝર પ્હેરી પાણીડાં હું ચાલી,
મારી હરખે તે મરકી સાહેલી,
એને ઠમકારે લોકની આંખ ઝાલી,
માર્‌ં ઝમકે ઝમઝમ ઝાંઝરણું

સુન્દરમ્

આ ઉપરાંત હિંદમાં બીજી સ્ત્રી સંસ્થાઓ પણ ઓછી નથી. મુંબાઈ મદ્રાસ પૂના વગેરે મોટા શહેરોમાં સેવાસદનો સ્થપાયાં છે. પૂનાની હિંદી મહિલા વિદ્યાપીઠ પણ હવે ખ્યાતિ પામતી જાય છે મુંબાઈ, અમદાવાદ ને બીજા શહેરોના વનિતાવિશ્રામો પણ ઠીક કામકાજ કરી રહ્યા છે. અનાથાશ્રમો ને વિધવાશ્રમો પણ ઠીક ઠીક પ્રગતિ કરે છે. સરોજનલિની દત્તના સ્મરણાર્થે સ્થપાયલી મહિલા સમિતિ પણ ભૂલી જવા જેવી નથી—આ તમામ પ્રયાસોના પરિણામે હિંદી સ્ત્રીઓ જરૂર નવજીવન પામશે જ

વળી સ્ત્રીઓ પણ હિંદી જાહેરજીવનમાં હવે આગળ પડતો ભાગ લઈ રહી છે. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં પણ સભ્ય બની કામકાજ ઉપાડી લેવાની શક્તિ સ્ત્રીઓએ દાખવી છે કેટલીક મહિલાઓ ઓનરરી

મેજીસ્ટ્રેટ, મ્યુનિસિપાલિટીનાં સભ્ય, કે જાહેર સંસ્થાઓમાં સારૂં કામકાજ કરી ચૂકી છે. શાળાઓમાં શિક્ષિકાઓ, વિદ્યાપીઠોમાં અધ્યાપકો ને ડૉક્ટરો તથા નર્સો તરીકે પણ મહિલાઓ હવે ઘણી સારી સેવા આપે છે. સાહિત્યજીવનમાં પણ શ્રીમતી તોરૂ દત્ત, ને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ જેવાંએ નામ કાઢ્યું છે. ભોપાલનાં મહૂંમ બેગમ સાહિબા ને ત્રાવણકોરનાં મોટાં મહારાણી સાહિબાએ રાજકારભારમાં રાજનીતિજ્ઞ તરીકે નૈપૂણ્ય દાખવ્યું છે. કોઈપણ ક્ષેત્રમાં હિંદી મહિલા કામકાજ કરી શકે તેમ છે એ વાત નિઃસંશય છે.

આ બધી વિગતો તપાસતાં જણાશે કે હિંદી નારીજીવન સજીવ પ્રેરકબળ તરીકે પૂરવાર થયું છે એ વાત હવે નિર્વિવાદ છે

છતાંય સામાજીક, રાજકીય અને કેળવણી પ્રદેશમાં સ્ત્રીઓની જે હિલચાલો હાલ ચાલુ છે તેની જરૂરીઆતો ને મુશ્કેલીઓ તપાસવાની જરૂર છે. એ દિશામાં સબળ પ્રયાસો કરવામાં આવે તો કેટલું રચનાત્મક કાર્ય સાધી શકાય તે વિચારવાની જરૂર છે હિંદી વિકાસની આ ઘડીએ સ્ત્રીકેળવણીની અગત્ય બરાબર સમજવી મુશ્કેલ છે ઇ સ ૧૯૨૯–૩૦ માં કન્યાકેળવણીની સંસ્થાઓ ૩૨૫૧૦ હતી. કન્યાઓની સંખ્યા ૮૦૪૮૩ થી ૧૩૮૯૨૪૧ હતી, તોક લાખ બાળાઓ છોકરાઓ સાથે શિક્ષણ લેતી હતી. એટલે કુલ સંખ્યા વીસ લાખની આંકી શકાય. આગાનો મોટો ભાગ પ્રાથમિક શાળામાં હોય છે. દેશભરમાં ઘમને આખી ૨૩૫ મહિલાઓ દાક્તરી વિદ્યાપીઠોમાં ને ૧૮૬ ટ્રેનીંગ કોલેજોમાં અભ્યાસ કરે છે કોઈ પણ પ્રાંતમાં પાંચે એક છોકરી શાળામાં જતી હોય એવી પરિસ્થિતિ હજી થવા પામી નથી. કેટલાક પ્રાંતોમાં તો વીસ કે પચીસમાં એકજ કન્યા ભણવા જતી હોય છે. આખા હિંદની તારવણી કાઢીએ તો સ્ત્રીકેળવણી માત્ર બેજ ટકા આંકી શકાય.

કેળવણી પ્રચારમાં મુખ્ય મુશ્કેલીઓ બેદરકારી, બાળલગ્ન ને આર્થિક ભીડાંભ ગણી શકાય. સ્ત્રીસંસ્થાઓએ મહાન પ્રયાસો કરી પ્રજાની બેદરકારી તો હવે ખંખેરી નાખવા માંડી છે. શ્રીયુત હરવિલાસ શારદાના બાલલગ્નપ્રતિબંધક કાયદાના પરિણામે બાળલગ્નની બદી પણ હવે નાબુદ થશે એમ આશા પડે છે છતાંય પૂરતાં ભંડોળો નથી, એ વાત હજીયે સ્ત્રીકેળવણીના પ્રખર હિમાયતીઓને પણ મુંઝવી રહી છે.

ફરજીયાત ને મફત પ્રાથમિક કેળવણી, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે પૂરતી સગવડો ને હિંદી હાજતોને યોગ્ય અભ્યાસક્રમ એ હિંદી મહિલામંડળોની રોજની માગણીઓ છે અને રદેરી દિલગીરીની વાત છે કે માત્ર મદ્રાસ શહેરમાં ને મુંબાઇના થોડા વિભાગમાંજ ફરજીયાત ને મફત પ્રાથમિક કેળવણીની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. બીજાં શહેરોમાં તો હજી કાંઇજ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી માત્ર પુરૂષોમાં જ જ્ઞાનપ્રચાર વધે તેથી કાંઇ ગૃહજીવનમાં સંસ્કારિતા સાંપડે નહિ અને સ્ત્રીપુરૂષનાં માનસ વચ્ચેનું અંતર વધતું જ જાય રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિએ કે સામાજીક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીપુરૂષમાં જ્ઞાનપ્રચાર વધે તે માટે એકજ ધોરણ રાખવું ખૂબ જરૂરતું છે. હિંદી સ્ટેટ્યુટરી કમીશનના હેવાલમાં પણ આજ વાત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવેલો છે. હિંદી કુમારિકાઓમાંની પંચાશી ટકા ગામડામાં રહે છે. એમાંનાં કેટલાંક ગામડાં તો સારા પગારનો શિક્ષક રાખી શકે તેમ પણ નથી. વળી એવાં ગામડાંમાં સ્ત્રીશિક્ષકોને અતિશય હાડમારીઓ નડે છે. તેમજ એવાં સ્થાનોમાં ઉત્સાહી સ્વયંસેવકો પણ જડી આવવા મુશ્કેલ છે. ઉપરાંત આપણા સામાજીક રિવાજો પણ એવા આડે

આવતા નથી. છતાં દમણું દમણું સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવી છે ને નવી પ્રજા કેળવણી પામવા ઉત્સુક છે એ ચિન્હો આશાભર્યા છે સરકારના પ્રયત્નોમાં હવે હિંદી પ્રજાએ પણ સાથ આપવા માંડયો છે પૂનાની મહિલા વિદ્યાપીઠ, નાગપુરનું મહિલા વિદ્યાલય, જલંધરનું કન્યા મહાવિદ્યાલય, ફિરોઝપુરની શીખ શાળા, સેવાસદનો, શ્રીમતી બોઝની શાળાઓ અને બીજી સંસ્થાઓ નોંધવા જેવી પ્રગતિ કરી રહેલી છે

છતાંય માગણીના પ્રમાણમાં હજી પૂરતાં સાધનોની ઉણપ રહે છે. હર્ટોગ સમિતિના કહેવા મુજબ હિંદમાં હવે કન્યાકેળવણી તરફ વધારે ધ્યાન અપાવું જોઈએ એમ થશે તોજ હિંદી રાજકીય પ્રગતિ સધાશે એ માટે બીડાળ એકઠું કરતાં તો ભારે મુશ્કેલી નહિ જ નડે.

સામાજિક સુધારાની બાબત સંસ્થાઓનાં કાર્યમાં ભારે મુશ્કેલીરૂપ નીવડે છે આપણા દેશના સામાજિક રીવાજો ધાર્મિક વિધિઓ અને માન્યતાઓ સાથે એટલા બધા ભેળસેળ થઈ ગયેલા છે કે એ આપણી પ્રગતિના વિરોધક હોવા છતાં એનો સામનો કરવો ઘણોજ કપરો થઈ પડે છે. છતાંય સંસ્થાઓ દ્વારા ને વ્યક્તિગત, પ્રયત્નો ઓછા નથી થતા ને સુધારણા માટેની ધગશ તો હવે દરેક ઘરમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે બાળલગ્ન બંધ કરવા માટે સ્ત્રીઓ જાતેજ ખૂબ પ્રયાસો કરી રહી છે સંમતિવય સમિતિના હેવાલમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે—

" માતૃત્વ વહેલું આવે એ ઇચ્છવાયોગ્ય નથીજ એનાં પરિણામ ખૂબજ ગંભીર આવે છે. માતાઓ અને બાળકોનું મરણપ્રમાણ અતિશય વધી જાય છે ઘણા દાખલાઓમાં કુંવારીઓના બાંધા તૂટી જાય છે ને પરિણામે આખી પ્રજાનું શારીરિક બંધારણ નબળું પડે છે સતીનો રિવાજ કાયદાથી દૂર કરવામાં આવ્યો તેવીજ રીતે માતૃત્વ માટે પણ કાયદો થવાની જરૂર નથી ? કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ સતી થતી વ્યક્તિગત દુખની અતિશયતાથી ને યુવાન બાળને જીવતી બળતી જોવાથી દિલને જે ભારે આઘાત પહોંચતો તેથી પ્રજામત જાગૃત થયો હતો માતૃત્વ વહેલું આવવાના દાખલા તો ચોક્ખા નજરે ચડે તેમ છે એથી ઘણી સ્ત્રીઓ સહન કરે છે હિંદુ ને મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ બાળીયે એ વાતથી સરખી જ પીડાય છે એથી આખું સામાજિક બંધારણ હચમચી જાય છે પરંતુ સમાજરચનામાં એ બધું એવું બધું ઓતપ્રોત થઈ ગયું છે ને એના ભયંકર અનિષ્ટથી લોકો એવા તો ટેવાઈ ગયા છે કે લોકોની એ દિશા તરફ આંખ ઉઘડતી નથી એટલે સતીના બનાવો માટે કાયદાની જરૂર પડી તો માતૃત્વનાં ભયંકર પરિણામો અટકાવવા તો કાયદો કરવાની વધારે અગત્ય ઉભી થાય છે.

બીજો સવાલ પડદાના રિવાજનો છે. અર્વાચિન કાળમાં કેળવાયલા વર્ગોમાં તો એ રિવાજ લગભગ નાબુદ થઈ ગયો છે છતાંય હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓનો લગભગ ત્રીજો ભાગ એટલે આશરે ચાલીસ હજાર સ્ત્રીઓ હજી પણ પડદો પાળે છે એવા એકાંતવાસથી શરીર ને મન પર કેટલી ખરાબ અસર થાય છે એ વાત જગજાહેર છે દાક્તરી અભિપ્રાય તો એ વિરૂદ્ધ સખત પોકાર ઉઠાવી રહેલ છે અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના પ્રમુખપદેથી વડોદરાનાં નામદાર મહારાણીશ્રીએ એકવાર કહ્યું હતું કે.—

" જો સમાજિક જીવન ઉન્નત બનાવવામાં સ્ત્રીઓએ સક્રિય ભાગ આપવો હોય, જો બાળશિક્ષણ માટે તેમની જવાબદારીઓ સમજવી જરૂરની હોય તો પડદાનો રિવાજ સદંતર દૂર થવો જ જોઈએ જો

જીવન ઉલ્લાસમય બનાવવા માટે જરૂરી માનસિક સ્વાતંત્ર્ય ને રસવૈવિધ્ય સ્ત્રીઓને ન મળી શકે તેમ હોય તો પડદાના રિવાજને સદંતર નાબુદ કરવો જોઇએ. એ માટે આપણે જાહેર પ્રજામત એટલો બધો કેળવવો જોઇએ કે થોડા ઘણાય જે વિરોધમાં છે તે આપણી બહુમતિથી દબાઇ જાય "

બાળલગ્ન અને પડદાનો રિવાજ નાબુદ થવાથી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી સુધરશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમની કેળવણીના બે મોટાં વિઘ્નો દૂર થશે. ને જ્ઞાનપ્રચાર વધશે.

વળી સ્ત્રીઓ કાયદાના બંધનોમાં પીડાય છે તે પણ દૂર કરવા ખાસ પ્રયાસોની જરૂર છે. ખાસ કરીને હિંદુ સ્ત્રીઓ માટે કાયદામાં બહુ બંધનો છે. એ દિશામાં દિવાન બહાદુર હરવિલાસ શારદાને ખાસ માન ઘટે છે કારણ કે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોમાં તે રસ લે છે. એટલુ જ નહિ પરંતુ એમની હીન દશામાંથી ઉદ્ધાર કરવા કાયદેસર પગલાં ભરી રહ્યા છે. હિન્દુ વિધવાઓનું સ્થાન, લગ્નના કાયદાઓ ને વારસાના હકોમાં ભારે ફેરફાર થવાની જરૂર છે સ્ત્રી સંસ્થાઓ દિવાન બહાદુર જેવાના ટેકાથી જાહેર પ્રજામત પોતાના લાભમાં કેળવી પોતાની ક્ષતિઓ દૂર કરવામાં સફળ થશે જ એમાં શંક નથી. બ્રિટીશ હિંદ કરતાં વડોદરા ને માયસોર રાજ્યોમાં આ દિશામાં ઘણી જ સારી પ્રગતિ થવા પામી છે ને તે માટે ખાસ કાયદાઓ પણ ઘડવામાં આવ્યા છે.

સ્ત્રીઓને બાળાઓને અનીતિના ધંધામાંથી દૂર રાખવા સ્ત્રીઓનો રાષ્ટ્રસંઘ ને બંગાળી મહિલામંડળ પાશ્ચિમાત્ય સ્ત્રીઓના સહકારથી સારૂં કામ કરી રહેલાં છે અને એ બદી દૂર કરવામાં બંગાળામાં ખાસ કાયદા પણ જલદી થશે એવી આશા છે.

સ્ત્રીઓએ હાથ ધરવાના પ્રશ્નોમાં હાલ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, બહુપત્નીત્વ, દારૂનિષેધ, જુગાર ને ભિક્ષુકવૃત્તિ દૂર કરવાનું કામકાજ તથા ગૃહઉદ્યોગો તથા પ્રસૂતિ ને બાળસંભાળ જેવા પ્રશ્નો ખાસ અગત્ય ધરાવે છે. ગામે ગામ તેમ જ ઉદ્યોગી સ્થળોમાં એ પ્રશ્નો હાથ ધરી તેના નિવારણાર્થે ખાસ સગવડો કરવાની જરૂર છે. દાક્તરી સલાહ ને આરોગ્ય સુધારણા ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવું ઘટે છે. નારીઓને તંદુરસ્તીના સાદા નિયમો શીખવવા જોઇએ. મોટી ઉમરનાને કેળવણી આપવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઇએ ખાસ કરી ઉદ્યોગગૃહો ખોલી સ્ત્રીઓએ આર્થિક સંકડામણ નિવારતી થઇ જાય એવી ગોઠવણ થવી જોઇએ બાગબગીચા ને રમતગમતો માટે છૂટાં મયદાનો બનાવી ગીચ વસ્તીને છૂટી પાડવાની જરૂર છે. આ દરેક માર્ગે થોડી ઘણી સફળતા મળેલી જ છે છતાંય એ કાર્ય મહાભારત છે એટલે પ્રગતિની ગતિ મંદ રહે એ સ્વાભાવિક જ છે.

દેશના રાજકીય જીવનમાં મુસીબતો સહન કરવામાં પણ સ્ત્રીઓએ ઓછો ફાળો આપ્યો નથી. ખાદીનો પ્રચાર પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓએ વધારે પ્રમાણમાં કર્યો છે. હિંદી સ્ત્રીઓમાં સાચી રાજકીય જાગૃતિ આવેલી છે તે પુરવાર કરતા એક જ દાખલો બસ થઇ પડશે મતાધિકારના પ્રશ્નમાં તેમણે દેશના બીજા મહત્વના પ્રશ્નોની ખાતર પોતાના તમામ ખાસ હક્કો જતા કર્યા છે એ ઓછું અભિનંદનીય નથી. સ્ત્રીઓમાં દેશપ્રેમની લાગણી વધારે તીવ્ર છે અને દેશનું ભલું ઇચ્છતું હોય તો કોમ કરતાં દેશના પ્રશ્નોને વધુ વજુદ આપવું જોઇએ એમ તેઓ સારી રીતે સમજે છે. નવા બંધારણમાં તેમના સ્થાનનો પ્રશ્ન છણવામાં આવ્યો ત્યારે હિંદની સ્ત્રીસંસ્થાઓએ ખૂબ જ

ઉદારતા દાખવી છે ને તેને માટે તેમને ખાસ માન ઘટે છે.

સ્ત્રીઓનું સ્થાન નક્કી કરતાં અનેક વાતો વિચારવી ઘટે છે. આર્થિક પરિસ્થિતિ કાયદાનાં બંધન, ધાર્મિક સિદ્ધાંતો વગેરે દરેક પોતપોતાનું જોર અજમાવે છે છતાંય આખરે એ દરેકમાં સમયાનુસાર ઘટતા ફેરફારો થતા જ રહ્યા છે. એટલે હવે આપણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓનું સ્થાન નક્કી કરવાનું રહેતું નથી. વર્તમાન કાળમાં જે પ્રચલિત નૈતિક આદર્શ હોય તે ધોરણે જ સ્ત્રીઓની પદ્ધતિનો નિર્ણય કરી શકાય. સમાજ જે કક્ષાની રહેણીકરણી અપનાવતો હોય તે પ્રમાણે સ્ત્રીસન્માન જળવાય. પ્રજાતંત્રની અંદર વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને ખાસ મહત્ત્વ અપાય છે. એટલે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યને પણ એટલું જ મહત્ત્વ અપાય. હિંદી સ્ત્રીઓ જીવનપલટો કરવા ઇચ્છે તો પુરાતન ચીલામાંથી તેમનો ઉદ્ધાર અવશ્ય થવો જ જોઈએ. આપણે તે માટે પ્રયાસ ન કરીએ ને આપણી જાતને સ્ત્રીસન્માનની હિમાયતી મનાવીએ તો તેમાં આપણી ભૂલ છે.

નૈતિક કાયદો એક છે ને તમામ મનુષ્ય જીવો પ્રભુ આગળ સરખા છે એ જ સિદ્ધાંત અગત્યનો ને ફળદાયી છે. એને બરાબર સમજીએ એવો વખત પણ હવે નજીક જ છે. પાશવી શક્તિથી જગતને ઉદ્ધારી આત્મશક્તિથી જગત પર રાજ્ય ચલાવાય એ માટે જ બધી પ્રગતિની હિલચાલો મંડાય છે ને એમાં સ્ત્રીશક્તિ મહત્ત્વનો ફાળો આપશે એ વાત નિર્વિવાદ છે.

હિંદની જાગૃતિના આ અજબ જમાનામાં સ્ત્રીઓ પણ સ્વતંત્રતા, આત્મવિકાસ ને સેવા માગે છે. સેવાવિહોણી સ્વતંત્રતા પેઠે સ્વતંત્રતાવિહોણી સેવા પણ ગુલામી છે. આત્માની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને મનુષ્યત્વના સંપૂર્ણ વિકાસ તરફ જ અત્યારની સ્ત્રીહિલચાલ દોરાયલી છે. ખરા દિલથી સેવા કરવી ને નિઃસ્વાર્થ ભાવે દાન કરવું એમાં જ સ્વતંત્ર મહિલાનો સાચો વિકાસ છે. તેમણે બેદરકારી વહેમ ને અજ્ઞાનની સામે થવાનું છે. તેઓમાં સુધારણાની સાચી ધગશ પેદા થઈ છે એ વેદીમાં પ્રભુને મનુષ્ય પ્રત્યેના સ્નેહની જ્યોત પ્રગટી છે. પુરુષોએ નક્કી કરેલા કાયદાનાં રાજકીય કે વ્યાવહારિક ધોરણો અપનાવી લેવા હવે સ્ત્રીઓ તૈયાર નથી. એવાં ધોરણોથી જ અત્યારસુધી વનિતાવૃંદો હીનદશા ભોગવતાં આવ્યાં છે ને ગુલામી વેઠી રહ્યાં છે. સ્વતંત્ર મનુષ્ય તરીકે સ્ત્રીઓ પોતે જાતે જ સરજાવેલાં ધોરણોનો સ્વીકાર કરવા માગે છે. જીવનની મહત્ ઘટનાઓનો સામનો કરવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો છે. જીવનસંગ્રામ જાતે જ લડી લઈ તેનાં પરિણામ વધાવી લેવા તેઓ તૈયાર થયાં છે. હવે સ્ત્રીઓને કોઈપણ પ્રકારની ખાસ સલામતીની જરૂર નથી. પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપતાં તેઓ શીખ્યાં છે ને આદર્શ માટે પ્રાણાર્પણ કરવા પણ તૈયાર થયાં છે. ઉન્નતિનો માર્ગ સીધો નથી. અનેક મુશ્કેલીઓ ને આપત્તિઓ ઝઝૂમી રહી છે. પરંતુ આદર્શમાં શ્રદ્ધા છે; એ અનુપમ જ્યોતિના પ્રકાશમાં ઉર્ધ્વ ગતિ કરવાનો અભિલાષ છે. ધીરજ ને ખંતથી વિચારતાં ને પ્રયત્નો આદરતાં ભક્તિને સ્નેહથી સ્ત્રીઓ પોતાના આદર્શને જરૂર પહોંચી વળશે એમાં કશી જ શંકા નથી.

કુકર: વગર પગારનો રસોયો

સંપાદક શ્રી નાગરદાસ ઇ પટેલ

'એટલામાં તમારી રસોઇ શી રીતે થઇ' હજી તો હમણાંજ આપણે ફરીને આવ્યાં. મે સઘડી પેટાવીને દાળ ઓરી છે ને તમે તો કહો છો કે તમારાં દાળ, ભાત, શાક થઇ ગયા ને રોટલી વણવા બેસો છો. એ શી રીતે થયું ?'

ચોપાટી હિંદુ આરોગ્યભુવન: રૂમમાં અમે હવાફેર માટે ગયાં હતાં શરૂઆતમાં અમને નીચે જગ્યા મળી હતી પણ પછી ઉપર પહેલે માળે સગવડ થયે જગ્યા મળી એટલે ત્યાં રહેવા ગયાં. અમારી બાજુના બ્લોકમાં એક સુરતી વણિક કુટુંબ હતુ. બન્ને પતિપત્ની ઘણાં જ માયાળુ અને મળતાવડાં હતાં. બાળકો પણ ઠીક હળી ગયાં હતાં. સવારના પહોરમાં અમે બધાં ચોપાટી ફરવા ગયા હતા ત્યાંથી આવ્યા પછી દસેક મીનીટે ધનગૌરીબ્હેન આવીને સુમતિ સાથે વાતે વળગ્યા.

'અમે કુકરથી રસોઇ કરીએ છીએ' સુમતિએ જવાબ આપ્યો. 'આપણે બહાર ગયા ત્યારે કુકરમાં દાળ ભાત ને શાક મુક્યાં હતાં ફરીને આવ્યાં ત્યારે તે તૈયાર થઈ ગયાં હતાં. એટલે મસાલો નાખ્યો ને લોટબાંધી રોટલીની તૈયારી કરું છું'

'એતો ઘણુંજ સારૂ. જોઉં તમારો કુકર'

સુમતિએ એમને પોતાનો કુકર બતાવ્યો. એક પછી એક જૂદા જૂદા ખાનાં દેખાડીને સમજણ પાડી.

બજારમાં મળતો સામાન્ય કુકર એ ન હતો. એ ખાસ ઓર્ડર આપીને તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો હતો અને વાપરનારને સંપૂર્ણ સંતોષ આપવા છતાં કોઈ પણ પ્રકારની કડાકૂટમાં ઉતારતો ન હતો.

'જુઓ આ નીચેનું ખાનું. એ સાદુ છતા કૈંક ઉંડુ છે. એમાં દાળ થાય છે. તે પછીનું આ વચ્ચેનું ખાનુ એમાં તળીએ કાણાં પાડેલાં છે એટલે નાના માપની તપેલી ઢાંકણા સાથે રહે છે છેક ઉપરના ખાનામાં જુગળુ છે એમાં રસાવાળુ શાક અથવા ભાત થઇ શકે છે.' સુમતિએ સમજાવવા માંડ્યુ

'બીજા ખાનામાં બીજુ કૈંક થાય ખરું ?'

'ઢોકળાં, પાતરાં કે મુઠીયાં પણ થઇ શકે છે. અને તપેલીમાં કોરૂ શાક કરવું હોય તો તે પણ થાય છે'

'ત્યારે તો એ ઢોકળાંના ડબ્બાની પણ ગરજ સારે છે એમજ ને ?'

'હાજી. બીજું ખાનું તળીએ કાણાંવાળુ હોવાથી ઢોકળાં પાતરાંના ઉપયોગમાં આવી શકે છે તેને બદલે એ ખાનુ જુંગળીવાળુ કરાવ્યું હોય ત્યારે માત્ર ભાત અથવા રસાદાર શાકજ એમાં થઇ શકે છે.'

'એ તો ઘણું જ ગમેતુ. એવો કુકર અમે પણ વસાવી લઈશું.'

'પણ એકે બજારમાં મળતો નથી. એ એમણે ખાસ તૈયાર કરાવેલો છે'

'ત્યારે એમને કહીશુ.'

કુકર

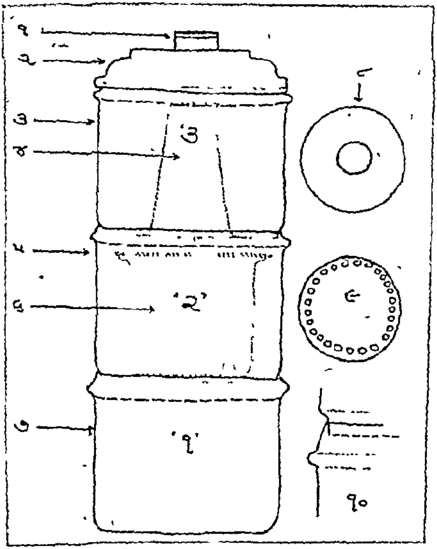

૧ ડબ્બી ૨ ઢાંકણું ૩ ઉપરનું ખાનું ૪ ભુંગળું ૫ વચલું ખાનું
૬ તપેલી ને છીબું ૭ નીચેનું ખાનું ૮ ઉપરના ખાનાના તળીઆનો દેખાવ
૯ વચ્ચેના ખાનાના તળીઆનો દેખાવ ૧૦ બે ખાનાં એક બીજા સાથે
શી રીતે બંધ બેસતાં થાય છે તે.

[જુઓ લેખ પાનું ૨૧૧